

ISSN 2519-2558

НАУКОВІ ЗАПИСКИ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

Серія «Філологія»

Науковий журнал
(щоквартальник)

Випуск 13(81)

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2022

УДК: 81. 161. 2+
81. 111
ББК: 81. 2 Укр. +
81. 2 Англ.
Н 34

*Науковий журнал затверджено наказом Міністерством юстиції України
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23153-12993Р від 23.02.2018 р.*

*Журнал належить до списку наукових фахових видань України (категорія «Б»)
Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.06.2021 р. № 735*

Проіндексовано наукометричною базою Index Copernicus ICV 2019: 68.68. та Google Scholar

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 12 від 26 травня 2022 року)*

Редакційна колегія / Editorial Board:

Архангельська Алла Мстиславівна, доктор філологічних наук, професор; факультет романо-германських мов, Національний університет «Острозька академія» – голова редколегії;

Бетко Ірина Павлівна (Irena Betko), кандидат філологічних наук, професор Вармінсько-Мазурського університету в місті Ольштин (Польща);

Деменчук Олег Володимирович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології факультету іноземної філології Рівненського державного гуманітарного університету;

Красовська Гелена Михайлівна, доктор габілітований, професор, Інститут славістики Польської академії наук, Польща;

Левчук Павло (Pavlo Levchuk), доктор гуманітарних наук у дисципліні мовознавство, ад'юнкт, Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences. Інститут славістики Польської академії наук, Польща;

Максимчук Віталій Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Національного університету «Острозька академія»;

Підкуймуха Людмила Миколаївна, кандидат філологічних наук, Національний університет «Києво-Могилянська академія»;

Поліщук Ярослав Олексійович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри україністики, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Польща;

Худолій Анатолій Олексійович, кандидат філологічних наук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології факультету романо-германських мов Національного університету «Острозька академія»;

Шарова Тетяна Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного;

Янковська Жанна Олександрівна, доктор філологічних наук, проф. кафедри культурології та філософії, Національний університет «Острозька академія».

Н 34 Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). 356 с.

ISSN 2519-2558

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)

У збірнику містяться статті, присвячені проблемам сучасного мовознавства та порівняльного літературознавства, а також методиці навчання іноземних мов. Збірник рекомендовано науковцям, викладачам, студентам-філологам і всім, хто цікавиться філологічною наукою.

УДК: 81. 161. 2+

81. 111

ББК: 81. 2 Укр. +

81. 2 Англ.

Адреса редколегії:

*35800, Україна, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2,
Національний університет «Острозька академія», факультет романо-германських мов*

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2022
© Автори, 2022

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

Отримано: 9 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 21 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 1 квітня 2022 р.

e-mail: olenazagranovska1@gmail.com

rredkoy@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-3-6

Заграновська О. І., Ловчук Ю. Ю. Типи іллокутивних мовленнєвих актів та способи їх реалізації в сучасному англомовному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 3–6.

УДК: 1.111'37

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2018-3727>

Web of Science Researcher ID ABG-9055-2021

Заграновська Олена Іллівна,

асистент кафедри англійської філології,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2395-5400>

Web of Science Researcher ID AAA – 3964-2022

Ловчук Юлія Юріївна,

асистент кафедри англійської філології,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ

ТИПИ ІЛЛОКУТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ТА СПОСОБИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються типи іллокутивних мовленнєвих актів (МА) та способи їх реалізації в сучасному англійському дискурсі. МА визначається як «цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації». На прикладах сучасною англійською мовою проведений семантичний аналіз основних типів іллокутивних МА, а саме репрезентативів або асертивів, директивів, комісивів, експресивів, декларативів. Зроблений на основі праць видатних вчених-лінгвістів аналіз показує, що кожний окремих тип несе в собі конкретне семантичне навантаження тобто слугує у мові для передачі конкретної інформації. Так репрезентативи вживаються для вираження істинних висловлювань. Директиви несуть в собі наказовий характер, вживаються для спонукання комунікантів до дії. Комісиви виражають зобов'язання щодо виконання якоїсь дії. Часто застосовуються для надання обіцянки, клятви щось зробити. Експресиви слугують для показу психологічного стану мовця. Вживаючи дані МА мовець має змогу висловити подяку, привітання чи вибачення за свої дії, а також висловити своє побажання стосовно ситуації. Декларативи слугують для можливості проголошення, сертифікування, інавгурації тощо. Володіючи своїм власним семантичним значенням, дані іллокутивні МА реалізуються в процесі спілкування згідно бажаної комунікативної мети. При грамотному застосуванні цих актів під час спілкування відбувається чітка передача інформації різного характеру в залежності від лексичної природи актів, досягається успішна комунікативна мета. Все це сприяє збагаченню лексичного складу комунікантів і робить процес спілкування між людьми бажаним та успішним.

Ключові слова: іллокутивний мовленнєвий акт, дискурс, комунікативна мета.

Olena Zagranovska,

English Instructor of the English Philology Department,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk

Yuliia Lovchuk,

English Instructor of the English Philology Department,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,

Ivano-Frankivsk

TYPES OF THE ILLOCUTIONARY ACTS OF SPEECH AND WAYS OF THEIR IMPLEMENTATION IN MODERN ENGLISH DISCOURSE

The research focuses on the types of the illocutionary speech acts and the ways of their realization in modern English discourse. According to the studies carried out by home and foreign linguists speech act is defined as a purposeful speech action, which takes place in accordance with the principles and rules of speech behavior, considered within a pragmatic situation. The semantic analysis of the main types of the illocutionary acts of speech is carried out on the examples in modern English.

To the illocutionary acts belong assertive, directive, commissive, expressive acts and declarations. Analyzing the works dedicated to studying the main types of speech acts we can state that each particular type carries in itself certain semantic load thus serving for reaching the desired communicative aim, such as: expressing true statements, motivating interlocutors to action, expressing commitments to action, showing the psychological state of the speaker, serving for the possibility of proclamation, certification, inauguration, etc.

Possessing their own semantic meaning the given speech acts are realized in the discourse according to the desired communicative purpose. With the correct application of these acts in the communicative process a clear transfer of information of different nature depending on the lexical nature of the acts is realized, a successful communicative aim is reached. All this contributes to the enrichment of the lexical structure of the interlocutors and makes the process of communication between people desirable and successful.

Keywords: illocutionary act of speech, discourse, communicative aim.

На етапі розвитку сучасної комунікативно зорієнтованої лінгвістики питання мовленнєвого спілкування викликає дедалі більший інтерес для вивчення як серед вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Необхідність вивчення мовної комунікації загалом та аналіз способів впливу на людину за допомогою слова зокрема набуває дедалі більшої актуальності у сучасній науці. Варто зауважити, що успішність комунікативної взаємодії з дотриманням норм і правил комунікативної поведінки учасників інтеракції у різних умовах спілкування визначається певними факторами, зокрема знанням лінгвістичного рівня мови, рівнем володіння правилами мовлення певної мовної спільноти. Комунікативна поведінка та вибір засобів спілкування визначаються культурою, соціальними відносинами, моральними цінностями людей, які розмовляють цією мовою.

Важливим пунктом у дослідженні комунікації є питання мовленнєвого акту (далі – МА) та його роль у здійсненні успішного спілкування. Адже саме МА перетворює мовне висловлення в носія комунікативного смислу (Бацевич, 2005).

В цьому полягає і **актуальність** дослідження МА як необхідного та важливого засобу процесу спілкування, в якому комуніканти досягають успішної комунікативної мети. Спілкування людей відбувається у межах комунікативного акту, складовими якого є особистості учасників комунікації (адресата і адресата) як носіїв соціальних ролей, психічних властивостей, психологічних якостей, духовних, естетичних тощо ідеалів, когнітивних особливостей; конститутивні елементи спілкування; повідомлення, яке поєднує комунікантів тощо (Бацевич, 2005:186).

Аналізуючи дослідження даної теми, варто зазначити, що теорію МА вперше підняв філософ Дж. Остін, у 1955 р. у межах Джеймсівського курсу, який він читав у Гарвардському університеті. У 1962 р. його погляди знайшли своє втілення у посмертно виданій книзі «Слово як дія». Ідеї Остіна розвивали філософи-аналітики, логіки та прагматики Дж. Серль, П. Строссон, Г. Грайс, Дж. Ліч, лінгвісти А. Вежбицька, М. Нікітін та ін. (Бацевич, 2005:187). У дослідженнях вчених-лінгвістів МА трактується як «цілеспрямована мовленнєва дія, яка відбувається відповідно до принципів і правил мовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації» (Арутюнова, 1990:136).

Оскільки мовленнєвий акт – це вид дії, то при його аналізі використовуються по суті ті ж категорії, які необхідні для характеристики і оцінки будь-якої дії: суб'єкт, мета, спосіб, інструмент, засіб, результат, умови, успішність тощо. Залежно від обставин або від умов, в яких здійснюється мовленнєвий акт, він може або досягти поставленої мети і тим самим виявитися успішним, або не досягти її. Щоб бути успішним, мовленнєвий акт як мінімум повинен бути доречним, інакше його супроводжує комунікативна невдача (Вікіпедія).

Основними рисами МА є інтенціональність, цілеспрямованість і конвенціональність.

МА завжди співвіднесений з особою мовця і є складовою комунікативного акту поряд з актом адитивним (тобто комунікативною дією слухача) і комунікативною ситуацією (Вікіпедія, Електронний ресурс).

Розглядаючи структуру МА варто зазначити, що згідно досліджень Дж. Остіна виділяють локуцію, іллокуцію та перлокуцію.

- Локуція (англ. *locution* – мовний зворот) (локутивний акт) – побудова фонетично і граматично правильного висловлювання певної мови з певним смислом і референцією. Іншими словами, це акт «говоріння», вимовляння.

- Іллокуція (іл – префікс, який має посилювальне значення, і англ. *locution* – мовний зворот) (іллокутивний акт) – втілення у висловлюванні, породжуваному в процесі мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості.

- Перлокуція (лат. *per* префікс, який має посилювальне значення, і англ. *locution* – мовний зворот) (перлокутивний акт) – наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата чи аудиторію.

Опираючись на наведену вище структуру, найбільшу увагу у вивченні МА привертає поняття іллокутивного акту з характерним для нього семантичним поняттям іллокутивної функції (сили), що і лягло в основу нашої розвідки. (Вікіпедія, Електронний ресурс).

Отже, у нашому дослідженні ми зупинимося на аналізі іллокутивних МА, завдяки яким здійснюється комунікативний процес. **Метою** нашої розвідки є проаналізувати основні типи іллокутивних МА та на прикладах сучасної англійської мови показати способи їх реалізації в сучасному англомовному дискурсі. **Завдання** розвідки полягає у представленні відповідних прикладів в англійській мові, за допомогою яких можна показати основні типи іллокутивних МА та проаналізувати їх вживання відповідно до комунікативної мети в сучасному англійському дискурсі.

Предметом дослідження є іллокутивні МА. Аналіз проводитимемо на матеріалі сучасної англійської мови.

Аналізуючи визначення П. Стросона, «іллокутивний акт – це дія, що здійснюється, коли виражається деякий стан справ, при цьому відбувається визначення модусу висловлення, наприклад, визнання, наказу, обіцянки, попередження, тобто це ніби подвійний акт, де в одному місці визначається сам характер цього модусу, а в іншому за рахунок пропозиціональної структури дещо повідомляється» (Стросон, 1986:130). В процесі вживання іллокутивного акту мовець не тільки артикулює звуки, вимовляє слова, використовуючи граматичні конструкції і виражаючи їх зміст, а й вказує на мету цього висловлювання. Інакше кажучи, іллокутивний акт – вираження комунікативної мети. Тобто іллокутивний акт – це комунікативний намір, із яким мовець звертається до реципієнта (проінформувати, пообіцяти, поради тощо) (Павлович, 2012).

Повертаючись до досліджень Дж. Остіна та його класифікації МА, зазначимо, що він розмежував і витлумачив дієслова п'яти класів: вердиктивів, екзерсентивів, комісивів, бехабітивів, експозитивів. У нашій розвідці ми зупинимося на аналізі класифікації Дж. Серля, який виділив у п'ять основних типів іллокутивних актів: репрезентативи (асертиви), директиви, комісиви, експресиви, декларації (Серль Дж., 1986:170).

Кожен МА, що належить до того чи іншого типу, характеризується чіткою структурою, несе певне семантичне навантаження та здійснює потрібну комунікативну мету. Розглянемо детальніше особливості кожного типу іллокутивних актів та на прикладах англійською мовою покажемо їх застосування в процесі здійснення комунікативного акту:

• *Репрезентативи, або асертиви*. Даний тип МА зобов'язує мовця нести відповідальність за істинність висловлювання. Наприклад:

All men are mortal (всі люди є смертні)

Joe Biden is the president of the USA (Джо Байден є президентом США)

Pneumonia is an infection that inflames the air sacs in one or both lungs (Пневмонія – це інфекція, яка запалює повітряні міхурці в одній або обох легенях)

NATO is an alliance of countries from Europe and North America (НАТО це альянс країн Європи та Північної Америки)

Fish live in the water (риба живе у воді)

London is the capital of Great Britain (Лондон є столицею Великої Британії)

Water boils at 100 degrees Celsius (вода закипає при 100 градусах за Цельсієм)

The sun rises in the East and sets in the West (сонце сходить на сході, а сідає на Заході);

• *Директиви*. Виражають примус адресата робити або не робити щось. Наприклад:

Please, pass me the salt (будь ласка, передай мені сіль)

Be careful when driving tonight (будь обережним за кермом)

Come in time for the gathering (приходь вчасно на збори)

Don't cheat at the exam (не списуйте на екзамені)

Read the text (читай текст)

Stop talking (припини говорити)

Help me (допоможи мені)

Don't smoke so much (не пали так багато);

• *Комісиви*. Зобов'язують виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки. Наприклад:

I promise to work harder (я обіцяю старанніше працювати)

We'll come on time (ми прибудемо вчасно)

I solemnly swear to tell the truth (я урочисто присягаюся казати правду)

I'll finish the project on Monday (я закінчу проект у понеділок)

I will never hurt you again (я ніколи знову тебе не ображу)

I will follow all the instructions (я дотримуватимуся усіх інструкцій)

I swear, I will do my best to stop the war (присягаюся, я зупиню війну)

Часто комісиви несуть загальний характер:

I Pledge of Allegiance to flag (я присягаю на вірність прапору)

We pledge our lives, our fortunes, and our sacred honor (ми присягаємося нашим життям, нашими статками, нашою священною честю);

• *Експресиви*. Типи МА, що виражають психологічний стан мовця, характеризують міру його відвертості. Сюди належать подяка, вибачення, вітання. Наприклад:

I thank you for helping me (дякую за допомогу мені)

We are grateful that you have supported our project (ми вдячні, що підтримали наш проект)

Thanks for giving me a lift (дякую, що підвезли)

I apologize for having forgotten about our meeting (прошу вибачення, що забув за нашу зустріч)

I am sincerely sorry for letting you down (мені щиро прикро, що підвів Вас)

We congratulate you on the promotion (ми вітаємо Вас з підвищенням)

Congrats on joining our team (вітаємо, що доєдналися до нашої команди)

Welcome to our city! (вітаємо у нашому місті!);

Інші типи *експресивів* використовують підрядний або оптативний спосіб, наприклад:

If only there were no wars (якби ж тільки не було війн)

I wish people cared more about our planet (хотілося аби люди більше дбали за свою планету);

• *Декларативи*. Вживання даних актів змінює стан речей, а отже, дії є авторитетами, які їх здійснюють. Наприклад, суддя або священик при оголошенні пари чоловіком і дружиною. Або коли вони відпускають (гріхи чи злочини, також у випадку священиків чи суддів). Сертифікувати, інавгурувати, благословити, оголосити, охрестити – це деякі з дієслів, які вживаються в декларативних мовленнєвих актах. Вони поширені в мові права, наприклад, у «Договорі розірвано». Такі МА встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлювання та реальністю. Наприклад:

This meeting is cancelled (це засідання скасовується)

I now pronounce you husband and wife (тепер я оголошую вас чоловіком та дружиною)

I appoint you my assistant (назначаю тебе своїм асистентом)

Bless you good luck (благословляю тебе на удачу)

“You won't go to a party tonight”, the parents declared («Ви не підете на вечірку увечері», – заявили батьки).

Підсумовуючи результати нашого дослідження, можемо зробити наступні **висновки**. Існує чимало інших випадків вживання іллокутивних МА в сучасному англійському мовленні. Варто зазначити, що кожен тип несе в собі конкретне семантичне навантаження тобто слугує у мові для передачі конкретної інформації, (наприклад, вираження подяки, наказу, вибачення, привітання чи надання обіцянки), характеризується чіткою структурою і при граматичному застосуванні в процесі спілкування сприяє успішному досягненню бажаної комунікативної мети. Широке вживання різних типів МА у мові дає можливість чітко донести комунікативну мету, сприяє збагаченню лексичного складу комунікантів і робить процес спілкування між людьми бажаним та успішним.

Джерела та література:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990. С. 136–137.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.]. М.: Высш. шк., 1986. 295 с.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи: Монографія. Львів: ПАІС, 2005. 256 с.
4. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики. К.: Видавничий центр «Академія», 2009. 344 с.
5. Павлович А. Прагматика і теорія мовленнєвого акту. URL: http://www.rusnauka.com/34_VPEK_2012/Philologia/7
6. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17. М.: Прогресс, 1986. С. 170–194.
7. Стросон П. Ф. Намерение и конвенция в речевых актах. Новое в зарубежной лингвистике. М.: Прогресс, 1986. Вып. 17: Теория речевых актов. С. 130–150.
8. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Співчуття>

References::

1. Arutiunova N. D. (1990). Diskurs. Lingvisticheskii entsiklopedicheskii slovar. [Discourse. Linguistic Encyclopedia]. M. S. 136–137.
2. Arnold I. V. (1986). Leksikologiya sovremennogo angliiskogo yazyka. [English Lexicology]. M.: Vysshaya shkola, 295 s.
3. Batsevych F. S. (2005). Linhvystychna henolohiia: problem i perspektyvy. [Linguistic genologia]. Monohrafiia. Lviv: PAIS. 256 s.
4. Batsevych F. S. (2009). Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky. [The Principles of Communicative Linguistics]. Pidruchnyk. K.: Vydavnychiy tsentr "Akademia". 344 s.
5. Pavlovych A. Prahmatyka i teoriia movlennievoho aktu. [Pragmatics and Theory of speech act]. Rezhym dostupu: http://www.rusnauka.com/34_VPEK_2012/Philologia/7
6. Serl Dzh. (1986). Klasifikatsiia illokutivnykh aktov. [The classification of illocutionary speech acts]. Novoie v zarubezhnoi lingvistike. Vypusk 17. M.: Progress. S. 170–194.
7. Strosan P. F. (1986). Namereniie i konventsiiia v rechevykh aktakh. [Intention and convention in speech acts]. Novoie v zarubezhnoi lingvistike. M.: Progress. Vypusk 17: Teoriia rechevykh aktov. S. 130–150.
8. Vikipediia [Wikipedia]. Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 15 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 1 квітня 2022 р.

e-mail: storchak.oleg@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-7-11

Storchak O. H. Topical learning paradigms for online education. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 7–11.

УДК: 372.881.1; 81-114.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6306-1722>**Oleg Storchak,***PhD in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department,
Kharkiv National University of Radioelectronics***TOPICAL LEARNING PARADIGMS FOR ONLINE EDUCATION**

Affordances of information-communication technology enable faculty to migrate the face-to-face courses into an online environment within a rapid time frame. Learning problems are approached from varied theoretical perspectives. An eclectic approach to teaching and learning could combine a traditional educational perspective with the perspectives of constructivism, social constructivism, sociocultural theory and experientialism. The vital factors in online education are teacher guidance, collaboration with peers, social interaction, language, culture, the structured activity of instruction, teaching methods, assessment of the evolving cognitive capacities in students, feedback, remedial activity, changing environment, recurring patterns, memorization and rote learning. The teacher is a facilitator in the learning process. The learner is active in gaining knowledge. Mediation between the learner and the material to be learned is carried out through the teacher and organized learning activity. Discourse is an educational focus. Thought is seen as internalized discourse. Reality is a personal concept as every person constructs their own version of reality. Knowledge is a social construct. Social and individual processes are interdependent in the construction of knowledge. Meaning and thought are embodied. People are not free to think anything as the same neural and cognitive mechanisms are involved in perception, movement, conceptualization and reasoning.

Keywords: online education, learning paradigm, constructivism, social constructivism, experientialism, sociocultural theory.

Сторчак Олег Григорович,*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Харківський національний університет радіоелектроніки***АКТУАЛЬНІ ПАРАДИГМИ НАВЧАННЯ ДЛЯ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ ПО ІНТЕРНЕТУ**

Можливості, які надає інформаційно-комунікативна технологія, дозволяють за короткий проміжок часу переробити ті курси, що розраховані на студентів у класній аудиторії, для навчання по інтернету. Існує багато теоретичних підходів до навчання. Еклектичний підхід міг би поєднати традиційні освітні парадигми з такими парадигмами, як конструктивізм, соціальний конструктивізм, суспільно-історична теорія та експерієнціалізм. До важливих факторів, які сприяють процесу освіти по інтернету, належать керівництво викладача, спілкування з однолітками, суспільна взаємодія, мова, культура, структурована навчальна діяльність, методи викладання, оцінка когнітивних здібностей студентів, зворотний зв'язок, виправлення помилок, мінливе середовище, повторювані патерни, запам'ятовування та заучування напам'ять. Викладач виконує роль посередника, який полегшує студенту виконання завдань в ході навчального процесу. При оволодінні знаннями студенту відведена активна роль. Посередництво між студентом та матеріалом, що вивчається, здійснюється завдяки викладачу та організованій навчальній діяльності. У фокусі освітнього процесу знаходиться дискурс, а думка представляє собою засвоєний студентом дискурс. Людина моделює власну версію реальності. Знання розглядаються як соціальний конструкт. Соціальні та індивідуальні процеси взаємопов'язані в структурі знань. Смісл та мислення є втіленими. Людина не може мислити що завгодно, оскільки одні і ті ж самі нейронні та когнітивні механізми використовуються для перцепції, руху, концептуалізації, а також у логіці.

Ключові слова: освіта по інтернету, парадигма навчання, конструктивізм, соціальний конструктивізм, експерієнціалізм, суспільно-історична теорія.

A rapid migration from face-to-face to online education has turned into a mandate all over the world due to the pandemic. This migration has changed delivery media and called for a blend of technologies and instructional methods. A frantic tempo of migration has given no time for faculty members to properly redesign courses online and integrate face-to-face learning experiences with online learning experiences. Since an online environment differs from a classroom environment, cognitive mechanisms of learners in an online setting can be different from the learned cognitive mechanisms that have been created in the classroom. Current education remains within the frameworks of the curricular process that was implemented before the pandemic. Fundamentally different methods for online education still have to come. This research tries to illuminate topical learning paradigms to meet the challenges of full online education in the digitization era.

The aim of the research is to specify topical education approaches for online education, to improve faculty self-efficacy, to contribute to the design of online courses, to link pedagogical theory to the practice of teaching and learning foreign languages in an online medium. Teachers should have a step-wise guide to design online courses, set goals for learners, employ instructional strategies and use the methods of assessment in an online setting. An online course is the way of the organisation of an educational process or its part, using e-learning or distance learning technologies [1, p. 82]. Education-friendly platforms for online learning are Google Meet, Zoom, Google Hangouts, Google Classroom, to name a few.

The object of the research is online education. "Online education is a combination of teaching technology, education concepts, and traditional education to form a new educational mode suitable for modern educational requests" [25].

The subject of the research is the learning paradigms that can be appropriate for the information and communication database management technology and the learning management system.

The research is of topical interest as data in education come to the fore and information-communication technologies allow new forms of online learning. Online learning is a form of distance learning when the Internet resources are used [1, p. 82].

The methodology of the research is based on the synergistic approach that enables us to investigate the processes of the emergence of new characteristics in online education as a complex system. The methods of the research are the method of rising from the abstract to the concrete, the method of formalization, the method of a mental experiment as well as the information modelling method, which is based on the use of information models of objects and events under research. The feature of this method is that the model of a prototype system is based on the results of direct physical observations, measurements or experiments rather than on extant theoretical propositions. General scientific methods of the research are abstraction, analysis, synthesis, analogy, induction and deduction. Research materials are scientific papers in Linguistics, Pedagogy, Psychology, Philosophy and Information Systems.

In higher education, a plethora of leaning paradigms is used to maintain the structured activity of classroom instruction. Major extant learning paradigms are listed alphabetically: behaviourism, cognitivism, connectivism, constructivism, empiricism, experientialism or an embodied realism, functionalism, materialism, maturationism, objectivism, phenomenology, rationalism, realism, social constructivist perspective and sociocultural theory. This research deals with constructivism, social constructivist perspective, experientialism and Vygotsky's sociocultural theory.

Constructivism. Researchers-cum-practitioners show an interest in constructivism. The website PubMed, using the key word 'constructivism', illustrates that the annually published number of scholarly articles has increased from 4 papers in 2011 to 44 papers in 2021 [16]. It indicates a shift from traditional knowledge acquisition theories like behaviourism, objectivism, cognitivism to constructivism, which stems from cognitive science.

The major contributors of constructivism are Jean Piaget, Lev Vygotsky, Mark Baldwin, Ernst von Glasersfeld, C. T. Fosnot, J. C. Cronje, C. Vrasidas, Kelly R. Elander, Derek Louis Meyer, to name a few. Nelson Goodman, Jerome Bruner, Ulric Neisser, Howard Gardner among others have contributed to constructivism in teaching and learning.

Piaget maintains that "knowledge proceeds neither solely from the experience of objects nor from an innate programming performed on the subject but from successive constructions, the result of the constant development of new structures" [15, p. V]. "There is no structure apart from construction" [14, p. 140]. In essence, Piaget states that the human develops in a physical, biological and cognitive sense as a whole system.

Relationships between constructivism and the technology of instruction, the structure and the meaning, an active organism and sense have been investigated by T. M. Duffy, D. H. Jonassen and D. N. Perkins. While in the tradition of Western philosophy "knowledge should represent a "real" world that is thought of as "existing", separate and independent of the knower" and "this knowledge should be considered "true" only if it correctly reflects that independent world" [8], constructivism states that there "are many ways to structure the world, and there are many meanings or perspectives for any event or concept" [4, p. 3]. Constructivism implies that learners construct their version of reality because an objective reality is not accessible to human beings.

Over the last decades interest in constructivism "led to a debate between those that place more emphasis on the individual cognitive structuring process and those that emphasize the social and cultural effects on learning" [6, p. 21]. "Central to the vision of constructivism is the notion of the organism as "active" – not just responding to stimuli, as in the behaviorist rubric, but engaging, grappling, and seeking to make sense of things" [13, p. 49].

The main principles of constructivism are as follows:

- reality is interpreted by every person according to their idiosyncrasy;
- the teacher is up to facilitating and moderating communication and active participation in the classroom;
- learning depends on the context, is individualized and is not based on closed learning objectives;
- the importance resides in the way that knowledge is transmitted [21].

The main categories of constructivism, according to J. C. Cronje, are the real world, reality, symbols, the human mind, human thought and meaning [3]. The real world is structured by individual minds on the basis of interactions, that's why learner's knowledge about the real world is not complete. Reality is personal as it is constructed by a learner, i. e. there are a plethora of constructed realities. "The human mind perceives and interprets the world by creating symbols. Human thought is imaginative, and develops out of perception, sensory experiences, and social interaction. Meaning is a construction that is the end result of an interpretive process that depends on the experience and understanding of the knower" [3]. Symbols to construct reality are produced by people of a certain culture.

In constructivism, teachers are assumed as facilitators for the learning process while students try to construct their own knowledge and understanding and to set their own meaningful goals [24]. Constructivists acknowledge memorization and rote learning as learning forms [8].

So, the structures of knowledge are constructed by learners on the basis of their interactions. The teacher is a facilitator in the learning process. Learners are active. They make sense of things, construct their knowledge and set goals. There are a lot of ways to construct various versions of reality. The reality is personal. Meaning is constructed on the basis of experience, learner's understanding, culture and symbols.

Social constructivism. Social constructivism as a version of constructivism is primarily based on the theories by L. S. Vygotsky and J. Piaget and it is investigated by R. S. Prawat, A. Sullivan Palincsar, K. J. Gergen, R. Rorty among others.

A key principle of postmodernism is the notion that "knowledge is a social construct" [20, p. xiv], all social phenomena have the constructed nature [5, p. 303]. The postmodern social constructivisms, which include the sociocultural, the symbolic, the social constructivist traditions as well as the constructivism of Dewey, "reject the notion that the locus of knowledge is in the individual" [17, p. 217].

Social constructivism or social constructionism, as K. J. Gergen described it [7, p. vii], "is grounded less in the social and political dilemmas ... and more in the postmodern "linguistic turn" heralded by modern day philosophers" [17, p. 221]. According to K. J. Gergen, knowledge is located in language, in "temporary locations in dialogic space" [7, p. 30].

Social constructivism focuses "on the interdependence of social and individual processes in the co-construction of knowledge" [12, p. 345]. Social constructivist perspectives assume that "meaningful learning occurs when people are explicitly taught how to use the psychological tools of their culture (like language, mathematics, diagrams, and approaches to problem solving) and are then given the opportunity to use these tools to create common, or shared, understanding of some phenomenon" [19, p. 304].

Social constructivism sees cognition as a collaborative process [18]; “thought is internalized discourse, and the purpose of inquiry regarding cognitive development is to examine the transformation of socially shared activities into internalized processes” [10].

The radical version of social constructivism brings language rather than the individual or the external world to the fore. Language as a by-product of communal relation is “the carrier of truth” [17, p. 221]. A radical social constructivist perspective looks at language as a main psychological tool to gain knowledge. A concept can’t be free from language, world exists because a community can talk about it.

In social constructionism, the educational focus is on the uses and abuses of discourse. “The problem with this approach is that it offers no way out of the language game – no way for the individual student to carry on a dialogue with the real world of objects and events.” [17, p. 222-223]. Social constructivism fails to explain the problem of how the gap between the social world of language and the private autonomous cognition is bridged.

So, social constructivism looks at cognition as a collaborative process, thought as internalized discourse, cognitive development as internalisation of socially shared activities, knowledge as a social construct that is located in language. The locus of knowledge is the social, not the individual. Discourse is the educational focus. Social and individual processes are interdependent in the construction of knowledge. Learners are taught how to use the psychological tools to create common understanding; knowledge is located in language.

Theory of sociocultural development by L. S. Vygotsky. The theory of sociocultural development by L. S. Vygotsky emphasises the reconceptualization of “word meanings and concepts” and the role of reconceptualization in teaching [23, p. 248]. Language is seen as a tool of thought and cognitive activity [22, p. 33]. A qualitative gap between development and learning is “the distance between the actual development level as determined by independent problem solving and the level of potential development as determined through problem solving under adult guidance or in collaboration with more peers” [22, p. 33].

In accordance with the sociocultural view on teaching and learning, the role of a teacher is to guide the student’s thinking process [23, p. 249]. Mediation is the basis of higher psychological processes. It can be of two kinds: mediation through a human being and mediation through an organized learning activity. Mediation between the individual learner and the material to be learned is carried out by a human being with the help of symbols [23, p. 17].

Learning is divided into empirical and theoretical. Empirical learning results in acquisition of spontaneous concepts whereas theoretical learning results in acquisition of scientific concepts. Scientific concepts are based on spontaneous concepts. Distinction between spontaneous (everyday, empirical, practical) concepts and scientific (academic, theoretical) concepts dictates the pedagogical means of sequenced instructional activity to develop student’s understanding. In effect, the movement of the process of child’s thinking development is carried out in the direction from social to individual [2, p. 53]. The learning of mother language is spontaneous speech development while the learning of a foreign language is not spontaneous, it is based on the semantics of mother language [2, p. 189-190].

Adaptation to environment is directed by needs. The needs and adaptation should be considered as unity [2, p. 54].

Therefore, the learner should reconceptualize word meanings and notions under the guidance of the teacher, who guides the student’s thinking process. Mediation between the learner and the material to be learned is carried out through the teacher and organized learning activity. The major forms of education are adult guidance, collaboration with peers, empirical and theoretical learning. Scientific concepts can be learned theoretically whereas everyday concepts are learned empirically. Development and learning are two different processes and development follows learning. There is a gap between the actual development level and the potential development level. Adaptation to environment and needs exist in unity: adaptation is directed by needs. Language is a tool of thought and cognitive activity. The child development goes from social to individual.

Experientialism or an embodied realism. Experientialism or embodied realism is not a philosophical doctrine. As G. Lakoff and M. Johnson perceptively observe, embodied realism accounts for the meaning on the basis of empirical evidence [9]. There are nine types of empirical evidence for embodied realism: conceptual metaphor, “polysemy generalizations, inference generalizations, extensions to novel metaphor, spontaneous gesture studies, historical semantic change studies, psychological experiments, sign language analyses, and discourse analyses” [9, p. 251].

The major concepts of embodied realism are meaning, embodied meaning or body-based meaning, mind, thought, experience, sensorimotor system, sensorimotor and cognitive structures, neural circuitry, sensorimotor experience, conceptualisation, reasoning, body, organism, environment, interaction, cognition, language, evidence, conceptual metaphor, representation, the corporeal logic, to name a few. Rapid developments in cognitive neuroscience show that “meaning is grounded in our sensorimotor experience and that this embodied meaning was extended, via imaginative mechanisms such as conceptual metaphor, metonymy, radial categories, and various forms of conceptual blending, to shape abstract conceptualization and reasoning” [9, p. 245]. Meaning comes, not just from internal or external structures of the organism, not from the subject or the object, but rather “from recurring patterns of engagement between organism and environment” [9, p. 249]. Evidence suggests that “experience is the result of embodied sensorimotor and cognitive structures that generate meaning in and through our ongoing interactions with our changing environments” [9, p. 249].

Experience is “an interactive process, involving neural and physiological constraints from the organism as well as characteristic affordances from the environment and other people for creatures with our types of bodies and brains” [9, p. 249]. This is an idea of embodied organism-environment interaction. “The same neural and cognitive mechanisms that allow us to perceive and move around also create our conceptual systems and modes of reason” [11, p. 4]. “Once we have learned a conceptual system, it is neurally instantiated in our brains and we are not free to think just anything” [11, p. 5]. “The mind is not merely embodied, but embodied in such a way that our conceptual systems draw largely upon the commonalities of our bodies and the environments we live in” [11, p. 6]. According to G. Lakoff and M. Johnson, mind, meaning and thought are embodied. Embodied realism “is the view that the locus of experience, meaning, and thought is the ongoing series of embodied organism-environment interactions” [9, p. 250]. A human being first acquires “the bodily and spatial understanding of concepts” and later understands “their metaphorical extensions in abstract concepts” [9, p. 254-255].

The logic of abstract thought is based on “the corporeal or spatial logic, arising from bodily experience” [9, p. 257]. An embodied account of “syntax, semantics, pragmatics, and value is absolutely necessary for an adequate understanding of human cognition and language” [9, p. 245].

Like traditional philosophy, G. Lakoff and M. Johnson maintain that the world is real; reality imposes constraints on concepts; conceptualisation exceeds the boundaries of internal reasoning and logic; knowledge about the external world is possible.

Unlike traditional philosophy, human reasoning is possible due to the fact that a human has our type of body and brain; reason develops due to the nature of the organism as well as individual and collective experience, genetic heredity, environment, the ways of functioning in the environment, the nature of social interaction and so on.

So, mind, meaning and thought are embodied. The learner first acquires bodily and spatial understanding and later metaphorical understanding. The abstract thought logic is based on the corporeal and spatial logic. The same neural and cognitive mechanisms are involved in perception, movement, conceptualization and reasoning. Organism-environment-people interaction produces experience and meaning. Metaphors are conceptual, not linguistic.

Thus, the choice of educational perspectives and the forms of education remain critical for online education to guarantee its effectiveness. Learning problems are approached from varied theoretical perspectives. Affordances of information communication technology enable faculty to migrate the face-to-face courses into an online environment. An eclectic approach to teaching and learning could combine a traditional educational perspective with constructivist, social constructivist, sociocultural and experientialist perspectives.

The major forms of education are teacher guidance, collaboration with peers, empirical and theoretical learning. Essential components of education are language, teacher, learner, culture, social interaction, the structured activity of instruction, teaching methods, assessment of the evolving cognitive capacities in students, feedback and remedial activity. Changing environment, recurring patterns, memorization and rote learning contribute to education as well. Language is a tool of thought and cognitive activity. The teacher is a facilitator in the learning process. The teacher guides the student's thinking process, ensures that students achieve a certain level of competence in foreign language and gauges their progress. The learner is active in gaining knowledge. Learners make sense of things, construct their knowledge, set goals, reconceptualize word meanings and notions. Mediation between the learner and the material to be learned is carried out through the teacher and organized learning activity. Learners are taught how to use the psychological tools (language) to create common understanding. The learner first acquires bodily and spatial understanding and later metaphorical understanding. Metaphors are conceptual, not linguistic. The learning of a foreign language is both theoretical and practical. Scientific concepts are learned theoretically whereas spontaneous concepts are learned through experience.

The major categories of education are discourse, language, cognition, knowledge and meaning. Discourse is an educational focus. Thought is seen as internalized discourse. Reality is a personal concept as every person constructs their own version of reality. Cognition is a collaborative process. Cognitive development is the internalisation of socially shared activities. Knowledge is a social construct. The locus of knowledge is the social, not the individual. Social and individual processes are interdependent in the construction of knowledge. The structures of knowledge are constructed by learners on the basis of the interactions of the organism with environment and people. Meaning is constructed on the basis of experience, understanding, culture and symbols. Meaning and thought are embodied.

People are not free to think anything as the same neural and cognitive mechanisms are involved in perception, movement, conceptualization and reasoning. The abstract thought logic is based on the corporeal and spatial logic.

The selection of learning theories to improve conscious instructional design results points the way for future research.

References::

1. Биленко П. Н., Блинов В. И., Дулинов М. В., Есенина Е. Ю., Кондаков А. М., Сергеев И. С. Дидактическая концепция цифрового профессионального образования и обучения / под науч. ред. В. И. Блинова. Москва, 2019. 98 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь. Изд. 5. Москва, 1999. 352 с.
3. Cronje J. C. Towards a New Definition of Blended Learning. *Electronic Journal of e-Learning*, 18(2), 2020. P. 114–121.
4. Duffy T. M., Jonassen D. H. Constructivist and the technology of instruction: A conversation. 1992. 217 p.
5. Encyclopedia of Postmodernism / edited by Victor E. Taylor, Charles E. Winquist. Routledge, 2001. 466 p.
6. Fosnot C. T., Perry R. Constructivism: A psychological theory of learning. *Constructivism: Theory, perspectives, and practice* / edited by C. T. Fosnot. New York: Teachers College, Columbia University, 2005. P. 8–38.
7. Gergen K. J. Social construction and the education process. *Constructivism in education* / edited by L. D. Steffe, J. Gale. Hillsdale, NJ, 1995. P. 17–40.
8. Glasersfeld E. von. A constructivist approach to teaching. *Constructivism in education* / edited by Steffe L. P., Gale J. Erlbaum, Hillsdale, 1995. P. 3–15. URL: <http://www.vonglasersfeld.com/172> (дата звернення 18.02.2022).
9. Johnson Mark, Lakoff George. Why cognitive linguistics requires embodied realism. *Cognitive Linguistics*, Volume 13 (3). de Gruyter, 2002. P. 244–262.
10. John-Steiner V., Mahn H. Sociocultural approaches to learning and development. *Educational Psychol.* 31. 1996. P. 191–206.
11. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the Flesh: the embodied mind and its challenge to western thought. Basic Books, 1999. 624 p.
12. Palincsar A. Sullivan. Social Constructivist Perspectives on Teaching and Learning. *Annual Review of Psychology*. 1998. 49. P. 345–375.
13. Perkins D. N. Technology Meets Constructivism: Do They Make a Marriage? *Constructivist and the technology of instruction: A conversation* / ed. by Duffy T. M., Jonassen D. H., Hillsdale, NJ, 1992. 217 p.
14. Piaget J. Structuralism. New York: Basic Books, 1970. 153 p.
15. Piaget Jean. The Development of Thought: Equilibration of Cognitive Structures. New York: The Viking Press, 1977. 213 p.
16. PubMed website. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov> (дата звернення 18.02.2022).
17. Richard S. Prawat. Constructivisms, Modern and Postmodern. *Educational Psychologist*. 31(3/4). 1996. P. 215–225. URL: <https://www.researchgate.net> (дата звернення 18.02.2022).
18. Rogoff B. Cognition as a collaborative process. *Handbook of Child Psychology* / ed. W. Damon. Vol. 2. *Cognition, Perception, and Language*. 1997. P. 679–744.
19. Snowman J., Biehler R. Psychology applied to teaching. New York, Houghton Mifflin Company, 1997. 599 p.
20. Toulmin S. Foreword. *Rethinking knowledge: Reflections across the disciplines* / ed. by R. F. Goodman, W. R. Fisher. 1995, p. ix–xv.
21. Vrasidas C. Constructivism versus objectivism: Implications for interaction, course design, and evaluation in distance education. *International Journal of Educational Telecommunications*. 2000. 6(4). P. 339–362.
22. Vygotsky L. S. Mind in society. Cambridge, 1978. 159 p.
23. Vygotsky's Educational Theory in Cultural Context / edited by Alex Kozulin, Boris Gindis, Vladimir S. Ageyev, Suzanne M. Miller. Cambridge University Press. 2003. 477 p.

24. Winn W. Instructional design and situated learning: Paradox or partnership? *Educational Technology*. 33(3). 1993. P. 16–21.
25. Xuanzhen Cen, Dong Sun, Ming Rong, Gusztáv Fekete, Julien S. Baker, Yang Song, Yaodong Gu. The Online Education Mode and Reopening Plans for Chinese Schools During the COVID-19 Pandemic: A Mini Review. *Front Public Health*, 2020. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov> (дата звернення 18.02.2022).

References::

1. Bilenko P. N., Blinov V. I., Dulinov M. V., Esenina E. Yu., Kondakov A. M., Sergeev I. S. Didakticheskaya kontseptsiya tsifrovogo professional'nogo obrazovaniya i obucheniya / pod nauch. red. V. I. Blinova. Moskva (*Didactic concept of digital professional education and learning / edited by V. I. Blinov. Moscow*), 2019. 98 с.
2. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech'. Izd. 5. Moskva (*Thought and speech. Issue 5. Moscow*), 1999. 352 с.

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

Отримано: 30 березня 2022 р.

Прорецензовано: 5 квітня 2022 р.

Прийнято до друку: 6 квітня 2022 р.

e-mail: iryna.s.bozhko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-12-16

Божко І. С. Конотативні антропоніми та квазіантропоніми на позначення пересічного громадянина. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 12–16.

УДК: 81'373.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2608-093X>

Божко Ірина Сергіївна,
кандидатка філологічних наук,

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

КОНОТАТИВНІ АНТРОПОНІМИ ТА КВАЗІАНТРОПОНІМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПЕРЕСІЧНОГО ГРОМАДЯНИНА

У статті проаналізовано конотативні та квазіантропоніми на позначення поняття 'пересічний громадянин'. На сучасному матеріалі з'ясовано основні структурні та семантичні особливості таких назв в українській, французькій та німецькій мовах.

Конотативні антропоніми та квазіантропоніми виконують спільну функцію, однак мають різне походження; зазвичай межа між цими типами назв тонка. Конотативні антропоніми переважно є типовими національними іменами, прізвищами чи іншими типами найменувань певного – не обов'язково актуального – періоду. Квазіантропоніми залучають цілий спектр мовних засобів: обценізм та жаргонні слова; апелятиви, які експліцитно виражають значення пересічності (особливо у німецькій мові), експресивну лексику. Творення квазіантропонімів здійснюється через додавання до апелятивів типових антропоформантів та змішування антропонімічних компонентів з апелятивами, якщо йдеться про двокомпонентну назву.

Конотативні та квазіантропоніми переважно мають зневажливе значення, а ті, які вживаються на позначення представників інших націй, подекуди можна вважати проявом мови ворожнечі. Більшість досліджуваних мовних одиниць належать до чоловічого роду, який має ознаки нейтральності. Назви жіночого роду не відзначаються ні меліоративним, ні пейоративним значенням порівняно з чоловічим. В окремих випадках назви жіночого роду вживаються з нейтральним значенням.

Структурно конотативні антропоніми та квазіантропоніми на позначення пересічного громадянина можуть складатися з імені; прізвища; імені і прізвища; ідентифікатора і прізвища; імені, патроніма і (іноді) прізвища. Поширеність структурних моделей зумовлена мовними традиціями та, як показує досвід, може змінюватися з часом.

Ключові слова: конотативний антропонім, квазіантропонім, пересічний громадянин, антропоформант, апелятив.

Iryna Bozhko,
candidate of philological sciences,
Sumy Makarenko State Pedagogical University

CONNOTATIVE ANTHROPONYMS AND QUASI-ANTHROPONYMS DENOTING AVERAGE CITIZEN

The article analyzes connotative and quasi-anthroponyms denoting the concept of 'ordinary citizen'. Basing on the current material, we clarify the main structural and semantic features of such names in the Ukrainian, French and German languages.

Connotative anthroponyms and quasi-anthroponyms have a common function, but are of different origins; usually the boundary between these types of names is negligible. Connotative anthroponyms are usually typical national names, surnames or other types of proper names of a certain period. Quasi-anthroponyms are formed by a range of linguistic means: the use of obscene and slang words; common names that explicitly express the meaning of mediocrity (especially in German), expressive vocabulary. The creation of quasi-anthroponyms is carried out by adding of typical anthroponymic affixes to common names and mixing anthroponymic components with appellatives in case of a two-component name.

Connotative and quasi-anthroponyms are mostly derogatory, and those used to denote representatives of other nations can sometimes be considered a manifestation of hate speech. The vast majority of the studied language units belong to the masculine gender, which has neutral meaning. Feminine names have neither ameliorative nor pejorative meanings compared to masculine ones. In some cases, feminine names are used with a neutral meaning.

Structurally connotative anthroponyms and quasi-anthroponyms denoting an average citizen may consist of a name; surname; name and surname; identifier and surname; name, patronymic and (sometimes) surname. The prevalence of structural models depends on language traditions and may change over time.

Keywords: connotative anthroponym, quasi-anthroponym, average citizen, anthropoformant, common name.

Постановка проблеми. Первинним призначенням власної назви є виокремлення об'єкту з ряду подібних, його індивідуалізація. З огляду на це використання власних назв у невластивій функції – як елементу типізації – видається щонаймен-

ше незвичайним. Але це закономірне явище, яке ми, ґрунтуючись на міркуваннях Г. Лукаш (Лукаш, 2011: 77), розглядаємо саме як конотонімізацію. Саме завдяки появі додаткового конотативного значення антропоніми розширюють сферу свого впливу, набуваючи водночас властивостей апелятива і власної назви. Квазіантропоніми, які є вторинними щодо конотативних антропонімів, зазвичай стилістично яскравіші та передають ширший спектр значень. Вони імітують реальні назви через комбінування елементів онімії та апелятива. Формально межа між конотативними антропонімами та квазіантропонімами дуже тонка, адже немає можливості переконатися, що певний квазіантропонім не існує як реальне найменування. Тож конотативні антропоніми та квазіантропоніми зі значенням ‘пересічний громадянин’, вжиті в Інтернет-текстах та поза ними, увиразнюють мовлення, надають висловлюванню широкого спектру відтінків значення.

Питання вторинного значення власних назв неодноразово піднімалося у вітчизняній та іноземній ономастиці. Однак мова як відображення дійсності безперервно змінюється, породжуючи нові експресивні лексичні одиниці. Тому **актуальність** дослідження пов’язуємо передусім з активізованим вживанням конотативних та квазіантропонімів та потребою актуальних досліджень цих лексичних одиниць на сучасному етапі. Унікальністю цього дослідження є його порівняльний характер, адже воно здійснене на матеріалі української, французької та німецької мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власній назві на позначення типових представників певної нації присвячено ряд досліджень вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Так, Г. Лукаш у статті «Про Петренків начистоту»: відантропонімі конотоніми на позначення пересічного українця» (2014) розглядає українські та російські прізвища на позначення середньостатистичного представника нації та описує умови формування конотеми ‘пересічний громадянин’. У статті Е. Roloff (2014) запропоновано огляд імен-типизацій у ряді європейських мов. Частково питання висвітлено в лексикографічних працях М. Gillet, зокрема у словнику власних назв, які мають негативну конотацію, «Le jean-foutre et la marie-salope. Les prénoms dénigrés, dévoués ou escanailés du Moyen âge à nos jours» та додатках до цього словника від 2016 та 2022 років. Питання розвитку конотативного значення типизації на вузькому конкретному прикладі розглядає Е. Boudillet (2016), однак у її дослідженні йдеться скоріше про регіональну назву представників певної професії, яка перегукується із конотонімом зі значенням ‘пересічний громадянин’. У габілітаційній праці V. Balnat (2017: 76) також приділено увагу конотонімізації / деонімізації власних імен. Ця робота прикметна тим, що аналіз здійснено на матеріалі двох мов: французької й німецької. Як бачимо, інтерес до проблеми конотативних антропонімів та квазіантропонімів зі значенням ‘пересічний громадянин’ виявляють лінгвісти різних куточків світу.

Метою цього дослідження є аналіз структури та семантики конотативних антропонімів та квазіантропонімів на позначення пересічного громадянина певної нації.

Роботу виконано на матеріалі текстів українською, французькою та німецькою мовами, зібраних переважно в соціальній мережі Twitter за останні роки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою конотонімів та квазіонімів зі значенням ‘пересічний громадянин’ є передусім їхня віднесеність до чоловічого роду, який вочевидь у цьому конкретному випадку слід розглядати як маркер нейтральності. Конотоніми та квазіантропоніми на позначення осіб жіночої статі скоріше виняток ніж правило, однак наявні у вибірці. Ще однією характеристикою власних назв на позначення типових представників національності є наявність значно багатшої семантики, ніж просто ‘пересічний громадянин’, тому віднесеність окремих назв до цієї категорії може викликати сумнів, а найяскравіше ця конотація проявляється у текстах, де конотонім вживається не лише на позначення типової людини, а саме в сенсі типового представника нації або ж коли таке найменування здійснюється представником іншої нації.

Розглянемо запропоновані вище узагальнення на прикладах.

Жінки – типові громадянки. Отримані нами зразки вживання найменувань типових жінок в українській мові носять переважно обценний характер. Так, *тітка Срака* – будь-яка родичка жіночої статі: «не знаю як у великих містах але в маленьких цей вайб коли всі всіх знають і це перетворюється на екскурсію це бандит його зарізали біля дому це відомий лікар оперував **тітку сраку** ці батько з сином розбилися на машині це бока це шахтарі це німці» (Twitter, 26.04.2021; тут і далі зберігаємо правис оригіналу – І.Б.); *Залупа Іванівна, Вагіна Іванівна* – найчастіше чиновниці: «Цифрова держава, країна в смартфоні. Половину заяв досі треба писати від руки і передавати особисто **Залупі Іванівні**, що працює два дні на тиждень з 10 по 11» (Twitter, 05.08.2021).

У французькій мові найменування типових жінок зазвичай не має яскраво виражених негативних конотацій. Так, *Madame Michu* – середньостатистична жінка, часто домогосподарка: «*Monsieur Tartempion et Madame Michu, tous deux ouverts d'esprit bien sûr, ne connaissant pas l'univers crypto, à qui serait présenté l'univers des cryptos en échangeant sur ses dangers et bienfaits technologiques, financiers, sociétaux, etc.*» (Twitter, 17.02.2022). Попри формально шанобливу структуру найменування, контексти вживання квазіантропоніма *Madame Michu* вказують на його зневажливий характер. Крім того, тоді як *Monsieur Michu* – це людина з вулиці (нейтральне значення), *Madame Michu* – домогосподарка, що загалом передбачає певні не зовсім позитивні імплікації.

Найменування *veuve de Carpentras* попри чітку вказівку на жіночий рід (‘вдова з Карпантра’) має узагальнююче значення і позначає фінансових інвесторів, які бояться ризику: «*Il y a autant d'écart entre le bobo cycliste parisien et le Tour de France qu'entre la **veuve de Carpentras** et le gérant de fonds professionnel mais bon*» (Twitter, 07.05.2021). Важливою рисою усіх назв із семантикою типовості є те, що вони переважно мають нюанс презирства, рідше – співчуття.

У німецькомовному просторі побутує найменування *Lieschen Müller* на позначення типової громадянки Німеччини: «*Prima, dann schließen sich jetzt alle Vulnerablen ein, damit Karl Napf und **Lieschen Müller** feiern und saufen können*» (Twitter, 21.02.2022). Однак якщо в українських еквівалентах зневага виражається через обценність, то у випадку з *Lieschen Müller* – через демінутивну форму. З інших німецьких квазіантропонімів варто згадати Еріку Мустерман – *Erika Mustermann*. Саме це ім’я зазвичай вказують на зразках документів. Існує ціле сімейство Мустерманів (від *Muster* – ‘зразок’) для різних типів документів. Цей квазіантропонім в цілому не має негативних конотацій. Прикметним є той факт, що у семантиці німецьких квазіантропонімів сема ‘пересічний громадянин’ реалізується не імпліцитно, а експліцитно. Окрім *Erika Mustermann*, таким іменем є *Otto Normalverbraucher* (‘Отто Нормальний-Споживач’), яке залежно від контексту може перетворюватися на

Otto-Normal-Sportzuseher, Otto-Normal-Ungeimpfte, Otto normal Bürger, Otto Normal Pleb тощо. Попри формальну нейтральність згаданих конструкцій, вони нерідко вживаються у зневажливому тоні. Від *Otto Normalverbraucher* утворено також жіночу версію *Ottillie Normalverbraucher*. До цієї компанії типових німкенів можна також додати okazionalne вживання *Gerda Geringverdiener* (Gerda Яка-Мало-Заробляє): «*Das sich stark machen für Leben hält 40 Wochen, dann müssen Ottillie Normalverbraucher und Gerda Geringverdiener sehen wie sie die nächsten 40 Jahre mit den negativen Umständen des positiven Ergebnis klar kommen*» (Twitter, 18.03.2018). Прикметною є передусім економічна спрямованість німецьких квазіантропонімів.

(Російсько-українська) війна в (квазі)антропонімії. Існують конотативні антропоніми-самоназви, а існують імена, отримані від іншого народу, нерідко ворожого. Уже, певно, класичним прикладом є *Ванька* (часто у множині *ваньки*) на позначення російського солдата та *Микола* на позначення українського (обидва конотоніми набули вжитку і серед українців, і серед росіян). Ці конотативні антропоніми, звісно, виходять за межі мілітарного дискурсу, однак їх вживання активізувалося в контексті повномасштабної російсько-української війни. Окрім того, ці конотоніми семантично нерівноцінні: *Ваньками* зазвичай називають молодих, немотивованих, непідготовлених російських солдатів, чиє життя низько цінується: «*З приводу полонених льотчиків. По перше, це вам не ваньки голодні. Їх мамкам-сестрам не можна віддавати*» (Twitter, 05.03.2022). При цьому *Миколи* – скоріше небагаті чоловіки середнього віку, роботяги: «*В навколовійськовому середовищі інколи посміювались з «Микол» – дядьків 50ти років у брудному пікселі ЗСУ. Але саме ці «Миколи» – небриті артилеристи з умовних Черкас/Вінниці і тягнуть цю війну! І з ними ми переможемо*» (Twitter, 21.03.2022). Відзначаємо також ряд конотативних антропонімів (рідше квазіантропонімів), які у свідомості українців позначають типового росіянина: *Смеля, Пахом, Афанасій, «Євфросіня, Серафім, Єлісей, Кулебяка*» (Twitter, 29.10.2021). Згадані імена не є типовими, а вживаються скоріше для висміювання показної традиційності, побожності, «православ'я» росіян. На позначення пересічних росіянок знаходимо okazionalne *Маріна Смірнова* та *Октябріна Петухова*. Якщо друге найменування близьке до квазіантропоніма, відсилає до ідеї радянщини, приниженості, то перше більш нейтральне, стало вірусним у соціальній мережі Twitter після твіту українського користувача @nekitKardashian: «*вы меня спросите что что марина смирнова из школы номер 66 имени путина города ростов на дону которую в 2015 году отчим водил есть (кушать) макфлури ЛИЧНО виновата в том что русня бомбила нас с градов и я вам отвечу: да это так*» (24.12.2020). Твіт набув піку популярності в 2022 році, а ім'я *Маріна Смірнова* почало вживатися на позначення пересічних росіян в контексті колективної відповідальності за війну в Україні. Проте згаданий конотативний антропонім не вийшов за межі відносно вузької бульбашки, тому його статус лишається сумнівним.

Конотативні антропоніми зі зневажливим значенням, які позначають представників інших національностей, є, по суті, універсальним явищем. Так, у французькій мові є ряд (квазі)антропонімів-національностей: *Mohammed, Abdel, Abdoul, Fritz, Popof, Ruskof, Ivan, Mao, Manouel* тощо: «*Les ruskofs ne sont pas prêts d'envahir les pays de l'OTAN en #Europe... Ils attendent les ordres, ne sont pas motivés, pas nourris, pas ravitaillés...*» (Twitter, 26.03.2022). Такі імена-узагальнення зазвичай вживаються з відтінком презирства; подекуди їх можна кваліфікувати як мову ворожнечі.

Щодо **формальної структури конотонімів / квазіантропонімів** на позначення поняття 'пересічний громадянин' умовно виділяємо декілька типів:

а) **тільки ім'я:** *Микола, Іван* (про росіян), *Вася* (часто в сенсі 'дурник'), *Василина* (те саме, тільки про жінку), *Петро, Валера* (з пейоративним значенням, часто в сенсі 'дурник'), *Ганс* (зневажливо про німців), *Fritz* (серед французів на позначення німця), *Otto, Michel* (типіві німці серед німців), *Jean-Kevin* тощо. Ці назви нерідко вживаються у множині: «*Schade, dass unsere «Verantwortlichen» (von denen ja keiner verantwortlich ist) lieber irgendwelche Ottos verpflichten*». (Twitter, 11.04.2021); «*шкודה мені микол у будь-яких випадках*» (Twitter, 9.01.2022). Відзначаємо те, що ця група назв доволі динамічна: попри те що старі конотоніми міцно тримають позиції, група розширюється за рахунок розвитку конотативного значення в інших власних назв. І це щоразу інший процес. В українському інтернет-просторі поширене найменування *славів* на позначення недалекої людини: «*Славів переказує вітання своєму підприємству «Жлобар», дівчині Катюні, ти мій цююцончик, і поставте пісню. <...> Країна славів*» (Facebook, 23.11.2021). У комбінації з *Додіком*, 'будь-яка людина, про яку говориться зі зневагою' (Лукаш, 2018 : 104), це ім'я утворює квазіантропонім *Додіслав* з аналогічним значенням. Антропоформант *-слав* вживають для творення квазіантропонімів на позначення радикально консервативних українських чоловіків (зокрема і представників української ультраправої консервативної партії «Традиція і порядок»): *Хрестослав, Традислав, Прутнеслав* або ж і просто неприємних чоловіків: *Баранеслав, Крячеслав, Рогослав, Довбослав*. Окремі приклади такого вживання знаходимо також у сучасній науково-популярній літературі (Агеев, 2021).

Подібні процеси відбуваються у французькій мові. По суті, конотативні антропоніми та квазіантропоніми на позначення пересічних громадян переважно, хоч і не завжди, мають відтінок зневаги. Це сталося з іменем *Kevin*, яке захопило Францію завдяки американському кінематографу (головний персонаж фільму «Сам удома»; актор і режисер Кевін Костнер тощо), проте згодом стало асоціюватися з несмаком та недалеким розумом (Malnory, 2016). У квазіантропонімі *Jean-Kevin* перший елемент забезпечує значення типовості, хоч при цьому теж вважається одним зі зневажливих імен, як про це свідчить словник М. Gillet (2013: 205), тоді як *Kevin* поглиблює цей нюанс презирства: «*selon jean kevin qui pense qu'il y aura le même rapport de perf entre M2 et M1 qu'entre A15 et A14*» (Twitter, 20.02.2022). Інше сучасне ім'я на позначення пересічного француза – *Frédéric*. Це роботяга, який вчасно сплачує податки. Контексти вживання цього імені нашої думку, що йдеться передусім про француза середнього віку у баченні молоді: «*les darons, les boomers, les pères de familles, les frédéric*» (Twitter, 19.11.2020). Дещо застарілою, однак досі вживаною є тріада *Pierre, Paul, Jacques*, яку можна вважати аналогом для *Іванова, Петрова, Сидорова* і яка вживається також в англомовних текстах на позначення типових французів.

б) **тільки прізвище.** Серед сучасних українських вживань знаходимо мало прізвищ зі значенням типізації. Згадане вище прізвище *Петренко* скоріше закріплене за простакуватими та нетямущими правоохоронцями (Божко, 2021: 20). Нав'язані російською мовою тріади *Іванов, Петров, Сидоров* та їхні українізовані версії *Іваненко, Петренко, Сидоренко* не мають поширення у лексиконі молоді. Водночас антропоформант *-енко* вживається як засіб типізації та українізації: «*Я десь бачила ще довжелезну розмову про судьби Білорусі з пришепелкуватим Ромою Скрипіним, ще один експертний експерт*

експертенко» (Twitter, 30.05.2021); «уже Ліберали з великої букви Ли, і ще правнуків будуть у селі називать **Лібераленки**» (Twitter, 15.06.2021); «щойно проїхала повз справжню одеську шаурмячню назва **ТРИ ШАУРМЕНКА**» (Twitter, 06.01.2022); «Я ж наче і викладаю, і іногда перекладаю, і трошки дослідник, і **ПРОСТИ ГОСПОДИ** твітерський **блогеренко**» (Twitter, 4.12.2021). Рідше вживається формант -ук: Тероборончук.

Для французької мови загалом не властиво вживати саме прізвище як елемент типізації. Нетиповим прикладом є *Dupont-Lajoie* на позначення француза-ксенофоба і расиста (за однойменним фільмом 1975 року Іва Буасе): «*C'est merveilleux, quand un bon gros Dupont-Lajoie assume son racisme bien gluant et sa haine de l'autre*» (Twitter, 10.03.2022). У подібному контексті вживається найменування *Bébert*, щоправда, як ім'я, застарілий деминутив від імен *Robert*, *Albert* або *Bertrand*. Моріс Жіле виводить найменування також від аббревіатури *BBR* – *bleu, blanc, rouge* – кольорів французького прапора (Gillet, 2013: 405), яка подекуди фігурує в мовленні французів: «*Jpp des tocards gauchistes BBR qui deviennent experts sur l'Ukraine et qui postent tous un truc sur Azov et sur le drapeau de l'UPA*» (Twitter, 7.03.2022).

в) **ім'я і прізвище**. Ця модель реалізується як через фіктивні, так і через реальні елементи; нерідко вживають комбінацію, яка складається з реального антропоніма та квазіантропоніма. Прикладом такої гібридної назви є *Вася Пупкін*, що попри питомо російське походження іноді вживається на позначення недалеких українців: «*Хай дарлінг, їмс Сорос. Лісен, ві нід ту вакцінейт Вася Пупкін. Є, Пупкін. Ай нід чіп інсайд зіс мазафакер*» (Twitter, 8.10.2021). На позначення росіян також вживається квазіантропонім *Іван Говнов*, найчастіше на позначення рядових військових. Менш негативне забарвлення мають найменування з питомо українськими компонентами: «*Розкажує головлікар нашого жовтого дому Пантелеймон Нагнибіда*» (Twitter, 18.09.2021). В українськомовному сегменті соціальної мережі окремо побутують квазіантропоніми на позначення сербів, яких українці не вважають дружною нацією: «*Барабошко зовсім збожеволів і анонсував, що наступного року хедлайнером атлас вікенду 2022 буде Златко Вєраткович. Нагадаю, що цей співак ротом нелегально відвідував Жєну, де на вічному вогні смажив долму*» (Twitter, 01.08.2021); «*Сербський кореспондент Дрочко Вєсовіч авторитетно заявив...*» (Twitter, 13.03.2022). У цілому в українській квазіонімії спостерігаємо домінування обсценної лексики. Ця тенденція стала особливо помітною під час повномасштабного вторгнення Росії на територію України та є імовірно проявом мови ворожнечі та спробою емоційного розвантаження.

Утім, новотвори обсценного значення є скоріше універсальним явищем, і квазіантропоніми на зразок *Jean Bite* (французька мова) чи *Hans Schwanz* (німецька мова) не є чимось надзвичайним, однак значення типовості ними виражається лише okazіонально і лише частково, зважаючи на потужний потенціал обсценного компонента.

У французькій лінгвокультурі найменування на позначення типового представника нації зі структурою *ім'я + прізвище* загалом не набуло поширення. Знаходимо лише поодинокі приклади вживання в академіській французькій, на появу яких імовірно вплинула англійська мова, де такі структури набули більшого поширення. Так, одним із прикладів є найменування *Joe Bleau*, яке поєднує в собі елементи англійської та французької лінгвокультур, які в підсумку формують фонетично привабливе найменування, яке звучить однаково римовано обома мовами: «*Effort de meilleure transparence. Les équipes de la NHL devront maintenant préciser la nature des blessures. Exemple: "Joe Bleau, victime d'une commotion cérébrale...à la tête"*» (Twitter, 12.01.2019). Засвідчені лексикографічно найменування *Jean Dupont* і *Paul Martin* практично вийшли з загального обігу.

Структура *ім'я + прізвище* більш властива для німецької лінгвокультури, де вона може комбінувати як реальні елементи (*Karl Napf*, *Lieschen Müller*) так і реальні елементи з квазіантропонімами (*Erika Mustermann*, *Markus Möglich*, *Max Mustermann*, *Otto Normalverbraucher* та варіації на тему цих імен). Чи не найпоширеніше найменування типового німця – *Otto Normalverbraucher* – бере свій початок з кінофільму «Берлінська балада» (1948), де головний персонаж – колишній солдат вермахту. Прізвище *Normalverbraucher* запозичене з продуктових карток, на яких зазначалося: «Тільки для нормальних споживачів» («*nur für Normalverbraucher*») (Bartz, 2003). Окремі користувачі відзначають схильність своїх рідних використовувати на позначення пересічного німця імена політичних персоналій (*Jens Spahn*) та загальну назву, замасковану під власну (*Rosa Regenbogeneinhornpony*). Утім, це okazіональні вживання, які слід скоріше розглядати як прояви мовної гри.

г) **ідентифікатор + прізвище**. Ця структура властива передусім французькій мові: *Monsieur Tartempion*, *Madame Michu*, *Monsieur Durand*, *Monsieur Dugland*, *Monsieur Untel* / *Madame Unetelle*, *Citoyen Lambda*, *Monsieur Duchmol*, *Monsieur X* (Франція), *Monsieur Dupont* (Бельгія), *Monsieur / Madame Tout-le-monde*, *Monsieur Dupont* (Квебек), *Madame Pahud*, *Monsieur Duchmol* (Швейцарія). Частина цих номінацій загалом нейтральна і вживається в пресі.

В українській традиції структура *ідентифікатор + прізвище* зазвичай має у частині ідентифікатора назву професії: *суддя Голодрищенко*, *інспектор Петренко*, *генерал Голопупенко* тощо. Знаходимо також структури, які поєднують ідентифікатор-найменування члена родини з квазіантропонімом: *дід Пихто*, *тато Срака*.

У німецьких текстах знаходимо структуру *ідентифікатор + прізвище*, а також *ідентифікатор + ім'я + прізвище*: *Dr. Mustermann*, *Frau Maxine Mustermann*, *Frau Meier*, *Professor Humor Causa Maximilian Mustermann*.

д) **ім'я + патронім (+прізвище)**. З очевидних причин до цієї категорії належать лише українські найменування нашої вибірки. Крім згаданих вище *Васіни Іванівни* та *Залути Іванівни*, знаходимо також *Івана Івановича*, який у жаргоні працівників ДСНС позначає манекен потерпілого (із посту Instagram онлайн-видання texty.org.ua). На перший погляд okazіональне, однак все ж відносно широко вживане *Опанас Свиридович* позначає типового українського селянина, оскільки поєднує старі типові українські імена: «*Коли їдеш на новітньому т72 захоплювати кієв і бачиш як з-за рогу виїжджає опанас свиридович на тракторі*» (Twitter, 16.03.2022). Імена *Опанас* і *Свирид* фігурують і в інших найменуваннях українських селян, щоправда з іншою структурою: «*Свіжий рейтинг армій світу. Топ-10: 1. США 2. Кутай 3. Київська область 4. Харків [...] 9. Збройне формування фермерського господарства Свирида Опанасенка [...]*» (Twitter, 08.03.2022); «*Треба попитати героя війни, відомого агронома з Малої Крижми Свирида Опанасовича Небийбабу*» (Twitter, 03.03.2022). *Свирид Опанасович* – персонаж Леся Подерв'янського; також це псевдонім українського журналіста та блогера. Імовірно з цими фактами варто пов'язувати популярність комбінацій імен *Опанас* і *Свирид* для творення конотонімів.

Висновки. Конотативні антропоніми зі значенням 'пересічний громадянин' становлять досить неоднорідну групу, оскільки кожен з них має декілька рівнів конотативного значення. Квазіантропоніми, функціонально ідентичні конота-

тивним антропонімам, дещо більш спеціалізовані, проте залежно від контексту також здатні реалізувати різні відтінки значення. Група назв на позначення пересічного громадянина динамічна: у ній збережено усталені найменування, водночас утверджуються нові назви, відбувається стрімкий процес творення okazionalizmів, реалізуються онімні ігри. Застосовно до конотативних антропонімів та квазіантропонімів зі значенням 'пересічний громадянин' нейтральним є найменування чоловічого роду. Наявні назви на позначення жінок в цілому не мають суттєвих семантичних відмінностей від імен, маркованих як чоловічі. Конотоніми на позначення інших національностей переважно мають пейоративне, яскраво виражене зневажливе значення, що є спільною рисою для української, французької та німецької мов. При цьому відмінними є структурні особливості конотативних та квазіантропонімів, що пов'язуємо з традиціями мови та слововживання. Проте відзначаємо можливість знаходження міжмовних еквівалентів, семантично і / або формально тотожних.

Перспектива подальших досліджень полягає у поглибленні знань про конотативні та квазіантропоніми, розширенні вибірки цих назв та більш детальному вивченні окремих, найбільш знакових назв.

Джерела та література:

1. Агеев В. Релігія має померти, або У кого ми повіримо після Бога. Київ : Віхола, 2021. 380 с.
2. Божко І. С. Сержант Петренко та Inspecteur Dupont: власні назви на позначення співробітників поліції в українській та французькій мовах. *Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations*. Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference (Vol. 2), October 29, 2021. Amsterdam, The Netherlands: European Scientific Platform. P. 20–21.
3. Лукаш Г. П. «Про Петренків начистоту»: відантропонімі конотоніми на позначення пересічного українця. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць. 2014. Вип. 19, С. 28–33.
4. Лукаш Г. П. Актуальні питання української конотоніміки : монографія. Донецьк : Промінь, 2011. 448 с.
5. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця : Твори, 2018. 280 с.
6. Balnat V. L'appellativisation du prénom. Etude contrastive allemand-français : ouvrage inédit en vue de l'obtention de l'habilitation à diriger des recherches / Ecole doctorale des Humanités, Université de Strasbourg, Strasbourg, 2017. 280 p.
7. Bartz D. Superstar Otto Normalverbraucher, *Die Tageszeitung*, 1. Februar 2003 : Webseite. URL : <https://taz.de/Archiv-Suche/!818471/> (abgerufen am 27. März 2022).
8. Boudillet E. Des étrangers et des gens du dehors ou quand les Johnnies ne s'appelaient pas Petit Jean. *La Bretagne Linguistique*. 2016. 20, P. 45–88.
9. Gillet M. Le jean-foutre et la marie-salope. Les prénoms dénigrés, dévoyés ou encanaillés du Moyen Âge à nos jours. Namur, 2013.
10. Malnory C. Comment les Kevin ont déferlé sur la France (puis sont devenus la risée de tous). *Slate* : site web. URL : <http://www.slate.fr/story/123897/kevin> (date d'accès: 22.02.2022).
11. Roloff E. Gestatten, Erika Mustermann und Otto Normalverbraucher. Aufklärung über vermeintliche Durchschnittsmenschen, die im Alltag am Rand stehen. *Jahrbuch für Marginalistik*. Berlin : LitVerlag, 2014, S. 47–60.

References:

1. Aheyev, V. (2021). *Relihiya maye pomerty, abo U koho my povirymo pislya Boha (Religion must die, or In whom we will believe after God)*. Kyiv: Vikhola.
2. Balnat, V. (2017). *L'appellativisation du prénom. Etude contrastive allemand-français*. (Ouvrage inédit en vue de l'obtention de l'habilitation à diriger des recherches). Ecole doctorale des Humanités, Université de Strasbourg, Strasbourg.
3. Bartz, D. (2003). *Superstar Otto Normalverbraucher*. Retrieved from: <https://taz.de/Archiv-Suche/!818471/>
4. Boudillet, E. (2016). Des étrangers et des gens du dehors ou quand les Johnnies ne s'appelaient pas Petit Jean. *La Bretagne Linguistique*, 20, 45–88.
5. Bozhko, I. S. (2021). *Serzhant Petrenko ta Inspecteur Dupont: vlasni nazvy na poznachennya spivrobotnykiv politysiyi v ukrayins'kyi ta frantsuz'kyi movakh. (Sergeant Petrenko and Inspecteur Dupont: proper names to denote police officers in Ukrainian and French languages)*. Advanced discoveries of modern science: experience, approaches and innovations. October 29, 2021. The Netherlands, Amsterdam: European Scientific Platform.
6. Gillet, M. (2013). *Le jean-foutre et la marie-salope. Les prénoms dénigrés, dévoyés ou encanaillés du Moyen Âge à nos jours*. Namur.
7. Lukash, H. P. (2011). *Aktual'ni pytannya ukrayins'koyi konotonimiki. (Current problems of Ukrainian connotonymy studies)*. Donetsk: Promin', 2011.
8. Lukash, H. P. (2014). «Pro Petrenkiv nachystotu»: vidantropnimni konotonimy na poznachennya peresichnoho ukrayintsya. ("Frankly about Petrenkos": connotative anthronyms to denote average Ukrainian). *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhayla Kotsyubyns'koho. Seriya: Filolohiya (movoznavstvo) (Scientific bulletin of Vinnytsia Mykhaylo Kots'ubynskyi State Pedagogical University. Series: Linguistics)*, 19, 28–33.
9. Lukash, H. P. (2018). *Slovyk konotatyvnykh vlasnykh nazv (Dictionary of connotative proper names)*. Vinnytsya: Tvory.
10. Malnory, C. (2016). *Comment les Kevin ont déferlé sur la France (puis sont devenus la risée de tous)*. Retrieved from: <http://www.slate.fr/story/123897/kevin>.
11. Roloff, E. (2014). Gestatten, Erika Mustermann und Otto Normalverbraucher. Aufklärung über vermeintliche Durchschnittsmenschen, die im Alltag am Rand stehen. In W. Hömberg, E. Roloff (Hg.) *Jahrbuch für Marginalistik* (pp. 47-60). Berlin: LitVerlag.

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 16 березня 2022 р.

e-mail: 443803917@qq.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-17-19

Дун Ці. Маніпулятивні комбінації в англomовному політичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 17–19.

УДК: 811.11

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7685-4518>

Web of Science Researcher ID AAE-7880-2022

Дун Ці,

аспірантка кафедри англійської філології,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

МАНІПУЛЯТИВНІ КОМБІНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено осмисленню політичного дискурсу та його виду. Політична боротьба завжди супроводжується гострою риторикою протидіючих політичних сил. З розвитком медіапростору та з враховуючи скорочення часу, витраченого на орієнтацію у ньому, до політичного тексту пред'являються все вищі вимоги. Текст виступу або письмового звернення має бути яскравим, таким, що запам'ятовується, виділяється на тлі інших численних текстів політичного змісту, нейтральність мови не характерна для політичного дискурсу. При цьому відкрита агітація та пропаганда можуть призвести до «відторгнення» цих ідей з боку аудиторії, у зв'язку з чим виникає потреба у більш «вишуканій» подачі інформації політичного характеру. У процесі політичної комунікації особливо важлива дія, що виробляється на адресата-актора. Цей вплив здійснюється через знак, точніше, через мовленнєвий знак (в опозиції до мовного знаку). Регулятивна дія здійснюється, головним чином, через змістовну сторону повідомлення, форма мовного знаку вторинна. Коли той, хто говорить, робить більший наголос на зміст, він прагне переконати аудиторію у своїй правоті, виникає ситуація переконання. Однак іноді спікер акцентує свою увагу саме на формі. Автор робить форму основним компонентом регулятивного впливу, вона ставиться вище за зміст; форма подається більше як така, відривається від змісту, перетворюється на щось самодостатнє. Роблячи більший наголос на форму, що говорить може справляти певний поетичний ефект, риторичний ефект. Зміст посилюється формою подачі, сенс слова, висловлювання, цілого тексту може бути посилено штучно – за рахунок вибору яскравого слова, яскравого позначення, за рахунок оцінного компонента, що вводиться в кодоване повідомлення.

Ключові слова: маніпуляція, маніпулятивні техніки, політичний дискурс.

Dong Qi,

graduate student of the English Philology Department,
National Pedagogical Dragomanov University

MANIPULATIVE COMBINATIONS IN ENGLISH POLITICAL DISCOURSE

The article is dedicated to the understanding of the political discourse of that mind. The political struggle is always accompanied by the rhetoric of the opposing political forces. From the development of the media space and from the vorakhovuyuchi fast hour, spent on orientation at the new, to the political text, all things are presented. The text can only be written as a written language, so that it can be remembered, seen on other numerical texts in political circles, the neutrality of the language is not typical for political discourse. With this kind of agitation, that propaganda can lead to the “repeal” of these ideas from the side of the audience, in connection with which it is necessary for more “vishukans” to supply information of a political nature. In the process of political communication, the action that is directed at the addressee-actor is especially important. Tsey vpliv zdiysnyuetsya through a sign, more precisely, through a moving sign (in opposition to a moving sign). It is regulative to act, as the head rank, through the reverse side of the reminder, the form of the moving sign is secondary. If the one who speaks, to rob a bigger voice for the sake of it, you will not change the audience in your rightness, the situation will be blamed for the change. However, sometimes the speaker emphasizes his own respect for the form. The author robs the form of the main component of the regulative inflow, it is put more for zmist; the form is given more like this, it looks like a change, it transforms into a self-sufficient one. Roblyachs have a greater voice on the form, which can be said to cope with a singing poetic effect, a rhetorical effect. Instead of using the form of submission, the sense of the word, the use of words, the whole text can be done piece by piece – for the choice of a bright word, a bright sign, for a bright image. Such an effect can be called manipulative. The mechanism of manipulative techniques is launched for the analysis of the evaluation component, which is entered in the code of the notification.

Keywords: manipulation, manipulative techniques, political discourse.

Постановка проблеми. Проблемі вивчення політичного дискурсу в мовному аспекті а саме, маніпуляції присвячено значну кількість лінгвістичних робіт. Тому, основну увагу вчені приділяють ролі політика, реалізує у своїй промові яскраво виражену маніпулятивну інтенцію. У зв'язку з цим мовний знак як одиниця дискурсу наділяється все більшими повноваженнями: він набуває здатності впливати на кінцеву інтерпретацію знака адресатом. Цим активно користуються політики та журналісти, найчастіше віддаючи пріоритет формі, а не змісту за допомогою створюваних ними оцінювальних елементів.

Актуальність теми цього дослідження зумовлена не тільки зростаючим інтересом до передвиборного дискурсу як у науковому співтоваристві, так і у професійному середовищі політиків й у суспільстві загалом, але й низка чинників, що вказують на необхідність розгляду цього виду дискурсу як різновиду політичного у зв'язку з дискурсивними практиками мовного маніпулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звернення до етологічного аспекту дослідження мовного маніпулювання у передвиборчому дискурсі є актуальною темою у розробці проблем нового міждисциплінарного спрямування наукових досліджень на стику політичного дискурсу та соціальної етології. Загальну теорію дискурсу описували Н. Д. Арутюнова, Т. А. ван Дейк, В. І. Карасик, Н. Д. Кіщенко, О. С. Кубрякова, М. Л. Макаров, В. М. Русаков, Є. І. Шейгал, І. С. Шевченко.

Природу політичного дискурсу О. М. Баранов, В. З. Дем'янков, С. В. Іванова, В. А. Маслова, Б. П. Паршин, А. П. Чудінов, W. L. Benoit.

Формулювання цілей уточнити феномен мовної маніпулятивної інтенції, її критерії класифікації та особливості реалізації у політичному дискурсі

Мета статті полягає у виявленні мовних механізмів мовленнєвого маніпулювання масовою свідомістю в дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідно приділити особливу увагу проблемі інтенції, адже саме інтенція є відправною точкою мовної діяльності, що має певну мету.

Поняття інтенції (від лат. *intentio* – Прагнення) означає намір, мета, спрямованість мислення, свідомості на будь-який предмет. Цей феномен був відомий ще за часів Арістотеля (Арістотель 2000), через багато століть ним користувався у своїх працях Фома Аквінський.

Зазвичай, адресант, що говорить, прагне вплинути на адресата промови, щоб співрозмовник зробив необхідну адресанту дію чи початковому етапі спілкування прийняв його позицію. Проблеми інтенції та мовного впливу висувають на порядок денний питання мовного маніпулювання, оскільки прийнято вважати, що мовленнєва дія і є маніпулюванням свідомістю співрозмовника (Беляєва 2009; 15). Як вказує тлумачний словник, термін «маніпуляція» (від лат. *manus* – рука і *plere* – напо-внювати) позначає в широкому сенсі вмиле поводження з різними об'єктами з певними намірами та цілями. Маніпулятори використовуються також у техніці для управління різними механізмами за допомогою важелів. В переносному значенні під маніпуляцією розуміють прихований вплив на адресата на користь адресанта, причому адресатом прийоми маніпуляції залишаються непоміченими.

Існують визначення маніпуляції, а саме

- форма духовного впливу прихованого панування, що здійснюється насильницьким шляхом;
- панування над духовним станом, управління зміною внутрішнього світу;
- приховане застосування влади (сили) врозріз із гаданою волею іншого;
- обманний непрямий вплив на користь маніпулятора.

О. Л. Доценко справедливо вважає, що характерною рисою маніпуляцією є прагнення отримати односторонній вииграш від комунікації, маючи при цьому прихований характер впливу. Вчений робить висновок про те, що для досягнення успіху адресанта принципово важливими стають мовні засоби, які використовуються (Доценко 2003). За підсумками аналізу різних визначень О.Л. Доценко було виділено провідні ознаки маніпуляції:

- 1) родова ознака – психологічний вплив;
- 2) відношення маніпулятора до маніпулюваного як засіб досягнення власних цілей;
- 3) прагнення здобути односторонній вииграш;
- 4) прихований характер впливу (як факт впливу, та його спрямованість);
- 5) використання (психологічної) сили, гра на слабкостях;
- 6) спонукання, мотиваційне привнесення;
- 7) майстерність та вправність у здійсненні маніпулятивних дій (Доценко 2003).

Маніпуляція першочергово має психологічний аспект, оскільки продуцент прагне вплинути на свідомість людини, її думки та дії, використовуючи механізм маніпуляції (Нікітіна 2006; 104).

Невипадково у багатьох визначеннях маніпуляції використовується термін «вплив».

Таким чином, можна виділити низку основних характеристик маніпуляції:

- об'єкт впливу піддається маніпуляції неусвідомлено;
- вплив відбувається на свідому (розум) та несвідому (інстинкти, емоції) сфери;
- маніпулятор управляє ставленням об'єкта до явищ та предметів навколишнього світу у потрібному для маніпулятора руслі;

- ціль маніпулятора досягається завдяки об'єкту маніпуляції;
- при маніпуляції інформація свідомо спотворена.

Все більший інтерес лінгвістів викликає мовленнєва маніпуляція, яка вивчається через призму мови. Коли на першому плані висувається яскравість подачі сенсу, яскравість перспективи контекстного розвитку, мовний знак набуває маніпулятивного характеру, на смисловому рівні відкривається перспектива розвитку за рахунок образу.

Можливістю створення подібної асиметрії активно користуються політики: вони створюють різні риторичні ефекти, використовують яскраві засоби виразності, звертаючи увагу на начебто ключові елементи змісту, розширюючи чи посилюючи форму їх подачі, що зрештою має потужний ефект впливу.

Такий ефект дії можна назвати маніпулятивним. Механізм маніпулятивних технік запускається за рахунок оцінного компонента, що вводиться в кодоване повідомлення. Оцінка є ключовою у формуванні у адресата ставлення до сприйманого політичного дискурсу, яке зрештою може змінитися в процесі політичної комунікації. Оцінка має регулятивний ефект і створює свого роду «баланс» між формою подачі та змістовною наповненістю тексту, однак може впливати на адресата за рахунок «приховування» одних фактів та «випинання» інших за допомогою створення яскравої образності.

Основними прагматичними «інструментами» тиску на емотивну сферу адресата можуть стати засоби як лінгвістичні – мовні фігури, вибір на користь тих чи інших лексичних і граматичних засобів, – так і паралінгвістичні – певний інтонаційний малюнок, темп мовлення, тембр голосу, жестовий супровід мови, міміка, ситуація мовного спілкування, відсилки до культури. Правильно розраховану комбінацію усіх цих засобів можна вважати основною для досягнення такої комунікативної ситуації, коли оратор зможе впливати на раціональну, критичну свідомість адресата.

Постійне повернення до оціночних засобів сприяють впізнаванню та запам'ятовуванню політичної фігури, створенню ілюзії знайомства з політичною персоналією та її політичними ідеями. Проте оціночні компоненти є у цих умовах комплексними. Вони впливають на ірраціональне сприйняття адресата, часто зовсім непомітно. Такий відносно не відчутний персуазивний ефект, тиск на емоційну сферу адресата, в тому числі рахунок мовних засобів, можна вважати однією з характерних рис політичного дискурсу.

Висновки. Таким чином, з вищесказаного можна зробити висновок про те, що маніпуляцію як цілеспрямований вплив на адресата важливо мати на увазі в процесі аналізу політичного дискурсу, що характеризується наявністю суб'єкта, що має певну інтенцію, та об'єкта мовного впливу. Успішна реалізація наміру продуцента електорального мовлення та досягнення мети надати прихований вплив на реципієнта залежать від вибору в передвиборних текстах мішеней маніпуляцій, які зачіпають найбільш уразливі та болючі точки сучасного суспільства.

Джерела та література::

1. Аристотель. Риторика. Поэтика. М.: Лабиринт, 2000. 352 с.
2. Бігунова С. А., Зубілевич М. І. Афіксальна номінація відантропонімних дериватів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 53–55.
3. Борботько В. Г. Общая теория дискурса: принципы формирования и смыслопорождения: дис. ... д-ра. филол. наук: 10.02.01. Краснодар, 1998. 250 с.
4. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / пер. с англ., сост. В. В. Петров; под ред. В. И. Герасимова. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
5. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. URL: http://www.koob.ru/docenko_e/psihologia_manipulacii
6. Карасик В. И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*: сб. науч. тр. / отв. ред. В. И. Карасик. Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2000. С. 5–20.
7. Кіщенко Н. Д. Вербалізація концепту WISDOM/MUDRIST' у дискурсі англomовної авторської казки: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2017. 189 с.
8. Никитина К. В. Речевая манипуляция как предмет лингвистического исследования. *Вестник Башкирского университета*. Уфа, 2006. Т. 11. № 4. С. 104–106.
9. Kishchenko, N. Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*. 2019. Is. 9. P. 87–94.
10. Mykhalchuk, N., Bihunova, S., Fridrikh, A., Vietrova, I. Cross-cultural understanding of metaphors in information technology sphere. *Cognitive Studies | Études cognitives*. Warsaw, 2021 (№ 21). P. 16. <https://doi.org/10.11649/cs.2475>.

References::

1. Arystotel. (2000) Rytoryka. Poetyka. [Rhetoric. Poetics]. M.: Labyrint, 352 s. [in Russian]
2. Bihunova S.A., Zubilevych M.I. (2017) Afiksialna nominatsiia vidantroponimnykh deryvativ [Affixal nomination of anthroponymic derivatives]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii». Serii «Filolohichna»*. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademii». Vyp. 64. Ch.1. S. 53–55. [in Ukrainian].
3. Borbotko V. H. (2011) Pryntsyipy formirovaniya dyskursu: ot psikholyngvistyky k lyngvosynerhetyke. [Principles of discourse formation: from psycholinguistics to linguosynergetics]. [4-e yzd.]. M.: Lybrom. 288 s. [in Russian].
4. Deik T. A. van (1989). Yazyk. Poznanye. Kommuniykatsiya [Language. Cognition. Communication] ; per. S anhl., cost. V. V. Petrov; pod red. V. Y. Herasymova. M.: Prohress. 312 s. [in Russian].
5. Dotsenko E.L. Psykholohiya manypliatsyy: fenomeny, mekhanyzmy i zashchyta [Psychology of manipulation: phenomena, mechanisms and protection.]. URL: http://www.koob.ru/docenko_e/psihologia_manipulacii [in Russian].
6. Karasik V. I. (2000) O tipah diskursa. *Yazykovaya lichnost: institutsionalnyi i personalnyi diskurs* [On the types of discourse // Linguistic personality: institutional and personal discourse]: Sb. nauch. tr. Volgograd: Peremena, pp. 5–20. [in Russian].
7. Kishchenko N. D. (2017) Verbalizatsiya kontseptu WISDOM/MUDRIST' u diskursi anglomovnoyi avtorskoyi kazky [Verbalization of the WISDOM/WISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 "Germanski movy". Kyiv, 189 p. [in Ukrainian].
8. Nykityna K.V. (2006) Rechevaia manypliatsiya kak predmet lyngvysticheskoho yssledovaniya [Speech manipulation as a subject of linguistic research]. *Vestnyk Bashkyskoho unyversyteta*. Ufa. T. 11. № 4. S. 104–106. [in Russian].
9. Kishchenko, N. (2019). Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*, 9, 87-94 [in English].
10. Mykhalchuk, N., Bihunova, S., Fridrikh, A., Vietrova, I. (2021) Cross-cultural understanding of metaphors in information technology sphere. *Cognitive Studies | Études cognitives*. Warsaw, 2021 (№ 21), 16 p. <https://doi.org/10.11649/cs.2475> [in English].

Отримано: 19 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: may.zhulinska@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-20-23

Жулінська М. О. Репрезентація концепту “ENVIRONMENT” неологізмами англійської мови. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 20–23.

УДК: 811.111'373.43-11+502/504

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9110-649X>**Жулінська Майя Олександрівна,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладу

факультет міжнародних відносин,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ENVIRONMENT” НЕОЛОГІЗМАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту ENVIRONMENT неологізмами, які з'явилися в англійській мові протягом останніх трьох років.

Досліджено лексичні новоутворення сучасної англійської мови, поява яких була обумовлена екологічними процесами, що відбуваються у світі. Розглянуто ключові поняття концепту ENVIRONMENT та проаналізовано його репрезентацію неологізмами сучасної англійської мови. Подано класифікацію вибраних лексичних одиниць за наступними групами: “екологічні проблеми та наслідки екокатастрофи”, “заходи щодо збереження довкілля” та “людина в концепті ENVIRONMENT”. Виявлено, що найчисельнішою за кількістю лексичних новоутворень концепту ENVIRONMENT є група “заходи щодо збереження довкілля”, що свідчить про дедалі більшу екологічну відповідальність та активний супротив суспільства забрудненню довкілля.

Визначено, що найпродуктивнішим способом утворення неологізмів концепту ENVIRONMENT є словоскладання, а саме – додавання компонентів **climate**, **-eco**, **green** до лексем, що вже існують. Виявлено, що розглянуті неологізми можуть мати як позитивну, так і негативну конотацію, що визначається значенням інших компонентів лексем, а також контекстом вживання.

У роботі вивчено, якими способами та за якими принципами відбувається формування нових слів концепту ENVIRONMENT у словниковому складі мови. Подано приклади нових слів і виразів, які з'явилися лише нещодавно в англійській мові. Розглянуто етимологію вибраних неологізмів. Запропоновано переклад і тлумачення вибраних лексем українською мовою. Обґрунтовано здатність досліджуваних лексичних одиниць бути неологічною репрезентацією концепту ENVIRONMENT та передавати тенденції розвитку сучасного суспільства.

Ключові слова: довкілля, екологія, концепт, неологізм, репрезентація, словоскладання.

Maya Zhulinska,

Candidate of Philological Sciences (Ph. D.)

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation

International Relations Faculty,

Lesya Ukrainka Volyn National University

REPRESENTATION OF THE CONCEPT “ENVIRONMENT” BY NEOLOGISMS OF THE ENGLISH LANGUAGE

The article considers the peculiarities of verbalization of the concept ENVIRONMENT by neologisms that have appeared in English during the last three years.

Lexical units of modern English, the emergence of which was due to environmental processes occurring in the world, have been studied. The key notions of the concept ENVIRONMENT have been considered, and its representation by neologisms of modern English has been analyzed. The classification of selected lexical items according to the following groups has been given: “environmental problems and consequences of ecological catastrophe”, “environmental protection measures” and “man in the concept ENVIRONMENT”. It has been found that the group “environmental protection measures” is the most numerous in terms of the number of lexical units of the concept ENVIRONMENT, which testifies to the growing environmental responsibility and active resistance of the society to environmental pollution.

It has been determined that the most productive way to form neologisms of the concept ENVIRONMENT is compounding, namely adding the components **climate**, **green**, **-eco** to existing lexical units. It has been found that the considered neologisms can have both positive and negative connotations, which is determined by the meaning of other components of lexical units, as well as the context of use.

The paper studies the ways and principles of creating new words of the concept ENVIRONMENT in the vocabulary of the language. Examples of new words and expressions that have only recently appeared in English have been given. The etymology of selected neologisms has been considered. Translation and interpretation of the selected neologisms in Ukrainian has been offered. The ability of the studied new lexical units to be a neological representation of the concept ENVIRONMENT and to reflect the trends of modern society has been justified.

Keywords: environment, ecology, concept, neologism, representation, compounding.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова перебуває у постійному розвитку. Словниковий склад мови найбільше схильний до трансформацій, оскільки безперервно поповнюється лексичними інноваціями, які вербально закріплюють нові поняття.

Протягом останніх декількох років можна спостерігати постійне значне оновлення лексичного складу англійської мови, пов'язане з появою чисельних новоутворень, що зображають глобальне загострення проблем екології та охорони навколишнього середовища.

Актуальність теми. Актуальність даного дослідження обумовлена постійним поповненням словникового складу мови у відповідь на розвиток процесів, пов'язаних з довкіллям, необхідністю номінації екологічних проблем та заходів по їх вирішенню, а також людей, діяльність яких впливає на природне середовище. Поява позначень для нових понять в галузі

довкілля вимагає виявлення основних структурних та змістовних закономірностей утворення неологізмів, систематизації продуктивних способів утворення нових лексичних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти неологізмів вивчали вітчизняні та зарубіжні мовознавці: Н. З. Котелова та її теорія пояснення поняття “неологізм”; В. І. Заботкіна, Ю. А. Зацний, D. Herberg, S. Heusinger, T. Schippan, об’єктом досліджень яких стали екстралінгвістичні причини формування неологізмів; С. А. Алоторцева, Т. В. Попова, Д. В. Гунуава, які зробили спробу об’єднати наявні класифікації всеможливих варіантів нових слів, та інші. Проте, проблеми утворення, функціонування та перекладу лексичних інновацій потребують подальшого розгляду.

Мета статті. Метою статті є дослідження засобів вербалізації концепту ENVIRONMENT неологізмами, які виникли й закріпилися в англійській мові протягом останніх трьох років. Завдання нашого дослідження полягає в розподілі лексичних інновацій відповідно до змістовних ознак даного концепту, аналізі їх етимології, та тлумаченні їх українською мовою.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Для ефективної міжкультурної комунікації важливо розуміти властивості певної лінгвокультури, її менталітет, які можливо виявити через аналіз концептів, оскільки структура концепту зображає риси, значущі для певного народу. Тому концепт виступає головним поняттям у когнітивній лінгвістиці та дає можливість вивчати слово в аспекті пізнання, культури й комунікації. (Жулінська, 2020).

Концептосфера англійської мови не залишається без змін, вона динамічна, і постійно поповнюється новими концептами. Зокрема, це стосується і багатшарового концепту ENVIRONMENT, який набуває дедалі більшої кількості нових складових у зв’язку зі збільшенням інтересу до захисту навколишнього середовища.

Концепт ENVIRONMENT є одним з ключових концептів національної картини світу, яка складається з сукупності уявлень носіїв мови про довкілля. Значущість концепту ENVIRONMENT полягає у визнанні навколишнього середовища найважливішим аспектом життя людини, і, як наслідок, формуванні системи пріоритетів її поведінки.

Для розуміння понятійної складової змістовної структури досліджуваного концепту, розглянемо тлумачення слова “environment” в англійських словниках. У Кембріджському словнику “environment” це – “the air, water, and land in or on which people, animals, and plants live” (Cambridge Dictionary). Словник Merriam-Webster описує дану лексему як “the natural world” або “the complex of physical, chemical, and biotic factors (such as climate, soil, and living things) that act upon an organism or an ecological community and ultimately determine its form and survival” (Merriam-Webster Dictionary). Також тлумачення слова “environment” подано як “the natural features of a place, for example its weather, the type of land it has, and the type of plants that grow in it” або “the air, water, and land on Earth, which is affected by man’s activities” (Longman Dictionary of Contemporary English). Отже, семантичне наповнення концепту ENVIRONMENT утворилося як поняття, що описує природні умови та екологічний стан певної місцевості.

Важливу роль у дослідженні концепту ENVIRONMENT відіграють процеси його вербалізації неологізмами. У нашому дослідженні запропоновано розподіл вибраних лексичних одиниць за наступними групами: “екологічні проблеми та наслідки екокатастрофи”, “заходи щодо збереження довкілля” та “людина в концепті ENVIRONMENT”.

1. Екологічні проблеми та наслідки екокатастрофи. Проблеми, пов’язані зі зміною клімату – найактуальніші серед глобальних проблем сучасності у сфері екології. Недарма лексичну інновацію *climate emergency* було обрано словом року у 2019 за версією Оксфордського словника. *Climate emergency* – *надзвичайна кліматична ситуація*, тобто ситуація, що вимагає термінових дій для уповільнення або зупинення зміни клімату та запобігання потенційно незворотним збиткам навколишнього середовища (Oxford Advanced Learner’s Dictionaries). Слово *emergency*, яке традиційно використовувалось в контексті термінової медичної допомоги або інших небезпечних ситуацій, пов’язаних із людиною, набуло нового значення у сполученні з лексемою *climate*.

Безперервний антропогенний вплив на природу поряд із кліматичними змінами призводить до певних негативних наслідків, що знайшло своє зображення в мові. Такий вплив людини на довкілля демонструє неологізм *ecological / environmental footprint* – *екологічний слід*. Іншими словами, лексема означає “кількість землі, необхідної для поповнення ресурсів, витрачених на щось, наприклад, вирощування кількості дерев, використаних для будівництва будинку” (Macmillian English Dictionary Online).

Слід зазначити, що ціла низка неологізмів утворилася шляхом додавання до вже наявного слова лексем *footprint* і *carbon*, наприклад, *carbon footprint* – *вуглецевий слід* (кількість вуглекислого газу, яку виробляє людина, організація, будівля; використовується як вимір впливу на навколишнє середовище) (Macmillian English Dictionary Online).

В цьому контексті привертає увагу лексичне новоутворення *carbon pawprint* (дослівно “вуглецевий відбиток лапи”) – *вимірювання кількості вуглекислого газу в атмосфері, що утворюється в результаті діяльності, пов’язаної з утриманням домашньої тварини*. Виявилось, що раціон наших собак спричиняє певною мірою вплив на довкілля, і “вуглецевий слід”, пов’язаний із володінням собакою середнього розміру, приблизно вдвічі більший, ніж у звичайному позашляховику (A blog from Cambridge Dictionary).

Також негативні наслідки впливу діяльності людини на природне середовище простежуються у порушеннях природного балансу природи: *precipitation whiplash* (можна перекласти як “атмосферний шок”) – *період дуже сухої погоди, за яким слідує період дуже вологої погоди, явище, яке вважається спричиненим наслідками зміни клімату*; у впливі на здоров’я людини: *London throat* (Лондонське горло) – *легка інфекція, схожа на застуду, поширена серед людей, які живуть у Лондоні, і викликана забрудненням навколишнього середовища*; у порушенні звичного способу життя: *pollution lockdown* (екологічний локдаун) – *проміжок часу, протягом якого людям заборонено залишати свої домівки або вільно подорожувати через високий рівень забруднення атмосфери* (наприклад, забруднення повітря в столиці Індії було настільки серйозним протягом декількох тижнів, що школи були закриті на невизначений термін); в економіці: *green swan* (лексична інновація створена за аналогією “black swan”, в перекладі “чорний лебідь”, тобто “непередбачувана, але фатальна подія, що має грандіозні руйнівні наслідки глобального масштабу”) – *дуже серйозна подія, що спричиняє порушення на світових фінансових ринках, спричинених наслідками зміни клімату*. Або неологізм *climate entricification*, який утворився за допомогою додавання лексеми *climate* до вже відомого слова *gentrification* (реконструкція будівель та інфраструктури в колись депресивних районах і переїзд до цих районів представників середнього та вищого класу), набув нового значення – *кліматична джентрифікація*,

процес, за допомогою якого місце, яке вважається менш загрозливим від наслідків зміни клімату, перетворюється з бідної області на багату (A blog from Cambridge Dictionary).

2. Заходи щодо збереження довкілля. В ході дослідження виявлено, що дана група нових лексем є найчисельнішою, що свідчить про серйозну стурбованість світу з приводу екологічних проблем, які дійсно становлять загрозу людству.

І, знову таки, першочергові заходи з боротьби за збереження довкілля пов'язані зі зміною клімату. Сукупність таких дій дала поштовх утворенню неологізмів *climate action* – дії, спрямовані на зменшення або припинення кліматичних змін і запобігання постійному руйнуванню довкілля; *climate repair* – відновлення наслідків зміни клімату; *climate tech* – бізнес з використанням технологій для створення продуктів і послуг, які дозволять суспільству адаптуватися до наслідків зміни клімату (A blog from Cambridge Dictionary; Oxford Advanced Learner's Dictionaries).

Глобальні зусилля по запобіганню руйнування довкілля яскраво демонструє нова лексема *climate strike* – кліматичний страйк (кліматичні страйки молоді, на які надихає шведська екоактивістка Грета Тунберг, і які відбуваються щоп'ятниці по всьому світу із закликами врятувати планету, стали звичним явищем) (Collins English Dictionary).

Одним з головних напрямків розв'язання екологічних проблем стала діяльність, що полягає у переробленні матеріалів. В результаті з'явилися цікаві лексичні новоутворення: *infinity recycling* – нескінченне перероблення, спосіб перероблення пластику, який ніколи не знижує його якості, а це означає, що його можна переробляти необмежену кількість разів; *zombie battery* – використана батарейка, яку викидають або додають до звичайного побутового перероблення (якщо їх не переробляти належним чином, вони потрапляють у побутове сміття, а "мертві" батарейки все ще можуть викликати небезпеку, звідси й назва "зомбі"); *wish-cycling* (*wish* + *recycling*, можна перекласти як "фантомне перероблення") – коли предмет, який не підлягає переробленню, кладуть у сміттєвий кошик, сподіваючись, що його можна буде переробити. Така тенденція приносить більше шкоди, ніж користі та має наслідки, які можуть вплинути на місцеві програми та глобальне перероблення в цілому. Неологізм *upcycling* – виробництво нових речей шляхом перероблення старих, повторне використання матеріалів, виник на основі вже відомого слова (термін з'явився на початку 90-х в Німеччині), але зараз ця технологія розповсюджена у всьому світі (Nike, Adidas, Stella McCartney, H&M) і означає не лише ремесло, а й творчий процес, усвідомленість, і філософію нового покоління (A blog from Cambridge Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionaries).

Намагання врятувати довкілля, або, принаймні, зменшити шкідливий вплив на нього, охоплюють практично всі сфери життя суспільства. Це знайшло свій відбиток і в мові у вигляді нових лексем. Наприклад, у транспортній сфері: *zero-emission* – транспортні засоби без шкідливих викидів; *net-zero* – повне усунення парникових газів, що виникли через людську діяльність (Oxford Advanced Learner's Dictionaries).

З'явилися цікаві неологізми, пов'язані з харчовою галуззю, наприклад, *Regenuary* – рух, який заохочує людей їсти сезонну, місцеву їжу, вироблену з використанням відновлювальних методів землеробства. Дана лексема утворилася за аналогією з "Veganuary" (кампанія, яка заохочує учасників спробувати веганство протягом 31 дня січня). Але новий рух під назвою "Regenuary" закликає свідомих споживачів розглянути інший підхід до екологічно чистого харчування. Або *carbon counting* – розрахунки стосовно впливу їжі та напоїв, які ми споживаємо, на навколишнє середовище (A blog from Cambridge Dictionary).

Сфера торгівлі також поповнюється новою лексикою. Наприклад, *Green Friday* – зелена п'ятниця, альтернатива Чорній п'ятниці, коли споживачів заохочують менше купувати та / або купувати екологічні продукти; *eco-aisle* – прохід у супермаркеті для харчових продуктів, виготовлених та упакованих таким чином, що завдають мінімальної шкоди навколишньому середовищу; *eco score* – інформація, наведена на пакуванні харчових продуктів, зазвичай у формі літер та цифр, яка показує вплив їжі на навколишнє середовище (A blog from Cambridge Dictionary).

Можна спостерігати появу лексичних новоутворень і у сфері будівництва: *wildbelt* – ділянка землі, на якій заборонено будівництво з метою охорони й відновлення природи; сільського господарства: *regenerative agriculture* – відновне землеробство, яке ґрунтується на поліпшенні та підтримці здоров'я ґрунту; навіть в галузі літератури та кінематографа: *cli-fi* (*climate* + *fiction*) – книги та фільми про наслідки змін клімату, наприклад, лісові пожежі та посухи (A blog from Cambridge Dictionary).

3. Людина в концепті ENVIRONMENT. Неологізми даної групи описують ставлення, думки, почуття, і, навіть, психічний стан людини у зв'язку з екологічною ситуацією, що склалася.

Ціла низка лексичних новоутворень виникла внаслідок відчуття тривоги, переживань, і, навіть, провини людини у зв'язку з екологічними проблемами. Наприклад, *eco-anxiety* – відчуття занепокоєння з приводу загроз для навколишнього середовища, таких як забруднення та зміна клімату; *ecological grief* – відчуття великого смутку, викликане наслідками кліматичної надзвичайної ситуації. Або *flight shaming* – почуття провини за подорожі повітряним транспортом через вплив на навколишнє середовище. Слід зазначити, що цей термін виник у Швеції, на батьківщині екоактивістки Грети Тунберг. Оскільки авіаперевезення – одна з найшкідливіших для природи сфер, мама Грети, оперна співачка Малена Ернман, під впливом аргументів дочки, відмовилася подорожувати літаками, щоб допомогти природі (A blog from Cambridge Dictionary, Oxford Advanced Learner's Dictionaries).

І, навпаки, в результаті опору консенсусу про існування глобального потепління, виник такий неологізм як *climate change denial* – відмова прийняти той факт, що зміна клімату справді відбувається і викликана поведінкою людини. Також його можна перекласти як кліматичний скептицизм (Merriam-Webster Dictionary). Слід зазначити, що кліматичний скептицизм, який є поширеним громадським настроєм у багатьох країнах світу, перешкоджає політичним рішенням, спрямованим на відвертання небезпечного глобального потепління (Кліматичний скептицизм).

Лексичні інновації даної групи також можна поділити на такі, що мають позитивну конотацію і характеризують людей з відповідальним ставленням до екологічних проблем, і неологізми з негативним значенням. Наприклад, *planetarian* – той, хто купує, готує та їсть їжу таким чином, щоб звести до мінімуму шкідливий вплив на екологію планети (мається на увазі зменшення споживання м'яса та молочних продуктів). І, навпаки, *climate criminal* – особи чи організації, дії яких погіршують кліматичний стан (A blog from Cambridge Dictionary).

Слід також звернути увагу на виникнення нових лексем для позначення нових професій або роду занять, пов'язаних з охороною довкілля: *eco-guard* – екоохоронець, робота якого полягає в захисті диких тварин, особливо тих, що знаходяться під загрозою зникнення; *tidewater architect* – проєктувальник захисту міста від припливів (планує та проєктує місто таким чином, щоб захистити його від припливів у результаті зміни клімату) (A blog from Cambridge Dictionary).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Виникнення неологізмів концепту ENVIRONMENT в мові зумовлено поточними процесами довкілля і необхідністю номінації екологічних проблем та заходів по їх вирішенню, а також людей, діяльність яких впливає на природне середовище.

За результатами проведеного дослідження найчисельнішою за кількістю лексичних новоутворень концепту ENVIRONMENT виявилася група “заходи щодо збереження довкілля”, що свідчить про екологічну відповідальність, що зростає, та активний супротив суспільства забрудненню довкілля.

В ході проведеного дослідження виявлено, що найпродуктивнішим способом утворення неологізмів концепту ENVIRONMENT є словоскладання, а саме це додавання компонентів *climate*, *-eco*, *green* до вже відомих лексем, оскільки вони є базовими для екологічної сфери та утворюють стійкі асоціації.

Розглянуті неологізми можуть мати як позитивну, так і негативну конотацію, що визначається значенням інших компонентів лексем, а також контекстом вживання.

Таким чином, досліджувані неологізми здатні відбивати екологічні події та в сукупності бути неологічною репрезентацією концепту ENVIRONMENT.

Перспективою подальшого дослідження має стати дослідження неологізмів у різних аспектах, найпоширеніших сфер їх утворення, особливостей закріплення і функціонування в мові.

Джерела та література:

1. Жулінська М. О. Вербалізація концепту “HOUSING” англійськими неологізмами”. *Актуальні питання іноземної філології*. Луцьк : CHU, 2020. № 12. С. 76–81.
2. Кліматичний скептицизм. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 31.01.2022).
3. A blog from Cambridge Dictionary. Category: New Words. URL: <https://dictionaryblog.cambridge.org/category/new-words/> (дата звернення: 28.01.2022).
4. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (дата звернення: 27.01.2022).
5. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english> (дата звернення: 21.01.2022).
6. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com> (дата звернення: 24.01.2022).
7. Macmillan English Dictionary Online. URL: <https://www.macmillandictionary.com/> (дата звернення: 28.01.2022).
8. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/> (дата звернення: 28.01.2022).
9. Oxford Advanced Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english> (дата звернення: 27.01.2022).

References:

1. Zhulinska M. O. (2020) Verbalizatsiia kontseptu “HOUSING” anhliiskymy neolohizmamy” [Verbal representation of the concept “HOUSING” by English neologisms]. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii* [Current issues of foreign philology]. Lutsk: SNU, 76-81 (in Ukr.).
2. Klimatychnyi skeptysyzm [Climatic skepticism]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (in Ukr.).
3. A blog from Cambridge Dictionary. Category: New Words. URL: <https://dictionaryblog.cambridge.org/category/new-words/>
4. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org>
5. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/us/dictionary/english>
6. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <https://www.ldoceonline.com>
7. Macmillan English Dictionary Online. URL: <https://www.macmillandictionary.com/>
8. Merriam-Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>
9. Oxford Advanced Learner's Dictionaries. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english>

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 4 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 7 березня 2022 р.

e-mail: Natchka230@gmail.com

gamer1656565@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-24-26

Кіщенко Н. Д., Моргун І. О. Теоретико-історичні засади обґрунтування поняття «гендер» в лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 24–26.

УДК: 811.11

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7685-4518>

Web of Science Researcher ID: AAE-7785-2022

Кіщенко Наталія Дмитрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4891-7534>

Web of Science Researcher ID: AAE-9985-2022

Моргун Ілля Олександрович,

студент університету імені Адама Міцкевича, Познань (Польща)

**ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ
ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР» В ЛІНГВІСТИЦІ**

Наукове дослідження присвячене вивченню поняття «гендер» в лінгвістиці. Поняття «гендер» включає сукупність соціальних і культурних норм, які трансформувалися в процесі еволюції з біологічного в соціально-психологічну категорію. Згодом стать людини з біологічної характеристики трансформувалася в соціально-психологічну характеристику, яка розглядається як соціокультурний, дискурсивний та психолінгвістичний феномен. В даний час процес вивчення відмінності статей, займається нова галузь мовознавства – лінгвістична гендерологія або тендерна лінгвістика. Гендерна самоідентифікація входить до когнітивних ресурсів, як окремої особистості, так і суспільства. Відповідно до цього гендер можна розглядати як вимір, як параметр дослідження у багатьох науках. До того ж, визнання теорії розрізнення дозволяє більш обґрунтовано заявляти про принцип міждисциплінарності у гендерних дослідженнях. Такий підхід характерний і на рівні дослідження конкретних проблем, і на рівні обґрунтування тендерної асиметрії загалом. Поняття статі включено до лінгвістичного опису з метою підкреслити соціальні умови гендера і культурні традиції і стереотипи, які входять до нього, що фіксуються мовою, і самим безпосереднім способом впливають на поведінку і самоідентифікацію особистості, дослідження цього феномену, безумовно, заслуговує на пильну увагу емоціології, лінгвопрагматики, теорії комунікації та мовного впливу, соціолінгвістики та низки інших лінгвістичних наук. Як продемонстрували результати досліджень у галузі гендерної проблематики, спеціальна література приділяє великої уваги не лише конкретним фактам, а й термінології у цій сфері знань.

Ключові слова: поняття, гендер, лінгвістика, соціально-психологічна характеристика, самоідентифікація, особистість.

Nataliia Kishchenko,

PhD of philology, Associated Professor,

National Pedagogical Dragomanov University

Illia Morhun,

Student of Adam Mickiewicz University, Poznan (Poland)

**THEORETICAL AND HISTORICAL PRINCIPLES OF JUSTIFICATION
OF THE CONCEPT OF GENDER IN LINGUISTICS**

The research is dedicated to the study of the concept of “gender” in linguistics. The concept of “gender” includes a set of social and cultural norms that have been transformed in the process of evolution from biological to socio-psychological category. Subsequently, the gender of a person from a biological characteristic was transformed into a socio-psychological characteristic, which is considered as a socio-cultural, discursive and psycholinguistic phenomenon. Currently, a new branch of linguistics, linguistic gender studies or gender linguistics, is studying the differences between the sexes. Gender self-identification is part of the cognitive resources of both the individual and society. Accordingly, gender can be seen as a dimension, as a parameter of research in many sciences. In addition, the recognition of the theory of distinction allows a more reasonable statement of the principle of interdisciplinarity in gender studies. This approach is typical both at the level of research of specific problems and at the level of substantiation of gender asymmetry in general. The concept of gender is included in the linguistic description in order to emphasize the social aspects of gender and related cultural traditions and stereotypes that are fixed by language and in the most direct way affect behavior and self-identification, the study of this phenomenon certainly deserves close attention linguopragmatics, theories of communication and language influence, sociolinguistics and a number of other linguistic sciences. As the results of research in the field of gender have shown, the special literature pays great attention not only to specific facts, but also to terminology in this area of knowledge.

Keywords: concept, gender, linguistics, socio-psychological characteristics, self-identification, personality.

Постановка проблеми. Хоча поняття «гендер» визнається сьогодні більшістю дослідників, існують розбіжності у його розумінні, що пояснюється порівняною новизною цього терміна. Це призводить до того, що в науковій літературі поряд із цим поняттям використовуються й інші: «стаття», «секс». Проясненню цього питання не сприяє потік перекладів з англійської на українську мову, який збільшується з кожним днем, де англійське співвідношення sex – gender не має українського відповідника.

Актуальність теми. Поняття «гендер» прийшло у вітчизняну лінгвістику порівняно недавно, проте досі не встановлено науковий статус даного терміна. Цей термін вживається у різних розділах лінгвістики, тому його вважають мультидисциплінарним та набув своєї новизни. Систематичні гендерні дослідження почали проводитись лінгвістами відносно недавно.

Зростання інтересу до питань взаємодії мови та статі пов'язане зі становленням та розвитком соціолінгвістики як напрямку мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прагнення систематизувати визначення поняття «гендер», зроблено в дослідженнях О. Вороніної, Т. Клименкової, М. Малишевої та інших науковців. Узагальнений варіант західних підходів з цього приводу, представлений моделлю, запропонованою О. Вороніною, де виділяється гендер як: категорія яка пов'язана з демографічними принципами; суспільне утворення; суб'єктивність; утворення з ідеологічним підґрунтям; мережа; технологія; культурна метафора.

Останніми роками спостерігається різноманітність методологічних підходів до вивчення гендера, що сходить до різного розуміння його сутності та дискусіях прихильників біо- та соціодетермінізму. Особливості гендерного концепту в різних мовах та культурах, їх розбіжність, а також наслідки цієї розбіжності в міжкультурній комунікації також становлять цікавість для науковців. У ході досліджень визначені дані дозволяють зробити висновок про нерівний ступінь андроцентризму різних мов і культур і різного ступеня експліцитності висловлювання гендера.

Формулювання цілей. Цілями статті виступає формулювання та переосмислення терміна «гендер», його розуміння науковцями та як він визначається з точки зору лінгвістики. Проаналізувати найпоширеніші думки лінгвістів з приводу окреслення гендеру в науці.

Метою статті є аналіз теоретичної бази формулювання гендеру в лінгвістиці. Зосередженість на формулюванні поняття гендер та його застосуванні в лінгвістичній теорії.

Виклад основного матеріалу дослідження. На наш погляд, гендер дозволяє досліджувати ширше коло питань та по-новому поглянути на знайомий феномен статі. Якщо категорія стать (sexus) значуща для аналізу семантики низки лексичних одиниць, де стать є складовою визначення, тому дослідження гендеру в лінгвістиці покривають значно більше коло суперечливих тверджень, розглядаючи конструювання чоловічої або жіночої особистості як один з чинників персоналізації, що говорить, тобто в рамках прагматики. І тут гендер осмислюється як конвенційна сутність, у яких полягає його головна відмінність від статі як біологічної категорії. Гендерний підхід у лінгвістиці передбачає також вивчення відображення гендерних відносин в історії мови, вивчення гендеру як культурної репрезентації в лінгвокультурології, лексикографічне кодування споріднених мовних одиниць і т.д. Таким чином, гендер є більш широким поняттям, для вивчення якого необхідно досліджувати значно більшу кількість феноменів, ніж ті його одиниці, до семантики яких входить компонент підлога.

На сьогоднішній час прийнято думку, що гендер є універсальною науковою категорією, і принципи гендерного аналізу можуть застосовні до будь-якої з наук. Проте на даний момент у соціальних науках немає єдиної думки про природу гендера. З одного боку, його відносять до розумових конструктів, своєрідних теоретичних моделей, створених для більш точного опису проблем статі з розмежуванням біологічних та соціальних функцій. З іншого боку, гендер сприймається як соціальний конструкт, який створюється суспільством з допомогою різних соціальних інститутів, зокрема з допомогою мови.

Розрізняють стилістичну варіативність (залежність у використанні певних мовних засобів від соціальної ролі, в якій виступає комунікант у момент говоріння) та соціальну варіативність (відмінності у використанні мовних коштів у представників різних вікових, статевих, соціальних груп в одній комунікативній ситуації).

Взаємодія мови та статі розглядається вченими у рамках вивчення соціальної варіативності мови. На жаль, вивчення цієї залежності привернуло увагу лінгвістів відносно недавно, бо навіть після відмови соціолінгвістів від суб'єктивного відбору інформантів, типового для традиційної лінгвістики, жінки як особлива соціальна група ще довго не бралися до уваги.

Особливої уваги вимагає визначення гендера як важливої когнітивної категорії, що використовується у сприйнятті від людини до людини: у лінгвістиці поняття «гендер» асоціюється з конструкціями в мові і закріплюється у свідомості мовця як образи, якості та характеристики поведінки, а також із сукупністю атрибутів, які приписуються і жінкам у певному соціокультурному співтоваристві.

Особливо швидко зросла кількість досліджень, присвячених вивченню гендеру в мові. А.В.Кириліна вважає, що інтерес науковців до гендерної проблематики пов'язаний з відкритістю суспільства, що настала, в післярадянський період або з впливом переконань фемінізму (Кириліна, Томська 2005: 22).

У ході аналізу напрямів гендерної проблематики ми з'ясували, що три головні підходи до гендерних досліджень на Заході вплинули на розвиток вітчизняної лінгвістики. Серед цих напрямів дослідники виділяють такі:

1. Перший підхід трактує лише суспільну сутність мови жінок та чоловіків і зосереджений на виокремленні тих відмінностей в спілкуванні, які пояснюються унікальністю розподілу суспільної влади у соціумі. При цьому «чоловіча» або «жіноча» мова ідентифікується як якась дієва складова від основної мови, використовувана у випадках, коли партнери промови перебувають на різних сходинках соціальної ієрархії.

2. Соціопсихолінгвістичний підхід науково редукує «жіноча» та «чоловіча» мова до особливостей мовної поведінки статей. Для науковців, які досліджують цей напрям, статистичні дані чи означення середніх показників мають велику цінність і становлять опору для введення психолінгвістичних теорій чоловічого та жіночого типів мовної поведінки.

3. Науковці наступної течії загалом акцентують увагу на когнітивному аспекті розбіжностей у мовній поведінці статей. Показники частоти відмінностей та їх використання створюють цілісну лінгвістичну модель когнітивних підстав мовних категорій (Колосова 1996; 27).

Аналіз категорії «гендер» описав уявлення етапів власне його становлення як термінологічної одиниці, що має особливі значення та структуру. Гендер зображує багатоплановий соціокультурний процес становлення (утворення) суспільством чоловічих та жіночих іпостасей, акцентує свою увагу на відмінностях у поведінці, мисленнєвих та емоційних характеристиках людини тієї чи іншої статі. Висновком цього процесу його теоретичного осмислення також є соціальний складник «гендер». Головними важелями утворення гендерних розбіжностей є протиріччя «чоловічого» та «жіночого» (опозиція маскулінного та фемінінного) та підпорядкування жіночого початку чоловічому началу, що має багатовікову історію.

Висновки. У ході роботи було підтверджено можливість використання гендера як текстоутворюючий параметр. З іншого боку, слід зазначити, що з визначенні поняття «гендер» ключову роль, насамперед, грає концептуальна позиція автора. Підставою описаного теоретичного матеріалу ми виокремили відсутність у сучасній лінгвістиці єдиного підходу до ви-

значення даного терміна. Не дивлячись на осмислення цього терміна більшістю дослідників та його широке використання, існує безліч перепон, що утворюються під час читання конкретної літератури та пов'язаних зі значними відмінностями у осмисленні гендеру, а також порівняльною новизною цього поняття.

Джерела та література:

1. Бігунова С. А., Зубілевич М. І. Вплив гендерного фактору на сприйняття та розуміння іншомовного матеріалу. *Матеріали III Міжнародної наукової конференції "Пріоритети сучасного германського та романського мовознавства" (5-7 червня 2009)*. Луцьк, 2009. С. 107–111.
2. Бігунова С. А., Сологуб А. М. Гендерні стереотипи в антропоморфних образах «Віршів Матінки Гуски». *Науковий журнал «Молодий вчений»*. Херсон: «Молодий вчений», 2018. № 3.2 (55.2). С. 18–20.
3. Кирилина А. В. Гендерные исследования в отечественной лингвистике: проблемы, связанные с бурным развитием. *Гендер. Язык. Культура. Коммуникация. Докл. 2-ой между. конф. М.: МГЛУ, 2002. С. 5–14.*
4. Кирилина А. В. О применении понятия гендер в русскоязычном лингвистическом описании. *Филологические науки*. 2000. № 3. С. 18–27.
5. Кищенко Н.Д. Вербалізація концепту WISDOM/МУДРІСТЬ у дискурсі англomовної авторської казки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2017. 189 с.
6. Колосова О. А. Когнитивные основания языковых категорий (на материале современного английского языка) : дис. ... д-ра филол. наук. М. : [б.и.], 1996. 356 с.
7. Kishchenko N. Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*. 9, 2019, 87–94.

References:

1. Bihunova, S. A., Zubilevych, M. I. (2009). Vplyv hendernoho faktoru na spryiniattia ta rozuminnia inshomovnoho materialu [The influence of gender on the perception and understanding of foreign language material]. *Materialy III Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii "Priorytety suchasnoho hermanskoho ta romanskoho movoznavstva" (5-7 chervnia 2009)*. Luts'k. S.107-111. [in Ukrainian]
2. Bihunova, S. A., Solohub, A.M. (2018). Henderni stereotypy v antropomorfnykh obrazakh «Virshiv Matinky Husky» [Gender stereotypes in anthropomorphic images of "Mother Goose's Poems"]. *Naukovyi zhurnal «Molodyi vchenyi»*. Kherson: «Molodyi vchenyi». № 3.2 (55.2). S. 18–20. [in Ukrainian]
3. Kirilina, A. V. (2002). Gendernye issledovaniya v otechestvennoy linhvistike: problemyi, svyazannyye s burnym razvitiem [Gender Studies in domestic Linguistics: Problems Associated with Rapid Development]. *Gender. Yazyik. Kultura. Kommunikatsiya. Dokl. 2-oi mezhd. konf. M.: MGLU. S. 5–14.* [in Russian]
4. Kirilina, A. V. (2000). O primenenii ponyatiya gender v russkoyazyichnom lingvisticheskom opisani [On the application of the concept of gender in the Russian-language linguistic description]. *Filologicheskie nauki*. №3. S. 18–27. [in Russian]
5. Kishchenko, N.D. (2017). Verbalizatsiya kontseptu WISDOM/MUDRIST' u diskursi anglomovnoyi avtorskoyi kazky [Verbalization of the WISDOM/WISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 "Germanski movy". Kyiv, 189 p. [in Ukrainian]
6. Kolosova, O. A. (1996). Kognitivnyie osnovaniya yazykovyih katehoriy (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyika) [Cognitive foundations of language categories (on the material of modern English)]: dis. ... d-ra filol. nauk. M. : [b.y.], 356 s. [in Russian]
7. Kishchenko, N. (2019). Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*, 9. pp. 87–94.

Отримано: 9 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 18 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 21 лютого 2022 р.

e-mail: yuliia.kuriata@rshu.edu.ua

yelena123@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-27-30

Kuriata Yu. V., Kasatkina-Kubyshkina O. V. Stylistic devices in political discourse. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 27–30.

УДК: 811.111'38:32

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0059-7586>

Web of Science Researcher ID: AAB-3128-2022

Yuliia Kuriata,*Ph.D. in Psychology, Associate Professor of the Department of English Language Practice and Teaching Methodology,
Rivne State University of the Humanities*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1265-0495>

Web of Science Researcher ID: AAB-3433-2022

Olena Kasatkina-Kubyshkina,*Ph.D. in Psychology, Associate Professor of the Department of English Language Practice and Teaching Methodology,
Rivne State University of the Humanities*

STYLISTIC DEVICES IN POLITICAL DISCOURSE

The article considers stylistic means in political discourse on the examples of modern and past Ukrainian and foreign politicians' speeches. The topicality of the research is defined by social significance of political discourse in the life of the community. The term "political discourse" is determined as coherent oral or written text, expressed through both verbal and nonverbal means, which directly depends on the situation of political communication in combination with pragmatic, socio-cultural, psychological and other factors. A "figure of speech" (also called "stylistic device" or "rhetorical device") is commented on as a modification of the usual or expected sequence of words, grammatical structure of the text, the use of any of a variety of techniques to produce an auxiliary meaning, idea, or feeling. The definitions and examples of "metaphors" (especially those related to war, sports, family, and nature), "personification", "repetition", "simile", "allusion", "synechdoche", "hyperbole", "emotive language", "balance", "inverted phrases", "rhetorical figures" (rhetorical appeals, questions, assumptions, exclamations, statements), "gradation", "invective" and "poetic devices" (irony as one of the ways of comic perception of reality, which contains a hidden mockery of facts or people; satire as sharp, sensitive ridicule of vices, errors, negative phenomena of reality, a sharp, scathing mockery; sarcasm as malicious, scathing mockery, caustic irony; humour as benevolent laughter, aimed at exposing certain defects of human character or inconsistencies in people's lives, in their behaviour; word game as a means of artistic expression that functions in language as a joke, created on the basis of polysemy, homonymy and similar sounding words) are given in the context of political discourse. "Sustained (prolonged) metaphor" is enlarged on with relation to the problem researched. Factors influencing the choice of political discourse strategies and tactics are commented on, namely – a personality of a politician and their function in the political system and the addressee of communication.

Keywords: political discourse, figure of speech, linguistic means, emotive language, rhetorical figures, poetic devices.

Курята Юлія Вікторівна,*кандидат психологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови та методики викладання,
Рівненський державний гуманітарний університет***Касаткіна-Кубишкіна Олена Володимирівна,***кандидат психологічних наук, доцент кафедри практики англійської мови та методики викладання,
Рівненський державний гуманітарний університет*

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто стилістичні засоби політичного дискурсу на прикладах виступів сучасних та минулих українських та зарубіжних політиків. Актуальність дослідження визначається соціальною значимістю політичного дискурсу в житті громади. Термін «політичний дискурс» визначається як зв'язний усний або письмовий текст, виражений як вербальними, так і невербальними засобами, що безпосередньо залежить від ситуації політичної комунікації у поєднанні з прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками. «Фігура мови» (за іншими варіаціями: «стилістичний засіб» або «риторичний засіб») коментується як зміна звичної або очікуваної послідовності слів, граматичної структури тексту, використання будь-якого з різноманітних прийомів, які надають продукту мовлення допоміжне значення, ідею чи емоційне забарвлення. Визначення та приклади «метафор» (особливо тих, що стосуються війни, спорту, сім'ї та природи), «персоніфікації», «повторення», «порівняння», «алюзії», «синекдохи», «гіперболи», «емотивної мови», «балансу», «інверсії», «риторичних фігур» (риторичних звернень, запитань, припущень, вигуків, висловлювань), «градації», «інвективних» та «поетичних засобів» (іронія як одного із способів комічного сприйняття реальності, яка містить прихований глум над фактами чи людьми; сатири як різкого, чутливого висміювання пороків, помилок, негативних явищ дійсності, різкого, їдкового глузування; сарказму як злісної насмішки, їдкої іронії; гумору як доброзичливого сміху, спрямованого на виявлення певних вад людського характеру чи суперечностей у житті людей, у їхній поведінці; словесної гри як засобу художньої виразності, що функціонує в мові як жарт, створений на основі багатозначності, омонімії та подібних за звучанням слів) подано у контексті політичного дискурсу. «Стиійка (тривала) метафора» розглядається у контексті досліджуваної проблеми. Коментуються чинники, що впливають на вибір стратегії та тактики політичного дискурсу, а саме – особистість політика та його функція у політичній системі та адресат комунікації.

Ключові слова: політичний дискурс, фігура мови, лінгвістичні засоби, емотивна мова, риторичні фігури, поетичні засоби.

Topicality. Due to its social significance political discourse is one of the topical issues for a great number of linguists. Political speeches are public-oriented, that is they are directed to people of different ages and backgrounds. Nonetheless, to interpret thoroughly the speeches the politicians deliver, to understand the real meaning they convey one need draw attention to linguistic means and

devices politicians utilize embellishing their language in a unique way to give extra effect and force to their message in order to achieve their communicative objectives, which is why this phenomenon requires close study.

Thus, analysis of the different stylistic devices politicians use to achieve their aim is **the objective of the article**.

Recent researchers and publications. Antonio Reyes, Alexander Bain, Adrian Beard, Ronald Carter, Jonathan Charteris-Harteris-Black can be mentioned among the researchers of the question of stylistic devices in political oratorical speech.

Results. The first foundations of the study of political discourse were laid by scholars of the Oxford and Cambridge philosophical schools in the 1950s, which drew attention to the linguistic aspect of this phenomenon (Johnstone, 2007).

Political discourse can be defined as coherent oral or written text, expressed through both verbal and nonverbal means, which directly depends on the situation of political communication in combination with pragmatic, socio-cultural, psychological and other factors (Beard, 2003: 25-87).

Due to the potential of its influence on society, political speech is a carrier of ideology, support for propaganda, which allows its use by politicians as a means of manipulation. Manipulation here means consciously modifying or constructing a new political discursive reality using different linguistic means (Dijk, 2006: 359–383).

In literature and writing, a *figure of speech* (also called *stylistic device* or *rhetorical device*) is the use of any of a variety of techniques to give it an auxiliary meaning, idea, or feeling (Carter, 2004). The use of stylistic figures occurs by modifying the usual or expected sequence of words, modifying the grammatical structure of the text. The rhetorical effect obtained by regrouping the order of words affects its aesthetic appeal. Stylistic figures provoke a reaction from the audience, because transformation of the expected meanings of the words attracts attention of the listeners.

Metaphor is considered a chief figure “to play a central role in the construction of social and political reality” (Steen, 2008: 213–241).

A metaphor is transference of names based on the associated likeness between two objects. So there exists a similarity based on one or more common semantic component. And the wider the gap is between the associated objects the more striking and unexpected – the more expressive – the metaphor is. If a metaphor involves likeness between inanimate and animate objects, we deal with personification, for example: “*a cry for help from the destroyed Carpathian forests*” as it is often formulated in the context of the problem of uncontrolled deforestation in Ukraine. Metaphor, as all other lexical stylistic devices, is fresh, original, genuine when first used, and trite, hackneyed, stale when often repeated. In the latter case it gradually loses its expressiveness.

Metaphor can be expressed by all notional parts of speech. Metaphor functions in the sentence as any of its members. When the speaker (writer) in his/her desire to present an elaborated image does not limit its creation to a single metaphor but offers a group of them, this cluster is called *sustained (prolonged) metaphor* (Wales, 2011).

Politicians use metaphors to characterize themselves (e.g., V. Zelenskyi positioned himself as “*the sentence to the old system*” [Pre-election debates..., 2019] during the presidential election period), also their opponents (e.g., I. Farion’s “*Eagles do not confess to hyenas*” in one of her emotional speeches [I. Farion’s comment on..., 2013]), and their political agendas (e.g., “*Ukraine will definitely become a member of a large European family*” as was and is frequently stated by P. Poroshenko [Poroshenko P. congratulating on..., 2018] and other pro-European politicians of the country in the meaning of strategic foreign policy development of Ukraine).

Several types of metaphor are used in political communication, including those involving war, sports, family, and nature (Lakoff, 1991).

Recently, the use of metaphors to denote financial realities (*economic growth, business climate, transparent credit*) has intensified in world political discourse, which is obviously due to the dynamic changes in the financial environment under the influence of the Covid pandemic 19.

Typical of a political narrative is also a zoomorphic metaphorical model by which opponents endow colleagues with verbally expressed characteristics that are usually characteristic of animals. Most often, such metaphors are used to create a comic effect or to demonstrate their own superiority over others: “*the lion of great politics*”, “*the dark horse of the party*”.

Repetition is common for political speech, since it has the pragmatic attribute to successfully convey the implicit meaning of the message. This, for example, can be illustrated by W. Churchill’s “*Never. Never, never – do not give up in the big; do not give up in the small. Never give up.*”

Simile is very close to metaphor; it is a verbal expression of the comparison of two similar objects or phenomena in some characteristic in order to determine certain features of one of them through comparison with another. To take a particular instance of this attribute: “*our doctors, like warriors, are fighting the pandemic*” – such simile can often be heard in political speeches in the context of COVID 19 events.

Individual things and phenomena, their totality, general concepts, as well as the same object in different spatial manifestations and temporal states can be the objects of comparison, that is, a variety of objects different by their nature can be compared (Wales, 2011).

It has already become commonplace to compare politics with theater, because their common feature is the presence of a certain audience, as well as the use of some populist political techniques of acting. Such similes often use tokens such as *farce, absurdity, theater, play, applause, benefice*, and so on. This type of comparative constructions is a means of emotional and evaluative influence on the addressee, which is manifested as a system of coordination interaction of its participants (Wales, 2011).

The use of *allusion* is a paramount characteristic of the speech of politicians – a specific method of text formation, which consists of correlating the content of the statement with a certain historical or literary fact. It is actualized when they try to convince of the correctness of their candidacy, to influence the feelings of the electorate, to win a special favour. Allusion is the manifestation of the textual category of intertextuality, a means of artistic expression, which enriches the content of textual information, creating numerous associations by hinting at events, facts, characters of other texts. This is a manifestation of the continuous dialogicity of text generation in particular artistic creativity (Wales, 2011). For instance, religious allusions are actively used in political speeches to enhance the speaker’s message: “*Whoever comes to us with a sword will die by the sword*”, “*Prodigal son*”, “*Solomon’s decision*”, “*let them throw the stone first who..*”.

Another type of allusion, which is often used in political discourse, is a historical one – a reference to the past, a reference to historical facts, which are statements that make the main idea more impressive: “*mankurts in politics*”, “*Stalin’s methods*”. Such inclusions in the speeches of politicians are mainly related to past or recent events that have received wide resonance in the world.

A hint, indirect or accidental reference to a historical, literary figure, event or object is an important rhetorical tool. The use of quotations or a well-known phrase that the recipient has already heard and knows can also draw researchers’ attention: “*to hope without hope*” occasionally used by Ukrainian politicians is a clear allusion to L. Ukrainka’s poem “*Contra spem spero!*”. It should be noted that this technique can be used as a language strategy to avoid direct appeal to the recipient, the reflection of a hidden reference.

Synecdoche – is a kind of metonymy based on the quantitative comparison of objects and phenomena. The use of the singular in the plural and vice versa, a definite number instead of an indefinite, a species concept instead of a generic one, and so on: “*A government-run health care system is the wrong prescription*” (George Bush) Reyes, 2011: 87- 152). The president criticizes the health care system in the United States and because of the fact that a prescription is an attribute of the whole system of health care it is considered a form of synecdoche (Charteris-Black, 2014: 57-143).

Hyperbole is characterized by overstatement, making things bigger or smaller, better or worse, greater or less, etc. The object of hyperbole is to achieve a special effect, to leave a strong impression on people: “*I’ve said it a thousand times!*”, “*it was a lightning response to the enemy*”.

Emotive language – words that appeal to the listeners’ emotions rather than to their powers of reason and logic. These are sometimes called ‘loaded’ words as they contain a message that is subtly telling the listener what to think or believe.

Balance – rhythmically balanced phrases and sentences appeal to the ear. They can have a hypnotic effect, persuading listeners to accept what is being said: “*Ask not what your country can do for you, but ask what you can do for your country*” (John F. Kennedy) (Charteris-Black, 2014: 57-143).

Inverted phrases – changing well know phrases by inversion or subversion can be extremely engaging: “*This is not the end. It is not even the beginning of the end. But it is perhaps, the end of the beginning*” (W. Churchill).

Rhetorical figures are means of expression that increase the reader’s attention to a particular expression (rhetorical appeals, questions, assumptions, exclamations, statements) (Wales, 2011).

Gradation is a means of literature in which there is a gradual increase or, conversely, the suppression of emotional significance. The gradation becomes even more pronounced in combination with the anaphora. For example, the most popular expression of Julius Caesar: “*I came, I saw, I won*” (Wales, 2011).

Invective is an ancient means of literature, which consists in a sharp satirical accusation of certain phenomena or persons. The invective openly ridicules some objects – these can be harsh speeches that are accompanied by sharp criticism (Wales, 2011).

Poetic devices – other poetic devices such as imagery and personification can also be used, where suitable, to add life and colour to what is being said. The following can be mentioned: *irony* as one of the ways of comic perception of reality, which contains a hidden mockery of facts or people (to highlight the irony, you need to feel the double meaning of the expression); *satire* as sharp, sensitive ridicule of vices, errors, negative phenomena of reality, a sharp, scathing mockery; *sarcasm* as malicious, scathing mockery, caustic irony; *humour* as benevolent laughter, aimed at exposing certain defects of human character or inconsistencies in people’s lives, in their behaviour; *word game* as a means of artistic expression that functions in language as a joke, created on the basis of polysemy, homonymy and similar sounding words (Gibbs, 1994).

A personality of a politician introduced into the system of the apparatus of government at one level or another, and their function in it determine their language behaviour. Social roles are reflected in the category of personification in the speeches of politicians, for example in the opposition “I – we”, which allows to define the image of the speaker as a “collectivist”, “team player” or “individualist”. This relationship in the speech of politicians is found in the choice of tactics for the implementation of communication strategies, which are dominated by “we” in the sense of “party”, “team” and implies equal participation of “me” and “not me”: the action that belongs to them to the same extent (Wodak, 2007: 203–225).

Another factor influencing the choice of strategies and tactics is the addressee of communication. For example, in the discourse of an opposition politician, three groups of addressees can be distinguished: 1) like-minded people and allies – members of the same party, liberals, entrepreneurs; 2) the electorate – a heterogeneous mass audience; 3) opponents – authorities and competitors in the political struggle (Charteris-Black, 2014: 57-143).

Conclusion. As a conclusion, we may point it out, that political discourse is the object of analysis of a large number of linguists, as it has a direct impact on society through its predominantly manipulative nature of influencing the beliefs and views of the members of the community.

Metaphors, comparisons, allusions, hyperboles can be mentioned among the most commonly used stylistic means of formulating political propaganda and ideology in political discourse, giving them more expressiveness, emotional content, brightness in the perception of the audience and, accordingly, creating more leverage to manipulate it.

As political life is constantly undergoing changes and influencing life of people all around the world directly the question of political discourse undoubtedly requires further researches there being many unclear and questionable aspects of the phenomenon.

References::

1. Beard A. The Language of Politics. London: Routledge, 2003. 144 p.
2. Carter R. Language and Creativity: The Art of Common Talk. London, 2004. 255 p.
3. Charteris-Black J. Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2014. 274 p.
4. Dijk T. van. Discourse and Manipulation. *Discourse and Society*. 2006, Vol. 17 (2), Pp. 359–383.
5. Farion I. commenting on her membership in CPSU, 20 November 2013. URL: https://espresso.tv/news/2013/11/20/farion_zhurnalistam_orlycya_ne_spoivdayetsya_hiyenam_video
6. Gibbs R.W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. Cambridge, 1994. 527 p.
7. Johnstone B. Discourse analysis. (2nd ed.). The US, the UK, Australia, Wiley-Blackwell, 2007. 336 p.
8. Lakoff G. Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. *Viet Nam Generation Journal & Newsletter*, V3, #3 (November 1991). URL: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Texts/Scholarly/Lakoff_Gulf_Metaphor_1.html

9. Poroshenko P. congratulating on Europe Day, 19 May 2018. URL: <https://www.facebook.com/petroporoshenko/videos/1274602746007448/>
10. Pre-election debates of P. Poroshenko and V. Zelenskyi, 19 April 2019. URL: https://www.youtube.com/watch?v=Gtl_lux40i4
11. Reyes A. Voice in political discourse. Castro, Chavez, Bush and their strategic use of language. Continuum International Publishing Group, 2011. 192 P.
12. Steen G. The Paradox of Metaphor: Why We Need a Three-Dimensional Model of Metaphor. *Metaphor and Symbol*, Vol. 23 (4), 2008, Pp. 213–241.
13. Wales K.A. Dictionary of Stylistics. 3rd ed. New York: Routledge, 2011. 478 p.
14. Wodak R. Pragmatics and Critical Discourse Analysis. A Cross-disciplinary Inquiry. *Pragmatics & Cognition*, Amsterdam. 2007, Vol. 15 (1), Pp. 203–225.

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 7 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 11 березня 2022 р.

e-mail: xuena_liu@foxmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-31-33

Лю Сюена. Лінгвокультурний підхід до вивчення англійських новоутворень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НАУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 31–33.

УДК: 811'11

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2160-4271>

Web of Science Researcher ID AAE-7823-2022

Лю Сюена,
аспірантка кафедри англійської філології,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ НОВОУТВОРЕНЬ

Проблеми утворення нових слів у мові актуальні у мовознавстві з його виникнення, проте досі немає єдиної думки щодо розуміння неологізму у власне лінгвістичному сенсі. У вітчизняній лінгвістиці неологізми вивчаються з позицій стилістичної, психолінгвістичної, денотативної, структурної та історичної теорій, що базуються на критеріях новизни походження, що позначається денотатом, новизни форми та значення слова, новизни вживання одиниці у літературній мові, а також у мовленні окремих носіїв мови. У зарубіжній лінгвістиці панує лексикографічна теорія нового слова, в рамках якої до неологізмів належать слова, не зареєстровані в словниках. Однак кожна з цих теорій має недоліки через свою відносність стосовно окремого індивіда/мовної спільноти або у зв'язку з занадто вузькою спрямованістю. У сучасній неології перспективним є лінгвокультурологічний підхід, з позицій якого неологізми розглядаються як одиниці з культурно-значущою інформацією. Досліджувані підходи існують завдяки визначенню, що неологізми є результатом діяльності людини і можуть мати культурне навантаження. Необхідність розробки лінгвокультурологічного підходу продиктована тим, що зміст неологізмів формується під впливом як лінгвістичних, так й культурологічних чинників. Сфера вживання неологізмів є ще одним критерієм визначення цих мовних явищ. У рамках лінгвокультурологічного підходу в неології ми орієнтуємося на літературну мову. Національно-культурне маркування мовних новоутворень виявляється також у ході аналізу системи значень нових слів та їх об'єднань у лексико-семантичні парадигми. Взаємодія мови та культури проявляється у тому, як розподіляються нові лексичні одиниці з різних понятійних сфер у різних мовах.

Ключові слова: лінгвокультурний підхід, новоутворення, неологізми, класифікація.

Liu Xuena,
graduate student of the English Philology Department,
National Pedagogical Dragomanov University

LINGUOCULTURAL APPROACH TO THE STUDY OF ENGLISH NEW FORMATIONS

Problems of formation of new words in language are relevant in linguistics since its inception, but there is still no consensus on the understanding of neologism in the linguistic sense. In domestic linguistics, neologisms are studied from the standpoint of stylistic, psycholinguistic, denotative, structural and historical theories based on the criteria of novelty of origin, denoted by denotation, novelty of word form and meaning, novelty of unit use in literary language and speech of individual languages. In foreign linguistics, the lexicographic theory of a new word prevails, in the framework of which neologisms include words that are not registered in dictionaries. However, each of these theories has shortcomings due to its relativity in relation to the individual / linguistic community or due to too narrow a focus. In modern neology, the linguistic and cultural approach is promising, from the standpoint of which neologisms are considered as units with culturally significant information. The approaches studied exist due to the definition that neologisms are the result of human activity and can have a cultural impact. The need to develop a linguo-cultural approach is dictated by the fact that the content of neologisms is formed under the influence of both linguistic and culturological factors. The scope of neologisms is another criterion for determining these linguistic phenomena. As part of the linguo-cultural approach in neology, we focus on literary language. National-cultural marking of language new word is also revealed in the analysis of the system of meanings of new words and their associations in lexical-semantic paradigms. The interaction of language and culture is manifested in the distribution of new lexical items from different conceptual areas in different languages.

Keywords: linguistic and cultural approach, new word-formation, neologisms, classification.

Постановка проблеми. Неологія це наука про утворення нових слів і виразів, на даний момент є одним із найперспективніших напрямків лінгвістики. Предмет неології має перманентну актуальність, оскільки утворення неологізмів відбувається постійно. Виникнення неологізмів відбиває розвиток мови та становлення нових культурних цінностей та соціальних відносин. Неологізми відображають механізми пізнання світу, будучи інструментом категоризації дійсності. Неологізм є репрезентацією змін ціннісної картини світу.

Актуальність дослідження зумовлена такими факторами: інтересом лінгвістів до вивчення нової лексики в умовах неологічного вибуху останнього часу; необхідністю аналізу процесів поповнення словникового складу мови та соціокультурних процесів у їхній функціональній взаємодії; відсутністю комплексних досліджень неологізмів із позицій лінгвокультурології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання неології неодноразово привертати до себе увагу дослідників таких як Л. П. Катлінська, Н. З. Котелова, Є. В. Сенько, J. Ayto, С. Р. Cook, Е. Sanders та ін. Вітчизняні та зарубіжні лінгвісти зверталися до вивчення лінгвокультурної специфіки значення мовних одиниць В. В. Воробйов, Л. В. Базарова, В. І. Карасик, В. Б. Кашкін, Н. А. Красавський, Н. Д. Кіщенко, М. В. Милованова, С. Г. ТерМінасова, Н. Л. Шамне, М. Rijkens, P. Zima та ін.

Формулювання цілей. У своєму дослідженні ми намагаємося уточнити поняття неологізму та способи виявлення національно-культурного компонента у значенні нових лексичних одиниць; систематизувати теоретико-методологічні осно-

ви вивчення неологізмів у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці та уточнити критерії лінгвокультурологічного підходу у неології.

Мета наукового дослідження полягає у виявленні способів відображення у неологізмах англійської мови, взаємодії мови та культури, мови та соціуму, а також аналізі змін, яких зазнала українська мова під впливом глобальної англійської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Людська мова зароджується, розвивається і існує як суспільне явище. Внаслідок того, що мова використовується певним соціумом, вона знаходиться в тісній залежності від умов існування цього соціуму, рівня його розвитку, а також світогляду людей, які говорять нею, тобто від соціокультурного середовища.

Мова забезпечує історико-культурну наступність у соціумі та є засобом трансляції (поширення) духовних цінностей завдяки наступним факторам:

- мова постійно змінюється, і хоча її еволюція здебільшого викликана соціальним замовленням, вона має поступовий характер і підпорядковується конвенційним внутрішнім законам розвитку;
- мова має багатий інвентар засобів вираження, які в поєднанні з внутрішньою компактністю передають максимально глибокий зміст;
- мова має центр та периферію, що дозволяє за необхідності використовувати як одиниці активного, так і її пасивного запасу;
- мова пропонує різні форми фіксації тексту (графічну, звукову), що зумовлює візуальне та аудитивне сприйняття інформації (Кіщенко 2017).

Під «національно-культурним компонентом значення» розуміються семантичні компоненти мовної одиниці, що виражають культурну та національну специфіку сприйняття дійсності членами певного соціуму.

Культурно-маркована лексика класифікується (слід за Є.М. Верещагінін та В.Г. Костомаровим) за такими ознаками:

- тематичною (назви об'єктів фізичної географії, назви тварин, рослин, назви їжі, напоїв, свят, музичних інструментів, одиниць виміру та валюти тощо);
- синтаксичною (слова та стійкі словосполучення);
- часовою (історичні та сучасні);
- семантичною (реалії та фонова лексика) (Кіщенко, 2018).

Сучасну стадію розвитку неології відрізняє ряд особливостей, що відбивають динамічний розвиток цього напрямку лінгвістичних досліджень. Еволюція неології призвела до розширення поняття «неологізм», яке почало включати не лише безпосередньо нову лексику, а й інші категорії слів, зокрема, семантичні неологізми або функціональні нові слова. Прогрес у сфері вивчення нових слів пов'язаний як з лінгвістичними, так і з екстралінгвістичними факторами.

Перспективними напрямками вивчення неологізмів стали вивчення електронних форм лексикографії, когнітивно-прагматичний підхід до вивчення неологізмів та семантико-аксіологічний аналіз нових слів – дані вектори неології пов'язані з розвитком електронних засобів комунікації, становленням когнітивно-прагматичної мегапарадигми та зростанням інтересу до вивчення ціннісних трансформацій.

Однією з причин складності аналізу нових елементів мови стає дихотомія причини виникнення нової лексики – її походження пов'язане як із причинами зовнішнього характеру, так і безпосередньо з мовними явищами. «Дослідження неологізмів зі значенням діяча зберігають свою актуальність через дві основні причини: екстралінгвістичної та внутрішньо лінгвістичної. Суть першої полягає в тому, що в соціально та технологічно швидко мінливому суспільстві у членів мовного колективу є безперервна потреба створювати самим нові позначення для себе у нових соціальних ролях та професійних функціях.

Внутрішньо лінгвістична причина полягає у постійній необхідності систематизувати продуктивні способи утворення нових одиниць, встановлювати синхронічні відрізки найбільшої активності тих чи інших словопохідних моделей та відзначати протилежні тенденції до втрати продуктивності» (Белькова 2018; 5).

Таким чином, для сучасної стадії розвитку неології характерний комплексний розгляд проблем створення та функціонування нової лексики у мові, пов'язаний з переходом даної галузі лінгвістики на новий, інтегративний рівень. Розмаїття сприйняття терміна «неологізм» пов'язані з розширенням розуміння даного поняття, що стало означати окрему лексичну категорію, куди входять як безпосередньо нові слова та висловлювання, так і переосмислені звичні лексеми (семантичні та функціональні неологізми).

Сучасний стан вивчення неологізмів характеризується інтересом як до лінгвістичних, так і до екстралінгвістичних факторів утворення нової лексики. Важливою рисою сучасної стадії неології стало вивчення дійсності через вивчення впливу нових реалій на мову – неологізми відображають у собі ціннісні, культурні та соціальні трансформації, та є адекватним відображенням змін дійсності у мові (Бігунова, 2021).

Неологізація відображає способи пізнання дійсності, характерні для будь-якого народу чи спільноти, менталітет яких перебуває у діалектичному співвідношенні з процесом зміни мови шляхом включення його словникового складу нових слів та виразів. Нова лексика водночас і відбиває, і формує специфіку мислення соціуму. Неологізми розкривають ціннісні переваги різних груп людей, будучи виразом специфіки культурного коду націй та соціальних верств. Нова лексика стає маркером культурних та мовних змін. Розподіл неологізмів за групами відображає складний взаємозв'язок лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів розвитку мови. Значимість області людської діяльності можна визначити за кількістю присвячених їй неологізмів, які складають значну частину аксіологічного плану дискурсу даної сфери. «В неонімінації відображаються національно-специфічні особливості категоризації та вербалізації життя соціуму у певних понятійних сферах, що репрезентують ціннісні пріоритети даного соціуму; неологізми кодифікують новий культурний досвід і характеризують динаміку розвитку мовної системи. Особливості взаємодії мови, культури та соціуму обумовлюють розподіл неологізмів за різним поняттєвим сферам. Домінування певної сфери є показником її значущості для лексикону та аксіологічної цінності для відповідного соціуму» (Рец 2014; 6).

Висновки. Сучасна стадія розвитку неології характеризується комплексною розробкою тем природи та функціонування неологізмів. Неологія розширила межі розуміння терміна «неологізм» – під новою лексикою сучасні лінгвісти розуміють як безпосередньо нові лексеми, а й звичні слова й висловлювання, отримали нового сенсу – семантичні чи функціональні неологізми. Тенденція до розширення поняття «неологізм» характерна як для вітчизняної, так і для зарубіжної лінгвістики, і зараз є універсальною.

Джерела та література:

1. Бігунова С. А., Зубілевич М. І. Афіксальна номінація відантропонімних дериватів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2017. Вип. 64. Ч. 1. С. 53–55.
2. Белькова А. Е. Функционирование неологизмов в интернетресурсах: на материале сайта NoNaMe: Монография. Нижневартоск: Изд-во НВГУ, 2018. 112 с.
3. Карасик В. И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс* : сб. науч. тр. / отв. ред. В. И. Карасик. Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2000. С. 5–20.
4. Кіщенко Н. Д. Вербалізація концепту WISDOM/МУДРІСТЬ у дискурсі англомовної авторської казки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2017. 189 с.
5. Никитина О. А. О способах дискурсивной индикации неологизмов на стадии узуализации (на материале немецкого языка). *Неология и неография: современное состояние и перспективы. (к 50-летию научного направления)*: сб. науч. ст. / отв. ред. Т. Н. Буцева. Ин-т лингв. исслед. РАН. СПб. : Нестор-История, 2016. С. 163–167.
6. Рец И. В. Лингвокультурологические и эколингвистические аспекты неонимации: автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2014. 24 с.
7. Kishchenko N. Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*. 2019. Is. 9. P. 87–94.
8. Mykhalchuk N., Bihunova S., Fridrikh A., Vietrova I. Cross-cultural understanding of metaphors in information technology sphere. *Cognitive Studies | Études cognitives*. Warsaw, 2021 (№ 21), 16 p. <https://doi.org/10.11649/cs.2475>.

References:

1. Bihunova S. A., Zubilevych M. I. (2017) Afiksalna nominatsiia vidantroponimnykh deryvativ [Affixal nomination of anthroponymic derivatives] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Filolohichna»*. Ostroh: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Vyp. 64. Ch. 1. S. 53–55. [in Ukrainian].
2. Belkova A. E. (2018) Funktsionirovaniye neologizmov v ynternetresursakh [Functioning of neologisms in Internet resources]: na materyale saitа NoNaMe: Monohrafiya. Nyzhnevartovsk: Yzd-vo NVHU. 112 s. [in Russian].
3. Karasik V. I. (2000) O tipah diskursa. *Yazykovaya lichnost: institutsionalnyi i personalnyi diskurs* [On the types of discourse // Linguistic personality: institutional and personal discourse]: Sb. nauch. tr. Volgograd: Peremena, pp. 5–20. [in Russian].
4. Kishchenko N. D. (2017) Verbalizatsiya kontseptu WISDOM/MUDRIST' u diskursi angloimovnoyi avtorskoyi kazky [Verbalization of the WISDOM/WISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 "Germanski movy". Kyiv, 189 p. [in Ukrainian].
5. Kishchenko, N. (2019). Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*, 9, 87–94 [in English].
6. Nykytyna O. A. (2016) O sposobakh dyskursivnoi yndykatsyy neologizmov na stadii uzualizatsyy (na materyale nemetskogo yazyka). [On the Ways of Discursive Indication of Neologisms at the Usualization Stage (on the Material of the German Language)]. *Neologiya y neohrafiya: sovremennoe sostoyaniye y perspektivy*. (k 50-letiyu nauchnogo napravleniya): Sbornik nauchnykh statei / Otv. red. T. N. Butseva. Yn-t lnhv. yssled. RAN. SPb. : Nestor-Istoriya. S. 163–167. [in Russian].
7. Rets Y. V. (2014) Lnhvokulturolohiyeheskye i ekolnhvystyeheskye aspekty neonomynatsyy [Linguistic, cultural and ecolinguistic aspects of neonomination]: avtoref. dyss... kand. fylol. nauk: 10.02.19. Volhohrad. 24 s. [In Russian].
8. Mykhalchuk N., Bihunova S., Fridrikh A., Vietrova I. (2021) Cross-cultural understanding of metaphors in information technology sphere. *Cognitive Studies | Études cognitives*: Warsaw, 2021 (№ 21), 16 p. <https://doi.org/10.11649/cs.2475> [in English].

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 16 березня 2022 р.

e-mail: 228420995@qq.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-34-36

Лю Юй. Відображення мовленнєвих стратегій у англомовному діловому дискурсі.
Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 34–36.

УДК: 811'11

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4119-5209>

Web of Science Researcher ID AAE-7894-2022

Лю Юй,

аспірантка кафедри англійської філології

факультету іноземної філології,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ВІДОБРАЖЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ У АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ

Наукове дослідження присвячене відображенню мовленнєвих стратегій, які вживаються в англомовному дискурсі. Англійська мова ділового спілкування, що отримала в останні десятиліття глобальне поширення внаслідок інтернаціоналізації діяльності бізнес-спільноти та неухильного зростання кількості міжнародних ділових контактів, виступає у ролі інструменту міжкультурної комунікації. Цільові установки та типові стратегічні моделі мовної поведінки взаємодіючих сторін разом із специфічними особливостями функціонального простору англійського ділового дискурсу визначають його в цілому регламентований (у лексиці, прагматиці, стилістиці), конвенційний характер, що передбачає існування усталеної комунікативної норми та необхідність принципового дотримання цілого ряду обмежувальних правил та розпоряджень. Офіційно-діловий дискурс характеризується строгою точністю, об'єктивністю, конкретністю, лаконічністю, відсутністю образності та емоційності, то й вибір засобів для нього визначатиметься цими ж особливостями. У діловому дискурсі, як і типі інституційного виду, можна назвати низку таких властивостей, як: специфічні стратегії, цінності та специфічні характеристики текстів. Дискурсивна дія вербалізується у певному типі тексту, жанрова специфіка якого визначається типом дискурсу (наприклад, працевлаштування, кадровим, оперативної взаємодії), інституційно-професійною сферою його функціонування (наприклад, сфера вищої освіти). Композиційно-тематичні, візуально-графічні та стилістичні особливості тексту (тобто все те, що зазвичай мають на увазі під жанром тексту) також багато в чому обумовлені типологічними характеристиками дискурсу. У реальній дискурсивній практиці досить важко розмежувати поняття жанру, дискурсивної події, жанру тексту та типу тексту. Стратегія спілкування реалізується у мовних текстах – мовних прийомах, які дозволяють досягти поставлених цілей у конкретній ситуації.

Ключові слова: мовленнєві стратегії, діловий дискурс, класифікація, мовленнєві дії.

Liu Yu,

graduate student of the English Philology Department,

National Pedagogical Dragomanov University

REPRESENTATION OF SPEECH STRATEGIES IN ENGLISH BUSINESS DISCOURSE

The research is dedicated to the reflection of speech strategies used in English discourse. The English language of business communication, which has become global in recent decades due to the internationalization of the business community and the steady growth of international business contacts, serves as a tool for intercultural communication. Target settings and typical strategic models of language behavior of interacting parties together with specific features of the functional space of English business discourse determine its generally regulated (vocabulary, pragmatics, stylistics), conventional nature, which implies the existence of a well-established communicative norm and orders. Formal business discourse is characterized by strict accuracy, objectivity, specificity, conciseness, lack of imagery and emotionality, and the choice of means for it will be determined by the same features. In business discourse, as well as the types of institutional type, we can name a number of such properties as: specific strategies, values and specific characteristics of texts. Discursive action is verbalized in a certain type of text, the genre specificity of which is determined by the type of discourse (eg, employment, personnel, operational interaction), institutional and professional sphere of its functioning (eg, higher education). Compositional-thematic, visual-graphic and stylistic features of the text (ie everything that is usually meant by the genre of the text) are also largely due to the typological characteristics of the discourse. In real discursive practice, it is difficult to distinguish between the concepts of genre, discursive event, genre of text and type of text. The strategy of communication is implemented in language tactics – language techniques that allow you to achieve goals in a particular situation.

Keywords: speech strategies, business discourse, classification, speech actions.

Постановка проблеми. З самого початку в рамках досліджень, що вивчають організацію тексту зв'язного мовлення, йшла полеміка, пов'язана з термінологічним визначенням об'єкта дослідження, а також області лінгвістики, що вивчає текст.

Актуальність теми полягає у широкій затребуваності англійської мови на міжнародній арені, особливо у сфері ділового спілкування. Діловий дискурс постійно розвивається, що веде до оновлення жанрових моделей. Це, своєю чергою, викликає необхідність пошуку нових форм ділового спілкування та вдосконалення міжкультурної ділової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень показує цікавість науковців до цієї теми. Видами дискурсу займалися такі науковці як: Т. А. Ван Дейк, Е. Бенвеніст, В. Г. Борботько, В. І. Карасик, Т. В. Жеребило, Н. Д. Кіщенко, І. С. Шевченко. Моделі, що традиційно досліджується з погляду стратегій та принципів мовної поведінки в умовах різних ситуацій ділового спілкування, опису відмінностей менталітетів, презентацій та переговорів, мовної поведінки під час працевлаштування а також розробки жанрів письмового спілкування між фінансовими партнерами досліджували Дж. Гарзоне, В. Д. Калініна, О. М. Малюга, Т. Б. Назарова, О. В. Пономаренко.

Формулювання цілей. Розглянути мовленнєві стратегії ділового дискурсу та способи їх реалізації; дати аналіз методів реалізації мовленнєвих стратегій письмового ділового спілкування.

Метою дослідження є аналіз мовленнєвих стратегій ділового дискурсу та способи їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі вивчення дискурсу, як і будь-якого іншого природного феномену, постає питання про класифікацію та типологізацію. У своїх дослідженнях Н. Д. Кіщенко зазначає, що у напрямі лінгвістичної теорії тексту поняття «дискурс» використовують досить активно, та однозначного тлумачення він не має. Науковець акцентує свою увагу, що у прагматичному розумінні дискурс розглядається як комунікативно-прагматичний зразок мовленнєвої поведінки в соціальній інституціональній сфері, який має відповідний набір змінних: соціальні норми, відношення, ролі, конвенції, показники інтерактивності (Кіщенко 2017; 49). Уявлення про дискурс як одиницю вищого, ніж текст, рівня вважає Н. Д. Кіщенко дозволяє розмежовувати його. Сучасний лінгвістичний аналіз дискурсу передбачає вирішення проблеми типології дискурсу. Питання про класифікацію, типи й різновиди дискурсу виходять на перший план. Велика кількість різних типологій дискурсу, пропонованих сучасними дослідниками, є наслідком того, що в основу класифікації покладено різні принципи (Кіщенко 2017; 49). Розглянемо класифікацію дискурсу. Наше дослідження базується на класифікації, наведеній В. І. Карасиком (Карасик 2000).

На думку В. І. Карасика, з позицій соціолінгвістики можна виділити два основні типи дискурсу: персональний (особистісно-орієнтований) та інституційний. У першому випадку мовець виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу, у другому випадку – як представник певного соціального інституту. Персональний дискурс існує, на думку В. І. Карасика, у двох основних різновидах: побутове та буттєве спілкування (Карасик 2000). Побутове спілкування відбувається між добре знайомими людьми, воно зводиться до підтримки контакту та вирішення повсякденних проблем. Його особливість полягає в тому, що це спілкування діалогічно за своєю суттю, протікає пунктирно, учасники спілкування добре знають один одного і тому спілкуються на скороченій дистанції, не промовляючи детально про те, про що йдеться. Це розмова про очевидне і легко зрозуміле.

На відміну від побутового в буттєвому дискурсі робляться спроби розкрити свій внутрішній світ у всьому його багатстві, спілкування носить розгорнутий, гранично насичений сенсами характер, застосовуються всі форми мови з урахуванням літературної мови; буттєве спілкування переважно монологічне та представлене творами художньої літератури та філософськими та психологічними інтроспективними текстами.

Мовна/комунікативна тактика, на протилежність стратегії, як спільний канві комунікативної поведінки, розглядається як сукупність практичних ходів у реальному процесі мовної взаємодії (Попова, Стернін 2003).

І. А. Стернін розробив таку класифікацію мовних стратегій: стратегії контактування, стратегії посилення прагматичного впливу та маніпулятивні стратегії, які у свою чергу поділяються на інші стратегії (Попова, Стернін 2003; 46).

Стратегії контактування представлені такими номінаціями:

1. Стратегія встановлення контакту реалізується через такі тактики як вітання, подяка, ввічливість, уявлення, анування, посилання. Стратегія встановлення контакту призначена для ініціювання комунікації у діловій ситуації.

2. Стратегія підтримки контакту реалізується через тактики активного слухання, невимусованої розмови (small talk), розподілу/надання/перехоплення/утримання ініціативи, зміни теми. Ця стратегія є «містком» між першим контактом і власне діловою розмовою. Це так звана легка (світська) бесіда, що складається з кількох фраз, що створюють позитивні емоції у Вашого співрозмовника, наприклад: I liked your staff. They are very friendly and polite (Кінг 2000).

3. Стратегія припинення контакту має такі характерні тактики: узагальнення, виведення, прощання, підготовки ґрунту для подальшого спілкування. Ця стратегія призначена для тактичного та ввічливого закінчення переговорів, листування, а також має на меті позначити, що партнер має намір продовжити подальше спілкування.

Стратегії посилення прагматичного впливу поділяються на наступні стратегії:

1. Стратегія привертання уваги виражається через тактики наполегливого повторення, метафоризації, іронії, elevator pitch, зіставлення, затвердження у питальній формі.

2. Стратегія мотивації реалізується через тактики похвали, підтримки, обіцянки, створення почуття спільності, ідентичності.

3. Стратегія доказу представлена такими тактиками: апеляція до норм/ досвіду / авторитету, комбінування логічних зв'язків.

4. Стратегія постановки завдань має такі характерні тактики, як тактика прохання, запиту, наказу, пропозиції.

5. Стратегія пошуку рішень реалізується через тактики висловлювання думки, пропозиції, мозкового штурму, прохання/запиту, відмови, згоди, незгоди, уточнення, отримання підтримки.

Маніпулятивні стратегії представлені такими стратегіями:

1) Маніпулювання репутацією виражається тактиками метафоризації, іронії, перебільшення. Наприклад, ця стратегія використовується покупцем готелю, який має прихований намір переконати власника в нездатності ефективно керувати готелем:

– Yes – Tom Earlsore. He's been working here almost as long as I have myself. If there's one man I'd trust with anything, I he told Curtis O'Keefe now, – it's Tom (Кінг 2000).

2) Маніпулятивне акцентування реалізується через тактики перебільшення, применшення, «своє коло», апеляції до авторитету.

I've information that he's bleeding you white. A high percentage of your bar profit is being skimmed off... Your supposedly loyal staff is riddled with corruption. There's scarcely a department robbed and cheated (Кінг 2000). У цьому прикладі тактика перебільшення (riddled with corruption, scarcely a department) чітко визначає мету того, хто говорить, а саме ліквідацію бізнесу та дискредитацію.

Стратегія кооперації має значний потенціал гармонізації спілкування. Залежно від загального характеру комунікативної ситуації стратегія кооперації може застосовуватися підтримки кооперативних намірів (ситуація співробітництва), пом'якшення протистояння (ситуація конфлікту), чи спілкуванні, не спрямованому вплив (нейтральна ситуація).

Стратегія ввічливості відображається у підтримці соціального рівноваги між партнерами комунікації і може бути поділена на стратегію позитивної ввічливості та стратегію негативної ввічливості.

Стратегія позитивної ввічливості реалізується такими тактиками як:

- тактика солідарності;
- тактика створення атмосфери внутрішньо-групової ідентичності.

Тактика солідарності – це прояв уваги та інтересу до слухача, тобто пряме цитування, залучення слухача до діалогу, прагнення згоди, врахування бажань і нахилів слухача.

Тактика створення атмосфери внутрішньо-групової ідентичності репрезентується використанням діалекту, жаргону, звернень на «ти», різних еліптичних утворень, а також вживання особистих імен та опускання соціальних статусів.

Hello Kate! Are you ok?(Кінг 2000).

У діловому дискурсі можна зустріти велику кількість жаргонізмів. Наприклад, жаргонізм *thinking outside the box* означає *looking at things differently*; *going forward* має значення *in the future*; *let's touch base* насправді у діловому спілкуванні вживається у значенні *contact me*.

Стратегії негативної ввічливості у діловому дискурсі полягають у наданні свободи дій тому, хто слухає, і реалізується такими тактиками:

- тактика використання непрямих мовленнєвих актів;
- тактика використання висловлювань у пом'якшувальній модальній упаковці;
- тактика імперсоналізації учасників спілкування.

Тактика використання непрямих мовленнєвих актів дозволяє мовцю звернутися з проханням, перекласти виконання завдання на іншого, уникнути відповіді, реалізується через мовленнєві з ввічливості та запитальну форму.

I'm sorry to bother you, but can I ask you for an agenda?(Кінг 2000).

Висновки. Аналіз класифікацій стратегій ділового дискурсу дозволив зробити висновок про те, що існує достатньо досліджень, присвячених цьому питанню, проте мало досліджень, присвячених вивченню ефективних стратегій та тактик ділового дискурсу. Дане дослідження розширює знання про професійне мовленнєве спілкування партнерів у діловій сфері. У ньому відображені найбільш уживані мовленнєві тактики різних стратегій ділового дискурсу, представлений їх комплексний аналіз та виявлено особливості мовного вираження мовного впливу учасників ділового спілкування.

Джерела та література:

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. М. : Прогресс, 1974. 447 с.
2. Борботко В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике. [4-е изд.]. М. : Либроком, 2011. 288 с.
3. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация ; пер. С англ., сост. В. В. Петров; под ред. В.И. Герасимова. М. : Прогресс, 1989. 312 с.
4. Карасик В. И. О типах дискурса. Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. / отв. ред. В. И. Карасик. Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2000. С. 5–20.
5. Кіщенко Н. Д. Вербалізація концепту WISDOM/МУДРІСТЬ у дискурсі англomовної авторської казки : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2017. 189 с.
6. Малиуа Е. Н. Функциональная прагматика межкультурной деловой коммуникации. URSS, 2008.
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2003. 191 с.
8. King F.W., D. Ann Cree, English Business Letters. Londo: Longman, 2000.
9. Kishchenko, N. Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*. 2019. Is. 9. P. 87–94.

References:

1. Benvenyst E. (1974) *Obshchaia linyhvystyka* [General linguistics]. M. : Prohress. 447 s. [in Russian].
2. Borbotko V. H. (2011) *Pryntsypy formirovaniya dyskursa: ot psykholyinhvystyky k linyhvossynerhetyke*. [Principles of discourse formation: from psycholinguistics to linguosynergetics], [4-e yzd.]. M. : Lybrokom. 288 s. [in Russian].
3. Deik T. A. van (1989). *Yazyk. Poznanye. Kommunyatsiya* [Language. Cognition. Communication] ; per. S anhl., cost. V. V. Petrov; pod red. V. Y. Herasymova. M. : Prohress. 312 s. [in Russian].
4. Karasik V. I. (2000) *O tipah diskursa. Yazykovaya lichnost: institutsionalnyiy i personalnyiy diskurs* [On the types of discourse // Linguistic personality: institutional and personal discourse]: Sb. nauch. tr. Volgograd: Peremena, pp. 5–20 [in Russian].
5. Kishchenko N. D. (2017) *Verbalizatsiya kontseptu WISDOM/MUDRIST' u diskursi anglomovnoyi avtorskoyi kazky* [Verbalization of the WISDOM/WISDOM concept in the discourse of an English-language author's fairy tale]: dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.04 "Germanski movy". Kyiv, 189 p. [in Ukrainian].
6. Maliuha E. N. (2008) *Funktsyonalnaia prahmatyka mezhkulturnoi delovoikommunyatsyy* [Functional pragmatics of intercultural business communication]. URSS [in Russian].
7. Popova Z. D., Sternyn Y. A. (2003) *Ocherky po kohnytyvnoi linyhvystyke* [Essays in cognitive linguistics]. Voronezh : Ystoky. 191 s. [in Russian].
8. King F. W, Ann Cree D. (2000)., D. Ann Cree, English Business Letters. London: Longman, [in English].
9. Kishchenko, N. (2019). Models of Artistic-Figurative Metaphors of Wisdom in English Fairy Tales. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University: Current Trends in Language Development*. 2019. Is. 9. P. 87–94 [in English].

Отримано: 9 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 18 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 21 лютого 2022 р.

e-mail: nadiaknight23@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-37-41

Найт Н. Ф. Явище перехідності частин мови у сучасній українській граматиці. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 37–41.УДК: 811.161.2`367.6/.7-043.72
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3520-1756>
Web of Science Researcher ID 4959221

Найт Надія Федорівна,
магістр філології, аспірант
викладач ЦК словесних дисциплін,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» ВОР

ЯВИЩЕ ПЕРЕХІДНОСТІ ЧАСТИН МОВИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГРАМАТИЦІ

Усі частини мови належать до єдиної лексико-граматичної системи, але не є замкнутими розрядами слів – між ними існують певні взаємовідношення і тісні взаємозв'язки. Ці закономірні взаємозв'язки виявляються передусім у взаємопереходах і перетвореннях однієї частини мови в іншу. Перехідні явища характеризують перетворення в системі, розвиток мови, її життя. Без них система застигла б, стала нерухомою.

У сучасній українській літературній мові, як і в інших сучасних слов'янських мовах, перехідних явищ досить багато. Вони охоплюють сферу майже всіх повнозначних і службових частин мови.

Проблема перехідності в галузі частин мови – одна з найактуальніших у сучасній лінгвістиці. Вона виникла ще в XIX ст., але підвищена увага до неї з боку лінгвістів спостерігається лише в XX ст. Досліджуючи процес перехідності, вчені використовують різні терміни на його позначення: перехід (В. Виноградов, А. Востоков, Н. Греч, Г. Павський), перехідність (А. Бедняков, Н. Каламова, М. Лукін), діахронна трансформація (В. Мігирін, Є. Сидоренко), транспозиція (О. Кім, В. Нікітевич), конверсія (О. Смирницький, В. Соболева). Наше дослідження ґрунтується на оновленій семантико-морфолого-синтаксичній класифікації частин мови функційно-категорійної граматики І. Р. Вихованця, а також на продуктивних теоретичних ідеях, що є результатом узагальнення національних і світових лінгвістичних досягнень.

Іван Вихованець виокремлює три складові процесу транспозиції: транспоноване – початкова вихідна форма слова, транспозитор – засіб переходу, транспозит – новоутворена похідна форма слова, результат переходу.

Залежно від того, який характер змін відбувається в слові, а отже, який транспозитор брав участь в утворенні нової лексеми, дослідники, які підтримують вчення функційно-категорійної граматики, розрізняють три основні ступені транспозиції (синтаксичний, морфологічний та семантичний).

Явище морфологічної транспозиції може досягатися шляхом додавання морфеми або афікса (афіксації) або ж зміни лише парадигми лексеми без формальних змін (конверсії).

Ключові слова: перехідність, частини мови, транспозиція, субстантивізація, морфологічні особливості.

Nadiia Knight,
master of Philology, researcher,
teacher of the Cyclic Commission of Verbal Disciplines of the Municipal Higher Educational Institution
«Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council

THE PHENOMENON OF TRANSITIONAL PARTS OF SPEECH IN MODERN UKRAINIAN GRAMMAR SCIENCE

All parts of speech belong to a single lexical and grammatical system, but are not closed categories of words – there are certain relationships and close connections between them. These natural relationships are manifested primarily in the transitions and transformations of one part of speech into another. Transients characterize the transformation in the system, the development of language, its life. Without them, the system would freeze, become immobile.

In the modern Ukrainian language, as well as in other modern Slavic languages, there are many transitional phenomena. They cover the scope of almost all parts of speech.

The problem of transition in the field of parts of speech is one of the most actual in modern linguistics. It originated in the XIX century, but linguists increased attention to it only in the twentieth century. Investigating the process of transition, scientists use different terms to denote it: transition (V. Vinogradov, A. Vostokov, N. Grech, G. Pavsky), transitionity (A. Bednyakov, N. Kalamova, M. Lukin), diachronic transformation (B. Migirin, E. Sidorenko), transposition (O. Kim, V. Nikityevych), conversion (O. Smyrnytsky, V. Sobolev). Our research is based on the updated semantic-morphological-syntactic classification of parts of speech of functional-categorical grammar of I. R. Vykhovanets, as well as on productive theoretical ideas, which is the result of generalization of national and world linguistic achievements.

Ivan Vykhovanets distinguishes three components of the process of transposition: transposed – the initial source form of the word, transpositor – a means of transition, transposite – a newly formed derivative form of the word, the result of the transition.

Depending on the nature of changes in the word, and which transposer participated in the formation of a new word, researchers who support the studies of functional-category grammar, distinguish three main degrees of transposition (syntactic, morphological and semantic).

The phenomenon of morphological transposition can be achieved by adding a morpheme or affix (affixation) or changing only the paradigm of the word without formal changes (conversion).

Keywords: transition, parts of speech, transposition, substantivization, morphological features.

Актуальність теми. Система частин мови, яким характерне загальнокатегоріальне значення, морфологічні особливості, специфічна морфемна будова, має динамічний характер, тому зміни у частиномовній системі відбуваються безперервно та керуються внутрішніми законами розвитку мови. Одним із реалізацій вказаних змін є явище переходу з однієї частини мови в іншу.

В. Ващенко зазначає, що «...не можна заперечувати того, що в живій мовній структурі наявні такі елементи, які не вкладаються у типові визначені категорії. Такими й є явища переходу серед частин мови. Однак це не означає, що вони стоять за межами мовної закономірності. Навпаки, вони – цілком закономірні. Перехідні явища характеризують перетворення в системі, розвиток мови, її життя. Сама система, як певна цілість, не тільки не руйнується наявністю перехідних категорій, а, навпаки, ще більше зміцнюється й урівноважується. Без них система застигла б, стала нерухомою, а через те й змертвою. Перехідні лексико-граматичні явища скріплюють систему частин мови в процесі її розвитку... Отже, перехідні лексико-граматичні категорії – це носії нового... Без перехідних явищ немає розвитку мови» (Ващенко, 1953: 14-15).

У сучасній українській літературній мові, як і в інших сучасних слов'янських мовах, перехідних явищ досить багато. Вони охоплюють сферу майже всіх повнозначних і службових частин мови.

Актуальність дослідження зумовлена потребою цілісного вивчення частиномовних переходів, а саме в іменник, що уваріаннює морфологічні особливості іменника в системі частин мови, розкриває функціональне мовне і мовленнєве багатство, а також є запорукою осмислення морфологічного складу сучасної української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема переходності в галузі частин мови – одна з найактуальніших у сучасній лінгвістиці. Вона виникла ще в XIX ст., але підвищена увага до неї з боку лінгвістів спостерігається лише в XX ст. Досліджуючи процес переходності, вчені використовують різні терміни на його позначення: перехід (В. Виноградов, А. Востоков, Н. Греч, Г. Павський), перехідність (А. Бедняков, Н. Каламова, М. Лукін), діакронна трансформація (В. Мігірін, Є. Сидоренко), транспозиція (О. Кім, В. Нікітевич), конверсія (О. Смирницький, В. Соболева).

У дослідженні використовуємо поняття «транспозиція», яке у мовознавчій науці активно опрацьовують представники функційно-категорійної граматики (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, А. Ю. Габай, І. А. Мельник та ін.).

На сучасному етапі проблемою переходу однієї частини мови в іншу займаються О. Безпояско, І. Вихованець, К. Городенська, В. Русанівський та ін. І. Вихованець та К. Городенська у «Теоретичній граматиці української мови» (Вихованець, Городенська, 2004) детально описують типи транспозиції та характеризують їх за семантичними, синтаксичними та морфологічними ознаками. Окремих аспектів проблем функціональної транспозиції в системі частин мови торкаються О. Земська, О. Жарких, О. Кубрянова.

Мета статті – охарактеризувати явище переходності в системі частин української мови в синхронічному та діакронічному аспектах, що допоможе теоретично обґрунтувати питання, пов'язані з взаємодією частин мови, а також практично визначати належність до частин мови омонімічних лексем та визначати межі слова взагалі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Частиномовний перехід як один із виявів морфолого-синтаксичного способу словотвору, для якого характерне граматико-лексичне переосмислення лексеми, є явищем багатоаспектним та різнобічним. У зв'язку з цим у сучасних українських та зарубіжних мовознавчих студіях існують різні погляди до означення вказаного явища, добору влучного терміна, а також його видозмін.

Наявність кількох понять, що відображають суть одного явища («конверсія», «транспозиція», «трансформація», «перехід», «перехідність», «граматична омонімія», «деривація», «синкретизм», «субституція» тощо), потребує виокремлення головного терміна, яким послуговуватимемося у дослідженні. Термінологічну поліфонію явища частиномовних переходів представляє рисунок 1. У цьому стосунку пропонуємо поняття «транспозиція», яке у мовознавчій науці активно опрацьовують представники функційно-категорійної граматики (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, А. Ю. Габай, І. А. Мельник та ін.).

Рис. 1. Термінологічна поліфонія явища частиномовних переходів

Традиційно у сучасній лінгвістичній науці термін транспозиція (середньолат. *transpositio* – переставлення, від лат. *transponere* – переставляти) тлумачать як використання однієї форми у функції іншої. Основоположником теорії транспозиції вважають швейцарського лінгвіста Ш. Баллі (Балли Ш, 1955).

На сучасному етапі розвитку української лінгвістичної науки пріоритетним залишається тлумачення поняття транспозиції, запропоноване І. Р. Вихованцем. Вчений уперше виокремив три основні різновиди транспозицій відповідно до типів граматичних одиниць або категорій, що зазнають транспозиційних перетворень: 1) реченнєві транспозиції; 2) частиномовні

транспозиції; 3) графемні транспозиції. Усередині цих різновидів науковці здійснюють подальший розподіл транспозицій (Вихованець, 1997: 58). Дослідник виокремив п'ять видів транспозицій: субстантивізацію (перехід в іменник), вербалізацію (перехід у дієслово), ад'єктивізацію (перехід у прикметник), адвербіалізацію (перехід у прислівник), нумералізацію (перехід у числівник).

А. Габай вказує на вузьке та широке трактування терміна «транспозиція».

У вузькому розумінні транспозиція – це перехід однієї частини мови в іншу або її вживання у функції іншої частини. У широкому розумінні транспозиція – це будь-яке переносне вживання мовної форми (Габай, 2011).

І. Вихованець зазначає, що у сучасній українській мові морфологічна транспозиція досягається шляхом афіксації та конверсії (Вихованець, 2004).

В Академічному тлумачному словнику української мови в 11 томах (1970-1980) подано таке визначення терміна «афіксація» (ї, жін., лінгв.): спосіб творення слів за допомогою афіксів (Словник української мови в 11 томах, 1970: 73).

У підручнику «Вступ до мовознавства» за редакцією М. Кочергана афіксацію розглянуто як вираження граматичних значень за допомогою афіксів (суфіксів, префіксів, закінчень тощо), а також деталізовано види афіксації:

а) суфіксація – вираження граматичних значень за допомогою суфіксів (*перечитати* – *перечитувати* (недоконаний вид), *спати* – *спатоньки* (значення пестливості), *гарний* – *гарніший* (вищий ступінь));

б) префіксація – вираження граматичних значень за допомогою префіксів (*нести* – *занести*, *внести*, *принести*, *піднести*, *перенести*);

в) конфіксація – вираження граматичних значень комбінацією з двох афіксів – префікса й суфікса, які, хоча й являють собою дві морфеми, але діють сукупно, разом;

г) інфіксація – вираження граматичних значень за допомогою інфіксів, тобто морфем, вставлених у середину кореня;

г) трансфіксація – вираження граматичних значень за допомогою трансфіксів, тобто афіксів, котрі, розриваючи корінь, що складається з одних приголосних, самі розриваються і служать «прошарком» голосних серед приголосних, визначаючи словоформу й оформляючи її граматично (характерна для семітських мов);

д) нуль-афіксація, тобто відсутність афікса в одній з форм парадигми за наявності афіксів в інших формах (*стіна* – *стін*, *робота* – *робіт*).

Також у підручнику поруч з афіксацією розглянуто такі поняття як фузія та аглютинація. При фузії афікси неоднозначні (*стіна*, *вола*, *рукава* – закінчення *-а* виражає називний відмінок однини жіночого роду, родовий відмінок однини чоловічого роду і називний відмінок множини чоловічого роду), нестандартні (*стіни*, *пісні*, *імена* – закінчення *-и*, *-і*, *-а* виражають одне й те саме значення називного відмінка множини), основи без афіксів, як правило, не вживаються (*двер-і*, *грабл-і*, *ручк-и*, *червон-ий*), відбувається ніби сплав основи й афікса (*козацький* із *козак*+*ськ(ий)*), причому корінь може змінюватися у фонетичному складі (*сон* – *сні*, *друг* – *друзі*).

При аглютинації, що є притаманною тюркським та фіно-угорським мовам, афікси однозначні стандартні, вони механічно приклеюються до основи, причому основа вживається без афікса і ніколи не змінює свій фонетичний склад (Кочерган, 2001: 284-285).

Окрім афіксації морфологічна транспозиція досягається шляхом процесу конверсії.

У літературознавчій енциклопедії знаходимо таке пояснення цього терміну: «конверсія (франц. *conversion*, від лат. *conversio* перетворення, зміна) – у семантиці – перемінне відображення кожної з двох протилежних сторін мовного вираження позамовної ситуації. Конверсія може бути лексичною (антоніми-конверсиви, різні вияви енантіосемії), лексико-семантичною (*Іван закоханий у Галину* – *Галина закохана в Івана*, *ліс зеленіє над річкою* – *річка тече коло лісу*) та словотвірною (*кум* – *кума*, *високий* – *вись*) тощо. Термін Феопана Прокоповича. Те саме, що й епіфора» (Літературознавча енциклопедія, 2007: 512-513).

Конверсія є характерним засобом словотворення англійської мови. Знаменитий дослідник англійської мови Д. Лі вжив цей термін у своїй книзі “Functional Change in Early English” у 1891 р., зазначивши, що «конверсія – це засіб словотворення, при якому нове слово утворюється без зміни основної форми нового слова і без застосування словотвірних засобів (одниць), є характерним явищем для англійської мови» (Lee, 1948).

Словник лінгвістичних термінів подає таке визначення: «Конверсія – утворення нового слова шляхом переведення однієї основи в іншу парадигму словозміни» (Словарь лингвистических терминов, 1969: 202).

Таким чином, конверсія розглядається нами як безафіксальний вид та засіб словотвору, де словотворчим механізмом є виключно сама парадигма слова, що означає, що утворення нової частини мови виникає на основі одного кореня та викликає внутрішні зміни мовної одиниці.

Сучасні мовознавці зазначають, що конверсія спричиняє утворення омоніму, який буде семантично близьким із початковою лексемою. Деякі дослідники подають інші поняття на тлумачення цього процесу: «функціональна зміна», «нульова деривація», «кореневе творення» та ін.

Таким чином, явище морфологічної транспозиції може досягатися шляхом додавання морфеми або афікса (афіксації) або ж зміни лише парадигми лексеми без формальних змін (конверсії).

Іван Вихованець виокремлює три складові процесу транспозиції: транспоноване – початкова вихідна форма слова, транспозитор – засіб переходу, транспозит – новоутворена похідна форма слова, результат переходу. Засіб транспозиції показує зв'язок вихідної лексеми з похідною (Вихованець, 2004). Схематично складові процесу транспозиції зображено на рисунку 2.

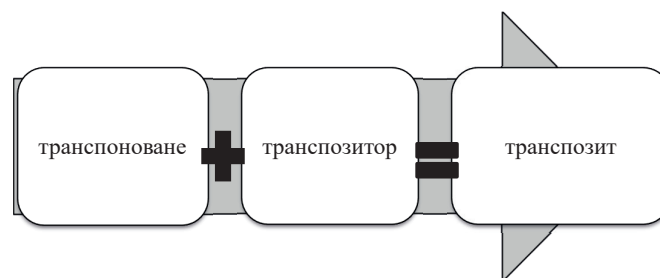

Рис. 2. Складові процесу транспозиції

Залежно від того, який характер змін відбувається в слові, а отже, який транспозитор брав участь в утворенні нової лексеми, дослідники, які підтримують вчення функційно-категорійної граматики, розрізняють три основні ступені транспозиції (синтаксичний, морфологічний та семантичний).

Синтаксичний ступінь є початковим, за якого слово виступає в синтаксичній позиції іншої частини мови, не змінюючи формальних морфологічних ознак вихідної частини мови. Закріплюючись у новій (вторинній) для нього синтаксичній функції, вихідне слово може набувати морфологічного оформлення частини мови, в яку перейшло це слово. Напр.: *Зачекайте* мене, будьте ласкаві – Нам не подобається Ваше *«зачекайте»*. Дієслівна форма перемістилася у типову для іменника формально-синтаксичну позицію, але не набула морфологічних змін).

Морфологічний ступінь переходу є вищим порівняно із синтаксичним як початковим ступенем. Набуття синтаксичних і морфологічних ознак нової для вихідного слова частини мови іноді супроводжуване також семантичними зрушеннями – частковим або повним зближенням семантичним з іншою частиною мови, до якої синтаксично й морфологічно це слово перейшло. Напр.: Дівчина старанно *плетла* вінок з квітів – *Плетіння* вінка заворожувало всіх довкола. У цьому випадку віддієслівний морфологізований субстантивований іменник має тотожну лексичну семантику з вихідним словом, але відрізняється частиномовними граматичними категоріями та формально-синтаксичними та семантико-синтаксичними функціями).

Семантичний ступінь переходу частин мови є завершальним ступенем, найвищим ступенем переходу.

Лексеми при переході на семантичний рівень зазнають значних семантичних транспозицій і остаточно втрачають своє вихідне лексичне значення. Семантична транспозиція – це утворення фразеологічних конструкцій з тією різницею, що до уваги ми беремо лише транспоноване слово, ступінь творення якого ми визначаємо з мікроконтексту (Кушлик, 1997: 47). Напр.: Школярі часто люблять *сидіти* за комп'ютером – *Сидіння* за комп'ютером може призвести до втрати зору – Передні *сидіння* автобуса призначені для людей похилого віку. У третьому випадку маємо найвищий ступінь переходу – семантичний, адже лексема набула семантичних ознак іменникового класу, передусім семантики реальної предметності).

Детального аналізу потребують також умови субстантивації, які дозволять простежити перехід різних частин мови в іменник на кожному етапі (ступені транспозиції), а також параметри, за якими можна виявити частиномовний перехід в іменник. Щодо цього У. Добосевич вказує на, по-перше, здатність транспозиту набувати загальнокатегоріального значення предметності, що безпосередньо пов'язано із її семантичним значенням; по-друге, можливість транспонованого слова переймати морфологічні категорії, спільні чи суміжні з іменниковими, на основі яких і відбувається процес субстантивації (грамми роду, числа й відмінка, які можна визначити поза контекстом); по-третє, характер субстантивації (оказіональний чи закономірний) можна простежити за частотою (регулярністю) вживання новоутворених одиниць; по-четверте, особливості графічного оформлення частин мови у тексті теж вказують на частиномовну транспозицію (спеціальне графічне виділення лапками, розміром літер, іншим шрифтом тощо вказує на контекстуально зумовлену субстантивацію) (Добосевич, 2011: 91–96). Схематично показники, за якими виявляємо транспозицію в іменник (умови) та її характер, зображено на рисунку 3.

Рис. 3. Показники, за якими виявляємо транспозицію в іменник (умови) та її характер

Сукупність названих ознак, що реалізуються у слові, засвідчує його здатність субстантивуватися не лише на рівні мовлення, а потенційно переходити у статус міжчастиномовного омоніма.

Висновки. Усі частини мови належать до єдиної лексико-граматичної системи, але не є замкнутими розрядами слів – між ними існують певні взаємовідношення і тісні взаємозв'язки. Ці закономірні взаємозв'язки виявляються передусім у взаємопереходах і перетвореннях однієї частини мови в іншу. Це відбувається у зв'язку з різними змінами синтаксичного, рідше стилістичного функціонування частини мови в мовленні. При такому переході слово змінює властиве йому лексичне значення, морфологічні властивості та синтаксичні характеристики, тобто все, що характеризувало слово, коли воно належало до однієї частини мови, зникає, і слово набуває нового лексичного значення і граматичних властивостей, що призводить до появи нового слова (Кушлик, 1997: 45).

Нагромаджений досвід з аналізу явища транспозиції дає можливість розглядати її сьогодні як окремий спосіб творення слів, який потребує детального вивчення.

Джерела та література:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка: М. : Изд-во иностр. лит., 1955. 416 с.
2. Ващенко В. С. Явища переходу в системі частин мови. Українська мова в школі. 1953. № 6. С. 14–15.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті, К. Г. Городенська (ред.). К.: Наукова думка, 1988. 255 с. (ISBN 5-12-000136-X).
4. Вихованець І. Р. Транспозиція. Українська мова: Енциклопедія, редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко та ін. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Вид-во «Укр.енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 692.
5. Вихованець, І. Р., Городенська, К. Г. Теоретична морфологія української мови, І. Р. Вихованець (ред.). К.: Університетське видавництво «Пulsари», 2004. 398 с.
6. Габай А. Ю. Синтаксична прислівникова транспозиція в сучасній українській літературній мові. К.: Ін-т укр. мови; Вид. д-м Дмитра Бураго, 2011. 15 с.
7. Горпинич В. О. Морфологія української мови. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 336 с. (ISBN 966-580-179-1).
8. Гринчишин Д. Г. Явище субстантивації в українській мові (субстантивація прикметників). К.: Наукова думка, 1965. 112 с.
9. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. К.: Видавничий центр «Академія», 2001. 368 с. (ISBN 966-580-100-7).
10. Кучеренко І. Актуальні проблеми граматики. Упорядник та автор передмови З. Терлак. Львів: Видавництво «Світ», 2003. 227 с. (ISBN 5-7773-0456-7).
11. Кушлик О. П. Комплексне визначення частининомовного статусу «перехідних» одиниць. Мовознавство. 1997, № 4-5. С. 45 – 49.
12. Літературознавча енциклопедія : у 2 т., авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 1 : А – Л. С. 512-513.
13. Словник української мови: в 11 томах. Том 1, 1970. С. 73. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/afiksacija>.
14. Lee D. W. Functional Change in Early English. *Columbia University dissertation*. Menasha, Wisc., 1948. P. 4.

References:

1. Balli, Sh. (1955). *Obshchaya lingvistika i voprosy francuzskogo yazyka* [General linguistics and questions of the French language]: M.: Izd-vo inostr. Lit [in Russian].
2. Vashchenko, V. S. (1953). *Yavyshcha perekhodu v systemi chastyn movy* [The manifestations of the transition in the system of the language parts]. *Ukrainska mova v shkoli*. №6 [in Ukrainian].
3. Vykhovanets, I. R. (1988). *Chastyny movy v semantiko-hramatychnomu aspekti* [Parts of speech in the semantic and grammatical aspects]. K. H. Horodenska (red.). K.: Naukova dumka. (ISBN 5-12-000136-Kh) [in Ukrainian].
4. Vykhovanets, I. R. (2004). *Transpozysiiia*. [Transposition]. *Ukrainska mova: Entsyklopediia*, redkol.: V. M. Rusanivskiy, O. O. Taranenko ta in. 2-he vyd., vypr. i dop. K.: Vyd-vo «Ukr.entsyklopediia» im. M. P. Bazhana [in Ukrainian]
5. Vykhovanets, I. R., Horodenska, K. H. (2004). *Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy* [Theoretical morphology of Ukrainian language]. K.: Universytetske vydavnytstvo «Pulsary» [in Ukrainian].
6. Habai, A. Yu. (2011). *Syntaktychna pryslivnykova transpozysiiia v suchasni ukrainskii literaturnii movi* [Syntactic adverbial transposition in the modern Ukrainian language]. K.: In-t ukr. movy; Vyd. dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
7. Horpynych, V. O. (2004). *Morfolohiia ukrainskoi movy* [Morphology of the Ukrainian language]. K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» (ISBN 966-580-179-1) [in Ukrainian].
8. Hrynchyshyn, D. H. (1965). *Yavyshche substantyvatsii v ukrainskii movi (substantyvatsiia prykmetnykiv)* [The phenomenon of substantivization in the Ukrainian language (substantivization of adjectives)]. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Kocherhan, M. P. (2001). *Vstup do movoznavstva* [Introduction to Linguistics]: pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv. K.: Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2001. 368 s. (ISBN 966-580-100-7) [in Ukrainian].
10. Kucherenko, I. (2003). *Aktualni problemy hramatyky* [Actual problems of grammar]. Uporiadnyk ta avtor peredmovy Z. Terlak. Lviv: Vydavnytstvo «Svit». (ISBN 5-7773-0456-7) [in Ukrainian].
11. Kushlyk O. P. (1997). *Kompleksne vyznachennia chastynomovnoho statusu «perekhidnykh» odynyts* [Comprehensive determination of the partial language status of “transitional” units.]. *Movoznavstvo*. №4-5 [in Ukrainian].
12. Kovaliv, Yu. I. (Ed.). (2007). *Literaturoznachcha entsyklopediia : u 2 t.* [Literature Encyclopedia: in 2 volumes]. Kyiv : VTs «Akademiia». T. 1 : A – L [in Ukrainian].
13. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes]. Tom 1. Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/afiksacija>.
14. Lee, D. W. (1948). *Functional Change in Early English. Columbia University dissertation*. Menasha, Wisc. P. 123 [in English].

Отримано: 13 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 7 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 9 березня 2022 р.

e-mail: nadiaknight23@gmail.com

toma.lntu@ukr.net

metrolog971@gmail.com

ira200601sand@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-42-48

Николок Т. В., Шкляєва Н. В., Шкляєва І. О. Семантичні та психотерапевтичні особливості українських колискових пісень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 42–48.

УДК: 821.161.2'37'23:398.831

ORCID: <https://orcid.org/1/0000-0003-0440-5358>

Web of Science Researcher ID: AAE-2740-2022

Николок Тамара Володимирівна,кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університетORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1324-8841>

Web of Science Researcher ID: AAE-36112022

Шкляєва Наталія Володимирівна,канд. філол. наук, доц. кафедри іноземної та української філології,
Луцький національний технічний університетORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2113-9154>

Web of Science Researcher ID: AAE-34652022

Шкляєва Ірина Олегівна,студентка групи ПЛ-11,
Луцький національний технічний університет

СЕМАНТИЧНІ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ

З'ясовано, що сучасні батьки хоч і співають колискових, але їх не пам'ятають, тоді як у збірниках, зібраних в інформаторів 23-30-х років народження міститься по 100-200 колискових.

Виявлено, що українські колискові є способом взаємодії виконавця й дитини та засобом впливу на сенсорну систему малюка. За допомогою теорії Д.Гріндера та Р.Бендлера, було проаналізовано мовну (дискретну) карту колісанок та визначено, що образи в колискових представлені в візуальній, аудіальній, кінестетичній, нюховій, смаковій репрезентативних системах. Найбільший вплив виконавця на слухача здійснюється за допомогою кінестетичної та візуальної систем.

Заспокійливий ефект колискових – у монотонності, що досягається через простоту змісту та з допомогою анафори.

У декотрих текстах колісанок мовні конструкції схожі на форми замовлянь.

В окремих текстах колісанок формується певна позитивна картина світу про щасливе майбутнє життя дитини. У дівчаток картини інші, ніж у хлопчиків.

У декотрих колискових оспівується привабливий побут, такі пісні виконують терапевтичну функцію. Деякі колісанки нагадують нотатник: виконавець «проспіває» найближчі плани на день.

Ефект ситуативної психотерапії мають колісанки, в яких мати звіряється дитині у власних турботах, наприклад, жаліється, що залишилась вдовою або скаржиться, що її покинула родина.

Багато пісень виявляють не тільки психологічний стан виконавиці, а й фізичний (переважно – стан втоми).

Окремим типом колискових є ті, в яких використовується прийом шаржування. Існує й ряд колискових-прокльонів.

Оповідний характер мають колісанки, що нагадують казки на ніч. Це прості історії в пісенній формі.

Ключові слова: репрезентативні системи; візуальна система; кінестетична система; слухова система; нюхова система; сугестивні колискові.

Tamara Nykoliuk,

PhD in Philology, Associate Professor of Department of Foreign and Ukrainian Linguistics, Lutsk National Technical University

Natalia Shklyayeva,

PhD in Philology, Associate Professor of Department of Foreign and Ukrainian Linguistics, Lutsk National Technical University

Iryna Shklyayeva,student PL-11,
Lutsk National Technical University

SEMANTIC AND PSYCHOTHERAPEUTIC FEATURES OF UKRAINIAN LULLABIES

It has been found that modern parents sing lullabies, but they do not remember them, while the collections collected by informants born in the 23-30s contain 100-200 lullabies.

It is found that Ukrainian lullabies are the way of interaction between the performer and the child and are a kind of influence on the baby's sensory system. Using the theory of D. Grinder and R. Bandler, the linguistic (discrete) map of lullabies is analyzed and it is determined that the images in lullabies are presented in visual, auditory, kinesthetic, olfactory, gustatory representative systems. The greatest influence by the performer to the listener is through kinesthetic and visual systems.

The soothing effect of lullabies is in the monotony achieved through simplicity of content and with the help of anaphora.

In some lullabies, language constructions are similar to the incantation.

In some texts of lullabies a certain positive picture of the world about the happy future life of the child is formed. The girls have different pictures than boys.

Some lullabies celebrate an attractive life, such songs perform a therapeutic function. Some lullabies resemble a notebook: the performer "chants" the next plans for the day.

Cradles have the effect of situational psychotherapy, in which the mother complains to the child her own worries, for example, she complains that she has been left a widow or complains that her family has left her.

Many songs reveal not only the psychological state of the performer, but also the physical (mostly a fatigue state).

A separate type of lullabies are those that use the technique of cartoons. There are also cursing lullabies.

Lullabies like fairy tales at night have a narrative character. These are simple stories in a song form.

Keywords: representative systems; visual system; kinesthetic system; hearing system; olfactory system; suggestive lullabies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Українські колискові пісні – один із найдавніших жанрів народної словесності. У минулому вони виконувались не тільки для того, щоб приспати дитину, а й задля того, аби привернути до неї або відвернути певні духовні сили, оберігати від зла, сприяти її здоров'ю і швидкому росту, тому деякі дослідники знаходять спільне у колискових та заговоруваннях (Шуляк, 2016). Під поняттям «*колискові пісні*» у фольклористиці прийнято розуміти ліричні пісенні твори, які виконуються матір'ю (рідним батьком чи іншими членами родини) над колискою дитини для того, щоб її приспати. Це жанр, що сягає корінням міфологічного періоду творчості. Це один із найбагатших і найменш вивчених розділів української народної творчості.

Колісанки належать до родинно-побутових пісень, мають дидактичну складову і є першими текстами, в яких дитині даються настанови та пояснюються окремі явища.

Крім того, пісні позитивно впливають як на фізичний, так і на психологічний стани виконавця та слухача, бо ж відомо, що під час співу організм насичується киснем, покращується кровообіг та нормалізується серцебиття. (Крысова, 2013). Співом навіть лікують, тому давно в обіг увійшов такий науковий термін, як музична медицина.

Предметом дослідження є змістове навантаження колискових пісень, визначення їх психотерапевтичної функції.

Об'єкт дослідження – колискові, зібрані й записані студентами Луцького педагогічного коледжу та упорядковані Галиною Давидюк (2020) та збірка колискових, упорядниками яких є фольклористи Г. Сухобрус та Й. Федас (1973). Важливий аспект дослідження – визначення їх тематики, значення та психотерапевтичної функції.

Одним із методів дослідження у статті стало опитування з відкритим типом анкетування. Було опитано 114 респондентів, серед яких студенти Луцького національного технічного університету. Вік інформаторів – люди, народжені у 70-х роках ХХ ст. та 2000-х ХХІ ст.

Мета опитування – з'ясувати, які колискові збереглися до сьогодні, у який спосіб їх виконують та чи мають психотерапевтичну функцію.

Зі 114 респондентів лише 5 пам'ятають тексти колискових, при чому це найпоширеніші колісанки «Ой, ходить сон коло вікон», «Люлі-люлі, прилетіли гулі» (їх виконували інформатори 60-х, 70-х років народження). Опитані 2000-х років народження не пам'ятають текстів колискових або пригадують лише їх назви. 105 респондентам співали колісанки наживо. 83 опитуваним співали пісні до сну до 3 років, 2 – до 4, усім іншим – до 2-2,5. Усім опитуваним пісні до сну співала мама, деколи – бабуся, рідше – сестра чи брат і найрідше – тато (тато долучався до виконання пісень у 3-х опитаних). 3 студенти написали, що колісанки були неефективні і під них засинали не так вони (діти), як батьки. 112 опитаних вважають, що пісні, виконані наживо, більш дієві, ніж в аудіозаписах. 100 респондентів ствердили, що колісанки мають терапевтичну дію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Колискові як жанр цікавили дослідників здавна. Колісанки представлені у фольклорних збірниках та дослідженнях починаючи з 16-17 ст. до нашого часу, включаючи не тільки фольклористичні, а й музикознавчі та етнографічні публікації. Записи й дослідження українських колискових пісень мають давню історію, починаючи від перших записів „Русалки Дністрової” та закінчуючи сучасними дослідженнями Найвідомішим дослідником українських пісень ХІХ ст. був фольклорист-етнограф М. М. Костомаров (Костомаров, 1859).

Сучасні розвідки стосуються питання класифікації колискових, характеристики образів, дослідження ритмомелодики колісанок. Так, Анастасія Дружок на прикладі текстів Рівненщини виділила окремий тип колискових із виховною функцією, у яких відтворено матеріалістичний світогляд українців. Авторка аналізує ритмомелодику пісень до сну, визначає роль поспівків та особливості звучання мелодії. Вона зазначає, що мелодія то вгору, то вниз повторює рух коліски, що сприяє заспокоєнню дитини. (Дружок, 2013:92).

Дослідження за кордоном показали, що колискова діє на частоту серцевих скорочень, позитивно впливає на сон, смоктальний рефлекс та дихальну функцію (Льюї & Стюарт & Даслер & Телсі, 2013), а також має терапевтичний ефект (Калахан, 2018).

Українські фольклористи звертають увагу на використання у колісанках найпростішої загальноживої лексики, на відсутності складних поетичних прийомів і тропів, однорідності мотивів. (Лановик, 2006:568) Науковці зауважують і моральну складову колискових: тексти спрямовані на виховання у дитини певних якостей. (Дружок, 2013:93). Деякі пісні мають розповідну складову. У таких колісанках відображається сприйняття світу та дається його оцінка.

Коліскові – спосіб спілкування дитини з матір'ю У них реалізується емоційно-інтуїтивний рівень спілкування, коли дитина сприймає звуковий образ твору. (Черевченко, 2015: 6).

У деяких народів існує два типи колісанок: одні наспівували під час обряду вкладання в ліжко, інші – безпосередньо у процесі присипання. Перші співали в такт руху дитячої коліски. Адигейці називають такі мелодії «впівголоса» (Шхабачева, 2017:43). Українські колискові також наспівувались або тихо, або пошепки.

Актуальність теми. Важливим і недослідженим аспектом дитячого фольклору є психологічна складова колискових, а саме їх терапевтичний ефект, що є **метою статті**. Основне призначення цього жанру – заспокоїти дитину, врівноважити її емоційний стан. Для того, щоб досягти такого ефекту, потрібно вплинути на її сенсорну систему. Взаємодія малої дитини зі світом відбувається саме через активне сприйняття через нюх, слух, дотик, зір, смак, тому в колискових чимало сенсорних

образів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Образи в колискових представлені в різних лінгвістичних репрезентативних системах: візуальній, аудіальній, кінестетичній, нюховій, смаковій (теорія Д.Гріндера, та Р.Бендлера) (Бендлер Р. & Гріндер Р, 2007:15). Якщо скласти мовну (дискретну) карту колисанок, то можна виділити такі основні репрезентативні форми:

Аудіальні: колисочка та скрипіла (Сухобрус & Федас, 1973:95); як горошок затуркоче (Давидюк, 2020:13).

Візуальні: прийде сіренький вовчок (Давидюк, 2020:13); коте сірий, коте білий (Давидюк, 2020:13); (Давидюк, 2020:21); в червоних чоботях (Давидюк, 2020:17); носить ляльку в білій хустці (Сухобрус & Федас, 1973:31); прийшла нічка темна (Давидюк, 2020:38); мальовани вервечки (Сухобрус & Федас, 1973:40); пожене корівку; в зилену дубрівку (Давидюк, 2020:45); велике, як і я, біле, як лелія (Сухобрус & Федас, 1973:34); чорні очі, як теренець, біле личко, як паперець (Сухобрус & Федас 1973:41); золотії вервечки, мальовані бильця (Сухобрус & Федас, 1973:60); тоненькі, біленькі, в неділю чистенькі (Сухобрус & Федас, 1973:71); колисочко нова з жовтого явора (Сухобрус & Федас, 1973:111).

Кінестетичні: мої ручайки да одпочинуть (Давидюк, 2020:12); де хатина тепленька [12, Д] (Давидюк, 2020:12); коте волохатий (Давидюк, 2020:13); бейте kota (Давидюк, 2020:22); буде тепло в хаті, буда дитя спаті (Сухобрус, Федас, 1973:37); ей сонце зійде, обогріє (Сухобрус & Федас, 1973:42); на м'якенькій подушечці (Сухобрус & Федас, 1973:18); зимна роса на пташечки (Сухобрус & Федас, 1973:46); кошулю тоненьку, на літо легеньку (Сухобрус & Федас, 1973:51); щоб ручки ня зболіли (Сухобрус & Федас, 1973:61).

Смакові: чи солоденьким медочком (Сухобрус & Федас, 1973:21).

Нюхові: з запашного васильочку (Сухобрус & Федас, 1973:152).

Як бачимо, у колисанках найбільше візуальних та кінестетичних репрезентативних систем: найбільший вплив відбувається саме на відчуття зору та дотику. Дитина має відчувати себе захищеною, в теплій та затишній хаті, бачити рідне обличчя матері.

Заспокійливий ефект колискових полягає і в монотонній мелодії та простоті змісту. Одноманітність та ритмічність мелодії колискових співпадає з систематично повторюваними рядками: у кожній пісні наявна анафора або й наскрізний рефрен:

Ой люлечки, люлі,
Чужим дітям дулі,
Баю, баї, баї, бай,
Не лягай, дитя, на край –
Ой люлі, люлі, моя дитино,
Куди ітимо, тебе братимо (Давидюк, 2020:17).

Повторення роблять коліскові більш зрозумілими, спрощують їх сприйняття: над змістом повторюваного рядка не потрібно замислюватись, адже він уже осмислений. Деякі колісанки побудовані так, що кожен рядок повторюється по два чи більше разів. Найчастіше декілька разів озвучуються вигук «люлі», «баю-бай». Вони набувають форм кліше і дублюються в багатьох колісанках. Можливо, такі повтори є тому, що коліскові співала втомлена і сонна жінка, якій простий монотонний текст було легше співати.

Деякі коліскові мають мотив заповісти, що подеколи реалізуються в прийомі паралелізму. Мати бажає дитині щастя, долі в наказовій формі і ніби програмує майбутнє дитини:

Щоб ти спало, щастя мало,
Щоб росло, не боліло,
На серденько не скорбіло,
Батькові, ненці не надоїло (Сухобрус & Федас, 1973:187).

Може бути завуальована форма наказового способу: поки кінця буде воркотати, то ти спи; поки я буду сіно класти, то ти паси бичків (і ін.), форма вказівки на будь-яку дію, спосіб «програмування» на певний вчинок: *кінця буде воркотати, а дитина буде спати* (Давидюк, 2020:35); *а я буду сіно класти, а ти будеш бичків паси* (Давидюк, 2020:44); *будем дитя колихати і самі будемо спати* (Давидюк, 2020:16). Таких простих установок на роботу досить багато.

В окремих текстах життя дитини моделюється в яскравих образних описах. У таких колісанках змодельовані діалоги та конкретні події з детальною характеристикою образу, настрою, ситуації:

Кому, мамко, кому детально: кошулечку шиєш?
Тобі, мій синочку, бо на війну підеш,
– Вишійте, мамочко, з білими нитками,
Жеби-сьте впізнали межі вояками,
А іще вишійте самим діамантом,
Жеби-сьте впізнали межі регіментом (Сухобрус & Федас, 1973:32).
Колісанок із діалогами мало, а ті, що є, проєктують образ ідеальної дитини-помічника:
Люляй, же мі, люляй,
Соколе-пахоле,
Чи ти мі поженеш
Волоньки на поле?

– Пожену, мамочко,

Як буде світати

Не буде вам треба

Пастушка їднати (Сухобрус & Федас, 1973:30).

Такі колісанки жінка могла співати тоді, коли втомлена роботою, мріяла про допомогу. У багатьох текстах у діалозі

дитина сама пропонує допомогти. Ці пісні – візуалізація мрій.

Саме через колискові (проспівані виконавцем) у дитини формується своєрідна картина світу: дитя буде рости і не знатиме горя, у нього хороша доля, він ростиме ретельним господарем, що доглядатиме своє майно: складатиме сіно, пастиме бички, допомагатиме по господарству батькам, бо вони вже хворі. У господаря буде гарна дівчина.

Є варіант колискових і для дівчинки і проєкція її життя відмінна від варіанту для хлопчика: в неї закохається хлопець, вона буде красивою, щасливою. До дитини виконавець звертається як до панни (панича) (Давидюк, 2020:43). У них програмується життя в добробуті:

Ой люлі, люлі, люльочки
Мальовани вервечки,
А колиска з Гданська
А дитина панська (Сухобрус & Федас, 1973:40)

Українські колискові пісні виконуються індивідуально, тому в багатьох текстах є чоловічі чи жіночі імена, бо ж адресовані конкретній дитині: Ромчикові, Іванкові, Марусеньці та ін.

У багатьох піснях оспівується привабливий побут, у якому дитина зростає: тепла хата, смачна їжа. Дитя повинне бути спокійним і не турбуватись про складнощі життя. Такі тексти мають терапевтичний ефект для виконавця, адже він себе тішить тим, що забезпечений і має можливість виростити дитину в добробуті (Давидюк, 2020:37).

Є багато колискових, у яких дитині навіюють думку про те, що вона має стати помічником у родині, наприклад:
Ой люлі, люлі, моя дитино,
Куди ітимо, тебе братимо.
То за рік за два служку матимо.
Ни за рік, за два – за років штири
Мої ручайки да одпочинуть. (Давидюк, 2020:39)

Гойда, гойда, гойдушок
Буде Ромчик пастушок
Пожене корівку
В зилену дубрівку. (Давидюк, 2020:50);
У таких текстах моделюється поведінка дитини.

Окремі колискові нагадують нотатник: у них «проспівуються» найближчі плани виконавця (дитина тим, що не спала, могла ці плани порушувати):

Гойда-гойда-гойдашки
А – а – а
Поїдемо по пташки
А – а – а
Наловимо пташечок
А – а – а
Цілий мішечок (Давидюк, 2020:52);

Гой-да, гой-да-да
Лучша баба за діда
Дід дров насіче
Баба хліба напече.
Гой-да, гой-да, гой-да. (Давидюк, 2020:53);

У таких колисанках мати просить дитину швидше заснути, щоб встигнути завершити хатню роботу:
Ой спи, дитинко, спи,
Треба раненько вставати,
Діжечку замісити,
Щоб свекрусі догодити. (Давидюк, 2020:58).

Є ряд колискових, у яких виконавиця обіцяє винагороду за сон. Отже, цю колисанку могли співати після того, як прохання без матеріального заохочення не подіяло:

Люляй, люляй, соколятко,
Принесе ті отець ябко (Сухобрус & Федас, 1973:29).

В окремих текстах прохання повторюється декілька разів. Воно схоже на благання, коли виконавиця втомилась, а дитина довго не може заснути:

Засни, засни, дитино, з карими очима,
З чорними бровами,
Засни, засни без мами (Сухобрус & Федас, 1973:24).

У декотрих колискових мати відверто жаліється на те, що їй набридло колисати дитину:
Колиш мі ся, колиш, колисочко сама,
Бо я тя не буду, бо мі зуновала,
Не зуновала мі тота колисочка,
Лем мі зуновала мала дитиночка (Сухобрус & Федас, 1973:35).

Очевидно, що коли прохання і благання не допомагали, то наступним етапом заколисування ставали колисанки-погрози:
Спи, дитино, бо покину,

Сама піду по калину (Сухобрус & Федас, 1973:25).

Виконавець у такий спосіб виявляє свої негативні емоції, оскільки, замість того, щоб заснути, він мусить заколисувати дитину. Погроза покинути немовля, якщо те не засне, більше схожа на роздратування після багатьох невдалих спроб заколосити.

Процес заколисування дитини досить монотонний та виснажливий, тому в декотрих текстах виконавиця займається самонавіюванням: щоб не заснути, вона повторює такі рядки:

Я не буду спати, спати,

Буду дитя колихати (Сухобрус & Федас, 1973:85).

Негативною емоцією є переживання матері за своє майбутнє, це переживання-страх. Виконавиця хвилюється про те, що залишиться без допомоги, коли виросте її дитина:

– Сину мій любенький,

Сину мій надобний,

Як ти ми виростеш,

Чи ми подаш води? (Сухобрус & Федас, 1973:50).

Окремим типом колискових є пісні, в яких використовується прийом шаржування (вживання гумористичних жартівливих текстів), він є своєрідною карикатурою на колисанки:

Колихала баба діда

З вечора до обіда.

Спечу качку і качора

Спи діду до вечора» (Давидюк, 2020:45).

Колихали мене хлопці

То у люльці то в коробці.

Коробочка тарахтіла,

А я спати не хотіла

Коробочка тарах – тарах

Спати буду в білих штанах (Давидюк, 2020:47).

Такі колисанки відображають особливості ментальності українців, їхню життєрадісність та оптимізм.

Із аналізу цих колискових можна зробити висновок, що в такого типу піснях виявлявся настрій того, хто співав. Коли мати була в поганому гуморі, то й у змісті колискової він відображався.

Ефект ситуативної психотерапії мають ті колискові, в яких мати ніби звіряється дитині у власних турботах. Дитя стає вдячним слухачем, якому мама розповідає про власні скорботи. Рівень взаємодії матері й дитини переходить на інтуїтивний, де сфера почуттів превалує над словесним спілкуванням:

Ой люля, люля

Лиха моя доля

Прокляла ненька

Єк була маленька

Єк на рєшци

Пилюшки пулускала

То й вона мою

Долийку проклинала (Давидюк, 2020:60).

Ой щоб я знала свою лихую долийку

То б я б схувалась в нову куморуйку

Не поможе мні та нувая кумора

Як учепиться тая лихая доля

Не поможе мні нувая куморонька

Як хоче найти та лихая долейка (Давидюк, 2020:61).

У таких текстах найчастіше одинока мати, яка, очевидно, народила дитину поза шлюбом, звіряється в горі й жаліється на те, що від неї відмовилась родина. Раніше від дівчини, що привела позашлюбне дитя, могли зрєктись батьки:

Там у лісі, на дубку

Колихала Марусина сина й дочку,

Колихала, говорила

Щей калину при дорозі посадила.

Вже калина розвилася

Вже од мене моя мати одрєклєся

Зрієся батько, зрєклєся мати.

А хто ж буде дитиньку колихати?

Є у мене сєстра рідна

Вона мені поколише, бо я бідна. (Давидюк, 2020:62).

В окремих текстах жінка жаліється, що залишилась вдовою і складно тягнути дитину самій (Сухобрус & Федас, 1973:39)

Позитивні емоції виконавиця виявляє, коли захоплюється дитиною, це радість від того, що син (донька) народив(ла)ся гарним і милим:

Ой, люлю, лю-лю,

Ти, синочку мій,

Котрий хлопець гарний,

То синочок мій (Давидюк, 2020:72).

У збірниках чимало текстів із пестливими словами, у яких виконавиця може проявити такі почуття, як любов і ніжність до дитини, тому трапляються демінутиви, як-от, *кашка, молочко, медочок* (Сухобрус & Федас, 1973:21), *пташенятко, маленятко* (Сухобрус & Федас, 1973:19).

Чимало пісень виявляють не тільки психологічний стан виконавиці, а й фізичний. Наприклад, у багатьох колискових мати просить дитину заснути, бо втомлена (Сухобрус & Федас, 1973:34).

Існує й ряд колискових-прокльонів. У цих колісанках оповідач бажає дитині смерті. Вважається, що такі пісні співали невиліковно хворим немовлятам:

Люля, люля мій синочку.

Люля, люля, щоб ти спало

Люля, люля, щоб ти спало.

Щоб ти лягло і не встало (Давидюк, 2020:63).

Проте переважна більшість колискових із побажанням добра:

Ой люля, люля, дитина в повиточку,

Щоб тобі була долийка й у віночку.

Ой люля, люля, мій хороший паничу,

Я тебе знайшла, як полола пшеницю.

Ой щоб ти спало та й нігди не плакало,

Ой щоб ти росло та й горя не знало (Давидюк, 2020:43).

Побажання часто виражається у формі програмування на дію. Наприклад, мати бажає дитині денного сну (очевидно, тому, що дитя сплутало день і ніч) (Сухобрус & Федас, 1973:23).

Хоч це пісенний жанр, але він має деякі спільні риси з епосом. Багатьом колисковим властиві елементи сюжетності, оповідальності:

Ходить зайчик по капусті,

Носить ляльку в білій хустці,

Таня зайчика догнала,

Собі ляльочку забрала (Давидюк, 2020:31).

Такі тексти нагадують казки на ніч. Дитина має можливість в пісенній формі прослухати цікавий оповідний сюжет. Колісанки перетворюються на малі сюжетні історії.

Висновки. Отже, як показало дослідження, сучасні батьки мало співають колискових і якщо у збірниках, зібраних в інформаторів 23-30-х років народження, міститься по 100-200 колискових, то більшість сучасних респондентів текстів не пам'ятає зовсім.

Українські колискові є способом взаємодії матері й дитини та засобом впливу матері на дитя, на його сенсорну систему. Використовуючи теорію Д.Гріндера та Р.Бендлера, було проаналізовано мовну (дискретну) карту колісанок та визначено, що образи в колискових представлені в візуальній, аудіальній, кінестетичній, нюховій, смаковій репрезентативних системах. Найбільший вплив виконавця на слухача здійснюється за допомогою кінестетичної та візуальної системи.

Колісанки мають заспокійливий ефект та терапевтичну функцію.

Подальша фіксація та дослідження колискових дасть можливість зберегти цей важливий фольклорний жанр для наступних поколінь.

Джерела та література:

1. Бендлер Р., Гріндер Р. (2007) *Структура магії*. Т.2. Санкт-Петербург. Прайм-Еврознак.
2. Войтович В. М. Сокіл (1997) *Род. Легенди та міфи стародавніх українців*. Рівне.
3. Давидюк Г. (Ред.). (2020). Повішу я колисочку. Луцьк: Вежа.
4. Друзюк А. (2013). Колискові пісні Східної Волині (за матеріалами експедиційних записів). Студії мистецтвознавчі, 3-4. 91-101. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2013_3-4_13
5. Костомаров М. (1859) *Малорусский литературный сборник*. Саратов. Типография губернского правления.
6. Крысова, О. А. (2013). Звукотерапия как фактор улучшения «качества жизни». О.А.Краев (Отв.ред), Материалы IX Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых с международным участием, посвященной 385-летию со дня основания г. Красноярск (г.Красноярск, 15-25 апреля 2013 г.). Режим доступа : <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section113.html>, свободный.
7. Лановик М.Б., Лановик З.Б. (2006) *Українська усна народна творчість*. Київ: Знання-Прес.
8. Сухобрус Г., Федас Й. (Ред.). (1973). *Коліскові пісні*. Київ: Музична Україна.
9. Черевченко В.В. (2015) *Вербальні знаки етнокультури в українському дитячому фольклорі* (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.
10. Шуляк С. (2016). Українські замовляння та мова фольклорних іножанрових текстів. Науковий вісник Чернівецького університету, 772. 152-155. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_rsd_2016_772_32
11. Шхабацева М. А. (2017) Адыгский детский фольклор, приуроченный к обряду первого шага ребёнка. Известия Южного федерального университета. Филологические науки, 2. 42-48. doi: 10.23683/1995-0640-2017-2-42-48
12. Joanne Loewy, Kristen Stewart, Ann-Marie Dassler, Aimee Telsey, Peter Homel (2013) The effects of music therapy on vital signs, feeding, and sleep in premature infants. Pediatrics. 131. doi: 10.1542/peds.2012-1367
13. Clare O'Callaghan (2008) Lullaby and lament therapeutic qualities actualized through music therapy. American Journal of Hospice and Palliative Medicine. 25 (2)

References:

1. Bendler R., Grinder R. (2007) *Struktura magii* [The structure of magic]. T.2. Sankt-Peterburg. Prajm-Evroznak
2. Cherevchenko V.V. (2015) *Verbalni znaky etnokultury v ukrainskomu dytiachomu folklori* (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). [Verbal signs of ethnoculture in Ukrainian children's folklore] Kyiv.
3. Davydiuk H. (Red.). (2020). *Povishu ya kolysochku* [I will hang the cradle] Lutsk: vezha.
4. Druziuk A. (2013). *Kolyskovi pisni Skhidnoi Volyni* (za materialamy ekspedytsiinykh zapysiv). [Lullabies of eastern Volyn art

studies] Studii mystetstvoznachchi, 3-4. 91-101. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/StudM_2013_3-4_13

5. Kostomarov M. (1859) Malorusskii lyteraturnyi sbornyk. [Little Russian Literary Dictionary] Saratov. Tipohrafiya hubernskaho pravleniya.

6. Krysova, O. A. (2013). Zvukoterapija kak faktor uluchshenija «kachestva zhizni». [Sound therapy as a factor in improving the “quality of life”], O.A.Kraev (Otv.red), Materialy IH Vserossijskoj nauchno-tehnicheskoi konferencii studentov, aspirantov i molodyh uchenyh s mezhdunarodnym uchastiem, posvjashhennoj 385-letiju so dnja osnovanija g. Krasnojarska Rezhim dostupa : <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section113.html>, svobodnyj.

7. Lanovyk M.B., Lanovyk Z.B. (2006) Ukrainska usna narodna tvorhist. [Ukrainian oral folk art] Kyiv: Znannia-Pres.

8. Shuliak S. (2016). Ukrainski zamovliannia ta mova folklornykh inozhanrovykh tekstiv [Ukrainian orders and the language of texts of other genres] Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu, 772. 152-155. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchu_rsd_2016_772_32

9. Sukhobrus H., Fedas Y. (Red.). (1973). Kolyskovi pisni [Lullabies] Kyiv: Muzychna Ukraina.

10. Shhabaceva M.A. (2017) Adygskij detskij fol'klor, priurochennyj k obrjadu pervogo shaga rebjonka [Adyghe children's folklore dedicated to the rite of the first step of a child]. Izvestija Juzhnogo federal'nogo universiteta. Filologicheskie nauki, 2. 42-48. doi: 10.23683/1995-0640-2017-2-42-48

11. Voitovyh V. M. Sokil (1997) Rod. Lehendy ta mify starodavnykh ukraintsiv [Rod. Legends and myths of ancient Ukrainians]. Rivne.

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 10 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 11 березня 2022 р.

e-mail: l.nizhnyk@chnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-49-53

Ніжнік Л. І. Епістемічні слова та комунікативні стратегії кооперації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 49–53.

УДК: 811.111'371:159.942

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6865-7648>

Web of Science Researcher ID: AAD-1694-2022

Ніжнік Людмила Іванівна,

аспірантка,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕПІСТЕМІЧНІ СЛОВА ТА КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ КООПЕРАЦІЇ

Стаття вивчає епістемічні слова в дискурсі з метою визначення їх значення для формування комунікативних стратегій кооперації. Епістемічні слова (напр. *know, think, perhaps*) передають відношення мовця до висловленого, виражають рівень знань, щодо сказаного, що може змінюватись від впевненості до невпевненості. Прагматика епістемічних слів накладається на функціонування діалогічного дискурсу. Головне завдання прагматики – це показати, що мовець чи персонаж хоче передати своїм висловленням, тоді як комунікативно-функціональний напрямок дослідження мовлення має на меті планування процесу мовлення залежно від обставин та умов спілкування й особистостей комунікантів для досягнення цілей комунікації.

Комунікативні стратегії і тактики є методом передачі інтенцій мовця та впливу на співрозмовника. Загальноприйнятим є поділ стратегій на стратегії кооперації та конфронтації. Стратегії кооперації базуються на понятті “балансу відносин” між комунікантами, позитивному настрої між ними та їхньому прагненні досягнути поставленої комунікативної мети. Саме комунікативні стратегії кооперації та тактики кооперативного спілкування є предметом дослідження, а об’єкт дослідження – уривки діалогічного дискурсу, що містять епістемічні слова. Матеріалом для дослідження стали твори сучасної англійської літератури.

У статті для глобальної стратегії кооперації виокремлюємо локальні стратегії забезпечення стабільно-гармонійного спілкування, спонукання, презентації інформації, співпереживання, позитивного оцінювання. З’ясовано, що стратегія стабільно-гармонійного спілкування проявляється через тактики пошуку згоди, підтвердження, запевнення, обіцянки, виправдання; стратегія спонукання включає тактики вказівки, поради, прохання; до тактик стратегії презентації відносяться тактики констатування, аргументації, підведення підсумків, припущення, прогнозування, роз’яснення, уточнення; стратегія співпереживання реалізується через тактики підбадьорення та розраджування; стратегія позитивного оцінювання реалізується через тактики компліменту та похвали.

Ключові слова: епістемічні слова, комунікативні стратегії та тактики, стратегії кооперації.

Ludmyla Nizhnik,

PhD student,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

EPISTEMIC WORDS AND COMMUNICATIVE STRATEGIES OF COOPERATION

The article examines epistemic words in discourse in order to determine their significance for the formation of communicative strategies of cooperation. Epistemic words (e.g. *know, think, perhaps*) convey the speaker's attitude to what is said, express the level of knowledge about what is said, which can vary from confidence to uncertainty. The pragmatics of epistemic words is superimposed on the functioning of dialogic discourse. The main task of pragmatics is to show what the speaker or character wants to convey with his statements, while the communicative-functional direction of speech research aims to plan the speech process depending on the circumstances and conditions of communication and personalities of communicators to achieve communication goals.

Communicative strategies and tactics are a method of expressing the intentions of the speaker and influence on the interlocutor. It is common to divide strategies into strategies of cooperation and confrontation. Cooperation strategies are based on the concept of “balance of relations” between communicators, the positive mood between them and their desire to achieve the communicative goal. It is the communicative strategies of cooperation and tactics of cooperative communication that are the subject of research, and the object of research are fragments of dialogic discourse that contain epistemic words. The material for the study were works of modern English literature.

In the article for the global strategy of cooperation we single out local strategies for ensuring stable and harmonious communication, prompting, presentation of information, empathy, positive evaluation. It was found that the strategy of stable and harmonious communication is manifested through tactics of seeking consent, confirmation, assurance, promise, justification; prompting strategy includes tactics of instructions, advice, requests; presentation strategy includes the tactics of statement, argumentation, summarizing, assuming, predicting, explaining, clarifying; the strategy of empathy is realized through tactics of encouragement and consolation; the strategy of positive evaluation is implemented through tactics of compliment and praise.

Keywords: epistemic words, communicative strategies and tactics, cooperation strategies.

Антропоцентричний підхід до вивчення мовлення передбачає дослідження його функціонування в діалогічному дискурсі. Стратегія визначають “вектором мовленнєвої поведінки”, що складається з однієї або декількох дій, спрямованих на реалізацію ситуації (П’єсх, 2017: 121), а комунікативні тактики (КТ) – “підпорядковані комунікативній стратегії конкретні засоби здійснення інтенційно-стратегічної програми комунікації” (Селіванова, 2011: 209).

Комунікативні стратегії і тактики є предметом вивчення багатьох науковців: П. Браун та С. Левінсон (1987) вивчали стратегії позитивної та негативної ввічливості, Т. ван Дейк (1997) говорить про поділ на макростратегії або глобальні стратегії, мікростратегії або локальні стратегії та мовні стратегії, О. Іссерс (2008) розглядає стратегії кооперації та конфронтації. В межах цих фундаментальних робіт було написано багато інших робіт – А. Булкина (2014) досліджує реалізацію стратегії позитивного оцінювання через тактику компліменту, Л. Герасимів (2018) досліджує тактику виправдання, Н. Іваницька (2021) вивчала комунікативну стратегію переконання, О. П’єсх (2017) досліджує тактики похвали та компліменту та інші.

До цього часу ще не було зроблено комплексного дослідження епістемічних слів у стратегіях та тактиках мовлення. Мета статті – розглянути епістемічні слова у висловленнях з метою реалізації стратегії кооперації. Висловлення з епістемічними словами – словами, що передають відношення мовця до пропозиції і включають смислові компоненти “я думаю” і “я не кажу, що я знаю” (Wierzbicka, 2006) – розглядаються з врахуванням глобальних стратегій кооперації та конфронтації, вибір яких обумовлює результат спілкування. Поділ мовленнєвих стратегій на кооперативні та некооперативні бере до уваги якість спілкування, оцінену по його результату з точки зору того психологічного стану, в якому перебувають обидва учасники після комунікації. В основі стратегії кооперації лежить поняття “балансу відносин” (Стернін, 2000), що полягає у досягненні поставлених адресантом цілей і збереження рівноваги між учасниками спілкування. Стратегія кооперації характеризується симетричною поведінкою комунікантів, узгодженістю їхніх дій, що зумовлено спільною комунікативною ціллю. “Принцип кооперації” (Грайс, 1985) проголошує виконання основних “максим спілкування”, спрямованих на досягнення його ефективності. При звичайній комунікації цей принцип реалізується співрозмовниками неусвідомлено.

З стратегіями кооперації та конфронтації пов’язані стратегії позитивної ввічливості (СПВ) та стратегії негативної ввічливості (СНВ), що націлені на “збереження обличчя” адресата або адресанта і пов’язані з мовним механізмом послаблення (мітигації) ілюктивної сили висловлення. Мітигація – це “модифікація мовленнєвого акту шляхом зменшення певних небажаних ефектів, які він може мати на адресата” (Fraser, 1980: 341). Явище мітигації, зазвичай, асоціюється з негативною ввічливістю, бо полягає в зниженні ризику втрати обличчя комунікантами у разі протистоянь чи конфлікту.

Для реалізації *глобальної кооперативної стратегії* виокремлюємо такі локальні стратегії: забезпечення стабільно-гармонійного спілкування, спонукання, презентації інформації, співпереживання, позитивного оцінювання.

Стратегія забезпечення стабільно-гармонійного спілкування спрямована на забезпечення зрозумілого, чіткого, безконфліктного спілкування. Вона спрямована на те, щоб внести ясність у спілкування і знайти порозуміння з співрозмовником. Ця стратегія проявляється через тактики пошуку згоди, підтвердження, запевнення, обіцянки, виправдання.

Тактика пошуку згоди спрямована на пошук думки, що співпадала б з думкою адресанта. Ця тактика корелює з СПВ (5) прагнє згоди, (6) уникає незгоди, (12) залучає до діяльності як мовця, так і слухача (Brown, 1987: 131). В наступному випадку героїня шукає підтвердження своїй думці у співрозмовника, що смерть повинна залишати слід в житті людини. Вона робить твердження і запитує, чи співрозмовник не міркує таким же чином. Таке запитання є полярним біваріантним позитивно спрямованим і шукає стверджувальної відповіді – згоди. Вона хоче, щоб співрозмовник поділяв її сприйняття ситуації: “Your mother died, Jinx. That must have been an unhappy time for you and your father.” She shrugged. “If it was, I don’t remember it. Which is sad in itself. Death should make an impact, **don’t you think?** It’s awful how quickly we forget and move on to something new.” “But very important that we do,” he replied. “Otherwise we become like Miss Havisham in *Great Expectations* and sit forever at an empty table” (Walters, 1996: 112).

Тактика підтвердження підтримує точку зору адресанта, визнає правильність чи достовірність щойно сказаного. В наступному прикладі адресант узагальнює поведінку людей, які люблять веселощі, використовуючи стратегію генералізації негативної ввічливості. В узагальненому твердженні адресат бачить поведінку сестри і зазначає, що його сестра теж так поводить: “People who love having fun tend to be somewhat selfish and egocentric. Quite often, they’re the black sheep of the family.” Simon looked at him. “Yes,” he said simply. “Meg was **certainly** that” (Walters, 1996: 167).

Тактика запевнення використовується з метою переконання кого-небудь у чомусь. Головний герой запевняє співрозмовника, що з ним їхня спільна знайома почуватиметься у безпеці: “I wish he hadn’t seen Franny.” “My dear, I was with her and so was Lyra. You need have no fear for Franny, **I swear** that she is in no danger, and never will be” (Feather, 2009: 238).

Тактика обіцянки полягає в добровільному зобов’язанні щось зробити. Ця тактика корелює з СПВ (10) пропонує, обіцяє (Brown, 1987: 131). В наступному випадку героя запрошують на похорони. Він погоджується на таке запрошення і обіцяє прийти: “The viewing’s from three to seven today and the funeral’s tomorrow at ten.” “Well, thank you,” Michael said. “**I’ll certainly** be at the funeral” (Tyler, 2004: 209).

Тактика виправдання націлена на спростування відповідальності адресанта за обвинувачення адресата. Адресант спростовує відповідальність за свої вчинки, що стали причиною негативних наслідків, намагаючись довести їх позитивну оцінку. Цією тактикою адресант хоче зберегти своє позитивне обличчя в інтеракції. Адресант визнає чи не визнає свою провину та пояснює причину своїх дій, інколи перекладаючи вину на іншого чи на обставини. Іntenція виправдання полягає в “поясненні причин свого вчинку, в знятті з себе відповідальності за скоєне, покращенні емоційного стану співрозмовника та переведенні розмови в русло кооперації. Виправдання містить незгоду із звинуваченням і аргументативну частину, в якій адресант пояснює свою непричетність до небажаного вчинку” (Герасимів, 2018: 27). Далі, героїня запитує чому у співрозмовника нема сім’ї, як у всіх людей його віку, на що він виправдовується тим, що вважає виховання дітей часозатратним: “Have you got, you know, kids and stuff, like everybody else?” “No. I could have had them if I’d wanted them, of course, but I didn’t want them. I’m too young, and they’re too ...” “Young?” “Well, yes, young, **obviously**,” she laughs nervously, as if I’m an idiot, which maybe I am, but not in the way she thinks – “but too ... **I don’t know, time-consuming, I guess** is the expression I’m looking for” (Hornby, 1995: 129).

Стратегія спонукання містить заклик до певних дій адресата, вона націлена на те, щоб вплинути на поведінку співрозмовника. Стратегія спонукання включає тактики вказівки, поради, прохання.

Тактика вказівки полягає в інструктуванні співрозмовника, як треба діяти в тих чи інших обставинах. Зазвичай, вказівку дає людина, що має авторитет відносно співрозмовника. В наступному прикладі поліцейський, побачивши чоловіка, що хитаючись бродить нічними вулицями, запитує його чи не час йому йти додому. Насправді, поліцейський використовує непрямий мовленнєвий акт для того, щоб дати вказівку йти додому, а не запитати думки перехожого на цю тему: *Thereafter, staggering semi-paralytic down the night streets he would often ask passing policemen if they knew the way to Betelgeuse. The policeman would usually say something like, “Don’t you think it’s about time you went off home sir?” “I’m trying to baby, I’m trying to,” is what Ford invariably replied on these occasions* (Adams, 1995: 14).

Тактика поради полягає в пропозиції як діяти в деяких обставинах. На відміну від вказівки, порада не керується принципом авторитетності, а виходить з дружельюбних міркувань з метою допомогти співрозмовнику добрим словом у скруті.

Тактика поради корелює з СПВ (9) стверджуй, припускай знання і стурбованість мовця щодо потреб слухача (Brown, 1987: 131). У наступному прикладі герой дає пораду другу як розслабитися у стресовій ситуації, використовуючи непрямий МА: *Gray squeezed the lime in his gin and tonic. A party of six entered from the bar and she watched them carefully. When she talked her eyes darted quickly around the room. "I think you need a couple of drinks to relax," Gray said* (Grisham, 1999: 156).

Тактика прохання полягає у ввічливому звертанні до адресата з метою домогтися чогось, спонукати його щось зробити. Далі, мовець надіється, що поліцейські використають речові докази в розслідуванні. Таким чином, він висловлює свої сподівання щодо дій співрозмовників, підштовхуючи їх до них. Мовець робить непрямий МА, щоб висловити своє прохання: *Morgan finished with a chilling farewell: "I don't know who will see this tape. I'll be dead, so it won't really matter, I guess. I hope you use this to nail Mattiece and his sleazy lawyers"* (Grisham, 1999: 246).

Стратегія презентації інформації полягає у презентації інформації слухачеві. До тактик стратегії презентації відносять тактики констатування, аргументації, підведення підсумків, припущення, прогнозування, роз'яснення, уточнення.

Тактика констатування полягає у відзначенні наявності певних очевидних фактів у змісті висловлення. Висновок про таку наявність може бути зроблений з побаченого, почутого, стверджуваного чи визнаного багатьма. Мовець не сумнівається в тому, що він бачить, або в тому, що він рахує верифікованим, безспідставним знанням. Інколи реалізація цієї тактики є евіденційно зумовленою, інколи пропозиція відповідає дійсності і суб'єкт є повністю відповідальним за істинність висловлення. Далі, персонаж говорить про беззаперечність наукового факту. Герой констатує добре відомий факт, що жирафи живуть в Африці, а не в Азії: *O? Flynn spoke up again.? Africa, you say, Professor? And how long have these animals been common knowledge in the old countries??? Mr. O? Flynn, the giraffe is unquestionably an African animal. And I? d say it? s very likely the early Egyptians, Persians, and Greeks, and subsequently the Romans, would have come across such animals in their extensive trade networks.?? And what about the old-country Chinese, Professor, would they be in the know about such things* (Steinbeck, 2010: 123).

Тактика аргументації включає ряд комунікативних ходів, що націлені на формування у слухача переконання щодо істинності чи хибності певного положення з визначенням його доцільності для адресанта та адресата. Далі, головний герой хоче розірвати стосунки з героїнею, тому він аргументовано повідомляє їй про це. Він хоче бути ввічливим та тактовним в такий непростий момент: *"What? What are you saying? You want to break up?" I asked, realizing much too late that he was very, very serious. "No, not at all. Not break up, just take a break. I think it would help both of us if we reevaluate what we've got going here. You sure don't seem happy with me lately, and I can't say I'm thrilled with you. Maybe a little time away would be good for both of us"* (Weisberger, 2003: 218).

Тактика підведення підсумків полягає у констатації певної думки, що підсумовує пережитий досвід, спостереження. З почуттям впевненості пов'язана очевидність, адже людина впевнена в тому, що вона бачить, чи що здається їй зрозумілим. В наступному прикладі мовець говорить про висновок, зроблений лікаркою, після детального вивчення симптомів пацієнта: *"Your symptoms were extreme – in particular, loss of appetite and persistent insomnia. It was clear to Dr. Fellowes that you were very disturbed and that your malnutrition was due not so much to a loss of appetite as a refusal to eat, and she diagnosed you a potential suicide"* (Walters, 1996: 50).

Тактика припущення допомагає виразити можливість, ймовірність чогось. Тактика припущення порушує максимум релевантності Грайса Г., що спонукає уникати припущень та неоднозначності. В той же час вона корелює з СНВ (1) висловлюючись у непрямий спосіб та (2) став запитання, використовуй хеджі (Brown, 1987: 131). Така тактика створює відчуття суб'єктивної невизначеності та категоричності у твердженнях. Далі, головний герой припускає, що його переслідують, посилаючись на джерело в офіційній установі: *"We're being very cautious." Gray looked over both shoulders and leaned closer. "In fact, Smith, I think I'm being followed. I just wanted you to know." "Who might they be?" "It came from a source at the White House. I'm not using my phones"* (Grisham, 1999: 154).

Тактика прогнозування полягає у тому, що герої мають на меті зробити судження про подальший розвиток ситуації на основі інтерпретації різних даних. Наступний мовленнєвий акт дає ймовірний прогноз погоди на майбутнє, який базується на тому, яка погода в момент говоріння. Герой заходить з вулиці в дім і ділиться своїми передчуттями на цю тему: *"I think it might be going to snow," Michael said as he stepped inside. "Yes, that's what they're saying, all right"* (Tyler, 2004: 59).

Тактика роз'яснення вносить ясність у певну ситуацію і сприяє з'ясуванню чогось. Тактика роз'яснення вказує на причини, чому є підстави так думати. Ця тактика корелює з СПВ (1) помічай слухача, приділяй увагу йому, його інтересам, бажанням, потребам (Brown, 1987: 131). Далі, мовець роз'яснює співрозмовниці те, яким є місто, куди вона хоче поїхати, для того, щоб якось відмовити її поїхати туди: *"Annie. Surely you realize Oceanside is a ghost town most of the year. What kind of shopping do they have? Is there even a mall? Is this town even big enough for a Walmart or a theater?" "It has a theater"* (Macomber, 2018: 47).

Тактика уточнення спрямована на уточнення інформації початкової репліки. Вона дещо розширює тему обговорення, вносячи певні корективи у її розвиток. В наступному випадку герої обмінюються думками щодо тривалості і якості знайомства з спільною подругою. Наявність спільних імплікацій та пресупозицій приводить до необхідності уточнення певної інформації, в даному випадку уточнюється характер дружби: *"Of course, you've known her rather longer than I." "But perhaps not as well," Alex returned, holding Greville's gaze. "No. Perhaps not. Aurelia and I understand each other very well." "I don't doubt it"* (Feather, 2009: 249).

Стратегія співпереживання полягає в ставленні до інших через призму добра та емпатії та з увагою до позитивних емоцій чи страждань співрозмовника. Ця стратегія корелює з СПВ (1) помічай слухача, приділяй увагу йому, його інтересам, бажанням, потребам, (2) підкреслюй інтерес до слухача, (9) стверджуй, припускай знання і стурбованість щодо потреб слухача (Brown, 1987: 131). Ця стратегія реалізується через тактики підбадьорення та розраджування.

Тактика підбадьорення полягає в тому, щоб додати співрозмовнику сили, енергії, впевненості та підняти його дух. Далі, адресант вірить в те, що говорить і хоче пробудити таку ж віру в співрозмовника, позитивно налаштує його на майбутнє: *"It's going to be awfully dull around here without you, Andrska." "Nonsense. I predict you'll have a girlfriend within a week." "Oh, yes. Every girl goes mad for a penniless shoe clerk"* (Orringer, 2010: 560).

Тактика розраджування полягає у висловленні співчуття, втішанні та заспокоєнні співрозмовника. В наступному випадку мовець хоче розрадити вбитого горем чоловіка, який втратив свою дружину: “*Maggie shouldn't have died.*” “*Do you seriously believe that she wanted to die? I'm certain she wanted more than anything to live, and she took a gamble that she would live*” (Macomber, 2018: 273).

Стратегія позитивного оцінювання спрямована на завоювання симпатії співрозмовника і реалізується через тактики компліменту та похвали. Ця стратегія корелює з СПВ (2) перебільшуй (інтерес, схвалення, симпатію до слухача) (Brown, 1987: 131).

Тактика компліменту – мовленнєва тактика, яка “має за мету сказати щось приємне співрозмовнику для встановлення контакту та підтримання добрих стосунків” (Іссерс, 2008: 178). Основною функцією компліменту є “створення або підтримання солідарності між адресантом і адресатом” (П'єцух, 2017: 121). В наступному прикладі простежується випадок “дедуктивного компліменту”, що допомагає зберегти як “обличчя адресата”, так і “обличчя адресанта”, а адресант має сам зробити висновок про те, що йому зробили комплімент (Булкіна, 2014: 122). Головний герой закладається, що його співрозмовниця хороша на смак, що з вуст молодого хлопця-залицяльника сприймається як комплімент: “*Bears don't want to eat people. We don't taste that good.*” He grinned at me in the dark cab. “*Of course, you might be an exception. I bet you'd taste good*” (Meyer, 2006: 99).

Тактика похвали передбачає навмисно підкреслене висвітлення позитивних рис чи здібностей учасників комунікацій або особи, про яку говориться. Далі, мовець висловлює оцінне судження, наголошуючи на виїнятковості та особливості молодої дівчини. Така похвала, на його думку, є беззаперечною, чим він хоче здивувати журналістів: “*How are you enjoying society this year? Any young lady in particular you fancy? Rumor has it you were spotted driving down Fifth Avenue with a certain Miss Tremaine at your side.*” One of the pressmen waggled his brows. “*Miss Tremaine is a lovely young lady and undeniably the season's brightest star.*” (Vetsch, 2015: 200).

Отже, в цій статті були розглянуті комунікативні стратегії кооперації та тактики для їх реалізації. Виявлено, що епістемічні слова допомагають виразити інтенцію мовця в стратегічному дискурсі. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні комунікативних стратегій конфронтації. Також, може бути здійснений аналіз епістемічних слів різної сили модальності в різних комунікативних стратегіях та тактиках.

Джерела та література:

1. Adams D. The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy. Del Rey, 1995. 224 p.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: CUP, 1987. 345 p.
3. Dijk van T.A. Discourse as Social Interaction. London: 1997. 335 p.
4. Feather J. A husband's wicked ways. New York: Pocket Star Books, 2009. 512 p.
5. Fraser B. Conversational mitigation. Journal of Pragmatics. Vol. 4, #4. 1980. P. 341–350.
6. Grice H. P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics: Vol. 3 Speech Acts. New York: Academic, 1975. P. 95–113.
7. Grisham J. The Pelican Brief. N. Y.: Island, 1999. 436 p.
8. Hornby N. High Fidelity. London: Victor Gollancz Ltd., 1995. 252 p.
9. Macomber D. Cottage by the Sea. Ballantine Books, 2018. 352 p.
10. Orringer J. The invisible bridge. New York: Alfred A. Knopf, 2010. 786 p.
11. Steinbeck T. In the shadow of the cypress. New York: Gallery Books, 2010. 272 p.
12. Tyler A. The Amateur Wedding. London: Vintage, 2004. 322 p.
13. Vetsch E. The most eligible bachelor. Barbour Books, 2015. 448 p.
14. Walters M. The Dark Room. New York: GP Putnam's Sons, 1996. 400 p.
15. Weisberger L. The Devil Wears Prada. New York: Doubleday, 2003. 360 p.
16. Wierzbicka A. English: Meaning and Culture. Oxford University Press, 2006. 366 p.
17. Булкіна А. Реалізація стратегії позитивного оцінювання в мовленнєвому жанрі “знайомство” діалогічного любовного дискурсу: тактика компліменту (на матеріалі творчості Томаса Гарді). Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. № 78 (1124). Харків, 2014. С. 121–125.
18. Герасимів Л.Я., Гошилик В.Б. Тактика виправдання як кооперативна тактика в комунікативній ситуації звинувачення/виправдання. Науковий вісник ХДУ. Серія Перекладознавство та міжкультурна комунікація. № 2. Херсон, 2018. С. 25–29.
19. Іссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е. М.: Издательство ЛКИ, 2008. 288 с.
20. Іваніцька Н.Б. Реалізація комунікативної стратегії переконання в різномовних наукових статтях: зіставний аспект. Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Т. 32 (71). № 1. Ч. 1. Київ, 2021. С. 220–229.
21. П'єцух О. Тактика похвали та компліменту в політичному дискурсі парламентських дебатов у Сполученому Королівстві. Південний архів (філологічні науки). № 69. Херсон, 2017. С. 121–123.
22. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. 350 с.
23. Стернин И.А. Социальные факторы и развитие современного русского языка. Теоретическая и прикладная лингвистика. Выпуск 2. Язык и социальная среда. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000. С. 4–16.

References:

1. Adams D. The Hitch Hiker's Guide to the Galaxy. Del Rey, 1995. 224 p.
2. Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: CUP, 1987. 345 p.
3. Dijk van T.A. Discourse as Social Interaction. London: 1997. 335 p.
4. Feather J. A husband's wicked ways. New York: Pocket Star Books, 2009. 512 p.
5. Fraser B. Conversational mitigation. Journal of Pragmatics. Vol. 4, #4. 1980. P. 341–350.
6. Grice H. P. Logic and Conversation. Syntax and Semantics: Vol. 3 Speech Acts. New York: Academic, 1975. P. 95–113.
7. Grisham J. The Pelican Brief. N. Y.: Island, 1999. 436 p.
8. Hornby N. High Fidelity. London: Victor Gollancz Ltd., 1995. 252 p.
9. Macomber D. Cottage by the Sea. Ballantine Books, 2018. 352 p.
10. Orringer J. The invisible bridge. New York: Alfred A. Knopf, 2010. 786 p.
11. Steinbeck T. In the shadow of the cypress. New York: Gallery Books, 2010. 272 p.
12. Tyler A. The Amateur Wedding. London: Vintage, 2004. 322 p.
13. Vetsch E. The most eligible bachelor. Barbour Books, 2015. 448 p.
14. Walters M. The Dark Room. New York: GP Putnam's Sons, 1996. 400 p.

15. Weisberger L. *The Devil Wears Prada*. New York: Doubleday, 2003. 360 p.
16. Wierzbicka A. *English: Meaning and Culture*. Oxford University Press, 2006. 366 p.
17. Bulkina A. Realizatsiia stratehii pozytyvnogo otsiniuvannia v movlennievomu zhanri "znaiomstvo" dialogichnoho liubovnoho dyskursu: taktyka komplimentu (na materialy tvorchosti Tomasa Hardi). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Serii: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov.* № 78 (1124). Kharkiv, 2014. S. 121-125.
18. Herasymiv L.Ya., Hoshiylyk V.B. Taktyka vypravdannia yak kooperatyvna taktyka v komunikatyvniy sytuatsii zvynuvachennia/vypravdannia. *Naukovyi visnyk KhDU. Serii Perekladoznavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia.* № 2. Kherson, 2018. S. 25–29.
19. Issers O. S. *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoy rechi*. Izd. 5-e. M.: Izdatel'stvo LKI, 2008. 288 s.
20. Ivanytska N.B. Realizatsiia komunikatyvnoi stratehii perekonannia v riznomovnykh naukovykh stattiakh: zistavnyi aspekt. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V.I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Zhurnalistyka.* T. 32 (71). № 1. Ch. 1. Kyiv, 2021. S. 220–229.
21. P'ietsukh O. Taktyka pokhvaly ta komplimentu v politychnomu dyskursi parlamentskykh debatuv u Spoluchenomu Korolivstvi. *Pivdennyi arkhiv (filolohichni nauky).* № 69. Kherson, 2017. S. 121–123.
22. Selivanova O.O. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii: pidruchnyk*. Cherkasy: Vydavnytstvo Chabanenko Yu. A., 2011. 350 s.
23. Sternin I.A. *Sotsial'nye faktory i razvitie sovremennogo russkogo yazyka. Teoreticheskaya i prikladnaya lingvistika*. Vypusk 2. Yazyk i sotsial'naya sreda. Voronezh: Izd-vo VGTU, 2000. S. 4–16.

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 9 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 10 березня 2022 р.

e-mail: staruh_ov@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-54-57

Оздемір О. В. Трансформація екзистенційної філософії у зарубіжній літературі кінця XX століття (за матеріалами творів Р. Баха та П. Коельо). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 54–57.

УДК: 821.1./2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9427-574X>

Web of Science Researcher ID: AAF-4590-2022

Оздемір Оксана Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації,
теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури,
Рівненський державний гуманітарний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ У ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ XX СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТВОРІВ Р. БАХА ТА П. КОЕЛЬО)

Статтю присвячено висвітленню питання трансформації екзистенційної філософської проблематики в зарубіжній літературі кінця XX століття. Зокрема на прикладі творчості Р. Баха («Чайка Джонатан Лівінгстон», «Ілюзії») та П. Коельо («Алхімік», «Вероніка вирішує померти»).

Проаналізовано специфіку дослідження даної проблеми у вітчизняному та зарубіжному літературознавстві та з'ясовано актуальність і перспективність подальших досліджень даної царини у зв'язку із тим, що зародившись на порубіжжі XIX – XX століть екзистенційна проблематика продовжує активно пульсувати й у зарубіжній літературі вже злам ХХ – ХХІ століть, слугуючи одним із об'єднуючих факторів літератури модернізму та постмодернізму.

Екзистенціалісти впритул ставлять питання про те, яким чином і в якій сфері людина може знайти впевненість, тобто знайти своє істинне призначення (буття) і його сенс. Це – найважливіше питання людства в усі періоди його існування, однак увага до нього посилюється у перехідні моменти, моменти змін, коли посилюється тривога за майбутнє, завтрашній день. Саме в такий перехідний період злам ХХ – ХХІ й пишуть свої твори Р. Бах та П. Коельо, активізуючи ними дану проблематику.

У творчості Р. Баха і П. Коельо присутні яскраво виражені екзистенційні проблеми, а саме: пошук істини буття через призму власного існування, свобода вибору людини, відповідальність за свій вибір, існування Бога, «межової ситуації», смерті тощо. В кожного з них вони розкриваються по-своєму. Обидва письменники наголошують на важливості пізнання свого «Я»: Р. Бах – шляхом постійного прагнення до досконалості, П. Коельо – шляхом до реалізації мрії обидва шляхи, на їх думку, власне і є «дорогою до себе».

Відмінність поглядів обох письменників від поглядів екзистенціалістів початку ХХ ст. головним чином полягає в життєствердуючій, оптимістичній концепції щодо місця людини, яке вона займає в світі, і як вона цей світ сприймає. Р. Бах і П. Коельо наполягають на тому, що життя може бути, таким яким ми бажаємо, щоб воно було.

Ключові слова: екзистенціалізм, буття, свобода вибору, категорія страху, «межова ситуація».

Oksana Ozdemir,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Intercultural Communication,
Theory, History and Methodology of Teaching Foreign Literature,
Rivne State University of the Humanities

TRANSFORMATION OF EXISTENTIAL PHILOSOPHY IN FOREIGN LITERATURE OF THE END OF THE 20TH CENTURY (ON THE MATERIALS OF THE WORKS OF R. BACH AND P. COELHO)

The article deals with the issue of transformation of existential philosophical issues in foreign literature of the late 20th century, on the example of the works of R. Bach ("Jonathan Livingston Seagull", "Illusions") and P. Coelho ("The Alchemist", "Veronica Decides to Die") in particular.

The specifics of the study of this problem in domestic and foreign literary criticism are analysed and the relevance and prospects of further research in this field are clarified since arising at the turn of the 19th–20th centuries existential issues continue to actively pulsate in foreign literature of the turn of 20th–21st centuries, serving as one of the unifying factors of the literature of modernism and postmodernism.

Existentialists closely ask the question of how and in what sphere a person can find confidence, that is, to find his true purpose (being) and its meaning. This is the most important issue of humanity in all periods of its existence, but attention to it is increasing in transitional moments, moments of change, when the anxiety for the future, tomorrow is growing. It is in this transitional period of the turn of the twentieth and nineteenth centuries that R. Bach and P. Coelho wrote their works, intensifying this issue with them.

In the works of R. Bach and P. Coelho the existential problems are pronounced, namely: the search for the truth of existence through the prism of their own existence, freedom of choice, responsibility for their choice, the existence of God, "borderline situation", death and more. In each of them they are revealed in their own way. Both writers emphasize the importance of knowing one's "Self": R. Bach – through the constant pursuit of perfection, P. Coelho – through the realization of dreams, both ways, in their opinion, in fact, are "the way to yourself".

The difference between the views of both writers from the views of existentialists of the early 20th century mainly consists of a life-affirming, optimistic conception of man's place in the world and how he perceives this world. R. Bach and P. Coelho insist that life can be what we want it to be.

Keywords: existentialism, existence, freedom of choice, category of fear, borderline situation.

Екзистенціалізм – філософська об'єктивація тих глибоких потрясінь, що охопили суспільство в період криз 20-х-40-х рр. ХХ століття.

Екзистенціалісти зробили спробу проаналізувати людське буття в критичних ситуаціях, зосередившись на проблемі духовної витримки особистості, вкритої в ірраціональний, невідконтрольний потік подій. ХХ століття вони розглядають як кризу розуму, гуманізму, як «світову катастрофу», що зумовлюють появу у свідомості індивідуума відчуття відчуженості,

самотності та апокаліптичного страху. Однак пафос екзистенціалізму, не дивлячись на сказане вище, спрямовується проти особистісної капітуляції перед «глобальним хаосом».

Екзистенціалісти впритул ставлять питання про те, яким чином і в якій сфері людина може віднайти себе, тобто знайти своє істинне призначення (буття) і його сенс. Це – найважливіше питання людства в усі періоди його існування, однак увага до нього посилюється у перехідні моменти, моменти змін, коли посилюється тривога за майбутнє, завтрашній день. Саме в такий переломний момент у проміжку між Першою світовою та Другою світовою війнами, коли існування людства опинилося під загрозою й виникає філософія екзистенціалізму.

Кінець XX століття ознаменований епохою постмодернізму, яка прийшла на зміну модернізму. Модернізм і постмодернізм стали основними літературними напрямками XX століття і тісно пов'язані один з одним. Одним із об'єднуючих їх факторів є активне апелювання до екзистенційної проблематики, що продовжило пульсувати як в літературі останньої третини XX століття так і в літературі вже XXI століття.

Саме це стає свідченням **актуальності теми** даної розвідки.

Її **мета** полягає у аналізі шляхів реалізації філософії екзистенціалізму в творах Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон», «Люзії» та П. Коельо «Алхімік», «Вероніка вирішує померти».

Вказана мета обумовлює постановку та вирішення наступних **завдань**: довести наявність екзистенційних проблем та простежити шляхи їх реалізації у творчості Р. Баха та П. Коельо.

В процесі висвітлення обраної теми були використані філософські праці, присвячені характеристиці основних положень екзистенціалізму (М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю), сучасні дослідження, пов'язані із проблемою екзистенціалізму як літературного напрямку, що став важливою складовою модернізму і підґрунтям для розвитку і становлення постмодернізму (Л. Левчук, О. Бойченко, Ю. Попов, А. Волков, Ю. Ковалів, В. Халіпов, Є. Косак, М. Мамардашвілі, І. Гассан, Ф. Джеймсон, Л. Фідлер, А. Гелен та ін.).

Крім цього, важливим етапом для розуміння творчості письменників та подальшого її аналізу стали наукові розробки таких дослідників як О. Бульвінська, яка у своїй статті порівнює твори Р. Баха «Чайка Джонатан Лівінгстон» та П. Коельо «Алхімік», розглядаючи їх як дві найвідоміші філософські притчі XX ст. (Бульвінська, 2004). Т. Статат пропонує зразки уроків, присвячених «Алхіміку» П. Коельо, який вона називає казкою-притчею (Статат, 2004). А. Шестак пояснює «секрет популярності Пауло Коельо», зазначаючи, що письменник за допомогою «прадавніх форм, які узагальнюють досвід людства, наводить сучасного читача до добра, стверджує в ньому віру в Бога і у власні сили, що є необхідним сьогодні» (Шестак, 2004: 168). При цьому Шестак називає твори П. Коельо просто книгами у зв'язку із важкістю визначення їх жанру.

Попри те, що в сучасному літературознавстві наявні теоретичні дослідження присвячені творчості Р. Баха та П. Коельо, проте тема трансформації екзистенційної проблематики у творчості цих письменників потребує ширшого розкриття.

Звернення до екзистенційної проблематики в творах «Чайка Джонатан Лівінгстон» Р. Баха й «Алхімік» П. Коельо реалізується за допомогою символів. В образах чайок легко пізнати наше замасковане суспільство, кожен член якого прагнучи «увірвати ласий шматок» не тільки затоптує свою індивідуальність, коли боїться протистояти нав'язаним стандартам, а й зневажає тих, хто наслідуючи кинути виклик самому собі, зграї, всьому всесвіту. Такі сміливці отримують статус маргіналів. Таким маргіналом і стає Чайка Джонатан Лівінгстон, коли захотів покінчити з похмурою метушнею у своєму житті, вирвавшись із замкненого кола «берег-судно-берег». Чайка Джонатан мріяв літати високо в небі, так високо і вправно як не вміють чи не хочуть вміти інші члени його зграї. Весь свій час він проводив у небі, вдосконалюючи майстерність свого польоту. Більша частина сюжету розгортається у небі, яке є символом буття, а політ Чайки Джонатана – це буття людини, вдосконалення цього польоту – це шляхи нашого самовдосконалення, наше бажання вирватись з дріб'язкової суєти, пізнати сенс життя й осмислити свій статус у світі.

П. Коельо в «Алхіміку» теж звертається до величного образу природної стихії – пустелі, наповнюючи її символічним змістом буття, яке сповнене несподіванок, таємниць: «Пустыня это испытание для человека: стоит отвлечься хоть на миг и ты погиб» (Коельо, 2003: 144). Життя ж людини – це караван, який «вышел неизвестно откуда и движется неизвестно куда» (Аріас, 2004: 241). Та у кожного каравана є провідник, і саме від його уважності, цілеспрямованості, вміння читати і розгадувати знаки Бога залежить рух каравану, його зупинка, місце призначення. Цим провідником каравану є людина і саме від неї залежить, чи дійде караван до місця призначення, долаючи пустелю та пізнаючи її таємниці.

Отже, уособлюючи в образах Неба і Пустелі буття, а в польоті чайки і в шляху каравану – життя людини Р. Бах і П. Коельо розмежовують ці поняття. Як і більшість екзистенціалістів вони доводять, що пояснити буття можливо через призму особистого існування. Говорячи, що «Пустыня так велика и необозрима, что и сам по неволе почувствуешь себя песчинкой» (Коельо, 2003: 99), П. Коельо продовжує: «Нет необходимости понимать всю пустыню – одной песчинки достаточно для того, чтобы увидеть все чудеса Творения» (Коельо, 2003: 163).

Ціль життя для Джонатана – пошук досконалості, «а задача каждого из нас – максимально приблизить его проявление (совершенство) в самом себе, в собственном состоянии и образе действия» (Бах, 2003: 36). Вдосконалюючись, пізнаючи свої можливості у доланні складних форм пілотажу Чайка не тільки підкріплює небо, а й зазіхає на пошук «сьомого неба». Таким чином доводить формулу: пізнаючи себе, я пізнаю всесвіт.

Всі філософи екзистенціалісти розмежовують побутове (сіре існування) і духовне буття людини, використовуючи для їх позначення різні терміни. П. Коельо і Р. Бах змальовуючи вплив речового буття на людину, вказують на негативну роль суспільства, яке поглинає людину, як особистість, змушуючи її втрачати власну індивідуальність і уподібнюватися сірій масі. Людина живе у замкненому колі, з якого важко вирватись, але це можливо – стверджують Р. Бах та П. Коельо. В усіх чотирьох творах письменники змальовують перспективу життя по шаблону, його вплив на людину. В «Чайці Джонатан Лівінгстон» автор змальовує ранок із життя зграї чайок, який схожий на всі інші: «Рыбачья лодка <...> сигнал к завтраку <...> тысячи чаек слетелись в толпу. И каждая из птиц хитростью и силой пыталась урвать кусок пожирнее. Наступил еще один день – полный забот и суесть» (Бах, 2003: 11). В «Люзіях» Дональд Шимода відмовляється від життя Месії, бо навіть воно є шаблоном: зустрічатися з людьми, зіцілювати, творити чудеса, проповідувати, знаючи, що людям байдуже що він

говорить: «Он умирал от необходимости сказать то, что он знает, и никому не было интересно выслушать это» (Бах, 2003: 142). Це повторювалось щодня й одного разу Месії набридло бути не почутим і він став пілотом.

В «Алхіміку» П. Коельо за допомогою символічного образу отари овець змальовує людей у їх буденному житті, проживаючи яке, вони забувають про свої інстинкти, вони не помічають, що кожен день знаходять нові шляхи, що змінюються пасовища і пори року. В голові у них лише їжа. Також буденне життя змальовує Фатіма, жінка пустелі, яка переконує Сантьяго шукати піраміди, незважаючи на те, що вона хотіла б, щоб коханий залишився з нею в оазі Ельфаюм, але й оаза може перетворитись на пекло. Фатіма описала можливу біографію Сантьяго в разі, якщо він не продовжить свій шлях і кінець її буде більше ніж сумним: «И до конца дней своих ты будешь бродить между пальмами и пустыней, зная что не пошел по Своему Пути, а теперь уже поздно» (Коэльо, 2003: 154). Погано, коли «один день похож на другой, и люди перестают замечать то, что происходит в их жизни каждый день после восхода солнца» (Коэльо, 2003: 47).

В творі «Вероніка вирішує померти» шаблонність буденного життя приводить людей у психікарню, а головну героїню до самогубства, яка навіть не знає чим можна заповнити останні хвилини життя. Вероніка вирішує померти, бо знає яким буде її життя: «каждый праздник оборачивается трагическим фарсом, который называют жизнью, где без конца повторяется все то же и каждый день похож на вчерашний» (Коэльо, 2003: 19). Лейтмотивом твору звучить заклик автора сприймати кожний день як чудо, проживати його як останній в своєму житті. Результатом буденного життя є нудьга. А. Камю вбачає в ній позитивне начало, адже вона змушує людей діяти. Р. Бах же стверджує: «серая скука, и страх, и злоба – вот причины того, что жизнь так коротка» (Бах, 2003: 28). Людині, щоб жити вільно і щасливо, треба пожертвувати нудьгою, але це не завжди легка жертва, бо людина зникає навіть до нудьгування. Так, воно змушує людину діяти, але ці дії можуть бути як позитивними, так і негативними, саме їх у своїх творах ілюструє П. Коельо. «Алхімік» з його символічним наповненням є зразком позитивних дій, яким сприяє нудьга: Сантьяго твердо вирішує шукати свій шлях, він розгадує знаки, які йому посилає Бог. Проте у творі «Вероніка вирішує померти» який є реалістичнішим і більш схожим на наше життя, спостерігаються протилежні дії, нудотна монотонність доводить людей до депресії, яку можна вважати хворобою ХХ ст., вони природніше почувають себе у божевільні, деякі взагалі накладають на себе руки. Вероніка не змогла втілити своє рішення до кінця, але іншим це вдається. Найкращим способом протистояння нудоті є бунт. Цей вихід запропонований А. Камю підтримують Р. Бах і П. Коельо, не визнаючи позиції аутсайдерства, сповідуючи М. Гайдеггера.

Бунтує Джонатан Лівінгстон, Дональд Шимода, Вероніка, Едуард, Сантьяго, хтось в більшій, хтось в меншій мірі доводить своїм життям думку А. Камю: «Я бунтую, следовательно мы существуем» (Камю, 1990: 227).

Однією із ключових категорій філософії екзистенціалізму є категорія «страху», зокрема страх перед відповідальністю, страх перед смертю.

Ця ж категорія займає чималу частину роздумів у творах П. Коельо. Письменник вказує також і на страх перед пізнанням свого «Я». Він наголошує, що ми боїмося ставити питання про сенс буття тому, що нам страшно дізнатись, що ми собою являємо. Спочатку ми можемо побачити себе жалюгідними, мстивими, відчуті в собі всі найпоганіші відчуття. «Ведь включив свет, мы видим пауков, видим зло, и спешим выключить свет, чтобы не увидать тараканов. Мы с болью проходим через процесс роста, поскольку первое, что мы видим, – не самое лучшее, а самое темное в нас. Но потом придет свет» (Ариас, 2004: 256). Людина шляхом самокритики повинна спочатку пізнати всі свої погані сторони, а потім скористатися шансом виправитись.

Все те погане, що відбувається в нашому житті насправді слугує нам на користь, оскільки все пізнається у порівнянні: «Бог посылает одиночество, чтобы научить общежитию, скуку, чтобы показать яснее важность риска и самозабвения, молчание, чтобы внушить, как ответственно должно быть каждое слово. Смертью Бог показывает, сколь важна жизнь» (Коэльо, 2004: 128).

П. Коельо як і всі екзистенціалісти розцінює смерть як межову ситуацію, він також наголошує на важливості будь-яких інших межових ситуацій, називаючи їх кризами. «Кризисы – это всегда хорошо, ведь в это время необходимо принимать решения» (Ариас, 2004: 76). Але без сумніву найголовнішою межовою ситуацією є смерть. Він трактує її як «нечто такое, что внушает желание жить» (Ариас, 2004: 91). Детально автор описує вплив страху перед смертю на бажання жити у творі «Вероніка вирішує померти». Головна героїня вирішила вчинити самогубство, щоб покінчити з нікчемним життям, яке втратило для неї сенс. Проблема самогубства детально досліджував А. Камю. Виділені ним причини бажання покінчити з життям співпадають з причинами, які змусили молоду вродливу дівчину надати перевагу смерті, а саме: по-перше, страх перед життям в якому кожен день схожий на інший, вона нічого б не втратила «ведь с каждым годом жизнь становилась бы все мучительнее и невыносимей» (Коэльо, 2003: 15); по-друге, – визнання своєї нездатності щось змінити: «Она не знала, как можно в мире что-либо изменить, и уже от одного этого опускались руки» (Коэльо, 2003: 16). А. Камю стверджував, що «Покончить с собой – значит признаться, что жизнь кончена, что она сделалась непонятной» (Сумерки богов, 1989, 224). Вероніка це зробила, але її замах на власне життя провалився. Вона потрапляє у божевільню. Там головна героїня знайомиться з людьми, які також втратили сенс існування, вони не змогли знайти в собі сили фізично покінчити з життям, тому заховались у притулку для психічнохворих, здійснивши умовний акт знищення власного я.

Коли головна героїня дізнається, що їй залишається жити всього декілька днів, в ній поступово прокидається непереборне бажання жити. І ось тут спостерігається той ефект страху смерті про який говорять екзистенціалісти. Наближення смерті не тільки змусило Вероніку захотіти жити, а й удаваних хворих, які перебували у лікарні. Вони зрозуміли, що від світу втекти не можливо так само як і не можливо втекти від самих себе, тому потрібно користуватися своєю внутрішньою свободою і цінувати кожен день свого життя, сприймаючи його, як чудо. І якщо життя колись знову почне втрачати сенс, достатньо увияти себе на мить божевільним, або біля останньої межі і це знову поверне тобі радість життя.

П. Коельо, на відміну від Ж.-П. Сартра і А. Камю, не розглядає категорію смерті як факт остаточної кінечності людини, а погоджується з К. Ясперсом в тому, що людина біологічно смертна, але екзистенційно ні. Це підтверджується його думкою про існування досконалішого за наш світ.

Таким чином, в творах П. Коельо спостерігаються риси релігійного екзистенціалізму з його вірою в Бога і важливістю християнської моралі.

Отже, у творчості Р. Баха і П. Коельо присутні яскраво виражені екзистенційні проблеми, а саме: пошук істини буття через призму власного існування, свобода вибору людини, відповідальність за свій вибір, існування Бога, самогубства і смерті. В кожного з них вони розкриваються по-своєму. Обидва письменники наголошують на важливості пізнання свого «Я»: Р. Бах – шляхом постійного прагнення до досконалості, П. Коельо – шляхом до реалізації мрії обидва шляхи, на їх думку, власне і є «дорогою до себе».

Відмінність поглядів обох письменників від поглядів екзистенціалістів початку ХХ ст. головним чином полягає в життєстверджуючій, оптимістичній концепції щодо місця людини, яке вона займає в світі, і як вона цей світ сприймає. Р. Бах і П. Коельо наполягають на тому, що життя може бути, таким яким ми бажаємо, щоб воно було. Отже, якщо людина сприйматиме своє життя як подарунок, відчуватиме себе приналежною до світу, а не «закинутою» в нього, замінить песимістичне світосприйняття на оптимістичне, полишить трагічні настрої, повністю відкрившись світу, то й світ відплатить їй тією ж монетою, розкривши всі свої таємниці.

Джерела та література:

1. Ариас Х. Пауло Коэльо: Исповедь паломника. К.: София, 2004. 288 с.
2. Бах Р. Чайка Джонатан Ливингстон. Иллюзии. К.: София, 2003. 224 с.
3. Бульвінська О. (2004) Ти бачиш, хід віків – то наче притча. Зарубіжна література в навчальних закладах. (2). С. 7–10.
4. Камю А. Бунтующий человек. М.: Из-во полит. лит., 1990. 408 с.
5. Коэльо П. Алхимик. К.: София, 2003. 208 с.
6. Коэльо П. Вероника решает умереть. К.: София, 2003. 256 с.
7. Коэльо П. Книга воина света. К.: София, 2004. 160 с.
8. Стамат Т. (2004) Урок позакласного читання за казкою-притчею П. Коельо “Алхімік”. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. (3). С. 41–44.
9. Сумерки богов: Сборник /под ред. А. А. Яковлева. М.: из-во ‘Полит. лит.», 1989. 394 с.
10. Шестак А. (2004) Секрет популярності Пауло Коельо. Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. (5-6). С. 165–169.

References:

1. Aryas Kh. *Paulo Coelho's: Yspoved' palomnyka*. [Paulo Coelho: Confessions of a Pilgrim]. K.: Sofyya, 2004. 288 s.
2. Bakh R. *Chayka Dzhonatan Lyvynhston. Ylyuzyy*. [Jonathan Livingston Seagull. Illusions]. K.: Sofyya, 2003. 224 s.
3. Bul'vins'ka O. (2004) *Ty bachysh, khid vikiv – to nache prytcha*. [You see, the course of the ages is like a parable]. Zarubizhna literatura v navchal'nykh zakladakh. (2). ss. 7-10.
4. Kamyu A. *Buntuyushchyy chelovek*. [The Rebel]. M.: Yz-vo polyt. lyt., 1990. 408 s.
5. Koel'o P. *Alkhymyk*. [The Alchemist]. K.: Sofyya, 2003. 208 s.
6. Koel'o P. *Veronyka reshaet umeret'*. [Veronika Decides to Die]. K.: Sofyya, 2003. 256 s.
7. Koel'o P. *Knyha voyna sveta*. [The Manual of the Warrior of Light]. K.: Sofyya, 2004. 160 s.
8. Stamat T. (2004) *Urok pozaklasnoho chytannya za kazkoyu-prytcheyu P. Koel'o "Alkhymik"*. [Extracurricular reading lesson based on the fairy tale – parable by P. Coelho “The Alchemist”]. Vsesvitnya literatura v serednikh navchal'nykh. zakladakh Ukrayiny. (3). ss. 41–44.
9. *Sumerky bohov: Sbornyk* [Twilight of the Gods]/pod red. A. A. Yakovleva. M.: yz-vo polyt. lyt., 1989. 394 s.
10. Shestak A. (2004) *Sekret populyarnosti Paulo Koel'o*. [The Secret of Paulo Coelho's popularity]. Vsesvitnya literatura v serednikh navchal'nykh. zakladakh Ukrayiny. (5-6). ss. 165–169.

Отримано: 23 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 25 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 28 березня 2022 р.

e-mail: oksana_yakumenko@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-58-60

Якименко-Ломон О. В. Традиція вживання і творення фемінітивів в українській та французькій мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 58–60.

УДК: 81'366.522=161.2=133.1

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8103-6539>**Якименко-Ломон Оксана Василівна,**

кандидат філологічних наук,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ТРАДИЦІЯ ВЖИВАННЯ І ТВОРЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ

Жіночі особові найменування – активна і динамічна категорія слів, яка невинно розвивається. Актуальність дослідження визначається необхідністю проведення порівняльного аналізу фемінітотворчих процесів в українській та французькій мовах. Наявність категорії роду в обох мовах зумовлює активне творення форм фемінітивів і дозволяє провести їх порівняльний аналіз. У статті простежено основні закономірності розвитку номінацій для позначення жінок в українській та французькій мовах. Зауважено, що розвиток фемінітивів в Україні був уповільнений за радянських часів і набув актуальності в останні десятиліття; натомість у Франції процес розвитку жіночих найменувань був неперервним. Наголошено, що у французькій лінгвістиці рекомендовано уникати фемінізації посад, оскільки вони носять тимчасовий характер. У статті визначено способи словотворення жіночих номінацій. З'ясовано, що в українській мові найбільш продуктивним є суфіксальний. У французькій мові правила творення іменників-назв жінок чітко уніфіковано. Фемінітиви продукуються шляхом зміни артикля, несуфіксальним та суфіксальним способом.

Ключові слова: фемінітиви, жіночі номінації, словотворчі засоби.

Oksana Yakymenko-Laumont,

PhD in Philology,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRADITION OF USING AND CREATING FEMINITIVES IN UKRAINIAN AND FRENCH LANGUAGES

Personal feminine nouns are an active and dynamic category of words that is constantly evolving. The relevance of the study is determined by the need for a comparative analysis of the process of forming feminine nouns in the Ukrainian and French languages. The presence of the category of gender in both languages leads to the active creation of forms of feminines and allows their comparative analysis. The article traces the main patterns of development of female nouns in Ukrainian and French. It is noted that the development of feminines in Ukraine was slowed down in Soviet times and has become relevant in recent decades; in France, on the other hand, the process of developing women's names was continuous. It is emphasized that in French linguistics it is recommended to avoid feminization of positions, as they are temporary. The article identifies ways of word formation of women's nominations. It was found that the suffix word-formation is the most productive in the Ukrainian language. In French, the rules for creating feminine nouns are clearly unified. Feminines are produced by changing the article, in a non-suffixal and suffixal way.

Keywords: feminines, female nominations, word – forming ways.

Кінець XX – початок XXI ст. означений активізацією фемінітотворчих процесів в українському та французькому мовленні. Це зумовлено збільшенням ролі жіноцтва в політичній, економічній, суспільній сферах. Усе більша кількість жінок бажає мати фемінітивну номінацію своєї професії чи посади, але спостерігається суперечність між соціальними реаліями та вираженням найменувань у мові. Поступово ця мовна лакуна заповнюється.

Фемінітиви (фемінативи) – група морфологічних одиниць для виділення загальних назв зі значенням особи жіночої статі. Науковому опрацюванню фемінітивів присвячено роботи сучасних українських мовознавців: А. Архангельської, М. Брус, Н. Бабич, М. Гінсбург, А. Нелюби, О. Поди, Я. Пузиренко, О. Синчак, О. Стишової, М. Федурко, І. Фекети.

Актуальність теми: використання фемінітивів збільшується щодня в різних стилях мовлення, жіночі номінації набувають поширення серед різних вікових груп, тому це явище є перспективним для вивчення мовленнєвої ситуації та динаміки розвитку мови. Наявність категорії роду в українській та французькій мовах передбачає активне творення форм фемінітивів і дозволяє провести їх порівняльний аналіз.

Мета дослідження полягає у встановленні динаміки та засадничих принципів творення фемінітивів в українській і французькій мовах.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

- простежити основні закономірності розвитку фемінітивів в українській та французькій мовах;
- визначити способи словотворення жіночих номінацій.

Існує давня традиція вживання й творення фемінітивів в українській мові. На думку Марії Брус, у дописемний давньоруський період було започатковано процес творення фемінітивів суфіксальним способом. Найбільш продуктивними були форманти **иц-я**, **-к-а**: *вдовица, пасербиця, сестреница, тетяка, женька* (Брус, 2019: 75). «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.) фіксує сім назв осіб жіночої статі: *горбата, дочка, медведиця, молодиця, невістка, скорчена, сляка*. «Словник української мови» за редакцією Бориса Грінченка (1907-1909 рр.) містить лексеми *дончиця, лікарка, комірниця*. «Словник української мови» Дмитра Яворницького (1920 р.) фіксує рідкісні слова: *домовласниця, злочинниця, змагальниця, колежанка*. У «Російсько-українському словнику» Агатангела Кримського (1924–1932 рр.) подано такі фемінітиви: *виборниця, вико-*

навиця, віддячниця, владниця, делегатка, демократка, державниця, друкарка, законодавиця, заступниця, заводовласниця, з'ясовниця, інспекторка, інструкторка, історичка, коштовдавиця, медичка, мулярка, надихачка, професорка, чинниця.

Варто зауважити, що в період 1920-1930 рр. фемінітиви широко залучалися до багатьох лексикографічних праць учених. 20-ті рр. XX ст. можна назвати часом піднесення українського фемінізаційного процесу. На жаль, у наступному десятиріччі вчених-мовознавців було репресовано, а деякі їхні роботи вважаються втраченими й досі.

Дослідниця фемінінних інновацій А. М. Архангельська здійснила ґрунтовну розвідку словників новотворів української мови XX – початку XXI ст. Так, наприклад, мовознавиця зазначає, що у «Російсько-українському словнику ділової мови» (1930) на 822 найменування маскулінного типу припадає 487 фемінізованих назв особи жіночої статі, що становить 59,2 %» (Архангельська, 2014: 59). Вона наводить такі приклади парних найменувань жіночого роду: «*вितворниця, виховниця, відбирачка, державиця, діловодка, заграбачка, здійсначка, мальовниця, накладачка, народженка, образниця, обслідниця, одесчанка, опікунка, підданиця, поселениця, постачниця, починачка, праволомниця, рахівничка, родачка, свідчиця, спожитиця, статистиця, утікавиця, читальниця, шепотинниця, щепілька*» (Архангельська, 2014: 60). Дослідниця дійшла висновку, що «феміналізми, уміщені у словнику, ілюструють широке формальне варіювання жіночих парних найменувань, що свідчить про неусталеність словотвірної норми і конкурування варіантів: *вихователка – виховниця, видавачка – видавиця – видавниця, доглядачка – доглядниця, іспитовиця – іспитувачка, партійка – партійниця, винуватця – винуватниця та ін.*» (Архангельська, 2014: 60).

Сталінський режим став на заваді розвитку української мови, зокрема й засвоєння фемінітивів. Унаслідок мовної реформи 1933 р. українську мову максимально наблизили до російської, для якої вживання фемінітивів є обмеженим. У радянських українських словниках фемінітиви було подано з позначками «розмовне» та «зневажливе». І тільки в діаспорі українці продовжували їх широко застосовувати як цілком нормальні форми слів, адже там упродовж усього XX ст. були чинними мовні норми 1920-х рр.

Зі здобуттям Україною незалежності процес уживання фемінітивів починає відновлюватися. Деякі традиційні форми на позначення осіб жіночої статі замінюються іншими, наприклад: *виборниця – виборчиня, чинниця – діячка, історичка – історикиня*, а деякі залишаються сталими: *белетристка, викладачка, делегатка, заступниця, членкиня* і т.п.

У 2019 р. було ухвалено нову редакцію українського правопису. Зміни торкнулися й іменників жіночого роду на позначення професій. У параграфі 32 «Правопис суфіксів» є абзац про іменникові суфікси, що утворюють іменники жіночого роду для називання жінок. Зазначені рекомендації щодо творення фемінітивів були офіційно погоджені на спеціальних засіданнях і, можна мати впевненість, відтепер стануть унормованими українськими лексемами. На сьогодні фемінітиви складають «досить обширну і багатогранну підсистему слів (понад п'ять тисяч номінацій)» (Брус, 2009: 68).

Фемінітиви (*la forme féminine*) – норма для французької мови. Процес фемінізації професій розпочався ще за часів Середньовіччя, наявність у словниках певних лексем (*damoiselle* (юнка), *jouvencelle* (дівчина підліток), *mitronne* (кухарка) засвідчує це явище. Активного поширення набувають іменники-фемінітиви, що утворилися за допомогою суфікса *-esse*: *venderesse* (продавчиня), *mairesse* (мер), *chanteresse* (співачка) або *devineresse* (провидиця). З часом певна кількість фемінітивів зазнала змін або була виключена з ужитку. Наприклад, лексема «*peintresse*» (художниця) використовувалася в XIII ст. у значенні «дружина художника», у XVI – XVIII ст. вона позначала жінку, яка займається живописом, а в XIX ст. виходить з ужитку. Деякі слова мали життєвий термін ще коротший.

«Ручні» жіночі професії, які були численними у XIX ст. (оскільки жінкам було відмовлено у соціальному просуванні через недоступність вищої освіти), фемінізувалися дуже давно (*brodeuse* (вишивальниця), *fileuse* (пряля)).

Фемінітивізація професій набула активного поширення у XIX ст. з початком індустріальної доби і пришвидшилася на початку XX ст. Ці процеси були пов'язані з розвитком освіти, а також були наслідком Першої світової війни. Жінки були зобов'язані виконувати різні види діяльності, якими до цього займалися чоловіки.

У 2019 р. Французька академія визнала існування проблеми позначення назв професій, титулів і посад, які обіймають жінки. У дев'ятому виданні «*Dictionnaire de l'Académie française*» («Академічного словника французької мови»), яке готується до видання, фігурують сотні жіночих форм на позначення професій. Ці слова увійшли у використання і Академія їх зареєструвала для того, щоб вони були правильно сформульовані і їхнє вживання укорінилося. Кількість фемінітивів в останніх виданнях словника свідчить про сталість уживання, яка легко фемінізує назви професій. Варто зауважити, що майже всі професійні назви мають визнання словниками фемінітивів (*Académie française* : 5).

У суспільній сфері підкреслюється, що, на відміну від професії (невід'ємної від особистих якостей того, хто її здійснює), посада (особливо, якщо мова йде про державну посаду) відокремлюється від свого носія та його статі. Вона є безособовою і не апелює до якоїсь особливої ідентичності, соціальної ролі, тимчасової, яку будь-яка особа може і має право виконувати. У 1998 р. «*La Commission générale de terminologie et de néologie*» («Загальна комісія термінології і неології», COGETERM) у звіті Прем'єр-міністру наголошувала на дистанції, яка існує між посадою і особою, яка її обіймає. Посада носить характер абстрактний, загальний, вічний і безособовий. Посада не належить зацікавленій особі, вона виражає відповідальність, яку особа отримує, соціальну роль, яку вона відіграє, місію, яку вона виконує (*Académie française* : 13). Отже, у французькій лінгвістиці рекомендовано уникати фемінізації державних посад, оскільки вони носять тимчасовий характер.

У 2012 р. на державному рівні було ухвалено рішення відмовитися від звертання до незаміжньої жінки «мадемуазель», оскільки воно вказувало на її сімейний стан і певною мірою дискримінувало. Невирішеною історичною проблемою є вживання займенників у множині. Так, *elles* (вони) або *toutes* (усі) вживають на позначення групи жінок, а *ils* (вони) або *tous* – групи людей, в якій є хоча б один чоловік. Це є даниною історії, коли наголошували на гендерній перевазі. Наразі вчені працюють над цією проблемою.

Розгляньмо морфологічну деривацію фемінітивів. В українській мові іменники-назви жінок творяться здебільшого від маскулінитивів переважно суфіксальним способом. Найбільш продуктивним є формант **-к-а**, який додається до чоловічої основи на приголосний (*архітекторка, викладачка, депутатка, директорка, доцентка, комедіантка, композиторка, лікарка, професорка, редакторка, філософка*).

Суфікс **-ниц-** приєднується до чоловічих основ на **-ець** (виконавець – виконавиця, вдівець – вдовиця, підприємець – підприємниця, самець – самиця, службовець – службовиця) і **-ик** (аліментник – аліментниця, боржник – боржниця, будівель-

ник – будівельниця, керівник – керівниця, мученик – мучениця, радник – радниця, речник – речниця, розвідник – розвідниця, розкрийник – розкрийниця, співзасновник – співзасновниця).

Суфікс **-ни-** (**-ен-**) творить фемінітиви від чоловічих основ на **-ець** (борець – борчиня, кіномитець – кіномисткиня, плавець – плавчиня, творець – творчиня, німець – німкеня), **-лог** (дерматолог – дерматологиня, філолог – філологиня, соціолог – соціологиня) або на приголосний (ворог – ворогиня, майстер – майстриня, член – членкиня, хірург – хірургиня).

Суфікс **-ес-** (**-ис-**) використовується у запозиченнях з французької мови (абатиса, актриса, баронеса, віконтеса, директриса, інспектриса, критикеса, патронеса, поетеса, стюардеса, фотографеса).

Префіксальний спосіб не відзначається великою продуктивністю. На думку М. Брус, «від староукраїнської мови успадковано поодинокі деривати зі спільнослов'янськими префіксами **пра-**, **по-** (прабаба, прапрабаба, посестра), які невеликою мірою були доповнені в новий український період (правнучка, праправнучка, прародичка, посестриця, послужанка та ін.) і збережені дотепер (Брус, 2019: 226). Сучасні префіксальні фемінітиви утворюються за допомогою іншомовних префіксів: **супер-**, **інтер-**, **екс-**, **анти-**, **екстра-** (супердіва, суперзірка, супермодель, інтердівчина, екс-чемпіонка, антирекордсменка, екстрашпигунка).

Складні фемінітиви продукуються внаслідок **основоскладання та словоскладання** (Богоматір, преснодіва, білошвейка, фотомодель, псевдомама, козир-дівка, президент-жінка, акторка-красуня).

Флексійний спосіб малопродуктивний, застосовується для творення фемінітивів на позначення власних назв, зокрема імен (Валентин – Валентина, Олесь – Олеся, Владислав – Владислава), а також жіночих найменувань за родинними стосунками та спорідненістю (кузин-кузина, кум – кума, неньо-ненья).

Фіксується невелика кількість **субстантивативів** (віддана, головуєча, кохана, мала, молоденька, невірняя, недужа, православна, пречиста, радіоведуча, святá, ув'язнена, хвора).

У французькій мові правила творення фемінітивних номінацій чітко уніфіковано. Формування словотвірного значення жіночості відбувається від маскулітивів за допомогою артиклів (неозначеного **une** та означеного **la**), закінчень або суфіксів.

Несуфіксальний словотвір. Як правило, жіночий рід іменників утворюється шляхом **додавання закінчення -е** до чоловічої основи на приголосний, який не вимовляється (*un bavard – une bavarde, un étudiant – une étudiante, un français – une française*).

Іменники, які закінчуються на **-er**, **-ier**, в жін. роді закінчуються на **-ère**, **-ière** (*un écolier – une écolière, un étranger – une étrangère, un ouvrier – une ouvrière*).

Іменники, що закінчуються на **-en**, **-ien**, **-on** та іменник **paysan** подвоюють літеру **n**: (*un européen – une européenne, un musicien – une musicienne, un patron – une patronne, un paysan – une paysanne*).

Суфіксальний словотвір. Суфікс **-euse** приєднується до чоловічих основ на **-eur** (*un acheteur – une acheteuse, un danseur – une danseuse, un vendeur – une vendeuse*).

Суфікс **-trice** творить фемінітиви від чоловічих основ на **-teur** (*un acteur – une actrice, un aviateur – une aviatrice, un directeur – une directrice, un spectateur – une spectatrice*). Існують винятки: *un acheteur – une acheteuse, un chanteur – une chanteuse, un menteur – une menteuse*.

Деякі іменники, які закінчуються на **-е**, додають у жін. роді суфікс **-esse** (*un hôte – une hôtesse, un maître – une maîtresse, un poète – une poétesse*).

Зміна артикля, детермінант. У деяких випадках, коли іменник у чол. роді закінчується на **-е**, рід та число виражається за допомогою службових слів – артиклів та займенникових прикметників (*un élève – une élève, un enfant – une enfant, le russe – la russe, mon dentiste – ma dentiste, ce secrétaire – cette secrétaire*).

Приблизно двадцять іменників утворюють особливу форму жін. роду, що має спільний корінь з відповідником чол. роду (*un copain – une copine, un héros – une héroïne, un neveu – une nièce, un poète – une poétesse, un roi – une reine, un gouverneur – une gouvernante*).

Ю. Будас акцентує: «Назви багатьох професій існують лише в чоловічому роді. Вони не мають особливої форми для жіночого роду. Для того, щоб пояснити, що мова йде про жінку, необхідно додати слово **femme**: *Elle est écrivain (compositer, architecte, peintre, professeur de français, médecin, ingénieur, pilote, interprète)*» (Будас, 2017: 25).

Отже, основне завдання фемінітивів – відновити гендерну рівність. Їхня активізація і поширення в різних стилях мови пов'язані із соціальним просуванням жінок, зі здобуттям ними освіти. Підсилювали розвиток фемінітивів світові катаклізми, унаслідок яких жінки були зобов'язані виконувати різні види діяльності, до цього, переважно, чоловічі. У французькій мові майже всі професійні назви мають визнаний словниками фемінітив. Рекомендовано розмежовувати професії і посади (особливо державні), уникаючи творення фемінітивних форм для останніх. Жіночі найменування в українській мові зазнають активного розвитку, проте потребують унормування. Перспективним є дослідження поширеності різних словотвірних типів фемінітивів у мові українських та французьких медіа.

Джерела а література:

1. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби: традиція і сучасність. II. Мовознавство : науково-теоретичний журнал. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; Укр. мовно-інформ. фонд НАН України. Київ, 2014. № 1. С. 58–70.
2. Брус М. П. Фемінітиви української мови в переплетінні давніх і сучасних тенденцій. Вісник Львівського університету. Серія «Філологія». 2009. Вип. 46. Ч. I. С. 61–69.
3. Брус М. П. Фемінітиви в українській мові: генеза, еволюція, функціонування : монографія. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2019. 440 с.
4. Будас Ю. О. Le français des affaires. Ділова французька мова: навчально-методичний посібник з ділової французької мови для студентів освітнього ступеня «бакалавр». Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2017. 123 с.
5. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови : Академічна граматика української мови / за ред. І. Вихованця. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
6. Культура фахового мовлення : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Авт.: Бабич Н. Д., Герман К. Ф., Скаб М. В., Скаб М. С. та ін. ; за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги – 21, 2006. 496 с.
7. Попова И. Н., Казакова Ж. А. Грамматика французского языка. Практический курс: Учебник для институтов и факультетов иностранных языков. 12-е изд., стереотипное. М. : ООО «Издательство «Нестор Академик», 2014. 480 с.
8. Académie française. La féminisation des noms de métiers et de fonctions. с. 20 – http://www.academie-francaise.fr/sites/academie-francaise.fr/files/rapport_feminisation_noms_de_metier_et_de_fonction.pdf

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

Отримано: 11 березня 2022 р.

Прорецензовано: 31 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 1 квітня 2022 р.

e-mail: iryna.babiy@ukr.net

liliiya1505@gmail.com

nina-s77@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-61-65

Бабій І. М., Лушпинська Л. П., Свистун Н. О. Типологія та естетичні навантаження односкладних речень у поетичному дискурсі Марії Матіос. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 61–65.

УДК: 811.161.3'373:821.161.3.09-1

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1568-7920>

Web of Science Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1923944/iryna-babii/>

Бабій Ірина Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9581-6368>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/1913216/liliiya-lushpynska/>

Лушпинська Лілія Павлівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0398-8803>

Researcher ID: <https://publons.com/researcher/3336312/nina-svystun>

Свистун Ніна Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка

ТИПОЛОГІЯ ТА ЕСТЕТИЧНІ НАВАНТАЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

Стаття присвячена розгляду структурно-семантичної організації та функціонування односкладних речень у сучасній українській мові. Матеріалом для дослідження послужила поезія відомої української письменниці Марії Матіос.

У сучасній лінгвістиці проблема вивчення односкладних речень тривалий час є актуальною. Дискусійними залишаються питання класифікації цих синтаксичних конструкцій, статусу їх головного члена тощо. У статті описано основні різновиди односкладних речень, розглянуто їх семантику, охарактеризовано граматичну природу головного члена кожного різновиду, з'ясовано стилістичні навантаження односкладних конструкцій у поетичному дискурсі Марії Матіос.

У результаті дослідження у поезії Марії Матіос виділено численний корпус односкладних речень, здійснено їх структурно-семантичний аналіз, описано функціонування. Застосувавши сучасну класифікацію односкладних речень, ми виявили, що серед усіх типів (дієслівних та іменних) найбільшими є групи означено-особових, безособових та номінативних речень. Засвідчено, що письменниця рідко вводить у свою поетичну творчість неозначено-особові речення, зовсім не вживає узагальнено-особові.

У статті простежено семантичне навантаження односкладних речень у поезії Марії Матіос, виявлено їх різноманітні функції, основними серед яких є оцінна та емоційно-експресивна роль. За допомогою односкладних конструкцій письменниця відтворює психологічний стан своєї героїні, дає оцінку зображуваному. У ході аналізу простежено потужну експресію і динамічність зображення, які створюють ці речення. За допомогою односкладних конструкцій Марія Матіос збагачує корпус зображально-виражальних засобів поетичної мови, насажує свою оповідь емоційністю та психологічністю. Односкладні речення виступають вагомим емоційно-експресивним компонентом поетичного дискурсу Марії Матіос, їх уживання засвідчує майстерність та непересічність ідіостилу авторки.

Ключові слова: односкладне речення, типи односкладних речень, означено-особові речення, неозначено-особові речення, безособові речення, номінативні речення, вокативні речення.

Iryna Babii,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Liliiya Lushpynska,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

Nina Svystun,

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor,
Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

TYPOLOGY AND AESTHETIC IMPACTS OF ONE-MEMBER SENTENCES
IN MARIA MATIOS'S POETIC DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of the structural-semantic organization and functioning of one-syllable sentences in the modern Ukrainian language. The material for the study was the poetry of the famous Ukrainian writer Maria Matios. In modern linguistics, the problem of studying simple sentences has been relevant for a long time. The classification of these syntactic constructions, the status of their main member, etc. are still debatable. The article describes the main types of one-member sentences, considers their semantics, describes the grammatical nature of the main member of each variety, clarifies the stylistic loads of one-member constructions in the poetic discourse of Maria Mathios. As a result of research in the poetry of Maria Mathios, a numerous corpus of one-member sentences was singled out, their structural-semantic analysis was carried out, and their functioning was described. Applying the modern classification of one-member sentences, we found that among all types (verb and noun) the most common are groups of definite-personal, impersonal and nominative sentences. It is proved that the writer rarely introduces indefinite-personal sentences into her poetic work, she does not use generalized-personal ones at all. The semantics and aesthetic sense of one-member sentences in the poetry of Maria Mathios are analyzed in the article, their various functions are revealed, especially the main one among them – evaluative and emotionally-expressive role. With the help of simple constructions, the writer describes the psychological state of her heroine, evaluates the portrayed things. The analysis traced the powerful expression and dynamics of the images which are created by these sentences. With the help of one-member constructions Maria Matios enriches the body of pictorial and expressive means of poetic language, inspires her story with emotionality and psychologicality. One-member sentences are an important emotional and expressive component of the poetic discourse of Maria Mathios, their use demonstrates the skill and uniqueness of the author's idiosyncrasy.

Keywords: one-member sentence, types of one-member sentences, definite-personal sentences, indefinite-personal sentences, impersonal sentences, nominative sentences, vocative sentences.

Постановка наукової проблеми та її значення. В останні десятиліття помітно зріс науковий інтерес до вивчення індивідуального мовного стилю письменника. У фокусі уваги вчених перебувають лексичні засоби, система образотворення, синтаксичні структури тощо, які в сукупності сприяють реалізації художньої ідеї та формуванню письменницького ідіостилу. У центрі нашої уваги будуть односкладні речення як вагомий емоційно-експресивний компонент художнього зображення.

Актуальність теми. Аналіз останніх досліджень. Питанню вивчення односкладних речень (ОР) у сучасній лінгвістиці присвячено чимало праць, однак і сьогодні залишається багато дискусійного та суперечливого в тлумаченні цих синтаксичних структур, зокрема у розгляді статусу головного члена цих речень, класифікації ОР тощо. Як зазначає К. Ф. Шульжук, «односкладні речення – це речення з одним головним членом, що не потребують поповнення другим головним членом» (Шульжук, 2004: 113).

У сучасній синтаксичній теорії на позначення односкладних конструкцій наявні різні терміни: одноядерні речення, односкладні речення, одночленні речення. Вважаємо, що найбільшого поширення набув термін «односкладні речення», застосовуваний також у вищій і шкільній практиці, тому його і будемо використовувати.

У сучасному синтаксисі базовими є праці (зокрема, й щодо вивчення односкладних конструкцій) Л. Булаховського, І. Вихованця, А. Загнітка, К. Шульжука, Р. Христіанінової, І. Слинька, Н. Гуйванюк, М. Кобилянської, П. Дудика, Л. Прокопчук, С. Бевзенка та ін.

Чисельну групу ОР засвідчено у поезії сучасної української письменниці Марії Матіос, відомої своїм прозовим і поетичним доробком, який активно сьогодні вивчають науковці. Творчість і різні аспекти індивідуального мовного стилю Марії Матіос були об'єктом досліджень таких літературознавців і мовознавців, як: О. Даниліна, Р. Харчук, Р. Семків, І. Насмінчук, І. Набитович, І. Ведмідь, Н. Гаєвська, Д. Дроздовський, А. Морозов, Б. Червак та ін.; зауважимо також, що більше досліджено прозу письменниці, ніж поезію. Сьогодні не знаходимо наукових розвідок, які б стосувалися розгляду структурно-синтаксичної організації художньої оповіді Марії Матіос, тому наше дослідження, присвячене аналізу односкладних конструкцій у творах письменниці, є **актуальним**.

Предметом аналізу стали односкладні речення у художньому дискурсі Марії Матіос. **Матеріалом** для дослідження послужила книга поезій «Жіночий аркан у саду нетерпіння» (2007 р.).

Марія Матіос – вагома постать в українській літературі, письменниці, публіцист, політична діячка, переможниця різноманітних літературних премій, лауреатка Шевченківської премії з літератури (за роман «Солодка Даруся», 2003 р.), конкурсів «Коронація слова» (2007 р.), «Книга року ВВС» (2008 р.) та інших. Дослідники називають її другою Лесею Українкою, «Стефаніком у спідниці», «грант-дамою української літератури». На думку Р. Харчук, Марія Матіос є «найплодовитішою і найпрацездатнішою українською письменницею, творчість якої є найстрокатішою у жанровому відношенні: повість, бульварний роман, книга кулінарних рецептів, роман-памфлет, сага у новелах» (Харчук, 2011: 69). У художній творчості Марії Матіос дослідники виявляють ознаки постмодерного дискурсу: «жанрово-стильове розмаїття, ... іронію, інтертекстуальність, колаж, принцип гри» (Даниліна, 2011: 73).

Мета і завдання статті. Мета праці – здійснити структурно-семантичний аналіз односкладних речень та простежити їх стилістичні навантаження у поетичному дискурсі Марії Матіос.

Для реалізації цієї мети необхідно розв'язати такі **завдання**: а) застосувавши сучасну класифікацію односкладних речень, описати типологію ОР, виявлених у поезії Марії Матіос; б) охарактеризувати головний член речень на семантико-граматичному рівні; в) розглянути особливості вживання ОР у поетичній мові Марії Матіос.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування результатів дослідження. З урахуванням структурно-граматичних ознак та семантики всі односкладні речення науковці традиційно поділяють на дієслівні (означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні) та іменні (номінативні, вокативні, генітивні), хоча статус вокативних і генітивних речень сьогодні є суперечливим. Важливим критерієм їх виділення виступає семантика та грама-тичне вираження головного члена ОР.

Поширеним різновидом ОР є **означено-особові**, які найлегше можна визначити і які вважаються найбільш дискусійними в сучасному синтаксисі. Так, О. Пешковський, Л. Булаховський називають їх неповними, І. Вихованець – двоскладними, виходячи з розуміння особових займенників як аналітичних морфем-префіксів, що виражають особу дієслова.

Означено-особові ОР – це речення, «головний член яких виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу» (Шульжук, 2004: 114).

У поезії Марії Матіос виявлено велику групу **означено-особових ОР**. Головний член у них найчастіше виражений:

- дієсловом першої особи однини і множини дійсного способу, наприклад: *«І терплю, терплю, терплю, терплю. І терплю»* (Матіос, 2007: 14); *«Пройду через мідні труби. / І вчу злиття землі / Із небом під гуркіт бою»* (Матіос, 2007: 262);
- дієсловом наказового способу, наприклад: *«Не забирай руки з руки»* (Матіос, 2007: 35); *«Тримайся за гриву! Не бійся...»* (Матіос, 2007: 54); *«Не дай мені впасти, не дай. / За душу хіба що тримайся»* (Матіос, 2007: 55).

Нерідко поетеса вживає означено-особові ОР групами, один за одним, чим досягає відповідного естетичного ефекту, виражає емоційний стан героїні, наприклад: *«Все. Пропадаю, мов сіль у воді. / Скакую воском, як вівтарна свічка. / Все. Зацвітаю сама...»* (Матіос, 2007: 150); *«О чередо страшних розлук! / Тебе на смак і вроду знаю. / І замліваю... зімліваю / У жорнах мук...»* (Матіос, 2007: 150).

Уживання означено-особових ОР сприяє динамічності висловлення, уникненню повторів слів, зокрема займенників. Повторення одного і того ж дієслівного головного члена надає експресії зображуваному у художньому дискурсі письменниці, як, наприклад, у реченнях: *«І терплю, терплю, терплю, терплю. І терплю»* (Матіос, 2007: 14); *«Не дай мені впасти, не дай»* (Матіос, 2007: 55).

У поезії Марії Матіос засвідчено невелику групу **неозначено-особових ОР**. Це речення, «головний член яких виражений дієсловом третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж формою множини минулого часу і називає дію, здійснювану неозначеними особами» (Шульжук, 2004: 117).

Головний член неозначено-особових ОР, виявлених у поезії Марії Матіос, виражений:

- дієсловом третьої особи множини теперішнього часу, наприклад: *«В небесній книзі пишуть не пером. А чим – не знаю»* (Матіос, 2007: 64); *«...То як же голосять за мертвими?»* (Матіос, 2007: 112);
- дієсловом третьої особи множини майбутнього часу, наприклад: *«...Під Покрову чи до Івана / Візьмуть музику: трембітарів»* (Матіос, 2007: 198);
- дієсловом минулого часу дійсного способу у множині, наприклад: *«коли мене на ковзанці зурочили... / Мене водою тою обтирали, / пити води давали...»* (Матіос, 2007: 212).

У поетичній творчості Марії Матіос зовсім не виявлено **узагальнено-особових ОР**, але простежено чисельну групу **безособових односкладних речень**, до котрих зараховуємо речення, «головний член яких називає дію чи стан, незалежні від активного діяча» (Шульжук, 2004: 120).

Виявлені в аналізованій поезії **безособові ОР** можна поділити на кілька різновидів, враховуючи їх семантику, а саме:

- 1) безособові речення, які виражають фізичний і психічний стан людини, наприклад: *«І хочеться ночі й орла»* (Матіос, 2007: 37); *«А самій пити не хочеться»* (Матіос, 2007: 58);
- 2) безособові речення, які виражають відсутність чогось чи когось, наприклад: *«Нема дороги?»* (Матіос, 2007: 48); *«А тепер немає. / Й забути немає сили»* (Матіос, 2007: 115); *«Ну, а тепер... Немає сили...»* (Матіос, 2007: 205); *«До завтра далеко. / Учора нема»* (Матіос, 2007: 247); *«І нема судді. / Нема молитви»* (Матіос, 2007: 256);
- 3) безособові речення, які виражають різні модальні значення (можливості, неможливості, неминучості, бажаності, необхідності тощо), наприклад: *«Мо, й даремно. Бо такі пусте»* (Матіос, 2007: 14); *«Без тебе зле. Чи майже неможливо»* (Матіос, 2007: 86); *«Тобі ще треба увійти живою / і вийти живою ізвідти»* (Матіос, 2007: 210); *«І треба би свиснути: опля-я-я-я!... І можна б сказати – Доля»* (Матіос, 2007: 215); *«Мовчи. Не треба»* (Матіос, 2007: 296).

Головний член у цих реченнях виражений:

- безособовим дієсловом: *«Ще не блиснуло...»* (Матіос, 2007: 283);
- безособовим дієсловом на -ся (-сь): *«І хочеться ночі й орла»* (Матіос, 2007: 37); *«А самій пити не хочеться»* (Матіос, 2007: 58);
- особовим дієсловом, ужитим у безособовому значенні: *«І пахне смаленим за мною...»* (Матіос, 2007: 205);
- безособовими дієслівними формами на -но, -то: *«По чорнім вишиито червоним, / немов підстрелено, немов...»* (Матіос, 2007: 22); *«Нам подано знак із небес»* (Матіос, 2007: 26); *«Де Бога схоплено за бороду / Руками заспаних смerek»* (Матіос, 2007: 39); *«Вина – випито. / Засолоджено душу – й край»* (Матіос, 2007: 275); *«Гріхи відмолено в каплицях, / В «отченашах», псалмах»* (Матіос, 2007: 197); *«Бо яблуко надкушено»* (Матіос, 2007: 64);
- предикативними прислівниками на -о, -е, які вжиті в поєднанні з допоміжними дієсловами *було, стало, робиться*: *«Вже холодно й дуже пізно, / І страшно...»* (Матіос, 2007: 30); *«Навіть задрісно»* (Матіос, 2007: 31); *«...то трохи страшно / (по-гуцульськи – пудно)...»* (Матіос, 2007: 33); *«І майже добре... / Майже добре»* (Матіос, 2007: 35); *«Байдуже! Своєї нам стане землі»* (Матіос, 2007: 54); *«Йй тяжко»* (Матіос, 2007: 63); *«Мені лячно»* (Матіос, 2007: 66); *«Без тебе чорно»* (Матіос, 2007: 86); *«Знаєш? Гидко!»* (Матіос, 2007: 92); *«Йому не тяжко? / Йому не лячно?»* (Матіос, 2007: 97); *«Нам страшно йти в теменні хаці»* (Матіос, 2007: 204); *«У цій душі тепло»* (Матіос, 2007: 287);
- предикативними прислівниками, співвідносними з іменниками *жаль, шкода, гріх, сором* тощо: *«І трохи жаль (а по-гуцульськи – банно)...»* (Матіос, 2007: 33);
- предикативно-безособовими словами *треба, слід, варто, можна, необхідно, доцільно, неможливо* і под., що означають стан, у поєднанні з інфінітивом: *«Тобі ще треба увійти живою / і вийти живою ізвідти»* (Матіос, 2007: 210); *«І треба би свиснути: опля-я-я-я!... І можна б сказати – Доля»* (Матіос, 2007: 215); *«Мовчи. Не треба»* (Матіос, 2007: 296); *«Що тебе лиш варто пригорнути»* (Матіос, 2007: 187);
- заперечним словом *нема (немає)*: *«Нема дороги?»* (Матіос, 2007: 48); *«А тепер немає. / Й забути немає сили»* (Матіос, 2007: 115); *«Ну, а тепер... Немає сили...»* (Матіос, 2007: 205); *«До завтра далеко. / Учора нема»* (Матіос, 2007: 247); *«І нема судді. / Нема молитви. І немає волі»* (Матіос, 2007: 256); *«Тебе нема в сліпім, глухім дощі»* (Матіос, 2007: 155); *«Ті дні рахує звуглена душа. На ній уже нема живого місця»* (Матіос, 2007: 163).

Як свідчать статистичні показники, чисельною є група безособових ОР, головний член яких виражений предикативними прислівниками на -о, -є, котрі вжиті в поєднанні з допоміжними дієсловами *було, стало, робиться*. Враховуючи семантику предикативних прислівників, можна виділити такі підгрупи цих ОР:

1) в яких характеризується стан природи, наприклад: «*Вже холодно й дуже пізно, / І страшно...*» (Матіос, 2007: 30); «*Морозно, як у лютім січні*» (Матіос, 2007: 8); «*Так холодно*» (Матіос, 2007: 79);

2) які виражають оцінку зображуваних обставин чи фізичного або психологічного стану ліричного героя, наприклад: «*І майже добре... / Майже добре*» (Матіос, 2007: 35); «*Байдуже!* Своєї нам стане землі» (Матіос, 2007: 54); «*До завтра далеко*» (Матіос, 2007: 247);

3) які виражають емоції, почуття, відчуття ліричного героя, наприклад: «*Йй тяжко*» (Матіос, 2007: 63); «*Мені лячно*» (Матіос, 2007: 66); «*Без тебе чорно*» (Матіос, 2007: 86); «*Знаєш? Гидко!*» (Матіос, 2007: 92); «*Йому не тяжко? / Йому не лячно?*» (Матіос, 2007: 97); «*Нам страшно йти в теменні хащі*» (Матіос, 2007: 204); «*У цій душі тепло. І солодко...*» (Матіос, 2007: 287); «*Без тебе зле*» (Матіос, 2007: 86); «*І в найтяжчі часи?!.. / Навіть задрісно*» (Матіос, 2007: 31); «*А я уперта. / І мені не бійно!* (діал. – не страшно)» (Матіос, 2007: 287).

В аналізованій поезії безособові речення часто виконують оцінну та емоційно-експресивну роль. Як правило, вони характеризують психологічний стан героїні, дають її оцінку пережитого чи зображують стан природи, навколишнього.

Широке коло модальних значень презентують односкладні *інфінітивні* речення, «головний член яких виражений синтаксично незалежним інфінітивом» (Шульжук, 2004: 126). За значенням інфінітивні речення, виявлені в поетичних текстах Марії Матіос, можна об'єднати в такі групи:

1) інфінітивні речення, що виражають спонукання, наказ, заклик до певної дії, наприклад: «*І є один-єдиний лік / На це важке – як смерть – прощання: / Не прощатися!*» (Матіос, 2007: 111);

2) інфінітивні речення, зокрема заперечні, що виражають модальні значення (можливість, неможливість, неминучість дії), наприклад: «*Ось я і вибила чорний клин. Щоб не умерти і не здуріти. Щоб далі жити. Й жити хотіти*» (Матіос, 2007: 98); «*Не чути ні мисливців, / Ні вовчого виття*» (Матіос, 2007: 287);

3) інфінітивні речення, що виражають побажання, наприклад: «*Від задухи втекти і спеки – / В прохолоду сумних дубів. / І між стриманими смереками / Пожалітись самим собі. / Вчути біль божевільних пальців – / І угледіти...*» (Матіос, 2007: 162);

4) інфінітивні питальні речення, що виражають сумнів, нерішучість, вагання, виражені у формі запитань, наприклад: «*Перерахую за ніч листя. / Тільки куди подіти серце уночі?*» (Матіос, 2007: 169); «*Як душі неколінопреклонній / В порошок, в порохі! – себе стерти?*» (Матіос, 2007: 182); «*О, до яких небес мені молитись?*» (Матіос, 2007: 184); «*Допоки нам душі палити? / Метатись, як зерно в млині? / (Та як нам не БУТИ – а ЖИТИ?!)*» (Матіос, 2007: 135); «*Розлуко – холодна гадуко,... Як тебе пережити?*» (Матіос, 2007: 112);

5) інфінітивні речення з часткою *би(б)*, що виражають бажання, наприклад: «*Побути б ще мені ягницею...*» (Матіос, 2007: 25); «*Боже-Боже... Впросити би Бога / Перетерпіти ці жахи*» (Матіос, 2007: 89); «*Шабля зради. Пригоріла брехні. / Перекаштувати б це мені...*» (Матіос, 2007: 91); «*...Ах! Утнути б собі небилізи / молодими ногами голими*» (Матіос, 2007: 242).

Такі речення часто виконують емоційно-експресивну роль, виражають внутрішній стан героїні (відчуття, побажання, сумніви тощо) у віршах письменниці.

У поетичній творчості Марії Матіос виявлено іменні односкладні речення: *номінативні, генітивні, вокативні*. Велику групу становлять номінативні речення, головний член яких виражений іменником у називному відмінку. За змістом їх можна об'єднати в такі групи:

1) описові, констатувальні, або екзистенційні (буттєві). Як правило, такі речення вжиті в пейзажах, описах обстановки, психологічного стану людей тощо, наприклад: «*І сніг, і ніч. І ніч, і сніг*» (Матіос, 2007: 56); «*Темрява. Шепоти. Дотикання*» (Матіос, 2007: 50); «*І зами смerek. І тінь половиків (діал. – яструбів)*» (Матіос, 2007: 121); «*Міраж*» (Матіос, 2007: 128); «*Свіжий туман*» (Матіос, 2007: 234); «*Зелене ридання смerek і буків*» (Матіос, 2007: 239);

2) вказівні, які вказують на особу, предмет тощо, наприклад: «*Це місто церков і соборів*» (Матіос, 2007: 215); «*То є панночка гонорова...*» (Матіос, 2007: 202).

У таких реченнях поетеса вживає частки *ось, он, то, це*, наприклад: «*...це хижий хижак*» (Матіос, 2007: 40); «*Це вина. Шампанські вина*» (Матіос, 2007: 42); «*Ось тобі молода рука*» (Матіос, 2007: 264); «*То здушений скрипки голос. То кинутий в ноги бісер*» (Матіос, 2007: 115); «*То досвід...*» (Матіос, 2007: 129);

3) оцінні номінативні речення, в яких поєднано назву предмета і його оцінку, характеристику, наприклад: «*Гіркі мої сльози*» (Матіос, 2007: 32); «*Дивна мова*» (Матіос, 2007: 202); «*Чорна смуга снів*» (Матіос, 2007: 91); «*Безглуздий глузд*» (Матіос, 2007: 53); «*Солодка ніч*» (Матіос, 2007: 273).

Виявлені номінативні ОР є поширеними («*І непомірний апетит, і ритуали чоловічі*» (Матіос, 2007: 8); «*Гіркі мої сльози*» (Матіос, 2007: 32); «*Мій глузд. Мій глузд. Безглуздий глузд*» (Матіос, 2007: 287); «*Чорна смуга снів*» (Матіос, 2007: 91); «*То здушений скрипки голос. То кинутий в ноги бісер*» (Матіос, 2007: 115)) і непоширеними («*Міраж*» (Матіос, 2007: 128); «*То досвід...*» (Матіос, 2007: 129); «*Темрява. Шепоти. Дотикання*» (Матіос, 2007: 50)).

Близькими до номінативних є *генітивні* (від лат. genitivus – родовий відмінок) речення, в яких головний член виражений іменником чи займенником у родовому відмінку, що виражає наявність або відсутність предметів, характеризує їх кількість.

Низку генітивних речень виявлено в поезії Марії Матіос. За змістом ці речення можна поділити на такі підгрупи: а) ті, які виражають наявність предметів або їх кількість, наприклад: «*Сиріт мільйони*» (Матіос, 2007: 152); б) ті, які виражають відсутність предметів, наприклад: «*Ах, ні межі, ні стриму, спину*» (Матіос, 2007: 22); «*Ні голосу. Ні кошари*» (Матіос, 2007: 30); «*Без жодного слівця*» (Матіос, 2007: 38); «*Ні третіх півнів, ні шостих...*» (Матіос, 2007: 79); «*Ані риби тепер, ні лебедя*» (Матіос, 2007: 225).

До номінативних речень тісно прилягають *вокативні* (від лат. vokativus – кличний відмінок) ОР (т. зв. речення-звертання), які містять кличний відмінок іменників. На відміну від звичайних звертань, ці речення-звертання містять велику

емоційно-експресивну спрямованість: мовець, звертаючись до особи (осіб), намагається донести певну інформацію і викликати відповідні емоції в них чи дії. Такі естетичні настанови спостерігаємо в поетичних текстах Марії Матіос. Виявлені вокативні ОР можна поділити на три підгрупи речень:

а) які містять звертання до адресата мовлення, щоб звернути його увагу на щось, наприклад: *«Братове! Пора сінокос-на стоїть, / Вертають дощі з Бухаресту»* (Матіос, 2007: 12); *«Лайдаки! Я можу тримати й батіг / В руці, що дрима на флюярі»* (Матіос, 2007: 12-13); *«Боже! Ця жінка – я?!»* (Матіос, 2007: 79); *«Молю! Мій милий! Хай лишивсь від грози лиш дим – / Приневольмо себе»* (Матіос, 2007: 138);

б) які містять емоційні реакції мовців на якісь події, вчинки тощо, наприклад: *«Шахрай! Шпизуни! Бездомні! / Принесіть мені вісті й нічого»* (Матіос, 2007: 87); *«Роздуко – холодна гадюко, гадино безсловесна! / Сичиш сльозою, жалиш сльозою, труйш сльозою...»* (Матіос, 2007: 112);

в) які містять спонування до дії, заборону, застереження тощо, наприклад: *«Некоронована царице! Ти не показуй, що дрижиш...»* (Матіос, 2007: 9); *«Будь ласка, еМеНеСники-евакуатори! / Поверніть мені серце»* (Матіос, 2007: 88); *«Люди! Не бійтесь, я – Ваше забуте вчора...»* (Матіос, 2007: 176); *«Злодійко! Не бійся, не дрижи...»* (Матіос, 2007: 9); *«Зброярі! Не відлівайте для мене кулю»* (Матіос, 2007: 279).

У своїх творах поетеса звертається не тільки до людей (осіб), а й до неживих предметів, абстрактних назв тощо, наприклад: *роздуко, фантазіє* та ін., і розмовляє з ними як із живими, наприклад: *«Але, моя фантазіє! Ти зваж, / Які аванси видаються мною...»* (Матіос, 2007: 128); *«О чередо страшних розлук! / Тебе на смак і вроду знаю. / І замліваю... зімліваю / У жорнах мук...»* (Матіос, 2007: 149).

В аналізованій поезії виявлено велику групу односкладних речень (означено-особових, безособових, вокативних тощо), які є загальномовними біблійними фраземами, зафіксованими у фразеологічних словниках, наприклад: *Де Бога схоплено за бороду* (у словнику – *вхопити Бога за бороду* (ФСУМ, 1993, I: 41)); *Не дай, Боже, такого нікому; Поможі, Боже; Хвала тобі, Господи; На Божій ласці* (у словнику – *з божої ласки* (ФСУМ, 1993, I: 417)); *Ах, Боже-Боже мій! Мій анголе!* та ін. Деякі фраземи із наведених сполук, як бачимо, є трансформованими. Односкладні речення-фраземи з біблійним змістом зазвичай містять сакральну лексику (Бог, Господь, ангел, пекло та ін.).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, односкладні речення, виявлені в поезії Марії Матіос, складають досить чисельну групу. Як свідчать наші спостереження, серед усіх типів ОР найчастіше письменниця вживає означено-особові, безособові та номінативні речення, рідко – неозначено-особові, зовсім не застосовує узагальнено-особові.

За допомогою односкладних конструкцій Марія Матіос збагачує корпус зображально-виражальних засобів художньої оповіді, наснажує свою оповідь емоційністю та психологічністю. У віршах поетеси ОР виконують різноманітні функції, основні серед них – оцінна й емоційно-експресивна. За допомогою ОР письменниця відтворює психологічний стан своєї героїні, виражає її думки, мрії, сподівання, водночас нерідко – розпач і зневіру. У творах письменниці спостерігаємо потужну експресію, пластичність образів, динамічність зображення. Вжиті ОР влучно і вичерпно передають оцінку певних вчинків, пережитого героїнею. Створені образи настільки експресивні, пластичні, переконливі, що видається, ніби це думки, відчуття, хвилювання самої авторки. Загалом простежена потужна система образотворення творів Марії Матіос засвідчує майстерність ідіостилю авторки, непересічність її творчого мислення і манери письма.

Зазначимо, що поки що в лінгвістиці не досліджено семантико-синтаксичну організацію поетичних і прозових творів Марії Матіос. Вивчення синтаксичних конструкцій є актуальним і потребує глибокого мовознавчого аналізу. Творчість Марії Матіос – цікавий і багатий матеріал для дослідження, тому перспективним видається розгляд семантико-синтаксичної парадигми одиниць художньої оповіді письменниці, системи образотворення загалом.

Джерела та література:

1. Даниліна О. В. Автобіографізм прози Марії Матіос. Наукові записки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Філологічні науки. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 27. С. 72–76.
2. Матіос М. Жіночий аркан у саду нетерпіння. Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2007. 308 с.
3. ФСУМ: Фразеологічний словник української мови. У 2 кн. Кн. 1. Київ: Наукова думка, 1993. 528 с.
4. Харчук Р. Б. Сучасна українська проза: Постмодерний період: навч. посіб., 2-ге вид., стереотип. Київ: ВЦ «Академія», 2011. 248 с.
5. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.

References:

1. Danylina, O. V. (2011). *Avtobiografizm prozy Mariyi Matios*. [Autobiography of the prose of Maria Mathios]. Naukovi zapysky Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Seriya: Filolohichni nauky. Kam'yanets'-Podil's'kyu. Vyp. 27. S. 72-76. [in Ukrainian].
2. Matios, M. (2007). *Zhinochyy arkan u sadu neterpynnya*. [Women's rope in the garden of impatience]. L'viv: LA «PIRAMIDA». 308 s. [in Ukrainian].
3. FSUM: *Frazeologichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy* (1993). [FSUM: Phraseological dictionary of the Ukrainian language]. U 2 kn. Kn. 1. Kyiv: Naukova dumka, 528 s. [in Ukrainian].
4. Kharchuk, R. B. (2011). *Suchasna ukrayins'ka proza: Postmodernyy period*: [Modern Ukrainian prose: Postmodern period: textbook]. Navch. posib., 2-he vyd., stereotyp. Kyiv: VTS «Akademiya», 248 s. [in Ukrainian].
5. Shul'zhuk, K. F. (2004). *Syntaksys ukrayins'koyi movy: pidruchnyk*. [Syntax of the Ukrainian language: a textbook]. Kyiv: VTS «Akademiya», 408 s. [in Ukrainian].

Отримано: 13 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 16 березня 2022 р.

e-mail: katyagonchar@ukr.net

galya.trigub@vnu.edu.ua

likhach@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-66-71

Гончар К. Л., Тригуб Г. В., Хникіна О. О. Особливості методики викладання англійської мови студентам медичних спеціальностей з використанням автентичних матеріалів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 66–71.

УДК: 811.111:378.016]:61

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3746-7125>

Web of Science Researcher ID: AAE-5399-2022

Гончар Катерина Леонідівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4455-597>

Web of Science Researcher ID: AAD-9207-2022

Тригуб Галина Василівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3851-0677>

Web of Science Researcher ID: AAE-5364-2022

Хникіна Оксана Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВИКОРИСТАННЯМ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ

Стаття присвячена проблемі вдосконалення методики навчання іноземних мов студентів медичних спеціальностей. Питання викладання іноземної мови для студентів вищих медичних навчальних закладів є надзвичайно актуальними. Розширення міжнародних контактів України з іншими країнами актуалізує проблему формування фахівця, здатного спілкуватися з представниками інших країн не лише на побутовому рівні, а й у професійній діяльності. На сучасному етапі все більше уваги приділяється впровадженню методики навчання іноземних мов за допомогою автентичних матеріалів. Автентичні підручники є прикладом раціонального поєднання всіх активних методів навчання іноземної мови для професійної діяльності. У статті охарактеризовано основні автентичні підручники, які використовуються у процесі навчання студентів медичних спеціальностей у Волинському національному університеті імені Лесі Українки. Окремлено структура кожного підручника, тематика та основні види завдань, які спрямовані на оволодіння як лексичними, так і граматичними навичками, та організовані за рівнями складності. Висвітлено переваги даних автентичних посібників.

Серед студентів медичних спеціальностей (Медицина, Фармація, Промислова фармація та Фізична реабілітація) Волинського національного університету імені Лесі Українки було проведено анкетування з метою виявлення їхнього сприйняття автентичних посібників англійською мовою спеціального призначення. Опитування виявило позитивне ставлення респондентів до використання автентичних ресурсів та їх позитивний вплив на мотивацію студентів у вивченні іноземної мови, здатність демонструвати набуті знання не тільки на побутовому рівні, але й у майбутній кар'єрі. Проаналізовані підручники сприяють розвитку навичок ефективного професійного усного та писемного мовлення в іншомовному професійному середовищі.

Ключові слова: автентичні ресурси, фахова іноземна мова, методи навчання, професійне середовище, носії мови.

Kateryna Honchar,PhD in Philology, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University**Halyna Tryhub,**PhD in Psychology, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University**Oksana Khnykina,**PhD in Philology, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

PECULIARITIES OF TEACHING ENGLISH TO STUDENTS OF MEDICAL SPECIALTIES BY MEANS OF AUTHENTIC MATERIALS

The article is devoted to the problem of improving the existing methods of teaching foreign languages for medical students. Nowadays problems of teaching a foreign language for students of medical institutions of higher education are extremely important. Special emphasis should be paid to the effectiveness of foreign languages for specific purposes. The expansion of international contacts highlights the problem of forming a specialist who is able to communicate with representatives of other countries not only at the household level, but also in professional activities. At the present stage, more and more attention is paid to implementation of methods of teaching foreign languages by means of authentic materials. Authentic textbooks are an example of a rational combination of all active methods of teaching a foreign language for specific purposes.

The questionnaire was held among medical students of Lesya Ukrainka Volyn National University for identifying the learners' perceptions of the authentic English manuals for specific purposes. The survey revealed that the participants have positive attitudes to using authentic resources and their positive impact on student motivation in learning a foreign language, the ability to demonstrate acquired knowledge. The analyzed textbooks contribute to the development of skills of effective professional oral and written speech in a foreign language professional environment.

Keywords: *authentic resources, foreign languages for specific purposes, teaching methods, professional environment, native speakers.*

Сучасний етап розвитку міжнародних зв'язків України з іншими країнами вимагає перегляду процесу навчання іноземної мови у вищій школі. Передусім це стосується фахівців тих професій, у яких має місце міжкультурне спілкування (міжнародне стажування, участь у міжнародних конференціях та ін.). Для сучасного медичного працівника знання англійської мови є надзвичайно важливим, адже це допомагає отримувати нові можливості для навчання та обміну досвідом із колегами за кордоном.

Проблеми викладання іноземної мови для студентів медичних закладів вищої освіти є надзвичайно актуальними. Це викликано, в першу чергу, потребою фахівців різних галузей медицини спілкуватися, проходити навчання у закордонних медичних установах та обмінюватися досвідом.

Актуальність та доцільність дослідження проблеми підготовки майбутніх медичних працівників до фахової комунікації засобами автентичних матеріалів зумовлюється:

- потребою сучасного суспільства у висококваліфікованих лікарях, здатних до конструктивної комунікації у професійному середовищі та розвитком комунікативних компетентностей студентів медичних спеціальностей;
- необхідністю модернізації професійної комунікативної підготовки майбутніх лікарів та фармацевтів.

Разом з реформуванням системи охорони здоров'я відбуваються зміни в медичній освіті, через що значно розширюються функції медичного персоналу. Але наявність тільки предметних знань вже не є запорукою успішної професійної діяльності. Випускники працюватимуть в умовах зміненої структури медичного обслуговування, значного збільшення видань фахової медичної літератури іноземною мовою та ширшого запровадження сучасного лікувально-діагностичного устаткування в систему охорони здоров'я. Як результат, професійна компетентність медичного фахівця включає не лише загальний догляд за хворими, але й знання іноземної мови.

На сучасному етапі науковці все більше уваги приділяють як вдосконаленню наявних методик викладання професійної іноземної мови, так і розробці нових технологій у процесі навчальної, самостійної та індивідуальної діяльності (Єлухіна, 1996; Коломийцева, Сизова, 2016; Werner, 2000).

Проблемою автентичних матеріалів та необхідністю їх використання в сучасних умовах вивчення іноземної мови, яке сприяє становленню комунікативно-пізнавальної мотивації та формуванню інтеркультурної компетенції, займалися багато вітчизняних та зарубіжних вчених (Коротка, 2018; Крекотень, Байдак, 2020; Носонович, 2000). Останні **дослідження засвідчують, що саме використання автентичних матеріалів** сприятиме формуванню у студентів тих навичок, які знадобляться їм у майбутній професії, забезпечать конкурентоспроможність та допоможуть адаптуватися у сучасному світі.

Мета статті – проаналізувати ефективність використання автентичних підручників у процесі навчання іноземної мови за професійним спрямуванням для студентів медичних спеціальностей.

Методи та методика дослідження. У процесі дослідження ефективності підготовки майбутніх медичних працівників до фахової комунікації застосовано такі методи: описовий, статистичний та емпіричні методи (спостереження, тестування, анкетування).

Основою вивчення будь-якої мови є володіння не тільки лексичним та граматичним матеріалом, а насамперед вміння спілкуватися в професійному середовищі. Спілкування виявляє рівень словникового запасу, вміння правильно будувати конструкції та вміння оперувати професійною лексикою в залежності від теми та ситуації. Формування мовленнєвої компетенції, як важливого компоненту викладання іноземної мови за професійним спрямуванням, забезпечується за допомогою автентичних матеріалів.

Автентичні матеріали – це матеріали, взяті з оригінальних джерел, які характеризуються природністю лексичного наповнення та граматичних форм, ситуативною адекватністю використаних мовних засобів, ілюструють випадки автентичного слововживання і які, хоча і не призначені спеціально для навчальних цілей, але можуть бути використані при навчанні іноземної мови (Носонович, Мильруд, 1999:13).

Автентичні підручники є найкращим джерелом розвитку й удосконалення комунікативно-дискусійних умінь на основі отриманих знань, влучний привід для створення певної ситуації, яка викликає діалог, дискусію тощо з елементами роздумів, тверджень, спречань та переконань. Можливість наблизитися та відчувати іншомовне середовище через певний автентичний матеріал позитивно впливає на мотивацію студента у вивченні іноземної мови, дає можливість проявити набуті знання при формулюванні оціночних та порівняльних суджень, а також розвиває вміння формувати автентичний текст.

Актуальність використання автентичних матеріалів на занятті з іноземної мови полягає в змістовності, інформативності та сучасній спрямованості вибраного для вивчення та аналізу тексту, який відображає колорит та особливості народу, мова якого вивчається, або встановлює контакт з його іншомовною культурою. Саме автентичний текст може передати всю глибину та різноманітність професійної іноземної мови.

У процесі вивчення англійською мови за професійним спрямуванням зі студентами-медиками та фармацевтами викладачі використовують такі автентичні підручники: *English for Specific Purposes (Medical, Nursing, Medical Equipment Repair, Physiotherapy, Physician Assistant)*, *Professional English in Use (Medicine)*, *Medicine 1, 2 (Oxford English for Careers)*, *English for the Pharmaceutical Industry (Oxford Business English)* та інші.

Підручник *Oxford English for Careers Medicine* являє собою новий, сучасний курс, спрямований на підготовку майбутніх фахівців в галузі медицині. Даний ресурс сприяє розвитку комунікативних навичок студентів медичних спеціальностей та надає їм знання основних концепцій медицини та догляду за хворими.

Посібник складається з двох частин: «*Medicine 1*» і «*Medicine 2*». Перша частина містить інформацію та сприяє розвитку навичок, необхідних для початку кар'єри в медицині (*Presenting Complaints, Working in a general practice, Communication,*

Working in a team, Dealing with medication and others). Друга частина підручника надає необхідний матеріал для розвитку кар'єри та роботи в медицині і містить інформацію про більш вузькі медичні спеціалізації (*Emergency Medicine, Sports Medicine, Obstetrics, Geriatrics, Dermatology, Surgery, etc.*).

Підручник *Medicine* містить декілька розділів. Розділ «*Check up*» вводить ключову лексику та поняття з метою зосередження студентів на темі. У розділі «*It's my job*» інформація базується на автентичних інтерв'ю та джерелах. Студенти читатимуть інформацію про різних медичних спеціалістів та отримують уявлення про необхідні навички для даної спеціалізації. Наступними їхніми завданнями є відповісти на конкретні запитання, створити портфоліо та розробити проект.

Розділ «*Patient care*» сприяє вдосконаленню таких важливих професійних навичок як вміння комунікація не лише з колегами-професіоналами, але й із пацієнтами, їхніми родинами та друзями. Розділ «*Signs and Complaints*» зосереджується на поширених захворюваннях і станах, надаючи студентам словниковий запас для опису загальних ознак і симптомів хвороби.

Завдання з аудіювання, читання, говоріння, письма забезпечують реалістичну та комунікативну практику мовленнєвих навичок, необхідних у медицині. Під час аудіювання студенти прослуховують ситуації, пов'язані з медициною, включаючи консультації пацієнтів, розмови з колегами та презентації озвучені носіями мови.

У розділах з завданнями для читання студенти зустрічаються з різноманітними медичними текстами з подальшими вправами для обговорення. Практика письма розроблена як закріплення та розширення теми структурованими, змістовними письмовими завданнями.

Ресурс для вчителя включає всі необхідні матеріали для впевненого викладання англійської мови для медицини: довідкову інформацію та спеціальні знання з предмету, заняття, які можна копіювати, граматичні тести та інші ресурси. Підручник *Oxford English for Careers Medicine* містить два компакт-диски, які можна використовувати для покращення навичок аудіювання студентів.

Підручник «*The Career Paths: Medical*» – це новий курс англійської мови для студентів-медиків, які хочуть покращити свої професійні мовні навички. Підручник розділений на три рівні складності. Кожен рівень містить 15 двосторінкових блоків та англійсько-англійський словник професійної лексики із понад 400 термінів і фраз. Даний ресурс включає такі теми: *Hospital departments, Hospital staff, hospital equipment, Body parts, Body systems, First aid, Measurements, Administering medication, Describing frequency, Maintaining hygiene, Blood, Bones, Skin, Talking about symptoms, Physical examinations, Diagnostic equipment, Family medicine, Pediatrics, Geriatrics, Describing pain, Chronic and acute illnesses, Surgery* та інші.

Кожен тематичний розділ підручника містить покрокову інструкцію, яка занурює студентів у чотири ключові мовні компоненти: читання, аудіювання, говоріння та письмо.

Усі розділи починаються з усної завдання «*Get ready!*». Ця вправа передусе читанню тексту і пропонує кілька запитань для обговорення, щоб з'ясувати, наскільки обізнані студенти з цієї теми. Короткі реалістичні тексти супроводжуються трьома вправами (правдиві /хибні твердження; визначення; правильний вибір слова чи словосполучення). Книга містить 45 професійно-орієнтованих діалогів та завдань для практики аудіювання.

Посібник для вчителя містить детальний план уроку, ключі з повними відповідями до всіх вправ та аудіоскрипти. Аудіододаток на компакт-диску містить треки для всіх завдань посібника, призначеного для прослуховування. Підручник можна ефективно використовувати на професійних уроках англійської мови для студентів медичних спеціальностей.

Підручник «*Professional English in Use Medicine*» призначений для студентів-медиків у клінічній фазі навчання, лікарів та інших медичних працівників, яким необхідно використовувати англійську мову на роботі для спілкування з пацієнтами, їхніми родичами та колегами-медиками, чи на Батьківщині, чи за кордоном. Автори прагнуть підготувати медичний персонал до вивчення англійської мови з метою її використання у подальшій кар'єрі.

Посібник містить 60 розділів, що охоплюють широкий спектр медичної лексики. Перші чотири частини знайомлять з основними поняттями медицини, наступні шість – інформують студентів про базовий медичний та парамедичний персонал, а також сфери їхньої праці. У наступних розділах майбутні медики дізнаються про освіту та навчання у Великобританії та можуть порівняти це зі своєю власною системою освіти. Більшість блоків зосереджені на лексичні та життєві ситуаціях, що стосуються систем організму, захворювань та симптомів. У наступних блоках представлені основні медичні дослідження та лікування, профілактика, епідеміологія, питання медичної етики та дослідження. Отримані знання допоможуть студентам збирати анамнез пацієнта та проводити різні обстеження. Використовуючи цю книгу, майбутні лікарі дізнаються, як пояснити діагноз, обговорити лікування і навіть як повідомити погані новини в деяких ситуаціях. Останні шість розділів готують студентів до наукової роботи.

Кожен тематичний блок поділений на дві частини: теоретичну і практичну, які включають реалістичні дії для відпрацювання різних навичок. У першій частині подано корисний лексичний матеріал з різних медичних тем, в яких представлені захворювання та симптоми, дослідження, лікування, обстеження та профілактика. Друга частина кожного розділу складається з різних вправ, таких як узгодження медичних термінів із визначеннями, заповнення пропущених частин речення за допомогою релевантної лексики, взятої зі скарг реальних пацієнтів або оглядів лікаря.

Практична частина кожного блоку завершується мовленнєвою діяльністю, яка називається «*Over to you*». Цей розділ дозволяє студентам застосовувати лексику, яку вони вивчають, у власному навчанні та на роботі. Деякі розділи містять фотографії та схеми, пов'язані з тематичним наповненням. Книга також знайомить з загальною медичною лексикою, що стосується частин і функцій тіла, медичного та парамедичного персоналу, освіти та навчання, досліджень та презентацій. Проте даний підручник не містить спеціальних граматичних завдань чи пояснень, оскільки передбачається, що студенти вже знають граматику англійської мови, хоча деякі завдання вимагають використання відповідних граматичних форм. Книга доповнена шістьма додатками, в яких подано медичні терміни та скорочення, типи ліків, симптоми та біль, перелік дієслів, які використовуються в інструкціях, а також загальні терміни та визначення.

У цьому посібнику висвітлюються функціональні мовні та комунікативні навички, а такі розділи як «Обговорення лікування» та «Повідомлення поганих новин» дають студентам цінну практику. Варто зазначити, що книги написана автентичною мовою і підходить для студентів-медиків та медичного персоналу, які хочуть використовувати англійську мову в роботі та читанні спеціальної медичної літератури. Життєві ситуації, які подаються англійською мовою, є досить мотивую-

чими для студентів-медиків. За словами авторів, усі витяги взяті з автентичних історій хвороби або оригінальних випадків, а також з різних спеціальностей, таких як неврологія, дерматологія, гінекологія тощо.

На нашу думку такі автентичні підручники мають певні переваги. Вони пропонують покрокові інструкції оволодіння відразу чотирма ключовими видами мовленнєвої діяльності: читання, слухання, говоріння і письмо. Ці серії підручників організовані за рівнями складності, що значно спрощує оволодіння основними лексичними та граматичними навичками від елементарного до найскладнішого рівнів. Уривки для читання та ознайомлення з лексикою відібрані з реальних (автентичних) медичних статей та текстів. Кожна тема включає записи для слухання, що надає можливість почути правильну вимову кожного слова носіями мови та усно відтворити лексику та інтонацію у текстах. Окрім того, у даних підручниках запропоновані завдання на розуміння прослуханої інформації: вибір правильного варіанта доповнення речень, відповіді на запитання, визначення хибного чи вірного твердження та інші. Вищезгадані завдання спрямовані на розвиток навичок сприйняття на слух та діалогічного мовлення.

З метою аналізу ефективності використання вищезгаданих автентичних англомовних підручників у процесі вивчення іноземної мови студентами медичних спеціальностей було проведено анкетування студентів Волинського національного університету імені Лесі Українки 2-3 курсів спеціальностей 226 «Фармація, промислова фармація» та 222 – «Медицина». Опитування проводилось серед 55 респондентів.

Анкетування було спрямоване на вирішення таких завдань:

- визначення мотиваційного рівня студентів щодо вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням;
- порівняти рівень знань студентів з іноземної мови отриманих в університеті з попередніми шкільними знаннями;
- виявити чи на достатньому та доступному рівнях викладався курс професійної іноземної мови;
- виявити труднощі, які виникали під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням;
- дізнатися думку студентів щодо використання автентичних та вітчизняних підручників у процесі вивчення професійної іноземної мови;
- виявити переваги та недоліки використання автентичних матеріалів.

Подана таблиця є зразком анкети-опитування студентів

Запитання	Варіанти відповідей
1. Оцініть свій рівень володіння іноземною мовою.	– низький – середній – високий
2. Як змінилися Ваші знання англійської мови під час навчання в університеті?	– покращились – погіршилися – залишилися на тому ж рівні
3. Чи якісно та доступно викладається курс професійної іноземної мови?	– так – ні – частково
4. Чи виникали у Вас труднощі у процесі вивчення англійської професійної мови?	– так – ні – частково
5. Як Ви вважаєте, кількість годин, відведених для вивчення іноземної мови на Вашому факультеті, є достатньою?	– так – ні
6. Для чого особисто Вам потрібні знання англійської мови?	– для спілкування з іноземцями; – для вдалого складання державного іспиту КРОК; – для подальшої роботи за кордоном
7. Чи вважаєте Ви, що живе спілкування з носіями мови допоможе вам ефективніше оволодіти навичками професійної англійської мови?	– так – ні – частково
8. Яким підручником під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням Ви надаєте перевагу?	– автентичні підручники – підручники вітчизняних авторів – обидва варіанти
9. Яке враження у Вас від вивчення професійної англійської мови за допомогою автентичних підручників?	– цікаво навчатися; – не впливає на вивчення; – важко сказати.
10. Вкажіть основні переваги використання автентичних підручників.	– актуальна та структурована інформація; – цікаві та важливі для використання у професійній діяльності теми; – розвиток всіх навичок (комунікації, письма, читання); – короткі та зрозумілі пояснення граматики; – творчі завдання, які мотивують до пошуку інформації та поглиблення знань з предмету; – дозована інформація; – короткі та зрозумілі пояснення граматики; – дозована інформація; – інші.
11. Чи використання автентичних підручників впливає на Вашу мотивацію вивчення англійської мови?	– так – ні – частково

12. Наскільки наочний матеріал автентичних підручників сприяє кращому засвоєнню матеріалу?	– значною мірою; – не впливає; – важко сказати.
13. Чи відповідають автентичні підручники віковим особливостям та Вашому мовленню досвіду (з врахуванням принципу доступності та легкості сприйняття)?	– так – ні – частково
14. Наскільки автентичні підручники відповідають реальності представлених ситуацій, обставин?	– повністю – частково – важко сказати
15. Чи спонукають автентичні матеріали Вас до креативного мислення під час вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови?	– так – ні – важко сказати

Як показало дослідження:

1) – 62 % респондентів оцінили свій рівень знань іноземної мови як середній,

– 28% – високий,

– 10% – низький;

2) – 65 % опитуваних вказали про підвищення рівня знань з іноземної мови,

– 35% респондентів стверджують, що рівень знань не змінився.

Позитивним є те, що жоден студент не вказав про погіршення знань.

3) На запитання чи якісно та доступно викладався курс професійної іноземної мови 98 % студентів дали позитивну відповідь.

4) 70 % студентів стверджують, що у процесі вивчення англійської професійної мови труднощів не виникало, у той час як 30% респондентів вказали на проблеми із запам'ятовуванням професійної лексики.

5) Усі опитані студенти вказують на недостатню кількість годин відведених на вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням.

6) – 100% студентів зазначили, що вивчення професійної іноземної мови є необхідним для здачі ЄДКІ (єдиного державного кваліфікаційного іспиту) КРОК.

– 36% студентів вбачають необхідним вивчення іноземної мови для подальшої професійної діяльності.

7) На запитання про вплив живого спілкування з носіями мови на вдосконалення навичок професійної англійської мови 94% студентів дали позитивну відповідь.

8) Опитування засвідчило, що 95% студентів надають перевагу роботі саме з автентичними підручниками (*English for Specific Purposes (Medical, Nursing, Physiotherapy, Physician Assistant), Professional English in Use (Medicine), Oxford English for Careers Medicine 1, 2, English for the Pharmaceutical Industry (Oxford Business English)*).

9) 92% респондентів зазначили, що їм цікаво навчатись за допомогою автентичних підручників.

10) Серед переваг автентичних підручників студенти зазначають такі:

– актуальна та структурована інформація (95%);

– цікаві та важливі для використання у професійній діяльності теми (42%);

– розвиток всіх навичок (комунікації, письма, читання) (36%);

– короткі та зрозумілі пояснення граматики (81%);

– дозована інформація (96%).

11) 83% студентів зазначили, що використання автентичних підручників позитивно впливає на їхню мотивацію вивчення англійської мови.

12) Більшість респондентів засвідчили, що наочний матеріал автентичних підручників значно сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

13) Значна кількість студентів підкреслюють, що автентичні підручники відповідають їхнім віковим особливостям, мовленню досвіду, реальності представлених ситуацій та спонукають до креативного мислення під час вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови.

Автентичні підручник є прикладом раціонального поєднання усіх активних методів навчання іноземній мові за професійним спрямуванням. Проаналізовані підручники сприяють розвитку навичок ефективного професійного усного та письмового мовлення в іншомовному середовищі.

Таким чином, проведені нами опитування студентів та аналіз вищезгаданих автентичних підручників виявив ефективність їх використання, оскільки такі ресурси надають можливість наблизитися та відчувати іншомовне середовище через певний автентичний матеріал. Автентичні матеріали мають позитивний вплив на мотивацію студента у вивченні іноземної мови, можливість проявити набуті знання при формулюванні оціночних та порівняльних суджень.

Перспективним вбачаємо проведення компаративного аналізу автентичних підручників та ресурсів вітчизняних авторів у процесі викладання іноземних мов студентам медичних спеціальностей.

Джерела та література:

1. Слукіна Н. В. Навчання слухання іноземної мови. *Іноземні мови в школі*. 1996. № 5. С. 13–15.
2. Коломийцева Н. В., Сизова Ю. С. Эффективность использования отдельных аутентичных видеоматериалов канала YouTube в обучении иностранному языку. *Педагогика высшей школы*. 2016. № 1. С. 87–94.
3. Коротка Н. В. Роль автентичних матеріалів в вивченні ділової англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72). С. 124–127.
4. Кречотень О. В., Байдак Л. І. Мультимодальний підхід до роботи з автентичними ресурсами на занятті з іноземної мови. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса : Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій, 2020р. № 20. Том 2. С. 56–61.

5. Носонович Е. В., Мильруд Г. П. Параметры аутентичного учебного текста [Текст]. *Иностранные языки в школе*. 1999. № 1. С. 12–22.
6. Носонович Е. В. Методическая аутентичность в обучении иностранным языкам. *Иностранные языки в школе*. 2000. № 1. С. 11–16.
7. Werner B. Fremdsprachen in der Grundschule: Grundlagen und Praxisbeispiele. Schroedel Verlag GmbH, 2000. 152 p.

References:

1. Yelukhina N. V. (1996). Navchannia slukhannia inozemnoi movy [Learning to listen to a foreign language]. *Inozemni movy v shkoli* [Foreign languages at school], 5, 13-15 [in Ukrainian].
2. Kolomyitseva N. V., Sizova Yu. S. (2016). Effektivnost' ispol'zovaniya otdel'nykh autentichnykh videomaterialov kanala YouTube v obuchenii inostrannomu yazyku [The effectiveness of using individual authentic YouTube channel videos in teaching a foreign language]. *Pedagogika vysshey shkoly* [Pedagogy of higher education], 1, 87-94 [in Russian].
3. Korotka N. V. (2018). Rol avtentychnykh materialiv v vyvchenni dilovoi anhliiskoi movy [The role of authentic materials in the study of business English]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»: seriiia «Filolohiia»* [Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy": Philology Series]. Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 4 (72), 124-127 [in Ukrainian].
4. Krekoten O. V., Baidak L. I. (2020). Multimodalnyi pidkhid do roboty z avtentychnymy resursamy na zaniatti z inozemnoi movy [Multimodal approach to authentic texts use in foreign language class]. *Naukovyi zhurnal «Innovatsiina pedahohika»* [Scientific journal «Innovative pedagogy»]. Odesa : Prychornomorskyi naukovo-doslidnyi instytut ekonomiky ta innovatsii, 20 (2), 56–61 [in Ukrainian].
5. Nosonovich E. V., Mil'rud G. P. (1999). Parametry autentichnogo uchebnogo teksta [Text]. [Parameters of authentic educational text [Text]]. *Inostrannyye yazyki v shkole* [Foreign languages at school], 1, 12–22 [in Russian].
6. Nosonovich E. V. (2000). Metodicheskaya autentichnost' v obuchenii inostrannym yazykam [Methodical authenticity in teaching foreign languages]. *Inostrannyye yazyki v shkole* [Foreign languages at school], 1, 11-16 [in Russian].
7. Werner B. (2000). Fremdsprachen in der Grundschule: Grundlagen und Praxisbeispiele. Schroedel Verlag GmbH, 152 p.

Отримано: 30 березня 2022 р.

Прорецензовано: 5 квітня 2022 р.

Прийнято до друку: 6 квітня 2022 р.

e-mail: viktoriiahonhalo@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-72-77

Гонгало В. О. Корпусне моделювання прототипної структури концепту SUCCESS. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 72–77.

УДК: 811.111: 81.23/33/37

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7230-6151>

Гонгало Вікторія Олегівна,
аспірантка
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні
Національної академії наук України

КОРПУСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОТОТИПНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ SUCCESS

Дослідження присвячене актуальним питанням сучасних лінгвістичних студій, а саме питанням лексикології та лексико-семантичного поля. Розглядається проблема побудови, зіставлення та тотожності/нетотожності структур лексико-семантичного поля та концепту, як поняттєвою одиницею лінгвокультурології. У межах дослідження визначаємо концепт як складне культурно зумовлене різносубтратне ментальне утворення. Дослідження також дотичне до питання корпусної лінгвістики як лінгвістичного методу.

Одним із актуальних питань сьогодення є дослідження американської мовної картини світу, зокрема національних уявлень про успіх, досягнення поставлених цілей та реалізації мрій, вербалізованих у концепті SUCCESS. У дослідженні концепту на основі лексикографічних джерел можна реконструювати його понятійний субстрат, що є мінімумом смислового об'єму концепту. Структура концепту, побудована на основі цих даних, може бути хибною і не тотожною відносно структури американського концепту SUCCESS. Концепт є асоціативним феноменом і відображає специфіку етнокультурного осягнення окремого фрагменту світу. Лексеми фіксують у тлумачних словниках і перекладних словниках, тоді як їх асоціативні ряди – майже ніколи. Перцептивна складова є надбудовою у вигляді певного ореолу, який складно передати словами, але можна встановити за допомогою корпусного дослідження.

У рамках дослідження зіставляємо створену структуру лексико-семантичного поля SUCCESS зі змодельованою прототипною структурою американського концепту SUCCESS. Для порівняння кількісних та якісних показників обох структур користуємося методом корпусної лінгвістики. Для досягнення мети дослідження використовуємо спеціально створений корпус американських актових промов CACS (2000-2021), який містить 100 актових промов за період 2000-2021 рр. Для роботи із корпусом CACS було використано корпус-менеджер AntConc 3.5.9.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, концепт, лінгвокультурологія, структура концепту, концепт SUCCESS, корпусна лінгвістика, корпус американських актових промов, актова промова.

Viktoriia Honhalo,
postgraduate student,

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

MODELING OF THE PROTOTYPE STRUCTURE OF THE CONCEPT OF SUCCESS: CORPUS-BASED STUDIES

The research is devoted to the topical issues of modern linguistics, namely lexicology and lexico-semantic fields. The article considers the construction, comparison and identity of the lexico-semantic field and the concept as a conceptual term of linguoculturology. Within the framework of the research we define the concept as a complex culturally determined multi-substrate mental construction. The research is also relevant to the corpus linguistics as a linguistic method.

One of the topical issues nowadays is the study of the American language picture of the world, especially national perceptions of success, achievement of set goals and realization of dreams, verbalized in the concept of SUCCESS. In the study of the concept on the basis of lexicographic sources it is possible to reconstruct its conceptual substrate, which is the minimum of the concept meaningful scope. The structure of the concept created on the basis of these data may be misleading and not accurate in relation to the structure of the American concept of SUCCESS. The concept is an associative phenomenon and reflects the specificity of the ethno-cultural perception of a particular fragment of the world. Lexemes are recorded in defining and translation dictionaries, while their associative units are almost invariably not. The perceptual structure is a superstructure in the form of a certain «halo», which is difficult to convey in words, but can be established with the help of corpus research.

In the research, the created structure of the lexical-semantic field SUCCESS is compared with the modeled prototype structure of the American concept of SUCCESS. To compare quantitative and qualitative values of both structures we use corpus linguistics method. To achieve the goal of the research we used a specially created Corpus of American Commencement Speeches – CACS (2000-2021), which contains 100 commencement speeches from 2000–2021. AntConc 3.5.9 Corpus Manager was used to work with the CACS.

Keywords: lexical-semantic field, concept, linguoculturology, structure of concept, concept of SUCCESS, corpus linguistics, Corpus of American Commencement Speeches, commencement speech.

Постановка проблеми. Антропоцентрична орієнтованість сучасної лінгвістики зумовлює інтегральний підхід до вивчення мовних явищ. Відбувається успішне становлення таких міждисциплінарних предметних ділянок мовознавства, як лінгвокогнітологія, лінгвокультурологія, лінгвоконцептологія, лінгвоаксіологія тощо, у межах метамови яких постає поняття «концепт» – складне культурно зумовлене різносубтратне ментальне утворення.

До завдань лінгвокультурології входить вивчення і опис взаємозв'язків мови і культури, мови та етносу, мови та етнічного менталітету. Основу ж категорійного апарату лінгвокультурології складають поняття мовної особистості та концепту [8: 28].

Одним із актуальних питань сьогодення є дослідження американської мовної картини світу, зокрема загальних («національних») уявлень про успіх, досягнення поставлених цілей та реалізації мрій, вербалізованих у концепті SUCCESS. Однак,

не всі результати застосування таких методик, як, наприклад, етимологічний аналіз, аналіз словникових дефініцій, побудова синонімічних та антонімічних рядів імені концепту, можна використати для відтворення повної структури концепту. У дослідженні концепту на основі лексикографічних джерел можна реконструювати його понятійний субстрат концепту, але він може не відповідати реальній когнітивній картині світу стосовно, національний варіант мови та дискурс якого досліджується. Структура концепту, побудована на основі цих даних, може бути хибною та не відповідати реальності.

Ми вважаємо, що лексико-семантичне поле SUCCESS, побудоване на основі лексикографічних джерел у межах названих методик, не є тотожним відносно концепту SUCCESS, але може вважатися його понятійним субстратом, який варто «просіяти» через створений корпус американських актових промов.

Для якісного та кількісного дослідження та подальшого порівняння двох структур використовуємо метод корпусної лінгвістики, а саме створення власного корпусу текстів 100 актових промов (CACS 2000-2021) з використанням корпус-менеджера AntConc [15].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Невід'ємним складником лінгвокогнітологічних студій є праці Ю. Д. Апресяна, С. Г. Воркачова, І. О. Голубовської, О. С. Кубрякової, В. І. Карасика, В. А. Маслової, А. М. Приходька, Т. В. Радзієвської, О. В. Скобнікової, В. М. Телія, С. М. Щербини та ін. Особливої уваги вимагає питання структури концепту, яке розглядають у своїх працях З. Д. Попова, І. А. Стернін, О. Є. Потапова.

Дослідженню концепту SUCCESS у різних лінгвокультурах присвячено праці А. О. Андрієнко, І. В. Адоніна, Н. Д. Паршиної, С. М. Щербини та інших авторів.

Об'єктом нашого дослідження є вербалізація концепту SUCCESS в американських актових промовах.

Предметом дослідження є прототипна структура концепту SUCCESS в названих промовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є створення прототипної структури концепту SUCCESS на основі корпусу *Corpus of American Commencement Speeches (2000-2021)* (далі CACS) та зіставлення цієї структури із попередньо створеною структурою лексико-семантичного поля SUCCESS на основі десяти англійських лексикографічних джерел.

Виклад основного матеріалу. У центрі когнітивної лінгвістики постають оперативні одиниці пам'яті: фрейми (стереотипні сценарії), концепти (сукупність усіх розумів, охоплених словом), гешталти (цілісні допонятійні образи фрагментів світу), мовна картина світу, когнітивна картина світу, концептосфера ті ін. [12].

Проблема визначення поняття *концепт* є однією із найскладніших у сучасному теоретичному мовознавстві. Існує декілька напрямів лінгвістики, в межах яких розглядають поняття *концепт*. Представники лінгвокогнітивного напрямку (Є. С. Кубрякова, М. М. Болдирев, Й. А. Стернін, А. П. Бабушкін) інтерпретують концепт як одиницю оперативної свідомості, що виступає цілісним, неподільним відображенням факту дійсності. Концепт утворюється у процесі мисленнєвого конструювання (концептуалізації) предметів і явищ навколишнього світу. На думку дослідників цього напрямку, концепти відображають зміст знань, досвіду, результатів усієї діяльності людини і результатів пізнання ними навколишньої дійсності у вигляді окремих одиниць, «квантів» знання [1].

Відомо, що концепти входять до сфери, що співвідноситься із менталітетом як множиною когнітивних, емотивних і поведінкових стереотипів нації [14]. Тому представники лінгвокультурологічного напрямку (А. Вежицька, Н. Д. Арутюнова, В. І. Карасик, Д. С. Лихачов, Ю. С. Степанов, С. Х. Ляпін) розглядають концепт як ментальне утворення, певною мірою позначене етносемантичною специфікою [4; 13].

Дійсно, концепт є етноспецифічно забарвленим поняттям, яке містить семантичні ознаки (семи), пов'язані із функціонуванням відповідної звукової оболонки (лексеми). Семантика слова забезпечує взаєморозуміння у процесі комунікації. Концепт є одиницею концептосфери – впорядкованої сукупності одиниць мислення, які об'єднують усі ментальні ознаки того чи того явища, відображеного у свідомості. **Понятійний субстрат концепту** – це той мінімум його смислового об'єму, який зазвичай зафіксовано в лексикографічних джерелах (має знакове оформлення) [12].

Концепт є асоціативним феноменом і відображає специфіку етнокультурного осягнення окремого фрагменту світу. Лексеми фіксують у тлумачних словниках і перекладних словниках, тоді як їх асоціативні ряди – майже ніколи. Це пояснюється тим, що лексична (змістовна) частина концепту зазвичай збігається зі змістом лексичної одиниці, що його втілює. Перцептивна складова є надбудовою у вигляді певного ореолу, який складно передати словами, але можна встановити за допомогою корпусного дослідження [12]. Це дає змогу говорити про більш розгалужену будову концепту у порівнянні із денотативною структурою слова, яку можна побудувати за польовим принципом (ядро, ближня периферія, дальня периферія, крайня периферія) [10].

Понятійний субстрат концепту є актуальною інформацією – це пропозиційне знання, яке спирається на мовну фіксацію (опис, визначення, дефініція). Він може бути описаний за допомогою дефініційно-компонентного аналізу номінантів концепту, оскільки головна функція словникової статті полягає у тому, щоб у максимально компактному вигляді дати лексикографічну інформацію про семантику слова. Такий аналіз дозволяє встановити базову смислову структуру концепту і особливості етноспецифічної репрезентації лексичного значення його імені [12].

Для дослідження якісного та кількісного складу прототипної структури концепту SUCCESS та ЛСП SUCCESS використовується метод корпусної лінгвістики. Структуру називаємо прототипною, адже вона міститиме лише відібраний поняттєвий субстрат концепту SUCCESS, а його перцептивну складову буде розглянуто у подальших дослідженнях.

Нині спостерігається стрімкий розвиток корпусних студій у всьому світі, що підтверджується як величезною кількістю досліджень у галузі, так і різноманіттям корпусів, що постійно з'являються. Корпусна лінгвістика привертає увагу дослідників багатьох країн світу (В. В. Жуковська, В. А. Широков, В. В. Риков, Є. А. Карпіловська, В. П. Захаров, С. Ю. Богданова, Н. Б. Гвішиані, О. М. Карпова, D. Biber, T. McEnery, A. Wilson, S. Johansson, Ch. Meyer, W. Croft, S. Adolphs).

Основою корпусної лінгвістики є корпус текстів, які створюються для роботи зі спеціально відібраними за декількома критеріями текстами. Корпуси текстів застосовуються для виявлення закономірностей в реальному, а не штучному, середовищі. Джерелом досліджень є автентичні тексти, як-от, наприклад, тексти та транскрипти американських актових промов за період 2000–2021 рр. [6].

Матеріалом для нашого дослідження слугуватиме спеціалізований корпус CACS, створений нами зі 100 американських актових промов 2000–2021 рр., який налічує 317,186 tokenів (267,987 слів) та 6,918 конкордансів. Цінність конкордансів у тому, що це не окремий список слів, а контекст уживання досліджуваних одиниць. Корпус-менеджер дозволяє за пошуковим запитом дослідити усі вживання одиниці (e.g. *success*) у форматі KWIC (keyword in context) у текстах корпусу [7: 39].

Основною перевагою корпусно-лінгвістичних методів, застосованих для вивчення американських актових промов, є те, що вони надають можливість здійснити квантитативне й квалітативне дослідження вербалізації концепту SUCCESS та уточнити не лише частотні параметри лексичних одиниць, а й закономірності слововжитку: це ближні та віддалені конкуренти, їх характер та семантичне наповнення. До того ж, дослідники вважають, що завдяки методам корпусної лінгвістики можна отримати достовірний, позбавлений суб'єктивних домислів матеріал, що репрезентує структуру лінгвокультурного концепту [5].

Умовно референтною щодо CACS є структура лексико-семантичного поля (ЛСП) SUCCESS, попередньо створена з урахуванням кількісних показників використання одиниць ЛСП на основі десяти англomовних лексикографічних джерел.

У дослідженні ЛСП SUCCESS було застосовано методи фронтального аналізу словникових статей, суцільної вибірки, логіко-статистичного та логіко-семантичного методів, за допомогою яких було відібрано лексичний матеріал зі статей англomовних тлумачних словників, тезаурусних словників, а також словникових статей, що містять найпоширеніші словосполучення, фразеологізми, прислів'я та невеликі за обсягом лексичні гнізда. Список одиниць поповнювався разом із визначенням частотності їх використання у досліджених джерелах [11]. Загалом матеріал картотеки становив 730 слів, зафіксованих 1669 разів у десяти використаних словниках.

Отримані дані використано для побудови структури ЛСП SUCCESS, для чого взято за основу кількісні показники й запропоновано З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним [10] польову структуру концепту, яка складається з ядра, ближньої периферії, дальньої периферії, крайньої периферії. У межах концептуального дослідження вважатимемо результати попереднього дослідження понятійним субстратом концепту SUCCESS, який потребує додаткових досліджень.

Побудовану структуру ЛСП SUCCESS зображено за допомогою діаграми (Рис. 1), де числа, вказані на стрілках, позначають кількість одиниць у полі:

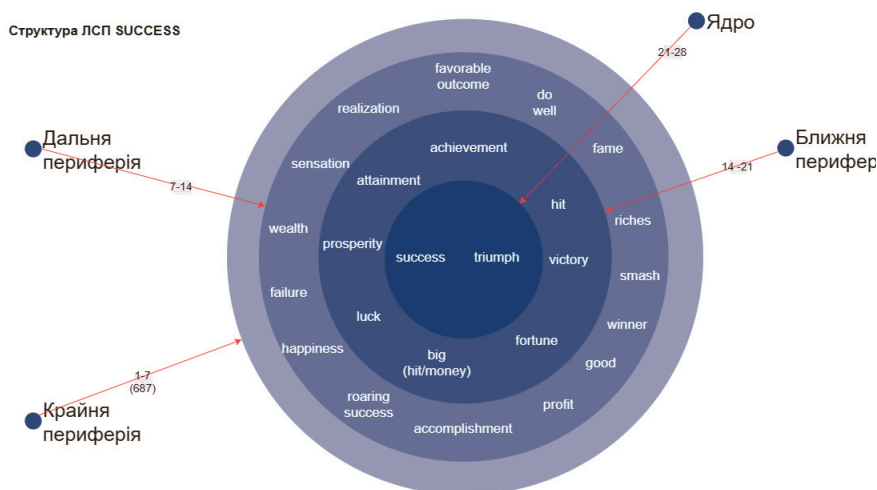

Рис. 1. Структура ЛСП SUCCESS [3].

Отримані дані із лексикографічних джерел є досить загальними та не є національно маркованими, тому побудовану структуру ЛСП SUCCESS було взято лише як основу у моделюванні структури концепту SUCCESS засобами корпусної лінгвістики. Варто зазначити, що у роботі зі структурою концепту ми маємо на увазі всі мовні засоби, що використовуються для його вербалізації.

Мовні засоби, які використовуються для вербалізації концепту, можна позначити як «засоби вербалізації, мовної репрезентації, мовного представлення, мовної об'єктивації концепту» [9]. Засобами ж вербалізації концепту виступають «готові лексеми й фразеосполучення зі складу лексико-фразеологічної системи мови <...>; вільні словосполучення; структурні й позиційні схеми речень, що несуть типові пропозиції (синтаксичні концепти); тексти й сукупності текстів (за необхідності експлікації змісту складних, абстрактних або індивідуально-авторських концептів)» [9]. Наявність статистичних даних уможливить здійснення реконструкції концепту, визначення його національної специфіки й місця у повсякденній свідомості людини.

Для роботи з корпусами використовуються різноманітні інструменти для роботи із природною мовою, як-от, наприклад, корпус-менеджери (WordSmith Tools, AntConc, Concordance, Monocconc, Textstat, etc.) [16].

Для роботи з корпусом CACS було використано корпус-менеджер AntConc 3.5.9., розроблений Dr. Laurence Anthony та призначений для оброблення корпусів першого порядку. AntConc може використовуватися для отримання прив'язаних до заданої предметної області словникових мінімумів, списків сталих словосполучень (у тому числі термінологічних), вибірок до тематичних груп слів. За допомогою AntConc реалізується контекстуальний аналіз (аналіз наведених конкордансів), здійснюється пошук контекстів. Програма також здатна складати частотні списки усіх слів у корпусі та показує ключові слова документів [15].

Розгляньмо результати дослідження у роботі із корпус-менеджером AntConc 3.5.9. на основі складеного нами корпусу CACS та ЛСП SUCCESS. У ході дослідження засобів вербалізації концепту SUCCESS використано частотно-статистичний

метод пошуку одиниць, який застосовують для пошуку ключових слів при порівнянні двох корпусів (у нашому випадку CACS та 730 одиниць ЛСП SUCCESS). Розроблений метод пошуку одиниць полягає у збереженні конкордансів ключових слів з визначенням розміром вікна й використання їх як спеціалізованих корпусів для порівняння із ЛСП SUCCESS як референтним [2].

Результати дослідження. Дослідження показало, що із 730 лексичних одиниць ЛСП SUCCESS лише 46,3% (338) входять до структури концепту SUCCESS. Загальна кількість конкордансів досліджуваних лексичних одиниць становить 6918. При цьому одиниці, що складають ядро, ближню периферію, дальню периферію та крайню периферію ЛСП та концепту різняться (Табл. 3).

На основі отриманих даних було змодельовано прототипну структуру концепту SUCCESS, а структурні поля поділено на інтервали:

Таблиця 1.

Поділ структури концепту SUCCESS

Структурні зони концепту SUCCESS	Інтервал	Кількість одиниць	% від загальної кількості
Ядро	225-300	4	1,2
Ближня периферія	150-225	6	1,8
Дальня периферія	75-150	32	9,5
Крайня периферія	1-75	296	87,5
Загальна кількість одиниць		338	100

У корпусі CACS (2000-2021) було зафіксовано поодинокі випадки використання окремих одиниць (58). У корпусній лінгвістиці такі одиниці мають назву *gapакси* (гр. *gapax legomena* (γάπαξ λεγόμενον) – «щось згадане один раз»), вони значно ускладнюють визначення семантики, оскільки наявний лише один контекст їхнього вживання [7:28], [17].

Порівняймо структурні поля досліджуваних ЛСП SUCCESS та концепту SUCCESS:

Таблиця 2.

Порівняльна таблиця структурних елементів ЛСП SUCCESS та концепту SUCCESS.

Структурні поля	ЛСП SUCCESS	Концепт SUCCESS
Ядро	triumph	desire (want); high quality/ standards (good); greatness (good); excellence (best)
Ближня периферія	hit, victory, achievement, attainment, fortune, luck, prosperity, big	big, important, luck, experience, real, dream
Дальня периферія	wealth, accomplishment, fame, good, successful, winner, smash, sensation, happiness, realization, favorable outcome, win, profit, conquest, riches, achieve, do well, roaring, failure, performance, health, ascendancy, opulence, advantage	the act of becoming, money, future, career, history, means, power, pride, opportunity, team, want, failure, face, business, goals
Крайня периферія (перші 10)	money, consummation, fulfillment, coup, tour de force, successfulness, welfare, exploit, good life, gain, ... (697)	show, successful, reach, support, hardwork, top, plan, rise, right, progress, ... (296)

У ході експерименту було виявлено, що у структурі асоціативного поля концепту SUCCESS ядерними є семи, виражені наступними асоціаціями: 1) *the achieving of results wanted or hoped for*; 2) *goodness, achieving positive results and doing the right thing*; 3) *greatness, the ability to build a powerful legacy*; 4) *dreaming big*; 5) *daring and reaching for the stars*; 6) *excellence, showing maximum potential and being one's personal best*; 7) *building a strong community, meeting "your" people, self-development*; 8) *trusting your gut, being open to grab an opportunity when it presents itself*; 8) *gaining valuable experience and learning from failures*.

Таким чином, вдалося інтерпретувати прототипну структуру концепту SUCCESS, зображену у вигляді наступної діаграми:

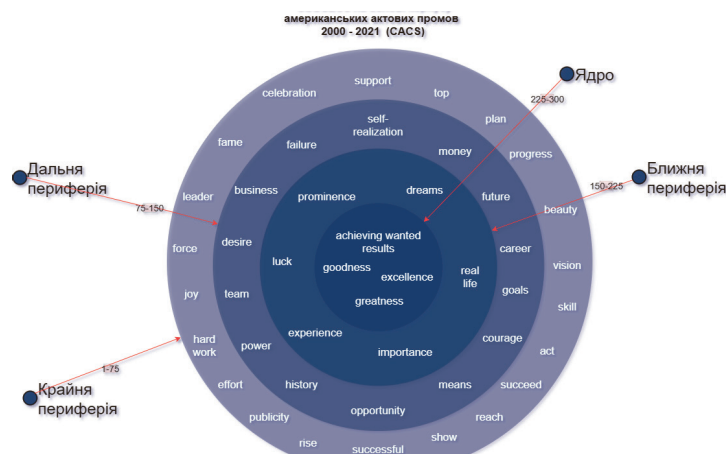

Рис. 2. Прототипна структура концепту SUCCESS на основі CACS (2000-2021).

У зіставленні двох структур ЛСП та концепту SUCCESS можна виділити три основні групи одиниць: 1) спільні для обох структур; 2) віднесені лише до ЛСП SUCCESS; 3) віднесені лише до концепту SUCCESS:

Рис. 3. Порівняння структур ЛСП та концепту SUCCESS.

Було виявлено, що переважна більшість фразеологічних одиниць та паремій структури ЛСП SUCCESS не зустрічається у CACS: *banner year, bed of roses, easy street, gravy train, the dizzy heights of something, high on the hog, a feather in one's cap, be cooking with gas, go great guns, be a recipe for success, be going places, land on one's feet, with flying colors, dress for success; nothing succeeds like success; success has many fathers, failure is an orphan; the earl bird catches the worm, success depends on your backbone, no your wishbone.*

Варто зазначити, що деякі засоби вербалізації концепту SUCCESS у ЛСП SUCCESS не виражені, але за нашими спостереженнями їх цілком можна додати до загальної структури досліджуваного концепту: *hard work* (199), *hope* (186), *country* (165), *family* (148), *passion* (77), *chance* (68), *vote* (61), *risk* (60), *respect* (53), *freedom* (51), *privilege* (49).

Висновки. Отже, порівнявши дані лексикографічних джерел та результати корпусного дослідження, можна побачити, що лексико-семантичне поле слугує ґрунтовною базою для дослідження однойменного концепту та складає його понятійний субстрат. Але структуру ЛСП не варто ототожнювати зі структурою самого концепту або навіть його понятійним субстратом, оскільки структурні поля досліджуваного ЛСП та концепту є принципово різними. У складі ЛСП є ціла низка одиниць, які не було знайдено у структурі ЛСП, та навпаки.

Американський концепт SUCCESS, вербалізований в активних промовах, є живим, самобутнім, національно та етнічно маркованим, а тому дослідження його основних понятійних ознак через призму лексико-семантичних полів та словникових дефініцій є неповним. Ключовими складовими концепту SUCCESS стали: *excellence, greatness, goodness, achieving wanted results, real life, greatness, experience, luck, prominence, dreams.*

Відмінності у складі двох досліджуваних структур можна пояснити таким чином: лексикографічні джерела можуть слугувати джерелом для відтворення понятійного субстрату концепту, але словникові статті не можуть охопити усього життєвого, культурного, національного, етнічного та індивідуального різноманіття сприйняття навколишньої дійсності. Тому бачимо, що переважна більшість слів синонімічного та антонімічного рядів майже не зустрічається у структурі концепту SUCCESS (e.g. *smash, euphoria, fiasco, downfall*). На заміну цим словам приходять інші (e.g. *freedom, passion, fears, hope, risk, vote, community*), які додають концептові більшої емотивності, прояву людської волі та духовності.

До того ж, концепт є динамічною структурою та завжди відображає зміни у реальному світі та пізнанні як окремого індивіда, так і всього суспільства, у той час як лексикографічні джерела здебільшого є стабільними, відображають лише загальні уявлення про ті чи ті явища.

Залучення методів корпусної лінгвістики, зокрема корпусної статистики, або окремого асоціативного експерименту може підвищити точність досліджень у царині когнітивної лінгвістики із використанням автентичних текстів. У подальших дослідженнях ми плануємо створити модель загальної структури концепту SUCCESS на основі представленої прототипної структури концепту та контекстуального аналізу текстів активних промов із залученням методів корпусної лінгвістики.

Джерела та література:

1. Ангелова М. М. «Концепт» в современной лингвокультурологии. *Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов.* 2004. № 3. С. 3–10. URL: <https://mgimo.ru/upload/iblock/0a4/0a4b1842e5b3a256dd6d6b7a7d6faced.pdf>
2. Билык Е. А. Поиск ключевых слов в корпусе Р. М. Рильке в условиях ограниченного доступа к референтному корпусу. *Международный научно-исследовательский журнал.* 2015. Вып. № 2 (33). Ч. 2. С. 47–49. URL: [2-2-33.pdf \(research-journal.org\)](https://www.research-journal.org)
3. Гонгало В. О. Структурна організація лексико-семантичного поля SUCCESS у сучасній англійській мові. *Закарпатські філологічні студії.* 2021. Вип. 19. Т. 1. С. 112–118.
4. Дорофеева Н.В. Удивление как эмоциональный концепт (на материале русского и английского языков). Волгоград : АКД, 2002. С. 6–7.
5. Жуковська В.В. Вступ до корпусної лінгвістики : навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 140 с.
6. Инструменты корпусной лингвистики / А. М. Амиева и др. 2016. С. 251–260. URL: <https://elar.ufrfu.ru/bitstream/10995/36257/1/ittsm-2016-34.pdf>
7. Кутузов А. Б. Корпусная лингвистика. <http://lab314.brsu.by/kmp-lite/kmp-video/CL/CorporeLingva.pdf>
8. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва : Академия. 2001. 204 с.
9. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж : ВГУ, 2001. 191 с.

10. Попова З. Д., Стернин И. А. Семантико-когнитивный анализ языка : монография. Воронеж : Истоки, 2007. 250 с.
11. Потапова О. Е. Вербальная репрезентация концепта. Лексико-семантическое поле как фрагмент языковой картины мира (на материале ЛСП «море») : монография. Чебоксары : ИД «Среда», 2020. 164 с.
12. Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы. Днепропетровск: Белая Е. А., 2013. 307 с.
13. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры [2-е изд., испр. и доп.]. Москва : Академический Проект, 2001. 990 с.
14. Телия В. Н. Русская фразеология (семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты). Москва, 1996. С. 94–97, 216–235.
15. AntConc – Laurence Anthony. URL: <https://www.laurenceanthony.net/software/antconc/>
16. Corpus Manager: A tool for multilingual corpus analysis/ G. K. Mikros et al. https://www.researchgate.net/publication/236583638_Corpus_Manager_A_tool_for_multilingual_corpus_analysis
17. Merriam-Webster. (n.d.). Hapax legomenon. [In:] Merriam-Webster.com dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hapax%20legomenon>

Отримано: 1 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 15 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 17 лютого 2022 р.

olgamakedonova13@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-78-80

Македонова О. Д. Лінгвальна аргументація в сучасному рекламному дискурсі США. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 78–80.

УДК: 811.111 ' 27 ' 42 : 659.1

Македонова Ольга Дмитрівна,
кандидат філологічних наук,
Запорізький національний університет

ЛІНГВАЛЬНА АРГУМЕНТАЦІЯ В СУЧАСНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ США

У статті розглядається лінгвальна аргументація в сучасному рекламному дискурсі США, що полягає у пересвідченні реципієнта придбати певний товар чи скористуватись послугою, базуючись на використанні аргументів раціональної й психологічної сфер і актуалізується відповідними локальними тактиками, які реалізуються відповідним набором лінгвостилістичних засобів. Тактика логічного алгоритму передбачає застосування логічних аргументів, які спрямовані на виділення ключових якостей товару. Тактика деталізування полягає в ґрунтовному окресленні позитивних властивостей товару із залученням фактичних даних. Тактика мотивування полягає у виділенні ключового мотиву, тому що саме мотив є рушійною силою, що спонукає адресата до придбання товару.

Ключові слова: рекламний дискурс, лінгвальний вплив, аргументація, логічний аргумент, психологічний аргумент.

Olha Makiedonova,
PhD,
Zaporizhzhia National University

LINGUISTIC IMPLEMENTATION OF THE STRATEGY OF ARGUMENTATIVE IMPACT ON THE ADDRESSEE IN THE ENGLISH ADVERTISING DISCOURSE

The article is devoted to the analysis of the speech implementation of the strategy of argumentative impact on the addressee in the English advertising discourse, which is a combination of peculiarly organized texts, which according to the type of speech impact are conditionally divided into informative, argumentative, suggestive and manipulative.

The strategy of argumentative impact is to convince the addressee of the feasibility of choosing a particular product (service), based on the use of rational and psychological arguments and is implemented through appropriate tactics. Tactics of creating a logical chain involves the use of logical arguments aimed at highlighting the important properties of the product (service). Tactics of detailing is a thorough description of the positive characteristics of the product (service) with the involvement of factual information. Tactics of motivation is to highlight an important motive, because it is the motive is an internal psychological state that motivates the individual to take action.

Typical linguistic and stylistic means of implementing tactics of argumentative strategy are usually the use of neologisms to denote favorable arguments to the addressee, numerals with specific clarifications, syntactic constructions with subordinate causes, goals, modes of action, expressing logical arguments, sentences with homogeneous components.

Keywords: advertising discourse, speech effect, strategy of argumentative impact, rational and psychological arguments.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство неможливо уявити без постійного рекламного потоку, який безперечно впливає на особистість. Загальновідомо, що головною метою реклами є спонукання до купівельної діяльності і як наслідок існує велика кількість видів мовленнєвого впливу на свідомість і підсвідомість адресата. Тому проблематичним є виявлення та класифікація аргументації та її лінгвальної реалізації в сучасному рекламному дискурсі США [7, с. 28]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості реалізації мовленнєвого рекламного дискурсу знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних і зарубіжних учених, аналіз у яких здійснюється у психолінгвістичному, прагматичному, когнітивному, соціолінгвістичному [10; 11].

Наукова новизна означеної статті полягає в тому, що і ній розкрито особливості застосування аргументації в рекламних текстах та виокремлено лінгвальні засоби її реалізації за допомогою використання комплексної методики.

Методологічне або загальнонаукове значення. Одержані результати написання цієї статті можуть бути використані на курсах з теорії мовної комунікації, загального мовознавства, дискурсології тощо. Також, одержані висновки певним чином систематизують знання про природу аргументації, специфіку мовних та позамовних засобів його реалізації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зауважимо, що послуговуючись комунікативно-прагматичним аналізом сучасних англійськомовних рекламних текстів, їх умовно можна поділити на інформативні, аргументативні, маніпулятивні та сугестивні [7]. Метою цієї статті є аналіз лінгвальної аргументації в сучасному рекламному дискурсі.

Викладення основного матеріалу. Лінгвальна аргументація ґрунтується на використанні раціональних або психологічних аргументів адресанта, використовуючи які він повідомляє про рекламований товар чи послугу та переконує в доцільності їх придбання [1, с. 32].

Процес аргументації здійснюється обґрунтуванням ключових аргументів [4, с. 56]. Так, аргументом у рекламному тексті може бути те, що підтверджує базові якості рекламного товару, а саме: демонстрація інструкцій, сертифікатів якості, результатів проведених тестів тощо. Аргументи поділяються на два види – раціональні та емоційні – в залежності від сфери діяльності людини, яка підпадає під вплив [5, с. 160]. Зауважимо, що раціональні аргументи апелюють до логічної сфери мислення, а емоційні – до психологічної, доцільними вважаємо терміни логічної й психологічної аргументації [7, с. 101].

Логічна аргументація являє сукупність тез і аргументів, оскільки має на увазі логічний механізм доказу, який допомагає потенційному споживачу відповісти на запитання “чому саме цьому товару, а не іншому потрібно віддати перевагу”?

[9, с. 360]. Таким способом логічна аргументація використовує один сильний довід – купівля товару забезпечить розв’язання проблем. Так у рекламних текстах на початку вказується існуюча проблема, а потім пропонується її розв’язання саме за допомогою аргументації до придбання рекламованого товару.

Необхідно зазначити, що логічна аргументація в цілому корелює з доведенням, а психологічна аргументація співвідноситься з переконанням. Зазначені види аргументації не є тотожними, тому що аргументи переконувальні апелюють до емоційної сфери свідомості реципієнта, а аргументи доведення – до логічної [12, с. 65], тобто адресант знаходить такі аргументи, які, здійснюючи вплив на сферу емоцій адресата, доводять правильність вибору і переконують у придбанні рекламованого товару чи послуги.

Зазначимо, що ефективність аргументації є найбільшою у разі, коли цільова аудиторія є заздалегідь проінформованою частиною населення. Зазначена стратегія часто використовується у комплексі з іншими стратегіями, але займає провідну роль, коли необхідно здійснити більш сильний і тривалий вплив на свідомість людей. Відповідно сфери впливу на свідомість людини, аналіз рекламних текстів дозволив виокремити **тактики аргументації**, що активують або логічну, або емоційну сфери свідомості реципієнтів [7, с. 157].

Зауважимо, що аргументація у рекламних текстах актуалізується тактиками логічного алгоритму, деталізування, мотивування, авторитетності.

Тактика логічного алгоритму базується на описі одного або декількох головних аргументів, які, на думку рекламистів, є найвагомішими та найвигіднішими, а також поєднують усі подальші доводи. У рекламних повідомленнях провідними аргументами виступають якості товарів або послуг, які виділяють рекламований товар поміж товарів, які пропонують конкуренти і таким чином товар стає винятковим.

Провідні аргументи, що апелюють до логічної сфери людини, виконують базову функцію для подальшого логічного обґрунтування у рекламних повідомленнях слід вважати такі, що висвітлюють такі якості товару (послуги):

- захищеність: *You love One Stop Shopping because it simplifies your life and usually saves your money, right? Comes to insurance GEICO'S your one-stop shop to help you save when you box up coverage for all your needs – like homeowners, motorcycle, boat, RV insurance, and more. Go to geico.com to see how easy it is to get great savings all in one spot with GEICO* [Vogue];

- добротність (є універсальним аргументом і застосовується до більшості послуг чи товарів): *It's the olives that don't make it that truly make it. At Filippo Berio good simply isn't good enough. Every year, our tastes sample 6000 oils from all over the Mediterranean, yet only the very best 6% make it into our bottles. Only if it meets the exceptionally high standards of our founder, Filippo Berio, it is worthy of bearing his name. His signature. Our promise* [Good Housekeeping];

- ергономічність (є вагомим у рекламі товарів, від застосування яких потенційних споживач очікує конкретний результат): *Pill-free vitamin D. Fast, effective immune support – in a spray. Better you* [Good Housekeeping].

- органічність (використовується переважно у рекламі продуктів харчування та товарів для дітей): *Ready to sleep organic? Avocado organic certified mattresses are handmade in Los Angeles using the finest latex, wool and cotton from our farms with trusted organic non-toxic ecological certifications. Our products is good for the planet as they are you. Now offering a personalised video with your retail experience. Start your 1-year organic mattress trial at avocadogreenmattress.com* [Vogue].

- гарантія: *Open up your home to summer. Every conservatory we design and build is bespoke and has over 60 years experience built in. All are fully guaranteed and British made. If you are thinking about creating more space, call for your free quote today and ask about our finance options* [Good Housekeeping].

- безпека (є обов’язковим аргументом у рекламуванні косметики для жінок, пральних засобів тощо): *New scalp care for your best hair. Ever. Meet Neutrogena healthy scalp. Formulas inspired by skincare ingredients. Clinically proven to cleanse +moisturize. Daily care that won't strip strands* [Vogue].

- комфорт і свобода при використанні: *Pure comfort. Another great sandal from Fly Flot. Very comfortable, lovely summer colour and great price.* [Good Housekeeping].

На відміну від тактики логічного алгоритму тактика деталізування полягає не в окресленні конкретних привабливих якостей товару (послуги), а впроваджує загальний опис якісних рис товару чи послуги, залучаючи цифрові та фактологічні дані. Зазначена тактика у рекламних текстах формулюється переважно як директив до адресата із доказовими фактами. На лексичному рівні здебільшого застосовуються числівники з конкретними уточненнями, номінативні та еліптичні конструкції з метою надання детальних доказів переваг рекламованого товару чи послуги [8, с. 156].

Наприклад, у рекламному повідомленні годинника бренду *Bulova*, тактика деталізування реалізується за допомогою числівників, які деталізують характеристики товару: *Accutron by Bulova. Only the accutron timepiece is guaranteed 99.9977% accurate on your wrist (not just in a test laboratory). Only the accutron timepiece does away with the hairspring and balance wheel, the parts which limit the accuracy of all watches. Only the accutron timepiece – with just 12 moving parts – is so rugged, so trouble-free you can forget about usual watch maintenance and repair. Only the accutron timepiece never, never needs winding – even off your wrist. Power cell lasts a fully year. Second's year cell free. Additional cell only 1.50. Only the accutron timepiece keeps time by the constant vibrations of the turning fork activated electronically. It doesn't tick. It hums. Accutron is the timing device in the Telstar Satellite. It is designed to activate the mechanism that will turn off Telstar's beacon transmitter on July 16, 1964 precisely 17,730 hours from launching* [Men's Health]. Механізм тактики деталізування базується на поданні інформації у повному обсязі, але тест не має бути завантажений зайвою інформацією. Тому, відомості про позитивні переваги товару висвітлюються у загальному вигляді і мають схематичний характер.

Тактика мотивування базується на визначенні мотиву, який є “близьким” для потенційної цільової аудиторії реклами і визначається як внутрішній психологічний стан особистості, який спонукає її до дії [13, с. 8].

Мотив це мета, реалізація якої полягає у задоволенні базових потреб потенційного покупця. Але, структура мотивації споживачів є динамічною і постійно змінюється, тому, для досягнення ефективності рекламного повідомлення головним завданням рекламистів є виділення основних мотивів, якими керується потенційний споживач. У рекламних текстах було виявлено такі релевантні мотиви:

– престижності (базується на бажанні адресата підкреслити свій соціальний статус та високий матеріальний достаток, положення у суспільстві. Цей мотив релевантний потребі у самоствердженні, тобто товар пропонується як засіб приналежності до певної соціальної групи, наприклад: *The essence of Britain. Your symbol of status, made in Switzerland by Breitling* [Men's Health].

– традиційності (зумовлений національно-культурними рисами певного етносу): *Time to shine. Healthy-looking nourished hair begins with Moroccan oil Treatment. The original in oil-infused healthcare.* [Good Housekeeping].

– трендовості (зумовлений бажанням бути відповідним тенденціям сучасності. Рекламні тексти, апелюючи до даного мотиву, переважно впроваджують зображення вишуканої жінки, яка випромінює емоції щастя та задоволення: *Style with aloe as the first ingredient, the key is moisturized curls. New styling! Crunch free. Flake free. No drying alcohols. Not all moisture is the same* [Vogue].

– доступності (зумовлений бажанням споживача отримати все легко, без будь-яких зусиль: *5 benefits. 1 bottle. Smooth. Strong. Shiny. Silky. Soft. Feel the love. Love the feel. Xo. Ogx* [Vogue].

– самоствердженні (полягає у бажанні потенційного споживача реалізувати певним чином власні здібності). Так, відповідно думці психологів і соціологів придбання та споживання товарів є певним виразом самореалізації покупців, до прикладу: *Video charts with racing icons car designers, michelin-star chefs, and movie directors? You bet your zoom* [Men's Health].

Тактика авторитетності активно використовується усіма засобами масової інформації і є ефективною у рекламному дискурсі. Зайвичай, явним авторитетом є знаменитість, що визначається професіоналізмом і користується товаром чи послугою. У деяких рекламних текстах номінація авторитету приховується, але при цьому надаються документи, оцінки експертів, свідчення свідків та інших матеріалів, які необхідні для аргументації. Інформація у переважній більшості текстів спрямована на емоційність та чуттєвість потенційного споживача, тоді як апелювання до удаваного “авторитету” додає їй переконливості й аргументативності. Релевантними для рекламного дискурсу США “авторитетами” є:

– професіонали у відповідній сфері (залежно від предмета рекламування). До прикладу, коли йдеться про красу та здоров'я, авторитетною постає думка експертів цих сфер: *Patented formula. With bifidus prebiotic. One bottle to recover stronger, younger-looking skin. Advanced Genefique. Lancome* [Vogue].

– знаменитості (актори, моделі, спортсмени тощо): *The more I have, the younger I am. Kate Winslet. Advanced Genefique. Lancome* [Vogue];

– місця (які є загальновідомими локаціями проведення конкурсів краси або створення привабливих образів (Лондон, Мілан, Токіо тощо):

– *Shiseido. Ginza Tokyo. Vital perfection. Breakthrough science from Japan. The perfect ritual to target the most visible signs of ageing. Powered by ReNeura Technology for fast firming and lifting effect. New intensive WrinkleSpot Treatment. New LiftDefine Rediance Serum and Uplifting and Firming cream.* [Good Housekeeping].

Висновки. Як демонструє аналіз даної статті аргументація є провідною у тих рекламних текстах, де переважно логіка є способом впливу на адресата. Враховуючи особливості потенційної аудиторії та якості товару, що рекламується, зазначену стратегію реалізують тактики апелюючи до логічної та психологічної сфери адресата, виділяють привабливі якості товару чи послуги, спонукають до купівлі. Перспективним вважаємо лінгвальний аналіз сутестії (навіювання) в сучасному англійськомовному рекламному дискурсі.

Джерела та література:

1. Баранов А. Н. Лингвистическая теория аргументации (когнитивный подход): автореф. дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01. М., 1990. 48 с.
2. Зирка В. В. Современная реклама : манипуляция с модными словами. *Лінгвістика XXI ст. : нові дослідження і перспективи*: зб. наук. пр. 2010. С. 116–120.
3. Киричук Л. М. Прагмакогнітивні особливості стереотипів як засобів маніпуляції в публіцистичному дискурсі. *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту ім. Лесі Українки*. 2009. № 6. С. 195–199.
4. Клушина Н. И. Аргументы в рекламе. *Русская речь*. 2001. № 3. С. 55–58.
5. Мартинюк А. П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами. *Лінгвістика XXI століття : нові дослідження і перспективи*. 2009. С. 159–167.
6. Малишенко А. О. Гендерні особливості англомовного рекламного дискурсу друкованих засобів масової інформації : автореф. дис. ... филол. наук : 10.02.04. Харків, 2010. 21 с.
7. Македонова О. Д. Лінгвостилістична організація та прагматичне функціонування англійськомовного рекламного дискурсу : дис. канд. філ. наук : 10.02.04. Запоріжжя, 2017. 234 с.
8. Македонова О. Д. Мовленнєва реалізація стратегії маніпулятивного впливу на адресата в англійськомовному рекламному дискурсі. *Нова філологія: зб. наук. пр.* 2019. С. 28–36.
9. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса. М. : Гнозис, 2007. 407 с.
10. Пихтовникова Л. С. Немецкоязычный рекламный дискурс : прагматистический и когнитивный аспекты. Харків, 2016. 160 с.
11. Романюк С. К. Комунікативні стратегії і тактики реалізації сутестивного впливу в дискурсі американської комерційної реклами. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2013. Кн. 4. С. 237–240.
12. Стернин И. А. Введение в речевое воздействие. Воронеж, 2001. 252 с.
13. Харитонов М. В. Реклама и PR в массовых коммуникациях. СПб. : Речь, 2008. 236 с.

Отримано: 31 березня 2022 року

Прорецензовано: 06 квітня 2022 року

Прийнято до друку: 08 квітня 2022 року

e-mail: viktoriya.machek01@upol.cz

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-81-86

Мачек В. П. Фемінативи в текстах словацького народного корпусу 20–30 р. 20 ст. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 81–86.УДК: 811.162.4'366 : 80182 „192/193“
ORCID: <https://orcid.org/0000-0000-0000-0000>**Мачек Вікторія Петрівна,**
аспірантка,
Університет ім. Ф. Палацького в Оломоуці**ФЕМІНАТИВИ В ТЕКСТАХ СЛОВАЦЬКОГО НАРОДНОГО КОРПУСУ 20–30 Р. 20 СТ.¹**

Стаття присвячена стану розвитку фемінативної підсистеми словацької мови у 20–30 р. 20 ст. На матеріалі текстів Словацького національного корпусу вивчено продуктивність основних словотвірних фемінізуючих формантів словацької мови, досліджено частотність вживання назв особи жіночої статі різних лексико-семантичних груп, проаналізовано ступінь соціалізації жінки у суспільстві зазначеного періоду та його відображення у мові із залученням ілюстративного матеріалу. Окреслено характер і традицію розвитку фемінативної підсистеми словацької мови, а також вплив на цю підсистему сусідньої чеської мови, які у період існування спільного Чехословацького державного утворення були неминучими. Особлива увага приділена характеристиці фемінативів на позначення жінки як соціально активної особи. Помічено тенденції до регулярності творення парних жіночих корелятів до чоловічих родо-особових назв. Результати дослідження можуть бути використані для вивчення певних мовних процесів у слов'янських мовах у зіставному аспекті, зокрема, для дослідження жіночого лексику західноукраїнського варіанта української мови, який, як відомо, у 20–30 р. 20 ст. розвивався у тісному контакті з мовами західних слов'ян.

Ключові слова: жіноча особова назва, фемінатив, родо-особова форма, словацька мова, лексико-семантична група, фемінізуючий формант.

Viktoriya Machek,
PhD student,
F. Palatsky University in Olomouc**FEMININITIES IN THE TEXTS OF THE SLOVAK PEOPLE'S CORPUS
20–30 TH. OF THE 20TH CENTURY**

Changes in the women's social status, their establishment in various spheres of professional and socio-political activities have led to the need to present women in life spheres, including those that have traditionally been considered male. Therefore, it is quite logical that in the Slavic languages, which developed in the space of post-patriarchal society, the female names are most often formed from male personal names. However, the regularity of their creation, even in closely related languages, is different. The article is devoted to the Slovak language in the 20s and 30s of the 20th century feminine subsystem development state. The productivity of the main word-forming feminizing forms of the Slovak language is studied on the basis of the texts of the Slovak National Corpus, the frequency of using female names of different lexical and semantic groups is studied, the character and tradition of the development of the Slovak language feminine subsystem, the neighboring Czech language influences on this subsystem, which were inevitable during the existence of the joint Czechoslovak state formation, are outlined. Particular attention is paid to the characterization of femininities to denote a woman as a socially active person. There are tendencies to the regularity of the creation of paired female correlates to male gender and personal names. The results of the research can be used to study certain language processes in Slavic languages in a comparative aspect, in particular, to study the female lexicon of the Western Ukrainian version of the Ukrainian language, which in the 20-30s of the 20th century developed in close contact with the languages of the Western Slavs.

Keywords: female personal name, femininity, gender-personal form, Slovak language, lexical-semantic group, feminizing formant.

Зміни в соціальному та суспільному статусі жінок, їх утвердження у різних сферах професійної та громадсько-політичної діяльності призвели до потреби презентувати жінку у сферах життя, зокрема й у тих, які традиційно вважалися чоловічими. Тому цілком логічно, що у слов'янських мовах, які розвинулися на просторі постпатріархального суспільства, найменування осіб жіночого роду найчастіше утворюються від чоловічих особових назв. Проте регулярність їх творення навіть у близькоспоріднених мовах рідна.

Досліджуючи проблему гендерного маркування назв газет, що виходили в 20–40 р. 20 ст. на радянській Україні, дослідниця О. Подоа зазначає, що причиною відсутності значної кількості жіночих особових найменувань, які утворювалися від іменників чоловічої статі за сталим чи тимчасовим заняттям, професією, соціальним станом була обмеженість жіночої діяльності лише працею в межах родини, в той час як нове соціалістичне життя було переповнене новими професіями й фахами, які ще не були до кінця опановані навіть чоловіками, а тому очікувати на появу фемінитивів було б нелогічно [2, с. 203]. У сучасному ж суспільстві, не зважаючи на значно вищий ступінь соціалізації жінки, її мовні позначення як соціально активної особи з'являються не відразу. Дослідники зазначають: і попри стрімке зростання кількості професій та видів діяльності й появу об'єктивних підстав, у мовах з андроцентричним принципом граматичної та словотвірної будови мова не завжди „встигає“ реагувати на такі швидкі зміни, тож фемінативна система неминуче відстає від системи відповідних назв чоловічої статі [3, с. 16].

Метою цього дослідження є спроба дослідити, наскільки у період, окреслений О. Подою „встигала“ на нові соціальні процеси реагувати словацька мова, яка на територіях Підкарпатської Русі неunikно контактувала з українською.

¹ Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR Univerzitě Palackého v Olomouci (IGA_FF_2021_009).

Словацька мова, як відомо, належить до мов з чітким розрізненням словотвірних форм за біологічним родом [20, с. 26]. І у ній на заваді творення родо-особового корелята до певної особової назви чоловічого чи жіночого роду може бути лише відсутність денотата, тобто, коли певний стан людини, фізіологічні особливості, рід діяльності, посада тощо оцінювались суспільством виключно як чоловічі або жіночі: *hrobár, kamenár, baník, generál, rytier, vladýka; chyžná, balerína, modistka, šestonedielka* тощо [16, с. 126]. Однак у сучасній мові у зв'язку з високим ступенем соціалізації жінки та суспільними процесами, спрямованими на усунення гендерної нерівності, жіночі назви утворюються практично до всіх чоловічих номінантів на позначення особи за професією та родом діяльності: *agronómka, dôstojníčka, majsterka, ministerka, poručička, prírodovedkyňa* тощо [16, с. 126].

Дослідження проблеми творення жіночих особових назв у словацькому мовознавстві має давню традицію. Спробу встановити певні правила, які б регулювали творення назв осіб жіночої статі від чоловічих особових назв знаходимо уже в працях А. Бернолака [17, с. 436–440], й відтоді вона розглядається в рамках загальних студій з лексикології, словотвору, дериватології [9; 15; 16; 20]. У 20 ст. дана проблема піднімається на сторінках мовознавчих часописів [6; 7; 10; 14]. Прикметно, що сучасні розвідки в галузі творення та вживання жіночих особових назв частіше мають характер гендерно спрямованих досліджень, зокрема, у контексті рекомендацій Євросоюзу та Ради Європи щодо використання „родово важеної“ мови та усунення „мовного сексизму“ в офіційних словацьких документах [5; 21; 22], або стосуються творення, вживання чи відмінювання онімних жіночих назв, переважно регіональних або іноземного походження [11]. Дослідження словотвірних засобів та способів творення та використання жіночих апелативних назв у сучасному мовознавстві носять епізодичний характер, адже творення фемінативів у словацькій мові є явищем, яке має давню традицію і регулюється чіткими правилами на мовною нормою. Такі дослідження зазвичай відображають порівняльний аспект і кореспондують з іншими слов'янськими та неслов'янськими мовами, зокрема й з українською [4; 13].

Розглядаючи питання засобів та способів мовної об'єктивації категорій роду та статі з початку 20 ст., словацькі мовознавці оперують традиційно термінами: *ženské pomenovania, názvy osôb ženského rodu, odvodené názvy osôb ženského rodu, prechýlené mená* (Л. Двонч, Ю. Фурдік, Я. Горецький, Й. Містрік та ін.). Однак в останні десятиліття дослідники-словаки активно оперують і таким поняттям як *feminatívum* (Я. Кредатусова, М. Соколова, М. Олоштяк та ін.). Й. Павлович у „Лексикології словацької мови“, наводячи приклади модифікаційних дериватів, серед інших їх презентантів вказує і „feminatíva (prechýlené mená), a to tak pri osobách, napr. *sused – sused(k)a*, ako aj pri zvieratách, napr. *lev – levica*“ [18, с. 37], а *prechýľovanie* трактує як „tvorenie feminatív, t.j. ženských pomenovaní od osôb mužského rodu a ženských podôb k názvom zvierat pomocou slovotvorných prípon“ [18, с. 37].

М. Соколова як „prechýlené názvy“ розглядає передусім „feminatíva“, як наслідок соціального статусу чоловіка та жінки у суспільстві [20, с. 26]. У даній статті на позначення назв осіб жіночої статі ми будемо оперувати терміном *фемінатив*.

Предметом даного дослідження стали фемінативи 20–30 років ХХ ст. із суфіксами *-ka, -ica, -uňa*, які дослідники словацької мови характеризують як найбільш продуктивні для творення жіночих особових назв [20, с. 26].

Відомо, що словацька мова впродовж свого розвитку постійно зазнавала впливу сусідньої чеської мови, яка вже в XIV ст., проникнувши на територію Словащини стала тут використовуватись у якості літературної. Ці впливи продовжувались і у ХХ ст. Виникнення єдиної держави Чехословаччини у 1918 році, з одного боку, сприятливо відобразилося на розвитку словацької мови. Вона стала державною мовою та мовою шкільництва. Словацькою мовою почали виходити періодичні видання, визначна роль у яких належала відродженій Матиці Словацькій. З іншого боку – на розвиток мови негативно вплинули спроби максимально наблизити словацьку мовну норму до норми чеської та створити, таким чином, спільну чехословацьку мову у двох версіях – чеській та словацькій. Перші „Правила словацького правопису“, що мали на меті передусім встановити чіткі правописні норми, були видані чехом, головою Мовознавчого відділення Матиці Словацької та спеціальної правописної комісії В. Важним (1931). За основу автор взяв „Правила чеського правопису“ та, згідно з рекомендаціями щодо максимального зближення мов двох народів – чеського та словацького, не рекомендував використовувати слова, що виразно різнилися у словацькій та чеській мовах. Натомість значна частина словацького суспільства з обуренням прийняла такі зміни, розпочалася боротьба за словацький правопис та літературну мову. Мовознавча спільнота розділилась на два табори: на прихильників чехословацької мови на чолі з В. Важним та на пуристів, які під керівництвом Г. Вартка згуртувались навколо часопису *Slovenská reč* [12, с. 80–87]. Таким чином, період 20–30 років ХХ ст. характеризується як пошуком та становленням питомо „своїх“ лексичних, граматичних та правописних норм, так і великою кількістю чехізмів, розхитуванням літературних норм мови та значною словотвірною та правописною варіативністю мовних одиниць. Однак численні „чехізовані“ мовні елементи у словацькій мові не прижились або згодом „приспосувались“ до словацької словотвірної системи, що, на думку дослідників, доводить, що словацька мова вже до 1918 року мала досить сформовану словотвірну систему, а нові завдання, які перед нею постали у 20 – 30 роках, могли цю систему частково „розхитати“, але не могли її суттєво порушити [8, с. 173].

У сучасних умовах постійного зростання інформаційних потоків все більшого значення набуває проблема автоматичного опрацювання природномовної інформації. Комп'ютерні технології, поширившись на лінгвістику, запропонували свої технічні можливості для опрацювання, збереження і відбору мовного матеріалу. Це дало поштовх до зародження та розвитку нової галузі мовознавчих досліджень: корпусної лінгвістики. Застосування комп'ютерів та спеціального програмного забезпечення суттєво змінило спосіб дослідження мови та значно полегшило роботу зі збору й систематизації лінгвістичних даних. Створення емпіричної бази дослідження у такий спосіб забезпечує мінімум витрат зусиль і часу на зібрання даних, обсяг яких водночас суттєво збільшується. Отримані в результаті корпусного аналізу дані не тільки сприяють формулюванню якісно нових висновків про мову, але й окреслюють такі напрями досліджень, які до появи корпусів не привертали уваги дослідників. Спираючись головним чином на реальний „живий“ мовний матеріал, а не на мовну інтуїцію та інтроспекцію, корпусні дослідження дозволяють абстрагуватися від суб'єктивності дослідника і наблизитися до об'єктивного вивчення мови [1, с. 5].

Тому у здійсненні цього дослідження ми вирішили звернутися до матеріалів *Словацького національного корпусу*, а саме: *Slovenský národný korpus – r1843az1954-1.0 Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2017. Dostupný z WWW: <https://korpus>*.

juls.savba.sk. Перша версія корпусу r1843az1954-1.0 доступна від 5.2.2015 у обсязі майже 24 млн. токенів корпусово опрацьованих текстів переважно з публікацій Золотого фонду SME. Тексти у даному корпусі мають основну бібліографічну та стильову анотацію, не лематизовані та морфологічно не анотовані. Пошук здійснювався за допомогою CQL.

Досліджений матеріал показав, що у текстах корпусу 20–30 р.р. 20 ст., за частотністю, як і можна було передбачити, значно переважають фемінативи на позначення жінки за **фізіологічними ознаками, віком, статтю, родинними стосунками та свояцтвом**: *matka* (829),² *tetka* (267), *dievka* (161), *manželka* (157), *babka* (39), *panenka* (23), *vnúčka* (20), *dívka* (17), *sesternica* (17), *človečica* (8), *stárka* (9), *mladica* (9), *rodička* (5), *vdovica* (5), *pastorkyňa* (5), *devka* (2), *devica* (2), *vrstovnica* (2), *d'ovka* (1), *dzívka* (1), *dzievka* (1), *dzevka* (1), *vrstovnička* (1), *štyriciatnica* (1), *dvadsiatnica* (1), *kišasonka* (2), *kišašonka* (2), *tamovka* (2), *jedináčka* (1), *vnúčka* (1), *pramatka* (1), *svatka* (1), *kmetica* (1), *sestrica* (1), *zolvica* (1), *bratanica* (1), *šestinedielka* (1), *seniorka* (1).

„*Matka* sedlička vám tvrdí, že vtedy odpoľudnia na poli bola úplne opustená, pri pôrode jej nik nepomáhal, musela si pomôcť sama“ (Gejza Vámoš. Atómy Boha). „Práce schopní pracovali na roli, v dedinke iba pasáci husí, menšie deti, a ak nejaká *stará babka* ostala doma varovať malé vnúčatá“ (Anton Bielek. Obrázky z hôr). „*Bola tu vraj dievka* driečna, *jediná dcéra* svojej matere. Ilenkou ju volali, *ne mala páru medzi pilianskymi dievčatmi*“ (Terézia Vansová. Z našej dediny).

Прикметно, що саме назви цієї семантичної групи відзначаються надзвичайною продуктивністю щодо творення демінутивних форм: *taminka*, *tamka*, *dievočka*, *devuška*, *babuška*, *babenka* тощо. Статистику фемінативів з демінутивними суфіксами ми до дослідження не залучали.

Ще одну групу жіночих особових назв творять фемінативи за **територіальною чи національною ознакою** (демографічні назви): *Slovenka* (36), *Cigánka* (34), *Židovka* (9), *rodáčka* (8), *sedlička* (7), *Maďarka* (7), *Nemka* (7), *Bosniačka* (6), *Polka* (5), *Kysučanka* (3), *Talianka* (2), *Čerkeska* (2), *Srbka* (2), *Switezianka* (2), *občianka* (2), *obyvatelka* (2), *Liptáčka* (2), *Londyňanka* (2), *kopaničiarka* (1), *Nemkyňa* (1), *Turkyňa* (1), *Češka* (1), *Mošovčianka* (1), *Polonemka* (1), *Popomaloruska* (1), *Polopolka* (1), *Klenovčianka* (1), *Čičanka* (1), *Černohorka* (1), *Viedenčianka* (1), *Viedenčanka* (1), *Cigánka* (1), *Hercegovinka* (1), *Bystričianka* (1), *dedinčianka* (1), *domorodka* (1), *Switezianka* (1).

„Čo si, *Slovenka* či *Maďarka*? Tvoj otec sa priznal akiste za Maďara, tvoja *matka* je *Nemka* a tvoji súrodenci sú Maďari. A čo si ty?“ (Ladislav Nádaši-Jégé. S duchom času). „Slovák hovorí: „Kde *Slovenka*, tam spev; kde *Maďarka*, tam hnev; kde *Nemkyňa*, tam faleš; kde *Cigánka*, tam krádež“ (Jozef Ľudovít Holuby. Obrázky zo Slovenska).

Окрему групу складають жіночі назви за **зовнішнім виглядом, характерною ознакою чи поведінкою**: *krásavica* (21), *falošnica* (9), *černovláška* (8), *nešťastnica* (7), *blondínka* (7), *klebetnica* (7), *pobehlica* (7), *blondínka* (5), *nevernica* (5), *rapotačka* (4), *milovnica* (4), *nehanebnica* (4), *zlatovláška* (3), *neborka* (3), *hrdopýška* (3), *figliarka* (4), *blondýnka* (3), *dračica* (3), *nevďačnica* (3), *podvodnica* (3), *všetečnica* (3), *čertica* (3), *ľahkomyselnica* (3), *prostitútko* (2), *amazonka* (2), *nebožka* (2), *nehanblivica* (2), *narciska* (2), *čiernovláška* (1), *zlatovláška* (1), *rusovláška* (1), *tmavovláška* (1), *brünetka* (1), *plavovláška* (1), *maškrtnica* (1), *posmešnica* (1), *roztopašnica* (1), *ukrutnica* (1), *veternica* (1), *vzteklia* (1), *zlostnica* (1), *šelmica* (1), *námesačnica* (1), *nenasytenica* (1), *naničhodnica* (1), *abstinentka* (1), *dobrodejka* (1), *farizejka* (1), *hrdinka* (1), *smieriteľka* (1), *zlodejka* (1), *nebožička* (1), *nevinnosťka* (1), *pobehajka* (1), *popeluška* (1), *ukrutnička* (1), *dobrodružka* (1), *korhelkyňa* (1), *korhelkyňa* (1).

„Pravdaže jej nadávali, že je *rapotačka* – *klebetnica*, ale všade ju radi videli“ (Martin Hranko. Kukučka). „Vy ste *figliarka*, teta Uršula!“ (Ferko Urbánek. Náš pán ujo). „A o siedmej akási *blondínka* netrpelive sa díva na hodiny, že ten naničhodník ešte nejde“ (Gejza Vámoš. Editino očko).

До назв особи жіночої статі за **міжособистісними стосунками** належать: *priateľka* (29), *snúbenica* (25), *milienka* (23), *súsedka* (19), *frajerka* (19), *chovanica* (16), *pestúnka* (15), *pacientka* (13), *kamarátka* (11), *susedka* (6), *varovkyňa* (3), *nepriateľka* (2), *priateľkyňa* (2), *priateľkyňa* (2), *milienka* (2), *oddanica* (2), *nepriateľkyňa* (1), *opatrovkyňa* (1), *predchodkyňa* (1), *priateľkyňa* (1), *kolegyňa* (1), *vrahyňa* (1), *spolužiacka* (1), *spoločnička* (1), *spoločnica* (12), *kochanka* (1), *dôvernica* (1), *dlžnica* (1), *sverenica* (1), *súložnica* (1), *slubenica* (1), *dojka* (1), *opatrovnica* (1).

„To ti dosvedčí i tvoja drahá *priateľka*, *pani radcová*, s ktorou som sa shováral, keď ma prišli volať k tomu chorému žobrákovi“ (Ladislav Nádaši-Jégé. S duchom času). „Hlávka ma nebolí, len ma ľúbst morí; susedova Marka, to mi je *frajerka*“ (Karol Anton Medvecký. Sto slovenských ballád).

Ще одна група жіночих назв за **рівнем статку, майнових відносин та належності до класового чи соціального шару, який вказує на рівень статку**: *statkářka* (20), *žobračka* (7), *zemianka* (5), *zemanka* (5), *vymenárka* (5), *boháčka* (4), *dedička* (3), *majiteľka* (3), *hoferka* (2), *otrokyňa* (2), *majiteľka* (1), *milionárka* (1), *mestianka* (1), *trochárka* (1), *aristokratka* (1), *nešťachetnica* (1), *penzistka* (1), *hotelierka* (1).

„Ďalej spomínala, že keby to vraj *boháčka* spáchala, nevyčítali by s ňou také komédie, ako s úbohous Evou“ (Ferko Urbánek. Hriešnica). „A vtedy pocítila *výmennárka*, čo i naoko hundrala na *dievča*, že prehrešuje sa proti mužovým príkazom“ (Peter Kompiš. Zelený mlyn). „*Statkářka* sa zahľadela von do zimnej krajinky, ktorú príroda prikúzlila za jedinou noc“ (Peter Kompiš. Zaviata fontána).

У матеріалах Словацького народного корпусу нами виявлено незначну кількість фемінативів за **релігійними та ідеологічними переконаннями або способом життя, що з ними пов'язані**: *hriešnica* (15), *katolíčka* (8), *svätica* (8), *evanjelička* (7), *jazyčnica* (5), *svätuškářka* (4), *cirkevníčka* (4), *cirkevníčka* (3), *Luteranka* (3), *kresťanka* (3), *mniška* (1), *samotářka* (1), *klaštornica* (2), *pustovnica* (3), *národovkyňa* (1), *feministka* (1), *reformátka* (1), *vlastenka* (1), *arcipanslávka*.

„A ona také *luteránka*, bila by sa za tú svoju vieru, len v tom kostole vysedávať“ (Peter Kompiš. Matka). „Ja som mu tiež nemohol dať vývod, lebo som nevedel, či to hovorila ako *kresťanka* vôbec a či ako *katolíčka*, keď vedela o ňom, že je evanjelik“ (Michal Bodický. Rozpomienky a pamäti).

Високою частотністю у означений період позначені **андроніми на позначення жінки за професією, родом заняття, соціальним статусом або посадою чоловіка**: *mlynárka* (72), *rychtárka* (32), *farárka* (24), *rehtorka* (8), *notárka* (8), *horárka* (5), *direktorka* (5), *kasnářka* (4), *farníčka* (1), *apaterárka* (2), *sultánka* (1), *rektorka* (1), *uhliarka* (1), *prefektka* (1), *hodinárka* (1), *generálka* (1).

² Тут і далі у дужках наводимо частотність вживання фемінатива у текстах, що увійшли до Словацького народного корпусу

„Domáci: mlynár, **mlynárka** a najstaršia **dcéra** prestali jest', akoby boli razom stratili chuť“ (Peter Kompiš. Zelený mlyn), „Pozrite len, jako na mňa zazerá, keď som ho prezradila“, hovorila pani **notárka**, ukazujúc na svojho muža, ktorý od zlosti blednul a pri rečiach svojej polovičky nepekným okom hľadel na ňu...“ (Pavel Beblavý. Pút' na Velehrad), „A potom berie **pani direktorka** všelijaké hodiny, klavírne, francúzske a čo ja viem aké. I maľovať sa, vrah, učí“ (Peter Kompiš. Dieťa), „Prečo si si nepýtala niečo v horárni, **horárka** je dobrá žena, dá každému núdznemu“ (Ol'ga Textorisová. Tri rozprávky).

Прикметно, що значну кількість жіночих назв осіб, зафіксованих у текстах корпусу, творять і **фемінативи** – **назви соціально активної особи**:

За постійно чи тимчасово виконуваною функцією, ситуативною діяльністю або статусом, освітнім статусом: *žiačka* (14), *svedkyňa* (7), *družica* (5), *besednica* (4), *prednášateľka* (3), *predsedníčka* (3), *prednášateľka* (3), *vysloboditeľka* (2), *posluchárka* (2), *čitateľka* (2), *posluchačka* (2), *hlásateľka* (2), *trpiteľka* (2), *jednatelka* (2), *studentka* (1), *učnica* (1), *radkyňa* (1), *prosebnica* (1), *pútnica* (1), *vinšovnica* (1), *sprievodkyňa* (1), *zradkyňa* (1), *tuláčka* (1), *propagátorka* (1), *osloboditeľka* (1), *nosička* (1), *návštevatelka* (1), *cestovateľka* (1), *modlenička* (1), *lovkyňa* (1), *plavkyňa* (1), *jazdkyňa* (1), *patrónka* (2), *patronka* (1).

„Ja som mu práve vykladal naše národné krivdy, keď sa dostaví ku mne **žiačka** z tamojšej vyššej elementárky ...“ (Karol Anton Medvecký. Sto slovenských ballád), „**Prednášateľka** vystúpi vo vkusnom maškarnom obleku, bez náličnice, túto drží v ruke a s citom recituje“ (Ferdo Urbánek. Sólové výstupy pre dámy), „A kto zná“ prerušil mlčanie Tornally „či v nej až poteraž neupí moja **vysloboditeľka**?“ (Pavel Beblavý. Dedič Muráňa).

Виявлені нами назви за титулом зазвичай позначають і жінку за її власним титулом, і за титулом чоловіка: **grófska** (33), **barónka** (10), **kurfürstka** (7), **kňazica** (3), **hosudarka** (2), **kňahyňa** (2), **panovníčka** (2), **kňazovka** (1), **vojvodkyňa** (2), **kňazka** (1).

Жіночі назви титулованих осіб часто трапляються в текстах поряд з назвами жінок за активною суспільною діяльністю, адже жінки, що мали статус у суспільстві, певний титул, а відтак – і можливість здобути освіту, займались суспільною діяльністю: „**Protektorkou** či **patrónkou** bálu bývala niektorá **grófska** alebo **barónka** v stolici, často i žena hlavného župana“ (Peter Kompiš. Mostenické bály).

За господарсько-побутовою діяльністю: *služka* (107), *hospodárka* (7), *služka* (5), *domovnica* (4), *frajcimerka* (3), *posluhovačka* (2), *služebkyňa* (2), *služobkyňa* (2), *zlužobnica* (1), *kľučiarica* (1), *domovníčka* (1), *pomocníčka* (1), *obsluhovačka* (1), *nádenička* (1), *nádennička* (1), *nádenica* (1), *vypomocnica* (1).

„GUSTO: Ale tvoja **frajcimerka** ma len predsa tu i tu obslúžiť musí. BETKA: Ešte že čo? Aký múdry. Ja si ňu obslúžim sama. **Frjajcimerka** bude len na parádu“ (Ferdo Urbánek. Ó, tie ženy!), „A za to ju ani do polovice nechal, ako to robí každý poriadny manžel. Nič nemá na seba písané, je u neho horšia, než **nádenica**, nežli **služka**“ (Peter Kompiš. Bič).

Серед **фемінативів за місцем роботи, професією та родом діяльності** виявлено найбільше особових назв, що ідентифікують жінку за її діяльністю у сферах освіти та культури, кулінарії, торгівлі, медицини. Рідше – у фінансовій, адміністративній сфері, у сфері надання побутових послуг тощо. У цій семантичній групі виявлено такі лексичні одиниці: *kuchárka* (42), *učiteľka* (25), *krčmárka* (20), *žnica* (19), *tanečnica* (17), *pekárka* (17), *úradníčka* (14), *úradnica* (9), *spevákka* (8), *poštárka* (8), *robotníčka* (7), *ošetrovatelka* (6), *kontoaristka* (5), *pokladnička* (5), *daktorka* (6) *šenkárka* (4), *veštička* (4), *predavačka* (4), *herečka* (4), *účtovníčka* (3), *spisovatelka* (3), *umelkyňa* (3), *krajčírka* (3), *trafikanica* (2), *robotníčka* (2), *redaktorka* (2), *práčka* (2), *žnička* (2), *pračka* (4), *poetka* (2), *pisateľka* (2), *veštkyňa* (2), *ševkyňa* (2), *filozofka* (2), *redaktorka* (2), *kucharka* (1), *kramárka* (1), *kellnerka* (1), *kasírka* (1), *kassírka* (1), *husiarka* (1), *žnečka* (1), *rolníčka* (1), *tajomníčka* (1), *prodavačka* (1), *pisateľka* (1), *pisárka* (1), *mliečarka* (1), *medička* (1), *lekárka* (1), *krajčírka* (1), *vychovávateľka* (1), *učiteľka* (1), *tkáčka* (1), *spisovateľka* (1), *sekretárka* (1), *harfenistka* (1), *kreslička* (1), *priekupnica* (1), *čiašnica* (1), *vyšivkárka* (1).

„Členami sdruzenia boli krem nej miestna **trafikanica**, suchá, mrzutá **stará panna**, **slečna kasírka** so železničnej stanice, mladý doktor práv, zamestnaný v kancelárii dra Mihóka, fabrický inženieer a profesor Zalkai, ambiciozny vyholený brúnet so zlatým cvikom na veľkom uhrovitom nose“ (Peter Kompiš. Osloboditeľ), „Bolo mi tiež nápadným, že **pisateľka** pozná rozkvitlú lipku pri Kamennom mlyne, ale tých dvestotisíc zvíťazilo“ (Ferdinand Dúbravský. Podozrivá nevesta), „Terajšia správa spočíva v rukách dám: Anna Jurkovičová, **jednatelka**; Kristina Smieskolová, **účtovníčka**; Ella Bohatová, **kreslička**, Betka Ozábalová, **výpomocnica** (Ferdinand Dúbravský. Slobodné mesto so sriadeným magistrátom Uhorská Skalica), „V nemocnici márne ho zadržávala **ošetrovatelka**. Rútil sa do izby k žene a túžil si ju k sebe, hotový vďačne s ňou umrieť, keby bolo treba“ (Peter Kompiš. Zelený mlyn), „**Slečna** daktorka, je zle. VOKURKOVÁ vyskočí: Čože je, človeče, hovorte, čo je tam vonku?“ (Gejza Vámoš. Atómy Boha).

Виявлено фемінатив **daktorka** і у значенні жінки-носія наукового ступеня, що засвідчує досить широкі можливості для жінок не лише у сфері медицини, але й науки: „**Daktorka filozofie** Lujza podceňovala prácu svojej švagrinej Helmerovej a shodla sa s jej troma **dcérami**, „že **mama** je nervózna“. (Ferdo Urbánek. Doplňok č. 1. Urbánkovej dramatickej literatúry (do konca roka 1938)).

Досліджений нами матеріал демонструє, що за частотністю вживання у Словацькому народному корпусі, у 20-30 роки 20 ст. значно переважають фемінативи на позначення жінки за фізіологічними ознаками, віком, статтю, родинними стосунками та свояцтвом. Натомість жінка у досліджуваних текстах постає як цілком самостійна, соціально активна особа, що й відображається у системі її назв: семантична група фемінативів на позначення жінки за професією та родом діяльності є найчисельнішою (61 одиниць). Друге за чисельністю місце посідає лексико-семантична група жіночих назв за зовнішнім виглядом, характерною ознакою чи поведінкою (59 одиниць). На опрацьованому матеріалі нами виявлені також наступні групи фемінативів: за фізіологічними ознаками, віком, статтю, родинними стосунками та свояцтвом (38 одиниць), за територіальною чи національною ознакою (37 одиниць), за міжособистісними стосунками (34 одиниць), за постійно чи тимчасово виконуваною функцією, ситуативною діяльністю або освітнім статусом (34 одиниць), за релігійними та ідеологічними переконаннями або способом життя, що з ними пов'язані: (19 одиниць), за рівнем статку, майнових відносин та належності до класового чи соціального прошарку, який вказує на рівень статку (18 одиниць), за господарсько-побутовою діяльністю (17 одиниць), андроніми на позначення жінки за професією, родом заняття, соціальним статусом чоловіка (16 одиниць), за титулом чоловіка або за власним титулом (10 одиниць). Найбільш продуктивним фемінізувальним формантом виявився, цілком передбачувано, формант *-ka* (237 одиниць), другим продуктивним формантом є формант *-ica* (72 одиниць) і дещо меншою продуктивністю відзначається формант *-yňa* (31 одиниць). Зазначимо, що нами виявлено досить значну кількість

випадків варіювання фемінізувальних формантів, як-от: *Nemka – Nemkyňa, úradníčka – uradnica, spoločníčka – spoločnica* та дублетних правописних форм: *kasírka – kassírka, slúžka – služka, zemanka – zemiánka* тощо. Оскільки до нашого аналізу були залучені усі тексти, що увійшли корпусу 20-30-х р., фактичний матеріал засвідчує не лише питомо словацькі літературні найменування жінки, але й варіанти т. зв. чехословацької мови, діалектні та регіональні одиниці та okazionalizmi. Отож найбільш живі лексичні одиниці часто вирізняються великою чисельністю варіативних форм, як-от: *priateľkyňa – prítelkyňa – prítelkyňa, dievka – dívka – devka – devica – d'ovka – dzívka – dzievka – dzevka* тощо. Однак дане дослідження дозволяє стверджувати, що вже у 20–30 рр. 20 ст. у словацькій мові простежується тенденція до регулярного та послідовного творення жіночих корелятивів до чоловічих родо-особових форм, ймовірно, під впливом чеської мови, що опиралася на давню старочеську традицію. Перспектива даного дослідження бачиться нам у дослідженні впливів словацької (та чеської мови) на західноукраїнський варіант української мови, одним із сегментів якого була мова жителів Підкарпатської Русі, яка у зазначений період входила до складу Чехословаччини з офіційно затвердженим у чехословацьких державних документах правом користуватись власною «галицькою малоруською мовою».

Джерела та література:

1. Жуковська В.В.. Вступ до корпусної лінгвістики : навч. посіб. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. 142 с.
2. Пода О. Газети Радянської України 20–40-х років XX століття: проблема гендерного маркування. Психолінгвістика: наук.-теорет. зб. Переяслав-Хмельницький, 2008. Вип. I. С. 197–204.
3. Тараненко О. Словотворення української мови в аспекті її сучасних системно-нормотворчих тенденцій (кінець XX – початок XXI ст.). Мовознавство. 2015. № 1 С. 3–32.
4. Шпілько І. Фемінативи з суфіксом –ка в українській і словацькій мовах. Вісник Дніпропетровського університету. Серія „Мовознавство“. Дніпропетровськ, 2010. № 11. Вип. 16. С. 383–388.
5. Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka Národný projekt. Inštitút rodovej rovnosti. Termín realizácie projektu: 10/2009 – 03/2015 / Jana Cviková (ed.). URL: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf (дата звернення: 15.2.2022).
6. Blanár V. Minister–ministerka // Slovo a tvar II. Bratislava, 1948. Č. 2. S. 52–54.
7. Dvonč L. Odvođenje názvy osôb ženského rodu v spisovnej slovenčine // Slovenská reč. 1972. Č. 1. S. 39–48.
8. Furdík J. Život so slovotvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin / Ed. Ološtiak M., Gianitsová – Ološtiaková L. Košice : LG, 2005. 473 s.
9. Horecký J. Onomaziologická štruktúra Slovenčiny. Bratislava : SJS pri SAV, 2003. 61 s.
10. Horecký J. Ženské mená zamestnania // Slovo a tvar III. Bratislava, 1949. Č. 2. S. 73–75.
11. Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie? / ed. Molnár Satinská L., Valentová I. Bratislava : SAV, 2016. 160 s.
12. Jóna Eugen. Václav Vážný a jeho práce o slovenčine // Naše řeč, 1953. R. 36. Č. 3–4, S. 80–87. URL: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4282> (дата звернення: 16.2.2022).
13. Kredatusová J. Nové ženské pomenovania v ukrajínčine a slovenčine // Kredatusová J. Ukrajinská neológia a obnovovacie procesy v ukrajinskej lexike. Prešov : FF PU v Prešove, 2014. S. 144–151.
14. Mazúr S. Ženské formy k menám zamestnania // Slovenská reč. 1942 – 1943. R.X. S. 135–136.
15. Miko F. Rod číslo a pád podstatných mien. Bratislava : SAV, 1962. 254. s. 5.
16. Morfológia slovenského jazyka / Dvonč L. a iní. Bratislava: SAV, 1966. 894 s.
17. Pavelek J. Gramatické dielo Antona Bernoláka. Bratislava : SAV, 1964. 554 s.
18. Pavlovič J. Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnej zásobe. Trnava, 2012. 82 s.
19. Slovenský národný korpus – r1843az1954-1.0 Bratislava: Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 2017. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.
20. Sokolová M. Nový deklináčny systém slovenských substantív. Prešov : FFPU v Prešove, 2007. 346 s.
21. Štefaňáková J. Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu. Banská Bystrica, 2020. 317 s.
22. Urbanová Lujza. Rodovo citlivá slovenčina – súčasný stav, možnosti jej tvorby a využitia // Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie: zborník príspevkov zo 7. Medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24.09.2009 v Banskej Bystrici / Jana Klincková (ed.). Banská Bystrica, 2010. S. 558–570.

References:

1. Zhukovs'ka V.V. Vstup do korpusnoyi linhvistyky [Introduction to corpus linguistics]: navch. posib. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, 2013, 142 s.
2. Poda O. Hazety Radyans'koyi Ukrayiny 20–40-kh rokiv KhKh stolitya: problema hendernoho markuvannya [Newspapers of Soviet Ukraine in the 1920s and 1940s: The Problem of Gender Labeling]. Psykholinhvistyka [Psycholinguistics]: nauk.-teoret. zb. Pereyaslav-Khmel'nyts'kyi, 2008. Vyp. I. S. 197–204.
3. Taranenko O. Slovtvorennia ukrayins'koyi movy v aspekti yiyi suchasnykh systemno-normotvorchykh tendentsiy (kinets' XX – pochatok XXI st.) [Word-formation of the Ukrainian language in the aspect of its modern system-normative tendencies (end of XX – beginning of XXI century)]. Movoznavstvo [Linguistics]. 2015. № 1 S. 3–32.
4. Shpit'ko I. Feminativy z sufiksom –ka v ukrayins'kij i slovats'kij movakh [Feminatives with the suffix –ka in Ukrainian and Slovak]. Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Seriya „Movoznavstvo“ [Bulletin of Dnipropetrovsk University. Linguistics Series]. Dnipropetrovs'k, 2010. № 11. Vyp. 16. S. 383–388.
5. Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka Národný projekt. Inštitút rodovej rovnosti. Termín realizácie projektu: 10/2009 – 03/2015 / Jana Cviková (ed.). URL: http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf (дата звернення: 15.2.2022).
6. Blanár V. Minister–ministerka // Slovo a tvar II. Bratislava, 1948. Č. 2. S. 52–54.
7. Dvonč L. Odvođenje názvy osôb ženského rodu v spisovnej slovenčine // Slovenská reč. 1972. Č. 1. S. 39–48.
8. Furdík J. Život so slovotvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin / Ed. Ološtiak M., Gianitsová – Ološtiaková L. Košice : LG, 2005. 473 s.
9. Horecký J. Onomaziologická štruktúra Slovenčiny. Bratislava : SJS pri SAV, 2003. 61 s.
10. Horecký J. Ženské mená zamestnania // Slovo a tvar III. Bratislava, 1949. Č. 2. S. 73–75.
11. Jazykovedné štúdie XXXIII. Prechýľovanie: áno – nie? / ed. Molnár Satinská L., Valentová I. Bratislava : SAV, 2016. 160 s.
12. Jóna Eugen. Václav Vážný a jeho práce o slovenčine // Naše řeč, 1953. R. 36. Č. 3–4, S. 80–87. URL: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4282> (дата звернення: 16.2.2022).
13. Kredatusová J. Nové ženské pomenovania v ukrajínčine a slovenčine // Kredatusová J. Ukrajinská neológia a obnovovacie procesy v ukrajinskej lexike. Prešov : FF PU v Prešove, 2014. S. 144–151.

14. Mazúr S. Ženské formy k menám zamestnania // Slovenská reč. 1942 – 1943. R.X. S. 135–136.
15. Miko F. Rod číslo a pád podstatných mien. Bratislava : SAV, 1962. 254. s. 5.
16. Morfológia slovenského jazyka / Dvonč L. a iní. Bratislava: SAV, 1966. 894 s.
17. Pavelek J. Gramatické dielo Antona Bernoláka. Bratislava : SAV, 1964. 554 s.
18. Pavlovič J. Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnej zásobe. Trnava, 2012. 82 s.
19. Slovenský národný korpus – r1843az1954-1.0 Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2017. Dostupný z WWW: <https://korpus.juls.savba.sk>.
20. Sokolová M. Nový deklinačný systém slovenských substantív. Prešov : FFPU v Prešove, 2007. 346 s.
21. Štefaňáková J. Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu. Banská Bystrica, 2020. 317 s.
22. Urbancová Lujza. Rodovo citlivá slovenčina – súčasný stav, možnosti jej tvorby a využitia // Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie: zborník príspevkov zo 7. Medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 23. – 24.09.2009 v Banskej Bystrici / Jana Klincková (ed.). Banská Bystrica, 2010. S. 558–570.

Отримано: 1 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 15 лютого 2022 р.

e-mail: olganazarenko1@gmail.com

oksanaenglishteacher@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-87-91

Назаренко О. І., Нестеренко О. Є. Особливості лінгвальної маніпуляції у судовому дискурсі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 87–91.

УДК: 811.111'42

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-628-910>

Web of Science Researcher ID: AAC 8292 2022

Назаренко Ольга Іванівна,

старший викладач,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5924-6174>

Web of Science Researcher ID: AAC-6847-2022

Нестеренко Оксана Євгенівна,

викладач

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛЬНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ У СУДОВОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто особливості вербальної реалізації маніпулятивного впливу у судовому дискурсі. Судовий дискурс, сферою формування та функціонування якого є судова зала, втілює судовий процес і являє собою різновид та складову частину юридичного дискурсу. Це різновид інституційного спілкування, сферою функціонування та формування якого є спеціалізований орган державної влади (суд), який здійснює правосуддя. Тобто, судовий дискурс є інституціональним типом дискурсу. Говорячи про соціально важливі наслідки судового дискурсу, ми маємо на увазі вирішення правового конфлікту та зміну правової ситуації. В цьому і полягає головна функція судового дискурсу. Тобто, даний тип дискурсу має виражений соціальний характер, характеризується інституціональністю, емотивністю та персуазивністю.

Судовий дискурс є узагальнюючим поняттям, що об'єднує в собі багато дискурсів, одними із головних різновидів даного дискурсу є дискурси обвинувача та захисника, і при цьому адвокатський дискурс є більш емоційним, критичним та навіть саркастичним. Головною метою адвокатського дискурсу є захист, і саме для досягнення цієї мети адвокати вдаються до тактики нападу, яка реалізується через глузування, шпильки, іронію, сарказм, обмови, натяки та дискредитацію. Зважаючи на всі ці фактори, у статті зазначається, що цей тип дискурсу є достатньо маніпулятивним. Даний тип маніпуляції реалізується шляхом задіяння певних мовних засобів, тобто шляхом лінгвістичної маніпуляції. Найпоширенішими вербальними прийомами маніпуляції, до яких вдаються адвокати, є повтори, риторичні питання, мовна гра, стереотипи, метафора та граматична інверсія.

Ключові слова: лінгвістична маніпуляція, судовий дискурс, дискурс адвоката, повтори, риторичні питання.

Olga Nazarenko,

Senior Lecturer,

Kyiv National Taras Shevchenko University

Oksana Nesterenko,

Lecturer,

Kyiv National Taras Shevchenko University

THE PECULIARITIES OF LINGUAL MANIPULATION IN TRIAL DISCOURSE

The article looks into the problem of manipulative impact verbal realization in trial discourse. Trial discourse, which is formed and functions in a courtroom, is a part of legal discourse which embodies a trial. Trial discourse is a type of institutional communication and the sphere of its forming and functioning is a state agency (court) which administers justice. Social characteristics of discourse manifest themselves in those discourse types which are made and maintained by different social institutions. Speaking about important social consequences of court discourse we mean legal dispute resolution and a change of legal situation. That is the main function of trial discourse.

Trial discourse is a general notion which comprises a lot of discourse types, and prosecutor and defense lawyer discourses are among the main types of it. Besides institutionality, which is specified by status and role relationships, the above mentioned discourse types are characterized by emotiveness, logical accomplishment, termhood and persuasiveness. The main aim of advocate discourse is their client defense that is why their discourse is more emotional as they try to gain the initiative and resort to the tactic of attack which is realized via irony, sarcasm, mockery, hints, suggestion. Taking into consideration all these facts we must admit that defense lawyer discourse is more manipulative than prosecutor one. This manipulative discourse is actualized by a great number of verbal means, in other words, by linguistic manipulation. The commonest verbal ways of realizing such manipulative impact on listeners' consciousness are reiteration, rhetorical questions, language games, stereotypes, metaphor and grammar inversion.

Keywords: linguistic manipulation, trial discourse, defense lawyer discourse, reiteration, rhetoric questions.

Постановка проблеми та обґрунтування її актуальності. Станом на сьогодні лінгвістика розвивається таким чином, що актуальними є дослідження, спрямовані на рішення прикладних завдань, і в світлі актуалізації прикладних аспектів великої популярності набувають проблеми, пов'язані із використанням мови у власних цілях. Одним із аспектів управляючих можливостей мови є маніпулювання – прихований вплив використання мови, спрямований на досягнення власних цілей за рахунок об'єкта маніпуляції. Маніпулятивна комунікація у різних видах дискурсу глибоко вивчається сучасними лінгвістами, але дослідження різноманітних лінгвальних прийомів та тактик, шляхом застосування яких реалізується маніпулятивний вплив на свідомість реципієнта у судовому дискурсі, є недостатнім, що і визначає актуальність представленого дослідження.

Метою даної статті є дослідження особливостей різноманітних вербальних шляхів та способів вираження маніпулювання у адвокатському дискурсі як різновиді судового дискурсу.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Проблема лінгвального вираження маніпулятивного впливу була висвітлена у роботах таких провідних лінгвістів як Н. Ферклоф, Т. ван Дейк, Р. Водак, М. Колтхард, Т. В. Дубровська, К. Гіланд, Н. Хомський. Саме ці вчені є основоположниками дослідження проблеми реалізації маніпулятивного впливу різноманітними мовними засобами у різних видах дискурсу.

Такі вітчизняні лінгвісти як О. В. Дмитрук, В. В. Зірка, М. О. Зайцева також приділили значну увагу вивченню цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення професійного дискурсу є актуальною проблемою в лінгвістиці станом на зараз, так як його лінгвопрагматична та національно-культурна специфіка відображає історичні, філософські, соціальні та культурні фактори формування цього явища та є дзеркалом ментальності його учасників.

Інтерес до функціонування мови у різних сферах людської діяльності, який переважає в дослідницькій парадигмі лінгвістики останніми роками, охопив і сферу правової діяльності. На межі права та лінгвістики сформувалася нова дисципліна, а саме юрислінгвістика, що має свої певні проблеми та методологію. Дисципліна досліджує процеси та трансформації, що мають місце в тій чи іншій правовій площині діяльності суспільства та певним чином втілюються у мові. Саме суспільство, в якому функціонує та розвивається юрислінгвістика, висуває на перший план актуальні проблеми, які вимагають глибокого аналізу та своєчасних рішень.

Відомі сучасні лінгвісти, наприклад Ферклоф, підкреслюють саме соціальну значимість дискурсу, де дискурс розглядається як елемент соціального життя, тісно пов'язаний з усіма його аспектами (Fairclough, 2004:3).

Р. Водак також підкреслює соціальну значимість дискурсу. «Дискурс – це мова, що використовується у мовленні та письмі – як форма «соціальної практики». Дискурс як соціальна практика передбачає діалектичний взаємозв'язок між певною дискурсивною подією і ситуацією(ями), інститутом(ами), і соціальною структурою(ами), які задають його структуру – вони формують дискурсивну подію, а також дискурсивна подія формує їх». Wodak, 1997:6).

Соціальний характер дискурсу можна у повній мірі віднести до юридичного дискурсу та його різновиду судового дискурсу.

П. Гудріч пропонує наступне визначення юридичного дискурсу: «Поняття юридичного дискурсу потребує переоцінки юридичних основ вивчення права. На відміну від традиційних положень переважно формального та пояснювального характеру, які є основою переважаючого уявлення про самостійність юридичного тексту та односторонності його мови, я підтримую критичний, інтердисциплінарний та інтертекстуальний підхід до юридичного тексту». (Goodrich, 1987: 6).

Судовий дискурс, сферою формування та функціонування якого є судова зала, втілює судовий процес і являє собою різновид та складову частину юридичного дискурсу. «Судовий дискурс – це вербально-знакове вираження процесу комунікації в ході судового процесу, яке розглядається в соціально-історичному, національно-культурному конкретному ситуативному контексті, з урахуванням характеристик та намірів комунікантів. При цьому конкретною метою процесу є вирішення правового конфлікту та зміна правової ситуації» (Дубровська, 2012:292).

Судовий дискурс має процесуальний характер, розгортаючись в процесі судових засідань, важливою ознакою яких є певна тривалість. Тип комунікативної події, а саме судового засідання, яке може тривати багато днів, визначає процесуальність судового дискурсу, що розгортається у часі. У судовому дискурсі відображуються окремі стадії судового процесу із притаманними їм особливостями.

Судовий дискурс є узагальнюючим поняттям, що об'єднує в собі багато дискурсів, на основі аналізу яких є можливим виділення типових характеристик та загальних закономірностей побудови судової комунікації. Це різновид інституційного спілкування, сферою функціонування та формування якого є спеціалізований орган державної влади (суд), який здійснює правосуддя.

Соціальна значимість різних типів дискурсів найяскравіше виявляється у тих їхніх різновидах, які створюють та підтримують соціальні інституції. Тобто, судовий дискурс є інституціональним типом дискурсу. На думку В.І. Карасика, «інституціональний дискурс є спеціалізований, клішерований різновид спілкування між людьми, які можуть не знати одне одного, але змушені спілкуватися у відповідності до норм даного соціуму.» (Карасик, 2000: 7).

Говорячи про соціально важливі наслідки, ми маємо на увазі вирішення правового конфлікту та зміні правової ситуації. В цьому і полягає головна функція судового дискурсу.

Одними із головних різновидів судового дискурсу є дискурс адвоката та обвинувача. Окрім інституціональності, яка обумовлюється статусно ролевими стосунками, ці два види судового дискурсу характеризуються емотивністю (прояв сильних емоцій та спонтанних почуттів), логічною завершеністю, термінологічністю, персуазивністю. В ході професійного спілкування сторін під час судового засідання має місце передача інформації, саме тому необхідно виділити експлікативну функцію дискурсу. Адвокат та обвинувач дають оцінку інформації, таким чином можна виділити аксіологічну функцію, яка складається із таких оціночних компонентів, як емоційний, емоційно-інтелектуальний та інтелектуально-логічний. Однією із цілей адвокатського дискурсу є визивання емоцій, привертання уваги та спонукання до прийняття рішення. В цьому відношенні адвокатський дискурс відрізняється від дискурсу обвинувачення, який є набагато менше емоційним. Адвокат відстоює інтереси підзахисного, доводячи невинність обвинуваченого або менший ступінь його провини на підставі об'єктивності та обґрунтованості своїх висновків, використовуючи при цьому усі засоби, в тому числі впливаючи на суддю і через емоції.

Адвокат в судовому засіданні намагається заволодіти ініціативою в ході судового розгляду і відповідно вдається до стратегії нападу, коли намагається викрити помилку або несправедливість обвинувача. Така стратегія реалізується за допомогою дискредитації, критики обвинувача і, навіть, сарказму.

Окрім того, адвокату слід вплинути на суд, так як саме після його промови і останнього слова підсудного суд видаляється на нараду.

Головною метою адвокатського дискурсу є захист, і саме для досягнення цієї мети адвокати вдаються до тактики нападу, яка реалізується через глузування, шпильки, іронію, сарказм, обмови, натяки та дискредитацію, а також до тактики психологічного впливу, яка представлена прийомом навіювання сумніву, пошуками співчуття, вираження каяття, проявами смирення, ігнорування, створення позитивного образу обвинуваченого.

Зважаючи на всі фактори, вказані вище, можна зазначити, що адвокатський дискурс є достатньо маніпулятивним.

За Є. Л. Доценко, маніпуляцію розглядають як вид психологічного впливу, який націлений на зміну напряму активності іншої людини та виконаний настільки майстерно, що залишається непоміченим цією людиною (Доценко, 1997:59).

Оскільки будь-яка маніпуляція свідомості людини здійснюється за допомогою певних вербальних засобів та прийомів, вона є психолінгвістичним процесом, і для його повного дослідження є необхідним глибокий аналіз лінгвістичних факторів. Саме тому, в лінгвістиці цей процес має назву «мовна або лінгвістична маніпуляція».

На думку В. Є. Чернявської лінгвістична маніпуляція є мовним впливом, спрямованим на неявне, приховане спонукання адресата до виконання певних дій; як приховане впровадження у його свідомість бажань, відносин, установок, які слугують здійсненню інтересів відправника повідомлення, які, зазвичай, не збігаються із інтересами адресата (Чернявская, 2006:38). Мета мовної маніпуляції – схилити особу, якою маніпулюють, (адресата) до того, щоб він прийняв певні висловлювання як істинні без урахування усіх аргументів.

Варто зазначити, що саме прихований характер впливу є основною ознакою маніпуляції. Саме в цьому і полягає складність цього феномена: маніпулятор діє не явно, а приховано, і в зв'язку з цим адресату важко розпізнати його справжні наміри та захиститися від такого роду дій. Вірогідно, що цей критерій є вирішальним фактором успішного маніпулювання: адресат не має здогадуватися про наміри того, хто говорить, і у нього виникає ілюзія самостійного прийняття рішення.

На практиці мовне маніпулювання здійснюється за допомогою конкретних способів та прийомів. Вибір належного способу залежить від цілей та задач, які ставить перед собою суб'єкт маніпуляції.

Персуазивність та суггестивність є головними способами мовного впливу в судовому дискурсі. Персуазивність (від латинського *persuadere* – переконувати) означає вплив автора усного або письмового повідомлення засобами мови на свідомість його адресата з метою переконання у чомусь, заклику його до здійснення або нездійснення певних дій. Персуазивний комунікативний процес представлений такими ситуаціями, в яких люди свідомо продукують повідомлення, націлені на те, щоб спровокувати певну поведінку реципієнта або вплинути на його точку зору.

Суггестивність (від латинського *suggestere* – навіювати)- включення навіювання в інформацію, яка повідомляється в прихованому, замаскованому вигляді. Також суггестивність характеризується неусвідомленістю, непомітністю, мимовільністю її засвоєння.

Майстерне володіння мовою відіграє важливу роль у судовій та процесуальній практиці. Різноманітність та багатство мовних засобів дає можливість юристам по-різному представляти одну і ту ж саму ситуацію. Таким чином, лінгвістична маніпуляція є одним із способів впливу на результат справи. Більш того, юриспруденція та лінгвістика досить активно взаємодіють, так як для розгляду справ про захист честі, гідності та ділової репутації, про наклеп, образу адвокатів необхідно проводити лінгвістичний аналіз тексту, обов'язково враховуючи різноманітні шляхи та способи лінгвістичного маніпулювання.

Повтор є одним із найпоширеніших засобів мовної маніпуляції у адвокатському дискурсі. Повторення одних і тих самих тверджень закріплює в свідомості слухача одну і ту ж саму інформацію, тим самим, окрім мовного впливу, на слухача здійснюється психологічний тиск, значно поглиблюючи переконливість маніпулятора.

"The prosecutor didn't face a threat that night. The judge didn't face a threat that night, and the 12 of you didn't face a threat that night...Self-defense is not just the stuff of law books. Self-defense is a defense that nature herself recognizes, a recognition really that any living creature is going to act, or react a certain way when faced with a threat. Self-defense is often something that police and prosecutors don't really understand" (8). У даному випадку підзахисного звинувачують у перевищенні дозволеної самооборони при скоєнні нападу із застосуванням холодної зброї. Використання адвокатом повторів робить його промову більш переконливою, і застосування його клієнтом холодної зброї виглядає більш вмотивованим.

My client deserves better. Mrs. Jackson deserves better. She should know who really took her property. The state has the burden of proof. That's a high burden, but it is a burden that protects us all." (9). У даному випадку мова іде про пограбування із викраденням коштовностей, і щоб показати свого клієнта у найкращому світлі, захисник вдається до двох лінгвістичних маніпулятивних тактик: 1. повтор, який завжди привертає увагу читачів 2. мовна гра, що є різновидом мовленнєвої поведінки, яка базується на свідомому порушенні системних лінгвістичних норм з метою створення певних структур, які набувають додаткового експресивного значення, і таким чином впливають на сприйняття інформації слухачем. У даному випадку це використання трансформації сталого виразу *"burden of proof"* (тягар доведення), який є необхідним атрибутом будь-якого кримінального процесу.

Під час гучного процесу по звинуваченню поліцейського Дерека Човіна у навмисному вбивстві темношкірого водія Джорджа Флойда, який відбувся 29 березня 2021 року, адвокат пана Човіна Ерік Нельсон у своїй вступній промові також вдається до повторів, чим одразу налаштовує публіку на сприйняття свого клієнта як невинного у скоєнні цього тяжкого злочину. *"You will learn that paramedics arrived on scene at 8:27 and 18 seconds, just 19 minutes after officers King and Lane arrived, within six minutes of it being called a code three, and they did what they refer to as a load and go, because of the crowd. You will hear and learn that Officer Thomas Lane accompanied them for part of that time. You will learn, ultimately that Mr. Floyd was transported to the Emergency Department at Hennepin County efforts were efforts to save Mr. Floyd"* (10).

Наступним засобом лінгвістичної маніпуляції, який часто можна зустріти у адвокатському дискурсі є риторичне питання. Риторичне питання – це стилістичний прийом, який по формі являє собою речення, але по суті є емоційно підкресленим прихованим ствердженням або запереченням, і не потребує відповіді. Риторичні запитання мають здатність спрямовувати думки аудиторії у потрібному руслі для того, хто говорить.

У багатьох випадках адвокати вдаються до декількох маніпулятивних засобів, що значно підвищує рівень впливу їхніх промов на слухачів.

У справі О. Дж. Сімпсона про подвійне вбивство адвокат Джонні Кокран у своїх промовах на судових засіданнях, які розпочалися 23 січня 1995 року та тривали дев'ять місяців та були найдовшими в історії судових процесів у Каліфорнії, застосував як повтори, так і риторичні питання. Оскільки даний злочин передбачає смертну кару, адвокатські промови мали бути досить переконливими та ефективними. «*You've seen this house. You've seen this carpet. If he went in that house with bloody shoes, with bloody clothes, with his bloody hands as they say, where's the blood on the doorknob, where's the blood on the light switch, where's the blood on the banister, where's the blood on the carpet? That's like almost white carpet going up those stairs. Where is all that blood trail they've been banting about in this mountain of evidence?*» (11).

В своїй заключній промові у цій справі Джонні Кокран знов звертається до цих самих засобів, щоб спростувати серйозні звинувачення його клієнта детективом Марком Фурманаом, сумно відомого своїми расистськими коментарями. «*Why did they then all try to cover for this man Fuhrman? Why would this man who is not only Los Angeles' worst nightmare, but America's worst nightmare, why would they all turn their heads and try to cover for them? Why would you do that if you are sworn to uphold the law?*» (11).

У справі про вбивство Джорджа Флойда адвокат Ерік Нельсон поєднує три лінгвістичні маніпулятивні тактики, а саме вживання риторичних питань, мовної гри та повторів. «*A reasonable doubt is a doubt that is based upon reason and common sense. At the end of this case, we're going to spend a lot of time talking about doubt, but for purposes of my remarks this morning, I want to talk about reason and common sense. Reason is an idea that wholly permeates our law, and you will see and hear that repeatedly throughout the course of this trial. What would a reasonable police officer do? What is a reasonable use of force? What would a reasonable person do in his or her most important affairs? What is a reasonable doubt?*» (10). Гра слів у даному випадку полягає у вживанні різних мовних варіацій сталого виразу “to be guilty beyond a reasonable doubt” (бути винним поза всяким сумнівом), що у поєднанні із повторами та риторичними питаннями здійснює значний психологічний та емоційний вплив на свідомість реципієнта.

Варто згадати ще один маніпулятивний прийом, який є характерним для адвокатського дискурсу, а саме стереотипи. Стереотип – це поширені за допомогою мови певні стійкі уявлення про реальність, що призводять до спрощених та перебільшених оцінок індивідів, що створює широкі можливості для маніпуляції свідомістю.

Ось як використовує даний прийом адвокат Едвард Мак Магон у своїй промові на захист Закаріаса Муссауї, якого звинувачували у підготовці сумно відомих терактів-самогубств, що були скоєні 11 вересня 2001 року у Нью-Йорку та Вашингтоні. «*And I say to you today that we must give this man a fair trial. No matter who he is, what he thinks of us, or what he represents, this is because of who we are and what we stand for as Americans and as a great nation, ladies and gentlemen.*» (12).

Оскільки мова йде про найбільший за кількістю жертв теракт в історії, адвокат вживає поширений стереотип про те, що американці є великою нацією, яка сповідує найгуманніші цінності, і саме тому має забезпечити такому злочинцю, який навіть зізнався у скоєнні цього страшного злочину, право на чесний суд.

Адвокат Майкл ван дер Він у своїй заключній промові 13 лютого 2021 року, захищаючи Дональда Трампа від імпічменту та доводячи його непричетність до підбурювання протестувальників до штурму Капітолію, опори американської демократії, також вдається до вживання стереотипів. «*Mr. Trump explicitly told the crowd that he expected the protest outside the Capitol to be peaceful and patriotic*» (13). Вживаючи стереотип «мирний та патріотичний протест» адвокат маніпулює свідомістю слухачів, відволікаючи їх увагу від того факту, що будь-який напад на Капітолії є загрозою американській демократії і навіть державності.

Наступним засобом маніпуляції інформацією у адвокатському дискурсі є метафора, оскільки вона являє собою готовий образ із закладеними у ньому асоціаціями. Метафора є засобом конструювання нових змістів і відображає реальний світ у незвичайних зв'язках та асоціаціях.

Ось як використовує метафору для маніпулятивних цілей другий адвокат Дональда Трампа у справі про його імпічмент Брюс Кастор: «*And if we go down the road that my very worthy adversary here, Mr. Raskin, asks you to go down, the flood gates will open*» (14).

Попереджаючи суддів про недоречність та навіть абсурдність винесення рішення про імпічмент, він використовує метафору про «відкриття шлюзових воріт», натякаючи на небезпеку такого рішення, і, таким чином, маніпулюючи свідомістю слухачів. Щоб зробити своє твердження більш переконливим, адвокат також вдається до повторів.

Джонні Кокран, адвокат О. Дж. Сімпсона, якого звинувачували у вбивстві колишньої дружини та її знайомого, також вдається такого експресивного маніпулятивного засобу як метафора. «*So it seems to us that the evidence shows that professional police work took a backseat right at the beginning. Untrained officers trampled—remember, I used the word in opening statement—they traipsed through the evidence*» (11).

Використання метафори «trample» (розтоптати) та «traipse» (вештатися) у словосполученнях із «evidence» (факти, докази) робить докази адвоката більш переконливими, зосереджуючи увагу суду на непрофесійності поліції, а не на злочині, у скоєнні якого звинувачують його клієнта.

Ще одним із поширених способів вираження вербальної маніпуляції у адвокатському дискурсі є граматична інверсія. Оскільки речення з інверсією мають особливу граматичну структуру, вони привертають увагу аудиторії і є вигідним знаряддям для здійснення маніпулятивного впливу. «*No matter how much truly horrifying footage we see of the conduct of the rioters and how much emotion has been injected this trial, that does not change the fact that Mr. Trump is innocent of the charges against him. Despite all of the video played, at no point in their presentation did you hear the house managers play a single example of Mr. Trump urging anyone to engage in violence of any kind. At no point did you hear anything that could ever possibly be construed as Mr. Trump encouraging or sanctioning an insurrection.*» (13).

Використовуючи інверсію, адвокат Майкл ван дер Він привертає увагу аудиторії до відсутності доказів того, що Дональд Трамп підбурював протестувальників до штурму Капітолію, нівелюючи значимість скоєного ними насильства після виступу Трампа, що є зафіксованим у записах, які були переглянуті у судовій кімнаті.

Вдається до інверсії і другий адвокат Трампа у цій справі, Брюс Кастор. «*Shouldn't you impeach him, he might be elected again. That's the fear. That's what's driving this impeachment.*» (14).

В даному випадку інверсія є маніпулятивним мовним засобом, який підкреслює думку адвоката про необґрунтованість можливого рішення про імпідмент, оскільки воно спричинене страхом американської еліти, що Дональд Трамп може бути переобраний на другий термін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Адвокатський дискурс, як різновид судового дискурсу, є досить маніпулятивним, оскільки основною його метою є переконання суддів та присяжних у невинуватості клієнта адвоката. Маніпулятивний вплив цього різновиду дискурсу досягається шляхом використання описаних вище лінгвальних прийомів та засобів. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у дослідженні особливостей вербальних маніпуляцій у різних видах дискурсу.

Джерела та література:

1. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. Москва: ЧеРо. Изд-во МГУ, 1997. 344 с.
2. Дубровская Т. В. О коммуникативной компетенции юристов в судебном дискурсе. *Язык. Текст. Дискурс*. Ставрополь. 2012. № 10. С. 291–298.
3. Карасик В. И. О типах дискурса. *Сборник научных трудов*. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.
4. Чернявская В. Е. Дискурс власти и власть дискурса. Москва: Флинта. Наука, 2006. 136 с.
5. Fairclough N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge, 2004. 270 p.
6. Goodrich P. *Legal Discourse*. London: MacMillan Press, 1987. 266 p.
7. Wodak R. *Gender and Discourse*. London: Sage Publications, 1997. 303 p.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

8. <https://www.grahamdefense.com/resources/mock-trial-material/sample-mock-trial-openings-and-closings/sample-closing-argument-for-assault-case/>
9. <https://www.grahamdefense.com/resources/mock-trial-material/sample-mock-trial-openings-and-closings/sample-closing-argument-for-a-burglary-case/>
10. <https://www.famous-trials.com/george-floyd/2718-opening-arguments-in-the-george-floyd-murder-chauvin-trial>
11. <https://www.famous-trials.com/simpson/1868-cochranclosing>
12. <https://famous-trials.com/moussaoui/1826-macmahonstatement>
13. <https://www.rev.com/blog/transcripts/trump-lawyer-michael-van-der-veen-closing-argument-transcript-in-2nd-trump-impeachment>
14. <https://www.rev.com/blog/transcripts/trump-lawyer-bruce-castor-opening-statement-transcript-trumps-second-impeachment-trial>

References:

1. Chernyavskaya V. E. (2006). *Diskurs vlasti i vlast diskursa* [The Discourse of Power and the Power of Discourse]. Moskva: Flinta. Nauka. [Science]. 136p. [in Russian].
2. Dotsenko Ye. L. (1997). *Psihologija manipulatsii: fenomeny, mekhanizmy i zashchita* [Psychology of Manipulation: Phenomena, Mechanisms and Defence]. Moskva: CheRo. Izdatelstvo MGU [Moscow University Publishing House]. 344p. [in Russian].
3. Dubrovskaya T. V. (2012). O kommunikativnoy kompetentsii yuristov v sudebnom diskurse [About communicative competence of lawyers in trial discourse]. *Yazyk. Tekst. Diskurs*. [Language. Text. Discourse]. Stavropol, 10, p.291-298.
4. Fairclough N. *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. London, New York: Routledge, 2004. 270 p.
5. Goodrich P. *Legal Discourse*. London: MacMillan Press, 1987. 266 p.
6. Karasik T. V. (2000) O tipah diskursa [About Discourse Types]. *Sbornik nauchnykh trudov* [Collection of Research Papers]. Volgograd: Peremena [Alteration], 5-20.
7. Wodak R. *Gender and Discourse*. London: Sage Publications, 1997. 303 p.

Sources of Supporting Material

8. <https://www.grahamdefense.com/resources/mock-trial-material/sample-mock-trial-openings-and-closings/sample-closing-argument-for-assault-case/>
9. <https://www.grahamdefense.com/resources/mock-trial-material/sample-mock-trial-openings-and-closings/sample-closing-argument-for-a-burglary-case/>
10. <https://www.famous-trials.com/george-floyd/2718-opening-arguments-in-the-george-floyd-murder-chauvin-trial>
11. <https://www.famous-trials.com/simpson/1868-cochranclosing>
12. <https://famous-trials.com/moussaoui/1826-macmahonstatement>
13. <https://www.rev.com/blog/transcripts/trump-lawyer-michael-van-der-veen-closing-argument-transcript-in-2nd-trump-impeachment>
14. <https://www.rev.com/blog/transcripts/trump-lawyer-bruce-castor-opening-statement-transcript-trumps-second-impeachment-trial>

Отримано: 14 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 4 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 7 березня 2022 р.

e-mail: swetlanapom@gmail.com

sbitneva.irina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-92-95

Помирча С. В., Лобачова І. М. Вербалізація концепту «жінка» у творах О. Кобилянської «Людина» і «Царівна». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 92–95.

УДК: 811.161.2

ORCID: orcid.org/0000-0003-1636-3239

Web of Science Researcher ID: C-9400-2017

Помирча Світлана Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ORCID: orcid.org/0000-0001-7102-1915
Web of Science Researcher ID: D-1020-2017

Лобачова Ірина Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» У ТВОРАХ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЛЮДИНА» І «ЦАРІВНА»

У статті розглянуто характеристики психолінгвістичних основ образу української жінки, що виявляються не лише в стереотипах поведінки, а й у мові художньої творчості. Мовні засоби вираження внутрішнього світу в тексті розглянуто в межах учення про картину світу. З'ясовано, що процеси пізнавальної діяльності (усвідомлення інформації) людини призводять до утворення концептів. Окреслено, що гендерна атрибуція становить неабияке зацікавлення під час психолінгвістичного дослідження писемних текстів українських письменниць, адже за імпліцитними концепціями жіночих текстів стоять стійкі культурні стереотипи. У статті звернено увагу на те, що реалізація концепту «жінка» характеризується в тексті завдяки лексиці, спрямованій на передачу та розкриття внутрішнього світу головних героїнь.

Вербалізацію етнопсихічних рис у художньому творі розглянуто у зв'язку з мовними особливостями портретних описів із про-явами внутрішнього світу героїнь. З'ясовано, що найменування жінки характеризується переважно іменниками і прикметниками з позитивною конотацією; загальна характеристика зовнішності виражена прикметниками, які вжиті для опису волосся, очей і обличчя; особистісні характеристики героїнь вербалізовано передусім через лексико-граматичну групу дієслів, що входять до поширених словосполучень.

Визначено, що через низку мовних засобів на позначення душевного стану і переживань головних героїнь передано прагнення діяти належного становища в суспільстві, де жінку обмежували в правах і бажаннях, та зображено їх як сильних особистостей, які поєднують у собі розум і силу волі. У статті аналіз образу української жінки здійснюється з огляду на специфіку її поведінки і в зіставленні з гендерними поведінковими нормами певної історичної епохи.

Ключові слова: внутрішній світ, гендерна атрибуція, етнопсихічні риси, концептуалізація, мовний портрет, образ жінки, художній твір.

Svitlana Pomyrcha,
PhD in Philology, Associate Professor,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

Iryna Lobachova,
PhD in Philology, Associate Professor,
SHEI "Donbas State Pedagogical University"

VERBALIZATION OF THE CONCEPT "WOMAN" IN THE WORKS OF O. KOBLYANSKA "HUMAN BEING" AND "PRINCESS"

The article deals with the characteristics of the mental foundations of an Ukrainian woman, which are manifested both in stereotypes of behavior and in the language of art. Linguistic means of expression of the inner world in the text are considered within the doctrine of the world picture. It is found out that the processes of cognitive activity (awareness of information) of a person lead to the formation of concepts. It is emphasized that gender attribution is of great interest in the psycholinguistic study of written texts of Ukrainian female writers, because behind the implicit concepts of women's texts are stable cultural stereotypes. In the article certain attention is given to the fact that the implementation of the concept "woman" is characterized in the text by vocabulary aimed at conveying and revealing the inner world of the main heroines.

The verbalization of ethnopsychological features in the work of fiction is considered in connection with the linguistic features of portrait descriptions with manifestations of the inner world of the heroines. It is found out that the name of a woman is characterized mainly by nouns and adjectives with a positive connotation; the general characteristic of appearance is expressed by adjectives which are used for the description of hair, eyes and faces; personal characteristics of the heroines are verbalized primarily through the lexical and grammatical group of verbs included in common phrases.

It is determined that through a number of language means to denote the mental state and experiences of the main heroines conveyed the girls' desire to achieve a proper position in a society, where women were restricted in rights and desires, and portrayed them as strong individuals who combine intelligence and willpower. The article analyzes the image of an Ukrainian woman in a view of the specifics of her behavior and in comparison with gender behavioral norms of a particular historical epoch.

Keywords: inner world, gender attribution, ethnopsychological features, conceptualization, language portrait, image of a woman, work of fiction.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

На фоні антропоцентризму в межах вивчення української мовної та духовної культури суспільства значної ваги набуває характеристика психічних рис українців, які проявляються як у стереотипах поведінки, так і в мові художньої творчості. Мовні засоби вираження в тексті реалій дійсності та уявлення розглядаються у світлі вчення про картину світу. Мова і мислення, як відомо, тісно між собою пов'язані, а отже всі морально-етичні настанови, які засвоюються особистістю, формуються саме засобами мови, впливаючи на мислення й поведінку. Аналіз писемних творів українських майстринь слова в психолінгвістичному аспекті покликаний надати статистичний аналіз лексики за її семантико-граматичними особливостями, визначити складність синтаксичних конструкцій, виявити типологію мовних помилок тощо.

У розвідці досліджено мовностилістичні особливості художніх творів О. Кобилянської «Людина» і «Царівна», а саме: мовні засоби на позначення внутрішнього світу дівчат – головних героїнь, які зіштовхнулися із соціальними проблемами. У світлі сучасного розвитку українського суспільства окреслене питання не втрачає **актуальності**, особливо з огляду на гендерологічні дослідження, зокрема в лінгвістиці, де одним з аспектів зацікавлення є проблема природи жіночої творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твори О. Кобилянської завжди привертали увагу дослідників (Н. Білоус, В. Вознюк, О. Гаврилюк, О. Грицай, Т. Гундорова, І. Демченко, І. Денисюк, І. Дзюба, О. Крамарська, Л. Луців, П. Погребенник, О. Стяжкіна, Т. Каченко, З. Тулуб, С. Філоненко та ін.), переважно літературознавців, завдяки нетрадиційному, навіть дещо революційному, на той час зображенню жінки. Вони досліджували новаторство О. Кобилянської в просторі жіночої прози та феномен жіночого письма на тлі української літератури. Сучасні ж мовознавці в гендерологічному аспекті аналізують творчість українських письменниць різних літературних епох (кін. XIX ст. – поч. XX ст.): В. Агєєвої, І. Вільде, Н. Забіли, О. Забужко, Н. Зборовської, С. Павличко, О. Смерек та ін., що дозволяє розкрити особливості жіночого образу та виявити типологічні феміністичні орієнтири.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова як засіб формування й існування знань людини про навколишню дійсність дозволяє відтворити і зафіксувати результати пізнавальної діяльності в слові. До того ж уся отримана інформація зберігається в пам'яті індивіда завдяки концептам (концептуальним структурам), або ментальним образам. Так, концептуалізація є домінантним аспектом у пізнавальній діяльності людини, що полягає в утворенні цілої концептуальної системи особистості.

За Ф. Бацевичем, концепт – це поняття, що «вживається для пояснення процесів мислення, і пов'язане з одиницями ментальних або психічних ресурсів людської свідомості; оперативна одиниця пам'яті й усієї картини світу (зокрема мовної). Концепт – це багатовимірне смислове утворення, що має фреймовий поняттєво-дефінітивний і аксіологічний вимір, містить те, що людина знає, думає, передбачає, фантазує тощо про об'єкти світу, фіксується в одиницях і категоріях мови, має національно-культурну специфіку. Концепт національно-культурний – найзагальніша, максимально абстрагована, але конкретно представлена в мовній свідомості ідея культурного предмета в сукупності всіх валентних зв'язків із національно-культурною маркованістю» (Бацевич, 2007: 90–91).

Дослідження художніх творів українських письменниць у психолінгвістичному аспекті дає можливість зробити статистичний аналіз лексики за її семантико-граматичними особливостями, виявити складність синтаксичних конструкцій, типологію мовних помилок тощо. Неабияке зацікавлення становить гендерна автентичність літературних творів, бо за нестійкими концепціями жіночих текстів приховано сталі культурні стереотипи, які демонструють відмінності гендерних конструкцій самопрезентації в художньому слові.

У межах когнітивної парадигми провідною є думка про те, що мовна форма презентує відображення когнітивних структур, тобто структур людської свідомості, мислення і пізнання. Науково обґрунтованою є теза про необхідність дослідження гендера з позиції когнітології, що дозволяє вибудувати відповідні моделі розуміння гендерних дискурсів як ментальних просторів (Лобачова, Помирча, 2021).

В українській народній свідомості жінка пов'язувалась із Березинею – міфічною істотою, добрим духом, що береже людину. Уважалося, що все прекрасне на землі – від світла, від коханої жінки, від молока матері. Саме жінка – це продовжувачка людського роду.

Концепт «жінка», як свідчать дослідження Т. Сукаленко, репрезентує відповідну лексико-семантичну групу (ЛСГ), елементи якої об'єднані між собою архісемою «особа жіночої статі», що є наслідком багатовекторного прояву жіночої сутності (Сукаленко, 2009). Аналізуючи окреслений концепт, зупинимося на виявленні особливостей його вербалізації у художніх творах О. Кобилянської «Людина» й «Царівна», де відтворено загадку жіночої душі, психологію настроїв і переживань, де зовнішню красу поєднано з духовною досконалістю. Аналіз концепту «жінка» дозволяє виявити специфічне етнонаціональне бачення його складників у прозі О. Кобилянської, що позначене впливом особистісних та історико-культурних чинників.

О. Кобилянська приділяє значну увагу передачі душевного стану, переживань головних героїнь творів. Можливість досягти становища в суспільстві, де жінку обмежували в правах і бажаннях, характеризує Олену і Наталку, як сильних особистостей, які поєднують у собі розум та силу волі.

Реалізація концепту «жінка» характеризується в тексті завдяки лексиці, спрямованій на передачу та розкриття внутрішнього світу головних героїнь. Так, ЛСГ іменників: загадка, муки (Кобилянська, 1995: 7), утома, терпіння, сум, чувство (Кобилянська, 1995: 2), нерви, порятунок, душа, усмішку (гірку), серце, чуття, любов'ю (Кобилянська, 1995: 5), натури, боротьби, грудях, серце, життя, сум, терпіння, в'язниці, вихід, жаль, співчуття, ненависть, біль, сирітство, сльози, чуття (Кобилянська, 1995: 5), людини цілі, чоловік із розумом – це мій ідеал, щось найвище, воля, краса життя.

Наталка та Олена не бажають миритися з байдужим становищем жінок у суспільстві. Вони шукають порятунку від нав'язаних норм поведінки жінки. Боротьба за власне щастя примушує їх протидіяти, боротися, страждати, але не відступати від своїх переконань. Представлена ЛСГ дієслів: відгадала, переживала, свідчила, думала (Кобилянська, 1995: 3), завважити, ненавидить (Кобилянська, 1995: 3), ридала, просила, рвалася (серце), мріяла, любила (Кобилянська, 1995: 3), люблять, товклося (серце), не змогла вуст отворити, усміхнувшись, переживала, бажала діяльності, силувалась переломити, побивалась, думала, мусила переконуватися, не журився, не можу, пробувала клонити, не змогла, благала, не виблагала,

пориває (Кобилянська, 1995: 2), проливає (сльози), не цінять, не вмію гнутися і повзати, боротись, бажала, хотіла пізнати, буду жити, неможливо, щоб я не побідила, панувало (Кобилянська, 1995: 5).

Почуття особистої гідності, самоповаги реалізується в тексті через вербалізацію психічного стану героїнь творів, які потребували захисту своєї гідності. Для того щоб передати весь спектр почуттів, пов'язаних із поняттям «гідність», письменниця використовує різноманітні лексичні засоби, наприклад: фразеологізмами: її давило в грудях, а в горлі давять корчі, не змогла вуст отворити, стягнувши гордо брови, і йти тою самою дорогою, що й досі (Кобилянська, 1995).

ЛСГ прикметників і прислівників: бідна, гарна, лагідна, безмилосердна, страшний (сум), психічні (терпіння), неустанно (думала), неказанні (муки), гірку (усмішку), тривожно, напружені, сердечного (чуття), неспокійною, пристрасною, незгасимою, тонка, бліде перемучене (лице), важкій внутрішній (боротьбі), важким німім (бою), бездушного (життя), молода (душа), німих (мук), глухої, гостра, свободний (чоловік), свободна (воля), терпеливо, гіркий (жаль), дика (вражда), прорита (душа), тонкого (чуття), вірні (натури), незгасимою (любов'ю), гордо (Кобилянська, 1995).

Жінки творів О. Кобилянської «Людина» і «Царівна» переживають важку внутрішню боротьбу: чи підкоритись і змиритися зі своєю долею, чи боротися до кінця за право на вибір професії, чоловіка. Прагнення головних героїнь мати тонке чуття, щире незгасиме любов привводить їх до протистояння з родиною і суспільством. Бажання жити в гармонії та любові представлено в мікротекстах: «Вона стояла перед ним, оперта о стіну, бліда, з широко отвореними очима, з дрожачими ніздрями, у важкій боротьбі. Сильно товклося у грудях її серце. Ноги дрожали під нею, і вона не змогла уст отворити» (Кобилянська, 1995: 62). «Її серце рвалося до чуття. До тонкого сердечного чуття, як до гармонійних звуків. Мріяла об тім, щоб її любили не якоюсь неспокійною, пристрасною любов'ю від сьогодні до завтра, але тою незгасимою любов'ю якою люблять лиш дуже лагідні, тонкі або дуже вірні натури» (Кобилянська, 1995: 297). Вона порушила тепер устами, неначе б щось вимовляла, опісля викривила їх у якусь гірку усмішку. Пристрасно притисла вона письмо до уст і подерла його на дрібні кусники. Її давило в грудях. ... Всі нерви напружені. Якесь незнане доти, упряме, дике чувство обгорнуло її – одне лише чувство. Вона ненавидить. Ненавидить з цілої глибини своєї душі!...» (Кобилянська, 1995: 6). «Бути передусім собі ціллою, а опісля стати або для одного чимсь величним на всі часи, або віддатися праці для всіх. Боротись за щось найвище, сягаюче далеко поза буденне щастя... Такий мій ідеал. Свобідний чоловік» (Кобилянська, 1995: 163). Я бажала закоштувати хліба, заробленого власними руками. Я хотіла пізнати, що таке свободна воля..... Я не боюся голоду і Не забувайте, що в мені не цінять людини, лише цінять становисько. В мене нема маєтку, нема мужа, а до того я «компанйонка», чи там «гувернантка». Ах, я не вмію гнутися і повзати!» (Кобилянська, 1995: 243).

Дослідження образів героїнь у поєднанні із зовнішніми проявами їхнього внутрішнього світу дає можливість виявити мовні особливості вираження етнопсихічних рис, що насамперед відтворені в портретних описах. Саме мовні портрети допомагають розкрити не лише зовнішні риси, а й передати характер, переживання, почуття персонажів, ставлення письменниці до них тощо. За С. Єрмоленко, мовний портрет – це «стилістична категорія, що реалізується в художній прозі; опис зовнішніх ознак персонажа (зовнішній), а також його внутрішнього стану (внутрішній, психологічний), які забезпечують цілісність художнього зображення» (Єрмоленко, 2001: 94). Зазначимо, що в мовних портретах героїнь повістей О. Кобилянської наявні як типові риси особистості українських жінок, так і індивідуальні, зокрема звернено увагу на їхню психологічну характеристику, що зумовлює динамічний психологічний контекст. Такі мовні динамічні портрети відтворюють стурбованість, хвилювання, страх, жагу до життя героїнь: «Вона стояла перед ним, оперта о стіну, бліда, з широко отвореними очима, з дрожачими ніздрями, у важкій боротьбі. Сильно товклося в грудях її серце. Ноги дрожали під нею, і вона не змогла уст отворити (Кобилянська, 1995: 62). Її бліде, перемучене лице свідчило о важкій перебутій борбі внутрішній, але блиск її очей говорив об побіді. Стягнувши гордо брови, думала вже зі спокійним пересвідченням: “Буду жити, – і йти тою самою дорогою, що й досі. Це неможливо, щоб я не побідила, або щоб надо мною панувало що інше, як сама краса життя”. І, усміхнувшись перший раз по тім важким німім бою якимсь розкішним усміхом, прошептала: Я ж царівна!...» (Кобилянська, 1995: 298).

Психічний стан, внутрішні переживання героїнь яскраво характеризують філософські роздуми:

– *про сутність людини*: «...Мамо я тебе поважаю та не примислюю до тих, котрі навмисне не хочуть зняти полуду з очей; що, боячись правди, немов світла сонячного, затопчують своєвільно людські права...» (Кобилянська, 1995: 22);

– *про природу чоловіка і жінки*: Наталка не може і не хоче жити у світі ілюзій і лицемірства та насмілюється говорити про жіночі права: «...незглибима, вічна загадка, до котрої і приступити годі? Правда? Справедливість? Їх нема! Нема для того, що приневолений приймати їх з другої руки...» (Кобилянська, 1995: 76); «...що був дійсно цілою людиною, не дробився в кусники для всіх і нікого, не гнувся, а прямував беззглядно до одного, до праведного; що задивлявся на жінок не очима нинішнього брудного егоїзму, а людини людяної» (Кобилянська, 1995: 25);

– *про сутність чоловіка і жінки*: «Нічим є жінка? Ми дійсно від мужчин залежні, мов ті рослини від сонця, від воздуха» (Кобилянська, 1995: 25); «...настане час, коли жінка не буде примушена жертвувати свою душу фізичним потребам (Кобилянська, 1995: 45); «...висказувала думку, щоби жінкам було вільно ходити в університети, там нарівні з мужчинами набувати освіту; в житті самій удержуватися, не ждати лише подружжя, котре сталося. Знала, лише те одно, що не підкладе ніколи голови під колеса брудної буденної потуги, котра своєю милостинею зневажає жінчину і понижає» (Кобилянська, 1995: 243);

– *почуття любові та кохання вербалізовано в різних зв'язках із словами, що виражають силу кохання*: «А подружжя без любові се, по моїй думці, брудні відносини. А я не хочу в ніякі такі входити» (Кобилянська, 1995: 34); «Адже не на се прибула вона сюди, не се гнало її в бурхливу ніч, не сього вона бажала, бажала!... горде, непогамоване чувство! Хто його не знає!... Любити і віддаватися – це щось зовсім відмінне; смішно, що зводять зазвіжди одно з одним до купи. ... І ви, що звете антипатію і симпатію дурницями! Так, що на вашу думку любов? Ну, на мою думку, це прегарне миготіння, котре існує в цілій своїй повноті доти, доки його не заявиться словом» (Кобилянська, 1995: 156); «Чи любила Олена? Сьому не могла вона вірити. Вже будучи такою, якою вона була, не могла того полюбити. А коли б уже так сталося, то, Боже милий, якого роду була ся любов? ... Думала й вірила в те, що його любов не зостанеться на ню без впливу (Кобилянська, 1995: 57); «Я його люблю таким, яким би мав стати; таким, як є тепер, не могла би я його вірно любити; побоювалася би неустанно, що тій

любові настав би кінець і тоді не сталося б мені нічого, крім пересвідчення, що ми колись належали до себе. Такого щастя я не хочу. Я не хотіла б, щоби саме посередині життя «зайшов», як сонце, але щоби був мені до кінця життя світочем, і саме від тієї хвили, в котрій ми подали би собі руки назавсідги. Не хотіла би, щоби любов завмерла тоді, коли, протинно, повинна би міцніти. Так я собі не раз думаю» (Кобилянська, 1995: 165). «Я не бажала би сліпити своєю красою – о, ні! – я хотіла би лише на те, щоби викликати любов... А коли була би вже лише на те, так нехай би в мені залюбився якийсь такий, що не любив ще перед тим ніякої жінчини. Я не хотіла би, щоби за мною сягнуло нараз сто рук, зрозумілись на мені всі. Ні, лише один нехай би відгадав мене, мов ту загадку...» (Кобилянська, 1995: 83). «Умієш любити, прошептала. Як годиться мужеві царівни, – відповів, усміхаючись і поцілував нахилені до його уста» (Кобилянська, 1995: 301).

Зазначимо, що особливими способами вербалізації поняття «любов» у художніх творах письменниці є мікротексти зі словами *життя, смерть і щастя*: «Вмерти – значить не бути. Чому я не хочу вмерти? Я думаю, що це тепер не любов приковує мене до життя. Це якась груба сила. А я ще такий слабодух. Що не можу їй навіть опертися» (Кобилянська, 1995: 137). «Хто перший придумав поняття “щастя?” Хто видумав це блудне світло, що викликає стільки сліз. Що творить мрії, котрі здійснити людська натура ще зовсім не здібна» (Кобилянська, 1995: 137).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Аналіз мовного матеріалу свідчить, що концепт «жінка» у творах О. Кобилянської є одним із формувальних центрів художньої оповіді й мовним вираженням національних і культурних рис української жінки. Вербалізація концепту «жінка» в образах Олени та Наталки представляє опозицію, актуальну для людства взагалі та психічного складу української жінки зокрема. Мовний портрет допомагає передати не лише зовнішню привабливість героїнь, а й внутрішню та духовну красу дівчат.

Досліджуючи концепт «жінка» з огляду на специфіку жіночої поведінки і зіставляючи її з гендерними поведінковими нормами щодо відповідного часу і простору, бачимо в образах головних героїнь незалежну жінку, яка заради своїх переконань ладна змінити обставини.

У подальшому розширити аналіз вербалізації концепту «жінка» можуть дослідження портретних характеристик жіночих образів як на матеріалі творів О. Кобилянської, так і на основі художніх творів, публіцистики, епістолярію тощо інших письменниць.

Джерела та література:

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
2. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
3. Кобилянська О. Твори в 5 т. Т. 5. Київ, 1995.
4. Лобачова І. М., Помирча С. В. Функціонування гендерних стереотипів у романі О. Ільченка «Козацькому роду нема переводу...». Лінгвістичні дослідження : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Вип. 54. Ч. І. Харків, 2021. С. 103–119.
5. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 20 с.

References:

1. Batsevych, F. S. (2007). *Slovnnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii [Dictionary of terms of intercultural communication]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
2. Yermolenko, S. Ya. (2001). *Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnnyk linhvistychnykh terminiv [Ukrainian language. A short glossary of linguistic terms]* / S. Ya. Yermolenko, S. P. Bybyk, O. H. Todor. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Kobylanska, O. (1995). *Tvory v 5 t [Works in 5 volumes]*. T. 5. Kyiv [in Ukrainian].
4. Lobachova, I. M., & Pomyrcha, S. V. (2021). Funktsionuvannia hendernykh stereotypiv u romani O. Ilchenka «Kozatskomu rodu nema perevodu...» [Functioning of Gender Stereotypes in O. Ilchenko's Novel "The Cossack Family will not Die out..."]. *Linhvistychni doslidzhennia*, 54 (1). 103–119 [in Ukrainian].
5. Sukalenko, T. M. (2009). *Metaforychne vyrazhennia kontseptu zhinka v ukrainskii movi [Metaphorical expression of the concept of a woman in the Ukrainian language]*. (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

Отримано: 18 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 3 березня 2022 р.

e-mail: a.rabatel@free.fr

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-96-103

Rabatel A. Review of the definition, the syntactic-enunciative and modal marks of the narrativized represented discourse. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 96–103.

УДК: 811.111'01/01

ORCID: orcid.org/0000-0001-6554-4728

Alain Rabatel,
Professor,
University Lyon 1

REVIEW OF THE DEFINITION, THE SYNTACTIC-ENUNCIATIVE AND MODAL MARKS OF THE NARRATIVIZED REPRESENTED DISCOURSE

This article reviews the analysis of narrativized discourse (ND) – starting from a corpus of contemporary detective novels written by the author Dominique Manotti –, according to the theoretical framework of represented discourses which is based on the speaker/enunciator disjunction and on the consideration of the textual and (inter)actional dimensions of enunciative phenomena. The ND is redefined as narrativized represented discourse (NRD) because the discourse, attributed to a second enunciator, is synthetically reformulated by the representative speaker, focusing on the speech act and, possibly, its object. As a result, its enunciative marks are based on an embedding of modalities – the point of view (POV) of the second enunciator being under the scope of the POV of the representative speaker/enunciator – and on the contrast between NRD and narration or other forms of represented discourse (in particular the indirect represented discourse). Furthermore, the article distinguishes between locutionary narrativized discourse and narrativized discourse expressing inner speech more fleetingly than in inner monologues, due to the necessity of action. Finally, the paper concludes by relativizing Genette's 1972 and 1983 analyses, starting from the enhancement of the role of the modalities assumed by the enunciators of NRDs, with dialogical traces of partially mimetic subjectivity which are particularly numerous and diverse in the NRDs expressing thoughts.

Keywords: Represented discourse, speaker/enunciator distinction, deixis/modality disjunction, locutionary narrativized represented discourse, narrativized represented discourse expressing thoughts.

Alain Rabatel,
Professeur,
Université de Lyon 1

RETOUR SUR LA DÉFINITION, LES MARQUES SYNTACTICO-TEXTUELLES ET MODALES DU DISCOURS REPRÉSENTÉ NARRATIVISÉ

*Cet article revient sur l'analyse du discours narrativisé (DN) – à partir d'un corpus de romans policiers contemporains de l'auteure Dominique Manotti –, selon le cadre théorique des discours représentés, basé sur la disjonction du locuteur et de l'énonciateur et sur la prise en compte des dimensions textuelles et (inter)actionnelles des phénomènes énonciatifs. Le DN est redéfini comme discours **représenté** narrativisé (DRN) car le discours, attribué à un énonciateur second, est reformulé synthétiquement par le locuteur représentant, focalisant sur l'acte de langage, éventuellement son objet. De ce fait, ses marques énonciatives reposent sur un enchaînement de modalités – le point de vue (PDV) de l'énonciateur second étant sous la visée du PDV du locuteur/énonciateur représentant – et sur le contraste entre le DRN et la narration ou d'autres formes de discours représentés, notamment le discours représenté indirect. L'article distingue ensuite discours narrativisés locutoires et discours narrativisés exprimant plus fugacement la parole intérieure que dans les monologues intérieurs, en raison des nécessités de l'action. L'article conclut en relativisant les analyses de Genette 1972 et 1983, à partir de la mise en valeur du rôle des modalités prises en charge par les énonciateurs des DRN, avec des traces dialogiques de subjectivité partiellement mimétiques, particulièrement fréquentes et diversifiées dans les DRN exprimant la pensée.*

Mots clés: Discours représenté, disjonction locuteur/énonciateur, déliaison deixis/modalité, discours représenté narrativisé locutoire, discours représenté narrativisé exprimant des pensées.

Рабател Ален,
Професор,
Університет Ліон 1

ПОВЕРНЕННЯ ДО ВИЗНАЧЕННЯ, СИНТАКТИКО-ТЕКСТОВИХ І МОДАЛЬНИХ МАРКЕРІВ РЕПРЕЗЕНТОВАНОГО НАРАТИВНОГО ДИСКУРСУ

Ця стаття присвячена аналізу наративного дискурсу (НД) як теорії репрезентативного дискурсу, що ґрунтується на розмежуванні мовця і оповідача. Аналіз проводиться на матеріалі корпусної лексики сучасних детективних романів Домінікі Манотті. До уваги беруться як власне текстові, так і (між)акціональні параметри. Ми звертаємося до визначення НД як до наративного репрезентованого дискурсу (НРД), оскільки мовлення, що належить другорядному оповідачеві, реформулюється репрезентованим мовцем і фокусується на мовленнєвому акті. Виходячи з цього факту, маркери висловлювання у мовленні ґрунтуються на переплетенні точки зору (ТЗ) другорядного оповідача, що перебуває під впливом ТЗ репрезентованого мовця, і на співставленні між ТЗ та оповіддю або іншими формами репрезентованого дискурсу, зокрема, непрямого репрезентованого дискурсу. У статті розрізняємо також локутивний наративний дискурс і наративний дискурс, який представляє внутрішнє мовлення простіше, ніж власне внутрішній монолог. Висновки до статті ґрунтуються на роботах Жерара Женета за 1972 і 1983 роки, з урахуванням модальностей, що беруться до уваги мовцем НДР, та володіють ознаками частково міметичного суб'єктивного діалогізму. Такі ознаки, що висловлюють думку, є частотними та різноманітними у НРД.

Ключові слова: репрезентований дискурс, розрізнення мовець/оповідач, розрізнення деїксис/модальність, локутивний наративний репрезентований дискурс, наративний репрезентований дискурс, що висловлює думки.

Je me propose de revenir sur la notion de discours narrativisé qui est la forme la plus contractée de toutes les formes de la constellation des discours rapportés/représentés (DR), la moins mimétique et la moins expressive aussi (Mc Hale 1978, Genette 1972, 1983, Rosier 1999). Ces caractéristiques expliquent que le DN soit considéré comme une sorte de discours indirect : mais cette thèse mérite d'être précisée. Je présenterai d'abord mon cadre théorique, basé sur la disjonction locuteur et énonciateur, la déliaison des centres déictiques et modaux et la notion de point de vue et je caractériserai rapidement mon corpus (1). Je reviendrai ensuite sur les principales caractéristiques syntaxiques et énonciatives (relatives à la deixis) du DN (2). Je m'attarderai enfin (et surtout) sur un certain nombre de caractéristiques énonciatives *et* modales, compte tenu de la déliaison locuteur/énonciateur, qui entraîne une démultiplication des centres modaux et une différenciation de leurs manifestations, dans des DN-locutoires ou des DN-pensées (3)¹.

1. Cadre théorique

1.1 Analyse pragma-énonciative

Je m'appuie sur une approche énonciative héritée de Ducrot 1984², distinguant le locuteur (source d'un acte d'énonciation réalisant une parole ou du texte, à l'écrit) de l'énonciateur, défini ici comme source (Rabatel 2005, 2010, 2012a, 2017), ou, à mieux dire, support des points de vue (Rabatel 2018). La distinction est fondamentale pour l'étude des phénomènes dialogiques et polyphoniques dans lesquels opèrent maints points de vue (PDV)³ qui ne se laissent pas référer à une source locutrice quelconque et qui n'ont même pas l'apparence de discours à l'instar des points de vue perceptuels, des lexies stéréotypées (Rabatel 1998, 2008, 2012c). Autrement dit, c'est à partir de l'étude des choix de référenciation des prédications, de la prise en compte des actes de langage explicites ou sous-jacents et des caractéristiques modales traduites par les choix précédents que l'on peut déterminer si la (ou les) prédication(s) exprime(nt) le PDV du locuteur/énonciateur premier (L1/E1), comme c'est le cas pour les énoncés racontés et pris en charge par le narrateur, ou si elle(s) renvoie(nt) au PDV du locuteur/énonciateur second (I2/e2), à l'instar des exemples à l'instar des exemples (1), (2), notamment, ou encore au PDV d'un énonciateur second (e2)⁴ qui ne parle pas, comme c'est le cas notamment des fragments entre doubles crochets ouvrants et fermants dans les exemples (7), (9), ci-dessous ou dans l'exemple (14) cité dans Rabatel 2022b.

1.2 Discours représentés, et non rapportés

Voilà bientôt deux décennies, j'ai proposé d'amender la définition du discours rapporté de Rosier (1999 : 125) en lui substituant la notion de discours représenté (DR), soulignant la diversité des manifestations de cette représentation :

- «selon la nature des phénomènes représentés, parole et/ou pensée et/ou perception ;
- selon la nature du lien entre le discours citant et le discours cité⁵ ;
- selon la nature de la représentation du «discours» cité : comme discours de I2 ou comme point de vue de e2, sans que ce dernier n'ait été représenté comme locuteur de son point de vue ;
- selon les formes de prise de distance envers telle ou telle manière de dire et/ou de penser et/ou de percevoir : distance temporelle, épistémique (perception, inférences, dire d'autrui), axiologique, etc.» (Rabatel 2003a : 73).

Il suffit que L1/E1 convoque dans son propre discours un espace mental autre que le sien, dans le *hic et nunc* de sa profération, pour que le DR ait une consistance linguistique : cela inclut l'expression de pensées, de perceptions référant à un énonciateur non locuteur ou à un locuteur/énonciateur second. Cela dit, si je maintiens l'expression de 'discours', plutôt que de lui substituer celle d'espaces mentaux, c'est par un compromis avec l'usage, et aussi parce que la problématique des discours représentés ne se limite pas aux pensées et aux perceptions, elle intègre aussi les paroles passées, futures ou hypothétiques⁶. Pour insister sur l'importance stratégique de cette notion de représentation, je parlerai ci-après de discours *représenté* direct (DRD), de discours *représenté* direct libre (DRDL), de discours *représenté* indirect (DRI), de discours *représenté* indirect libre (DRIL), de discours *représenté* narrativisé (DRN). En effet, même le DRD le plus fidèle soit-il au *verbatim* des dires de I2 est un dire soumis aux buts communicationnels de L1, qui choisit d'éclairer le discours de I2 en sélectionnant les bornes ouvrantes et fermantes du discours ainsi que le *verbum dicendi* qui oriente son interprétation. Si cette notion de représentation vaut déjà pour le DRD⁷, elle vaut *a fortiori* pour les autres formes de DR.

Une dernière précision méthodologique : compte tenu du choix de mettre l'accent sur l'analyse des modalités explicites ou implicites à la référenciation du DRN et de prendre en compte ses cotextes gauche ou droit, je choisis volontairement de traiter d'un

¹ La dimension modale du DRN est fondamentale. Elle est confirmée par la multiplicité de ses liens avec d'autres formes de DR ; elle permet aussi de distinguer les DRN, notamment les DRN-pensée, des commentaires du narrateur. Ces aspects complémentaires, présentés sous une forme condensée lors de la conférence d'ouverture du 5e colloque *Carrefour des sens*, à Lviv, les 30 septembre et 1er octobre 2021, feront l'objet d'une publication complémentaire qui forme un tout avec le présent texte.

² Je me sépare toutefois de Ducrot sur la question de l'instance de prise en charge (pour moi l'énonciateur premier en synchrétisme avec le locuteur premier) et sur l'existence de 'sources' internes de (quasi-)prise en charge, en lien avec l'existence de modalités référant aux agents de l'énoncé : voir sur ce point Rabatel 2005, 2009, 2012a, b, Gosselin 2010, Gévaudan 2013.

³ L'expression PDV, sans la spécification PDV *perceptuel*, est employée au sens le plus large du terme, comme tout énoncé indiquant le PDV de l'énonciateur sur l'objet-de-discours, en sus de sa dénotation. Cette définition est beaucoup plus large que les PDV perceptuels, puisqu'elle concerne toutes les prédications (Rabatel 2012c).

Sans compter les cas où le discours représenté renvoie au seul énonciateur représenté, dans le cadre des PDV sans parole : c'est le cas des PDV perceptuels, des DIL non locutoires, des DDL non locutoires, ou encore des DN non locutoires, qui expriment des pensées reconstruites empathiquement par L1/E1, et non les paroles de I2.

⁴ Il est fréquent que les PDV des I2/e2 se superposent aux PDV de L1/E1 (Rabatel 2003a et b, 2008).

⁵ J'utilisais alors la terminologie de Maingueneau ; avec le recul, il me semble plus juste et plus cohérent avec le paradigme des DR de parler de locuteurs représentant et représenté, d'autant plus que la notion de citation est polysémique et ne rend pas compte de la diversité des modes de représentation du discours autre (Authier-Revuz 2020 : 360-371), qui comprennent les cas d'autodialogisation confrontant deux univers différents de L1/E1, qu'il s'agisse d'univers spatio-temporels, cognitifs, axiologiques, etc., ce qui inclut les cas d'auto-citation.

⁶ Voir les DRD imaginaires, futurs ou hypothétiques : «Tu me dirais <X>», «tu me diras encore : <XXX>», ««XXX», comme dirait l'autre» : même si ces discours n'ont pas été tenus au préalable, ce sont des discours que L1/E1 présente comme émanant d'un locuteur second.

⁷ Voir le continuum de Vincent & Dubois 1997 : 63, allant du pôle citation + – citation -. Les exemples cités ci-dessus suivent ce continuum. Voir aussi Marnette 2005 : 44-45.

petit nombre d'exemples, innovants et complexes, étudiés sous l'angle choisi, ce qui implique des analyses linguistiques corrélées à une dimension interprétative sans laquelle l'analyse linguistique purement formelle sous-estimerait les effets produits par la mise en discours.

1.3 Présentation du corpus

Le corpus est constitué de romans policiers de D. Manotti⁸, une auteure de romans noirs parmi les plus en vue en France. Il se compose des romans noirs suivants : *Sombre sentier* (désormais *SS*), *À nos chevaux* (*ANC*), *Nos fantastiques années fric* (*NFAF*), *Racket* (*R*), *Marseille 73* (*M 73*). Le statut de ces textes est très particulier, pour le dire en termes de sociologie littéraire d'inspiration bourdieusienne : en tant que romans policiers, ces ouvrages relèvent plutôt de la «production élargie» en direction d'un large public populaire ; mais en tant que romans noirs, ils sont dans une position hybride, se rapprochant de la «production restreinte» emblématique de la «vraie» littérature (Reuter 1981), comme l'illustrent des cas de transfuges passés de la production élargie à la production restreinte, tels Chester Himes ou Simenon.

Travailler sur un corpus littéraire ne va jamais de soi, du moins pour les linguistes qui considèrent que seul l'oral mérite qu'on s'intéresse à lui, au titre du caractère profondément social et collectif de la langue ; ce sont des raisons identiques qui poussent beaucoup de linguistes travaillant sur l'écrit à privilégier les écrits sociaux. S'il est indéniable que les genres de l'oral ou les écrits sociaux offrent un vaste champ d'analyse, il est tout aussi certain que les textes littéraires innovants – c'est le cas de ce corpus – sont susceptibles d'enrichir les typologies et de faire évoluer les modèles théoriques. Il n'y a donc pas lieu, dans le cadre d'un colloque consacré aux carrefours des sens, d'entrer dans une guerre de religion des corpus, ni d'entretenir des suspicions sur des pratiques individuelles de la langue – à supposer que le style se réduise à des usages individuels – : après tout, l'innovation est une forme de variation et participe à l'évolution des langues, comme Sechehaye 1969 : 92-96 l'a dit voilà bien longtemps. Au demeurant, travailler sur tel ou tel corpus n'implique pas (ou ne devrait nullement impliquer) un quelconque désintérêt pour d'autres corpus.

2. Analyse du discours représenté narrativisé

2.1 Retour sur la définition du DRN

Le DRN est un parent pauvre de l'analyse des DR, comme le confirme entre maints exemples l'ouvrage récent de Germoni & Stolz 2019, dont la plupart des articles consacrés «Aux marges des discours rapportés» porte sur le DRDL, et dans une moindre mesure sur les DRD, DRI et DRIL, mais dont aucun article n'est consacré spécifiquement au DRN⁹. Ce que l'on dénomme tantôt *DN* (selon la terminologie de Genette 1972, 1983), *sommaire diégétique* (selon celle de McHale 1978) ou encore *psycho-récit* (selon celle de Cohn 1978) est un type de DR complexe : le discours de l'autre y est traité comme un événement de parole parmi d'autres et assumé comme tel par le narrateur (Genette 1972 : 190), et, en ce sens, il relève du récit pur (de la diégèse) et non de la mimésis. Il se caractérise par l'évocation d'un acte de parole, par le biais d'un substantif («ses propos», «un thème», «la conversation»), ou d'un verbe locutoire, tels «j'irai lui parler», «je déclinerai sa proposition», «il s'est fait admonester» (Rosier 1999 : 227-228).

Dans sa définition comme dans ses exemplifications les plus fréquentes, le DRN ne va en principe pas jusqu'à entrer dans les détails du contenu de ce qui s'est dit, *a fortiori* ne fait aucun écho aux termes employés par le ou les locuteurs seconds, comme l'indiquent ces trois exemples de Rosier 1999 : 226 :

- (1) Elle, si raisonnable, insultait¹⁰ tout le monde.
- (2) Cigare au bec, il pérorait, à demi avachi sur la table chargée de reliefs de repas.
- (3) Elle répondit n'importe quoi.

Cependant, il existe des DRN qui indiquent le contenu, d'une façon très générale :

- (4) On le disait doriote (Aragon, *Les Communistes*, apud Rosier 1998 : 229)

Pour d'autres, tels Authier-Revuz 2020 : le DRN repose sur une *spécification minimale suffisamment claire du contenu du dire*. Cela exclurait les trois premiers exemples de la catégorie qui se bornent à un acte de discours général. Mais cet avis n'est pas partagé par la majorité des chercheurs. Ce désaccord sur la définition rejaillit sur l'empan syntaxique minimal du DRN, qui peut aller de la lexie ((1)), (2)) à la proposition ((3), (4)), éventuellement à la phrase complexe, comme on le verra en (7). On peut faire l'hypothèse que plus le DRN est long, plus il est sujet à complexité et à hybridité.

D'un point de vue sémantique, le DRN est une forme de DRI – tout comme les reformulations (de Gaulmyn 1983, 1997) – à cela près que le DRN est condensé à l'extrême. D'un point de vue énonciatif, le DRN est considéré généralement une des variantes de DRI, parce que, au plan abstrait de la description formelle des modes du discours autre, en langue, basée sur des traits différentiels, le DRI et le DRN ont en commun de représenter l'objet du dire, de s'attacher à sa signification en usage (et non en mention) et de reposer

⁸ Excepté les exemples de la section 2.1, qui illustrent d'un point de vue théorique un cas de figure n'existant pas dans le corpus.

⁹ On trouvera cependant des remarques intéressantes sur les relations entre narration et DRN dans Laferrière & Narjoux 2019 : 235-243 et entre DRN et DRI dans Bonhomme 2019 : 438.

¹⁰ Dans tous les exemples, les annotations sont de mon fait : le DRN est souligné, le DRD en italique avec gras, le DRDL est en italique, le DRIL entre crochets ([xxx]), les perceptions représentées des e2 (personnages) entre doubles crochets ouvrants et fermants ([[[xxx]]) – signalant leur parenté avec le DRIL –, les fragments en caractères romains gras renvoyant à des commentaires grammaticaux particuliers et ceux entre deux slash (/) à des permutations temporelles concernant la narration pour préciser si le fragment correspond à un premier plan ou à un deuxième plan narratif (Combettes 1992). D'une façon générale, et je me concentrerai ici sur l'analyse des seuls DRN. Pour l'analyse des autres formes, je renvoie à Rabatel 2021 et 2022a. Je reviendrai cependant sur certaines autres formes de DR dès lors que leur prise en compte est importante pour la compréhension des DRN.

sur un ancrage énonciatif unifié dans le locuteur représentant. Les différences de formes entre DRI et DRN apparaîtraient donc au niveau du discours (Authier-Revuz 2020 : 340). Cependant Marnette 2005 : 24 ajoute une autre caractéristique très importante pour mon propos, sur la base de la disjonction ducrotienne locuteur/énonciateur : dans le DR, excepté le DRD, il n'y a qu'un locuteur (et conséquemment une seule deixis indexée sur le locuteur), et deux énonciateurs A et B. Ces deux énonciateurs sont supports de PDV, et donc laissent ouverte la possibilité que bien des formes de DR reposent sur un seul centre déictique *et* sur plusieurs centres modaux. En ce cas, l'énonciateur A coïncide avec le locuteur citant (soit, dans ma schématisation, au PDV représentant de L1/E1) ; quant à l'énonciateur B, il renvoie au PDV représenté d'un énonciateur second non locuteur (autrement dit e2, selon ma conceptualisation). Comme on le verra plus loin, cette distinction est capitale, dès l'analyse des DRN locutoires, puisque les actes de parole sont toujours sous la visée de L1/E1 ; elle est encore plus importante pour rendre compte de la coexistence possible de deux centres modaux (E1 et e2), car il peut y avoir des PDV représentés sans parole, donc sans deixis seconde, comme je le montrerai dans une publication complémentaire (Rabatel, 2022b).

D'un point de vue sémantico-pragmatique, si la plupart des DRD, DRDL et DRIL renvoient plutôt à des discours individuels – bien qu'ils puissent aussi référer à des discours collectifs¹¹ –, en revanche, le DRI comme le DRN renvoient indifféremment (c'est-à-dire sans effets stylistiques particuliers) à des discours individuels ou collectifs (voir Rabatel 2003b : 53, exemple (14)). On est même tenté de dire que le DRN, plus encore que le DRI, est la forme qui se prête le mieux au rapport de discours collectifs présentés de façon extraordinairement condensée pour bien d'innombrables raisons : parce que la multiplicité des échanges serait trop complexe, ou gênante (pour la face de E1 ou de e2), à entrer dans le détail ; parce que le DRN présente fondamentalement l'avantage de caractériser la nature générale des échanges¹², et à ce titre, d'orienter et de faciliter la compréhension des échanges suivants, soit sous d'autres types de DR, comme on le verra dans certains exemples et dans Rabatel 2022a, soit encore par les commentaires qui permettent à L1 de présenter globalement son PDV sur le PDV de e2. Sous cet aspect, le DRN joue un rôle de guidage cognitif analogue à celui du thème titre d'une description par rapport aux parties qui détaillent le tout (aspectualisation et assimilation) ou à celui de la formulation de la thèse générale d'une argumentation à laquelle se rattachent arguments subordonnés et exemples. Toutes ces raisons – dont la liste est loin d'être exhaustive – sont encore plus prégnantes lorsqu'il s'agit de représenter les contenus et enjeux de discours collectifs, encore plus complexes à gérer qu'un discours individuel.

Le DRN doit-il toujours rapporter/représenter des propos passés, déjà formulés ? La plupart des exemples de DRN dans la littérature qui lui est consacrée sont de cette sorte. Mais, de même que le DRD peut concerner des propos futurs ou hypothétiques, rien ne s'oppose à ce que le DRN concerne des propos à venir :

(7) Une fois le petit déjeuner avalé, Daquin s'allonge /s'allongea/ sur le canapé, les pieds en l'air, Europe 1 en bruit de fond. *Deux heures devant lui. Réfléchir.* [[Soleiman tourne un peu dans la maison avant de s'en aller, Daquin ne le voit plus et ne l'entend plus]]¹³.

Kashguri. Un entretien. Pas encore un interrogatoire. Déjà un combat ? Non, plutôt faire connaissance. Je sais trop peu de choses pour l'affronter.

J'ai cinq personnages. : Sobesky, VL, Kashguri, Anna Beric et Baker. Ils sont tous dans la course. Je ne sais pas dans quel ordre. Et je ne connais même pas les rapports qu'ils entretiennent entre eux. (Manotti, SS : 165)

En (7), Daquin imagine la forme qu'il donnera à sa première rencontre avec un suspect, puissant, contre lequel il n'a pas encore suffisamment de preuves : d'où sa prudence dans l'envisagement de la rencontre, qui sera un simple «entretien» informel, stratégie qui se trouve explicitée par les commentaires (graisés) qui suivent les deux premières occurrences très elliptiques du DRN, qui pourraient être reformulées plus explicitement ainsi, en réponse à l'injonction antérieure : «Réfléchir» :

(7') Je dois Réfléchir. [...] Qu'est-ce que dirais à Kasghuri ? Je vais présenter ma prise de contact comme un entretien, pas déjà comme un interrogatoire.

En d'autres termes, la succession des phrases verbales (simples) ou averbales du DRN traduisent les linéaments d'une pensée qui avance, dans un cadre auto-dialogique où l2/e2, Daquin, dialogue avec lui-même

¹¹ Exemple de DRD collectif :

(5) À gauche, la justice est d'abord équité : elle veut les hommes égaux, non seulement en droit mais en fait. Aussi se fait-elle [la gauche] volontiers réparatrice et égalitariste. Sa maxime serait : «À chacun selon ses besoins» [...] À droite, la justice est plutôt conçue comme une sanction ou une récompense. L'égalité des droits suffit, qui ne saurait annuler l'égalité des talents et des performances. [...] Aussi se fait-elle volontiers élitiste ou sélective. Sa maxime serait : «À chacun selon ses mérites.» (Comte-Sponville *Dictionnaire philosophique*, article «Droite/Gauche», PUF, 2001 : 188)

Exemple de DRDL collectif : v. *infra* (8), les fragments en italique.

Exemple de DRIL collectif :

(6) Il me fallut quarante-huit heures pour arriver à Nice, par le train des permissionnaires. Le moral de ce train bleu horizon était au plus bas. [C'était l'Angleterre qui nous avait entraînés là-dedans, on allait se faire mettre jusqu'au trognon, Hitler était un type pas si mal que ça qu'on n'avait pas compris et avec qui on aurait dû causer, mais il y avait tout de même un point clair dans le ciel : on avait inventé un nouveau médicament qui guérissait la blennorragie en quelques jours.] (Gary, *La promesse de l'aube* (1960) Folio 1973 : 262)

¹² Voir les analyses qu'Authier-Revuz 2020 : 206-22, 242 consacre à la catégorisation des discours autres.

¹³ Le fragment entre doubles crochets ouvrants et fermant correspond vraisemblablement, en contexte, à un PDV perceptuel du Daquin, qui observe de loin le comportement de son amant, Soleiman, jusqu'à ce qu'il s'aperçoive que, ce dernier étant parti, «il ne le voit plus et ne l'entend plus». La forme négative, réitérée, présuppose en effet que Daquin voyait et entendait Soleiman auparavant, et confirme qu'il s'agit bien d'un PDV de l'énonciateur second personnage, et non d'un strict commentaire objectif du narrateur.

2.2. Des marques du DRN

Les marques ouvrantes ou fermantes du DRN, en l'absence de tout marquage typographique, reposent sur le contraste entre le DRN, ce qui le précède et ce qui le suit. Ce changement est le plus nettement marqué dans le genre narratif, et, plus spécifiquement, dans les récits en troisième personne, en régime de narration hétéro-diégétique au passé. Dans ce cadre, les paramètres de l'énonciation de L1/E1 relèvent de l'énonciation historique, ceux de L2/E2, de l'énonciation de discours. Bien évidemment, ces frontières sont moins nettes lorsque la narration adopte une énonciation personnelle, avec le passé composé, et plus encore avec le présent, comme «s'allonge» (= s'allongea), en (7) et la dernière phrase de (8), les deux exemples illustrant le fait que l'on n'a pas toujours dans un co-texte étroit les deux bornes ouvrantes et fermantes. Dans tous les cas, la prise en compte de ce contraste plus ou moins nettement marqué implique qu'on ne se contente pas de citer seulement des DRN sans leur contexte comme dans les exemples (1) à (4).

Si donc l'on tient compte du contexte, les bornes ouvrantes et fermantes sont purement contrastives et correspondent soit à des fragments de narration, soit à d'autres formes de DR. Ainsi (8) est scandé par des alternances DRN + DRDL + DRN + DRDL + narration :

(8) Finalement le consensus se fait. On peut cogner dur sur les melons si l'occasion se présente, mais, d'accord, pas de morts. La décision est donc prise de faire des petits groupes de vaillants citoyens pour secouer un peu tous les melons qui se risqueront à fréquenter la salle Saint-Joseph. Les gauchistes, on ne s'en occupe pas, les étudiants en médecine vont s'en charger. Ils se connaissent, ils ont l'habitude. Il est temps maintenant de passer au couscous. (Manotti, *M* 1973 : 160-161)

Quant aux marques internes du DRN, elles reposent fondamentalement sur les trois caractéristiques qu'il partage avec le DRI, selon Authier-Revuz 2020. Mais l'analyse est malaisée, quand les marques sont réduites à peu de choses. Si l'on s'en tient à la définition, la seule mention de l'acte locutoire, le plus souvent spécifiée dans sa nature ou son objet («des pourparlers», «une engueulade», «une discussion orageuse»), éventuellement complétée par de rares éléments de contenu, offre peu de prise à la recherche de marques énonciatives ou subjectives relatives à la façon dont les locuteurs envisagent les choses. Cependant, de telles marques existent, même si elles sont discrètes et médiates, nichées dans la voix du locuteur citant. Dans l'exemple (8), le DRN est annoncé par des noms dont le sémantisme indique une activité de parole, en position initiale «consensus», «décision». Si le contenu du «consensus» est donné par le DRDL suivant, il n'en va pas de même pour le deuxième DRN, puisqu'il spécifie le contenu de la «décision» dans le DRN lui-même : «faire des petits groupes de vaillants citoyens pour secouer un peu tous les melons qui se risqueront à fréquenter la salle Saint-Joseph». Le DRN comprend des termes de subjectivité, avec l'emploi récurrent du pronom personnel inclusif «on», la marque d'acquiescement mise à distance («mais, d'accord, pas de morts»), avec des axiologiques positifs ou franchement injurieux («vaillants citoyens», vs «tous les melons¹⁴») ; de plus, les melons sont présentés comme un groupe unique, indifférencié, et en forte opposition axiologique au groupe des «vaillants citoyens», qui n'hésitent pas à affronter l'ennemi ; enfin la formulation euphémistique «secouer un peu» va de pair avec une inversion des responsabilités : car ceux qui seront «secoués» l'auront mérité, puisqu'ils auront «pris le risque» de venir narguer les «bons Français». On est donc devant des marques de DRN comprenant des caractéristiques inédites par rapport aux analyses de Genette et à ses gloses de McHale : ce dernier citait 7 degrés de mimétisme des discours rapportés, en commençant par le degré zéro de mimétisme du DN. Je cite Genette 1983 : 38, en me bornant aux deux premiers degrés.

1. Le «sommaire diégétique» qui mentionne l'acte verbal sans en spécifier le contenu [...] : «Marcel parla à sa mère pendant une heure.»

2. Le «sommaire moins purement diégétique», spécifiant le contenu : «Marcel informa sa mère de sa décision d'épouser Albertine.» (Genette 1983 : 38)

Or l'exemple (7) montre que la succession des phrases du DRN traduit un dialogue interne mimétique qui agite Daquin. De même, l'exemple (8) confirme que le DRN est en capacité de comporter des mentions des discours ainsi condensés dans la voix de L1/E1, d'idéologèmes, de formules, de stéréotypes, bref des traces de mimétisme qui se prêtent autant à une évocation en usage *qu'en mention*. Il est possible aussi que le DRN reprenne des stylèmes, pour les mêmes raisons, et on peut s'interroger sur la possibilité qu'il inclue également des traits idiolectaux, même si le cumul de l'usage et de la mention s'explique davantage dans le cas des énoncés collectifs doxiques que dans celui des énoncés particularisants. Cette donnée invite à traiter de la dimension modale attachée au locuteur représenté source du DRN ou à l'énonciateur représenté support du DRN.

3. Du rôle des modalités dans le DRN

L'importance de la question modale dans le DRN, souvent sous-estimée, est pourtant décisive pour son interprétation. Ce rôle apparaît en (9), sous une forme en apparence paradoxale¹⁵, car il y a une différence avec les exemples cités par Rosier : «ne pas entendre» n'est pas un verbe de locution, mais un verbe d'écoute. Mais «décider de ne pas entendre», avec sa charge intentionnelle, sous-entend une volonté de ne pas entendre *pour n'avoir pas à répondre* et, en contexte, n'avoir pas à se fâcher plus que nécessaire. En effet, le Gros Marcel est un syndicaliste influent à l'Évêché¹⁶ comme à la mairie de Marseille. Or il doit faire de sévères remontrances

¹⁴ L'expression est une métaphore fréquente du discours raciste pour parler des Maghrébins dont la peau est basanée par le soleil.

¹⁵ Comme Rosier 1999 : 227 le signale, il arrive que des verbes sous forme négative indiquent même une absence de discours tels «ne pas piper mot», «ne répondre rien», «dire non», «dire que non» : ce sont cependant des DRN car ils ouvrent possiblement «un espace discursif 'intérieur'» (Ibid.). Sullet-Nylander 2004 : 390 analyse un exemple analogue, «M. Antonioni s'est refusé à toute déclaration» (*Libération*, 10 juillet 2001), qu'elle ne considère pas comme DRN en l'absence d'activité locutoire. L'argument est recevable, mais il faudrait voir le co(n)texte, qui permettrait de préciser si le refus de parler correspond à une déclaration intentionnelle minimale (= «je refuse de dire quoi que ce soit sur cette question», «Je ne ferai aucune déclaration»), donc à un DRN, ou si, au contraire, il s'agit d'un commentaire de L1/E1 équivalent à une paraphrase du type : «M. Antonioni s'est montré hostile à toute déclaration» : v. la discussion de la section 2 de Rabatel 2022).

¹⁶ Ainsi est surnommé le commissariat central, occupant les locaux de l'ancien évêché. La cogestion de la mairie, puis de la Communauté

à un policier dont le racisme est notoire, Picon, sans trop se fâcher avec lui car ce dernier a une certaine aura sur des collègues racistes, comme lui.

(9) – [...] Il se passe des choses dans ta ville, Picon, tiens-toi au courant.

?[[Picon se tait et fait la gueule.]]¹⁷ *Le Gros Marcel me le paiera un jour*. Un anonyme, dans le groupe :

– Il se passe peut-être des choses en ville, mais pas toujours bien propres. Si on tolère des manifestations de Nord'Af¹⁸ maintenant... Ils vont finir par se croire chez eux, et nous, on n'est plus chez nous.

Le Gros Marcel décide de ne pas entendre. (Manotti, *M* 1973 : 185)

Le verbe «décider de» exprime une modalité boulique (le désir de ne pas se fâcher davantage», et, en arrière-plan (voir Gosselin 2015), une modalité déontique (tu ne dois pas te fâcher, donc tu dois faire comme si tu n'avais pas entendu). Il n'y a donc pas forcément besoin de qualificatifs, d'adverbes fortement axiologisés, pour faire entendre un PDV, le choix des mots, même les plus apparemment neutres, est significatif, en contexte. Dans les deux cas, les modalités sont imputables à l'énonciateur e2, et non à L1/E1, ce qui confirme qu'il est utile de prendre en compte, au-delà du contenu sémantique des noms et verbes indiquant une activité de parole ou une ouverture vers un espace intérieur, les valeurs modales liées aux verbes (temps, modes, aspect) et aussi les scénarios modaux sous-jacents au lexique nominal¹⁹, tout particulièrement, auxquelles s'ajoutent des valeurs modales axiologiques et appréciatives liées aux adjectifs, aux adverbes, les modalités aléthiques et épistémiques étant essentiellement liées aux modalités de phrase. Et, par dessus tout, il est capital de s'interroger pour savoir si les modalités renvoient à L1/E1, à un énonciateur second, voire si elles sont partagées par les deux (et partageables éventuellement avec le récepteur de l'énoncé).

Dans les exemples (7) et (9), les modalités sont reliées aux agents de l'énoncé, énonciateurs qui ne parlent pas, mais sont néanmoins supports de PDV et ont éventuellement parlé auparavant (7). Il est bien évidemment possible que la modalité rapportée aux énonciateurs seconds ou aux locuteurs/énonciateurs seconds soit aussi, en sus, rapportée au locuteur/énonciateur premier. Ainsi en (10) :

(10) Santoni se bat /se battait/ avec les bandes des écoutes téléphoniques des ballets Aratoff. Quelques conversations sans intérêt. La dondon a téléphoné à sa mère. M. Bernachon organise une partie de bridge pour le week-end. Et puis trois coups de fil de M. Bernachon en Thaïlande, en anglais. Et une longue conversation de Mme, apparemment orageuse, avec un interlocuteur de Munich. En allemand. Santoni ne comprend /comprenait/ ni l'anglais ni l'allemand. (Manotti, *SS* : 73)

Le DRN est enchâssé par deux fragments de narration, plus vraisemblablement des fragments descriptifs/explicatifs de second plan, comme le confirme le test de permutation, si l'on transpose l'extrait au passé : les présents sont remplacés par des imparfaits, non par des passés simples. La modalité appréciative («conversations sans intérêt») renvoie au jugement de l'énonciateur e2, le policier Santoni. Le commentaire final fait écho à la phrase initiale : on comprend ainsi que si Santoni «se bat», c'est parce qu'il ne parle ni l'allemand ni l'anglais et qu'il doit donc faire des efforts pour comprendre ce qui se dit ou deviner (ainsi de la conversation «apparemment orageuse»). Ces explications ont une modalité aléthique concernant un vrai objectif (quand on ne parle pas une langue il est obligatoire qu'on ne la comprenne pas) : le jugement final est pris en charge par L1/E1, puisqu'il apparaît dans la narration. Et de même pour le jugement initial. Cela dit, e2 partage aussi la modalité aléthique du jugement final, car il n'ignore pas ses lacunes linguistiques. Et l'on peut par une rétro-lecture se demander si le jugement initial ne concerne pas e2 également : parce que même sans savoir qu'il va écouter des échanges en langue étrangère, il sait par expérience qu'il va devoir lui falloir beaucoup de courage pour écouter longtemps des «conversations sans intérêt» avant de trouver d'éventuels renseignements intéressants pour son enquête.

En définitive, compte tenu de l'absence de marques syntaxiques et typographiques dans le DRN, le choix théorique qui paraît le plus approprié pour son analyse est le cadre pragma-énonciatif, qui nécessite de prendre en compte, outre la référenciation du DRN, la place et la fonction du DRN dans le texte²⁰. Ce cadre théorique se justifie d'autant plus que le DRN va souvent de pair avec d'autres formes de DR (Rabatel, 2022).

Je conclurai enfin en revenant sur les acquis de l'analyse :

– Oui le DRN est diégétique. Faut-il en conclure qu'il ne serait pas mimétique ? Oui, si l'on considère que mimétique renvoie seulement aux DRD. Mais tous les DR présentent des degrés de mimétisme, contrairement à ce que dit MacHale : ainsi, un DRD

urbaine avec les représentants du syndicat FO (Force ouvrière) est un phénomène bien connu qui dure depuis 1960, sous la mandature de Gaston Defferre. Voir l'article de Paul Molga paru dans *Les Échos* le 12 février 2014, «Comment FO a fait main basse sur Marseille».

¹⁷ Le point d'interrogation devant les doubles crochets indique que l'analyse du fragment en termes de PDV perceptuel représenté est, sinon discutable, du moins complexe : une première hypothèse, basée sur le fragment qui précède, est que ce fragment dénote un PDV du Gros Marcel qui observe les réactions de son engueulade sur Picon. Mais une deuxième hypothèse, basée sur la suite du texte, serait que le fragment correspond au PDV des collègues de Picon qui guettent ses réactions, avant de le défendre dans le DRD suivant. Une troisième hypothèse serait que le fragment indique un énoncé objectif du narrateur. L'hypothèse, peu probable en contexte, n'exclut pas des PDV croisés des personnages, les uns et les autres étant attentifs aux réactions de Picon. Ces deux hypothèses sont d'ailleurs confirmées par le DRDL de Picon lui-même, qui évoque ses pensées, lesquelles doivent se lire plus ou moins sur son visage, vu le caractère dramatique de la scène, auquel nul n'est indifférent

¹⁸ Abréviation raciste de Nords-Africains ; cf. «melons», en (8), et «bougnoles», en (16), dans Rabatel 2022.

¹⁹ Bien des lexies dénotant une activité de parole orientent vers des thèmes, des dispositions des locuteurs, des formes d'engagement propres à ces mêmes activités et influent sur le choix et la répartition des modalités essentielles ou d'arrière-plan : le locuteur d'une déclaration d'amour n'est pas dans les mêmes dispositions que s'il se prépare à une négociation, à un entretien d'embauche, à écrire ou prononcer un sermon, à lancer une admonestation. Des valeurs modales d'arrière-plan peuvent dépendre d'autres paramètres, le caractère public ou privé de la prise de parole, la présence d'éventuels tiers, le caractère initiatif ou réactif de la prise de parole, etc.

²⁰ C'est aussi le choix de Sullet-Nylander 2004, même si elle ne se réclame pas d'une analyse en termes de PDV.

surchargé de subjectivèmes est très mimétique, mais si les subjectivèmes sont peu présents, il l'est déjà moins. Le raisonnement est identique pour les autres DR (Rabatel 2008/2021 : 440-446) : moins diégétiques par leur fonctionnement syntactico-énonciatif, il suffit pourtant qu'ils comprennent des mentions pour que le degré de subjectivité et de mimétisme augmente, dans un cadre diégétique. Le DRN est assurément la forme de DR la moins mimétique, mais cela ne signifie pas qu'il ne puisse pas comprendre des traces discrètes de mimétisme. De surcroît, qu'entend-on par subjectivité ? Celle-ci ne se réduit pas à la seule présence de subjectivèmes lexicaux, car la syntaxe elle-même peut être subjective, même en leur absence, par exemple dans des questions rhétoriques, des hyperassertions, des constructions segmentées, des ruptures de construction, etc., (Bally 1913). À partir de là, un DRN un tant soit peu développé, dans les limites de sa dimension diégétique, exprime une subjectivité ancrée tantôt dans le lexique, comme en (6), tantôt dans la syntaxe comme en (8), et, dans tous les cas, par le fait que les valeurs modales ancrées dans le lexique ou la syntaxe sont référées au PDV de l'énonciateur second.

– Oui, les DRN condensent l'activité de parole ; mais ils condensent aussi l'expression de la pensée ; ces manifestations peuvent être réduites tantôt à une lexie ((1)), parfois un peu plus expansées, dans une prédication formant une phrase simple, comme le premier DRN de (8), dans deux prédications, deux ou plusieurs phrases successives ((7), (10)).

– Oui, le DRN est une sorte de DRI : mais cette formulation dit à la fois trop et trop peu : le DRN est une sorte de DRN pour les DRN-locutoires, comme (1) ou (2), dans lesquels le DRN, comme le DRI, est rapporté avec la deixis du locuteur représentant, laquelle va de pair avec sa visée modale. En revanche, pour les DRN représentant sous une forme condensée des pensées intérieures (DRN-PI), comme (7) ou (9), il faut préciser les relations entre DRI et DRN, surtout pour les DRN-PI qui représentent les pensées intérieures dans des énoncés sous la présence exclusive de la deixis de L1/E1, alors que co-existent au moins deux centres modaux et deux supports de prise en charge différents. En d'autres termes, il semble que ce ne sont pas les mêmes moyens qui sont sollicités. Mais pour répondre plus sûrement à ces questions, il faut encore poursuivre l'analyse des valeurs modales du DRN, dans un cadre textuel/discursif. Ce sera l'objet du deuxième volet de cette investigation (Rabatel 2022b)²¹.

Références bibliographiques:

Sources primaires

1. MANOTTI Dominique, 1995, *Sombre Sentier*, Paris, Seuil.
2. MANOTTI Dominique, 1999, *À nos chevaux*, Rivages Noir.
3. MANOTTI Dominique, 2001, *Nos fantastiques années fric*, Paris, Payot.
4. MANOTTI Dominique, 2018, *Racket*, Paris, Les Arènes, col. Equinox.
5. MANOTTI Dominique, 2020, *Marseille 1973*, Paris, Les Arènes, col. Equinox.

Sources secondaires

6. AUTHIER-REVUZ Jacqueline, 2020, *La représentation du discours autre*, Berlin, Boston, De Gruyter.
7. BALLY Charles, 1913, *Le Langage et la vie*, Genève, Ater.
8. BONHOMME Marc, 2019, «Formes louches de discours rapporté» dans la littérature argotique récente. L'exemple d'Alphonse Boudard», in GERMONI Karine & STOLZ Claire, *Aux marges des discours rapportés*, Louvain-la-Neuve, Académia-L'Harmattan, 433-449.
9. COHN Dorrit, 1978, *Transparent Minds, Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press.
10. COMBETTES Bernard, 1992, *L'organisation du Texte*, Metz, Publications du CELTED, Université de Metz.
11. DUCROT Oswald, 1984, *Le dire et le dit*, Paris, Éditions de Minuit.
12. GAULMYN Marie-Madeleine de, 1983, *Les verbes de communication dans la structuration du discours, Essai sur la réflexivité du langage*, Thèse d'état.
13. GAULMYN Marie-Madeleine de, 1997, «La genèse des marques formelles du discours rapporté dans le texte écrit», *Modèles linguistiques* XVIII, fasc. 1, 53-73.
14. GENETTE Gérard, 1972, *Discours du récit*, 3, Paris, Le Seuil.
15. GENETTE Gérard, 1983, *Nouveau discours sur le récit*, 3, Paris, Le Seuil.
16. GERMONI Karine & STOLZ Claire, 2019, *Aux marges des discours rapportés*, Louvain-la-Neuve, Académia-L'Harmattan.
17. GÉVAUDAN Paul, 2013, «Les rapports entre la modalité et la polyphonie linguistique», in GÉVAUDAN Paul, DETGES Ulrich & ATAYAN Varham (dir.), *Modalität und Polyphonie. Modalité et polyphonie. Modalidad y polifonía*, Tübingen, Stauffenburg, 39-59.
18. GOSSELIN Laurent, 2010, *Les modalités en français. La validation des représentations*, Amsterdam, New York, Rodopi.
19. GOSSELIN Laurent, 2015, «De l'opposition *modus/dictum* à la distinction entre modalités extrinsèques et modalités intrinsèques», *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, CX-1, p. 1-50.
20. LAFERRIÈRE Aude & NARJOUX Cécile, 2019, «D'un discours à l'autre dans *Continuer de Mauvignier*», in GERMONI Karine & STOLZ Claire, *Aux marges des discours rapportés*, Louvain-la-Neuve, Académia-L'Harmattan, 227-244.
21. MC HALE Brian, 1978, «Free Indirect Discourse : A Survey of Recent Accounts», *PTL : A Journal for Descriptive Poetics and Theory of Literature*, 3-2, 249-287.
22. MARNETTE Sophie, 2002, «Aux frontières du discours rapporté», *Revue Romane*, 37-1, 3-30.
23. MARNETTE Sophie, 2005, *Speech and Thought Presentation in French: Concepts and strategies*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company.
24. RABATEL Alain, 1998, *La Construction textuelle du point de vue*, Lausanne, Paris, Delachaux et Niestlé.
25. RABATEL Alain, 2001, «Les représentations de la parole intérieure. Monologue intérieur, discours direct et indirect libres, point de vue», *Langue Française*, 132, 72-95.
26. RABATEL Alain, 2003a, «Les verbes de perception en contexte d'effacement énonciatif : du point de vue représenté aux discours représentés», *Travaux de linguistique*, 46, 49-88.
27. RABATEL Alain, 2003b, «L'effacement énonciatif et ses effets pragmatiques de sous- et de sur-énonciation», *Estudios de Lengua y Literatura francesas*, 14, 33-61.
28. RABATEL Alain, 2005, «La part de l'énonciateur dans la construction interactionnelle des points de vue», *Marges linguistiques*, 9, 115-136 (disponible sur le site de *Texte !*).
29. RABATEL Alain, 2008 (2e édition, 2020), *Homo narrans. Pour une analyse énonciative et interactionnelle du récit. Tome 1. Les points de vue et la logique de la narration. Tome 2. Dialogisme et polyphonie dans le récit*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas.
30. RABATEL Alain, 2009, «Prise en charge et imputation, ou la prise en charge à responsabilité limitée», *Langue française*, 162, 71-87.

²¹ L'ensemble ayant été présenté sous une forme condensée lors de la conférence d'ouverture du 5e colloque *Carrefour des sens*, à Lviv, les 30 septembre et 1er octobre 2021.

31. RABATEL Alain, 2010, «Retour sur les relations entre locuteurs et énonciateurs. Des voix et des points de vue», in COLAS-BLAISE Marion, KARA Mohamed, PERRIN Laurent & PETITJEAN André (dir.), *La question polyphonique ou dialogique en sciences du langage*, Metz, Ceted, Université de Metz, 357-373.
32. RABATEL Alain, 2012a, «Les relations Locuteur / Enonciateur au prisme de la notion de voix», in DUCARD Dominique, DUFAYE Lionel & GOURNAY Lucie (éds.), *Les théories énonciatives aujourd'hui : un demi-siècle après Benveniste*, Paris, Ophrys, p. 207-226.
33. RABATEL Alain, 2012b, «Sujets modaux, instances de prise en charge et de validation», *Le Discours et la langue*, 3-2, 13-36.
34. RABATEL Alain, 2012c, «Positions, positionnements et postures de l'énonciateur», *Travaux neuchâtelois de linguistique*, 56, 23-42.
35. RABATEL Alain, 2012d, «Enonciateur, sujet modal, modalisation et modalité», in MAURY-ROUAN, Claire (éd.), *Regards sur le discours. Hommages à Robert Vion*, Aix-en-Provence, Publications de l'université de Provence, 55-72.
36. RABATEL Alain, 2017, *Pour une lecture linguistique et critique des médias. Éthique, empathie, point(s) de vue*, Limoges, Éditions Lambert-Lucas.
37. RABATEL Alain, 2018, « L'énonciation culiolienne et la production du fictif », in BEDOURET Sandrine & COPY Christine (éds.), *L'épilinguistique sous le voile littéraire. Culioli et la TO(P)E*, Presses universitaires de Pau et des Pays de l'Adour, 115-136.
38. RABATEL Alain, 2022a, «L'intrication des discours représentés et de la narration dans les romans noirs de Dominique Manotti», *Le Français moderne*, vol. XC, t. 2, 239-263.
39. RABATEL Alain, 2022b, en lecture, «Des relations textuelles entre les discours narrativisés et les autres formes de discours représentés et de la distinction entre discours narrativisés exprimant des pensées et narration des états intérieurs », *Romanica Wratislaviensia*, 69.
40. REUTER Yves, 1981, « Le champ littéraire : textes et institutions », *Pratiques* 32, 5-31.
41. ROSIER Laurence, 1998, *Le discours rapporté. Histoire, théories, pratiques*, Bruxelles, Duculot.
42. SÉCHEHAYE Albert [1933] 1969, «La pensée et la langue, ou comment concevoir le rapport organique de l'individuel et du social dans le langage», *Journal de Psychologie*, 1933, repris dans PARIENTE Jean-Claude (éd.), *Essais sur le langage*, Paris, Éditions de Minuit, 69-96.
43. VINCENT Diane & DUBOIS Sylvie, 1997, *Le discours rapporté au quotidien*, Québec, Nuit blanche éditeur.

Отримано: 14 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 3 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 7 березня 2022 р.

e-mail: sve-romanyuk@ukr.net

lilyagemga@ukr.net

luckydanilovanata@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-104-107

Романюк С. К., Денисюк Л. В., Данілова Н. Р. Формування комунікативної компетентності здобувачів-маркетологів під час вивчення англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 104–107.

УДК: 811.111,271:378.016

ORCID: orcid.org/0000-0002-9355-4584

Web of Science Researcher ID: AAD-9651-2022

Романюк Світлана Костянтинівна,*кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов,
Рівненський державний гуманітарний університет*

ORCID: orcid.org/0000-0003-2235-0290

Web of Science Researcher ID: AAD-9565-2022

Денисюк Лілія Володимирівна,*старший викладач кафедри іноземних мов,
Рівненський державний гуманітарний університет*

ORCID: orcid.org/0000-0002-9916-4106

Web of Science Researcher ID: AAE-1029-2022

Данілова Наталія Романівна,*старший викладач кафедри іноземних мов,
Рівненський державний гуманітарний університет*

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ-МАРКЕТОЛОГІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

В умовах прискорення інтеграційних та глобалізаційних процесів англійська мова є ключовою компетенцією сучасних фахівців. Розвиток міжнародних зв'язків, активне впровадження закордонного досвіду в різні сфери суспільного життя й інші глобалізаційні тенденції зумовлюють необхідність формування у здобувачів вищої освіти вмінь і навичок академічної та професійної іноземної комунікації. Метою навчання англійської мови є не тільки оволодіння нею як засобом комунікації, а й набуття професійно спрямованої іноземної компетентності для успішного виконання подальшої професійної діяльності. У статті висвітлено особливості формування англомовної комунікативної компетентності в підготовці здобувачів-маркетологів. Встановлено, що зростання потреби ринку у фахівцях маркетингового спрямування зумовило розширення пропозиції освітніх послуг у цій сфері. Мета статті – дослідити основні наукові підходи до формування комунікативної компетентності здобувачів-маркетологів у процесі вивчення англійської мови та визначити основні компоненти англомовної комунікативної компетентності, методи її формування. Комунікативна компетентність розглядається як сукупність знань, умінь і навичок, а також здатність їх застосовувати для ефективного спілкування в певних комунікативних ситуаціях. Однією з найважливіших комунікативних компетентностей сучасного здобувача вищої освіти – майбутнього маркетолога, є володіння іноземною мовою: вміння читати професійну літературу, спілкуватись із діловими партнерами, писати та навчатись іноземною мовою. Визначено, що базовими науковими підходами щодо формування комунікативної компетентності у здобувачів маркетологів є компетентнісний, культурологічний та системний. Обґрунтовано, що сучасний викладач англійської мови має володіти широким спектром методик і технологій навчання, що дозволить полегшити задоволення навчальних потреб здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: англійська мова, комунікативна компетентність, методи викладання, організація навчального процесу, маркетинг, маркетолог.

Svitlana Romaniuk,*PhD (Candidate of Philological Sciences)**Associate Professor,**Rivne State University of Humanities***Liliia Denysiuk,***Senior Lecturer,**Rivne State University of Humanities***Nataliia Danilova,***Senior Lecturer,**Rivne State University of Humanities*

FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF MARKETING SPECIALISTS DURING THE STUDY OF ENGLISH

In the context of accelerating integration and globalization processes, English is a key competence of modern professionals. The development of international relations, the active introduction of foreign experience in various spheres of public life and other globalization trends determine the need for the formation of higher education student's skills and abilities of academic and professional foreign language communication. The purpose of learning English is not only to master it as a means of communication, but also to acquire professionally oriented foreign language competence for the successful implementation of further professional activities. The article highlights the peculiarities of the formation of English-language communicative competence in the training of marketers. It is established that the growing

market demand for marketing professionals has led to an expansion of the offer of educational services in this area. The purpose of the article is to investigate the main scientific approaches to the formation of communicative competence of marketers in the process of learning English and to determine the main components of English communicative competence, methods of its formation. Communicative competence is seen as a set of knowledge, skills and abilities, as well as the ability to apply them for effectively communication in certain communicative situations. One of the most important communicative competencies of a future marketer is knowledge of a foreign language: the ability to read professional literature, communicate with business partners, write and study in a foreign language. It is determined that the basic scientific approaches to the formation of communicative competence in marketers are competence, cultural and systemic. It is substantiated that a modern English teacher should have a wide range of teaching methods and technologies, which will facilitate the satisfaction of educational needs of higher education students.

Keywords: English language, communicative competence, teaching methods, organization of educational process, marketing, marketer.

Постановка проблеми. У сучасних умовах інтеграції та глобалізації економіки англійська мова є ключовою компетенцією, інструментом міжнародного спілкування, засобом приєднання до європейського освітнього, наукового та професійного простору, умовою ефективної інтеграції та чинником економічного зростання країни (Концептуальні засади, 2019).

Держава потребує фахівців зі сформованими професійними компетентностями, необхідними для взаємодії у просторі світової та європейської комунікації. Одним із завдань навчальних закладів вищої освіти є підготовка таких фахівців, які будуть готовими до спілкування англійською мовою у професійних ситуаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі розвитку теорії та методики професійної освіти відзначається зростання інтересу дослідників до проблем формування іншомовної компетентності у здобувачів вищої освіти. Дослідженням питань формування іншомовної компетентності у здобувачів маркетингів займалися українські науковці. Вагомий інтерес становлять роботи, зосереджені на аналізі методологічних основ формування в майбутніх маркетингів англійської компетентності у професійно-орієнтованому усному спілкуванні (А. Онуфрів), змісті формування англійської лексичної компетентності в діловому спілкуванні майбутніх маркетингів (І. Чорна), лінгводидактичній моделі навчання англійського наукового писемного мовлення (Р. Мартинова). Незважаючи на значну кількість наукових розвідок із досліджуваної проблеми, питання формування англійської комунікативної компетентності майбутніх маркетингів не є достатньо дослідженим, а тому і **актуальним**.

Метою статті є спроба дослідити сучасні наукові підходи формування комунікативної компетентності здобувачів-маркетингів під час вивчення англійської мови та визначити основні компоненти англійської комунікативної компетентності, методи її формування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економіка є одним із визначальних чинників напряму розвитку нашої держави, тому її успішність, залежить від рівня підготовки здобувачів вищої освіти економічного напряму. Маркетинг – вагома складова частина сучасного світу. Цінність продуктів і послуг, що оточують нас, значною мірою формується завдяки зусиллям маркетингових відділів компаній. Україні необхідні фахівці-маркетинги, які володіють знаннями і навичками організації бізнес-процесів щодо спрямування потоку товарів і послуг від виробника до споживача (Лилик, 2017: 55). Зростання потреби ринку у фахівцях маркетингового спрямування викликало розширення пропозиції освітніх послуг у цій сфері. Результати моніторингу ринку освітніх послуг показали, що спеціальності, пов'язані з маркетингом, рекламою та зв'язками із громадськістю, є привабливими для абітурієнтів у закордонних західноєвропейських та східноєвропейських ЗВО (Довгань, 2020: 117).

Розвиток міжнародних зв'язків, активне впровадження закордонного досвіду в різні сфери суспільного життя й інші глобалізаційні тенденції потребують фахівців маркетингів із сформованими професійними компетентностями. Вивчення іноземних мов є складовою частиною спеціальної підготовки маркетинга через опанування лінгвокраїнознавчої компетентності та формування практичних професійних умінь і навичок.

Однією з найбільш важливих якостей компетентного фахівця науковці вважають комунікативну компетентність, що передбачає здатність успішно функціонувати в системі міжособистісних стосунків.

Багато вчених виділяють різні наукові підходи до розуміння сутності комунікативної компетентності. Інформаційний підхід (О. Добротвор, Р. Якобсон) спрямований на вивчення, переважно, психологічних особливостей прийому та передавання інформації, характеристик комунікатора та реципієнтів, засобів спілкування (як обміну інформацією). Такий підхід дає змогу стежити за ходом комунікативної взаємодії, відтворюючи її схему, але не розкриває її внутрішньої природи й характер у двосторонній активності комунікантів (Добротвор, 2013: 56). Лінгвістичний підхід (О. Леонтьєв, Г. Почепцов), у центрі уваги якого – мовна діяльність людини, тобто мовний акт є основою комунікації (Добротвор, 2013: 57). Діяльнісний підхід (О. Божович, В. Кан-Калік, М. Хайдеггер) розробляє комунікативну компетентність тільки в діяльності, яка зумовлює здатність індивіда до розв'язання проблем, до цілеспрямованої продуктивної діяльності та кооперації (Добротвор, 2013: 57).

Поняття компетентності визначають як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Компетентність ґрунтується на знаннях, навичках і вміннях, охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання застосувати (Методика, 2013: 340). Отже, кожна компетентність побудована на поєднанні знань, навичок і вмінь, а також ставлень, цінностей, емоцій, здібностей, які активізуються в процесі професійної діяльності.

Перехід до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту з накопичування визначених знань, навичок і вмінь на формування й розвиток у здобувачів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях, на організації освітнього процесу на основі врахування затребуваності навчальних досягнень студентів у суспільстві, забезпечення спроможності відповідати реальним запитам сьогодення й мати сформований потенціал для швидкої адаптації як у майбутній професії, так і в соціумі. Перспективність компетентнісного підходу полягає в тому, що він передбачає високу готовність випускників ЗВО до успішної діяльності у професійних сферах, зокрема й володіння іноземними мовами та знаннями культур (Методика, 2013: 340).

Культурологічний підхід передбачає тісну взаємодію мови й культури країн мови, яких вивчаються. Викладач демонструє, як в одиницях мови відбиваються особливості культури та мислення носіїв мови, а культурознавча інформація вилучається із самих мовних одиниць (Методика, 2013: 85).

Системний підхід являє собою метод наукового пізнання. Принцип системності, за твердженням В. Кузьміна, у загальному вигляді означає, що явище об'єктивної дійсності, яке розглядають з позицій закономірностей системного цілого та взаємодії складових його частин, утворює особливе «вимірювання» реальності (Калінін, 2007:100). К. Плиско вважає, що системний підхід тісно пов'язаний із моделюванням і сприяє створенню необхідної понятійної бази для опису об'єкта, яка дає змогу за певних умов отримати нові знання про об'єкт (Плиско, 1995: 124). Важливо, щоб під час моделювання було забезпечено: свідоме вивчення понять, визначень і правил при повному їх розумінні; реалізацію принципів наступності та перспективності в навчанні; повний та всебічний розгляд вивченого явища. Системний підхід на заняттях із англійської мови забезпечує усвідомлене розуміння фактів та явищ у їх взаємозв'язках і цілісній системі, спонукає студентів бути уважними у виборі мовних засобів для передавання певного змісту, системи кожного блоку й цілісної системи розділу та теми, що вивчається, формує в студентів уміння й навички вибирати з ряду співвідносних, взаємозамінюваних граматичних форм і конструкцій найдоцільніші, сприяє розумінню логіки предмета, а також простежити не лише будову системи та її частин, а й їхню зміну, взаємодію й розвиток (Ковальчук, Суховецька, Колодій-Загільська 2019: 7).

До структури англомовної комунікативної компетенції належать: мовленнєва компетенція (аудіювання, говоріння, читання, письмо); мовна компетенція (лексичні, фонетичні, орфографічні знання). Здобувач вищої освіти повинен уміти здійснювати усне спілкування, розуміти на слух різну інформацію. Основними чинниками, які впливають на формування англомовної комунікативної компетентності у здобувачів, є професійна спрямованість, орієнтація на комунікативну культуру як на професійну цінність (Методи, 2017: 8).

Професійні запити щодо володіння маркетологами іноземною мовою ґрунтуються на сучасних вимогах ринку. Проведений аналіз вакансій на провідних інтернет-сайтах із пошуку роботи показав, що основними вимогами, які висувуються до фахівців-маркетологів щодо володіння іноземною мовою, є володіння писемною мовою (заповнення документів, підготовка офіційних листів) та розмовною мовою (телефонні переговори, особисті зустрічі з партнерами).

У системі вищої освіти України відбувається реформування навчального процесу в напрямі наближення до загальноєвропейських вимог до якості освіти. Змінюються, відповідно, підходи й освітні технології викладання іноземних мов майбутнім маркетологам. Сучасний викладач іноземної мови має володіти широким спектром методик навчання, що дозволить полегшити задоволення навчальних потреб здобувачів вищої освіти. Він повинен бути поінформованим про сучасні принципи, методики та технології викладання (Довгань, 2020).

В основі сучасних підходів до навчання іноземних мов лежить використання комунікативного та конструктивістського методів викладання. Актуальним є використання традиційних (метод повної фізичної реакції, сугестивний метод, драматичний метод, мовчазний метод, груповий метод, метод активізації резервних можливостей особистості та колективу) і альтернативних (навчання з комп'ютерною підтримкою, метод сценарію, метод ролівої гри, кейсметод) методів навчання (Смолженко, 2014: 246).

Ефективна технологія викладання англійської мови повинна дати можливість здобувачу-маркетологу відкрити або здобути нові знання; полегшити процес навчання; бути природною і максимально наближеною до реального життя; відповідати віку та рівню знань студентів, щоб мотивувати студента навчатися далі; допомогти йому розвинути своє логічне мислення (Pokrivcakova, 2013:10).

Більшість мовознавців і викладачів погоджуються з тим, що студенти найкраще отримують іншомовну комунікативну компетенцію через інтерактивність і взаємодію. Викладачі повинні намагатися використовувати реальні ситуації, які потребують спілкування та співпраці студентів, наприклад, дискусії, роліві гри тощо.

На формування іншомовної компетенції впливає ефективність організації занять з іноземної мови професійного спрямування, методична якість матеріалів, використання інноваційних методів навчання і сформованість позитивної мотивації щодо вивчення іноземної мови (Бондар, Прадівляний, 2018:228–233).

Закладу вищої освіти в навчальному процесі потрібно забезпечити сукупність умов, які сприятимуть становленню міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності фахівця-маркетолога. Наявність для цього висококваліфікованих викладачів іноземної мови, які володіють сучасними технологіями викладання, є обов'язковою, але недостатньою передумовою.

Такий підхід до організації навчального процесу, з одного боку, забезпечує здобувачам вищої освіти максимальну академічну мобільність, а з іншого – мотивує до вивчення англійської мови. Відповідно до сучасних викликів, вивчення англійської мови для здобувачів-маркетологів має бути спрямовано на формування англомовної комунікативної компетенції та формування навичок для використання іноземної мови в навчальній, науковій та професійній діяльності.

Висновки. Отже, комунікативна компетентність розглядається як сукупність знань, умінь і навичок, а також здатність їх застосовувати для ефективного спілкування в певних комунікативних ситуаціях. Базовими науковими підходами щодо формування комунікативної компетентності у здобувачів маркетологів визначено компетентнісний, культурологічний та системний. Однією з найважливіших комунікативних компетентностей сучасного здобувача вищої освіти – майбутнього маркетолога є володіння іноземною мовою: вміння читати професійну літературу, спілкуватися із діловими партнерами, писати та навчатися іноземною мовою. Основними вимогами, які висувуються до фахівців-маркетологів щодо володіння іноземною мовою, є володіння писемною мовою (заповнення документів, підготовка офіційних листів) та розмовною мовою (телефонні переговори, особисті зустрічі з партнерами). Сучасний викладач іноземної мови повинен володіти широким спектром традиційних та інноваційних методик навчання.

Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні методичного забезпечення англомовної комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти.

Джерела та література:

1. Бондар Н., Прадівляний М. Формування іншомовної компетенції фахівців немовних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : збірник наукових праць. 2018. № 50. С. 228–233.

2. Добротвор О. В. Комунікативна компетентність як предмет наукового дослідження. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2013. Вип. 3. С. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptr_2013_3_8. (дата звернення: 01.02.2022).
3. Довгань Л. І. Формування англомовної комунікативної компетенції майбутніх маркетологів у закладах вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 20. Т. 1. С. 116–119.
4. Калінін В. О. Педагогічна технологія «діалог культур» як засіб формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови : монографія / за заг. ред. проф. О. А. Дубасенюк. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2007. С. 100–110.
5. Ковальчук І. С., Суховецька С. В., Колодій-Загільська О. А. Базові наукові підходи формування комунікативної компетентності студентів немовних спеціальностей під час вивчення англійської мови. *International journal of innovative technologies in social science*. 2019. 6(18). С. 3–8.
6. Концептуальні засади державної політики щодо розвитку англійської мови у сфері вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx>. (дата звернення: 01.02.2022).
7. Лилик І. Портрет професії: маркетолог. Маркетинг в Україні. 2017. № 4. С. 55–57.
8. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін. / за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
9. Методи та засоби підвищення мовленнєвих компетенцій з іноземної мови в практичній діяльності майбутніх економістів : колективна наукова монографія / за заг. ред. О. Керекеши. Одеса : Атлант ВОЙСОІУ, 2017. 147 с.
10. Плиско К. М. Принципи, методи і форми навчання української мови: теоретичний аспект. Харків : Основа, 1995. С. 124–125.
11. Смовженко Л. Сучасні підходи до викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 61. С. 244–250.
12. Pokrivcakova S. Teaching Techniques for Modern Teachers of English. Prague : Aspa, 2013. 116 p.

References:

1. Bondar N., Pradivliannyi M. Formuvannya inshomovnoi kompetentsii fakhivtsiv nemovnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia inozemnoi movy. *Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy : zbirnyk naukovykh prats*. [Formation of foreign language competence of non-language specialists in the process of learning a foreign language. *Modern information technologies and innovative teaching methods in training: methodology, theory, experience, problems: a collection of scientific papers*]. 2018. № 50. S. 228–233.
2. Dobrotvor O. V. Komunikatyvna kompetentnist yak predmet naukovoho doslidzhennia. *Pedahohichni protses: teoriia i praktyka*. [Communicative competence as a subject of scientific research. *Pedagogical process: theory and practice*]. 2013. Vyp. 3. S. 56–62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pptr_2013_3_8. (data zvernennia: 01.02.2022).
3. Dovhan L. I. Formuvannya anhlomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii maibutnikh marketolohiv u zakladykh vyshchoi osvity. *Innovatsiina pedahohika*. [Formation of English-language communicative competence of future marketing experts in the higher education institutions. *Innovative pedagogy*]. 2020. Vyp. 20. T. 1. S. 116–119.
4. Kalinin V. O. Pedahohichna tekhnolohiia «dialoh kultur» yak zasib formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy [Pedagogical technology «dialogue of cultures» as a means of forming the professional competence of the future teacher of a foreign language] : monohrafiia / za zah. red. prof. O. A. Dubaseniuk. Zhytomyr : ZhDU im. I. Franka, 2007. S. 100–110.
5. Kovalchuk I. S., Sukhovetska S. V., Kolodii-Zahilska O. A. Bazovi naukovy pidkhody formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti studentiv nemovnykh spetsialnostei pid chas vyvchennia anhliskoi movy [Basic scientific approaches to the formation of communicative competence of students of non-language specialties during the study of English]. *International journal of innovative technologies in social science*. 2019. 6(18). C. 3–8.
6. Kontseptualni zasady derzhavnoi polityky shchodo rozvytku anhliskoi movy u sferi vyshchoi osvity [Conceptual principles of state policy on the development of English in the field of higher education] URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/2019-06-24-proekt-konts-angl-movi-1.docx>. (data zvernennia: 01.02.2022).
7. Lylyk I. Portret profesii: marketoloh. *Marketynh v Ukraini*. [Portrait of the profession: marketer. *Marketing in Ukraine*]. 2017. № 4. S. 55–57.
8. Metodyky navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice] : pidruchnyk dlia stud. klasychnykh, pedahohichnykh i linhvistychnykh universytetiv / Bihych O. B., Borysko N. F., Boretska H. E. ta in. / za zahaln. red. S. Yu. Nikolaievoi. Kyiv : Lenvit, 2013. 590 s.
9. Metody ta zasoby pidvyshchennia movlennievnykh kompetentsii z inozemnoi movy v praktychnii diialnosti maibutnikh ekonomistiv [Methods and means of improving speech competencies in a foreign language in the practice of future economists] : kolektyvna naukova monohrafiia / za zah. red. O. Kerekeshy. Odesa : Atlant VOYSOYU, 2017. 147 s.
10. Plysko K. M. Pryntsypy, metody i formy navchannia ukrainskoi movy: teoretychnyi aspekt [Principles, methods and forms of teaching the Ukrainian language: theoretical aspect]. Kharkiv : Osнова, 1995. S. 124–125.
11. Smovzhenko L. Suchasni pidkhody do vykladannia inozemnykh mov u vyshchykh navchalnykh zakladykh. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. [Modern approaches to teaching foreign languages in higher education. *Bulletin of Lviv University*]. Seriiia «Filolohichna». 2014. Vyp. 61. S. 244–250.
12. Pokrivcakova S. Teaching Techniques for Modern Teachers of English. Prague : Aspa, 2013. 116 p.

Отримано: 29 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 25 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 28 березня 2022 р.

e-mail: o.semenova@forlan.org.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-108-111

Семенова О. В. Удосконалення лінгвістичної компетентності на матеріалі текстів коміксів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 108–111.

УДК: 378.881.1+811.133.1

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7703-2719>**Семенова Олена Валентинівна,**

PhD, кандидат філологічних наук, доцент,

Горлівський інститут іноземних мов Державний вищий навчальний заклад

«Донбаський державний педагогічний університет»

УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ КОМІКСІВ

Креолізовані або семіотично ускладнені тексти – невід’ємна частина нашого сучасного життя, які можна зустріти всюди – суспільні місця, домівка, офіс, транспорт, тому їх призначення неможливо недооцінювати. Комікс вважається ефективним засобом навчання іноземній лінгвістичній компетентності, основою для удосконалення навичок усного мовлення. Оскільки ми живемо в епоху медійного простору інформації, ми її переважно сприймаємо комплексно. Візуалізована інформація виявляється цікавою та ефективною для засвоєння. Комікс є багатифункціональним дидактичним матеріалом, який сприяє вирішенню цілої низки методичних завдань – автоматизація граматичної/лексичної компетентності, удосконалення мовленнєвої/лінгвокраїнознавчої компетентності, підвищення якості знань/мотивації, розвиток пізнавальної активності, урізноманітнення форм роботи, інтерактивність освітнього процесу, розвиток творчих здібностей. Лінгводидактичний потенціал французького коміксу визначається навичками читання (розуміння автентичного тексту, пошук необхідної інформації, виокремлення значущої/запрошуваної інформації сюжетної лінії тексту), монологічне/діалогічне мовлення (коротка/детальна доповідь на основі прочитаного, ведення дискусії, уточнення інформації, висловлювання власної точки зору, наведення аргументів), письмо (ведення нотаток основних подій/героїв прочитаного коміксу, відтворення історії від першої особи, створення вербальної компоненти коміксу, написання критичного повідомлення, висловлювання власного судження, думок, виконання писемних творчих проєктів). Паралельно з мовленнєвою компетентністю розвивається й соціокультурна, а саме: виділення/інтерпретація лінгвокраїнознавчих маркованих одиниць, які містяться в автентичних французьких коміксах, порівняльний аналіз різних аспектів культурного життя українського/французького етносу. Використання коміксів на практичних заняттях підвищує мотивацію студентів до вивчення іноземних мов, удосконалення навичок основних видів мовленнєвої діяльності в контексті навчання соціальної взаємодії, вміння вести діалог культур й толерантності.

Ключові слова: комікс, дидактичний матеріал, мовленнєва компетентність, мотивація, творчі здібності.

Olena Semenova,

PhD, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Horlivka Institute for Foreign Languages of State Higher Educational Institution 'Donbas State Pedagogical University'

THE IMPROVEMENT OF FOREIGN-LANGUAGE LINGUISTIC COMPETENCE BASED ON THE MATERIAL OF COMIC BOOK TEXTS

Creolized or semiotically complicated texts are an integral part of our modern life that can be found everywhere – public places, home, office, transport, so their purpose cannot be underestimated. The comic is considered an effective means of teaching foreign linguistic competence, the basis for improving oral speech skills. Since we live in the era of the media space of information, we mainly perceive it comprehensively. Visualized information is interesting and effective for learning. The comic is a multifunctional didactic material that promotes a number of methodological tasks – overlearning grammatical/lexical competence, improvement of speech/linguo-regional studies competence, improving the quality of knowledge/motivation, development of cognitive activity, diversification of forms of work, interactivity of the educational process, development of creative abilities. The linguo-didactic potential of a French comic is determined by reading skills (understanding the authentic text, searching for the necessary information, highlighting meaningful/requested information of the text storyline), monologic/dialogic speech (short/detailed report based on what has been read, discussion, clarification of information, statement of one's own point of view, providing arguments), writing (keeping notes of the main events/ characters of the previously read comic, reproducing the story from the first person, creation of verbal components of the comic, writing a critical message, expressing one's own judgment, thoughts, performing written creative projects). Alongside linguistic competence, sociocultural competence also develops, namely: the accentuation/ interpretation of linguo-regionally marked units contained in authentic French comics, a comparative analysis of various aspects of the cultural life of the Ukrainian/French ethnic group. The use of comics in practical classes increases the motivation of students to study foreign languages, improves the skills of the main types of speech activity in the context of teaching social interaction, the ability to conduct a dialogue of cultures and tolerance.

Keywords: a comic, didactic material, speech competence, motivation, creative abilities.

Постановка проблеми. Комікси займають особливе місце в житті французького суспільства поряд з літературою та кінематографом. Вони мають свою широку читачку аудиторію й відносяться до сучасного мистецтва. Вони містять певну культурну компоненту і дозволяють порівнювати образи та ментальність французького етносу. Однак зважаючи на проведені дослідження у методичній сфері, комікс є не достатньо вивченим з огляду на його дидактичний потенціал під час формування іноземної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти використання коміксів в освітньому процесі розглядали такі дослідники: технологічні можливості коміксової передачі інформації (В. Юрженко), дидактичний потенціал (Л. Остапенко, О. Соловйова, Л. Архіпова, О. Шашуріна), формування діалогічного мовлення (Л. Варзацька, Т. Ладиженська) та мовленнєвих механізмів (Д. Ольшанський), засіб трансляції соціальних смислів (Г. Почепцов) та інші.

Актуальність зумовлена дослідженням проблем використання нетрадиційних засобів навчання іноземних мов у сучасному освітньому процесі.

Мета статті – виявити можливий механізм удосконалення іншомовної лінгвістичної компетентності шляхом залучення візуально-підтографічного тексту. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне виявити роль французького коміксу під час формування іншомовної комунікативної компетенції студентів та визначити номенклатуру мовленнєвих вмінь, які можуть бути досягнуті завдяки використанню французького коміксу.

Об'єкт дослідження – сучасний французький підтографічний текст. Предмет дослідження – дидактичний потенціал французьких коміксів як освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. В методичній площині французький комікс являє собою автентичний навчальний текст, культурне джерело, який містить в собі риси французького національного характеру, цінності, традиції, культурні реалії, особливості розмовного стилю, ілюстрації невербальної поведінки, побуту народу. Комікс це важлива складова національно-культурної самосвідомості, має пізнавальну, країнознавчу цінність. До методичних значущих характеристик французького коміксу відносяться автентичність, наочність, статичність, компактність, популярність, міждисциплінарність, лінгвокультурність. Вищенаведені ознаки вказують на те, що французький комікс є оригінальним продуктом, перспективним з методичної точки зору, який може бути розглянутий як репрезентативна складова французької лінгвокультури.

Р. Харвей вважає, що комікс це оповідання у вигляді зображень, які супроводжуються репліками (Harvey, 2001: 76). Комікс – візуалізована інформація, яка безпосередньо відповідає вимогам сьогодення – актуальна, наочна, доступна. Комікс – ефективний засіб навчання іншомовній лінгвістичній компетентності, підґрунтя для вдосконалення навичок усного мовлення.

Комікс є певним інструментом впливу, оскільки студенти мають можливість слідкувати за розвитком сюжетної лінії, персонажами, обстановкою тощо. Зображення в коміксі відіграє роль підказок під час роботи над мовленнєвим матеріалом. Комікси притягують увагу, розмовляють з читачем, останній ідентифікує себе з головними персонажами, добре сприймає гумор. Враховуючи той факт, що втримати концентрацію уваги на практичних заняттях з іноземної мови не завжди вдається протягом всього заняття, традиційні методи не завжди допомагають викласти необхідний матеріал та закріпити його, тому на допомогу приходять нетрадиційні методи. Зауважимо, що до позитивних моментів коміксів можна віднести: взаємодію (декодування змісту за допомогою вербальних/невербальних компонентів), ефективність (багато інформації за короткий час), командну роботу (групова робота з текстом/зображенням сприяє продуктивному запам'ятовуванню).

З метою підтвердження ефективності використання нетрадиційних методів навчання, в нашому випадку, коміксів, було проведено опитування 35 респондентів неповної вищої освіти, віком – 18-20 років (з них хлопців – 10, дівчат – 25). Одна група респондентів знайомила з новим матеріалом за базовим підручником, а інша додатково використовувала комікси. Більшість респондентів дійшла висновку, що ефективніше засвоюється матеріал за допомогою не тільки тексту, але й зображень, що свідчить про те, що студенти, не вагаючись, йдуть на експерименти в освітньому процесі. Використання коміксів на практичних заняттях з практики усного та писемного мовлення робить освітній процес цікавішим для студентів, розвиває критичне мислення, готує їх до реального життя. Нетрадиційні методи навчання сприяють персоналізації, доступності та ефективності навчання, допомагають візуалізувати, змодельовати та інтерпретувати інформацію.

В основі вдосконалення іншомовної компетентності із залученням коміксів існує декілька підходів, а саме студентоцентричний, компетентісний, комунікативний та соціокультурний.

Проаналізувавши вплив коміксу на свідомість людини, вважаємо, що, обираючи комікс як дидактичний засіб, необхідно враховувати психологічні та вікові особливості. Сучасна молодь – візуали, оскільки візуальна інформація переважає в усіх сферах життя, тобто ми живемо в епоху медіаінформації. Візуали сприймають інформацію комплексно – картинка + текст. Візуалізована інформація цікава та ефективна для засвоєння, тому що і малюнок і текст сприймається як одне ціле. Декодування коміксів дає змогу задіяти різні когнітивні механізми людини, активізує її мислення як на вербальному так і на візуальному рівнях. Синтез цих двох рівнів у свідомості читача позитивно впливає на розвиток процесів мислення, уваги, сприйняття, при цьому наявність ілюстрацій в коміксі сприяє не поверхневому, а детальному сприйняттю, розумінню та запам'ятовуванню інформації.

Насправді існує декілька видів завдань, які можуть бути запропоновані студентам на заняттях з французької мови: опишіть картинку, придумайте продовження історії, порівняйте з оригіналом, розташуйте малюнки коміксу в правильному порядку, відтворіть попередні малюнки/репліки (пряма/непряма мова), зімітуйте інтонацію, трансформуйте непряму мову в пряму, перефразуйте репліки, заповніть лакуни словами/фразеологічними зворотами, завершіть граматично правильно репліки, відновіть пропущені репліки, драматизуйте уривок/текст коміксу, запропонуйте свій власний комікс на задану/обрану тему.

Під час роботи з коміксами словниковий запас студентів з певної тематики збільшується, легко засвоюються лексичні одиниці, які позначають ситуації, дії, ознаки, предмети тощо. Під час створення текстової компоненти до малюнків автоматизуються граматичні навички та вміння. Популярними завданнями для формування іншомовної комунікативної компетентності можна вважати: *Imaginez des dialogues des bandes dessinées. Analysez le passage de l'histoire. Complétez les bulles. Travaillez en groupe et supposez ce qui s'est passé. Achetez les vignettes par des images. Analysez l'extrait découpé de la BD et rangez les vignettes dans un bon ordre. Regardez et lisez l'extrait de la BD. Écrivez l'histoire au passé en remplaçant le discours direct par le discours indirect. Décrivez ce qui s'est passé et ce que les personnages ont dit (... dit que.../a demandé si.../a répondu que..., etc).* Choisissez une bulle et répondez: Qu'est-ce que le personnage principal a fait hier et où? Imitiez le dialogue entre les personnages principaux en utilisant le vocabulaire du texte. Décrivez la vignette que vous avez reçue. Réfléchissez à l'identité des personnages illustrés. Inventez le récit de la BD au présent/au passé. Préparez le récit.

Під час роботи з текстами коміксів виділяють декілька етапів. Етап орієнтування сприяє формуванню мотивації роботи з коміксом, вдосконалення монологічної/діалогічної компетентності, вмінь прогнозування. На цьому етапі студенти зна-

йомляться з назвою, обкладинкою, кадрами коміксу та роблять припущення щодо його змісту: *Faites connaissance avec le titre, la couverture de la BD, les vignettes. De quoi s'agit-il? Devinez! Qu'en pensez-vous?*

Етап ознайомлення стимулює увагу, мислення, сприйняття шляхом вдосконалення слухо-вимовних навичок. Студенти працюють в парах і намагаються розташувати в правильному порядку кадри. Контроль правильності виконання відбувається під час виразного читання кадрів коміксу: *Remettez les vignettes de la BD dans un bon ordre. Présentez la BD d'une manière expressive.*

Етап коментування передбачає опанування новою лінгвокраїнознавчою інформацією, розвиток пошукових навичок. Студентам необхідно знайти в коміксах культурні реалії і прокоментувати їх, оскільки вони містять національно-марковані слова, висловлювання розмовного регістру мовлення, мовні та культурні особливості, які ускладнюють декодування коміксів франкофонами. Коментар виявляється корисним як для вербальної так і невербальної компоненти: *Essayez de relever les composantes/ habitudes culturelles, des sous-entendus des personnages de la BD. Associez-les avec les commentaires. Trouvez et commentez les composantes culturelles rencontrées dans la BD.* На етапі коментування відбувається усвідомлення рідної та іншомовної культури шляхом порівняння (див. схема 1).

Linguoculture française

- Cette présentation/illustration/image nous montre que les Français aiment /n'aiment pas/adorent/préfèrent/détestent...
- Cette présentation/illustration/image prouve qu'il y a/qu'il existe ... en France.
- Cette présentation/illustration/image confirme que les Français sont ...
- L'idée de ... se reflète dans ... /... symbolise que ... /... implique que les Français sont toujours ... /... caractérise les Français comme ...
- La culture française est ...

Linguoculture ukrainienne

- On peut constater que l'Ukraine ... que la France.
- En comparaison avec l'Ukraine, la France ...
- Dans la culture ukrainienne, au contraire, ...
- En fait, en Ukraine, c'est tout à fait pareil /ce n'est pas pareil/c'est différent/c'est identique.
- En Ukraine, on ne le fait jamais/on le fait souvent/on le fait exprès/on le fait parfois/on le fait au cas où...
- La culture ukrainienne est ...

Схема 1

Текстовий етап передбачає розвиток навичок пошукового та вивчаючого (з повним розумінням тексту) читання, удосконалення навичок монологічного мовлення. Спочатку вивчається комікс (персонажі, події, проблематика, тема) за схемою, що сприяє кращому розумінню змісту коміксу та є основою для подальшого вдосконалення мовленнєвої компетентності студентів (див. схему 2).

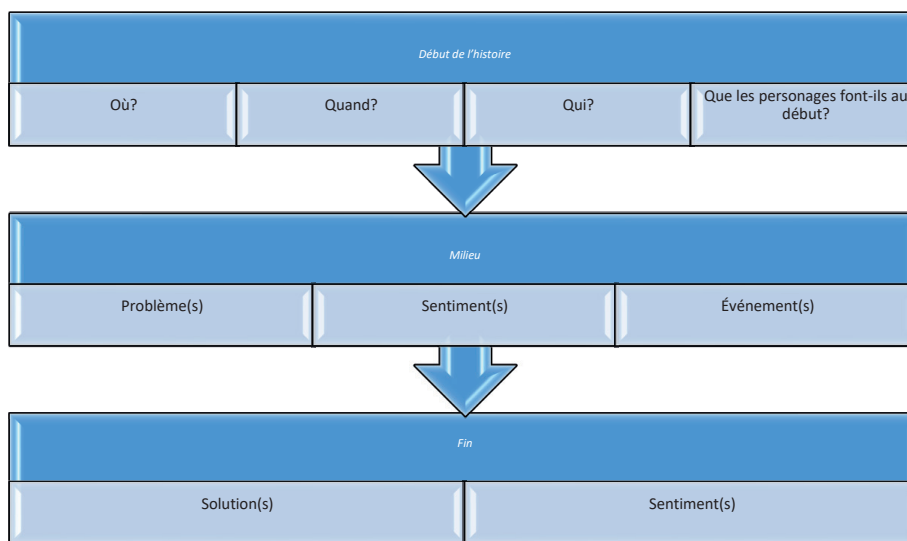

Схема 2

На відміну від звичайного тексту, в коміксі частина інформації представлена ілюстраціями, що з одного боку, полегшує сприйняття, а з іншого, ускладнює процес трансмісії основного змісту, візуальної інформації у вербальну.

Після вивчення коміксу та визначення основних моментів пропонується парна робота, під час якої студенти переповідають один одному основний зміст коміксу, описуючи персонажів, місце події, сюжет, основні події, розкриваючи теми, проблеми, основні ідеї коміксу: Choisissez un des personnages de la BD et présentez son portrait psychologique/moral. Examinez les vignettes et décrivez-les. Résumez le texte de la BD. Relevez l'idée principale/le problème/le thème de la BD.

Отже, кожен студент мав можливість підготувати два монологічних висловлювання з опорою на текст коміксу й схему. Для полегшення виконання завдання рекомендуються додаткові текстові опори, які містять фрази для викладу власної думки, опису персонажів, місця події тощо.

Продуктивний етап спрямований на вдосконалення вмінь та навичок на основі продуктивних видів мовленнєвої діяльності (говоріння, письмо). Студентам пропонується попрацювати з частиною одного коміксу або його продовженням, якщо це серія коміксів, де заздалегідь відбулися трансформації (часткова відсутність тексту, ілюстрацій).

На кожному практичному занятті студенти виконують завдання, спрямовані на поступовий та цілеспрямований розвиток мовленнєвих навичок з використанням різних форм роботи: індивідуальна, парна, групова. Серед форм групової роботи популярними виявилися – Inventez la suite de la BD. Décrivez ce qui s'est passé/se passait après. Remplissez les bulles. Créez des illustrations de la BD. Vous avez le cadre de la BD qui montre les situations «avant» et «après». Discutez les points communs et différents. Essayez de deviner ce qui s'est arrivé. Décrivez la vignette de la BD. Remettez les vignettes dans un ordre chronologique. Серед форм парної роботи – Remplissez les bulles. Regardez la partie du cadre de BD. Essayez d'imaginer la partie manquante. Racontez la BD au passé/futur. Jouez les situations suivantes: Imaginez que vous êtes rédacteur en chef d'un journal et votre collègue vous montre les maquettes du numéro anniversaire, mais elles ne vous plaisent pas. Votre ami vous conseille quoi faire. Серед індивідуальних форм роботи – Racontez la BD de la part d'un personnage choisi.

Завершальний етап – студенти об'єднуються в групи, обирають тему для дискусії та готують аргументи, які стануть у нагоді під час викладу власної точки зору: Pensez-vous que la BD est un art? Si oui, lequel? Croyez-vous que la création d'une BD est un processus créatif/simple/complex? Trouvez-vous que la BD est un genre littéraire? Pensez-vous que la BD est destinée seulement pour les enfants? Quelles sont les caractéristiques positives ou négatives de la BD? Considérez-vous que la BD est une source de la culture d'un peuple? Envisagez-vous que la BD fait partie de la culture de mass/la culture médiatique? Dans l'enseignement de quelles matières la BD est-elle plus efficace? La BD doit-elle être utilisée dans l'enseignement du FLE? Est-il nécessaire ou pas lire les BDs? Можна також запропонувати виконати завдання на основі прочитаного коміксу: Rédigez une lettre à un des personnages de la BD au sujet de... Transformez le texte de la BD. Décrivez en détail une des vignettes de la BD. Décrivez et comparez deux vignettes de la BD. Rédigez un article critique sur la BD que vous venez de lire.

Творчий етап передбачає розвиток дослідної/проектної діяльності, творчих здібностей студентів. Проектна діяльність може набувати форму створення власного коміксу французькою мовою, яке відбувається в межах годин, що відводяться навчальним планом на самостійну роботу студентів. Це може бути як групова, так і індивідуальна форма роботи. Комікс оформлюється як від руки, так і за допомогою спеціальних Інтернет сервісів: <https://www.makebeliefscomix.com>, <https://www.storyboardthat.com>, https://www.canva.com/uk_ua/stvoryty/komiksy,

<https://ipadstory.ru/my-story-book-maker-for-kids.html>, <http://www.toondoo.com/>, <http://www.pixton.com>, <https://toonme.com>, <https://bdnf.bnf.fr>, <https://www.toonytool.com>, які дозволяють створювати комікси із використанням готових шаблонів персонажів та фонового зображення. Іншою формою творчого етапу може виступити драматизація коміксу.

Висновки. Доведено, що комікс є поліфункціональним навчальним матеріалом і отже забезпечує виконання основних функцій освітнього процесу через реалізацію функції мотиву (вирішення декількох завдань), функції візуалізації (ілюстративне підґрунтя), функції індивідуалізації (індивідуальний режим роботи залежно від рівня володіння іноземною мовою), функції оптимізації (поєднання картинок і тексту ефективно транслює інформацію), а також контекстної (презентація складних явищ), розвивальної (розвиток критичного мислення), творчої (виявлення творчих здібностей), інтерактивної (виконання різних форм роботи), емотивної (емоційний вплив на читача), естетичної (вивчення візуальної літератури), культурної (лінгвокраїнознавча інформація про Францію) функцій та ін.

Таким чином, підтверджено, що використання коміксів під час навчання французькій мові уможливило вирішення цілої низки дидактичних завдань, а саме вдосконалення граматичних/лексичних навичок та вмінь, розвиток рецептивних/продуктивних видів мовленнєвої діяльності (читання з повним розумінням), розвиток лінгвокраїнознавчої компетентності (французька культура, країнознавчі та екстралінгвістичні знання), підвищення якості засвоєння знань, розвиток пізнавальної активності, мотивація студентів до вивчення французької мови, організація різноманітних форм роботи: індивідуальна, парна, групова, колективна, забезпечення інтерактивності під час освітнього процесу, розвиток творчих здібностей студентів.

Перспективним вбачаємо розробку алгоритму перекладу коміксу як лінгвовізуального феномену.

Джерела та література:

1. Harvey, R. C. (2001) Comedy At The Juncture Of Word And Image. Jackson: University Press of Mississippi.

Отримано: 1 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 15 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 17 лютого 2022 р.

e-mail: toliy65@yahoo.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-112-119

Khudoliy A. O. Verbal representation of the concept *democratic values* in political discourse of B. Obama. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 112–119.

УДК: 811.111 (73)+82-5

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8144-126X>

Web of Science ResearcherID: AAF-7200-2021

Scopus Author ID: 57195832235

Anatoliy Khudoliy,
DSc. in Political Science, Professor,
Head of the Department of English Philology,
National University of Ostroh Academy

VERBAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT *DEMOCRATIC VALUES* IN POLITICAL DISCOURSE OF B. OBAMA

Objective. The paper focuses on the concept *Democratic values* identified in speeches of ex-American president B. Obama. The concept serves as a mental foundation of American policy.

Materials and Methods. The research represented in this paper is based on the analysis of the speeches delivered by Barack Obama during 2009–2011. Cognitive analysis helped to reconstruct American politician's ideas about his perception of the world, political issues and the system of values. Context-situational method was useful for context interpretation of the speeches of the politician. Content analysis helped to identify notions related to the concept *Democratic values*.

Results. Analyses of the selected speeches proved that the concept *Democratic Values* is an important part of American political culture. It is represented by lexemes. We described it in terms of lexico-semantic field that consists of the core and the periphery. The core covers the prototypical layers with most frequent units while less frequent units with more abstract features gravitate to the periphery of the concept. The notion of the concept *Democratic values* is regularly reproduced by American leader. The concept is quite stable and easily recognized.

Conclusions. The concept *Democratic values* is logically structured. The concept is a combination of cultural and political marking, responsible for storage and transfer of data. The concept *Democratic values* has nation-specific features, it is a reflection of American political culture. The concept is codified in the consciousness of Americans, that's why lexemes of the concept are widely used by American politicians. As an integral part of American mentality, the concept *Democratic values* affects not only the perception of American people, but also foreign policy of the USA.

Keywords: political discourse, political speeches, concept, lexico-semantic field, the USA, democratic values.

Худолій Анатолій Олексійович,
доктор політичних наук, професор
завідувач кафедри англійської філології,
Національний університет «Острозька академія»

ВЕРБАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ДЕМОКРАТИЧНІ ЦІННОСТІ* В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Б. ОБАМИ

Мета. В статті розглянуто концепт *Демократичні цінності*, виявлений у промовах екс-президента США Б. Обами. Згаданий концепт виступає ментальною основою американської політики.

Матеріал та методи. Дане дослідження ґрунтується на аналізі промов, виголошених Бараком Обамою упродовж 2009–2011 рр. Когнітивний аналіз сприяв розумінню уявлень американського політика про його сприйняття світу, політичні питання та систему цінностей. Метод контекстного аналізу виявився корисним для інтерпретації промов згаданого вище політика. Контекст-аналіз допоміг виявити поняття, що стосувались концепту *Демократичні цінності*.

Результати. Аналіз обраних промов довів, що концепт *Демократичні цінності* виступає важливою частиною американської політичної культури. Він репрезентований лексемами. Його описано в термінах лексико-семантичного поля, яке складається з центру та периферії. В центрі поля розташовані прототипові поняття з найбільшим частотним показником, в той час, як лексичні одиниці з більш абстрактними рисами тяжіють до периферії концепту. Лексичні одиниці концепту *Демократичні цінності* звучать у промовах американського лідера на постійній основі. Даний концепт є стійким і легко впізнаваним.

Висновки. Концепт *Демократичні цінності* – логічно побудований. Даний концепт має культурне та політичне маркування. Він також відповідає за збереження та передачу інформації. Концепту *Демократичні цінності* притаманні національно-специфічні особливості, він віддзеркалює американську політичну культуру. Згаданий концепт – глибокого укоріненний у свідомості американців, тому лексеми даного концепту широко використовуються американськими політиками. Як компонент американської ментальності, концепт впливає не лише на сприйняття американців, але й зовнішню політику США.

Ключові слова: політичний дискурс, політичні промови, концепт, лексико-семантичне поле, США, демократичні цінності.

Introduction.

Political communication and social life are interwoven, that's why political discourse is in the crosshairs of scholars. Politics affects all spheres of life from economy to linguistics, which reflects changes observed in social and political life. It deals with a broad range of aspects such as political context, political activity, political speeches, political media etc. Politics is reflected in the discourse which operates in political environment and oriented to achieving political goals (Wilson, 2005, p. 399). B. Obama is known as an effective communicator. He is skillful in communication that is an integral part of political discourse, targeted a broad audience, both Americans and peoples of the world.

Analyzing B. Obama speeches, **our purpose is** to provide a comprehensive linguistic analysis of the concept *Democratic values* which serves as a foundation of American policy. Moreover, the paper studies political speeches as integral parts of political discourse; concept as means for assessing political situation in the USA and thus forming an idea about cognitive and verbal model of

the world as a part of political picture of the world. According to the purpose, we set the following objectives: 1) make observations of the latest researches, related to the topic of the research; 2) clarify the issue of political speeches; 3) highlight the approaches of scholars to the notion of concept; 4) describe lexical representation of the concept of *Democratic values* in B. Obama political discourse; 5) demonstrate how the notion of *Democratic values* is represented in terms of lexico-semantic field.

The paper consists of five sections. Introduction covers the aim of the research. The second section deals with the methodology and data. The theoretical part of the article includes the literature review, explanation of basic terms related to the political discourse, political speeches, their characteristics, persuasion and the area of concept explanation within cognitive linguistic theory. The central part of the paper describes the empirical research, the research results and the discussion of the results. The final section, the conclusion, presents a generalized view of the results and the guidelines for further research.

Data and Methodology of the research

Methods. Pursuing the goal and the above-mentioned objectives of the study, we used descriptive methods, as well as the synthesis of cognitive linguistics and discourse analysis methods. We also employ an empirical method to investigate the relation between political rhetoric and values of the United States. We applied cognitive analysis which helps to reconstruct politician's ideas about his perception of the world, domestic and foreign policy, system of values. Cognitive analysis focuses on the concept and the lexemes as constituent parts of the concept which reflects perception of stereotypical situations. Context-situational method was useful for context interpretation of the speeches under research.

The article investigates the rhetoric of B. Obama who is recognized as one of the most persuasive exponents in the sphere. We will argue that the choice of concept is essential to his persuasiveness. We will demonstrate the cognitive and affective appeal of democratic values and illustrate how it contributes to persuasion. The subliminal potential of basic democratic values represented by certain notions is crucial to the performance of leadership. We then identify a number of lexemes typical for speeches on B. Obama and organize them according to the scale of values; we consider in the sense they are basic and it requires some attention to the contexts in which they are used.

Corpus. The research represented in this paper is based on the analysis of ten speeches delivered by Barack Obama during 2009-2011.

Literature review

Political discourse. The foundation of political discourse has been laid by works of numerous scholars (Fairclough, 1989, 1992 a, 1992 b, 1995; Wodak, 1989, 1995 a, 1995 b; Fowler, Hodge, Kress and Trew, 1979; Van Dijk, 1993, 1997). According to recent literature, political discourse is analyzed through the prism of numerous approaches: ranging from critical discourse analysis of politicians speeches (Aschale, 2020; Horvath, 2009) to rhetoric (Charteris-Black, 2005, 2011; Wilson, 2005) and linguistics analysis of political discourse (Leodora, 2013; Lakoff, 1992, 2002, 2008; Amaglobeli, 2017; Kenzhekanova, 2015). At the same time political discourse comprises the notions of political speeches and concepts that serve as useful foundation for linguistic analysis.

Political discourse is an issue which is to some extent close to critical linguistics or critical discourse analysis in terms of Fairclough (1992), van Dijk (1993), Wodak (1995) and others due to the fact that the material for analysis turns out to be political. Nevertheless, scholars give numerous definitions to the notion of political discourse. It is a communicative act in which participants give specific meanings to facts and influence, persuading others (Liebes & Ribak, 1991). It is a manipulative linguistic strategy which serves political (ideological) purposes. Similar to it is the interpretation offered by G. Amaglobeli who identified political discourse as an intentional act oriented to reach materialistic objectives, so political discourse serves a purpose of protecting/preserving or challenging/deconstructing certain interests (Amaglobeli, 2017, p.20).

Political discourse is functionally oriented, because it pursues the goal of convincing people, affecting them and imposing certain views, important for politicians. Functional approach applied to analysis of political discourse explains it from the point of view of functions the discourse performs. Persuasion is one of the major functions political discourse performs due to the fact that politicians are inclined to impose their views and convictions on the audience and in every case, it is a particular group of people. According to Van Dijk, persuasion is a process during which people have a tendency to shift their viewpoints as an effect of the discourse (Van Dijk, 1997).

Power involves control, which may pertain to action and cognition. But talking about political discourse it should be stressed that there are efficient means of influence. In this case it is not necessary for politicians to limit the freedom of action of others. It is enough to influence their minds. Apart from direct control action (against protesters), modern and even more effective power is enacted by persuasion, dissimulation or manipulation, to change the mind of others in one's own interests. And this is the vital point where discourse and critical discourse analysis converge, because affecting the mind of others is purely the function of text and talk. On the contrary, dominance may be enacted and reproduced by subtle, routine, everyday forms of text and talk that appear natural and quite acceptable (Van Dijk, 1993, p. 254).

The foundation for the ideas, assessments and thoughts are basic values typical for the society shaped by political culture and traditions formed during the time period of development of the country. As George W. Bush stated in his Inaugural Address: *America has never been united by blood or birth or soil. We are bound by ideals that move us beyond our backgrounds, lift us above our interests, and teach us what it means to be citizens* (President G.W. Bush's Inaugural Address, January 20, 2001). American people are united by values, common values.

American political beliefs may be labeled as liberalism. Basic to the liberal legacy is Thomas Jefferson's belief, enshrined in the Declaration of Independence, that the purpose of government is to secure for its citizens their inalienable rights to life, liberty, and the pursuit of happiness (Wittkopf, Jones, Kegley, 2007, p. 243).

With development of society the greater responsibility is on politicians to convince their proponents as well as their audience that their policies can be trusted. Voters make decisions based on their judgements of the honesty, morality and integrity of politicians (Charteris-Black, 2011, p.1]. Ideas, thoughts and emotions, conveyed by politicians, illustrate their values and principles. Among American values are individual liberty, equality of treatment and opportunity before the law ("all men are created equal"), self-determination, free enterprise, inalienable (natural) rights, majority rule and minority rights, freedom of expression, federalism, the

separation of powers within government, equal opportunity to participate in public affairs, and legalism (“a government of laws, not of men”) (Wittkopf et al., 2007, p. 243).

It is worth mentioning that the system of values of American people is in line with the results of the survey, which assumes that political discourse is connected with values. The survey conducted by Pew Research Center in 2018 proved that public sees the variety of democratic values as very important to the country (Views of American democratic values and principles, 2018). Despite the views about the value foundation of the country American politicians and leaders are convinced that their values should be spread around the world:

If American identity is defined by a set of universal principles of liberty and democracy, then presumably the promotion of those principles in other countries should be the primary goals of American foreign policy. ... (Huntington, 2004, p. 10). We can trace these principles in speeches of American presidents.

2.2. Political speeches.

Speeches are integral parts of political discourse. Political speeches deal with decisions about possible courses of action which are contentious and contested and about which people might reasonably disagree (What makes a speech political). In order to be effective, it should fit definite criteria, such as to be well-organized, justified, quite informative, audience-oriented and linguistically strong. By the last criterion we mean rich vocabulary, vividness, use of figurative language, the audience interest holding etc.

It is essential to emphasize that the speeches serve as primary mode of communication in political sphere. It has been divulged that their primary goal is to affect the minds of people by means of definite ideas, thoughts and opinions, accompanied by emotional coloring, so they are purpose-oriented. As a result, speeches properly rhetorically and stylistically composed, significantly affect the political situation. American leaders, delivering speeches, expressed their opinion, but the opinion was one more argument for persuasion of the audience, affecting its political views and positions (Chudinov, 2007, p. 33). It is an art of persuasion, effective and impressive management tool which projects shared social beliefs and convictions about what is right and wrong so that alliances can be formed around these beliefs (Charteris-Black, 2011). Spoken strategies include basic democratic notions.

Suffice it to mention that political speeches affect recipients due to their characteristics such as emotiveness, estimation, intentionality, conventionality, modality, intertextuality, ideologically character etc.

Barack Obama applied an engaging oratory style with attention given to the global picture (Leggett, 2011). His verbal presentation of clear logic and evidence as well as his connection with the audience made him effective communicator. His speeches were also efficient because he communicated emotions, values and morals intrinsic to ordinary people. On the other hand, there is also a second strand of speeches. They have to be more universal and more connected with the audience. Good leaders understand a story must always be very specific and evoke a particular time and mood. It should be framed in a vibrant setting, with bright color, flavor and gritty texture (Hoggan, 2019, p. 207). Through speeches the politician holds a dialogue with his compatriots and the whole world pursuing the purpose of exerting influence on their minds, winning their confidence and spreading his ideas. For that purpose, a politician uses concepts which represent basic democratic values.

2.3. Concepts.

Cognitive approach applied to the analysis of political discourse helps to penetrate into the conceptual system of a politician. We support the idea of conceptual system offered by E. Sapir, who explained it as an ongoing dynamic reproducing system of information about the real and hypothetical world (Sapir, 1993, p. 280). Conceptual system is an amount of thoughts and images of an individual acquired in the process of life verbally and non-verbally and represented by means of different semiotic systems and, first of all, by language.

Along the same line, the scholars state that conceptual system reflects cognitive experience of the native speaker both, at language and professional levels. Language in this case is an integral part of the conceptual system of the individual, means of its construction and symbolic representation. Therefore, concepts are structural elements of the conceptual system. They accumulate knowledge about the reality (Slavova, 2010, p. 211).

The researchers of cognitive linguistics postulate the idea that concept is a complex phenomenon. The notion of concept has been interpreted by numerous scholars. It is a general idea about an object (Krasnykh, 2003, p. 271). Concepts – are ideal, abstract notions applied by people in the process of thinking. They reflect the results of human activity and cognition of the environment in the form of certain units (Kubryakova, 1996, p. 157). According to J. Stepanov the “concept” is “a basic cultural cell in the mental world of a man” (Stepanov 2007, p. 19). Concept is a mental structure that represents the knowledge of an individual about a particular segment of the world. Being a part of the world picture, the concept reflects the orientation of values of both the individual person and the entire linguistic community. It implies that the concept may include the generally valid features as well as the individual characteristics of native speakers. According to V. Evans, concepts are intermediaries between the words and extralinguistic reality (Evans, 2009). Certain phenomena of the reality can become a concept in the case when they are relevant to and valuable for a particular culture, which has appropriate number of linguistic units for representation in that culture.

Concept has a “layered” structure, its strata are the result of the cultural life. The concept structure includes the main feature, an additional (passive, historical) features plus the inner form (Stepanov, 2007). The latter is regarded as a foundation on which all the other layers of meaning are built. Concepts form a concept sphere which is structured and logically arranged. A concept as a concept sphere unit has its verbal representation. In the process of thinking a concept actualizes its typical features and qualities. In the language the concept can be represented by ready-made lexemes; free word combinations; sentences and even texts (Popova, Sternin, 2001, p. 38). At the same time language is the means of concept formation in the mind of people. So, they (concepts) embrace all ideas and thoughts about reality.

Analysis of concepts is useful for assessing political situation in the country, forming an idea about American model of the world as a part of political picture of the world and immersing into the mental world of the speaker who generalizes characteristics and peculiarities typical for representatives of the culture. Further on these theoretical underpinnings will be illustrated by the analysis of the concept *Democratic values*. The concept *Democratic values* is one of the basic concepts of American culture and has a great axiological value.

Ex-president B. Obama, while delivering speeches, embraces characteristics typical for American linguistic and political culture. Finally, it is essential to remember that language, thinking and culture are represented in concepts that accumulate typical images of representatives of American political culture about the world in general and political sphere in particular. Analysis of the concept *Democratic values* makes it possible to identify its components as a result of semantic and conceptual analysis.

Data and Methodology of the research

Methods. Pursuing the goal and the above-mentioned objectives of the study, we used descriptive methods, as well as the synthesis of cognitive linguistics and discourse analysis methods. We also employ an empirical method to investigate the relation between political rhetoric and values of the United States. We applied cognitive analysis which helps to reconstruct politician's ideas about his perception of the world, domestic and foreign policy, system of values. Cognitive analysis focuses on the concept and the lexemes as constituent parts of the concept which reflects perception of stereotypical situations. Context-situational method was useful for context interpretation of the speeches under research.

The article investigates the rhetoric of B. Obama who is recognized as one of the most persuasive exponents in the sphere. We will argue that the choice of concept is essential to his persuasiveness. We will demonstrate the cognitive and affective appeal of democratic values and illustrate how it contributes to persuasion. The subliminal potential of basic democratic values represented by certain notions is crucial to the performance of leadership. We then identify a number of lexemes typical for speeches on B. Obama and organize them according to the scale of values; we consider in the sense they are basic and it requires some attention to the contexts in which they are used.

Corpus. The research represented in this paper is based on the analysis of ten speeches delivered by Barack Obama during 2009-2011.

Results and Discussions

The concept identified in B. Obama speeches. The concept of American values is one that identifies American political culture, political tradition and which can be observed in every speech delivered by American leaders within time (Charteris-Black, 2011, p.2).

Democratic values are fundamental beliefs that unite all Americans. They are found in core sources, such as the Declaration of Independence, the Constitution, and other important documents of the nation. Analyzing the speeches, we tried to find out whether there is any correlation between core values and the values distinguished by American president.

The concept described below was chosen from the speeches of B. Obama and concerns different aspects of policy such as foreign and domestic policy, economics, military activity etc. The concept *Democratic values* reflects the level of public perception of the phenomenon of democracy. It bears comprehensive encyclopedic information about the reflected phenomenon, about interpretation of such information by public consciousness and about the attitude of the public consciousness to the phenomenon (Pesina, Solonchak, 2015, p. 588).

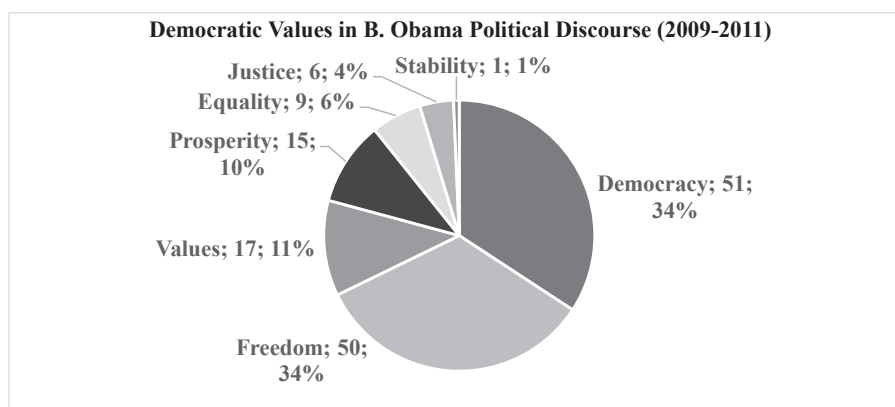

Diagram 1.

Content-analysis of B. Obama political discourse helped to identify basic notions of democratic values. It was apparent that the notions of *democracy, freedom, values, prosperity, equality, justice* and *stability* serve as a moral foundation for American president and American people. At the same time some of the values are more important than others (see Diagram 1). B. Obama is convinced of the rightness of his views and confident that his values are not just American but universal.

Democracy tended to be the most important notion in political speeches as it is the most frequent one. In every speech, delivered officially, the President praised democracy, which was not only connected with culture, but also with American political tradition:

Democracy cannot be imposed on any nation from the outside. Each society must search for its own path, and no path is perfect. Each country will pursue a path rooted in the culture of its people and in its past traditions (Obama, Sep. 23, 2009). In the speech delivered in the UNO, the President stressed that the notion of democracy is ingrained in American culture, it is a part of political tradition.

The fourth issue that I will address is democracy. I know – I know there has been controversy about the promotion of democracy in recent years, and much of this controversy is connected to the war in Iraq. So, let me be clear: No system of government can or should be imposed by one nation by any other (Obama, June 4, 2009). The above given examples prove the idea that democracy as value and a norm is really important for the president and the audience, that's why American leader concerns the issue.

The lexeme *democracy* most often refers to a form of government by the people, usually through elected representatives (New Webster's Dictionary, 1993, p. 255). It is also a form of the government. So, this notion is a significant value that should be shared by

other peoples. The notion of democracy is reflected in American Constitution that states the democratic Values – Liberty, Equality, Justice. These words represent basic values of the United States democratic political system. The above-mentioned democratic values support the belief that an orderly society can exist successfully and, in such society, freedom is preserved.

Freedom is the second value praised by B. Obama. According to the definition, given by New Webster's Dictionary, it is enjoyment of personal liberty, of not being a slave or a prisoner; the enjoyment of civil rights; liberty in action and choosing (New Webster's Dictionary, 1993, p. 376).

President Obama was quite eloquent defending *freedom* as a basic value for American people:

And a twilight struggle for freedom led to a nation of highways, an American on the moon, and an explosion of technology that still shapes our world (Obama, February 24, 2009). In this context *freedom* as a fair right guaranteed by Constitution inspired Americans achieve success in many spheres of life ranging from business to technologies.

Utterances in political speeches operate within historical frameworks and are frequently associated with other related utterances or texts (Bakhtin, 1981). So, Barack Obama stating importance of values is convinced that American values make American people stronger, physically and spiritually despite all the challenges they faced or may face in future:

Finally, we must draw on the strength of our values – for the challenges that we face may have changed, but the things that we believe in must not. That is why we must promote our values by living them at home – which is why I have prohibited torture and will close the prison at Guantanamo Bay (Obama, Dec. 1, 2009). Values serve as a foundation at the times of ordeal, such as September 11 attacks; war in Iraq and Afghanistan. So, delivering a speech at West Point Military Academy American President intentionally stressed values as a core of strength in confrontation with terrorism and the USA enemies.

Prosperity was also identified by B. Obama as value. It is directly related to common good which is distinguished in core documents of American heritage:

The answers to our problems don't lie beyond our reach. They exist in our laboratories and universities; in our fields and our factories; in the imaginations of our entrepreneurs and the pride of the hardest-working people on Earth. Those qualities that have made America the greatest force of progress and prosperity in human history we still possess in ample measure (Obama, February 24, 2009). Prosperity is inseparable from progress.

Justice is not less important in the scale of American values, though it is less frequent. Following the principle of justice all people should be treated fairly with both the benefits and the obligations of society. Along with it no individual or group should be favored over another person or group (Core Democratic Values: Fundamental Beliefs). Delivering his famous speech at Cairo University (Egypt) in 2009, B. Obama drew attention to the global connection between American and Muslim people which should be based on mutual respect, tolerance and dignity that lay the foundation for progress and justice:

I've come here to Cairo to seek a new beginning between the United States and Muslims around the world, one based on mutual interest and mutual respect, and one based upon the truth that America and Islam are not exclusive and need not be in competition. Instead, they overlap, and share common principles – principles of justice and progress; tolerance and the dignity of all human beings. I do so recognizing that change cannot happen overnight (Obama, June 4, 2009).

Justice is connected with *equality*, which is the right to political, legal, social and economic equality. Everyone has the right to the same treatment regardless of race, sex, religion, heritage, or economic status (Core Democratic Values: Fundamental Beliefs).

All the values, mentioned by President Obama, lead to stability. In the political context *stability* is related to the area between Afghanistan and Pakistan, especially the borderline between the countries.

In the last few months alone, we have apprehended extremists within our borders who were sent here from the border region of Afghanistan and Pakistan to commit new acts of terror. This danger will only grow if the region slides backwards, and al Qaeda can operate with impunity. We must keep the pressure on al Qaeda, and to do that, we must increase the stability and capacity of our partners in the region (Obama, Dec. 1, 2009). *Stability* in Southern Asia can be provided by American troops which would pressurize al Qaeda increasing peace and giving opportunities for economic, political and security development.

The concept, identified in B. Obama speeches, is stable. It is regularly reproduced by American leaders and politicians. The concept *Democratic Values* is well known and easily recognized.

A concept as a unit of structured knowledge has its own organization, i.e. it consists of components (conceptual features) which participate in formation of different layers. The concept *Democratic values* has its own structure, i.e. that it can be described in terms of a lexico-semantic field that consists of the core and periphery. The structure of the concept *Democratic Values* can be graphically represented (Figure 1). The basic notion, the core of the concept, is in the center of the structure, while at the periphery is everything that is added by political culture, political traditions and people's personal experiences.

Lexico-semantic field *Democratic Values*

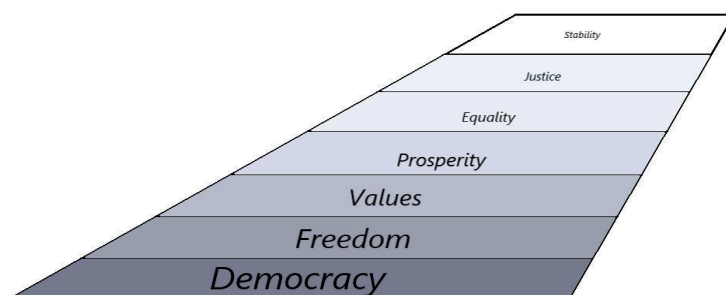

Figure 1.

The core covers the prototypical layers with most frequent units while units with more abstract features gravitate to the periphery of the concept. Most relevant associations to native speakers constitute the core of the concept, the less significant – the periphery. According to them, the concept has not any clear boundaries, while receding from the nucleus the associations that are gradually fading (Nemickienė, 2011, p. 4). Concept manifests itself in the mind with the help of language units. The concept *Democratic values* is represented by lexemes.

Peripheral status of the concept feature does not indicate to its insignificance in the field of the concept. Its status just illustrates its location regarding the core, to be precise how far this or that notion is from the core. Analyzing the concept *Democratic Values*, identified in speeches by B. Obama, we found out that the lexemes of *democracy* and *freedom* make up the core of the concept, they are the most frequent ones. In comparison, frequency of certain notions at the core is higher than at the periphery. The lexemes of *values*, *prosperity* and *equality* are located farther from the core. They are closer to the periphery of the lexico-semantic field. Both lexemes – *justice* and *stability* are at the periphery. But in comparison with the rest the lexeme of *justice* is even farther, i.e. it is at the close periphery. The lexeme *stability* is also at the periphery of the lexico-semantic field. It worth mentioning that the lexeme *stability* among all lexemes is the least frequent and as a result it is located at the distant periphery.

The image of the concept *Democratic Values* has sustained social and political standardization. Due to national characteristics shaped by political views and values this concept turned out to be the national one. It means that ordinary American people as well as politicians are convinced that the notions of *democracy*, *freedom*, *liberty*, *prosperity*, *equality* and *justice* are integral parts of democratic processes and civil society development. American political culture and traditions determined the *Democratic Values* concept development.

Among basic tenets of American democracy scholars distinguish the notions of *liberty*, *equality*, *democracy*, *social consent* and *majority rule*; *individualism*, *religious freedom* (The Tenets of American Democracy; Popova, 2001, p. 76).

In our research we found out that American President focused predominantly on the notions of *democracy*, *freedom* and *equality*. Other notions were less frequent. The least frequent were the notions of *justice* and *stability*. We are inclined to think that their less frequent application is in direct correlation with the sphere of foreign policy while *individualism*, *social consent* and *majority rule* are more typical for domestic policy.

Foreign policy basics of the United States include the objectives and the policy implemented. Regarding the objectives they are quite pragmatic and clear. Foreign policy of the United States is goal-oriented. It means that the country is pursuing its goals in foreign policy course taking into consideration its own interests as well as interest of the countries it deals with. The primary goal is the protection of the territory of the United States and the lives of its citizens. Security goals coincide with the goal of protecting the US allies and friends. The second goal of the U.S. foreign policy is the protection of American investments, key resources and markets around the world where U.S. interests are. The third main goal is the preservation of a balance of power in the world. The fourth main goal of U.S. foreign policy is the protection of human rights and democracy. The payoff of stability that comes from other U.S. foreign policy goals is peace and tranquility. Despite its own strategic interests, the United States nonetheless attempts to support international peace through many aspects of its foreign policy, such as foreign aid, support and cooperation (Defining Foreign Policy). Due to it, B. Obama's administrations built heavily on those long-standing values.

The citation below illustrates the goals of the foreign policy course of the United States:

We can think of it on several levels, as "the goals that a state's officials seek to attain abroad, the values that give rise to those objectives, and the means or instruments used to pursue them" (Wittkopf et al., 2007). It proves that foreign policy shaped by values incorporated in traditions and political culture of the country. This is the reason why lexemes of the concept *Democratic values* are omnipresent: they can be found in various types of speeches.

Conclusions

Political discourse is an indispensable part of American political activity. The results of the analysis have confirmed the idea that political discourse of B. Obama is inseparable from democratic values, conveyed through speeches, which serve as primary mode of political communication. The speeches of B. Obama have proved to be effective means of rhetoric and audience communication. His speeches can serve as a foundation for analyzing concepts ingrained in consciousness of American people. His political speeches as means of persuasion and idea spreading are framed within the concept of democratic values as fundamental beliefs that unite Americans.

Content-analysis of B. Obama political speeches helped to identify basic notions of democratic values. It has been found out that the notions of *democracy*, *freedom*, *values*, *prosperity*, *equality*, *justice* and *stability* serve as a moral foundation for American president and American people. The above-mentioned lexemes form one of the basic concepts which is *Democratic values*.

It has been established that the concept *Democratic values* has nation-specific features and it is a reflection of American political culture. The lexemes as well as the concept itself are easily recognized in speeches of the American leader. It means that B. Obama is convinced that the notions of *democracy*, *freedom*, *liberty*, *prosperity*, *equality* and *justice* are integral parts of democratic processes and civil society development. American political culture and traditions determined the *Democratic Values* concept development.

The concept can be represented in terms of lexico-semantic field. So, structurally the concept *Democratic values* has a core and the periphery. Analyzing speeches by B. Obama, we have found out that the lexemes of *democracy* and *freedom* make up the core of the concept, because they are the most frequent ones. The lexemes of *values*, *prosperity* and *equality* are closer to the periphery of the lexico-semantic field. Both lexemes – *justice* and *stability* are at the periphery.

The identified concept reflects the picture of the world of American politicians at the beginning of the 21st century. It also correlates with values reflected in basic legal documents of the USA. The concept is codified in the consciousness of Americans, that's why lexemes of the concept are widely used. As an integral part of American mentality, the concept *Democratic values* affects not only the perception of American politicians and people, but also foreign policy of the USA.

The further research is supposed to concern identification of other concepts verbally represented in speeches of American presidents.

References:

1. Amaglobeli, G. (2017). Types of political discourses and their classification. *Journal of Education in Black Sea Region*, 3 (1), 18-24. <https://doi.org/10.31578/jebbs.v3i1.117>
2. Aschale, A. (2020). Analysis of Speeches by the Former President of the US, Barack Hussein Obama, Regarding the Middle East and Northern Africa. *International Journal of Translation, Interpretation, and Applied Linguistics (IJTIAL)*, 2 (1), 20-32. <http://dx.doi.org/10.4018/IJTIAL.2020010102>
3. Bakhtin, M. (1981). *The Dialogical Imagination*. M. Holquist (Ed.), C. Emerson and M. Holquist (trans.). Austin: University of Texas Press.
4. Charteris-Black, J. (2005). *Politicians and Rhetoric*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
5. Charteris-Black, J. (2011). Persuasion, Speech making and Rhetoric. In J. Charteris-Black, *Politicians and Rhetoric* (pp. 1-27). Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9780230319899_1
6. Chudinov, A.P. (2007). *Politicheskaya lingvistika*. M.: Nauka [in Russian].
7. Core Democratic Values: Fundamental Beliefs (n.d.). Retrieved from https://www.learningtogive.org/sites/default/files/handouts/Core_Democratic_Values_Fundamental_Beliefs_0.pdf
8. Defining Foreign Policy (n.d.). Lumen. American Government. Retrieved from <https://courses.lumenlearning.com/amgovernment/chapter/defining-foreign-policy/>
9. Evans V. (2009). *How Words Mean*. New York. OUP.
10. Fairclough, N. (1989). *Language and Power*. London: Longman.
11. Fairclough, N. (1992 a). Discourse and Text: Linguistic and Intertextual Analysis within Discourse Analysis. *Discourse and Society*, 3 (2), 193-217. <https://doi.org/10.1177/0957926592003002004>
12. Fairclough, N. (1992 b). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
13. Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
14. Fowler, R., Hodge, B., Kress, G., & Trew, T. (1979). *Language and Control*. London: Routledge & Kegan Paul.
15. Hoggan, J. (2019). *I'm right and you're an idiot: the toxic state of public discourse and how to clean it up*. Gabriola Island, B.C., New Society.
16. Horváth, J. (2009). Critical Discourse Analysis of Obama's Political Discourse. The International Conference of Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic, 2009, pp. 45-56. Retrieved from http://www.cs.columbia.edu/~sbenu/Teaching/APTD/Horvath_CDO_Obama.pdf
17. Huntington, S.P. (2004). *Who Are We: The Challenges to America's National Identity?* New York: Simon & Schuster.
18. Kenzhekanova, K. (2015, November). Linguistic Features of Political Discourse. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6 (6), 192-199. Retrieved from <https://www.mcsr.org/journal/index.php/mjss/article/view/8084#:~:text=DOI%3A%2010.5901/mjss.2015.v6n6s2p192>
19. Krasnykh V.V. (2003). "Svoy sredi chuzhikh": mif ili realnost? M.: Gnozis [in Russian].
20. Kubryakova Ye.S. (1996). *Kratkiy slovar kognitivnykh terminov* / Ye.S. Kubryakova, V.Z. Demyankov, Yu.G. Pankrats, L. G. Luzina. M: Filol. f-t MGU im. M. V. Lomonosova [in Russian].
21. Lakoff, G. (1992). Metaphor and War: The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf. UC Berkeley: Department of Linguistics. Retrieved from <https://escholarship.org/uc/item/9sm131vj>
22. Lakoff, G. (2002). Moral politics: How liberals and conservatives think. Chicago, IL: University of Chicago Press. <http://dx.doi.org/10.7208/chicago/9780226471006.001.0001>
23. Lakoff, G. (2008). *The Political Mind: Why You Can't Understand 21st Century American Politics with an 18th-Century Brain*. New York: Penguin Group.
24. Leggett, B. (2011, November 30). Styles of Oratory. Retrieved from <https://blog.iese.edu/leggett/2011/11/30/styles-of-oratory/>
25. Leodora M. (2013). Political Discourse Analysis of President Obama's Speech at The University of Indonesia. Retrieved from https://www.academia.edu/8709522/Political_Discourse_Analysis_of_President_Obamas_Speech_at_The_University_of_Indonesia
26. Liebes, T. and Ribak, R. (1991). A mother's battle against TV news: a case study of political socialisation. *Discourse and Society*, 2 (2), 202-222. <https://doi.org/10.1177/0957926591002002004>
27. New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language (1993). Democracy. Danbury, CT: Lexicon Publications.
28. Nemickienė, Ž. (2011). "Concept" in modern Linguistics: the component of the concept "Good". Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/62656539.pdf>
29. Obama B. Inaugural Address, 20 Jan. 2009. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44>.
30. Obama B. Address Before a Joint Session of the Congress, February 24, 2009. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=85753>
31. Obama B. Remarks at the National Defense University, March 12, 2009. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=85854>
32. Obama B. Remarks in Cairo, June 4, 2009. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86221>
33. Obama B. Address to the UN General Assembly in New York City, Sep. 23, 2009. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=86659>
34. Obama B. Address to the Nation at the US Military Academy at West Point, New York, Dec. 1, 2009. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2009/POLITICS/12/01/obama.afghanistan.speech.transcript/index.html>
35. Obama B. Address to the Nation on the End of Combat Operations in Iraq, August 31, 2010. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=88362>
36. Obama B. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union, January 25, 2011. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=88928>
37. Obama B. Remarks Following a Meeting With President Bronislaw Komorowski of Poland in Warsaw, Poland, May 28, 2011. Retrieved from: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=90442>
38. Obama B. Address to the Nation on the Situation in Libya, March 28, 2011. Retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=90195>
39. Pesina, S., Solonchak, T. (2015). Concepts in Cognitive Linguistics and Biocognitive Science. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 192, PP. 587-592. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.06.100
40. Popova, Z.D., Sternin, I.A. (2001). *Ocherki po kognitivnoy lingvistike*. Voronezh: Istoki [in Russian].
41. President George W. Bush's Inaugural Address, January 20, 2001. Retrieved from <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/inaugural-address.html>
42. Sapir, E. (1993). *Izbrannye trudy po yazykoznaniyu i kulturologii*. M.: Progress [in Russian].
43. Slavova, L.L. (2010). *Movna osobystist polityka: kohnitivno-dyskursyyniy aspekt*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
44. Stepanov, Yu.S. (2007). *Kontsepty. Tonkaya plenka tsivilizatsii*. M.: Yazyki slavyanskikh kultur [in Russian].
45. The Tenets of American Democracy (n.d.). Lumen. Boundless Political Science. Retrieved from <https://courses.lumenlearning.com/boundless-politicalscience/chapter/the-tenets-of-american-democracy/>

46. Van Dijk, T. (1993) The principles of critical discourse analysis. *Discourse and Society* 4(2), 249–83. Retrieved from <http://discourses.org/OldArticles/Principles%20of%20critical%20discourse%20analysis.pdf>
47. Van Dijk, T.A. (1997). What is political discourse analysis. In J. Blommaert & C. Bulcaen (Eds.), *Political Linguistics* (pp. 11-52). Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/bjl.11.03dij>
48. Views of American democratic values and principles (2018, April 26). In C. Doherty, J. Kiley, B. Johnson, *The Public, the political System and American Democracy* (pp. 23-36). Pew Research Center. Retrieved from <https://www.pewresearch.org/politics/2018/04/26/the-public-the-political-system-and-american-democracy/>
49. What makes a speech political? (n.d.). Political Studies Association. Retrieved from <https://www.psa.ac.uk/what-makes-speech-political>
50. Wison, J. (2005, January 1). Political Discourse. In D. Schiffrin, D. Tannen, H.E. Hamilton (Eds.), *The Handbook of Discourse Analysis* (pp. 398-415). Blackwell Publishers.
51. Wittkopf, E.R., Jones, C.M., Kegley, C.W., Jr. (2007). *American Foreign Policy: Pattern and Process*. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.
52. Wodak, R. (1989). *Language Power and Ideology: Studies in Political Discourse*. London: Benjamins Publishing Company.
53. Wodak, R. (1995 a). *Disorders of Discourse*. London: Longman.
54. Wodak, R. (1995 b). *Language and Politics*. London: Sage Publications.
55. Wodak, R., Meyer, M. (Eds.) (2009). *Methods for Critical Discourse Analysis*. London: SAGE Publications Ltd.

Отримано: 22 січня 2022 р.

Прорецензовано: 14 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 16 лютого 2022 р.

e-mail: 00010705@ukr.net

silyutina@ukr.net

olgakositska@gmail.com

yaroslava.mozghova@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-120-125

Shevchuk L. O., Siliutina I. O., Kositska O. M., Mozghova Ya. O. Stylistic analysis and ways of reproducing emotive expression in translations of ukrainian lyrics: interpretation of the image of Ukraine. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 120–125.

УДК: 811.111'38

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8113-0509>

Web of Science Researcher ID AAY-7069-2021

Lesya Shevchuk,

Head of Foreign Philology and Translation Department,
Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor,
National Transport University

ORCID 0000-0002-7368-8518

Web of Science Researcher ID AAY-7441-2021

Iryna Siliutina,

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Assistant of Foreign Philology and Translation Department,
National Transport University

ORCID 0000-0001-9354-4856

Web of Science Researcher ID AAY-7574-2021

Olha Kositska,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of Foreign Philology and Translation Department,
National Transport University

ORCID 0000-0002-7696-5613

Web of Science Researcher ID <https://publons.com/researcher/4677401/yaroslava-mozghova/>**Yaroslava Mozghova,**

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of Foreign Philology and Translation Department,
National Transport University

STYLISTIC ANALYSIS AND WAYS OF REPRODUCING EMOTIVE EXPRESSION IN TRANSLATIONS OF UKRAINIAN LYRICS: INTERPRETATION OF THE IMAGE OF UKRAINE

The article reflects the results of scientific and philological research, which made it possible to analyze the ways of translating the image of Ukraine in English translations of Ukrainian poetry.

Based on the generalization of the research results of scientific sources, the concept of literary translation as a linguistic problem is revealed. A special connection between the artistic image and the linguistic category on the basis of which it is formed is noted. The main requirements for the translation of works of art are highlighted, among them: accuracy, conciseness, clarity and literacy. It has been established that the main difficulty of literary translation is the accurate understanding of lexical units and the relationship between what the author wanted to convey to the reader and what the translator translated.

Two aspects of the Ukrainian poetry translation are highlighted: linguocognitive and linguocultural. It is determined that the linguistic and cultural aspect of translation analysis allows to identify the features of reflection in the English poetic translation of the value dominants of Ukrainian ethnoculture based on the comparison of the cultural concept name, symbols of culture and emotional expression, and linguocognitive allows to highlight the features of the concepts system reflection of the Ukrainian author in the figurative system of English translations of his lyrics.

The concept and role of the cultural concept UKRAINE in English translations, which is expressed by lexical means of a particular language, are studied. There are four components of the cultural concept: conceptual, value, symbolic and figurative. It is revealed that the elements of imagery and symbolism are structural parts of the cultural concept. It has been found that the translator's understanding of the author's system of concepts is a condition for reproducing the image of his country in translation.

The symbols of Ukrainian culture in poetic works are analyzed, which are multi-valued subject images that express values and worldviews. The artistic symbol is considered to be one of the types of figurative concept with a multilevel structure of reference and the main aspects of its analysis should include determining the depth of the original symbol and its culturological components. Analysis of the translation of symbols showed that the most commonly used way of reproducing Ukrainian poetic symbolism is tracing, less commonly used methods of transcription, transliteration and equivalent translation. It is determined that the symbolism reproduced in the translation cannot convey all the cultural components and semiological depth, because the associative connections with the place of its origin are interrupted. It causes a symbolic appropriation of the image of Ukraine in the target culture, and at the same time conveys its ethnic uniqueness.

The main ways of conveying the image of Ukraine in translations of Ukrainian lyrics are revealed, as a result of which literary translation adapts to the norms of the language of translation and becomes accurate and clear. The following lexical transformations in translation have been singled out: transcription, transliteration, equivalent translation, tracing and contextual substitution method. A comparative analysis of the translation of symbols and images of Ukraine in translations of Ukrainian poetry. Comprehensive research has shown that the most prevalent methods of translation are contextual substitution, equivalent translation and tracing.

Thus, the article fulfills all the tasks are fulfilled in the work and it is also determined that the components of symbolism and imagery are a structural part of the concept of UKRAINE in general.

Key words : fiction style, lyrics, emotivity, expressive vocabulary, source text, target text, reproduction, transformation, image.

Шевчук Леся Олексіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземної філології та перекладу,
Національний транспортний університет

Сілютіна Ірина Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри іноземної філології та перекладу,
Національний транспортний університет

Косіцька Ольга Михайлівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу,
Національний транспортний університет

Мозгова Ярослава Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу,
Національний транспортний університет

**СТИЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТА СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ЕМОТИВНОЇ ЕКСПРЕСІЇ
В ПЕРЕКЛАДАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІРИКИ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНИ**

У статті відображено результати науково-філологічного дослідження, яке дало можливість проаналізувати способи інтерпретації образу України в англомовних перекладах української поезії.

На основі узагальнення результатів дослідження наукових джерел розкрито поняття художнього перекладу як лінгвістичної проблеми. Зазначено особливий зв'язок між художнім образом і мовною категорією, на основі якої він утворюється. Виокремлено основні вимоги до перекладу художніх творів, серед них: точність, лаконічність, ясність та літературність. Встановлено, що основною трудністю художнього перекладу є точне розуміння лексичних одиниць та співвідношення того, що хотів донести читачу автор і того, як передав це перекладач.

Висвітлено два аспекти перекладу української поезії: лінгвокогнітивний та лінгвокультурний. Визначено, що лінгвокультурний аспект перекладознавчого аналізу дозволяє виявити особливості відображення в англомовному поетичному перекладі ціннісних доміант української етнокультури на основі зіставлення імені культурного концепту, символів культури та емотивної експресії, а лінгвокогнітивний дає змогу висвітлити особливості відображення системи концептів українського автора в образній системі англомовних перекладів його лірики. Досліджено поняття та роль культурного концепту УКРАЇНА в англомовних перекладах, що виражається лексичними засобами конкретної мови. Зазначено чотири складники культурного концепту: поняттєвий, ціннісний, символічний і образний. Виявлено, що елементи образності та символіки є структурними частинами культурного концепту. З'ясовано, що розуміння перекладачем системи концептів автора є умовою відтворення образу його країни в перекладі.

Проаналізовано символи української культури в поетичних творах, які являють собою багатозначні предметні образи, що виражають ціннісні і світоглядні орієнтири. Художній символ вважеться одним із видів образного концепту з багаторівневою структурою референції, і основні аспекти його аналізу повинні включати визначення глибини вихідного символу та його культурологічних складників. Аналіз перекладу символів показав, що найуживанішим способом відтворення української поетичної символіки є калькування, мени уживаними є способи транскрипції, транслітерації та еквівалентний переклад. Визначено, що відтворена в перекладі символіка не може передати всіх культурологічних складників і семасіологічної глибини, тому що перериваються асоціативні зв'язки з місцем її породження. Вона спричиняє символічне привласнення образу України в цільовій культурі, та водночас передає його етнічну унікальність.

Розкрито основні способи передачі образу України в перекладах української лірики, внаслідок яких художній переклад адаптується до норм мови перекладу і стає точним та зрозумілим. Виокремлено такі лексичні трансформації при перекладі: транскрипція, транслітерація, еквівалентний переклад, калькування та спосіб контекстуальної заміни. Здійснено компаративний аналіз перекладу символіки й образу України в перекладах української поезії. Комплексне дослідження дало змогу з'ясувати, що при перекладі превалюють способи контекстуальної заміни, еквівалентного перекладу та калькування.

Отже, у статті виконано всі поставлені завдання і до того ж визначено, що компоненти символіки та образності складають структурну частину концепту УКРАЇНА загалом. Результати дослідження відображено в діаграмі.

Ключові слова: художній стиль, лірика, емоційність, експресивна лексика, текст оригіналу, текст перекладу, відтворення, трансформація, образ.

English is the most widely spoken language in the world, so English – language translations of the Ukrainian artistic word are one of the most significant factors in our establishment as a nation in the world literary context.

Relevance of the topic. Taras Shevchenko's work is a timeless, ever-living treasure of World Culture. It builds bridges of fraternal unity between peoples and has become an integral part of many national cultures. Numerous experienced translators sought to convey Shevchenko's word to the English-speaking public, including such iconic personalities as Paul Selver (Shifting Borders, edited by Walter Cummins & Larissa Onyshkevych, 1993), John Weir (believe D, 1985: 2003), Alexander Ivakh (Maksimov S. E, 2006); Slavic professors Clarence Manning (Clarence Manning) (Clarence W. and Manning A., 1972), Kirkconnell Watson (Robinson, 2002) and many others. The poet has long been known in the circles of Ukrainian immigrants as a patriot, a symbol of the painfully beloved, but forever lost Fatherland, in academic circles-as an object of scientific research. Now the wider reading circles of the English-speaking world are getting used to perceiving the work of T. Shevchenko as an artistic embodiment of the historical memory of the Ukrainian nation, as one of the brightest pages in world literature along with the work of J. G. Byron, O. S. Pushkin, V. Whitman et al. In British, American, Canadian and Australian literature, the name T. Shevchenko enters largely in parallel. Translations of his works, books and articles about him in any of these countries, as well as Soviet English-language Shevchenkiana open his way to all four literatures.

Analysis of recent research and publications. Many researchers, such as L. S. Barkhudarov, H. V. Vasylenko, O. I. Gainicheru, R. P. Zorivchak, V. V. Koptilov, I. P. Levi, A. S. Popovich, J. S. Catford, P. Newmark have devoted their works to the problem of reproducing the components of the literary text content, in particular imagery.

Presentation of the main research material. The emotive function of speech is a manifestation of communicative speech, and therefore the reproduction of emotional statements is especially important when conveying the author's communicative intention and achieving the proper effect. At one time, L. Barkhudarov divided emotional vocabulary into negative-emotional, neutral-emotional

and positive-emotional, paying attention to the expressive means of emotions and the difficulty of clearly distinguishing words by their pragmatic meanings (Barkhudarov, 1975: 112).

The English-speaking reader perceives in his native language the touching verbal painting of Ukraine in the poems «Dream» («Fly. I see it's getting light...»), «Haydamaki», in the ballad «causal» and feels that the translator John Vere has comprehended the skill of Shevchenko-lyricist and managed to convey in Translations at least partially the whole gamut of emotional tones of the original, for example, «the wide Dnieper roars and groans, The Angry wind howls, the Willows Bend High to the ground, the mountains raise a wave» (Shevchenko Taras, 2001: 10) – «The mighty Dnieper roars and bellows, The wind in anger howls and raves, Down to the ground it bends the willows, And mountain-high lifts up the waves» (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 26).

«Сини мої, гайдамаки! Світ широкий – воля, Ідіть, сини, погуляйте, Пошукайте долі! (Taras Shevchenko, 2001: 13). – «Sons of mine, O haydamaki; Broad's the world, and freedom, Sons of mine, go out to reveal And to try your fate!» (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 28). As you can see, the translation is literal. There is no attempt to give away the rhymes and rhythms of Shevchenko's poem, nor the music of his poetic word. String «Broad's the world, and freedom» not very well gives «світ широкий, воля», because in English this adjective *broad* usually doesn't match the word *world*.

In the translations of K. A. Manning strives to preserve the rhymes, rhythm and generally architectonics of Shevchenko's poetry. However, he will not be able to do this in full, so he is forced to introduce new poetic images, which are not present in the original. As an example, we present lines from the poem «Ivan The Pidkova» – «Було колись – в Україні, Ревіли гармати; Було колись – запорожці Вміли панувати!» – «At one time in Ukraine, Cannons roared like thunder, At one time the Zaporoshtsy, Knew the path to power». Already in the second line of the translation there is an unexpected poetic image, «*cannons roared like thunder*» – «гармати ревіли як громи.» This comparison weakens the power that the original has, because it limits the poetic connection: the guns roared like thunder, and not otherwise. The strength and beauty of this line attracts it with its brevity, which gives it a certain tension, and the extended English line does not have this dynamism. The words of K. A. Manning's «Knew the path to power» does not convey the meaning of Shevchenko's words, because «знати шлях до влади» and «вміти панувати» – completely different things. On the formal side, it should be noted that the rhythmic and musical quality has a Por on the full rhymes of those short lines of the гармати-панувати; волю-полю; and on the repetition of similar or the same syllables of sounds; -ати, -али, – упо, etc. (Clarence W. and Manning A., 1972: 54).

For example, the poetic work «Садок вишневий коло хати» translated as «Beside the Cottage» is full of participles, on which its rhyme and rhythm are based. Here is the first stanza of the original, and then its translation by Herbert Marshall with an emphasis on the corresponding constructions.

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть... (Taras Shevchenko, 2007: 224)
Beside the cottage cherry-trees are swinging
Above the cherries May-bugs winging...

We present translations of this stanza by Vira Rich, Andrusishin and Kirkconell. The corresponding stanza from the pen of Vera Rich:

Beside the house, the cherry's flowering,
Above the trees the May bugs hum... (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 88)

The words in both translations are almost the same, but Vera Rich's translation sounds natural and matches the original. Andrusishin-Kirkconell's translation of this stanza is excellent:

A cherry grove beside the cottage stands,
The beetles hum above the cherry-trees... (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford, Kent, 1986: 90).

On the one hand, the translation is more adequate than the previous one, because the phrase «cherry grove» correctly conveys «садок вишневий». However, the jet of this stanza, instead, does not float as naturally as Vera Rich's. The verb «stands», for example, at the end of a line, does not correspond to the syntactic ordinal of the English language. In all translations, you can feel the desire of translators to adhere as closely as possible to the content of the original.

«Zapovit» combines an intimate and subjective element with a political and patriotic one, that is, Shevchenko's «I» with Ukraine. The musical quality is also given to poetry by European repetitions of rhymed words: «могили – милій, кручі – ревучий, море – гори, порвіть – окропіте. In addition, the musical quality of the poem is also due to the repetition of the same or related syllables: поховайте, вставайте, кайдани, реве ревучий, вражою злою кров'ю etc. In Shevchenko's «Zapovit», «I» gradually disappears. The poet is lost, and in his place Ukraine becomes the central word. In translations, however, the «I» dominates. This is already evident in some cases from the headlines themselves: in Ivakh – «My Last Will», in Voynich – «Dig My Grave», even Andrusishin-Kirkconell's title is «my Legacy». In all these translations, the pronoun «I» or its form «my» is often repeated, for example, the first lines of John Vir's translation, emphasizing the corresponding forms: *My Testament* When am dead, then bury *me* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford, Kent, 1986: 183).

To understand the creativity of T. G. Shevchenko, you need to feel the need to read it and you need to be able to read it. The greatest difficulty in translating Shevchenko's poetry lies in the language picture of the world encoded in it at the level of reality (*Bandura, Kytaika, Chumak, Kobzar, consecrated*), national symbols (*kalyna, barvinok*), historical allusions (*Khortytsia, Velyky Lug, Koliivshchyna, Baturyn, Subotiv*), verbal images, which are often the best guides to the poet's land («cold heart»; «and Storch looked at the sea as if at Judas»; «so that that sadness does not fall, like that Moskal, into a lonely soul») and a rich associative field of certain words (*hubbub, melancholy, sadness*) (Taras Shevchenko, 2007: 32).

The expression of emotion in original poetry and its reflection in translation is a range of tasks that need to be solved in the translation study of the image, since emotive expression organically includes the expression of imagery. The more emotional and intense the process of thinking, the more it generates images, pictures and associations. The activity of feelings is indicated by the artistic perception, memory of the poet, and his thinking (Shama I. Moscow, 1993: 216).

For A. Vezhbetskaya, the most clear parameters that make up a person's thoughts about his experiences and underlie the explanatory classification of emotional concepts in language and culture are «good», «bad», «to happen», «to want», «not to want», «I» and «someone (or «everyone»» (Vezhbetskaya, 1996: 89). Cultural Studies in translation emphasize the linguistic challenges faced by translators who deal with emotions at a cultural distance, for them it is like translating love (Obolenskaya Yu.L., 2004: 2).

Emotional expression can also be expressed by imperative forms and exclamation marks. An important role is played by the final rhyme, which is reproduced in the English version of the work. This example is a manifestation of the clash in the translation of Ukrainian anarchic will and English rationalism, when in a Ukrainian lyrical work an emotion captures a person, experiences and owns it, then in the English version a person also strongly experiences emotion, but owns it.

The minor moods inherent in the lyrics acquire unexpected associations and semantic shades in the artistic reflection of images of the outside world. In M. Vorobyov, for example, the image of the plain is compared with the feeling of longing. The object spatial image thus expresses the strength and inclusivity of feeling: Рівнина – як туга. І тільки дві краплі там: я і дорога. Без краю, без горизонтів. Тільки трава, мов складені сльози. – *Flatland – like longing. Two single drops out there: me, the road. No end, no horizon. Just grass, like enfolded tears* (Myrosia Stefaniuk, 1992: 40).

The feeling of longing is large, like a space around, and the person and his fate, expressed by the symbol of the road, are depicted in a reduced form (litota). Being is perceived by the lyrical hero as cruel and painful, a life path full of losses, however, he must pass it: І не перейти нам сліз, хоч і стали вони травною, щоб не страшно рівниною йти. – *No way to escape tears though they turn to grass, to make the flatland crossing, less terrifying* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford, Kent, 1986: 265). Only two emotional words were used: туга – longing and сльози – tears but expression is achieved by a special combination of emotional and specific vocabulary in creating an image and in reproducing it.

Therefore, after analyzing the translations of Ukrainian lyrics and methods of emotive expression in the reproduction of poetry, we consider it necessary to note that the interpretations of Vera Vich and Andrusishin-Kirkconnell are successful and valuable, close to the original. Emotive expression is reproduced by means of periphrasization, modulation, interpretation from the context, stylistic neutralization of expressive means, partial erasure of the variety of expressive means of lyrical experience.

We consider it appropriate to consider in detail the specifics of the image of Ukraine in the structure of general concepts. Folk poetry is a source of nutrition for modern Ukrainian lyrics. Since the image of Ukraine is an artistic form of cultural concept, objectified in the figurative system of Ukrainian lyrics and its English-language translations, the conceptual system is associated with the typological classification of images, which includes three levels: object (objects of the external world), subject (inner world of a person) and expressive (stylistic means, synsemantic imagery).

A cultural concept is an axiological formation that has conceptual, value, symbolic, and figurative components. The conceptual component of a cultural concept includes the definition of a country and an ethnic group living on its territory. The conceptual component in Ukrainian culture is directly related to the value component, since for a Ukrainian it is not just a logically formulated concept, but his homeland, his country, his native land. When this concept is transposed into the language and culture of translation, the antinomy «own» and «alien» comes into force. For a representative of English-speaking culture, Ukraine is a distant, foreign, unknown country, one of many. In addition, the physical remoteness of the conceptual referent, a few direct cultural contacts of past times could lead to a certain restriction of knowledge and ideas about Ukraine.

The value component includes a system of value dominants of Ukrainian culture, among which the following images of material and ideal levels stand out: step, chornozem, Dnipro, Hata, bread, Cossacks, will, courage, independence, faith, language, cordocentrism, lyricism. Natural-geographical and historical factors show more similarities in comparison than spiritual guidelines, that is, what is reflected at the subject level of the image may be more complex, but interesting and unusual for the English-speaking reader to perceive and comprehend. The symbolic component includes folk poetic symbols of the image of Ukraine: Step, White Hata, Earth, mother, Tree, Dnipro, Verby.

Reproduction of the image of Ukraine in English-language poetic translation depends on the translator's understanding of the value dominants of the original culture laid down in the system of cultural concept.

Let's trace the peculiarities of reproducing the essence of the image of the steppe in the structure of the cultural concept using example of Yar Slavutich's poem: Ой, спіткнувся в чистім полі вороний гривун. (O. Luchuk and M. Naidan publ., 2000: 40). – *Ho! The jet-black charger floundered. In the open plain, In esparto fell this warrior* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford, Kent, 1986: 140). The above work is death scene of a Cossack horseman in his native land. The meaning of the image of the step is depicted in the original and translated images of a horse, rider, Wolf and field. The style of the original is close to folklore, which makes it difficult to reflect it. For translation purposes вороний гривун to some extent, calculus is used as *the jet-black charger* (pitch-black, warhorse); epithet чисте поле translated by the corresponding equivalent *open plain*; colorful image хвацький хорощун translated by contextual substitution with the word *warrior* (warrior).

Ukrainian for the lyrical hero, it means «his own», «native», «belonging to his people». In this regard, you should pay attention to the semantics of words corresponding to the lexeme рідний, which in the source language has an untranslatable idiomatic meaning and is one of the exponents of Ukrainian lyricism. The analysis shows that the word рідний it has a wider functional range than possible analogues in the translation language: 1) Рідні клени! Моя душа понад вами щодня літає. – *Maple trees of Ukraine, my soul Flies above your lush landscapes each day*; 2) Пише рідна мати, що наш садок вишневий забілів. – *She says the orchard's looking better, The cherry trees are blooming in white*; 3) **Land native!** Мозок мій світліє і душа ніжнішою стає. – *Native land of mine! My mind is brighter Tenderness and love in my soul grow*; 4) І здається, мої роковини Я стрічаю – на рідній землі! – *And so it seems to me that here I meet My anniversary on native soil!* In the first example, the definition рідні, what is used in the meaning: dear to the heart, inherent in the region from which the author comes, in translation is replaced by toponim – *Ukraine*, which concretizes the content by updating the local meaning and erasing the emotional connotation. In the second example рідна it means a loved one and is used in relation to the mother of the lyrical hero. In the English-language text, it corresponds to replacing it with a neutral word *she* (she), since a possible match *native* it is not used when addressing close people. The third and fourth examples illustrate the presence of complete semantic equivalents.

Synonyms for the denotative meaning of a word *Ukraine* in multilingual discourses, lexemes-hyperonyms or equivalents are used: земля – land, країна – country, батьківщина – motherland, fatherland, homeland. To illustrate this thesis, we will give examples from the famous poem by V. Simonenko «Swans of motherhood» – «The Swans of Motherhood» – «A Mother's Entreaty» Можеш вибирати друзів і дружину. Вибрати не можна тільки Батьківщину (O. Luchuk and M. Naidan publ., 2000: 40). – *You can surely choose your friends and pick a spouse, my son, But of choices for a country there is only one; One can choose one's friendships, or a maiden's hand. What one cannot choose, son, is one's fatherland* [Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 41]; Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину (O. Luchuk and M. Naidan publ., 2000: 40). – *You can choose of everything, on this earth, my lad. What you cannot choose, though, is your homeland* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 42).

The native land is also compared with the image of the mother, which is an archetype of universal content. The kinship of the motherland with the mother is inherent in patriotic lyrics in different cultures. Підна матір. – Your mother – contextual replacement.

In the work «Diary» T. G. Shevchenko recalls a Ukrainian folk song and reflects on his native land: Тече річка невеличка. З вишневого саду. Я забував, що я в казармах слухаю цю чарівну пісню. Вона мене переносила на береги Дніпра, на волю, на мою милу Батьківщину (Taras Shevchenko, 2007: 43). – *A tiny stream is flowing. Through the cherry orchard. Listening to that charming song I would forget that I was in a barracks. It carried me away to the banks of the Dnieper, to freedom, to my dear motherland* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 187). Expressions річка невеличка, вишневий сад, береги Дніпра they create an image of idyllic Ukrainian nature. Structural and connotative realities, namely lexemes with diminutive suffixes, are particularly difficult to translate річка невеличка, as well as an adjective вишневий, which is combined with a noun сад it acts as a symbol of the Ukrainian Village. Phrases вишневий сад and the token береги translated using lexical matches *cherry orchard* and *the banks*, and the hydronym Dnipro is reproduced by transcription. However, neither the Cherry Orchard nor the Dnieper play such a symbolic role for the English-speaking reader as for the Ukrainian audience. Expression моя мила Батьківщина translated by an equivalent expression *my dear motherland*. Shevchenko's річка невеличка it appears as a small stream or stream: *a tiny stream*. Thanks to this, the connotations of the author's affectionate attitude to Ukrainian nature are partially preserved in the translation.

The essay «I look at your pupils» in Simonenko, which is written in the form of his son's address to the mother of Ukraine, became not only one of the best in the author's heritage, but also a landmark work of the era. Let's look further at individual excerpts from the work: Задивляюсь у твої зіниці, Голубі, тривожні, ніби рань. Крешуть з них червоні блискавиці. Революцій, бунтів і повстань (O. Luchuk and M. Naidan, 2000: 124). – *I peer intently in your eyes, As blue and frightening as the fire's core; And from within a scarlet lightning flies –The light of riots, revolts, and war* (Symonenko V, 1975: 55). The micro-image is reproduced by partial calculation, where the folklore reality is зіниці replaced with stylistically neutral *eyes*, comparison рань replaced by expressive substitution *fire's core* (серцевина вогню).

In one of Lina Kostenko's poems, the image of an abandoned hut is interpreted in the form of reflections on the historical memory of Ukraine, on the connection of generations: Де ж ви, ті люди, що в хаті жили? Світку мій білий, яке тут роздолля! Смуток нащадків – як танець бджоли, Танець бджоли до безсмертного поля (O. Luchuk and M. Naidan publ., 2000: 40). – *Where are you, people, who used to live in this house? My wide world, what flat lands lie here all around!? The sadness of posterity – like the dance of a bee. The dance of the bee to the immortal field* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 234). Note that in this example, the micro-image of the original is reproduced by means of calculation, and the keyword хата expressed stylistically neutral and commonly used equivalent *house* (House).

Symbol of *hata* associatively, logically connected with the idealized image of the village in poetry, because Ukraine is traditionally a step, agricultural country. So, in the poem V. M. Goloborodka «З дитинства: дощ» – «From Childhood: Rain» depicts a village without naming denotat, for which a number of typical rural images are used, originally combined with the image of rain, «woven by rain»: Я уплетений весь до нитки у зелене волосся дощу, уплетена дорога, що веде до батьківської хати, уплетена хата, що видніється на горі, як зелений птах, уплетене дерево, що, притихле, стоїть над дорогою, уплетена річка, наче блакитна стрічка в дівочу косу уплетена череда корів, що спочивають на тирлі (O. Luchuk and M. Naidan, 2000: 42). – *I am completely intertwined in green tresses of rain, entwined is the road that leads to my father's house, entwined is the house that shimmers on the mountain, like a green bird entwined is the tree, grown silent by the wayside, entwined is the stream's blue ribbon laced in a maiden's hair entwined is the herd of cows resting by the trough* (Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford and Kent, 1986: 210). The translation recreates a picturesque scene of the rural landscape by imitating the style of the original, while the reality *tirlo* replaced by the equivalent *the trough* (feeder), which narrows the semantics of an important element of rural everyday life, but the method used does not violate the integrity of the image, since it is one of the artistic details, a manifestation of the variable nature of the image; to the parent's house, the tree, the road is also translated by equivalents.

Conclusions. Linguistic and stylistic features of the English-language translation of Ukrainian poetic works are studied, indicating the complexity of translation in the embedded language pictures of the world at the level of national symbols and images. The article analyzes the difficulties of reproducing the image of Ukraine and emotive expression in translations of Ukrainian lyrics, which requires an accurate solution to explain the language elements of the text. It is revealed that Ukrainian lyrics have a rich and colorful emotionality, which is reflected in folk and symbolic images that are part of the structure of cultural concepts.

Methods of conveying the image of Ukraine in Ukrainian writers' translations are systematized. The prevalence of such methods of translating the image of Ukraine is studied: equivalent translation, the method of contextual substitution and calculation. The most commonly used methods of translating emotive expression are identified: periphrasis, modulation, and interpretation from context. It has been investigated that emotive expression includes the expression of imagery.

It is worth noting that the reproduction of the image of Ukraine in an English-language poetic translation depends on the translator's understanding of the value elements of Ukrainian culture and their accurate rendering in the translation language.

Джерела та література:

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М. : Международные отношения, 1975. 324 с.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. М.: Рус. словари, 1996. 416 с.
3. Вір Д. Теорія і практика перекладу. 1985. М. : 2003. 324 с.
4. Максимов С. Є. Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: Навчальний посібник. К. : Ленвіт, 2006. 157 с.
5. Оболенская Ю. Л. Художественный перевод и межкультурная коммуникация. М. : Высш.шк., 2004. 335с.
6. Сто років юності: антологія української поезії XX ст. в англійських перекладах / [упорядкув. О. Лучук і М. Найдан]. Львів : Літопис, 2000. 874 с.
7. Шама І. М. Функціонування символу в художньому тексті : порівняльний і перекладознавчий аспекти. Одеса, 1993. 180 с.
8. Шевченко Тарас. Вибрана поезія. Живопис. Графіка. К. : 2007. 430 с.
9. Шевченко Тарас. Повне зібрання творів: У 12 т. Т. 1. К. : 2001. 445 с.
10. Clarence W., Manning A. (1972). A Scholar in service of freedom. «The Ukrainian Quarterly». 224 p.
11. Poetry of Soviet Ukraine's New World : [An Anthology UNESCO]. Paul Norbury Publications Woodchurch, Ashford, Kent, (1986). 240 p.
12. Shifting Borders. East European Poetries of the Eighties : [compiled and edited by Walter Cummins / Ukraine, compiled by Larissa M.L.Z. Onyshkevych]. London and Toronto: Associated University Press, 1993. 400 p.
13. Vorobyov Mykola. Wild Dog Rose Moon. [transl. by Myroslav Stefaniuk]. Canada, Toronto, Ont.: Exile Editions, 1992. 101 p.
14. Western Translation Theory: from Herodotus to Nietzsche / ed. by D. Robinson. 2nd ed. Manchester; Northampton: St. Jerome Publishing, 2002. 337 p.

References:

1. Barkhudarov, L. (1975). Yazyk y perevod. Voprosy obshchei y chastnoi teoryy perevoda. [Language and translation. Issues of general and particular theory of translation]. Mezhdunarodnye otnosheniya. 324.
2. Vezhbitskaya, A. (1996). Yazyk. Kul'tura. Poznanie. Language. Culture. Cognition]. Rus. Slovare. 416.
3. Vir, D. (2003). Teoriya i praktika perevoda. [Theory and practice of translation]. 324.
4. Maksimov, S. (2006). Praktychnyy kurs perekladu (anhliys'ka ta ukrayins'ka movy). [Practical translation course (English and Ukrainian)]. Teoriya ta praktyka perekladats'koho analizu tekstu dlya studentiv fakul'tetu perekladachiv ta fakul'tetu zaochnoho ta vechirn'oho navchannya : Navchal'nyy posibnyk : Lenvit 157.
5. Obolenskaya, Y. (2004). Hudozhestvennyy perevod i mezhkul'turnaya kommunikaciya. [Literary translation and cross-cultural communication]. Vyssh.shk. 335.
6. Luchuk, O. & Naydan, M. (2000). Sto rokiv yunosti: antologiya ukrayins'koyi poeziyi XX st. v anhlovnykh perekladakh. [One Hundred Years of Youth: An Anthology of Ukrainian Poetry of the 20th Century. in English translations]. L'viv : Litopys 874.
7. Shama, I. (1993). Funktsionuvannya symvolu v khudozhn'omu teksti: porivnyal'nyy i perekladoznavchyy aspekty. [Functioning of a Symbol in a Literary Text: Comparative and Translational Aspects]. Odesa. 180.
8. Shevchenko, T. (2007). Vybrana poeziya. Zhyvopys. Hrafika. [Selected poetry. Painting. Graphics]. 430.
9. Shevchenko, T. (2001). Povne zibrannya tvoriv. [Complete set of works]. U 12 t. T.1. 445.
10. Clarence, W. (1972). Manning A.: A Scholar in service of freedom. «The Ukrainian Quarterly», 224.
11. Norbury, P. Publications Woodchurch, Kent, A. (1986). Poetry of Soviet Ukraine's New World : [An Anthology UNESCO]. 240.
12. Cummins, W. Onyshkevych, L. (1993). Shifting Borders. East European Poetries of the Eighties: [compiled and edited by London and Toronto : Associated University Press]. 400.
13. Vorobyov, M. (1992). Wild Dog Rose Moon. [transl. by Stefaniuk M.]. Canada, Toronto, Ont. : Exile Editions. 101.
14. Robinson, D. 2nd ed. Manchester; Northampton: St. Jerome Publishing (2002). Western Translation Theory: from Herodotus to Nietzsche. 337.

Отримано: 2 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 15 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 16 лютого 2022 р.

e-mail: m.iurkovska@donnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-126-130

Юрковська М. М. Прийоми створення комічного ефекту в креолізованих текстах англomовних анімаційних комедій на основі взаємодії вербальних та невербальних засобів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 126–130.

УДК: 811. 111' 42

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0002-4144>**Юрковська Майя Миколаївна,**

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської філології факультету іноземних мов,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ В КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ КОМЕДІЙ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ

Подана стаття відбиває результати виконаного дослідження особливостей досягнення комічного ефекту у семіотично-неоднорідних текстах англomовних анімаційних комедій. Окрім мовної гри, яка забезпечується арсеналом різнорівневих лінгвостилістичних засобів і охоплює всі прошарки тексту, природно, що в текстах такого типу, важлива роль у досягненні комічного ефекту належить невербальним засобам у взаємодії з вербальними. Виявлено, що комічний ефект досягається внаслідок штучно створеної розірваності між змістом вербальної та візуальної складової; неузгодження між візуальними та вербальними даними, іншими словами, включенням вербального компонента в протилежний йому за змістом зображальний контекст; не виконання очікувань, що виникають у глядача після вербального чи візуального повідомлення; уподібнення значення вербальних знаків знакам візуальним.

Ключові слова: креолізований текст, семіотично-гетерогенний текст, анімаційна комедія, комічний ефект.

Maiia Yurkovska,

PhD in Philological Sciences, Assistant Professor,
Vasyl' Stus Donetsk National University

METHODS OF HUMOUR CREATION IN CREOLIZED TEXTS OF ENGLISH-SPEAKING ANIMATION COMEDIES BASED ON INTERACTION OF VERBAL AND NON-VERBAL MEANS

The article reflects the results of the research of methods and means of achieving the comic effect in semiotically heterogeneous texts of English-speaking animated comedies. In addition to language play, which is provided by the arsenal of multilevel linguistic and stylistic means and covers all layers of the text, it is natural that in texts of this type an important role in achieving comic effect belongs to nonverbal means in interaction with verbal. It is revealed that the comic effect is achieved as a result of an artificially created contradiction between the content of the verbal and visual components; inconsistency between visual and verbal data, in other words, the inclusion of the verbal component in the opposite content of the the non-verbal context; unfulfilled expectations that arise in the viewer after the verbal or visual message; assimilation of the meaning of verbal signs to visual signs.

Ключові слова: creolized text, semiotically heterogeneous text, animated comedy, comic effect.

Постановка проблеми. Сучасна лінгвістична наука характеризується стійким інтересом до всебічного дослідження та опису семіотично ускладнених або негомogенних текстів (також гетерогенних, креолізованих, мультимодальних, полікодових, лінгвовізуальних, ізовербальних, відеовербальних), тобто таких, що у своїй структурі поєднують знаки різних знакових систем, наприклад, лінгвістичних, візуальних, звукових, графічних тощо. Поява та функціонування безпрецедентної кількості текстів негомogенних за своєю структурою спричинена поширенням віртуальної комунікації й заміщенням реальної комунікації. Таким чином, бажання лінгвістів всебічно досліджувати та описувати тексти такого типу залишається нагальним. Водночас актуальність даного дослідження визначається потребою продовжувати всебічне вивчення негомogенних текстів із нестатичним візуальним компонентом, описувати прагматичний та функційний аспекти таких текстів, досліджувати засоби та прийоми актуалізації можливих значень внаслідок взаємодії різних семіотичних систем, зокрема комічних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації комічного залишаються актуальними та систематично висвітлюються у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників (С. М. Бассай, 2016; О. О. Савіна, 2019; А. Р. Габідулліна, 2021). Серед робіт, які були присвячені вивченню реалізації комічного саме у семіотично-гетерогенних текстах, варто згадати дослідження Ю. С. Чаплигіної (2002) про всебічний опис структури, семантики та прагматики гумористичних креолізованих текстів; Т. А. Васильченко (2005) стосовно особливостей сприйняття комічного тексту з невербальним компонентом; О. В. Мішиної (2007), про засоби створення комічного у відеовербальному тексті; К. Л. Бондаренко (2009), присвячене опису вербальних засобів створення комічного в анімаційних фільмах; Connors (2016), присвячене конструюванню значення у текстах коміксів; Skwarzyński (2019), зосереджене навколо аспектів перекладу та культурного значення коміксів та графічних романів.

Викладення основного матеріалу. Досліджено, що комічний креолізований текст не можна вважати лише сумою вербальних та невербальних знаків. Слово та зображення в таких текстах перебувають у сталій взаємодії, утворюючи складно побудований зміст (Мишина, 2007: 168). Певне поєднання та взаємодія візуальних та вербальних знаків сприяє подвійній актуалізації значення і відтак є важливим прийомом створення комічного ефекту в креолізованому тексті анімаційної комедії.

Відповідно до подвійної актуалізації значення у мові, а також в залежності від участі у створенні даного прийому паралінгвістичних засобів О. О. Анісімова виокремлює три типи цього прийому: мовний, змішаний та зображальний (Анісимо-

ва, 2003: 75). Саме взаємодія паралінгвістичних засобів із вербальними характерна для створення змішаного типу прийому подвійної актуалізації значення. До паралінгвістичних засобів, що використовуються з метою досягнення комічного ефекту в анімаційній комедії, відноситься невербальний компонент (зображення, відеоряд, шум, музика), який в такому тексті функціонує як самостійний носій інформації, володіє певною семантикою і може до певної міри розглядатися як еквівалент вербального знаку / знаків, що слугує основою для його використання в прийомі подвійної актуалізації значення.

У паралінгвістично активному тексті подвійна актуалізація значення може виникати внаслідок: а) уподібнення значення вербальних та іконічних знаків, які понятійно віддалені; б) зіткнення прямого й переносного значення слів, що виражається вербальними та іконічними знаками; в) нелогічного поєднання вербальних та іконічних компонентів, де вербальний компонент потрапляє у протилежний чи стилістично чужий зображальний контекст, який його викриває і надає сатиричного, жартівливого чи іронічного звучання (Анисимова, 2003: 79–80).

Вивчення креолізованих текстів анімаційних комедій виявило, що гумор, який ґрунтується на взаємодії значень вербальних та невербальних компонентів, найчастіше виникає в результаті їх суперечливого поєднання або навмисного зіткнення. Наприклад, в анімаційній комедії *Shrek the Third* (2004) частині "Race Track" передусе звуковий ряд, що транслює наступний коментар: *The horses are at the post. And they're off! Fish Fingers, then Seabiscuit and Salmonella. Lucky Day seems to be having trouble getting out of the gate.* Такі лінгвістичні дані допомагають ідентифікувати вербальну складову цього епізоду і співвіднести її з особливостями дискурсу спортивного коментатора, що відповідно налаштовує глядача на перегляд змагань на іподромі і формує відповідно візуальні очікування у реципієнта. Водночас візуальна складова цього епізоду ілюструє відеоряд, в якому зображено іподром із морськими кониками на старті замість коней, та вболівальниками-рибами. (Рис. 1)

Рис. 1

Таким чином, візуальна складова змінює установку сприйняття епізоду з серйозної на комічну. Суперечність, що виникає, дозволяє усунути неузгодження і зробити припущення, що якби життя в підводному світі було організовано подібно до світу людей, то на підводному іподромі логічно змагалися б не коні, а морські коники.

В анімаційній комедії *Shrek the Third* (2007) маємо епізод, візуальна складова якого містить зображення дівчат, які виконують специфічні танцювальні рухи з помпонами в руках (англ. *cheering duster*). Ці елементи невербального ряду допомагають співвіднести побачену картинку із сучасним видом спорту чирлідінгом (від англ. *cheerleading*), основна задача якого полягає у заохоченні до підтримки вболівальниками гравців спортивних команд. (Рис. 2, 3)

Рис. 2

Рис. 3

Отже, вербальні дані цього епізоду містять римовані "кричалки" у виконанні дівчат-чирлідерів: *Ready?! Okay! Where for art thou headed, to the top? Yeah we think so, we think so! And dost thou thinkest thine can be stopped? Nay we thinks not! We thinks not!* Вживання архаїчних форм у мовленні персонажів має на меті створення певного історичного «фону» для цього епізоду та відповідно натякає на певну історичну давність подій. Такі елементи суперечать даним візуальній складовій епізоду, який транслює сучасне явище чирлідінгу.

Таким чином, комічний ефект виникає в результаті неузгодження між візуальними та вербальними даними; включення вербального компонента у стилістично чужий йому зображальний контекст. Чирлідінг є сучасним видом спорту у тому розумінні, в якому він представлений в анімаційній комедії, що суперечить вербальному ряду і викликає комічне неузгодження. Глядачеві необхідно переключитися на нове значення і уявити як виглядав би рух чирлідерів, наприклад, у Середньовіччі. Таке перемикання на нове значення несе у собі ігровий момент і викликає сміхову реакцію у глядача.

В анімаційних комедіях комічний ефект може досягатися невідповідністю вербального ряду візуальному. Так, в анімаційному фільмі *Surf's Up* (2007) маємо епізод, вербальна складова якого містить пряму мову героїні *Lani*: "I love my job. I

have an amazing job. Just this week, with the contest.... it's a little crazy. You really have to be extra, extra attentive. When you have so many guys in the water you can't miss a thing. But you know what? I have a perfect record. I've never lost anybody. Sure, there have been close calls, but...”. Водночас візуальні дані доводять зворотнє: задній план кадру нарочито трансліює, як малюк-пінгвін без нагляду вільно прямує у воду. (Рис. 4)

Рис. 4

Комічність сцени досягається навмисною неузгодженістю на рівні взаємодії вербальної складової із невербальною.

Інший епізод цього анімаційного фільму також демонструє використання прийому навмисної неузгодженості. Вербальний ряд сцени трансліює інтерв'ю з Коді Маверіком – молодим перспективним серфінгістом, який переказує найяскравіші спогади з власного дитинства: *“He came to Antarctica when I was just a kid. Man, it was the biggest thing that ever happened here. And suddenly there he was. Just floating over the water. Hovering, you know, like weightless. He could've walked up to anyone... .. and he walks right up to me. And he gives me this awesome, one-of-a-kind Big Z necklace”*. З метою справити якнайкраще враження, Коді Маверік “прикрашає” свої спогади, про що розуміє глядач завдяки візуальним даним цього епізоду. (Рис. 5)

Рис. 5

Візуалізація спогадів головного героя доводить, що малий Коді Маверік сам вибігає з натовпу на зустріч легендарному Зі, що суперечить вербальному супроводу *“...He could've walked up to anyone.... .. and he walks right up to me...”*. Комічність епізоду, як і в попередньому прикладі, виникає від навмисного неузгодження між вербальними та візуальними даними сцени.

В анімаційній комедії *Wallace and Gromit The Curse of Were-Rabbit* (2005) на рівні вербального та візуального рядів спостерігаємо прийом, який можна писати як прийом невиконаних очікувань. Звуковий супровід епізоду містить висловлювання шокованої господині доглянутого саду: *Burrowing bounders! They must be breeding like (pause).... ..well, rabbits*. Що попередньо передбачає виникнення у глядача пресупозиції про те, що авторка репліки не порівнюватиме побачених кролів із кролями. Але вже наступний кадр візуально демонструє доглянутий газон заповнений саме кролями. (Рис. 6)

Рис. 6

Комічність епізоду виникає внаслідок нездійснених очікувань, що виникли у глядача після почутого вербального висловлювання, адже порівняння зазвичай передбачає зіставлення одного предмета з іншим на основі певних ознак. Невиконання цієї умови в цьому випадку є джерелом комічного.

Інший приклад з анімаційної комедії *Wallace and Gromit The Curse of Were Rabbit* варто подати у вигляді послідовних кадрів. Вербальна складова епізоду містить діалог між аристократкою леді Тотінгхем, противницею полювання на тварин, та її самозакоханим нареченим Віктором – зятим мисливцем.

Комічність сцени виникає від уподібнення значення знаків вербальних візуальним. Репліка Віктора *I am what I am... What you see is what you get* продубльована візуальними даними, які викривають не лише його внутрішню негативну суть (незговірливість, жорстокість тощо), але й деякі його зовнішні вади (відсутність волосся на голові та перуку), що сприяє появі глузливого гумору. (Рис. 7, 8, 9)

<i>Lady Tottington: Oh, Victor. I felt we'd made a real breakthrough with this hunting obsession of yours. I really thought you'd changed.</i>	 Рис. 7
<i>Victor: I'm sorry, Campanula, but I am what I am.</i>	 Рис. 8
<i>There's no nonsense with Victor Quartermaine. What you see is what you get. What the...?</i>	 Рис. 9

Вербальна складова епізоду з анімаційної комедії *Cloudy With A Chance Of Meatballs* (2009) транслює діалог батька і сина, молодого вченого, який важко переживає свою чергову професійну невдачу:

Flint: Hi, Dad.

Dad: What are you doing?

Flint: I've tried to help everybody but instead... I ruined everything. I'm just a piece of waste. So, I myself discarded.

Водночас супутній візуальний ряд містить кадри, які фактично дублюють вербальне висловлювання, зображаючи Флінта у відрі для сміття. (Рис. 10)

Рис. 10

Комічність епізоду досягається механізмом уподібнення конотацій вербальних знаків (*piece of waste; to discard*) знакам іконічним.

Слід також зауважити, що в досліджуваних анімаційних комедіях поширеним залишається й суто зображальний тип подвійної актуалізації значення, що є природним для анімації.

Серед великої кількості подібних прикладів можна проаналізувати епізод з анімаційної комедії *Shark Tale* (2004), в якому використано прийом маніфестації схожості між анімаційними персонажами, якими в цьому фільмі є жителі підводного світу, та відомими голлівудськими акторами, що їх озвучують. Так, головний герой цього фільму Oscar створений за подобою відомого американського актора Уїла Смітта, коли той ще був відомий як реп-виконавець у 1980-х роках. Відповідно, головний герой має темний колір луски, носить яскравий одяг, реперські аксесуари, його жести наслідують рухи співаків, що читають реп тощо. (Рис. 11) Що стосується вербальної складової образу, то тут також присутня стилізація на виконавця репу *I'm snapping it. A lot of great whites can't do it, yo. Yo, what's up? Yo, yo, yo. Yo, yo, yo. Yo, yo ...* В результаті маємо комічну гру з візуальним та вербальним образом відомого актора. Цей прийом використовується для створення й інших головних персонажів згаданого анімаційного фільму: Don Lino (акула) – був озвучений і відповідно схожий на Роберта де Ніро, красуня Lola (яскрава сексуальна рибка) – на Анджеліну Джолі (Рис. 12), рибка Angie (з пухкими щоками) – на Рене Зеллвегер.

Рис. 11

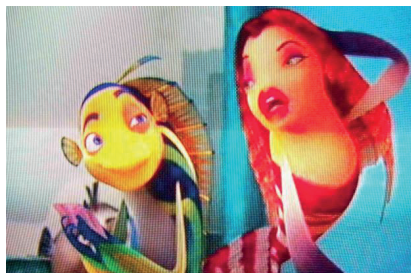

Рис. 12

Висновки та перспективи дослідження. Прийом взаємодії елементів різних семіотичних систем з метою створення єдиного ігрового комічного смислу є рівнозначним до вербальних засобів створення гумору і надзвичайно поширений в сучасній анімації. Комічний ефект в креолізованих текстах анімаційних комедій виникає внаслідок використання розбіжностей, що виникають між змістом вербальної та візуальної складової; неузгодженості між візуальними й вербальними даними, або, іншими словами, включенням вербального компонента в протилежний йому за змістом зображальний контекст; прийому нездійснених очікувань, що виникають у глядача після вербального чи візуального повідомлення; від уподібнення значення вербальних знаків знакам візуальним. Перспективним у цьому напрямку вбачаються подальші дослідження, спрямовані на детальний опис прийомів створення комізму вербальними та невербальними засобами з їх подальшою класифікацією.

Джерела та література:

1. Анисимова Е.Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация : (на материале креолизованных текстов) : учеб. пособие для студ. фак. иностр. яз. вузов. М. : Академия, 2003. 128 с.
2. Завадська О.В. Феномен креолізованого тексту: актуальна проблема сучасних лінгвістичних досліджень. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2016. Вип. 43. С. 163-169.
3. Габідулліна А.Р., Жарикова М.В. Лінгвістична природа гумору: навчальний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 140 с.
4. Мишина О.В. Средства создания комического в видеовербальном тексте : на материале юморист. сериала "Monty Python Flying Circus": дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Самара, 2007. 203 с.
5. Connors, S. P. (2016). Designing meaning: A multimodal perspective on comics reading. In C. Hill (Ed.), Teaching comics through multiple lenses: Critical perspectives (pp. 13–26). New York, NY: Routledge.
6. Skwarzyński J. (2019). Translating Images. Comic Books and Graphic Novels as Multimodal Texts in Translation. New Horizons in English Studies, no. 4, p. 102–117.

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 11 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 3 березня 2022 р.

e-mail: irina.zabiaka@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-131-135

Забіяка І. М. Модель формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців технічного профілю на основі тандем-методу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 131–135.

УДК: 378.147:62:81'243(045)(477.82)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9535-5490>
Web of Science Researcher ID AAD-6434-2022

Забіяка Ірина Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, викладач,
Луцький національний технічний університет

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ НА ОСНОВІ ТАНДЕМ-МЕТОДУ

У статті розкривається сучасна мета навчання іноземної мови в умовах полікультурного соціуму, що глобалізується. Нею стає не просто оволодіння комунікативними вміннями мовної діяльності іноземною мовою, а розвиток готовності та здатності особистості студента взаємодіяти з представниками міжнародного співтовариства, використовуючи як засіб комунікації іноземну мову.

У науковому доробку обґрунтовується необхідність внесення коректив до організації процесу вивчення іноземної мови у вищій технічній школі та розробки нових ефективних освітніх технологій, враховуючи весь комплекс факторів сучасної соціокультурної та освітньої ситуації та ґрунтуються на синергії мовної особистості, мови та середовища.

Основна частина статті присвячена опису тандем-методу та його дидактичного потенціалу під час навчання іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації. З'ясовано, що тандем-метод у навчанні іноземних мов і культур – це метод навчання, в основі якого лежить самостійне (автономне) оволодіння іноземною мовою і культурою двома партнерами з різними рідними мовами, які працюють у парі.

У статті доведено, що тандем-метод як допоміжний при вивченні іноземної мови в технічних закладах вищої освіти також ефективно впливає на процес навчання, оскільки сприяє ефективному формуванню іншомовної міжкультурної компетенції майбутніх фахівців технічного профілю.

Мета тандем-методу – оволодіння рідною мовою свого партнера в ситуації реального або віртуального спілкування, знайомство з його особистістю, культурою країни мови, що вивчається, а також отримання інформації в професійно значущих галузях знань.

У науковому дослідженні визначено характерні особливості тандем-методу у процесі його застосування під час вивчення іноземної мови, а саме: наявність соціально-індивідуального характеру, асиметрії у відносинах між партнерами, взаємозамінність ролей, активізація природного механізму мотивації, посилення внутрішньої мотивації учасників, яка має на меті формування міжкультурної компетенції майбутніх фахівців.

Доведено, що тандем-метод у формуванні міжкультурної компетенції студентів є інноваційним інструментом перетворювальної діяльності викладача, що сприяє створенню сприятливих організаційно-методичних умов, у яких студенти залучаються до активної когнітивно-дискусивної діяльності.

Ключові слова: іншомовна міжкультурна комунікація; міжкультурна компетенція; компоненти міжкультурної компетенції; тандем-метод; інноваційні методи навчання; педагогічна модель; ІКТ в навчальному процесі.

Iryna Zabiaka,
Candidate of Pedagogical Sciences,
Lutsk National Technical University

A MODEL OF FORMATION OF THE INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TECHNICAL SPECIALISTS BASED ON A TANDEM METHOD

The article reveals the modern goal of learning a foreign language in a globalized, multicultural society. It is not just mastering the communicative skills of language activities in a foreign language, but the development of readiness and ability of the student's personality to interact with representatives of the international community, using a foreign language as a means of communication. The research substantiates the need to make adjustments to the organization of the process of learning a foreign language in higher technical school and development of new effective educational technologies, taking into account the full range of factors of modern sociocultural and educational situation and based on synergies of language personality, language and environment.

The main part is devoted to the description of the tandem method and its didactic potential during foreign language teaching as a means of intercultural communication. It was found that the tandem method in teaching foreign languages and cultures is a method of teaching,

which is based on independent (autonomous) mastery of a foreign language and culture by two partners with different native languages, working in pairs.

The article proves that the tandem method as an aid in learning a foreign language in technical institutions of higher education also effectively affects the learning process, as it contributes to the effective formation of foreign language intercultural competence of future technical professionals.

The purpose of the tandem method is to master the native language of your partner in a situation of real or virtual communication, acquaintance with his personality, culture of the country of the language being studied, as well as obtaining information in professionally important areas of knowledge.

The research identifies the characteristics of the tandem method in the process of its application in foreign language learning, namely: the presence of socio-individual character, asymmetry in relations between partners, interchangeability of roles, activation of the natural mechanism of motivation, strengthening the internal motivation of participants. The purpose of formation of intercultural competence of future specialists.

The principle of tandem breaks the stereotype that the learning process is a mechanical process of knowledge transfer, which is possible only with the participation of a professional teacher. It is important that the tandem method allows you to enjoy intercultural communication.

It is proved that the educational tandem method in the formation of intercultural competence of students is an innovative tool for transforming the teacher, which contributes to the creation of favorable organizational and methodological conditions in which students are involved in active cognitive-discursive activities.

Keywords: foreign language intercultural communication; intercultural competence; components of intercultural competence; tandem method; innovative teaching methods; pedagogical model; ICT in the educational process.

Постановка проблеми. Стрімкі зміни сучасного світу зумовлюють необхідність формування міжкультурної компетенції здобувачів вищої освіти.

Динамічний розвиток сучасного суспільства та галузей знань висуває нові вимоги до системи вищої технічної освіти, можливість формування і розвиток у майбутніх фахівців таких якостей, як мобільність, ініціативність, самостійність під час отримання нових знань, готовність до ефективної міжособистісної та професійної взаємодії.

Вимоги до сучасних фахівців не обмежуються професійною компетентністю – важливою є підготовка до міжкультурних комунікацій. Особливо це стосується діяльності фахівців технічного профілю, яка пов'язана з постійними контактами між представниками різних культур у процесі взаємодії, на ділових переговорах, міжнародних презентаціях, конференціях, виставках тощо.

Сьогодні сучасний студент прагне вибудовувати особисту освітню траєкторію, орієнтуючись на власні потреби, а також на можливості того освітнього середовища, в якому він знаходиться. Таким чином, домінуючими проблемами сучасної педагогіки вищої школи постає проблема формування активної, вільної, самостійної особистості, розвитку стратегій самонавчання студента та забезпечення індивідуальних освітніх траєкторій в освітньому процесі.

Саме тому, на сучасному етапі більше уваги приділяється тим технологіям навчання, що ефективно дозволяють оволодіти тією чи іншою іноземною мовою. Виходячи із даного твердження, ми вважаємо, що навчання іноземній мові в тандемі студентів технічних закладів вищої освіти є ефективним, що спрямоване на безпосереднє спілкування із носієм мови, що вивчається. Велике значення тандем-технологій сьогодні пов'язане із швидким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, які уможливають віртуальне спілкування іноземною мовою будь-де і будь-коли, роблять вивчення іноземної мови легким, невимушеним і цікавим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним питанням міжкультурної компетентності присвячена велика кількість наукових праць (В. С. Біблера, О. Ю. Муратова, А. В. Новицької, І. Л. Плужник, А. П. Садохіна, Н. С. Смірнкової, Т. А. Ткаченко, С. Г. Тер-Мінасової та інших), але відсутнім є систематизований огляд шляхів формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців технічного профілю.

У своїх наукових доробках такі науковці, як О. Бігич, М. Волошко, Т. Гончаренко, О. Ковальчук, Н. Коряковцева, Т. Кравчина, Н. Савчук, С. Сисоєва, Є. Соловова розглядали використання тандем-технологій у навчальному процесі вивчення іноземних у закладах вищої освіти.

Проблема застосування тандем-технологій у процесі навчання іноземних мов вивчається зарубіжними дослідниками Тамбовкіною, М. Calvert, G. Hehmann, S. Glasmann, D. Ponti та ін.

Однак, у проаналізованих нами працях не розглядається застосування цих технологій для формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців технічного профілю, а також не враховується розширення їх можливостей в умовах швидкого розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Мета статті – обґрунтувати місце тандем-методу серед педагогічних технологій навчання іноземних мов і культур, схарактеризувати особливості використання даного методу технологій у процесі формування міжкультурної компетенції студентів технічних закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Оволодіння іноземною мовою та знаннями про культуру країни, мова якої вивчається, необхідно для успішного спілкування та взаємодії. Метою формування міжкультурної компетенції є розвиток універсальних умінь для взаємодії з представниками різних країн та культур, при цьому мова грає роль посередника.

Ми вважаємо, що міжкультурна компетенція складається із чотирьох компонентів-складників: мотиваційного, когнітивного, соціокультурного та компенсаторного компонентів. *Мотиваційний компонент* включає потребу в міжкультурній взаємодії і потребу в отриманні знань про представників інших культур. *Когнітивний компонент* має на увазі наявність мовної компетентності, знань про власну та іншу культуру, уявлень про подібності та відмінності культур. *Для соціокультурного компонента* характерне усвідомлення та прийняття цінностей іншої культури, прояв толерантності до культурних особливостей представників інших культур. *До складу компенсаторного компонента* входять вміння адаптувати звичну модель поведінки до особливостей іншої культури, грамотно використовувати парамову для здійснення акту комунікації, доречно виявляти невербальні реакції.

Слід зазначити, що зміст навчання міжкультурної компетенції буде відрізнятися залежно від цілей, потреб та мотивації майбутніх фахівців технічного профілю. Ми вважаємо, що одним із найпродуктивніших засобів формування міжкультурної компетенції є організація навчання в освітньому середовищі ЗВО із використанням тандем-методу.

Під тандем-методом (від англ. tandem – велосипед для двох або трьох) розуміється спосіб вивчення іноземної мови двома партнерами з різними рідними мовами, які працюють у парі. Головною метою тандему є оволодіння мовою свого партнера у ситуації реального та/або віртуального спілкування, знайомство з його особистістю, культурою країни мова якої вивчається, а також отримання інформації в різних сферах і галузях знань, які однаково цікаві тандем-партнерам (Жукевич, 2020).

Терміни «тандемне навчання», «навчання у тандемі», «тандемний метод» є досить новими у вітчизняній дидактиці та не мають чіткого наукового визначення. Проте у практиці навчання іноземних мов у зарубіжних країнах тандемний метод використовується вже протягом кількох десятиків років. Він відноситься до групи методів так званого партнерського навчання.

Аналіз літературних джерел дозволяє виділити наступні принципи тандемного навчання іноземних мов: принцип взаємності навчання; принцип мовного паритету, за яким кожній із мов, що вивчаються, приділяється рівна увага та час вивчення; принцип автономності навчання, що передбачає відповідальність здобувачів вищої освіти за процес та результат свого навчання (Осова, 2017).

Таким чином, можна з упевненістю заявити, що навчання у тандемі – це один із найперспективніших напрямків використання сучасних ІК-технологій, спрямованих на самонавчання та саморозвиток. Ефективність тандем-методу зумовлена його особливостями.

1. *Тандем – це соціально-індивідуальний аспект вивчення іноземної мови та культури.* На відміну від традиційних контекстів вивчення іноземних мов, тандем-метод дозволяє у процесі навчання створити максимум соціалізації та максимум індивідуалізації. З одного боку, навчальний план у тандемі створюється, зумовлений потребами та зацікавленістю партнерів. Таким чином, він особистісно-орієнтований та відкритий до індивідуалізації. З іншого боку, тандем-метод сприяє взаємодії у вигляді співробітництва, роблячи соціокультурний аспект сутністю цього підходу.

У контексті навчання у тандемі індивідуальний та соціальний аспекти пов'язані оригінальним, інноваційним та гармонійним чином. Ця взаємодія є ефективною і підвищує рівень мотивації тандем-партнерів, оскільки сам факт спілкування з носієм мови дає певний стимул до подальшого розвитку необхідних мовних навичок та комунікативних умінь. Крім того, тандем-партнери отримують можливість використати мову, що вивчається на практиці, самостійно оцінювати свої результати, а також простежувати динаміку успішності та продуктивності навчання в цілому.

2. *Ролі учасників тандем-курсу.* Як відомо, у будь-якому загальноприйнятому академічному контексті ролі викладача та студента чітко розмежовані, що не можна сказати при використанні тандем-методу, для якого характерне змішання ролей. Будучи носіями мови, учасники тандему знають більше про мову, що вивчається один одного, і це наділяє їх певними повноваженнями періодично виступати як викладач.

3. *Особливі стосунки між партнерами.* На традиційних заняттях зазвичай спостерігаються два типи взаємин між учасниками освітнього процесу: асиметричні (викладач – студент) та симетричні (між студентами). При навчанні в тандемі партнер, який виступає як мовний експерт, завжди буде займати менш авторитетну позицію, коли він сам виконуватиме функцію студента. Тому, на відміну від інших контекстів комунікації, носій мови не викликати дискомфорту у свого тандем-партнера. Крім того, подібна зміна ролей викладач – студент усуває негативні наслідки асиметрії між більш-менш досвідченими з мовного погляду співрозмовниками, яка у звичайному житті може викликати почуття невпевненості, страх перед помилками, сором'язливість тощо.

4. *Природний механізм мотивації.* Крім внутрішньої і зовнішньої мотивації, кожен учасник навчання в тандемі відчуває на собі мотивуючий механізм, що саморегулюється. Студенти можуть отримати від партнера лише те, що вони готові дати. Якщо один із учасників хоче, щоб його партнер був максимально залучений до процесу та активно реагував, він, у свою чергу, має демонструвати таку саму або навіть більшу віддачу. Інакше між учасниками буде дисбаланс зусиль і мотивації до цілей, внаслідок чого може виникнути напруга. Якщо один із учасників не буде слідувати спільно прийнятій домовленості, тандем буде приречений на провал, оскільки він базується на повній взаємності та співпраці.

5. *Внутрішня студентська автономія.* Автономія в рамках тандему має свою характерну особливість: процес навчання відбувається не поодиноці, а у взаємодії. Вивчення іноземної мови у тандемі має на увазі прояв самостійності та прийняття відповідальності за своє навчання, а також уміння грамотно організовувати свій процес навчання. Принцип тандему руйнує стереотип, згідно якому процес навчання – механічний процес передачі знань, можливий лише з участю професійного педагога.

6. *Афективна складова процесу навчання.* Тандем-метод надає можливість отримувати задоволення від здійснення міжкультурної взаємодії. Навчання в тандемі жодним чином не можна віднести до моделі нудного та важкого сприйняття навчального процесу, оскільки даний метод забезпечує безпосереднє спілкування із своїм іноземним партнером.

Як і будь-яка форма міжособистісного спілкування, навчання в тандемі має на увазі наявність гарного почуття гумору, помірної емоційності та готовності обмінюватися досвідом. Водночас у процесі навчання у тандемі іноді може бути спровокована поява деяких негативних почуттів, таких як напруга, суперництво, фрустрація, роздратування і навіть почуття образи. Проте проведені дослідження показали, що негативні почуття у процесі навчання виникають дуже рідко.

Варто зазначити, що дистанційна частина тандему відповідає усім ознакам дистанційного навчання. При використанні тандем-методу дотримуються такі принципи дистанційної освіти, як принцип комплексного використання мультимедійних засобів, принцип інтерактивності, принцип нелінійності інформаційних структур та процесів, принцип інформаційної ємності, принцип гуманізації процесів.

Принцип комплексного використання мультимедійних засобів забезпечується використанням у дистанційному тандемі численних мультимедійних засобів, а також вербальних, графічних, образотворчих, звукових опор, що мають крайнозначчу цінність та є автентичними.

Принцип інтерактивності являє собою, «по-перше, здатність людини активно впливати на зміст, зовнішній вигляд та тематичну спрямованість комп'ютерної програми чи електронних ресурсів; по-друге, можливість спілкуватися, висловлюючи свою думку та дізнаючись думку партнера з навчання» (Бігич, 2013: 61). Дистанційний тандем повністю відповідає

принципу інтерактивності, тому що в його основі закладена ідея постійного обміну думками з партнером по навчанню. Знання та спостереження, якими обмінювалися учасники стали істотним елементом тандемного курсу в цілому.

Принцип нелінійності інформаційних структур та процесів, що базується на вимогах до проектування та використання ІКТ у навчанні був пов'язаний у даному випадку із основним принципом тандему – принципом автономності. Партнери самостійно вирішували, які із запропонованих тем вони будуть обговорювати, впливаючи цим на зміст тандемного курсу та формуючи індивідуальну траєкторію навчання для кожного учасника.

Принцип інформаційної ємності змісту навчального заняття було досягається не лише за рахунок завдань та вправ, розроблених з урахуванням специфіки тандемного навчання, цілей навчання та мовної чи комунікативної спрямованості тандему, але і за рахунок безпосереднього обміну інформацією про мову та культуру країни, мова якої вивчається самими учасниками.

Принцип гуманізації навчання із застосуванням ІКТ, що передбачає розгляд особистості здобувача освіти, не як засобу для досягнення ефективності та якості навчання, а як основну цінність освітнього процесу, кінцевий результат, заради якого і використовуються ІКТ.

Ми вважаємо, акцентувати увагу на той факт, що принципи *автономності* і *взаємності* дозволяють кожному учаснику тандему виступити як в ролі студента так і у ролі викладача. Кожна із ролей пов'язана з певним набором правил та завдань, про які повинні пам'ятати учасники навчального процесу, і які обумовлюються на перших тандемних зустрічах.

Структуру навчання проведеного із використання тандем-методу можна представити таким чином:

1. Тандем, як форма навчання має охопити як лінгвістичні, так і культурологічні теми, а також включати елементи між-культурного тренінгу.

2. У тандемі використовуються лише ті автентичні матеріали про Україну та інші зарубіжні країни, які за змістовою сутністю викликають з боку учасників тандем курсу реальний, живий інтерес, щоб уникнути проблеми низької мотивації.

Джерелом матеріалу в дистанційному тандемі виступають будь-які друковані та Інтернет-джерела, Інтернет-сервіси, аудіо- та відеозаписи, зображення та предмети, що несуть країнознавчу цінність.

Тандем містить у собі як питання для обговорення, так і спільні проєктні завдання. При виборі матеріалу щодо поставки завдань враховуються як когнітивні так і соціально-афективні компетенції (прояв толерантності до іншої культури, співпереживання, самоорганізація та контроль своїх емоцій).

3. Учасники тандем-навчання сконцентровуються на тому змістовому матеріалі та відпрацьовують ті навички, котрі зможуть використовувати у подальшому особистому житті та майбутній професійній діяльності.

4. Кожен учасник повинен працювати із особистим щоденником і глосарієм, що зможе полегшити розуміння та запам'ятовування.

5. Кожен учасник має бути проінструктований про використання різних комунікативних стратегій (доповнення власного висловлювання, інтерактивне доповнення, спрощення, переформулювання висловлювання, метадискурсивні дії, невербальні комунікативні засоби тощо).

Варто також зазначити, що зміст навчання міжкультурної компетенції відрізнятиметься в залежності від цілей вивчення іноземної мови, потреб та мотивації учасників тандем-курсу (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст навчання міжкультурної компетенції залежно від цілей та потреб учасників тандем-курсу

Мета	Потреби	Зміст міжкультурного навчання
Оволодіння іноземною мовою на базовому рівні	навчитися читати та розуміти прочитане; оволодіти основами граматичної структури мови; вміти розповісти про себе, свою країну; вміти вести діалог на побутові теми	мінімальний рівень утримання міжкультурного компонента у навчанні, загальні уявлення про країни мови, яких вивчається, їх культуру, традиції та звичаї
Оволодіння іноземною мовою на просунутому рівні	освоїти граматичну структуру мови; читати та повністю розуміти нескладні тексти; вміти розповісти про себе, свою країну в усній та письмовій формах; вміти підтримати розмову на спільні теми	Розширений рівень утримання міжкультурного компонента в навчанні, міцні знання про країни вивчається мови, їх культуру, традиції та звичаї
Опанування іноземної мови для спеціальних цілей (туризм, навчання, робота)	вміти вільно спілкуватися на побутовому рівні; складання міжнародних іспитів; володіння діловою англійською	Поглиблений рівень утримання міжкультурного компонента у навчанні
Оволодіння іноземною мовою рівні носія мови	вміти вільно спілкуватися мовою; знати культурні норми носіїв мови, правила поведінки; опанувати парамовою	Просунутий рівень утримання міжкультурного компонента у навчанні

Висновки. Таким чином, ми вважаємо, що організація навчального процесу в освітньому середовищі ЗВО на основі тандем-методу сприятиме формуванню міжкультурної та мовної компетенцій.

У результаті реалізації тандем-методу чітко простежується динаміка за всіма компонентами міжкультурної компетенції. Це свідчить про те, що формування міжкультурної компетенції в освітньому середовищі ЗВО на основі тандем-методу у процесі навчання іноземної мови є реально досяжною метою. В результаті у студентів підвищується мотивація до подальшого вивчення іноземної мови, зростає потреба у міжкультурній взаємодії та в отриманні знань про представників інших країн та культур.

Грунтуючись на перерахованих вище характеристиках, можна стверджувати, що метод тандему представляє важливий інтерес для викладачів ІМ, дослідників та методистів.

Цей метод дає викладачам іноземних мов можливість створити для студентів умови природного спілкування з носіями мови, що вивчається. Також він може представляти інтерес для дослідників в галузі прикладної лінгвістики як поле спо-

стереження за процесом оволодіння іноземною мовою в контексті природного, творчого спільного навчання, побудованого на комунікації.

Джерела та література:

1. Жукевич І. Технології навчання іноземній мові в тандемі студентів немовних закладів вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич. 2020.
2. Кудрявцева Е. Л. Использование тандема (индивидуального и группового) для сохранения родного языка у естественных билингвов. *III научно-методические чтения: сб. науч. статей*. Вып. 3. Москва : МГПИ, 2012. С. 76.
3. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
4. Осова О. О. Особливості реалізації технологій навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах України у кінці XX – початку XXI ст. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. пр.* / гол. ред. : Г. П. Шевченко. Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. Вип. 1 (76). С. 166–175.
5. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах : колективна монографія / С. Ю. Ніколаєва, Г. Е. Борецька, Н. В. Майер, О. М. Устименко, В. В. Черниш та інші; за ред. С. Ю. Ніколаєвої ; техн. ред. І. Ф. Соболева. Київ : Ленвіт, 2015. 444 с.
6. Benson P. & Voller P. *Autonomy & Independence in language learning*. *Autonomy and Independence in Language Learning*. London and New York : Longman, 1997. P. 18–34.
7. Little D., Lewis T., Walker L. *Autonomous language learning in tandem*. Sheffield: Academic and Electronic Press. 2003. P. 145–156.
8. Telles J. A., Vassallo M. L. Foreign language learning intandem: *Teletandem as an alternative proposal in CALLT*. 2006. Vol. 27, № 2, P. 189–212.

References:

1. Zhukevych I. *Tekhnolohiyi navchannya inozemniy movi v tandemi studentiv nemovnykh zakladiv vyshchoyi osvity. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. [Technologies in teaching foreign languages in tandem of the students of non-linguistic higher educational institutions]. Drohobych. 2020. [in Ukrainian].
2. Kudryavtseva E. L. *Ispolzovaniye tandema (individualnogo i gruppovogo) dlya sokhraneniya rodnogo yazyka u yestestvennykh bilingvov* [The use of the tandem (individual and group) to preserve the native language of natural bilinguals]. *III nauchno-metodicheskiye chteniya: sbornik nauchnykh statey*. Vypusk 3. Moscow : MSPU. 2012. P. 76. [in Russian].
3. *Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur : teoriya i praktyka* [Methodology of teaching foreign languages and cultures] / O. B. Bihych, N. F. Borysko, H. E. Borets'ka ta in. / za zah. red. S. Yu. Nikolayevoyi. – Kyiv : Lenvit, 2013. – 590 s. [in Ukrainian].
4. Osova O. O. *Osoblyvosti realizatsiyi tekhnolohiy navchannya inozemnykh mov u vyshchykh navchal'nykh zakladakh Ukrayiny u kintsi KhKh – pochatku KhKhI st.* [Peculiarities of realizing foreign language learning technologies in Ukrainian higher pedagogical establishments at the end of XX – at the beginning of XXI centuries]. *Dukhovnist' osobystosti : metodolohiya, teoriya i praktyka : zb. nauk. pr.* / hol. red. : H.P.Shevchenko. – Syeverodonets'k : Vyd-vo SNU im. V. Dalya, 2017. – Vyp. 1 (76). – S. 166-175. [in Ukrainian].
5. *Suchasni tekhnolohiyi navchannya inozemnykh mov i kul'tur u zahal'noosvitnikh i vyshchykh navchal'nykh zakladakh* [Modern technologies of teaching foreign languages and cultures in comprehensive and higher educational establishments]: kolektyvna monohrafiya / S. Yu. Nikolayeva, H.E.Borets'ka, N. V. Mayyer, O. M. Ustymenko, V. V. Chernysh ta inshi; za red. S.Yu. Nikolayevoyi ; tekhn. red. I. F. Sobolyeva. Kyiv : Lenvit, 2015. 444 s. [in Ukrainian].
6. Benson P. & Voller P. *Autonomy & Independence in language learning*. *Autonomy and Independence in Language Learning*. London and New York : Longman, 1997. P. 18–34.
7. Little D., Lewis T., Walker L. *Autonomous language learning in tandem*. Sheffield: Academic and Electronic Press. 2003. P. 145–156.
8. Telles J. A., Vassallo M. L. Foreign language learning intandem: *Teletandem as an alternative proposal in CALLT*. 2006. Vol. 27, № 2, P. 189–212.

Отримано: 11 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 9 березня 2022 р.

e-mail: marian87luk@gmail.com

ndziamulich@gmail.com

ndziamulich@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-136-140

Лук'янчук М. В., Дзямулич Н. І., Ляшко А. В. Особливості використання MyEnglishLab як однієї з інтерактивних технологій змішаного навчання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 136–140.

УДК: 378.147.227

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0196-7737>

Web of Science Researcher ID: AAD-6860-2022

Лук'янчук Мар'яна Василівна,

кандидат педагогічних наук, викладач іноземних мов

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради,
м. Луцьк, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9860-9348>

Web of Science Researcher ID: AAD-6817-2022

Дзямулич Наталія Іванівна,

викладач-методист,

Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, м. Луцьк, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6529-9494>

Web of Science Researcher ID: AAD-8250-2022

Ляшко Анастасія Валентинівна,

студентка IV курсу

факультету іноземної філології,

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ MYENGLISHLAB ЯК ОДНІЄЇ З ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Новітні процеси, які відбуваються в українській вищій школі, спонукають до вивчення питання про інноваційні світові тенденції розвитку освітніх систем. Одним із засобів вдосконалення системи навчання на даному етапі є інноваційні технології, нові способи та методи взаємодії викладачів та студентів, які забезпечать ефективні результати педагогічної діяльності.

У статті проаналізовано особливості використання сервісу MyEnglishLab як однієї з інтерактивних технологій змішаного навчання. Зроблено спробу виявити специфіку, визначити переваги і недоліки освітньої онлайн-платформи MyEnglishLab у процесі навчання студентів. Здійснено аналіз головних принципів та форм роботи цього сервісу, його можливостей в умовах дистанційного навчання. Стверджується, що переваги користування MyEnglishLab переважають недоліки, серед яких є певні проблеми з технічною оптимізацією даного сервісу, а тому свою освітню функцію сервіс виконує добре і його застосування є виправданим та зручним для навчального процесу.

У дослідженні визначено, що за нинішніх умов, коли електронні ресурси конкурують з друкованими виданнями, особливо гостро постає проблема взаємодії між традиційними формами навчання та засобами інформаційно-комунікаційних технологій. В результаті аналізу виявлено, що оптимізація навчального процесу шляхом поєднання усіх видів матеріалів в одному ресурсі, індивідуалізація та використання інтерактивних технологій змішаного навчання сприятиме вдосконаленню дистанційної освіти в умовах пандемії та глобального карантину. Встановлено, що використання новітніх інтерактивних технологій у поєднанні з класичними методами продукує якісно новий підхід до здобуття знань та змінює ставлення студента до навчання.

Ключові слова: MyEnglishLab, змішане навчання, дистанційне навчання.

Maryana Lukyanchuk,

PHD, Lecturer of foreign language,

The Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine

Nataliia Dziamulich,

Methodist Lecturer,

The Municipal Higher Educational Institution «Lutsk Pedagogical College» of the Volyn Regional Council,
Lutsk, Ukraine

Anastasiia Liashko,

fourth-year student,

Faculty of Foreign Languages,

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

PECULIARITIES OF USING MYENGLISHLAB AS ONE OF THE MIXED EDUCATIONAL INTERACTIVE TECHNOLOGIES

The latest processes, taking place in Ukrainian higher education, encourage us to study the issue of innovative global trends in the educational systems' development. One of the means of improving the education system at this stage is innovative technologies, new ways and interaction methods between teachers and students, which will ensure effective pedagogical activities' results.

The article analyzes the MyEnglishLab service features' use as one of the blended educational interactive technologies. An attempt was made to identify the specifics, identify the advantages and disadvantages of the online educational platform MyEnglishLab in the teaching students process. The analysis of the main work principles and forms of this service, its possibilities in the conditions of distance studying is carried out. It is claimed that the advantages of using MyEnglishLab outweigh the disadvantages, among which there are some problems with this service technical optimization, and therefore the service performs' educational function of well and its use is justified and convenient for the learning process.

The investigation found that in the current environment, when electronic resources compete with print media, the interaction problem between traditional forms of studying and information and communication technologies is particularly acute. The analysis revealed that the educational optimization process by combining all materials types in one resource, individualization and use of interactive blended learning technologies will help improve distance education in a pandemic and global quarantine. It is established that the use of the latest interactive technologies in combination with classical methods produces a qualitatively new approach to the knowledge acquisition and changes the student's attitude to learning.

Keywords: MyEnglishLab, blended studying, distance studying.

Сучасне суспільство особливої уваги надає розвитку потенціалу системи вищої освіти. Саме тому інноваційні освітні технології – це ті цілеспрямовані, осмислені зміни, здійснювані через розробку та запровадження нового змісту навчання, нових способів роботи, засобів та організаційних форм, які зможуть відкрити актуальні сенси педагогічної взаємодії.

Актуальність даної теми зумовлена потребою українського освітнього середовища в оптимізації навчального процесу шляхом поєднання усіх видів матеріалів в одному ресурсі, індивідуалізації навчання та, безперечно, продовженні навчального процесу дистанційно в умовах пандемії та глобального карантину.

Основні фактори змішаного (комбінованого) навчання розглядаються у багатьох роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників. У дослідженнях Мерила, Лі, Джонсона, Веллера підкреслюється динамічна природа інтерактивності та ви-сувається думка про взаємoadaptivність тих, хто навчається, до технологій навчання. Д. Стюарт вважає, що для успішного впровадження змішаного навчання необхідні певні умови: по-перше, викладачі та слухачі повинні бути підготовлені до використання ІКТ у навчальному процесі, по-друге, має бути спеціальний технічний центр, що зможе надавати технічну підтримку, забезпечувати відповідну швидкість Інтернету (Stewart, 2002). На думку П. Гемавата, професора кафедри глобальних стратегій бізнес-школи IESE (Барселона), ідея протиставлення двох освітніх моделей взагалі позбавлена будь-якого сенсу, оскільки майбутнє освіти не в протистоянні старого і нового, а в їх принципово новій комбінації (Ghemawat). Більшість публікацій, доступних в мережі та пов'язаних з MyEnglishLab, в основному висвітлюють плюси платформи та описують її «інноваційність» (Кушмар, Колот, 2019: 52).

Метою нашої роботи є виявлення особливостей, переваг та недоліків освітньої онлайн-платформи MyEnglishLab у процесі навчання студентів. Завданням роботи є аналіз функціонування навчального сервісу MyEnglishLab та узагальнення дослідження освітнього онлайн-ресурсу.

Змішане навчання (blended learning) – це поєднання традиційного (face-to-face), онлайн (online collaborative learning) і самостійного (self-study learning) навчання; використання новітніх інтерактивних технологій на додаток до класичних, що продукує якісно новий підхід до здобуття знань та змінює ставлення студента до вивчення предмету.

С. Сисоєва зазначає, що інтерактивність у системах дистанційного навчання – спеціально організована педагогічна взаємодія між тими, хто навчається, та навчальними ресурсами або між тими, хто навчається, поміж собою. Така педагогічна взаємодія в комп'ютерному розвивальному середовищі дає можливість роботи з навчальними матеріалами і можливість спілкування зі всіма учасниками навчального процесу на основі використання сучасних інформаційних технологій (Сисоєва, 2011: 43).

MyEnglishLab – це запатентована онлайн платформа від компанії Pearson, яка пропонує студентам та викладачам комплексне навчання у форматі Blended Learning. Вона існує як у формі своєрідного «класруму», що доступний у браузері на комп'ютері, так і у формі мобільного додатку. У цій роботі ми розглядаємо особливості роботи з платформою саме у комп'ютерному режимі, адже переважна більшість студентів та викладачів використовує цей додаток саме за допомогою ПК, оскільки мобільна версія додатку, як і сам портал з браузера смартфона, не завжди коректно працює, про що вказано і на самому порталі.

На головній сторінці сайту можна легко ознайомитись з усіма можливостями експлуатації сайту через короткі відео-гайди з використання доступних можливостей. При виникненні будь-яких базових питань дуже зручно звернутись до вкладки «FAQ», де пояснюються основні моменти, які можуть зацікавити користувача: як зареєструватись, з яких пристроїв можна використовувати MyEnglishLab, як додати продукт (підручник Pearson) та зареєструватись на курс за допомогою коду. Крім того, можна дізнатись ще більше інформації, скориставшись кнопкою «Help», де є значний перелік відповідей на різні питання, що можуть виникнути при роботі з цією онлайн-платформою, а також є можливість скontaktувати з місцевим представником Pearson. Налаштування дають змогу додати новий продукт (книгу) і приєднатись до іншого курсу, редагувати персональний акаунт, під'єднати його до електронної пошти, встановити зручний для вас формат дати та часу, змінити пароль та встановити сповіщення щодо надходження нових завдань, оцінювання виконаних тощо.

Зареєструвавшись на курс, студент самостійно може відслідковувати пройдений матеріал та виконані завдання окремо взятої теми. Також можна переглядати уже виконані завдання, щоб згадати певний матеріал, за умови, що викладач надав доступ до виконаних завдань. Усі наявні завдання можна переглянути на персональній «дошці», яка відображається у вигляді списку або календаря. Також можна відфільтрувати завдання за обраним курсом (підручником). Ця вкладка дає змогу дізнатись, хто та коли призначив певне завдання, дедлайн здачі та кількість спроб, які можна витратити на нього. Крім того, можна зайти в історію активності та переглянути все виконане протягом останніх трьох місяців, що також дає змогу повторити певний матеріал.

Платформа пропонує найрізноманітніші види завдань для тренування різних здібностей: лексичні та граматичні завдання, завдання з читання та аудіювання, завдання з переглядом відео та контрольні роботи. При переході до виконання, студент може ознайомитись з кількістю спроб на виконання цього завдання та обмеженням по часу (наприклад, при контр-

ольних роботах). Якщо студент з певної причини відлучився від виконання завдання, на екрані автоматично з'явиться сповіщення, яке потрібно буде закрити для подальшого продовження роботи.

Корисною функцією, що присутня у завданнях, є можливість перегляду своєрідних порад, підказок та ключів щодо кожної відповіді після виконання завдання. Це надає можливість студентам не тільки одразу побачити та оцінити правильність виконання, але й проаналізувати варіанти відповіді. Крім того, у викладачів є можливість надавати коментарі до деяких робіт, що також дає змогу студентам зрозуміти, які проблемні моменти потрібно ще опрацювати і чому приділити більше уваги.

К. Берзінс та А. Хадсон вважають, що на сучасному етапі імплементації електронної освіти в навчальних закладах, більшість установ мають формалізовану стратегію електронного навчання (Berzins, Hudson, 2011). За таких обставин чи не найважливішою і найкориснішою функцією MyEnglishLab є онлайн-журнал, своєрідний щоденник оцінювання успішності студентів. Його персоналізовано та сегментовано відповідно до кожної теми окремо взятого курсу. Усі завдання, окрім фонетичних завдань, які оцінюються викладачем окремо, оцінюються автоматично та вносяться в даний журнал, надаючи як студентів, так і викладачів широкий спектр інформації. Наприклад, аналізуючи оцінку, викладач може зрозуміти, яким студентам важче дається розуміння певної теми, що надасть змогу обговорити проблемні завдання на практичному занятті. Також журнал дає змогу моніторити продуктивність студента: викладач може перевірити, скільки завдань по темі виконав студент; дізнатись, скільки спроб було використано та часу проведено студентами при виконанні певного завдання, що теж може вказати на складність теми і потребу в її доопрацюванні і практичному обговоренні.

Таким чином, цей щоденник дає змогу викладачеві не тільки бачити успішність студентів, але й аналізувати те, наскільки важкими є певні аспекти теми та як швидко вони справляються з певним типом завдань. Крім того, така автоматична система оцінювання надає більше часу відпрацюванню комунікативних навичок, що є можливим тільки за безпосереднього контакту студента та викладача. Також цей журнал створює фактор анонімності, що допомагає студенту зосередитись на власних успіхах, не порівнюючи себе з іншими. Загалом, інтерфейс MyEnglishLab доволі простий та зручний у використанні, а відповіді на будь-які можливі питання можна знайти в розділі «Help».

Для дослідження загального враження від роботи з MyEnglishLab було проведено опитування (анкетування) 28-ми користувачів цього сервісу, що дало можливість проаналізувати і оцінити ефективність використання MyEnglishLab у освітньому процесі. Для створення максимально релевантної анкети було проведено попередній аналіз основних аспектів та особливостей роботи з MyEnglishLab та виокремлення головних переваг-недоліків, серед них: можливість доступу у будь-який момент у будь-якому місці (мобільність), зручність/незручність інтерфейсу, проблеми з орієнтацією на сторінці, коректна/некоректна робота з різних пристроїв, можливість виконання завдань з оптимальним для кожного студента темпом роботи, фактор анонімності (студенти дізнаються тільки свої результати, не порівнюючи себе з іншими), фактор рівних умов (однакові дедлайни, завдання, доступ до матеріалів у всіх студентів), різноманітність завдань (*listening, writing, reading*), доступ до навчальних ресурсів (відео та аудіо), швидкість завантаження сторінок.

Опитування складалося з чотирьох пунктів, до яких входили питання відкритого типу, декілька вибірок, лінійні шкали тощо. Серед них:

1. Наскільки ефективним ви вважаєте використання MyEnglishLab у навчальному процесі?
2. Наскільки складними є завдання? (1 – прості, 5 – оптимальні, 10 – занадто важкі).
3. Технічна оптимізація сайту: наскільки зручним/доступним у використанні є MyEnglishLab (інтерфейс, коректна робота з різних пристроїв, швидкість завантаження сторінок).
4. Ваші враження щодо використання ресурсу? Чому ви вважаєте його ефективним/неефективним?

За першим питанням анкети ефективність потрібно було оцінити від 1 до 10. Як можна побачити з рисунку 1.1., переважна більшість респондентів вважає, що використання MyEnglishLab є доволі ефективним, усі відповіді ≥ 5 (див. рис. 1.1.).

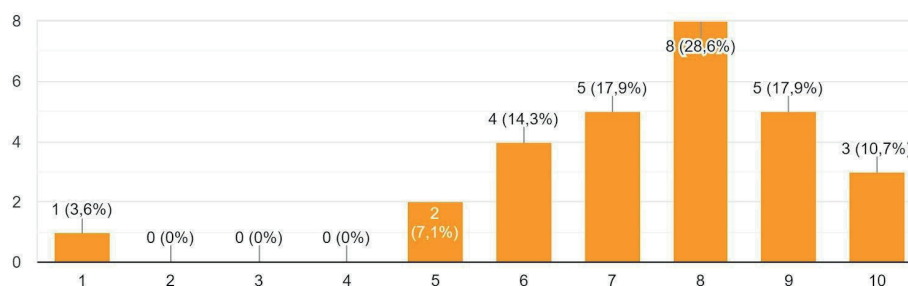
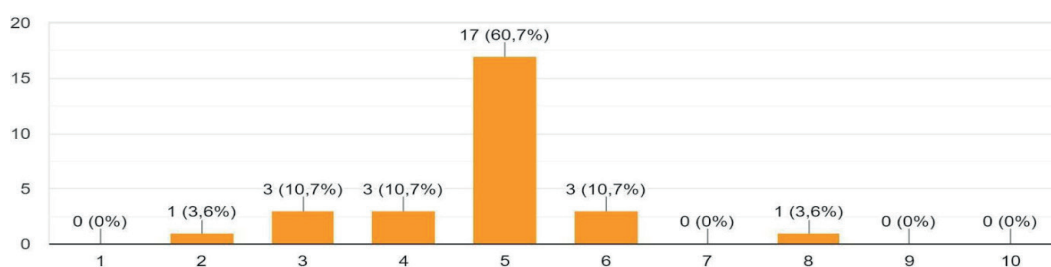
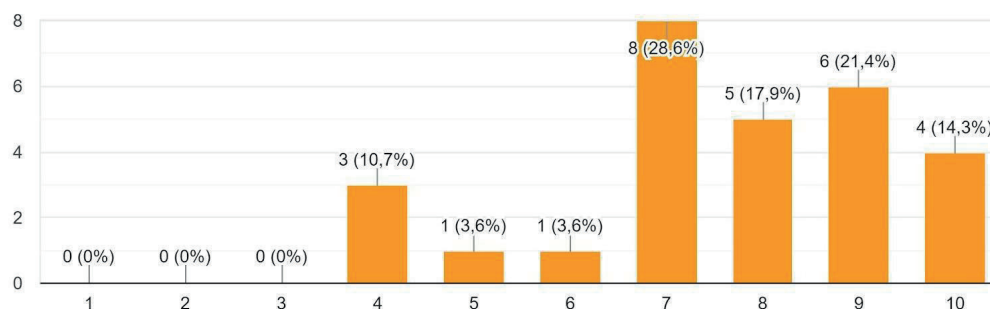

Рисунок 1.1. Ефективність використання MyEnglishLab у навчальному процесі

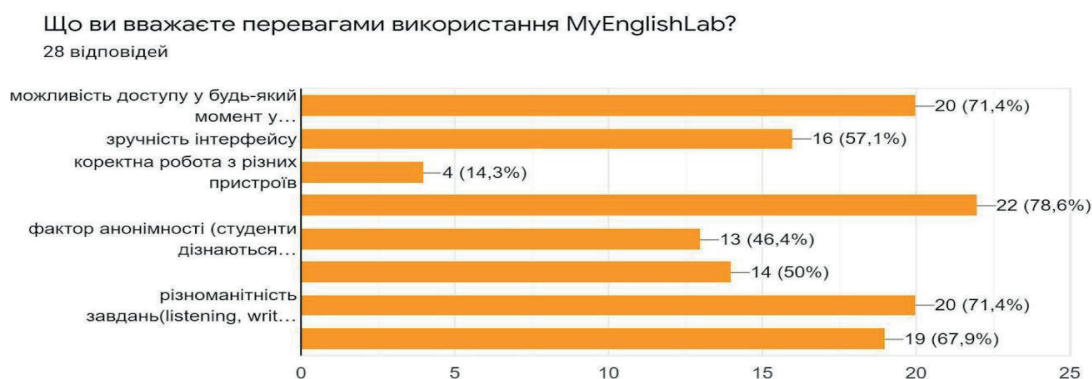
Наступний аспект – складність завдань, запропонованих MyEnglishLab. Це є доволі показовою характеристикою аналізу будь-якого освітнього ресурсу, адже від цього показника залежить якість використання його у навчальному процесі. Більшість респондентів відзначили середній рівень складності, тому завдання можна вважати оптимальними для опрацювання навчального матеріалу (див. рис. 1.2.).

Одним із найважливіших пунктів оцінки будь-якого сайту, а тим більше освітньої платформи, є його технічна оптимізація та ергономічність, тобто зручність та доступність в експлуатації для звичайного користувача. В цьому питанні ми вказали характеристики, які впливають на якість виконання завдань студентами, а саме: зрозумілість інтерфейсу, коректна робота з різних пристроїв, швидкість завантаження сторінок. Як бачимо, більшість респондентів задоволена оптимізацією MyEnglishLab (див. рис. 1.3.).

Рисунок 1.2. Складність завдань, запропонованих *MyEnglishLab*Рисунок 1.3. Оцінка технічної оптимізації *MyEnglishLab*

З'ясувалося, що при користуванні сайтом у студентів інколи виникають такі технічні неполадки: некоректне відображення на екранах носіїв; труднощі із записом звукових файлів; проблеми зі зберіганням інформації; відповіді не зараховуються, якщо у тексті присутній зайвий пробіл.

Дивлячись на нижче наведену діаграму (див. рис. 1.4.), можна зрозуміти, що переваги користування *MyEnglishLab* переважають недоліки, серед яких (в основному) проблеми з технічною оптимізацією даного сервісу. Зрозуміло, що свою освітню функцію *MyEnglishLab* виконує добре і його застосування є виправданим і зручним для навчального процесу.

Рисунок 1.4. Переваги використання *MyEnglishLab*

Можемо констатувати, що основними факторами, які впливають на задоволеність користувачів цією платформою, є персоналізація умов виконання завдань (темп роботи студента, що дає змогу максимізувати позитивний результат); мобільність та доступність, що дає змогу працювати комфортно і виконувати завдання, підлаштовуючись під особистий графік; різноманітність завдань (практичне закріплення вивченого у вигляді різноманітних лексичних та граматичних завдань, завдань з читання та аудіювання, завдань з переглядом відео та контрольних робіт); доступ до різних ресурсів.

Респонденти також могли висловити враження від роботи з цим освітнім ресурсом. Більшість коментарів стосувалися ефективності використання *MyEnglishLab* та актуальності такої роботи в умовах карантину. Опитувані наголосили на тому, що ресурс неупереджено оцінює роботу студентів, надаючи змогу об'єктивно оцінити знання.

Отже, *MyEnglishLab*, як освітній ресурс є доволі дієвим та корисним, доповнюючи навчальний процес та забезпечуючи оцінювання під час дистанційного навчання. Більшість користувачів задоволені його використанням, оскільки він частково індивідуалізує навчання та робить його мобільним. Зазначимо, що переважна кількість негативних відгуків пов'язана з ергономічністю та технічною оптимізацією сервісу, що, безперечно, потребує вдосконалення.

К. Бугайчук зазначає, що сьогодні, коли електронні ресурси сформували значну конкуренцію з друкованими виданнями, існує проблема взаємодії між традиційним підручником та засобами інформаційно-комунікаційних технологій (Бугайчук, 2011). За таких умов MyEnglishLab уможливорює ефективне автономне дистанційне навчання, що в перспективі сприяє мінімізації негативних наслідків освітнього характеру. Об'єктивне оцінювання навчальних сервісів, зокрема онлайн-платформи MyEnglishLab, забезпечить розуміння особливостей функціонування системи, уможливить подальше вдосконалення змішаного навчання та ознайомить широкий загал потенційних користувачів із можливістю використання цієї платформи у межах дистанційного навчання.

Джерела та література:

1. Бугайчук К. Л. Поняття, Структура, Вимоги. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. №2 (22). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua>
2. Кушмар Л. В., Колот Л. А. MyEnglishLab як одна з інноваційних платформ змішаного навчання. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна/ Серія «Іноземна філологія. Methodика викладання іноземних мов»*. Випуск 89. 2019. С. 52–58.
3. Сисоева С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих. К.: ВД «ЕКМО». 2011. 324 с.
4. Хомишак О. Б. MyEnglishLab як складова традиційного паперового підручника з АМ. 2017. URL: <https://oxanakhomyshak.blogspot.com/2017/12/t-t.html>
5. Berzins K., Hudson A. The Use of e-resources. A snapshot of e-resource use among Linking London LLN partner institutions. January 2011. URL: http://www.bbk.ac.uk/linkinglondon/resources/esystems-downloads/report_January2011_The_Use_of_eresources_among_Linking_London_partners_Continuum.pdf
6. Ghemawat P. What Business Schools Don't Get About MooCs. URL: <https://hbr.org/2014/08/what-business-schools-dont-get-about-mooocs>
7. Stewart J. M. A blended e-learning approach to intercultural training. *Industrial and Commercial Training*. № 34(7). 2002. С. 269–271.

References:

1. Berzins, K., Hudson, A. (2011). The Use of e-resources. A snapshot of e-resource use among Linking London LLN partner institutions. URL: http://www.bbk.ac.uk/linkinglondon/resources/esystems-downloads/report_January2011_The_Use_of_eresources_among_Linking_London_partners_Continuum.pdf
2. Buhaichuk, K. L. (2011). Poniattia, Struktura, Vymohy. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia* [Concept, Structure, Requirements. Information technologies and facilities of studies]. №2 (22). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Ghemawat, P. What Business Schools Don't Get About MooCs. URL: <https://hbr.org/2014/08/what-business-schools-dont-get-about-mooocs>
4. Khomyshak, O. B. (2017). MyEnglishLab yak skladova tradytsiinoho paperovoho pidruchnyka z AM [MyEnglishLab as a constituent of traditional paper textbook from EL]. URL: <https://oxanakhomyshak.blogspot.com/2017/12/t-t.html> [in Ukrainian].
5. Kushmar, L. V., Kolot, L. A. (2019). MyEnglishLab yak odna z innovatsiinykh platform zmishanoho navchannia [MyEnglishLab as one of innovative platforms of the mixed studies]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov*. Vypusk 89. S. 52–58. [in Ukrainian].
6. Stewart, J. M. (2002). A blended e-learning approach to intercultural training. *Industrial and Commercial Training*. № 34(7). S. 269–271.
7. Sysoieva, S. O. (2011). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia doroslykh* [Interactive technologies of studies of adults]. K.: VD «ЕКМО» [in Ukrainian].

Отримано: 11 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 3 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: smal.oksana85@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-141-143

Смаль О. В. Пандемія COVID-19 та електронне навчання при вивченні іноземної мови: виклики та можливості для студентів та викладачів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 141–143.

УДК: 378.147

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3943-539X>

Web of Science Researcher ID: AAC-9642-2022

Смаль Оксана Віталіївна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ПАНДЕМІЯ COVID-19 ТА ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ

Поширення COVID-19 становить загрозу для людства, оскільки ця пандемія змусила припинити багато глобальних заходів, зокрема це стосується освітньої сфери. Щоб зменшити поширення вірусу, навчальні заклади були змушені перейти на електронне навчання з використанням доступних та безкоштовних освітніх платформ, незважаючи на виклики, які стоять перед цією раптовою трансформацією. У центрі уваги є електронне навчання з точки зору студентів і викладачів щодо використання та впровадження систем електронного навчання в закладах вищої освіти (ЗВО) при викладанні іноземної мови під час пандемії COVID-19. Це дослідження спрямоване на виявлення проблем, пов'язаних із використанням, перевагами, недоліками та перешкодами програм електронного навчання в університеті шляхом зіставлення точок зору студентів та викладачів, які використовують цей спосіб навчання у довготривалих незвичайних обставинах. Було виділено та схарактеризовано чотири аспекти, а саме: масштаби використання електронного навчання під час пандемії COVID-19, переваги, недоліки та перешкоди впровадження електронного навчання при вивченні іноземної мови у ЗВО. В ході дослідження ми досягли певних результатів, які проливають світло на деякі проблеми, проблеми та переваги використання систем електронного навчання замість традиційної освіти у закладах вищої освіти загалом та в період надзвичайної ситуації. У статті виділено та схарактеризовано найпопулярніші серед викладачів програми для проведення онлайн занять, які включають в себе всі необхідні для якісної пари інструменти з метою привертання уваги та взаємодії зі студентами на парі.

Ключові слова: COVID-19, електронне навчання, заклади вищої освіти, освітня платформа.

Oksana Smal,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Natural Sciences and Mathematics Majors, Lesya Ukrainka Volyn National University

THE COVID-19 PANDEMIC AND E-LEARNING IN FOREIGN LANGUAGE STUDIES: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FROM THE PERSPECTIVE OF STUDENTS AND LECTURERS

The spread of COVID-19 poses a threat to humanity, as this pandemic has forced many global activities to close, including educational activities. To reduce the spread of the virus, education institutions have been forced to switch to E-learning using intelligible and free educational platforms, despite the challenges facing this sudden transformation. The focus of this study is E-learning from the perspective of students and teachers on the use and implementation of E-learning systems in higher education institutions (HEIs) in foreign language teaching during the COVID-19 pandemic. This article aims to identify issues related to the use, advantages, disadvantages and barriers of E-learning programs at the university by comparing the views of students and teachers who use this method of learning in long-term unusual circumstances. Four aspects were identified and characterized, namely: the extent of the use of E-learning during the COVID-19 pandemic, the advantages, disadvantages and obstacles of implementing E-learning in foreign language learning in higher education institutions. In the course of our research, we have achieved some results that shed light on some of the problems, challenges and benefits of using E-learning systems instead of traditional education in higher education institutions in general and during emergencies. The most popular programs among teachers for online classes were highlighted and characterized in this article.

Keywords: COVID-19, E-learning, higher education institutions, educational platform.

Постановка наукової проблеми та її значення. Несподіване закриття навчальних закладів у зв'язку з поширенням COVID-19 спонукало владу запропонувати в надзвичайних ситуаціях прийняти альтернативи традиційним методам навчання, щоб студенти не залишилися без освітнього процесу та не допустили поширення епідемії.

Формальна система навчання за допомогою електронних ресурсів відома як електронне навчання. У той час як навчання може відбуватися всередині (або поза) класних кімнат з використанням комп'ютерних технологій та Інтернету є основним компонентом електронного навчання (Aboagye et al., 2020). Традиційні освітні методи були замінені електронним навчанням, коли з'явився вірус COVID-19 тому, що зустрічі в навчальних закладах вважаються можливістю поширення вірусу. Електронне навчання є найкращим доступним варіантом для запобігання поширенню епідемії, оскільки воно гарантує просторове віддалення, незважаючи на виклики та вивчені цифри, які вказують на те, що студенти мають меншу ймовірність отримати користь від такого типу освіти (Lizcano et al., 2020).

Мета статті – виявлення проблем, пов'язаних із використанням, перевагами, недоліками та перешкодами програм електронного навчання в університеті при вивченні іноземної мови.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) пропонують унікальні можливості для освіти та навчання при вивченні іноземних мов сьогодні, оскільки вони покращують викладання та навчання, а також дають можливості для використання певних інноваційних та творчих підходів. Крім того, використання ІКТ може сприяти розвитку освітньої політики, яка заохочує творче та інноваційне середовище освітніх закладів (Abdullah et al., 2019; Altawaty et al., 2020).

Електронне навчання відіграє життєво важливу роль в існуючому освітньому середовищі, оскільки воно змінює всю систему освіти. Це навчання, де важливу роль відіграє використання різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій та електронних пристроїв. Більшість студентів сьогодні хочуть навчатися онлайн та закінчити університети та коледжі по всьому світу, але не всі можуть це зробити, оскільки проживають в ізольованих місцях без належного Інтернет зв'язку.

Завдяки електронному навчанню студенти та викладачі мають можливість заощадити час і зусилля на добирання до університетів, особливо це стосується тих, хто проживає у віддалених місцях.

Веб-освіта, цифрове навчання, інтерактивне навчання, комп'ютерне навчання та навчання в Інтернеті відомі як електронне навчання (Aljawarneh, 2020; Lara et al., 2020). В основному це веб-система освіти, яка надає студентам інформацію або досвід з використання технологій. Використання веб-технологій в освітніх цілях швидко зросло через різке зниження вартості впровадження цих технологій. Нині багато університетів визнали важливість електронного навчання як основного елемента їхньої системи навчання.

Електронне навчання вимагає використання Інтернету та інших необхідних інструментів для створення навчальних матеріалів, навчання студентів та адміністрування курсів в університеті. Електронне навчання є гнучким, коли враховується час, місце розташування та проблеми зі здоров'ям. Це підвищує ефективність знань і навичок, надаючи доступ до величезної кількості даних, покращує співпрацю між студентами та викладачами. Незважаючи на те, що електронне навчання може підвищити якість освіти, існує аргумент щодо забезпечення доступності матеріалів електронного навчання, що призводить до покращення результатів навчання лише для окремих видів колективного оцінювання. Однак електронне навчання може призвести до інтенсивного використання деяких веб-сайтів. Основним недоліком використання електронного навчання є відсутність важливих особистих взаємодій не лише між студентами та викладачами, а й між однокурсниками. Багато студентів стикаються проблемами застосування електронного навчання, включаючи погане підключення до Інтернету, недостатні знання про використання інформаційно-комунікаційних технологій та слабкий розвиток контенту. Надання такого контенту, як відео та розширені програми, все ще є новим для багатьох викладачів, навіть на рівні вищої освіти.

Розглянувши та проаналізувавши всі згадані особливості електронного навчання, ми отримали багатообіцяючі результати, які демонструють деякі проблеми, перешкоди та переваги використання методу електронного навчання у сфері вищої освіти. Студенти вважають, що електронне навчання сприяє їхньому навчанню. Однак, це зменшує навантаження викладача і підвищує його для студентів. Викладацький склад погоджується, що електронне навчання вигідно для підвищення кваліфікації студентів, хоча воно потребує фінансових ресурсів, а вартість їх впровадження є високою. Висока вартість придбання необхідного електронного обладнання та обслуговування непрацюючого обладнання.

Основним завданням для створення електронного засобу навчання при вивченні іноземної мови є перетворення реального об'єкта вивчення у візуальну інформацію, яка засвоюється набагато краще. Тобто, засоби навчання описують об'єкт вивчення або створюють його модель, виділяють предмет вивчення і представляють його для засвоєння.

В залежності від поставленої задачі, складності програмної реалізації та інших факторів до електронних засобів навчання можна віднести: електронні таблиці, електронні бібліотеки, презентації, тестові завдання, віртуальні лабораторні роботи, бази даних, відео курси, та інше.

Під час віртуального викладання іноземної мови технології мають важливе значення для успішного виконання завдань, від планування занять до зберігання матеріалів і відправлення іспитів студентам. На щастя, сьогодні існує безліч програмного забезпечення, програм і платформ, які допомагають онлайн викладачам покращити досвід студентів і полегшити роботу в довгостроковій перспективі.

Цифровий навчальний інструментарій зазвичай включає: планувальники, програми для створення та подання контенту, програмне забезпечення для редагування зображень і відео, програми для створення вікторин, онлайн ігрові платформи та ін.

Хоча програми телеконференцій відрізняються за своїми функціями, вони повинні принаймні дозволяти використовувати свою відеокамеру, ділитися екраном і спілкуватися зі своїми учнями. Вони також повинні бути стабільними, зручними для користувачів і здатними вміщувати групи.

Більшість викладачів сьогодні використовують програмне забезпечення для відеоконференцій щоб спілкуватися та проводити зустрічі зі студентами. Найпопулярнішим програмним забезпеченням серед викладачів-філологів для відео дзвінків є Zoom, яке чудово підходить для навчання іноземної мови онлайн, оскільки воно просте у використанні та надає такі функції: вбудована віртуальна дошка; кімнати для групових занять, щоб розділити учнів; вікно чату, яке дозволяє надсилати повідомлення всій групі або окремим студентам; функція спільного доступу до екрана, яка дозволяє викладачу та студентам ділитися не тільки своїми матеріалами чи документами, але й аудіо з вашого комп'ютера; кнопки-емодзі, які дозволяють учасникам підняти руки, надіслати віртуальні оплески та реагувати на інших.

Zoom є безкоштовною версією, яку можна використовувати для індивідуальних занять без обмеження часу або для групових занять максимум 40 хвилин, що і є недоліком.

Іншою комунікаційною платформою є Microsoft Teams, якою також користується багато викладачів. Перевагами використання Microsoft Teams є такі функції: обмін екраном та аудіо; функція чату, яка дозволяє спілкуватися та обмінюватися документами з усіма у віртуальній кімнаті; різноманітні веселі та професійні фони; простий у використанні планувальник. Ви можете використовувати всі функції Microsoft Teams і проводити онлайн-зустрічі з необмеженою кількістю учасників, використовуючи її безкоштовну версію.

Google Classroom, одна з найпопулярніших платформ змішаного навчання на сьогодні, що допомагає полегшити керування аудиторною роботою, дозволяючи: створювати, розподіляти та оцінювати домашнє завдання; організовувати свої уроки в модулі або блоки; завантажувати матеріали та зберігати їх на Google Drive; відстежувати успішність студентів; залишати коментарі та оголошення для студентів.

Багато користувачів платформ електронного навчання бачать, що онлайн-навчання допомагає легко керувати навчальним процесом, а студент може легко отримати доступ до викладача і навчальних матеріалів. Це також допомагає зменшити зусилля, витрати на відрядження та інші витрати, які супроводжують традиційне навчання. Викладачі, як і студенти, бачать,

що методи онлайн-навчання заохочують вивчати дисципліни звідусіль і в складних обставинах, які заважають їм дістатися до університетів. Студент стає самокерованим і навчається одночасно й асинхронно в будь-який час. Втрачається досвід навчання віч-на-віч, що так подобається багатьом студентам та викладачам. Інші проблеми пов'язані з онлайн-оцінками, які можуть обмежуватися об'єктивними питаннями. Питання, пов'язані з безпекою програм онлайн-навчання та надійністю користувачів, є одними з проблем електронного навчання на додаток до інших труднощів, які завжди виникають із зловживанням технологіями (Gautam, 2020).

Висновки та перспективи подальших розвідок. Навчання та викладання в електронному середовищі все ще мають багато переваг, включаючи зниження витрат на проїзд для студентів, а також університетів на опалення аудиторій та використання електроносіїв. Це також успішна альтернатива для багатьох студентів повернутися до навчання в навчальних закладах під час поширення вірусу Covid-19, незважаючи на багато проблем і викликів. Завдяки використанню різноманітних цікавих навчальних платформ електронне навчання сприяє успішному навчанню студентів. Під час електронного навчання студент стає більш вмотивованим. Викладачі сходяться на думці, що електронне навчання корисно для покращення комп'ютерних навичок студентів, хоча й потребує значних фінансових ресурсів.

Такі питання, як технічна та фінансова підтримка навчання, покращення умов праці, технологічний досвід, навички, захист авторських прав та професійний розвиток завжди є важливими для впровадження електронного навчання в закладах вищої освіти. Основною перешкодою для електронного навчання є низька якість Інтернет-послуг у деяких регіонах країни, що певним чином знижує можливості такого навчання. Деяким студентам доводиться ходити в інтернет-кафе або користуватися громадським Wi-Fi, що дуже незручно. Електронне навчання є однією з причин соціальної ізоляції, оскільки ви більше не бачите своїх вчителів та одногрупників віч-на-віч. Взаємодія є дуже обмеженою. Як і навчання в звичайній аудиторії, електронне навчання включає оцінювання. Проте, немає вчителів чи лекторів, які б пильнували за студентами під час іспитів. Онлайн студентам легко ділитися відповідями та списати, знаючи, що ніхто не дивиться. Використання електронного навчання при вивченні іноземної мови – це найсучасніший спосіб навчання, який вимагає лише гаджета та доступу до Інтернету. Однак це не для всіх. Також важливо виділити багато рекомендацій, які могли б позитивно вплинути на можливість впровадження електронного навчання: сучасна електронна бібліотека та спеціальні аудиторії з усім необхідним обладнанням та інструментами також необхідні для застосування електронного навчання; регулярне проведення онлайн-тренінгів та семінарів для викладачів, зокрема, для підтримки застосування електронного навчання, на додаток до постійної уваги до IT-інфраструктури та періодичного обслуговування комп'ютерів та допоміжного обладнання.

Джерела та література:

1. Abdullah F. M., Mohammed A. A., Maatuk A. M. and Elberkawi E. K. Application of electronic management system in governmental institutions: An empirical study on the Libyan civil registration. In *Proceedings of 2nd International Conference on Data Science, E-Learning and Information Systems (DATA '19)*. Dubai, UAE, December 02 – 05, 2019. Doi: 10.1145/3368691.3368710
2. Aboagye E., Yawson J. A., Appiah K. N. COVID-19 and E-learning: The Challenges of Students in Tertiary Institutions. *Social Education Research*. 2020; 2(1) : p. 1–8. doi: 10.37256/ser.212021422.
3. Aljawarneh S. A. Reviewing and exploring innovative ubiquitous learning tools in higher education. *Journal of Computing in Higher Education*. 2020, 32 : p. 57–73. doi: 10.1007/s12528-019-09207-0.
4. Altawaty J. A., Benismail A. and Maatuk A. M. Experts' opinion on the IT skills training needs among healthcare workers. In *Proceedings of International Conference on Engineering and Information Management Systems 2020 (ICEMIS'20)*, Almaty, Kazakhstan, September 14–16, 2020. DOI: 10.1145/3410352.3410790
5. Gautam P. Advantages and disadvantages of online learning. *E-Learning Industry*. October, 10, 2020. – URL : <https://elearningindustry.com/advantages-and-disadvantages-online-learning>
6. Lara J. A., Aljawarneh S., Pamplona S. Special issue on the current trends in E-learning Assessment. *Journal of Computing in Higher Education*. 2020, 32 : p. 1–8. doi: 10.1007/s12528-019-09235-w.
7. Lizcano D., Lara J. A., White B., et al. Blockchain-based approach to create a model of trust in open and ubiquitous higher education. *Journal of Computing in Higher Education*, 2020, 32. p. 109–134. doi: 10.1007/s12528-019-09209-y.

References:

1. Abdullah, F. M., Mohammed, A. A., Maatuk, A. M. and Elberkawi, E. K. 2019. Application of electronic management system in governmental institutions: An empirical study on the Libyan civil registration. In *Proceedings of 2nd International Conference on Data Science, E-Learning and Information Systems (DATA '19)*. Dubai, UAE. doi: 10.1145/3368691.3368710
2. Aboagye, E., Yawson, J. A., Appiah, K. N. 2020. COVID-19 and E-learning: The Challenges of Students in Tertiary Institutions. *Social Education Research*. 2(1) : p. 1–8. doi: 10.37256/ser.212021422.
3. Aljawarneh, S. A. 2020. Reviewing and exploring innovative ubiquitous learning tools in higher education. *Journal of Computing in Higher Education*. 32 : p. 57–73. doi: 10.1007/s12528-019-09207-0.
4. Altawaty, J. A., Benismail, A. and Maatuk, A. M. 2020. Experts' opinion on the IT skills training needs among healthcare workers. In *Proceedings of International Conference on Engineering and Information Management Systems 2020 (ICEMIS'20)*, Almaty, Kazakhstan, September 14–16. DOI: 10.1145/3410352.3410790
5. Gautam, P. 2020. Advantages and disadvantages of online learning. *E-Learning Industry*. October, 10. – URL : <https://elearningindustry.com/advantages-and-disadvantages-online-learning>
6. Lara, J. A., Aljawarneh, S., Pamplona, S. 2020. Special issue on the current trends in E-learning Assessment. *Journal of Computing in Higher Education*. 32 : p. 1–8. doi: 10.1007/s12528-019-09235-w.
7. Lizcano, D., Lara, J. A., White, B., et al. 2020. Blockchain-based approach to create a model of trust in open and ubiquitous higher education. *Journal of Computing in Higher Education*, 32. p. 109–134. doi: 10.1007/s12528-019-09209-y.

Отримано: 1 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 22 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 2 березня 2022 р.

e-mail: irenas7217@gmail.com

oksanananychko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-144-149

Стецько І. І., Ничко О. Я. Особливості формування англомовного фонетичного аспекту як комунікативно-лінгвістичної субкомпетенції студентів-філологів у мовному ЗВО. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 144–149.

УДК: 811.111

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5093-9516>

Web of Science Researcher ID : Q-8134-2017

Стецько Ірина Іванівна,
кандидат педагогічних наук,
Західноукраїнський національний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9650-606X>

Web of Science Researcher ID : H-6424-2017

Ничко Оксана Яромирівна,
кандидат філологічних наук,
Західноукраїнський національний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ФОНЕТИЧНОГО АСПЕКТУ ЯК КОМУНІКАТИВНО-ЛІНГВІСТИЧНОЇ СУБКОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У МОВНОМУ ЗВО

Статтю присвячено обґрунтуванню теоретичних аспектів навчання англомовної фонетичної компетенції (ФК). Подаються визначення ФК, їхніх структурних складових. Визначені шляхи та методи навчання ФК, що сприяють розвитку навичок вимови як частини загального процесу розвитку мовленнєвих навичок і вмінь у процесі навчання іноземної мови (ІМ). Доведено, що фонетичні навички можна вважати сформованими у тому випадку, коли розвинувся фонематичний слух і встановлені зв'язки між слухо-акустичною та фонематичною сторонами мовлення, в результаті чого мова набуває достатнього ступеня точності. Розглянуто ряд передумов успішного навчання фонетичного матеріалу: формування слухо-вимовних і ритміко-інтонаційних навичок, тобто, вміння слухати і чути, розвиток фонематичного слуху, навички вимови, тобто доведення до автоматизму володіння артикуляційною базою ІМ, способами інтонування, розвитку внутрішнього мовлення як психофізіологічної основи для зовнішнього мовлення. Зосереджено увагу на етапах та змісті навчання вимови, що охоплює засвоєння необхідних знань про вимову окремих звуків та словосполучень, формування автоматизмів сприймання звуків і звукосполучень, а саме формування їх слухових образів, оволодіння механізмами артикуляції звуків і звукосполучень, на необхідності ознайомлення з інтонацією, фразовим наголосом і ритмікою ІМ. У дослідженні зосереджується увага на важливості коректування тих фонетичних навичок, які є вже сформовані в студентів, у відповідності до фонетичної системи нової мови та необхідності доповнити її тими елементами вимови, які відсутні в рідній або другій мові. У статті наведені приклади вправ на відпрацювання та коректного фонетичного оформлення різних видів висловлювань. Розглянуті фрагменти формування рецептивних ритміко-інтонаційної навичок при навчанні висхідної та спадючої інтонації на вдосконалення професійно орієнтованих фонетичних навичок (ФН).

Ключові слова: фонетико-фонологічна складова ІМ, фонетична культура, фонетико/фонологічна компетенція, фонологічна мовна свідомість, фонетичний матеріал, фонетичні явища, фонетична інтерференція, апроксимована фонематичність, інтонаційна структура.

Iryna Stetsko,
Candidate of pedagogical sciences,
Western Ukrainian National University
Oksana Nychko,
Candidate of Philological Sciences,
Western Ukrainian National University

PECULIARITIES OF PHONETIC FORMATION ASPECT OF THE ENGLISH LANGUAGE AS A COMMUNICATIVE-LINGUISTIC SUBCOMPETENCY OF STUDENTS-PHILOLOGISTS AT LANGUAGE TRAINING HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

The article is devoted to the substantiation of theoretical aspects of teaching English phonetic competence. Its definitions and its structural components are given. The ways and methods of teaching phonetic competence that favour the development of pronunciation skills as part of the overall process of speech skills and abilities development in the process of learning a foreign language are identified. It has been proven that phonetic skills can be considered to be formed when phonemic hearing developed and connections established between the auditory and acoustic and phonemic aspects of speech, as a result of which the language acquires a sufficient degree of accuracy. A number of prerequisites for successful learning of phonetic material are examined: formation of auditory processing, rhythm and intonational skills, i.e. ability to listen and hear, development of phonemic hearing, pronunciation skills, i.e. automaticity of articulation base of a foreign language, ways of intonation, development of internal speech as a psychophysiological basis for external speech. The research is focused on the stages and content of pronunciation learning, which includes mastering the necessary knowledge of pronunciation of individual sounds and phrases, the formation of automaticity of sounds and sound combination perception, i.e. the shaping of their auditory images, assimilating the mechanisms of sounds and sound combination articulation – the need to get acquainted with intonation, phrasal stress and rhythm of a foreign language. The study aims the importance of adjusting the phonetic skills that the students have already acquired in accordance with the phonetic system of the language under study and the need to supplement it with those elements of pronunciation that are absent in the native language or a second one. The article presents examples of exercises for practice and correct phonetic design of different statement types. Fragments of formation of receptive rhythmic and intonation skills at training ascending and descending intonation to improve professionally oriented phonetic competency are illustrated.

Keywords: *phonetic/phonological component of a foreign language, phonetic culture, phonetic / phonological competence, phonological linguistic consciousness, phonetic material, phonetic phenomena, phonetic interference, approximate phonemics, intonation structure.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.

У період глобалізації, з розвитком міжнародних політичних та економічних відносин України з Європейським Союзом, її вихід у світовий простір, європеїзація змісту освіти дає нам повне право переконливо стверджувати, що володіння іноземною мовою, теорією майстерності усного мовлення а особливо, високим коректним фонетичним рівнем іншомовного звукового, артикуляційно-інтонаційного оформлення як засіб міжкультурного спілкування є істотно необхідним. Тому на даному етапі стоїть питання про закладення, формування та автоматизацію фонетичного матеріалу, нормативних вимовних елементів (фонем, інтоном) іншомовного мовлення для розвитку, мобілізації та реалізації фонетичного рівня комунікативних компетенцій у студентів та необхідністю володіння комунікативно-фонетичною складовою мови, опанування її фонетичною культурою. Ефективно комунікувати неможливо без знань фонетико-фонологічної складової ІМ. Тому, для здійснення іншомовної комунікації необхідною умовою є факове володіння фонетико/ фонологічною компетенцією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про необхідність реформування, розробки нових технологій та технік у методиці викладання аспектів фонетичного оформлення мови та визначення поняття ФК, результативність навчання фонетики відображені у працях відчизняних та зарубіжних фонетистів-методистів, науковців з багатим фонетичним досвідом М. Врембеля, Л. Гілнера, Р. Елліса, П. Ешбі, Г. Фрейзера, С. Берштейна, А. Хомицької, В. Перлової, О. Корзуна, Т. Єременка, Ю. Головача, О. Мацєва, Д. Антонової, А. Долиної, Н. Іванової, О. М'яникової, З. Побежимової, В. Самарич, М. Паустовської, Н. Бориско, М. Вятюгнева, Н. Геза, Г. Крамлігца, С. Ніколаєва, О. Мартинюка, Ю. Пасова, Г. Рогової, К. Вартанової, І. Просвірної, В. Собков'яка, О. Зайця. Безперечними вкладниками у практичну фонетику англійської мови є британські вчені: А. Бейкер, М. Хенхок, Дж. Келлі, С. Лойд та ін. – автори-розробники фонетичного матеріалу, а саме, численних фонетичних ігор що, безумовно, сприяють підвищенню пізнавальної активності, гарантують позитивний емоційний стан та зацікавленість студентів у сприйнятті і розумінні практичної фонетики англійської мови та активно практикуються у працях багатьох вітчизняних дослідників фонетичного матеріалу: *Hidden names, Spoonerism, Dictation computer, Odd One Out, Chinese Whispers, Mr. Language, Bingo, Happy Families, Ludo, Mazes, Noughts and Crosses, Spot the Differences, Battleships, Syllable Soup, Cluster Busters, Stress Dice, Chinese Chequers, Stress Maze, Pronunciation Journey, sound Pictures, Win a Word, Two-vowel Jigsaw, Phonetic Crossword, Phonetic Code, Da Da Language, Rhythm Dominoes, Intonation Monopoly, Intonation Directions*, etc. (Hancock, 1995).

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні аспектів навчання англійської фонетико-фонологічного мовлення, а саме у визначенні особливостей та етапів формування англійської фонетико-фонологічної компетенції студентів-філологів ЗВО, на основі підбору та аналізу підгруп вправ на визначення типів мелодики висловлювань з використанням діалогово-текстової опори й розробці процедури управління та досягнення професійної спрямованості процесу навчання майбутніх лінгвістів професійно-орієнтованих ФН.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки звукова сторона є невід'ємною складовою усіх видів мовленнєвої діяльності людини, то навчання вимови має важливе для цього значення, адже нормативна вимова є одним із найважливіших елементів загальної культури мовлення. (Дем'яненко, 1976: 171).

ФК охоплює слуховимовні та ритміко-інтонаційні фонетичні знання та навички і фонетичні вміння, тобто, правильну вимову звуків під час аудіювання та коректне мовне звуково-інтонаційне оформлення висловлювання, сформований фонематичний слух, також, володіння фонетичною усвідомленістю, виховання фонологічності мовної свідомості – складовими комунікативної компетенції. Під структурою та змістом ФК розуміємо наявність когнітивного компоненту – знання фонетичної термінології, навички та вміння оперувати фонетичними засобами спілкування, класифікувати фонетичні явища; прагматичного компоненту – уміння і навички розуміти і відтворювати висловлювання фонетичних норм іншомовного мовлення, відображення ритміко – інтонаційного малюнка фрази, що вивчається; компоненту рефлексії, що становить емоційно-оцінювальне ставлення до фонетичного матеріалу (Головач, 1995: 29-31).

Навчання вимови є важливою ланкою у подальшій роботі стосовно практичного оволодіння механізмом вимови і нормою вимови, а також набуття мовленнєвих вмінь. Стійка нормативна вимова є підставою для швидкого засвоєння мовного матеріалу, а також сприяє успішному оволодінню вмінь та навичок усного та писемного мовлення. Зокрема, вдосконалення навичок вимови відбувається у процесі роботи над новим лексичним та граматичним матеріалом. З огляду на це, ознайомлюючи студентів із новим лексико-граматичним матеріалом, варто звертати увагу на слова та словосполучення, які мають певні труднощі у вимові. Таким чином, будь – яка порція слів і граматичних явищ може слугувати підставою для вдосконалення навичок вимови (Вишневський, 1989: 93-99).

До прикладу, робота над читанням дає можливість зміцнити фонетичну базу студентів, сприяє оволодінню графікою іноземної мови, засвоєнню буквенно-звукових та звуко-буквенних співвідношень, правильному членуванню речень на синтагми. Розуміння досягається завдяки сформованому механізму читання, який включає впізнавання та ідентифікацію графічних знаків з еталонами, які є у пам'яті читця, а також навички синтагматичного оформлення кожної синтагми.

Зазначимо, що форми роботи над вимовою мають підпорядковуватися вирішенню практичних завдань, а обов'язковою умовою їх ефективності є регулярне звертання уваги студентів на фонетичні явища (Карпова, 2003: 21).

Від вміння слухати і чути залежить вміння вимовляти, і те, і друге впливає на розвиток внутрішнього мовлення, яке визначає розвиток навичок вимови і зовнішнього мовлення загалом (Бим, 1988: 142).

При навчанні іншомовної вимови слід враховувати, що студенти вже володіють звуковими засобами рідної і другої мови. З однієї сторони, це допомагає оволодінню вимовою нової (іноземної) мови, з іншої – викликає певні труднощі, спричинені інтерференцією рідної мови. Так, типовими помилками для україномовних студентів є недотримання довготи голосних в англійській мові, бо в рідній мові довгота не має смислорозрізняльного характеру. Джерелом помилок в інтонації, до прикладу, є, відсутність в українській мові високого початку та різкого падіння у спадному тоні, що характерно для англійського мовлення (Гальскова, 2000: 91).

Для нейтралізації негативного впливу фонетичних навичок рідної мови, навчання іншомовної вимови має будуватися на основі порівняльного аналізу фонологічних систем рідної та іноземної мов, що є одним із важливих принципів навчання фонетичного матеріалу. Це дозволяє передбачити можливі труднощі, і, відповідно, знайти шляхи їх подолання, які визначатимуть характер пояснень викладача та вправи, що будуть застосовуватися у навчальному процесі.

Зазначимо, що формування фонетичних навичок є довготривалим та багатоетапним процесом навчання. Є Пассов виділяє такі етапи у процесі формування навичок вимови.

1. Сприймання-ознайомлення. На цьому етапі завдання полягає у тому, щоб спершу ознайомити з граматичним аспектом фонетичного явища, а потім створити правильний звуковий (слуховий) образ, без якого неможливе ні подальше оволодіння навичками вимови, ні його функціонування (слуховий контроль). Слуховий образ створюється на основі відчуття в процесі презентації фонетичного явища.

2. Імітація. На цьому етапі закріплюються зв'язки слухових і мовно рухових образів мовної одиниці, а також формується здатність до відтворення, розвивається слуховий контроль і соціальна форма зворотнього зв'язку.

3. Диференціювання-осмислення. Власне на цьому етапі на основі концентрації тимчасового зв'язку формується операція артикуляції, а також зміцнюється здатність до відтворення.

4. Ізольована репродукція. Цей етап характеризується тим, що на основі цілеспрямованого (з мовленнєвою метою) використання фонетичних явищ закріплюється його прагматичне значення у поєднанні з артикуляцією. 5. Комбінування (переключення). На цьому етапі на основі цілеспрямованого комбінування фонетичних явищ і переключення уваги удосконалюються всі операції, які входять до навичок вимови (Пассов, 1989: 164-165).

При визначенні змісту роботи над вимовою слід особливу увагу приділити відбору фонетичного матеріалу і його організації. При цьому слід враховувати відповідні критерії: відповідність потребам спілкування, ступінь труднощів звуку чи фонетичного явища, яка визначається системами рідної мови і мови, що вивчається, стилі мовлення. На думку Л.В. Щерби, слід навчати повного стилю, для якого характерна чітка, дещо сповільнена вимова і ретельна артикуляція. Варто виключити з мовлення будь-які відхилення від норми (діалекти, сленги тощо) – нормативність вимови. Навчання завжди повинно бути орієнтоване на зразкову літературну вимову (Щерба, 1974: 110-180).

Для ефективного формування акустико-артикуляційної бази мови, що вивчається повинно бути чітке уявлення про етапність навчання та підсистему вправ для реалізації комунікативного навчання вимови.

Проаналізуємо комплекс комунікативно-орієнтованих вправ у процесі роботи над ФН. Ідея фонетичних вправ на формування та відпрацювання артикуляції звуків іншомовного мовлення представлена відомим сучасним фонетистом, методистом, автором багатьох методичних розробок та посібників видавництва "Cambridge University Press", який понад 30 років навчає студентів зі всього світу англійської мови – Мартіном Г'ювінгсом (Martin Hewings). Серед його праць зупинимось, зокрема, на підручнику фонетики для студентів просунутого рівня вивчення мови «English Pronunciation In Use (Advanced)». При вивченні іноземної мови слід велику увагу приділити постановці звуків (за Н. Тоцькою потрібно враховувати 4 аспекти вивчення звуку – артикуляційний, акустичний, лінгвістичний, перцептивний) (Тоцька, 1995:151), особливостях фонетичних феноменів, розпочинати поетапно тренувати їх відпрацювання та формувати слухово-вимовні навички, налаштовувати артикуляційний апарат для сприйняття стимулюванню іншомовного мовленнєвого ритму, долати явища фонетичної інтерференції. Звук, який вивчається, вимовляється у комбінації з іншими звуками у словах, словосполученнях та реченнях. Зазначимо особливості фонетичного оформлення різних стилів мовлення засобами фонетичного аудіювання, наслідування звукового зразка (послугуючись імітативним та аналітико-імітативним методом), особливостями ритмічної організації, демонстрацією смислорозрізнаювальної ролі звуків, порівнянням слів із виучуваними звуками за звучанням та написанням.

Розглянемо основні інтонаційні моделі, звуки та звукосполучення для вправлення апроксимованої фонематичності – правильності наближеного фонетичного оформлення висловлювання. Для прикладу наведемо фрагменти відпрацювання вимови групи приголосних у фонетичних фразах та словах (*consonant clusters*): Інструкція: Listen and repeat phrase 1 in column A with a slight pause between the two speech units. Some underlined consonant clusters in column B are simplified. Try to make the same simplifications when you repeat them.

A	B
1.//Jack was in the audience// <u>try</u> ing not to laugh//	//she's a free <u>lance</u> <u>tr</u> anslator//
2.//the ring looked very <u>elegant</u> //s <u>park</u> ling in the sunlight	//the president <u>s</u> poke next//
3.//if you're going to the coast// <u>fl</u> y there//	//it's on the <u>f</u> irst <u>fl</u> oor//
4.//it was sad in some parts// <u>h</u> umorous in others//	// <u>it's</u> <u>h</u> uge
5.//there was a foot <u>pr</u> int// <u>s</u> mall like a child's//	//what's that unpleas <u>an</u> t <u>s</u> mill//

Інструкція: Match a word from A with a word from box B to make compound nouns. Say the compounds aloud, making sure you run the words in the compound together:

A
blood, direct, general, golf, lamp
first, passive, rock, lost, speech
time, tourist

B
club, property, music, poisoning
class, shade, smoking, speech
strike, therapist, trap, travel

Example: blood poisoning (/d/ in 'blood' is pronounced like /b/) (Hewings, 2017: 25).

Інтонація – складний комплекс компонентів таких як ритм, тембр, темп, логічний та фразовий наголос, мелодика, паузація. Особливістю англійського висловлювання є те, що при зміні типу інтонації в інтонаційній групі змінюється значення висловлювання. Продемонструємо кілька інтонаційних контурів у наступних діалогічних єдностях з різною метою висловлювання умовно-комунікативного та рецептивно-репродуктивного характеру, для формування інтонаційного слуху, удосконалення репродуктивно – та ритміко-інтонаційних навичок студентів, підтримуючи належний фонетичний фон мовленнєвої діяльності: **A:** See you on Saturday. **B:** //but I'll be in LONdon (↘ "news") //at the weekEND// ("not news"↗).

Нисхідна інтонаційна модель вказує, що у висловлювання додається нова інформація, про яку ще не знає рецепієнт. Факт, що мовець В їде у Лондон, є новим для мовця А. Висхідне інтонування вказує на те, що ця інформація не є новою, нею вже неодноразово мовці обмінювалися раніше (Hewings, 2017: 84). На цьому етапі фонетичного вправлення корисними є вправи на рецепцію інтонаційних моделей та їх репродукцію: прослуховування блоків мовлення (*speech units*), впізнання та ідентифікацію мелодики, позначаючи інтонацію, яку студентичують. Після перевірки, вони імітують інтонацію у парах або невеликих групах:

Інструкція: Listen and decide whether the speech units in the B parts have a rising tone (put ↗ in the box), or a falling tone (↘). A: Have you heard *Trio Gitano* play before? B: // I first saw them perform (. ..) // a couple of years ago (. ..) // (Hewings, 2017: 85).

Кінцеві фрази (*tails*) використовуються для емпатизації того, що було вже сказано і слугують для оцінки чогось:

1. It's a really good PHOTO ↘, THAT one ↗. 2. She's the judge ↘, my AUNT ↗ (tail)

Інструкція: Do you think the tails in this sentences are likely to have a rising tone (put ↗ in the box), or a falling tone (↘): 1. Where's it being held, Friday's concert? (↗ ↗) 2. It's made from Thai silk, Vicky's dress (↗ ↗) 3. How much did you pay for them, these tickets? (↗ ↗).

Інтонаційна структура розділового запитання (*question tag*) ж є нисхідною, так як слухач підтверджує те що було сказано, висловлюючи свою власну думку:

1. What a riDICulOUS thing to SAY ↘, wasn't it ↘? 2. They didn't PLAY very well ↘, DID they ↘?

Студентам можна запропонувати поділитися на дві групи та зачитати висловлювання з відповідною інтонацією з подальшою її імітацією:

Інструкція: Listen and decide whether the speech units in the B parts have a rising tone (↗) or a falling tone (↘): A: Shame about the colour. B: What a hideous shade of purple, isn't it? A: I think there is something wrong with this. B: You broke it, didn't you? (). A: Can I get a discount on these tickets? B: You are a student, are you ()? (Hewings, 2017: 86-87).

Структура інтонаційної моделі розщепленого речення (*cleft sentence*), що складається з двох частин, увага якого здебільшого фокусується на одній частині має спадаючо-висхідну природу: A: I can't get the chain back on my bike. B: WHAT you need to DO ↘ ↗ is take the WHEEL off ↘

Інструкція: Expand the notes to make *it-cleft* responses. Then draw a falling tone in the clause beginning with *it* and then either a falling or fall-rising tone in the relative clause: A: Your idea of having a street party was a really good one. B: (my daughter – suggested it) *It was my daughter who suggested it.* A: Why were you staring at that woman? B: (her eyes – looked strange) *It was her eyes that looked strange.* Така комунікативно-інтонаційна вправа носить трансформаційний характер (Hewings, 2017: 90-91).

Повторювальні типи питань (*repeat questions*) характеризуються повторюванням всього попереднього висловлювання, або його частини. Така техніка постановки питань вживається для уточнення правильності сприйняття висловлювання або для вираження здивування від почутого. Інтонаційна база таких висловлювань буде мати висхідну інтонаційну структуру: A: She used to work in Wollongong. B: WHERE ↗? (*single wh-word*). A: I'll meet you at eight. B: WHAT time ↗? (*making sure*). A: I'll meet you at the station. B: What TIME ↘? (*finding out*).

Інструкція: Listen and decide whether the speech units in the B parts have a rising tone (↗) or a falling tone (↘): A: There's a problem with the cooling system. B: How can you tell? (. ..) A: The engine's overheating; A: I'd like an ice-cream. Pistachio flavor. B: What sort do you want? (. ..) A: Pistachio (Hewings, 2017: 96-97).

У порівняннях та протиставленнях (*comparisons and contrasts*) підсилюється та частина речення, яку мовець бажає виділити: A: You looked exhausted last night. B: Yes, but even though I was TIRED ↗ I couldn't get to SLEEP ↘ (“not being able to get to sleep” is contrasted to “being tired”); I think it's more important to have COMfortable clothes (. ..), than STYlish ones (. ..). (“stylish” is contrasted with “comfortable”).

Інструкція: Listen and decide whether the speech units in the B parts have a rising tone (↗) or a falling tone (↘): 1. A: Ray's put on a lot of weight, hasn't he? B: Although he's overweight (. ..), he's actually quite fit (. ..). 2. A: We need to discuss it more. I'll give you a call. B: But it's easier to talk face -to-face (. ..) than on the phone (. ..) (Hewings, 2017: 98-99).

Суперечливі висловлювання (*contradictions*) вживаються для корекції інформації, яка на нашу думку хибна, зосереджуємося на різниці між поглядами іншого мовця з нашими: Мовленнєвий характер цієї інтонаційної моделі спрямований на підстановку: A: So you think the troops are being reARMED? B: No, I said they're being ↗ DISarmed ↘ (stress is normally on the second syllable in dis'armed, but here there's a contrast between re(armed) and dis(armed), so the first syllable is made prominent).

Інструкція: Underline the one word out of the two in bold that is more likely to be emphasized with a step up in a pitch at the beginning of a falling tone: 1. A: The meeting's next Thursday, isn't it? B: No, it's **next Tuesday**. A: The meeting's this Tuesday, isn't it? B: No, it's **next Tuesday**. 2. A: So I need to add three cupfuls of sugar? B: No, three **spoonfuls** of sugar. A: So, I need to add three spoonfuls of cream? B: No, three **spoonfuls** of **sugar** (Hewings, 2017: 100-101).

Вигук (*exclamation*) як самостійна частина мови виражає думку, того що було сказано чи зроблено, як правило, виголошуємо з ентузіазмом вимовляючи висхідно-нисхідним інтонаційним тоном: 1. A: They're stupid to close the school. B: ABsolutely riDICulOUS ↗ ↘! 2. A: Were the instructions any good? B: They were TOTally incompreHENSible (↗ ↘)!

Інструкція: Listen and decide whether B uses a rise-falling (enthusiasm) or low falling tone (lack of enthusiasm): 1. A: I can't find the tickets. B: Brilliant ↗ ↘. 2. A: She speaks 14 languages. B: Remarkable (↗ ↘) (Hewings, 2017: 108-109).

Вартим уваги є також комунікативно-орієнтовані білінгвальні фонетичні вправи, що поряд з англомовними мовленнєвими одиницями містять мовленнєвий матеріал однією з контактуючих мов, (зокрема варваризмів з французької мови) на покращення фонетичних навичок відпрацювання вимови слів та виразів іншомовного походження, на досягнення просунутого рівня ФК студентів. Ці франкомовні висловлювання вимовляються близько до мови оригіналу, для яких характерні носові звуки. Дамо кілька прикладів: I'm not really *au fait* /ə 'fei/ (= familiar with) with the rules of cricket. 2. The negotiations have reached *an impasse*, /am 'pɑ:s, 'ɑmpɑ:s/ (=a situation where progress is impossible) with neither side wanting to back down. Перелік таких слів численний: *faux pas* /fə 'pɑ:/, *joie de vivre* /ʒwa: də 'vi:v(ə), ʒwad vivr/, *déjà vu* /deɪʒɑ: 'vu:, deʒɑ vy/, *fait accompli* /fɛt ə 'kɒmpli, fɛt əkɒpli/, *avant-garde* /,avɔ̃ 'ga:d/, *carte blanche* /kɑ:t 'bla:nʃ/, *entre nous* /,ɒtrə 'nu:/, *en route* /ɒn 'ru:t/, *nuance* /'nju:ɑ:ns/, etc.

Listen and repeat the French words in column A, paying particular attention to the pronunciation of the foreign words. Then try to match them with the brief definition in column B. Use the example sentences below the table to help you.

A	B
bête noire	a describing something you must have or do to appear fashionable
cause célèbre	a false name used by a writer
de rigueur	an embarrassing small disagreement
clientele	a person or thing that particularly annoys you or that you dislike
contretemps	being able to do or say the right thing in any situation
en suite	the customers or clients of a business
nom de plume	a controversial event that attracts a lot of public attention
savoir-faire	describing a connected bathroom and bedroom

1 My particular **bête noire** is people who use mobile phones when they are driving. 2 The trial of the two teenagers became an international **cause célèbre**. 3 Where I work, smart suits are **de rigueur** for the women. 4 The restaurant has a **clientele** that includes film stars and famous sportspeople. 5 There was a **contretemps** between the neighbours over the fence dividing their gardens. 6 All the rooms in the hotel are **en suite**. 7 She writes under **the nom de plume** of Cathy Kay. 8 I really envy him for his **savoir-faire** (Hewings, 2017: 56-57).

Запропоновані офлайн-онлайн матеріали на основі фонетичних вправ комунікативного спрямування можуть допомогти в удосконаленні чужомовної фонетичної та мовленнєвої компетенції майбутніх професійних лінгвістів.

Висновки. Отже, викладене вище дає змогу стверджувати, що процес навчання вимови є багатограним, складним і чітко структурованим. Дотримання усіх вимог і правил, як визначають цей процес, забезпечить ефективність та правильність формування навичок та ритміко-інтонаційного оформлення іншомовного мовлення. Коректне фонетичне оформлення висловлювання передає зміст, виражає власне ставлення до співрозмовника та предмета розмови, створює психологічний комфорт, здатне впливати на комунікантів та досягати мети сказаного. Знання процесів артикуляції звуків, їхніх акустичних властивостей та сполучуваності є однією з передумов підвищення культури усної мови, удосконалення літературної вимови та дикції. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в експериментальній перевірці ефективності впровадження даної підгрупи вправ та розробці нових підходів і методик у підборі комплексів/підсистем вправ для формування ФН, зокрема їхнього фонетичного оформлення у вільному мовленні (fluent speech) – пропусків приголосних та складів, вимові скорочених форм, контекстуального еліпсису (опущень), фразеологічних оборотів та ідіом для підвищення й удосконалення фонетико/фонологічної компетенції майбутніх філологів-лінгвістів.

Джерела та література:

- Бим И. Я. Теория и практика обучения немецкому языку в средней школе: Проблемы и перспективы. Москва: Просвещение, 1988. 256 с.
- Вишневський О. І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови. Київ: Радянська школа, 1989. С. 93–99.
- Гальскова Ю. В. Современная методика обучения иностранным языкам. Москва: Аркти-Глосса, 2000. 165 с.
- Головач Ю. В. Требования к уровню сформированности профессионально-фонетической компетенции выпускников языкового педагогического вуза. *Іноземні мови*. 1995. № 1. С. 29–31.
- Демьяненко М. Я., Лазаренко К. А., Кислая С. В. Основы общей методики обучения иностранным языкам. К.: Вища школа, 1976. 281 с.
- Карпова В. Н. Некоторые аспекты обучения фонетики английского языка. *Іноземні мови*. 2003. №3. С. 20–25.
- Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. Москва, Рус.яз., 1989. 276 с.
- Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика. Орфоєпія. Графіка і орфографія: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1995. 151 с.
- Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность за ред. Л. Р. Зиндер, М. И. Матусевич; Акад. наук СССР, Отд-ние лит. и яз., Комис. по истории филол. наук. – Л.: Наука. Ленингр. отд-ние, 1974. 427 с. URL: http://elbib.gnpbu.ru/text/scherba_yazykovaya-sistema-deyatelnost_1974/
- Hancock M. Pronunciation games. Cambridge University Press: Dec 7, 1995. 108 p.
- Hewings M. English Pronunciation in Use Advanced. Self-Study and Classroom Use. Cambridge University press, 27 Apr. 2017. 192 p.

References:

- Bim I. Ya. Teoriya i praktika obucheniya nemetskomu yazyku v sredney shkole: Problemy i perspektivy. Moskva: Prosveshchenie, 1988. 256 s. / Bim I. Ya. Theory and Practice of Teaching German in High School: Problems and Prospects. Moscow, 1988. 256 p.

2. Vyshnevs'kyi O. I. Diyal'nist' uchniv na urotsi inozemnoyi movy. Kyiv: Radyans'ka shkola, 1989. S. 93–99. / Vyshnevsky O.I. Activities of Students in a Foreign Language Lesson. Kyiv: 1989. P. 93–99.
3. Gal'skova Yu. V. Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam. Moskva: Arkti-Glossa, 2000. 165 s. / Galskova Yu. V. Modern Methods of Teaching Foreign Languages. Moscow, 2000. 165 p.
4. Golovach Yu. V. Trebovaniya k urovnyu sformirovannosti professional'no-foneticheskoy kompetentsii vypusnikov yazykovogo pedagogicheskogo vuza. *Inozemni movy*. 1995. № 1. S. 29–31. / Golovach Yu. V. Requirements to the Level of Formation of Professional-phonetic Competence of Graduates of Pedagogical Universities. *Foreign languages*. 1995. № 1. P. 29–31.
5. Dem'yanenko M Ya., Lazarenko K. A., Kislaya S.V. Osnovy obshchey metodiki obucheniya inostrannym yazykam. K.: Vyshcha shkola, 1976. 281 s. / Demyanenko M. Ya., Lazarenko K.A, Kislaya S.V. Fundamentals of General Methods of Teaching Foreign Languages. K., 1976. 281 p.
6. Karpova V. N. Nekotorye aspekty obucheniya fonetiki angliyskogo yazyka. *Inozemni movy*. 2003. №3. S. 20–25. / Karpova V.N. Some Aspects of Teaching English Phonetics. *Foreign Languages*. 2003. №3. P. 20–25.
7. Passov E. I. Osnovy kommunikativnoy metodiki obucheniya inoyazychnomu obshcheniyu. Moskva, Rus.yaz., 1989. 276 s. / Passov E. Fundamentals of Communicative Methods of Teaching Foreign Language Communication. Moscow, 1989. 276 p.
8. Tots'ka N.I. Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. Fonetyka. Orfoepiya. Hrafika i orfohrafyya: navch.posib. Kyiv: Vyshcha shkola, 1995. 151 s. / Totska N.I. Modern Ukrainian Literary Language. Phonetics. Orthoepy. Graphics and Spelling: Textbook. Kyiv, 1995. 151 p.
9. Shcherba L. V. Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost' za red. L. R. Zinder, M. I. Matusevich; Akad. nauk SSSR, Otd-nie lit. i yaz., Komis. po istorii filol. nauk. – L. : Nauka. Leningr. otd-nie, 1974. 427 s. URL: http://elib.gnpbu.ru/text/scherba_yazykovaya-sistema-deyatelnost_1974/
10. Hecock M. Pronunciation games. Cambridge University Press: Dec 7, 1995. 108 p.
11. Hewings M. English Pronunciation in Use Advanced. Self-Study and Classroom Use. Cambridge University press, 27 Apr 2017. 192 p.

Отримано: 15 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 10 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 14 березня 2022 р.

e-mail: ivanka_fly@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-150-153

Фецько І. М. Українська перекладна термінографія у її сучасних викликах (на матеріалі тримовних видань ХХІ століття). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 150–153.

УДК: [811.161.2'373.46:33/34]:81'374.8=111=161.1/.2]»20»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9396-8608>

Фецько Іванна Михайлівна,
кандидат філологічних наук,
Львівський національний університет імені Івана Франка

УКРАЇНСЬКА ПЕРЕКЛАДНА ТЕРМІНОГРАФІЯ У ЇЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТРИМОВНИХ ВИДАНЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті розкрито поняття галузевого словника, проаналізовано досвід укладання тримовних галузевих словників ХХІ століття, зокрема здійснено характеристику тримовного англо-російсько-українського словника з економіки та фінансів, тримовного словника податкових, фінансових та юридичних термінів, українсько-російсько-англійського термінового словника з економічної теорії, українсько-російсько-англійського словника науково-технічних термінів з машинобудування, тримовного словника з технічної механіки та машинобудування, тримовного словника сучасного правничого терміновживання та ін. Визначено принципи укладання перекладних словників та обґрунтовано необхідність їх видання. Зосереджено головну увагу на науковій цінності праць, що зумовлено потребами сучасної української термінографії.

Ключові слова: українська мова, термінографія, тримовний словник, термін, видання.

Ivanna Fetsko,
candidate of philological sciences,
Ivan Franko National University of Lviv

UKRAINIAN TRANSLATIONAL TERMINOGRAPHY IN ITS CONTEMPORARY CHALLENGES (BASED ON THE MATERIAL OF THE THREELINGUAL EDITIONS OF XXI CENTURY)

The modern intensive development of education, science, technology and art on a world scale has led to a global expansion of scientific contacts and an increase of the amount of scientific literature, which in the independent Ukraine was expressed in the urgent need to create Ukrainian-language industry-based translation and explanatory dictionaries. The concept of the industry-based vocabulary was revealed, and the experience of compiling trilingual branch-based vocabularies of the XXI century was analyzed in the present manuscript. At the beginning of the third millennium, there is an over-interest in the foreign languages in Ukraine. This could be traced in the economic, business and financial spheres. Taking into account the needs of the public, a trilingual English-Russian-Ukrainian dictionary of economics and finance and a trilingual dictionary of tax, financial and legal terms were created for the first time in Ukrainian science. The first lexicographic work in Ukrainian studies that covered the most commonly used Ukrainian biological terms and its correspondents in Russian and English is a dictionary of Ukrainian biological terminology. A qualitative source of the information of basic knowledge in economic theory is the Ukrainian-Russian-English terms dictionary of this field. The Ukrainian-Russian-English Dictionary of scientific and technical terms for mechanical engineering was called to provide the most accurate translation of scientific and technical terms into Russian and English. The trilingual dictionary of modern law terminology has been prepared for Ukrainian practicing or future lawyers. The trilingual dictionary for physicists implements the urgent need to lead to the correspondence the basic physical terminology that functions in the modern scientific circulation. The principles of dictionaries compiling were defined, and the necessity of their publication was substantiated. The main attention was paid to the scientific value of the works that is caused by the needs of modern Ukrainian terminography.

Keywords: Ukrainian language, terminography, trilingual dictionary, term, edition.

В останні десятиліття помітно активізувалися дослідження проблем функціонування термінової лексики різних галузей знань. У будь-якій галузі людської діяльності однією з основних проблем є єдина понятійна база й відповідна їй спеціальна предметна термінологія.

Сучасний інтенсивний розвиток освіти, науки, техніки й мистецтва у світовому масштабі зумовив глобальне розширення наукових контактів і збільшення кількості наукової літератури, що в незалежній Україні виразилося ще й у нагальній потребі створення українськомовних галузевих перекладних і тлумачних словників. Питання про складання галузевих термінових словників є одним із найактуальніших у сучасному прикладному мовознавстві. У зв'язку з посиленням потреби у внутрішньодержавному й міжнародному обміні інформацією, пов'язаною з досягненнями освіти, науки, техніки й мистецтва абсолютно необхідним є точне й систематизоване подання термінології [5, с. 119]. Найважливішим чинником науково-технічного піднесення стала термінологічна діяльність у всіх її формах, найбільш важливою з яких є створення галузевих і вузькогалузевих словників різних типів, які використовують у різноманітних галузях суспільного життя.

Упродовж тривалого часу питання складання галузевих словників різних типів (зокрема перекладних і тлумачних) обговорюють у своїх працях провідні українські вчені. Так, Б. Шуневич [18] проводить порівняльний аналіз відбору спеціальних термінів для укладання перекладних словників нових терміносистем у кінці ХХ і на початку ХХІ століть, встановлює роль нових інформаційних технологій при дослідженні термінології та укладанні такого типу словників з робототехніки та дистанційного навчання. С. Вискушенко [2] аналізує проблеми створення двомовного термінового тематичного словника англійської фахової мови тваринництва, С. Радзівська та І. Чекман [9] розробляють принципи укладання англо-українського словника-довідника з нанонауки, Л. Конопляник [5] аналізує досвід укладання двомовних галузевих словників, визначає принципи укладання англо-українського словника з фізики та обґрунтовує необхідність його видання. Т. Катиш [4] розглядає перекладні термінові словники в галузі радіоелектроніки, розкриває їхнє призначення, спрямування, особливості побудови та опису в них матеріалу, Н. Школьна [17] обґрунтовує необхідність укладання двомовного німецько-українсько-

го словника термінів промислової автоматизації тощо. Стосовно питання укладання перекладних (тримовних) галузевих словників, то цій проблемі не було надано достатньої уваги, що й становить **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – висвітлити й проаналізувати основні різногалузеві тримовні термінні словники, які видано в Україні упродовж ХХІ століття, визначити їхню значущість для української термінографії.

Галузевий (термінний) словник, за визначенням Л. Симоненко, – це багатогранна праця, яка не лише відображає стан розвитку тієї чи тієї галузі знань і її термінології на час його створення, а ще і є своєрідним пропагандистом нормативної уніфікованої та кодифікованої термінології вихідної мови й залучених до нього мов [11, с. 308]. Галузеві словники представляють термінологію однієї галузі, а вузькогалузеві словники репрезентують окремі галузеві підсистеми, термінологію певної навчальної дисципліни. Одним із типів галузевих словників, як уже й було зазначено, є перекладний словник. У перекладному словнику до реєстрових слів однієї мови додають відповідники іншими мовами, тому він може бути дво- й багатомовним [3, с. 91]. Галузеві перекладні словники репрезентують склад термінів відповідної галузі, впливають на мовну компетенцію фахівців цієї галузі, зумовлюють оновлення галузевої термінології, а також роблять доступними наукові джерела інформації, сприяючи порозумінню між носіями різних мов та поглибленому вивченню використаних у словнику мов. Ці словники виконують функцію знаряддя, інструменту, користуючись яким студент, викладач, перекладач або фахівець відповідної галузі перекладає тексти з однієї мови на іншу [5, с. 120].

Із запровадженням української мови як державної зростає потреба все ширше використовувати її в усіх галузях науки й техніки. Українська мова функціонуватиме як повноцінна світова мова лише в тому разі, якщо буде відновлено її повнокровне існування в усіх функційних стилях, у військовому й науково-технічному зокрема. Однією з головних причин, що стримує впровадження української мови в практичну діяльність військовиків, є те, що значна частина фахівців усіх військових спеціальностей не знає української військової і науково-технічної термінології. Оскільки досі більшість науково-технічної й навчальної літератури для військовиків видано в Україні російською мовою, то для навчального процесу на цьому етапі виникла потреба в укладанні російсько-українсько-англійського військового словника [10]. До словника відібрано найнеобхідніші і найчастіше вживані терміни, які широко застосовують у військовій справі, а також терміни з інформатики та обчислювальної техніки, математики, фізики, хімії, електротехніки, інженерної графіки та механіки. Загальний обсяг словника – близько 20 тисяч терміноодиниць, усталених у науковій і навчальній літературі з різних галузей військової справи. У праці послідовно правильно наведено військові терміни, які досі писали то правильно, то неправильно. А деякі терміни тут написано правильно вперше за всі роки української лексикографії. Словник складається з трьох частин: із власне російсько-українсько-англійського словника та українського й англійського покажчиків. Потреба в російсько-українсько-англійському словнику для військовиків зумовлена й зростанням міжнародних зв'язків України.

На початку третього тисячоліття в Україні спостерігаємо надмірну зацікавленість іноземними мовами. Це можна прослідкувати й в економічній, діловій та фінансовій сферах. Беручи до уваги потреби громадськості, вперше в українській науці створено тримовний англо-російсько-український словник з економіки та фінансів [1]. Основна мета словника – допомагати розумінню спеціальних текстів та сприяти здійсненню ділових контактів. Укладачі праці виділили терміни з урахуванням частотності їх уживання у спеціальній літературі. Словник містить 10 тисяч термінів фінансової діяльності, соціально-економічної політики, банківської справи, техніки біржових операцій, бухгалтерського обліку, торговельного права, податкової системи, зовнішньої торгівлі, страхування, ціноутворення тощо. У додатку наведено відомості про скорочення й умовні позначки, які прийнято в бізнес-практиці, а також глосарій українсько-російсько-англійських термінів.

Для фахівців, які уже мають професійний досвід, та для студентів, які готуються працювати у сфері податкового консалтингу, фінансів, права створено тримовний словник податкових, фінансових та юридичних термінів [8]. Словник містить переклад більше 5 тисяч фахових термінів і понять у галузі оподаткування, фінансів і права. До багатьох термінів і понять наведено пояснення, які дають можливість краще зрозуміти зміст і контекст вживання терміна в міжнародній практиці.

Першою в україністиці лексикографічною працею, що охоплює найуживанішу українську біологічну термінологію та її відповідники в російській та англійській мовах є “Словник української біологічної термінології” [13]. Створення словника зумовлене насамперед необхідністю зібрати й систематизувати сучасну українську наукову біологічну термінологію. Потреба в такій праці нарізла давно, але особливо гостро постає тепер, у період стандартизації та кодифікації наукової термінології, поповнення її термінами, що позначають нові реалії багатоаспектної біологічної науки. “Словник української біологічної термінології” охоплює понад 80 тисяч нормативних загальнонаукових та широковживаних термінів біологічних наук, які зафіксовано в науковій, науково-популярній, навчальній та інформативно-реферативній літературі, енциклопедичних, загальномовних і спеціальних словниках. У праці відсутні вузькоспеціальні, застарілі терміни та новотвори, не апробовані в мові фахівців, а також обмежено кількість фонетичних і морфологічних варіантів. У зв'язку з обраним типом словника в ньому також немає видових назв тварин та рослин, за винятком тих, що позначають окремих представників флори і фауни, культивованих у сільському господарстві, що є основою найменувань відповідних галузей народного господарства, найпоширеніших лікарських рослин, які використовують у фармації тощо. Ця термінографічна праця є нормативним тримовним диферентивно-перекладним словником сучасної наукової біологічної термінології, в якому зафіксовано лише усталені в мові лексичні одиниці, граматичні форми, наголоси, що відповідають вимогам сучасного правопису.

Якісним джерелом інформації базових знань з економічної теорії є українсько-російсько-англійський термінний словник [6] цієї галузі. Словник містить терміни, які характеризують ринкову економіку на мікро- та макrorівні, грошовий обіг, інвестування, теоретичну прикладну економіку, фінанси, економічну історію тощо. Матеріал словника охоплює базові терміни й поняття з усіх розділів економічної теорії. У термінографічній праці близько тисячі понять українською, російською та англійською мовами, що допоможе тим, хто добре не володіє державною мовою, зокрема іноземним студентам, які навчаються в Україні. Для складних терміноодиниць, які в словнику розташовано за принципом основного (опорного слова), запропоновано їхні варіанти з найбільш уживаним порядком понять із відсиланням до відповідного словникового розділу.

Забезпечити найбільш точний переклад науково-технічних термінів на російську та англійську мови покликаний “Українсько-російсько-англійський словник науково-технічних термінів з машинобудування для студентів технічних спеціальностей усіх форм навчання” [16]. Словник з машинобудування складається з двох частин: “Прикладна геометрія” та “Инже-

нерна графіка”. У цих частинах представлено найбільш поширені терміни, які трапляються у процесі читання та виконання машинобудівних, електротехнічних креслень.

Прикладна геометрія використовує сучасний апарат нарисної, аналітичної, диференціальної, проєктивної, багатовимірної геометрії і має за мету розв’язання широкого кола практичних завдань, забезпечуючи при цьому не тільки наочність розв’язання проблем, але й широкі можливості узагальнення на основі геометричного моделювання.

Інженерна графіка базується на положеннях, відомих із геометрії, тригонометрії та нарисної геометрії. Знання основних положень інженерної графіки дає можливість мати навички та вміння вирішувати такі питання, як: вибір головного вигляду, нанесення розмірів, використання умовностей та спрощень, які передбачають стандарти Єдиної системи конструкторської документації. Словник містить близько 700 терміноодиниць. Терміни представлено в алфавітному порядку українською мовою і поруч із кожним словом надано переклад на російську та англійську мови.

Ще одна термінографічна праця “Тривимірний словник з технічної механіки та машинобудування” [14] містить понад 1200 найуживаніших науково-технічних терміноодиниць з теоретичної та прикладної механіки й машинобудування в українському, російському та англійському варіантах. Створення словника зумовлено завданнями модернізації вищої освіти: необхідністю забезпечення уніфікації та стандартизації української та міжнародної термінології в освітніх процесах, оволодіння сучасною науково-технічною термінологією, поширення міжнародних та міжгалузевих контактів та взаємодії.

Для українських фахівців, які займаються правничою діяльністю або готуються нею займатися, підготовлено тривимірний “Словник сучасного правничого терміновживання” [12]. Словник містить як власне юридичні терміни, так і спеціальну лексику суміжних галузей (насамперед суспільно-політичну, економічну, фінансову) – в її стосунку до правничої сфери. Українські слова-терміни, терміносполучення, зокрема й багатокomпонентні номінативні одиниці, супроводжуються російськими та англійськими відповідниками. Назви понять, які викладено у словнику кожною з трьох зазначених мов, супроводжують характерні словосполучення, що мають юридичну маркованість, засвідчену, зокрема, спеціальною літературою з правознавства.

Нагальну потребу привести до взаємовідповідності основну фізичну термінологію, що функціонує у сучасному науковому обігу, реалізовує тривимірний словник для фізиків [19]. Термінографічна праця поряд із терміноодиницями різних галузей фізики та споріднених дисциплін містить широковживану загальнонаукову та загальнонавчальну лексику. Словник побудовано на ілюстративних прикладах з оригінальних джерел – англійських та американських наукових статей, оглядів, монографій, патентів та іншої науково-технічної літератури. Усі поняття викладено в тому контексті, в якому вони трапляються в першоджерелах, із незначними скороченнями. Значний обсяг нетермінової складової словника, яка також містить ділову та офіційну лексику, створено для допомоги у спілкуванні з іноземними партнерами, веденні ділового листування, складанні договорів про співпрацю, програм спільних досліджень тощо.

Засвоєнню фізичної термінології, розвитку фізичного мислення сприяє ще один тривимірний словник основних фізичних термінів [15]. Найбільш детально у словнику представлено терміни тих розділів, що складають основу сучасної фізики: електродинаміки, класичної і квантової механіки, теорії коливань та хвиль, статистичної фізики та термодинаміки, теорії твердого тіла. Словник містить близько 850 фізичних термінів і невелику кількість математичних і технічних термінів, які сприяють розумінню змісту основної термінології.

Допомогу в засвоєнні системно-утворювальних термінів конкретної предметної галузі знань таких дисциплін, як охорона праці, цивільний захист та безпека життєдіяльності здійснює навчальний тривимірний термінословник-мінімум [7]. Оволодіння терміном апаратом вказаних дисциплін є необхідною умовою ефективного використання іноземних мов для вирішення професійних завдань.

Отже, як бачимо, що нестримний розвиток сучасної науки та техніки, посилення міжнародних зв’язків, необхідність співпраці наукової спільноти в різноманітних галузях і потреба забезпечення розвитку комунікації між фахівцями різних країн вимагають від українських науковців віднаходження українських еквівалентів й іншомовних відповідників та укладання галузевих перекладних словників.

Джерела та література:

1. Англо-російсько-український словник : 10 000 термінів-слів та словосполучень / Уклад. Н. Д. Петрова-Соллогуб, Д. П. Богиня. Вінниця : Нова Книга, 2003. 448 с.
2. Вискушенко С. А. До проблеми розробки двомовного термінологічного тематичного словника англійської фахової мови тваринництва. *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство : зб. наук. праць*. Луцьк : Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки, 2011. № 3. Ч. 2. С. 194–197.
3. Іванова О. Термінологічні словники: класифікаційні ознаки. *Українська мова : наук.-теорет. журнал*. 2006. № 4. С. 84–94.
4. Катиш Т. В. Перекладні термінологічні словники з радіоелектроніки. *Вісник Запорізького національного університету. Серія : Філологічні науки*. 2017. № 2. С. 94–100.
5. Конопляник Л. М. Особливості укладання нових галузевих словників (на прикладі англо-українського словника з фізики). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. № 11. Т. 1. С. 119–122.
6. Краус Н. М., Краус К. М. Українсько-російсько-англійський термінологічний словник з економічної теорії. К. : “Центр учбової літератури”, 2015. 328 с.
7. Лазуткін М. І., Слинко Г. І., Журавель М. О. Термінологічний словник з охорони праці, цивільного захисту та безпеки життєдіяльності : навч. посіб. для студентів усіх спеціальностей будь-якої форми навчання. Запоріжжя : ЗНТУ, 2019. 154 с.
8. Ніколайчук С. В., Ніколайчук Ю. В. Словник податкових, фінансових та юридичних термінів : німецько-російсько-український. Українсько-російсько-німецький. К. : ІНКООС, 2011. 320 с.
9. Радзієвська С. О., Чекман І. С. Принципи укладання англо-українського словника-довідника з нанонауки. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(1). С. 171–179.
10. Російсько-українсько-англійський військовий словник : близько 20000 слів / Уклад. В. Я. Карачун, І. А. Черненко, С. М. Чиж, О. О. Карачун. К. : Техніка, 2001. 750 с.
11. Симоненко Л. Тлумачно-перекладна термінографія. *Українська лексикографія в загальнослов’янському контексті : теорія, практика, типологія : зб. наук. праць*. К. : Ін-т української мови НАН України, 2011. С. 308–313.
12. Словник сучасного правничого терміновживання : українсько-російсько-англійський. Близько 30 тисяч слів і словосполучень / Уклад. С. М. Бєрвено, В. С. Калашник, В. С. Козадаєв та ін. Х. : Право, 2017. 368 с.

13. Словник української біологічної термінології. К. : КММ, 2012. 744 с.
14. Солод В. Ю., Мамасєв Л. М., Нікулін О. В. Тривимірний словник з технічної механіки та машинобудування для студентів-механіків очної та заочної форм навчання. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2016. 103 с.
15. Українсько-російсько-англійський, англо-українсько-російський, російсько-українсько-англійський словник основних фізичних термінів / Уклад. В. Ю. Вдов'яков. Х. : ХНУПС, 2018. 76 с.
16. Українсько-російсько-англійський словник науково-технічних термінів з машинобудування для студентів технічних спеціальностей усіх форм навчання. 700 термінів / Уклад. Е. А. Бажміна, В. І. Гонтаренко. Запоріжжя : ЗНТУ, 2016. 42 с.
17. Школьна Н. Особливості укладання двомовного друкованого словника спеціалізованої галузі (промислової автоматизації). *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Видавничий дім "Гельветика", 2019. Вип. 23. Т. 3. С. 69–76.
18. Шуневич Б. І. Сучасні способи відбору термінів та укладання перекладних словників нових терміносистем. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка : зб. наук. праць*. Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2008. Вип. 38. С. 90–93.
19. Юдіна С. М. Українсько-російсько-англійський словник для фізиків. К. : УМІФ, 2017. 880 с.

References:

1. Anhlo-rosiys'ko-ukrayins'kyi slovnyk : 10 000 terminiv-sliv ta slovospoluchen' / Uklad. N. D. Petrova-Solohub, D. P. Bohynya. Vinnytsya : Nova Knyha, 2003. 448 s.
2. Vyskushenko S. A. Do problemy rozrobky dvomovnoho terminolohichnoho tematychnoho slovnyka anhliys'koyi fakhovoyi movy tvarynnystva. *Naukovyy visnyk Volyn's'koho natsional'noho universytetu im. Lesi Ukrayinky. Filolohichni nauky. Movoznavstvo : zb. nauk. prats'.* Luts'k : Volyn's'kyi natsional'nyy un-t im. Lesi Ukrayinky, 2011. № 3. Ch. 2. S. 194–197.
3. Ivanova O. Terminolohichni slovnyky: klasyfikatsiyni oznaky. *Ukrayins'ka mova : nauk.-teoret. zhurnal*. 2006. № 4. S. 84–94.
4. Katysh T. V. Perekladni terminolohichni slovnyky z radioelektroniky. *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Seriya : Filolohichni nauky*. 2017. № 2. S. 94–100.
5. Konoplyanyk L. M. Osoblyvosti ukladannya novykh haluzevykh slovnykiv (na prykladi anhlo-ukrayins'koho slovnyka z fizyky). *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya : Filolohiya*. 2014. № 11. T. 1. S. 119–122.
6. Kraus N. M., Kraus K. M. Ukrayins'ko-rosiys'ko-anhliys'kyi terminolohichnyy slovnyk z ekonomichnoyi teorii. K. : "Tsentr uchbovoyi literatury", 2015. 328 s.
7. Lazutkin M. I., Slyn'ko H. I., Zhuravel' M. O. Terminolohichnyy slovnyk z okhorony pratsi, tsyvil'noho zakhystu ta bezpeky zhyttiediyal'nosti : navch. posib. dlya studentiv usikh spetsial'nostey bud'-yakoyi formy navchannya. Zaporizhzhya : ZNTU, 2019. 154 s.
8. Nikolaychuk S. V., Nikolaychuk Yu. V. Slovnyk podatkovykh, finansovykh ta yurydychnykh terminiv : nimets'ko-rosiys'ko-ukrayins'kyi. *Ukrayins'ko-rosiys'ko-nimets'kyi*. K. : INKOS, 2011. 320 s.
9. Radziyevs'ka S. O., Chekman I. S. Pryntsypy ukladannya anhlo-ukrayins'koho slovnyka-dovidnyka z nanonauky. *Terminolohichnyy visnyk*. 2013. Vyp. 2(1). S. 171–179.
10. Rosiys'ko-ukrayins'ko-anhliys'kyi viys'kovyy slovnyk : blyz'ko 20000 sliv / Uklad. V. Ya. Karachun, I. A. Chernenko, S. M. Chyzh, O. O. Karachun. K. : Tekhnika, 2001. 750 s.
11. Symonenko L. Tlumachno-perekladna terminohrafiya. *Ukrayins'ka leksykohrafiya v zahal'noslov'yans'komu konteksti : teoriya, praktyka, typolohiya : zb. nauk. prats'.* K. : In-t ukrayins'koyi movy NAN Ukrainy, 2011. S. 308–313.
12. Slovnyk suchasnoho pravnychoho terminovzhyvannya : ukrayins'ko-rosiys'ko-anhliys'kyi. Blyz'ko 30 tysyach sliv i slovospoluchen' / Uklad. S. M. Berveno, V. S. Kalashnyk, V. S. Kozadayevev ta in. Kh. : Pravo, 2017. 368 s.
13. Slovnyk ukrayins'koyi biolohichnoyi terminolohiyi. K. : KMM, 2012. 744 s.
14. Solod V. Yu., Mamayev L. M., Nikulin O. V. Trymovnyy slovnyk z tekhnichnoyi mekhaniky ta mashynobuduvannya dlya studentiv-mekhanikiv ochnoyi ta zaочноyi form navchannya. Dniprodzerzhyn's'k : DDTU, 2016. 103 s.
15. Ukrayins'ko-rosiys'ko-anhliys'kyi, anhlo-ukrayins'ko-rosiys'kyi, rosiys'ko-ukrayins'ko-anhliys'kyi slovnyk osnovnykh fizychnykh terminiv / Uklad. V. Yu. Vdov'onkov. Kh. : KhNUPS, 2018. 76 s.
16. Ukrayins'ko-rosiys'ko-anhliys'kyi slovnyk nauko-tekhnichnykh terminiv z mashynobuduvannya dlya studentiv tekhnichnykh spetsial'nostey usikh form navchannya. 700 terminiv / Uklad. E. A. Bazhmina, V. I. Hontarenko. Zaporizhzhya : ZNTU, 2016. 42 s.
17. Shkol'na N. Osoblyvosti ukladannya dvomovnoho drukovanoho slovnyka spetsializovanoyi haluzi (promyslovoyi avtomatyzatsiyi). *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk : mizhvuziv's'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh Drohobits'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych : Vydavnychyy dim "Hel'vetyka", 2019. Vyp. 23. T. 3. S. 69–76.
18. Shunevych B. I. Suchasni sposoby vidboru terminiv ta ukladannya perekladnykh slovnykiv novykh terminosystem. *Visnyk Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka : zb. nauk. prats'.* Zhytomyr : Vyd-vo Zhytomyrs'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka, 2008. Vyp. 38. S. 90–93.
19. Yudina S. M. Ukrayins'ko-rosiys'ko-anhliys'kyi slovnyk dlya fizyky. K. : UMIF, 2017. 880 s.

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

Отримано: 16 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: mail_tanya@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-154-157

Бублик Т. С. Парадокс як ключовий компонент ідіостилю автора (на матеріалах творів Ошо). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 154–157.

УДК: 811.111

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8474-2137>

Бублик Тетяна Євгенівна,
кандидат філологічних наук,
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПАРАДОКС ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА (НА МАТЕРІАЛАХ ТВОРІВ ОШО)

Статтю присвячено аналізу використання парадоксу у медитативних творах індійського містика Ошо. Виокремлюємо парадокс як ключовий компонент, який використовує автор для актуалізації своєї світоглядної позиції і профілювання думки про помилковість загальноприйнятих уявлень про світ та місце людини у ньому.

У творах автора знаходимо парадокси про людину, природу, просвітлення; парадокси про життя та смерть. Парадокс (доповнений оксимором та антитезою) як один із основних стилістичних засобів, має великий заряд експресії, викликає різні емоції і вживається автором для розкриття ідейно-прагматичного значення творів та їх концептуального наповнення. Припускаємо, що парадоксальність досліджуваних творів обумовлена також впливом філософських вчень сходу, які сповідують самопізнання та самовдосконалення, що є важливішим за пізнання навколишнього світу. Несумісність, позначена парадоксом, є безпосереднім відображенням діалектичної єдності і боротьби протилежностей, що панує в усій природі і знаходить своє віддзеркалення у людському мисленні і світосприйнятті. За допомогою парадоксу автор передає складність і суперечливість як навколишньої дійсності, так і внутрішнього світу людини.

Неодноразово зустрічаємо випадки вживання парадоксу, доповненого порівняннями та паралелізмами. Тому мова автора медитативних творів заслуговує на увагу ще й з погляду наявності в ній цих стилістичних фігур, що часто вживаються у конвергенції та переплетенні для досягнення найвищого риторичного та смислового ефекту. Стилiстичний прийом парадоксу вжито автором щоб розкрити ідейний зміст творів і одночасно актуалізувати ключові концепти: ЖИТТЯ, ІСТИНА, ПРАВДА, ПРОСВІТЛЕННЯ, БУТТЯ тощо. Автор зосереджує увагу на важливих аспектах, загострює увагу читача, змушує подивитись на звичні речі під іншим кутом. Як наслідок стверджуємо, що парадокс у досліджуваних творах виконує актуалізуючу функцію з метою привернення уваги до відомих істин і їх (на думку автора) помилковості.

Ключові слова: парадокс, оксиморон, антитеза, стилістичний засіб, прагматичне значення, концептуальне наповнення.

Tetyana Bublyk,
Candidate of Philological Sciences (Ph.D.),
Ivan Franko National University of Lviv

PARADOX AS A KEY COMPONENT OF THE AUTHOR'S IDIODYSTLE (BASED ON OSHO'S WORKS)

The article is devoted to the analysis of the use of paradox in the meditative works of Indian mystic Osho. We single out the paradox as a key component that the author uses to update his worldview and profile the idea of the erroneousness of conventional ideas about the world and a person's place in it.

In the works of the author we find paradoxes about humans, nature, enlightenment; paradoxes about life and death. The paradox (supplemented by an oxymoron and antithesis) as one of the main stylistic devices, has a large charge of expression, evokes various emotions and is used by the author to reveal the ideological and pragmatic meaning of works and their conceptual content. We assume that the paradoxical nature of the studied works is caused by the influence of philosophical teachings of the East, which profess self-knowledge and self-improvement, which is more important than knowledge of the world around us. Incompatibility, marked by a paradox, is a direct reflection of the dialectical unity and struggle of opposites that prevails in nature and is reflected in human thinking and worldview. With the help of paradox, the author conveys the complexity and contradictions of both the surrounding reality and the inner world of a person.

We have encountered cases of using a paradox, supplemented by similes and parallel constructions. Therefore, the language of the author of meditative works deserves attention in terms of these stylistic figures, which are often used in convergence to achieve the highest rhetorical and semantic effect. The stylistic figure of paradox is used by the author to reveal the ideological content of the works and profile the key concepts: LIFE, TRUTH, ENLIGHTENMENT, BEING, etc. The author focuses on important aspects, sharpens the reader's attention, makes you look at familiar things from a different angle. As a result, we claim that the paradox in the studied works performs an actualizing function in order to draw attention to known truths and their (according to the author) erroneousess.

Keywords: paradox, oxymoron, antithesis, stylistic device, pragmatic meaning, conceptual content.

Парадоксально-ірраціональне, так можемо охарактеризувати стиль і спосіб викладу думок індійського містика і гуру неоіндуїзму – Бхагавана Шрі Раджніша, більш відомого як Ошо. Дуже часто, залежно чи не залежно від нас, у нашому житті відбуваються парадоксальні події, нерідко люди здійснюють парадоксальні вчинки; проаналізувавши історичну перспективу, також знаходимо багато парадоксального в історії людства. Можемо припустити, що тяжіння до парадоксального закладено у людській природі, аспект, який, ймовірно, і знаходить своє відображення у концептуальному трактуванні людини автором досліджуваних творів.

Парадокс – термін грецького походження, що означає дивний (*para* – проти, *doxia* – думка) вислів, що протиставляється загальній істині і заперечує її; суперечливість парадоксу спонукає до подальших роздумів над висловлюванням (Словник художніх засобів і тропів, 2011: 121-122). Парадокс у логіці означає неочікуване, незвичне, дивне висловлення, яке різко не узгоджується із загально визнаною думкою або навіть суперечить здоровому глуздові (Філософський енциклопедичний словник, 2002: 431), у філософії визначається як суперечливе міркування, що зумовлене не порушенням внутрішньо-теоретичних правил, а їх позапредметним застосуванням [Кондаков, 1975: 465].

Стилістична природа парадоксу недостатньо досліджена: його характеризують як антитезу чи оксиморон (Н. Д. Арутюнова, В. Г. Домбровський), оскільки в їх основі лежить семантика невідповідності. Автори “Загальної риторики” об’єднують парадокс з оксимороном, а К.М. Яшина відзначає антитезну основу парадоксу та стверджує, що парадокс у художньому тексті – це “змістовний” парадокс, судження, яке суперечить усталеному знанню (Яшина, 2007: 281). Парадоксальні висловлювання розглядалися О.О. Селівановою на матеріалі української фразеології. Г. Я. Семен вивчає парадокси в Біблії, Н. В. Гуйванюк аналізує парадокс як один із типів антитетичних конструкцій, О. В. Ємець дотримується думки, що парадокс в основному реалізується за допомогою оксиморону та антитези, а також взаємодії цих двох засобів із градацією та каламбуром (Ємець, 2010: 35-37). Вважається, що парадокс належить до фігур думки, а не фігур слова. Фігури думки, на відміну від фігур слова (мови), стосуються змісту, а не способу вираження (Москвін, 2006: 27), таким чином, фігури думки реалізуються у таких мовних засобах, як фігури протилежності, передусім, антитеза та оксиморон.

У сферу наших зацікавлень потрапили медитативні твори Ошо, які рясніють численними стилістичними фігурами, ключовим серед яких виступає парадокс. **Матеріалом** дослідження слугують збірки автора, написані ним власноруч (оскільки багато творів автора записували його учні під час його промов), а саме “*A cup of tea*” та “*Seeds of wisdom*” загальним обсягом 412 сторінок.

Варто зазначити, що парадоксальні конструкції у творах побудовані на твердженнях, що цілковито розходяться із загальноприйнятими судженнями, що, тим самим, підсилює суб’єктивність висловлювання. Особливості використання парадоксальних висловлювань у медитативних творах досліджуваного автора не привертала увагу мовознавців, що, власне, складає **актуальність** даного дослідження. Як наслідок, **мета** дослідження полягає у виокремленні парадоксальних конструкцій, що актуалізують світоглядну позицію автора та концептуально наповнюють досліджувані твори.

Зазначимо, що у медитативних творах фігури протиставлення (парадокс, оксиморон, антитеза) в поєднанні з іншими стилістичними засобами є одними із способів структурно-семантичної організації творів та домінують ідіостилію автора, спрямованих на розкриття ідейно-концептуального наповнення творів. Власне, на парадоксі сприйняття світу і побудована вся філософія Ошо: він вчитель-проповідник, але вважає релігію, правила та умовності деструктивним чинником для розвитку особистості “*People ask me what religion I belong to. I answer, “I am religious but I do not belong to any religion”*” (Osho, 1971: 83); намагається діяти як наставник, але тут же постулює одну з головних для його парадоксальної філософії ідею: “*Life is an infinite mystery, therefore those who are filled with knowledge are deprived of life.*

Life becomes known only to the innocent, to those whose intuition is not covered with the dust of knowledge” (Osho, 1971: 13).

У використанні парадоксів, автор як завжди послуговується зрозумілими, повсякденними поняттями без надмірної абстрактності чи абстрактності, що лише додатково підтверджує думку, що “парадокс – це художній засіб, що ґрунтується на суперечливості: вислів, у якому висновок не збігається з доведенням, а, навпаки, суперечить йому” (Безпечний, 2009: 140). Припускаємо, що парадоксальність досліджуваних творів обумовлена також впливом філософських вчень сходу, які сповідують самопізнання та самовдосконалення, що є важливішим за пізнання навколишнього світу.

‘I’ is the only possession.

‘I’ is the only world.

He alone who drops it is a non-possessor, a sannyasin.

‘I’ is the world (Osho, 1994: 80).

To give away the ‘I’ is the real spiritual revolution and transformation, because it is in the empty space left by this ‘I’ where that arrives which is not my ‘I’ but that of the whole. ... As he drops becoming the ‘I’ he can be ‘I’. Dropping the illusion of his center, he can attain the true center. The moment he decentralizes his own center, he instantly attains to the center (Osho, 1994: 81).

Тематичний критерій аналізу лексики дозволяє виокремити певні ключові групи парадоксів. Як наслідок виокремимо:

- парадокси про людину;

What is known in these few moments – the silence, the beauty, the truth – it gives you strength to live simultaneously on two planes. Then you are in the world, yet you are not of the world. Then there is no bondage, and life is liberated. You are in water, yet the water does not touch you (Osho, 1994: 71).

The courage to be empty

is all that is needed to become one with the all.

Those who are full stay empty,

and those who are empty become filled -

such are His mathematics (Osho, 1994: 40).

- парадокси про природу;

During the rains, when the clouds pour forth water, the hills remain dry but the valleys, which had also been dry, are filled. Be like the valleys, not like the hills. Do not fill yourself, empty yourself. The divine is constantly showering on you: he who is empty to receive that shower becomes full (Osho, 1971: 23).

- парадокси про просвітлення;

Truth is attained through a sudden explosion, not gradually.

Emptiness is the solution, not words. Becoming answerless is the answer (Osho, 1994: 12).

- парадокси про життя/смерть.

Drop is to be submerged into the ocean; now I find that the ocean itself has fallen into the drop. But the one who becomes ready to receive death finds that there is no death, and the one who becomes ready to be annihilated finds that there is something in him which cannot be annihilated. This paradox is the law of life (Osho, 1994: 68).

Є низка прикладів, де парадоксальність висловлювань посилена оксимороном, використання якого полягає у поєднанні логічно несумісних слів у тексті, створює нове уявлення та вирізняється водночас великим емоційно-експресивним навантаженням (Доломан, 1984: 73).

Silence also speaks, it speaks and speaks so much!

Silence can speak even where words fail.

The void envelops even that which lines cannot

contain, in fact what can resist the embrace of the great void?

Nothing is left unsaid by silence (Osho, 1971: 45).

Love is also fire,

but a cool fire (Osho, 1971: 58).

Вищенаведений приклад, власне, підтверджує думку про те, що парадокс – це алогізм на рівні речення або кількох речень, на відміну від оксиморону, який актуалізує алогізм на рівні словосполучення.

Амбівалентність, викликана вживанням парадоксів та контрастів, підкреслює помилковість нашого звичного уявлення про життя. *Man's mind is wonderful. It holds the mystery of the world and of liberation. Sin and virtue, bondage and liberation, hell and heaven reside within it. Darkness and light are its own creation. Birth is in it and death too is in it. It alone is the door to the external world, it alone is the ladder to the internal being* (Osho, 1994: 25). Несумісність, позначена парадоксом, є безпосереднім відображенням діалектичної єдності і боротьби протилежностей, що панує в усій природі і знаходить своє віддзеркалення у людському мисленні і світосприйнятті. За допомогою парадоксу автор передає складність і суперечливість як навколишньої дійсності, так і внутрішнього світу людини.

Досліджувані стилістичні засоби медитативних творів спрямовані на реалізацію основної ідеї автора та актуалізують своєрідну прагматику його творів, мету його вчення в цілому – пошук істини, який є парадоксально складним та водночас простим завданням.

For in seeking, the seeker is present.

So don't seek but lose yourself.

He who loses himself finds truth.

I don't say: seek and you will find.

I say: he who loses himself finds (Osho, 1971: 37).

Тропеїчне звучання творів автора доповнює ще одна стилістична фігура, що корелює на логіко-філософському рівні з ідеєю парадоксального пошуку істини та щастя – антитеза. Антитеза (від гр. ἀντίθεσις – протиставлення) як стилістична фігура – це “особливо підкреслене протиставлення протилежних життєвих явищ, понять, почуттів, думок, людських характеристик” (Лесин, 1971: 28); тому антитеза, як логіко-семантичний вид паралелізму, також слугує одним із основних засобів маніфестації парадоксальності постулатів автора. Як наслідок, наступні парадоксальні висловлювання є одночасно антитезою.

Religiousness is a leap from the notion of many into oneness.

Where there is no thought, but only absence of thought, where there is no choice, only choicelessness, where there are no words, only wordlessness, there we enter religion (Osho, 1994: 9).

У своїй природі парадокс зображає контраст, який одночасно виступає антитезою до загальноновизнаного, усталеного уявлення. Метод такого протиставлення вжито з певною метою – показати помилковість наших уявлень про життя, виразити релігійні та філософські протиріччя, виявити контраст, що лежить в основі наших суджень і одвічних істин.

Неодноразово зустрічаємо випадки вживання парадоксу, доповненого порівняннями та паралелізмами.

Die, so that you can live!

When the seed destroys itself, it becomes the tree;

when the drop loses itself, it becomes the ocean.

There is a music which has no sound;

the soul is restless for such silent music (Osho, 1994: 88).

Тому мова медитативних творів заслуговує на увагу ще й з погляду наявності в ній цих стилістичних фігур, що часто вживаються у конвергенції та переплетенні для досягнення найвищого риторичного та смислового ефекту, оскільки, за допомогою контрастного зіставлення фактів, як зазначає Л.М. Полюга, “найяскравіше вимальовується їх глибина, бо на темному фоні найчіткіше видніється ясне, звучання чудово сприймається в тиші, знайшовши кінець чогось, підсвідомо шукаємо його спочатку” (Полюга, 1999: 6).

No-action will unravel the mystery of the 'I', because all action leads away.

No-action takes us to existence. Where action ceases existence reveals itself.

No-action will give that to us, because that is in existence even before the activities.

There is no path leading 'there', because 'there' is 'here' (Osho, 1994: 10).

Парадокс безпосередньо пов'язаний з одним з основних засобів створення стилістичного ефекту – ефектом обманутого очікування, коли загальноновизнане цілковито заперечується.

Стилістичний прийом парадоксу вжито автором щоб розкрити ідейний зміст творів і одночасно актуалізувати ключові ідеї і концепти: ЖИТТЯ, ІСТИНА, ПРАВДА, ПРОСВІТЛЕННЯ, БУТТЯ тощо. Автор актуалізує увагу на важливих аспектах у художньому творі, загострює увагу читача, змушує подивитись на звичайні речі під іншим кутом, тому стверджуємо,

що парадокс у досліджуваних творах виконує актуалізуючу функцію з метою привернення уваги до загальнолюдських істин і їх (за переконаннями автора) помилковості.

Таким чином, базуючись на притаманним людській природі особливостям, зокрема на її властивості сприймати та запам'ятовувати контрастні предмети і явища значно гостріше, виразніше, ніж неконтрастні, парадокс (доповнений нерідко оксимороном та антитезою) як один із ключових стилістичних засобів, має великий заряд експресії, викликає різні емоції і вживається автором для розкриття ідейно-прагматичного значення творів та їх концептуального наповнення.

Перспективним видається нам дослідження особливостей парадоксу в концептуальному аспекті, оскільки суперечливість притаманна як художньому, так і повсякденному мисленню.

Джерела та література:

1. Безпечний І. В. Теорія літератури. Київ : Смолоскип. 2009. 388 с.
2. Доломан С. Є. Оксюморон у мові поезії. *Культура слова*. 1984. Вип. 27. С. 73–76.
3. Ємець О. В. Стилiстичнi засоби створення парадоксу у гумористичних текстах. Вісник Житомирського державного університету ім. Івана Франка. 2010. № 51. С. 35–38.
4. Кондаков М. И. Логический словарь-справочник. Изд 2-е, испр. и доп. Москва : Наука. 1975. 717 с.
5. Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів. Київ. 1971. 431 с.
6. Москвин В. П. Стилистика русского языка: теоретический курс. Ростов на Дону : Феникс. 2006. 630 с.
7. Словник художніх засобів і тропів / автор-укладач В.Ф. Святовець. Київ : Академія. 2011. 176 с.
8. Філософський енциклопедичний словник. Довідкове видання / за ред. В. І. Шинкарука. Київ : Абрис. 2002. 742 с.
9. Яшина Е. Н. Виды парадокса в художественном тексте. *Вестник Тамбовского ун-та*. 2007. № 8. С. 280–288.
10. Osho. A cup of tea. 1971. URL : https://www.oshorajneesh.com/download/osho-books/hindi-translations/A_Cup_of_Tea.pdf
11. Osho. Seeds of wisdom. 1994. URL : <http://www.alaalsayid.com/ebooks/OSHO%20pdf/Seeds%20of%20Wisdom.pdf>

References:

1. Bezpechnyy I.V. (2009). *Teoriya literatury* [Theory of literature]. Kyiv : Smoloskyp [in Ukrainian].
2. Doloman S.Ye. (1984). *Oksymoron u movi poeziyi. Kul'tura slova* [Oxymoron in the language of poetry]. 1984. Vyp. 27 [in Ukrainian].
3. *Filosof's'kyi entsyklopedychnyy slovnyk. Dovidkove vydannya* [Philosophical encyclopedic dictionary. Reference edition] (2002) / Za red. V.I. Shynkaruka. Kyiv : Abrys [in Ukrainian].
4. Kondakov M.I. (1975). *Logicheskii slovar'-spravochnik* [Logical dictionary-reference book]. Izd 2-ye, ispr. i dop. Moskva : Nauka [in Russian].
5. Lesyn V.M., Pulynets' O.S. (1971). *Slovnyk literaturoznavchykh terminiv* [Dictionary of literary terms]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Moskvyn V.P. (2006). *Stilistika russkogo yazyka: teoreticheskii kurs* [Stylistics of the Russian language: a theoretical course]. Rostov na Donu : Feniks [in Russian].
7. Osho. A cup of tea. (1971). URL : https://www.oshorajneesh.com/download/osho-books/hindi-translations/A_Cup_of_Tea.pdf
8. Osho. Seeds of wisdom. (1994). URL : <http://www.alaalsayid.com/ebooks/OSHO%20pdf/Seeds%20of%20Wisdom.pdf>
9. *Slovnyk khudozhnikh zasobiv i tropiv* [Dictionary of artistic means and tropes] (2011) / avtor-ukladach V.F. Svyatovets'. Kyiv : Akademiya [in Ukrainian].
10. Yashina Ye.N. (2007). *Vidy paradoksa v khudozhestvennom tekste* [Types of paradox in the literary text]. *Vestnik Tambovskogo un-ta*. № 8 [in Russian].
11. Yemets' O.V. [2010]. *Stylistychni zasoby stvorennia paradosu u humorystychnykh tekstakh* [Stylistic means of creating a paradox in humorous texts]. *Visnyk Zhytomyr's'koho derzhavnoho universytetu im. Ivana Franka*. 2010. № 51 [in Ukrainian].

Отримано: 16 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 2 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

juliaklu2004@yahoo.com

irynaklyufinska@yahoo.fr

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-158-161

Gurmak Yu. M., Klyufinska I. M. La periphrase: mode de parler «autrement» chez les auteurs précieux français. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 158–161.

УДК: 811.133.1'38:821.133.1'06

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4265-6246>**Yuliya Gurmak,**

PhD en Philologie,

Université nationale technique du pétrole et du gaz d'Ivano-Frankivsk

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2872-8557>**Iryna Klyufinska,**

Chargé de cours à la chaire de la philologie et de la traduction,

Université nationale technique du pétrole et du gaz d'Ivano-Frankivsk

**LA PERIPHRASE : MODE DE PARLER «AUTREMENT»
CHEZ LES AUTEURS PRECIEUX FRANÇAIS**

L'article examine la présentation langagière, les caractéristiques stylistiques et les types de la périphrase. La périphrase se situe justement dans le cadre des phénomènes tant langagiers que socio-culturels, qui, tout en conservant leurs caractéristiques principales, connaissent les influences culturelles et sociales, reflétant le développement des perceptions, des attentes et des instincts humains. La complexité de la structure sémantique de la périphrase grâce à laquelle le discours devient plus riche et beaucoup plus intéressant attire toujours l'attention des linguistes. Les recherches théoriques portant sur ce moyen linguistique sont illustrées par des exemples tirés des textes d'auteurs français de la période de la préciosité. Le recours à la description périphrastique servait les auteurs précieux à «coder» leurs œuvres afin qu'elles deviennent inaccessibles à tout le monde. L'article présente aussi l'essai de classer les périphrases employées par les auteurs précieux selon les catégories sémantiques et d'après leur rôle dans le texte, ce qui aide à «mettre de l'ordre» dans le lexique figuré des précieux et de prouver le sérieux du langage précieux. En outre, la périphrase est présentée non seulement comme un phénomène linguistique, mais aussi comme un événement culturel important.

Mots-clés : périphrase, expressivité, préciosité, implicite, métaphore.**Гурмак Юлія Михайлівна,**

кандидат філологічних наук,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

Клюфінська Ірина Михайлівна,

доцент кафедри філології та перекладу,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

**ПЕРИФРАЗ: СПОСІБ РОЗМОВЛЯТИ «ПО-ІНШОМУ»
СЕРЕД ПРЕЦІОЗНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ АВТОРІВ**

У статті досліджено мовне представлення, стилістичні характеристики та види перифразу. Перифраз знаходиться на перехресті як мовних, так і соціокультурних явищ, які, зберігаючи свої основні характеристики, піддаються культурним та соціальним впливам, відображаючи розвиток людських уявлень, очікувань та інстинктів. Складність семантичної структури перифразу, завдяки якій мовлення стає багатішим і набагато цікавішим, завжди привертає увагу лінгвістів. Перифраз – динамічна й цікава стилістична фігура, яка скоріше дає описове представлення предметів, явищ чи людей, ніж їх прямі назви. Перифраз семантично навантажений і передає не лише інформаційне повідомлення, а й його емоційно-експресивні та оцінні характеристики. Цей стилістичний засіб використовується в художній літературі і за своїми видами та функціями близький до евфемізмів, метафор, антифраз, неологізмів. Теоретичні дослідження цього мовного засобу проілюстровані прикладами з текстів французьких авторів періоду преціозності. Використання перифрастичного опису служило преціозним авторам для «кодування» їхніх творів, щоб вони стали недоступними для всіх. У статті також представлено спробу класифікації перифразів, які вживалися преціозними авторами, за семантичними категоріями та відповідно до їх ролі в тексті, що допомагає «навести порядок» в образній лексиці преціозників та довести серйозність преціозної мови. Крім того, перифраз представлено не лише як мовне явище, а й як важливий культурний феномен.

Ключові слова: перифраз, експресивність, преціозність, імпліцитність, метафора.**Yuliya Gurmak,**

PhD of Philological Sciences,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Iryna Klyufinska,

Associate professor of department of Philology and Translation,

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

PERIPHRAISIS: A WAY TO SPEAK «DIFFERENTLY» AMONG PRECIOUS FRENCH AUTHORS

The article is devoted to the verbal presentation, stylistic characteristics and types of periphrasis and analysis of its use in fiction. Periphrasis is situated precisely within the framework of both linguistic and socio-cultural phenomena, which, while retaining their main characteristics, experience cultural and social influences, reflecting the development of human perceptions, expectations and instincts.

Complexity of semantic structure of periphrasis, thanks to which the speech becomes richer and much more interesting, always attracts the attention of linguists. Periphrasis is a dynamic and interesting stylistic figure that gives a descriptive representation of objects, phenomena or people rather than their direct names. Periphrasis is semantically loaded and conveys not only the information message, but also its emotionally expressive and evaluative characteristics. This stylistic figure is used in fiction and by its types and functions it is close to euphemisms, metaphors, antiphrasis, and neologisms. Theoretical information about this artistic method is illustrated with examples from the texts of French authors of the period of précieuxity. Periphrastic description served precious authors to «code» their works so that they became inaccessible to everyone. The article also presents the attempt to classify the periphrases used by precious authors according to semantic categories and to their role in the text, which helps to «put order» in the figurative lexicon of the precious and prove the seriousness of the precious language. In addition, the periphrasis is considered not only as a linguistic phenomenon, but also as the one of general culture.

Keywords: periphrasis, expressiveness, précieuxity, implicitness, metaphor.

Introduction. Dans le processus général du progrès de la société, la langue subit elle aussi des changements de paradigme en rejetant le matériel vieilli et en acceptant le nouveau. A travers son histoire, elle connaît de multiples métamorphoses qui touchent ses domaines fondamentaux. Le langage est une sorte de médiation ou de remplacement entre l'homme et la réalité.

La périphrase, figure de style que nous avons choisie pour notre étude, se situe justement dans le cadre des phénomènes tant langagiers que socio-culturels, qui, tout en conservant leurs caractéristiques principales, connaissent les influences culturelles et sociales, reflétant le développement des perceptions, des attentes et des instincts humains.

L'objectif de l'article est d'étudier et de montrer les caractéristiques et les fonctions générales de ce phénomène en utilisant les exemples des textes de l'époque de la préciosité puisque cette période est considérée comme un des moments critiques de la littérature et de l'histoire françaises.

La complexité de la structure sémantique de la périphrase grâce à laquelle le discours devient plus riche et beaucoup plus intéressant a attiré notre attention et le désir de trouver le mot de cette énigme nous a motivé à faire cette recherche. En plus, l'étude de ce phénomène linguistique et stylistique nous semble être importante et toujours **actuelle** compte tenu de son emploi fréquent dans les textes des époques précédentes et dans le langage moderne.

Bien qu'un grand travail scientifique concernant la périphrase soit déjà fait par des chercheurs différents (Murat, Bacry, Sirivla, Maslova), nous avons réussi à y apporter quelques **nouveautés**. Nous avons juxtaposé et analysé les définitions de cette figure stylistique présentées par les sources lexicographiques ukrainiennes et françaises et les réflexions théoriques des chercheurs de différents pays pour élargir et globaliser l'étude de ce phénomène. Nous trouvons que notre travail pourrait servir d'une des pierres fondamentales dans la rédaction ultérieure d'un dictionnaire français-ukrainien des périphrases qui contiendra le lexique de la période de Préciosité. Nous avons aussi essayé de classer les périphrases employées par les auteurs précieux selon les catégories sémantiques et d'après leur rôle dans le texte, ce qui aide à «mettre de l'ordre» dans le lexique figuré des précieux et de prouver le sérieux du langage précieux.

Les différents avis sur la préciosité. La périphrase était la figure de style la plus efficace et la plus utilisée dans les œuvres des précieux. C'est bien connu qu'il existe tout un débat concernant la question de l'existence même du courant précieux et de sa manière extraordinaire du langage. Il y a des auteurs qui affirment que la préciosité n'est qu'un mythe littéraire. Et cette façon distinctive de converser et de se conduire dans la société mondaine de l'époque, où les femmes jouaient un rôle prédominant (Dufour-Maître, 2008), ils l'appellent «la galanterie». Ils sont convaincus que c'est le grand succès de la pièce de Molière à Paris qui a créé la légende d'une préciosité qui dès lors a commencé à exister indépendamment de la comédie et avant elle (Duchêne, 2001 ; Pelous, 1980). D'autre part, beaucoup de chercheurs répondent à ces affirmations controversées et attribuent à la Préciosité une place importante dans l'histoire et la littérature françaises. Adam établit même d'après les textes de ce temps-là les dates exactes de la «naissance» et de la «mort» de ce courant :

La Préciosité naît exactement en 1654 [...] Tous ces textes datent des années 1654-1661 [...] C'est qu'après cette date il n'y a plus de vogue précieuse. Il y a encore, bien entendu, des femmes qui restent fidèles à cette mode, et l'on trouve donc le mot de précieuse appliqué à telle ou telle. La Préciosité, en tant que phénomène de la vie sociale, a cessé d'exister. (Adam, 1951:35, 37).

Lathuillère, qui a analysé d'une perspective linguistique ce courant dès 1966, est revenu à la description de cette «langue» dans l'article «La langue des précieux» pour implicitement répliquer, par la voie philologique, aux adversaires (Lathuillère, 1987). Dans notre recherche, nous acceptons l'avis d'Adam, de Lathuillère et d'autres auteurs qui considèrent la préciosité comme un mouvement intellectuel. Dans les œuvres précieuses, hormis leur légèreté, leur gaieté et leur romantisme, nous voyons le caractère sérieux avec aspiration à l'idéal de grandeur et de noblesse.

La complexité du langage des précieux. Avec la tendance à l'abstraction, le langage précieux semble être encombrant et peu compréhensible, mais c'est fait exprès. Sans nommer les choses, les objets, les phénomènes, les personnes par leurs noms, ne donnant que leurs descriptions, leurs présentations imaginatives, les auteurs précieux ont cherché à se distinguer, à montrer leur exclusivité et leur privilège dans le comportement, la tenue, et, bien sûr, dans le discours, ce que nous avons déjà mentionné dans nos études antérieures (Gurmak, 2011; Gurmak, 2012). L'image exagérée, les caractéristiques métaphorisées, l'emploi des néologismes ont mené à la création d'un véritable «jargon» précieux, qui se caractérisait par l'utilisation exclusive des «bons» mots corrects et des expressions spéciales et élégantes qui n'avaient rien à voir avec la langue commune. Par exemple, pour ne pas utiliser le mot *les pieds* considéré comme trop simple et vulgaire, les précieux le remplaçaient par la périphrase «les chers souffrants». Aussi est-il clair qu'un mot *accoucher*, inhérent à la nature humaine, était trop brutal pour les visiteurs des salons ; c'est pourquoi ils ont appliqué toute leur ingéniosité afin de créer la phrase «subir le contrecoup des plaisirs légitimes» (Somaize, 1856).

Toutes ces réflexions théoriques nous renvoient nécessairement à la notion de périphrase et de ses fonctions.

La définition de la périphrase et quelques exemples de son emploi par les auteurs précieux du XVIIe siècle. Selon la plupart des sources lexicographiques, la périphrase est une figure de style qui présente une mention indirecte d'un objet et décrit l'objet sans le nommer. (Jarrety, 2001 ; PR, 1992; Dauzat, 1938). Les sources ukrainiennes s'inscrivent dans les mêmes orientations. Le *Dictionnaire de la langue ukrainienne* en 11 volumes explique notamment que la périphrase est un dispositif stylistique où un objet est nommé d'une manière descriptive à l'aide de ses traits les plus caractéristiques : tournure descriptive de langage, employée à

la place du nom usuel d'un objet (*Dictionnaire de la langue ukrainienne*, 1975:325). Donc le recours à l'emploi d'une périphrase demande une activité mentale plus intense puisque le reflet de la réalité devient plus compliqué et plus complexe.

C'est justement le cas du langage des précieux. Quand on lit dans un texte précieux la phrase «l'ameublement de la bouche», on imagine vite tout d'abord la bouche et quelques meubles dedans ; et c'est seulement après certaines réflexions qu'on comprend qu'il s'agit des dents. Les périphrases précieuses ne sont pas très précises, mais ce n'est pas certainement leur but. N'oublions pas que leur langue devait en premier lieu être belle et différente, c'est pourquoi au lieu d'un balai les précieux et les précieuses disaient parfois «l'instrument de la propreté». Pour nommer un carrosse ils utilisaient la phrase «l'assemblage de quatre corniches», et une boîte était «un bouge portatif». Tous ces exemples sont tirés du recueil d'expressions précieuses *Grand dictionnaire des précieuses ou la clef de la langue des ruelles*, édité par Antoine Baudeau sieur de Somaize entre 1660 et 1661 (Somaize, 1856). Sur cet ouvrage, il existe des points de vue aussi différents que sur la préciosité. Néanmoins, nous le considérons comme une sorte de glossaire du langage précieux, qui aide les lecteurs à «décoder» les textes littéraires français de l'époque. On comprend bien que les phrases présentées par Somaize sont tirées du contexte et sont très personnelles et situationnelles. Chaque auteur a créé ses propres périphrases selon son imagination et son ingéniosité.

Les fonctions de la périphrase. Comme nous l'avons expliqué préalablement, la fonction principale d'une périphrase est la description : au lieu d'un nom la périphrase utilise toute une expression contenant le trait le plus marquant d'un objet, d'une personne ou d'un phénomène. Cependant la périphrase ne se contente pas de les présenter indifféremment, en y ajoutant un jugement ou une attitude qui correspondent le mieux au contenu et au ton du récit. Cette présentation est stylistiquement et sémantiquement marquée, et actualise le sens implicite poussant au second plan le sens explicite. Elle acquiert des connotations nouvelles, révèle l'évaluation de l'auteur et influence la réaction du lecteur ou de l'auditeur. Dans ce cas la périphrase s'approche de la métaphore que nous considérons comme une figure de style basée sur les processus de l'analogie, la substitution et la comparaison implicite. C'est comme dans la phrase «l'empire de Vulcain» que les écrivains et les poètes précieux ont inventée pour désigner la cheminée, se référant au dieu romain du feu. Cette périphrase montre l'érudition et les goûts littéraires des précieux ainsi que leur intention de magnifier et de donner de l'importance à cet objet de l'intérieur. Au XVIIe siècle, c'était la façon de «coder» le sens du texte pour le rendre peu compréhensible aux gens qui n'étaient pas instruits.

En partant de ces explications, la périphrase sert aux interlocuteurs de dissimuler la présentation directe, ouverte de leurs désirs ou de leurs passions physiques, des aspects gênants ou désagréables. Ceci correspond à leur niveau civilisationnel et culturel. C'est pourquoi, à part une fonction informative, la périphrase exerce aussi une fonction d'évaluation et d'influence. Elle est expressive, émotionnelle et permet d'éviter la tautologie. (Sirivla, 2007:11).

Une autre fonction de la périphrase dans un texte est d'«adoucir» un mot taboué ou une phrase offensante, ce qui la rapproche d'un euphémisme. Elle aide à éviter l'emploi des mots trop réalistes qui ne peuvent pas décrire un état mental (par exemple, dans la poésie), mais aussi à mettre en relief un détail important, à donner plus de force à une certaine idée ; à créer une image colorée, à évoquer chez le destinataire des associations, des allusions appropriées, et à les enrichir. La périphrase sert à créer des jeux de mots, des calembours, parfois même des énigmes, à souligner l'ironie, ce qui la rapproche de l'antithèse ; et à donner une évaluation à un phénomène parfois en l'hyperbolisant. Ce style du langage ou de l'écriture permet à l'auteur de penser en images, en symboles. Quand les périphrases sont utilisées pour nommer de nouvelles réalités de la vie, des objets et des phénomènes qui n'existaient pas avant et n'avaient pas leurs propres noms, elles s'approchent des néologismes.

La classification des périphrases précieuses selon leur rôle dans un texte littéraire et leur sens. En conformité avec les caractéristiques citées ci-dessus, nous pouvons conclure que les périphrases employées dans un texte littéraire peuvent être classées selon les catégories suivantes :

- informatives ;
- évaluatives-expressives ;
- figuratives-expressives ;
- émotionnelles-expressives.

Les périphrases informatives sont conditionnées par les intentions de l'auteur. Elles sont utilisées pour expliquer, décrire un objet ou un phénomène, concrétiser la base informative de l'énoncé. Elles assurent également une perception adéquate par le destinataire de l'information transmise (Sirivla, 2007:14). Chez les précieux, il fallait utiliser l'expression «l'élément liquide» ou «le troisième élément» au lieu du mot *l'eau*. C'est justement cette expression que les précieux employaient pour désigner la pluie : «le troisième élément tombe» au lieu de «il pleut». De même, ils considéraient que c'était plus approprié d'appeler le feu «l'élément combustible». Les auteurs précieux substituaient non seulement les noms. Ils ont aussi attenté aux verbes. Donc, le verbe *se peigner* était remplacé par l'expression «se délabyrinther les cheveux», et le verbe *rire* signifiait «perdre son sérieux» (Somaize, 1856) et ainsi de suite. On peut rapporter toutes ces périphrases à la catégorie informative. Mais elles contiennent une certaine expressivité, dont les précieux ne pouvaient pas se passer, présentée par les mots sémantiquement marqués : attributs «portatif», «liquide», «sérieux», verbe «se délabyrinther», etc.

La plupart des périphrases précieuses sont métaphoriques. Elles ont un caractère plus ou moins émotionnel et expressif avec une certaine évaluation personnelle, de sorte qu'il est difficile de les diviser strictement en évaluatives-expressives, figuratives-expressives et émotionnelles-expressives. Par conséquent, nous les considérons comme des périphrases métaphoriques tout simplement.

Les précieux n'ont omis aucune sphère de la vie sociale avec les corrections dictées par leur aspiration à la beauté. A titre d'exemple, citons les phrases dans lesquelles ils abordent les :

- objets ménagers (bougies, chaises, miroir, cheminée, revue), à savoir : l'expression «le supplément du soleil» a été utilisé pour décrire les bougies (les chandelles) ; la phrase «le conseiller des grâces» servait comme appellation du miroir (Somaize, 1856) et beaucoup d'autres ;
- parties du corps (jambes, joues, mains, ongles, lèvres, nez) : la main était chez eux «la belle mourante», les joues étaient leurs «trônes de la pudeur» (Somaize, 1856) ;
- objets de vêtements (chapeau, chemise, perruque, masque) : en employant l'expression «l'affronteur des temps», les auteurs précieux voulaient nommer le chapeau, «la compagne perpétuelle des morts et des vivants» signifiait la chemise (Somaize, 1856) ;

– phénomènes de la nature (nuit, écho) : *la nuit* était personnifiée et ils l'appelaient «la déesse des ombres» ou «la mère du silence», *l'écho* était considéré comme «l'invisible solitaire» ou «le consolateur des amants» (Somaize, 1856) ;

– événements humains (naissance, larmes) : *les larmes* y étaient «les perles d'Iris» (Somaize, 1856). Dans cet exemple il est intéressant de noter le jeu de mots qui apparaît à côté de la métaphore : en français le mot «iris» est polysémique, il signifie une partie de l'œil, la fleur iris, ou, quand il est écrit avec une majuscule, c'est une déesse antique grecque de l'arc-en-ciel, la messagère des dieux, Iris.

Ces expériences linguistiques font preuve d'une grande érudition des écrivains et des poètes précieux.

Remarques finales. Comme nous venons de le montrer dans cet article, la périphrase est une figure de style très dynamique et intéressante, qui fournit plutôt la présentation descriptive des objets, des phénomènes ou des personnes que leur nomination explicite. La périphrase est sémantiquement marquée et communique non seulement un message informatif mais aussi ses caractéristiques émotionnelles, expressives et d'évaluation. Ce moyen stylistique est utilisé dans les belles-lettres et, par ses types et fonctions, il se rapproche des euphémismes, métaphores, antiphrases, néologismes.

En examinant les exemples de périphrase utilisés par les précieux français nous avons pu constater comment l'énoncé devient plus riche, plus esthétique et plus compliqué avec les unités périphrastiques qui permettent ainsi, «comme tout langage surcodé, à un groupe social de manifester par l'exclusive son identité, et d'en jouir» (Murat, 1982:39).

Les objectifs que se sont fixés les auteurs, en utilisant une périphrase particulière, peuvent être certainement très variés, et la périphrase même est parfois amusante et incompréhensible. Les périphrases rendent le discours plus intéressant, plus poétique et contribuent au processus culturel général. «Elle dit la même chose autrement, pour le plaisir et la beauté, conformément aux lois régnautes du "goût"» (Murat, 1982:40).

Il est clair que notre article n'aborde que les caractéristiques et les fonctions les plus générales de la périphrase. L'étude de ce phénomène linguistique et stylistique nous semble importante, compte tenu de son emploi dans les textes des époques précédentes et de la comparaison avec le style du langage moderne.

References::

1. ADAM Antoine (1951), "La préciosité", *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 1–2:35–47.
2. DAUZAT Albert (1938), *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Paris: Librairie Larousse.
3. *Dictionnaire de la langue ukrainienne* (1975), Kyiv : Naukova dumka.
4. DUCHENE Roger (2001), *Les précieuses ou comment l'esprit vint aux femmes*, Paris : Fayard.
5. DUFOUR-MAITRE Myriam (2008), *Les Précieuses. Naissance des femmes de lettres en France au XVIIe siècle*, Paris: Honoré Champion
6. GURMAK Yuliya, 2011, *Particularités du style du langage dans les belles-lettres françaises de la période de la préciosité*, Recueil des matériaux de la première conférence scientifique internationale « Philologie romane et espace d'éducation moderne », Gorlivka : 60-61.
7. GURMAK Yuliya, 2012, *Nominations secondaires : moyens de leur formation dans le langage précieux français*, *Revue scientifique (Naukovyi Visnyk) de l'université nationale Lesya Ukrainka de Volygnie, Philologie, Linguistique*, no 23 (248), Lutsk : 37–40.
8. JARRETY Michel (2001), *Lexique des termes littéraires*, Paris : Librairie Generale Française.
9. LATHUILLERE Roger (1987), "La langue des précieux", *Travaux de linguistique et de littérature*, 25:243–269.
10. MURAT Michel (1982), "La périphrase : remarques autour d'une figure", *L'Information Grammaticale*, 13:38–40.
11. PELOUS Jean-Michel (1980), *Amour précieux, amour galant (1654-1675)*, Paris : Klincksieck.
12. *PR=Le Petit Robert*. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française (1992), Paris : Alain Rey et Josette Rey-Debove.
13. SIRIVLA Madina (2007), *La périphrase comme moyen expressif de la langue de journal (aspect sémantique-pragmatique)*, synopsis de la thèse de Ph.D. spécialité 10.02.01 «Langue russe», Sirivla Madina, Kostanay.
14. SOMAIZE Antoine Baudeau de (1856), *Le Grand Dictionnaire des Precieuses*, Paris : P. Jannet, Libraire.

Отримано: 15 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 3 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 9 березня 2022 р.

e-mail: a_zvjagina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-162-166

Звягіна Г. О., Соляненко О. Л. Стилiстика роману Юрiя Косача «Володарка Понтиди». Науковi записки Нацiонального унiверситету «Острозька академiя»: серiя «Фiлологiя». Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 162–166.

УДК: 821.161.2-81'42 Косач
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9778-6833>
Web of Science Researcher ID ADG-1124-2022**Звягіна Ганна Олександрівна,**
кандидат філологічних наук
Соляненко Олена Леонідівна,
Запорізький державний медичний університет**СТИЛІСТИКА РОМАНУ ЮРІЯ КОСАЧА «ВОЛОДАРКА ПОНТИДИ»**

Стаття присвячена дослідженню специфіки авантюрно-пригодницького роману Юрія Косача «Володарка Понтиди», визначено його ідею та проблематику, місце цього жанру у системі жанрових модифікацій та серед історичних творів автора. Специфічна форма твору – діарій впливає на злиття образу оповідача та образу автора. Роман написаний від імені уявної історичної особи з використанням «книжної» мови XVIII століття, яку автор зберігає з незначними правками. Усе це обумовлює використання специфічних мовних засобів, що визначають стилістику твору та особливості індивідуально-авторського стилю. Розглядаємо латинізми, макаронізми, полонізми та авторські неологізми, що формують лексику твору. Досліджуємо також фразеологічні одиниці, які класифікуємо за походженням та способом використання. Особливе зацікавлення викликають іноземні запозичення, які автор подає з поясненням або перекладом, трансформовані або індивідуально-авторські фразеологізми. Пріділено увагу стилістичним фігурам у романі та меті їх вживання. Зокрема розглянуті такі, як градація, апосіопеза, полісиндетон, асиндетон, плеоназм, тавтологія, повтор, паронимазія, антитеза, риторичне запитання, запитання і відповідь. Серед синтаксичних засобів розглянуто вставні слова та виділено шість груп з точки зору їх значення. Пріділено увагу вставленим конструкціям, способом їх введення, структурного вираження (словосполучення, прості та різні види складних речень) та ускладнення (знаки питання, оклику, вигуки, цитати та фразеологізми). Відзначено їх комбінацію та насиченість ними речень.

Ключові слова: авантюрно-пригодницький, діарій, фразеологічні одиниці, стилістичні фігури, вставні та вставлені конструкції.

Hanna Zviagina,
Candidate of Philological Sciences
Solyanenko Olena Leonidivna,
Zaporizhzhia State Medical University**STYLISTICS OF YURIY KOSACH NOVEL «THE RULER OF PONTIDA»**

The article is devoted to the study of the specifics of Yuriy Kosach adventure novel «The ruler of Pontida». It identifies its idea and issues, the place of this genre in the system of genre modifications and among the historical works of the author. A specific form of the work – diary affects the merging of the image of the narrator and the image of the author. The novel is written on behalf of an imaginary historical figure using the «book» language of the XVIII century, which the author preserves with minor edits. All this determines the use of specific language tools that determine the style of the work and the features of individual authorial style. We consider Latinisms, Makaronisms, Polonisms and author's neologisms which are forming the lexica of the work. We also study phraseological units, which are classified by origin and method of use. Foreign language borrowings call particular interest. The author submits them with an explanation or translation. We investigated transformed or individually-authorial novel's phraseology. Attention is paid to stylistic figures in the novel and the purpose of their use. In particular, such as gradation, aposiopesis, polysyndeton, asyndeton, pleonasm, tautology, repetition, paronomasia, antithesis, rhetorical question, question and answer are considered. Among the syntactic means insert words are considered and six groups are distinguished in terms of their meaning. Attention is paid to the inserted constructions, ways of their introduction, structural expression (phrases, simple and different types of complex sentences) and complications (question marks, exclamations, citations and phrases). Their combination and sentences saturation by them are noted.

Keywords: adventure, diary, phraseological units, stylistic figures, inserted constructions.

20 століття з його інтенсивним розвитком науки і техніки дало поштовх розвитку такої оповідної форми як роман. З'являються твори абсолютно різноманітних за жанром. Одним із найцікавіших його різновидів став авантюрно-пригодницький роман. За визначенням літературознавчого словника, сюжет його насичений незвичайними подіями й характеризується їх несподіваним поворотом, великою динамікою розгортання. Для пригодницького роману характерні мотиви викрадення й переслідування, атмосфера таємничості й загадковості, ситуації припущення й розгадування (Літературознавчий словник-довідник, 2007).

М. Бахтін стверджував, що «авантюрний сюжет не спирається на особисті стійкі положення – сімейні, соціальні, біографічні, – він розвивається всупереч їм» (Юрчак, 2018: 106). Авантюрну ситуацію він визначав як несподівану та випадкову, таку, в якій може опинитися будь-яка людина, незалежно від соціального статусу. Час, на думку науковця, розпадається на «відрізки-авантюри». Авантюрний час виникає «в точках розриву (що виникло) нормальних, реальних, закономірних часових рядів, там, де ця закономірність (якою б вона не була) раптом порушується і події отримують несподіваний і непередбачуваний поворот» (Юрчак, 2018: 106). На слушну думку Юрчак, жанр авантюрного роману є показовим у системі жанрових модифікацій Ю. Косача. Людина високоосвічена, ерудована, з вмінням працювати з історичними джерелами, письменник підходить до підготовки бази твору ґрунтовно. Показовим є той факт, що робота над твором тривала близько 10 років, багато локацій автор відвідав особисто і зміг передати свої враження від них.

До кожного з одинадцяти розділів роману додано доречні цитати. Вражає лише перелік прізвищ авторів – представників української та зарубіжної літератури. Серед них Д. Аліг'єрі, Дж. Боккаччо, Л. Боровиковський, І. Величковський, Вергілій, Гораций, Й. Горленко, В. Капніст, Ларошфуко, І. Максимович, Інокентій Нерунович, Овідій, І. Орановський, Ф. Петрарка, К. Сакович, Г. Сковорода, І. Фальківський, В. Шекспір, Ювенал, С. Яворський, а також мислителів: Шодерло де Лакло, Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо. Окрім того, Косач цитує листи Катерини II до адмірала О. Орлова. В основу роману покладено таємничу історію княжни Таракавової, яка видавала себе за доньку цариці Єлизавети Петрівни та Олексія Розумовського. Правда щодо цієї історичної постаті залишається не з'ясованою ще й досі, тож автор цілком має право на свою версію розвитку подій. Ідея роману, сформульована автором у короткій передмові, зобразити «Вісімнадцяте сторіччя, сторіччя чудесного рококо, просвітителів, енциклопедистів, що підготували велику революцію 1789 року, незрівняних учених, письменників, образотворців, полководців; сторіччя, що вивело на кін історії народ – все це мало для мене завжди велику приналежність...» (Косач, 1987).

Проте роман – не лише минуле, для Юрія Косача це відображення цілком сучасних йому подій: «знаменно, що при цьому зачаруванні добою несподівано відкрилась друга, підводна лінія мосту історії, а саме те, що ця історія надзвичайно актуальна, бо без упину перекликається з нашою сучасністю, також багата на всілякі химерні і чудернацькі явища, конфлікти, перипетії»; «... я маюю багатьох сьогоденішніх людців і їхню жабомишподраківку, їхні витівки і їхнє назагал нікчемне прозябання на чужині!» (Косач, 1987).

Автор зауважував щодо усієї написаної ним історичної прози, що вони не вкладаються в рамки, його цікавлять більше характери, психологія, символіка, ніж достовірне відображення історичного тла. У минулому увагу митця привертають постаті тих співвітчизників, які були інтегровані в європейський культурний процес, причетні до визначних історичних подій, за найтрагічніших обставин явили незламність духу й життєстійкість (Агєєва, 2003: 7). Таким чином, зацікавлення загадковою «володаркою Понтиди» має таке ж пояснення: «Для українського історичного автора ота таємнича і трагедійна постать так званої княжни Дараган-Таракавової цікава насамперед тим, що це була, мабуть, перша українська емігрантка, помітна також своїми політичними концепціями, в яких фігурувала Україна, як окрема частина майбутнього імперіального комплексу відродженої Візантії» (Косач, 1987).

Юрій Косач як фігура визначна для літературного процесу еміграції, проте неоднозначна у сприйнятті, особливо його сучасниками, перебував у центрі дослідження багатьох літературознавців. Варто лише згадати імена його сучасників – Г. Костюка, Ю. Шевельова, У. Самчука, В. Державина, Д. Донцова, Б. Бойчука, О. Тарнавського. Загалом його творчості присвячені огляди В. Агєєвої, С. Андрусів, І. Васишин, Р. Горака, О. Дмитрука, Ю. Мариненко, Н. Мафтин, С. Павличко, А. Рашенко, С. Семенко, Г. Семенюк, І. Сквирської, М. Стеха, О. Шалагіної та ін.

Проблематику та образи його творів проаналізовано Л. Бурчинською, М. Гнатишаком, М. Голубцем, С. Гординським, О. Дніпровським, Л. Нигрицьким, Б. Чорногорою. Історичні твори Косача досліджувались С. Васківцем, Д. Затонським, С. Луцій, С. Романовим, Г. Юрчак та ін.

Історична проза посідає особливе місце у творчості письменника, про глибоке зацікавлення нею свідчать такі публікації: «Від феодалізму до неофеодалізму» (1962), «До проблеми історичної повісті» (1938), «Історична белетристика і становище критики» (1946), «Історизм і література» (1947). Таким чином роман «Володарка Понтиди» як останній історичний твір автора є результатом глибоких роздумів над історією та її впливом на сучасність.

Наскільки вивченою є творчість Юрія Косача з літературознавчого боку, настільки ж малодослідженою з мовознавчого. Тому дослідження стилістики історичного твору є потрібним та актуальним. Метою цієї розвідки є розкриття мовних особливостей історичного роману «Володарка Понтиди». Мета, у свою чергу, обумовлює завдання роботи: -дослідити мовні засоби названого роману; -вивчити особливості індивідуального стилю письменника; -визначити місце роману в системі історичних творів автора.

У міжвоєнні роки історична література була надзвичайно популярною. З одного боку, це історичні праці М. Аркаса, І. Борщака, М. Грушевського, Б. Крупницького, М. Костомарова, О. Прицака, С. Томашівського, а з іншого – художні твори на історичну тематику Б. Лепкого, М. Костомарова, П. Куліша, О. Левицького, І. Нечуя-Левицького, Ю. Опільського, І. Франка, А. Чайківського.

Усе це зумовило появу низки цікавих історичних творів. Особливе місце серед них посідають такі, у яких ідеться про життя і діяльність українців за кордоном. Їх об'єднують у так званий «європейський» цикл. Серед них оповідання «Вечір у Розумовського», «Молодість Савича», «Учта Климентія» (1937); «Вітряк» (1937); «Лосенко, вольний митець» (1939), «Місія Симоновського» (1942) та «Уривок Симфонії» (1943). Великий за обсягом єдиний серед них роман «Затяг під Дюнкерк» (1936) був загублений видавництвом. Загалом, об'єднуючою темою для всіх них є зображення переломних для свідомості подій – повстання, революції, війни. Діалогія Косача «Рубікон Хмельницького» і «День гніву» присвячена національній-визвольній війні під проводом Б. Хмельницького та причинам її поразки, що знову засвідчує пошук проблем сучасності письменником у минулому. Герої усіх історичних творів належать до верстви, що мала найбільший вплив на усі події, на думку автора, це – інтелігенція (Романов, 2009).

Художньо-композиційні пошуки автора, розпочаті ранніми історичними творами, продовжуються і у пізніх романах – «Чортівська скеля» та «Володарка Понтиди», при тому обидва вони – авантюри. Колорит епохи в цих романах передано через мову, побут, звичаї, одяг, поведінку, топографічні вказівки. Стилєві пошуки Юрія Косача дають підставу дослідникам визначати його індивідуальний стиль як поєднання імпресіоністичних, експресіоністичних та барокових елементів («експресіоністичне бароко»).

Цікавою є і форма роману «Володарка Понтиди» – діарій (щоденник), що містить нотування життєвих подій, які щойно відбулися та відтворюють пережите, побачене чи почуте, викликали в автора сильне враження (Ігнатєва, 2012: 38). Форма твору впливає і на злиття образу оповідача та образу автора, оскільки твір написаний від імені уявної історичної особи, «книжну» мову XVIII століття (суміш української, церковнослов'янської з російськими наріччями, пересиченою латинізмами, полонізмами та макаронізмами) якої автор зробив зрозумілою для сучасного читача, зберігши «і титлу і кому» (стиль

розповіді). Проте залишки оригінального мовлення Юрія Рославця відчуються протягом прочитання, надаючи твору достовірності.

За В. Жирмунським, стиль літературного твору включає мовні засоби, теми, образи, композицію, художній зміст, ідею та проблематику, особливості світогляду письменника (Жирмунський, 1977). З нашої точки зору, особливості індивідуального стилю автора перш за все мовні. *Лексика твору* містить багато *латинізмів*, *макаронізмів*, *полонізмів та авторських неологізмів*: «Я з Гетьманщини, з України, коли хочете знати, – сказав я, – але для вас це мабуть **terra incognita**, щось на кшталт Татарії чи країни Великого Могола» (Косач, 1987: 13); «Служка, дорадник, **тотумфацький**, писарчук, банкір, наречений, коханець?» (Косач, 1987: 23); «І, заволавши нетерпляче на покоївок, щоб принесли їй **пуздерка** з помадами і пудрами, а також парадні шати, розповіла мені свою історію» (Косач, 1987: 28); «Однак, коли **лисюра** почав **харамбаркати** про мої почуття до Дами з Азова, облизуючи свої сухі губи, мов котюра до сала, та ще й повчати мене, що це, мовляв, привело мене до нерозважних вчинків, яких наслідки необлічими, я зовсім вийшов із себе і наказав йому глядіти свого довгого носа, а до моїх справ йому зась...» (Косач, 1987: 36). Часто фраза латиною, німецькою або французькою подано українською, а у дужках міститься оригінальне написання: «Однак **«леттр де каше»** («letters de cachee») це не були жарти...» (Косач, 1987: 49).

Мовні звороти похідної номінації – фразеологічні одиниці є вагомим складовою стилю твору та індивідуального стилю письменника. Ці конструкції пов'язані безпосередньо як з широким етнокультурним контекстом, так із усіма складниками стилю, у тому числі світоглядом письменника (Білоноженко, Гнатюк, 1989). У романі «Володарка Понтиди» фразеологізмами широко вживані і можуть бути розподілені за різними критеріями. За джерелом (походженням) вони поділяються на такі, що означають *господарські, трудові процеси*: «Клепнувши мене по плечі, він сказав, що роблю враження непоганого парубка, з яким **можна зварити кашу**» (Косач, 1987: 21); *народні звичаї та обряди*: «Я подумки потішався тим, що й Доманський, цей торохтій і чаклун, що недавно пускав мені пиліюку в очі, сидів тепер смиренний і **скривлений, як середа на п'ятницю**» (Косач, 1987: 50). Тут натяк на звичай постукувати у названі дні.

Наступна група за згаданим критерієм – це *явища природи*: «Видно, для них це було **мов грім з ясного неба**» (Косач, 1987: 49); *народні спостереження*: «...Бо як відомо, справжніх друзів **пізнають не в гаразді, а в біді...**» (Косач, 1987: 30). *Ініціомовні запозичення, інтернаціональні звороти* вживаються як з перекладом-поясненням, так і без нього: «...То ж я, за прикладом старовинних, старався **«нічому не дивуватись»**, **nihil admirari**, хоч дивуватись осьде, серед чорторію юрби, всіх див і чудасій, було чому» (Косач, 1987: 10).

Серед досліджених конструкцій спостерігаємо і не зафіксовані у словниках або трансформовані фразеологізми: «**Жінку, як кажуть, не вдариш і квіткою**» (Косач, 1987: 38). Трансформація найчастіше йде шляхом заміни одного з компонентів з метою надання виразнішої характеристики: «Я сумнівався, чи така **коняча натура** (норм. – *людська натура*) здібна взагалі до якогось ніжного почуття» (Косач, 1987: 48); «Монтегі був бідний, як **турецький святий** (норм. – *голий як турецький святий*), а Христанек знайшов у вивернених кишенях декілька екю» (Косач, 1987: 50); «Проте вона, треба сказати, визнала в мені героя на цей день: бо ж якби не мої грошенята, то сиділи б ми усі, **як пацюки, накриті рядом**» (норм. – *накритий мокрим рядом*) (Косач, 1987: 57). Надзвичайно широко використовує Косач такі одиниці у *порівняннях*: «Він мимрив про своє співчуття до мене, як до людини обдуреної **як Сидорів цап**, що його волочать на ярмарок, до мене, що, **як сливка в борщі**, попав у халепу з власної довірливості, бо далєбі, не варто...» (Косач, 1987: 37). За характером ці конструкції можуть бути різного походження, часто одне речення достатньо насичене ними: аж до трьох різних.

Стилістика твору знаходить свою реалізацію у різноманітних стилістичних фігурах – особливих словесних конструкціях, що відхиляються від певних синтаксичних норм і дають оригінальну форму для образного представлення художнього матеріалу (Дудик, 2005). Серед різноманіття таких фігур у романі «Володарка Понтиди» вжито в тому числі *градацію*. Цей стилістичний засіб має зростаючий сенс значущості слів або виразів: «Коли б я знав, що цей баль стане прапочатком моїх **невдач, могого нещастя, моєї лихого долі!**» (Косач, 1987: 11). Градація у творі допомагає підкреслити та розширити думку або враження героя.

Наступна фігура – *апосіопеза*, що є незакінченим реченням, у якому передана не висловлена до кінця думка. У розглянутому творі часто зустрічається в прямій мові персонажів, виконуючи різні естетичні функції, нерідко це розгубленість та схвильованість при високому емоційному напруженні: «Аж нікому, повірте, бо ви – одне, а вони зовсім інше...» (Косач, 1987: 28). *Полісиндетон* – стилістична фігура, яка полягає в накопиченні сполучників або інших службових частин мови: «Що ж до жіноцтва, то хоч були між ним і солоденькі і причепурені і влєсливі, але мало хто з них усіх, – що стовбичили в усяких кафе і дудили незмінний шоколад, незважаючи на їхню маніжність і винижність та зальотність, могли вести розумну і цікаву розмову» (Косач, 1987: 10). Вживання їх умотивоване логічним й емоційним виділенням кожної складової частини висловлювання.

Така стилістична фігура як *асиндетон* полягає у пропуску сполучників, що зв'язують окремі слова й частини фраз: «Я відбивався руками й ногами від всіляких причеп, повій і комедіанток з розмазаним по обличчях білилом і рум'янами, що **вистрибували, витанцювували, замітали** підлогу своїми атласами і шовками, безсоромно **зазивали** кожного стрічного, **поринали** і знов з'являлися чортівським хороводом у винній, любашній імлі» (Косач, 1987: 14). Асиндетон посилює виразність мовлення, привносить динамічність, стислість, але при тому насиченість, служить для певного логічного виділення тих слів, між якими пропущені сполучники. Також спостерігаємо серед досліджених фігур *плеоназм*, що ґрунтується на повторі близькозначних слів: «Признатись, у першій хвилині, мені важко було видобути хоч одне слово, її історія, розповіджена знехотя, осяяла мою **любу-згубу** новим, сказати б, найхімернішим мерехтом» (Косач, 1987: 31). Подібний повтор вживається для певного увиразнення виділених конструкцій. Сенс *тавтології* полягає у повторі однокорених слів: «Оці ж **то** очі, що спалахували крізь маску, **отой** її глузуючий з усіх і всього посміх, **ота** її загадкова стать стали мені **любою-згубою**» (Косач, 1987: 12). Цей засіб навмисне затримує і концентрує увагу з метою увиразнення сказаного, посилення емоційного впливу і певної ритмічності мови твору. *Повтор* – стилістична фігура, що полягає у повторенні однакових слів або форм слів у певній синтаксичній одиниці: «Знайте, що ми оточені **ворогами** і **то ворогами** могутніми» (Косач, 1987: 20). Такі фігури у розглянутому творі, як правило, підсилювальні, тобто супроводжуються іншими епітетами, які уточнюють і розкривають зміст повторюваного.

При *парономазії* навмисне зіставленням слів, різних за значенням, але подібних за звучанням породжує несподівані, неочікувані асоціативні зв'язки, що особливо посилює виразність тексту, висловлювання: «Насправді ж елементи космосу і їх сили, здебільшого для всіх смертних, **невідомі і невидимі**, творять одну велику міць явищ фізичних і метафізичних» (Косач, 1987: 40). Це явище породжене грою слів, проте, не з метою створення комічного ефекту, а швидше задля підкреслення уваги до фрази. *Антитеза* – стилістична фігура, яка утворюється зіставленням слів або словосполучень, протилежних за своїм змістом: «Але сюди сходились і фінтикуваті **пройдисвіти** типу Христанека, **шарлатани** в окулярах і з рукописами під пахою, які подавали себе за **письменників**, начебто актори з Італійської Комедії, колишні **священники без сунан** або **єзуїтські святохи, куртизани**, що величали себе **маркізами, шахраї**, що прикидались **винахідниками...**» (Косач, 1987: 25). Традиційна мета вживання антитези – для іронічної або сатиричної характеристики предметів, знаходить тут свою реалізацію також – це опис усього різноманіття гостей на застіллі Дами з Азова, які уособлюють собою шарлатанів усіх видів та типів. Запитання, яке не потребує відповіді – це така фігура, як *риторичне запитання*. Його мета – афористичне узагальнення загальновідомої або очевидної думки: «І знов ця справа, **яка з біса, справа?**» (Косач, 1987: 27). Останньою у цій класифікації є *запитання і відповідь*, що використовується для особливого привертання уваги до певного поняття, проблеми тощо: «Що з того, що стан мій був аж надто сумнівний; **хто я такий? Служка, дорадник, тотумфацький, писарчук, банкір, наречений, коханець? Ні**, я був тільки невіглас, що блукає за власною тінню» (Косач, 1987: 23). Усі подібні конструкції у романі є наслідком роздумів головного героя – Юрія Рославця – над власною долею та вчинками, що ведуть до неминучого кінця його оповіді та його життя.

Форма написання «Володарки Понтиди» – діарій – обумовляє такі особливості мови твору як вживання вставних та вставлених конструкцій різноманітних як за типом, структурою, так і за метою вживання. Вставні конструкції пов'язуються переважно із загальним змістом усього речення, надаючи йому певного відтінку, тому виключення вставних конструкцій нерідко впливає на зміст речення, хоч принципово синтаксичної структури й не порушує (Шульжук, 2004).

З точки зору постійних сумнівів оповідача у своїх вчинках значення найбільш вживаного типу вставних конструкцій – *невпевненість*: «Там, **мабуть**, перебувала княжна та й імовірно інші в'язні» (Косач, 1987: 419). Трохи менша група за кількістю – ті, що виражають *впевненість*: «Це ми робили на те, щоб не звертати уваги шпиків, які, **безумовно**, за нами стежили» (Косач, 1987: 422). Наступна група вказує на *джерело думки*: «Однак і там, **як говорили пізніше очевидці і його застільні друзі**, він не міг визволитись від давньої пристрасті — кар'ярства» (Косач, 1987: 426). Четверта – означає *оцінку фактів з погляду їх звичайності*: «Таким чином, нас залишилось всього четверо, не рахуючи, звичайно, Шенка та його ватаги гайдуків, яким також видно не вельми хотілось, **як видно**, встрявати в нашу веремію і мабуть мріялось дременутти якнайшвидше» (Косач, 1987: 414). П'ята – також оцінку, але *емоційну*: «Увечері, **як на те**, нас повідомлено на брігу, що сталася неприємна пригода» (Косач, 1987: 413). І, нарешті, остання вказує на зв'язок думок: «**Однак**, ні один із цих боягузів, з яких кожен був мені винен десятки тисячі дукатів, навіть не завдав собі труда відповісти на мої листи. **Проте**, зовсім несподівано, ми одержали вістку від кавалера Бомона д'Еона з Лондону» (Косач, 1987: 420).

Вставлені конструкції, на відміну від вставних, використовують лише для висловлення зауважень або додаткових повідомлень, що доповнюють, уточнюють зміст усього речення в цілому чи окремого його члена. Не маючи безпосереднього змістового зв'язку з основним реченням, вставлені конструкції у романі «Володарка Понтиди» виділені, як правило, *дужками*: «Проте, **(аж збілів він)**, нехай тільки поважиться пройдисвіт підманути; він його дістане з-під землі» (Косач, 1987: 413). Структурно вони виражені *словосполученням, простим або складним реченням*, при цьому перші істотно переважають: «А може у сучасників Потьомкіна – Грицька Нечоси **(до речі)**, у Розумовських і Безбородьків та інших паладинів імперії українського роду була своя діалектика стратегії?» (Косач, 1987: 3). Розглянувши види речень-вставлених конструкцій, відзначаємо *односкладні*: «Мою розповідь слухали з неменшою увагою два її ад'ютанти чи чорт їх знає хто – **гевал Доманський у вишневому каптані та фінтик Христанек**» (Косач, 1987: 19); *прості ускладнені речення*: «Ні принцеса Поліняк, ні Ламбаль, ні маркіз де Водрейль **(гадано, нині важлива персона у молодій королеві)**, ні ніхто інший із «бузкового оточення» у Версалі, не з'являвся з дорученням, чи хоча б з куртуазійними візитами» (Косач, 1987: 44); *складносурядні*: «Я ще поруюсь з темними силами космосу... **(Він замислився, але за хвилину вдумливо поглянув на мене, хоч з деякою іронією)**» (Косач, 1987: 40); *складнопідрядні*: «Мотлох, що зібрався біля «Білого орла», ловив гави та розглядав нас з цікавістю, приймав нас **(як казав Христанек, що трохи вештався біля дому)** за мандрівних комедіантів» (Косач, 1987: 55); *безсполучникові*: «Наш антигерой – **причинний, заморожений химерою своєї жаги, він у постійному сум'ятті, він женеться за з'явою**, – він не володіє своєю долею, а, навпаки, доля володіє ним» (Косач, 1987: 5).

Емоційність передачі думок підкреслено вживанням *знаків питання, оклику та вигуків* у розглянутих конструкціях: «Я розвів руками **(ось такий з мене знавець політичних інтриг!)**» (Косач, 1987: 213); «І, наперекір усьому, я почував себе окрилим, але, – **ой леле, леле**, – чи ж знав я, горопаха, що моє безталання тільки тепер починається?» (Косач, 1987: 45). Характерною особливістю дослідженого твору є ускладнення вставлених конструкцій *цитатами та фразеологізмами*: «А як котрийсь і має грошенята **(з тих, що їх княжна називає «августішими братами чи сестрами»)**, то вони воліють викидати гроші на срібні нічні горщики для своїх любовасок, ніж дати на добру справу» (Косач, 1987: 57); «За мною залишались льохи і вежі святого Лазаря **(щоб його качка брикнула!)**» (Косач, 1987: 19).

Досить часто у реченнях вставні конструкції зустрічаються поруч із вставленими або входять у склад вставлених: «Додайте до того мою зелену молодість, повну калитку грошей та інтродукційні листи графа Розумовського, **(а гетьман – граф, я гадаю, був головним натхненником усієї справи)** і ви уявите собі мій щасливий і погожий настрій» (Косач, 1987: 9). Поєднання вставних і вставлених конструкцій є цікавим для дослідження, оскільки вставні конструкції марковані суб'єктивною модальністю, вставлені ж конструкції корелюють з об'єктивною модальністю. Їх поєднання в одному реченні змінює одноплановість висловлення, поєднання ж їх призводить до зміни модальності вставленої конструкції. Окрім того, вставлених конструкцій може бути дві або три в одному реченні: «Про Доманського **(його вважали тут заведієм, що займається висотуванням грошей з багатих жінок)** та про Христанека **(якого тут називали шулером, вже нераз приловленим з позначеними картами)** я сказав усе, що було мені відомо, але без особливого бажання їх очорнити» (Косач,

1987: 67). Така насиченість тексту вказує на високу структурну і семантичну сміливість вставленої конструкції, а також є авторськими міркуваннями, що передаються крізь призму ліричного героя.

Отже, авантюрно-пригодницький роман Юрія Косача «Володарка Понтиди» увійшов до плеяди історичних творів автора і став певним чином вінцем його роздумів над історичним минулим українського народу і тим зв'язком, який він має із сучасним автором. Саме історичні твори, на його думку, є повчальними, оскільки розкривають не лише таємниці минулого, а й пояснюють причини подій сучасності. Недаремно часом дії обрано полум'яне 18 століття, де зріють революційні події, які надовго визначать майбутнє не тільки Європи, а й Російської імперії. Визначальною для стилю цього твору є обрана автором форма щоденника вигаданого персонажа – Юрія Рославця – звичайного хлопця, що походив зі старовинного козацького роду, але з великою силою духу, відданого друзям і коханій, трохи наївного лицаря.

Серед мовних особливостей роману багато тих, що характерні для індивідуального стилю Юрія Косача і які спостерігаються й у інших його творах. У лексиці твору це вживання іншомовних слів та авторських неологізмів. У «Володарці Понтиди» багато з таких слів містять переклад. Фразеологічні одиниці завжди мають свою специфіку вживання у творах, тому що їх використання залежить насамперед від індивідуальних вподобань автора. ФО Косача як традиційні за походженням, так і трансформовані або індивідуально-авторські, що засвідчують кропітку роботу над тестом роману. Стилїстика роману формується також не в останню чергу і завдяки вживанню різноманітних стилістичних фігур.

Синтаксичною особливістю твору є використання вставних та вставлених конструкцій, різних за значенням. Вставлені, авторський коментар у яких підкреслено виділенням дужками, структурно складаються із словосполучень, простих та різного типу складних речень, при цьому відбувається ускладнення, комбінування їх із вставними, насичення ними речень. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у подальшому розгляді мовно-стилїстичних особливостей як роману «Володарка Понтиди», так і інших творів Юрія Косача в цілому.

Джерела та література:

1. Агеева В. Між екзотизмом і традицією // Юрій Косач Проза про життя інших: Тексти, інтерпретації, коментарі. К.: Факт, 2003. С. 7–15.
2. Білоноженко В., Гнатюк І. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. К.: Наукова думка, 1989. 156 с.
3. Дудик П. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. К.: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
4. Жирмунский В. Теория литературы. Поэтика. Стилїстика: Избранные труды. М.: Наука, 1977. 407 с.
5. Ігнат'єва С. Діаріуш як жанр щоденникового дискурсу. *STUDIA UKRAINICA POSNANIENSIA*. 2018. Vol. VI. P. 37–43.
6. Косач Ю. Володарка Понтиди: Роман. Нью-Йорк: Нові обрії, 1987. 445 с.
7. Літературознавчий словник-довідник / за редакцією Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. К.: ВЦ «Академія», 2007. 751 с.
8. Романов С. Юрій Косач між минулим і сучасним. Історична проза письменника 1930-х років: монографія. Луцьк: Ред.-вид. відділ ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. 267 с.
9. Шульжук К. Синтаксис української мови. К., 2004. 408 с.
10. Юрчак Г. Жанрово-стилїсова своєрідність романістики Юрія Косача: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01. Івано-Франківськ, 2018. 229 с.

References:

1. Aheyeva, V. (2003) Mizh ekzotyzmom i tradytsiyeyu [Between exoticism and tradition]. Yuriy Kosach Proza pro zhyttya inshykh: Teksty, interpretatsiyi, komentari. K.: Fakt [in Ukrainian].
2. Bilonozhenko, V., & Hnatyuk, I. (1989) Funktsionuvannya ta leksykohrafichna rozrobka ukraiyins'kykh frazeolohizmiv [Functioning and lexicographic development of Ukrainian phraseology]. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Dudyk, P. (2005) Stylistyka ukraiyins'koyi movy: Navchal'nyy posibnyk [Stylistics of the Ukrainian language: Textbook]. Kyiv: Vydavnychyy tsentr «Akademiya» [in Ukrainian].
4. Zhyrmunskyy, V. (1977) Teoriya literatury. Poetika. Stilistika: Izbrannyye trudy [Theory of Literature. Poetics. Stylistics: Selected Work]. M.: Nauka [in Russian].
5. Ihnat'yeva, S. (2018) Diariush yak zhanr shchodennykovoho dyskursu [Diary as a genre of diary discourse]. *Studia ukrainica posnaniensia*. – Ukrainian studies in Poznan, Vol. VI, 37–43 [in Ukrainian].
6. Kosach, Yu (1987) Volodarka Pontydy: Roman [The ruler of Pontida. Novel]. N'yu-York: Novi obriyi [in Ukrainian].
7. Hrom'yak, R., Kovaliv, Yu. & Teremok, V. (Eds.). (2007) Literaturoznachyy slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference book]. Kyiv: VTs «Akademiya» [in Ukrainian].
8. Romanov, S. (2009) Yuriy Kosach mizh mynulym i suchasnym. Istorychna proza pys'mennyka 1930-kh rokiv: monohrafiya [Yuriy Kosach between past and present. Historical prose of the writer of the 1930s: a monograph]. Luts'k: Red.-vyd. viddil VNU im. Lesi Ukrayinky [in Ukrainian].
9. Shul'zhuk, K. (2004) Syntaksys ukraiyins'koyi movy [Syntax of the Ukrainian language]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Yurchak, H. (2018) Zhanrovo-styl'ova svoyeridnist' romanistyky Yuriya Kosacha [Genre and style originality of Yuri Kosach novels Candidate's thesis. Ivano-Frankivs'k [in Ukrainian].

Отримано: 24 січня 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: swetlaiw@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-167-171

Іваненко С. М. Вплив робінзонади Й. Кампе «Молодий робінзон» (J. H. Campe «Robinson der Jüngere») на твір «Син України» І. Федіва та В. Злотополюця. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 167–171.

УДК: 82.091:[821.112.2:821.161.2]:81'25

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1855-2888>https://scholar.google.com.ua/citations?hl=en&user=MXc5e24AAAAJ&view_op=list_works&authuser=1**Іваненко Світлана Мар'янівна**

Професор, доктор філологічних наук,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ВПЛИВ РОБІНЗОНАДИ Й. КАМПЕ «МОЛОДИЙ РОБІНЗОН» (J.H.CAMPE «ROBINSON DER JÜNGERE») НА ТВІР «СИН УКРАЇНИ» І. ФЕДІВА ТА В. ЗЛОТОПОЛЬЦЯ

У статті розглядається контакт німецької робінзонади Й. Кампе «Молодий Робінзон» у двох книгах (1779, 1780) з єдиною робінзонадою в українській літературі авторів Ігоря Федіва та Валентина Злотополюця «Син України» (1919), на початках запланованої як переклад пригодницького роману для юнацтва з великим дидактичним потенціалом. У процесі роботи переклад став самостійним твором. Його автори, сформовані іншою культурою й іншим історичним періодом розвитку людства, оцінили повною мірою виховний потенціал робінзонади Кампе, однак відповідаючи на виклики свого часу створили інший образ Робінзона – українця Миколи Наливайка, який не шкодує свого молодого життя за свободу Батьківщини, борця за незалежність і самостійність України. Хоча в обох робінзонадах зображено приблизно один історичний час – друга половина XVII ст., однак історичні факти, відображені в обох романах відповідно до національно-культурного розвитку, різні. Смерть протагоніста в українській робінзонаді свідчить про видозміну жанрової форми, що підтверджує варіативність робінзонади як різновиду пригодницького роману, у якому зазвичай після лихоліть і випробування самотністю настає щасливий кінець спасіння й подальшого спокійного й довгого життя у звичному середовищі друзів і родичів у рідній країні. На прикладах з розділів, які самі автори вважають перекладом, демонструються характерні ознаки впливу робінзонади Й. Кампе на українську робінзонаду, в якій злилися воедино літературна творчість і літературний переклад. Цей процес Федів і Злотополюць скромно розглядали як монтаж, що однак стало унікальним явищем в літературному процесі, результатом якого спостерігаємо гібридну форму пригодницького роману і перекладу. У статті наголошується на вільному почасти адаптивному перекладі розглянутих прикладів з робінзонади Кампе, при цьому аналізується відображення елементів змісту і образної системи твору, утілених у мовних і мовленнєвих формах, характерних для творчого доробку Федіва та Злотополюця.

Ключові слова: робінзонада, Й. Кампе, вільний переклад, І. Федів/Вал. Злотополюць, переклад.

Svitlana Ivanenko,University professor with the degree of habilitated doctor of Philology,
National Pedagogical Mykhajlo Drahomanov University

THE INFLUENCE OF «ROBINSON DER JÜNGERE» BY J.H. CAMPE ON THE WORK «SON OF UKRAINE» BY I. FEDIV AND V. ZLOTOPOLETS

The article deals with the contact between the German Robinsonade by Campe «Young Robinson» in two books (1779, 1780) and the only one Robinsonade in Ukrainian literature by Igor Fediv and Valentin Zlotopolets «Son of Ukraine» (1919). «Son of Ukraine» originally was planned as a translation of an adventure novel for young people and it had the great didactic potential. But in the process of the translation it became an independent work. Its authors shaped by a different culture and a different historical period of human development fully appreciated the educational potential of the Robinsonade by Campe. Meanwhile, in response to the challenges of their time the authors of «Son of Ukraine» created a different image of Robinson – Ukrainian Mykola Nalyvajko who spares his young life for freedom and independence of Ukraine. Although of both robinsonades depict approximately one historical time – the second half of the seventeenth century but the historical facts reflected in both novels in accordance with national and cultural development are different. The death of the protagonist in the Ukrainian robinsonade demonstrates the change of genre form which confirms the variability of the robinsonade as a kind of adventure novel. In a such kind of genre form usually after intolerable levels of hardships and island loneliness comes a happy end to salvation and further quiet and long life in a home country environment. Examples from the novel chapters (the Ukrainian authors considered these chapters to be a translation) show the characteristic features of J. Campe's robinsonade influence on the Ukrainian robinsonade in which demonstrates the merge of literary creativity and literary translation. Igor Fediv and Valentin Zlotopolets modestly viewed this process as a montage. However, this process became a unique phenomenon in the literary as a result of which we can observe a hybrid form of adventure novel and translation. The article emphasizes the free partly adaptive translation of the considered examples from Robinson's Campe, at the same time, making an analyze of the reflection of content elements and image system of the work, embodied in language and speech forms which are characteristic of creative Fediv and Zlotopolets work.

Keywords: robinsonade, J.H. Campe, free translation, I. Fediv/Val. Zlotopolets, translation.

Після опублікування роману Данієля Дефо «Життя і дивовижні пригоди Робінзона Крузо» (1719) з'явилась ціла низка послідовників цього талановитого письменника в різних країнах світу, які використали сюжет Дефо для змалювання власних співгромадян у суворих умовах безлюдного острова. Екстремальні умови життя мали демонструвати світові позитивні риси характеру представника певної нації. Однак літературознавство знайшло аналогі сюжету робінзонади і в античні часи, тому що ще Одисей теж провів 7 років у самотності на острові після поразки у Троянській війні.

Якщо робінзонада Й. Кампе відома в європейській літературі, то українська робінзонада майже невідома широкому загалу і літературній критиці. Євгенія Іванчукова (2012) цитує М. Слабошпицького, який написав у післямові до видання «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові: пригодницька повість» (2007), що цей твір І. Федіва

і В. Злотополюця, написаний у руслі загальноєвропейської літературної традиції (Ivanchukova, 2012: 326), але при цьому авторка додає, що роман свідчить про оновлення української літератури завдяки новому типові героя і новій жанровій формі (там само: 335). Останнє зауваження Іванчукової про нову жанрову форму видається дискусійним, тому що робінзонада належить до жанрової форми «роман», до її різновиду «пригодницький роман», який має підвид «робінзонада». Також необхідно зауважити, що робота Федіва і Злотополюця була перевидана у 2007 р. під іншою назвою, бо видання 1919 р., яке відбулося за життя обох авторів мало назву «Син України».

Мета статті полягає у встановленні впливу робінзонади Й. Кампе «Молодий Робінзон» на робінзонаду І. Федіва та В. Злотополюця «Син України» як основи для перекладу, так і створення власного пригодницького роману, який демонструє гібридну форму літературної творчості: використання характерних ознак різновиду пригодницького роману «робінзонада» у власному творі і переклад розділів уже відомої робінзонади в німецькій літературі, що є унікальним явищем європейської літератури ХХ ст.

Найбільшу кількість робінзонад як різновиду пригодницького роману написали, як відомо, німецькомовні письменники (понад 40). Не всі вони мали однаковий успіх, але в німецькому літературознавстві розглядають як визначний твір роботу у двох томах Й. Кампе «Новий Робінзон» (1779, 1780) (Campe, 1779), яка мала великий дидактичний потенціал і навчала дитячо-юнацьку аудиторію розмірковувати над тим, як можна забезпечити своє виживання, не маючи ніякої допомоги, ніяких інструментів, а тільки власну голову на плечах і власні руки. Ця робінзонада надавала також початкові знання з географії та природничих наук у діалозі батька з дітьми і родичами, які ставили себе на місце молодого хлопця Робінзона, який жадав пригод і покинув заради них рідну домівку, свою родину і батьківщину.

Саме цю робінзонаду запропонували у 1918 році перекласти Ігорю Федіву на українську, однак йому цей роман видався нудним (Син України, електронний ресурс), що і не дивно, тому що ритм життя за 130 років до його часу був набагато повільнішим і відповідно відображався в літературі також нединамічно. Крім того, цей роман повідомляв історію Робінзона вустами батька від третьої особи у діалозі з родиною, який часто переривався дискусією «слухачів» про правильність/неправильність дій Робінзона, реалізуючи тим самим великий виховний потенціал пригодницького сюжету, однак такі «затримки» сприймалися читачем, неналаштованим на педагогічні теми, як нецікаві.

Федів разом з колегою В. Злотополем (псевдонім Валентина Отамановського) написали свій твір у 1919 р., використовуючи частково сюжет робінзонади, а частково історичні події в Україні ХУІІ століття і визвольну боротьбу українського народу за незалежність, тому що ця тематика була близька молодим авторам, січовим стрільцям, а Злотополюць був ще й учасником бою під Крутами і присвятив цей роман загиблomu товаришеві Миколі Лизогубу, з яким захищав молоду українську державу. У посвяти він пише, що у головному герої Миколі Наливайку він утілює найкращі риси свого друга Миколи Лизогуба. (Син України, текст, електронний ресурс: 5, 8).

Якщо ліберал Кампе писав свою робінзонаду з метою, виховати молоду людину, здатну самостійно критично мислити, бути незламною під ударами долі, сприймати долю як Боже завдання для покращення власного характеру, мати моральну силу у вірі в Бога, орієнтуватися у світі, стояти на засадах полікультурності, то Федів і Злотополюць бачили своє завдання у вихованні борця за незалежність і самостійність України, відданого цій боротьбі, продовжуючи боротьбу батьків і дідів. На цих авторів мали великий вплив історичні події їх сьогодення, бо роман був написаний у буремні роки для становлення України.

Якщо Кампе у підназві свого твору наголошує на тому, що цей твір призначено «для приємної і корисної розваги дітей», то «Син України» характеризується авторами як «історична повість з часів українського лицарства». Кампе розглядає своєю найголовнішою метою, виховати роботящих, благочестивих, побожних людей, а Федів і Злотополюць виходять з того, що українці роботящі й побожні і дякують Богу за щастя жити і боротись за рідну Україну. Але любов до Бога, віра в нього, яка надає сили перебороти всі труднощі, – це спільний капітал обох літературних творів, об'єднуючий стрижень різновиду пригодницького роману – робінзонади.

Не всі ідеї Кампе, які він відстоював у своєму творі, були сприйняті літературною критикою однозначно. Так, заснування на острові німецької колонії сприймалось сучасниками Кампе і критиками його творчості вже після його смерті як утілення мрії німців про власні колонії, яких у Німеччині у ХУІІІ ст., не було, на тлі існування колоній інших європейських країн.

Хугсдорф обстоює думку про космополітизм Робінзона Кампе та мультикультуралізм (Huxdorff, 2010: 78) як форму співіснування європейців і не-європейців, закладену у робінзонаді Кампе. А для українських авторів було важливо утвердити українську націю як європейську, здатну у дружніх стосунках з іншими народами відстоювати свою самостійність. Вони використали мультикультуралізм Кампе як матрицю власної робінзонади.

Показово, що сюжет Кампе відрізнявся від сюжету Дефо не тільки елементами структури, але і за змістом кінцівки, тому що у нього П'ятниця до кінця свого життя мешкає у Гамбурзі разом з Робінзоном і працює разом з ним у спільній майстерні теслею. Дефо у своєму романі надав П'ятниці тільки функцію слуги. Федів і Злотополюць у своїй робінзонаді залишають Чінкадавіна (образ П'ятниці) у «Новій Україні» як колонії тимчасовим отаманом. Їх візія про справедливість існування різних націй і народів у світі була набагато прогресивнішою за уявлення просвітителя Кампе, бо вони були сформовані суспільством початку ХХ ст., хоча й писали про ХУІІІ ст.

Цікавим фактом цієї робінзонади є використання авторами перекладу частин сюжету з пригодницького роману Кампе. Вони самі зазначили частини їх спільного твору, які є перекладом з Кампе. При цьому Федів повністю виключав дидактичні діалоги батька з дітьми та родичами, а брав тільки історію Робінзона на острові, переробляв її відповідно до історичної рамки подій щодо головного героя Миколи Наливайка. Автори у примітках до свого роману зазначають, що вся друга частина твору і 5-й, 9-й та 10-й розділи третьої частини є перекладом роботи Кампе (Син України, текст, електронний ресурс: 215-216). Тобто, робінзонада Федіва й Злотополюця має гібридну форму, сюжет якої частково є традиційним для робінзонади, і саме ця його частина зазнала значного впливу робінзонади Кампе, яка вже свого часу була варіацією робінзонади Дефо. Однак цей твір насамперед змальовує жертвну боротьбу українського народу за свою незалежність і самостійність, з метою виховання нової когорти борців, загартованих будь-якими лихоліттями.

Візьмемо для аналізу переклад першого розділу другої частини, яку автори, як вони самі визначили: «скомпонували... Року Божого 1919. У третьому році відбудування Української Держави» (Син України, текст, електронний ресурс: 58). Федів і Злотополец кожній частині і кожному розділу робінзонади надали назву. Так друга частина названа «На відлюднім острові», а перший розділ цієї частини має назву «Самотний». Як і всі інші розділи (глави) книги, цей розділ, має підназву з змістовними елементами розділу: «Незнана земля. Ночівля на дереві. «Острів!» Печеря. Огорожа. Запорожець за мотузьяра. Кам'яна сокира. Календарь» (Син України, текст, електронний ресурс: 59). Цьому розділу відповідає за змістом роману Кампе третій вечір у родинному колі, присвячений розповіді про Робінзона, однак адекватний переклад стосується тільки елементів загального змісту, форма викладу змісту різниться, тому що риси характеру, закладені авторами в образ Робінзона і Миколи як Робінзона діаметрально протилежні, тому фактично перекладених рядків обмаль, які мають німецькою відмінний від сьогоднішнього правопис, що можна констатувати й щодо тексту українською, напр. „*Endlich fing er an einen so heftigen Durst zu fühlen, daß ers nicht mehr aushalten konnte*“ (Campe, 1779: 54), що перекладено Федівом як : «*Та разом із цим почала дошкулювати спрага.*» (Син України, текст, електронний ресурс: 60). *Glücklicher Weise fand er eine schöne klare Quelle, aus der er nach Herzenslust sich laben konnte. O was ein Trunk frisches Wasser für eine Wohltat ist für den, der von Durst gequält wird!* (Campe, 1779: 54). У перекладі Федіва: «...побачив нарізні високу скелю, а за нею – срібним струмочком протікала вода. Жадібно припав до неї. Тепер відчув, як жар, що палив груди й уста, почав утихати, як холод розпливається по цілому тілу.» (Син України, текст, електронний ресурс: 60). Як видно з цих прикладів йдеться швидше про вільний переклад змалюваної ситуації. Наступні рядки викладено для наочності поряд, що демонструє навіть протилежні елементи щодо ситуації, яку представив Кампе у своєму творі:

«<i>Robinson dankte Gott dafür, und hoffte, daß er ihm auch Speise verleihen würde. Der die Vögel unter dem Himmel füttert, dacht'er, der wird mich ja auch nicht verhungern lassen! Zwar Hunger spürte er eben nicht, weil die Angst und der Schrecken ihm allen Appetit benommen hatten. Aber destomehr sehnte er sich nach der Ruhe. Er war so ermattet von Allem, was er gelitten hatte, daß er kaum mehr auf den Füßen stehen konnte.</i>» (Campe, 1779: 54).	«Напившись води, кинувся Микола на мягку як шовк мураву. «От тобі й лихо!» – думає. – «І втомі вже не чую, й пити не хочеться, а їсти, так здається злопав би й чортяку з рогами. Хоч би сухаря шматок. Хліб і вода – козацька їда, а тут доведеться й не по-козацькому пообідати. Та не загинув від спраги й голоду в льохіві та на талері – то може й тут Бог не дасть загинути.» (Син України, текст, електронний ресурс: 60).

Робінзон Кампе відчуває величезну втому, а голоду не відчуває, а Микола навпаки втомі вже не відчуває, бо він козак, запорожець, але йому страшенно дошкуляє голод. Однак віра в те, що Бог не залишить головного героя без їжі, є в оригіналі і також присутня у перекладі. Цікаву відмінність становить образність передачі цього змісту. Якщо Кампе в уста свого героя вкладає уявлення про великодушність Бога як того, «*хто годую пташок у небі, той не дасть вмерти з голоду й мені*» (переклад власний) (Campe, 1779: 54). Федів наголошує на тому, що Микола відповідно до сюжету «не загинув від спраги й голоду в льохіві та на талері – то може й тут Бог не дасть загинути» (Син України, текст, електронний ресурс: 60). Образи оригіналу й перекладу діаметрально протилежні: дається їжа маленьким незначним пташкам, то й людину не залишать без їжі (Кампе); і якщо вже більше лихо пережив (мав підтримку Бога), то й менше лихо витримає (Федів).

Більше схожості оригіналу й перекладу реєструємо в змалюванні ситуації підготовки до сну на дереві. Але частина тексту, яка підводить до цієї ситуації, зображеної Кампе, є також вільним перекладом. Робінзон роздумує про ночівлю, розуміє, що йому доведеться спати не в хаті, бо він хатин ніде не побачив, але спати на землі вважав небезпечним з-за диких звірів і диких людей, які могли прийти і його з'їсти. Федів метафорично змалює можливість сну на траві, як у «мягких перинах», а загрозу нападу звірів подає як їх рев, який чує його протагоніст. Робінзон довго вагається щодо вирішення ситуації з ночівлею, а Микола одразу приймає рішення, спати на дереві. Федів, використовуючи персоніфікацію щодо дерева, яке прямою мовою запрошує його персонажа відпочити на своєму гілляччі, створює атмосферу довіри до природи з боку діяльної людини.

«<i>Allein wo sollte er nun die Nacht über bleiben? Auf der Erde, und unter freien Himmel? Aber da könnten wilde Menschen oder Thiere kommen und ihn auffressen! Ein Haus, oder eine Hütte, oder eine Höle – waren nirgends zu sehen. Er stand lange Zeit ganz trostlos und wuste nicht, was er thun sollte. Endlich dachte er, er wollte es, wie die Vögel machen, und sich auf einen Baum setzen. Er fand auch bald einen, der so dicke Aeste hatte, daß er bequem darauf sitzen, und mit den Rücken sich anlegen konnte. Auf diesen kletterte er hinauf, verrichtete ein andächtiges Gebeth zu Gott, setzte sich dan zurecht, und schlief augenblicklich ein.</i>» (Campe, 1779: 54-55).	«Не шкодило б заснути в цих мягких перинах» – думав Микола лежучи на траві, – «та рев хижих звірюк щось недобре віщує: як попадеш у кігти лева або тигра, то це вже не жарти.» «Та що ж думати довго! – ось дерево старезне; крилате його гілля аж просить тебе: «ходи, ходи, козаче! Тут тебе не досягне ні ягуар, ні лев, ні тигр.» І Микола виліз на дерево, вгніздився на розлогій гіляці, а плечима сперся на другу гіляку, щоб не впасти. – «Ну, нічого, переспати можна буде, а як упаду, так моя вже провина», міркував куняючи.» (Син України, текст, електронний ресурс: 60-61).

У перекладі *dicke Aeste* передано як *дерево старезне; крилате*; а вираз *bequem darauf sitzen* метафорично переосмислено як *вгніздився на розлогій гіляці*, тобто ніяких семантичних втрат у перекладі цього маленького фрагмента немає, він виграє завдяки образності епітетів та метафори *вгніздився*. У ній відображено зміст порівняння з оригіналу, де сказано, що Робінзон вирішив спати так, як це роблять птахи (*wie die Vögel machen*).

Але таких фрагментів у першому розділі другої частини, як і в інших розділах, обмаль. Переклад Федіва можна кваліфікувати як вільний переклад, тому що він зберігає загальний зміст, який кваліфікує цей пригодницький роман як робінзонаду, а от деталі елементів змісту і форма відтворені лише фрагментарно, тому що протагоніст української робінзонади – це борець, запорожець, «лицар» як його характеризують автори, спудей Київсько-Могилянської Академії, а Робінзон Кампе тільки формується як борець проти будь-якого лиха завдяки Божій допомозі й обставинам, він щиро і щиро жалкує, що багато чому не навчився вдома до своїх пригод.

Завдяки аналізу змісту обох робінзонад, можемо констатувати, що Федів достовірно переклав загальний сюжет першого розділу другої частини з його елементами: ночівлю на дереві, падіння з дерева, щасливу знахідку для житла – печеру, яку протагоніст збільшує завдяки приладдю, яке сам змайстрував з мушель і морських каменів, насадження дерев біля входу в печеру, знаходження їжі: устриці й кокосові горіхи, а потім лами, приручення лам, виготовлення календаря, а в наступних розділах: отримання вогню і його втрата, виготовлення глиняного посуду, виверження вулкану, хвороба й одужання, папуга, зустріч з людоджерами, визволення туземця, а потім його батька і ще одного європейця, побудова човна, використання речей з розбитого корабля, започаткування колонії, визволення з острова випадковим кораблем, якого до них занесло. Тобто, ці елементи перекладено точно (еквівалентно), а от образне втілення цих елементів сюжету у канву твору відрізняється кардинально з-за вже названої причини, яка формує насамперед національні особливості характеру протагоніста, але і відповідно до часових рамок певний історичний фактаж твору, на який спираються автори української робінзонади. Візьмемо, напр. таку деталь, як падіння з дерева уві сні у першу ніч на острові.

Робінзону сниться зустріч з батьками, і до них він кидається в обійми:
«... machte eine Bewegung im Schlaf, und stürzte jämmerlich vom Baume herab!
Lotte. O der arme Robinson!
Gotlieb. Nun ist er wohl todt?
Vater. Glücklicher Weise hatte er nicht hoch gesessen, und der Boden war so sehr mit Gras bewachsen, daß er nicht gar zu unsanft nieder fiel. Er fühlte nur einige Schmerzen an der Seite, auf die er gefallen war; aber da er im Traum vielmehr gelitten hatte, so achtete er dieser Schmerzen nicht. Er kletterte vielmehr wieder auf den Baum, und blieb da so lange sitzen, bis die Sonne aufging (Campe, 1779: 55).

Миколі сниться як він б'ється з ворогом і падає з коня: «Розплющив Микола очі та й дивиться, – а він лежить на землі. «Еге», думав сіромаха, «тож не впав я з коня, а таки просто з гіляки. «Що робити? Лізти знову на дерево? – Так ізнову скотишся, як галушка. От краще тут доночую. – А хижі звірюки?» – Подумав-подумав, махнув рукою, заплющив очі та й заснув твердим сном.» (Син України, текст, електронний ресурс: 61).

Ночівлю на дереві, сон та падіння з дерева як елементи сюжету Федівом передано адекватно, але деталі і форма викладу інші. Наведений фрагмент, як і весь роман, Кампе написав у діалогічній формі з розповідачем батьком. У робінзонаді Федіва й Злотополюця маємо розповідь частково від першої особи (пряма мова) Миколи Наливайка і автора від третьої особи. Зміст снів в обох робінзонадах інший. Микола б'ється з ворогами, а Робінзон марить зустріччю з батьками. Після падіння Робінзон знову лізе на дерево та сидить там до сходу сонця. А Микола, хоч і подумав про загрозу від хижих звірів, залишився спати на траві, бо падати ще раз не хотілось. Федів підсилює негативне враження від падіння метафоричним порівнянням «мов галушка», але з іншого боку примішує його наслідки з домашнього гумору. Кампе використовує прислівник *jämmerlich* у значенні «дуже нещасно», щоб відобразити ступінь болю і наслідки від падіння. Діти навіть подумали, що Робінзон помер. Батько однак пояснив, що моральний біль уві сні від розлуки з батьками був набагато сильніший за фізичний біль від падіння, що Робінзон його майже не відчув. Тобто, тут прослідковуємо частково й адаптивний переклад, який узгоджується з характером українського протагоніста.

Вільний переклад констатуємо й в інших фрагментах твору. Так, пошук місця для домівки на острові присутній в обох робінзонадах. І наступний фрагмент демонструє найбільшу схожість змісту і форми німецької та української робінзонад. Федів опускає деякі елементи, але вони не міняють змісту. Відмінність полягає у використанні прямої мови Миколи для змалювання цієї сцени. А також спрощення у назві знаряддя, яке протагоніст бажав би мати, щоб краще облаштувати собі домівку. Кампе називає знаряддя *das Hakeisen*, а Федів перекладає його як лопату, що відповідає його уявленню про читача твору, якому зручніше уявити собі лопату, ніж якусь мотилу. Як запорожець Микола думає про шаблюку, яка могла б йому допомогти у видовбуванні ущелини. Це «знаряддя» відповідало образу козака, створеному Федівом і Злотополюцем. Федів додає до змісту спробу з «гострою камінюкою», однак у протагоніста і з цим «знаряддям» нічого не виходить. Ситуація безвиході підсилюється антитезою «знаряддя – голі руки». Кампе теж використовує «руки» як знаряддя, але для викопування молодих дерев, тобто автори наголошують на тому, що протагоніст не має нічого, крім своїх рук, щоб покращити умови свого перебування на острові. Одну деталь сюжету, присутню в змалюваній ситуації, Федів міняє і тут можна говорити про адаптивний переклад. У протагоніста Кампе думки про висадження дерев перед входом до маленької ущелини, майбутньої домівки, пов'язані з безпекою сну, ніби в будинку (порівняння), а Федів додає ще захист від хуртовини. Микола ще не знає, що клімат на острові інший, ніж в Україні, він готується до сніжної зими, а Робінзон Кампе має уявлення про клімат у південних країнах, тому про хуртовини в його тексті не йдеться.

«Endlich kam er zu einem kleinen Berge, der von der Vorderseite so steil, als eine Wand war. Indem er diese Seite desselben genauer untersuchte, fand er eine Stelle, die etwas ausgehöhlt war, und einen ziemlich schmalen Eingang hatte.
Hätte er ein **Hakeisen**, einen Steinmeissel und andere Werkzeuge gehabt: so wäre nichts leichter gewesen, als diese Höhlung, die zum Teil felsicht war, weiter auszuarbeiten und sie zu einer Wohnung geschickt zu machen. Aber von allen diesen Dingen hatte er nichts. Es war also die Frage, wie er den Mangel derselben ersezen sollte?
Nachdem er sich lange den Kopf darüber zerbrochen hatte, dachte er so: „die Bäume die ich hier sehe, scheinen wie die Weidenbäume in meinem Vaterlande zu sein, die sich leicht verpflanzen lassen. Ich wil eine Menge solcher jungen Bäume **mit meinen Händen** ausgraben, und hier vor diesem Loche einen kleinen Platz so dicht damit bepflanzen, daß es wie eine Wand werden sol. Wenn die denn wieder ausschlagen und wachsen, so werde ich in diesem Raume so sicher schlafen können, als wenn ich in einem Hause wäre.» (Campe, 1779: 64).

«Аж наприкінці, при одній як мур стрімкій горі, побачив невеличку заглибину з вузькою щілиною. – «Ось тут буде моя домівка!» подумав Микола.
«Як би мати **лопату**, або кайло», – міркував він далі. – «то таку б видовбав печеру, хоч куди. Або хоч би **шаблюку** тобі! – Та крім рук нічогоїсенько немає, а **руками** не будеш довбати скелі; треба щось вимудрувати.»
Узяв спочатку гостру камінюку, що лежала під ногами, почав довбати нею, та нічого з цього не вишло. Аж наприкінці таки придумав.
– «Ось ці дерева зарадять моєму лихові: викопаю їх із корінням та й посажу перед щілиною. А як розростуться, то наче стіною захистять мене. І спати вже можна буде спокійно, і сховатись од **хуртовини**.» (Син України, текст, електронний ресурс: 63).

Ці декілька прикладів ілюструють вільний, а почасти й адаптивний переклад Федіва першого розділу другої частини твору, хоча автори точно зазначають, які частинки їх пригодницького роману були перекладені з Кампе. Можна спостерігати, що елементи сюжету твору передані точно, але на рівні мікроперекладу такої адекватності немає, вона є тільки на рівні макроперекладу, що спричинено насамперед специфікою різновиду пригодницького жанру робінзонади, яка містить основні елементи: внаслідок негоди потопав корабель, залишається в живих один, його викидає на безлюдний острів, боротьба за виживання, пристосування до життя в диких умовах (приручення кіз/лам, пошиття одягу, виготовлення глиняного посуду, вирощення зернових культур) спасіння від люджерів одного бранця, проблеми спілкування, оєвропеїщення спасеного, потім спасіння ще двох бранців, через щасливий випадок і Божу ласку повернення до Європи. Усі ці елементи присутні як у Дефо, так і у творі Кампе, але також і в робінзонаді Федіва і Злотополюця. Однак до цих елементів автори, представники різних країн, різних культур і мов додають свої елементи сюжету, які характеризують вже підвиди робінзонади. Такими елементами є насамперед національно-культурні, прив'язані до певного часу і відповідного розвитку соціально-політичних відносин певного суспільства та уявлень про побудову такого суспільства на мікрорівні в умовах окремотії існування, відірваності від усього світу. І хоча часи, зображені в романі приблизно однакові і для Дефо, і для Кампе, і для Федіва з Злотополюцем – це друга половина – кінець XVII ст. однак суспільні відносини, відображені як певна рамка подій, мають істотні відмінності. У романі Кампе до того ж маємо дві часові паралелі: розповідь батька про Робінзона з зазначеного часу і роздуми його родини про нього приблизно сто років пізніше від зображуваних подій батьком.

Національна належність протагоніста також впливає на специфіку його образу і відповідно на добірку фактів, зображених у робінзонаді. У Федіва і Злотополюця – це боротьба українців під проводом Хмельницького й Богуня за вільну Україну, відображення цієї боротьби у тогочасній європейській пресі, жура стосовно підпорядкування України Московщині, жура стосовно тих українців (русаків), які попали під оруду Угорщини і в третьому поколінні вже й не знають, що вони нащадки українців; смерть головного героя за незалежність України. У Кампе фактичний матеріал стосується природи, географічних знань, відомостей про суспільно-політичний устрій країн світу, практичних навичок з певних ремесел, знання Біблії.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у порівнянні інших німецькомовних робінзонад з українською робінзонадою.

Джерела та література:

1. Campe J. H. Robinson der Jüngere. URL: https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/campe_robinson01_1779
2. Huxdorff, C. Spuren visionärer Multikulturalität: Fantasie und Wirklichkeit in Campes „Robinson der Jüngere“: Auf dem Weg vom Kolonialismus zum Kosmopolitismus. Master's Thesis, University of Tennessee, 2010. URL: https://trace.tennessee.edu/utk_gradthes/720
3. Ivanchukova Y. Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безлюдному острові І. Федіва і Вал. Злотополюця як українська робінзонада. Polilog. Studia Neofilologiczne. 2012. Nr. 2. С. 325–336.
4. Син України. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
5. Син України, текст. URL: <https://archive.org/details/synukranyistor00otam/page/n4/mode/2up?q=%D0%A1%D0%B8%D0%BD+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8>

References:

1. Campe J. H. Robinson der Jüngere. URL: https://www.deutschestextarchiv.de/book/show/campe_robinson01_1779
2. Huxdorff, C. Spuren visionärer Multikulturalität: Fantasie und Wirklichkeit in Campes „Robinson der Jüngere“: Auf dem Weg vom Kolonialismus zum Kosmopolitismus. Master's Thesis, University of Tennessee, 2010. Retrieved from: https://trace.tennessee.edu/utk_gradthes/720
3. Ivanchukova Y. *Zhyttia ta dyvovyzhni pryhody kozaka Mykoly na bezliudnomu ostrovi Y. Fedyva y Val. Zlotopoltsa kak ukraïnskaiia robynzonada*. (The life and amazing adventures of the Cossack Mykola on uninhabited island of I. Fediv and Val. Zlotopolets as Ukrainian robinsonade). Polilog. Studia Neofilologiczne. 2012. Nr.2. P. 325–336.
4. Syn Ukrainy. (Son of Ukraine). URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8
5. Syn Ukrainy. Elektronnyi resurs, text, (Son of Ukraine, text). URL: <https://archive.org/details/synukranyistor00otam/page/n4/mode/2up?q=%D0%A1%D0%B8%D0%BD+%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8>

Отримано: 16 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: zoryana.korzhak@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-172-174

Коржак З. З. Посилення виразності художнього тексту номінативними експресивними реченнями. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 172–174.

УДК: 811.161.2'371

Коржак Зоряна Зіновіївна,
Кандидат філологічних наук, доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

ПОСИЛЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НОМІНАТИВНИМИ ЕКСПРЕСИВНИМИ РЕЧЕННЯМИ

Стаття присвячена можливостям вираження експресивності засобами номінативних речень. Синтаксичні засоби здатні надавати висловлюванню особливий афективний заряд. На синтаксичному рівні прагматичну і власне граматичну інформацію, яка є у висловлюванні або ж в його компоненті, може посилювати функціональна властивість усіх синтаксичних конструкцій – експресивність. Синтаксична експресивність є абстрактнішою порівняно з лексичною експресивністю. Але обидва типи є єдиною семантичною категорією. Що вказує про зацікавленість мовця у підсиленні впливової дії висловлювання? Саме експресивність, що у сфері прагматики, семантики мовленнєвої одиниці виступає таким чинником. У дослідженні розглядаються позиційні різновиди номінативних експресивних речень в структурі тексту.

Ключові слова: номінативні експресивні речення, препозитивні конструкції, речення-сентенції, інгерентна експресивність, вербалізована образність, експресивна актуалізація.

Zoryana Korzhak,
Candidate of Philological Sciences, PhD, docent,
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

STRENGTHENING OF THE LITERARY TEXT EXPRESSION BY THE NOMINATIVE EXPRESSIVE SENTENCES

This article is about the possibilities of expressiveness strengthening by means of nominative sentences. Syntactic means are capable of giving a special affective charge to a statement. At the syntactic level, expressiveness is a functional property of syntactic constructs enhances pragmatic and grammatical information that contains in the statement or in its component. Expressiveness in pragmatics, the semantics of the speech unit, is the factor that indicating the speaker's interest in strengthening the influential power of expression. Highlighting the main types of expressive syntax schemes units are based on the classification of the expressive types, among which defined the rational and emotional. The article also deals with positional possibilities of nominative expressive sentences in the structure of the text. The text-forming function of nominative sentences is investigated here. Due to its method to the conciseness and brevity prepositional nominative sentences show different levels of expressiveness. The interpositive position of nominative sentences makes their usage both self-semantic and integrative. Synthesizing and forming the contexts of different semantic content, such sentences have properties that bring them closer to maxim. Slowing down the narration and enhancing the static of the description, sentences of this type form connotations of "passivity", "discernment" and the like. Presupposition, which is the main source of adequate perception of content nominative sentences, concentrates in the previous context and establishes from retrospective links to it. These sentences are introducing into the text as a conclusion, a productive summary of what has already been said. Due to its tendency for conciseness, brevity and integrity of syntactic constructions the nominative sentences show different levels of expressiveness.

Keywords: nominative expressive sentences, prepositional nominative sentences, nominative maxim sentences, ingential expressivity, verbalized visualization, expressive actualization.

Постановка проблеми. У граматичній стилістиці недостатньо дослідженою залишається синтаксична стилістика або стилістичний синтаксис (терміни вживаються або як паралельні, або диференціюються). Саме на експресивність синтаксичних утворень спрямовується головна увага у цьому напрямі. Звернення до синтаксичних категорій зрештою пояснюється недостатньою місткістю власне лексичних одиниць, що змушує вдаватися до різних засобів інтенсифікації висловлювання. Сучасним художнім текстам властива експресивність, яка ґрунтується переважно на своєрідності трансформацій синтаксичних структур. У даній статті здійснюється аналіз можливостей вираження експресивності засобами номінативних конструкцій.

Актуальність обраної теми наукового дослідження спричинена значним розходженням у поглядах на природу і статус номінативних речень, гострою увагою сучасної лінгвістики до розгляду системно-функціональної природи мовлення та речення у його прагмалінгвістичному аспекті. Головний аспект статті спрямовується на різновиди вираження експресивності номінативними конструкціями. Досліджено важливі моменти прагматичної ваги експресивного мовленнєвого акту (зокрема модифікації дії експресивності) відповідно до мовця та його мовленнєвої стратегії, де визначальною є роль синтаксичних засобів та лексичних одиниць і їх значимий вплив на прагматичне значення висловлень. Досліджується комунікативна структура експресивних висловлювань з точки зору домінуючого і допоміжного мовленнєвих актів, визначено їх функції у процесі мовлення.

У працях окремих науковців висловлення з експресивним чинником (категорія оцінки, ситуація виголошення та способи вираження) аналізувалися лише частково (М. У. Каранська, Н. Я. Іваницька, І. М. Сушинська, І. І. Сметана, Л. М. Стівур та ін.). Експресивні конструкції досі ще не були об'єктом спеціального дослідження в українському мовознавстві і це уможливило комплексне представлення структурних та семантичних особливостей цих речень в українській мові, а також їхню прагматичну значущість у процесі спілкування.

З огляду засобів вираження експресії номінативними конструкціями, твори Юрія Андруховича «Перверзія» та Умберто Еко «Ім'я Рози» ще не аналізувалися, що також становить новизну проблеми.

Об'єктом дослідження обрано номінативні конструкції літературної мови, що виступають односкладними одиницями, які стверджують буття особи, явища, предмета, і мають головний член, репрезентований іменником (або субстантивованою частиною мови) у називному відмінку.

У теорії синтаксису однією із складних є проблема номінативних речень. Л. О. Кадомцева вважає, що такі конструкції є насправді «виділенням бездієслівного речення, в якому проблемною є форма предикативної семантики як граматичної основи речення. Крім того, це питання стосується також до остаточно не встановлених у синтаксисі категорій повноти/неповноти, а також еліпсиса» [2, с. 21]. Мовознавці, які працювали і працюють над вирішенням цієї проблеми, виявляють відмінні погляди на природу і статус номінативних речень, проте в основному наголошують на їх самостійності. А втім, сутність цих конструкцій, їх граматичні ознаки, відмежованість від схожих за формою, але функціонально інших синтаксичних явищ до сьогодні є проблемними.

Більшість мовознавців дотримуються думки, що номінативні синтаксичні конструкції виражають лише теперішній час. Зокрема К. Ф. Шульжук стверджує, що через «відсутність у номінативних реченнях дієслівних засобів вираження граматичних значень часу і способу зміст їх сприймають у площині синтаксичного теперішнього часу» [7, с. 129]. Сама відсутність дієслова вказує нам на значення часу, що в українській мові є показником теперішнього часу. У предметно-ситуативній номінації, коли у висловленні реалізується односкладна іменна структура, у якій відсутня властива ознака, можливість та необхідність у висловленні присудкових часових значень зникає. Важливість моменту спілкування, моменту мовлення починає виконувати самостійні граматичні функції, і позаяк виступає як антропоцентричний (неспіввідносний) теперішній. Антропоцентричний теперішній є константним значенням, завжди збігається з моментом спілкування, по своїй суті не потребує формальних показників і не має парадигматичних протиставлень теперішній – минулий – майбутній. На відміну від теперішнього присудкового теперішній антропоцентричний не має відношення до позначення вияву ознаки у часі, а локалізує нерозчленовану предметну конструкцію, тим самим вказуючи нам, що ця предметна конструкція прямо відображається у свідомості мовця.

Два суттєво різних засоби часового співвіднесення змісту висловлення з відображуваним фрагментом дійсності втілюються у системі мови. Перший з них ґрунтується на видозміні часових дієслівних форм у рамках традиційної парадигми теперішній – минулий – майбутній, другий – на зміщенні початкового пункту, і це допомагає уявити предметну ситуацію як таку, що спостерігається у момент спілкування: *“Вечір. Падає напруго сонце”* [11, с. 153]; *“Осінь. Пожовк виноград і не дозрівши”* [11, с. 79].

Номінативні речення мають найбільш виразну функцію самостійного вживання, є певними засобами експресивного синтаксису, виражають той факт, що мова внутрішньо здатна до представлення судження у складному виді нерозчленованої будови – в абстрактній формі [2, с. 22]. Навіть в інформативному плані (не враховуючи стилістичне об'єднання тексту) складно знайти в деяких контекстах розчленовану паралель констатувальній предметно-ситуативній номінації: *“Весна. І сонце. І зело. Стоять сади, немов кульбаби”* [11, с. 208]; *“Пустеля. Спогади. І дух морських лагун і риболовлі”* [11, с. 160]. Стосовно таких номінативних речень О. С. Кубрякова зауважує, що нерозчленовані висловлення такого типу і задумані як глобальна вказівка на існування будь-чого [3, с. 130].

Значення експресивної актуалізації висловлювання пов'язане з його комунікативною видозміною. Через варіювання текстової організації і створення сильної позиції у структурі споріднених речень, які об'єднані єдиним змістом і загальним комунікативним завданням, здійснюється виокремлення значущого (актуалізованого) компонента висловлювання. Якщо звернути увагу на роль актуалізації в комунікативній реалізації висловлювання, можна погодитися з видатним українським мовознавцем Ларисою Шевченко, яка трактує слово актуалізований не лише як “дійсний, сучасний”, а насамперед як “сутнісний, важливий” [6, с. 6]. Л. Шевченко також стверджує, що “в атрибуції будь-якого наукового терміна інтелектуальний корелюється з характеристиками пізнавальності, структурованості, логічної впорядкованості й інших інтегральних ознак розвиненого розуму, які (поза необхідністю доведення) приймаються сучасною лінгвістикою. З цього погляду поняття інтелектуальний набуває самостійного дефінітивного статусу в системі лінгвістичних категорій, що термінологічно, як правило, пов'язані з номінацією (мовних одиниць, структур, явищ та ін.). Атрибутивне за граматичною функцією поняття таким чином не лише кваліфікує номінацію, а й постає як самодостатня категорія” [5, с. 44].

Експресивність, яка ґрунтується переважно на своєрідності трансформацій синтаксичних структур, властива сучасним художнім текстам. Специфічний афективний синтаксис – засіб вираження емоцій, що забезпечує можливість поетичної актуалізації завдяки його різноманітним зв'язкам з такими типами художнього мовлення як мелодійна і семантична структура, ритміка тощо) [1, с. 151-155].

Відомий лінгвіст С. Ульман відзначає такі два типи стилістичних явищ: 1) ті, що породжують відгук, або “вроджені”, які мають постійний і невід'ємний стилістичний потенціал; 2) експресивні одиниці, які набувають стилістичного потенціалу у контексті [8, с. 96]. В основі поняття про інгерентну та адгерентну експресивність лежить головне те саме сприйняття стилістичних явищ. Серед інших синтаксичних одиниць номінативні конструкції виокремлюються як своєю формою, так і стилістичною семантикою і саме тому трактуються нами як інгерентно експресивні.

Зважаючи на багатофункціональність номінативних речень у структурі художнього тексту, визначається класифікація, яка будується на засадах визначення їхнього значення і місця в організації текстового матеріалу. Оскільки внутрішня диференціація номінативних конструкцій спрямована головню на співвіднесеність змісту повідомлень з дійсністю у плані модальних оцінок належних фактів, то з огляду на це, традиційно виділяються емоційно-оцінні, буттєві, вказівні номінативні речення [4, с. 384]. Така їхня класифікація видається нам непослідовною, з тим що, по-перше, на вказівність і буттєвість цих конструкцій насамперед накладається експресивно-емоційний план, по-друге, речення, які відносяться до емоційно-оцінних тією чи іншою мірою містять буттєвість. Отож, цей поділ стає умовним, бо окреслює тільки головну функцію речень. І то ті номінативні конструкції, які не містять атрибутів і виражені іменниками, що не мають у своєму лексико-семантичному наповненні семи оцінності, теж охоплюють елемент експресії, але такий, який визначається здебільшого

контекстним оточенням. Приклад, який розберемо: *Сіре небо. Облізлий сніг. Вежі. Ворони над ратушею. Черепиця. Жовті мури. Тиша, десята, ні одинадцята ранку, п'ятниця, зимно, високогір'я, Високоальп'я, що це?* [9, с. 25]. Номінативне речення *Сіре небо* починає текст, потім прямує кілька висловлювань, серед них *Вежі, Черепиця, Тиша, п'ятниця*, які позаяк постають як розгортання перших номінативних речень. Дані речення поза контекстом закономірно розглядаються як нейтральні стилістичні засоби мови. Але у цьому відрізку, під впливом контекстуальних умов, ми трактуємо їх як оцінно-знижені. Ці досліджувані конструкції мають свій рівень експресивності.

Синтезуючи та формуючи конситуації різного семантичного змісту, номінативні речення мають властивості, що наближають їх до сентенцій. Таке положення у тексті робить їх уживання одночасно автосемантичним та інтегровуваним. Пресупозиція семантичних структур серединних номінативних речень створюється на підґрунті логічних імплікацій із проспективних та ретроспективних послідовностей з контекстним оточенням: *Я вже більше не міг довіряти навіть йому. Його здолав страх. Він був знаменитий тим, що у Фоссанові йому вдалося спустити чийсь тіло вниз по гвинтових сходах. Незаслужена слава. Тепер він помер, бо не зміг підняти по сходах своє тіло* [10, с. 444]. Номінативне речення *Незаслужена слава* підсумовує попередньо сказане мовцем і водночас слугує відправним пунктом для подальшого наративного розгортання. За таких умов реципієнтові відкривається не лише інформативний, а й рефлексивний бік висловлювання. Основною комунікативною перспективою номінативних речень стає не факт співвіднесення представленого у них об'єкта мови з конкретним світом речей і понять, а загальний емоційний ефект від його узагальненого і достатньо суб'єктивного сприйняття співрозмовниками: *Ти вставив людей і події останніх днів у картину, яка була вже тобі знайома, бо сюжет цього сну ти вже десь читав, а може, хтось тобі розповідав, коли ти був отроком, у школі чи у монастирі. Це «Соєпа Сурґіані». Я на мить отетерів. А тоді згадав. Чиста правда! Може, я не пам'ятав назви, але який дорослий монах чи невольний молодий послушник не сміявся з розмаїтих епізодів, описаних прозою або римами в цій оповіді, яка належить до традиції пасхального обряду та іоса монашорум?* [10, с. 419]. Речення, яке реалізує емоційну експресивність *Чиста правда!*, носить рефлексивний характер, що створює умови для безпосереднього вираження суб'єктивного ставлення наратора до того, про що він, власне, говорить.

В значенні номінативних речень слабшають референційні властивості висловлювань у силу їх несуттєвості, у значеннєвий центр зміщуються емоційність та експресивна насиченість, в результаті чого образність стає не лише композиційним засобом, але й обов'язковою семантичною константою їхньої внутрішньої організації: *Завтра треба поговорити із Северином, гадаю, він знає про це більше, ніж хоче зізнатись. Це зілля, всього лиш зілля, і нема жодної потреби в цих чорнокнижницьких приготуваннях, про які говорив скляр. Зілля, дзеркала... Сей закуток забороненої мудрості захищають багато мудрованих винаходів. Науку тут використовують для того, щоб ховати, а не щоб відкривати.* [10, с. 171]. Номінативне речення *Зілля, дзеркала...* перериває оповідь, щоб уповільнити її рух, зупинитися на окремих деталях, активізує увагу читача.

Отож, номінативні конструкції виступають граматичним різновидом абстрактного відчуження предиката, який має значення буття, екзистенційності, ствердження існування факту. Такі речення зображають певний елемент навколишньої дійсності, тобто постають не як підпорядковані слова, а як основа синтаксичної будови односкладних номінативів цього різновиду. Вони несуть емоційною характеристикою-узагальненням розгорнутої конситуації, мають складну семантичну структуру, яка в конструктивному плані відповідає багатокomпонентній синтаксичній одиниці, входить складовою частиною у номінативний ряд. Досліджувані речення уповільнюють розповідь і тим самим одночасно посилюють статичність опису, а, отже, формують конотації "пасивність", "споглядальність" і под. Вони поліпшують сприйняття художнього твору, увиразнюють його, також виступають одним із засобів урізноманітнення розповіді, створення колориту живого мовлення, активізують увагу читача.

Перспективи дослідження. Науковий аналіз допомагає виокремити методику вивчення можливостей вираження предикативності номінативними реченнями. Виступаючи найважливішою реченнєвою категорією, що реалізується усім складом речення, предикативність має властивість перерозподілятися між його компонентами, локалізуватися, зосереджуватися, фокусуватися в одному з них. Також можна сформувати методику вивчення вираження експресивності засобами номінативних конструкцій. У сфері прагматики, семантики мовленнєвої одиниці експресивність є тим чинником, який вказує нам на те, що мовець зацікавлений у підсиленні впливової сили висловлювання. Широке використання номінативних речень властиве текстам, які ми характеризуємо як експресивно насичені, художньо виправдані.

Джерела та література:

1. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози). Львів: Львів. ун-т, 1989. 216 с.
2. Кадомцева Л. О. Українська мова. Синтаксис простого речення. К., 1985. 125 с.
3. Кубрякова Е. С. Номінативный аспект речевой деятельности. М., 1986. 157 с.
4. Українська енциклопедія. – К.: Вид-во Укр. Енциклопедія, 2000.
5. Шевченко Л. І. Горизонтами модерної лінгвістики: [наукове видання] / уклад.: Д. В. Деркач, Д. Ю. Сизонов. К.: ВПЦ "Київський університет", 2014. 317 с.
6. Шевченко Л. І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: монографія. К.: ВПЦ "Київський університет", 2001. 478 с.
7. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови. К., 2004. 406 с.
8. St. Ullmann. Semantik. Eine Einführung in die Bedeutungslehre. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, 1973. 278 s.

Джерела ілюстративного матеріалу:

9. Андрухович Ю. І. Перверзія. Роман. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 320 с.
10. Еко У. Ім'я рози: роман: нова авт. редакція 2012 р. / Умберто Еко; пер. з італ. і глосарій М. І. Прокопович; худож.-оформлювач М. С. Мендор. Харків: Фоліо, 2018. 508 с. (Зібрання творів).
11. Стус В. С. Вечір. Зламана віть: Вибране. К.: Дух і література: Задруга, 1999. 384 с.

Отримано: 29 січня 2022 р.

Прорецензовано: 1 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: ilovespaik@hotmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-175-178

Мандрико О. В. Образ Мексики у романі Б. Травена «Збирачі бавовни». *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 175–178.УДК: 821.112.2'06(72)–31 Травен.09
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4426-9397>
Web of Science Researcher ID AAB-4709-2022

Мандрико Ольга В'ячеславівна,
аспірант кафедри романської філології та перекладу, факультет іноземних мов,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОБРАЗ МЕКСИКИ У РОМАНІ Б. ТРАВЕНА «ЗБИРАЧІ БАВОВНИ»

Стаття присвячена дослідженню складових образу Мексики у романі «Збирачі бавовни» («Die Baumwollpflücker», 1925) німецького письменника Б. Травена. Зазначається, що у 1930 році цей твір постав першим художнім ознайомленням українського читача з Мексикою, з'ясовується місце роману в тогочасній українській культурі. Автор ставить за мету проаналізувати роман «Збирачі бавовни» як «лабораторію» мексиканської образності письменника та простежити трансформації образних репрезентацій цієї країни. Зображуючи свого героя у постійному русі в пошуках роботи, письменник створює унікальний образ Мексики, в якому взаємно віддзеркалюються соціум і географія, звички людей і поведінка тварин, умови праці й клімат. Стаття досліджує тему праці в романі та аналізує соціально-політичні настанови його автора. Подано опис створених Б. Травеном різноманітних етнічних образів, зокрема німців, французів, індіанців, американців. У статті визначено напрямки тематичного розвитку роману: від опису страйків та важких умов праці до оспівування краси Мексики та її мешканців. Розглянуто образи збирачів бавовни, кондитерів, офіціантів, погоничів худоби, а також бандитів та повій. У статті аналізується авторський стиль із притаманними йому детальними описами місцевостей, їжі, міських оркестрів, залізничних станцій. Показано ключові топи романів Б. Травена: мексиканські пейзажі, вулиці та площі Тампіко, нічліжка, потяг, нафтове виробництво тощо. Стверджується, що тема роману ширша за його назву: автор створює гімн країні, узагальнюючи її образ у вимірах любові й ушлявлення. Висновок дослідження полягає в тому, що зміст німецького роману відображає його завдання в тогочасній українській культурі: подати реалістичну, правдиву, позбавлену екзотики оповідь про заокеанську країну.

Ключові слова: Б. Травен, Мексика, імагологія, етнічні стереотипи, тема праці.

Olga Mandryko,
Postgraduate student of the Romance philology and translation Department,
V. N. Karazin Kharkiv National University

THE IMAGE OF MEXICO IN B. TRAVEN'S NOVEL «COTTON PICKERS»

This article is devoted to the study of the components of the image of Mexico in the novel «Cotton pickers» («Die Baumwollpflücker», 1925) by German writer B. Traven. This research introduces «Cotton pickers» as the first artistic acquaintance with Mexico for the Ukrainian readers in the year 1930, and clarifies the place of the novel in the Ukrainian culture of that time. The author aims to analyze the novel «Cotton pickers» as a «laboratory» of Mexican imagery of the writer and to trace the transformations of the figurative representations of this country. Depicting his hero in constant motion in search of work, the writer creates a unique image of Mexico, which mutually reflects society and geography, human habits and animal behavior, working conditions and climate. The research investigates the topic of labor in the novel and analyzes the socio-political attitude of its author. The article describes different ethnical images, presented by B. Traven, such as Germans, French, Indians, Americans. The research determines the direction of thematic development of the novel: from the description of strikes and difficult working conditions to the apotheosis of the beauty of Mexico and its inhabitants. Images of cotton pickers, confectioners, waiters, cattle drivers as well as bandits and whores are considered. The article analyzes the writer's style, characterized by detailed descriptions of places, food, dances, city orchestras, railway stations. The scientific article shows the leading topos of B. Traven's novels, including Mexican landscapes, streets and squares of Tampico, hostel, train, oil production etc. It is argued that the theme of the novel is broader than its title: the author creates an anthem for the country, summarizing its image in the dimensions of love and glorification. The research concluded that the content of the German novel reflects its task in the Ukrainian culture of the time: to present a realistic, true, devoid of exotic story about the overseas country.

Keywords: B. Traven, Mexico, imagology, ethnic stereotypes, theme of labor.

Постановка проблеми. Сприйняття літературою інших народів і культур, формування уявлення про чужий національний характер утворює проблемне поле сучасної імагології. Якщо взаємодія європейських літератур¹ давно і глибоко вивчається в українському літературознавстві², то образи латиноамериканських країн, їхнє відбиття у свідомості вітчизняного читача досліджені лише в поодиноких працях, зокрема в монографії І. О. Оржицького (Оржицький, 2016). Тема нашої розвідки спрямована на вивчення образу Мексики – країни, що на початку ХХ століття притягувала до себе увагу всього людства, адже події Мексиканської революції 1910–1917 років постали взірцем для світового пролетаріату. Письменником, для якого Мексика перетворилася на другу батьківщину, а революційні події сформували сюжети основних творів, став Б. Травен. Його романи й оповідання, написані німецькою мовою були дуже популярними наприкінці 1920-х та в 1930-роках. Мода на Б. Травена торкнулася й України: у 1930 році в Харкові вийшов переклад роману «Die Baumwollpflücker»

¹ Нідерландський теоретик імагології Хуго Дизерінк, простежуючи місце цієї науки у річниці компаративістики, зазначав, що «літературна компаративістика намагається як зіставити декілька – зазвичай, принаймні три – своєрідні, так звані, національні літератури, так і простежити їх кореляцію стосовно одна одної. Основною парадигмою, апробованою в Європі, є порівняння французької, німецької та англійської літератур» (Дизерінк, 2011: 383).

² Значний внесок у цей процес вносять збірки «Літературна компаративістика» – річник з порівняльного літературознавства, започаткований у 2004 році Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Четвертий випуск річника у 2011 році спеціально був присвячений проблемам імагології.

(1925) під назвою «Збирачі бавовни» (перекладачі Е. Буркісер, В. Малик). Чим саме німецький роман привабив українського видавця, яка роль відводилася йому у тогочасній українській культурі: відповіді на ці питання дозволять побудувати багатокомпонентні імагологічні ланки, зрозуміти процес опосередкованого засвоєння мексиканської образності в Україні. Зазначене проблемне дозвільє **актуальність теми** статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Для українського літературознавства ім'я Б.Травена майже не відоме: йому присвячена лише стаття М. Щитинської (Щитинська, 1987). Тим цікавішою є постать письменника у рецепції мексиканських, американських, німецьких дослідників. Розвідки М. Баумана (Baumann, 1978) Д. Ралля (Rall, 1995), Х. Руфінеллі (Ruffinelli, 1978) націлені на з'ясування проблеми національної ідентичності письменника, його приналежності до мексиканської чи до німецької літератури. Іспансько-мексиканський журналіст і письменник Луїс Суарес, що особисто був знайомий із письменником, написав велику передмову до двотомного мексиканського видання творів Б. Травена іспанською мовою. Л. Суарес підкреслював, що письменник був по-справжньому, духовно і фізично закорінений у мексиканське життя: «Травен мешкав у джунглях, у пустелях, у горах, у мексиканських портах. Він жив разом з індіанцями та наглядчиками, з метисами-ладіно та іноземними шукачами долі. Він працював, перетинав ріки, занурювався у зелені хащі мексиканського південного сходу» (Суарес, 1969: 16). Вивчення феномену Б. Травена у сучасній латиноамериканістиці постає підґрунтям для імагологічного аналізу його творчості та дає можливість дослідити, як життєва настанова на пізнання природного, етнічного, економічного розмаїття Мексики засвідчує себе у романі «Збирачі бавовни».

Мета і завдання дослідження. Починаючи зі «Збирачів бавовни» Б. Травен не полишає мексиканської тематики, його романи й оповідання «Повстання повішених», «Біла троянда», «Макаріо» були екранізовані на мексиканських кіномайданчиках та разом із численними перекладами слугували портретом автентичної Мексики для всього світу. Виходячи з цього ми ставимо за мету проаналізувати роман «Збирачі бавовни» як «лабораторію» мексиканської образності письменника. Простежити витоки подальших творів письменника, дослідити образні трансформації країни у рамках роману «Збирачі бавовни» – таким постає завдання цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Вже своєю назвою роман долає екзотизовані уявлення про Мексику. Роман Б. Травена – це твір про трудову Мексику, про страйки робітників і важкі умови праці на ланах і в містах, на нафтових копальнях і підприємствах країни. Важливою рисою роману є зображення інтернаціонального пролетаріату: американського емігранта (головного героя роману Геральда Гейла), мексиканців-індіанців та мексиканців-креолів, китайців, африканців. Цей багатонаціональний колективний герой виразно промовляє гаслом К. Маркса на анархістському червоно-чорному прапорі профспілки: «Proletarios del mundo, uníos! (Пролетарі усіх країн, єднайтеся!)» (Травен, 1930: 96). Опосередковано до світового пролетаріату долучено й українських трударів: наймаючись свердлярем, Гейл приходить на нафтові промисли «у такому дранті, що в ньому ні одна людина в Європі, навіть в Одесі, не покаже себе на люди» (Травен, 1930: 38).

У «Збирачах бавовни» письменник зображує інтернаціональну громаду тих, хто шукає праці. Але до складу героїв-трудівників Б. Травен неохоче залучає європейців, зображуючи, приміром, німця й угорця як штрейкбрехерів, а французьке подружжя Дуксів як безжалюсних експлуататорів. У розмові Гейла з німцем, що став на роботу під час страйку, простежується автобіографічні риси: Гейл вільно розмовляє німецькою, і запевняє, що краще старцювати, ніж бути штрейкбрехером. На відмову співрозмовника він відповідає: «Тоді краще крадіть, коли просити милостиню ви вважаєте за непорядне, але бути за штрайкбрехера паскудна справа. <...> Нам тут потрібно лише порядних людей» (Травен, 1930: 80–81) Тут і надалі збережено особливості орфографії і пунктуації українського перекладу, недосконалого, на наш погляд – О. М.]. Отже порядність визначається пролетарською солідарністю, а зрадництво, поразка революційних ідеалів Баварської радянської республіки, до проголошення якої письменник був особисто причетний, пояснюють, на нашу думку, негативне змалювання німців у Травенових творах. Натомість наголос на тому, що «тут потрібно лише порядних людей» відбиває анархічні уявлення Б. Травена про Мексику як країну революційного оновлення.

Мексиканську, відмінну від європейської, ситуацію робітничої боротьби коментує К. Гутке. Дослідник зазначає, що Б. Травен «спрямовує порівняльний погляд у бік США, Європи і особливо Німеччини, при чому робить це у притаманній лише йому діалектичній манері: з одного боку, на відміну від Європи у Мексиці експлуатація робітничого класу промисловцями та великими землевласниками (іноземцями) була особливо кричущою; з іншого боку, мексиканські пролетарські профспілки вміли вправно захищатися від експлуататорів, через що вони були впевненими у підтримці уряду» (Guthke, 2012: 37). Саме таку профспілку кельнерів, які розпочали страйк у кав'ярні містера Дукса і примусили його виконати умови робітників і навіть заплатити їм за дні страйку, і зображує Б. Травен.

Можна припустити, що саме ця революційна спрямованість німецької книги визначила вибір тогочасного українського видавця. Але водночас із цим спрацювало й поцінування таланту Б. Травена-оповідача. Зображуючи свого героя у постійному русі в пошуках роботи, письменник створив унікальний образ Мексики, в якому взаємно віддзеркалюються соціум і географія, звички людей і поведінка тварин, умови праці й клімат.

Враховуючи назву роману, ми пропонуємо його прочитання як такого, в якому провідною проблемою постає праця, зображена на тлі розмаїтого мексиканського життя. Адже тематичною і культурологічною своєрідністю роману є те, що оповідь про працю тут стає водночас оповіддю про землю, яка дає людям і засоби для існування, і радість життя.

Тема праці набуває в романі різноманітного смислового забарвлення: вона сполучена, з одного боку, зі страйком, а з іншого – з романтикою. Романний оповідь передусє створена Б. Травеном «Пісня збирачів бавовни у Мехіко», лейтмотивом якої звучать слова: «Мерщій, мерщій на поле, / Бо сонце вже встає!» (Травен, 1930: 3). Природа тут утілює ідею експлуатації, а чіткий і войовничий ритм збудує дух протесту. В тексті роману епізод зі співом пісні набуває пропагандистського значення: «Антоніо й Гонзало <...> пронизливими голосами заспівали:

Набили золотом кишені

Король, буржуй та президент.

Люди <...> ніколи не чули цієї пісні, але відразу відчували, що це їхня пісня, що ця пісня має спільне з страйком, з їх першим страйком за життя – мов церковний спів з релігією. <...> спів залазив у душу, від слів перетинало у горлі. І пісня

скувала їх в один міцний ланцюг. Перша незвичайної сили свідомість з'єднаних одною волею пролетарів прокинулася в них» (Травен, 1930: 33–34).

Страйк, що набув через спів такого емоційного напруження, скінчається доволі мирно: фермер Шайн додає по два сен-таво за кілограм зібраної бавовни. Робітники радіють, із вдячністю приймаючи мізерну платню. Тож увесь цей конфліктно-патетичний епізод завершується типовим для Б. Травена іронічним поглядом на події: «Слава містерові Шайну! – вигукнув Абрагам» (Травен, 1930: 34).

Але поряд з іронією постає й оспівування: письменник шукає справжньої романтики навіть на промислах, у місцях, що «з першого погляду виглядають прозаїчно й безнадійно, як і вугляні шахти». Авторська настанова «Романтику треба вміти бачити й знаходити» (Травен, 1930: 38). призводить у фіналі роману до справжнього уславлення праці погонича худоби й захоплення нею. Важкий перехід із величезним стадом через усю країну породжує вже не класові, а естетичні почуття. Гейл у захваті описує красу мексиканської землі: «Навкруги все було зелене. Країна вічного літа. О, ти чудова, о, ти чарівна, повічна, казкова і багата піснями, країна Мехіко! На цьому світі немає тобі рівної» (Травен, 1930: 165) [в українських виданнях 1920-х років Мексику іноді називали Мехіко, як і в цьому випадку – О.М.].

Ця різниця між пролетарською піснею на початку роману і гімном Мексиці у його фіналі відбиває у собі трансформацію авторського задуму: знегоди безробіття й тягар експлуатації поступаються замилуванню країною і заглибленню у її традиції.

Дж. Комуркі, наголошуючи на необхідності сучасного перечитання творів Б. Травена, звертає увагу на місце й умови написання його перших мексиканських романів: «Перші шість років він жив у хатині посеред сільви за тридцять п'ять миль від Тампіко. Тут, страждаючи від москітів, тарантулів та змій, Травен написав свої перші мексиканські оповідання і романи, серед яких “Збирачі бавовни”, створені під тінню пірамід майя» (Комуркі, 2016). Чи справді роман писався поблизу давніх пірамід – цього достовірно визначити неможливо, але він подає нам деякі автентичні реалії життя індіанців того часу. Поряд із робітниками фермера індіанці виглядають темними і неосвіченими людьми, готовими працювати за наймізернішу плату. Але якщо йдеться не про групове, а про індивідуальне зображення, то тут представники корінного населення змальовуються носіями давніх традицій честі, мужності, витривалості та навіть авантюризму. Саме таким героєм постає Гонсало³: «Гонсало був родом ацтек. Він був з Nuehuetosa, а предки його були колись Сасікес. Це визначає щось подібне до військових ватажків та штатгальтерів. Спогади про такі родовиті сім'ї за традицією зберігаються в країні...» (Травен, 1930: 64). Гонсало пропонує іспанцю Антонію «ацтеківський герць», тобто змагання на пиках: супротивники кидають одне в одного палицю із гострим наконечником, кожного разу раничи одне одного. Умови випробування прості: «Ми беремо два молоді, рівнорослі дерева, прив'язуємо до верховіття міцно наші ножі й кидаємо один на одного, поки один з нас, що найбільше втомиться, піддасться» (Там само). Діставши важких поранень і програвши поєдинок, Гонсало помирає, і його смерть можна трактувати як метафору зіткнення індіанської культури з іспанськими шукачами долі.

Показовим у зображенні сучасних індіанців є епізод переговорів Гейла-погонича з бандитами, який демонструє закони честі у світі, що існує «поза законом». Бандити вимагають викуп, і Гейл сам пропонує їм узяти декілька корів: він віддає тільну корову з пораним копитом і теля, що не встигає бігти за гуртом. Бандити «зараховують» теля за дорослу корову і навіть радіють такій малій здобичі. Оповідач пояснює це так: «Багато індіанців не вміють доїти корів. Вони доять корову, лише припускаючи теля, бо інакше корова не дасть ані краплі молока» (Травен, 1930: 172). Наслідком дипломатичного спілкування, без суперечок і стрілянини стало повне задоволення сторін: «Мої бандити були раді, що все одержали легко, приємно та цікаво побалакавши. А я був задоволений, що вони не забрали більше...» (Там само).

Цей сповнений іронії опис небезпечної зустрічі супроводжується у Б. Травена міркуваннями щодо коріння мексиканського бандитизму. Письменник звинувачує не індіанців, які родинами вдаються до розбою, а негативний вплив на цілу націю європейських колонізаторів та американських капіталістів: «Знищення бандитизму. Про це так добре можна писати в газетах. Ще краще робить американська влада. Вона нічого не має, щоб для своїх капіталістів вважати країну за колонію <...> Триста років ярма та утисків іспанськими панами, потім сто років військової та капіталістичної диктатури зграї безсоромних розбійників і бандитів, що мають вилощені нігті та крісло в клубі, призведуть до повного занепаду найдивніший на землі та гідний любові народ» (Травен, 1930: 173–174). Тож навіть бандити постають для письменника людьми, гідними поваги і любові.

Із таким саме розумінням і толерантністю Б. Травен змальовує мешканців сучасного міста, зокрема жінок-повій з «квартилу сінйорит» у Тампіко. Це також інтернаціональний прошарок суспільства, в якому існує сувора ієрархія. На верхівці її знаходяться дівчата, що володіють декількома мовами, так звані «француженки». «Вони говорили надзвичайно швидкою французькою мовою й клялись, що вони з Парижу. Але більша половина з них Парижу й не бачила, а приїхали з Лондону, Берліну, Варшави, Будапешту, Петербургу або міст від Парижу ще далі відлеглих» (Травен, 1930: 119). Вони не обкрадають чоловіків, не замовляють дорогих напоїв, натомість розуміють, що чоловіки, що довгий час позбавлені родинного тепла, потребують хоча б імітації кохання. «Розумніші з знавців справи знають, що найбільший успіх вони мають, коли нагадують чоловікам їх наречених або подруг з товариства. З цих міркувань багато сінйорит сидять перед своїми дверима й плетуть тонке мереживо або вишивають тонку тканину» (Травен, 1930: 131).

Показово, що зображуючи темні сторони мексиканського життя, Б. Травен не займає моралізаторської позиції. Навпаки, навіть у зображенні «хвороб» суспільства письменник намагається так би мовити «виправдати» Мексику, побачити людське обличчя бандитів і повій. Б. Травен викриває лицемірство і американських ділків, що зацікавлені у збереженні бандитських угруповань, і пересічних американців туристів. Як приміром той, що маючи красиву дружину і дітей, приїхав до Мексики і «одвідав не одну сінйориту». А від'їжджаючи сказав: «... це аморальна країна. Хвала небу, що в нас подібного не дозволяють» (Травен, 1930: 118).

Мексика в романі Б. Травена постає не як «аморальна», чи революційна, чи то пролетарська країна. Це країна «чарівна, повічна, казкова» (Травен, 1930: 65), яка відкривається читачеві усіма своїми принадами та вадами, досягненнями й бідами. Погляд Б. Травена не упереджений, а зацікавлений, йому важливо найповніше зобразити країну, яка припала йому до серця.

³ В тексті українські перекладачі неправильно відтворили іспанське ім'я.

Орієнтація на створення багатошарового образу країни знаходить відбиття у стилі письменника, зокрема у розгорнутих описах місцевостей, їжі, танців, міських оркестрів, торгівлі на вокзалі тощо. Б. Травен ніби фільтрує країну, охоплюючи своїм об'єктивом усі вирази її обличчя. Описи Б. Травена – це стильове вираження його любові до повсякденної Мексики: «Вулиці були переповнені крамарями. Стояли столики де продавали гарячі вафлі. На інших каву. Ще далі холодних курей або смажену рибу, або печено з булочками, або ще Tortillas (коржі). Можна було купити салати, бананів, папайю, яблука, виноград, помаранчі. По маленьких кіосках продавали цигарки, сигари й тютюн, по інших, – газети та журнали. На багатьох столах була льодова вода п'яти чи шести різних гатунків, лимонада, ямайка, тамариндова, соснова Naranja, Парауа та багато інших. Всюди сновигали хлопчики та жінки з кошиками або ящиками з сигарами. Вони продавали жувальний кавчук, ласощі, сушені зерна калавази, Peanuts, фрукти та квіти...» (Травен, 1930: 116).

У «Збирачах бавовни» ми спостерігаємо провідні топоси майбутніх романів Б. Травена, серед яких мексиканські краєвиди, вулиці і площі Тампіко, нічліжка, потяг, нафтове виробництво тощо. Ще один типовий для Б. Травена образ – джунглі – набуває тут специфічної семантики. Б. Травен змальовує тут джунглі не як тропічні ліси, а як безжальний капіталістичний світ боротьби за виживання: «Тут розбійник, там розбійник! <...> Власне кажучи всюди однаково, кругом джунглі, все джунглі. Їж, а то тебе з'їдять. Павук муху, птиця павука, змія птицю, койот змію, тарантул койота, птиця тарантула, птиця... Повне коло. Доки прийде на землю катастрофа чи революція й коло знову почнеться, лише з іншого боку» (Травен, 1930: 61). Очевидно, таке трактування образу несе на собі вплив роману Ептона Сінклера 1906 року із метафоричною назвою «Джунглі», що викликав величезний резонанс, і, напевно, був відомий Б. Травену.

Загалом у романі Б. Травена антикапіталістична тематика відходить на дальній план. У фіналі головний герой, пересуваючись країною із тисячоголовим стадом худоби, навчається не так боротьбі за власні права, як любові до життя. Виявами цієї любові постають і нічні пісні втомленим тваринам, і миска води, подана збитому потягом віслюку, і збережені життя теляток, яких, мов дітей, погоничі везуть на руках або ж у візочках.

М. Бауманн, характеризуючи роман, відзначає, що він постає лише «опосередкованою критикою капіталізму»; «роман засуджує жадібність, нетерпимість, буржуазне лицемірство, але його автор не намагається спростувати ту систему суспільних стосунків, що примушує сотні тисяч безробітних жебракувати у далекій країні. Навпаки, роман сповнений радості життя». Формуючи загальне враження від роману, дослідник стверджує: «Тон роману – гумористичний, стиль – іронічний, точка зору – анархічна» (Baumann, 1978: 90).

Висновки. Спираючись на подану характеристику та аналіз мексиканських образів, доходимо висновку, що тема роману набагато ширша за його назву. Її визначає фраза з фіналу твору: «Життя й життя. І нічого навкруги, крім життя» (Травен, 1930: 166). Тож гімном країні, у якій вирують сили життя і любові підсумовується авторське сприйняття Мексики та її багатовимірний образ. Зміст німецького роману найкращим чином відбиває його завдання у тогочасній українській культурі: представити реалістичну, правдиву, позбавлену екзотизму оповідь про заокеанську країну.

Джерела та література:

1. Дизерінк Х. Імагологія та питання етнічної ідентичності. *Літературна компаративістика*. К.: ВД «Стилос», 2011. Вип. IV: Імагологічний аспект сучасної компаративістики: стратегії та парадигми. Ч. II. С. 382–395.
2. Оржицький І. О. Етно-національна й культурна своєрідність літературного процесу в країнах Андійського регіону (Перу, Болівія, Еквадор) у 20-х – 80-х роках ХХ століття. Х.: Майдан, 2016. 353 с.
3. Травен Б. Збирачі бавовни. Харків: Державне видавництво України, 1930. 182 с.
4. Щитинська М. Про джерела новели Бруно Травена «Нічний візит у джунглях». *Іноземна філологія*. Львів, 1987. Вип. 81. С. 120–125.
5. Baumann M. B. Traven: una introducción. 1978. URL: http://www.academia.edu/4925331/Bauman_brunotraven
6. Guthke K. S. Vergangenheitsgestaltung. Die Baumwollpflücker: deutsch, englisch, amerikanisch // B.Traven. Autor-Werk-Werkgeschichte. Herausgegeben von Günter Dammann. Würzburg Verlag Königshausen & Neumann GmbH, 2012. S. 29–56.
7. Komurki J. Z. Re-evaluating B. Traven. URL: <https://anarchiststudies.org/2016/04/19/re-evaluating-b-traven-by-john-z-komurki>
8. Rall D. ¿B. Traven, ¿un autor mexicano? // México, el exilio bien temperado. Renata von Hanffstengel y Cecilia Tercero Vasconcelos (ed). México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1995. P. 95–106.
9. Ruffinelli J. El otro México: México en la obra de B. Traven, D. H. Lawrence y Malcolm Lowry. México: Nueva Imagen, 1978. 162 p.
10. Suárez L. Prólogo a las «Obras escogidas de B. Trven» // Traven B. Canasta de cuentos mexicanos. 1969. P. 2–17. URL: https://www.academia.edu/23280063/Traven_B_-_Canasta_De_Cuentos_Mexicanos

References:

1. Dzyerink, Kh. (2011). Imaholohiya ta pytannya etnichnoyi identychnosti [Imagology and issues of ethnic identity]. *Literaturna komparatyvistyka. V. IV: Imaholohichnyy aspekt suchasnoyi komparatyvistyky: stratehiyi ta paradyhmy*. Ch. II. [Literary comparative studies. Vol. IV: Imagological aspect of modern comparative studies: strategies and paradigms. Part II]. K.: VD «Stylos», P. 382–395.
2. Orzhyts'kyi, I. O. (2016). *Etno-natsional'na y kul'turna svoyeridnist' literaturnoho protsesu v krayinakh Andiy's'koho rehionu (Peru, Boliviya, Ekvador) u 20-kh – 80-kh rokakh XX stolittya* [Ethno-national and cultural originality of the literary process in the Andean region (Peru, Bolivia, Ecuador) in the 20s – 80s of the twentieth century]. Kharkiv: Maydan, 2016.
3. Traven, B. (1930). *Zbyrachi bavovny* [Cotton pickers]. Kharkiv: Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy.
4. Shchytyns'ka, M. (1987). Pro dzhherela novely Bruno Travena «Nichnyy vizyt u dzhunhlyakh» [On the sources of Bruno Traven's short story «Night Visit to the Jungle»]. *Inozemna filolohiya* [Foreign Philology]. Issue 81. Lviv. P. 120–125.
5. Baumann, M. (1978). *B. Traven: una introducción*. Retrieved from http://www.academia.edu/4925331/Bauman_brunotraven
6. Guthke, K. S. (2012). *Vergangenheitsgestaltung. Die Baumwollpflücker: deutsch, englisch, amerikanisch. B.Traven. Autor-Werk-Werkgeschichte*. Herausgegeben von Günter Dammann. Würzburg Verlag Königshausen & Neumann GmbH. S. 29–56.
7. Komurki, J. Z. (2016). *Re-evaluating B. Traven*. Retrieved from <https://anarchiststudies.org/2016/04/19/re-evaluating-b-traven-by-john-z-komurki>
8. Rall, D. (1995). ¿B. Traven, ¿un autor mexicano? *México, el exilio bien temperado*. Renata von Hanffstengel y Cecilia Tercero Vasconcelos (ed). México: Universidad Nacional Autónoma de México. P. 95–106.
9. Ruffinelli, J. (1978). *El otro México: México en la obra de B. Traven, D. H. Lawrence y Malcolm Lowry*. México: Nueva Imagen.
10. Suárez, L. (1969). Prólogo a las «Obras escogidas de B. Trven». *Traven B. Canasta de cuentos mexicanos*. P. 2–17. Retrieved from https://www.academia.edu/23280063/Traven_B_-_Canasta_De_Cuentos_Mexicanos

Отримано: 11 січня 2022 р.

Прорецензовано: 15 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2022 р.

e-mail: viter20@ukr.net

oksana.hrynchuk2@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-179-183

Подоляк З. Р., Пуга О. О. Комунікативна значущість дієслів мовлення та частотність їх вживання у художньому тексті (на прикладі роману Маргарет Мітчелл «Звіяні вітром»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 179–183.

УДК: 811.111

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8239-3845>

Подоляк Зоряна Романівна,
доцент кафедри іноземних мов,
Національний лісотехнічний університет України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0406-2615>

Пуга Оксана Олексіївна,
викладач кафедри іноземних мов,
Національний університет «Львівська політехніка»

КОМУНІКАТИВНА ЗНАЧУЩІСТЬ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ЇХ ВЖИВАННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ МАРГАРЕТ МІТЧЕЛЛ «ЗВІЯНІ ВІТРОМ»)

Статтю присвячено дослідженню комунікативних дієслів на матеріалі роману Маргарет Мітчелл «Звіяні вітром», в якому налічується багато дієслів мовлення, за допомогою яких авторка не лише зацікавляє читача, а й створює певне враження, конкретну реакцію для передачі глибини почуттів головних героїв. Новизна наукової розвідки зумовлена тим, що здійснено спробу комплексного аналізу комунікативних дієслів в різних мовленнєвих актах, частотність їх вживання для створення певного емоційного забарвлення та стилістичної значущості. Основна мета аналізу полягала в тому, щоб простежити особливості функціонування дієслів у художньому тексті, виявити найбільш частотні комунікативні дієслова для виразного змалювання подій, створення динамічності та напруженості розповіді, експресії. Під комунікативними дієсловами у нашій роботі ми розуміємо дієслова мовлення, які вживаються для певного комунікативного наміру мовця, що бере участь у комунікативному акті. Шляхом врахування критерію частотності вживання у романі, семантичного навантаження, яке комунікативні дієслова виконували у контексті, було виокремлено 24 синонімічні ряди.

Було здійснено текстовий аналіз комунікативних дієслів, відібраних методом суцільної вибірки, що сприяло об'єктивізації результатів дослідження. Було підтверджено, що комунікативні дієслова у художньому тексті виступають підсилювальними елементами висловлювання, а їх частотність вживання є досить високою. Було доведено, що вони здатні передавати різні оцінні значення висловлень героїв художнього твору та сприяють лексичній зв'язності тексту, логічності викладу, розкриттю глибинних смислів та задуму автора. До найчисельнішого синонімічного ряду належить комунікативне дієслово *say1* (503), найменш представленим є комунікативне дієслово *hesitate* (10). Нами було підтверджено, що в художньому тексті є свій оригінальний набір комунікативних одиниць, які є типовими саме для нього.

Ключові слова: комунікативна значущість, частотність вживання, дієслово мовлення, синонімічний ряд, художній текст.

Zoriana Podoliak,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Ukrainian National Forestry University
Oksana Puga,
Lecturer of the Department of Foreign Languages,
Lviv Polytechnic National University

THE SIGNIFICANCE OF COMMUNICATION VERBS AND FREQUENCY OF THEIR USE IN THE LITERARY TEXT (ON THE MATERIAL OF MARGARET MITCHELL'S NOVEL «GONE WITH THE WIND»)

The article is devoted to the study of communication verbs on the material of Margaret Mitchell's novel «Gone with the Wind» which contains many communication verbs, with the help of which the author not only intrigues the readers, but also creates a certain impression, a specific reaction in order to convey the depth of feelings. The novelty of the conducted scientific research lies in the fact that an attempt was made to carry out a complex analysis of the communication verbs in different speech acts, the frequency of their use for creating a certain emotional coloring and underlying stylistic significance. The main purpose of the analysis was to trace the peculiarities of functioning of communication verbs in the literary text, to identify the most frequently used verbs for depicting events, creating dynamism and tension of the storyline, its expressiveness. Communication verbs are understood as the ones that are used for a certain communicative intention of the speaker participating in the communicative act. By taking into account the criterion of frequency of use, the semantic meanings that communication verbs perform in the text of the novel, 24 synonymic sets have been identified.

The textual analysis of communication verbs chosen by singling them out from the novel was performed which contributed to the objectification of the research results. It has been confirmed that communication verbs in the literary text are used to reinforce the expressiveness and their frequency of use is quite high. It has been proved that they are able to convey different evaluative meanings of the statements of the main characters and contribute to the lexical coherence of the text, the logic of the presentation, the disclosure of deep thoughts and ideas of the author. The communication verb *say*, (503) belongs to the most numerous synonymic set, the least represented is the communication verb *hesitate* (10). It has been confirmed that the literary text has its own original set of communication units that are typical of it.

Keywords: communicative significance, frequency of use, communication verb, synonymic set, literary text.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Дієслова, які виражають процес говоріння, привертати до себе увагу багатьох лінгвістів, що пояснюється комунікативною

значущістю, частотою використання, вагомістю в загальній системі семантики дієслова. Незважаючи на значні досягнення як вітчизняної, так і зарубіжної лінгвістики у вивченні функціональних характеристик комунікативних дієслів, не до кінця розв'язаними й досі залишається низка проблем, серед яких, дослідження комунікативних властивостей дієслівної лексики у різних ситуаціях спілкування, частотності їхнього вживання та наповненості синонімічних рядів. Вони являють собою різноманітну систему як в функціональному, так і семантичному аспектах та слугують об'єктом численних наукових розвідок як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Однак, наявні лінгвістичні дослідження вищезазначеної проблеми не мають комплексного характеру та зосереджуються лише на окремих, як правило, семантичних чи функціональних аспектах (дослідження Б. Левіна, А. Кероп'ян, Г. Пашковської, С. Гірняк, А.П. Агапій, О. І.Ванівської).

Актуальність теми дослідження. Мета дослідження – виокремити найчастотніші комунікативні дієслова з метою створення синонімічних рядів, оскільки саме синонімічні відношення, що є характерними для комунікативних дієслів, відображають мовленнєві дії за допомогою лексичних одиниць із близькими значеннями чи відтінками значень. Саме тому важливість лінгвістичного ситуаційного контексту для розкриття цих синонімічних відношень є актуальною темою дослідження, що і обумовило її вибір. **Мета статті** полягає в тому, щоб прослідкувати, як передаються синонімічні значення за допомогою дієслів мовлення, частотність їх вживання в мовленнєвих актах.

Для реалізації поставленої мети необхідно було розв'язати такі **завдання**:

- виокремити найбільш частотні комунікативні дієслова на прикладі літературного твору;
- проаналізувати словникові дефініції щодо входження їх до синонімічного ряду;
- розкрити лексико-семантичні особливості вживання комунікативних дієслів;
- продемонструвати особливості функціонування комунікативних дієслів прикладами з тексту літературного твору;
- продемонструвати частотність їх вживання та виокремити групи найчастотніших дієслів мовлення;
- виділити синонімічні ряди комунікативних дієслів та їх доміанти для відображення різноманітних мовленнєвих дій.

Загальна вибірка комунікативних дієслів, виокремлених з роману Маргарет Мітчел «Звіяні вітром», складала 239 лексичних одиниць, які слугували матеріалом дослідження з точки зору семантики та частотності вживання.

Для розв'язання визначених завдань у роботі використано метод контекстуального та компонентного аналізу, аналіз словникових дефініцій, а також дистрибутивно-статистичний для кількісного аналізу отриманих даних.

Наукова новизна дослідження зумовлена тим, що в ньому вперше на матеріалі літературного твору англійської мови здійснено спробу комплексного (лексико-семантичного та функціонального) аналізу дієслів мовлення та визначення частотності їх вживання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед численних класифікацій англійських комунікативних дієслів особливу увагу привертає спроба зарубіжного лінгвіста А. Вежбицької укомплектувати семантичний словник комунікативних дієслів, оскільки вони слугують невід'ємним елементом мовної комунікації та вживаються мовцями у багатьох комунікативних сферах з метою більш адекватного вираження їхніх інтенцій. Вона поділяє всі англійські комунікативні дієслова на 37 груп: 1) *order*; 2) *ask*, (*request*); 3) *ask*, (*inquire*); 4) *call*; 5) *forbid*; 6) *permit*; 7) *argue*; 8) *reprimand*; 9) *mock*; 10) *blame*; 11) *accuse*; 12) *attack*; 13) *warn*; 14) *advise*; 15) *offer*; 16) *praise*; 17) *promise*; 18) *thank*; 19) *forgive*; 20) *complain*; 21) *exclaim*; 22) *guess*; 23) *hint*; 24) *conclude*; 25) *tell*, (*report*); 26) *inform*; 27) *sum up*; 28) *admit*; 29) *assert*; 30) *confirm*; 31) *stress*; 32) *declare*, 33) *baptize*; 34) *remark*; 35) *answer*; 36) *discuss*; 37) *talk*. На думку даного зарубіжного дослідника, неможливо відобразити всі зв'язки лінійно, оскільки кожне дієслово може належати до різних класів, що слідує один за одним (Вежбицька, 1987:12).

Дослідник Б.Левін поділяє дієслова комунікації на підкласи: дієслова способу говоріння (*verbs of manner of speaking*), дієслова інструменту комунікації (*verbs of instrument of communication*), розмовні дієслова (*talk verbs*), дієслова базікання (*chitchat verbs*), дієслова говоріння (*say verbs*), дієслова скарги (*complain verbs*), дієслова поради (*advise verbs*), дієслова передачі звуків тварин (*verbs of sounds made by animals*) та дієслова способу говоріння (*verbs of manner of speaking*) (Левін, 1993:38).

Вітчизняний дослідник А. Кероп'ян пропонує поділити комунікативні дієслова на три класи: *нейтральні, дескриптивні та конкретизуючі*. До нейтральних, які виражають власне мовлення, відносяться дієслова *say, tell, utter, pronounce, phrase* та *voice*. До дескриптивних належать дієслова на позначення власне мовлення, а також ті, що передають модальні чи експресивні відтінки значення: *whisper, murmur, shout, cry, croak, gabble* та ін. Вони поділяються на п'ять класів: спілкування, повідомлення, волевиявлення, емоційної дії та етикету. До конкретизуючих належать дієслова для передачі інформації (*inform, announce, declare, talk*), давання вказівок, інструкцій, наказів (*ask, advise, instruct, order, demand*), вираження емоцій (*cry, wail*), запитань (*ask, inquire*), відповідної реакції (*answer, reply, respond*), звертання (*call, address, shout, shriek*), мовленнєвого етикету (*congratulate, toast*) та ін. (Кероп'ян, 2:15).

На думку вітчизняного дослідника М. В. Лукашук за допомогою комунікативних дієслів виражається акт мовлення, вони вказують на комунікативну інтенцію та здатні передавати певні способи вираження мовлення. Ті дієслова, які безпосередньо виражають акт мовленнєвої дії, дослідник відносить до експліцитних, які, в свою чергу, поділяються на директивні та модусні. Ті дієслова мовлення, які містять вказівку на акт мовленнєвої дії, але не відображають її безпосередньо, вищезазначений автор відносить до імпліцитних, які поділяються на модифікаторні та релятивні. Інхоативні дієслова супроводжують пряму мову і вказують на процес мовленнєвого акту, його характеристику та поділяються на ініціальні, континуальні та фінальні (Лукашук, 2021:7).

Враховуючи складність підходів до класифікації англійських дієслів мовлення, їх взаємозв'язок та взаємовідношення у мовленнєвих актах, в яких вони перебувають, вищезгаданий дослідник вдається до використання семантичного принципу класифікації, який дозволяє охопити найбільш загальні семантичні категорії, серед яких можна виокремити: дієслова на позначення певної мовленнєвої дії, процесу мовлення, для позначення розумової діяльності, емоційного стану мовця, способу мовлення та його характеристики (Лукашук, 1:12).

Дана класифікація комунікативних дієслів є, на наш погляд, вичерпною, оскільки дозволяє зробити комплексний аналіз дієслів мовлення на рівні слова, словосполучення, речення та тексту. Саме тому наше дослідження буде базуватися на даних

класифікації, що дозволило зробити комплексний аналіз функціонування комунікативних дієслів, визначити частотність їхнього вживання.

Виклад основного матеріалу. Під комунікативними дієсловами у нашій роботі ми розуміємо дієслова мовлення, які вживаються для певного комунікативного наміру мовця, що бере участь у комунікативному акті, в якому вони відіграють домінуючу роль, оскільки передають зміст мовленнєвих актів, їхню характеристику та оцінку. Відібрані комунікативні дієслова було поділено на групи:

1) дієслова, що безпосередньо виражають процес мовлення. До цієї групи входять такі дієслова: *to agree, to answer, to ask, to communicate, to inform, to mention, to order, to predict, to relate, to repeat, to report, to say, to speak, to talk, to tell* та ін.

2) дієслова, що виражають спосіб мовлення, зокрема, мовленнєву дію чи акт говоріння. До цієї групи належать наступні дієслова: *to bewilder, to blame, to boast, to call, to confer, to denote, to discourage, to frustrate, to offer, to portray, to require, to speculate, to surprise, to testify, to worry, to write, to yell* та ін. В цю групу входять звуконаслідувальні дієслова, які характеризуються виразністю, експресивністю й високою емоційністю. Вони імітують звуки живих істот, які утворюються в процесі спілкування для вираження почуттів, позначення мовленнєвої діяльності та її характеристики: *to babble, to bark, to bawl, to cackle, to chant, to chatter, to croak, to crow, to gabble, to groan, to growl, to grumble, to grunt, to howl, to jabber, to moan, to mutter, to scream*,

3) дієслова, що виражають супровід мовлення, пояснюють, яким чином відбувається мовленнєвий акт. До них належать такі дієслова, як *to admit, to affect, to agree, to allow, to announce, to appraise, to argue, to articulate, to assert, to assume, to believe, to comment, to contend, to deduce, to claim*, та ін.

4) дієслова, що не є власне комунікативними дієсловами, вони супроводжують мовлення та виражають початок дії, її продовження та кінець. До цієї групи належать наступні дієслова: *to begin, to commence, to conclude, to continue, to end, to finish, to initiate, to go on, to keep on, to proceed, to start*, та ін.

Відібрані приклади можуть слугувати наочним матеріалом для практичних та теоретичних цілей, зокрема для вивчення сполучуваності дієслів, лексико-семантичних полів, синонімічних рядів на заняттях з лексикології та стилістики.

Комунікативні дієслова репрезентувалися синонімічними рядами, які складаються з лексичних одиниць із близькими чи подібними семантичними значеннями, які розташовувалися після домінуючої, яка за своїм стилістичним забарвленням має нейтральне значення та високу частотність вживання у мовленні, порівняно з іншими одиницями синонімічного ряду.

Шляхом врахування критерію частотності вживання у романі, семантичного навантаження, яке комунікативні дієслова виконували у контексті, було виокремлено низку синонімічних рядів на основі словника синонімів (Вебстер, 6), а саме:

1) Синонімічний ряд з домінуючою **say₁** (у значенні *utter* «вимовляти слова») містить такі синоніми: *breathe* (16), *comment* (2), *communicate* (2), *chatter* (5), *chorus* (1), *debate* (1), *describe* (2), *discuss* (9), *express* (5), *inform* (4), *intone* (1), *mention* (24), *mouth* (9), *remark* (8), *report* (5), *observe* (19), *phrase* (1), *pronounce* (2), *speak* (171), *state* (5), *tell* (112), *talk* (69), *utter* (30) та ін. Продемонструємо вживання дієслів цього ряду прикладами: “*His soft brown eyes followed her every movement, large, round as dollars, a childish bewilderment in them as though her own scarce-hidden fears had been communicated to him*”. “*Gerald’s voice was strangely quiet and he spoke slowly as if drawing his words from a store of thought seldom used*” [4].

2) Синонімічний ряд з домінуючою **say₂** (у значенні «to give an opinion about something», «повідомляти думку про щось»): *agree* (17), *believe* (31), *express* (5), *guess* (5), *imagine* (10), *presume* (3), *reckon* (3), *regard* (6), *remark* (8), *suppose* (21) та ін. Продемонструємо вживання дієслів цього ряду прикладами з роману: “*They loved their men, they believed in them, they trusted them to the last breaths of their bodies. On that occasion, she had expressed the desire never to lay eyes on him again*” [4].

3) Синонімічний ряд з домінуючою **say₃** (у значенні «inform» «повідомляти про щось»): *advise* (3), *declare* (23), *disclose* (2), *inform* (14), *proclaim* (1) та ін. Продемонструємо вживання дієслів цього ряду низкою прикладів: “*Darling, I don’t care a thing about Brent,*” *declared* Scarlett, *happy enough to be generous*. “*Well, when we were in Atlanta yesterday, waiting for the home train, her carriage went by the depot and she stopped and talked to us, and she told us there was going to be an engagement announced tomorrow night at the Wilkes ball*” [4].

4) Синонімічний ряд з домінуючою **ask₁** (у значенні «запитувати»): *demand* (7), *inquire* (1), *question* (52), *consult* (1), *interrogate* (3) та інші. Наведемо низку прикладів: “*Why don’t you say what you really think?*” he *demand*ed, *lowering his voice so that in the clatter and excitement of the collection, it came only to her ears*. “*It’s not crying you are?*” he *question*ed, *fumbling clumsily at her chin, trying to turn her face upward, his own face furrowed with pity* [4].

5) Синонімічний ряд з домінуючою **ask₂** (у значенні *beg* «просити, благати»): *beg* (20), *plead* (9), *appeal* (6), *request* (6), *desire* (13), *pray* (13) та ін. Продемонструємо вживання дієслів цього ряду прикладами з роману: “*Occasionally an old man’s treble voice begged for news, and instead of inciting the crowd to babbling it only intensified the hush as they heard the oft-repeated: “Nothing on the wires yet from the North except that there’s been fighting”* [4].

6) синонімічний ряд з домінуючою **shout** «кричати, верещати»: *shout* (28), *scream* (33), *exclaim* (3), *roar* (7), *call* (44), *yell* (12), *cry* (104), *shriek* (2) та ін. Комунікативні дієслова цього ряду вживаються у наступних контекстах: “*Has the time come when my own daughters sit in judgment on me?*” she *shout*ed Gerald rhetorically. Scarlett *scream*ed to her, *but the tumult of the crowd drowned her voice and the carriage rocked madly by*. “*That’s an idea!*” she *cried* Brent with enthusiasm [4].

7) синонімічний ряд з домінуючою **blame** «звинувачувати когось» представлений лексемами: *blame* (3), *accuse* (7), *reprimand* (5), *reproach* (1), *thank* (18), *criticize* (8), *disapprove* (10) та ін. Вживання комунікативних дієслів цього ряду проілюструємо наступними прикладами: “*Rhett always vowed he knew nothing about them and accus*ed her, *in a very unrefined way, of having a secret admirer*” [4].

8) синонімічний ряд з домінуючою **order** «наказувати, розпоряджатися»:
order (26), *tell* (124), *demand* (7), *command* (10), *instruct* (6), *require* (3), *direct* (7), *expect* (51) та ін. Прикладами комунікативних дієслів з цього ряду можуть слугувати наступні: “*First, she would be «prideful,» as Gerald had command*ed. “*Why don’t you say what you really think?*” he *demand*ed, *lowering his voice so that in the clatter and excitement of the collection, it came only to her ears* [4].

9) синонімічний ряд з домінантою **advise** «радити, консультувати»: *advise* (37), *recommend* (3), *suggest* (10), *urge* (4), *propose* (6), *warn* (5), *caution* (4), *instruct* (2), *inform* (56) та ін. Проілюструємо низкою прикладів: *"Play 'My Old Kentucky Home,' he suggested smoothly, and Scarlett gratefully plunged into it [4]."*

10) синонімічний ряд з домінантою **reveal** «визнавати, розкривати, показувати»: *disclose* (1), *reveal* (5), *whisper* (88), *confess* (2), *communicate* (2), *expose* (14), *betray* (15), *discover* (20) та ін. Це значення можна проілюструвати наступними прикладами: *"But Scarlett was wrong, for, years before, Ellen Robillard of Savannah had giggled as inexplicably as any fifteen-year-old in that charming coastal city and whispered the long nights through with friends, exchanging confidences, telling all secrets but one" [4].*

11) синонімічний ряд з домінантою **begin** «початок, продовження та кінець дії»: *begin* (58), *continue* (27), *conclude* (21), *add* (37), *go on* (27), *finish* (43), *echo* (1), *proceed* (9), *interrupt* (14), *intervene* (3), *start* (94), *repeat* (24), *resume* (5), наприклад: *"And, seeing her startled look, he continued: 'I want my girl to be happy and you wouldn't be happy with him.' 'Our people and the Wilkes are different,' he went on slowly, fumbling for words. 'It is late. We had better have prayers now,' interrupted Ellen so smoothly that, if Scarlett had not known her mother well, the interruption would have passed unnoticed [4]."*

12) синонімічний ряд з домінантою **admit** «визнавати провину»: *admit* (13), *acknowledge* (2), *blurt out* (1), *confess* (2), *concede* (1), *accept* (15), *concede* (2) та ін. Наприклад: *"Rage, punctured vanity and disappointment threw her mind into a turmoil and, before she even thought of the high moral grounds on which she should upbraid him, she blurted out the first words which came to her lips". "They are--right pretty," he conceded [4].*

13) синонімічний ряд з домінантою **emphasize** «наголошувати, підкреслювати»: *emphasize* (2), *accentuate* (2), *dwell on* (3), *highlight* (2), *insist* (3), *stress* (10), *underline* (7) та ін. Спільне значення у цьому ряді синонімів проілюструємо прикладами: *"Oh, we couldn't! It would be the height of rudeness!" underlined Melly, distressed [4].*

14) синонімічний ряд з домінантою **decide** «вирішувати»: *decide* (41), *conclude* (7), *determine* (33), *resolve* (1), *settle* (29) та ін. З наведених прикладів можна підсумувати, що мовець вирішив щось виконати після певних роздумів: *With panic in her heart, Scarlett did not know whether to tell Melanie of Rhett's words and have the dubious comfort of her misery or keep it to herself. Finally she decided to remain quiet [4].*

15) синонімічний ряд з домінантою **promise** «обіцяти»: *promise* (46), *swear* (21), *assure* (12) та ін. Спільним значенням для всіх дієслів вищенаведеного синонімічного ряду є: «намір щось зробити і дотриматися обіцянки». *"Is it what we heard yesterday in Atlanta, Stu? If it is, you know we promised not to tell." "No, Pa, I'm no tattletale like Suellen," she assured him, standing off to view his rearranged attire with a judicious air [4].*

16) синонімічний ряд з домінантою **mention** «зауважувати, висловлюватися про щось»: *remark* (8), *declare* (23), *note* (2), *notice* (3), *state* (5), *pronounce* (2), *mention* (24), *comment* (6) та ін. Наведемо приклади: *"A fine midwife your Prissy will make," Scarlett remarked caustically. She told him of killing the Yankee and glowed with pride when he commented briefly: "Good work!" [4].*

17) синонімічний ряд з домінантою **answer** «відповідати»: *answer* (68), *reply* (22), *explain* (15), *react* (2): *The high-pitched, childish voice answered "Yas'm," and there were sounds of footsteps going out the back way toward the smokehouse where Ellen would ration out the food to the home-coming hands. He replied, "I'm going to marry Melanie" [4].*

18) синонімічний ряд з домінантою **whisper** «шепотіти»: *whisper* (88), *murmur* (10), *mutter* (6), *grunt* (4), *mumble* (7) тощо. Це значення знаходить своє вираження у прикладах: *"Yes!" whispered Charles, in a rapture that she had neither laughed, screamed nor fainted, as he had always imagined young girls did under such circumstances. "You can stay with us at Aunt Pitty's. That's your home," mumbled Scarlett, toying with a pillow and keeping her eyes down to hide dawning triumph in them as she felt the tide turning her way [4].*

19) синонімічний ряд з домінантою **confirm** «підтверджувати»: *confirm* (3), *convince* (5), *dispel* (3), *disapprove* (16), *approve* (15) та ін. Підтвердженням тому можуть слугувати приклади: *But Mammy's first words dispelled this illusion. "She has always approved of you up to the hilt. I daresay she'd approve of anything you did, short of murder" [4].*

20) синонімічний ряд з домінантою **praise** «хвалити, возвеличувати»: *praise* (6), *compliment* (3), *flatter* (2), *applaud* (1), *cheer* (7), *adore* (4), *bless* (10) та ін. Спільним значенням для комунікативних дієслів цього синонімічного ряду є: «виражати захоплення чи схвалення», наприклад: *When well-meaning people complimented him on his bravery in running the blockade, he blandly replied that he was always frightened when in danger, as frightened as were the brave boys at the front [4].*

21) синонімічний ряд з домінантою **interrupt** «перебивати, переривати розмову»: *interrupt* (14), *break in* (2), *jump in* (5) та ін. Дані комунікативні дієслова представлені в романі наступними прикладами: *"Ma," Betty interrupted again, "can't you and Mr. O'Hara talk about the horses at Twelve Oaks as well as here?" [4].*

22) синонімічний ряд з домінантою **deny** «заперечувати»: *deny* (9), *forbid* (13), *prohibit* (1), *reject* (1), *contradict* (2), *disagree* (5), *dispute* (1) та ін. Дані дієслова представлені в романі: *But the doctor had forbidden Melanie to walk and Scarlett had to stay with her [4].*

23) синонімічний ряд з домінантою **sound imitation** «звуконаслідувальні слова для вираження певного способу говоріння»: *cackle* (2), *groan* (7), *growl* (2), *grumble* (6), *grunt* (3), *moan* (10), *roar* (7), *stutter* (5), *whoop* (1), *yelp* (1) та ін. Дані дієслова виражають певний спосіб говоріння, уподібнений до оригінальних звуків, що представлені в романі наступними прикладами: *His sudden shift so disconcerted her that she stammered: "What-- what--" and inwardly groaned: "Oh, Lord! Now, it's coming. I wonder if I can butter him down?" "Hell, yes," growled Rhett [4].*

24) синонімічний ряд з домінантою **hesitate** «вагатися»: *hesitate* (9), *shilly-shally* (1) та ін. Проілюструємо семантику даних дієслів прикладами: *Her voice was brisk and decisive and she made up her mind instantly and with no girlish shilly-shallying. "Would you mind--" She hesitated timidly. "Would you mind if I put my hand in your coat pocket? It's so cold and my muff is soaked through" [4].*

Як видно з діаграми, відібрані синонімічні ряди засвідчують варіативність представлених лексичних одиниць у літературному творі: *say₁* (503), *say₂* (109), *say₃* (43), *ask₁* (64), *ask₂* (67), *shout* (233), *blame* (52), *order* (214), *advise* (127), *reveal* (147), *begin* (363), *admit* (36), *emphasize* (29), *decide* (111), *promise* (79), *mention* (73), *answer* (107), *whisper* (115), *confirm* (42), *praise* (33), *interrupt* (21), *deny* (32), *sound imitation* (44), *hesitate* (10). До найчисельнішого синонімічного ряду належить комунікативне дієслово *say₁* у значенні вимовляти (503), найменш представленим є комунікативне дієслово *hesitate* у значенні вагатися (10). Чисельне використання синонімів у романі допомогло авторці повніше й точніше сформулювати думку, увіразнити мовленнєві можливості мовців, збагатити мову головних героїв, передати різні відтінки значення.

Тому, підсумовуючи вищевикладене можна стверджувати, що текст літературного твору можна розглядати основною одиницею мовленнєвої комунікації, а комунікативні дієслова в художньому тексті виступають підсилювальними елементами різних відтінків значення. Як свідчить проведений аналіз їх частотності є високою, і здебільшого вони вживаються для передачі різного ставлення, оцінки висловлювань героїв художнього твору, думки автора та сприяють логічності зв'язності висловлювання.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі проведеного аналізу було підтверджено, що комунікативні дієслова займають центральне місце серед семантичних класів дієслів сучасної англійської мови, оскільки мовленнєва діяльність людини є визначальною для акту комунікації. Це підтверджується високою частотністю їхнього вживання у літературному творі, слугуючи ефективним засобом вираження мовлення.

Нами було встановлено, що в художньому тексті є свій оригінальний набір комунікативних одиниць, які є типовими саме для нього. Так, в аналізованому нами тексті аналізованого нами роману мають місце такі часто вживані комунікативні одиниці як *say*, *begin*, *shout*, *order*, *reveal*, *advise*, *whisper*, *decide*, *say*, *answer*, *promise*, *mention* та ін.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо проведення порівняльного вивчення англійських та українських комунікативних дієслів, способів відтворення їхньої семантики засобами рідної мови.

Джерела та література:

1. Лукашук М. В. Функціонування дієслів мовлення у сучасній англійській мові (на матеріалі Британського національного корпусу): автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.04. Львів. 2021. 23с.
2. Кероп'ян А. Р. Лексико-семантическая структура русских и английских глаголов речи: автореф. дис. ... канд. филолог. наук: 10.02.17. Горловка. 2003. 19 с.
3. Levin B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. Chicago: The University of Chicago Press. 1993. 348 p.
4. Mitchell M. Gone with the wind. <https://gutenberg.net.au/ebooks02/0200161.txt>
5. Wierzbicka A. English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary. Canberra: Academic Press. 1987. 397 p.
6. Webster New Dictionary of Synonyms. <https://list-english.ru/img/newpdf/dictpdf/7.pdf>

References:

1. Lukaschuk, M.V. (2004) Funktsionuvannya diyesliv movlennya u suchasniy anhliys'kiy movi (na materiali Brytans'koho natsional'noho korpusu) [Functioning of speech verbs in modern English (on the material of the British National Corps)]. Lviv [in Ukrainian].
2. Keropyan, A.R. (2003) Leksiko-semanticheskaya struktura russkikh i angliyskikh glagolov rechi [Lexico-semantic structure of Russian and English verbs of speech]. Horlovka [in Russian].
3. Levin B. (1993) Klasy i chervuvannya anhliys'kykh diyesliv: poperednye doslidzhennya [English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Study]. Chicago [in English].
4. Mitchell M. Vidneseni vitrom [Gone with the wind]. <https://gutenberg.net.au/ebooks02/0200161.txt> [in English].
5. Wierzbicka A. (1987) Diyeslova anhliys'koho movlennya: semantichnyy slovnyk [English Speech Act Verbs: A Semantic Dictionary]. Canberra [in English].
6. Webster. Novyy slovnyk synonimiv [Webster New Dictionary of Synonyms]. <https://list-english.ru/img/newpdf/dictpdf/7.pdf> [in English].

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Отримано: 9 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: ldenusova.svitlana@gmail.com

kuzmych.o@ukr.net

iri5272@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-184-187

Denysova S. P., Kuzmych O. V., Nikolaieva I. A. Die rolle des Landeskundlichen aspekts beim Erlernen einer Fremdsprache. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 184–187.

УДК: 811'243"4

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9352-7036>

Web of Science Researcher ID AAD-6574-2022

Svitlana Denysova,

Fremdsprachenlehrer,

Kommunale Einrichtung der Hochbildung,

Luzker Pädagogisches College des Regionalrats von Wolyn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1335-3791>

Web of Science Researcher ID AAD-6569-2022

Oksana Kuzmych,

Fremdsprachenlehrer,

Kommunale Einrichtung der Hochbildung,

Luzker Pädagogisches College des Regionalrats von Wolyn

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2949-0002>

Web of Science Researcher ID AAD-6533-2022

Iryna Nikolaieva,

Fremdsprachenlehrer,

Kommunale Einrichtung der Hochbildung,

Luzker Pädagogisches College des Regionalrats von Wolyn

DIE ROLLE DES LANDESKUNDLICHEN ASPEKTS BEIM ERLERNEN EINER FREMDSPRACHE

In modernen Konzepten wird das Erlernen einer Fremdsprache als Spiegelbild der Kultur des Volkes, als Beherrschung fremder Kultur und als Aneignung spiritueller Werte gesehen. Diese Aufgabe wird von der Linguistik gestellt, die die Auswahl und Methoden der Vermittlung von Informationen über das Land, dessen Sprache studiert wird, untersucht, um deren sprachpraktische Kenntnisse sicherzustellen. Linguistik ist ein Aspekt der Methodik des Fremdsprachenunterrichts, der die nationale und kulturelle Komponente des Sprachmaterials widerspiegelt. In der Praxis zielt die Linguistik darauf ab, die ultimativen Ziele des Erlernens einer Fremdsprache zu verwirklichen, nämlich das Erlernen der Kommunikation. Denn ohne den Studenten die Normen eines adäquaten Sprachverhaltens losgelöst vom Wissen beizubringen, ist es unmöglich, sie auf die fremdsprachliche Kommunikation vorzubereiten und kommunikative Fähigkeiten auszubilden. Daraus ergibt sich, dass die Entwicklung des sprachlichen Aspekts im Fremdsprachenunterricht äußerst relevant und wichtig ist. Jede nationale Kultur besteht aus nationalen und internationalen Elementen und kann nicht vollständig mit einer anderen Kultur übereinstimmen. Daher sind wir beim Unterrichten einer Fremdsprache gezwungen, Zeit darauf zu verwenden, die Vorstellungen der Studenten von neuen Fächern und Phänomenen zu entwickeln. Es handelt sich also um den Einbezug von heimatkundlichen Elementen in den Sprachunterricht, allerdings handelt es sich hier um einen qualitativen Einbezug anderer Art als im allgemeinen heimatkundlichen Unterricht. Da es sich um die Verbindung von Sprache und Information im Bereich der Landeskultur im Bildungsprozess handelt, nennt man diese Unterrichtsform Sprachwissenschaftsunterricht.

Kernwörter: Soziokultureller Bereich, Landeskunde, Linguistik, Sprachkompetenz, Mentalität, Kultur, Fremdsprache.

Svitlana Denysova,

teacher of foreign languages,

Municipal Higher Educational Institution

«Lutsk Pedagogical College» of Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

Oksana Kuzmych,

teacher of foreign languages,

Municipal Higher Educational Institution

«Lutsk Pedagogical College» of Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

Iryna Nikolaieva,
teacher of foreign languages,
Municipal Higher Educational Institution
«Lutsk Pedagogical College» of Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

THE ROLE OF COUNTRY STUDY ASPECTS IN THE STUDY OF A FOREIGN LANGUAGE

The interdisciplinary nature of the content of the discipline «Foreign Language» has ample opportunities to create a socio-cultural educational space. The use of socio-cultural approach in language education allows in a new, deeper and more meaningful way to reveal all the components of the concept of the level of functional socio-cultural literacy. In modern concepts of learning a foreign language is seen as a reflection of the culture of the people, mastering a foreign culture and the acquisition of spiritual values. This task is set by linguistics, which investigates the selection and methods of providing students with information about the country whose language is being studied, in order to ensure their practical knowledge of the language. Linguistics is an aspect of the methodology of teaching foreign languages that reflects the national and cultural component of the language material. After all, without instilling in students the norms of adequate language behavior in isolation from knowledge, it is impossible to prepare them for foreign language communication and to form communicative ability. It follows that the development of the linguistic aspect in the teaching of a foreign language is extremely relevant and important. Every national culture consists of national and international elements and cannot fully correspond to another culture. Therefore, while learning a foreign language, we are forced to spend time developing students' ideas about new subjects and phenomena. Thus, we are talking about the inclusion of elements of country studies in language teaching, but this is the inclusion of a slightly different kind compared to general country studies. Since we are talking about the connection in the educational process of language and information in the field of national culture, this type of teaching is called linguistics teaching.

Keywords: Socio-cultural field, country study, linguistics, language competence, mentality, culture, foreign language.

Денисова Світлана Павлівна,
викладач іноземної мови,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
Кузьмич Оксана Василівна,
викладач іноземної мови,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
Ніколаєва Ірина Анатоліївна,
викладач іноземної мови,
КЗВО «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

РОЛЬ КРАЇНОЗНАВЧОГО АСПЕКТУ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Міждисциплінарний характер змісту дисципліни «Іноземна мова» має широкі можливості для створення соціокультурного освітнього простору. Використання соціокультурного підходу в мовній освіті дозволяє по-новому, глибше та змістовніше розкрити всі складові поняття рівня функціональної соціокультурної грамотності. У сучасних концепціях вивчення іноземна мова розглядається як відображення культури народу, оволодіння іноземною культурою та набуття духовних цінностей. Таке заведення ставить лінгвокраїнознавство, що досліджує питання вибору та прийомів подачі студентам відомостей про країну, мова якої вивчається, з метою забезпечення їх практичного володіння даною мовою. Лінгвокраїнознавство – це аспект методики викладання іноземних мов, який відбиває національнокультурний компонент мовного матеріалу. Адже без прищеплювання студентам норм адекватної мовної поведінки у відриві від знань, неможливо підготувати їх до іншомовного спілкування та сформуванню комунікативну здатність. Звідси випливає, що розвиток лінгвокраїнознавчого аспекту у навчанні іноземної мови є надзвичайно актуальним і важливим. Кожна національна культура складається з національних та інтернаціональних елементів і не може повністю відповідати іншій культурі. Тому під час навчання іноземної мови ми змушені витратити час на розвиток уявлень студентів про нові предмети та явища. Отже, мова йде про включення елементів країнознавства у викладання мови, але це включення децю іншого роду в порівнянні з загальним країнознавством. Так як ми говоримо про з'єднання в навчальному процесі мови і відомостей зі сфери національної культури, такий вид викладацької роботи називається лінгвокраїнознавчим викладанням.

Ключові слова: Соціокультурна галузь, країнознавство, лінгвістика, мовна компетенція, менталітет, культура, іноземна мова.

Formulierung des Problems im Allgemeinen. Der Fremdsprachenunterricht konzentriert sich seit langem auf die Kultur des Landes, dessen Sprache studiert wird. Diese Fragen beziehen sich auf ein Konzept wie Country Studies oder, um einen moderneren Begriff zu verwenden, auf den soziokulturellen Bereich. Es sollte jedoch beachtet werden, dass die Kenntnis der Kultur des Landes der studierten Sprache kein Selbstzweck ist, sondern nur ein Mittel für ein tieferes Verständnis und Verständnis ihrer Heimatkultur. Die Hauptsache im Erkenntnisprozess ist nicht nur die Ansammlung von Informationen über das Land, sondern auch das Wissen über Menschen, ihre Denkweise, ihr Verhalten und ihre Einstellung zu universellen Werten.

Analyse aktueller Forschungen und Veröffentlichungen. In der methodologischen Literatur leisteten E. M. Wereschtschagin und W.G.Kostomarov, der sich der nationalkulturellen Komponente des Sprachmaterials widmet, das die Kultur des Landes widerspiegelt, dessen Sprache studiert wird. Besonderes Augenmerk legten sie auf die Rolle und den Stellenwert der Linguistik unter anderen Disziplinen, die beim Erlernen von Fremdsprachen helfen; gelten als die effektivsten Formen, Methoden und Techniken des Unterrichts. In der wissenschaftlichen Arbeit von L. N. Zhynova sprachliche Aspekt wird anhand des Studiums anderer Fremdsprachen berücksichtigt. Die Frage der Einführung des regionalen Aspekts in den Fremdsprachenunterricht hat in den Arbeiten vieler Gelehrter (N. Ariian, I. Vorobiov, N. Hez, N. Yevtukh, I.Zimnia, O. Leontiev, Y. Pasov, V. Redko, L. Smeliakova, G. Tomakhin, V.Topalova, P. Adler, D. Brown, E. Hall, R. Lado usw.).

Der Zweck des Artikels ist es, den sprachlichen Aspekt beim Erlernen von Fremdsprachen unter Studenten von Hochschuleinrichtungen aufzuzeigen.

Landeskunde ist, unter modernen Bedingungen, ein Aspekt des Fremdsprachenlernens, der die nationale und kulturelle Komponente des Sprachmaterials widerspiegelt. Das Endziel der Beherrschung des sprachlichen Aspekts ist die Bildung der sprachlichen Kompetenz der Studenten. Das heißt, die Studenten bekommen ein ganzheitliches System von Vorstellungen über

die wichtigsten nationalen Traditionen, Bräuche und Realitäten des Landes, dessen Sprache studiert wird. Nach Ansicht führender Methodiker sollte die landeskundliche Information ein obligatorischer Bestandteil bei der Bildung sprachlicher Kompetenz sein (Moroz L., 2014).

Das Hauptziel der Landeskunde ist die Sicherstellung der kommunikativen Kompetenz bei Akten der interkulturellen Kommunikation, vor allem durch eine adäquate Wahrnehmung der Sprache des Gesprächspartners und muttersprachlicher Originaltexte. Der linguistische Ansatz beim Erlernen einer Fremdsprache bietet eine effektivere Lösung praktischer, allgemeiner und pädagogischer Probleme.

Der landeskundliche Aspekt spiegelt sich in den Zielen und Inhalten des Fremdsprachenunterrichts sowie in den Methoden des Unterrichts wider, was ein zielgerichtetes Arbeiten am Aufbau von Hintergrundwissen über das Land von Anfang an ermöglicht. Der sprachliche Aspekt beinhaltet den Erwerb von Vokabeln mit nationaler und kultureller Semantik, die Bekanntschaft mit Fakten, Phänomenen, Werten der nationalen Kultur, ethischen und ästhetischen Normen, die in der Gesellschaft akzeptiert werden. Eine wichtige Rolle spielt zum Beispiel das lokale Geschichtsvokabular (geografische Lage, historische Stätten, die interessantesten Denkmäler der Architektur, Malerei, Skulptur usw.), dank dessen die Studenten das Land kennenlernen, dessen Sprache sie lernen (Voronkova N., 2009).

Heutzutage nehmen Texte mit heimatkundlichem Charakter einen immer größeren Platz im Prozess des Fremdsprachenlernens ein. Dank solcher Texte lernen Studenten die Realitäten des Landes der studierten Sprache kennen, erwerben zusätzliche Kenntnisse in den Bereichen Geographie, Bildung, Kultur und mehr. Der Inhalt von heimatkundlichen Texten sollte für Studenten aussagekräftig sein, eine gewisse Neuartigkeit aufweisen, Informationen über das Staatswesen, das geografische Umfeld, charakteristische Gegenstände der materiellen Kultur, Elemente der Folklore oder über die Besonderheiten des Sprachverhaltens und der Etikette enthalten.

Als wissenschaftliche Disziplin verkörpert Landeskunde den Aspekt des kulturellen Umfelds. Im Prozess des kommunikativ gelenkten Fremdsprachenlernens kann sie kein Neben- oder Zusatzelement sein, sondern ist ein vollwertiger, integraler Bestandteil dieses Prozesses. Sprache ohne lokale Überlieferung hört auf, ein lebender Organismus zu sein, und verwandelt sich in einen toten Körper. Das Studienobjekt der Landeskunde ist der Mensch und seine Kultur. Der Aufbau neuer internationaler Kontakte und Verflechtungen in Wirtschaft, Kultur und anderen Bereichen führt zu einer konsequenten Ausrichtung moderner Methoden des Fremdsprachenunterrichts an den realen Kommunikationsbedingungen. Sprachmaterial ist ein starker Hebel, um das Interesse am Erlernen von Fremdsprachen zu wecken und aufrechtzuerhalten. Daraus folgt, dass die Motivation zunimmt und stärker wird, wenn wir uns mehr und mehr sprachlicher Elemente bedienen (Antonova L. H., 2017).

Ohne Kenntnisse der soziokulturellen Sphäre der Sprachen ist es unmöglich, eine effektive sprachliche Interaktion zwischen Vertretern verschiedener Kulturen zu erreichen. Im weitesten Sinne enthält Kultur 2 Hauptkomponenten: Traditionen, Bräuche, Leben der Menschen, ihre Denkweise, Wertesystem und Richtlinien. Der zweite Bestandteil der Kultur ist die Kulturgeschichte, die traditionell im Fremdsprachenunterricht mit Informationen zu Geographie, Geschichte, Sozialwissenschaften, naturwissenschaftlichen und künstlerischen Leistungen dargestellt wird. Diese Komponente ist das kulturelle Erbe der Menschen, das von denjenigen verstanden werden muss, die Fremdsprachen studieren, um die Kultur des Landes, dessen Sprache studiert wird, vollständig zu verstehen.

In allen Phasen des Erlernens einer Fremdsprache müssen neben rein sprachlichen auch Elemente der lokalen Überlieferung integriert werden. Eine solche Integration ist in zwei Richtungen fruchtbar. Es ermöglicht den Studenten von Anfang an, eine Fremdsprache nicht als Trennung von Begriffen, sondern als Umsetzung einer bestimmten Kultur wahrzunehmen. Gleichzeitig erleichtert die Einführung ethnografischer Elemente die Assimilation sprachlicher Elemente und bereichert sie (Hofipov V. O., 2004).

Heutzutage nehmen Texte mit landeskundlichen Charakter einen immer größeren Platz im Prozess des Fremdsprachenlernens ein. Dank solcher Texte lernen die Studenten die Realitäten des Landes der studierten Sprache kennen, erwerben zusätzliche Kenntnisse auf dem Gebiet der Geographie, der kulturellen Bildung und mehr. Der Inhalt von landeskundlichen Texten soll für die Studierenden aussagekräftig sein, eine gewisse Neuartigkeit aufweisen, Informationen über die Staatsordnung, das geografische Umfeld, charakteristische Objekte der materiellen Kultur, Elemente der Folklore oder Merkmale der Sprachherkunft und Etikette enthalten. Vorlesungen über lokale Überlieferungen machen die Schüler dazu angehalten, sich selbst mit lokalem Überlieferungsmaterial vertraut zu machen. Und die Linguistik selbst sollte als Unterstützung dienen, um die Motivation aufrechtzuerhalten, weil sie zwei Aspekte vereint: das Sprachenlernen fördert, bietet Informationen über das Land, dessen Sprache studiert wird.

Die Einbeziehung bestimmter Elemente der Landeskunde in die Praxis des Sprachenlernens reicht jedoch nicht aus. Ab einer bestimmten Bildungsstufe ist eine Verallgemeinerung erforderlich, die Zuordnung von Landeskunde zu einem besonderen Aspekt des Unterrichts. Beim Lernen wird jeder Aspekt der Regionalkunde berücksichtigt, die Schüler lernen am Beispiel dieses Aspekts, selbstständig zu arbeiten, das notwendige Unterrichtsmaterial auszuwählen und über das gewählte Thema nachzudenken. Diese Methode hat zweifellos einen gewissen methodischen Wert (Hofipov V. O., 2004).

Ein weiteres wichtiges Problem bei der Vermittlung lokaler Überlieferungen ist die Auswahl des Materials. Die Aufgabe besteht darin, ein Minimum zu finden, das in einer begrenzten Studienzeit bewältigt werden kann und dass es Ihnen ermöglicht, gleichzeitig die Funktion der Kommunikation zu erfüllen. Eine genaue Definition dieses Minimums ist wahrscheinlich unmöglich. Ihr Umfang hängt von den Zielen, der Dauer, dem Ausbildungsstand und anderen Faktoren ab.

Bevor der Lehrer vorschlägt, bestimmte Faktoren der Fremdsprachenkultur zu berücksichtigen, muss er eine klare Meinung zu diesem Thema haben, welche besondere Kulturebene er hat, die Absicht, mit den Studenten zu lernen.

Kulturelle Fragen und damit verbundene Bildungsaufgaben lassen sich in 4 Hauptkategorien einteilen:

- 1) Erweiterung des Wissens über die Kultur des Landes, dessen Sprache studiert wird;
- 2) Beherrschung der Formel der Sprachetikette der zu lernenden Sprache durch die Studenten;
- 3) den Unterschied zwischen zwei Kulturen verstehen;
- 4) Verständnis und Bewusstsein für die Werte des Landes, dessen Sprache studiert wird (Antonova L. H., 2017).

Fremdkultur als Bildungsziel hat einen sozialen, sprachlichen, pädagogischen und psychologischen Inhalt, der mit allen Aspekten der Bildung korreliert und sich aus den Inhalten der Disziplin „Fremdsprache“ ergibt. Die Fremdsprachenkultur besteht wie jede andere aus vier Inhaltselementen:

- 1) Kenntnis der Funktionen, Kulturen, Wege zur Beherrschung der Sprache als Kommunikationsmittel;
- 2) Lern- und Sprechfertigkeiten – Erfahrung im Umgang mit Wissen;
- 3) die Fähigkeit, alle Sprachfunktionen auszuführen;
- 4) Motivation – Erfahrung, die auf das Wertesystem des Merkmals abzielt (Moroz L., 2014).

Nachdem wir die inhaltlichen Elemente der fremden Kultur mit Aspekten des Lernens ins Verhältnis gesetzt haben, können wir die Bestandteile der fremden Kultur als Lernziele identifizieren:

- 1) Bildungsaspekt – der soziale Inhalt des Ziels. Dieser Aspekt umfasst die Beherrschung einer Fremdsprache als Mittel der persönlichen Kommunikation, sowie die Entwicklung von Fähigkeiten zum selbstständigen Arbeiten als Prozess Verbesserung des Niveaus der Fremdsprachenkultur;
- 2) kognitiver Aspekt – sprachlicher Inhalt des Ziels. Es wird als Mittel zur Bereicherung der spirituellen Welt des Einzelnen verwendet und wird hauptsächlich auf der Grundlage rezeptiver Aktivitäten verwirklicht: Lesen und Hören;
- 3) Entwicklungsaspekt – der psychologische Inhalt des Ziels. Dieser Aspekt umfasst das Hauptziel – die Entwicklung von Sprachfähigkeiten, psychologischen Funktionen, Kommunikationsfähigkeiten und einem bestimmten Motivationsniveau, das durch spezielle im Lernsystem enthaltene Mittel beharrlich und systematisch entwickelt werden muss;
- 4) pädagogischer Aspekt – der pädagogische Inhalt des Ziels. Die Vermittlung einer fremden Sprachkultur ist ein Mittel der umfassenden Bildung (Voronkova N., 2009).

Welche persönlichen Eigenschaften die zukünftigen Lehrer müssen ausgebildet werden, damit sie an der interkulturellen Kommunikation in einer Fremdsprache teilnehmen kann? Auf der Grundlage des oben Gesagten sollte betont werden, dass die wichtige Aufgabe des Erlernens einer Fremdsprache die Entwicklung der folgenden persönlichen Eigenschaften erfordert, die für die erfolgreiche Umsetzung der Kommunikation in interkulturellen Kommunikationssituationen erforderlich sind (Hofipov V. O., 2004), wie zum Beispiel:

- Offenheit (Freiheit von Vorurteilen gegenüber Menschen).
- Toleranz.
- Fähigkeit, den Gesprächspartner zu hören und ihm zuzuhören.
- Fähigkeit, Gemeinsamkeiten und Besonderheiten aufgrund nationaler Faktoren zu erkennen.
- Fähigkeit, die Unterschiede zwischen den Kulturen der Muttersprache und der Sprache des Studienlandes zu verstehen und zu akzeptieren.

- Bereitschaft zum praktischen Gebrauch einer Fremdsprache als Kommunikationsmittel mit Muttersprachlern.

Schlussfolgerungen. Es sollte beachtet werden, dass eine Person im Prozess der Bildung und Ausbildung zu einer Person wird. Die menschliche Erziehung erfolgt durch die Wirkung der nationalen Kultur, deren Träger die Menschen um ihn herum sind. Die Ausbildung sollte eng mit der Assimilation der nationalen Kultur und der Beherrschung der fremden Kultur verflochten sein. Das Verständnis einer anderen Kultur ist wichtig, weil es Ihnen ermöglicht, die Unterschiede zwischen den Kulturen zu verstehen und Ihre eigene Kultur tiefer zu spüren. All dies ist im Prozess des Erlernens einer Fremdsprache von großer Bedeutung.

Also, das landeskundliche Material ist ein starker Hebel, um bei Studenten das Interesse am Erlernen von Fremdsprachen zu wecken und aufrechtzuerhalten. Daraus folgt, dass die Motivation der Studenten steigen und stärker werden wird, wenn im Unterricht mehr landeskundliche Elemente verwendet werden.

Джерела та література:

1. Антонова Л. Г. Лінгвокраєзнавчий аспект вивчення іноземних мов у старших класах. Скарбниця методичних ідей. Таврійський вісник освіти, № 1 (57). Херсон, 2017. С. 164–169.
2. Воронкова Н. Вплив лінгвокраєзнавчого матеріалу на мотивацію вивчення іноземних мов. Наукові записки. Серія: філологічні науки. Вип. 81. Кропивницький, 2009. С. 408–411.
3. Гофіпов В. О. Соціокультурна інформація художнього тексту. Вип. 7. Т. 2. Київ, 2004. С. 54.
4. Мороз Л. Вивчення лінгвокраєзнавчого аспекту в процесі оволодіння іноземними мовами. Нова педагогічна думка. № 2. Рівне, 2014. С. 40–46.
5. Рожков Ю. Г. Вивчення іншомовної культури як необхідної складової оволодіння мовою. http://www.rusnauka.com/32_PRNT_2013/Philologia/7_148817.doc.htm

References:

1. Antonova L. H. Lihvokraieznachnyi aspekt vyvchennia inozemnykh mov u starshykh klasakh. Skarbnytsia metodychnykh idei. [Linguistic aspect of studying foreign languages in senior classes. Treasury of methodical ideas]. Tavriiskyi visnyk osvity, № 1 (57). Kherson, 2017. S. 164–169. (In Ukrainian).
2. Voronkova N. Vplyv lnhvokraieznachoho materialu na motyvatsiiu vyvchennia inozemnykh mov. [The influence of linguistic material on the motivation of learning foreign languages]. Naukovi zapysky. Serii: filolohichni nauky. Vyp. 81. Kropyvnytskyi, 2009. S. 408–411. (In Ukrainian).
3. Hofipov V. O. Sotsiokulturna informatsiia khudozhnoho tekstu. [Sociocultural information of artistic text]. Vyp. 7. T. 2. Kyiv, 2004. S. 54. (In Ukrainian).
4. Moroz L. Vyvchennia lnhvokraieznachoho aspektu v protsesi ovodinnia inozemnykh movamy. [Study of the linguistic aspect in the process of mastering foreign languages]. Nova pedahohichna dumka. № 2. Rivne, 2014. S. 40 – 46.
5. Rozhkov Yu. H. Vyvchennia inshomovnoi kultury yak neobkhidnoi skladovoi ovodinnia movoiu. [Study of foreign culture as a necessary component of language acquisition]. http://www.rusnauka.com/32_PRNT_2013/Philologia/7_148817.doc.htm (In Ukrainian).

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 18 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 23 березня 2022 р.

e-mail: geyna-oksana@hotmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-188-192

Гейна О. В. Компресія наукового тексту зі спеціальності як формування професійної іншомовної комунікативної компетентності іноземних студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 188–192.

УДК: 811.161.1

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4754-2600>;

Web of Science ResearcherID: H-9062-2018

Гейна Оксана Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Одеський національний економічний університет

КОМПРЕСІЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ЯК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Статтю присвячено проблемі підготовки іноземних студентів профільних спеціальностей до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації. Висвітлено проблеми, пов'язані з різними методами та прийомами реалізації комунікативно-орієнтованого навчання. Акцентовано увагу на процесі професійної іншомовної підготовки, який має бути спрямованим на розвиток творчої особистості, її самовдосконалення, на формування соціально активної і самостійної людини в контексті діалогу культур, на розкриття творчого потенціалу. Сформульовано основні принципи реалізації комунікативного підходу як комунікативного методу навчання мовленнєвої діяльності зі спеціальності на заняттях з іноземної мови (української, російської). Зазначено основні ознаки презентації як одного з видів інформаційної переробки тексту як практичного результату досліджень, що проводяться в рамках інтерактивних форм навчання. Розглянуто етапи підготовки іноземних студентів до створення та проведення презентації зі спеціальності на заняттях з іноземної мови (української, російської). Доведено важливість формування іншомовної комунікативної компетентності у контексті професійної підготовки майбутніх фахівців; акцентовано увагу на одному з основних видів інформаційної переробки фахового тексту – компресії. Надано перелік ознак презентації як одного з видів компресії наукового тексту, проаналізовано основні етапи підготовки іноземних студентів до створення і проведення презентації за фахом на заняттях з іноземної мови (української, російської). Доведено, що навчання компресії є формуванням у студентів культури роботи з науковим текстом, вдосконалення навичок та умінь розуміння, аналізу наукового тексту та написання вторинного наукового тексту, заснованого на розкритті смислової структури тексту-першоджерела.

Ключові слова: міжкультурна комунікація; комунікативно-орієнтоване навчання; інноваційні технології; інтерактивні форми навчання; іншомовна підготовка; навчання мовленнєвої діяльності зі спеціальності; інформаційна переробка тексту; компресія наукового тексту.

Oksana Heina,
PhD Philology, Assistant Professor,
Odessa National Economic University

COMPRESSION OF SCIENTIFIC, SPECIALTY TEXT AS THE FORMATION OF A PROFESSIONAL, FOREIGN LANGUAGE, COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS

The article is devoted to the problem of preparing foreign students of specialized specialties for professionally oriented intercultural communication. Problems related to various methods and techniques of communicative-oriented learning are highlighted. Emphasis is placed on the process of professional foreign language training, which should be aimed at the development of creative personality, its self-improvement, the formation of socially active and independent people in the context of intercultural dialogue, the disclosure of creative potential. The basic principles of realization of the communicative approach as a communicative method of teaching speech activity in the specialty in foreign language classes (Ukrainian, Russian) are formulated. The main features of the presentation as one of the types of information processing of the text as a practical result of research conducted in the framework of interactive forms of learning. The stages of preparation of foreign students to create and conduct a presentation on the specialty in foreign language classes (Ukrainian, Russian) are considered. The importance of formation of foreign language communicative competence in the context of professional training of future specialists is proved, attention is focused on one of the main types of information processing of professional text – compression. The list of features of presentation as one of the types of compression of a scientific text is given, the main stages of preparation of foreign students

for creating and conducting a presentation in the specialty in foreign language classes (Ukrainian, Russian) are analyzed. It is proved that teaching compression is the formation of students' culture of working with scientific text, improving skills and abilities of understanding, analysis of scientific text and writing a secondary scientific text based on the disclosure of the semantic structure of the original text.

Keywords: *intercultural communication; communicative-oriented learning; interactive forms of learning; foreign language training; training of speech activity in the specialty; information processing of the text; compression of scientific text.*

Постановка проблеми. Сучасний фахівець, щоб стати конкурентоспроможним на ринку праці, повинен опанувати нові знання, здатність до абстрактного мислення, навички роботи з технічними засобами, здатність швидко застосовувати нові знання на практиці, орієнтуватися в будь-якій ситуації, тобто синтезувати знання з різних галузей науки.

Актуальність теми. Модернізація системи освіти пов'язана насамперед із запровадженням у освітнє середовище інноваційних технологій, сутність яких полягає в оновленні педагогічного процесу, запровадження новоутворень у традиційну систему. Хоча питання пошуку інноваційних методик організації навчального процесу постійно стають предметом зацікавленості багатьох дослідників, на сьогоднішній день вони ще не отримали остаточного вирішення та вимагають подальшої серйозної та ґрунтовної розробки. До інноваційних технологій, які можуть використовувати викладачі мови, можна віднести навчання компресії фахового тексту та створення і проведення презентації зі спеціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останнього десятиліття впровадження у процес вивчення іноземної мови інноваційних технологій, спрямованих на формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти, посідав вагомe місце у науково-методичних дослідженнях багатьох вітчизняних учених. У наукових працях було розглянуто різноманітні аспекти проблем навчання. Особливості міжкультурного спілкування досліджували сучасні українські та зарубіжні вчені – П. Донець, Т. Комарницька, П. Осипов та інші; впровадження іноваційних технологій розглядали – Е. Ф. Зеєр, Л. В. Чорна, А. В. Гуцол, А.С. Полянська, О. Є. Антонова, та інші; Застосування інтерактивних методів навчання вивчали Є. А. Реутова, М. В. Кларін, І. В. Гревцева та інші, методику викладання іноземної мови – Н. Л. Федотова, В. В. Гузєєв, С. В. Іонова, Є. В. Заніна.

Мета статті – визначити методи формування міжкультурної комунікації у процесі вивчення дисципліни «Іноземна мова (українська, російська)» та проаналізувати особливості застосування в процесі навчання іноземної мови інноваційних технологій, спрямованих на формування комунікативної компетентності у здобувачів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні кожен відчуває необхідність змін. Зважаючи на те, що система освіти в Україні знаходиться в трансформаційному стані, важливо врахувати напрацьовані та узагальнені науково-методичні та прикладні засади навчання під час впровадження інноваційних методів навчання за рахунок видів і способів навчання, що можуть якнайширше використовуватись у діяльності вітчизняних ЗВО.

Інтерактивні методи навчання є одним із найважливіших засобів удосконалення професійної підготовки студентів у вищому навчальному закладі. Інтерактивне навчання має на увазі цілком конкретні та прогнозовані цілі. Одна з таких цілей полягає у створенні комфортних умов навчання, за яких студент чи слухач відчуває свою успішність, свою інтелектуальну спроможність, що робить продуктивним процес навчання. У студентів виникають додаткові джерела інформації – пошукові комп'ютерні програми. Вони також звертаються до соціального досвіду – свого та товаришів, тому необхідно вступати в комунікацію один з одним, спільно вирішувати поставлені завдання, долати конфлікти, знаходити спільні точки дотику, а за необхідності йти на компроміси. Важливо, щоб у роботі групи були задіяні всі її члени, не було пригнічування ініціативи чи покладання відповідальності на одного чи кількох лідерів. Також для інтерактивних методик важливо, щоб між завданнями груп існувала взаємозалежність, а результати їхньої роботи доповнювали один одного (Гревцева).

Інтерактивні методи навчання допомагають вирішувати такі дидактичні завдання: формування у студентів інтересу до дисципліни; оптимальне засвоєння робочого матеріалу; самостійне придбання знань з різних джерел; використання набутих знань для вирішення пізнавальних та практичних завдань; розвиток інтелектуальної самостійності, оскільки студентам необхідно індивідуально шукати шляхи та варіанти вирішення проблеми; придбання комунікативних умінь при роботі в різних групах: навчаються роботі в команді, терпимості до чужої точки зору; повазі права кожного на власну думку; встановлення взаємодії між учнями; формування думок, відносин, професійних та життєвих навичок. Таким чином, запровадження інтерактивних методів навчання – один із найважливіших напрямів удосконалення підготовки студентів у сучасному ЗВО.

Презентація на основі сучасних мультимедійних засобів – ефективний спосіб донесення інформації, за допомогою якої можна наочно уявити зміст, проілюструвати повідомлення та його змістовні функції.

Одним із видів інтерактивних форм навчання є метод проектів. Основне призначення методу проектів полягає у наданні учням можливості самостійного придбання знань у процесі вирішення практичних завдань чи проблем, що потребує інтеграції знань із різних предметних областей. Якщо говорити про метод проектів як педагогічну технологію, то ця технологія передбачає сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних методів, творчих за своєю суттю.

Метод проектів – це спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми, яка має завершитись цілком реальним, відчутним практичним результатом, оформленим тим чи іншим чином; це сукупність прийомів, дій учнів у певній послідовності задля досягнення поставленого завдання – вирішення проблеми, особисто значимої для учнів і оформленої у вигляді якогось кінцевого продукту.

При розгляді етапів проведення проектного методу можна відзначити паралель з основними етапами створення презентації:

1. Студент визначає цікаву для нього тему, з якою він приймається в малу групу, де цю тему обрано.
2. Студенти планують спільну роботу з виконання навчального завдання, а також здійснюють розподіл праці.
3. Студенти проводять дослідження. Вони збирають інформацію, аналізують дані, отримують висновки, обмінюються отриманими даними. Всередині групи кожен її учасник досліджує свою частину, збирає необхідний матеріал та надає його групі, на основі зібраних частин формується загальна доповідь групи.
4. Члени групи готують остаточний звіт.
5. Проведення презентації.

6. Студенти беруть участь в оцінюванні виконаної роботи (Реутова, 2012).

Таким чином, презентація – це кінцевий продукт, практичний результат досліджень, які проводяться у межах тих чи інших інтерактивних форм навчання.

Успішність людини у навчанні та у професійній діяльності багато в чому залежить від її інформаційної культури. У процесі навчання формуванню інформаційних умінь і навиків, зокрема оволодінню різними способами інформаційної переробки тексту, надається особливе значення (Заніна, 2014). Інформаційна переробка тексту, як складова комунікативної компетенції, є однією з найважливіших цілей вивчення дисципліни «Іноземна мова (українська, російська)» оскільки спрямована на оволодіння найважливішими загальнопредметними вміннями, і універсальними способами діяльності (особистісними, регулятивними, пізнавальними, комунікативними).

Компресія – основний вид інформаційної переробки тексту. Компресія пов'язана з умінням бачити ієрархічну структуру змісту тексту: розуміти ідею тексту, бачити другорядну інформацію. Отже, під компресією розуміється вміння не тільки виокремити з тексту найголовніше, а й розуміти кожну частину прочитаного твору. Для цього необхідно чітко розуміння змісту тексту, розуміння смислового зв'язку частин тексту між собою. Метою навчання компресії є формування у студентів культури роботи з науковим текстом, вдосконалення навичок та умінь читання, розуміння, аналізу наукового тексту та написання вторинного наукового тексту, заснованого на розкритті смислової структури тексту-першоджерела. Текст, створений в результаті компресії, стосовно тексту-першоджерела, є вторинним. Під час підготовки вторинних текстів відбувається згортання інформації з метою скорочення обсягу тексту. Стиснення тексту – це перетворення, у якому текст замінюється коротшим за обсягом викладом, але не допускаються смислові спотворення і втрата значних положень (Заніна, 2014).

На основі певних операцій з текстом-джерелом (структурно-смисловий аналіз тексту; трансформація інформативного змісту тексту відповідно до комунікативного завдання; комбінування та коментування інформативного змісту тексту) можна побудувати тексти нових жанрів – конспекти, анотації, тези, реферати, резюме, рецензії, презентації.

Основні види компресії тексту (анотація, тези, реферат, рецензія, презентація) відрізняються не тільки ступенем стиснення або розгорнутості змісту першоджерела, але й використанням стандартних кліше при оформленні вторинного тексту.

Презентація – це композиційно організований виклад основного змісту інформаційного джерела, яке розкриває його основні концепції. На відміну від реферату презентація супроводжується показом слайдів, які використовуються для підвищення виразності виступу, більш переконливої та наочної ілюстрації описуваних фактів та явищ. У сучасному світі важко досягти успіху без умінь грамотно виступати. Уміння представляти свої проекти, звіти та готову продукцію з виграшного боку є дуже важливим у діяльності будь-якої організації. Ефективна презентація – це представлення інформації, продукції, послуг, проектів, невелике шоу, яке запам'ятовується, здатне ефективно впливати на аудиторію та мотивувати її до подальших дій. Мета кожної презентації – розповісти аудиторії про щось важливе для промовця та цікаве для слухачів. Але найголовніше, щоб після завершення виступу, слухачі думали певним чином, тобто вирішували проблему так, як це потрібно доповідачу. Якщо презентація мотивувала аудиторію до подальших дій, оратор досяг своєї мети.

Для іноземних студентів підготовки презентації за спеціальністю передусім тривала поетапна робота на заняттях з іноземної мови (української, російської) протягом першого семестру першого року навчання. Відповідно до мети навчальної дисципліни «Іноземна мова (українська, російська)», яка полягає у формуванні комунікативної компетентності іноземних студентів, що забезпечує оволодіння спеціальністю та різними формами комунікації в умовах мовного середовища (навчально-професійного, соціального та культурного) протягом першого року навчання студенти отримують знання про особливості усного та письмового мовлення наукового, ділового стилів мовлення, мови спеціальності, а також види та форми їх реалізації; стилістичні та структурні особливості навчальних робіт за спеціальністю та вимоги до їх композиції та оформлення.

На основі отриманих знань, формуються такі вміння та навички: 1) читати тексти, що належать до навчально-професійної сфери, тобто на цьому етапі студенти відпрацьовують перший елемент підготовки презентації – вибір та обробка матеріалу; 2) сприймати та розуміти інформацію текстів за спеціальними дисциплінами під час слухання (аудіювання) – на цьому етапі формуються вміння слухати та вникати у сенс презентації; 3) ставити питання до прочитаного (прослуханого) тексту та відповідати на них – щодо презентації, це вміння звернутися до промовця за уточненнями, щоб уникнути будь-якої двозначності і невизначеності, з'ясувати все, що незрозуміло, використовуючи при цьому для побудови фраз певні мовні форми, а так само вміння промовця відповісти на задані питання, що вимагають уточнення або доповнення інформації; 4) складати план (питальний, номінативний), конспект прочитаного тексту за спеціальністю – наступний елемент підготовки презентації – складання плану презентації; 5) складати монологічне висловлювання на тему спеціальних дисциплін, будувати його у логічній послідовності, здійснювати відбір необхідних мовних засобів – це вміння для основного етапу створення презентації. Потрібно пам'ятати, що основна увага – головному. Потрібно визначити головні ідеї, думки, тези, висновки, які необхідно донести до слухачів та на їх основі створити презентацію. У жодному разі не завантажувати презентацію додатковою інформацією – її місце у роздатковому матеріалі, або у коментарях. На слайдах має бути лише найголовніше. Обов'язково простежити логічну послідовність викладу матеріалу. Не менш важливим є відповідність мовних засобів, що використовуються для передачі інформації, стилю тексту; 6) передавати у письмовій формі основну інформацію тексту за фахом – у презентації це наповнення слайдів головною інформацією. Це відповідає принципу презентації – презентація надає інформацію, але не дані. Тобто на екрані має бути не набір цифр, фактів, а інформація – це проблемні дані, представлені у зручному для сприйняття вигляді (діаграми, графіки). Так само важливе значення має підсумовуючий слайд, у якому увага людей буде зафіксована на головній тезі, на тому, що необхідно донести до слухачів своєю презентацією; 7) відтворювати інформацію прочитаних (прослуханих) текстів. І якщо при складанні монологічного висловлювання зверталася увага на форму висловлювання, то при відтворенні прочитаних текстів увага студентів звертається на спосіб подачі інформації: темп мовлення, гучність, правильність і ясність мови (що особливо актуально для іноземних студентів), емоційність, міміка, жести і т.д. Таким чином, відпрацьовуються вміння, необхідні при коментарі слайдів: присутні на презентації насамперед слухають промовця, а не читають разом із ним написане на слайдах. Презентація – це оратор та його розповідь.

В результаті виконаної роботи у 2 семестрі на базі здобутих знань, умінь, навичок студенти практично готові до створення презентації текстів за спеціальністю. Викладач показує зразок презентації та безпосередньо на ньому студентам надається вже повна інформація про такий вид роботи як презентація: вимоги до ефективної презентації, етапи створення презентації, основні ознаки ефективної презентації, а також типові помилки під час створення презентації.

Завдяки інтегруванню такого виду роботи як створення та проведення презентації у навчальний процес, можна ефективно вирішувати цілу низку дидактичних завдань при навчанні взагалі та при навчанні іноземної мови (української, російської) зокрема: взаємодія студентів з величезною кількістю ресурсів (книги, журнали, газети, мультимедіа, телебачення, Інтернет) мотивує студентів до навчання, а у нашому випадку формує стійку мотивацію до іноземномовної діяльності; дає можливість поповнювати словниковий запас як активною, так і пасивною лексикою сучасної мови; активізує розумові здібності учнів у процесі навчальної діяльності; розвиває творчий потенціал студентів; робить заняття більш наочними; забезпечує краще сприйняття та запам'ятовування навчального матеріалу: використання динамічного подання навчального матеріалу у зв'язку з застосуванням різних аудіовізуальних засобів навчання дає можливість задовольнити потреби різних студентів, чий спосіб навчання можуть суттєво відрізнятися; дозволяє індивідуалізувати навчання: обирати послідовність засвоєння навчального матеріалу, темп роботи; створює умови для ефективної позааудиторної самостійної роботи; розвиває дослідницькі вміння (уміння виявлення проблем, збору інформації, спостереження, проведення експерименту, аналізу, побудови гіпотез, узагальнення); розвиває системне мислення.

Висновки. Вміння викласти зміст прочитаного, почутого, переказати його з іншою метою, скласти резюме, анотацію, реферат, передати інформацію конспективно чи тезово, підготувати та провести презентацію складають основу комунікативної компетентності мовної особистості та її мовної поведінки. У зв'язку з цим вторинні текстові новоутворення сьогодні займають дедалі міцніші позиції у ряді мовних творів, які функціонують у комунікативному просторі суспільства. «Будучи носієм неточного, приблизного значення, вторинні тексти є способом інтерпретації інформації та її адаптації до нових умов комунікації» (Іонова, 2006). Презентація як один із видів інформаційної переробки тексту дедалі міцніше займає позицію однієї з основних видів навчальної роботи. Навчання створення та проведення презентації необхідно здійснювати на заняттях з іноземної мови (української, російської), оскільки базові елементи презентації є основними видами роботи з текстом.

Таким чином, створення презентації на заняттях з іноземної мови (української, російської) – це складне ціле, що є синтезом всіх знань, умінь, навичок іноземних студентів, отриманих у процесі навчання, і є базовим елементом проведення презентації за спеціальністю, тобто – підготовка студентів до виступів на заняттях зі спеціальних дисциплін, а презентація за спеціальністю у свою чергу є основою презентації, необхідної у майбутній професійній діяльності.

Джерела та література:

1. Антонова О. Є. Педагогічні технології та їх класифікація як наукова проблема. Сучасні технології в освіті / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 2015. Ч. 1. Сучасні технології навчання. Вип. 2. С. 8–15.
2. Гревцева І. В. Застосування інтерактивних методів навчання в освітньому процесі вишу: веб-сайт. URL: http://ifostu.ucoz.ru/publ/innovacionnye_podkhody_i_tekhnologii/primenenie_innovacionnykh_metodov_obuchenija_dlja_realizacii_kompetentnostnogo_podkhoda/primenenie_interaktivnykh_metodov_obuchenija_v_obrazovatelnom_processe_vuza/29-1-0-284 (дата звернення: 09.12.2021).
3. Гузєєв В. В. Методи та організаційні форми навчання. Народна освіта, 2001. 128 с.
4. Гуцол А. В. Навчальна дисципліна «Інноваційні технології в туризмі» як важлива складова підготовки фахівців спеціальностей «Туризмознавство» і «Готельно-ресторанна справа», Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Сер. Педагогічні науки, 2012. Вип. 4 (239). С. 124–129.
5. Заніна Є. В. Навчання прийомів змістовної компресії тексту під час уроків російської. Наша мережа, 2014. – (дата звернення: 18.01.2022) URL: <http://nsportal.ru>.
6. Зеєр Е. Ф. Інновації у професійній освіті: навч. посіб. Скатеринбург: РДППУ, 2007.
7. Іонова С. В. Про дві моделі побудови вторинних текстів. Вісник Волгоградського Державного Університету. Сер. 2: Мова, 2006. Випуск 5. С. 69–76.
8. Кларін М. В. Інтерактивне навчання – інструмент освоєння нового досвіду. Педагогіка. 2000. № 7. С. 12–18.
9. Круглий стіл: Інноваційні методи викладання у вищій школі: обмін досвідом та кращі практики: зб. матеріалів за ред. д.е.н., професора Полянської А. С. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2020. 19 с.
10. Реутова Є. А. Застосування активних та інтерактивних методів навчання в освітньому процесі ЗВО. Новосибірськ: НДАУ, 2012.
11. Федотова Н. Л. Методика викладання російської мови як іноземної. СПб: Златоуст, 2013.
12. Чорна Л. В. Інноваційні технології в туризмі як навчальна дисципліна та складова розвитку професійної компетентності майбутніх фахівців з туризму. Науковий вісник Донбасу, 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2014_2_7; (дата звернення: 11.01.2022).

References:

1. Antonova O. Ye. Pedagogichni tekhnolohiyi ta yikh klasyfikatsiya yak naukova problema. Suchasni tekhnolohiyi v osviti. [Pedagogical technologies and their classification as a scientific problem. Modern technologies in education. Modern learning technologies]. NAPN Ukrayiny, DNPB Ukrayiny im. V. O. Sukhomlyns'koho. Ch. 1. Suchasni tekhnolohiyi navchannya. Modern technologies in education], 2015. Vyp. 2. S. 8-15.
2. Hrevtseva I. V. Zastosuvannya interaktyvnykh metodiv navchannya v osvith'omu protsesi vyshu [Application of interactive teaching methods in the educational process of the university] : veb-sayt. URL: <http://ifostu.ucoz.ru>. (data zvernennya: 09.01.2022).
3. Huzyeyev V. V. Metody ta orhanizatsiyni formy navchannya. Narodna osvita. [Methods and organizational forms of education. Public education.], 2001. 128 s.
4. Hutsol A. V. Navchal'na dystsyplina «Innovatsiyni tekhnolohiyi v turyzmi» yak vazhlyva skladova pidhotovky fakhivtsiv spetsial'nostey «Turyzmознавство» і «Hotel'no-restoranna справа». [Educational discipline "Innovative technologies in tourism" as an important component of training specialists in "Tourism" and "Hotel and restaurant business" Pedagogical sciences]. Visnyk Luhans'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ser. Pedagogichni nauky, 2012. Vyp. 4 (239). – S.124–129.
5. Zanina Ye. V. Navchannya pryymiv zmistovnoyi kompresiyi tekstu pid chas urokiv rosiys'koyi. Nasha merezha. [Learning the techniques of meaningful compression of the text during Russian lessons. Our network.], 2014. – (data zvernennya: 18.01.2022) URL: <http://nsportal.ru>.
6. Zeer E. F. Innovacii u profesijnij osviti: navch. posib. [Innovations in vocational education. Publishing House of RSPPU]. Yekaterinburg: RDPPU, 2007.

7. Ionova S.V. Pro dvi modeli pobudovi vtorinnikh tekstiv. [On two models for constructing secondary texts. Bulletin of the Volgograd State University]. Visnik Volgograds'kogo Derzhavnogo Universitetu. Ser.2: Mova, 2006. Vipusk 5. S. 69–76.
8. Klarin M. V. Interaktyvne navchannya – instrument osvoyennya novoho dosvidu. [Interactive learning is a tool for mastering new experience, Pedagogy]. Pedagogika, 2000. № 7. S. 12–18.
9. Kruhlyy stil: Innovatsiyni metody vykladannya u vyshchiiy shkoli: obmin dosvidom ta krashchi praktyky. [Round table: Innovative methods of teaching in higher education: exchange of experience and best practices: IFNTUNG]: zb. materialiv za red. d.e.n., profesora Polyans'koyi A. S. Ivano-Frankivs'k: IFNTUNH, 2020. 19 s.
10. Reutova E. A. Zastosuvannya aktivnikh ta interaktivnikh metodiv navchannya v osviti'omu procesi vuzu. Novosibirs'k. [The use of active and interactive teaching methods in the educational process of the university. NDAU Publishing House]: NDAU, 2012.
11. Fedotova N. L. Metodika vikladannya rosiys'koi movi yak inozemnoi. [Methods of teaching Russian as a foreign language. Chrysostom]. SPb: Zlatoust, 2013.
12. Chorna L. V. Innovatsiyni tekhnolohiyi v turyzmi yak navchal'na dystsyplina ta skladova rozvytku profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv z turyzmu. Naukovyy visnyk Donbasu. [Innovative technologies in tourism as a discipline and a component of the professional competence development of future tourism professionals. Scientific Bulletin of Donbass], 2014. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2014_2_7. (data zvernennya: 11.01. 2022).

Отримано: 28 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 24 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 29 березня 2022 р.

e-mail: maria.didenko.05@gmail.com

osybirko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-193-197

Didenko M. O., Sybirko O. S. Ways to develop future seafarers' soft skills at esp classes. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 193–197.

УДК: 378.147

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4104-5614><https://publons.com/researcher/3179492/maria-didenko/>**Maria Didenko,**

Senior Lecturer,

State University of Infrastructure and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9252-4164><https://publons.com/researcher/3194505/oksana-sybirko/>**Oksana Sybirko,**

Senior Lecturer,

State University of Infrastructure and Technologies

WAYS TO DEVELOP FUTURE SEAFARERS' SOFT SKILLS AT ESP CLASSES

The paper is aimed to explore the available resources that a foreign language teacher can apply daily to meet higher education standards and develop soft skills as an integral part of the professional education of modern experts, and as a consequence, a tool for globalization and entry of the country the world stage.

We conducted a theoretical analysis of the relevant resources and studied the requirements for modern specialists in terms of mastering soft skills. This led us to a symbiotic inclusion of linguistic approach to texts, vocabulary related to the field of future professionals, as well as skill formation approach to achieve the goals of professional education. We try to include the development of cooperation, motivation, decision making, prioritizing and self-development. Thus, we see that foreign languages are a good platform for the development of not only hard skills but also soft skills.

The ability to discuss in English, express and prove your point of view, successfully address international issues are a powerful advantage in the competitive selection of specialists in any field in the labour market today. Active listening and critical thinking together with communication skills are the must-have abilities during English classes in a high educational establishment.

Keywords: soft skills, maritime education, seafarers, flexibility, critical thinking.

Діденко Марія Олександрівна,

старший викладач,

Державний університет інфраструктури та технологій

Сибіркі Оксана Сергіївна,

старший викладач,

Державний університет інфраструктури та технологій

СПОСОБИ РОЗВИТКУ ГНУЧКИХ НАВИЧОК МАЙБУТНІХ МОРЯКІВ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Стаття спрямована на вивчення ресурсів, які викладач іноземної мови може використовувати у щоденній роботі для досягнення стандартів вищої освіти та розвитку гнучких навичок як невід'ємної складової професійної освіти сучасних фахівців, і, як наслідок, формування фахівця глобального рівня, який легко адаптується до сучасних вимог суспільства та відповідає складним, мінливим умовам ринку, незалежно від країни працевлаштування.

Проведено теоретичний аналіз відповідної літератури та досліджено вимоги до сучасних спеціалістів щодо оволодіння гнучкими навичками. Це привело нас до симбіотичного включення лінгвістичного підходу до текстів, лексики, пов'язаної зі сферою майбутніх фахівців, а також підходу формування навичок для досягнення цілей професійної освіти. Ми намагаємося мотивувати та розвивати навички співпраці, критичного мислення, прийняття рішень, визначення пріоритетів та самовдосконалення. Таким чином, ми бачимо, що іноземні мови є гарною платформою для розвитку не лише професійних навичок, а й досягнення навичок кращої соціальної взаємодії.

Вміння дискутувати англійською мовою, відстоювати свою точку зору, успішно вирішувати міжособистісні та міжкультурні питання – це потужна перевага при конкурентному відборі фахівців будь-якої сфери на ринку праці сьогодні. Активне слухання та критичне мислення разом із комунікативними навичками є обов'язковими навичками під час занять з англійської мови у вищому навчальному закладі.

Особливу увагу приділено важливості розвитку гнучких навичок під час навчання майбутніх моряків, адже для представників цієї професії критично необхідно вміти працювати у команді, приймати швидкі рішення у надзвичайних ситуаціях та вміти адаптуватись швидко.

Ключові слова: гнучкі навички, морська освіта, моряки, гнучкість, критичне мислення.

Taking into account the strategic goals and objectives of society and Ukraine in particular and strengthening of our country in the globalization system, education is of utmost importance to achieve these goals. It must be taken to a new level and follow the requirements of the modern world in teaching students.

Most often, when we talk about skills, we mean professional knowledge and abilities. But the level of success has long ceased to depend only on how well you perform your immediate duties. To be an efficient expert, you need to develop soft skills, unique

non-professional qualities that help people interact in a team regardless of the field of activity. Soft skills help employers adapt faster to changes in the labour market, see not problems in these changes, but opportunities for growth and development.

The article aims to identify the term “soft skills”, to analyse which soft skills are of the highest priority by employers in the field of the maritime industry and define how English language resources enable the teacher to develop soft skills of the students at foreign language classes.

Soft skills research is relatively new in our country, but it tells us a lot about the importance of the application of these skills to succeed in leadership. Nowadays many foreign researchers such as D. Goleman, T. Peterson, P. Blackmore, R. Kramer, T. Hill and others pay much attention to soft skills studies. According to R. Kramer and T. Hill, soft skills are competencies used to perform hard skills and aptitudes that involve personality and behaviour (Kramer R., Hill T., 2011). Among Ukrainian researchers, K. Koval, N. Dluhunovych, Y. Lavrysh studied the issue of soft skills development in higher education. The Cambridge dictionary defines soft skills as people’s abilities to communicate with each other and work well together. The Collins English Dictionary suggests a little wider definition of the term “soft skills” and determines it as desirable qualities for certain forms of employment that do not depend on acquired knowledge: they include common sense, the ability to deal with people, and a positive flexible attitude. International Bureau of Education states that soft skills include empathy, leadership, sense of responsibility, integrity, self-esteem, self-management, motivation, flexibility, sociability, time management and making decisions. Employers in the maritime industry consider soft skills a reliable indicator to understand if the candidate meets the basic values and requirements of the crewing company and ship owner and if he is a good team player to join the crew and establish effective cooperation.

Maritime education in Ukraine has a long tradition and extensive experience in training young generations of seafarers. In today’s dynamic world the requirements for the qualification of seafarers have changed significantly. The functions of seafarers are constantly becoming more complex, which determines the significant expansion and renewal of the requirements for their professional qualifications. Powerful changes in the content of modern maritime education require the ability to work in a team, to persuade or compromise, to make fast and correct decisions which is now a part of soft skills. Changes in society and technology pose major challenges for education. In the age of digital and global change, teaching and learning are changing. All the life experiences that students receive during their studies should help in solving any difficult situations in the future.

Soft skills provide such important aspects for the crew work as:

- effective cooperation
- productive processes
- fast decision making
- results-oriented communication

The main soft skills future seafarers should develop are:

Communication

This term covers many routine processes at sea: the way a person communicates with others, the way a person delegates tasks, feedback, etc. These processes develop effective cooperation. They determine how the crew perceive a particular crew member in the team. Well-established communication gives all team members a clear understanding of the state of affairs in general and every crew member in particular. It outlines who, what, when, where, why and how of each process. This, in turn, allows us to predict certain outcomes.

Flexibility

Flexibility is the ability to adapt to existing conditions despite possible obstacles. Things do not always follow your plan. Something unpredictable may happen. Actually, the ability to adapt to existing conditions and keep everything under control is crucial in such situations. There are some examples seafarers are required to be flexible: an unusual task that goes beyond the competence, work with strangers, work aloft must be done in short term because of an imminent storm, work under emotionally stressful conditions (while storm, piracy attack, etc.), a reworking of someone else’s work, etc.

This skill cannot be tested in advance and needs constant improvement.

A key factor in mastering “flexibility” is the so-called can-do approach, which means developing the ability to clearly formulate tasks and outline deadlines. Another important factor is the ability to handle management’s expectations depending on the situation. This helps avoid misunderstandings and conflicts. Flexibility also requires mastering the so-called “emotional intelligence” which is the ability to control the emotional state and not to panic under the influence of stress.

Teamwork

Success is the result of all the crew efforts. The crew is one body that consists of interdependent parts. A well-organized team runs like clockwork – everyone does their part of the job when they need to. So, a person needs to understand the specific features of team members and be able to adapt to others. On the other hand, it is necessary to understand what is required of a particular seafarer and how it affects the work of others.

In addition, we should never forget about the human factor. The ability to find common ground between crew members beyond immediate responsibilities helps establish effective collaboration and ensure productive results. This motivates employees and becomes an important element of the employer’s attractiveness to candidates.

Problem Solving

Each task is accompanied by various challenges: insufficient understanding of the task; lack of time; insufficient resources; etc. All these are everyday phenomena in any company. They require effort, but they are not extraordinary.

But sometimes there are difficulties that require going beyond and finding an unusual solution. The ability to handle a difficult situation and find an effective solution is highly valued by the crew and company management. The Can-Do approach and the ability to take responsibility for possible consequences are key factors to develop problem-solving skills. From the company’s point of view, such behaviour demonstrates the motivation and involvement of crew members in the process.

Critical thinking

Critical thinking is a set of techniques that cover information analysis, information quality assessment, interpretation of different indicators depending on the situation, comparison of data from different sources, forming own opinion according to verified facts.

Don’t forget to conduct “gap analysis”. It can also push you in the right direction.

Critical thinking is one of the tools for arranging a constructive work process. For any employee, this skill serves as a safeguard against misunderstandings, conflicts and commonplace mistakes.

Conflict avoidance

In fact, this skill combines flexibility and synergy, but it should be singled out.

All people are different. Not everyone can find common ground with others. The result of this failure is misunderstandings and clashes, which can escalate into serious conflicts over time. This will do no good to either a crew member or the crew as a whole.

The ability to avoid such situations and solve existing situations is highly valued in the team. The latter may also indicate the presence of leadership skills.

It's important to find so-called "points of contact" – common elements between people. These can be personal interests, discussions. The key is to understand what the other sees and the ability to synchronize two different visions.

Responsibility and assertiveness

No skills affect the workflow as much as responsibility and assertiveness. The ability to take responsibility is an important indicator of a seafarer's understanding of functional responsibilities and capabilities. A key factor is a sound assessment of own abilities and available resources. Another important element is the awareness of the possible consequences of certain decisions for both the employee and the company.

On the other hand, assertiveness is a sign of activity and motivation of the employee. The employee does not stand still but tries to develop and find solutions on his own – without a separate instruction.

There are some challenges students can meet when developing soft skills:

- Students don't know where, why and how to develop, vague and fantastic plans;
- Students are not ready to change something in the current study, work and life in general;
- Students do only that works well and are afraid of taking on other new tasks and projects;
- Students are lack of desire to seek and find time to think about their actions and their results;
- Students are lack of interest in feedback on the success of their actions;
- Students fail to find a job at the first attempt and feel disappointed
- Students are afraid of difficulties they meet in the process of interviews and obtaining seafarers' documents;
- Students simply don't believe in success.

When a person realizes what is holding him back, he begins to believe in himself, allows himself to want more, takes responsibility and steps forward.

That's why it is important for students to master the tool which they can use to succeed and earn a profit – receive a promotion, present a project, get relevant information, understand tasks and orders, etc. And the teacher can't ignore the change for the purposes of the learner. Teachers can advance their classes and apply techniques for the development of soft skills. Some of these skills are already developed in the classes – they are communication, teamwork, presentation.

There are some examples of tasks teachers of Maritime English can use to develop soft skills.

Communication

To develop communication skills role cards and taboo cards may be useful.

Student A: You are an interviewer for a shipping position. Ask student B about:

- education and certificates
- experience and job time
- training
- skills

Student B: You are a job applicant. Talk to Student A about your education, previous experience, training and skills.

Students may also practice radio calls such as "May Day Calls", routine communication, etc., emotionally set situations – Your flight was delayed. If you don't get your plane in time, you will miss your voyage. The ship will not wait for you.

The constant introduction of such exercises will gradually remove the language barrier and give students confidence.

Teamwork and leadership

Role cards also prove useful. If students distribute roles on their own, advanced students inevitably become leaders. This can be avoided by using role cards. Teachers can analyse and discuss team roles with the students. After that, they randomly choose their role and must match them when completing the task. To make the task more interesting add the role of a saboteur to positive and neutral roles.

Work in the team – team members have all the necessary stationary. Draw a ship and surrounding area together. Discuss what kind of ship it is, colour, crew members on board, where the ship is situated.

Critical thinking

To develop critical thinking

Answer these questions using creative and constructive ideas. You can use as many details as you like. Try to think of your own "What would happen questions".

What would happen if...

- all electronic equipment suddenly failed onboard a ship?
- all crew members forgot what their duties were?
- all the sea animals could suddenly communicate with you in your language?
- you woke up one morning to discover you and your crew had appeared on a desert island?
- all crew members spoke different languages?
- you activated the EPIRB by mistake?

Presentation

To attract your students to active listening and eventually to prompt subsequent discussions of issues that have been heard is a real challenge for a teacher. To encourage listening creating rubric grades may be very useful. Suggest your students assessing each

other. Choose some evaluation criteria and discuss them with the group before the presentation. These are, for example, topicality – content – grammar – general view. Inadequate, adequate, good, very good may be examples of levels of mastery.

	Topicality	Content	Grammar	General view
Very good				
Good				
Adequate				
Inadequate				

Rubrics are very helpful for the teaching-learning process. This technique will allow your students to think critically and analyse the answers of their groupmates. For teachers, a rubric is not only a tool for assessing students but also helps the teacher plan activities better. It will help avoid a situation where one takes over the speech and the others just wait for their turn.

Job interview

To bring your students' job interview closer to reality at your classes, focus them on the research tactic giving them time to select among the features they would look for in a future employee. Such preparatory work will allow to skip the formalisation and let them inside the evaluating and analyzing process. Being an interviewer, of course, can show students a role model of a real interview in English.

Arrange teamwork of 2 captains (captain of a tanker and captain of a 5-masted sailing vessel) and give them a task: to recruit a crew for your vessel. Their task is to interview people, form their crew and then present it.

Time management

Time management is a crucial thing for everyone, don't be afraid to set strict time limits for completing assignments. Set a timer or display the time while doing the tasks. In teamwork appoint a person responsible for timing in each team. Don't ignore this aspect. Teaching to prioritize tasks and distribute time correctly is not a one-day work.

This is the purpose of practising this flexible skill which is preferable in the organization of the choice-making activity, and as a consequence, the implementation of such skill as self-organization. The developed ability to manage time competently, to find the necessary information quickly is one of the distinctive indicators of a good expert.

There are several problems we face in developing soft skills. First is the difficulty to assess the results achieved. Second is the low level of interaction between teacher and students which is a problem of certification of the future specialist and the general approach to educational programs. The matter of proficiency of a teacher determines a person will to take responsibility for soft skill development because the teacher is to possess them by himself first and to understand how to achieve a result by using effective methods.

Insufficient attention to the development of soft skills during the classes of English, the practical skill of which still belongs to the group of hard skills, can raise many questions related to the fact that this development is the personal responsibility of each student, although much of such skills compose general cultural and professional outcomes of education that are in the competence of any educator.

The problem of suspending the development of soft skills in the English language can occur due to the lack of studies devoted to the subject "Foreign Language" during the entire period of education. In some universities, the subject "Foreign Language" is included in the curriculum only during the first year of study, and the refusal of the subject "English for specific purposes" in educational curricula is a substantial drawback.

Teaching English takes the place of an interdisciplinary subject, as professional English is a course that is implemented in many fields of students' specialization. Thus, the approach to train and implement soft skills can be easily incorporated into the application of various modern educational and interactive technologies aimed to develop effective communicative interaction between students.

English language classes aimed at the parallel formation of soft skills are obvious. If we talk entirely about English, first of all, as a means of communication in the professional activities of the future expert, it is critical to pay more attention to language learning at the university, starting from the first year and throughout all years of study in general.

Develop a personal plan, which sets the goals, determines the algorithm of actions and enlist the activities that lead to the essential skills required to gain the goals set. Your approach in all that you will do as a tutor is to listen first, to seek deep understanding, to identify the challenges and then together find a way to meet challenges head on.

What are your objectives in career growth in 3-5 years?		
What are your objectives in career growth in 6-12 months?		
Competences / Field of Development		
Supervisor's advice		
Assessment		
Own decision		
The objectives of development / Outcomes		
Steps to do (ways to develop, self-development, motivation video, workshops, etc.) – 3 to 5 steps	Support Whose support do you need (supervisor, groupmates, parents, etc.)	Deadlines

To sum up, we can outline some tips for soft skills development:

Make your learning and self-development a continuous process: gain new experience, meet new experts, take on more complex tasks.

- Learn to plan and arrange your development effectively.
- Use different formats of development and learning constantly increasing the level of expertise (videos, books, simulators, etc.)
- Study the processes around you, be interested in innovations and achievements in navigation. Curious people are usually interesting, successful, exciting, fascinating and open!
- Develop skills gradually: choose the areas that really help you succeed in your work or study.
- Develop your personal and professional skills while working, constantly taking on new tasks.
- Find teachers or people you will follow suit.
- Learn to use the feedback you receive effectively (others' attitude to your actions or inactions) and determine its value.
- Attend all useful and interesting workshops, training, seminars, webinars for seafarers. Determine their quality and level of speakers in advance.

References:

1. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru>
2. Dictionary. 2021. URL: <https://www.dictionary.com/browse/soft-skills>.
3. International Bureau of Education. URL: <http://www.ibe.unesco.org/en/glossary-curriculum-terminology/s/soft-skills>
4. Kramer R., Hill T., Soft skills: a case for higher education and workplace training, T+D, USA, 2011, vol. 5 / issue 11, pp 16–18.
5. Oxford English dictionary [Электронный ресурс] // 2nd edition. Clarendon Press, 1989. С. 624. URL: <https://www.worldcat.org/title/oxford-english-dictionary/oclc/17648714>
6. Susan A. Dean, 2019. Soft Skills Needed for the 21st-Century Workforce. International Journal of Applied Management and Technology, Volume 18, Issue 1, Pages 17–32. DOI:10.5590/IJAMT.2019.18.1.02
7. Tsalikova I. K., Pakhotina S. V. Scientific Research on the Issue of Soft Skills Development (Review of the Data in International Databases of Scopus, Web of Science). The Education and science journal. 2019;21(8):187-207. (In Russ.) DOI:10.17853/1994-5639-2019-7-187-207

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 28 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 29 березня 2022 р.

e-mail: ninaxrystych@gmail.com

natalieborysova@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-198-201

Христич Н. С., Борисова Н. В. Проблема вибору традиційних та інноваційних технологій навчання у процесі підготовки майбутніх учителів англійської мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 198–201.

УДК: 378.011.3-051:811.111

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6839-8946>

Христич Ніна Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2902-106X>

Борисова Наталія Василівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті викладено результати наукових пошуків вибору ефективних технологій навчання майбутніх учителів англійської мови. Під поняттям «технологія навчання» автор розуміє послідовність дій викладача та студента для досягнення навчальних цілей при вивченні навчального предмета, що передбачає застосування певної сукупності форм, засобів, методів і прийомів для реалізації змісту навчання. Необхідність пошуку нових технологій навчання зумовлено, з одного боку, зростаючою роллю цифрових технологій у пошуку інформації, появою великої кількості відкритих освітніх ресурсів, а з іншого, – обмеженнями у живому спілкуванні у зв'язку з пандемією Covid-19.

На думку автора, інтеграція традиційних та інноваційних засобів навчання у процесі вивчення англійської мови значно розширює можливості навчального процесу. Основним завданням сьогодення викладача-філолога стає необхідність варіювати традиційну методику викладання мови із іншими сучасними ефективними методиками. Це забезпечується, головним чином, шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій.

На основі узагальнення позитивного досвіду використання традиційних та інноваційних технологій у процесі формування англійської компетенції здобувачів **закладів вищої освіти**, автор стверджує, що викладачі мають великий досвід у застосуванні традиційних технологій навчання, а саме: пояснювально-ілюстративних, проблемних, програмованих та диференційованих технологій навчання. Автор пропонує раціональну інтеграцію класичної та новітньої методики викладання англійської мови у закладах вищої освіти.

Автор виділяє дидактичні та системотехнічні чинники, які впливають на вибір певної технології з метою інтенсифікації процесу викладання англійської мови у контексті змішаного навчання та аналізує методи та прийоми подачі нового матеріалу із застосуванням традиційних та інноваційних технологій навчання.

Ключові слова: традиційні засоби навчання, інноваційні засоби навчання, технологія навчання, онлайн навчання, дистанційна освіта, майбутній учитель англійської мови.

Nina Khrystych,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
Nataliia Borysova,
Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav

THE PROBLEM OF CHOICE OF THE TRADITIONAL AND INNOVATIVE TEACHING TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMATION OF FUTURE ENGLISH TEACHERS

The article presents the results of the scientific research on the choice of effective technologies for teaching future English teachers. Under the concept of «teaching technology» the author understands the sequence of actions of a teacher and a student to achieve the educational goals in the study of the subject, which involves the use of a set of forms, methods and tools for implementing the content of education. The need to find the new teaching technologies is due, on the one hand, to the growing role of digital technologies in searching for information, the emergence of a large number of the open educational resources, and, on the other hand, to the limitations of face-to-face communication because of the Covid-19 pandemic.

According to the author, the active use of digital teaching technologies significantly expands the possibilities of integrating traditional and innovative teaching tools in the process of teaching English. The main task of today's Philology teacher is the necessity to vary the traditional methods of teaching the language with the modern effective teaching methods. Its realization can be possible mainly through the use of information and communication technologies.

Based on the generalization of the positive experience in the use of traditional and innovative technologies in the process of forming English competence of the applicants for higher education, the author argues that teachers have an extensive experience in traditional teaching technologies, namely: explanatory-illustrative, problem-based, programmed and differentiated teaching technologies. The author proposes a rational integration of classical and modern methods of teaching English in higher education institutions.

The author identifies the didactic and systemotechnical factors that influence on the choice of a particular technology in order to intensify the process of teaching English in the context of blended learning and analyzes the methods and techniques of presenting the new material using the traditional and innovative teaching technologies.

Keywords: traditional teaching tools, innovative teaching tools, teaching technology, online learning, distance education, future English teacher.

Постановка проблеми. Дослідження питання технологій навчання було й залишатиметься актуальним, оскільки інтеграція іноземної мови в усі сфери життя є динамічним процесом. Освітянам України доводиться експериментувати з інноваційно-комунікаційними засобами навчання у сфері викладання іноземних мов, кардинально змінюючи методи та прийоми, форми та способи взаємодії студентів із інформаційним змістом освітнього компонента відповідно до форм навчання: аудиторного, дистанційного чи змішаного. Тому правильний та ефективний вибір технології навчання є надзвичайно актуальною проблемою сьогодення. Завдання викладача іноземної мови полягає в тому, щоб дібрати необхідний зміст, застосувати найефективніші методи й засоби навчання відповідно до програми з іноземних мов для закладів вищої освіти та поставлених навчально-виховних цілей у формуванні інтегральної компетенції – здатності використовувати поглиблені теоретичні та практичні знання з англійської мови для ефективного розв’язання складних задач та проблем у процесі навчання та проведення подальших наукових досліджень.

Метою нашого дослідження є порівняльний аналіз традиційних та інноваційних технологій на заняттях з англійської мови та вияв чинників, що впливають на їх вибір.

Аналіз досліджень. Теоретико-експериментальні дослідження, виконані в останні роки як вітчизняною, так і зарубіжною методиками навчання іноземних мов, дозволяють здійснити науковий підхід до формулювання та інтерпретації традиційних та інноваційних технологій навчання як засобу формування іншомовної комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення англійської мови.

Розвиток цифрових технологій вносить докорінні зміни у систему навчання. Науковці сходяться на думці, що ще одним важливим чинником, що вплинув на стрімке використання цифрових технологій, стала криза Covid-19. Як зазначають О. Скіяренко та Н. Христич, «визначення пріоритету людини та переосмислення загальнолюдських цінностей в умовах пандемії Covid-19 потребують пошуку інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу, впровадження інноваційних педагогічних технологій, що сприятимуть розв’язанню освітніх проблем в умовах різних форм навчання (Христич, Скіяренко, 2021: 249).

Про пошук нових технологій навчання у зв’язку з пандемією наголошує В. Кондрук та Т. Харченко: «в умовах катаклізмів, коли аудиторна робота стає неможливою, нам на допомогу приходять інноваційні технології для дистанційного навчання» (Кондрук, Харченко, 2021: 114).

А. Клименко, Н. Загордонь & І. Шимків досліджували практичні аспекти використання найпоширеніших засобів мультимедійних технологій (Prezi, Google Slides, Power Point) у процесі викладання іноземних мов у закладах вищої освіти (Клименко, Загордонь & Шимків, 2017). Провівши дослідження з метою визначення шляхів співпраці і способів оцінювання, яким надають перевагу студенти, та дослідивши очікування студентів від процесу вивчення іноземної мови, учені виокремили фактори, що сприяють інтенсифікації процесу викладання у контексті змішаного навчання.

Найголовнішим питанням є вибір адекватних методів навчання. «Методи навчання англійської мови > ... < мають специфіку, що пов’язана з тенденціями тотальної цифровізації суспільства, переходу до «paperless» (безпаперового) спілкування ... » (Христич, 2021: 92).

Відповідно до змін у методах навчання, змінюються форми та прийоми виконання та перевірки вправ, які забезпечують первинну ланку формування мовної компетенції. С. Данилюк виділяє систему вправ із використанням інтернет-технологій з урахуванням таких критеріїв, як «специфіка сприйняття інформації в Інтернеті» й «домінантна роль формованої компетенції» у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців (Данилюк, 2014).

Як свідчить практика, в умовах дистанційного навчання широко застосовується платформа Moodle. На думку В. Свиридюк, «навчальна платформа Moodle сприяє розвитку дистанційного навчання та представляє оптимальні можливості для покращення існуючої ситуації в освітній системі» (Свиридюк, 2020: 711).

І. Халимон та С. Шевченко наголошують, «... що користування платформою не вимагає від викладачів володіння спеціальними навичками програмування, заощаджує їх час на контролі самостійної позааудиторної роботи студентів за рахунок автоматизованої перевірки та оцінювання тестових завдань, надає можливість отримувати детальну інформацію про виконання завдань як окремими студентами, так і групою в цілому, а також реалізовувати зворотний зв’язок (Халимон & Шевченко, 2019).

Виклад основного матеріалу. Технологія навчання англійської мови вибудовується відповідно змістових ліній предмета «Іноземна мова» і визначаються його цілями і завданнями: формування вмінь і навичок спілкуватись іноземною мовою відповідно до мотивів, мети і соціальних норм мовленнєвої поведінки в типових сферах і ситуаціях і у результаті чого формується комунікативна компетенція студента.

Під поняттям «технологія навчання» розуміємо послідовність дій викладача та студента для досягнення навчальних цілей при вивченні навчального предмета, що передбачає застосування певної сукупності форм, засобів, методів і прийомів навчання для реалізації змісту навчання. Найпоширенішими традиційними технологіями на сучасному етапі розвитку методики навчання іноземних мов вважають пояснювально-ілюстративне, проблемне, програмоване та диференційоване навчання.

За традиційною технологією вивчення нового навчального матеріалу слід починати із методу *показу*, мета якого – формування у студентів уяви про явище, що вивчається. Так, наприклад, розкриття семантики нових лексичних одиниць можна здійснювати за допомогою синонімів, антонімів, контексту, пояснення іноземною мовою, перекладом тощо. Наприклад, пояснення нових понять (назв професій) можна здійснювати за граматичною моделлю: *The Noun + is someone + the Attributive Clause: The inventor is someone who invented something that had not existed before*. Після показу студенти самостійно будують аналогічні речення з іменниками, як наприклад, *the geologist, the architect, the ecologist, the beautician* тощо.

Динамізм впровадження інноваційних технологій у всі сфери життя зумовлює постійне вдосконалення педагогічної діяльності. У сучасній педагогіці терміни «інновація», «інноваційний» означають нововведення, що стосується певного аспекту освітньо-виховного процесу. В інноваційних технологіях втілюються оригінальні навчально-виховні та розвиваючі навчальні цілі, форми та методи навчання, нестандартні підходи в організації навчальної діяльності студентів.

Комунікативний простір дистанційного навчання пропонує різні платформи: Microsoft Teams, Moodle, Google Classroom, Google Meet, Google Hangouts, Zoom, Kohoot, CiscoWebEx та ін. Студент може використати будь-який ресурс (блог, подкаст, Твіттер, YouTube, мобільні додатки, освітні вебсайти, закладки тощо), які водночас є засобами навчання та засобами розвитку їх мотиваційної активності.

На практичному занятті студент може представити вивчений матеріал як PowerPoint презентацію, скрайб-презентацію, «mind map», «мозковий штурм», «кейс-метод», «відкритий мікрофон», рольову гру, конкурс з практичними завданнями з їх подальшим обговоренням тощо.

Обираючи ту чи іншу технологію, викладач повинен обов'язково враховувати дидактичні та системотехнічні чинники:

А. Дидактичні:

- відповідність цілям навчання;
- інформаційний контент;
- ступінь складності навчального матеріалу;
- рівень інтелектуально-творчих здібностей студентів;
- рівень базової мовної підготовки студентів;
- наявність засобів навчання;
- раціональність витрати часу.

Б. Системотехнічні:

- апаратні засоби (мережеве обладнання, комп'ютери, сервери, додаткове обладнання для відео-конференц зв'язку тощо);
- інформаційно-комунікаційне забезпечення з технічними можливостями цілодобового доступу до електронних освітніх ресурсів;
- програмне забезпечення;
- сервісна підтримка у разі технічних проблем;
- якісні електронні освітні ресурси.

Як свідчить практика застосування технологій навчання з англійської мови, існує безліч інноваційних технологій за допомогою яких можна урізноманітнити навчальний процес (Пудло, 2018; Шуляр, 2020). Вибір стоїть за викладачем. Але варто пам'ятати, що будь-яка інноваційна технологія не може замінити викладача, а є лише засобом, який підсилює та розширює можливості навчальної діяльності студентів. Тому рекомендовано звернути увагу на використання інноваційних технологій на заняттях з англійської мови, не ігноруючи при цьому традиційними технологіями, адже вони перевірені часом.

Підсумовуючи результати порівняльного аналізу традиційного заняття та заняття із застосуванням інноваційних технологій, слід зазначити, що вибір технології навчання – один з найважливіших і найбільш важких елементів навчальної діяльності викладача. Здійснюючи його, слід виходити з того, що кожна з технологій навчання орієнтована на певне коло дидактичних завдань, але не виключає при цьому непрямого рішення та інших технічних умов (наявність інформаційно-комунікаційних засобів навчання, потужності електричної мережі, забезпечення Інтернет-покриттям, створення комфортного робочого місця студента в домашніх умовах тощо).

Тому необхідно обґрунтовано і творчо оцінювати можливості конкретної технології навчання, знати її сильні та слабкі сторони і вибирати на цій основі оптимальне поєднання технологій відповідно до конкретного вищого навчального закладу, конкретної групи, конкретного студента. Проте, як свідчить практика, навчання з коректним використанням інноваційних технологій якісно перевищує класичну освіту.

Висновки. У результаті проведеного порівняльного аналізу традиційного заняття та заняття із застосуванням інноваційних технологій, стає очевидним, що жодна освітня технологія не може розглядатися як універсальна. Організація навчального процесу в сучасних умовах вимагає поєднання різноманітних технологій, креативного підходу до використання кожної з них. Саме тому освіта сьогодні ґрунтується на творчому поєднанні традиційних та інноваційних форм, засобів, методів і прийомів навчання. Уміння педагога застосовувати різні технології навчання дає йому змогу творчо підходити до організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, обираючи в конкретних умовах саме ту технологію навчання, яка найкраще забезпечить засвоєння знань, формування умінь і навичок за мінімальних затрат зусиль і часу. У процесі навчання англійської мови найбільш доцільно використовувати ті технології, при яких у студентів розвивається бажання розвивати свою компетентність, учитися та досягати успіхів протягом всього життя, діяти у контексті глобалізації та полікультурної комунікації.

Проведений порівняльний аналіз варто поглиблювати у напрямі раціонального втілення світових досягнень технологій навчання іноземної мови у навчально-виховний процес закладів вищої освіти за умови збереження класичної української освіти.

Джерела та література:

1. Данилюк, С. С. (2014). Використання системи вправ у процесі формування професійної компетентності майбутніх фахівців засобами Інтернет технологій. Інформаційні технології і засоби навчання, 44(6), 182–193. <https://doi.org/10.33407/itlt.v44i6.1114>
2. Клименко, А. О., Загордонь, Н. І., & Шимків, І. В. (2017). Використання мультимедійних презентацій для інтенсифікації викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання, 59(3), 87–95. <https://doi.org/10.33407/itlt.v59i3.1607>
3. Кондрук, В. & Харченко, Т. (2021). Проблеми організації процесу навчання італійської мови студентів вищих навчальних закладів в умовах дистанційного навчання. Сучасні методики навчання іноземних мов і перекладу в Україні та за її межами : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав, 3 грудня 2021 року) / Ред. К. І. Мізін; Переяслав, 2021, 114–116.
4. Організація освітнього процесу із застосуванням технологій дистанційного навчання у 2020/2021 навчальному році: методичні рекомендації / За заг. ред. В. І. Шуляра. Миколаїв : ОППО, 2020.

5. Пудло, Д. С. (2018). Впровадження в навчальний процес інноваційних технологій. URL: <https://naurok.com.ua/dopovid-na-temu-vprovadzhennya-v-navchalnyi-proces-innovatsiynih-tehnologiy-3126.html> (Дата звернення: 20.01.2022).
6. Свиридюк, В. П. (2020). Формування писемномовленевих навичок студентів-філологів на основі використання платформи MODDLE. Наукові записки. Серія. Філологічні науки. Вип. 187. Кропивницький : КОД, 705–712.
7. Халимон, І. Й. & Шевченко, С. І. (2019). Роль тренувальних тестів LMS MOODLE у навчанні студентів лінгвістичного профілю. Інформаційні технології і засоби навчання, 72(4), 246–257. <https://doi.org/10.33407/itlt.v72i4.2455>
8. Христич, Н. С. (2021). Умови ефективного впровадження інноваційних методів навчання у профільній школі. Сучасні методи навчання іноземних мов і перекладу в Україні та за її межами: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав, 3 грудня 2021 року) / Ред. К. І. Мізін; Переяслав, 91–93.
9. Христич, Н. С. & Скляренко, О. Б. (2020). Педагогічні умови формування комунікативних компетентностей майбутніх учителів іноземних мов. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка», 40, 240–250. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-39>

References:

1. Danylyuk, S. S. (2014). Vykorystannia systemy vprav u protsesi formuvannya professiinoi kompetentnosti maibutnih fahivtsiv zasobamy Internet tehnologii [Usage of exercises in the process of formation of future specialists' professional competence by means of Internet technologies]. *Information Technologies and Learning Tools*, 44(6), 182–193. <https://doi.org/10.33407/itlt.v44i6.1114> [in Ukrainian].
2. Klymenko, A. O., Zakordonets, N. I., & Shymkiv, I. V. (2017). Vykorystannia multymediinyh presentatsiis dlia intensifikatsii vykladannya inozemnyh mov u zakladah vyshchoi osvity [The use of multimedia presentations for intensification of foreign languages teaching at tertiary level]. *Information Technologies and Learning Tools*, 59(3), 87–95. <https://doi.org/10.33407/itlt.v59i3.1607> [in English].
3. Kondruk, V., Kharchenko, T. (2021). Problemy of organizatsii protsesu navchannia italiis'koi movy studentiv vyshchih navchal'nyh zakladah v umovah distantsiinoho navchannia [Problems of organization of the teaching process of the Italian language for students of higher education institutions in the conditions of distance learning]. *Suchasni metodyky navchannia inozemnyh mov I pereklady v Ukraini* Україні та за її межами: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Dec. 3, 2021) / red. K. Mizin; Pereiaslav, 2021, 114–116. [in Ukrainian].
4. Orhanizatsia osvitynoho protsesu is zastocuvanniam tehnologii dystantsiinoho navchanniy u 2020/2021 navchal'nomy rotsi: metodychni rekomendatsii [Organization of the educational process with the use of distance learning technologies in the 2020/2021 academic year: guidelines] / za zah. red. V. I. Shulyara. Mykolaiv : OIPPIO, 2020. [in Ukrainian].
5. Pudlo, D. S. (2018). Vprovadzhennya v navchal'nyi protses innovatsiynih tehnologii [Introduction of innovative technologies into the educational process]. Accessed: Feb. 02, 2022. [Online]. Available: <https://naurok.com.ua/dopovid-na-temu-vprovadzhennya-v-navchalnyi-proces-innovatsiynih-tehnologiy-3126.html> [in Ukrainian].
6. Sviridjuk, V. P. (2020). Formuvannya pysemhomovlennevyh navychok studentiv-filolohiv na osnovi vykorystannia platform MODDLE [Developing of writing skills of students-philologists on the basis of using of MODDLE planform]. *Naukovyi zapysky. Seriya. Filolohichni nauky*. Vyp. 187.. Kropyvnytskii : KOD, 705–712.[in Ukrainian].
7. Khalymon, I. I. & Shevchenko, C. I. (2019). Rol' trenuval'nyh testiv LMS MOODLE u navchannii stydentiv lingvistichnoho profilu [Role of training tests LMS MOODLE in teaching students of linguistic profile]. *Information Technologies and Learning Tools*, 72(4), 246–257. <https://doi.org/10.33407/itlt.v72i4.2455>[in Ukrainian].
8. Khrystych, N. (2021). Umovy efektyvnoho vprovadzhennya innovatsiynih metodiv navchannia u profil'nyi shkoli [The conditions for effective implementation of innovative teaching methods in specialized schools]. *Suchasni metodyky navchannia inozemnyh mov I pereklady v Ukraini* Україні та за її межами: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Dec. 3, 2021) / red. K. Mizin; Pereiaslav, 91–93. [in Ukrainian].
9. Khrystych, N. S. & Skliarenko, O. B. (2020). Pedagogichni umovy formuvannya komunikativnyh kompetentnostei maibutnih uchyteliv inozemnyh mov [Pedagogical conditions for developing communicative competencies of future foreign language teachers]. *Naukovyi zbirnyk «Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuziv's'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh uchenykh drohobyts'koho derzh. ped un-tu imeni Ivana Franka*, 40, 240–250. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-39> [in Ukrainian].

Отримано: 28 січня 2022 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2022 р.

e-mail: myszka2005@ukr.net

chelena2076@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-202-207

Rozhdestvenska I. Ye., Cherniavska O. K. The impact of COVID-19 on the design of online language teaching through Zoom. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 202–207.

УДК: 811.111:[378.018.43:004]

Iryna Rozhdestvenska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor
Olena Cherniavska,
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
University of Customs and finance

THE IMPACT OF COVID-19 ON THE DESIGN OF ONLINE LANGUAGE TEACHING THROUGH ZOOM

Since 2020, because of the Covid 19 pandemic, university education has been converted to a flipped classroom format, integrating asynchronous and synchronous forms. The change in the concept of learning required teachers to construct new lessons' designs. Rethinking the didactic approach led us to choose social constructivism as a pedagogical method. The main points of social constructivism used in this article are: learning is learner-centered process; design of learning scenario is built to develop problem-solving, decision-making and innovation capabilities of students; interaction and collaboration play very important role in the learning process; knowledge is co-constructed during interaction with other people. We concluded that communicating about health care during a time of pandemic is a necessary sociocultural competence. Using communicative approaches (task-based and content and language integrated), a structured task was designed. The students worked synchronously on the Zoom platform on the topic "How to survive during pandemic Covid19?" They were offered to complete tasks that involved in-depth vocabulary study and developed skills of reception, production, interaction and mediation. Then, using Zoom' breakout rooms function, the students were able to practice interviewing about the symptoms of diseases, simulating a dialogue with a doctor. Having learnt the vocabulary necessary for effective communication, at the next stage the students independently wrote a text on a given topic, as suggested by the homework assignment. This task fully realized the possibilities of the creative task to construct meaning. The results showed that using Zoom to develop sociocultural competencies for an online class offers students the needed opportunities for successful vocabulary acquisition.

Keywords: Zoom, Covid 19 pandemic, social constructivism, Task-Based Teaching and Learning, Content and Language Integrated Learning.

Рождественська Ірина Євгенівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Чернявська Олена Костянтинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Університет митної справи та фінансів

ВПЛИВ COVID-19 НА ПРОЕКТУВАННЯ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЗА ДОПОМОГОЮ ZOOM

У статті розглядається механізм формування комунікативної та соціокультурної компетенцій при викладанні англійської мови студентам вищих навчальних закладів в умовах пандемії Covid 19. Технічним інструментом формування таких компетенцій обрано застосунок Zoom, який став дуже популярним за епохи онлайн навчання. Теоретико-методологічну базу роботи складають положення соціального конструктивізму, напрацювання Д. Дьюї та Л. С. Віготського, task-based language teaching approach (TBLT) та Content and Language Integrated Learning (CLIL). Запропонований план заняття спирається на концепцію, що поєднує в собі синхронне та асинхронне навчання, був апробований протягом 2020-2021 навчального року, продемонстрував свою методологічну ефективність та отримав позитивні відгуки студентів.

Ключові слова: Zoom, пандемія Covid 19, соціальний конструктивізм, Task-Based Teaching and Learning, Content and Language Integrated Learning.

Problem statement. The problems of survival and mental health of the participants of the educational process during the COVID-19 pandemic, the role of technology in learning, especially synchronous meeting tools (SMTs) have already been in the focus of research. However, the possibilities of using this tool for foreign language teaching are not sufficiently described: although there are some limitations that do not allow a complete substitution of face-to-face classes, it has to be acknowledged that Zoom has become one of the effective tools for mass learning during the pandemic due to its ability to work with a large group of students.

The key problems we faced during distance learning are the search and choice of teaching methods and techniques taking into account the technical capabilities of the learner and all learners, because, as Rapanta et al. note, "online learning is more reliant on materials (text, video, exercises) than direct personal interaction (discussion, presentation)" [22], and fully duplicate on-campus lecturing is impossible. In the subject literature, distance learning is defined by concepts that combine two aspects: synchronous and technological. These are interactive synchronous classes and emergency remote teaching [15]. The effectiveness of both is determined by the use of popular and uncomplicated online tools for organizing synchronous meetings with students, one such tool being Zoom. In the conversion to online learning, the teacher's first priority was to use as many communication channels as possible, which this tool provides:

- working in large groups with screen sharing, watching videos together,
- work in small groups, in pairs (rooms),
- dialogue (chat room),

– the possibility of assessing students' knowledge (testing).

An analysis of recent research and publications. In the past decade much research has focused on eLearning. For example, Larsen-Freeman and Anderson (2011) put forward the thesis that technology enhances learning opportunities [17, p.250] due to greater learner autonomy, higher motivation to learn, greater social interaction through writing, ability to adapt learning to the individual needs of the learner. According to them Computer-assisted Language Learning (CALL) does not override the importance of pedagogy and the role of the teacher in helping students co-construct their knowledge [17]. Later studies, e.g. Martin, F. & Bolliger, D.U. (2018) [19] demonstrated that online learning was being actively developed even before the pandemic. More recently, Michael, P. A. and Murphy [20]; Kohnke, Moorhouse [16] have identified Zoom as almost the best and easiest to use tool for the securitization of higher education, including for communicative language learning, allowing for the adaptation of online classes because of the limitations caused by COVID-19 pandemic. Applied research in the field of psycholinguistics by Hind Abdulaziz Alfadda and Hassan Saleh Mahdi [14] also confirmed the positive attitude of students towards the use and Zoom in foreign language learning. During 2020-2021, Zoom [5;7] – a tool that can be used to create a synchronous computer-mediated communication (SCMC) environment–has been the subject of research. Studies have demonstrated that “interaction and multimedia communication can be effectively enhanced in language learning through SCMC” [5]. However, despite the geographical expansion of research, in the most recent survey containing publication statistics on the topic of emergency remote teaching (ERT), it is unclear why there is no publication data covering the situation in Ukraine [21]. In this paper, the synchronous learning platform Zoom is seen as a tool to develop sociocultural competence of the students, with the help of which learning will become more intensive and more individualized.

The purpose of this study was to describe the possibilities of the educational process with Zoom, developing communicative competences of learners. The article consists of a theoretical part, which offers an overview of approaches to online learning, and a practical one, where the role and functions of online tools used in foreign language teaching are analyzed. The selection of tasks for the Zoom class was based on three criteria: relevance of the topic, level of the group, and the situation of online learning. The research has resulted in a detailed plan for an online lesson on the topic “How to survive?” using the Zoom platform, presented in a practical part. We have described the different types of interactive activities, ranging from those which allow learning new material asynchronously to those which allow consolidation of new knowledge during synchronous learning. Table 1 presents the basic principles of topic development:

Table 1.

Basic principles for the development of the topic

Asynchronous learning: Flipped classroom	Reading Listening Writing
Synchronous learning: Online environment	Reading Listening Speaking Writing Linguistic form: modal verbs to express obligations, abilities, to give advice and suggestions, conditional sentences
Methodological approaches	Task-based language teaching (TBLT) Content and Language Integrated Learning (CLIL) Collaborative learning
Use of emergent technologies	Zoom, Google classroom ICT: Internet, e-mail, chat, blog
Content	Human Health: Covid-19

The presentation of the core material. Obviously, as the conditions of learning changed, so did the learner characteristics. The primary task of the teacher has become to establish social contacts, to restore the social context of learning which was lost in the conversion to a distance mode. Rapanta, C. et al. write: “Learning is social: we learn from and with others, even if at a distance” [22]. The focus should therefore be on pedagogy and learning, rather than technology.

The theoretical basis of this article is the social constructivism, which is based on the notion that learner does not receive knowledge “ready-made”, but creates and builds it in the course of interaction with other learners. The theory of social constructivism emerged in pedagogy in the 70-80s as a development of the ideas of cognitivism which emphasized internal mental constructions and the influence of others on individual learning. The key ideas of social constructivism are based on the works of John Dewey (1859 – 1952) and Lev Vygotsky (1896 – 1934).

In “How we think” (1933) J. Dewey considers the concept of the complete act of thinking as the basis of effective learning. According to Dewey, thinking is a process of filling in gaps and making connections between discrete facts or phenomena. The thinking process goes in two directions: from individual facts to a generalization (or induction) and backwards from a known whole or idea to its component parts (or deduction). By the complete act of thinking Dewey means the mutual complementation of the methods of induction and deduction. Induction leads to the determination of the connecting principle between facts and generalization, deduction allows the verification (confirmation or refutation) of the proposed generalization. This complex interaction is the basis for “valid discovery or verification of critical thinking” [4]. The conclusion is not just a statement of facts, but the result of reflexion as a series of mental operations with the aim of constructing new knowledge.

Another important component of social constructivism theory was Lev Vygotsky's idea of the social nature of learning, which includes not only the learner and the tool, but also takes place with the participation of other people [3], as well as the concept of Zone of Proximal Development (ZPD). In “Thinking and Speech” (1934), L. Vygotsky investigates the problem of mass learning and mental development in school age and puts forward an idea revolutionary for its time. The idea is that some tasks are too difficult for a child to do on their own, but that these tasks can be performed effectively with the help of adults or more-skilled peers. The

basis of the child's development is imitation as the main form of learning. Imitation is realized through co-operation and enables the child to move from what they know how to do to what they do not know how to do, i.e. to learn new things. This going beyond by means of cooperation is assessed by L. Vygotsky as central to the psychology of learning and is defined by him as the zone of proximal development [2]. Where the learning process "creates" the zone of proximal development, the representatives of social constructivism suggest that knowledge is a construct that is jointly built in the process of learning.

Based on the work of D. Dewey and L. Vygotsky, social constructivism offers the key idea that learning is a meaning construction process. This means that teachers should motivate students to cooperate and interact with peers. Students, in turn, should make sense of information (process information) and construct meaning of knowledge actively.

The main social constructivist assumptions used in this article are the following:

– Learning is a learner-centered process; therefore, as Rapanta, C., Botturi, L., Goodyear, P. et al., necessary for student-centered design [22];

- design of learning scenarios is designed to develop problem-solving, decision-making and innovation capabilities of students;
- interaction and collaboration plays very important role in the learning process;
- knowledge is co-constructed during interaction with other people;
- collaborative dialogue.

As the communicative approach defines the strategy of our study, communicative language teaching approaches became the basis for the design. An important theoretical basis for our study is the task-based language teaching approach (TBLT) because CEFR states that "in any communicative situation, general competences are always combined with communicative language in order to complete a task" [8, p. 31-32]. Another theoretical framework is Content and Language Integrated Learning (CLIL), interestingly, which according to Gene Thompson and Jim McKinley "combines the main task-based language teaching and CLT principles by providing authentic learning situations that support meaningful engagement with the foreign language" [24].

Let's review the main points of TBLT that we need in this article. 1) Learning by doing. According to R. Ellis et al., language learning takes place *through* task performance rather than *for* task performance. Language learning is seen primarily as an incidental process that takes place in line with learners' communicative needs [11, p.155]. Tasks are designed to produce learners who can use their English in the real world outside the classroom [25].

2) Meaning is the starting point for language development. It is important to support a spontaneous exchange of meanings. So, the teacher begins by starting an opinion, by telling a personal story which engages learners' interest. They respond with their own stories. Referring to the learner's personal experience facilitates a real personal involvement and a useful discussion ensues [25]. In this way the initial goal of the task-based language teaching approach is achieved: to encourage learners to engage in meaning with the language resources they already have.

3) Focus on form. Learners' attention must be drawn to forms that are difficult to acquire incidentally during the performance of communicative tasks [18, 11].

4) Individual development. Tasks provide the space for learners to integrate task content and their own language resources [11, p.155].

5) Interaction. Task-based language teaching provides ample opportunities for learners to negotiate meaning and develop shared understanding based on their own language resources. Long calls interaction a driving force in language acquisition [18]. R. Ellis believes that learners must be able to negotiate solutions to the range of tasks that they face effectively and appropriately [12].

6) Some researchers consider that in addition to opportunities to perform interactive tasks, learners must have opportunities to perform input-based tasks such as listening and reading [10, 11] and output-based tasks such as speaking and writing [11, 23].

Among the various definitions of task, we used the one that best applicable across our purposes and our context. In accepting the very simple definition by Bygate, Skehan and Swain [6, p.11]: 'A task is an activity which requires learners to use language, with emphasis on meaning, to attain an objective', we base ourselves on R. Ellis' definition, who conceptualizes task as a workplan, not as a process. His definition is based on criteria that can be used to distinguish whether a given workplan is a task or not a task [11, p.10].

We have used the standard task structure, which has three stages: pre-task, main task and post-task. We see pre-task and post-task activities as critical to achieving the goals of task-based teaching. The pre-task stage serves to prepare learners for the main task and the post-task stage provides them with opportunities to analyze the process and linguistic forms used during task completion. A more detailed study of pre-task and post-task stages reveals the basic principles that we apply in task design. In particular, we reference the work of R. Ellis et al. [11], who identifies three goals of pre-task stages. The first goal is to motivate learners, arousing their interest and building up their expectations. To motivate students, we inform them of the relevance of the Covid-19 topic to their personal life and their health.

The second goal of pre-task stage is to prepare learners for the upcoming main task. It means that they are clear about the task procedure and expected outcome. It also means that they are equipped with the adequate resources required for task completion.

The third goal of pre-task stage is to provide learning opportunities which may have an effect on learning outcomes or task performance. So, responding to survey about Covid-19 topic (in exercises 2, 3) encourage students to think and talk about grammar and to look up new words.

Post-task activities are follow-up activities that build on the main task. The purpose is to provide learning opportunities by two ways: repetition and form focus. According to R. Ellis et al., three types of repetitions can be identified: exact repetition, procedural repetition and content repetition [11, p.228]. In exact repetition both the content and procedure are repeated. In procedural repetition, learners follow the same steps each time they perform the task but the content is different for each performance. In content repetition, the repetition involves the same content but the procedure is different. Our tasks are based on content repetition: we offer students content about Covid-19 in different types of tasks and in different contexts. We also use repetition in different modalities: audio, video, pictures, text. Content repetition happens through recycling the same information in a different format. So, after watching video, students are asked to debate or give their opinion, to summarize the main point of the topic in writing.

The second way to provide learning opportunities is focus on form. We give opportunities for students to practice producing structures they found difficult when they performed the task. We use the input materials to exemplify the usage of the linguistic target.

In our design, we used most of the main types of task, according to Larsen-Freeman D., Anderson M. [17]: input-providing task (reading and listening in exercises of flipped-classroom; ex. 2a, 2b), information-gap task (ex. 2b), opinion-gap task (ex. 1a), reasoning-gap task (ex. 1a, 2a), output-prompting task (ex. 2b – writing; homework-writing an email).

The need to integrate the different types of content used in our study with language learning has given rise to the Content and Language Integrated Learning approach. As Gene Thompson and Jim McKinley write, “the need for greater collaboration” [24, p.2], which has gained particular relevance today when learners and learners must use each other’s experiences and “the integration of content and language learning has become imperative, and even expedient” [24, p.10]. Among the main provisions of CLIL supplementing TBLT we should mention the following. According to Coyle, D. pedagogy CLIL “operates along a continuum of the foreign language and the non-language content without specifying the importance of one over the other” [9, p.2]. This principle is embodied in the following statements: 1. The course content is not only about acquiring knowledge and skills; it is about the learner creating his or her own knowledge, understanding and developing skills. 2. Interaction in the context of learning is fundamental to learning. In our opinion, these provisions are a practical embodiment of L.Vygotsky’s idea about “interiorization” of function (“Tool and sign”), when due to imitation and joint activity there is “a transfer of social modes of behaviour inside the system of individual forms of adaptation” [3, p.1109], the inward transfer of functions, a transformation of “social mode of behaviour into a function of individual adaptation” [3, p.1128]. Thus, learning becomes meaningful and autonomous. The approach also emphasises the role of the teacher in shaping the content of learning. Gene Thompson and Jim McKinley found that the role of the teacher is important for the formation of socio-cultural competence, and in a situation where “the means of communication is a common L2, the sharing of responsibility for this learning by each participant is assumed” [24]. 3. Content is related to learning and thinking (cognition). In order for the learner to interpret the content independently, a linguistic analysis must be made of it. 4. The learner needs to learn language that is related to the learning context. This language should be transparent and accessible. [24, p.8–9]. The CLIL approach redefines the role of foreign language by distinguishing such sub-languages within foreign language learning: 1) *Language of learning* – basic vocabulary/grammar related to the topic, the necessary minimum to be learned within the topic. 2) *Language for learning* (language needed to operate in the learning environment). Thus, during independent work and collaborations, students need to understand the language of the programs they are working with, thanks to such tasks the motivation to learn increases. 3) *Language through learning* – dictionary use for vocabulary extension. The last segment is important for asynchronous work of students on homework, when vocabulary extension takes place in the process of learning additional texts.

While one of the principles of TBLT is Focus on form, CLIL complements this by excluding “grammatical progression”, which implies leaving more complex linguistic phenomena and more complex language constructions “for later”. Thus, the approach assumes the same progression that L. Vygotsky wrote about. The development of linguistic competences is suggested by using not only grammatical phenomena but also phrasal units, writing frames and speaking frames which, as a result of repetition, may become part of the student’s active vocabulary. Thus we suggest speaking frames in Exercise 1 and writing frames in the writing section of our assignment. The integration of grammatical aspects into content aspects can be seen in the reading task from the flipped classroom, where comprehension of the text is linked to the repetition of modal verbs to express obligations, abilities, and conditional sentences.

The plan we developed and implemented in the online classes is the following:

Unit 1. Asynchronous learning. Flipped classroom

Exercise 1. Recommendations posted on the official website of the UK government **Get tested and self-isolate if required** (<https://www.gov.uk/guidance/covid-19-coronavirus-restrictions-what-you-can-and-cannot-do#get-tested-and-self-isolate-if-required>). The students are asked to read the text, write out and translate the vocabulary on the topic. In addition to the vocabulary, they should also pay attention to the use of modal verbs (can, should, must) and conditional constructions.

Exercise 2. BBC video **About volunteering** (<https://www.bbc.co.uk/learningenglish/english/features/lingohack/ep-200422>).

Learn language related to isolation:

stuck at home – unable to leave where you live

Self-isolate – keep yourself away from other people,

Self-isolation is when you do not leave your home because you have or might have coronavirus (COVID-19)

keep ourselves to ourselves – avoid seeing other people

lockdown – emergency situation where movement is restricted

stick together – support each other.

Unit 2. Synchronous learning. Online lesson in Zoom.

Exercise 1. Answer the questions with a partner. Give reasons for your answers.

1. *How do you think you would react during quarantine restrictions?*

a. I would try to keep calm and follow the advice of health experts and local authorities

b. I would feel confused, panic and avoid seeing other people

c. I would try to make the most of my time

2. *What can you do to help vulnerable people? Are you ready to volunteer during pandemic?*

a. I can search for volunteer opportunities in my area and ask how I can best support them with my time

b. If I were in a financial position to do so, I should make a donation to directly help combat the COVID-19 pandemic

c. I would only share local volunteer opportunities on social media, but I’m not ready to volunteer during pandemic

3. *What should you do if you feel unwell?*

a. I should call an ambulance

b. I should contact a GP, use an online service or app to get remote consultation.

c. I should not leave my home because I have or might have coronavirus.

Exercise 2.

2a. HOW TO SURVIVE?

Watch the video fragment (from 28 to 30 min.):

<https://www.engvid.com/covid-19-coronavirus-vocabulary-expressions/>

In pairs answer the questions:

1. What does «maintain social distance» mean?
2. Why should you avoid visiting vulnerable people?
3. Why should you cough or sneeze into bend of your elbow?

Tell about you:

1. Do you maintain social distancing in public transport, shops and on the street?
2. What do you do when there is a lot of people around you and social distancing is impossible?
3. How do you avoid contacts with sick people?
4. Do you use a sanitizer entering or leaving the store, university and other places? And coming home?

2b. Watch the video **Covid symptoms: What are they and how do I protect myself?** (<https://www.bbc.com/news/health-54145299>)

What are the symptoms of? Fill the table:

Symptoms	Coronavirus	Flu	Cold
Headache			
Shortness of breath			
Fever			
Sneezing			
Lost of smell and taste			
Cough			
Runny nose			

After watching answer the questions True or False:

1. Most people who feel ill with coronavirus will have at least one of these three key symptoms:
a high temperature
a new, continuous cough
a loss or change to their sense of smell or taste
 2. Flu usually comes on suddenly and sufferers will often experience muscle aches, chills, headaches, tiredness, a sore throat and a runny or stuffed nose, along with the cough. It feels worse than a heavy cold.
 3. You shouldn't get tested for coronavirus if you develop a new, continuous cough.
 4. A coronavirus cough means coughing a lot for more than an hour, or three or more coughing fits or "episodes" in 24 hours.
 5. Colds tend to develop more gradually and are less severe, although they do still make you feel unwell. Fever, chills, muscle aches and headaches are rare.
 6. A runny nose is a reason to get tested for coronavirus.
- 2c. Work in pairs (using Zoom breakout rooms tool). You need to have a remote medical consultation about symptoms of Coronavirus. Compose a dialogue.

Unit 3. Asynchronous learning. Homework.

Exercise 1. This exercise is taken from <https://www.cambridgeenglish.org/Images/582665-covid-19-lesson-plan.pdf>

You have received an email from your English friend Susan:

I've started a blog about my life in lockdown and I'd like to include something about how people's lives have been affected by the COVID-19 pandemic in different countries. Can you tell me about the situation in your country? I'd like to hear about how your daily routine has changed and any advice you have for making the best of the situation.

Write your email in reply. (You can write your answer in the form of an essay or an informational message).

Conclusions. If we sum up the results of these studies, we are led to the conclusion that the development of students' communicative competence during an online class takes place at all stages according to the descriptive CEFR scheme: reception, production, interaction, mediation. Reception skills, which are mainly acquired during reading and listening, can be formed during asynchronous work, where students have more autonomy, which allows them to devote sufficient time to these types of work. The communicative learning strategy we have chosen involves the use of authentic texts, which are presented in the flipped classroom section. Reception implies listening, so in the same section we offer students two BBC Learning English reports: reception is developed during watching/listening and reading, during vocabulary consolidation (texts are accompanied by a vocabulary commentary) and during listening to each other during a synchronous lesson. The texts form the basis for developing speaking skills (e.g. in answering questions from Exercise 1). During the synchronous session, the students are invited to listen to an extract of an educational video blog and a BBC video about the symptoms of illness, and the tasks that follow these texts – dictation (completing a table), answering questions – also develop mediation skills.

Production skills – speaking and writing – are particularly important when studying the topic of survival. Both skills are developed during a general discussion and in breakout rooms, where the task is to have an on-line conversation with a doctor. It is important that before beginning this type of work, the students have acquired the vocabulary necessary for effective communication. The next stage will be to write a text on a given topic, as suggested by the homework assignment.

The skill of interaction implies the integration of the skills acquired in listening and speaking. In this lesson, this skill is developed during conversation, discussion about what is read, heard and seen, as suggested by the exercises offered to the students after reading the texts (2). Under the guidance of the teacher, students will revise and consolidate vocabulary and develop their interaction skills.

The integration of reception and production skills that takes place during the mediation process is shaped by the processing of the texts. In terms of the topic under study, it is important because the skill collaborating in constructing meaning is essential for interpreting information, participating in discussions and creating one's own blog on the topic of the pandemic. Mediation involves the skill of note-taking, summarising, synthesising the text by changing the style of expression, length of the text, etc. In our proposed lesson project, the skill is formed primarily in the process of retelling texts and is also necessary for learning to write. In this way, the online lesson offers students the necessary opportunities for successful vocabulary acquisition:

- the main stages of learning the topic – reception, interaction, production, mediation;
- maximum engagement of the different senses and perception organs during listening, viewing, reading, writing and speaking;
- sustained engagement through collaborative strategies;
- presence of teacher and peers;
- extensive use of the skills of understanding, thinking, argumentation, expression, collaboration.

The homework is organized so that the students' skills involved in the lesson are applied at a qualitatively different, higher level – a creative one. The students are asked to create a blog using all the material studied on the topic. They are given key components to think about: topic, type of content, style, keywords. This assignment fully realizes the possibilities of a creative task.

References:

1. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / Бахтин М. М. Собр. соч. М.: Русские словари, 1996. Т.5: Работы 1940-1960 гг. С. 159–206.
2. Выготский Л. Мышление и речь. Изд. 5, испр. М.: Лабиринт, 1999. 352 с.
3. Выготский Л.С. Орудие и знак в развитии ребенка. Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 2005. С. 1039–1131.
4. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления. Пер. с англ. Н. М. Никольской. М.: Совершенство, 1997. 208 с.
5. Belda-Medina, Jose. 2021. Enhancing Multimodal Interaction and Communicative Competence through Task-Based Language Teaching (TBLT) in Synchronous Computer-Mediated Communication (SCMC). *Education Sciences* 11, no. 11: 723. <https://doi.org/10.3390/educsci11110723>
6. Bygate, M., Skehan, P. and Swain, M. 2001. *Researching Pedagogic Tasks: Second Language Learning, Teaching and Testing*. Harlow: Pearson Education Limited.
7. Chiew Hong Ng. Communicative Language Teaching (CLT) through Synchronous Online Teaching in English Language Preservice Teacher Education. *International Journal of TESOL Studies* (2020). Vol. 2 (2) 62–73.
8. Council of Europe (2020), *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*, Council of Europe Publishing, Strasbourg. URL: www.coe.int/lang-cefr
9. Coyle, D. Content and Language Integrated Learning Motivating Learners and Teachers. URL: https://dev.scilt.org.uk/Portals/24/Library/slr/issues/13/SLR13_Coyle.pdf
10. Ellis, R. (2018). *Reflections on Task-Based Language Teaching*. Clevedon: Multilingual Matters.
11. Ellis R., Skehan P., Li Sh., Shintani N. and Lambert C. (2020). *Task-Based Language Teaching. Theory and practice*. Oxford: Oxford University Press.
12. Ellis, R. (2003). *Task-Based Language Learning and Teaching*. Oxford: Oxford University Press.
13. Hendra, L. A. and Jones, C. (2018). *Motivating learners with immersive speaking tasks: Part of the Cambridge Papers in ELT series*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: cambridge.org/betterlearning
14. Hind Abdulaziz Alfadda, Hassan Saleh Mahdi. Measuring Students' Use of Zoom Application in Language Course Based on the Technology Acceptance Model (TAM). *Journal of Psycholinguistic Research*. 05 January 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/348235668_Measuring_Students'_Use_of_Zoom_Application_in_Language_Course_Based_on_the_Technology_Acceptance_Model_TAM
15. Hodges Ch. B., Moore S., Locke B. B., Torrey Trust, and M. Aaron Bond. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning <https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning>
16. Kohnke L., Moorhouse B.L. Facilitating Synchronous Online Language Learning through Zoom. *RELC Journal*. August 2020. URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85090064292&partnerID=MN8TOARS>
17. Larsen-Freeman D., Anderson M. *Techniques and Principles in Language Teaching*. Oxford University Press, 2011.
18. Long, M. (2015). *Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching*. Oxford: Wiley-Blackwell.
19. Martin, F. & Bolliger, D.U. (2018). Engagement matters: Student perceptions on the importance of engagement strategies in the online learning environment. *Online Learning* 22(1), 205–222.
20. Michael, P. A., Murphy. (2020). COVID-19 and Emergency eLearning: Consequences of the Securitization of Higher Education for Post-pandemic Pedagogy.
21. Moorhouse B.L., Kohnke L. Responses of the English-Language-Teaching Community to the COVID-19 Pandemic. *RELC Journal*. 2021; 52(3): 359-378.
22. Rapanta, C.; Botturi, L.; Goodyear, P.; Guàrdia, L.; Koole, M. Online University Teaching During and After the COVID-19 Crisis: Refocusing Teacher Presence and Learning Activity. *Postdigital Sci. Educ.* 2020, 2, 923–945.
23. Swain, M. (1995). Three functions of output in second language Learning. In Cook, G. & Seidhofer, B. (eds.), *Principles and Practice in the Study of Language: Studies in Honour of H. G. Widdowson*. Oxford: Oxford University Press. p. 125–44.
24. Thompson G., McKinley J. Integration of Content and Language Learning. *TESOL Encyclopedia of English Language Teaching*. URL: https://www.researchgate.net/publication/321920178_Integration_of_Content_and_Language_Learning
25. Willis, D. and Willis, J. (2007). *Doing Task-Based Teaching*. Oxford: Oxford University Press.

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Отримано: 17 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: o.vysotska@kubg.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-208-211

Vysotska O. A. Writing skills: challenges and solutions. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 208–211.

УДК: 378.016:81'243

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9343-9538>

Web of Science ResearcherID: AAE-3173-2022

Oksana Vysotska,

*Candidate of Philology (PhD in Philology), Associate Professor,
Kyiv Borys Grinchenko University*

WRITING SKILLS: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Ability to communicate in writing in a foreign language is required for any educated professional in our modern globalized world. It allows people to get a prestigious job, to participate in international projects and exchange programmes, to get education, etc. For that foreign language proficiency level should be higher than the Intermediate one (B2+), including writing skills. It is this level that allows people to live, study or work independently in a country where and when this particular foreign language is used for communication. However, the results of examinations aimed at assessing the writing proficiency of Ukrainian school and university students demonstrate that their writing skills are not developed enough and leave much to be desired. Both teachers and learners consider writing to be the most difficult skill of the four main basic skills as it requires control over a number of variables simultaneously, over the content and the form, i.e., to know what to write about and how to write about it. The present article focuses on the specific features of writing which make it challenging, makes an attempt to analyze the writing challenges Ukrainian students face and to present some recommendations about what may be done by teachers of foreign languages to improve the situation.

Keywords: foreign language proficiency; reading; skills; writing.

Висоцька Оксана Анатоліївна,

*кандидат філологічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка*

НАВИЧКИ ПИСЬМА: ПРОБЛЕМИ І РІШЕННЯ

Уміння спілкуватися письмово іноземною мовою є обов'язковим для будь-якого освіченого професіонала в сучасному глобалізованому світі. Це дозволяє отримати престижну роботу, брати участь у міжнародних проектах та програмах обміну, здобувати освіту тощо. Для цього рівень володіння іноземною мовою має бути вищим за середній (B2+), включаючи навички письма. Саме цей рівень дозволяє людям самостійно жити, навчатися чи працювати в країні, де і коли саме ця іноземна мова використовується для спілкування. Однак результати іспитів, спрямованих на оцінку володіння навичками письма українських школярів та студентів вищих навчальних закладів, свідчать про те, що ці навички розвинені недостатньо і залишають бажати кращого. І вчителі, і учні вважають, що писемна комунікація є найскладнішою з чотирьох основних базових навичок, оскільки вимагає одночасно контролювати декілька змінних, зміст і форму, тобто знати, про що писати і як. Стаття зосереджує увагу на особливостях письма, які роблять його складним; зроблено спробу проаналізувати проблеми, з якими стикаються українські студенти, та надати деякі рекомендації стосовно того, що можуть зробити вчителі іноземних мов для покращення ситуації.

Ключові слова: навички письма, навички читання, рівень володіння мовою.

Topicality of the research. Writing in a foreign language is required for any educated professional in our modern globalized world. It allows people to get education abroad, to participate in international programs and projects, to get a prestigious job, etc. It makes it possible to successfully interact in any professional area.

Writing is defined as the ability to tell or retell information in the form of a written text. Writing as a productive skill is not acquired by its users naturally; it should be taught. Douglas Brown notes that “just as there are non-swimmers, poor swimmers, and excellent swimmers, so it is for writers. Why isn't everyone an excellent writer? What is it about writing that blocks so many people, even in their own native language? Why don't people learn to write ‘naturally’ as they learn to talk?... We learn to write if we are members of a literate society, and usually only if someone teaches us” (Douglas Brown, 2000: 334).

Review of Literature. The task of teaching writing is especially complicated when writing is practiced in a foreign language. Both teachers and learners consider it to be the most difficult skill of the four main basic ones as it requires control over a number of variables simultaneously, over the content and the form, i.e., to know what to write about and how to write about it. As Graham and Perin present it, a well written text focuses on the topic and has an organizational pattern that enables a reader to follow the flow of ideas. It also contains supporting ideas that are developed through the use of examples, appropriate vocabulary and follows the

conventions of standard written English language such as correct spelling, capitalization and sentence structure (Graham & Perin, 2007: 3). Besides, “writing in a different language involves more than mastering its vocabulary and grammar. Language, including written language, is a reflection of the thought patterns of native speakers. In order to write well in a different language, it is important to understand the way native speakers of that language organize their thoughts” (Blanchet & Root, 2003: 1).

The development of writing skills is challenging because of one more reason. Modern people, school and college students do not have to write a lot, at least, in Ukraine. Though, one of the tasks of the final high-staking independent school-leaving examination in a foreign language includes writing, traditionally it is writing a letter (extended email) which the majority of people stopped writing in their native language a long time ago. Because of that some students are puzzled and challenged by this writing task as they do not know what to write about and how. It is quite understandable: they prefer telephone calls, short messages, and blogs. For that, they use informal language and a lot of abbreviations. In addition, “because of the immediacy of these [the above mentioned] communication methods, there is little in the way of reflection of either what is received or what is being sent” (Defazio *et al.*, 2010: 34). Students have no time to reflect on what is written by them or by their peers. At the same time, reflection is of utmost importance for mastering writing: before starting writing, students have to think what they are going to write about and how (Kristy dwi pratiwi, 2012: 2) as writing is not ‘just expressing thought, it is also conveying the thoughts to the reader, therefore writings should be meaningful’ (Chowdhury, 2015: 6).

Thus, writing is a complex social act. It involves cognition: brainstorming, planning, outlining, organizing, drafting and revising, and it should be taught the same way. It demands a lot of time for thinking and reflecting on a topic. It requires the writer to analyze and classify any background knowledge. After this difficult process, writers need an appropriate language to express these ideas in a cohesive and coherent discourse (Chakraverty & Gautum, 2000:1).

Data Presentation and Analysis. In the grammar-translation past, which focused mainly on teaching and learning the rules, writing was completely ignored (in particular, in the former Soviet education system). Today the situation has somehow changed as school students have to take the independent school-leaving examination, with writing being one of its components alongside with listening, reading, and the use of the language.

It is required that Ukrainian school leavers’ foreign language proficiency be at B2 even B2+ level in terms of the CEFR (Programme of the School-leaving Independent Examination in the English Language 26.06.2018 #695, approved of by the Ministry of Education and Science of Ukraine). This qualification allows students to live, study or work independently in a country where and when English is used for communication. Speaking about writing, in particular, they should be able to do the following:

Can write clear, detailed official and semi-official texts on a variety of subjects related to his / her field of interest, synthesizing and evaluating information and arguments from a number of sources. Can make a distinction between formal and informal language with occasional less appropriate expressions (CEFR, 2017: 157).

Describing the process in detail, it means that they:

- *Can write clear, detailed descriptions of real or imaginary events and experiences marking the relationship between ideas in clear connected text, and following established conventions of the genre concerned.*
- *Can write clear, detailed descriptions on a variety of subjects related to his/her field of interest. Can write a review of a film, book or play.*
- *Can write an essay or report that develops an argument systematically with appropriate highlighting of significant points and relevant supporting detail.*
- *Can write a detailed description of a complex process.*
- *Can evaluate different ideas or solutions to a problem.*
- *Can write an essay or report which develops an argument, giving reasons in support of or against a particular point of view and explaining the advantages and disadvantages of various options.*
- *Can synthesise information and arguments from a number of sources* (Ibid. : 76).

This means that, according to Heaton, a number of skills that should be developed in order to become successful writers are as follows:

- Ability to use the language: variability, correctness, appropriateness.
- Ability to use the written language conventions: spelling, punctuation.
- Ability to express and develop the content logically, without irrelevant details.
- Ability to structure and order the information properly.
- Ability to write according to conventions typical of the particular area, genre of communication and target audience (Kristy dwi pratiwi, 2012: 3).

Taking the above into consideration, the rubrics for assessing writing and task samples were developed and placed on the site of the National Center of Quality Assurance in Education (https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/Angl_mova-ZNO_2021-VV_SHEMA-otsinyuvannya-na-sajt.pdf). It includes the following variables: task achievement, structure and cohesion, register, usage of grammar and vocabulary. Thus, the criteria according to which the writing task is assessed are known to the test main stake-holders – test-takers, their parents, teachers, university administrations, etc. Unfortunately, due to a number of reasons (for instance, time constraints at the lesson, time-consuming checking process, not well-developed writing skills in a native language saying nothing of writing in a foreign language), writing is not paid much attention to at schools despite the well-known statement “change the examination and teaching will change too.” Changes in secondary level teaching are not as fast as it is desired. Several factors may explain why.

Firstly, it is impediment to note that if writing skills are developed in the native language, they are transferred to the foreign one: “weaker writers’ failure to use writing strategies in English was based on their failure to use these strategies in their first language” (Anvar & Ahmed, 2016: 736). Though not all the researchers agree with this point of view. They note that different countries may have different writing conventions. According to Blanchard & Root, “not everyone is a naturally gifted writer. Writing is a skill that can be practiced and mastered. In many ways, it is like driving a car. If you have ever driven in another country, you know that some of the rules of the road may be different. Just as the rules for driving differ from country to country, the conventions for writing may

change from language to language” [Blanchet & Root, 2003: 1]. However, if students are not able to write in their native language, it is unlikely to expect them to be proficient writers in a foreign language. At the same time, foreign language writing skills may be developed and then even help with writing in the native language.

It is a wide-spread practice that a great part of school leavers masters the skill of writing in a foreign language at extra classes or with private teachers (according to the authors' statistics, almost three quarters of those who take the school-leaving examination in English). The analysis of 11th-formers' (those who were going to take the school-leaving independent examination) pieces of writing was made by the authors on the basis of the analysis of writing tasks presented by students who started attending extra classes of English at a language school or taking private tutorials from 1 year to 6 months before the final examination and have score 9 (out of 12) or lower at English lessons at school. Their knowledge and skills acquired at school lessons demonstrate the following:

Task achievement:

It is expected that thoughts and ideas presented in the submitted pieces of writing should be read easily, making the writer feel pleased to read that (Ur, 1996: 163, 170). Instead, school students are not able to imagine the situation which they are to describe in the letter (they say, “I don't know how to develop the ideas presented in the task”). Repetition of information and irrelevant details are common to the scripts. There are no thesis statements, that reflect what will be discussed in the rest of their piece of writing, no strong topic sentences at the beginning of paragraphs, and no supporting ideas. Teachers give less importance on these issues; therefore students are also less concerned (Chowdhury, 2012: 43). The result is lack of creative writing, the writing task sample which is not interesting, imprecise, which is immature, and sometimes even senseless. That may be explained by the fact that school students do not read a lot. At the same time, “reading serves as input for writing; better writers tend to be better readers and vice versa” (Anwar & Ahmed, 2016: 736, Moreau, 2015: 4, Stotsky, 1993: 1, Kroll, 1997: 10).

Coherence and cohesion

One more common problem is that students are not able to structure coherent arguments logically; they start writing about something, do not finish it, jump to another idea, then come back to the first one. The number of link words is limited to *but*, *and*, and *also*.

Vocabulary

Lexical resources are limited; words and word combinations are repeated.

Grammar range and accuracy

The most frequent errors are common ones: incorrect usage of verb tenses, problems with punctuation, improper use of articles or complete absence of them, erroneous word order (subject – verb – object). This is understandable as in Ukrainian the system of tenses and punctuation rules are different, articles are absent, and word order is not fixed.

Moreover, students are familiar with only one writing format – a formal / informal letter. They are not able to write stories, articles, and essays which are required by international exams like FCE, IELTS, TOEFL. Students have to take these examinations if they want to study abroad which is becoming more and more popular. In order to get ready for these exams, students have to take extra classes of English, private or at a language school. On average, 75% of university students who choose English as their major had extra classes of English for 2 or more years before going to university.

The analysis of the results of the IELTS examination, which is one of the main language filters to studies abroad, also proves that writing is not paid enough attention to at the Ukrainian school. However, it should be remarked that the scores for writing are lower than for other skills in other countries too (<https://collegedunia.com/exams/ielts/ielts-average-score>). In 2021, the average IELTS scores for Ukraine were as follows (out of 9 – the highest of the IELTS band):

Reading 6.6; Listening 6.7; Writing 5.8; Speaking 6.5; Overall 6.5

The results may be compared with other countries, for example, the RF:

Reading 6.9; Listening 7.0; Writing 6.0; Speaking 6.7; Overall 6.7

Speaking about the tertiary level, it should also be noticed that there have appeared Ukrainian universities with instruction in English which require to do lots of tasks, projects, research papers, and exams in writing. Furthermore, the increasingly popular education abroad is available only to those whose foreign language command, mostly English, including writing skills, is above the intermediate level of language proficiency. Thus, writing should be paid more attention to.

Recommendations and Conclusion. It is undeniable that the process of writing results in the final product. This product approach to writing with the focus on the structure of the language, treats writing as “imitating the input that students get from their teacher in the form of text” (Badger & White, 2000: 153-154). However, students master writing in the process of writing. The process approach to writing, without ignoring the proper grammar of the final product, focuses on and embraces four stages: prewriting as discussing the topic to write on, composing as organizing the writer's thoughts and making the plan of how to describe the topic, drafting, revising the drafts, and editing what has been written (Ibid.), with only the last, second or third variant being assessed. Thus, in order to develop and improve students' writing skills, it is quite logical to apply the process approach to writing besides scrupulous attention to correct grammar and rich vocabulary.

Development of students' creative capabilities, *i.e.*, the development of “mastery over content and organization of ideas” (Akram *et al.*, 2020: 354) requires analytical and cognitive skills which are best developed applying interactive learning / teaching techniques: role play, peer teaching, group discussions, oral presentations, essay writing competitions, etc.

Students experience limited vocabulary, misuse words and make spelling mistakes. It happens mostly because of the lack of reading practice. There are students who do not read at all. If they do not read being at school, they will not have ideas, no content to write about, being university students. Thus, they will write poor essays and papers (Ibid.: 354). Extensive reading of well-written publications (fiction, non-fiction, magazine and newspaper articles, etc.) is of utmost importance: to be a good writer, one should be a good reader. More than that, reading builds up students' vocabulary.

Unfortunately, it happens quite often that teachers do not provide constructive, desirably positive motivating oral or written individual feedback to students' papers. It is important to present the feedback in the form of a “sandwich” (negative feedback and constructive criticism is presented in between two pieces / statements of positive feedback). So far, in the majority of cases, the feedback given to students on their written pieces is just the grade. Students have no information what to pay attention to, what to do

to overcome their writing challenges, what direction to develop, etc. It is important for teachers to provide a comprehensive feedback to their students so that they can identify areas they have made writing errors or the sections they need to improve on. In order not to overload teachers, it is possible to analyze in detail not the whole writing piece (if it is a long one), but an excerpt, or to practice peer checking with assessment rubrics what to assess which are developed by teacher and given to students.

A very important role in mastering the language is played by modern, communicative resources with tasks to develop all language skills including writing, writing skills manuals, and communicative texts which contain interesting information and presenting content to discuss and to write about.

University administration attention to the development of foreign language skills including writing ones is also very important. As a result, in Ukraine, there have appeared "Writing Essay" project within the framework of "Smart Osvita (Education)" public project and Academic Writing courses in university curricula.

One more challenge is plagiarism. Teachers should pay attention to it, and, if it happens, the penalty should be stiff.

Finally, problems with writing are caused by the lack of practicing writing. Students have to practice writing more often. After all, practice makes perfect.

It is impossible not to agree with Defazio *et al* that lack of the necessary writing skills prevents students from becoming successful communicators both during their studies and after graduation (Defazio *et al.*, 2000: 1). Moreover, developed writing skills are also important for the development of the ability to critically assess the information obtained as it is one of the main requirements for being media literate members of modern society.

References:

1. Akram, M., Siddiq, A., Amana Ghulam Nabi, A.G., Waheed Shahza d. W. & Rashid, M. (2020). Essay Writing and Its Problems: A Study of ESL Students at Secondary Level. *International Journal of English Linguistics*. Vol. 10, No. 6, 237-244. doi:10.5539/ijel.v10n6p237
2. Anwar, M.N. & Ahmed, N. (2016). Students' difficulties in learning writing skills in second language. *Sci.Int.* (Lahore). 28(4), 735-739. Retrieved from <http://www.sci-int.com/pdf/636371044369572552.pdf>
3. Badger, R. & White, G. (2000). A Process genre approach to teaching writing. *ELT Journal*, Vol.54, 153-160. Retrieved from <http://dx.doi.org/10.1093/elt/54.2.153>
4. Blanchard, K., & Root, C. (2003). Ready to write more: from paragraph to essay. (2nd ed.). Pearson Education, Inc., 187.
5. Brown, H.D. (2000). Teaching by Principles (2nd Ed.). United States of America: Pearson Education, Inc., 334.
6. Chakraverty, A., & Gautum, K. (2000). Dynamics of writing. *Forum*, 38(3), 40-55. Retrieved from <https://www.iasj.net/iasj/download/1864b7f1e6e9aabb0>
7. Chowdhury, N.S. (2015). Observing Writing Classes to Explore Students' Writing Problems: A Secondary Level Scenario of EFL Class. BRAC University, Dhaka, Bangladesh, 58. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/352284802_European_Journal_of_English_Language_Teaching_ENGLISH_GRAMMAR_AWARENESS_FACILITATES_L2_LEARNERS'_WRITING
8. Common European Framework of Reference for Languages, Companion Volume with Descriptors. Provisional Edition. September 2017, 229.
9. Defazio, J., Jones, J., Felisa Tennant, F. & Hook, S.A. (2010). Academic literacy: The importance and impact of writing across the curriculum – a case study. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, Vol. 10. No. 2. June 2010, 34 – 47. Retrieved from <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ890711.pdf>
10. Graham, S. & Perin, D. (2007). Writing Next. Effective strategies to improve writing of adolescents in middle and high schools. A Report to Carnegie Corporation of New York. Alliance for Excellent Education, 66. Retrieved from https://media.carnegie.org/filer_public/3c/f5/3cf58727-34f4-4140-a014-723a00ac56f7/ccny_report_2007_writing.pdf
11. Heaton, J.B. (1975). *Writing English Language Tests*. London: Longman, 192. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/63327>
12. Kristy dwi pratiwi. (2012). Students' Difficulties in Writing English (A Study at The Third Semester Students of English Education Program at University of Bengkulu Academic Year 2011-2012), 13. Retrieved from <https://ejournal.iainbengkulu.ac.id/index.php/linguists/article/viewFile/106/101>
13. Kroll, B. (Ed.). (1997). Second language writing: Research insights for the classroom. (6th ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 212. Retrieved from https://assets.cambridge.org/97805213/87781/excerpt/9780521387781_excerpt.pdf
14. Moreau, A. (2015). The Connection between Reading and Writing in the Writing Center Environment. Grand Valley State University ScholarWorks. Retrieved from <https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1461&context=honorsprojects>
15. Nyasimi, N.B. (2014). Challenges students face in learning Essay writing skills in English language in secondary schools in Manga District, Nyamira County, Kenya. ME thesis. Kenyatta University, 110. Retrieved from [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnst1aadkoze\)\)/reference/References:papers.aspx?referenceid=2645613](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnst1aadkoze))/reference/References:papers.aspx?referenceid=2645613)
16. Stotsky, S. (1983). Research on Reading / Writing Relationships: A Synthesis and Suggested Directions. New York: Teachers College Press. *Language Arts*. Vol. 60, #5, Reading and Writing, 627-642. Retrieved from <https://www.jstor.org/stable/41961512>
17. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching*. United Kingdom: Cambridge University Press, 388.

Отримано: 20 січня 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: angora67@bigmir.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-212-215

Gordyeyeva A. Yo. Teaching psychology students professionally oriented reading. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острогор : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 212–215.

УДК: (811.111'277.7):378.147

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8570-9099>

Anzhela Gordyeyeva,
Docent, Doctor of Philosophy in Pedagogy,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

TEACHING PSYCHOLOGY STUDENTS PROFESSIONALLY ORIENTED READING

The article deals with the problem of teaching psychology students reading professionally oriented English texts. It highlights the importance of the development of reading skills in English speaking class and investigates the component skills that are critical to reading comprehension development when teaching English for specific purposes. In this research we try to analyze main curricular principles proposed by scientists to guide reading instructions which can be successfully used when teaching professionally oriented reading to psychology students. In this article we explore goals for reading instructions and try to translate them into practice in various ways in our ESP classroom. Among the component skills that are critical to reading ESP comprehension development we distinguish word-recognition efficiency, vocabulary building, main-idea comprehension practice, discourse-structure awareness, reading strategies for professional goals, reading fluency, extensive reading and students' motivations. We pay special attention to reading fluency, extensive reading and psychology students' reading motivation which are also considered very important component skills for reading comprehension development. We tried to understand how to prepare our psychology students for their reading demands that they will almost certainly encounter in their professional life.

Keywords: reading instructions, component skills of reading, reading strategies, comprehension practice, English for Specific Purposes, psychology students.

Гордєєва Анжела Йосипівна,
доцент, кандидат педагогічних наук,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ -ПСИХОЛОГІВ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ

У статті розглядається проблема навчання студентів-психологів професійно орієнтованого читання англійською мовою. Підкреслено необхідність розвитку вмінь читання під час опанування курсу англійської мови для спеціальних цілей. Вказано на важливе значення читання як одного з чотирьох видів комунікативної діяльності для майбутньої професійної діяльності студентів-психологів. Проведено огляд наукових досліджень з фахового читання англійською мовою з метою описати компонентні вміння, які є необхідними для успішного читання та розуміння фахової літератури. У цьому дослідженні ми намагаємось розглянути визначені науковцями основні принципи побудови інструкцій, що використовуються у процесі навчання академічного читання для подальшого їх використання на заняттях з англійської мови зі студентами-психологами. Проаналізовано компонентні вміння читання, які є рушійними для урахування їх при підготовці вправ для вдосконалення розуміння прочитаного фахового тексту. В статті розглянуто окремі шляхи формулювання інструкцій для роботи з фаховим текстом, що передбачає виконання завдань на різних етапах роботи з професійно орієнтованими англійськими друкованими матеріалами. З цією метою було визначено, що для покращення якості читання і розуміння прочитаного тексту, необхідно розвивати у студентів не тільки вміння розпізнавати спеціальну лексику та граматичні структури, але й працювати над усвідомленням ними дискурсивної структури тексту. Тому в процесі навчання фахового читання ми вказуємо на необхідності контролю розуміння студентами як організовано текст і на доцільності використання спеціальних інструкцій на стадіях перед-, під час та після читання тексту, які не тільки покращують розуміння дискурсивної структури тексту, але й автоматично формують вправного читача. Під час навчання професійно орієнтованого читання з метою підвищення рівня розуміння прочитаного тексту, ми також розглядаємо зростання темпу та розширення діапазону читання, постлення мотивації щодо читання фахової літератури англійською мовою, які є не менш важливими компонентними вміннями для розвитку розуміння прочитаного.

Ключові слова: інструкції з читання, компонентні вміння читання, стратегії читання, вправи для розуміння прочитаного, англійська для спеціальних цілей, студенти-психологи.

Introduction. The ability to read is an important skill in ESP classroom where students' success depends on the amount of professionally oriented information they can get through reading. In this case students are expected to read a lot and for different purposes. They must be able to identify main ideas and details, be familiar with facts and opinions, understand authors' viewpoints, summarize, analyze, synthesize and apply textual information to new tasks set by teachers in the classroom. ESP reading must provide a major source of input for further students' professional development.

To have excellent academic reading skills doesn't mean having only comprehension abilities but also the development of vocabulary and grammar (Shiotsu, 2010). When we speak about the professionally oriented foreign language we can consider that ESP reading also requires a very large vocabulary (terminology), specific grammar structures as well as special strategies and some practice how to use these strategies when achieving specific reading goals in the classroom. ESP teachers must be able to provide their students with special instructions in reading skills development, establishing in this way the foundation for ESP reading skills improvement.

Looking for ways of applying existing principals to guide reading instructions and specific instructional techniques for ESP reading skills development we have made some investigation and tried to find practical classroom activities that can help prepare psychology students for the reading demands that they will certainly encounter in the future. In this article we are going to investigate how ESP teachers can prepare their students for reading for specific purposes. Our goal is to define the purposes of teaching specific

English to psychology students, to describe some important component skills that are critical to the development of professional reading comprehension and to demonstrate specific instructional techniques for professionally oriented reading skills development.

Theoretical background. Reading is a complex skill which requires different abilities (Grabe, 2009; Han & Anderson, 2009; Koda, 2005). There has been a lot of research on the problem of skilled-reader abilities which underlines that some of these abilities are very important because they are responsible for rapid and automatic word recognition and for fluency practice and extensive reading. Some scientists provide teachers with practical suggestions for teaching and assessing reading, paying special attention to word recognition, intensive and extensive reading and fluency building (Grabe & Stoller, 2014; Nation, 2009). Others are also considerable as they use all levels of language knowledge and develop main-idea comprehension. They suggest certain principles, techniques and activities for teaching reading (Hedgcock & Ferris, 2009; Jiang & Grabe, 2009). Among the abilities which are necessary for successful reading are ones to identify strategic processing as a means of improving comprehension of more difficult texts and to carry out tasks that require the application of text information. There are also skilled-reader abilities that underline the importance of fluency development, reading practice for extended periods of time and students' motivation (Grabe & Stoller, 2014: 190).

Mentioning skilled-reader abilities scientists pay attention mainly to the developing students' reading skills from the perspective of institutional and teachers' goals. Nevertheless, there are also some curricular principles that can help translate scientific findings into reading classroom improving therefore students' reading comprehension abilities (Grabe & Stoller, 2014: 190). These principles are extremely important because they encourage students to read a lot and to read something interesting and urgent. Following these principle enables teachers to give their students a chance to choose reading material and, in this case, it leads to their engagement, motivation and autonomy. When main curricular principles are taken into account and therefore the activities for reading skills development are build around the main passages in books, students have sufficient background knowledge support and they are skillfully led through pre-reading, during-reading, and post-reading stages (Hedgcock & Ferris, 2009). We can state that in this case students really feel satisfaction, realize some benefits from integrating content and language learning goals.

Skilled-reader abilities as well as the principles for academic reading instructions mentioned above can also frame the process of reading for specific purposes and help develop students' reading skills. It can be done in various ways and in the part of our article that follows we will try to adapt the described reading skills for ESP reading classroom.

Materials and methods. The ability to read is considered the most important academic skill which is necessary for ESP students whose success directly depends on the professionally- oriented information they learned through reading. The purpose of professionally oriented reading is to involve students into the process of reading which provides a major source of input for extended reading and further learning of a foreign language. Developing ESP reading skills we provide both the development of comprehension abilities and language resources (vocabulary and grammar). In this way, our psychology students may work toward meeting the requirements of reading a lot, understanding specific texts and new concepts as well as making connections across texts.

The goals for reading instructions are based on main principles that help frame reading instructions. Exploration of these goals gives a possibility to offer instructional tips. Our psychology students come to ESP classroom with some word and phrase-recognition abilities which can be improved when they are offered vocabulary development activities and reading fluency practice. Three activities that improve students' word and phrase-recognition speed and accuracy are word-and phrase-recognition, timed semantic-connection and lexical access fluency exercises (Grabe & Stoller, 2014: 192). These exercises take little time and can be easily applied for each assigned reading in the process of teaching English to psychology students.

It is important to emphasize that building a large recognition vocabulary is also related to reading abilities. When students read texts, they should present adequate comprehension of the words they encounter. We should encourage psychology students to develop more advanced reading skills and therefore direct vocabulary practice with large sets of terms as well as active vocabulary development. In our ESP classroom we try to carefully select target words, use special techniques for introducing new terms, offer activities to work with big sets of words and to build word-learning strategies. With the purpose of building a large recognition vocabulary it is necessary to provide psychology students with tasks that make them independent word collectors; to look for ways to build students motivation for terminology learning and to recycle professionally oriented texts and vocabulary. Trying to extend students' specific vocabulary ESP teachers should be careful with the selection of terms necessary for their students and be able to analyze key vocabulary given in course books.

It is significant to draw ESP teachers' attention to another component skill which is very important for reading comprehension development. It is the ability to understand a specific text. That is why all reading tasks should be carefully prepared because reading comprehension requires knowledge of basic grammar, abilities to identify main ideas and awareness of discourse structure. When our ESP teachers analyze reading comprehension instructions they try to pay special attention to grammar. However, it is also important to remember that the more advanced reading we have, the less attention is paid to grammar structures. One of the basic ways to check main-idea comprehension is to offer psychology students reading comprehension questions which are suggested in our course book (Seal Bernard, 2009). But we also insist on developing main idea comprehension through class conversations during which psychology students are able to explore the main ideas of the text. We can also suggest a number of texts on the same topic. Having a class discussion, psychology students can understand connections across parts of one text or between some texts. It is worth mentioning that we do not ignore reading comprehension questions and usually start asking and answering them when developing students' reading skills. But after that our students are encouraged to follow up initial responses with further elaboration, during which they can either explain why their answers are appropriate or point out where the text or texts support their answer. The process can be finished with the discussion about how to understand the text better, which helps psychology students share their own ways to understand professionally oriented texts.

Deep analyses of the text with the purpose to find which part main ideas are stated in and what the words that signal these parts are, can also help develop main-idea comprehension successfully. We often ask our ESP students to summarize what they have read considering that this task is very helpful practice in identifying main ideas of the professionally oriented text and establishing links across main ideas and supporting details. For students with lower level of communicative preparation we can offer a summary with gaps which have to be completed or outlined while consulting a text.

It should be noted that many other techniques are used to provide main-idea comprehension in our ESP lessons when teaching reading (Beck & McKeown, 2006). We completely agree that questions about the author's approach to the problem described in their text are extremely important for comprehension skills practice. We often focus our attention on questions with the purpose not only to check text comprehension but to lead psychology students to recover the author's aim with its following analyses and criticism. Our questions are mostly about students' opinion on the author's approach to the question or problem presented in the text. Below are some examples of such questions:

- 1) What is the author writing about?
- 2) What do you think the author want us to understand?
- 3) What did the author mean saying that ...?
- 4) How is the author force you to feel about ...?
- 5) Why do you think the author mention ...?

The recent research suggests that main-idea comprehension can be also developed with elaborative interrogation [9]. We use this technique quite often in our ESP classroom because in this way we can make psychology students return to the text several times. When they answer comprehension questions which are usually followed by another question "Why ...?", they should explain their answers and support them with the fragments from the text. It is important to note that specific texts don't sometimes give the explanation of some important professional issues directly because it can be only found between the lines after a profound analysis of them. Sometimes students' responses can trig a class discussion during which they have a chance to learn to defend their understanding of the professionally oriented texts and explain the strategies used for deciding on their answers. We consider 'why questions' extremely useful for developing ESP reading comprehension because they lead to the exploration of the main ideas of the text and encourage reading between lines as well as develop coherence building when psychology students make connections across parts of the text.

Following the investigation of the component skills critical to ESP reading comprehension, we should underline that reading comprehension depends on our students' awareness of discourse structure. ESP teachers should be able to raise students' understanding of how textual information is organized by drawing their attention to different points of pre-reading, while-reading and post-reading stages. When working at a pre-reading stage we often ask our psychology students to examine text headings or subheadings, pay special attention to the highlighted key words predicting what each paragraph of the text is about or we ask our students to decide on the function of some paragraphs in the specific text. When working at a while-reading stage which is mostly not included in textbooks, we encourage our psychology students to complete an outline of the text, fill in a suggested graphic organizer, underline some transition words that signal different sections of the text or underline some lexical clues like cause-effect, comparison-contrast, problem-solution. At a post-reading stage, we can ask our psychology students to reread the professionally oriented text with the purpose to match main ideas and support information across two columns, to recognize scrambled paragraphs or sentences or to create a good summary. Moreover, effective tasks at the last stage can be developed by students themselves. Having enough experience from the previous lessons they can prepare a summary of the professionally oriented text. After this summary is checked by a teacher, psychology students can add some inappropriate sentences so that their classmates find them later. Our students are highly motivated to do reading comprehension tasks like this because they can work in groups, exchange their summaries and create a whole-class discussion to explain to each other why the discarded parts do not belong to the text. It is interesting to note that the mentioned above activities can not only raise students' discourse awareness but also reinforce their behaviours of good readers as well as make the process of learning more motivated.

Having discussed the importance of discourse-structure awareness, we are ready to present reading strategies which are really necessary to achieve reading comprehension goals. We completely agree that goals for the development of strategic reading should include students' ability to use different strategies in combination for better comprehension as well as student familiarity with strategic responses to texts (Pressley, 2002). In our ESP lessons teaching for strategic reading take place when teachers plan and form goals before reading, carefully choose what to read and try to predict the outcomes. ESP teachers' responsibilities are to introduce a strategy, explaining how and when to use it; to practice this strategy with psychology students, organizing and accompanying whole-class discussion and sometimes offering students a combination of strategies; and at last to promote ways to monitor comprehension, asking if the text is making sense and deciding what the main ideas of the text are. Thus, teaching ESP students to become strategic readers is extremely important and should be central to comprehension instructions.

Further investigation of the problem of component skills critical to reading comprehension development draws our attention to building psychology students' reading fluency which can be achieved when it is incorporated as a consistent part of reading curriculum. It is worth mentioning that this process can be time consuming and it requires a great effort from teachers who should help psychology students understand that developing word- and passage-reading fluency can be carried through repetition and practice. We encourage our psychology students to reread professionally oriented texts or read along when some paragraphs are read aloud and, of course, to do extensive reading which is followed by timed- and passed-reading activities.

It is widely recognized that students can master reading skills only by reading a lot. Providing consistent extensive reading opportunities is extremely important to ESP teachers. It is necessary to emphasize that extensive reading requires a curriculum-wide commitment and therefore can improve fluency and reading comprehension development. Our psychology students have reading sessions regularly; they are taught special reading strategies; together with their teacher they can change reading staff because of difficulty or lack of interest; they can be offered some periods of silent reading and they are always carefully monitored by a teacher who controls their engagement and comprehension. So, it is significant to underline that extensive reading can also promote students' motivation to reading. When ESP teachers share their interests with students discussing the staff, reading strategies, encouraging them to share impressions, they become powerful motivators. Psychology student motivation is the last component skill that is considered critical to reading comprehension development. Our students will never be skilled readers until they read a lot. Thus, promoting the development of group cohesiveness when students support each other during reading comprehension activities; increasing students' expectancy of success, when selecting appropriate reading stuff; encouraging reading by devising attention-catching introductions

to major texts and preparing provocative questions; making students realize what they can actually achieve by extensive reading are the numerous ways to motivate psychology students to deal with professionally oriented texts.

Having commented all important to reading comprehension development component skills, we can underline that each of them deserves our attention and we hope that our ESP teachers fully recognize them all because only the integration of components can help achieve the final objective – making ESP students skilled readers of professionally oriented texts.

Conclusion. Reading is carried out for many purposes. The future may bring us new ways of reading but the need to read for specific purposes which is extremely helpful in professional development is obvious. In our article we tried to analyze peculiarities of ESP reading which should be considered by ESP teachers who are open to new strategies to motivate their psychology students to become skilled readers. Professionally oriented texts include special vocabulary and sometimes specific grammar structures. We focused our attention on special component skills which are required to improve reading comprehension and thus making ESP reading successful. Among the component skills that are critical to reading ESP comprehension development we distinguish word-recognition efficiency, vocabulary building, main-idea comprehension practice, discourse-structure awareness, reading strategies for professional goals, reading fluency, extensive reading and students' motivations. While investigating the issue we tried to understand how to prepare our psychology students for the reading demands that they will almost certainly encounter in their professional activity in the future.

The area of our future research can be the problem of choosing important practical techniques for teaching and assessing ESP reading with special attention paid to fluency building.

References::

1. Beck, I., & McKeown, M. (2006). Improving comprehension with Questioning the Author: A fresh and expanded view of a powerful approach. New York, NY: Scholastic.
2. Grabe, W. (2009). Reading in a second language: Moving from Theory to practice. New York, NY: Cambridge University Press.
3. Grabe, W., & Stoller, F. L. (2014). Teaching English as a Second or Foreign Language. New York, NY: Pearson Longman.
4. Han, Z.-H., & Anderson, N. (2009). Second language reading: Research and instruction. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
5. Hedgcock, J. S., & Ferris, D. R. (2009). Teaching readers of English: Students, texts, and contexts. New York, NY: Routledge.
6. Jiang, X., & Grabe, W. (2009). Building reading abilities with graphic organizers. In R. Cohen (Ed.), Explorations in second language reading (pp. 25-42). Alexandria, VA: Teachers of English to Speakers of Other Languages.
7. Koda, K. (2005). Insights into second language reading. New York, NY: Cambridge University Press.
8. Nation, I. S. P. (2009). Teaching ESL/EFL reading and writing. New York, NY: Routledge.
9. Ozgungor, S., & Guthrie, J. (2004). Interactions among elaborative interrogation, knowledge, and interest in the process of constructing knowledge from the text. *Journal of Educational Psychology*, 96, 437-443.
10. Pressley, M. (2002). Metacognition and self-regulated comprehension. In A. Farstrup & S. Samuels (Eds.), What research has to say about reading instruction (pp. 291-309). Newark, NJ: International Reading Association.
11. Seal Bernard. Academic Encounters. Human Behaviour. Reading. Study Skills. Writing. Cambridge University Press, 2009. 220 p.
12. Shiotsu, T. (2010). Components of L2 reading: Linguistic and processing factors in reading test performances by Japanese EFL learners. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Отримано: 14 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: svit.isaienko@gmail.com

shurinchuk@gmail.com

o.n.nozhovnik@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-216-220

Isaienko S. A., Hurinchuk S. V., Nozhovnik O. M. Content selection as a means to enhance the esp's successful mastering. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 216–220.

УДК: 378 : 37.02

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1705-8527>Researcher ID: <https://www.researchgate.net/profile/Svitlana-Isaienko>**Svitlana Isaienko,**

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
State University of Infrastructure and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3538-2171>Researcher ID: https://www.researchgate.net/profile/Hurinchuk_Svitlana**Svitlana Hurinchuk,**

PhD of Historical Sciences, Associate Professor,
State University of Infrastructure and Technologies

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3666-6002>Google Scholar ID: <https://scholar.google.com/citations?user=8Tvzg8gAAAAJ&hl=en>**Oleh Nozhovnik,**

PhD of Education, Professor,
Institute of Public Administration and Research in Civil Protection

CONTENT SELECTION AS A MEANS TO ENHANCE THE ESP'S SUCCESSFUL MASTERING

The article analyzes and summarizes the existing scientific and theoretical developments on the allocation and selection of the content of the academic discipline "English for Specific Purposes" in the context of intercultural communication. Nowadays the problem of organizing the learning process in the national higher school is being solved in such a way that a foreign language to be studied as a phenomenon of the national culture of the people, as a vision of the world by these people and their perception of humanistic values. The authors convincingly prove that knowledge of a foreign language is an influential factor in the spirituality of the student's personality, consciousness, thinking, views and beliefs, and the educational value of a foreign language is not only learning the language system or using a foreign language as a means of obtaining advanced information. The analysis and generalization of the existing scientific and theoretical heritage and experience give reason to recognize the following main ways of realizing the educational potential of a foreign language in the context of improving the quality of professional training of a future engineer as: a combination of the principles on which intensive methods of teaching foreign languages are built, with the principles of conscious mastering of a foreign language and a systematic approach to the organization of the educational process; an organic combination of classroom and independent work of students, ensuring the use of existing language skills and speech skills, and a system of effective control over the process of mastering the content of foreign language academic disciplines by students. The generalization of their own practical experience gives the authors of the article grounds to highlight the didactic conditions for successful mastering of the content of the academic discipline "ESP", which are effective in developing the ability for full-fledged intercultural communication among students of higher educational institutions.

Keywords: didactic conditions, socio-cultural issues, intercultural communication, content of the discipline "English for Specific Purposes", practical command of a foreign language, ability to intercultural communication.

Ісаєнко Світлана Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Державний університет інфраструктури та технологій

Гурінчук Світлана Василівна,

Кандидат історичних наук, доцент,

Державний університет інфраструктури та технологій

Ножовник Олег Миколайович,

Кандидат педагогічних наук, доцент,

Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту

ВІДБІР ЗМІСТУ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АНГЛІЙСЬКА МОВА ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ» ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ УСПІШНОГО ОПАНУВАННЯ

У статті проаналізовано та узагальнено існуючі науково-теоретичні розробки щодо виділення та відбору змісту навчальної дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» у контексті міжкультурної комунікації. Зазначено, що наразі проблема організації навчального процесу в національній вищій школі вирішується таким чином, щоб іноземна мова вивчалася як явище національної культури народу, як бачення світу цими людьми та сприйняття ними гуманістичних цінностей. Автори переконливо доводять, що знання іноземної мови є впливовим чинником утворення духовності особистості студента, його свідомості, мислення, поглядів і переконань, а виховною цінністю іноземної мови є не лише засвоєння мовної системи чи використання іноземної мови як засобу отримання нової інформації. Аналіз та узагальнення наявної науково-теоретичної спадщини та досвіду дають підстави визнати наступні основні шляхи реалізації освітнього потенціалу іноземної мови в контексті підвищення якості

професійної підготовки майбутнього інженера: принципи, на яких побудована інтенсивна методика навчання іноземних мов, із засадами свідомого оволодіння іноземною мовою та системного підходу до організації навчального процесу; органічне поєднання аудиторної та самостійної роботи студентів, забезпечення використання наявних мовних і мовленнєвих навичок, система ефективного контролю за процесом засвоєння студентами змісту іноземних навчальних дисциплін. Узагальнення власного практичного досвіду дає підстави авторам статті виділити дидактичні умови успішного засвоєння змісту навчальної дисципліни «АМПС», які є ефективними у розвитку здатності до повноцінного міжкультурного спілкування студентів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: дидактичні умови, соціокультурна проблематика, міжкультурна комунікація, зміст навчальної дисципліни АМПС, практичне володіння іноземною мовою, здатність до міжкультурного спілкування.

Introduction. The humanization of education as a strategic direction of development of the entire modern European pedagogical process is a natural and historically determined phenomenon. The integration of the higher education system of Ukraine into the world and European educational space necessitates the use of didactic concepts in the pedagogical process aimed at training highly qualified professionals. In the context of dynamic social and technological transformations in the world, the requirements for the level of foreign language proficiency by future specialists in engineering and technical profile have increased. The need to communicate in a foreign language for a modern specialist is not objectionable, since even the most distant specialists from linguistic disciplines have already become convinced that without knowing a foreign language, a full-fledged exchange of scientific and technical information is impossible, which means that the progressive development of science and technology is impossible. Today, the problem of organizing the learning process in the national higher school is being solved in such a way that a foreign language is studied as a phenomenon of the national culture of the people, as a vision of the world by these people and their perception of humanistic values. In the process of teaching the English language, one of the determining factors is the cultural-specific system represented through a foreign language, focused on the relevant standards of culture (certain norms, values, beliefs, rules, and ideas inherent in the representatives of this culture and reflected in the language).

A brief overview of publications on the topic. One cannot argue with the fact that the fields of activity of modern specialists, where it is necessary to use their knowledge of the English language, are quite diverse and, accordingly, they require different skills and abilities from specialists. Therefore, the professional aspect in the English language teaching has always occupied a leading place in the curricula of non-linguistic curricula of non-linguistic higher education institutions. It is indisputably important for an engineer, in the conditions of a continuous increase in the number of periodicals and catalogues, to be able to navigate the rapid flow of information. Accordingly, this task is reflected in the programs of foreign academic disciplines for non-linguistic specialties of higher institutions, which set the main goal – mastering the ability to read original literature in the specialty to obtain the necessary information (Karnaukhova, 1998:12). In modern conditions of the wide development of international relations, English language teaching on the materials of the specialty is of great importance. Studying the English language at technical higher education institutions is a means of deeper acquaintance with a variety of information about the achievements of science and technology in one's own country and abroad. A modern specialist should be able to select the necessary information on foreign periodicals and critically evaluate it, present an abstract translation or annotate an article read in a foreign language, make a presentation or report at a conference, etc. (Karnaukhova, 1998:13). According to scientists, it is especially important, that with the appropriate organization of the educational process, there can be a transfer of skills and abilities in searching information, formed in the process of the English language teaching, into language activities in the native language. In other words, learning to read in a foreign language promotes the development of students' skills provided by the qualifications of the specialist (Karnaukhova, 1998:14). In addition, engineering activities at joint ventures, direct contacts with foreign firms require knowledge of the peculiarities of business communication with foreign partners and the application of this knowledge in practice.

Mastering the basics of business communication with foreign partners allows you to establish a favourable psychological climate in the process of business communication and is a prerequisite for creating reliable, long-term and trusting partnerships. Also, the ability to conduct a professional conversation or negotiation enhances the culture of business communication, ensures the achievement of the desired goal, creates a decent reputation and ensures the professional development of each employee.

For this you need to master the basics of professional and business communication in a foreign language (Klimashevskii, Shestopalov, 2010:21). Therefore, the main goal of teaching the English language is to teach practical knowledge of a foreign language as a new means of communication.

The term “practical command” of a foreign language can be defined as the ability to express one's own and understand the opinions of others in oral and written forms (Zviahintsev, 1964). I. Rakhmanov, L. Scherba, I. Salistra and others understand the term “practical command” of a foreign language as a communicatively sufficient level of language proficiency, which creates a basis for further professionally oriented mastery of the language (Zviahintsev, 1964: 11). We consider that “practical command” and the process of “practical mastering” of a foreign language should not be equated with the development of only oral speech, although historically such identification can be understood. At the end of the 19th century, when the grammatical-translational method, which was aimed at developing the subject's logical thinking and acquiring a philological education, was replaced by a direct method as a reaction to the emergence of the social demand of society for people who practically knew a foreign language, the concept of “mastering language” meant “be able to speak it.” But already at the beginning of the 20th century, some speeches appeared in defence of such teaching, which would give not only practical knowledge of the language, but also develop thinking and implement the principle of consciousness in learning, since there was an urgent need in society for the emergence of methods that would combine everything useful and expedient, that has already been accumulated in the old and new methods, in which consciousness and intuition would coexist. Since communication in a foreign language can be carried out not only orally, but also in writing, therefore, for many researchers, “practical command of” a language means mastering of all types of speech activity (Salistra, 1966). The authors of this publication share this understanding of “practical command of” a foreign language.

A prominent place in the world scientific heritage is occupied by theoretical and practical achievements in teaching foreign languages by L. Shcherba (Scherba, 2003), I. Salistra (Salistra, 1966), N. Borysko (Borisko, 2000), H. Kytaihorodska (Kitaihorodskaiia, 1986), S. Nikolaieva (Nikolaieva, 1999) and other researchers. The works of such Ukrainian scientists as L. Volkova, Yu. Gapon, R. Martynova, A. Tarnopolskyi are devoted to the formation of foreign language communicative competence. The possibilities of using the educational

potential of a foreign language to ensure high-quality professional training of future specialists attracted the attention of Ukrainian scientists. Thus, the use of foreign language was studied by scientists for the formation of professional orientation of the specialist (V. Volkova), professional communication skills (L. Morska), communication skills (L. Dariichuk, R. Zaitseva), foreign language socio-cultural competence (R. Gryshkova, O. Pershukova). However, the analysis of scientific and pedagogical literature indicates the need for further intensive search for effective ways to organize a holistic pedagogical process (in particular, and within individual academic disciplines) in order to form the ability for the most effective intercultural communication among students in accordance with modern social requirements for the personality of a specialist and his professional training.

The purpose of this article is an attempt to analyse and generalize the existing scientific and pedagogical heritage and experience in order to determine effective didactic conditions for the implementation of the educational potential of a foreign language in a professional direction. The object of our study is the comprehensive and operational content of the “English for Specific Purposes” (ESP) academic discipline in non-linguistic universities, taking into account the actualization of the problems of intercultural communication in the world. The subject of the research is the determination of effective didactic conditions for the implementation of the educational potential of the “English for Specific Purposes” while limiting the content component to the rigid target framework of the professionally oriented determinism of this academic discipline.

Materials and methods. The academic discipline “English for Specific Purposes” introduced into the curricula of non-linguistic universities, on the one hand, requires taking into account the cultural and professional realities reflected in a foreign language and realizing the high potential of foreign language socio-cultural issues. On the other hand, the limited number of academic hours not only actualizes but escalates the problem of effective selection of the content of the academic discipline ESP.

Modern requirements for the training of a qualified specialist include the communicative ability in the areas of professional and situational communication in oral and written forms, practical foreign language skills in various types of speech activity in the scope of topics, which is due to professional needs, and his/her ability to master the latest professional information through foreign language sources. The process of learning a foreign language in a higher educational institution should provide several interrelated equivalent aspects, including cognitive or general education, which involves enriching the spiritual world of the individual, acquiring and expanding knowledge about the culture of the country whose language is being studied. However, in the programs of foreign academic disciplines, first of all, students are supposed to acquire communicative competence, which, in addition to linguistic and speech, also includes sociocultural competence.

The formation and development of foreign language lexical competence in the process of learning English is aimed, according to the ESP program, at mastering the most commonly used words and phrases from the academic and professional fields (Bakaieva, Borysenko, Zuienko, 2005). Depending on the cultural material that has to be dealt with within the framework of the socio-cultural environment and the sphere of human activity, A. Markov and H. Birzheniuk propose, when designing a foreign language course containing a socio-cultural component, to single out the “fields” of life, which will simultaneously be priority directions for the formation of socio-cultural competence. According to the above mentioned “fields” of life, A. Markov and H. Birzheniuk identify the following areas of cultural issues in the content of the academic discipline: art culture, historical culture, socio-psychological culture, spiritual and moral culture, environmental culture, political culture (Markov, 1998: 61). Agreeing with the proposed scientific approach, we propose to single out the industrial (technological) environment of human life and add industrial (technological) culture to the content of sociocultural competence.

According to the Common European Recommendations for Language Education, sociocultural vocabulary includes a wide range of words related to everyday life, namely: food and drinks, table manners, public holidays, working hours and activities; living conditions; interpersonal relations associated with the class and family structure, relations between generations (Nikolaieva, Sherstiuk, 2003:102-103). According to this document, the socio-cultural component, as we see, does not apply to the vocabulary of the sphere of future professional activity. A. Flier offers another view on the problem of selection of vocabulary related to culture. With the exception of words denoting objects and events that are not created and initiated by a person (their part, according to the scientist, in languages is from 3% to 5% of the lexicon), the rest of the vocabulary of any language is a list of cultural phenomena or its features, its elements, processes, technologies, etc. (Flier, 2002:212). A. Flier believes that “all verbs used to denote any practical or intellectual actions performed by a person according to the rules of social coexistence, as well as all nouns that stimulate actions of this kind, constitute an exhaustive “toolkit” of culture” (Flier, 2002:214-215), and must be included in the content of the academic discipline. Accordingly, the task of selecting effective methods and techniques for mastering such an inexhaustible vocabulary arises.

Our analysis of various methods of teaching foreign languages suggests that they are mainly based on the principle of multiple reproduction of speech patterns in various situations of the communicative direction (i.e., on the principle of maximum approximation of the process of mastering a foreign language to the process of mastering the native language) (Kheboldt, 1963). However, our experience shows that with a limited number of teaching hours that are provided for by the curriculum at a technical university for learning a foreign language, the use of intensive methods of teaching foreign languages should be combined with the principle of a conscious approach to mastering foreign language educational material, which will become one of the main factors for activating educational activities of students and will help: 1) understand the integrity of the foreign language system to be studied; 2) highlight the constituent components of a foreign language and analyse their relationship and interaction; 3) to find in the system of the native language the appropriate language means (which very often do not coincide with the “speech detections” of the foreign language), which would correspond to the literary norms of the native language.

Relying on our own observations and practical experience, we fully share the views of Professor P. Halperin on the need for a phased formation of skills, mental actions and concepts and the allocation of “speech consciousness” as the main link in mastering foreign languages (Halperin, 1996). We believe that the formation and activation of the skills of choosing an authentic speech pattern should begin with the formation of students’ skills and conscious actions to distinguish between the main foreign language (English) grammatical categories in speech situations of their native (Ukrainian) language. That is, it is the native (Ukrainian) language that should be the basis necessary for the formation of “speech consciousness”, which is perfectly compatible with the principle of a conscious approach to mastering the code system of a foreign language. The mainstreaming of educational activity is achieved through the implementation of the principle of consistency: due to the special organization of the material, its concentration and

distribution, specific forms and methods of teaching, as well as through the mobilization and more productive use of the potential of the subject and the lecturer, their interaction (Halperin, 1996:190).

The combination of the principles on which intensive methods of teaching foreign languages are built, with the principles of conscious mastery of a foreign language and a systematic approach to organizing the educational process, set a variety of versatile, but equally important problems-tasks for the person:

1) acquiring the stock of knowledge in the process of studying the rules of pronunciation and reading and a set of skills produced on this basis, and contribute to a more correct perception of oral and written speech;

2) acquiring of the most common words and word combinations; understanding of the versatile relationships between lexical units, displayed in polysemy, compatibility, synonymy, antonymy, (for example, a) the ability to determine the exact meaning of a word and its differences from other synonymous words (especially in cases of incomplete synonymy) and independently navigate in a very common vocabulary of the English language; b) the ability to use prepositions correctly and understand their content-variable possibilities in English; c) understanding of the multivariate correlation of Ukrainian and English morphemes);

3) understanding of the grammatical structure of a foreign language (for example, the correlation of three grammatical tense forms of the Active Voice in Ukrainian with 16 Tense forms of Active Voice in English, the difference between the grammatical categories of case and noun gender, the categories of the infinitive and participles in these languages and features usage, ways of translating Gerund into Ukrainian, etc.

4) familiarization and assimilation of phraseological expressions, development of skills for their practical use. A significant place in the educational process, organized according to such principles, is also occupied by the individual work of a person on the formation of skills for obtaining the necessary information from reference books and other sources, effective control (feedback that allows the lecturer to have an accurate idea of the progress of the student in the process of acquiring knowledge), organic combination of classroom and individual work of students, which should ensure the use of existing language skills and abilities, contribute to the development of independence, communicative-cognitive and social activity of students – future specialists who are able to work successfully in the conditions of established market relations and in a society where such conditions are still being created.

The essence of language is reflected in its inseparable unity with thinking and consciousness. However, the educational value of a foreign language is not only the assimilation of the language system or the use of a foreign language as a means of obtaining new information. As our study of practical experience of teaching a foreign language shows the knowledge of a foreign language, is an influential factor in the formation of the spirituality of a student's personality, his\her consciousness, thinking, attitudes and beliefs. In our opinion, general communication skills, in addition to being oriented towards self-knowledge, planning communication and expedient adjustment of the plan of foreign language communication, the ability to analyse foreign language communication, also consist in the ability to establish appropriate relationships with participants in the communication process, to maintain optimism, emotional stamina.

Conclusions. So, for the foregoing reasons we may conclude that at the present stage of development of educational processes in the world, the knowledge of a foreign language by a specialist in engineering and technical profile is recognized as a necessary component and indicator of the quality of his/her professional training. Effective didactic conditions for the implementation of the educational potential of a foreign language in the context of intercultural communication determined the careful selection of the content of the academic discipline “English for Specific Purposes” (ESP), the direction of students’ educational and cognitive activity to master the sociocultural issues of means of adequate grammatical and stylistic formulation of thought. Analysis and generalization of the existing scientific and theoretical heritage and experience give reason to recognize the following as the main ways of realizing the educational potential of a foreign language in the context of improving the quality of professional training of a future engineer: a combination of the principles on which intensive methods of teaching foreign languages are built, with the principles of conscious mastering of a foreign language and a systematic approach to the organization of the educational process; an organic combination of classroom and independent work of students, ensuring the use of existing language skills and speech skills, and a system of effective control over the process of mastering the content of foreign language academic disciplines by students. We see the prospects for research in the comparison and further analysis of the functional features of foreign and native term systems of different fields of professional activity, the development of new and the upgrowth of existing methods of mastering the content of the academic discipline “English for Specific Purposes”, etc.

Джерела та література:

1. Бориско Н. Ф. Теоретические основы создания учебно-методических комплексов для языковой межкультурной подготовки учителей иностранных языков (на материале интенсивного обучения немецкому языку): дис... д-ра пед. Наук : 13.00.02. Киев. гос. лингвист. ун-т. К., 2000. 508 л.
2. Гальперин П. Я. и др. Психолого-педагогические проблемы программированного обучения на современном этапе. М.: Высшая школа, 1996. 287 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання. Рада з питань співпраці в галузі культури. Ком. з освіти. Від. сучас. мов, Страсбург; наук. ред. С. Ю. Ніколаєва; пер. О. М. Шерстюк. К. : Ленвіт, 2003. 261 с.
4. Звягинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. Изд. 3-е, допол. М. : Просвещение, 1964. 329 с.
5. Карнаухова Л. М. Місце дисципліни “іноземна мова” в кваліфікаційних характеристиках спеціаліста технічного профілю. Наука і сучасність. 1998. Ч1. С.11-17.
6. Китайгородская Г. А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. М. : Изд-во МГУ, 1986. 176 с.
7. Климашевский Л. М., Шестопапов Г. Г. Аспекты гуманитарного образования в техническом вузе. Инженерная освіта на межі століть: традиції, проблеми, перспективи. Харків: ХДПУ, 2010. С. 27-29.
8. Марков А. П., Бирженюк А. П. Основы социокультурного проектирования : учеб. пособие для студ. вузов, обучающ. по спец. “Социально-культурная деятельность”. С.-Петербург. гуманитар. ун-т профсоюзов. СПб. : ИГУП, 1998. 361 с.: ил. (Библиотека Гуманитарного университета ; вып. 6).
9. Ніколаєва С. Ю. Ступенева підготовка вчителя-викладача іноземної мови в університеті : вихідні положення. Інозем. мови. 1999. № 2. С. 3–8.
10. Програма з англійської мови для професійного спілкування. Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуенок (та ін.). К. : Ленвіт, 2005. 120 с. Текст укр. і англ. мовами.

11. Салистра И. Д. Очерки методов обучения иностранным языкам. Система упражнений и система занятий. М. : Высш. шк., 1966. 252 с. (Библиотека филолога).
12. Флиер А. Я. Культурология для культурологов : учеб. пособие для высш. шк. М. Акад. Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. 458 с.
13. Херiboldт П. Изучение иностранных языков. М. : Учпедгиз, 1963. 158 с.
14. Щерба Л. В. Преподавание языков в школе : общ. вопр. методики : учеб. пособие для студ. филол. фак. С.-Петерб. гос. ун-та. 3-е изд., испр. и доп. М. : Academia, 2003. 148 с.

References:

1. Borisko N. F. (2000). Teoreticheskie osnovy sozdaniia uchebno-metodicheskikh kompleksov dlia yazykovoi mezhkulturnoi podgotovki uchitelei inostrannykh yazykov (na materiale intensivnogo obucheniia nemetskomu yazyku): dys. ... d-ra. ped. nauk: 13.00.02 [Theoretical grounds on creation educational and methodical complex for language intercultural training of foreign language teachers (based on intensive German language training): dissertation on ... Doctor of Pedagogical sciences: 13.00.02]. Kyiv. hos. lnhvist. un-t [in Russian].
2. Halperin P. Ya. i dr. (1996). Psikhologo-pedahohicheskie problemy prohammirovannogo obucheniia na sovremennom etape [Psychological-pedagogical problems of programmed training at the present stage]. M. Vysshaia shkola. [in Russian].
3. Nikolaieva. S. Yu.; Sherstiuk O. M., (2003). Zahalnoievropeiski rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia [Common European recommendations on linguistic education: Learning, teaching, assessment]. K. : Lenvit. [in Ukrainian].
4. Zviahtsev V. A. (1964). Istoriia yazykoznanii XIX–XX vekov v ocherkakh i izvlecheniakh [History of linguistics of the XIX–XX centuries in the essays and extracts]. M. : Prosveschenie [in Russian].
5. Karnaukhova L. M. (1998). Mistse dystsypliny "inozemna mova" v kvalifikatsiinykh kharakterystykakh spetsialista tekhnichnoho profilu [Place of discipline "foreign language" in the qualifying characteristics of technical specialists]. Nauka i suchasnist [in Ukrainian].
6. Kitaihorodskaiia H. A. (1986). Metodicheskie osnovy intensivnogo obucheniia inostrannym yazykam [Methodical grounds of intensive foreign language teaching]. M. : Izd-vo MHU [in Russian].
7. Klimashevskii L. M., Shestopalov H. H. (2010). Aspekty humanitarnogo obrazovaniia v tekhnicheskome vuze [Humanitarian aspects of education in a technical university]. Kharkiv: KhDPU [in Russian].
8. Markov A. P. Birzheniuk H. M. (1998). Osnovy sotsiokulturnogo proektirovaniia [Fundamentals of sociocultural design]. S.-Peterb. humanitar. un-t profsoiuzov. SPB: IHUP [in Russian].
9. Nikolaieva S. Yu. (1999). Stupeneva pidhotovka vchytelia-vykladacha inozemnoi movy v universyteti: vkhidni polozhennia [Step-by step training of foreign language teachers-lecturers at the university: initial positions]. Inozem. movy № 2 [in Ukrainian].
10. Bakaieva H. Ye. Borysenko O. A. & Zuiienok I. I. (2005). Programa z anhliiskoi movy dlia profesiinoho spilkuvannia [Program of English language for professional purposes]. K: Lenvit [in Ukrainian & English].
11. Salistra I. D. (1966). Ocherki metodov obucheniia inostrannym yazykam. Sistema uprazhnenii i sistema zaniatii [Essays on the methods of foreign language teaching. The system of exercises and training system]. M.: Vyssh. shk [in Russian].
12. Flier A. Ya. (2002). Kulturolohiia dlia kulturolohov: ucheb. posobie dlia vyssh. shk. [Cultural Studies for cultural scientists: training manual for high. sch.]. M: Akadem. Proekt; Ekaterinburh: Delovaia kniha [in Russian].
13. Kheiboldt P. (1963) Izuchenie inostrannykh yazykov [Foreign languages study]. M: Uchpedhiz [in Russian].
14. Scherba L. V. (2003) Prepodavanie yazykov v shkole : obsch. vopr. metodiki: ucheb. posobie dlia stud. filol. fak. [Languages teaching at school: gen. meth. issues: training manual for linguists. stud.] M: Academia [in Russian].

Отримано: 23 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 15 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: natali.korotka@gmail.com

oksana_ternova@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-221-223

Коротка Н. В., Тернова О. І. Актуальність формування навиків змістовного читання текстів за фахом у немовному ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 221–223.

УДК: 811.111.34

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1994-2658>**Коротка Наталія Володимирівна,**

доцент кафедри мовних дисциплін,

Київський державний університет інфраструктури та технологій

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6210-4054>**Тернова Оксана Іванівна,**

старший викладач кафедри сучасних європейських мов,

Державний торговельно-економічний університет

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ ЗМІСТОВОГО ЧИТАННЯ ТЕКСТІВ ЗА ФАХОМ У НЕМОВНОМУ ВНЗ

Роботу присвячено дослідженню особливостей та актуальності формування навиків змістовного читання текстів за фахом у немовному ВНЗ. В рамках дослідження, розглянуто сутність процесу читання, лінгвістичні труднощі читання фахових текстів у немовному ВНЗ, наведено основні методи подолання лінгвістичних труднощів читання фахових текстів у немовному ВНЗ. Метою роботи є визначення шляхів та способів формування навиків змістовного читання текстів за фахом у немовному ВНЗ. Мета роботи обумовила наявність таких завдань, як: розглянути сутність процесу читання, лінгвістичні труднощі читання фахових текстів у немовному ВНЗ, навести основні методи подолання лінгвістичних труднощів читання фахових текстів у немовному ВНЗ. Встановлено, що читання – один з рецептивних видів мовленнєвої діяльності, спрямований на сприйняття і розуміння письмового тексту. В рамках дослідження, було виокремлено такі види читання: вивчаюче читання, ґрунтовне читання, ознайомлююче читання та домашнє читання.

Аналіз дозволив виокремити три основні групи труднощів, які виникають в студентів під час читання:

1. Графічні труднощі. 2. Орфографічні труднощі, такі як: труднощі читання голосних; труднощі читання поєднань голосних; труднощі читання голосних після деяких приголосних; труднощі читання деяких голосних перед приголосними або поєднаннями приголосних; труднощі читання поєднань голосних перед поєднаннями приголосних; труднощі читання деяких приголосних, читання яких визначається положенням серед інших букв; труднощі читання поєднань приголосних, які входять до складу різних буквосполучень і в залежності від цього по-різному читаються; труднощі читання слів з «німими» поєднаннями приголосних, труднощі читання слів, які пишуться по-різному, а читаються однаково; труднощі читання букв qq і rr; труднощі читання слів, які є винятками з правил. 3. Лексичні труднощі – труднощі сприйняття технічної термінології фахових текстів.

Ключові слова: читання, змістовне читання, фаховий текст, немовний ВНЗ.

Nataliia Korotka,

Associate Professor, State University of Infrastructure and Technologies

Oksana Ternova,

Senior Lecturer, State University of Trade and Economics

RELEVANCE OF FORMING THE SKILLS OF MEANINGFUL READING OF TEXTS IN THE SPECIALTY IN A NON-LINGUISTIC UNIVERSITY

The paper deals with the study of the features of forming the skills of meaningful reading of professional-oriented texts in a non-linguistic university. Within the framework of the study, the essence of the reading process, linguistic difficulties in reading professional-oriented texts in a non-linguistic university are considered, and the main methods of overcoming linguistic difficulties in reading professional-oriented texts in a non-linguistic university are described. The purpose of the work is to determine the ways and methods of forming the skills of meaningful reading of professional-oriented texts in a non-linguistic university. The purpose of the work caused the presence of the following tasks as: to consider the essence of the reading process, linguistic difficulties in reading professional-oriented texts in a non-linguistic university, to describe the main methods of overcoming linguistic difficulties in reading professional-oriented texts in a non-linguistic university. It is established that reading is one of the receptive types of speech activity aimed at the perception and understanding of the written text. As part of the study, the following types of reading were identified: learning reading, thorough reading, introductory reading, and home reading. The analysis allowed us to identify three main groups of difficulties that students have while reading: 1. graphic difficulties. 2. Spelling difficulties such as: difficulties in reading vowels; difficulties in reading vowel combinations; difficulties in reading vowels after some consonants; difficulties in reading some vowels before consonants or consonant combinations; difficulties in reading vowel combinations before consonant combinations; difficulties in reading some consonants whose reading is determined by their position among other letters; difficulties in reading combinations of consonants that are the part of different letter combinations; difficulties in reading words with "dumb" consonant combinations, difficulties in reading words that are spelled differently but are read the same; difficulties in reading the letters qq and rr; difficulties in reading words that are exceptions to the rule. 3. Lexical difficulties – difficulties in perceiving the technical terminology of professional texts.

Keywords: reading, meaningful reading, professional text, non-linguistic university.

Проблема особливостей формування навичок читання студентів тісно пов'язана зі специфікою звукової системи англійської мови, особливостями методів і підходів до навчання англомовної вимови. Так, вимова англійської мови значно відрізняється від української вимови, що зумовлює складнощі у формуванні навичок читання англійською мовою студентів немовних ВНЗ. Актуальність статті обумовлена такими чинниками: 1) вивчення англійської мови в немовних ВНЗ немож-

ливе без формування вмінь читання фахових текстів студентів; 2) формування вмінь читання студентів немовних ВНЗ – складний процес, що зумовлений особливостями термінології кожного конкретного фаху; 3) не зважаючи на численні дослідження цієї теми, пошук ефективних способів і шляхів подолання лінгвістичних труднощів студентів немовних ВНЗ під час формування вмінь читання фахових текстів досі триває.

Дослідженням особливостей формування навичок читання присвячено роботи таких науковців, як М. В. Барішников, О. В. Болотов, Ю. І. Веклич, Г. І. Вороніна та інші. Дослідники розглядають особливості формування навичок читання учнів середніх загальноосвітніх шкіл, молоді, студентів, проте аспекти формування вмінь читання саме фахових текстів студентів немовних ВНЗ досліджені не достатньо ґрунтовно, що підтверджує актуальність дослідження.

Мета роботи – визначити шляхи та способи формування навичок змістовного читання текстів за фахом у немовному ВНЗ.

Мета роботи обумовлює наявність таких завдань, як: розглянути сутність процесу читання, лінгвістичні труднощі читання фахових текстів у немовному ВНЗ, навести основні методи подолання лінгвістичних труднощів читання фахових текстів у немовному ВНЗ.

Перш ніж перейти до розгляду питання формування вмінь читання, необхідно з'ясувати, що собою являє читання. У новому словнику методичних термінів і понять Е. Г. Азімова та А. Н. Щукіна наводиться тлумачення цього терміну. Читання – один з рецептивних видів мовленнєвої діяльності, спрямований на сприйняття і розуміння письмового тексту; входить в сферу комунікативної діяльності людей і забезпечує в ній одну з форм (письмову) спілкування (Азімова, Щукіна, 2009: 58).

С. К. Фоломкіна виділяє такі види читання: вивчаюче читання, ґрунтовне читання, ознайомлююче читання та домашнє читання (Фоломкіна, 2005: 27).

Вивчаюче читання – передбачає максимально повне і точне розуміння всієї інформації, що міститься в тексті і критичне її осмислення. Об'єктом «вивчення» при цьому виді читання є інформація, що міститься в тексті. Його завданням є також формування в студента вміння самостійно долати труднощі в розумінні іншомовного тексту. Темп читання становить 50-60 слів за хвилину. Для цього виду читання підбираються тексти, що мають пізнавальну цінність і що представляють найбільшу складність для цього етапу навчання як в змістовному, так і в мовному відношенні (Івицький, 1996: 66).

Ґрунтовне читання (*intensive reading*) – відноситься до способу ретельного читання кожного слова у тексті для подальшого розбору та вивчення граматичних конструкцій даного тексту. Ця діяльність вимагає великих розумових зусиль та цілеспрямованості студентів. Мета полягає в тому, щоб нарощувати все більше знань про мову та бути зосередженим на лінгвістичних та семантичних одиницях тексту, а не просто практикувати навички читання.

Інтенсивне читання має наступні цілі:

- Концентрує увагу студентів на засвоєнні нових граматичних конструкцій.
- Допомогає поповнити словниковий запас, використовуючи не одне слово, а сталу конструкцію.
- Формує вміння визначати основну думку тексту та робити висновки.

Ознайомлювальне читання (*Extensive reading*) – передбачає собою читання незнайомого тексту для загального розуміння, формує словниковий запас. Коли студенти багато читають, вони зустрічаються з тисячами слів і лексичними зразками, яких не викладають у підручниках (Борецька, 2012: 109).

У підручниках студенти вивчають сотні граматичних зразків. Однак підручники не забезпечують достатньої кількості зустрічей з граматикою для реального набуття. Цей вид читання надає можливість побачити граматику в контексті, щоб студенти могли поглибити своє розуміння того, як граматика насправді використовується. Одна з переваг – можливість нарощувати швидкість читання та його плавність. Однією з цілей є читання для задоволення. Це формує впевненість та мотивацію, що робить того, хто навчається, більш ефективним користувачем мови (Борецька, 2012: 74).

Читання з вибіркоким обранням інформації (*Scanning*) – вид комунікативного читання, спрямований на знаходження в тексті специфічної інформації для її подальшого використання в певних цілях. Ця інформація може бути двох видів:

1. Конкретна інформація, яку необхідно виявити в тексті: визначення, дати, цифрові дані, імена та назви, або більш розгорнута інформація у вигляді опису, аргументації, правил, оціночних суджень.
2. Інформація про корисність тексту, про те, чи представляє він інтерес і може бути використаний в подальшому. Для отримання цієї інформації буває досить прочитати заголовки і підзаголовки, окремі абзаци, познайомитися зі структурою тексту.

Оскільки цей вид читання полягає в швидкому пошуку та знаходженні потрібної інформації, тренування в цьому виді мовленнєвої діяльності зазвичай обмежується часом виконання завдання і може відбуватися як змагання між студентами. Основними навчально-мовними діями, виконуваними при цьому, є дії пошуку, ідентифікації, вибору та зіставлення (Беляев, 1960: 46).

Переглядове читання (*Skimming*), або читання з розумінням основного змісту, – вид комунікативного читання із загальним охопленням змісту і установкою на розуміння головного, найбільш суттєвого.

Читання з розумінням основного змісту передбачає сформованість таких умінь, як уміння визначати тему, виділити основну думку, вибрати головні факти з тексту, ігноруючи другорядні (Валовик, 2003: 57).

Отже, читання є одним з основних видів мовної діяльності, яким кожен учень має володіти на високому рівні, для того, щоб отримувати, розпізнавати та осмислювати інформацію, подано іноземною мовою.

Читання фахових текстів іноземною мовою – важлива частина навчання студентів немовних ВНЗ. Не дивлячись на складність читання фахових текстів, їх опрацювання стане надзвичайно корисним досвідом для студентів, з огляду на те, що вони не тільки дізнаються нову інформацію щодо професійних аспектів їх майбутньої діяльності.

Говорячи про фаховий текст, логічно розглянути питання про його моделювання, про вимоги, що пред'являються до моделі фахового тексту. По-перше, фаховий текст повинен бути джерелом передачі, сприйняття, затвердження та зберігання професійно орієнтованої інформації, він є джерелом контактів у процесі досліджень, спрямованих на вирішення багатьох лексико-семантичних особливостей фахових текстів, що неможливо здійснити без теоретичної і практичної роботи з

вузькоспеціальним текстовим матеріалом. Фаховий текст висвітлює спектр наукових проблем, і виступає засобом передачі наукового досвіду.

По-друге, фаховий текст повинен відображати єдиний тип мислення учасників наукової комунікації. По-третє, він створює загальну зацікавленість і адресує конкретну прагматичну установку фахівців конкретної галузі наукового знання. І остання, четверта вимога до фахового тексту апелює до його жанрової специфіки: він повинен бути однаковий стилістично і може володіти абстрагованими засобами наочності: таблицями, схемами, графіками (Голованова, 2015: 632).

Робота з професійними текстами дає студентам можливість ознайомитись з професійною мовою. Професійна мова – історична і національна категорія, результат взаємодії різноманітних факторів і культур. Однією з основних характеристик професійного субстандарту є розвиток і використання системи лексико-фразеологічних одиниць, відповідних термінам. Професійна мова часто розглядається вченими як термінологічна система. Саме термінологічна система є найскладнішим аспектом у читанні та розумінні професійних текстів, з огляду на те, що деякі терміни можуть бути запозичені з загальноживаної мови та мати кілька значень, можуть використовуватись в різних галузях у різних значеннях. Всі ці аспекти викликають складнощі у читанні та перекладі фахових текстів.

Водночас, читання фахових текстів студентами немовних ВНЗ відкриває перед ними нові можливості – вивчаючи термінологію своєї професії іноземною мовою, студенти отримують нові знання та досвід, який неодмінно стане у нагоді у майбутньому. В час, коли Україна все більше інтегрується у міжнародний простір, зростає потреба у фахівцях, які не лише володіють професійними навичками щодо своєї професії, але й володіють іноземною мовою.

До завдань змістовного читання фахових текстів студентами немовних ВНЗ можна віднести:

- розвиток комунікативних, інтелектуальних і рефлексивних здібностей;
- збагачення особистісного і професійного досвіду;
- адаптація до умов життя і діяльності в сучасному суспільстві;
- формування навичок сприйняття друкованого тексту, візуального матеріалу професійних тематик;
- розуміння сутності прочитаного тексту, його глибини, вміння виокремити головне та другорядне;
- формування здатності до критичного аналізу прочитаного тексту (Плетяго, 2012: 211).

І. В. Ставцев зазначає, що читання фахових текстів студентами немовних ВНЗ дає можливість:

- проникнути в суть розглянутого об'єкта навчання читання у ВНЗ, реальних педагогічних процесів і їх тенденцій, синтезувати існуючі уявлення про них;
- домогтись розуміння залежності між елементами досліджуваної системи: її підсистемами і їх зв'язками;
- сконструювати нове, ще не існуюче в практиці, шляхом здійснення уявної перекомпонування з метою відтворення необхідного стану досліджуваної системи;
- здійснити перенесення отриманого знання про властивості і поведінку моделі на реальний об'єкт методом аналогії (Ставцев, 2012: 11).

Таким чином, можна зробити висновок про те, що читання фахових текстів студентами немовних ВНЗ обумовлене потребою сучасного суспільства і системи освіти у фахівцях, здатних реалізовувати свої освітні можливості в динамічно в системі сучасної освіти, яка динамічно розвивається, фахівців, готових до професійного інформаційного самозабезпечення. Студент не може вважатися підготовленим до професійної діяльності, не оволодівши читацькою компетенцією, що дозволяє оновлювати оперативну частину його культурного і соціального досвіду. Для студентів володіння іноземною читацькою компетенцією має особливу значимість, так як зростаючий потік іноземної інформації в професійній області, що надходить через друковані видання та інтернет, ставить студентів і фахівців перед необхідністю практично володіти іноземною мовою з метою пошуку, вилучення та подальшого використання знайденої інформації для вирішення навчальних і професійних завдань.

Джерела та література:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. (2009) Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). М.: Издательство ИКАР, 448 с.
2. Беляев Б. В. (1960) Основные вопросы психологии обучения иностранным языкам. *Вопросы психологии*. № 6. С. 49–58.
3. Борецька Г. Е. (2012) Методика формування іноземної компетентності у читанні. *Іноземні мови*. № 3. С. 18–27.
4. Валовик В. И. (2003) Педагогическая система формирования у школьников рациональных умений учебной деятельности: дис. ... канд. пед. наук. Саратов, 274 с.
5. Гальскова Н.Д. (2000) «Сучасна методика навчання іноземних мов». Москва, 117 с.
6. Голованова Е. И. (2015) Когнитивное варьирование в сфере профессиональной номинации. *Когнитивные исследования языка*. № 22. С. 631–633.
7. Івицький Н. Д. (1996) Про найбільш типові помилки при навчанні на іноземній мові. *Іноземні мови в школі*. № 4. С. 65–69
8. Плетяго Т. Ю. (2012) Формирование читательской компетентности студентов Вуза. *Омский Научный Вестник*. № 4 (111). С. 210–214
9. Ставцев И. В. (2017) Моделирование формирования читательской компетентности студента. *Наука ЮУрГУ: материалы 67-й научной конференции. Секции социально-гуманитарных наук*. С. 1195–1201.
10. Фоломкина С. К. (2005) Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом ВУЗе. М.: Высшая школа, 207 с.

Отримано: 8 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: kupratan@gmail.com

talachka2015@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-224-228

Купрата Н. Я., Ковальська Н. А. Явище синонімії у навчанні іноземних студентів мови спеціальності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 224–228.

УДК: 811.161.2:373.421:46

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5829-9701>

Web of Science Researcher ID: H-9782-2018

Купрата Надія Ярославівна,
кандидатка філологічних наук, доцентка,
Одеський національний економічний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1837-4708>

Web of Science ResearcherID: K-1844-2017

Ковальська Наталя Аркадіївна,
кандидатка філологічних наук,
Одеський національний економічний університет

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Головним аспектом формування комунікативної мовленнєвої компетенції іноземних студентів, які опановують економічні спеціальності, є розширення здобувачами вищої освіти свого словникового запасу необхідною термінологічною лексикою, чітке розуміння ними стилістичних і семантичних відтінків лексики, практичне її засвоєння з урахуванням сфери застосування. У поданій статті зосереджено увагу на важливості розгляду явища синонімії під час навчання мови спеціальності та необхідності розширення словникового запасу, опанування іноземними студентами синонімічних рядів української економічної термінології, формування навичок розрізнення контекстуальних відтінків значень синонімів для вживання у професійній комунікації. Формування в іноземних студентів навичок й вмінь добирати відповідно до контексту й комунікативної мети правильні слова, терміни, словосполучення, фразеологізми збільшують рівень мовної, мовленнєвої, комунікативної і, відповідно, професійної компетентності. У дослідженні визначено ключові методи опанування явища синонімії, як от: опис предметів, явищ, властивостей та ознак, а також переклад фразеологізмів, робота з термінологічними словниками тощо. Показано вибір оптимальних шляхів розвитку мовних умінь та навичок використання синонімів в українській мові. Розглянуто синонімічні явища в українській мові та мові спеціальності, зокрема, лексичну синонімію, терміну синонімію, займенникову синонімію, фразеологічну синонімію. Визначено важливість розробки системи відповідних завдань і вправ, що сприятиме збільшенню ефективності організації роботи з українською лексикою і фаховою термінологією. Авторами статті наведено ряд практичних завдань із різними синонімічними явищами, які доцільно пропонувати іноземним студентам у рамках вивчення дисципліни «Українська мова як іноземна».

Ключові слова: синонімія, синоніми, терміни синоніми, мова спеціальності, професійна лексика, термінологія.

Nadia Kuprata,
Candidate of Philological Sciences (PdD), Ass. Professor,
Odessa National Economic University
Natalia Kovalska,
Candidate of Philological Sciences (PdD),
Odessa National Economic University

THE PHENOMENON OF SYNONYMY DURING TRAINING FOREIGN STUDENTS OF THE LANGUAGE OF SPECIALTY

The main aspect of the formation of communicative speech competence of foreign students who master economic specialties is the expansion by applicants of higher education of their vocabulary with the necessary terminology vocabulary, a clear understanding of their stylistic and semantic shades of vocabulary, its practical assimilation taking into account the scope of application. The presented article focuses on the importance of considering the phenomenon of synonymy during the study of the language of the specialty and the need to expand the vocabulary, mastery of foreign languages, we are students of synonymous series of Ukrainian economic terminology, the formation of skills of distinguishing contextual shades of synonym values for use in professional communication. The formation of foreign students' skills and abilities to select the correct words in accordance with the context and communicative purpose, terms, phrases, phraseology and increase the level of linguistic, speech, communicative and, accordingly, professional competence. The study identified the key method and mastery of the synonymy phenomenon, such as: description of objects, phenomena, properties and features, as well as translation of phraseology, work with terminology dictionaries, etc. to use of synonyms in the Ukrainian language. The importance of developing a system of relevant tasks and exercises is determined, which will increase the effectiveness of the organization of work with Ukrainian vocabulary and professional terminology. The authors of the article give a number of practical tasks with various synonymous phenomena, which are expedient to offer foreign students within the framework of the study of the discipline «Ukrainian as a foreign language».

Keywords: professional vocabulary synonymy, synonyms, terminological synonyms, specialty language, terminology.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Згідно з ухваленим урядом України Законом про державну мову викладання у вишшій відбувається українською мовою. Це стосується також й іноземних студентів, які повинні опановувати всі дисципліни мовою країни, в якій навчаються. Тому головним завданням викладачів-філологів, які працюють із іноземними студентами, є дати базові знання з української мови, зокрема, з мови спеціальності, термінології, усталених виразів; сформулювати в них відповідні мовні та мовленнєві навички, вміння вільно володіти набутими знаннями у повсякденній

комунікації та подальшій професійній діяльності в Україні. Одним із шляхів реалізації основних положень нової освітньої парадигми є впровадження у навчання новітніх методів організації роботи студентів.

Мова є органічною частиною національної культури, найважливішим фактором її розвитку. Як величезне прадавнє сховище знань мова затверджується у своїх одиницях, перш за все, в синонімічних рядах та фразеологізмах. Весь історичний досвід народу відображається у його внутрішньому світі, в його своєрідній ментальності. Тому мова – це культура нації, це стержень, на якому тримається державність кожного народу.

Важливим етапом в опануванні української мови іноземними студентами є, на нашу думку, вивчення проявів синонімії в українській мові та мові спеціальності. Так, серед ключових методів опанування явища синонімії можна виділити: опис предметів, явищ, властивостей та ознак; переклад фразеологізмів; робота з термінологічними словниками тощо.

Особливої уваги потребує явище синонімії в лексикології та термінології. Події, які відбуваються в світі, обов'язково впливають на всі сфери діяльності людини, в тому числі й на освітню. Пандемія, тривалі карантини ще більше активізували роботу в інтернеті, посилили міжособистісну та професійну електронну комунікацію. Активне використання електронних ресурсів дозволяє іноземним студентам при перекладі на рідну мову провести паралель мовних явищ, зрозуміти особливості та правила перекладу текстів зі спеціальності. Достойний рівень володіння українською мовою дає можливість іноземним студентам успішно репрезентувати свої знання, завершити навчання та отримати державний освітній сертифікат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі завдяки електронній «революції» посилюється інтерес до термінології, оскільки поява електронних текстів, переклад їх різними мовами стрімко змінює термінологічну практику, ставить питання, які потребують чіткої відповіді.

Зарубіжні вчені теж активно шукають нові підходи у вивченні термінів та плідно працюють над цією проблемою, адже автоматичний переклад термінних синонімів потребує кропіткої праці.

Актуальність питання розвитку українського та зарубіжного термінознавства на сучасному етапі вирізняє і розвиває різні напрямки. Лінгвістичний аспект здебільшого розвивається з позиції когнітивної, комп'ютерної лінгвістики та соціо-лінгвістики, логічний аспект терміна – це його тісний зв'язок із поняттям. Лінгвістичний та логічний аспекти вивчення термінів вважаються традиційними.

Сучасні науковці пропонують нові аспекти вивчення термінів. Вчені вивчають проблеми, які досі не розв'язувала загальна теорія термінознавства, як от: залежність терміну від контексту, полісемічність, двозначність термінів. Відповідно виникають нові напрямки вивчення та застосування термінів: соціотермінологія (вивчення мови у соціальному контексті, оскільки термін є соціальним виміром) (Gaudin, 1993); текстуальна термінологія (терміни – це «конструкти» в тексті, які функціонують на базі корпусної лінгвістики); комунікативна теорія термінології (враховує рівень професіоналізму при спілкуванні між фахівцями, між студентами та фахівцями), розвиток стандартів та переклад, комп'ютерна термінологія. Дослідженнями у цьому напрямку займаються саме М. Роджерс та С. Райт.

У свою чергу, Тереза Кабре запропонувала «теорію дверей», яка передбачає послідовний розгляд терміна з трьох сторін: когнітивної (поняття), лінгвістичної (термін) та комунікативної (ситуація). Таким чином, термін може розглядатися з різних точок зору відповідно до мети чи завдання, яке ставить учений (Cabre, 2003: 186–187). Така багатогранність розширює обрії вживання терміна, і кожні «двері» розкривають особливості термінологічної одиниці.

Теорію багатовимірності терміна підтримує і Д. Сайджер, який пропонує засвоєння термінолексми з когнітивної, лінгвістичної та соціокомунікативної сторін (Cabre, 2003: 183; Sager, 1990).

К. Керремманс та Р. Теммерман відзначили, що комп'ютерна та когнітивна лінгвістики дали поштовх і для розвитку лінгвістичної онтології (терміни даються у зв'язках через посилання та описи), яка нагадує глосарії чи словники (Temmerman, Kerremmans, 2003). Отже, така деталізація дає комп'ютеру шанс достеменно опрацювати текст.

Потребу розвитку термінної синонімії обстоюють і вітчизняні вчені. Серед них: А. Дяков, А. Коваль, Н. Овчаренко, Т. Михайлова, Н. Рибак, Т. Панько, І. Качан, Г. Мацюк та багато інших. Класифікацією синонімічних термінів, їх структурою займалися Л. Філюк, В. Молодець, Н. Овчаренко (Молодець, 1983; Овчаренко, 1996; Філюк, 2007). Мовознавці за різними критеріями вивчали синонімічні ряди, аналізували значення та варіанти утворення термінних синонімів і, безперечно, зробили величезний вклад у розвиток ділової, економічної, науково-технічної, професійної термінології.

Постановка завдання. Метою статті є визначення важливості вивчення явища синонімії під час навчання мові спеціальності та необхідності розширення словникового запасу студентів-іноземців, формування навичок розрізнення контекстуальних відтінків значень синонімів для вживання у професійній комунікації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У професійній лексиці явище синонімії активно розглядається в економічній термінології. Відомо, що одні вчені вважають синонімію у термінологічній лексиці явищем негативним, інші – позитивним і корисним. А. Д'яков та Є. Толікіна доводять, що синонімія в термінології недопустима, оскільки синоніми вимагають додаткових роз'яснень для засвоєння (Д'яков, Кияк, Куделько, 2000; Толикіна, 1970). Мовознавці О. Ахманова і В. Даниленко, підтримують вживання термінологічних синонімів, оскільки кожен із них показує свою особливість, по своєму розкриває зміст терміна. Такі терміни не є взаємозамінними, не конкурують між собою, не співвідносяться, адже зв'язані лише з позначуванним об'єктом і означають те саме смислове поняття (Ахманова, 1957; Даниленко, 1977).

Термінні синоніми у професійній лексиці утворюються по-різному. Є лексичні терміни з різними твірними основами: *власність, майно, статок; договір, угода, пакт; колегія, рада, комісія; лишок, надмір, решта*. Рідше вживаються словотвірні терміни-синоніми: *ізоляція-ізолювання, перерахунок – перерахування, плата – платіж, план – планування*.

Величезна українська словотворча база, вживання діалектів, запозичення з іноземних мов призвело до появи довгих синонімічних рядів. В економічній професійній лексиці ми спостерігаємо активно вживані терміни-синоніми, утворені різними способами: *гроші – кошти – капітал; кредит – позика; індекс – показчик – список; зразок – взірець – киталт; дебати – обговорення – дискусія – суперечка; акція – цінний папір – петиція – апеляція; асигнувати (гроші) – виділяти – призначати – видавати*.

Підібрати відповідний термін буває непросто для українського студента, а для іноземця – це ще складніше.

Із явищем синонімії іноземні студенти знайомляться вже на перших заняттях з української мови як іноземної. Вони чують і пишуть слова: *учитель – викладач, дім – будинок, жити – мешкати, тато – батько, гарний – прекрасний, любити – кохати, юнак – хлопець – парубок, квітнути – цвісти, діло – справа, хороший – добрий*. Кожне слово із синонімічного ряду несе своє навантаження, має свою неповторність. Щоб показати іноземним студентам особливості вживання того чи іншого синоніма, викладач може включити запис українських пісень, записати речення, дати декілька синонімів і допомогти обрати потрібне слово. Наприклад: 1. *Ой, (спіть, куняйте, дрімайте), не (спіть, куняйте, дрімайте), не будете спати*. 2. *(Спить, куняє, дрімає) ставок, де колишуться віти*.

Можна просто записати речення із синонімами і пояснити правильний вибір слова: 1. *Дівчина лукаво (регоче, сміється, посміхається)*. 2. *Студенти (говорили, розмовляли, розповідали) про історію рідного краю*.

Корисно показати ряд синонімів, а потім продиктувати речення і дати завдання відредагувати їх, замінивши однокореневі слова відповідними синонімами. Наприклад: 1. *Ледар усе життя ледарює*; 2. *Тільки нероба нічого не робить*; 3. *Школярі прийшли до школи*; 4. *Учні навчилися швидко читати*.

Використання синонімів є одним із дієвих і дуже розповсюджених прийомів навчання мові. Слід зазначити, що фразова синонімія, яка використовується на середньому етапі підготовки іноземних студентів активізує навчання, оскільки дозволяє реалізувати такі методичні прийоми, як оптимізацію (насичення навчального процесу мовними конструкціями) та мінімізацію (звуження до мінімуму граматичного матеріалу). Фразова синонімія починається з перших хвилин навчання українській мові. Для іноземця важливо вже на початку опанування іноземної мови розуміти, що слова-привітання (*привіт, вітаю, добрий день, здрастуйте*), слова-прощання (*до побачення, на все добре, до зустрічі, бувайте, прощайте*), слова-вибачення (*перепрошую, вибачте, даруйте*) – це синоніми.

На наступних етапах опанування української мови, а саме у процесі вивчення іменників, прикметників, дієслів, іноземний студент має зрозуміти прояви синонімії в описі пейзажів, портретів, явищ у різних стилях, зокрема в художньому, офіційно-діловому та науковому.

У науковому стилі характеристика предмета чи явища має бути винятково повною, точною, стислою, а основні ознаки виражаються переважно прикметниками та іменниками, як правило, книжними. Однак в художньому стилі акцент робиться тільки на яскраві деталі, які дозволяють скласти повний образ предмета чи явища, до того ж мовні засоби для опису значно більші. Так, студенту легко описати погожий літній день чи свого товариша, добираючи необхідне слово із синонімічного ланцюга відповідно до контексту: *день (сонячний, теплий, літній, гарний), товариш (вірний, справжній, надійний)*. Проте в науковому стилі при вживанні синонімічних рядів варто пам'ятати про збереження змісту тексту та його смислового навантаження: *ідея – думка, твердження, задум; ділові папери – періоджерела, документи; кімната – приміщення, вітальня, зал; рішення – ухвала, постанова, вирішення; робітник – працівник, співробітник*.

Вагомим є правильне вживання синонімів і в офіційно-діловому стилі. Навчитися вести бесіди з партнером, вирішувати різні робочі моменти в офісі чи телефоном є важливим завданням для іноземних студентів. Варіативність відповіді дає змогу обрати саме ту фразу, яка найбільше сподобалася чи запам'яталася і, найголовніше, точно передає думку адресанта. Відповідно, мета комунікації досягнута. Для вираження цілкового порозуміння з партнером та висловлення своєї згоди доцільним є вживання різних фразових фразеологізмів, як от: *Я розумію Ваші аргументи; Я бачу в цьому сенс; Я зрозумів Вашу думку; Ми розуміємо один одного дуже добре; Ми порозумілися; Ви маєте рацію; Домовилися* та інші.

Важливо пам'ятати, що для наукового стилю характерні ланцюгові переходи, зв'язки, які тісно, із суворою послідовністю поєднують окремі частини тексту, окремі речення, де кожне наступне витікає із попереднього. Викладаючи матеріал, автор має послідовно перейти від однієї думки до іншої. Звісно, що всі речення, графічно розмежовані крапкою, не ізольовані одне від одного. Між ними є змістовний, смисловий зв'язок. Навіть речення, які не розташовані поруч, а відокремлені одним або декількома реченнями, мають смисловий зв'язок. Такий зв'язок між реченнями може бути різним: зміст одного речення може протиставлятися змісту іншого; зміст одного або декількох речень може зіставлятися одне з одним; зміст другого речення може розкривати зміст першого або пояснювати один із його членів тощо.

Отже, будь-який текст – це поєднання речень, які розвивають одну думку і поєднуються в тексті ланцюговим або паралельним зв'язком. Зв'язки можуть бути різні і виражатися теж по-різному. Порівняємо: 1. *Я переказав кошти. Кошти були значні*; 2. *Я переказав кошти. Гроші були значні*; 3. *Я переказав кошти. Сума була значна*.

Як бачимо, в усіх трьох реченнях модель зв'язку однакова: підмет – додаток. Однак наповнення речень відбувається різними способами: 1) за допомогою лексичного повтору; 2) шляхом використання синонімів (*кошти – гроші*); 3) шляхом використання синонімів (*кошти – сума*). У наведених прикладах спостерігаємо два зв'язки: у першому реченні ланцюговий зв'язок виражається через лексичний повтор, а у другому і третьому – через синонімічний зв'язок.

У науковому та офіційно-діловому стилях дуже часто вживаються лексичні повтори, оскільки вони надають мові точності, ясності, а також гарантують надійний смисловий зв'язок між реченнями. Вживання ланцюгового зв'язку через лексичні повтори в науковому стилі пов'язане також із усталеною, стійкою термінологією, синонімічних замінів.

Вивчаючи мову спеціальності, іноземні студенти мають розуміти, як правильно вибудовувати ланцюгові зв'язки в науковому та офіційно-діловому стилях. Ланцюговий синонімічний зв'язок не відрізняється за своєю суттю від ланцюгового зв'язку через лексичний повтор. Адже тут ми бачимо ті самі структурні співвідношення, загальні для всіх різновидів ланцюгового зв'язку (підмет – додаток, додаток – додаток). Однак синонімічна лексика – не тільки нейтральний показник структурної відповідності речень. Вона дозволяє виражати різні смислові відношення між реченнями: показує ставлення автора до змісту попереднього речення, оцінює, коментує цей зміст.

Ланцюговий синонімічний зв'язок надає мові різнобарвності, гнучкості, дозволяє уникнути повтору одного й того ж слова. Розглянемо приклад економічного тексту: *«Заощадження – один із найбільш важливих способів використання доходів. Саме за допомогою систематичного відкладання (збереження) грошей люди можуть дозволити собі купувати дорогі речі, справлятися з різними неприємностями, такими, як втрата роботи чи важкі хвороби»*. Між наведеними реченнями ми спостерігаємо зв'язок «підмет – додаток». Відповідність між реченнями виявляється через слова-синоніми (*заощадження – відкладання (збереження) грошей*). Лексична близькість цих слів і є показником структурної відповідності речень.

Важливим задачею для студентів-іноземців є усвідомлення важливості вживання займенників, які за своєю стилістичною функцією наближаються до ланцюгового синонімічного зв'язку. Займенникова синонімія дуже розповсюджена в науковому та офіційно-діловому стилях. Наприклад: 1. *Банк висунув свої вимоги. Вони були обігрунтовані*; 2. *Клієнт приніс потрібну суму. Її переказали на рахунок фірми*; 3. *Менеджер підписав договір. Він був двосторонній*.

Тренувальні вправи на виявлення синонімічних явищ допомагають здобувачам збагатити свій лексичний запас слів, вправно вживати займенники, упевнено користуватися термінами. Так, студентам можна запропонувати наступний уривок тексту, з якого потрібно, наприклад, виписати синоніми до слова «дохід», знайти займенник до слова «сума» тощо:

«Позиковий відсоток. Однією із головних причин, яка спонукає людей накопичувати гроші, є прагнення отримати з них відсоток.

Цей дохід виходить тоді, коли хто-небудь інший отримує можливість використовувати ваші гроші і платити вам за це визначену суму. Така величина відома як норма прибутку. Вона розраховується як відсоток від суми вкладу за рік. Наприклад, якщо Ви поклали в банк 1000 доларів на рахунок, з якого виплачується 15% річних, то через рік ви будете мати 150 доларів, тобто отримаєте в якості відсотків 150 доларів. Ці 150 доларів є вашим прибутком».

Не можна залишати поза увагою і тему фразеологічної синонімії. Адже у кожного народу є своєрідне бачення різних явищ, чинків людей, уявлення про природу, тварин і птахів тощо. Наше світобачення формують мовне вираження всього, що нас оточує. В українській мові, безумовно, є фразеологізми, які можна дослівно перекласти (наприклад, на англійську мову) із повним збереженням їхньої структури. Це можна пояснити схожістю мислення, світосприйняття людей різних народів, національностей тощо: 1. *Слово – срібло, а мовчання – золото – Speech is silver, silence is gold*; 2. *Одна голова добре, а дві – краще – Two heads are better than one*.

Проте є група фразеологізмів, які при перекладі мають не точний еквівалент слова, як от: 1. *Купити kota у мішку – Buy a pig in a poke*; 2. *Коли рак на горі свисне – When pigs fly*.

Безумовно, що найчастіше у перекладених на іншу мову варіантах відбувається повна трансформація лексичного й семантичного значення слів, зберігається лише смислове навантаження фразеологізмів: *Hi nuхu, ni neра! – Break a leg!* Такі фразеологізми можна лише запам'ятати, що іноді видається складним для іноземців. Однак, як наголошував Л. П. Сміт, «Діюми – це маленькі іскорки життя та енергії в нашому мовленні; вони схожі на вітаміни в нашій їжі, які роблять її більш поживною та корисною; мова, позбавлена ідіом, <...>, стає безбарвною, несмачною та нудною» (Сміт, 1959: 172).

Добираючи синоніми до фразеологізмів, студенти не тільки збільшують свій лексичний запас слів, а й починають розуміти витоки утворення таких словосполучень. Наприклад: *викидати гроші на вітер – витратити дарма; висіти на телефоні – розмовляти; голий як бубон – бідний; гризти граніт науки – вчитися; позичати очі в сірка – брехати; море по коліна – байдуже*.

Як бачимо, вивчення головних аспектів синонімії на заняттях української мови як іноземної має надзвичайно важливе значення. Адже викладач не тільки демонструє іноземним студентам лінгвокультурологічні особливості української мови, а й знаходить точки дотику термінологічних синонімів, фразеологічних одиниць з іноземними словами, наповнює смисловим змістом мовні явища в українській мові.

Висновки. Отже, вивчення явища синонімії має охоплювати всі її складові: когнітивну, лінгвістичну та соціокомунікативну, оскільки термінознавство в сучасному світі відіграє значну роль у розвитку семантичного Веба. Розвиток комп'ютерних технологій дав поштовх розвитку інформаційній технології, комп'ютерній лінгвістиці, онтологічній інженерії. Розуміння головних ознак термінів, як от: двозначність, полісемія, варіативність, вимагають кропіткої праці як викладачів, так і іноземних студентів. Вміння правильно добирати відповідні слова, словосполучення, фразеологізми демонструє рівень мовної, мовленнєвої, комунікативної і, відповідно, професійної компетентності.

Джерела та література:

1. Ахманова О. С. Очерки по общей и русской лексикологии. Москва, 1957. 296 с.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. Москва, 1977. 246 с.
4. Молодеч В. Н. Некоторые проблемы терминологической синонимии. *Термины и слово*. Горький, 1983. С. 11–21.
5. Овчаренко Н. І. Способи номінації словотворення у сучасній українській мінералогічній термінології: автореф. дис... канд. філолог. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 1996. 21 с.
6. Сміт Л. П. Фразеология английского языка. Москва: Учпедгиз, 1959. 208 с. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/smit/text.pdf>.
7. Толикина Е. Н. Некоторые лингвистические проблемы изучения термина. *Лингвистические проблемы научно-технической терминологии*. Москва, 1970. С. 53–66.
8. Філюк Л. М. Динамічні процеси у формуванні української терміносистеми інформатики: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Одеса, 2007. 20 с.
9. Cabre T. Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*. 2003. Vol. 9, No 2. P. 163–199.
10. Gaudin F. Pour une socioterminologie: des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles. *Publications de l'Université de Rouen*. Rouen: Université de Rouen, 1993. 254 p.
11. Sager J. C. A practical course in terminology processing. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publ. Comp., 1990. 254 p.
12. Temmerman B., Kerremans K. Termontography: Ontology Building and Sociocognitive Approach to Terminology Description, 2003. URL: https://www.academia.edu/851013/Termontography_Ontology_building_and_the_sociocognitive_approach_to_terminology_description.

References:

1. Akhmanova, O. S. (1957). Ocherki po obshchey i russkoy leksikologii [Essays on General and Russian Lexicology]. Moskva [in Russian].
2. D'yakov, A. S., Kyyak, T. R., & Kudel'ko, Z. B. (2000). Osnovy terminotvorenniya: Semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty [Fundamentals of term formation: Semantic and sociolinguistic aspects]. Kyiv: Vyd. dim «KM Academia» [in Ukrainian].
3. Danilenko, V. P. (1977). Russkaya terminologiya: Opyt lingvisticheskogo opisaniya [Russian terminology: Experience of linguistic description]. Moskva [in Russian].

4. Molodets', V. N. (1983). Nekotorye problemy terminologicheskoy sinonimii [Some problems of terminological synonymy]. *Terminy i slovo – Terms and word*. Gor'kiy, pp. 11–21 [in Russian].
5. Ovcharenko, N. I. (1996). Sposoby nominatsiyi slovotvorennya u suchasniy ukrayins'kiy mineralohichniy terminolohiyi [Methods of word formation nomination in modern Ukrainian mineralogical terminology]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovs'k [in Ukrainian].
6. Smit, L. P. (1959). Frazеologiya angliyskogo yazyka [Phraseology of the English language]. Moskva. Retrieved from <https://www.booksite.ru/fulltext/smit/text.pdf> [in Russian].
7. Tolikina, E. N. (1970). Nekotorye lingvisticheskie problemy izucheniya termina [Some linguistic problems of the study of the term]. *Lingvisticheskie problemy nauchno-tekhnicheskoy terminologii – [Linguistic problems of scientific and technical terminology]*. Moskva, pp. 53–66 [in Russian].
8. Filyuk, L. M. (2007). Dynamichni protsesy u formuvanni ukrayins'koyi terminosystemy informatyky [Dynamic processes in the formation of the Ukrainian terminology of informatics]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
9. Cabre, T. (2003). Theories of terminology: Their description, prescription and explanation. *Terminology*, vol. 9, no 2, pp. 163–199.
10. Gaudin, F. (1993). Pour une socioterminologie: des problèmes sémantiques aux pratiques institutionnelles. Publications de l'Université de Rouen. Rouen : Université de Rouen.
11. Sager, J. C. (1990). A practical course in terminology processing. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publ. Comp.
12. Temmerman, B., & Kerremans, K. (2003). Termontography: Ontology Building and Sociocognitive Approach to Terminology Description. Retrieved from https://www.academia.edu/851013/Termontography_Ontology_building_and_the_sociocognitive_approach_to_terminology_description.

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 18 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 24 березня 2022 р.

e-mail: inna.kovalchuk@oa.edu.ua

oksana.kostyuk@oa.edu.ua

mariia.popchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-229-233

Ковальчук І. В., Костюк О. Ю., Попчук М. А. Зв'язок мотивації із метакогнітивними стратегіями студентів під час вивчення іноземної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 229–233.

УДК: 811'159.95

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2557-8162>

Ковальчук Інна В'ячеславівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9180-7162>

Костюк Оксана Юрївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Острозька академія»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4340-6022>

Попчук Марія Анатоліївна,
викладач,
Національний університет «Острозька академія»

ЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ІЗ МЕТАКОГНІТИВНИМИ СТРАТЕГІЯМИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Стаття присвячена дослідженню метакогнітивних стратегій студентів. У статті представлені результати емпіричного дослідження, мотиваційних та метакогнітивних стратегій та їхній вплив на навчальну діяльність студентів. Встановлено статистично значимі зв'язки між внутрішньою мотивацією та критичним мисленням. Виявлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок між зовнішньою мотивацією та повторним повторенням матеріалу, встановлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок між зовнішньою мотивацією та стратегіями організації організації, що допомагають студентам вибрати необхідну інформацію, а також побудувати зв'язки поміж інформацією, яку слід засвоїти.

Ключові слова: мета пізнання, метакогнітивне навчання, метакогнітивні стратегії, мотивація.

Inna Kovalchuk,
PhD in Psychological Sciences, Associate Professor,
The National University of Ostroh Academy

Oksana Kostyuk,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
The National University of Ostroh Academy

Mariia Popchuk,
lecturer,
The National University of Ostroh Academy

THE RELATIONSHIP BETWEEN MOTIVATION AND STUDENTS METACOGNITIVE STRATEGIES DURING THE FOREIGN LANGUAGE LEARNING

The article is devoted to the study of the metacognitive strategies. The article presents the results of empirical research, motivational and meta-cognitive strategies and their impact on students' learning activities. There are statistically significant relationships between intrinsic motivation and critical thinking. The average direct proportional statistically significant relationship between external motivation and repetition of material is identified, the average direct proportional statistically significant relationship between external motivation and organizational strategies of the organization, which helps students choose the necessary information and build relationships between information to be to assimilate.

Key words: metacognition, metacognitive learning, metacognitive strategies, motivation.

Постановка проблеми. У дуже нестабільний час для нашого суспільства є надзвичайно важливим вдосконалити навчально-виховний процес у закладах вищої освіти. З одного боку потрібно створювати найсприятливіші умови для навчання студентів, використовуючи сучасні освітні платформи, виводити їх процес учіння на усвідомлений, мотивований рівень. Особливу увагу звертаємо на мотиваційний компонент. Дуже важливо для суспільства, яке прагне до змін, це виховати високоосвічене молоде покоління, яке матиме патріотичний дух, проте не відкидатиме досвід інших країн, а також володітиме досконало іноземними мовами, уміє мислити ініціативно, творчо, самостійно поповнювати свої знання, аналізувати та застосовувати їх у практичній діяльності. Тому ми звернемо увагу нашої розвідки на використання метакогнітивних стратегій, які ми вважаємо сприятимуть успішному вивченню англійської мови, а саме засвоєнню лексичного матеріалу. Для того, щоб бути ефективними у навчанні, студенти повинні не тільки використовувати свою пам'ять та мовні навички, які вони усвідомлюють, вони також повинні розвивати свій власний спосіб навчання. Студенти, які "навчаються вчитися", набувають контролю над процесом навчання та поступово розвивають здатність більш ефективно опанувати свої психічні процеси. Внутрішня мова студента – це те, що дозволяє йому / їй розвинути пізнавальні навички високого рівня, пов'язані з метапізнанням.

Аналіз останніх досліджень. Все більше уваги в сучасних психологічних дослідженнях приділяється проблемі метакогнітивних процесів. Метапізнання розглядається як одна із умов успішності пізнавальної діяльності, а саме навчальної діяльності. Такі дослідники як Д. Флелвел, А. Браун, М. Рейд акцентують свою увагу на контролюючій функції метапізнання. На основі теоретичного аналізу досліджень, що стосуються метапізнання та різних форм контролю, а саме це роботи зарубіжних вчених таких як Флейвел, Меткалф, Клюве, Вінне, Браун, Нелсон та Наренс, Шімамура та інші, та вітчизняних – Г. С. Нікіфоров, Н. І. Кувшинов, В. І. Моросанова, Т. Б. Хомуленко, Т. І. Доцевич (Доцевич, 2016) та інші, Особливу увагу досліджуваній темі приділяють такі дослідники як В. М. Плющ, Ю. В. Бохан, Т. О. Форостовська, досліджуючи метакогнітивні стратегії розвитку майбутніх учителів. У своєму дослідженні, вчені приходять висновку, що метакогнітивні стратегії не формуються стихійно, а потребують цілеспрямованого впливу, зокрема передбачається використання спеціальних програм метакогнітивного навчання (Плющ, 2018).

Чисельні дослідження сучасних вітчизняних науковців, розкривають різні аспекти дослідження метакогнітивних процесів. Серед них, праці І. Д. Пасічника, Р. В. Каламаж, Е. М. Балашова та інших. Вчені здійснюють теоретичний аналіз компонентів метапізнання, а саме метакогнітивного моніторингу та метакогнітивного контролю. (Пасічник, 2014). Дослідник метакогнітивних аспектів Е. М. Балашов, вважає, що особливу роль відіграють особистісні чинники кожного студента відіграють у характеристиці його як суб'єкта пізнавального процесу. До таких особистісних чинників дослідник відносить рівень інтелекту, наполегливість, самомоніторинг, мотивацію, активність, скерованість на виконання діяльності ті її ефективність, самооцінку, індивідуальні відмінності тощо. Вчений вважає, що «важливо враховувати метакогнітивні стратегії пізнавальної діяльності студентів, оскільки вони дозволяють значно підвищувати ефективність і результативність навчальної діяльності» (Балашов, 2018).

У сучасній психології про переваги метакогнітивних стратегій в навчальному процесі вказують багато вчених – L. Son, R. Bjork, H. Dempster, G. Bahrick, F. Zechmeister.

Так, С. С. М. Goh встановила, що якщо студенти, які вивчають іноземну мову, використовують метакогнітивні стратегії, вони досягають кращих результатів при аудіюванні. Більш того, вона запропонувала ряд метакогнітивних стратегій для поліпшення навикичок аудіювання (Goh, 2000).

Серед них: 1) попереднє ознайомлення зі змістом, 2) тренування в проголошенні слів, які, можливо, зустрінуться в даному тексті, 3) визначення мети аудіювання, 4) вибіркове слухання у співвідношенні з обраною метою, 5) увага до дискурсивних тем, 6) увагу до мови рухів тіла, 7) увагу до пауз і інтонації, 8) управління по розумінням на основі використання контексту, 9) оцінювання рівня свого розуміння з використанням контексту і минулих знань (Goh, 2000).

D. Jafari експериментально довів вплив метакогнітивних стратегій на по- Перевищення здатності іранських студентів розуміти зміст англійських текстів при читанні. Як метакогнітивні стратегії студентів навчали 1) використовувати свої індивідуальні сильні якості, 2) вгадувати сенс (за допомогою аналізу слів і пр.), 3) відокремлювати відому інформацію від нової. (Jafari D. 2012)

В нашій роботі ми використовуємо опитувальник MSLQ (Motivated strategies for learning questionnaire), який складається із 81 твердження, що стосуються мотивації студентів, використання когнітивних стратегій, використання метакогнітивних стратегій, розподіл зусиль. Студенти повинні були оцінити твердження за 7-ми бальною шкалою Лайкерта (1-зовсім мені не властиво, 7 – абсолютно властиво мені).

По суті, існують два розділи для MSLQ, розділ мотивації та розділ стратегій навчання. Секція мотивації складається з 31 пунктів, які оцінюють цілі студентів та ціннісні вірування для курсу, їх переконання про їх майстерність до успіху в курсі та їх тривоги щодо тестів на курсі. Розділ стратегій навчання містить 31 пункт щодо використання студентами різних когнітивних та метакогнітивних стратегій. Крім того, секція стратегій навчання включає 19 пунктів стосовно управління студентами різних ресурсів.

Теоретичною основою опитувальника MSLQ є загальна модель очікуваної мотивації. (cf., Eccles, 1983; Pintrich, 1988, 1989). В моделі показано, що є три мотиваційні компоненти, які можуть належати до трьох компонентів саморегульованого навчання: компонент очікуваності, який включає уявлення студентів про їх здатність виконувати навчальні завдання, оціночний компонент, який включає в себе їхні цілі та переконання про важливість і інтерес до виконання завдання, афективний компонент, який включає в себе емоційні реакції на виконання завдання. Перший компонент – очікуваність, відповідає на запитання студентів: «Чи можу я виконати це завдання?» Другий компонент – оціночний, відповідає на запитання студентів: «Чому я виконую це завдання?» (e.g., Ames & Archer, 1988; Dweck & Elliott, 1983; Eccles, 1983; Meece, Blumenfeld, & Hoyle, 1988; Nolen, 1988; Paris & Oka, 1986). Третій компонент – емоційний, відповідає на запитання студентів: «Що я відчуваю при виконанні завдання?» В початковій діяльності основною є тривога перед тестом. Дослідження тестової тривожності мають відношення до метапізнання, використання стратегій, управління власними зусиллями. (e.g., Benjamin, McKeachie, Lin, & Holinger, 1981; Culler & Holahan, 1980; Tobias, 1985).

Результатом тестування стало виведення шкал мотиваційних компонентів, а також метакогнітивних. Мотиваційні компоненти, а саме оціночний, очікуваний, самоефективність, тривога перед тестом, та когнітивні та метакогнітивні компоненти: повторення, старанність, систематизація, критичне мислення, метакогнітивна самореалізація, час і навчальне середовище, регулювання зусиль, навчання разом із групою, пошук допомоги із оточуючого середовища (групи або викладача). П'ятнадцять різних шкал опитувальника MSLQ можна використовувати разом або окремо.

Наприклад, шкала внутрішня орієнтація цілі містить чотири пункти. Оцінка індивіда для внутрішньої орієнтації цілей обчислюється шляхом підсумовування суми чотирьох пунктів і виведення середнього значення по шкалі. Вважаємо за доцільне звернути увагу на мотиваційні компоненти запропоновані (Екклс, 1983; Пінтрих, 1988, 1989).

Наявність трьох мотиваційних компонентів, які можуть бути пов'язані із трьома метакогнітивними компонентами.

Перший компонент – очікуваність, який включає в себе уявлення студентів про їх здатність виконувати завдання, другий компонент – цінності, який включає цілі студентів і вірування про важливість і інтерес завдання, і третій емоційний компонент, що включає в себе емоційність студента як реакцію на завдання. Перший компонент спонукає студентів відповісти на запитання «Чи можу я зробити це завдання?». Оціночний компонент включає цілі студентів та їхні переконання щодо важли-

вості та цікавості виконання завдання. Цей компонент визначає причини виконання завдань. Іншими словами, це відповідь студентів на запитання “Чому я виконую це завдання?” Останній компонент допомагає студентам відповісти на запитання “Що я відчуваю виконуючи це завдання?” В навчальній діяльності провідним компонентом є тривога перед тестом.

Отже, орієнтація на ціль (внутрішня мотивація) означає сприйняття студентами причин, чому вони займаються навчальним завданням. На MSLQ цільова орієнтація відноситься до загальних цілей студентів або орієнтацією на курс в цілому. Внутрішня орієнтація стосується того, наскільки студенти сприймають свою участь у завданні.

Зовнішня цільова орієнтація (зовнішня мотивація) доповнює внутрішню цільову орієнтацію, і стосується ступеня, в якій студент сприймає свою участь у завданні. Контроль навчання означає впевненість студентів у тому, що їхні зусилля у навчальній діяльності призведуть до позитивних результатів. Це стосується віри в те, що є наслідками залежно від власних зусиль, на відміну від зовнішніх факторів, таких як викладач. Якщо студенти вважають, що їхні зусилля по вивченню змінюють ситуацію їх вивчення вони повинні більше вивчати стратегічно та ефективно.

Основні стратегії повторення (репетиції) передбачають витлумачення чи називання елементів із списку. Ці стратегії найкраще використовуються для простих завдань та активації інформації в робочій пам'яті, а не для придбання нової інформації в довгостроковій пам'яті. Передбачається, що ці стратегії вплинуть на процеси уваги та кодування, але вони, здається, не допомагають студентам побудувати внутрішні зв'язки між інформацією або інтегрувати інформацію з попередніми знаннями.

Стратегії старанності допомагають студентам зберігати інформацію в довгостроковій перспективі пам'яті шляхом побудови внутрішніх зв'язків між предметами, які слід вивчати.

Стратегії старанності, в тому числі перефразовуючи, підсумовуючи, створюючи аналогії. Вони допомагають учнів інтегрувати та підключатися нову інформацію з попередніми знаннями.

Стратегії систематизації допомагають студентам вибирати відповідну інформацію та також будувати зв'язки серед інформації, яку слід вивчити. Критичне мислення означає ступінь, до якої студенти подають заявку попередні знання в нових ситуаціях для вирішення проблем, досягнення прийняття рішень або проведення критичних оцінок з дотриманням стандартів попереднього досвіду.

Ми зосереджені на аспектах контролю та саморегуляції. Є три загальні процеси що складають метапізнавальну саморегуляційну діяльність: планування, моніторинг, і регулювання. Планування включає в себе такі заходи, як налаштування цілей та аналіз завдань щоб активізувати або просунути відповідні аспекти попередніх знань, які роблять організувати та осмислювати матеріал. Моніторинг діяльності включає в себе відстеження своєї уваги, самотестування і самозапитання: вони допомагають студентам у розумінні матеріалу та інтегруючи його з попередніми знаннями. Регулювання відноситься до постійної корекції пізнавальної діяльності. Регулювання діяльності є передбаченням, що покращить ефективність, допомагаючи студентам у перевірці та виправляючи їх поведінку, коли вони виконують завдання.

Окрім саморегуляції пізнання, студенти повинні вміти керувати і регулювати свій час і навчальне середовище. Управління часом включає в себе вивчення, планування та управління часом навчання. Це включає в себе не тільки відкладання блоків часу на навчання, а й ефективне використання часу і встановлення реалістичних цілей. Час управління залежить від рівня, від щоденного навчання до щотижневого та щомісячного планування. Вивчення управління навколишнім середовищем стосується того місця, де студент робить свою роботу в групі. В ідеалі навчальне середовище студента має бути організоване, тихо і відносно вільно від зорових та слухових відволікань. Саморегуляція також включає вміння студентів контролювати свої зусилля та увагу перед відволікаючих і нецікавих завдань. Управління зусиллями – це самоврядування та відображає зобов'язання до завершення цілі навчання, навіть якщо є труднощі або відволікання. Зусилля управління є важливим для академічного успіху, тому що це не тільки означає цільове зобов'язання, а також регулює подальше використання стратегій навчання.

Співпраця з однолітками виявила позитивний вплив на досягнення. Діалог з колегами може допомогти студентам уточнити матеріал курсу і досягти думки, які, можливо, не досягнули самостійно.

Інший аспект навколишнього середовища, який студент повинен навчитися керувати, є підтримка інших. Це стосується як однолітків, так і тьюторів. Студенти добре усвідомлюють, коли вони щось не знають і здатні ідентифікувати хто може надати їм певну допомогу.

На основі отриманих результатів за методикою MSLQ, ми здійснили кореляційний аналіз використовуючи ранговий коефіцієнт кореляції Спірмена. Варто відзначити, що параметри 1-6, відносяться до мотиваційного блоку, а параметри 7-15, відносяться до когнітивного та метакогнітивного блоку.

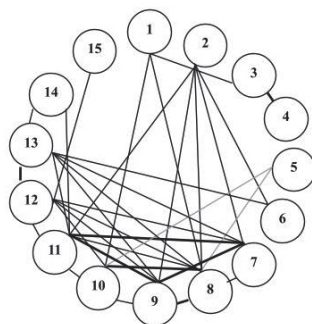

Рис. 1. Корелограма мотиваційних, когнітивних та метакогнітивних стратегій*

*Примітки: 1 – внутрішня мотивація; 2 – зовнішня мотивація; 3 – цінність завдання; 4 – самоконтроль навчальних переконань; 5 – самоефективність та продуктивність навчання; 6 – тестова тривожність; 7 – повторне повторення матеріалу; 8 – самовдосконалення; 9 – організація; 10 – критичне мислення; 11 – стратегії метакогнітивного контролю; 12 – управління часом та умовами навчання; 13 – регуляція зусиль; 14 – взаємне навчання; 15 – пошук допомоги.

За допомогою рангового коефіцієнта кореляції Спірмена, нами було встановлено наступні взаємозв'язки. Встановлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,42$; $p = 0,036$) між внутрішньою мотивацією та такою метакогнітивною стратегією як самовдосконалення. Такий результат свідчить про те, що суб'єкти із високим рівнем внутрішньої мотивації більшою мірою прагнуть до самовдосконалення при засвоєнні лексичного матеріалу із використанням таких стратегій як парафраз, узагальнення, використання аналогій, вибірковість тощо. Такий підхід до засвоєння лексичного матеріалу, на думку Pintrich, (1991) сприяє більш продуктивнішому засвоєнню в довготривалій перспективі. Відтак, студенти із високими показниками внутрішньої мотивації використовують ефективні метакогнітивні стратегії, що також позитивно відображаються на когнітивному рівні – продуктивності засвоєння у довготривалій пам'яті лексичного матеріалу.

Встановлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,47$; $p = 0,016$) між внутрішньою мотивацією та критичним мисленням. Критичне мислення визначає ступінь, до якої студенти співвідносять попередні знання в нових ситуаціях для вирішення проблем, досягнення прийняття рішень або проведення критичних оцінок з дотриманням стандартів передового досвіду. Отже, чим вище прагнення виконати певну діяльність заради самого процесу діяльності, відчуття задоволення та радості від цієї активності, тим вище критичне мислення, суть якого полягає в ухваленні ретельно обміркованих та незалежних рішень.

Виявлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,48$; $p = 0,015$) між зовнішньою мотивацією та повторним повторенням матеріалу, що свідчить про те, що чим вища зовнішня мотивація, тим вища частота повторення вже вивченого лексичного матеріалу, що у свою чергу ефективно впливає і на засвоєння матеріалу. Виявлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,41$; $p = 0,027$) між зовнішньою мотивацією та самовдосконаленням. Отже, чим більша зовнішня мотивація, тим більшою мірою стратегії самовдосконалення допомагають студентам сортувати та відкладати інформацію у довготривалу пам'ять за допомогою внутрішніх зв'язків між вже відомими предметами. Стратегії включають в себе перефразування, підсумування, створення аналогій.

Встановлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,45$; $p = 0,021$) між зовнішньою мотивацією та організацією. Стратегії організації допомагають студентам вибрати необхідну інформацію, а також побудувати зв'язки поміж інформацією, яку слід засвоїти. Встановлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,50$; $p = 0,011$) між зовнішньою мотивацією та метакогнітивною саморегуляцією. Є три основні процеси які забезпечують метакогнітивну саморегуляцію, а саме: планування, моніторинг і регуляція. Отже, чим вища зовнішня мотивація, тим планування діяльності, наприклад постановка цілей, аналіз навчальних завдань допомагає активувати відповідні аспекти попередніх знань, що в свою чергу полегшує осмислення та організацію матеріалу. Встановлено середній оберненопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,409$; $p = 0,02$) між самоефективністю та продуктивністю навчання та самовдосконаленням, а також середній оберненопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,663$; $p = 0,00$) між самоефективністю та продуктивністю навчання та критичним мисленням. Самоефективність є оцінкою своїх можливостей при виконанні навчальних завдань. Вона включає в себе судження про можливість досягнення виконання поставлених завдань настільки якісно правильно, наскільки студент впевнений у своїх навичках. Виявлено середній прямопропорційний статистично значимий взаємозв'язок ($R=0,505$; $p = 0,010$) між тестовою тривожністю та регуляцією зусиль. Тестова тривожність включає в себе два елементи: тривогу, або когнітивний компонент, а також емоційний компонент. Тривога відноситься до негативних думок студента, які порушують продуктивність, в той час як емоційний компонент належить до афективної сфери. Когнітивна стурбованість є важливим джерелом продуктивності. Регуляція зусиль є надзвичайно важливою при навчальній діяльності, адже вона не тільки означає присутність цілі, але й регулює подальше використання навчальних стратегій.

Вставлено високі прямопропорційні статистично значимі взаємозв'язки між когнітивними та метакогнітивними стратегіями, а саме між повторним повторенням матеріалу та метакогнітивною саморегуляцією ($R=0,866$; $p = 0,000$), між повторним повторенням матеріалу та організацією ($R=0,725$; $p = 0,000$), між самовдосконаленням та самоорганізацією ($R=0,809$; $p = 0,000$), між самовдосконаленням та критичним мисленням ($R=0,829$; $p = 0,000$).

Отже, підсумовуючи отримані результати, виходячи із того, що мета пізнання має складну багаторівневу структуру, включаючи метакогнітивні стратегії, використання яких є надзвичайно важливим для успішної навчальної діяльності, зокрема для вивчення нового іншомовного лексичного матеріалу, ми дійшли висновку, що студенти із високим рівнем внутрішньої та зовнішньої мотивації використовують ефективні метакогнітивні стратегії, що також позитивно відображаються на когнітивному рівні – продуктивності засвоєння у довготривалій пам'яті лексичного матеріалу.

Перспективою подальших досліджень є створення програми розвитку метакогнітивних стратегій, а також створення комплексної програми метакогнітивного навчання, ключовими векторами якої стане мотивація студентів до вивчення іншомовного лексичного матеріалу.

Література:

1. Адоньєва Ю. А. Метакогнітивне навчання майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах: досвід та особливості впровадження. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2017. № 6. С. 10–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texped_2017_6_4
2. Балашов Е. М. Метакогнітивний моніторинг і метакогнітивні стратегії в навчальній діяльності студентів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Психологія»: збірник наукових праць. Острого: Вид-во НаУОА, квітень 2018. № 6. С. 44–48
3. Доцевич Т. І. Метакогнітивна компетентність суб'єкта педагогічної діяльності у вищій школі. Дис... доктора психологічних наук 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Харків 2016, 447 с.
4. Пасічник І. Д., Каламаж Р. В., Августюк М. М. Метакогнітивний моніторинг як регулятивний аспект мета пізнання. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: психологія і педагогіка. 2014. Вип. 28. С. 3–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2014_28_3
5. Плющ В. М. Метакогнітивний підхід до організації навчання майбутніх учителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогічні науки. 2018. Вип. 151, т. 1. С. 116–119.
6. Плющ В. М., Бохан Ю. В., Форостовська Т. О. Стратегії метакогнітивного розвитку майбутніх учителів природничих дисциплін. *World Science*. 2018. № 3(836). С. 24–28. URL: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30082018/6074

7. Goh, C. C. M. A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. *System*. 2000. № 28(1). P. 55–75. URL: [http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X\(99\)00060-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X(99)00060-3)
8. Jafari D. Metacognitive Strategies and Reading Comprehension Enhancement in Iranian Intermediate EFL Setting. *International Journal of Linguistics*. ISSN 1948-5425. 2012. Vol. 4. No. 3.
9. Naveh-Benjamin M. A comparison of training programs intended for different types of test-anxious students: Further support for an information-processing model. *Journal of Educational Psychology*. 1991. № 83(1). P. 134–139. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.83.1.134>
10. Pintrich P. R., & de Groot E. V. Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*. 1990. № 82(1), P. 33–40. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.33>
11. Pintrich Paul R.; And Others (1991) A Manual for the Use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ). URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED338122>.

References:

1. Adoniev Yu.A. Metakohntyvne navchannia maibutnikh fakhivtsiv u vyshchych navchalnykh zakladakh: dosvid ta osoblyvosti vprovadzhennia. ScienceRise. Pedagogical Education. 2017. №6. S.10-13. URL: [http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X\(99\)00060-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X(99)00060-3)
2. Balashov E. M. Metakohntyvnyi monitorynh i metakohntyvnyi stratehii v navchalnii diialnosti studentiv. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seria «Psykhologhiia»: zbirnyk naukovykh prats. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, kviten 2018. № 6. S. 44–48
3. Dotsevych T. I. Metakohntyvna kompetentnist sub'iekta pedahohichnoi diialnosti u vyshchii shkoli. Dys... doktora psykhologichnykh nauk 19.00.07 – pedahohichna ta vikova psykhologhiia. – Kharkiv – 2016, 447 s.
4. Pasichnyk I.D. Metakohntyvnyi monitorynh yak rehuliatyvnyi aspekt meta piznannia / I.D. pasichnyk, R.V. Kalamazh, M.M. Avhustiuk // Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seria: psykhologhiia i pedahohika. – 2014. – Vyp.28. – S.3-16. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2014_28_3
5. Pliushch V. M. Metakohntyvnyi pidkhdid do orhanizatsii navchannia maibutnikh uchyteliv / V. M. Pliushch // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Pedahohichni nauky. – 2018. – Vyp. 151 (T.1). – S. 116 – 119.
6. Pliushch V. M., Bokhan Yu. V., Forostovska T. O., (2018) Stratehii meta kohntyvnoho rozvytku maibutnikh uchyteliv pryrodnych dystrylin. World Science, 3(8(36), 24-28. – Rezhym dostupu: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/30082018/6074
7. Goh, C. C. M. (2000). A cognitive perspective on language learners' listening comprehension problems. *System*, 28(1), 55-75. [http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X\(99\)00060-3](http://dx.doi.org/10.1016/S0346-251X(99)00060-3)
8. Jafari D. Metacognitive Strategies and Reading Comprehension Enhancement in Iranian Intermediate EFL Setting. *International Journal of Linguistics*. ISSN 1948-5425. 2012. Vol. 4. No. 3.
9. Naveh-Benjamin, M. (1991). A comparison of training programs intended for different types of test-anxious students: Further support for an information-processing model. *Journal of Educational Psychology*, 83(1), 134–139. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.83.1.134>
10. Pintrich, P. R., & de Groot, E. V. (1990). Motivational and self-regulated learning components of classroom academic performance. *Journal of Educational Psychology*, 82(1), 33–40. <https://doi.org/10.1037/0022-0663.82.1.33>
11. Pintrich, Paul R.; And Others (1991) A Manual for the Use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ). <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED338122>.

Отримано: 14 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 16 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: majalvov@gmail.com

lisikeng@gmail.com

irinamir@ua.fm

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-234-239

Smyrnova M. L., Afanasieva L. V., Miroshnychenko I. H. Motivation als wesentlicher Bestandteil des Fremdsprachenerlernens an der Technischen Universität (aus der Deutschstundenerfahrung). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 234–239.

УДК: 378.147.88.811

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2576-044X>**Maya Smyrnova,**

Hochschullehrerin,

Fahrstuhl für Fremdsprachen,

Ukrainische staatliche Universität für Wissenschaft und Technologien

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3641-2341>**Larysa Afanasieva,**

Hochschullehrerin,

Fahrstuhl für Fremdsprachen,

Ukrainische staatliche Universität für Wissenschaft und Technologien

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7538-1608>**Iryna Miroshnychenko,**

Kandidatin für Philologie (PhD),

Fahrstuhl für Fremdsprachen,

Ukrainische staatliche Universität für Wissenschaft und Technologien

MOTIVATION ALS WESENTLICHER BESTANDTEIL DES FREMDSPRACHENERLERNENS AN DER TECHNISCHEN UNIVERSITÄT (AUS DER DEUTSCHSTUNDENERFAHRUNG)

Dieser Artikel spricht über die wachsende Rolle von Fremdsprachen in der modernen Gesellschaft, über das drängende Problem der Motivation beim Fremdsprachenstudium am Beispiel der deutschen Sprache an einer Fachhochschule, über Möglichkeiten, diese zu steigern. Es werden verschiedene Ansätze zur Untersuchung des Motivationsproblems von Wissenschaftlern aus verschiedenen Ländern beschrieben. Es werden die wesentlichen Faktoren analysiert, die zur Motivationsbildung für das Erlernen einer Fremdsprache (Deutsch) beitragen. Die Autoren des Artikels betrachten die Motivation zum Fremdsprachenlernen als eine interne Triebfeder, die den Studenten dazu zwingt, Zeit und Energie für das Erlernen einer Fremdsprache aufzuwenden. Die Fremdsprachenkenntnisse werden zu einem der Hauptfaktoren sowohl des sozioökonomischen als auch des allgemeinen kulturellen Fortschritts der Gesellschaft. In hohem Maße zeigt sich die Individualisierung des Lernprozesses, bei der eine Vielzahl von internen und externen Variablen, die miteinander interagieren, eine große Rolle beim Erlernen einer Fremdsprache spielt. Ein sehr wichtiger Faktor in diesem Zusammenhang ist die Motivation der Studenten nicht nur als Anreiz zum Erlernen einer Sprache, sondern auch als Hebel zur Förderung des Lernens. Die Motivationsarten, der Unterschied zwischen den Begriffen „Motivation“ und „Motiv“ werden ausführlich beschrieben. Das Motiv wird als subjektive psychologische Realität dargestellt. Aber Motivation hängt von menschlichen Beziehungen ab. Dies ist tatsächlich die innere Motivation, auch eine Kombination innerer, psychologischer Faktoren, die das menschliche Verhalten bestimmen und lenken. Darüber hinaus kann die Motivation von menschlichen Beziehungen abhängen, also extern sein. Die Autoren des Artikels zeigen, dass die Motivation der Hauptbestandteil von Lernaktivitäten ist. Es ist die intrinsische Motivation, die zu besseren Lernergebnissen führt, aber es ist notwendig, beide Arten von Motivation bei den Studenten zu entwickeln. Die Studie belegt den Schluss, dass die Motivation der Studierenden zum Erlernen einer Fremdsprache zwingend notwendig ist, um sich während des gesamten Lernprozesses zu entwickeln. Der Artikel kann für die Fremdsprachenlehrer und Linguisten von Interesse und Nutzen sein.

Stichwörter: die Fremdsprachenkenntnisse, die Motivationsproblematik, das Motiv und die Motivation, die Motivationsarten, der Deutschunterricht.

Смирнова Майя Львівна,

викладач кафедри іноземних мов,

Український державний університет науки і технологій

Афанас'єва Лариса В'ячеславівна,

викладач кафедри іноземних мов,

Український державний університет науки і технологій

Мірошніченко Ірина Григорівна,

кандидат філологічних наук (PhD) (б.в.з.),

доцент кафедри іноземних мов,

Український державний університет науки і технологій

МОТИВАЦІЯ ЯК СТРИЖНЕВА СКЛАДОВА У ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (З ДОСВІДУ ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розкрито зростаючу роль іноземних мов у сучасному суспільстві, потлумачено актуальну проблему мотивації у вивченні іноземних мов на прикладі німецької мови в технічному університеті, про шляхи її підвищення. Описано різні підходи до дослідження проблеми мотивації науковцями різних країн. Проаналізовано основні чинники, що сприяють формуванню мотивації до вивчення іноземної мови (німецької). Автори статті розглядають мотивацію як внутрішню рушійну силу, яка змушує студентів

та витрачати час і сили на опанування іноземної мови. Знання іноземних мов стають одним із головних чинників як соціально-економічного, так і загальнокультурного прогресу суспільства. За високого ступеня індивідуалізації процесу навчання у вивченні іноземної мови провідну роль відіграє велика кількість внутрішніх і зовнішніх змінних, які входять у взаємодію один з одним. Значущим чинником у цьому контексті є мотивація студента, яка є не тільки стимулом до вивчення мови, але й важелем, який просуває навчання. Детально описано види мотивації, відмінність між поняттями «мотивація» і «мотив». Мотив показаний як суб'єктивна психологічна реальність. З одного боку, це внутрішня мотивація, тобто сукупність внутрішніх психологічних чинників, які зумовлюють і спрямовують поведінку індивіда. З іншого боку, мотивація може залежати від взаємин між людьми, тобто бути зовнішньою. Автори статті доводять, що мотивація є основним компонентом навчальної діяльності. До найкращих результатів у навчанні веде саме внутрішня мотивація, однак необхідно розвивати обидва типи мотивації у студентів. У дослідженні обґрунтовано висновок про те, що мотивацію студентів до вивчення іноземної мови (німецької) доцільно формувати й плекати протягом усього процесу навчання. Стаття буде корисною викладачам іноземних мов, лінгвістам.

Ключові слова: володіння іноземною мовою, проблема мотивації, мотив і мотивація, різновиди мотивації, підвищення результативності навчання.

Maya Smyrnova,

Lecturer,

*Department of Foreign Languages,
Ukrainian State University of Science and Technology*

Larysa Afanasieva,

Lecturer,

*Department of Foreign Languages,
Ukrainian State University of Science and Technology*

Iryna Miroshnychenko,

Candidate of Philological Sciences (PhD),

*Department of Foreign Languages,
Ukrainian State University of Science and Technology*

MOTIVATION AS A KEY COMPONENT OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE AT A TECHNICAL UNIVERSITY (FROM THE TEACHING EXPERIENCE OF GERMAN LANGUAGE)

This article deals with the growing role of foreign languages in modern society, about the urgent problem of motivation in the study of foreign languages on the example of the German language at a technical university, about ways to increase it. Various approaches to the study of the problem of motivation by scientists from different countries are described. The main factors contributing to the formation of motivation for learning a foreign language (German) are analysed. The authors of the article consider motivation in learning a foreign language as an internal driving force that makes a student spend time and effort in learning a foreign language. Knowledge of foreign languages is becoming one of the main factors of both socio-economic and general cultural progress of society. The individualization of the learning process is shown to a high degree, when a large number of internal and external variables that interact with each other play a huge role in the study of a foreign language. A very important factor in this context is student motivation, as not only an incentive to learn a language, but also as a lever that promotes learning. The types of motivations, the difference between the concepts of "motivation" and "motive" are described in details. The motive is shown as a subjective psychological reality. Motivation depends on human relationships. On the one hand, this is intrinsic motivation, i.e. a set of internal, psychological factors that determine and direct human behaviour. On the other hand, motivation can depend on human relationships, that is, be external. The authors of the article show that motivation is the main component of learning activities. It is intrinsic motivation that leads to the best results in studies, but it is necessary to develop both types of motivations in students. The study substantiates the conclusion that the motivation of students to learn a foreign language (German) is absolutely necessary to develop throughout the entire learning process. The article is of particular interest foreign language teachers, linguists.

Keywords: knowledge of a foreign language, motivation problem, motive and motivation, types of motivation, improving the effectiveness of training.

Problemstellung. Im Zeitalter der Globalisierung aller Bereiche des sozialen Lebens wird das Motivationsproblem beim Erlernen von Fremdsprachen sehr aktuell. Die Globalisierung bedeutet, dass die Rolle der persönlichen Kontakte von Menschen und folglich der verbalen Kommunikation, die Kenntnisse einer Fremdsprache erfordert, immer mehr zunimmt. Eine Fremdsprache wird zu einem der Hauptfaktoren sowohl des sozioökonomischen als auch des allgemeinen kulturellen Fortschritts der Gesellschaft. Eine Fremdsprache spielt eine große Rolle bei der Persönlichkeitsbildung und der Verbesserung der Bildung, denn mit ihrer Hilfe erhält man direkten Zugang zum geistigen Reichtum eines anderen Landes und die Möglichkeit, direkt mit Vertretern anderer Nationen zu kommunizieren. (Гордієнко, 2003: 51) Daher ist es nicht verwunderlich, dass das Interesse an Fremdsprachen in unserem Land in letzter Zeit erheblich zugenommen hat. Im Rahmen des Ausbaus der internationalen Beziehungen wächst die Rolle von Spezialisten, die eine Fremdsprache fließend sprechen. Ein moderner Universitätsabsolvent soll nicht nur in der Lage sein, im Alltag in der Zielsprache zu kommunizieren, sondern sich auch in einer riesigen Menge von gesellschaftspolitischen, speziell-technischen Informationen auszurichten, fortschrittliche wissenschaftliche Technologien zu beherrschen und sich an moderne Lebensrealitäten anzupassen, und auch in der Lage sein, schnell auf sich ständig ändernde Bedingungen zu reagieren, in Bezug auf Kontakte mit ausländischen Partnern mobil zu sein. (Гогліб, 2009: 124) Das Niveau der Fremdsprachenkenntnisse gibt das Niveau der Professionalität an, das Niveau der Kultur eines Spezialisten. Trotz der Notwendigkeit, dass Spezialisten in verschiedenen Tätigkeitsbereichen eine Fremdsprache beherrschen und ihre Bedeutung verstehen müssen, sprechen Absolventen technischerer Universitäten diese nicht gut genug. Einer der Gründe für dieses Phänomen ist die geringe Motivation, eine Fremdsprache zu lernen.

Die führende Position unter den Fremdsprachen nimmt heute Englisch ein. Es ist jedoch zu beachten, dass andere Sprachen, insbesondere die deutsche Sprache, eine wachsende Rolle spielen. Deutsch ist die am meisten gesprochene Sprache in der Europäischen Union und die Amtssprache in sieben Ländern. Rund 130 Millionen Menschen sprechen Deutsch als erste oder zweite Sprache. 289 Millionen Menschen in verschiedenen Ländern der Welt haben Deutsch als Fremdsprache studiert, berechnete der Germanist. (Ammon, 1993: 590)

Das Unterrichten von Deutsch an unserer Universität ist nicht weniger wichtig als Englisch. Bei uns werden neue internationale deutschsprachige Programme eröffnet, die Popularität der deutschen Sprache bei Studenten aus dem nahen und fernen Ausland nimmt zu und die Studenten wählen häufig Deutsch als zusätzliche Studiensprache. Trotz aller positiven Trends ist zu beachten, dass die Zahl der Bewerber mit deutscher Sprache gering ist.

Das Ziel dieses Beitrages ist es, das Problem der Motivation, eine Fremdsprache zu lernen, (aus der Deutschstundenerfahrung) zu untersuchen, und Wege aufzuzeigen, um das Interesse daran zu erhöhen.

Hauptteil. Das gewünschte Ergebnis beim Unterrichten einer Fremdsprache ist das Spracherwerb als System sprachlicher Zeichen: die Bildung und Entwicklung von lexikalischen, grammatikalischen, Aussprache- und Rechtschreibungsfähigkeiten und auf dieser Grundlage die Beherrschung verschiedener Arten von Sprachaktivitäten: Lesen, Sprechen, Hörverstehen, Schreiben. (Krais, 1990: 11) Der Lernprozess ist eine gezielte wechselseitige Aktivität des Lehrers zum Wissenstransfer und des Studenten zur Aufnahme dieses Wissens. Beide Seiten dieses Prozesses setzen eine aktive Beziehung zueinander voraus. Der Lehrer beeinflusst mit Hilfe verschiedener Mittel des pädagogischen Einflusses die Studenten, die unter Berücksichtigung des ihnen in ihrem Kopf übermittelten Materials in der Lage sein müssen, auf diese Einflüsse zu reagieren und bestimmte Kenntnisse, Fähigkeiten und Fertigkeiten im Lernprozess zu beherrschen. Ihre treibende Kraft ist oft der Kampf der Widersprüche zwischen dem, was der Student bereits aus seiner vorherigen Erfahrung weiß, und dem, was er wissen möchte wie er früher gehandelt hat und wie es notwendig ist, sich unter den neuen Bedingungen zu verhalten. Der Prozess der Anpassung an das Lernen an einer Hochschule wird jedem auf unterschiedliche Weise gegeben und hängt sowohl von der Motivation des Studenten selbst ab, der bereit ist, neue Horizonte zu entdecken und neue Regeln zu lernen, als auch von der Motivation, die daraus entsteht die Seite des Lehrers. (Zimmermann, 1976:160)

Die Methodik des Fremdsprachenunterrichts ist mit einer Reihe anderer Wissenschaften verbunden – grundlegend und verwandt. Die Grundwissenschaften umfassen Philosophie, Pädagogik, Psychologie, Psycholinguistik, Linguistik, Kommunikationstheorie usw. Die Methodik des Fremdsprachenunterrichts beschränkt sich nicht nur auf die Verbindung mit den angegebenen Grundwissenschaften, sondern nutzt die Kenntnisse und Methoden anderer sogenannter verwandter Wissenschaften. Die allgemeinen Umrisse des Lernprozesses können in Form der Kybernetik dargestellt werden – einer Wissenschaft, deren Thema Kontrollprozesse sind, die in komplexen dynamischen Systemen ablaufen. Die kybernetische Analyse pädagogischer Phänomene trägt zu einer klaren Isolierung der miteinander verbundenen Zusammenhänge und Bedingungen des pädagogischen Prozesses bei und ermöglicht es Ihnen, Elemente des programmierten Unterrichts in den Fremdsprachenunterricht einzuführen. Die programmierten Methoden lösen das Problem der Optimierung des Managements des Bildungsprozesses. usw. (Гальскова, 2000: 97)

Beim Erlernen einer Sprache spielt eine Vielzahl an internen und externen Variablen eine Rolle, die zudem in Wechselwirkung zueinander stehen und somit den Lernprozess hochgradig individualisieren. Einen ganz wesentlichen Faktor stellt in diesem Zusammenhang die Motivation eines Lerners dar. Sie liefert nicht nur den Anreiz zum Lernen einer Sprache, sondern ist das Rädchen, das das Lernen vorantreibt, das den Lerner zum Durchhalten bewegt. (Kirchner, 2004:12)

Die Motivation beim Erlernen einer Fremdsprache ist eine interne Triebkraft, die eine Person dazu bringt, Zeit und Energie für das Erlernen einer Fremdsprache aufzuwenden. Fremdsprachen werden zu einem der Hauptfaktoren sowohl des sozioökonomischen als auch des allgemeinen kulturellen Fortschritts der Gesellschaft. Die Motivation kann auch in externe und interne unterteilt werden. Die externe Motivation hängt nicht direkt mit dem Inhalt des Fachs zusammen, sondern ist auf äußere Umstände zurückzuführen (da der Student in allen Fächern ein ausgezeichneter Student ist, versucht er, in einer Fremdsprache „ausgezeichnet“ zu sein – ein externes positives Motiv; der Student lernt eine Fremdsprache aus Angst vor strengen Eltern oder einem Lehrer – ein äußeres negatives Motiv. Extrinsische Motivation gibt es in zwei Varianten: breite soziale Motivation und Engstirnigkeit. Eine engstirnige externe Motivation bestimmt die Einstellung zur Beherrschung einer Fremdsprache als Mittel zur Selbstbestätigung und manchmal als Weg zum persönlichen Wohlbefinden. Die intrinsische Motivation ist nicht mit äußeren Umständen verbunden, sondern direkt mit dem Objekt selbst. Die Arten der intrinsischen Motivation: Motivation im Zusammenhang mit der zukünftigen Entwicklung der Persönlichkeit; kommunikative Motivation; Motivation, die durch die Lernaktivität selbst erzeugt wird. (Macht, 1973: 20)

Das Problem der Lernmotivation wurde von vielen Wissenschaftlern untersucht: I.A. Simnjaja, A.N. Leontjew, S.I. Sajtsewa, R. Gardner, W. Lambert, L.I. Boshowitsch, K. Kirchner, H. Heckhausen, S.L. Rubinstein, N.A. Konstantinowa, E.P. Iljin und vielen anderen.

Es gibt viele komplementäre Ansätze, um die Natur, das Wesen und die Struktur von Motivation zu verstehen, und sie alle sind auf die Komplexität und Multidimensionalität dieser psychologischen und pädagogischen Kategorie zurückzuführen.

Beim Verständnis vom Motiv und Motivationsproblem kann zwischen den Begriffen „Ziel“ und „Motiv“ unterschieden werden. (Леонтьев, 2004: 295)

Ein Motiv ist ein bestimmter innerer Reiz, der eine Aktivität stimuliert und lenkt und ihr eine persönliche Bedeutung gibt. Das Ziel ist das präsentierte und wahrgenommene Ergebnis menschlicher Aktivitäten, insbesondere des Lernens. Ein Motiv ist eine Motivation zum Handeln. Jo. Godefroid definiert das Motiv als „die Überlegung, nach der das Subjekt handeln soll“. (Годфроя, 1992: 264)

H. Heckhausen, der das Motiv definiert, weist auf den „dynamischen“ Moment der Handlungsrichtung hin. (Хеккгаузен. 2010: 10) Mit anderen Worten wird das Motiv als gewünschter Zielzustand im Rahmen der Beziehung „Individuum – Umwelt“ verstanden. In der modernen Psychologie gibt es keine umfassende Klassifizierung von Motiven. Schließlich ist jede menschliche Aktivität, einschließlich pädagogischer Aktivitäten, polymotiviert.

Der Begriff „Motivation“ ist weiter als der Begriff „Motiv“ gefasst. Wenn das Motiv eine subjektive psychologische Realität ist, kann die Motivation auf zwei Arten verstanden werden. Einerseits ist es eine Reihe von internen, mentalen Faktoren, die das menschliche Verhalten oder die interne Motivation bestimmen und steuern. Andererseits kann Motivation extern sein, das heißt, sie hängt von menschlichen Beziehungen ab. Es ist wünschenswert, beide Arten der Motivation der Studenten zu entwickeln, aber es ist die intrinsische Motivation, die zu den besten akademischen Ergebnissen führt. Die Motivation ist der Hauptbestandteil von Lernaktivitäten. Gleichzeitig ist hier die Persönlichkeit als Gegenstand pädagogischer Tätigkeit von großer Bedeutung. Die

Motivation erfüllt mehrere Funktionen: Sie ermutigt, leitet und organisiert den Studenten, gibt der Lernaktivität eine persönliche Bedeutung. (Rosenfeld, 1971: 25)

In diesem Beitrag wird der interne und externe Motivationsprozess für pädagogische Aktivitäten als Motivation herangezogen, um die deutsche Sprache der Studierenden bestmöglich zu assimilieren. Interne Motivation entsteht unter dem Einfluss der eigenen Erfahrungen und Bestrebungen des Studenten. Sie können positiv und negativ sein. Als Antimotivation kann oft unangemessene Unterrichtsmethoden, mangelnde Zustimmung des Lehrers, mangelndes Selbstvertrauen, erzwungenes Erlernen der Sprache, Spott von Klassenkameraden, negative schulische Erfahrungen beim Erlernen der Sprache, d.h. bestimmte Unannehmlichkeiten sein. Wenn sie zu einem erfolgreichen Ergebnis der Bildungstätigkeit führen, dann in der Regel durch Überwindung, dank Ausdauer, harter Arbeit und Ausdauer. Die Hauptfaktoren, die zur Bildung einer positiven internen Motivation für das Erlernen der deutschen Sprache beitragen, sind das persönliche Interesse des Studenten an der Sprache und Kultur des untersuchten Landes, das Kommunikationsbedürfnis, ausgedrückt in dem Wunsch, mit Muttersprachlern zu kommunizieren, das allgemeine Bedürfnis für Wissen, Liebe zum Lernen und Bereitschaft für alles Neue, um eine andere Erfahrung zu machen, die sich von der vorherigen Schule unterscheidet. Interne Motivation funktioniert, solange der Student Begeisterung hat, Interesse an Lernaktivitäten hat, mit denen er zufrieden ist, Zeitgefühl im Klassenzimmer verliert, die Liebe zu dem Prozess empfindet, an dem er teilnimmt, und bereit ist, Lernschwierigkeiten zu überwinden. Die intrinsische Motivation eines Studenten hängt weitgehend von der extrinsischen Motivation des Lehrers ab. Externe Faktoren sind in diesem Fall eine wohlwollende Form der Interaktion zwischen dem Lehrer und dem Student, die Auswahl von interessantem und sich entwickelndem Material, eine positive Bewertung der Arbeit der Studenten, die Verwendung interaktiver Aktivitäten unter Berücksichtigung der individuellen Merkmale der Studenten, eine freundliche Atmosphäre im Übungsraum. Zu den externen Motivationsfaktoren beim Lernen gehört auch die Notwendigkeit, Tests und Prüfungen zu bestehen. Die intrinsische Motivation wird oft als Aktivitätsmotivation bezeichnet, die extrinsische Motivation kommt von der Persönlichkeit selbst und hängt von den von ihr bewusst gewählten Lebenszielen ab, in denen pädagogische Aktivität zu einem Mittel wird. (Macht, 1993: 95)

Daher ist pädagogische Aktivität sinnvoll, wenn bekannt ist, wofür sie gedacht ist. Zum Beispiel, wir können über externe Anerkennung sprechen, über das Erreichen von Prestige, über die Pflicht gegenüber den Eltern, die Suche nach einem anständig bezahlten Job im Fachgebiet, ein Auslandspraktikum, Reisen oder in naher Zukunft über das Bestehen eines Tests, einer Prüfung. Gleichzeitig ist das Interesse an der Bildungsaktivität selbst oft zweitrangig und fehlt manchmal vollständig. In diesem Fall kommt der Anreiz immer aus Beziehungen zu anderen Menschen und wird oft durch Kontrolle, Ermutigung oder Bestrafung, Kritik, Versprechen geregelt, wodurch eine Person gezwungen wird, das zu tun, was sie nicht möchte, aber im Moment gezwungen wird.

Die erwähnte Lernmotivation hängt von einer Reihe von Faktoren ab. Erstens wird es durch das Bildungssystem bestimmt, das an der jeweiligen Hochschule eingeführt wurde, zweitens die Organisation des Bildungsprozesses; drittens durch die Persönlichkeit des Lehrers. (Rosenfeld, 197: 31)

Im Zusammenhang mit dem Beitritt ukrainischer Universitäten zum Bologna-Prozess, mit dem ein gemeinsamer Bildungsraum geschaffen werden soll, hat unsere Universität einen kompetenzbasierten Ansatz für den Fremdsprachenunterricht gewählt. Beim Erlernen der deutschen Sprache wird im Unterricht ein integrierter Ansatz verwendet, bei dem alle diese Aspekte im Rahmen jeder einzelnen Lektion auf die eine oder andere Weise umgesetzt werden müssen. Die Hauptschwierigkeiten für Lehrer und Studenten sind: negative Erfahrungen beim Deutschlernen in der Schule; fast völlige Unmöglichkeit, vom Programm abzuweichen und zusätzliches Material von Interesse für die Studenten einzuführen; schnelles Bestehen von Lehrmaterial; das Vorhandensein gemischter Gruppen mit unterschiedlichen Sprachniveaus; die sogenannten „nicht-sprachlichen“ Studenten, die sich beispielsweise in Mathematik oder Physik gut auskennen, sich jedoch als sprachunfähig herausstellen. All diese Probleme wurden im Rahmen der Beobachtung von Studenten im Rahmen des Deutschunterrichts festgestellt.

Um die Motivation im Detail zu untersuchen, haben wir in dieser Arbeit eine Umfrage verwendet – einen Fragebogen, in dem die Studenten gebeten wurden, die folgende Frage zu beantworten: „Warum lernst du Deutsch?“ Die Umfrage wurde an den Fakultäten „Bahnelektrifizierung“ und „Verkehrstechnik“ unter 90 Studierenden durchgeführt. Die Analyseergebnisse sind in der folgenden Tabelle aufgeführt:

Ergebnisse einer Studentenumfrage zum Thema „Warum lernst du Deutsch?“

Prozentsatz der Studierenden:

Für die Arbeit in internationalen Organisationen – 30%

Für Reisen – 19%

Für die Bekanntschaft mit der Kultur Deutschlands – 16%.

Um Belletristik zu lesen, Lieder zu hören, Spielfilme zu sehen – 11%

Um die Fachsprache zu beherrschen – 13%

Aufgrund dieser Ergebnisse im zweiten Semester 2021 kann festgestellt werden, dass die Studenten eine ziemlich hohe Motivation haben, Deutsch zu lernen. Im Allgemeinen können wir jedoch über die Vorherrschaft externer Bildungsmotive gegenüber internen sprechen. Einige Studenten lernen Deutsch, um Literatur zu lesen, Lieder zu hören und Filme anzusehen (11%). Dies ist eine intrinsische Motivation. Die restlichen Antworten weisen auf eine zukunftsorientierte externe Motivation hin. 30% der Befragten möchten in internationalen Organisationen arbeiten. 19% lernen Deutsch zum Reisen; 16% zielen darauf ab, die Kultur Deutschlands zu studieren, 13% darauf, die Sprache des Fachgebiets zu beherrschen. Die Umfrageergebnisse zeigten auch, dass die Studenten des ersten Studienjahres nicht vollständig verstehen, wofür sie studieren. Sie sind sich zweifellos bewusst, dass dies für ihr zukünftiges Leben und ihre Karriere wichtig ist, aber im Hinblick auf die Formulierung von Motiven sind sie eher verstreut.

In diesem Zusammenhang erscheint es unbedingt erforderlich, die Motivation der Studenten während des gesamten Lernprozesses zu entwickeln. Es ist besonders schwierig, dies im ersten Studienjahr zu tun, wenn die Studenten noch nicht fließend Deutsch sprechen und die Literatur ihrer Fachrichtung lesen können, aber mehr in die Kultur Deutschlands eintauchen und mehr kommunizieren.

Die Bildung von Motivation ist nicht das Verschieben eines Lehrers in die Köpfe der Studenten von vorgefertigten, extern festgelegten Motiven und Lernzielen. Die Bildung von Motiven ist in erster Linie die Schaffung von Bedingungen für das Auftreten

interner Lernanreize, deren Schaffung durch die Studenten selbst und die weitere Selbstentwicklung der Motivationssphäre. (Freudenstein, Gutschow, 1972: 199)

Eine besondere Rolle bei der Motivationsbildung spielt die Neuheit der erhaltenen Informationen. Das Vorhandensein von Elementen der Suchaktivität, kognitiven Motiven und dem emotionalen Zustand der Studenten bietet ihnen einen Ausweg aus der Bildungsaktivität in die Selbstbildung und Kreativität. Um die Effektivität des Studiums zu erhöhen, ist es daher zunächst erforderlich, die Kommunikationskomponente zu entwickeln, um den Studenten zu zeigen, dass sie zumindest in einem begrenzten Rahmen bereits Kommunikationserfolge erzielen können. Die Anzahl der Unterrichtsstunden, die für das Studium einer Fremdsprache an einer technischen Universität aufgewendet werden, nicht ausreicht, weshalb das Problem, Bedingungen für die außerschulische Arbeit der Studenten zu schaffen, dringend ist. Für Deutsch als Fach wird 2 pro Woche vergeben. Während dieser Stunden ist es notwendig, Grammatik, Wortschatz usw. zu unterrichten. Angesichts der Komplexität und Mühsal dieses Prozesses haben wir beschlossen, die Studenten häufiger in außerschulische Arbeiten einzubeziehen, um sowohl die Motivation zum Erlernen der deutschen Sprache zu steigern als auch ihre regionalen Kenntnisse des Landes der Zielsprache zu verbessern.

Die internationalen, wirtschaftlichen, politischen, wissenschaftlichen und kulturellen Beziehungen der Ukraine nehmen zu, und die Kommunikation in einer Fremdsprache ist jetzt ein dringender Bedarf. Außerschulische Arbeit ist derzeit besonders wichtig, da wir damit eine zusätzliche Sprachumgebung erstellen können. Darüber hinaus zeigt diese Arbeit dem Studenten, dass eine Fremdsprache in einer bestimmten Lebenssituation (bei Korrespondenz mit ausländischen Studenten, Treffen mit ausländischen Delegationen) und beim Ansehen von Filmen als Kommunikationsmittel für ihn dienen kann. Es gibt drei Formen der außerschulischen Arbeit in einer Fremdsprache: Einzelperson, Gruppe, Masse. Einzelne Arbeiten werden in separaten Aufgaben ausgedrückt, z. B. um einen Bericht, eine Nachricht einige Minuten zu erstellen, eine Präsentation zu einem Thema vorzubereiten, einen Aufsatz, einen Artikel zu schreiben, sich auf ein Geschäftsspiel vorzubereiten und dessen Ergebnisse zu formalisieren. Alle Studenten können an dieser Arbeit teilnehmen. Einzelarbeiten können kontinuierlich oder sporadisch durchgeführt werden. Die Gruppenarbeit kann die Erstellung eines Drehbuchs für die Feier, eine individuelle Anzahl von Amateuraufführungen und Wandzeitungen umfassen.

Unter den Massenformen der außerschulischen Arbeit in einer Fremdsprache (Deutsch) ist ein Fremdsprachenclub besonders effektiv. Im Lehrstuhl für Fremdsprachen der Universität wurde ein deutschsprachiger Club organisiert. Der Verein als Form der außerschulischen Arbeit ist seit langem bekannt. Er hat bereits mehr oder weniger etablierte Zeichen erworben und spiegelte sich in der Presse wider. Diese Art der Arbeit in einer Fremdsprache ist von großem pädagogischem und entwicklungspolitischen Wert. Diese Arbeit vertieft die Fremdsprachenkenntnisse. Der Club bereitet die Studenten auf die Teilnahme an den Veranstaltungen in der Zielsprache vor, fördert ihre Selbsterkenntnis, Selbstbestätigung und Selbstdarstellung. Der deutschsprachige Club brachte Studenten aus verschiedenen Fakultäten zusammen, die verschiedene Aktivitäten lieben: Lesen, Sprechen, Inszenieren und Lieder lernen auf Deutsch. Die Studenten nehmen gerne an Wettbewerben und Konzerten teil.

Wie kann man die Motivation der Studenten zum Deutschlernen erhalten und entwickeln? Um das Interesse der Studenten an der deutschen Sprache zu steigern, verwenden die Hochschullehrer eine kommunikative Unterrichtsmethode und moderne Lehrbücher. Ab dem zweiten Studienjahr beginnen die Studenten, die Sprache des Berufes zu lernen (Lesen und Übersetzen von Fachtexten). Verschiedene interessante und aktuelle Themen werden diskutiert.

Jedes Jahr, im Herbst und Frühjahr, veranstaltet das DIIT internationale wissenschaftliche und technische Konferenzen von Studenten, Doktoranden und jungen Wissenschaftlern, deren Arbeitssprache Deutsch ist, und bei denen die Teilnehmer die dringendsten Probleme der Wissenschaft und Technik, die Entwicklung des technischen Fortschritts, in der Ukraine und in der EU hervorheben und diskutieren. Es ist eine unbestreitbare Tatsache, dass Studenten mit einer klaren beruflichen Ausrichtung die besten akademischen Ergebnisse zeigen. Die Simulation verschiedener beruflicher Situationen in Bildungsaktivitäten erhöht erheblich die Motivation der Studenten.

Die Studierenden nehmen gerne daran teil, denn für sie ist es eine Gelegenheit, sich in der deutschen Sprache zu versuchen, um ihre Kenntnisse und Fähigkeiten in der Praxis zu aktivieren. Außerdem nehmen die besten Universitätsstudenten an der jährlichen Allukrainischen Deutscholympiade teil, bei der das Hörverständnis und die Übersetzungsfähigkeiten sowie ihre spontane Sprache bewertet werden. Die Studenten mit einer hohen akademischen Bewertung haben die Möglichkeit, ihr Deutsch während eines Praktikums an deutschen Universitäten zu verbessern. Dank ihres Studiums und ihrer Arbeit können sie mit deutschen Muttersprachlern kommunizieren, ihr Niveau verbessern und regionales Wissen erwerben.

Schlussfolgerungen. Zusammenfassend ist festzuhalten, dass die Entwicklung der Lernmotivation an einer Universität auf dem Erreichen von Erfolg beruht. Dies erfordert die Erstellung eines speziellen Lehrplans in Bezug auf Inhalte und neue Lehrmittel, die dessen Umsetzung im modernen Informationsraum sicherstellen. Die Motivation ist der Schlüssel im Lernprozess. Die Motivation aktiviert das Denken, Wahrnehmen, Verstehen und Assimilieren des Materials, wodurch der Lernprozess viel effizienter wird. (Hahn, 1985: 19) Die Ergebnisse der Untersuchung zeigten die Prävalenz der externen Motivation gegenüber der internen. Daher muss der Hochschullehrer unbedingt danach streben, günstige Lernbedingungen für die beste Manifestation interner Bestrebungen, Fähigkeiten der Studenten, für die Entwicklung ihrer Motivationssphäre und die Erreichung des Hauptziels des Lernens einer Fremdsprache zu schaffen.

Literaturverzeichnis:

1. Гальскова, Н.Д. (2000). Современная методика обучения иностранным языкам: М.: Глосса, Москва. 335 с.
2. Годфруа, Ж. (1992). Что такое психология: В 2 т. – Т. 1. М.: Мир. 496 с.
3. Гордієнко, М.Г. (2003). Іноземна мова як засіб підвищення конкурентоздатності та мобільності сучасного фахівця. Лінгвотодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України. – К.: Видавництво Європейського університету. с. 49 – 55.
4. Готлиб, Р.А. (2009). Социальная востребованность. Знание иностранного языка. Социологические исследования, № 2. с. 122–127.
5. Леонтьев, А. Н. (2004). Деятельность. Сознание. Личность. М.: Смысл; Академия. 352 с.
6. Хеккаузен, Х. (2010). Мотивация и деятельности. – М.: Просвещение. 260 с.
7. Ammon, U. (1993). Die internationale Stellung der deutschen Sprache. [The International Position of the German Language] by Ulrich Ammon. Language in Society. Vol. 22, No. 4. pp. 588-593. Published By: Cambridge University Press <https://www.jstor.org/stable/4168483>

8. Freudenstein, R.; Gutschow, H. (1972). Fremdsprachen Lehren und Erlernen. München: Piper Verlag. 359 S.
9. Hahn, T. Motivation; Motivforschung; Motivtheorien. Berlin: Deutscher Verlag der Wissenschaften. 1985. 132 S.
10. Kirchner, K. (2004). Motivation beim Fremdspracherwerb. Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht. – 9. Jahrgang Nummer 2. S 9 – 37.
11. Krais, A. (1990). Fremdsprachen richtig lernen. Mit einem Beitrag „Sprachen lernen – Pro und Contra“. Ehningen: Expert Verlag. 468 S.
12. Macht, K. (1973). Problem: Unterrichtsmotivierung intrinsisch contra extrinsisch. Wien: Jugend und Volk. 199 S.
13. Rosenfeld, G. (1971). Theorie und Praxis der Lernmotivation. Berlin: Dt. Verlag der Wissenschaften. 216 S.
14. Zimmermann, G. (1976). Motivation und Fremdsprachenunterricht. In: Solmecke, Gert: Motivation im Fremdsprachenunterricht. 158–172, Paderborn: Schöningh.

References:

1. Gal'skova N.D. (2000) Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam [Modern methods of teaching foreign languages]: Moscow: Glossa. (in Russian).
2. Godfrua Zh. (1992) Chto takoe psikhologiya [What psychology is]. Moscow: Mir. (in Russian).
3. Hordienko M.H. (2003) Inozemna mova yak zasib pidvyshchennia konkurentozdatnosti ta mobilnosti suchasnoho fakhivtsia [Foreign language as a means of increasing the competitiveness and mobility of modern specialist] Lihvometodychni kontseptsii vykladannia inozemnykh mov u nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeiskoho universytetu. vol. 3, no. 71, pp. 49–55. (in Ukrainian)
4. Gotlib R.A. (2009) Sotsial'naya vstrebovannost'. Znanie inostrannogo yazyka [Social demand. Knowledge of foreign language]. Sotsiologicheskie issledovaniya, № 2, pp. 122–127. (in Russian)
5. Leont'yev A. N. (2004) Deyatel'nost'. Soznanie. Lichnost' [Activity. Consciousness. Personality.]. Moscow: Smysl; Akademiya. (in Russian).
6. Khekkauzen Kh. (2010) Motivatsiya i deyatelnosti [Motivation and activities]. Moscow: Prosveshchenie. (in Russian).
7. Ammon, U. Die internationale Stellung der deutschen Sprache [The International Position of the German Language] by Ulrich Ammon. Language in Society. Vol. 22, No. 4 (Dec., 1993), pp. 588-593. Published By: Cambridge University Press. (in German).
8. Freudenstein, R.; Gutschow, H. (1972) Fremdsprachen Lehren und Erlernen [Teaching and studying foreign languages]. Munich: Piper Publisher. (in German).
9. Hahn, T. (1985) Motivation; Motivforschung; Motivtheorien. [Motivation; Motive research; motive theory]. Berlin: German publisher of sciences. (in German).
10. Kirchner, K. (2004) Motivation beim Fremdspracherwerb: Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht [Mastering a foreign language: Journal of intercultural language teaching] – 9. Jahrgang. Nummer 2 (in German).
11. Krais, A. (1990) Fremdsprachen richtig lernen. Mit einem Beitrag „Sprachen lernen – Pro und Contra“ [Learn foreign languages correctly. Article „Learning languages – pros and cons“]. Ehningen: Expert Verlag. (in German).
12. Macht, K. (1973) Problem: Unterrichtsmotivierung intrinsisch contra extrinsisch [Intrinsic and extrinsic motivation for learning]. Vienna: Youth and People. (in German).
13. Rosenfeld, G. (1971) Theorie und Praxis der Lernmotivation [Theory and practice of learning motivation]. Berlin: German publishing house of sciences. (in German).
14. Zimmermann, G. (1976) Motivation und Fremdsprachenunterricht [Motivation and teaching foreign languages]. In: Solmecke, Gert: Motivation im Fremdsprachenunterricht [Motivation in foreign language teaching process]. Paderborn: Schoeningh. (in German).

Отримано: 23 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 18 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 21 березня 2022 р.

e-mail: o.v.kholodenko@npu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-240-243

Холоденко О. В. Теоретичні аспекти професійної іншомовної підготовки у закладах вищої освіти в умовах міжкультурної інтеграції. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 240–243.

УДК: 378.147:81'243:316.4.063

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5839-969X>

Холоденко Олена Віталіївна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто питання теоретичного підґрунтя деяких теоретичних аспектів професійної іншомовної підготовки в умовах міжкультурної інтеграції. Розглянуто поняття «інтеграція» в загальному значенні та «міжкультурна інтеграція» як перетворююча взаємодія в межах культур. Охарактеризовано поняття «культура» та її місце в розумінні міжкультурних процесів. Визначено складності, які виникають в процесі міжкультурної інтеграції між суб'єктами різних соціокультурних середовищ. Наголошено на значущості професійної іншомовної підготовки у вищих закладах освіти для успішного виконання професійної діяльності в умовах міжкультурної інтеграції. Розглянуто мотиваційну складову здобувачів освіти щодо професійної іншомовної підготовки. Зазначено, що професійна іншомовна підготовка має включати знання лінгвокультурологічного змісту для формування іншомовної компетенції, яка крім мовних та мовленнєвих аспектів включатиме знання щодо соціально-професійних ролей, умінь та навички вести іншомовну професійну комунікацію відповідно до норм, правил та традицій іншомовного соціокультурного простору. Іншомовну професійну підготовку доцільно здійснювати через когнітивну, комунікативну та практичну діяльність.

Ключові слова: іншомовна професійна підготовка, міжкультурна інтеграція, культура, когнітивна діяльність, комунікативна діяльність, практична діяльність.

Olena Kholodenko,

PhD in pedagogics,

National Pedagogical Dragomanov University

THEORETICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TRAINING IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN INTERCULTURAL INTEGRATION CONDITIONS

The article considers the issues of theoretical basis of professional foreign language training theoretical aspects in the intercultural integration conditions. The concepts of "integration" in the general sense and "intercultural integration" as a transformative interaction within cultures are considered. The concept of "culture" and its place in the understanding of intercultural processes is described. The difficulties that arise in the process of intercultural integration between the subjects of different socio-cultural environments are identified. The importance of professional foreign language training in higher education institutions for the successful implementation of professional activities in the context of intercultural integration is emphasized. The motivational component of students in professional foreign language training is considered. It is noted that professional foreign language training should include knowledge of linguistic and cultural content for the formation skills and abilities to conduct foreign language professional communication in accordance with norms, rules and traditions. It is expedient to carry out foreign language training through cognitive, communicative and practical activity.

Keywords: foreign language training, intercultural integration, culture, cognitive activity, communicative activity, practical activity.

Постановка проблеми. Інтеграція України в глобальне співтовариство, зростання та розширення комунікації між представниками різних країн, мов, культур вимагають від нового покоління готовності до сприйняття елементів міжкультурної комунікації з метою перетворення процесу спільної взаємодії задля успішної життєдіяльності в умовах сьогодення. Зрозуміло, що це вимагає володіння низкою різноманітних знань, вмінь та навичок серед яких особливе місце посідає володіння іншомовною компетенцією. У закладах вищої освіти іншомовна компетенція, насамперед, формується протягом професійної іншомовної підготовки. Глобальні міжкультурні інтеграційні процеси у тій чи іншій мірі впливають на весь освітній процес у закладах вищої освіти, проте найбільшого впливу зазнає вивчення іноземних мов, оскільки мова є носієм культури певної країни, відображає її сутність, особливості, неповторність.

Отже, визначення навчальної стратегії та розробка навчально-методичного комплексу, що забезпечить відповідну професійну іншомовну підготовку в умовах міжкультурної інтеграції є надзвичайно важливою задачею для викладачів іноземних мов. Розуміння науко-методичного теоретичного підґрунтя є необхідним базисом для успішного розв'язання даної задачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття інтеграції можна зустріти в різних науках: соціальних, педагогічних, природничих, математичних тощо. Це поняття доволі глибоко і всебічного вивчалось науковцями різних наукових галузей. Так, у педагогіці вперше поняття «інтеграція» було використано Яном Амосом Каменським у видатній роботі «Велика дидактика», Й.-Г. Песталотці розглядав інтеграцію як метод навчання. К.Д. Ушинський поклав сутність поняття інтеграції в основу аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Американський педагог Дж. Гіббоне визначав інтеграцію як поєднання частин системи в єдине ціле задля отримання результату, який перевищуватиме значення окремих частин до їхньої взаємодії.

Сьогодні питання інтеграції в педагогіці і надалі залишається актуальним, не дарма багато дискусій точиться навколо питання інтеграційного підходу у навчанні.

Суспільні науки розглядають поняття інтеграції в рамках теорії міжнародного обміну та дослідження інтеграційних процесів у різних регіонах світу. Зазначенні питання інтеграційних процесів досліджували Д. Рікардо, Б. Олін, Р. Уотс та

ін. В природничому циклі, зокрема в біології, інтеграція розглядається як метод біологічного пізнання, який протилежний методу редукції. Аналогічно, як у математичних науках поняття інтеграції є протилежним поняттю диференціації.

В науковій літературі зустрічається багато визначень поняття інтеграції, проте на наш погляд, найбільш точним та універсальним є наступне визначення: інтеграція – це процес взаємопроникнення, об'єднання елементів у ціле, що веде до розвинутої системи, набуттю нових властивостей, перетворенню елементів всередині системи (Merkulova, Pridanova, 2016).

Якщо мова іде про взаємопроникнення та об'єднання елементів різних соціокультурних просторів ми говоримо про міжкультурну інтеграцію. Поняття міжкультурної інтеграції стало предметом дослідження з другої половини XX століття. Його вивчали Р. Бенедикт, Д. Лінтон, М. Малиновський, К. Самнер та ін. Питання міжкультурної взаємодії розглянуто Т. Татаренко як чинник структурної організації соціокультурного простору (Татаренко, 2009). Про необхідність крос-культурного підходу у визначенні стратегічного планування розвитку громад зазначено в роботі П. Брансона (Brunson, 2013).

Щодо питання організації професійної іншомовної підготовки в умовах міжкультурної інтеграції зазначимо, що це питання розглядалось у праці Я.В. Абсаямової, де авторка наголошує на необхідності розробки нової концепції навчання студентів іноземних мов, оскільки мова визначається фактором низки соціальних, економічних та культурних успіхів країни в цілому (Абсаямова, 2020:347). О. Юдіна, Р.Вязова, Л.Компанієць розглядають психологічні аспекти міжкультурної комунікації, акцентують увагу на особливості формування нової культури свідомості, визначають соціально-психологічні передумови іншомовної підготовки студентів до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації (Юдіна, Вязова, Компанієць, 2021:173). Проте питання теоретичного підґрунтя для глибинного розуміння взаємозв'язку між професійною іншомовною підготовкою та процесом міжкультурної інтеграції потребує більшого розгляду.

Мета статті. Розглянути сутність поняття міжкультурної інтеграції, з'ясувати психологічні та мовні причини ускладнення зазначеного процесу. Визначити місце та роль професійної іншомовної підготовки у міжкультурній інтеграції. Проаналізувати питання мотивації та ефективності когнітивної, комунікативної та практичної видів діяльності у процесі професійної іншомовної підготовки у закладах вищої освіти в умовах міжкультурної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Інтеграційні процеси пов'язані з активною, перетворюючою взаємодією. Міжкультурна інтеграція охоплює взаємодію в межах культур. Почнемо з розгляду поняття «культура». Культура – досить широке, складне та багатопланове явище, яке охоплює майже все, що створюється людьми, визнається суспільством. Як зазначається в довіднику з соціальної психології за редакцією В. Крисько, соціальна культура знаходить своє вираження як у матеріальній (споруди, знаряддя праці, книги, картини, предмети побуту, релігійні храми, предмети культу і таке ін.), так і нематеріальній, духовній (знання, ідеї, закони та норми, цінності та правила поведінки, мова, традиції, ритуали, звички і таке ін.) формах (Крисько, 2003:18). Культура суспільства збагачує особистість завдяки системі індивідуально-особистісних ціннісних орієнтацій та мотивів діяльності, формує внутрішній нормативно-регулятивний механізм, за допомогою якого окрема особистість налагоджує зв'язки з конкретним середовищем та суспільством в цілому шляхом активної, перетворюючої взаємодії (Холоденко, 2011).

Таким чином, з точки зору соціокультурного розуміння суті поняття інтеграції можна стверджувати, що міжкультурна інтеграція представляє собою сукупність специфічних процесів взаєморозуміння в процесі спілкування та подальшої соціальної взаємодії співрозмовників, які належать до різних культур, говорять різними мовами, мають інакше світосприйняття та низку мовних і соціокультурних відмінностей, проте кожен із співрозмовників розуміє і приймає цю «чужерідність» і прагне до спільної активної перетворюючої взаємодії.

Як було зазначено вище, міжкультурна інтеграція на особистісному рівні як правило починається з іншомовного спілкування. Повноцінне та якісне іншомовне спілкування можливе лише в разі сформованості іншомовної компетенції. Відомо, що іншомовна компетенція об'єднує в собі мовну компетенцію (фонетичну, лексичну, граматичну тощо), мовленнєву (компетенцію в аудіюванні, говорінні, читанні та письмі) та соціокультурну компетенцію (країнознавчу, лінгвокраїнознавчу тощо). Всі зазначені компетенції формуються у вищих навчальних закладах освіти протягом професійної іншомовної підготовки. Зрозуміло, що в разі формування саме іншомовної підготовки для професійних цілей велика увага приділяється оволодінню здобувачами освіти іншомовної професійної лексики та уміннями та навичками щодо моделювання комунікативних ситуацій з урахуванням особливостей тих чи інших комунікативних моделей поведінки та спілкування прийнятих у відповідних професійних сферах.

Завдяки міжкультурним аспектам спілкування здобувачі освіти оволодівають лінгвістичними маркерами соціальних стосунків, дотримуються соціально прийнятих форм звертання, ведення розмови, вживання відповідних висловлювань, що відповідає нормам, правилам та стандартам іншомовного спілкування (Холоденко, 2020). Так званий «діалог культур» потребує знання не лише своєї культури, а й культури країни мова якої вивчається. Цьому сприяє формування соціокультурної компетенції протягом процесу іншомовної підготовки здобувачів освіти. Соціокультурна компетенція є ефективним засобом формування фахівця немовного профіля, орієнтованого на міжнародну діяльність, фахівця, який усвідомлює цілісність світу, значущість міжкультурної взаємодії.

Проте цей процес доволі непростий. Насамперед, це обумовлено усталеними моделями поведінки притаманним тому чи іншому соціокультурному середовищу. На це звертали увагу у наукових працях В. Манакін, Г. Трейгер, Є. Холл та інші. Вони стверджували, що моделі поведінки особистості формуються в процесі виховання у соціокультурному середовищі через комунікацію та з урахуванням норм та правил спілкування конкретного соціуму. Недотримання або порушення цих норм та правил може привести до непорозуміння та перешкоджанню успішному комунікативному процесу.

В свою чергу В. Гумбольдт підкреслював, що мова є тим засобом, який матеріалізує картину світу, який формує свідомість. Мова для нації виступає в ролі засобу оригінального, властивого лише цій певній нації способу мислення та світосприйняття. Іншими словами за Гумбольдтом, різні мови – це різне бачення однієї й тієї самої речі.

Таким чином, дуже важливо в процесі професійної іншомовної підготовки здобувачів освіти звертати увагу не лише на вербальні, а й на невербальні засоби спілкування, норми та правила комунікативної поведінки прийняті у іншомовному соціокультурному середовищі, на ментально-психологічні особливості тощо.

Психологи визначають, що ще з дитинства в кожному з нас формується належність до певної соціальної групи, яка сприймається як «своя», і відповідно, пов'язана із відчуттям безпеки та надійності. «Чуже» викликає тривожність та відчуття небезпеки. Це складники процесу самоідентифікації і в людській свідомості мають архаїчну природу. Розуміючи ці особливості людської психіки, дуже важливо спрямувати роботу з іншомовної підготовки таким чином, щоб зменшити бар'єр у сприйнятті іншомовного контексту, автентичного змісту чи у виконанні комунікативної ролі протягом іншомовного спілкування.

Таким чином, в умовах міжкультурної інтеграції, з одного боку у сучасному глобальному світі щоденно засобом комунікації відбувається тісна взаємодія людей різних країн, культур, мов, людей з відмінними ментальними, соціокультурними, історичними та навіть географічними аспектами, з іншого – міжкультурний інтеграційний процес потребує, щоб комунікація при іншомовному спілкуванні відбувалася з розумінням та усвідомленням, а головне із гнучкістю сприйняття людиною певних стереотипів іншої культури, можливо іншої картини світу, відмінного змісту мислення людей, які говорять іноземною мовою. Як цього досягти в умовах професійної іншомовної підготовки у закладах вищої освіти та які види діяльності є найбільш ефективними у зазначеному процесі?

Насамперед, на нашу думку, треба починати з процесу мотивації. У науковому дослідженні Л. Середюк детально досліджено процес формування мотивів для оптимізації процесу особистісного самовираження юнаків та дівчат (Середюк, 2002). Дійсно, що самовираження для молодшої людини є потужним мотиваційним фактором, який може використати педагог задля спонукання здобувачів освіти до міжособистісної чи групової іншомовної взаємодії в умовах міжкультурного спілкування. Будь яка взаємодія ґрунтується на діяльнісному підході. На нашу думку, найбільш ефективними у мотивуванні особистісного самовираження молодих людей через здійснення успішної іншомовної взаємодії є когнітивна, комунікативна та практична діяльність.

Когнітивна діяльність – це система особливостей пізнавальної, перш за все аналітико-синтетичної діяльності, організації пам'яті, стратегії вибору засобів і способів дій та прийняття рішень.

Такий вид діяльності є необхідним в умовах міжкультурної інтеграції, оскільки дозволяє пізнати особливості іншомовного соціокультурного середовища як середовища життєдіяльності іншої людської спільноти, його історії, архетипів, етнічних чи національних особливостей, форм і способів організації життя й діяльності людей, особливостей їх ментального мислення, норм поведінки та пріоритетних цінностей.

Когнітивна діяльність протягом вивчення іноземної мови тісно пов'язана з лінгвокультурологічним підходом навчання, який у лінгвістиці пов'язує мову та культуру. Лінгвокультурологія як наука займається історичним та сучасним розвитком мови через особливості духовної культури. Як зазначалось вище, глобалізація призвела до необхідності врахування світоглядних розбіжностей представників різних культур. Мова як засіб зберігання колективного досвіду, закодованого в словах, дозволяє його осмислити (Маслова, 2001).

Цей важливий пізнавальний процес у професійній іншомовній підготовці може здійснюватися і протягом іншомовної комунікативної діяльності здобувачів освіти. Практична ціль комунікативної діяльності, на нашу думку, полягає в тому, що спілкування як вид комунікативної діяльності слугує здійсненню пізнання, сприяє розвитку індивідуальних рис особистості. При правильній організації комунікативного простору та комунікативних моделей сприяє виховному процесу, є способом формування певного досвіду, формує стійкі комунікативні вміння та навички. Протягом іншомовної підготовки під час комунікативної діяльності здобувачі освіти об'єднують або інтегрують мовні та мовленнєві уміння та навички, формують у свідомості цілісну картину іншомовного світу.

У процесі спілкування протягом іншомовної підготовки здобувачами освіти здійснюється «примірювання» різних соціальних та професійних ролей, усвідомлюються ціннісні орієнтири іншомовного середовища, формується внутрішня позиція до себе та навколишнього світу, засвоюється соціальний та професійний досвід іншомовного соціокультурного середовища.

Застосовуючи такий підхід, викладач здійснює стимулюючий процес до оволодіння студентами іноземної мови та її використання у практичній діяльності професійного спрямування.

Практична діяльність є основою міжособистісної або міжгрупової взаємодії. Саме активна, перетворююча взаємодія складає сутність інтеграції. Коли ми говоримо про міжкультурну інтеграцію в глобальному світі та визначаємо місце іншомовної підготовки студентів для професійної взаємодії за даних умов, ми усвідомлюємо, що насамперед, вищі навчальні заклади освіти мають підготувати фахівця, який буде спроможним здійснювати професійну діяльність, правильно її організовувати та впроваджувати через сформовані мовні знання, комунікативні уміння і навички та засвоєний досвід виконання певних соціально-професійних ролей, які опрацьовувались під час занять з іноземної мови.

Наш практичний досвід включає широке застосування у навчанні іноземної мови методу проекту. Метод проекту або проектний метод як його ще називають, на нашу думку, є тим методом, який включає такі форми і засоби навчання, які цілком успішно забезпечують професійну іншомовну підготовку до практичної професійної діяльності з використанням іноземної мови в умовах сучасної міжкультурної інтеграції.

Цей метод передбачає використання низки додаткових методів навчання, а саме пошукового, дослідницького, проблемного тощо. Цей метод дозволяє інтегрувати іншомовні знання у знання професійні. Крім того, метод проекту дозволяє здобувачу освіти самостійно контролювати свої знання, здійснювати реалізацію творчих здібностей, самостійно здійснювати планування роботи, її структурування, здійснювати time management тощо.

В суті метод проекту містить інтегрований підхід, оскільки вимагає інтеграцію базових знань для роботи над проектом, уміння інтегруватися у дослідницький пошук, визначати значущість передбачуваних результатів, обирати місце та форми індивідуальної та групової роботи, визначати методи роботи над проектом, аналізу даних, уміння підводити підсумки, формулювати висновки та здійснювати презентацію продукту проектною роботи. Якщо взяти до уваги, що студенти вищих навчальних закладів освіти протягом професійної іншомовної підготовки братимуть участь у спільних міжнародних проєктах, можна з впевненістю стверджувати, що ґрунтуючись на вище представлених теоретичних засадах, відбуватиметься активна міжкультурна взаємодія з використанням професійного іншомовного спілкування, реалізацією практичного застосування прийнятих в іншомовному соціокультурному просторі форм, засобів, норм та правил комунікації на основі

отриманих та засвоєних знань лінгвокультурологічного змісту. Отже, таким чином буде успішно відбуватись професійна іншомовна діяльність в умовах глобальної міжкультурної інтеграції.

Висновки. Міжкультурна інтеграція процес який охоплює весь глобальний світ. Він передбачає активну взаємодію в усіх сферах людської діяльності із залученням професіоналів високого рівня. Серед найважливіших складових професійної підготовки у вищих навчальних закладах особливе місце посідає іншомовна підготовка, оскільки саме іноземними мовами здійснюється професійна взаємодія в умовах міжкультурної інтеграції. Отже, навчання іноземної мови професійного спрямування має відбуватися з обов'язковим здобуттям знань лінгвокраїнознавчого та культурологічного змісту. Це необхідно, для глибинного усвідомлення ментального мислення носіїв мов, розуміння їх картини світосприйняття, оволодіння уміннями та навичками комунікативної поведінки відповідно до норм, правил та традицій, прийнятих у іншомовному соціокультурному середовищі. Без розуміння цих особливостей, навіть при високому рівні володіння іноземною мовою, спілкування буде неповним та неприродним.

Для успішної роботи викладача у цьому напрямку треба враховувати мотиваційні аспекти до навчання, а також спрямувати роботу здобувачів освіти на когнітивну діяльність з метою поглиблення знань соціокультурного змісту, комунікативну діяльність для відпрацювання комунікативних моделей поведінки з урахуванням норм та правил, практичну діяльність, спрямовану на здійснення проєктів професійних галузей іноземною мовою.

Джерела та література:

1. Абсаямова Я. В. Проблеми іншомовної підготовки фахівця в умовах міжкультурної інтеграції. *Інтелектуальна та емоційна складові навчання іноземних мов: новітні тенденції і виклики для вищої школи : тези допов. VI щоріч. Міжнар. наук.-практ. конфер. (м. Київ, 5 черв. 2020 р.)*. Київ: НАУ, 2020. С. 347–350.
2. Крысько В. Г. Словарь-справочник по социальной психологии. СПб.: Питер, 2003. 416 с.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология. М.: Академия, 2001. 208 с.
4. Середюк Л. А. Педагогічні умови оптимізації процесу особистісного самовираження старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання». К., 2002. 18 с.
5. Холоденко О. В. Педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі: дис... канд. пед. наук: 13.00.05 «Соціальна педагогіка». К., 2011. 227 с.
6. Холоденко О. В., Панов С. Ф., Смольнікова О. Г. Формування соціокультурної компетенції студентів ЗВО в процесі вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія : зб. наук. пр. / Міжнар. гуманіт. ун-т. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2020. № 46, т. 2. С. 169–172.*
7. Юдіна О. В., Вязова Р. В., Компанієць Л. Г. Іншомовна підготовка здобувачів вищої освіти до професійно орієнтованої міжкультурної комунікації. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 12(80). С. 173–176.
8. Brunson P. R. Building Intercultural Strategies with Citizens: The Community Based Results Accountability Approach. Handbook. – EU: Center for the Study of Social Policy, 2013 32 pages.
9. L.P. Merkulova, M.V. Pridanova Conceptual Logic of Intercultural Integration. *International Research Journal*. 2016. URL: <https://research-journal.org/en/pedagogy-en/konceptualnaya-logika-mezhkulturnoj-integracii/> (дата звернення 19.02.2022).

Використані інтернет ресурси:

10. <https://naurok.com.ua/sutnist-integraci-v-doslidzhenniah-vchenih-228371.html>
11. https://apiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tatarenko_mizhkulturna.pdf

References:

1. Absalyamova Ya. V. Problemy inshomovnoyi pidhotovky fakhivtsya v umovakh mizhkul'turnoyi intehtatsiyi. *Intelektual'na ta emotsiynna skladovi navchannya inozemnykh mov: novitni tendentsiyi i vyklyky dlya vyshchoyi shkoly : tezy dopovidey VI shchorichnoyi Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi (m. Kyiv, 5 chervnya 2020 r.)*. Kyiv: NAU, 2020. S. 347–350.
2. Krysko V. G. Slovar'-spravochnik po sotsial'noy psikhologii. SPb.: Piter, 2003. 416 s.
3. Maslova V. A. Lingvokul'turologiya. M.: Akademiya, 2001. 208 s.
4. Seredyuk L. A. Pedagogichni umovy optymizatsiyi protsesu osobystisnoho samovyrazhennya starshoklasnykiv : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.07 «Teoriya ta metodyka vykhovannya». K., 2002. 18 s.
5. Kholodenko O. V. Pedagogichni umovy sotsial'noyi adaptatsiyi vypusknnykiv shkyl-internativ u sotsiokul'turnomu seredovyschi: dys... kand. ped. nauk: 13.00.05 «Sotsial'na pedahohika». K., 2011. 227 s.
6. Kholodenko O. V., Panov S. F., Smol'nikova O. H. Formuvannya sotsiokul'turnoyi kompetentsiyi studentiv ZVO v protsesi vyvchennya inozemnoyi movy. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya Filolohiya : zb. nauk. pr. / Mizhnar. humanit. un-t. Odesa: Mizhnarodnyy humanitarnyy universytet, 2020. № 46, t. 2. S. 169–172.*
7. Yudina O. V., Vyazova R. V., Kompaniyets' L. H. Inshomovna pidhotovka zdobuvachiv vyshchoyi osvity do profesiyno oriyentovanoyi mizhkul'turnoyi komunikatsiyi. *Naukovy zapysky Natsional'noho universytetu «Ostroz'ka akademiya»: seriya «Filolohiya»*. Ostroh: Vyd-vo NaUOA, 2021. Vyp. 12(80). S. 173–176.
8. Brunson P. R. Building Intercultural Strategies with Citizens: The Community Based Results Accountability Approach. Handbook. – EU: Center for the Study of Social Policy, 2013 32 pages.
9. L.P. Merkulova, M.V. Pridanova Conceptual Logic of Intercultural Integration. *International Research Journal*. 2016. URL: <https://research-journal.org/en/pedagogy-en/konceptualnaya-logika-mezhkulturnoj-integracii/>

Internet resources:

10. <https://naurok.com.ua/sutnist-integraci-v-doslidzhenniah-vchenih-228371.html>
11. https://apiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/tatarenko_mizhkulturna.pdf

Отримано: 1 квітня 2022 р.

Прорецензовано: 11 квітня 2022 р.

Прийнято до друку: 13 квітня 2022 р.

e-mail: shtohman@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-244-247

Штохман Л. М. Специфіка викладання предмету «Література зарубіжних країн» у ЗВО. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 244–247.

УДК: 372.881.1

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8887-8015>

Web of Science Researcher ID AAX-1092-2021

Штохман Лілія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет

СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ «ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН» У ЗВО

У статті розглядається питання викладання предмету «Література зарубіжних країн» у ЗВО. Використання цілого комплексу органічно поєднаних між собою методів викладання предмету дозволяє як докладно та ефективно опрацювати літературні твори, так і поглиблювати зацікавленість студентів літературою. Також робота на заняттях з літератури із художніми творами англійською мовою в оригіналі та їх аналіз дає змогу студентам на їх основі ефективно вивчати саму іноземну мову. Літературні тексти є багатим лінгвістичним джерелом і можуть бути цінними для практикування всіх чотирьох видів діяльності – читання, говоріння, слухання та письма, адже представляють практичне застосування граматичних структур та багатий вокабуляр. Щоб опрацювання літературних текстів стало якомога ефективнішим, необхідно відповідально підходити до підготовки студентів до роботи над текстом. Особиста мотивація до роботи із літературними текстами є одним із ключових факторів, що визначають її успішність. Підготовка студентів до роботи із твором літератури повинна включати в себе допомогу у переході від роботи над адаптованим до роботи з оригінальним текстом. Використання текстів в оригіналі як доповнення до адаптованих чи перекладених є ефективним прийомом підвищення мотивації. Допомога викладача є важливою в роботі із різними прийомами та видами читання, з незнайомими словами чи конструкціями. Важливими є завдання до тексту, що вивчається і те, наскільки він є відповідним для студентів – за часом, реаліями чи лексикою.

Ключові слова: література, викладання, текст, підхід, мотивація, завдання, метод.

Liliia M. Shtokhman,
Candidate of Philology (PhD), associate professor,
West ukrainian national university

PECULIARITIES OF A FOREIGN LITERATURE TEACHING IN HIGHER EDUCATION

The article deals with the issue of teaching foreign literature. The role of literature in a classroom has been re-assessed recently and many now view literary texts as providing rich linguistic input, effective stimuli for students to express themselves in other languages and a potential source of learner motivation. The literature used in classrooms today is no longer restricted to canonical texts from certain countries e.g. UK, USA, but includes the work of writers from a diverse range of countries and cultures using different forms of English. Literary texts can be studied in their original forms or in simplified or abridged versions. An increasing number of stories in English are written specifically for learners of other languages. Literary texts provide opportunities for multi-sensorial classroom experiences and can appeal to learners with different learning styles. Literary texts offer a rich source of linguistic input and can help learners to practise the four skills – speaking, listening, reading and writing – in addition to exemplifying grammatical structures and presenting new vocabulary. Teachers should be ready to provide a background for the reading to take place. In an ideal situation, the preparation would help motivate the student to want to read, and a bit of creative imagination would also be required here.

Keywords: literature, teaching, text, approach, motivation, task, method.

Постановка проблеми. Вивчення літератури так само, як і вивчення лінгвістичних курсів, безпосередньо пов'язане із становленням та розвитком особистості студента. Наявність багатомовного й полікультурного середовища в усіх європейських країнах продукували ідею гнучкого підходу до викладання багатьох дисциплін. Тому впровадження в освітній процес ЗВО інноваційних педагогічних технологій є одним із пріоритетних напрямів розвитку освітньої системи України у 21 столітті. Для підвищення ефективності навчання у ВНЗ і для реалізації принципу творчої пізнавальної активності студентів науковці наголошують на необхідності розвитку семінарських занять від класичної форми до інтегративної форми організації навчальної діяльності студента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до дидактичної теорії, у руслі якої здійснюється процес навчання, визначаються особливості підготовки і проведення семінару. Досить докладно описана їхня специфіка в пояснювально-ілюстративному і проблемному навчанні (І. Я. Лернер, А. М. Матюшкін, М. І. Махмутов, І. М. Черг та ін.). Його суть полягає у виході за межі сучасного світогляду, інтегруванні традиційного і нетрадиційного знання, у пошуку нестандартних шляхів вирішення професійних задач, посиленні суб'єктивної поведінки студента (С. О. Сисоєва, В. В. Рибалка, О. М. Піхота). Теоретичні і практичні аспекти педагогічних технологій розглядаються у працях В. Безпалька, І. Богданової, О. Гохберг, В. Гузєєва, І. Дичківської, М. Кларк та інших науковців [8; 13].

Формулювання цілей статті. З огляду на це, метою нашої статті є огляд особливостей, деяких аспектів та прийомів викладання літератури у ЗВО, представлених у працях західних педагогів-науковців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визнано, що методика викладання літератури, використовуючи досягнення інших наук (літературознавства, педагогіки, психології, філософії, соціології, естетики тощо), намагається визначити основні тенденції практичної роботи, спрямувати цю роботу у певне русло, надати викладачу відповідні методи та прийоми, щоб подолати байдужість учнів до вивчення літератури та перетворити їх на зацікавлених читачів.

Успішна навчальна діяльність під час практичного заняття, як наголошує ряд науковців, є гнучким процесом, що вимагає використання різних методів роботи зі студентами. Велику роль відіграє у цьому креативність викладача і підбір різноманітних джерел, серед яких автентичні аудіо- та відеоматеріали, завдяки чому рівень інтересу до уроків не послаблюється.

За словами українського дослідника Ф. Штейнбука, навіть традиційне викладання літератури вимагає різних підходів – що вимогу диктує перекладний характер творів, які складають зміст програм із зарубіжної літератури. Тому кваліфіковано підготовлений та проведений урок завжди передбачає використання цілого комплексу органічно поєднаних між собою методів. І саме це поєднання дозволяє як докладно та ефективно опрацювати літературний твір, так і не переключити зацікавленість учнів літературою [14, с. 39-40].

Робота на заняттях з літератури із художніми творами англійською мовою в оригіналі та їх аналіз, також дає змогу студентам на їх основі ефективно вивчати саму мову. Літературні тексти є багатим лінгвістичним джерелом і можуть бути цінними для практикування всіх чотирьох видів діяльності – читання, говоріння, слухання та письма крім того, що представляють практичне застосування граматичних структур та багатий вокабуляр. Така практика, за словами Ф. О'Коннел, переживає відродження із низки причин, і багато викладачів тепер розглядають літературні тексти як потужне лінгвістичне джерело, ефективний стимул висловлення власної точки зору для студентів та потенційне джерело їх мотивації [7].

У книзі "Teaching literature overseas: language-based approaches" автори розглядають питання викладання англійської літератури в контексті викладання мови. Вони описують часте припущення про те, що працювати з літературою в оригіналі зможуть лише ті студенти, що досконало вивчили мову, тому в процесі її опанування їх не потрібно «завантажувати» літературними текстами. Як наслідок, за дослідженнями вчених, такі студенти погано підготовані до майбутньої роботи з літературою та позбавлені багатьох потенційно ефективних видів діяльності під час вивчення мови [2, с.53].

Як зазначає Ф. Штейнбук, основна проблема, що її повинен вирішувати учитель.. – це проблема такого поєднання читання та аналізу, яке, з одного боку, сприяло б зацікавленню як першим, так і другим, а з другого боку, створювало б умови для пізнавальної діяльності. Або, простіше кажучи, завдання учителя полягає у тому, щоб заохотити учнів до читання, яке... спонукало б їх до аналітичної діяльності [14, с. 42]. Він також зауважує, що «Проблемне навчання дозволяє оптимізувати навчальний процес, тому що сприяє активному включенню у цей процес усіх до нього причетних, тобто і учителя, і, щонайголовніше, учнів, які у такий спосіб отримують заохочувальний імпульс як до читання, так і до аналітичної діяльності. Причому остання за таких умов не заперечує можливості естетичного сприйняття твору» [там само].

Науковець Джон Макрей (John McRae) у своїй праці «Literature with a small «l»» проводить розрізнення між Літературою з великої літери (класичні тексти- Шекспір, Дікенс та інші) та літературою з малої, до якої входять популярні твори, байки, вірші. Література, що використовується тепер на заняттях, більше не обмежується канонічними текстами літератури певних країн, а включає в себе роботи письменників різних країн та культур, що використовують різноманітні форми англійської.

Він називає літературні тексти репрезентативними, радше ніж референтивними. Референтивна мова передає інформацію швидше на одному рівні і є інформативною, тоді як репрезентативна мова літературних текстів глибше залучає студентів і підключає їх емоції, як і когнітивні якості. Вони допомагають студентам використовувати їхню уяву, підключати емпатію щодо інших, що в результаті допомагає розвинути їх власну креативність [5].

Літературні тексти можуть вивчатися в оригіналі чи у скороченій або спрощеній версії. А велику кількість творів англійською пишуть спеціально із навчальною метою. Вони забезпечують можливості мультисенсорного досвіду і тому чудово сприймаються студентами різних типів сприймання навчальної інформації.

За спостереженнями педагога-практика А. Пулвернеса (Pulverness), перед використанням тексту в оригіналі на занятті варто ознайомити студентів із його темою, новими словами та запропонувати завдання, щоб підвищити інтерес до тексту та зацікавити. А крім того:

- Мінімізувати втручання викладача в процес читання,
- Наголосити на стилістичних особливостях тексту,
- Привернути увагу студентів до прийомів, які використовує автор для досягнення певних ефектів,
- Надати необхідну допомогу для виконання творчих завдань на основі тексту,
- Запропонувати студентам видозмінити текст,
- Перелік різних варіантів завдань після опрацювання тексту є ефективним засобом вибору креативної діяльності і виявлення творчих талантів, адже свідомий вибір твору та видів роботи з ним, є запорукою інтересу до літератури в загальному [9].

Педагог-практик Ф. О'Коннел (O'Connell) у своїй статті «Get lit up: literature as a teacher's best friend» стверджує, що для того, аби опрацювання літературних текстів стало якомога ефективнішим, необхідно відповідально підійти до підготовки студентів до роботи над текстом, щоб цей досвід став для них тільки позитивним та цікавим, враховуючи особливості різного сприйняття тексту різними людьми [6].

Його колега П. Бредок (Braddock) у своїй статті «Text and activity» підтримує точку зору про те, що разом із пошуком відповідного матеріалу для заняття- художнього тексту- важливими є і завдання до нього і те, наскільки він є відповідним для студентів – за часом, реаліями чи лексикою, що вивчається [1].

Він пише про метод «текст і діяльність», що є найпростішим способом роботи з творами літератури на занятті. Він радить передусім провести підготовчу роботу і мотивувати студентів до читання того чи іншого твору. Про мотивацію до читання пише також Гейл Еліс (Gail Ellis), яка передусім наголошує на необхідності викликати у студентів внутрішню мотивацію, адже вона є одним із ключових факторів, що визначають успішність тої чи іншої діяльності [3].

Саме мотивація стимулює розпочати читання нового тексту, а потім не кинути це заняття. І непростим завданням викладача є мотивувати студентів, в кожного з яких свій власний емоційний і психологічний досвід. Вона пропонує використовувати автентичну літератури як доповнення до адаптованої. Крім цього дослідниця наголошує на створенні так званих мотиваційних умов:

- Створення сприятливої для навчання атмосфери, адже такий контекст є чудовою базою для відкриття потенціалу студентів;

• Встановлення правил співпраці та утворення груп спостереження із врахуванням особистих інтересів, рівня підготовки та зацікавленості студентів.

Для стимулювання внутрішньої мотивації студентів перед роботою з текстом вона також радить обґрунтувати підстави для вибору саме цього літературного твору – наочне представлення багатства оригінальної мови дозволить покращити мовну компетентність та асиміляцію пасивного вокабуляру; отримати відомості про національну культуру носіїв мови та сприяти загальній меті вивчення іноземної мови. Окрема увага до відмінностей між ефектом від автентичного та адаптованого тексту дозволить прояснити можливі відмінності у їх сприйнятті.

Педагог також радить залучати студентів до вибору тексту – у випадку роботи з оповіданнями надати короткий опис кожного з можливих та організувати голосування, що дозволить студентам поділитись на групи та за можливості працювати з обраним твором, що дає студентам більше відчуття власної відповідальності за роботу, що виконується. Вибір відповідного тексту є важливим, адже завдання надто низького рівня складності призводять до втрати інтересу та апатії, а надто високого – можуть стати причиною стресу та надмірної тривоги, а їх виконання допомагає особистісному росту та відчуттю власного успіху [там само].

Підготовка студентів до роботи із твором літератури, за спостереженнями дослідників, повинна включати в себе допомогу передусім у переході від роботи над адаптованим до роботи з оригінальним текстом – викладач може запевнити студентів у своїй допомозі в роботі із прийомами та видами читання, з незнайомими словами чи конструкціями та нагадати про те, що для розуміння змісту необов'язковим є стовідсоткове розуміння всіх слів. У цьому може допомогти використання підказок із контексту, адже розвиток впевненості та креативності студентів у проблемній ситуації залежить значним чином від викладача [10].

На початковому етапі опрацювання твору зображення до одної з його сцен чи зачитування його уривку може стати стимулом до пробудження інтересу до нього, до подій, що описуються, чи персонажів. Такий вступ навіть без його додаткового пояснення та зацікавленість ним може стати вагомим стимулом та чинником подальшої залученості студента до роботи з текстом. Як вступний прийом Гейл Еліс (Gail Ellis) радить використати мелодію чи звукові ефекти до фільму, якщо твір було екранізовано. Таку ж роль може виконувати назва, зображення на обкладинці, інформація про автора, зміст, заголовки частин чи ілюстрації у книзі. Інтерес до твору стимулюється також інформацією про цікавий вокабуляр, персонажів чи місце подій, запитаннями про жанр чи сюжет, виходячи із вже відомих фактів про нього [3].

Педагог-практик навіть радить запропонувати студентам передбачити фінал історії та підготувати постер, розіграти виставу, написати відгук чи створити телешоу. Розуміючи, що їхня робота є корисною та значущою, студенти разом з тим зможуть більше запам'ятати і зануритись у твір глибше.

У своїй статті вона наголошує, що мотивація є одним із ключових факторів, які визначають рівень та ефективність засвоєння іноземної мови. Саме мотивація є головним стимулом для початку вивчення мови, а потім для того, щоб продовжувати та не втратити інтересу до неї. Без достатнього рівня мотивації навіть студенти із найкращим рівнем підготовки не можуть досягнути довгострокових цілей. Утримувати високий рівень мотивації педагог радить за допомогою різноманітних завдань із різними формами відповідей, що допомагає подолати проблему неоднакового рівня підготовки та несхожих інтересів у групі і таким чином підтримувати їхню самооцінку та впевненість.

Вона також радить викладачам вести контроль за процесом та ефективністю читання – його об'ємом та засвоєнням, таким чином коригуючи подальші завдання та способи мотивування. Це має бути взаємозв'язок між прочитаним матеріалом, їхнім аналізом та обговоренням, і на кожному з етапів не обійтись без допомоги викладача. Сприйняття та інтерпретації повинні бути різними, а обмінюватись ними необхідно для ефективного інтерактивного навчання з метою опанування мови, культури та загального розвитку [там само].

У читацький щоденник крім особистих вражень та записів можна вносити результати та спостереження щодо роботи, зробленої на заняттях чи поза ними. До них можуть входити такі розділи:

- Сюжет – ключові моменти фабули, очікування та враження після прочитання. Це також допомагає розвивати навички узагальнення та систематизування;

- Вокабуляр – студенти занововують нові, незвичні, корисні чи спеціалізовані слова;

- Персонажі – короткі записи про героїв, їх значущість у сюжеті, розвиток та фінал, враження про них, роздуми, очікування та результати;

- Час і місце – може бути занотована інформація про подорожі, деталі часових рамок та їх опис;

- Нарація – тип оповіді та точки зору, жанр;

- Ілюстрації – коментарі з приводу їх ролі у сприйнятті, розумінні твору та задоволенні від нього;

- Стиль – архаїзми, гумор, розмовні слова, діалекти, спеціалізована лексика, об'єм розділів та їх влаштування;

- Оцінка – враження від прочитаного.

Засоби мультимедіа також додають мотиваційного ефекту з допомогою прив'язки до фільму чи аудіо, в Інтернеті також є інформація про автора, сам твір чи історичні деталі або пов'язані теми. Все це може використовуватись викладачем чи самими студентами у підготовці чи презентуванні різного роду завдань чи проєктів.

Під час підведення підсумків роботи педагог радить оголошувати результати, що може також стати мотивом до ефектної індивідуальної чи групової роботи. Дуже корисно, за його спостереженнями, заохочувати позитивну але чесну та об'єктивну самооцінку, адже незаслужена похвала чи покарання мають однаково негативний вплив.

Підхід до мотивування як процесу і оцінка того, як його етапи впливають один на одного може розвинути у студентів звичку читання завдяки розвитку їх самосвідомості, незалежності, компетентності і, в результаті, мотивації до роботи над наступним автентичним текстом [3].

Педагог-практик К. Сمارт (Smart) розглядає питання роботи з поетичними творами на занятті зі студентами будь-якого рівня підготовки. Одним із найважливіших етапів вона визначає вибір твору із врахуванням інтересів, потреб та мовної підготовки. Робота із поезією, за її словами, поглиблює розуміння іншомовної культури через відчуття ритму, звуків, активне слухання та активне читання. Як підготовку до опрацювання поетичного твору можна запропонувати студентам перед-

бачити тему чи інші характеристики вірша після його обговорення чи прослуховування розмови експертів або інтерв'ю з автором.

Вона наголошує, що власний ентузіазм викладача є ключовим фактором у будь-якій діяльності, що стосується вивчення літератури на занятті, тому важливо заохочувати студентів до слухання для задоволення чи то поезії, чи віршів, покладених на музику – пісень, що призводить як до підвищення мотивації, засвоєння нових слів та виразів, так і до відчуття власної самостійності.

Для активного читання хорошим матеріалом можуть стати не лише літературні твори, а й біографія автора, критичні матеріали, аналіз дискурсу, вивчення значення нових слів чи ідей з контексту твору.

Педагог радить відповідально підходити до вибору твору, адже, за її словами, неправильно обраний твір є навіть гіршим варіантом, ніж його відсутність. Також вона наголошує, що саме віршовані твори є якнайкращим засобом розвинути відчуття мови та любов до неї. Як на початковому, так і на вищому рівні володіння мовою студенти можуть бути задоволені своїм розумінням та читанням поетичних творів в оригіналі [12].

Висновки. Отож, як доводить практичний досвід, справді кваліфіковано підготовлений та проведений урок завжди передбачає використання цілого комплексу органічно поєднаних між собою методів. І саме це поєднання дозволяє як докладно та ефективно опрацювати літературний твір, так і не перекреслити зацікавленість студентів літературою.

Джерела та література:

1. Braddock Paul Text and activity. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/text-activity>
3. Brumfit C. J., Ed. Teaching Literature Overseas. Language-Based Approaches. London, 1983. 139 p.
4. Ellis G. Motivating pupils to read, URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/motivating-pupils-read-2>
5. Maley A. 'Literature in the language classroom' in The Cambridge Guide to Teaching ESOL, Cambridge University Press. 2001.
6. McRae J. Literature with a small 'I', Macmillan Education. 1994.
7. O'Connell Fitch Get lit up: literature as a teacher's best friend. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/get-lit-literature-a-teachers-best-friend>
8. O'Connell Fitch Using literature- an introduction. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/using-literature-introduction>
9. Пометун О., Пироженко Л. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід. К., 2002.
10. Pulverness, A 'Literature' in English Teaching Professional, October, Issue 29, Modern English Publishing – 2003.
11. Rixon, S. 'What is «Too Difficult» for young learners of English to understand?'. *The Journal*. Vol. 2, № 1. TESOL France in association with the British Council, 1995.
12. Saumell Vicky Approaching literature with an open mind. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/blogs/vicky-saumell/vicky-saumell-approaching-literature-open-mind>
13. Smart Christina Using poems to develop receptive skills. URL: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/using-poems-develop-receptive-skills>
14. Ходцева А. О. Особливості формування професійних комунікативних навичок в курсі ділової англійської мови. *Сучасні технології викладання іноземних мов у професійній підготовці фахівців: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер.* Київ, 2010. С. 192 – 199. URL: <http://dspace.uabs.edu.ua/jsrui/handle/123456789/5738>
15. Штейнбук Фелікс Методика викладання зарубіжної літератури в школі. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 278 с.

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: shtohman@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-248-251

Новоселецька С. В., Яковчук Т. В. Мовні особливості американського та українського студентського сленгу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 248–251.

УДК: 81'276.5:378.18.

Новоселецька Світлана Володимирівна,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри англійської мови та літератури,
Національний університет «Острозька академія»
Яковчук Тетяна Володимирівна,
викладач англійської мови,
кафедри міжнародної мовної комунікації,
Національний університет «Острозька академія»

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ

У статті проаналізовано особливості вживання та функціонування молодіжного сленгу американського та українського. Висвітлено походження поняття «сленг», проаналізовано його види, семантичні та функціональні характеристики сленгових лексичних одиниць, виявлення семантичних відмінностей між сленгом та іншими шарами вузьковживаної лексики, названо особливості їх категорій та вивчено сленгові терміни в різних сферах спілкування. Сленг – це розмовне слово, яке вважається нижче загальноприйнятого стандарту; це слова стандартної мови не вживають або вони мають своєрідний зміст. У роботі зазначено, що сленгізми вирізняються: експресивністю, грубуватістю, гумористичністю, часто нерозрізнений, але описовий, словниковий запас, який можна застосувати до всіх рівнів низького стилістичного тону. Сленгові слова та вирази емоційно насичені і часто використовуються як метафори. Сленг – це слово, лексика якого змінюється занадто швидко. Якщо слово чи вираз втрачають свою новизну, його замінюють новим сленгом. Це особлива лексика. Для сленгу притаманно те, що він завжди оновлюється. Молодіжний сленг вирізняється жвавістю, гнучкістю й несподіваною дотепністю. Сленг – це постійне новоутворення слів, який користується принципом мовної гри. Досліджено, що сленг популярний серед молоді. Молодь вживає сленг у повсякденному житті, тому що прагнуть бути сучасними та стильними. Багато інших людей використовують сленг, який свідчить про засіб спілкування.

Ключові слова: сленг, сленгізм, американська англійська мова, українські сленгізми жаргонізми, неологізми.

Svitlana Novoseletska,
PhD in Psychological Sciences, Associate Professor at the Department of English Language and Literature,
The National University of Ostroh Academy
Tetiana Yakovchuk,
lecturer of International Language Communication Department,
The National University of Ostroh Academy

LINGUISTIC FEATURES OF AMERICAN AND UKRAINIAN STUDENT SLANG

The article analyzes specific features of the use and functioning of youth slang in the United States and Ukraine. The origin of the concept of "slang" is covered, its types, semantic and functional characteristics of slang units, identification of semantic differences between slang and other layers of narrow vocabulary, features of their categories are named and slang terms in different areas are studied. Slang – which is below the standard; these words do not use the standard language or they have their own meaning. Slang words and expressions are emotional and often used as metaphors. Slang is a word, a vocabulary that changes very quickly. If a word is found to lose its novelty, it is replaced by new slang. This is a person's vocabulary. Slang is characterized by the fact that it is always updated. Youth slang is characterized by liveliness, flexibility and unexpected wit. Slang is a constant formation of words that uses the principle of language play. It has been studied that slang is popular among young people. Young people live slang in everyday life because they strive to be modern and stylish. Many people use slang, any other means of communication.

Keywords: slang, slangism, American English, jargon, neologisms.

Постановка проблеми. У сучасній англійській мові сленг є активною частиною наявної розмовної мови і є важливою частиною її словникового запасу. Через велике бажання людських інтересів, які належать до різних соціальних і професійних груп, віднайти в сленгу зрозуміле значення.

Існують сумніви і дотепер щодо точного визначення терміну «сленгу». Найбільші труднощі полягають у критеріях відділення сленгу від вульгаризмів, колоквіалізмів, жаргону, кенту, діалектизмів. Багато сленгових конструкцій демонструє пейоративно-стилістичним забарвленням, що асоціюється експресивно-емоційною оціночною конотацією [1; 2].

Сленг відображає стиль життя тієї мовної групи, яка його виробляла, як правило, носіїв мови з достатньо високим рівнем освіти, і вони використовують його лише в конкретних комунікативних ситуаціях. Найрозвиненішими сферами спілкування, притаманними студентському сленгу, є професійні, соціальні, розважальні, а також громадсько-сімейні. Сучасний англійський сленг становить 10-20% словникового запасу американця. Широко використовується у мовленні Великій Британії, Австралії, Канаді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальним на сьогодні залишається вивчення американського та українського студентського сленгу. Лексикографічна література це мовна підсистема, що характеризується спеціальним сленгом, що входить до загальноживане простиріччя. Студентський сленг, як правило, характеризується поєднанням колективів його носіїв внутрішньо груповими зв'язками. Теоретичні дослідження таких учених, як В. В. Балабіна, В. Г. Вілюмана, І. Р. Гальперіна, М. М. Маковського, Г. Менкена, Е. Патріджа, У. О. Потятинника, А. Барде, В. Дж. Бурк (Burkle), Дж. Грі-

ног, Г. Кіттрідж, Ч. Леланд, Г. Менкен, С. Б. Флекснер, В. Фріман, Р. І. Макдевід, Дж. С. Фармер, У. Е. Хенлі, Дж. К. Хоттен присвячені різним аспектам сленгу. Аналіз наукових даних з досліджуваного питання показує, що вітчизняні та зарубіжні дослідники розглядають молодіжний сленг як складову ширшого поняття «сленг», що трактується як: досить цілісна мовна структура, що включає ряд розмовних емоцій, експрес-лексика, що не знайшло відображення в сучасності. лексикографічній практиці [1]; чітка розмовна лексика і вирази з грубим емоційним забарвленням, ще не апробовані в літературній мові [1]; розмовні неологізми, що легко застосовуються і переходять до загальноновживаної літературної розмовної лексики [2]; характеризують приналежність до суспільної свідомості суспільства чи професіонала. Завдяки їх використанню створюється ефект новизни, незвичайна новинка відрізняється від прийнятих зразків, передається певний настрій мовця, висловлюванню додається конкретність, жвавість, виразність, точність, стислість, образність, є можливість уникнути штампів, кліше [8]. Постановка завдання. Мета статті- визначити ознаки сучасного студентського сленгу, виділити особливі риси та відмінності американського та українського сленгу, окреслити шляхи його відтворення в англійській мові.

Виклад основного матеріалу. «Сленг» – це відносно стійкий протягом певного періоду часу, поширена і зрозуміла мовна мікросистема в просторіччі, досить неоднорідна за своїм еволюційним складом і ступенем наближення до розмовної мови, з яскраво вираженим емоційним вокабулярем, що часто представляє насміх над соціальними, етичними, естетичними, мовними та іншими умовностями і авторитетами.

Як мікросистема соціальної мови, сленг має дуже різноманітний генетичний склад і структуру. Аналіз різних методів визначення сленгу та вивчення фактичних матеріалів приходять до висновку, що сленг має різний ступінь стилістичного занепаду, тому він належить до різних словникових і стилістичних рівнів. Крім того, багато сленгових термінів функціонують у мові певних соціальних груп, і навіть якщо вони вживаються по всій країні, сленгові терміни завжди містять аспекти їхнього соціального походження [8].

В англійській лексикографічній літературі молодіжний сленг, як правило, включається до спеціального сленгу, протиставленому загальному сленгу, що входить до загальноновживаного просторіччя.

Існує велика кількість визначальних однак, щодо поняття «сленг», але багато лінгвістів та психологів вважають за краще не використовувати термін «сленг», а обходитися іншими поняттями. Проте варто зазначити, що у всіх американських та англійських словниках помітка sl. (сленг) присутня, перекладач повинен знати це поняття, і розбиратися в тому, що є сленгом. Американські та англійські лінгвісти чітко розуміють, що поняття «сленг» є занадто широким, але користуються за відсутності іншого [3, с. 33-41].

З огляду на вищесказане можна визначити місце молодіжного та студентського сленгів в системі загального сленгу.

Молодіжний сленг притаманний до спеціального сленгу. Студентський сленг є одним з шарів лексики молодіжного сленгу та формується корпоративних жаргонів. Більшу частину лексичного складу студентського сленгу складають також професійні жаргонізми. Багато професійних, так і корпоративних жаргонів, у свою чергу, піддаються впливу кенту. Слід зауважити, що дуже важливо вивчати мову в соціокультурному контексті, адже вона завжди існувала і розвивалася в тісному контакті з культурою. Неправильне використання сленгу може призвести до непорозуміння в спілкуванні. Американці говорять барвистою й ідіоматичною англійською, що має мало спільного з мовою, яку вивчають у школі. Навіть сам носій мови може зазнавати труднощів у розумінні англомовних носіїв інших культур [5, с. 375-378].

Оскільки в даній статті розглядається студентський сленг, потрібно визначити, у чому відмінність студентського сленгу від сленгів інших типів.

По-перше, дані сленгові конструкції володіють люди однієї вікової категорії.

По-друге, студентський сленг характеризується “зациклованням” на реаліях сьогодення та студентства. Завдяки володінню такої спеціальної мови, молодь відчуває себе частиною замкнутої спільноти.

І по-третє, у числі сленгової лексики часто зустрічаються і досить вульгарні слова.

Отже, вищесказані спостереження не дозволяють асоціювати студентський сленг ні до окремої взятої групи, ні до літературної лексики і спонукають розглядати його як явище, якому притаманні властиві риси кожної з них [3, с. 33-41].

Сленг ефемерний, він уривається і виходить з ужитку набагато швидше, ніж слова загального словника. Така швидка зміна вимагає постійного оновлення лексичних одиниць, іноді замінюючи їх або додаючи щось нове до наявних сленгових одиниць. Наприклад, *jambox*, *ghettoblaster* або *Brixtonsuitcase* використовували для позначення портативного касетного плеєра. Такі зміни вносять певне нововведення і свіжість у значну частину сленгу. Деякі сленгові одиниці живуть не дуже довго у зв'язку з постійним розвитком та прогресом суспільства. Так, *bones* – сленгове слово для позначення гри в кості, що використовувалося ще Дж. Чосером в 14 столітті і досі належить до розряду сленгу. Однак подібні слова, залишаючись у мові протягом багатьох років, часто втрачають свій сленговий статус, як-от колишні сленгові слова *jeopardy* (азартна гра) і *crestfallen* (бої півнів) набули сьогодні навіть наукового відтінку.

Розглядаючи мовні особливості американського, так і українського студентських сленгів, а зокрема різні прийоми утворення лексичних одиниць, які доповнюють основні особливості даної підмови [6, с. 229-233].

Значну частину одиниць студентського сленгу представляють ті лексичні одиниці, які фактично є дублетами нейтральних або розмовних одиниць. Одним із найпоширеніших засобів утворення нових лексичних одиниць є зміна значення первинної лексичної одиниці. У більшості випадків зміна значення спричинена переносом найменування, а саме:

1) метафорою, оскільки метафорика – один з основних засобів сленгового словотвору. Саме за її допомогою утворюються найяскравіші та найуживаніші слова:

Ам.: *birdcage*; студентський гуртожиток.

Укр.: зоопарк.

Ам.: *zombie*; втомлена людина.

Укр.: доходяга.

В метафоріці часто присутнє гумористичне трактування означуваного:

Ам.: *four-eyes*; людина в окулярах.

Укр.: бінокль.

2) метонімією:

Ам.: visit lady Perriam (відвідати леді Перріам) – піти до туалету (леді Перріам подарувала коледжу будинок, де тепер розташований туалет);

Укр.: Бобик здох – стан морального і фізичного виснаження.

Одним із характерних засобів словотвору, передусім для сленгу, є каламбурна підстановка:

Ам.: braniac – інтелектуал;

Укр.: бухарест – вечірка.

Американському студентському сленгу, на відміну від українського, властиве досить широке застосування таких засобів словотвору як:

1) конверсія:

shake-up – тренувальний зал для великого класу від shake-up – трясти, розворушити;

2) словоскладання:

blue + stocking = bluestocking (“синя панчоха”, вчена жінка) [32, с. 59].

Поряд з лексико-семантичним словотвором у сленгу широко використовується морфологічний словотвір. Найбільш продуктивним є афіксальний тип словотвору. При утворенні сленгізмів використовуються ті ж суфікси, що й у нейтральній лексиці, але в сленгу вони здобувають більш широкий спектр значень.

Студентський сленг базується на спрощенні, характеризується економією мовних зусиль, у результаті з’являються короткі слова і лексичні одиниці. Так, 12% студентського сленгу становлять слова, що піддаються скороченню [7].

Досить багато одиниць сленгів займає велика група сленгізмів, яка репрезентує вигук, які забарвлюють англословне висловлювання і допомагають для безпосереднього вираження почуттів.

Найчастіше вони являють собою короткі вигук або звуконаслідування та виражають різні ступені:

1) несхвалення: Ам.: boo!; Укр.: йо-майо!, хана!;

2) схвилювання: Ам.: squish!, woochow!; Укр.: в шоці!, зашибісь!;

3) відрази: Ам.: shiznet!; Укр.: фе!;

4) вираження радості: Ам.: woorty-woo!; Укр.: кул!, ляля!;

5) способів привертання уваги: Ам.: yo!; Укр.: гей!, йо! і т.д. [8, 9].

Висновки. Отже, можна зробити висновки, що сленг можна оцінювати по-різному: вважати його шаром лексики, що засмічує мову, або підкреслювати його експресивну роль у оновленні словникового складу мови. Досить велика відмінність у підходах легко пояснюється неоднорідністю сленгу, до якого (разом із яскравими образними виразами) входять вульгарні й образливі слова. Сленг є дуже цікавим психолінгвістичним і культурологічним феноменом, який може бути відображенням життя не тільки окремої мовної особистості, а й колективу (соціуму), що його створив. Також можна запевнити, що засобами словотвору в студентському сленгу можуть бути всі засоби словотвору літературної мови, а також їх сполучення та всі інші можливі варіанти [7, 8].

Єдина вимога до новостворених одиниць сленгу полягає в тому, щоб вони звучали та були насичені експресивною забарвленістю, адже саме демонструє, що вони «приживуться» в студентському середовищі.

Студентський сленг котрий раз підтверджує, що від структури мови залежить гетерогенність суспільства. У ньому багато втілено соціальних процесів і соціально-психологічні установки суспільства.

Щодо молодіжного сленгу, нині він залишається молавівченим явищем в аспекті перекладу. Проблеми, що виникають під час перекладу молодіжного сленгу, зумовлені характером контексту; емоційно-експресивним забарвленням та стилістичним відтінком сленгового слова, які необхідно передати, щоб не спотворити задум автора оригіналу; виникненням сленгових слів на основі слів літературної мови, від яких утворені одиниці сленгу; необхідністю врахування використання під час їх утворення практичних компонентів значення популярної одиниці сленгу; наявністю еквівалентної лексики в мові перекладу, її специфікою; читацькою аудиторією, на яку розрахований переклад; сферою вживання.

Для того, щоб перекласти і опанувати сленгові слова в художньому творі, перекладач має детально вивчити умови написання тексту, знати позицію автора оригіналу, історичну епоху, застосовувати фонові знання, інформацію про ситуацію використання відповідного сленгового слова, творчий досвід, майстерність та загальну ерудицію.

Джерела та література:

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. К.: Логос, 2002. 313 с.
2. Беляева Т. М., Хомяков В. А. Нестандартная лексика английского языка. Л.: ЛГУ, 1985. 194 с.
3. Зацний Ю. А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя: Запорізький держ. ун-т, 1998. 430 с.
4. Бойко (Руденко) М. Ю., Ставицька Л. О. Про історію дослідження аргі, жаргону та сленгу. *Система і структура східнослов'янських мов : зб. наук. праць* / відп. ред. В. І. Гончаров. Київ: Вид-во Нац. пед ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 7. С. 33–41.
5. Роман В. В. Адаптація лексичних запозичень у мові-реципієнті (лінгвістично-історіографічний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Одеса, 2018. 20 с.
6. Руденко М. Ю. З історії дослідження сленгу. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. викладачів і студентів ДДПУ, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 22–24 квіт. 2015 р.)* / відп. ред. Н. М. Маторіна. Слов'янськ : Донбаський дер. пед. ун-т, 2015. Вип. 7. С. 375–378.
7. Руденко М. Ю. Дослідження сленгу в мовознавстві XIX ст. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. викладачів і студентів ДДПУ, учителів та 268 учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 17–19 трав. 2017 р.)* / відп. ред. Н. М. Маторіна. Слов'янськ : Донбаський дер. пед. ун-т, 2017. Вип. 9, ч. 1. С. 229–233.
8. Шурупова М. В. Проблема передачі сленга з англійського на російський язык: автореф. дис.... канд. філол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Москва, 2012. 21 с.
9. URL: <http://teenslang.su/> Словник молодіжного сленгу.
10. Flexner S. B. *New Dictionary of American Slang* / Comp. by R.Chapman. New York : Harper and Row, 1986. 498 p.
11. Firooz Namvar and Noraini Ibrahim, 2014. Popularity and Familiarity of Slang among ESL Students. *Journal of Applied Sciences*, 14: 3585–3590.
12. Faza, Ahmad. (2010). Kitab Gaul. URL: <http://www.kitabgaul.com> [September 26th, 2011].

13. Slang. *English Oxford Living Dictionaries*. Oxford, 2019. URL : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/slang> (date of access 20.11.2021).
14. Slang. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 2019. URL : <https://www.ldoceonline.com/dictionary/slang> (date of access 19.11.2021).
15. Slang questionnaire. (n.d.). URL: <http://www.surveymonkey.com/s/B5DRW9S>.
16. Shahraki, S.H. and A.E. Rasekh, 2011. Check this one out: Analyzing slang usage among Iranian male and female teenagers. *English Lang. Teach.* 4: 198–205.
17. Labov W. The Study of Non-Standard English. Champaign, Ill. : National Council of Teachers of English, 1970. 73 p.
18. Questionnaire name – questionnaire on english slang. (n.d.). URL: <http://www.my3q.com/research/qclasss/64763.phtml>
19. Lighter J. E. Introduction: What is Slang? *Random House Historical Dictionary of American Slang*. Comp. by J. Lighter; ed. by J. Sheidlower. New York : Random House, 1994. Vol.1. P. xi–xxxvii.

Отримано: 9 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 14 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: rys.larysa@vnu.edu.ua

Pasyk.Lyudmyla@vnu.edu.ua

bondarchuk.olena@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-252-258

Rys L. F., Pasyk L. A., Bondarchuk O. Yu. Ausbau des Deutschen Wortschatzes durch Entlehnung. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 252–258.

УДК: 811.112.2'37'373.611

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0775-9629>

Web of Science Researcher ID: ABC-9474-2021

Larysa Rys,

Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8635-5168>

Web of Science Researcher ID: ABC-3263-2021

Lyudmyla Pasyk,

Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5922-5253>**Olena Bondarchuk,**

Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

AUSBAU DES DEUTSCHEN WORTSCHATZES DURCH ENTLEHNUNG

Der vorliegende Beitrag befasst sich mit der Untersuchung von den durch Entlehnung verursachten lexikalischen Veränderungen im Wortschatz der deutschen Sprache. Die Ausgangsbasis für die Untersuchung sind Neologismen der Zehnerjahre, die unter dem Einfluss einer Fremdsprache ins Deutsche gekommen sind. Sie wurden durch ein Stichprobenverfahren aus dem Online-Neologismenwörterbuch im IDS-Internetportal OWID ausgesucht und nach ihrer Bildungsart und ihren morphologischen Merkmalen klassifiziert. Es hat sich erwiesen, dass mehr als die Hälfte der Entlehnungen aus den Fremdsprachen direkt übernommen, und die anderen im Deutschen nach fremden Mustern nachgebildet oder nach deutschen Strukturen mit Einsatz der entlehnten Wortbildungselemente gebildet werden. Der semantische Wandel der im Deutschen etablierten Lexeme unter dem Einfluss einer Fremdsprache findet seltener statt. Nach den Formen der Entlehnung wurden entlehnte Neulexeme, neue Lehnübersetzungen, neue Lehnübertragungen, Neubedeutungen (in erster Linie Lehnbedeutungen) und Fremdwortbildungen unterschieden. Die meisten Entlehnungen werden aus dem Englischen übernommen oder nach englischen Mustern gebildet. Die aus dem Englischen übernommenen Lexeme integrieren sich ins deutsche Sprachsystem, lassen sich relativ leicht morphologisch segmentieren, was ihre Aufnahme ins deutsche Wortbildungssystem ermöglicht. Lehnübersetzung, Lehnübertragung und Fremdwortbildung werden als Überlagerungsbereiche von den Prozessen der Entlehnung und der Wortbildung beim Ausbau des Wortschatzes betrachtet. Entlehntes Wortgut wird aktiv in der deutschen Wortbildung bei der Komposition, seltener bei der Derivation und Kontamination verwendet. Der Ausbau des Wortschatzes vollzieht sich in verschiedenen Bereichen des gesellschaftlichen Lebens und ist mit den Veränderungen in diesen Bereichen eng verbunden.

Schlüsselwörter: Neologismus, Entlehnung, Neulexem, Neubedeutung, Lehnübersetzung, Lehnübertragung, Lehnbedeutung.

Рись Лариса Федорівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Бондарчук Олена Юрійівна,

кандидат філологічних наук,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Пасик Людмила Адамівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

Волинський національний університет імені Лесі Українки

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКОВОГО СКЛАДУ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ШЛЯХОМ ЗАПОЗИЧЕННЯ

Стаття присвячена вивченню лексичних змін у словниковому складі сучасної німецької мови, спричинених процесами запозичення. Матеріалом дослідження слугували неологізми-запозичення 2010-2020 рр., відібрані з онлайн-словника неологізмів на Інтернет-порталі IDS OWID та класифіковані відповідно до типу утворення та їхніх морфологічних характеристик. За формою неологізми запозичення поділено на неологізми-лексичні запозичення, неологізми-кальки, нові значення (семантичні запозичення) та інішомовні словотвірні конструкції (словотвірні запозичення). Більшість розглянутих неологізмів запозичено з англійської мови або відтворено на основі повного чи часткового поморфемного перекладу англійської лексики (калькування та напівкалькування) чи утворено в німецькій мові за допомогою запозичених англійських морфем. Проаналізовано вплив інішомовної лексики на систему німецького словотворення.

Ключові слова: неологізм, запозичення, неологічна лексема, неологічне значення, калька, напівкалька, запозичене значення.

Larysa Rys,

Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Lyudmyla Pasyk,*Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University***Olena Bondarchuk,***Ph.D. in Linguistics, Associate Professor of German Philology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University*

THE GERMAN LANGUAGE VOCABULARY ENRICHMENT BASED ON LOANWORDS

The article is devoted to the analysis of lexical changes in the German language vocabulary, caused by loanwords. The research material is based on the last decade neologisms, which have come into the German language under the influence of foreign languages. They have been selected from the online dictionary of neologisms on the IDS OWID Internet portal using the continuous sampling method and classified according to the type of formation and morphological characteristics. It has been defined that more than half of loanwords are loanwords taken directly from foreign languages; others are reproduced by the German language according to foreign language models or are formed according to German structures using borrowed elements of word-formation. Semantic changes in lexical units under the influence of foreign languages are less frequent. According to the forms of loanwords, the following types are singled out: new loanwords, new linguistic calques, new linguistic half-calques, new meanings (first of all, borrowed ones) and derivational constructions based on borrowed derivational elements. Most loanwords come from the English language or are based on English examples. The lexical units borrowed from the English language are integrated into the German system of language and may be morphologically segmented relatively easily, which allows including them into the German system of word-formation. Linguistic calques, linguistic half-calques and derivational constructions based on borrowed derivational elements are considered to be the areas of the processes of borrowing and word-formation overlapping in the process on vocabulary enrichment. The borrowed lexical units are widely used in the German word-formation in the context of composition, less frequently – in derivation and contamination. Vocabulary enrichment occurs in different spheres of social life and is closely connected with changes in these spheres.

Keywords: neologism; loanword; new lexical unit; new meaning; linguistic calque; linguistic half-calque; semantic calque.

Problemstellung. Die wissenschaftliche Auseinandersetzung mit den Problemen der Neologismen hat in der letzten Zeit an Aktualität gewonnen. Der rasche technologische Fortschritt, historische Ereignisse, der gesellschaftliche Wandel bringen mit sich auch die sprachlichen Veränderungen. In erster Linie ist der Sprachwandel im Wortschatz, und zwar in der Neologismenbildung zu beobachten, weil neue oder veränderte Sachverhalte neue Benennungen brauchen. Demzufolge unterliegt das lexikalisch-semantische System jeder Sprache den Änderungen auf der Basis der Entlehnung, der Wortbildung sowie des Bedeutungswandels.

Die beschleunigte Globalisierung der Weltwirtschaft, die Ausbildung einer globalen Informations- und Mediengesellschaft tragen dazu bei, dass die Entlehnungen, besonders aus der englischen Sprache, einen starken Einfluss auf die deutsche Gegenwartssprache ausüben. Das zeigt sich im kontinuierlich steigenden Entlehnungsprozess englischer Ausdrücke, die den Benennungsbedarf in vielen gesellschaftlichen Bereichen befriedigen. Auf den verstärkten Einfluss von Entlehnungen aus dem Englischen reagiert auch das deutsche Wortbildungssystem (Eichinger, 2007: 27). Daraus ergeben sich viele Mischbildungen aus deutschen und entlehnten Wörtern und Morphemen sowie Lehnbildungen nach den Mustern der anderen Sprachen. Die Untersuchung vom Ausbau des deutschen Wortschatzes durch den Einsatz von Entlehnungen und somit die Verfolgung von den Entwicklungstendenzen der deutschen Gegenwartssprache stehen im Mittelpunkt dieses Beitrags und erscheinen von besonderem Interesse für die deutsche Lexikologie.

Forschungsstand. Obwohl die Wandlungsprozesse im lexikalisch-semantischen System der Sprache ständig vorgehen, war das Interesse der deutschen Sprachwissenschaft an der Neologismenforschung bis zum Ende des 20. Jahrhunderts relativ gering. Das erste größere Neologismenwörterbuch für deutsche Sprache „Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen“ von Herberg, Kinne und Steffens unter Mitarbeit von Tellenbach und al-Wadi erschien im Jahr 2004 als Ergebnis des Projektes „Neologismenforschung“ am Institut für Deutsche Sprache (seit Frühjahr 2019 offiziell Leibniz-Institut für Deutsche Sprache (IDS)). Heutzutage ist dieser Schwerpunkt der Wortschatzuntersuchungen eine der langfristigen Aufgaben und wird online auf dem Portal für wissenschaftliche, korpusbasierte Lexikographie des Leibniz-Instituts für Deutsche Sprache OWID (Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch) präsentiert. Die Beiträge zur Arbeit am obengenannten Projekt beschäftigen sich schwerpunktmäßig mit der Definition des Neologismus und liefern einige aufschlussreiche Ergebnisse zu den Kriterien der Stichwortauswahl (Herberg, 2002; Kinne, 1998). Die Wichtigkeit dieses Projekts speist sich aus der Tatsache, dass das Wortmaterial aus dem IDS-Internetportal OWID in zahlreichen Forschungsarbeiten immer wieder in verschiedenen Kontexten zitiert und zu unterschiedlichen Zwecken interpretiert wird (vgl. al-Wadi, 2013; Steffens 2007; Eichinger 2007; Kovbasyuk, 2021; Rys & Pasyk, 2020).

Eine große Zahl von Neologismen entsteht im Deutschen infolge des Entlehnungsprozesses, und zwar aus dem Englischen. Viele wissenschaftliche Beiträge sind dem Einfluss des Englischen gewidmet (Busse, 2011; Eisenberg, 2011), in einigen Arbeiten untersucht man neologische Anglizismen in verschiedenen Fach- bzw. Sachgebieten: in der Fußballsprache (Burkhardt, 2008), in der Werbung (Kick, 2014), im Bereich Fernsehen und Telekommunikation (Ustinova, 2016). In einigen Beiträgen wird auch auf den Einfluss vom Englischen auf die deutsche Wortbildung hingewiesen (Eichinger, 2007; Barz, 2008).

Bei der Definition des Begriffs „Neologismus“ gehen die Sprachwissenschaftler in ihren lexikologischen und lexikographischen Studien davon aus, dass ein Neologismus, wie jede andere lexikalische Einheit, ein bilaterales Zeichen ist, das eine Ausdrucksseite und eine Inhaltsseite verbindet. Bei der neologischen sprachlichen Einheit kann eine der Seiten, entweder die Form oder der Inhalt, sowie auch beides als neu empfunden werden (vgl. dazu Heller et al., 1988: 7; Herberg, 2002: 195). Dementsprechend unterscheidet Heller folgende drei Arten von Neologismen: 1) Neulexeme (Neubildungen) – erstmalige Benennungen von neuen Sachverhalten, die durch Entlehnung oder Neuprägung (nach heimischen oder fremden Wortbildungsmodellen) gebildet werden können; 2) Neuformative (Neubezeichnungen) – neue Formen für bereits benannte Erscheinungen; 3) Neusememe (Neubedeutungen) – Entwicklung neuer Bedeutungen bei bereits vorhandenen lexikalischen Einheiten (Heller et al. 1988: 8). Schippan hält solchen weiten Neologismus-Begriff für nicht gerechtfertigt und beschränkt ihn „auf Neubildungen, Neuwörter aus einheimischen und/oder fremden Morphemen und Wörtern. Neosemantismen werden dann als Neuwörter betrachtet, wenn es sich um eine bewusste Neuordnung von Formativ und Bedeutung handelt, durch die eine neue lexikalische Einheit entsteht“ (Schippan, 1992: 246).

Ein Neologismus wird in der deutschen Sprachwissenschaft als „eine lexikalische Einheit bzw. eine Bedeutung, die in einem bestimmten Abschnitt der Sprachentwicklung in einer Kommunikationsgemeinschaft aufkommt, sich ausbreitet, als sprachliche Norm allgemein akzeptiert und in diesem Entwicklungsabschnitt von der Mehrheit der Sprachbenutzer über eine gewisse Zeit hin als neu empfunden wird“ definiert (Herberg et al., 2004: XII). Daraus ergibt sich, dass Neologismen historisch gebundene Lexeme sind, die nur kurzfristig ihren Neuheitswert bewahren können, deshalb ist die Zeit der Entstehung von neuen Wörtern sehr wichtig. Es ist sinngemäß, von den Neologismen bestimmter Zeitperiode zu sprechen, in der die Neuwörter in Gebrauch gekommen sind.

Der vorliegende Beitrag geht davon aus, dass die neologischen Einheiten des letzten Jahrzehntes als Vorgänge der aktuellen Wortschatzwandlungen in der deutschen Sprache betrachtet werden können. Die Untersuchung verfolgt das Ziel, aktuelle sprachliche Situation im Zusammenhang mit den Entlehnungsprozessen in den Zehnerjahren umfassend darzustellen. Im Beitrag haben wir vor, die Entwicklungstendenzen des deutschen Wortschatzes im letzten Jahrzehnt zu erläutern, Typen des entlehnten Wortgutes sowie seinen Einfluss auf den Ausbau des deutschen Wortschatzes festzustellen.

Das Ziel der Untersuchung setzt eine polymethodische Vorgehensweise voraus: Für die Materialgewinnung wird ein Stichprobenverfahren angewendet. Aus dem Online-Neologismenwörterbuch im IDS-Internetportal OWID, und zwar aus der Stichwortliste der Neologismen der Zehnerjahre, werden Lexeme ausgesucht, die unter dem Einfluss einer Fremdsprache durch direkte Übernahme oder Wortbildung nach den fremden Mustern oder mit fremden Wortbildungselementen ins Deutsche gekommen sind. Die Auswahl des Online-Neologismenwörterbuches OWID als Ausgangsbasis der Studie erklärt sich dadurch, dass es nach den Prinzipien der wissenschaftlichen Lexikographie zusammengestellt wird. Die dort erfassten Neuentlehnungen haben sich im allgemeinsprachlichen Wortschatz der deutschen Standardsprache etabliert, und ihre Analyse lässt begründete verlässliche Schlussfolgerungen über die Entwicklungstendenzen des lexikalischen Systems ableiten, die sich nicht auf dem okkasionellen Gebrauch einzelner Lexeme basieren.

Mit Hilfe der strukturellen Methode werden die Morphemstruktur der ausgesuchten Neologismen, ihre Wortbildungsart und morphologische Motivation ermittelt. Dementsprechend werden ausgesuchte Lexeme nach ihrer Bildungsart und ihren morphologischen Merkmalen klassifiziert. Die weitere Bearbeitung des Materials erfolgt mithilfe der qualitativen und quantitativen Analyse. Bei quantitativer Analyse werden objektive Daten über verschiedene Entlehnungstypen erhoben und verglichen, was einen Einblick in die lexikalisch-semantischen Wandlungsprozesse bietet. Das ausgesuchte Forschungsmaterial wird hauptsächlich qualitativ analysiert, wobei die wichtigsten Merkmale der festgestellten Entlehnungstypen im Zusammenhang mit ihrer Integration ins lexikalische System des Deutschen beschrieben werden.

Forschungsergebnisse und ihre Besprechung. Im vorliegenden Beitrag werden zwischen zwei Neologismen typen unterschieden: Neulexeme und Neubedeutungen. Da das Objekt der Untersuchungen Neologismen sind, die entlehntes Wortgut enthalten, oder unter dem Einfluss einer Fremdsprache gebildet worden sind, werden solche Neulexeme nach der Form der Entlehnung ins Deutsche weiter klassifiziert.

Nach der Entlehnungsform unterscheiden russische Sprachwissenschaftlerinnen Stepanova und Černyševa (2003: 49): 1) eine formale Entlehnung oder Fremdwortübernahme – fremde Formative werden in fast unveränderter Form ins Deutsche übernommen und 2) Lehnprägungen – der Inhalt des fremden Wortes wird mit den Mitteln der Empfängersprache nachgebildet, dabei sind Lehnübersetzung, Lehnübertragung und Lehnbedeutung zu unterscheiden.

Das ausgesuchte Material enthält auch Lexeme, die aus fremden Elementen bestehen, aber innerhalb der deutschen Sprache gebildet worden sind. Häufig werden dabei heimische und fremde Elemente kombiniert, so dass sogenannte Hybridbildungen entstehen. Da fremde Wortbildungselemente ganz aktiv im deutschen Wortbildungssystem verwendet werden, hat dieser Bereich in der deutschen Wortbildungslehre die Bezeichnung Fremdwortbildung (oder Lehnwortbildung) bekommen.

Beim Auswahlverfahren wurden aus 472 Neologismen der Zehnerjahre 285 lexikalische Einheiten (Wörter und idiomatische oder teildiomatische Wortverbindungen) ausgesucht, die entweder aus einer anderen Sprache in die deutsche übernommen sind, in der deutschen Sprache nach fremden Mustern oder mit Hilfe des fremden Sprachmaterials gebildet sind, bzw. ihre bereits im Deutschen vorhandene Bedeutung unter dem Einfluss einer Fremdsprache verändert haben. Daraus ergibt sich, dass 60,4% aller Neologismen des letzten Jahrzehntes unter dem Einfluss der anderen Sprachen entstanden sind: dabei sind 33,7% aller Neologismen aus einer Fremdsprache übernommen worden; 24,2% sind als Ergebnis der Wechselwirkung zwischen den Prozessen der Entlehnung und Wortbildung entstanden und die restlichen 2,5% sind Folgen des Bedeutungswandels.

Nach der Wortartzugehörigkeit lässt sich die allgemeine Tendenz der Neologismenbildung im Deutschen bestätigen: mehr als 88 % der Entlehnungen sind Substantive, knapp 6% entfallen auf Verben, etwa 4% sind feste Wortverbindungen, die meist durch Lehnübersetzung ins Deutsche gekommen sind, und Adjektive und Adverbien sind dabei ein Seltenfall (vgl. Tabelle 1).

Tabelle 1.

Morphologische Charakteristik der Entlehnungen

Wortart	Anzahl	Prozentsatz
Substantiv	252	88,4%
Adjektiv	4	1,4%
Adverb	1	0,35%
Verb	17	5,95%
Wortverbindung	11	3,9%
Insgesamt	285	100%

Nach der Form der Entlehnung lassen sich alle aufgefundenen Neulexeme in fünf Gruppen einteilen wie gezeigt in Tabelle 2:

1. **Entlehnte Neulexeme / Neuentlehnungen:** Wörter, die in (fast) unveränderter Form übernommen worden sind (*Veggie*, *Framing*, *Hater*);

2. **Neue Lehnübersetzungen:** Wörter und Wortgruppen, die den Inhalt eines fremden Ausdrucks, seine Morphemstruktur mit deutschen Morphemen Stück für Stück übersetzen (*Männerdutt, Pushnachricht*);

3. **Neue Lehnübertragungen:** Wörter, die Morphemstruktur fremder Wörter frei wiedergeben (*Raubverlag* – nach dem Englischen *predatory publisher*);

4. **Neubedeutungen:** in der deutschen Sprache schon etablierte Wörter, die eine neue Bedeutung bekommen haben (*divers* – ‘weder ein weibliches, noch ein männliches, sondern ein drittes Geschlecht habend’);

5. **Fremdwortbildungen:** nach den deutschen Wortbildungsmodellen mit fremden Elementen gebildete Wörter (*Schummelsoftware, MeToo-Bewegung*). Neologismen, die schon lange im Deutschen existierende assimilierte Morpheme / Wörter enthalten, haben wir aus der Untersuchung ausgeschlossen.

Tabelle 2.

Form der Entlehnungen			
Neologismtyp	Anzahl	Prozentsatz	Beispiel
Entlehnte Neulexeme / Neuentlehnungen	159	55,8%	<i>Halfbike</i>
Neue Lehnübersetzungen	42	14,75%	<i>grüner Smoothie</i>
Neue Lehnübertragungen	5	1,75%	<i>Virtual-Reality-Brille</i>
Neubedeutungen	12	4,2%	<i>Corona</i>
Fremdwortbildungen	67	23,5%	<i>Zukunftscampus</i>
Insgesamt	285	100%	

Im Folgenden wird auf jede Gruppe näher eingegangen.

Die Gruppe der **entlehnten Neulexeme** beträgt fast 56% des aufgefundenen Materials. Die Mehrheit der Neuentlehnungen stammt aus dem Englischen, nur sieben Lexeme kommen aus den anderen Sprachen, und zwar: *Emoji* (aus dem Japanischen), *Kafala* (Arabisch), *Nowitschok* (Russisch), *ploggen, Plogger* (Schwedisch), *Skyr* (Isländisch), *Chia* (mexikanisches Spanisch).

Zur Gruppe der Neuentlehnungen gehören Lexeme, die in einer anderen Sprache (es geht meistens um das Englische) im Gebrauch sind, obwohl einige davon als doppelt motiviert betrachtet werden können. So kann das Substantiv *Dieselgate*, das den Skandal um die Manipulation von Abgaswerten bei Dieselmotoren bezeichnet, aus dem Englischen entlehnt, aber auch im Deutschen gebildet worden sein. Die Schwierigkeit der Wortbildungsanalyse besteht auch darin, dass das Zweitglied des Kompositums *-gate* in der deutschen Gegenwartssprache als eine produktive Wortbildungseinheit (ein Konfix) betrachtet wird, das „in Verbindung mit onymischen oder appellativen Erstgliedern Praxonyme für Skandale, nicht nur in Entlehnungen aus dem Englischen, sondern auch durch Komposition im Deutschen bildet“ (Flach et al., 2016: 2).

Die meisten neologischen Fremdwörter sind Substantive (144), daneben auch 12 Verben, 2 Adjektive (*genderfluid, nice*) und ein Adverb (*veggie*). Nach der morphologischen Struktur sind die meisten neuentlehnten Substantive komplex. Die Hälfte davon bilden Komposita (*Crowdfunding, Morphsuit, Powerbank, Paywall, Streetfood*, etc.), viele Derivate (*Scamming, Fascinator, Foodie, Ghosting*, etc), Kontaminate (*Brexit; Cronut; Hackaton; Zoodles; Listicle*), Kurzwörter (*HIIT; MOOC; Instawalk; Bodycam*) und nur acht Wurzelwörter (*Bowl; Like; Meme*).

In Bezug auf die These, dass die Entlehnungen zunächst in der Empfängersprache als Simplicia empfunden werden, ist die Morphemstruktur der meisten Neologismen erkennbar, besonders, wenn es um Neuanalizismen geht. Das erklärt sich durch eine große Zahl von Anglizismen im Deutschen. Demzufolge lassen sich einzelne Morpheme häufig leicht segmentieren, weil sie in mehreren komplexen Wörtern zu begegnen sind, wie zum Beispiel die Konstituente *Face* in den Neulexemen *Facepalm, Duckface*. So lässt sich auch die Wortwurzel in der entlehnten Wortfamilie *Plogger, Plogging, ploggen* ausgliedern, sowie Affixe in den Reihenbildungen, z.B. das Suffix *-ing* wie in (*Bodyshaming; Phubbing; Upskirting; Clickbaiting*), das Suffix *-ie* wie in (*Selfie; Foodie; Onesie*).

Bei den neuentlehnten Verben handelt es sich um Wurzelwörter (*fracken, leaken, liken, twerken*) und Lexeme, die nach einem auch im Deutschen produktiven Wortbildungsmuster gebildet sind: das sind Beispiele der Verbalisierung (Konversion) von den Namen verschiedener Softwares, Apps oder anderer Online-Dienste: *facetimen, tindern, whatsappen*. Solche Konversionsfälle von den Eigennamen sind auch bei der Bildung der neologischen Verben im Deutschen produktiv, zum Vergleich: *parshippen* (aus dem Namen der Partnervermittlung „Parship“ gebildet), *merkeln* (aus dem Familiennamen der deutschen Bundeskanzlerin Angela Merkel).

Die Zahl der **neuen Lehnübersetzungen** beträgt fast 15% der untersuchten Lexeme. Die meisten davon sind unter englischem Einfluss entstandene Nachbildungen, aber es gibt auch einige Lehnübersetzungen aus anderen Sprachen: *Ehe für alle* (vgl. französ. *mariage pour tous*), *Flugscham* (vgl. schwed. *flygskam*), *Nachbürgermeister* (vgl. niederländ. *nachtburgermeester*), *Waldbaden* (von japan. *Shinrin yoku*). Dabei werden Lexeme mit verschiedener morphologischer Struktur ins Deutsche übersetzt:

- Wortverbindungen mit idiomatischer oder teildiomatischer Bedeutung: *digital entgiften* (aus engl. *digital detox*); *digitale Demenz* (engl. *digital dementia*); *arabischer Frühling* (engl. *arab spring*); *alternativer Fakt* (engl. *alternative fact*);
- Komposita: *Sternenpark* (*star park*); *Stadtgärtnern* (*Urban Gardening*); *Welterschöpfungstag* (*World-Overshoot-Day*);
- Derivate: *Übertourismus* (*Overtourism*); *entfreundeten* (*to unfriend*); *entfolgen* (*to unfollow*);
- Kontaminate: *Klickivismus* (Klick + Aktivismus aus engl. *clickivism*).

Als Lehnübersetzung kann man auch das Ersetzen desselben Affixes griechischer Herkunft durch die im Deutschen gebrauchte Form betrachten: z.B. die deutsche Variante *Trumpismus* für das englische Wort *Trumpism*, *Mikroaggression* (vgl. engl. *microaggression*).

Lehnübersetzungen sind Beispiele der Überlagerung von zwei Prozessen der Wortschatzerweiterung: der Entlehnung und der Wortbildung. Ihre direkte Überlappung ist in Teillehnübersetzungen zu beobachten, wenn nur eine der Konstituenten des Fremdwortes übersetzt wird (*Strickgraffito* (*knit graffiti*); *Carearbeit* (*Carework*); *Craftbier* (*craft beer*); *Loopschal* (*loop shawl*); *Spotted-Seite* (*spotted page*)). Als bestimmte „Konkurrenz“ dieser zwei Prozesse kann man den parallelen Gebrauch von einem

direkt übernommenen Lexem und dessen Lehnübersetzung betrachten (*urbane Landwirtschaft* und *Urban Farming*; *Reparaturcafé* und *Repaircafé*; *Männerdutt* und *Manbun*; Übertourismus und *Overtourism*).

Bei der **Lehnübertragung** wird der Inhalt des fremdsprachigen Begriffs nicht genau übersetzt, z.B. *Virtual-Reality-Brille* von engl. *virtual reality headset*, *Digitalchef* von engl. *chief digital officer*. Im Fall der Lehnübertragung ist der Einfluss eines fremden Lexems schwieriger zu verfolgen. So kann *Gettofaust* (eine Begrüßungsart zur Aufmunterung) als eine deutsche Zusammensetzung betrachtet werden, in dem "Getto" auf die Stadtviertel anspielt, in denen soziale Randgruppen wohnen, sowie eine unter englischem Einfluss entstandene Lehnübertragung sein (vgl. engl. *first bump*).

Zur Gruppe der **Neubedeutungen** wurden im Zusammenhang mit dem Entlehnungsprozess neue Lehnbedeutungen bei deutschen Wörtern und Neubedeutungen bei den im Deutschen etablierten Fremdwörtern eingeteilt. Als eine Lehnbedeutung wird meistens die Zuordnung einer fremdsprachlichen Bedeutung zu einem einheimischen Formativ verstanden, z.B. das Wort *Bezahlschranke* hat statt der älteren Bedeutung „Schranke, an der Geld bezahlt werden muss“ unter dem Einfluss des englischen Wortes *paywall* die neue Bedeutung „Funktion, die bestimmte Inhalte einer Internetseite erst nach Bezahlung zur Verfügung stellt“ (OWID) bekommen. Besonders leicht fällt dieser Prozess, wenn das fremde Wort mit dem heimischen Wort ähnlich ist, wie z.B. beim Wort *Tunnel* entstand die Bedeutung „Ohrläppchenöffnung“ unter dem Einfluss des englischen Wortes *tunnel*.

Die früher entlehnten Wörter können im Fall der Entwicklung der Neubedeutung beim Fremdwort in der Quellsprache die neue Bedeutung auch im Deutschen bekommen. So entwickelte sich beim Wort *Pop-up* die Neubedeutung „Einrichtung, die saisonal oder einem Trend folgend, vorübergehend an einem (unkonventionellen) Ort öffnet, häufig ein Restaurant“ (OWID) unter dem Einfluss der neuen Bedeutung des englischen Wortes *pop-up*, während in beiden Sprachen zwei ältere Bedeutungen existierten: „sich beim Öffnen einer Seite im Internet oder beim Klick auf einen Link automatisch öffnendes Browserfenster, häufig mit Werbung“ und „sich beim Öffnen eines Buches entfaltende dreidimensionale Papierfigur“ (Duden). Beim Verb *ghosten* entstand unter englischem Einfluss die neue Lehnbedeutung „eine Beziehung oder Freundschaft plötzlich beenden, indem man sich aus jeglicher Kommunikation zurückzieht“ (ursprüngliche Bedeutung ist „als Ghostwriter einen Text für eine andere Person schreiben“ (OWID)).

Zu den **Fremdwortbildungskonstruktionen** gehören 23,5% der ausgesuchten Lexeme, die im Deutschen aus heimischen und / oder fremden Wortbildungselementen gebildet wurden. Dabei wird eine Kategorie von Scheinanglizismen / Pseudoanglizismen ausgegliedert. Das sind mit englischen Morphemen geformte Bildungen, die im Englischen nicht vorkommen. Manche können in Analogie zu anderen Fremdwörtern gebildet werden, z.B. *Candystorm* (Welle der Zustimmung und Sympathie in sozialen Medien) ist als Gegenwort zum entlehnten Neulexem *Shitstorm* (Sturm der Entrüstung in einem Kommunikationsmedium des Internets, der zum Teil mit beleidigenden Äußerungen einhergeht) entstanden. Zu Beispielen anderer Scheinanglizismen gehören Lexeme *Fakeshop* (betrügerischer Onlineshop), *Foodsaver* (Person, die Lebensmittel dadurch vor dem Wegwerfen bewahrt, dass sie diese einsammelt und verteilt) und *Foodsharing* (das Sammeln und Verteilen von Lebensmitteln, die ansonsten entsorgt werden müssten). Hier kann man auch Konkurrenzformen zwischen den deutschen und englischen Konstituenten beobachten: so bezeichnet man die 'der sprachlichen Gleichbehandlung aller Geschlechter dienende Schreibweise, bei der ein Sternchen zwischen einer maskulinen Form und einer femininen Endung eines Wortes steht' mit den Neulexemen *Genderstar*, *Genderstern*, *Gendersternchen*.

Die meisten Neuwörter mit fremden Konstituenten sind Komposita als Hybridbildungen aus einer deutschen und einer entlehnten Konstituente. In den Mischbildungen werden Fremdwörter als Bestimmungswörter (*MeToo-Bewegung*; *Digitalgipfel*; *Centerbahn*; *Buttonlösung*, etc.) und als Grundwörter (*Abgassoftware*; *Kostenairbag*; *Verhütungssapp*; *Bestellbutton*, etc.) gebraucht. Die Kombination von einem Lehnwort (einer assimilierten Entlehnung) und einem Fremdwort (einer nicht völlig assimilierten Entlehnung) ist auch produktiv (*Autoposer*; *Faszientraining*; *Stressreport*).

Unter den entlehnten Konstituenten gibt es auch Wörter nichtenglischer Herkunft, darunter Wörter zur Bezeichnung der Dinge, die aus anderen Kulturen entlehnt wurden und weltweit populär geworden sind, wie *Tofubutter* (*tōfu* ist eine indirekte Entlehnung aus dem Chinesischen übers Japanische); *Chiasamen* (*chia* kommt aus dem mexikanischen Spanisch). Als Beispiele lassen sich auch bekannte Ausdrücke anführen, die aus dem Lateinischen stammen: *Memoriangarten* (von *in memoriam* – lateinisch zu *memoria*); *In-vitro-Fleisch* (*in vitro* – lateinisch 'im Glas'); *Sukzessivadoption* (spätlateinisch *successivus* – nachfolgend; *Adoption* – lateinisch *adoptio*). Die Zahl solcher Konstituenten ist nicht groß, was sich auch dadurch erklärt, dass aus dem Forschungswinkel der vorliegenden Analyse Neulexeme mit den seit langem im Deutschen etablierten assimilierten Einheiten ausgeschlossen worden sind (wie *Haftungsunion*, *Abwicklungsfonds*).

Unter den Fremdwortbildungen lassen sich einige Beispiele der Derivation mit fremden Morphemen auffinden: *Pinkifizierung*, *Identitärer*, *Pegidist*, *veganisieren*. Solche Derivate enthalten nicht nur fremde Wortstämme, sondern auch im Deutschen produktive Fremdsuffixe: das Substantivsuffix *-ist* und das Verbsuffix *-ifizier* / *-isier*. Das Neulexem *Fairteiler* wurde auf der Basis der verbalen Wortgruppe *fair teilen* mit dem Suffix *-er* gebildet. Aus der wortbildenden Sicht ist das eine Zusammenbildung, weil hier sich zwei Wortbildungsprozesse (Komposition und Suffixderivation) gleichzeitig vollziehen.

Unter den neologischen Fremdwortbildungen wurden auch fünf kontaminierte Neulexeme ausgesucht: *Blockupy* (Blockade + Occupy); *Vöner* (vegetarisch + Döner); *Arabellion* (arabisch + Rebellion); *Flexitarier* (flexibel + Vegetarier); *Frutarier* (fruitarian + Vegetarier). Obwohl Kontamination eine untypische, periphere Wortbildungsart des Deutschen ist, erscheinen in der deutschen Gegenwartssprache immer mehr Kontaminate. Das verdeutlichen auch während der Coronakrise entstandene kontaminierte Bildungen: *Covidiot*; *Covexit*; *Maskomat*; *Munaske*; *Panikdemie*; *Staycation*; *Trikini*; *Workation*, etc. Es muss doch darauf hingewiesen werden, dass die meisten davon Fremdwörter sind (unter dem ausgesuchten Forschungsmaterial lassen sich 21 neuentlehnte kontaminierte Neulexeme ausgliedern), oder mit fremden Konstituenten gebildet werden, also zum Bereich der Fremdwortbildung gehören. Daraus folgt, dass die Entwicklung dieser Wortbildungsart im Deutschen dem Einfluss des Englischen zu verdanken hat.

Die Usualisierung und Lexikalisierung einiger Kontaminate kann auch dazu führen, dass reduzierte Wortsegmente, aus denen ein Kontaminat zusammengesetzt wurde, durch Reanalyse abgelöst und für Bildung anderer Lexeme als Wortbildungselemente verwendet werden können. So sind im Deutschen solche Wortbildungsmittel entstanden, die als Konfixe klassifiziert werden, wie *-(o)holiker*, *-(a/o)holic*, *-tainment*, *-tainer*. Ähnliche Vorgehensweise lässt sich im aufgefundenen Material nachfolgen: neben dem Kontaminat *Flexitarier* gibt es noch zwei Neulexeme (*Flexiquote* und *Flexirente*), in denen das Wortbildungselement *flexi-* im Neologismenwörterbuch in OWID als Konfix betrachtet wird, das sich als Kurzform von *flexibel* herausgebildet hat.

Die Fremdwortbildung ist noch ein Überschneidungsbereich von Entlehnung und Wortbildung bei der Entwicklung des deutschen Wortschatzes. Eichinger behauptet, dass „im praktischen Ausbau des heutigen Wortschatzes diese beiden Techniken einander unentwinnbar überlagern“ (Eichinger, 2007: 37). Hier lassen sich auch die Parallelen im Gebrauch derselben Wortbildungselemente im Englischen und im Deutschen feststellen, z.B. in den Wortbildungskonstruktionen mit dem Konfix *cyber-*, das seit den 90er Jahren im Deutschen verwendet wird. Es kann als Bestandteil eines Fremdwortes ins Deutsche kommen (*Cybergrooming*, *Cyber Monday*) und für Bildung eines Neulexems im Deutschen gebraucht werden (*Cyberabwehr*). Ähnliche Verwendung hat das Adjektiv *digital*, das als die Konstituente einer Entlehnung (vgl. Lehnübersetzungen *digital entgiften*, *digitale Demenz*) und einer deutschen Wortbildungskonstruktion (*Digitalgipfel*, *Digitalpakt*, *Digitalkommissar*, *Digitalverband*) auftreten kann.

Das Eindringen von Anglizismen und Angloamerikanismen ins Deutsche, sowie in andere Sprachen, ist unvermeidbar, weil Englisch in der Zeit der Globalisierung zu einer weltweit gebräuchlichen Verkehrssprache geworden ist. Englisch ist die Sprache der internationalen Wirtschaft und Diplomatie, des wissenschaftlichen und kulturellen Austausches. In der Zeit der stetigen Entwicklung der Wissenschaft und Technik werden viele Wörter zusammen mit den Sachen und Begriffen aus verschiedenen Bereichen übernommen. Davon zeugt auch die Analyse der entlehnten Neulexeme nach Sachgebieten. Die meisten in den Zehnerjahren entlehnten Neulexeme sind mit der Entwicklung neuer Technologien verbunden. Das sind Lexeme zur Bezeichnung der Tätigkeiten im Internet: *Clickbaiting*, *Gamification*, *Hashtag*, *Paywall*, *Webinar*, *leaken*, *liken*, etc.; dabei benennen einige davon manchmal auch kriminelle und betrügerische Verhaltensweise: *Darknet*, *Scamming*, *Cybergrooming*, *Upskirting*, *Ransomware*. Viele Neuentlehnungen spiegeln den Umgang mit neuen Medien wider: *retweeten*, *tindern*, *whatsappen*, *Social Bot*, *Emoji*, *Bingewatching*, *Foodporn*, *Geoblocking*, *Influencer*, *Listicle*, *Spoiler*, etc.; daneben wird die Entwicklung anderer Technologien auch ausgedrückt: *Smart-TV*; *Smartwatch*; *VR-Brille*; *Selfiestick*; *Phablet*; *Kopter*; *E-Scooter*; *Dashcam*.

Eine große Gruppe der Entlehnungen betrifft verschiedene Bereiche des gesellschaftlichen Lebens. Neulexeme wurden entlehnt, die mit den Ereignissen der Weltpolitik verbunden sind (*Brexit*, *Grexit*, *Remainer*, *Trumpismus*, *Vatileaks*, *Arabellion*, *Arabischer Frühling*); sowie mit den Problemen des Umweltschutzes (*Flugscham*, *fracken*, *Sternenpark*, *upcyclen*, *Welterschöpfungstag*). Zum Ausdruck kommt der Wandel in den zwischenmenschlichen Beziehungen, die heutzutage häufig online verlaufen (*entfolgen*, *entfreunden*, *Ghosting*, *Hater*, *Instawalk*, *Phubbing*, *Shitstorm*). Die neue Lexik gibt auch die gesetzliche Anerkennung eines unbestimmten Geschlechtsmerkmals wieder, das als *divers* oder *genderfluid* im Deutschen bezeichnet wird. Außerdem zeigen viele Fremdwortbildungen die Aktualität der Diskussion über die Gleichbehandlung der Geschlechter in Deutschland: *Flexiquote*, *Pinkifizierung*, was sprachlich durch eine besondere Schreibweise der Pluralform verkörpert wird: *Gendergap*, *Genderstar*, *Gendersternchen*. Es lassen sich auch neue Tendenzen auf solchen Gebieten verfolgen wie Ernährung: *Superfood*, *Chia*, *Cold Brew*, *Craftbier*, *Foodie*, *In-vitro-Fleisch*. *Skyr*, *Tofubutter*, *veggie*; Gesundheit: *Clean Eating*, *detoxen*, *Digital Detox*, *Faszientraining*, *PrEP*; Sport: *Crossfit*, *Fatbike*, *Natural Running*, *Paracycling*, *ploggen*, *Tabatatraining*; Mode: *Curvy Model*, *Destroyed Jeans*, *Loop*, *Manbun*, *Onesie*, *Shapewear*; Freizeitgestaltung: *Bucketlist*, *Escaperoom*, *Facebookparty*, *Glamping*, *Guerillastricken*, *Overtourism*, *Strickgraffito*, *twerken*, *Zentangle*.

Relativ weniger Entlehnungen im Vergleich zu den 90er und Nullerjahren sind im Bereich der Wirtschaft (*BRICS*, *Cyber Monday*, *Crowdfunding*, *Pop-up*) und des Bankwesens (*Bitcoin*, *Geoblocking*, *ESM*) entstanden, was darauf zurückzuführen ist, dass in diesen Fachgebieten im Vergleich zu ihrer raschen Entwicklung in den 90er Jahren weniger Veränderungen im letzten Jahrzehnt festgestellt werden können.

Die meisten der analysierten Fremdwörter sind ins Deutsche zusammen mit neuen Sachverhalten, neuen Ideen und aktuellen Tendenzen in verschiedenen gesellschaftlichen Bereichen gekommen. Viele davon sind schon zu den Internationalismen zu zählen. Entstehung von Anglizismen im Deutschen (Scheinanglizismen und Fremdwortbildungen) erklärt sich durch die Suche nach neuen stilistischen und expressiven Ausdrücken (*Pinkifizierung*, *Tofutier*). Einige Wortbildungskonstruktionen mit fremden Konstituenten werden mit dem Ziel gebildet, den Zusammenhang der bezeichneten Sachverhalte mit den anderen Weltereignissen oder ihre internationale Bedeutung zu betonen, so wurde das Wort *Blockupy* in Anspielung auf das Lexem *Occupybewegung* (weltweite Protestbewegung gegen soziale Ungleichheit und die Macht der Finanzmärkte) gebildet, zum Vergleich auch *Food saver*, *Foodsharing*, *Fakeshop*. Aber der wichtigste Grund der aktiven Wortbildungsprozesse im Deutschen liegt in den Besonderheiten der deutschen Wortbildung, die sehr viele fremde Wortbildungselemente enthält und neue relativ leicht inkorporiert. Darüber hinaus bietet auch Komposition viele Möglichkeiten zur Verknüpfung verschiedener Lexeme, so dass Fremdwörter ganz leicht in die deutschen Kompositionsmodelle passen.

Fazit. Obwohl das Deutsche als eine Sprache mit einem stark ausgebauten Wortbildungssystem gilt, lässt es sich aufgrund der Analyse des aufgesuchten Materials schlussfolgern, dass Entlehnung einen großen Einfluss auf den Ausbau des deutschen Wortschatzes und Neologismenbildung hat. 33,7% aller Neologismen der Zehnerjahre wurden direkt aus dem Englischen (mit der Ausnahme von 7 Lexemen) übernommen und noch 24,2% wurden nach dem fremdsprachlichen Muster oder mit fremden Konstituenten gebildet. Für die übernommenen Lexeme ist die relativ schnelle Integration in das deutsche Sprachsystem typisch, so dass sie sich schnell den Wortbildungsprozessen im Deutschen anschließen und an der Bildung eigener Wortfamilien teilnehmen. Dadurch entsteht die sprachliche Überlagerung von Entlehnungs- und Wortbildungsprozessen, die sich bei der Lehnübersetzung (Teillehnübersetzung, Lehnübertragung) und Fremdwortbildung vollzieht. Solche Übergangsbereiche und Überschneidungen verhindern in einigen Fällen eine klare Grenzziehung zwischen einer Entlehnung oder Fremdwortbildung. Das erklärt sich auch durch das Vorhandensein einer Reihe von fremden Wortbildungsmitteln am Rand des deutschen Wortbildungssystems, die sich ganz produktiv an den Wortbildungsprozessen beteiligen. Die im Aufsatz angeführten Beispiele bestätigen die Tatsache, dass der fremde Einfluss auf die Entwicklung des Deutschen unentbehrlich ist und den Ausbau des deutschen Wortschatzes und des Wortbildungssystems fördert.

Literatur:

1. Рись Л. Ф., Пасик Л. А. Неологізми німецької мови у час коронакризи. Кременецькі компаративні студії : [науковий часопис / ред. Д. Чик, О. Пасічник]. 2020. Вип. X. С. 289–299.
2. Устінова В. Словотвірні особливості інновацій-запозичень у сучасній німецькій мові сфери телебачення та телекомунікації. Науковий вісник Ужгородського університету: Серія: Філологія. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2016. Вип. 1(35). С. 12–15.

3. al-Wadi D. Zwergentechnologie, Alphamädchen, Zurückleaken. Verdeckte neue Wörter des Neologismenwörterbuchs besser zugänglich machen. Sprachreport. 2013. № 29(3). S. 16–24.
4. Barz I. Englisch in der deutschen Wortbildung / L. M. Eichinger, M. Meliss, M. J. Domínguez Vázquez (Hrsg.). Wortbildung heute. Tendenzen und Kontraste in der deutschen Gegenwartssprache. 2008. Tübingen: Narr. S. 39–60.
5. Burkhardt A. Anglizismen in der Fußballsprache. Eine historische und kontrastive Betrachtung. Der Sprachdienst. 2008. № 52(2). S. 57–69.
6. Busse U. Anglizismen – Versuch einer Bestandsaufnahme. Aptum. 2011. № 2. S. 98–120.
7. Duden – Wörterbuch Duden online. Berlin: Bibliographisches Institut GmbH. URL: <https://www.duden.de/woerterbuch>. (Abgerufen am: 10.06.2021).
8. Eichinger L. M. 2007. So viele Wörter. Was neue Wörter über die deutsche Sprache aussagen. Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis. 2007. № 11(1). S. 27–43.
9. Eisenberg P. Anglizismen und andere Fremdwörter. Aptum. 2011. № 2. S. 121–141.
10. Flach S., Kopf K., Stefanowitsch A. Skandale und Skandalchen kontrastiv: Das Konfix -gate im Deutschen und Englischen / R. Heuser, M. Schmuck (Hrsg.). Sonstige Namenarten. Stiefkinder der Onomastik. Berlin: De Gruyter. URL: https://www.researchgate.net/publication/305985427_Skandale_und_Skandalchen_kontrastiv_Das_Konfix_-gate_im_Deutschen_und_Englischen. (Abgerufen am 5.01.2021).
11. Heller K., Herberg D., Lange Ch., Schnerrer R., Steffens D. Theoretische und praktische Probleme der Neologismenlexikographie: Überlegungen und Materialien zu einem Wörterbuch der in der Allgemeinsprache der DDR gebräuchlichen Neologismen. Akademie der Wissenschaften der DDR. 1988. URL: <https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/index/index/docId/9627>. (Abgerufen am: 4.01.2021).
12. Herberg D. Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung. Deutsch als Fremdsprache. 2002. № 39(4). S. 195–200.
13. Herberg D., Kinne M., Steffens D. (Hrsg.). Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. Berlin / New York: de Gruyter, 2004. 393 S.
14. Kick I. Die Wirkung von Anglizismen in der Werbung. “Just do it” oder lieber doch nicht? 2014. Hamburg: Diplomica Verlag. 104 S.
15. Kinne M. Der lange Weg zum deutschen Neologismenwörterbuch / W. Teubert (Hrsg.). Neologie und Korpus. 1998. Tübingen: Narr. S. 63–110.
16. Kovbasyuk L. Coronapandemie-Wortschatz im Gegenwartsdeutschen und Gegenwartsukrainischen. Studies about Languages / Kalby studios. 2021. № 38, S. 81–98.
17. Neologismenwörterbuch. OWID – Online WortschatzInformationssystem Deutsch, hrsg. vom Leibniz-Institut für Deutsche Sprache, Mannheim. URL: <https://www.owid.de/docs/neo/start.jsp>. (Abgerufen am: 28.07.2021).
18. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer, 1992. 306 S.
19. Steffens D. Von “Aqua jogging” bis “Zickenalarm”. Neuer Wortschatz im Deutschen seit den 90er Jahren im Spiegel des ersten größeren Neologismenwörterbuchs. Der Sprachdienst. 2007. № 51(4). S. 146–159.
20. Stepanova M. D., Černyševa I. I. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Moskau: Akademia, 2003. 256 S.

References:

1. al-Wadi, D. (2013). Zwergentechnologie, Alphamädchen, Zurückleaken. Verdeckte neue Wörter des Neologismenwörterbuchs besser zugänglich machen. Sprachreport 29(3). 16–24.
2. Barz, I. (2008). Englisch in der deutschen Wortbildung. Eichinger. In Eichinger, L. M. & Meliss, M. & Vázquez, M. J. D. (Hrsg.), Wortbildung heute. Tendenzen und Kontraste in der deutschen Gegenwartssprache, 39–60. Tübingen: Narr.
3. Burkhardt, A. (2008). Anglizismen in der Fußballsprache. Eine historische und kontrastive Betrachtung. Der Sprachdienst 52(2). 57–69.
4. Busse, U. (2011). Anglizismen – Versuch einer Bestandsaufnahme. Aptum 2. 98–120.
5. Duden – Wörterbuch Duden online. Berlin: Bibliographisches Institut GmbH. Unter: <https://www.duden.de/woerterbuch>. Abgerufen am: 10. Januar 2021.
6. Eichinger, L. M. (2007). So viele Wörter. Was neue Wörter über die deutsche Sprache aussagen. Studia Germanica Universitatis Vesprimiensis 11(1). 27–43.
7. Eisenberg, P. (2011). Anglizismen und andere Fremdwörter. Aptum 2. 121–141.
8. Flach, Susanne & Kopf, Kristin & Stefanowitsch, Anatol. (2018). Skandale und Skandalchen kontrastiv: Das Konfix -gate im Deutschen und Englischen. In Heuser, Rita & Schmuck Mirjam (Hrsg.). Sonstige Namenarten. Stiefkinder der Onomastik. Berlin: De Gruyter. Unter: https://www.researchgate.net/publication/305985427_Skandale_und_Skandalchen_kontrastiv_Das_Konfix_-gate_im_Deutschen_und_Englischen. Abgerufen am: 5. Januar 2021.
9. Heller, K. & Herberg, D. & Lange, Ch. & Schnerrer, R. & Steffens, D. (1988). Theoretische und praktische Probleme der Neologismenlexikographie: Überlegungen und Materialien zu einem Wörterbuch der in der Allgemeinsprache der DDR gebräuchlichen Neologismen. Akademie der Wissenschaften der DDR. Unter: <https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/index/index/docId/9627>. Abgerufen am: 4. Januar 2021.
10. Herberg, D. (2002). Neologismen in der deutschen Gegenwartssprache. Probleme ihrer Erfassung und Beschreibung. Deutsch als Fremdsprache 39(4). 195–200.
11. Herberg, D. & Kinne, M. & Steffens, D. (Hrsg.). (2004). Neuer Wortschatz. Neologismen der 90er Jahre im Deutschen. Berlin / New York: de Gruyter.
12. Kick, I. 2004. Die Wirkung von Anglizismen in der Werbung. “Just do it” oder lieber doch nicht? Paderborn: IFB Verlag.
13. Kinne, M. (1998). Der lange Weg zum deutschen Neologismenwörterbuch. In Teubert, Wolfgang (Hrsg.), Neologie und Korpus, 63–110. Tübingen: Narr.
14. Kovbasyuk, L. A. (2021). Coronapandemie-Wortschatz im Gegenwartsdeutschen und Gegenwartsukrainischen. Studies about Languages / Kalby studios 38. 81–98.
15. Neologismenwörterbuch. In OWID – Online WortschatzInformationssystem Deutsch, hrsg. vom Institut für Deutsche Sprache, Mannheim. Unter: <https://www.owid.de/docs/neo/start.jsp>. Abgerufen am: 28. Januar 2021.
16. Rys, L. & Pasyk, L. (2020). Neolohizmy nimets'koyi movy u chas koronakryzy [Neologisms of the German language in the corona crisis period]. Kremenets'ki komparatyvni studiyi : naukovyy chasopys X. 289–299.
17. Steffens, D. (2007). Von “Aqua jogging” bis “Zickenalarm”. Neuer Wortschatz im Deutschen seit den 90er Jahren im Spiegel des ersten größeren Neologismenwörterbuchs. Der Sprachdienst 51(4). 146–159.
18. Schippan, Th. (1992). Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Max Niemeyer.
19. Stepanova, M. D. & Černyševa, I. I. (2003). Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Moskau: Akademia.
20. Ustinova, V. (2016). Slovtovirni osoblyvosti innovatsiy-zapozychen' u suchasniy nimets'kiy movi sfery telebachennya ta telekomunikatsiyi [Word-forming features of innovation-borrowings in the modern German language in the field of television and telecommunications]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu : Seriya: Filolohiya 1(35). 12–15.

Отримано: 9 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 16 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 17 березня 2022 р.

e-mail: shkil_ekaterina@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-259-265

Шкіль К. П. Вплив ідіостилю А. Фета на розвиток російської літературної мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 259–265.

УДК: 811

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3967-9730>

Шкіль Катерина Петрівна,
аспірантка Інституту мовознавства імені О. О. Потебні,
Національна академія наук України

ВПЛИВ ІДІОСТИЛЮ А. ФЕТА НА РОЗВИТОК РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Актуальність наукової розвідки обумовлена тим, що старослов'янські, церковнослов'янські та лексичні запозичення збагачують наше мовлення, надаючи йому особливого сенсу, виразності та емоційного забарвлення. Завдяки висвітленню лексичного значення конкретних лексем стає можливим краще розуміти російську художню літературу. Окремі прошарки лексики російської мови допомагають з'ясувати тісний історико-культурний зв'язок слов'янських народів.

Об'єктом нашого дослідження слугує поетична мова А. Фета як особливий засіб існування природної мови, де поетом створюються індивідуальні мовні образи.

Проведений аналіз виявив специфіку функціонування церковнослов'янських, старослов'янських, окремих лексем загальноіндоєвропейської, загальнослов'янської та східнослов'янської лексики, а також запозичень з інших мов світу.

Ключові слова: літературна мова, загальноіндоєвропейська лексика, загальнослов'янська лексика, східнослов'янська лексика, старослов'янські, церковнослов'янські, запозичення.

Kateryna Shkil,
postgraduate student of Potebnia Institute of Linguistics,
National Academy of Sciences of Ukraine

THE INFLUENCE OF A. FET'S INDIVIDUAL-AUTHOR STYLE ON THE DEVELOPMENT OF RUSSIAN LITERARY LANGUAGE

The relevance of scientific research is due to the fact that Old Slavonic, Church Slavonic and borrowings from other languages enrich our speech, helping it to give a special meaning, expressiveness and emotional color. By explaining the lexical meaning of specific tokens, it becomes possible to better understand Russian fiction. Separate layers of Russian vocabulary help to study the close historical and cultural ties of the Slavic peoples.

The object of our study is the poetic language of A. Fet as a special means of existence of natural language, where the poet creates individual linguistic images.

Our analysis revealed the peculiarities of the functioning of Church Slavonic, Old Slavonic, individual tokens of Indo-European, Interslavic and East Slavic vocabulary, as well as borrowings from other languages.

Keywords: literary language, all-Indo-European vocabulary, all-Slavic vocabulary, East Slavic vocabulary, Old Slavonic, Church Slavonic, borrowing.

Постановка проблеми. Шляхи збагачення словникового складу російської літературної мови мають як загальні, так і специфічні риси, вивчення яких є завжди актуальним у лінгвістичному, культурологічному та хронологічному аспектах.

Серед висвітлення поняття «літературна мова», з'ясування лексико-стилістичних проблем російської літературної мови XIX ст., їхнє вирішення у межах творчості конкретної поетичної постаті є тими лінгвістичними напрямками дослідження, які і досі характеризуються певними лакунами та дискусійним підходом.

У науковій літературі наявні різноманітні трактування поняття «літературна мова». Існує твердження, що «літературна мова є обробленою, унормованою формою національної мови, як в писемних так і в усних різновидах, що обслуговує культурне життя народу та всі сфери його діяльності» (Теория современного русского литературного языка, 2003: 100).

Отже, у статті увагу зосереджено на таких поняттях: місце і роль книжно-слов'янської лексики, народно-розмовних лексем і запозичених елементів у розвитку російської літературної мови; синтез різних генетико-стилістичних прошарків у поетичних текстах А. Фета; визначення загальної тенденції, яка вплинула на розвиток російської літературної мови XIX ст.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У вивчення поетичної мови значний внесок зробили представники російського формалізму, які у 1916 р. об'єдналися у «Суспільство вивчення поетичної мови» (ОПОЯЗ), до складу якого входили Р.О. Якобсон, В.Б. Шкловський, М.О. Слоніський та ін. Погляди опозитивістів розділяли Б.В. Томашевський, В.М. Жирмунський, Ю.М. Тинянов.

Актуальність вивчення цього питання обумовлена необхідністю аналізу лексичних одиниць, які досліджуються з точки зору їх функціонування в конструкціях художнього тексту, де вони підпорядковуються стилістичній нейтралізації, а також смисловій та структурній трансформації. Слов'янські є примітним образотворчим засобом художньої мови. Проникнення слов'янських у російську мову, а також трансформація їхнього стилістичного потенціалу розглядаються в якості важливого елемента ідіостилю А. Фета в російській літературній мові.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у характеризації та систематизуванні лексичного фонду російської мови, який значно вплинув на розвиток індивідуально-авторського стилю А. Фета.

Дослідження поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: розглянути поняття російської літературної мови; визначити ознаки літературної мови; охарактеризувати норму як важливу ознаку літературної мови; виокремити слов'янські та запозичення, наявні в поетичних творах А. Фета.

Об'єктом дослідження є поетична мова як цілісна єдність, у якій всі властиві їй характеристики знаходять своєрідне вираження і є внутрішньо об'єднаною системою.

Предметом дослідження є слов'янізми, наявні в поетичних текстах А. Фета.

Виклад основного матеріалу

1. Поняття російської літературної мови

Літературна мова – мова художньої літератури (традиційне визначення). М. Горький, даючи визначення літературної мови, писав: «Літературна мова – це мова, оброблена майстрами слова» (Теория современного русского литературного языка, 2003: 101-102).

В. Виноградов вважає, що поняття «літературність» має іншу основу, ніж тотожність із поняттям «мова художньої літератури». Чеський славіст, провідний представник Празького лінгвістичного гуртка Б. Гавранек наголошував, що для літературної мови обов'язково має бути притаманна норма (Виноградов, 1962: 96-99).

Норма – важлива ознака літературної мови – існувала і в церковнослов'янській, і в давньоруській мові, але у специфічній формі. Празька школа кваліфікувала норму як провідну ознаку літературності. Празький лінгвістичний гурток визначив такі ознаки нормативності: 1) норма та кодифікація; 2) стильова диференціація; 3) поліфункціональність. Цим трьома ознаками відповідають усі літературні мови (Ломоносов, 1986: 3-4).

Основу російської національної мови складає літературна мова. На думку Л. Введенської, Л. Павлової, О. Кашасвої, літературна мова – це «форма існування національної мови, прийнята його носіями за зразкову; система загальноживаних елементів мови, мовних засобів, опрацьованих авторитетними майстрами слова, освіченими носіями мови» (Введенская, 2014: 8-9). Це є мова науки, культури, словесного мистецтва, освіти, законотворчості, офіційного та неофіційного спілкування. Російська літературна мова має низку соціальних функцій. Вона є засобом міжнаціонального спілкування; офіційною та робочою мовою багатьох міжнародних організацій; засобом міжнародного та міждержавного спілкування.

До основних ознак літературної мови належать нормованість, кодифікованість, стійкість і поліфункціональність.

Нормованість – вибір слів, їх вимова, особливості вживання в літературній мові, які підпорядковуються певним нормам чи правилам.

Кодифікованість. Оскільки норми існують на всіх рівнях мовної системи (фонетичній, словотвірній, лексико-фразеологічній, морфологічній, синтаксичній та стилістичній), кодифікація здійснюється системно і пов'язана з типологією норм. У лінгвістиці кодифікацією норми називається процес виявлення, її опис та подання у вигляді правила. Підкреслимо, що процес кодифікації досить складний, оскільки не все, що відбувається в мові, підпорядковується суворому, чіткому формулюванню. Найінтенсивніше розвивається лексика, тому кодування лексичних норм відбувається постійно, тобто видаються граматики, довідники, тлумачні, орфоепічні, орфографічні, фразеологічні та інші словники. Завдяки кодуванню норма стає стійкою, легше здійснюється процес контролю за її дотриманням.

Стійкість (стабільність, традиційність). Літературна мова постійно удосконалюється, збагачується, проте, незважаючи на зміни, що відбуваються, залишається дуже стійкою концепцією, про що свідчить її словниковий фонд. Це явище дозволяє мові зберігати і передавати культурні особливості, бути результативним засобом взаємозв'язку між поколіннями.

Поліфункціональність. За її дотримання літературна мова здатна обслуговувати комунікативні потреби різних сфер людської діяльності. Залежно від сфери цієї діяльності виокремлюються різноманітні функціональні стилі.

Одним з перших до проблеми походження російської літературної мови звернувся М. Ломоносов у трактаті «О пользе книг церковных в российском языке», він говорив про самостійність російської літературної мови та її вплив на всі слов'янські мови (Ломоносов, 1986: 5-6). Російська мова розвивалася у тісній взаємодії з церковнослов'янською. Важливою деталлю, зазначеною в трактаті М. Ломоносова, є визнання впливу давньоєврейської мови на російську, остання зуміла взяти найнеобхідніше, зберігши свою самостійність (Ломоносов, 1986: 7-10).

Інтерес до проблеми походження російської літературної мови успадковував І. Срезневський. Він зазначав, що «церковнослов'янська мова дуже вплинула на мову народну протягом усієї історії російської мови». Російський філолог-славіст став засновником концепції двомовності у російській літературній мові (Теория современного русского литературного языка, 2003: 102-103).

О. Соболевський відзначав складність лексики російської мови, синтаксичну розмаїтість, тенденцію до періодичності, яскравість образних засобів, зв'язок із візантійськими традиціями. Одним із перших він назвав літописи «пам'ятниками складного періоду» (Теория современного русского литературного языка, 2003: 102-103).

О. Шахматов вважав, що російська літературна мова – це перенесена на російський ґрунт церковнослов'янська мова (за своїм походженням – давньоболгарська), яка протягом століть зближувалася із живою народною мовою і поступово втратила свій іноземний образ (Теория современного русского литературного языка, 2003: 102-103).

Наукові положення О. Шахматова іменують «Концепцією русифікації церковнослов'янської літературної мови». Вчений визнавав змішаний склад сучасної російської літературної мови, вважаючи властиві їй народні, східнослов'янські за походженням мовні елементи пізнішими, внесеними до неї у ході поступового «асимілювання живої російської мови», зраховуючи давньоцерковнослов'янські елементи до первісної основи літературно-письменної мови (Теория современного русского литературного языка, 2003: 102-103).

С. Обнорський у роботі «Очерки по истории русского литературного языка старшего периода» зазначав, що російська літературна мова має власне походження, акцентував на російській основі російської літературної мови, розвиваючи її концепцію слов'янізації (Теория современного русского литературного языка, 2003: 102-103).

Одиницею виміру типів літературної мови є слово, отже, їхня тематична сітка визначається походженням цієї одиниці виміру. Якщо слово та тематична сітка мають церковнослов'янське походження, то тип мови – книжково-літературний. Якщо слово східнослов'янського походження, то тематична сітка має східнослов'янський характер, отже, пам'ятка належить до народно-літературного типу мови.

Б. Унбегаун аналізує словниковий склад російської мови, робить підрахунки, виходячи з яких доходить висновку: три чверті російської лексики – церковнослов'янізми (Теория современного русского литературного языка, 2003: 102-103).

Поетична мова в Лінгвістичному словнику характеризується як «особливий засіб існування природної мови, в якому елемент будь-якого рівня організації мовної системи прагне стати семантично мотивованим і може бути оцінений з точки зору реалізації ним естетичної або поетичної функції» (Лингвистический энциклопедический словарь, 2002: 333). Системність поетичної мови розкриває себе у тому, що у кожному конкретному етапі свого розвитку вона «має внутрішню узгоджену сукупність виразних засобів, які дозволяють передати обов'язкові для поетичного тексту сенси» (Лингвистический энциклопедический словарь, 2002: 334).

Л. Тимофеев визначає поетичну мову як особливу і цілісну єдність, у якій всі властиві їй характеристики знаходять свій своєрідний вираз і є внутрішньо об'єднаною системою (Тимофеев, 1976: 13-14).

Автор поетичного тексту створює індивідуальні мовні образи передачі суб'єктивних спостережень над явищами життя.

Образи у поетичному творі допомагають зрозуміти те особливе бачення світу, яке відображає текст. Так, образи опосередковано виражають почуття і переживання поета, причому ці образи можуть складатися із зорових, слухових та інших деталей.

Поетичне слово відрізняється смисловою багатоплановістю та його контекстуальна багатозначність є функціонально значимим елементом твору.

Важливим аспектом поетичної мови є її художня функціональність. Як зазначав В. Григор'єв, художня функціональність поетичної мови покликана відображати естетично значуще, емоційно впливове перетворення дійсності (Григорьев, 1979: 22).

Сучасна наука формує таке визначення ідіостилу: під терміном «ідіостиль» розуміється сукупність «глибинних текстотворчих домінант та констант певного автора, які визначили появу цих текстів саме в такій послідовності» (Универсальная научно-популярная энциклопедия «Кругосвет»).

О. Ахманова визначає індивідуальний стиль як комплекс найважливіших стрижневих стильових елементів, що фігурують у творах письменника «у певний період його творчості або поширюються на всю його творчість загалом» (Ахманова, 1969: 445-446).

За зауваженням М. Кожини, під ідіостилем необхідно розуміти «сукупність саме мовленнєво-текстових характеристик окремої мовної особистості (індивідуальності письменника, мовця)», що формується під впливом екстралінгвістичних факторів: функціонально-стильових, жанрово-стильових та індивідуально-стильових (Кожина, 2010: 95-96).

Н. Болотнова розуміє ідіостиль як багатоаспектне та багаторівнєве відображення мовної особистості творця, яка знаходиться поза текстом, з урахуванням її різноманітних проявів у процесі текстової діяльності, у тому числі з урахуванням орієнтації на адресата (Болотнова, 2001: 303-304).

2. Особливості лексики А. Фета

Лексику, наявну в поетичних творах А. Фета можна розподілити на наступні підгрупи: загальноіндоевропейську, загальнослов'янську, східнослов'янську, старослов'янську, церковнослов'янську.

Загальноіндоевропейська лексика у поезії А. Фета представлена назвами тварин (*волк, пес*): *Семьи волков притон вчера открыт* (А. Фет «Первая охота»); *Ничего: пес рябый ходит* (А. Фет «Ночь крещенская морозна...»); термінами, які позначають родинні стосунки (*отец, мать, сестра, брат*): *И отец под звуки цитры / Песнь старинную поет* (А. Фет «Горная идиллия»); *Я ей отец, а видеть не могу / Я равнодушно кротости такой / Да, я и царь счастливый и отец. / Отец счастливый?* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Ты сам падаешь, падет отец твой, сестры, братья...* (А. Фет «Спор»); *Если ж скажет отец «не грусти, – я готов»* (А. Фет «Хоть нельзя говорить, хоть и взор мой поник...»); *Клад этот ты, голубка, дочь моя* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Если нежно ко мне приласкалась мать, / Я с утра уже буду фиалкой дышать* (А. Фет «Хоть нельзя говорить, хоть и взор мой поник...»); *Мать варила черешни вдали...* (А. Фет «В темноте, на терновнике ярком...»); *Мать так пристально прядет* (А. Фет «Горная идиллия»); *Как сладко, мать-природа, вновь / Упасть на грудь твою!* (А. Фет «На озере»); *Семья пичужек молодая / Зовет заботливую мать* (А. Фет «Я рад, когда с земного лона...»); *Я, сестрица, за тобою / Не пойду – одна иди!* (А. Фет «Ночь крещенская морозна...») і простими числівниками, словами, які називають числові поняття: *У холодной золы изогнувшийся пеня / Прочернеет один на поляне* (А. Фет «Ярким солнцем в лесу пламенеет костер...»); *Один певец проснулся вечный* (А. Фет «Ф.И. Тютчеву»); *Один приподнял пухлую ручонку* (А. Фет «Auch ich war in arkadien geboren. Schiller»); *Тот лишь один вас поймет* (А. Фет «Грозные тени ночей...»); *Еще одно забывчивое слово, / Еще один случайный полувздых* (А. Фет «Еще одно забывчивое слово...»); *Гонец донес мне на два перехода / С несметной ратью подступит успел* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Глаза – бурмитских два зерна* (А. Фет «Рыбка»); *И на траве два изумруда – / Два светляка* (А. Фет «Я повторял: когда я буду...»); *Раз, два, три, четыре, пять... / Заструились, покачулись, / Стало три опять / Ну, захочет почудесить? / Со страстей рехнуса я... / Шесть, семь, восемь, девять, десять* (А. Фет «Ночь крещенская морозна...»); *Без памяти бедняга с ног слетел, / И три часа водою отливали* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Трижды его обжегши, лоза окружала кистями* (А. Фет «Влажное ложе покинувши, Феб златокудрий направил...»).

Фундаментальну лексичну тканину поетичних творів А. Фета складає загальнослов'янська лексика, яка належить до основного словникового фонду сучасної російської мови, тобто це загальнослов'янська лексика, що має найбільшу стабільність. Аналізована лексика розподіляється на кілька тематичних груп: назви сезонів року (*зима, весна, літо, осінь*): *Кругом зима. Жестокая пора!* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *Ты прав: мы старимся. Зима недалеко* (А. Фет «Ты прав: мы старимся. Зима недалеко...»); *Прошла зима, затихла вьюга* (А. Фет «Тургеневу»); *Весны души моей и сумрачной зимы* (А. Фет «Старые письма...»); *Мы не грустим, пугаясь снова / Дыханья близкого зимы, / А голос лета прожитого / Яснее понимаем мы* (А. Фет «Осенью»); *И, неизменные, ликующей весне / Пору зимы напоминают* (А. Фет «Сосны»); *Пришла весна, ее дыханье / Над снежным пронеслось ковром* (А. Фет «Ветер злой, ветер крутой в поле заливадается...»); *Я был – уходящее лето* (А. Фет «Желтеет древесная зелень...»); *Сегодня вдруг исчезло лето* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); *Всё выше, выше с каждым летом* (А. Фет «К молодому дубу»); *Ежели осень наносит / Злые морозы, – не сетуй ты* (А. Фет «Ежели осень наносит...»); *Какая холодная осень!* (А. Фет «Какая холодная осень!...»); *Непогода – осень – куришь* (А. Фет «Непогода – осень – куришь...»); назви явищ природи (*мороз, ветер*): *На двойном стекле узоры / Начертил*

мороз (А. Фет «На двойном стекле узоры...»); *Всё сорвать хочет ветер, всё смыть хочет ливень ручьями* (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»); назви рослинного світу (*лист, мох, кора*): **Лист** сухой валится (А. Фет «Ласточки пропали...»); *Опавший лист дрожит от нашего движенья* (А. Фет «Опавший лист дрожит от нашего движенья...»); *И мох зеленел по уступам стены* (А. Фет «Стена»); *И треснула, сжимаясь, кора* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); назви сільськогосподарських культур (*рожь, овес*): *Зреет рожь над жаркой нивой* (А. Фет «Зреет рожь над жаркой нивой...»); *Окаймлена шумящей рожью* (А. Фет «Утро в степи...»); *Когда вся рожь по тесным гумнам* (А. Фет «Когда б в полете скоротечном...»); *На глыбе зеленеет рожь* (А. Фет «Весна на дворе...»); *Волнуется и наливает рожь* (А. Фет «Степь вечером»); *Поздним градом смят овес* (А. Фет «Голод»); лексеми, що позначають людей (*человек, дети*): *Блаженствовал незлобный человек* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный...»); *Найдется ли единый человек, / Который бы бестрепетно дерзнул* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *И светлой весной человека, / И небом цветущим Эллады* (А. Фет «Посейдон»); *Храни плоды ты для свиней, / А красоту для человека* (А. Фет «К молодому дубу»); *Дети солнечного восхода, / Плачьте, плачьте, дети света!* (А. Фет «К цветам»); *Нагие дети пляшут и шумят* (А. Фет «Я посещал тот край обетованный...»); *Придут с песней на устах / Наши дети; / А не дети, так пройдут* (А. Фет «Что за вечер! А ручей...»); вказівні слова, які позначають ознаки предметів, явищ (*свой, наш, весь, тогда*): *С какою негой в них купают / Деревья пышный свой венец!* (А. Фет «Заря прощается с землею...»); *А нас московский наш мороз / Не выпускает на балкон* (А. Фет «Среди фиалок, в царстве роз...»); *Но уж давно весь голосистый лес* (А. Фет «Первая охота...»); *Окружусь я тогда горькой сладостью роз!* (А. Фет «Хоть нельзя говорить, хоть и взор мой поник...»); *Как мог, слепец, я не видал тогда, / Что жизни ночь над нами лишь сгустится* (А. Фет «Светил нам день, будя огонь в крови...»); *И веет, как тогда, во вздохах этих звучных* (А. Фет «Сияла ночь. Луной был полон сад...»); назви населених пунктів, місць, пов'язаних із діяльністю людини (*город, улица*): *Не еду в город. «Смесь одежд и лиц»* (А. Фет «Хандра»); *То будто бы белый мой город, / Мой город знакомый, родной / И весь этот город воздушный* (А. Фет «Воздушный город»); *И с каждым шагом город душный / Передо мной стесняет даль* (А. Фет «Ревель»); *Скрип шагов вдоль улиц белых* (А. Фет «Скрип шагов вдоль улиц белых...»); назви дій та станів (*биться, есть, умереть*): *Уж теперь тебе не биться* (А. Фет «Еще весна, как будто неземной...»); *Уж есть в пролетных журавлях* (А. Фет «Еще весны душистой нега...»); *Вздохи дня есть в дыханье ночном* (А. Фет «Вечер»); *Есть ночи зимней блеск и сила, / Есть непорочная краса* (А. Фет «Есть ночи зимней блеск и сила...»); *Видно, есть мороз* (А. Фет «Мама! Глянь-ка из окошка...»); *В ней есть искусство для искусства* (А. Фет «Ты прав: мы старимся. Зима недалеко...»); *Как будто вне любви есть в мире что-нибудь!* (А. Фет «Старые письма...»); *Так же и мне, оглянувшись на жизнь, умереть!* (А. Фет «Солнце садится, и ветер утихнул летучий,...»).

Загальнослов'янська лексика перегукується з мовною спільнотою всіх слов'ян у VI-VII століттях. У зазначений період з'явилася більшість слів сучасної російської та інших слов'янських мов, що позначають назви дерев (*дуб, ель, липа, клен, сосна, черемуха, ясень*): *Что перед этим дряхлым дубом* (А. Фет «Не смейся, не дивися мне...»); *Учись у них – у дуба, у березы* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *Ель рукавом мне тропинку завесила* (А. Фет «Ель рукавом мне тропинку завесила»); *Краснеет липа в высоте* (А. Фет «Еще весны душистой нега...»); *А за окошком в саду, между листьев сирени и липы* (А. Фет «Любо мне в комнате ночью стоять у окошка в потемках...»); *Цветом липы воздух пьян* (А. Фет «Фонтан»); *Дышат лип верхушки* (А. Фет «Спи – еще зарею...»); *Как здесь свежо под липою густою* (А. Фет «Как здесь свежо под липою густою...»); *От лип душистым медом тянет* (А. Фет «Весенний дождь»); *И в ночь краснеет лист кленовый* (А. Фет «Опять осенний блеск денницы...»); *Краснели по краям кленовые листы* (А. Фет «Старый парк»); *Средь кленов девственных и плачущих берез* (А. Фет «Сосны»); *А там, за соснами, как купол голубой* (А. Фет «Старый парк»); *Себе ни в чем не изменяла / Непобедимая сосна* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); *На сосне, поросшей мхом, / Мелькает белки хвост пушистый* (А. Фет «Лес»); *Сосна так темна, хоть и месяц* (А. Фет «Сосна так темна, хоть и месяц...»); *Там сосна шумит ветвями, / Пуце ветр шумит сосною* (А. Фет «Горная идиллия»); *И под черемухой, на ветке ароматной* (А. Фет «Безмолвные поля оделись темнотою...»); *Здесь расстанусь. Черемуха спит* (А. Фет «Пчелы»); *Здесь темный дуб и ясень изумрудный* (А. Фет «Горное ущелье»); *рослин (мак, пишеница): Как между влажно-махровых цветов снотворного маку* (А. Фет «Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый...»); *Так плещет на багрянном маке* (А. Фет «У камина»); *Горит алмазами пишеница* (А. Фет «Утро в степи...»); *птахів (соловей): Фонтан, цветы, влюбленный соловей* (А. Фет «Мой сад»); *Соловей без розы* (А. Фет «В дымке-невидимке»); *Соловей разливется-свищет* (А. Фет «Чем тоске, и не знаю, помочь...»); *Я жду... Соловьиное эхо* (А. Фет «Я жду... Соловьиное эхо...»); основних предметів інтелектуальної діяльності (*книга*): *Но лишь взгляну на огненную книгу* (А. Фет «Среди звезд»); *Книгу держу я в руках, сам пробегаю в уме* (А. Фет «Каждое чувство бывает понятней мне ночью, и каждый...»); та найменування об'єктів природного середовища чи артефактів (*бор, ветвь, кора, лес, лист, сук, ткань, челнок, дом, кров, сени* тощо): *Кругом синее мрачный бор* (А. Фет «Лес»); *Над морем спит косматый бор* (А. Фет «Над морем спит косматый бор...»); *Зеленые ветви природы* (А. Фет «Стена»); *По ветвям развешан иней* (А. Фет «Мама! Глянь-ка из окошка...»); *Ветвей концы висят, – / Стряхнут красу ветвей* (А. Фет «Печальная береза...»); *По ветви нижние леса* (А. Фет «По ветви нижние леса...»); *Где-то ветвь шелестит...* (А. Фет «Уж, серпы на плеча вложив, усталые жницы...»); *Истрепались сосен мохнатые ветви от бури* (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»); *С подъятыми ты к небесам ветвями* (А. Фет «Тополь»); *И треснула, сжимаясь, кора* (А. Фет «Учись у них – у дуба, у березы...»); *И чувствую, что там, в лесу, мне будет грустно* (А. Фет «В саду»); *И в ночь краснеет лист кленовый* (А. Фет «Опять осенний блеск денницы...»); *Гоняет желтый лист и разложен* (А. Фет «Хандра»); *И желтый тот листок, что наконец свалился* (А. Фет «Устало все кругом...»); *Сук еле трещит смоляной...* (А. Фет «Шумела полночная вьюга...»); *Я сам затеплил сук смолистый* (А. Фет «Светоч»); *На суку извилистом и чудном* (А. Фет «Фантазия»); *Тканью непроглядною / Тянутся мечты* (А. Фет «Сплю я. Тучки дружные...»); *За кормою струйки вьются, / Мы несемся в челноке* (А. Фет «За кормою струйки вьются...»); *На дом оглянися назад* (А. Фет «Вечерний сад»); *С криком летят через дом к теплым полям журавли* (А. Фет «Слышишь ли ты, как шумит вверх угловатое стадо?...»); *Как будто бы кровли / Покрыты зеркальным стеклом* (А. Фет «Ночью как-то вольнее дышать мне...»); *Я оставляю кров не для ночных хищников* (А. Фет «Подражание XVI идиллии Биона из Шенья»); *Побеги проворней в сени / Да прохожего впусти* (А. Фет «Метель»).

Загальнослов'янська лексика була основним підґрунтям лексики давньоруської та сучасної російської мови. Але носії давньоруської мови не просто залучали у мовлення загальнослов'янські слова, але й пристосовували їх для свого вживання, вносячи зміни до значення (іноді у форму слів) і створюючи у такий спосіб нові лексичні одиниці мови. Наприклад, у поезії А. Фета фіксується лексема *скудельный* – загальнослов'янська за походженням, яка змінила своє значення на східнослов'янському ґрунті. Слово було запозичене східними слов'янами зі старослов'янської мови, де була лексема *скудель* («глиняний посуд»), звідси у старослов'янській та давньоруській мовах прикметники *скудельный* и *скудельный* – «глиняний»: *Не так ли я, сосуд скудельный, Держаю на запретный путь* (А. Фет «Ласточки»).

Лексеми *град* і *власть* які є загальнослов'янськими за походженням, представлені в старослов'янському неповногласному розголосі в таких реченнях: *Взирать на сонный Рим, на вечный славы град* (А. Фет «Диана»); *Мой дар божественный не мудрость и не власть* (А. Фет «Спор»); *Но вот, о море, властью тайной* (А. Фет «Графу Л. Н. Толстому при появлении романа «Война и мир»); *Но безразлично, беззаветно / Власть вам дана* (А. Фет «Графине А. А. Олсуфьевой при получении от нее гиацинтов (В смущении ум, не свяжешь взглядом...)»).

Термін *старослов'янізм* тлумачиться лінгвістами по-різному, що обумовлено трансформацією цього поняття в процесі розвитку російської літературної мови. Г. Винокур відносив до стилістичних слов'янізмів слова і форми слів як старослов'янського, так і загальнослов'янського та давньоруського походження. В поетичних текстах А. Фета до цієї групи слів належать лексеми *блаженство, жизнь, благой, единый, благодать, влага, благо* та ін.: *И, смутясь блаженством бога* (А. Фет «Ночь весенней негой дышит...»); *Радостно жизнь подымалась / Дыханьем богов* (А. Фет «Посейдон»); *Весны слышала зов единый* (А. Фет «Ф. И. Тютчеву»); *Какая ночь! Все звезды до единой / Тепло и кротко в душу смотрят вновь* (А. Фет «Еще майская ночь»); *Солнца еще не видит, / А на душе благодать* (А. Фет «На рассвете»); *В движении, в блеске жизни долиной / Не сходит свыше благодать* (А. Фет «Нельзя»); *Каждый раз благодатные слезы* (А. Фет «Только станет смеркаться немножко...»); *Благовонная ночь, благодатная ночь* (А. Фет «Благовонная ночь, благодатная ночь...»); *А углы подушки / Влагою прохладной* (А. Фет «Спи – еще зарею...»); *Влага блещет чешуей* (А. Фет «На водах Гвадалквивира»); *С небес нисходит жизнь влага, / Чего ты ждешь, того и нет, / Лишь незаслуженное – благо* (А. Фет «Нежданный дождь»).

У колі старослов'янізмів окрему групу формують назви частин тіла (*ланины, персты, уста, око*): *Снова в сердце ничем не умеришь / До ланит восходящую кровь* (А. Фет «Весенние мысли»); *От сердца моего к ланитам гонят кровь* (А. Фет «Старые письма...»); *Разве зимой у тебя меньше ланиты цветут?..* (А. Фет «Слышишь ли ты, как шумит вверху угловатое стадо?...»); *С румянцем, вспыхнувшим мгновенно вдоль ланит* (А. Фет «Спор»); *Вот в прозрачные персты воды зачерпнула, и блещет* (А. Фет «Уж, серпы на плеча взложив, усталые жницы...»); *Ваши яркие уборы / Под перстом прозрачным Флоры* (А. Фет «К цветам»); *Но навстречу мне твой куст / Не вскрывает алых уст* (А. Фет «Хоть нельзя говорить, хоть и взор мой поник...»); *И это мыслящее око* (А. Фет «Отъезд»); *Раздражая око светом ложным* (А. Фет «Фантазия»).

Старослов'янізми в наведеному контексті виконують не лише свою номінативну функцію, їх марковано стилістично.

Східнослов'янський прошарок лексики представлено давньоруськими словами, які з'явилися і розповсюдилися серед слов'янського населення Київської Русі, що досягла розквіту в XI–XII століттях. Це такі слова як *сизый, хороший, дядя, белка, сорок, сегодня* тощо: *С румянцем сизым на щеках* (А. Фет «Еще весны душистой нега...»); *Жизнь как праздник хороша!* (А. Фет «Как луна, света во мраке...»); *Как хороши он при огне!* (А. Фет «На дворе не слышно выгоги...»); *Так нарядно хороши* (А. Фет «Колокольчик»); *Что, дядя, знать, султан* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Мелькает белки хвост пушистый* (А. Фет «Лес»); *И сорок мучеников сами / Мне позавидуют в раю* (А. Фет «9 Марта 1863 года»); *Может, сегодня мы все трое друг друга поймем* (А. Фет «Право, от полной души я благодарен соседу...»); *Удастся ли сегодня травля наша?* (А. Фет «Первая охота»); *Сегодня вдруг исчезло лето* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); *Рад и сегодня я сном до зари не забудься!* (А. Фет «Морской залив»); *Сегодня все звезды так пышно* (А. Фет «Сегодня все звезды так пышно...»).

Церковнослов'янські іменники в поезії А. Фета зазвичай мають формант *-ник*: *странник*: *Кажется, издали странника бедного / Нежно приветствуешь ты* (А. Фет «Ель рукавом мне тропинку завесила...»); *Оттого-то, странник бесприметный, / На степи я вечно здесь молчу* (А. Фет «Курган»).

З церковнослов'янської мови в поезії А. Фета наявні окремі граматичні форми. Наприклад, віддієслівні прикметники, які закінчуються на *-ущий, -ющий*: *Цветущих лет цветущее наследство* (А. Фет «В саду»); *Робко бегут от руки, несущей холодную влагу* (А. Фет «Уж, серпы на плеча взложив, усталые жницы...»); *Какой живет восторг на блекнувших устах!* (А. Фет «Опавший лист дрожит от нашего движения...»); *О ночь осенняя, как всемогуща ты* (А. Фет «Устало всё кругом: устал и цвет небес...»); *Друг мой! могу ль при тебе дожидаться блаженства в грядущем?* (А. Фет «Слышишь ли ты, как шумит вверху угловатое стадо?...»); *А там лазури тающая нежность...* (А. Фет «Горное ущелье»); *К окну подползающий пар / Прощанье смолкающих птишек* (А. Фет «Деревня»).

Таким чином, слов'янізми розцінюються як спеціальні поетичні засоби висловлювання; при цьому знерідка вони визнаються не лише допустимим, а й необхідним стилістичним засобом.

На лексику сучасної російської літературної мови мали вплив ті мови, з якими російська (а раніше давньоросійська та праслов'янські діалекти) тривалий час контактувала. А. Фет використовує також запозичення з інших мов.

Найдавніший прошарок запозичень становлять слова східнонімецького походження (це такі лексеми, як *хлеб, изба, крест, осёл, плуг, стекло, холм, художник* та ін.): *Над безбрежной жатвой хлеба* (А. Фет «Зреет рожь над жаркой нивой...»); *А хлеб насыщенный наш гниет в снопах* (А. Фет «А. А. Тимирязеву»); *Я с тобою, – за избою / Наводи да наводи!* (А. Фет «Ночь крещенская морозна...»); *Яркий крест поднялся в облака* (А. Фет «Ключ»); *Шпили и кресты – бриллианты* (А. Фет «Ночью как-то вольнее дышать мне...»); *Старый я осел. / И потому осел, что болен я, / Душою болен – этой жгучей, колкой* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Черней бразда бежит за плугом* (А. Фет «Тургеневу»); *И срезает плуг неумолимы / Злого плуга неотвязный зуб!* (А. Фет «Курган»); *И, проникая стекло, рисует квадраты лучами* (А. Фет «Любо мне в комнате ночью стоять у окошка в потемках...»); *Как будто бы кровли / Покрываются зеркальным стеклом* (А. Фет «Ночью как-то вольнее дышать мне...»); *Третью уж ночь вот на этом холме за оврагом* (А. Фет «Морской залив»); *Кустарник тот и холм для моего пути* (А. Фет «Подражание XVI идилии Биона (из Шенье)»); *Только художник на всём чует прекрасного след* (А. Фет «Скучно мне вечно болтать о том, что высоко, прекрасно...»); чисельні лексеми, які

є запозиченими з давніх іранських мов («скіфська лексика») – наприклад, *бог, рай, собака, топор*: *Слава богу, понемногу, / Будто вечер, засыпаю...* (А. Фет «Непогода – осень – куришь...»); *И сильнейший меж богами / Здесь под скромными листьями / Скрыл божественность свою* (А. Фет «К цветам»); *Фригиец, – выше нет и для богов награды!* (А. Фет «Спор»); *Не люди предо мной покорствуют, а боги...* (А. Фет «Спор»); *Как будто сон овевал райский / Нас наяву* (А. Фет «Я повторял: когда я буду...»); *В огород – собаки / Изорвут, гляди* (А. Фет «Заревая вьюга...»); *Вот собаки лай и вой* (А. Фет «Ночь крещенская морозна...»); *Отбей собак! Скачи наперерез!* (А. Фет «Первая охота...»); *Крыша снегом опушилась, / И собаки – по щелям* (А. Фет «Метель»); *В глухой дали стучит топор* (А. Фет «Лес»).

Прошарок запозичень становлять слова грецького походження (*парус, скамья*): *Складки паруса обвисли / Там парус тонет, как в дыму* (А. Фет «Морская даль во мгле туманной...»); *Наш парус, медленно надувшись, задрожал* (А. Фет «На Днепре, в половодье»); *Мы одни на скамейке вдвоем?* (А. Фет «Зной»); *На скамье сидит малютка* (А. Фет «Горная идиллия»); тюркського походження (*алмаз, деньги, кайма, ковёр, лошадь, очаг*). Певна кількість цих лексем у свою чергу, походять з арабських чи перських джерел: *Когда опять по камням заиграет / Алмазами сверкающий ручей* (А. Фет «Когда опять по камням заиграет...»); *Горит алмазами пишица* (А. Фет «Утро в степи...»); *Благовонные красы / Под алмазами росы* (А. Фет «Месяц и роза»); *В алмазных призраках листвы* (А. Фет «Еще вчера, на солнце млея...»); *Луна дрожит и блещет, как алмаз* (А. Фет «В моем саду»); *Какая ночь! Алмазная роса / Живым огнем с огнями неба в споре* (А. Фет «Как нежить ты, серебряная ночь...»); *Скоро повысыплют звезды алмазные, / Жди!* (А. Фет «Лесом мы шли по тропинке единственной...»); *Алмазов, изумрудов, а про деньги / Уж я молчу* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»); *Погорев золотыми каймами* (А. Фет «Вечер»); *Каймою тень легла от сосен в лунный свет...* (А. Фет «Постой! здесь хорошо! зубчатой и широкой...»); *Ковер душистый стелет гречь* (А. Фет «Утро в степи...»); *И лошади статной летучей красой пленилась* (А. Фет «Из Гафиза»); *За радушный очаг, / Где царицы пурпур прядут* (А. Фет «Посейдон»).

У XVI-XVII ст. основним джерелом запозичень є польська мова, за посередництвом якої в російську мову проникає велика кількість латинських, романських та німецьких слів (*сталь, тарелка, цель, штык*): *Пруд как блестящая сталь* (А. Фет «В лунном сиянии...»); *Была пора – своей игрою, / Своею ризою стальной* (А. Фет «Графу Л.Н. Толстому при появлении романа “Война и мир”»); *Сверкает сталью вороненой...* (А. Фет «На Днепре, в половодье »); *Река раскинулась как море, / Стального зеркала светлей* (А. Фет «Опять незримые усилия...»); *Весь залив блестит, как сталь* (А. Фет «Ночь весенней негой дышит...»); *Люблю на окне на тарелках* (А. Фет «Деревня»); *Взял бы тебя и помчался бы так же бесцельно* (А. Фет «Месяц зеркальный плывет по лазурной пустыне...»); *С какой заране избранною целью* (А. Фет «Жизнь пронеслась без явного следа...»); *Лишь два штыка вдали встречаются, сверкая* (А. Фет «Ошибка»); запозичується і певна кількість власне лексем польського походження (*дозволить, отвага, отчизна, столица* тощо): *Оставь и дозволь мне рыдать!* (А. Фет «Не нужно, не нужно мне проблесков счастья...»); *Полны смущенья и отваги* (А. Фет «На железной дороге»); *Свободой, честно, отчизной* (А. Фет «Ошибка»); *На рейде блистал в отдалении корабль, / Который в отчизну меня поджидал / Не вернуть в отчизну!* (А. Фет «Буря на небе вечернем...»); *Даже в столице не тесно!* (А. Фет «Ночью как-то вольнее дышать мне...»); *И даже к нам, к столице нашей славной* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»).

У поезії А. Фета наявні запозичення з нідерландської мови (*апельсин, матрос, руль*): *С благовоньем войду апельсиновых цветов* (А. Фет «Хоть нельзя говорить, хоть и взор мой поник...»); *Иль зонтик пинны молодой* (А. Фет «Тургеневу»); *О том, что матросу беда* (А. Фет «С порога рыбацкой избушки...»); *Казалось, рулем управляя волшебным* (А. Фет «Качаясь, звезды мигали лучами...»); *Ты молча покорным владела рулем* (А. Фет «Над озером лебедь в тростник протянул...»); з німецької мови (*генерал, траур*): *Звал что ни первых в царстве генералов / Но генерала я послал Баркаса* (А. Фет «Пароход»); *И радостен для взгляда / Весь траурный наряд* (А. Фет «Ветер злой, ветер крутой в поле заливается...»); та французької мови (*вуаль, парк, рояль, фея*): *Я узнаю тебя и твой белый вуаль / Не мелькнет ли в саду белоснежный вуаль?* (А. Фет «Я узнаю тебя и твой белый вуаль...»); *И старый парк бы был иным* (А. Фет «О.И. Щукиной»); *Блестит балкон, поет рояль...* (А. Фет «Ревель»); *Рояль был весь раскрыт, и струны в нем дрожали* (А. Фет «Сияла ночь. Луной был полон сад...»); *Из волн поднимается фея / Прекрасная фея морей!* (А. Фет «Уж вечер надвинулся хочет...»); *О, войди ж в этот мрак, улыбнись, благосклонная фея* (А. Фет «Истрепались сосен мохнатые ветви от бури...»).

Запозичень з інших європейських мов набагато менше, але у окремих галузях лексики їхня роль не менш важлива. Наприклад, частотне італійське *браво*: *Браво, браво, друзья* (А. Фет «Дифирамб на Новый год»).

Серед давніх запозичень чимало фінно-угорських лексем, наявних у фінській та карельській, мордовській, марійській мовах. Низка російських слів (зокрема запозичених) стали інтернаціоналізмами, запозиченими вже з російської багатьма мовами світу. У поезії А. Фета фіксуємо такі лексеми: *самовар, степь, царь*: *Смолк шумливый самовар* (А. Фет «На дворе не слышно вьюги...»); *Не раз долитой самовар* (А. Фет «Деревня»); *Всю эту степь озаривший и гаснущий луч* (А. Фет «Солнце садится, и ветер утихнул летучий...»); *Напрасно степь кругом алкала / Весна над степью проносилась* (А. Фет «Еще акация одна...»); *Жизнью свежей дышит степь* (А. Фет «Теплый ветер тихо веет...»); *Какая тень и аромат / Плывут над меркнувшею степью!* (А. Фет «Ты видишь за спиной косцев...»); *Всё степь да степь. Безбрежная, как море* (А. Фет «Степь вечером»); *Явися, дня лучистый царь!* (А. Фет «Утро в степи...»); *Не царь она, а узник – и не боле!* (А. Фет «Хандра»); *И гордый царь зыбей* (А. Фет «Над морем спит косматый бор...»); *Да, я и царь счастливый и отец* (А. Фет «О Боже, боже, все народы мне...»).

Висновки: Художня мова поєднує всі функціональні стилі мови, здійснює синтез мовних засобів відтворення думки та реальності.

Дослідження лексики поетичних текстів А. Фета доводить, що крім нейтрального, письменник використовує два стилістичні прошарки – книжкову лексику та розмовну лексику. Основу книжкової лексики становлять слов'янізми (з величезним переважанням старослов'янізмів), основу розмовної лексики – споконвічно-російські слова. Звернення до цих пластів обумовлено жанрово-стилістичним змішанням та переходами.

Слов'янізми у поезії А. Фета наповнені новим змістом. Поет використовує слов'янізм для опису навколишньої дійсності, для характеристики персонажів. Слов'янізм у поезії А. Фета є поліфункціональним. Саме експресивність слов'янізмів є обов'язковою умовою розвитку їхньої поліфункційності.

Таким чином, художня мова постає як вершина можливостей книжково-письмового типу російської літературної мови та усієї літературної мови в цілому. У художній мові задум стає головним елементом, що відтворюється у тексті характерними і традиційними мовними засобами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у моделюванні мовного відображення концептуальної картини світу автора в поетичних текстах з урахуванням лексичних особливостей поетичних творів, у вивченні запозичень, які становлять окремий прошарок поетичних текстів А. Фета, у здійсненні комплексного дослідження ідіостилію як втілення мовної особистості автора, а також у з'ясуванні різних аспектів теорії мовної картини світу у застосуванні до ідіостилію та поетичних текстів.

Джерела та література:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Москва : Советская энциклопедия, 1969. С. 445–446.
2. Болотнова Н. С., Бабенко И. И., Васильева А. А. Коммуникативная стилистика художественного текста: лексическая структура и идиостиль. Томск : Томский государственный университет, 2001. С. 303–304.
3. Введенская Л. А., Павлова Л. Г., Кашаева Е. Ю. Русский язык. Культура речи. Деловое общение. Москва : Кнорус, 2014. С. 8–9.
4. Виноградов В. В. О теории поэтической речи. Вопросы языкознания. Москва : АН СССР, 1962. № 3. С. 96–99.
5. Григорьев В. П. Поэтика слова. На материале русской советской поэзии. Москва : Наука, 1979. С. 22–32.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка : учебник / под ред. М. Н. Кожиной, Л. Р. Дускаевой, В. А. Салимовского. 2-е изд. Москва : Флинта, 2010. С. 95–96.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд., доп. Москва : Большая российская энциклопедия, 2002. С. 333–334.
8. Ломоносов М. В. Предисловие о пользе книг церковных в российском языке / М. В. Ломоносов. Избранные произведения. Ленинград : Советский писатель, 1986. С. 3–10.
9. Обнорский С. П. Очерки по истории русского литературного языка старшего периода. Москва-Ленинград : Академия наук СССР, 1946. С. 15–17.
10. Теория современного русского литературного языка [Текст] : учебник для студ. вузов / О. А. Лаптева. Москва : Высшая школа, 2003. С. 101–102.
11. Тимофеев Л. И. Основы теории литературы. Москва : Просвещение, 1976. С. 13–14.
12. Универсальная научно-популярная энциклопедия «Кругосвет». URL: <http://www.krugosvet.ru> (дата звернення: 27.10.20021).

References::

1. Akhmanova O. (1969). Slovar lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. (pp. 445-446). Moscow : Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].
2. Bolotnova N., Babenko I., Vasilyeva A. (2001). Kommunikativnaya stilistika khudozhestvennogo teksta: leksicheskaya struktura i idiosstil [Communicative style of literary text: lexical structure and idiostyle]. (pp. 303-304). Tomsk : Tomskiy gosudarstvennyy universitet [in Russian].
3. Vvedenskaya L., Pavlova L., Kashayeva Ye. (2014). Russkiy yazyk. Kultura rechi. Delovoye obshcheniye [Russian language. A culture of speech. Business conversation]. (pp. 8-9). Moscow : Knorus [in Russian].
4. Vinogradov V. (1962). O teorii poeticheskoy rechi [About the theory of poetic speech]. *Voprosy yazykoznaniya – Questions of linguistics*, 3, (pp. 96-99). Moscow : AN SSSR [in Russian].
5. Grigoryev V. (1979). Poetika slova. Na materiale russkoy sovetskoy poezii [Poetics of the word: on the material of Russian Soviet poetry]. (pp. 22-32). Moscow : Nauka [in Russian].
6. Kozhina M. (2010). Stilistika russkogo yazyka : uchebnik. In M. Kozhina, L. Duskayeva, V. Salimovskiy (Ed.2), (pp. 95-96). Moscow : Flinta [in Russian].
7. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic encyclopedic dictionary] (2002). In V. Yartseva (Ed.2), (pp. 333-334). Moscow : Bolshaya rossiyskaya entsiklopediya [in Russian].
8. Lomonosov M. (1986). Predisloviye o polze knig tserkovnykh v rossiyskom yazyke [Preface on the benefits of church books in Russian language]. In M. Lomonosov (Ed.), (pp. 3-10). Leningrad : Sovetskiy pisatel [in Russian].
9. Obnorskiy S. (1946). Ocherki po istorii russkogo literaturnogo yazyka starshego perioda [Essays on the history of the Russian literary language of the older period]. (pp. 15-17). Moscow-Leningrad : Akademiya nauk SSSR [in Russian].
10. Teoriya sovremennogo russkogo literaturnogo yazyka : uchebnik dlya studentov vuzov [Theory of modern Russian literary language textbook for students of the university] (2003). In O. Lapteva (Ed.), (pp. 101-102). Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
11. Timofeyev L. (1976). Osnovy teorii literatury [Foundations of the theory of literature]. (pp. 13-14). Moscow : Prosveshcheniye [in Russian].
12. Universalnaya nauchno-populyarnaya entsiklopediya «Krugosvet» [Universal popular science encyclopedia «Krugosvet»] [Elektronnyy resurs] URL: <http://www.krugosvet.ru> [In Russian].

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

Отримано: 31 березня 2022 р.

Прорецензовано: 06 квітня 2022 р.

Прийнято до друку: 08 квітня 2022 р.

e-mail: natalia.havryliuk@rshu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-266-270

Гаврилюк Н. В. Авторські лексичні новотвори відфраземного походження в українській поезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 266–270.

УДК: 811.161.2:373:821.161.2-1

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0225-3258>

Гаврилюк Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університет

АВТОРСЬКІ ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ ВІДФРАЗЕМНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ

Вивчення інноваційних процесів і явищ у мові є завжди актуальним. Своєрідну групу інновацій становлять авторські лексичні новотвори відфраземного походження, які демонструють тісні взаємозв'язки між лексичним і фразеологічним рівнями мови. У пропонованій статті проаналізовано шляхи появи, способи творення, семантичні особливості авторських лексичних новотворів відфраземного походження, з'ясовано особливості їхнього вживання і функціонування в поетичному тексті. Як синонімічні вживаються терміни “авторський лексичний новотвір відфраземного походження”, “авторська відфразема”.

Описано основні способи творення авторських відфразем: префіксально-суфіксальний, основоскладання, юстапозицію, зрощення. Виявлено, що в поетичному мовленні найчастіше вживаються відфраземні новотвори з такими семами: ‘риса характеру’, ‘розум’, ‘емоційний стан’, ‘простір’, ‘час’.

Спостережено, що більшість авторських відфразем творяться на основі фразеологізмів народнорозмовного походження. Виявлено також окремі авторські лексичні новотвори, які виникли внаслідок структурної видозміни усталених виразів зі Старого й Нового Завітів і з античних міфів.

Констатовано, що основними причинами виникнення відфраземних новотворів у художньому мовленні є прагнення вплинути на емоції читачів.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, інновація, авторська відфразема, відфраземна деривація, спосіб творення, семантика, сема.

Nataliia Gavryliuk,
Candidate of Philological Sciences, Associate professor,
Rivne State University of Humanities

AUTHOR'S NEOLOGISMS OF PHRASEOLOGICAL DERIVATION ORIGIN IN UKRAINIAN POETRY

The study of innovative processes and phenomena in language is always relevant. A peculiar group of innovations consists of author's neologisms of phraseological derivation origin, which demonstrate the close relationship between lexical and phraseological levels of language. The proposed article analyzes the ways of appearance, methods of creation, semantic features of the author's neologisms of phraseological derivation origin, clarifies the features of their use and functioning in the poetic text. The terms “author's neologisms of phraseological derivation”, and “author's phraseological derivations” are used as synonyms.

The main ways of creating author's phraseological derivations are described: prefix-suffix, basic compounding, juxtaposition, merging. The most productive way to create author's neologisms of phraseological derivation origin is compounding in combination with a suffixation. It has been found that poetic speech most often uses phraseological derivations neologisms with the following senses: ‘character trait’, ‘mind’, ‘emotional state’, ‘space’, ‘time’.

It is observed that most of the author's phraseological derivations are created based on phrasemes of folk origin. Some author's neologisms, which arose because of structural modification of established expressions from the Old and New Testaments and from ancient myths, were also revealed.

It is stated that the main reason for the emergence of phraseological derivation neologisms in artistic speech is the desire to influence the emotions of readers.

Keywords: author's neologisms, innovation, author's phraseological derivation, phraseological derivation, word building, semantics, sema.

Постановка проблеми. Вивчення інноваційних процесів і явищ у мові є завжди актуальним. Інновації розглядаються на різних рівнях – лексичному, фразеологічному, граматичному та ін. Найбільше уваги закономірно приділяють лексичним інноваціям, оскільки саме лексична підсистема є найбільш динамічною і змінною. Серед інновацій лексичного рівня розріз-

няють власне мовні неологізми, основним призначенням яких є поповнення лексики національної мови, та оказіональні (авторські лексичні новотвори), мета яких полягає насамперед у стилістичному й емоційно-експресивному увиразненні художнього тексту. Різноманітні проблемні питання появи та функціонування мовних неологізмів розглядали Є. А. Карпіловська, Д. В. Мазурик, О. А. Стишов та ін., оказіональних – Г. М. Вокальчук, Ж. В. Колоїз, Н. М. Сологуб та ін.

Своєрідну групу інновацій становлять авторські лексичні новотвори (АЛН) відфраземного походження, які демонструють тісні взаємозв'язки між лексичним і фразеологічним рівнями мови. Проблеми, пов'язані з відфраземною деривацією, ще не мають остаточного розв'язання в лінгвістиці.

Аналіз останніх джерел. В українському мовознавстві питання появи й місця в мовній системі кодифікованих (узуальних) відфраземних дериватів розглядали М. Ф. Алефіренко (Алефіренко, 1987), В. Д. Ужченко (Ужченко, 2007). Особливості вживання некодифікованих (авторських) відфразем у художньому мовленні аналізували О. Г. Важеніна (Важеніна, 2019), О. А. Стишов (Стишов, 1990), Л. Ф. Щербачук (Щербачук, 2002). Проте й досі немає загальноприйнятого визначення термінів “відфраземна деривація”, “відфраземний дериват”, не описано всіх шляхів появи таких одиниць. Окрім того, не розглядалася специфіка АЛН відфраземного походження в поетичному мовленні.

Мета статті полягає у здійсненні структурно-дериваційного, семантичного аналізу авторських лексичних новотворів відфраземного походження, з'ясуванні особливостей їхнього уживання і функціонування в поезії, виявленні виразально-зображальних можливостей таких АЛН.

Фактичним матеріалом дослідження є вибірка авторських лексичних новотворів відфраземного походження зі словників неологічної лексики, укладених членами неографічних лабораторій “NEOLEX-Рівне” та “Острозький неограф” [1; 4; 5; 9], а також власної картотеки автора.

Виклад основного матеріалу. Відфраземну деривацію (або відфраземне словотворення) дослідники здебільшого визначають як процес творення слів на основі фразеологічних одиниць (Колоїз, 2007: 172–173). Відфраземні деривати – це лексичні одиниці, які зберігають тісний семантичний зв'язок з мотивувальним фразеологізмом, однак структурно не є фразеологічними одиницями, оскільки втрачають одну з ознак фразеологізмів – надслівність, нарізнооформленість кількох (як мінімум двох) компонентів. Авторські лексичні новотвори відфраземного походження (або авторські відфраземи) характеризуються тим, що свідомо створюються письменниками для реалізації їхнього творчого задуму.

Зібраний матеріал дав можливість виявити два шляхи появи авторських відфразем: 1) поєднання кількох компонентів фразеологізмів в одне слово, яке зберігає тісний семантичний зв'язок з мотивувальним фразеологізмом, напр.: *богоданно* (Є. Маланюк) ← *дасть бог* “уживається при вираженні надії, сподівання на добре завершення чогось” (Словник, 1973–1982 (1): 207); *золотосерединний* (Т. Гаврилів) ← *золота середина* “найвигідніший, позбавлений крайнощів спосіб діяння, поведінки; поміркована позиція в чому-небудь” (Словник, 2003: 639); 2) для творення АЛН залучається один із компонентів (у якому акумулюється все значення фразеологізму), до якого може додаватися будь-яке інше слово не зі структури фразеологізму, завдяки чому АЛН набуває нових семантико-стилістичних відтінків або увиразнюється ознака, відображена в семантиці фразеологізму, напр.: *грошошкура* (Ю. Береза) ← *дерти три шкури* “оббирати, жорстоко експлуатувати кого-небудь” (Словник, 2003: 195). Для творення АЛН обох груп можуть використовуватися всі наявні в мові узуальні й незузуальні способи словотвору.

Представлені у нашій вибірці авторські відфраземи утворюються такими способами:

1. Префіксально-суфіксальним: *безупиння* (М. Вінграновський) ← *без упину* “весь час, не перестаючи; безперестанку” (Словник, 2003: 736), *обезтяма* (В. Пачовський) ← *без тями* “нічого не усвідомлюючи, несамовито” (Словник, 2003: 730). Як бачимо, префіксально-суфіксальні деривати утворюються від особливого типу фразеологізмів, у яких поєднуються одне повнозначне слово з одним службовим.

2. Основоскладанням. Загалом у дериватології розрізняють основоскладання чисте та основоскладання в поєднанні з суфіксацією, яке ще називають складно-суфіксальним способом (Горпинич, 1999: 129). Чисте основоскладання для творення відфраземних АЛН використовується нечасто, напр.: *стрілокпини* (Д. Княжич). У цьому новотворі поєднано компоненти одразу двох фразеологізмів із синонімічним значенням: *пускати стріли* “говорити щось дошкульне, неприємне або робити ущіплице зауваження кому-небудь” (Словник, 2003: 586) та *брати на пини* “кепкувати, глузувати, насміхатися з когось” (Словник, 2003: 44), завдяки чому в контексті автору вдається вказати на вищу міру вияву ознаки, закладеної в значенні фразеологізмів: *А дір в парасольці – не злічено від стрілокпинів. / Оце б відповісти, та лук вкорінився у глей* (Д. Княжич).

Найпродуктивнішим способом творення відфраземних АЛН є основоскладання в поєднанні з суфіксацією: *хребтоломний* (І. Римарук) ← *ламати хребта* “важко працювати, надриватися на роботі” (Словник, 2003: 327); *блудословний* (А. Малишко) ← *блудити словами* “говорити несвідомо, безтямно, уві сні; марити” (Словник, 2003: 34); *молочнозубий* (Е. Андіївська) ← *це молоко на губах не обсохло* “хтось дуже молодий, неповнолітній, недосвідчений” (Словник, 2003: 403); *всесвітньопотопний* (Л. Пшенична) ← *Всесвітній потоп* “про велику зливу (жартівливо), а також про стихійне лихо” (Коваль, 2001: 32); *повносилля* (М. Зеров), *повносило* (Б. Чепурко) – від *на повну силу* “з великим напруженням, найбільшою інтенсивністю робити щось” (Словник, 1973–1982 (9): 163) та ін. Здебільшого такі АЛН сконструйовано на основі сталих словосполучень, члени яких поєднані підрядним зв'язком, з опорним дієслівним або іменниковим компонентом.

Зрідка трапляються відфраземні АЛН, утворені основоскладанням в поєднанні з префіксально-суфіксальним способом: *заскалозубити* (О. Горбатюк) ← *скалити зуби* “недоброзичливо, зло висміювати кого-, що-небудь; насміхатися з кого-небудь” (Словник, 2003: 654).

3. Юкстапозицією, яка загалом є малопоширеним способом творення відфраземних АЛН. Зазвичай юкстапозити об'єднують у своєму складі дві узуальні лексеми, напр.: *розбрат-яблуко* (О. Ведміцький). Серед індивідуально-авторських складених номінацій трапляються юкстапозити, один із компонентів яких є узуальним словом, а інший – оказіональним, утвореним способом основоскладання, напр.: *лірик-сльозозлий* (Г. Вакар). Показово, що якраз оказіональний компонент (*сльозозлий*) співвідноситься з фразеологізмом і вказує на важливу для автора особливість, характерну рису означуваного денотата, вираженого узуальним компонентом (*лірик*). В юкстапозиті *тернок-віничник* (В. Барка) обидва компоненти є оказіональними, утвореними суфіксацією.

4. Зрошенням: *досхідсонце* (М. Шунь), *крайсвіт* (О. Забужко), *закрайсвіту* (В. Стус).

Аналіз фактичного матеріалу за семантичними особливостями виявив, що в поетичному мовленні найчастіше вживаються відфраземні АЛН з такими семами: 'риса характеру', 'розум', 'емоційний стан', 'простір', 'час'.

Найбільшу групу авторських лексичних новотворів відфраземного походження формують іменники та прикметники, які вказують на різноманітні риси характеру людей та їхнє ставлення до інших:

– жадобу до наживи: *За життя завжди ці грошошкурки / Непомітні, наче думки жест, / Та зате на цвинтарі фігури / Їхні видно за стонадцять верст.* (Ю. Береза); *Мрія липкорукого* <назва поезії> (Ю. Береза);

– чванливість, пихатість: *"Носодер"* <назва поезії> (П. Красюк);

– хитрість: *"Муха і okazaмилювач"* <назва поезії> (П. Красюк);

– набридливість, діставучість: *...чи слова такі ви знаєте? / Він їх творить легкома? Ще й прикрашує примовкою. / Свою жінку жартома / назива гризоголовкою* (Д. Білоус);

– підлабунство: *Лизогуби! І звідки це кодро береться? / Це шляхетне, дворянське, що ризи / одягло попам, що пожер не одне / кожен селище бідних – / кріпакке, сумне... / Лизогуб. / Лизоблюд. / П'ятюлизи* (П. Дорошко);

– лицемірство: *я озирнувся на тих, кого любив я. / і не пізнав їх – підмінили люд, / який упав у криводушия й блуд...* (В. Базилевський);

– жорстокість: *І, знову ставши до двобою / З камінносердим хижаком, / Брати ідуть рука з рукою / Ворожий відбиває погром* (М. Рильський);

– недоброчливість (уїдливе висміювання когось): *О як хотіла, прагла воля зла, / щоб ти була лиш суржик мішанина: / щоб вічно недорікою була / на втіху скалозуба-міщанина!* (Д. Білоус).

Зазначена група новотворів виявлена переважно в сатиричних і гумористичних поезіях, які спрямовані на висміювання негативних вад суспільства. Використання вище наведених відфраземних АЛН зумовлене здебільшого прагненням до увиразнення негативної оцінки позначуваної особи. Проте підмічені риси не завжди викликають у авторів (і відповідно – читачів) осуд, а легку іронію, інколи навіть співчуття.

Як видно з прикладів, частина представлених АЛН є назвами поезій. Функціонування оказіональних слів, тобто слів нових, незвичних, із семантикою фразеологізмів, у ролі заголовків є не випадковим. Лексичні інновації, яким, можна сказати, властива подвійна експресивність, одразу ж привертають увагу читача, пробуджують зацікавлення, активізують мозкову діяльність і посилюють емоційне сприйняття подальшого тексту та порушених у ньому проблем.

Прикметно, що в поетичному мовленні часто вживаються індивідуально-авторські номінації, в основі яких лежать фразеологізми зі значенням розумової діяльності людей. Такі інновації мають позитивну конотацію, закладену в значенні фразеологізмів, напр., *золотий лоб* "хтось дуже розумний, мудрий, здібний і т. ін." (Словник, 2003: 350): *Казав, що місяць – чарівний бляхар, / коваль монет, буддист золотолобий* (Б. Рубчак). Потужним емоційно-експресивним забарвленням вирізняється новотвір *клепкоман*, який походить від фразеологізму *мати клепку в голові* "бути розумним, розсудливим і т. ін." (Словник, 2003: 372). АЛН *клепкоман* є контекстуальним антонімом до ще одного авторського лексичного новотвору *грошоман*. Контрасне вживання індивідуально-авторських номінацій посилює експресивність контексту: *Щоб твою не з'їли волю / Зерні грошоманів, / Щоби випало на долю / Більше клепкоманів* (Ю. Береза).

АЛН *гострословець* вказує на розумові здібності, які проявляються через мовленнєву діяльність, і вживається в іронічному контексті: *Часом кажуть гострословці: / – Дріб'язкові ж бо ви, хлопці!...* (Д. Білоус). Новотвір зберігає значення фразеологізму *гострий на язик (на слово, на мову)* "здатний влучно, дошкульно, різко, дотепно і т. ін. висловлюватися" (Словник, 2003: 163).

Відфраземні індивідуально-авторські новотвори з семою 'емоційний стан' позначають здебільшого ті стани, які пов'язані з негативними переживаннями, душевними стражданнями: *...і долітав акомпаніанно душороздертий автомобілевий зойк* (М. Семенко); *Зітхаю: / – Мій серцєрозкраючий...* (І. Мельник). Така тенденція пояснюється соціально-психологічними чинниками: все "добре" вважається нормою, а до поганого хочеться привернути увагу, чому сприяють різноманітні незвичні засоби і форми вираження (Шаховський, 1983: 33).

Уживані в поезії авторські відфраземи з семою 'простір' виражають загальне значення "дуже далеко", яке в контексті може переосмислюватися і набувати нових відтінків: *Ми поруч ніби – / за тридев'яттям дум і днів* (Ір. Калинець). До цієї групи належать також різні частиномовні варіанти, утворені від фразеологізму *на краю світу* "в дуже віддаленому, глухому, необжитому місці" (Словник, 2003: 312) – іменники: *Із цього Белладжо, із цього крайсвіту і трансу куди ж нам подітись...?* (О. Забужко); прикметники: *Вона ще сюди повернеться / до цих накрайсвітніх хат...* (В. Мисик); прислівники: *...щедро попускаю закрайсвіту / свою одяглу душу...* (В. Стус).

Серед відфраземних індивідуально-авторських номінацій з семою 'час' виявлено ті, які вказують на теплу пору осені: *бабинолітній* (П. Воронько) та на ранній час доби: *досхідсонце* (М. Шунь). Зазвичай вони виникають не для посилення експресивності, а через версифікаційні потреби – збереження ритміки строфи: *Яким дивом стоїть вона, чи не ниткою бабиліта, / срібною павутиною віри затрималася?* (І. Калинець).

Більшість авторських відфразем творяться на основі фразеологізмів народнорозмовного походження. Виявлено також окремі авторські лексичні новотвори, які виникли внаслідок структурної видозміни усталених виразів зі Старого й Нового Завітів та з античних міфів.

Конотація урочистості, піднесеності загалом властива індивідуально-авторським номінаціям, які утворені від фразеологізмів біблійного походження. Проте в контексті такі інновації можуть набувати й інших відтінків, зокрема дружньо-іронічного: *Щоб – очима-всєвідами вниз – / не впізнали, пройшли, не зламали, / закликаю тебе: / усміхнись.* (І. Римарук). Новотвір походить від біблїзму *всєвидуюче око* "здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати" (Словник, 2003: 463). Структурна видозміна впливає і на зміну значеннєвих відтінків у створеній лексичній одиниці.

Авторська відфразема *страшносудний* сконструйована на основі біблійного вислову *Страшний суд* "суд, який має бути після другого пришествя Ісуса Христа, над усіма людьми, які жили на землі" (Коваль, 2001: 283). У контексті АЛН набуває національного колориту, оскільки "автор проєктує біблійний символ на сучасний український ґрунт", на що звернула увагу

О. Радько (Радько, 2016: 11): *Буревій!.. / Бурелім стоукрутний, стогудний!.. / Як є народ страиносудний, / То це лише мій!* (О. Стефанович).

З-поміж легенд античності в поезії найчастіше актуалізується міф про пригоди Ясона та здобуття ним золотого руна. Усталена сполука *золоте руно* “те, що має найвищу якість, є найціннішим” (Словник, 1972–1983 (8): 910) в авторських відфраземах набуває нових відтінків: *О, мій день золоторунний! / Місто це, а чи село* (В. Сосюра); *Бог іде листям, не обер-таючись, / Несе свою голову золоторунну* (І. Шувалова); *І ось уже в волосожарний килим / Золоторунно виткали блакит* (В. Бобинський).

Здебільшого версифікаційними потребами зумовлене виникнення авторського лексичного новотвору *розбрат-яблуко*, який у контексті зберігає значення фразеологізму античного походження *яблуко розбрату* “причина ворожнечі, суперечок, незгод між ким-небудь” (Словник, 2003: 784): *Ти знову нам несеш лукавство, гнів – / (хоч розбрат-яблуко розбито) / В по-вітрі – жест і поклик до степів... / Та він умер, богине Афродіто!* (О. Ведміцький).

Оригінальним утворенням є авторська відфразема *прокруст-стандарт*, що походить від фразеологізму *прокрустове ложе* “мірка, під яку штучно підганяють факти та явища” (Словник, 1989: 174). У результаті переосмислення і видозміни структури відфраземний АЛН набуває нових відтінків, вказує на надмірне, штучне захоплення теперішнього суспільства європейськими стандартами, часто – недоречне їх застосування. Як бачимо, фразеологізм актуальний і в сучасних реаліях, а в контексті новотвір має сатирично-викривальний ефект: *...не дратує смиренну націю / Євро-ленд і прокруст-стандарт / короноване Євро-раціо / Божя кара чи Божий дар?* (С. Мейта).

Основними причинами виникнення відфраземних АЛН у художньому мовленні є прагнення вплинути на емоції читачів. Зберігаючи семантику мотивувального словосполучення, відфраземні деривати посилюють виражальний потенціал завдяки оновленій формі. Однак у поетичному мовленні поява таких АЛН може бути зумовлена й версифікаційними потребами – збереженням розміру, ритміки строфи чи пошуком необхідної рими. Зокрема відомо, що фразеологізми співвідносяться з певними частинами мови. Утворюючи індивідуально-авторські номінації від фразеологічних одиниць, поети нерідко змінюють їхню частинимовну належність, напр., фразеологізм *без упину* співвідноситься з прислівником, а новотвір *безупиння* є іменником. Це може свідчити про те, що не лише прагненням посилити експресивність контексту зумовлене виникнення відфраземних новотворів, а й необхідністю граматично і ритмічно впорядкувати строфу.

Висновки. Отже, авторська відфраземна деривація – це творення індивідуально-авторських лексичних одиниць на основі фразеологізмів за допомогою узуальних та неuzuальних способів словотвору української мови. Авторські лексичні новотвори відфраземного походження здебільшого вирізняються експресивністю, закладеною в мотивувальних конструкціях – фразеологізмах, а посилюється вона ще й за рахунок видозміни структури вже відомих фразеологічних одиниць та появи нових відтінків у створеному слові. Виникнення частини АЛН у поетичному мовленні може бути пов’язане з потребами віршування – необхідністю зберегти ритміку і розмір строфи. Перспективним уважасмо подальше вивчення АЛН відфраземного походження в різних стилях української мови, яке дозволить глибше дослідити експресивно-стилістичні властивості таких номінацій.

Література:

- Адах Н. А. Словник авторських лексичних новотворів Василя Барки / Адах Н. А. *Авторські лексичні новотвори Василя Барки (семантико-дериваційний та лексикографічний аспекти)* / за ред. Г. М. Вокальчук. Рівне : Видавництво Олега Зеня, 2007. С. 52–131.
- Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 133 с.
- Важенина О. Г. Відфраземні деривати химерної прози Євгена Гуцала: типологія, способи творення, функції. *Граматичні читання – Х* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 16-17 травня 2019 р. / науковий редактор А. П. Загнітко. Вінниця : ТОВ “Твори”, 2019. С. 69–74.
- Вокальчук Г. М. Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття / Вокальчук Г. М. *Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)* : монографія / за ред. А. П. Грищенка. Рівне : НВЦ “Перспектива”, 2004. С. 94–524.
- Гаврилюк Н. В. Словник авторських лексичних новотворів київських неокласиків. *Київські неокласики: словотворчість* / відп. ред. Г. М. Вокальчук. Острог : Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2009. С. 60–208.
- Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : навч. посіб. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
- Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.
- Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація : монографія. Київ : Акцент, 2007. 311 с.
- Максимчук В. В. Короткий словник авторських лексичних новотворів поетів Рівненщини. *Проблеми й перспективи авторської лексикографії. «Регіональний» словник поетичних неолексем (Рівненщина)* / уклад. Г. М. Вокальчук. Острог : Вид-во НаУ “Острозька академія”, 2008. С. 65–188.
- Радько О. Г. Індивідуально-авторські назви статичних ознак в українській поезії ХХ сторіччя : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Луцьк, 2016. 20 с.
- Словник античної міфології / відп. ред. А. О. Білецький. Київ : Наук. думка, 1989. 240 с.
- Словник української мови : в 11 т. Київ : Наук. думка, 1973–1982.
- Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.
- Стишов О. А. Відфраземні деривати – неологізми в сучасній українській мові. *Мовознавство*. 1990. № 2. С. 64–66.
- Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
- Шаховський В. І. Емотивний компонент значення и методы его описания. Волгоград : Изд-во ВГПИ им. А. С. Серафимовича, 1983. 96 с.
- Щербачук Л. Ф. Деякі аспекти відфраземної деривації (на матеріалі художньої творчості Олеса Гончара). *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 166–169.

References:

- Adakh N. A. (2007). Slovyk avtors'kykh leksychnykh novotvoriv Vasylya Barky [Dictionary of Vasyl Barka's author neologisms]. *Adakh N. A. Avtors'ki leksychni novotvory Vasylya Barky (semantyko-deryvatsiynny ta leksykohrafichnyy aspekt)* [Author's lexical neologisms of Vasyl Barka (semantic and derivational and lexicographic aspects)] / za red. H. M. Vokal'chuk. 52–131 [in Ukrainian].
- Alefirenko M. F. (1987). Teoretychni pytannya frazeolohiyi [Theoretical issues of phraseology]. 133 s. [in Ukrainian].

3. Vazhenina O. H. (2019). Vidfrazemni deryvaty khymernoyi prozy Yevhena Hutsala: typolohiya, sposoby tvorennya, funktsiyi [Phrase-derivatives of Eugene Hutsalo's bizarre prose: typology, methods of creation, functions]. *Hramatychni chytannya – X [Grammar readings] / naukovy redaktor A. P. Zahnitko*. 69–74 [in Ukrainian].
4. Vokal'chuk H. M. (2004). Korotky slovnyk avtors'kykh neolohizmiv v ukayins'kiy poeziyi XX stolittya [A short dictionary of author's neologisms in Ukrainian poetry of the XX century]. *Vokal'chuk H. M. Avtors'ky neolohizm v ukayins'kiy poeziyi XX stolittya (leksykohrafichnyy aspekt) [Author's neologism in Ukrainian poetry of the twentieth century (lexicographic aspect)]* : monohrafiya / za red. A. P. Hryshchenka. 94–524 [in Ukrainian].
5. Havrylyuk N. V. (2009). Slovnyk avtors'kykh leksychnykh novotvoriv kyyivs'kykh neoklasykiv [Dictionary of author's lexical innovations of Kyiv neoclassicists]. *Kyyivs'ki neoklasyky: slovotvorchist' [Kyiv neoclassics: word-formation]* / vidp. red. H. M. Vokal'chuk. 60–208 [in Ukrainian].
6. Horpynych V. O. (1999). Suchasna ukayins'ka literaturna mova. Morfemika. Slovtvir. Morfonolohiya [Modern Ukrainian literary language. Morphemics. Word formation. Morphology] : navch. posib. 207 s. [in Ukrainian].
7. Koval' A. P. (2001). Spochatku bulo Slovo: Krylati vyslovy bibliynoho pokhodzhennya v ukayins'kiy movi [First there was the Word: Winged expressions of biblical origin in the Ukrainian language]. 312 s. [in Ukrainian].
8. Koloyiz Zh. V. (2007). Ukayins'ka okazional'na deryvatsiya [Ukrainian occasional derivation] : monohrafiya. 311 s. [in Ukrainian].
9. Maksymchuk V. V. (2008). Korotky slovnyk avtors'kykh leksychnykh novotvoriv poetiv Rivnenshchyny [A short dictionary of author's lexical innovations of poets of Rivne region]. *Problemy i perspektivy avtors'koyi leksykohrafiyi. «Rehional'nyy» slovnyk poetichnykh neoleksem (Rivnenshchyna) [Problems and prospects of author's lexicography. "Regional" dictionary of poetic neolexemes (Rivne region)]* / uklad. H. M. Vokal'chuk. 65–188 [in Ukrainian].
10. Rad'ko O. H. (2016). Indyvidual'no-avtors'ki nazvy statychnykh oznak v ukayins'kiy poeziyi XX storichchya [Individual-author names of static features in Ukrainian poetry of the XX century] : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. 20 s. [in Ukrainian].
11. Slovnyk antychnoyi mifolohiyi [Dictionary of ancient mythology] / vidp. red. A. O. Bilets'kyy. 1989. 240 s. [in Ukrainian].
12. Slovnyk ukayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language] : v 11 t. 1973–1982. [in Ukrainian].
13. Slovnyk frazeolohizmiv ukayins'koyi movy [Dictionary of phraseology of the Ukrainian language] / uklad. : V. M. Bilonozhenko ta in. 2003. 1104 s. [in Ukrainian].
14. Styshov O. A. (1990). Vidfrazemni deryvaty – neolohizmy v suchasniy ukayins'kiy movi [Phrasal derivatives – neologisms in the modern Ukrainian language]. *Movoznavstvo [Linguistics]*. № 2, 64–66 [in Ukrainian].
15. Uzhchenko V. D., Uzhchenko D. V. (2007). Frazeolohiya suchasnoyi ukayins'koyi movy [Phraseology of the modern Ukrainian language] : navch. posib. 494 s. [in Ukrainian].
16. Shakhovskyy V. Y. (1983). Jemotivnyj komponent znacheniya i metody ego opisaniya [Emotive component of meaning and methods of its description]. 96 s. [in Russian].
17. Shcherbachuk L. F. (2002). Deyaki aspekty vidfrazemnoyi deryvatsiyi (na materialy khudozhn'oyi tvorchosti Olesya Honchara) [Some aspects of idiomatic derivation (based on the work of Oles Honchar)]. *Kul'tura narodov Prychornomor'ya [Culture of the peoples of the Black Sea region]*. № 32, 166–169 [in Ukrainian].

Отримано: 15 березня 2022 р.

Прорецензовано: 21 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 23 березня 2022 р.

e-mail: olha.demchuk@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-271-273

Демчук О. А. Міжкультурна комунікація в есеїстиці Василя Махна. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 271–273.

УДК: 821.161.2:82.091/130.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2031-0092>

Демчук Ольга Анатоліївна,
аспірантка кафедри української мови і літератури,
Національний університет «Острозька академія»

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЕСЕЇСТИЦІ ВАСИЛЯ МАХНА

У статті за допомогою імагологічного методу досліджено явище міжкультурної комунікації в есеїстиці українського письменника Василя Махна, способи її вираження й текстової репрезентації в творах автора. Проблема міжкультурної комунікації в останні десятиліття набуває актуальності в літературознавчій науковій думці у зв'язку з явищами глобалізації, зокрема й у контексті імагологічних студій, що зосереджені на протиставленні «свого» й «чужого». У цій науковій розвідці проаналізовано функціонування моделей міжкультурної комунікації в текстовій репрезентації автора, виділено основні з них, осмислено способи взаємодії між представниками різних етнічних груп і культурних середовищ під час обміну повідомленнями. У статті також приділено увагу дослідженню мультикультурного простору пограниччя в есеях Василя Махна, де стираються межі між «своїм» і «чужим», а відповідно й міжкультурна комунікація виражена яскравіше й концентрованіше. Доведено, що в умовах багатоголосся різних етносів процес комунікації, окрім інтеграції в культури одне одного, може мати ще й деструктивний характер, підтвердженням чому слугують війни, винищення однієї нації іншою. У статті також досліджено комунікацію письменника як представника українського етнотипу з гетерообразами та культурами «інших», де обмін повідомленнями має доволі суб'єктивне авторське сприйняття. У розвідці з'ясовано питання інтертекстуальності міжкультурної комунікації, виникнення стереотипів та їх руйнації внаслідок взаємодії різних етносів і культурних середовищ. Окрім того, наукова студія зосереджена на авторському сприйнятті світу крізь проблему міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, імагологія, «своє/інше», гетерообраз, есеїстика, інтертекст, культура, стереотип.

Olha Demchuk,

Postgraduate student of Ukrainian Language and Literature Department,
The National University of Ostroh Academy

MULTICULTURAL COMMUNICATION IN THE VASYL MAKHNO'S ESSAYS

The article deals with the phenomenon of intercultural communication in the essays of Ukrainian writer Vasyl Makhno, ways of its expression and textual representation in the author's works with help of imagological method. During last decades the problem of intercultural communication has become relevant in literary scientific thought in connection with the phenomenon of globalization, in particular in the context of imagological studies focused on the opposition of «own» and «other». The scientific research analyzes the functioning of the intercultural communication models in the writer's textual representation, highlights the main ones, investigates the ways of interaction between representatives of different ethnic groups and cultural backgrounds during the exchange of messages. The article also focuses on the study of the multicultural space of the borderland in the Vasyl Makhno's essays, where the boundaries between «own» and «other» are blurred and intercultural communication is more pronounced and concentrated. It has been proved that in the conditions of polyphony of different ethnic groups, the process of communication, in addition to integration into each other's culture, can also be destructive, as evidenced by wars and the extermination of one nation to another. The article also examines the writer's communication as a representative of the Ukrainian ethnotype with heteroimages and cultures of «others», where the exchange of messages has a rather subjective authorial perception. The investigation also clarified the issues of intertextual intercultural communication, the emergence of stereotypes and their destruction due to the interaction of different ethnic groups and cultural backgrounds. In addition, the research focuses on the author's perception of the world through the problem of intercultural communication.

Key words: intercultural communication, imagology, «own/other», heteroimage, essays, intertext, culture, stereotype.

Постановка проблеми. Культура – нескінченний і безперервний процес комунікації, однак феномен культури загалом полягає в тому, що для її розвитку потрібно звертатись також і до чужих досвідів. В епоху глобалізації відбувається поєднання культур, їхня взаємодія, обмін інформацією та повідомленнями. Таке явище називають міжкультурною комунікацією, особливістю якої є приналежність адресата й адресанта до різних етнічних середовищ (Самовар, Портер, МакДеніел, 2012: 15). У літературознавстві в останні десятиліття зросло зацікавлення проблематикою міжкультурної комунікації, яка набуває актуальності в контексті імагологічних досліджень. Сучасна наука схиляється до студіювання творчості письменників, наскрізним мотивом текстів яких є інтелектуальне кочівництво й репрезентація простору як культурного пограниччя. До таких авторів належить і український письменник – Василь Махно.

Аналіз актуальних досліджень. Уперше термін «міжкультурна комунікація» у 70-х роках застосували американські вчені Річард Портер і Ларрі Самовар у книзі «Комунікація між культурами» – вони й стали основоположниками досліджень цієї проблеми. Методологію та теорію імагології ж розвивали Манфред Беллер, Хуго Дизерінк, Джоел Лірсен, Даніель Анрі Пажо, Едвард Саїд. Серед українських науковців, що вивчали імагологію, можна виокремити Юрія Барабаша, Василя Будного, Миколу Ільницького, Наталію Кіор, Дмитра Наливайка, Ірину Пупурс та інших. До уваги також взято дослідження Івана Андрусика, Тараса Антиповича, Тамари Гундорової, Світлани Кочерги, Йоханена Петровського-Штерна, Богдана Рубчака, котрі присвятили свої праці різним аспектам творчості Василя Махна. Розглянуто студію Тараса Прохаська про жанрово-стилістичні особливості модерної есеїстики. Жодне з досліджень не зосереджене на проблематиці міжкультурної комунікації в есеях Василя Махна в контексті імагологічних студій, що й робить нашу розвідку **актуальною**.

Мета статті полягає в дослідженні моделей міжкультурної комунікації, їх функціонування в есеїстиці Василя Махна, особливостей авторської текстової репрезентації взаємодії між представниками різних культур.

Виклад основного матеріалу. В українському літературному й літературознавчому просторі Василь Махно займає чільне місце. Автор дебютував як поет, але жанрові горизонти творчості значно розширились, оскільки до його творчого доробку увійшли й оповідання, й романістика, й есеїстика. На думку Тараса Прохаська, сенс есеїстики полягає в пізнанні й дослідженні світу «через самого себе, через власну суб'єктивність. [...] Есеїстика є неможливою без врахування *мого* способу бачення, *моєї* думки, тому есеїстика, позбавлена суб'єктивності, перестає нею бути. В есеїстичному тексті є важливим не "так є", а "так мені здається, я так побачив"» (Прохасько, 2019). В основі жанру есеїстики – індивідуальне світосприйняття, безперервне дослідження світу, різних подій і явищ у світлі власного бачення. Есеї Василя Махна – теж постійний процес пізнання навколишньої дійсності, оточення, намагання вести діалог зі світом, а також – саморефлексія, нескінченна автокомунікація: «Я ніколи не вів щоденників, не робив якихось нотаток. Перекоаний був, що всі деталі й слова все одно не залишать мене і, що важливіше, – я їх не забуду. [...] Життя, зіткане з деталей, витікає крізь діри рурки дір'явої пам'яті, так хоче вивільнитися від обов'язку й тягара. Я хочу заліпити ці діри, яких більше з роками» (Махно, 2020: 13). Відповідно й процес міжкультурної комунікації в есеїстиці Василя Махна відбувається безпосередньо за участі автора, процес обміну повідомлень описано крізь світогляд письменника.

У сучасному літературному світі навколо постаті Василя Махна тривали дискусії щодо його етноідентичності, оскільки автор належить до нових номадів і вже більше двадцяти років живе в Америці. Попри це більшість науковців вважають Василя Махна українським письменником: «...Махно свідомо зараховує себе до української літератури, з якою пов'язав себе ще у тернопільський період, і пише українською мовою» (Гундорова, 2019: 3). На думку самого автора, мова творчості і є маркером етноідентичності митців, оскільки – мова, за словами Василя Махна, метафізична субстанція організму, вона «як серце для життєдіяльності організму. Натомість країни, покраїні кордонами, можна змінювати» (Махно, 2019: 181). Тому в нас є усі підстави зарахувати Василя Махна до українського культурного простору. Загалом автор як представник українського етнотипу комунікує з репрезентаторами *інших* етносів, тому визначна модель міжкультурної комунікації в есеїстиці Василя Махна – це комунікація *автор-українець* і *гетерообрази* й навпаки. В есеїстиці письменника калейдоскопічно представлено розмаїття етносів, зокрема англійського, американського, грузинського, естонського, єврейського, італійського, монгольського, польського, румунського, сербського тощо. Оточення Василя Махна – це представники культурної інтелігенції різних етнотипів, наприклад, Норман Маня (єврейсько-румунський письменник), Йоханан Петровський-Штерн (американський літературознавець, історик, єврейського походження), Ольга Токарчук (польська письменниця) та інші. Відповідно міжкультурна комунікація автора, представника українського етнотипу, репрезентована в обміні повідомленнями з гетерообразами-друзями, до того ж, і письменник, й *інші* є водночас і адресатами, і адресантами. Комунікація ця доволі особистісна, оскільки людям поза контекстом діалогу й цих дружніх зв'язків важко зрозуміти повідомлення: «Йоханан каже, що в іншому житті він хоче бути цвіркуном і жити в єрусалимській пекарні. [...] Я питаю: "Чому цвіркуном?". "Ну що тут дивного, – міркує Йоханан. – Бо цвіркуном можна надихатися хліба й втамувати голод"» (Махно, 2020: 178).

Ще одна модель комунікації в есеїстиці Василя Махна – це *автор* – *культури інших*. Під час подорожей письменник сповна намагається осягнути простір, наповнений культурними кодами, прочитати його, зрозуміти якнайбільше повідомлень, схованих у мові, різних місцях, архітектурі, живописі, літературі, історії, природі тощо, тобто письменник постає реципієнтом: «Грузія розпочинається зі спротиву. Він непомітний, бо на кінчику язика. Навіть у слові "Тбілісі" – спротив заховався у двох спресованих приголосних "Тб". А скільки їх в інших словах грузинської мови, та хіба запам'ятаєш? Грузія захищена горами й мовою. Мова схована в абетці, що подібна до завитків виноградної лози» (Махно, 2020: 178). Завдяки повідомленням *іншої* культури у свідомості автора відбувається зіткнення досвідів *свого* та *чужого*, а відповідно – і збагачення внутрішньої світоглядної системи орієнтирів, що сприяє кращому самоусвідомленню й розумінню навколишнього. Міжкультурна комунікація Василеві Махну слугує джерелом натхнення, оскільки письменник імплементує інформацію, закладену в культурному просторі *інших* міст і країн, у свої творі: «Не приховуватиму, що пишу книжку, в якій багато втрачених слів. Одне з них – Язловець. [...] Отож слова ті (втрачені) позначили: фортецю, каміння якої ще не розповзлося; Вірменську браму, місцезнаходження якої уже не віднайти; бучацький шлях, що проходив повз Вірменську церкву і цвинтар і який через чотириста років (часу, який мене цікавить) забудовано» (Махно, 2020: 79). У такий спосіб письменник творить нескінчений процес міжкультурної комунікації, інтерпретуючи отримані повідомлення, перетворюючи їх у тексти.

Також в есеїстиці Василя Махна міжкультурна комунікація виражена як *інтертекст*, тобто відбувається комунікація між літературними текстами письменників, що належать до різних етносів. Яскравим прикладом є есеї про чилійського поета Пабла Неруду і його збірку «20 віршів про кохання і 1 пісня відчаю». Василь Махно написав цикл поезій, котрі увійшли до збірки «Паперовий міст»: «Я змагався з Нерудою, пишучи "21 вірш про кохання" без жодної пісні відчаю. І лише металевий скрегіт сабвейних вагонів був мелодією для них. Для слів, які сказали і скажуть мільярди людей» (Махно, 2020: 16). Інтертекстуальна міжкультурна комунікація українського автора з Паблом Нерудою була своєрідним викликом Василя Махна самому собі, спробою довести, що кохання буває без відчаю, донести цю думку до реципієнтів. Загалом мистецтво в текстах Василя Махна є гучним рупором для обміну повідомленнями між представниками різних культурних груп. Письменник часто згадує митців, чії виставки кочують світом, їх бачать представники різних етносів. У есеях автор згадує й виставки Енді Воргола, Кандінського, Пабло Пікассо та інших. Письменник усвідомлює, що мистецтво є посередником між митцем і реципієнтом, і найголовніше тут – це адресант, оскільки від адресанта залежить нескінченний процес комунікації тексту чи полотна зі світом.

Міжкультурна комунікація в есеїстиці Василя Махна виражена також у моделі *стереотип про чужих* – *його руйнація*. За словами Джоєпа Лірсена, кожній нації приписують певні характеристики, відповідно до яких виникають усталені уявлення про моделі поведінки тих чи тих етносів, їхні культури, але «ми повинні завжди усвідомлювати, що етнічність як модель не є абсолютною» (Лірсен, 2016: 26). Індивіди, котрі потрапляють у *інше* культурне середовище, часто мають сформовані погляди й очікування. Зачасту це відбувається внаслідок того, що колись акт комунікації з *чужою* культурою виявився не до кінця достовірним, як-от у випадку з Колумбією, її репрезентацією в романі «Сто років самотності» та справжньою

країною: «Герман сміється з тупих іноземців, котрі, начитавшись Маркеса, юрбами повалили до Колумбії шукати сто років самотності, відставних полковників, місто Макондо, ну і ще усяку фігню з текстів, читаних у напівпорожніх залах університетських бібліотек» (Махно, 2019: 151).

Комунікація між представниками різних культур в есеїстиці Василя Махна відбувається в умовах пограниччя – місця, де перебувають і взаємодіють різні об'єднані історичними подіями й соціальними чинниками етнотипи. На думку Світлани Кочерги, на таких територіях «сама історія є рушієм еволюції взаємин автентичних культур і мультикультуралізму» (Кочерга, 2020: 7). Розвиток взаємодії різних етносів у текстах Василя Махна відбувається внаслідок політичних, історичних і соціальних явищ (війни, міграції тощо) у межах таких місць-погранич, як Базар, Бучач, Єрусалим, Нью-Йорк, Чортків, Язловець, тому ще одна модель міжкультурної комунікації в есеях письменника – *етноси й культури в умовах пограниччя*. Вони, перетинаючись одне з одним, творять свій мультикультурний простір, комунікуючи: «У Базарі жили українці, поляки, євреї. Вірмени заходили із Язлівця: з тих, що належали до вірменської громади, котра ще з середніх віків поселилася на язловецьких пагорбах. Галицькі євреї тримали в Базарі корчми, орендували сад та займалися торгівлею і також тут з'явилися із поширенням польського королівства на Поділлі, а українці, частково вимішавшись з турками, залишилися більшістю...» (Махно, 2019: 12). У пограниччях міжкультурна комунікація цілком може стерти межі свого й чужого або ж зробити їх менш помітними, дозволяючи різним культурам мирно існувати в межах одного простору, але часто, знову ж таки в основному через політичні та історичні події, відбувається несприйняття однієї культури іншою, що призводить до деструкції й іноді навіть винищення: «У 1929 році євреї виїхали з Базару назавжди – казали, що до Чорткова. Мабуть, більшість з базарських євреїв перебувала в чортківському тетто: когось з них було розстріляно у Чорному лісі, а інших вивезли до табору смерті в Белжець» (Махно, 2019: 34).

Висновки. Отже, міжкультурна комунікація в есеїстиці Василя Махна виражена за допомогою кількох ключових моделей, із-поміж яких – *автор (український етнотип) – гетерообрази; автор – культури інших; інтертекстуальна міжкультурна комунікація; стереотип про чужих – його руйнація; міжкультурна комунікація в умовах пограниччя*. Обмін повідомленнями між представниками різних націй репрезентовано в світлі авторських індивідуальних рефлексій щодо світу, етносів і їх культурних надбань, навколишньої дійсності. Міжкультурна комунікація між своїм і чужим, чужим і чужим в есеїстиці Василя Махна – це нескінченний процес пізнання та пошуку відповідей, постійна реінтерпретація та тлумачення кодів й інформації, за допомогою яких відбувається пошук і розуміння ідентичності як письменника, так і гетерообразів, репрезентованих у його текстах. Проблематика міжкультурної комунікації в українській літературі заслуговує подальшого вивчення в контексті імагологічних студій.

Література:

1. Гундорова Т. Василь Махно, або Як стати американським поетом : вступна стаття. *Махно В. Поет, океан і риба : вибрані вірші (1993–2018)*. Харків : Фоліо, 201. С. 3–14.
2. Знайомство з есеїстикою: конспект лекції Тараса Прохаська «Есей: спроба реконструкції». (2019). *Блог Yakaboo.ua*. URL : <https://blog.yakaboo.ua/eseyistyka-prohasko/>. (дата звернення: 24.02.2022).
3. Кочерга С. Пограниччя як текст: ретроспекція сучасної романістики. Геопоетичні студії. *Науковий альманах. Феномен місця / за ред. Х. Семерин. Острів : Видавництво НаУОА. 2020. Вип. 5. С. 6–15.*
4. Махно В. Околиці та пограниччя : вибрані есеї 2011 – 2018. К. : Yakaboo Publishing, 2019. 240 с.
5. Махно В. Уздовж океану на ровері : есеї. К. : Yakaboo Publishing, 2020. 336 с.
6. Leerssen J. Imagology: on using ethnicity to make sense of the world. 2016. P. 13–31. URL : <https://anovom.com/doc-imagology-on-using-ethnicity.pdf>. (дата звернення: 24.02.2022).
7. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. Intercultural Communication: A Reader. Boston : Wadsworth, 2012. 518 p.

References:

1. Hundorova T. (2019). Vasyl Makhno, abo Yak staty amerykansky poetom : vstupna stattya. [Vasyl Makhno, or How to become an American poet]. *Makhno V. Poet, okean i ryba : vybrani virshi (1993–2018)*. [Makhno V. Poet, ocean and fish : collection of poetry (1993–2018)]. Kharkiv : Folio. 3–14.
2. Znayomstvo z eseyistykyu: konspekt lektsiyi Tarasa Prokhaska «Esey: sproba rekonstruktsiyi». (2019). [Introduction to essays: synopsis of Taras Prokhasko's lecture «Essay: an attempt at reconstruction»]. *Bloh Yakaboo.ua*. URL : <https://blog.yakaboo.ua/eseyistyka-prohasko/>. (accessed 24.02.2022).
3. Kocherga S. (2020). Pohranychchya yak tekst: retrospektsiya suchasnoyi romanistyky. [Borderlands as a text: a retrospection of contemporary fiction]. *Neopoetychni studiyi. Naukovyy almanakh. Fenomen mistysya / za red. Kh. Semeryn*. [Geopoetical studies. Scientific almanac. The phenomenon of a place]. Ostroh : Vydavnytstvo NaUOA. Vyp. 5. 6–15.
4. Makhno V. (2019). Okolytsi ta pohranychchya : vybrani eseyi 2011 – 2018. [Neighborhoods and borders : collection of essays]. K. : Yakaboo Publishing. 240 pages.
5. Makhno V. (2020). Uzdovzh okeanu na roveri : eseyi. [Along the ocean on a bicycle]. K. : Yakaboo Publishing. 336 pages.
6. Leerssen J. (2016). Imagology: on using ethnicity to make sense of the world. 13–31. URL : <https://anovom.com/doc-imagology-on-using-ethnicity.pdf>. (accessed 24.02.2022).
7. Samovar L. A., Porter R. E., McDaniel E. R. (2012). Intercultural Communication: A Reader. Boston : Wadsworth. 518 pages.

Отримано: 15 березня 2022 р.

Прорецензовано: 21 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 23 березня 2022 р.

e-mail: derbasv@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-274-278

Дерба С. М., Любчевська-Сокур В. О. Мовленнєвий етикет у професійному розвитку іноземних студентів (реактивної культурної групи). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 274–278.

УДК: 811.161.2:808.5

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2906-0344>**Дерба Світлана Миколаївна,**

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри української та російської мов як іноземних

Любчевська-Сокур Вікторія Олександрівна,

асистент,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ (РЕАКТИВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ГРУПИ)

У статті автори розглядають основи викладання українського мовленнєвого етикету іноземним студентам. Використано класифікацію Р. Льюїса, зокрема йдеться про вивчення української мови представникам реактивної культурної групи. Автори аналізують відмінності вживання етикетних формул українцями та студентами з інших країн світу. Проаналізовано вивчення українського етикетних формул студентами зі східних країн на практичних заняттях з української мови як іноземної за допомогою навчального посібника, підготовленого викладачами кафедри української та російської мов як іноземних Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Обґрунтовано тематичну класифікацію етикетних формул у навчальному посібнику з української мови для студентів-іноземців, описано фактори та контексти відповідно до яких іноземні студенти мають навчитись використовувати українські формули етикету. Наведено завдання, за допомогою яких іноземні студенти успішно опановують українську мову.

Ключові слова: українська мова як іноземна, мовленнєвий етикет, етикетні формули, іноземні студенти, система завдань.

Svitlana Derba,

Candidate of Philology, Associate Professor,

Head of the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages

Viktoriia Liubchevska-Sokur,

Assistant,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

SPEECH ETIQUETTE IN THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FOREIGN STUDENTS (REACTIVE CULTURAL GROUP)

In the article the authors consider the basics of teaching Ukrainian speech etiquette to foreign students. The authors analyze the differences between the use of etiquette formulas by Ukrainians and students from other countries. The study of Ukrainian etiquette formulas by students from Eastern countries in practical classes on Ukrainian as a foreign language is analyzed with the help of a textbook prepared by teachers of Ukrainian and Russian as foreign languages of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. In this paper, we propose to consider the basics of teaching speech etiquette to foreign students of the reactive cultural group according to the classification of R. Lewis. This group includes Japanese, Chinese, Finns, Koreans, Vietnamese and others. Why this group? Because at the Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, at the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages, Ukrainian is studied mainly by Chinese citizens. Chinese students are extremely polite. They are careful in their speech, mostly silent and attentive. A teacher of the Ukrainian language in a group of Chinese students must understand that they will never refuse any job offered, they will demonstrate incredible diligence. But the teacher must always remember that these students should be formulated only one task, and after its completion, the second, third, etc. Of course, there are differences between the speech culture of Ukrainians and Chinese. Under the influence of Confucianism, Chinese society adheres to the social rule of "everyone has a class" and "the old is more respected than the young." The thematic classification of etiquette formulas in the textbook on the Ukrainian language for foreign students is substantiated, the factors and contexts according to which foreign students should learn to use Ukrainian etiquette formulas are described. The tasks with the help of which foreign students successfully master the Ukrainian language.

Key words: Ukrainian as a foreign language, speech etiquette, etiquette formulas, foreign students, system of tasks.

Важливим чинником спілкування іноземних громадян є дотримання норм мовленнєвого етикету. Оскільки саме такі помилки і дозволяють зрозуміти, що мовець – іноземець. У кожному суспільстві існують чіткі стереотипи мовленнєвого етикету (форми звертання, прощання, вибачення, спілкування між людьми різного віку та ін.).

Український мовленнєвий етикет тісно пов'язаний з характером українців, ментальністю, самобутнім способом мислення й світосприйняття, психолінгвістичними характеристиками. Норми українського мовленнєвого етикету закріплені в системі стійких формул, які люди використовують в тих чи інших ситуаціях, наприклад:

- ✓ знайомство;
- ✓ привітання при зустрічі, прощанні, побажання зі святом;
- ✓ порада, рекомендація, вимога;
- ✓ прохання, подяка, розрада, відмова;
- ✓ схвалення;
- ✓ комплімент;
- ✓ висловлення власної думки;
- ✓ запрошення;

✓ вибачення.

Мета дослідження – розкриття особливостей вивчення українського мовленнєвого етикету іноземними студентами реактивної культурної групи. Основні завдання: висвітлити основні принципи вивчення українських етикетних формул іноземними студентами, навести тематичну класифікацію етикетних формул у навчальному посібнику з української мови для студентів-іноземців, описати фактори та контексти відповідно до яких студенти мають навчитись використовувати українські формули етикету.

Багато дослідників звертали увагу на питання «мовленнєвого етикету», класифікували етикетні формули та визначали основні принципи їх використання в процесі комунікації, наприклад: А. О. Альошина, С. К. Богдан, Я. Головацький, В. Є. Гольдін, В. Г. Костомарова, В. М. Литовченко, О. М. Мацько, Ф. Папа, Н. П. Плющ, В. Сімович, Н. І. Формановська, В. Шухевич, Є. Д. Чак та ін.

М. Литовченко досліджувала функціонування формул українського мовленнєвого етикету (Литовченко, 1987). Вивчення формування й розвитку етикетних одиниць присвячена кандидатська дисертація О. М. МIRONЮК (МIRONЮК, 1993). Особливості мовленнєвого етикету українців, його структура, різні етикетні вирази розглядаються в монографії С. К. Богдан «Мовний етикет українців: традиції і сучасність» (Богдан, 1998). Людмила Кулішенко та Тетяна Чечот у статті «Мовленнєвий етикет та ментальність українців» проаналізували історичний аспект української культури, звичаїв. Вони стверджують, що у мовленнєвому етикеті найпомітніше і наочно виявляється стан мовної культури, духовні цінності, етичні орієнтації суспільства (Кулішенко, Чечот, 2013).

Мовний етикет регулює поведінку українців у процесі мовлення. Це і є сукупність мовних засобів. Мовленнєвий етикет є його підсистемою і регулює правила мовленнєвої поведінки. В українському мовленнєвому етикеті відображені шана до батьків і дорослих, до жінки (матері), побожність, емоційність, делікатність та ін. Співрозмовники виявляють повагу та уважність один до одного.

Мовленнєвий етикет – це правила використання найчастотніших виразів. Це формули звернення уваги, привітання, прощання, подяки, прохання, поради, відмови, компліментів, побажання, співчуття та ін. Етикетні формули не створюються в мовленні, оскільки для кожної ситуації уже існує набір готових виразів. Підкреслюючи їх стійкий характер, науковці називають ці вирази «формули мовленнєвого етикету». При спілкуванні мовець обирає певну формулу, враховуючи ситуацію спілкування (офіційність або неофіційність), тональність спілкування (підвищено ввічливий тон, нейтральний або понижений), характер відносин зі співрозмовником. Надзвичайно важливо – знайомий чи незнайомий співрозмовник, потім – дружні, теплі, інтимні стосунки або, навпаки, холодні, підкреслено ввічливі, офіційні. Варто враховувати вік, соціальний статус, рівень освіти та ін. фактори. Наприклад, іноземні студенти не можуть сказати викладачеві *Пока!* (як вони говорять один одному), а мають використати: *До побачення! До зустрічі! Гарного вечора!* та ін.

Саме відповідно до формул мовленнєвого етикету носії мови легко аналізують стосунки між людьми. Так можуть зробити виключно ті іноземці, які вже знайомі з нормами українського мовленнєвого етикету. Помилки у сприйнятті формул мовленнєвого етикету в іноземних студентів досить багато. Але й викладачі української мови також можуть робити помилки, якщо вони не ознайомлені з мовним етикетом певних націй.

У даній праці ми пропонуємо розглянути основи викладання мовленнєвого етикету іноземним студентам реактивної культурної групи відповідно до класифікації Р. Льюїса. До цієї групи належать японці, китайці, фіни, корейці, в'єтнамці та ін. Чому саме ця група? Тому що в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка на кафедрі української та російської мов як іноземних українську мову вивчають переважно китайські громадяни.

Китайські студенти надзвичайно ввічливі. Вони обережні в мовленні, переважно мовчать і уважно слухають. Викладач української мови в групі китайських студентів має розуміти, що вони ніколи не відмовляться від будь-якої запропонованої роботи, будуть демонструвати неймовірну працелюбність. Але викладач має завжди пам'ятати, що цим студентам має бути сформульоване лише одне завдання, а після його виконання вже друге, третє та ін.

Звичайно, існують відмінності між мовленнєвою культурою українців і китайців. Під впливом конфуціанства, китайське суспільство дотримується соціального правила «кожен має свій клас» і «старий шановніший за молодого». Теорію Конфуція «батько-син і монарх-слуга» закріпила традиційне китайське враження і поведінку. У 1990-х роках професор Гу Югуо (Yueguo, 1990) підсумував п'ять принципів ввічливості, заснованих на китайській традиційній культурі, а саме: принцип поваги, принцип привітання, принцип елегантності, принцип пошуку спільної точки зору, принцип моральності. Саме принцип поваги відображає китайський специфічний культурний феномен. Тобто у розмові потрібно «знецінювати» себе або щось пов'язане з самим собою, бути «скромним», і необхідно «поважати» слухача або щось пов'язане зі слухачем, бути «поважним». Тому при розмові китайці зазвичай поставлять себе на нижчу позицію, ніж співрозмовник, щоб показати свою скромність і повагу. Варто усвідомити, що китайці не дуже позитивно ставляться до компліментів. Навіть саме слово «комплімент» має негативне емоційне забарвлення в китайському мовленні.

При зустрічі китайці використовують привітання, тобто чіткі етикетні вирази. Але спочатку вони звернуться до слухача (*Брате, тітко, друже тощо*), далі запитують про особисті справи співрозмовника (*Чи Ви їли? Куди йдете? Ви з роботи? Як справи останнім часом?* та ін.).

Вибір етикетних одиниць комунікантами, передусім, залежить від таких визначальних екстралінгвістичних факторів, як:

- соціальна роль;
- вік;
- місце проживання;
- стать;
- культурно-освітній рівень адресата й адресанта, соціальна дистанція між ними;
- характер ситуації спілкування;
- специфіка взаємин між комунікантами.

Викладачами кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка було підготовлено та надруковано навчальний посібник з української мови як іноземної

(Дерба, Любчевська-Сокур, 2021). Він має практичну спрямованість і складається з дванадцяти розділів. У кожному з яких представлені різні елементи: на лексичному рівні усі завдання і тексти об'єднані спільною темою, на граматичному рівні засвоєння основ граматики української мови, на синтаксичному – вживання прийменників, сполучників і сполучних слів в українському реченні. Крім того, в кожному розділі опрацьовуються групи етикетних формул сучасної української мови з метою формування комунікативної компетенції іноземних громадян. Даний навчальний посібник розширює словниковий запас студентів-іноземців, а також вчить вживати формули українського мовленнєвого етикету.

У навчальному посібнику запропоновано наступну тематичну класифікацію українських етикетних формул відповідно до розділів:

- 1) знайомство;
- 2) порада;
- 3) привітання, прощання;
- 4) прохання, подяка, розрада;
- 5) схвалення;
- 6) вітання (зі святом);
- 7) комплімент;
- 8) висловлення власної думки;
- 9) рекомендація, вимога;
- 10) запрошення;
- 11) вибачення;
- 12) побажання.

Засвоєння українських етикетних формул відбувається за допомогою певних завдань. Наприклад:

Завдання 14. Згрупуйте наведені вислови у таблицю.

Привітання при зустрічі	Прощання

Добридень! Добрий вечір! Привіт! До зустрічі! Як живете? До завтра! Усього найкращого! Як ваші справи? Як ваше здоров'я? Що нового? Бувайте! До побачення!

Завдання 15. Допишіть діалог, використовуючи вирази: *Доброго дня! Добридень! Вітаю вас! Радий вас бачити! Перепрошую! Щиро Вам дякуємо! Дякую за запитання!*

ЕКСКУРСІЯ НА ХОРТИЦЮ

— _____, шановні студенти! _____ у нашому музеї!

— _____, пане гід!

— Ви знаходитеся на старовинному острові Хортиця. У нашому музеї є різні експозиції. Що саме вас цікавить?

— Нас цікавить історія козацтва. Чи є в експозиції зброя?

— _____! Так, звичайно. У нас велика колекція зброї. Я покажу вам козацький одяг, монети. Також ми маємо макет козацького судна «Чайка». Козаки плавали Дніпром до Чорного моря.

— _____, ми читали, що у музеї є діорама, чи можемо ми її побачити?

— _____, у нашому музеї є три діорами. Перша діорама має назву «Битва Святослава», друга діорама «Військова рада на Січі», а третя «Нічний штурм Запоріжжя у 1943 році». Сподіваюся, що вам сподобаються усі діорами, адже ви можете наочно побачити цікаві епізоди української історії. Раджу вам також придбати сувеніри, путівник, карту, магніти з зображеннями визначних пам'яток острова Хортиця та Запорізького краю.

— _____ за цікаву розповідь. Тепер ми краще підготуємося до іспиту з історії України.

— Бажаю успіху!

Завдання 14. Згрупуйте наведені вислови у таблицю.

Запрошення	Відповідь
нейтральне	
підвищене	
невпевнене	
знижене	

1. Запрошую Вас... Дозвольте запросити Вас... Ласкаво прошу... Приходьте, будь ласка! Я хочу запросити Вас... Чи можу (міг би) запросити Вас...? Чи не погодитесь (не дасте згоди) запросити Вас...; Маю честь запросити тебе (Вас)... Приходь! Ходімо! Коли ласка, заходь!

2. Дякую! Вдячний за запрошення! Добре! З радістю! З великим задоволенням! Щиро дякую за запрошення! З великою вдячністю приймаю Ваше запрошення! Дякую, може (можливо), прийду! Як матиму можливість, прийду. Дякую, на жаль, мені не дозволяє час. Даруйте, я вимушений відмовити Вам з незалежних від мене причини. Вибачте, про це не може бути й мови! Чудово! Без проблем!

Завдання 15. Допишіть діалог, використовуючи формули запрошення.

- Шановні друзі! _____ завтра на екскурсію!
- Яка екскурсія, пані викладачко?
- До музею транспорту.
- Хіба у Києві є такий музей?
- Так, і нас люб'язно запросили його відвідати.
- А я не піду! Я вже там був, коли чекав потяг на вокзалі. Друзі запропонували мені подивитися музей залізничного транспорту. Це було цікаво. Я ніколи в житті не бачив паровоз, старовинні вагони.
- Ти був у музеї залізничного транспорту, а я _____ вас до музею київського електротранспорту. _____, завтра, вам сподобається екскурсія. Скажу тільки, що у музеї є 2 діорами, 160 експонатів. Ми побачимо старі київські трамваї та тролейбуси. Більшості експонатів понад 100 років. До речі, цей музей працює за попереднім записом, тому потрапити туди важко.
- Ой, _____, у мене завтра зранку курси водіїв. Я хочу навчитися водити автомобіль. Уранці теоретичне заняття, а вдень практичне на дорозі.
- А інші студенти теж мають плани на завтрашній день?
- Ні, не мають. _____, Вам, Олено Іванівно! Ми _____ підемо на екскурсію!

**РОЗДІЛ 10
КИЇВ**

Завдання 16. Ознайомтеся з виразами: *Домовились! Згода! Не відмовлюся! Вдячний за запрошення, але (мені) треба подумати. Твердо не обіцяю: не знаю, як складуться обставини. Ні, я не зможу, але дякую за запрошення!*

Завдання 17. Допишіть у речення слова з попереднього завдання.

1. Запрошую тебе завтра до мене на день народження. – _____
2. Ми збираємося завтра на екскурсію, поїдеш з нами? – _____
3. Викладачка пропонує додаткове заняття з граматики, ти прийдеш? – _____
4. У неділю вдома у Наталки ми плануємо готувати вареники, запрошуємо й тебе. – _____
5. У мене є зайвий квиток до оперного театру на прем'єру нового балету, поїдеш зі мною? – _____
6. Я записався на курси французької, підемо разом на пробне заняття? – _____

Вітання – експресивний мовний акт, ввічливе вираження власної радості і симпатії за адресата (*Вітаю! Міцного здоров'я! Повного щастя! Успіхів на роботі!* та ін.). Крім того, варто звернути увагу, що представники реактивної групи досить прямі, коли просять допомоги, не користуючись мовою запити чи ввічливості.

Отже, можемо стверджувати, що формули мовленнєвого етикету в українській та мовах народів реактивної групи відрізняються через культурні чинники. Існують відмінності в цінностях та естетичі. Тому викладач української мови має усвідомлювати цю різницю, щоб тактовно та успішно пояснити, навчити використовувати формули українського мовленнєвого етикету. Необхідно виявити труднощі для певної групи, відібрати для роботи найактуальніші та найпоширеніші формули. З перших занять треба вводити етикетні формули в мовлення іноземних громадян, органічно вводити їх в діалоги та ін.

Результати даного дослідження можуть бути використані в практичному курсі української мови як іноземної, у курсах з основ комунікації або зі стилістики і культури мовлення.

Література:

1. Богдан С. К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. Київ, 1998. 475 с.
2. Дерба С. М., Любчевська-Сокур В. О. Козацька нація. Навчальний посібник з української мови для іноземних студентів: робочий зошит. Київ. 2021. 160 с.
3. Кулішенко Л., Чечот Т. Мовленнєвий етикет та ментальність українців. *Світогляд – філософія – релігія : зб. наук. праць*. 2013. Вип. 4. С. 269-276. Електронний режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/53243/2/Kulishenko_2013_4.pdf?jsessionid=192C6014E4B8B8D895EEB4C1235A28AB
4. Литовченко В. М. Еліптичні конструкції мовного етикету. *Українське мовознавство*. 1987. Вип. 14. С. 126–131.
5. Мацько О. Формули ввічливості в дипломатичному листуванні. *Дивослово*. 2000. №2. С. 14–17.
6. Миронюк О. М. Історія українського мовного етикету (засоби вираження ввічливості) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1993. 22 с.
7. Gu Yueguo. Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*. 1990. 14. P. 237–257.

References:

1. Bohdan S. K. (1998). *Movnyy etyket ukrayintsiv: tradytsiyi i suchasnist'* [Language etiquette of Ukrainians: traditions and modernity]. 475 s. [in Ukrainian].
2. Derba S. M., Lyubchevs'ka-Sokur V. O. (2021). *Kozats'ka natsiya* [Cossack nation]. *Navchal'nyy posibnyk z ukrayins'koyi movy dlya inozemnykh studentiv: robochyy zoshyt*. 160 s. [in Ukrainian].
3. Kulishenko L., Chehot T. (2013). *Movlennyevyy etyket ta mental'nist' ukrayintsiv* [Speech etiquette and mentality of Ukrainians]. *Svitohlyad – filosofiya – relihiya* [Worldview – philosophy – religion]. *Zb. nauk. prats'*. Vyp. 4, 269-276. [in Ukrainian].
4. Lytovchenko V. M. (1987). *Eliptychni konstruktsiyi movnoho etyketu* [Elliptical constructions of language etiquette]. *Ukrayins'ke movoznavstvo* [Ukrainian linguistics]. Vyp. 14. S. 126-131. [in Ukrainian].
5. Mats'ko O. (2000). *Formuly vvichlyvosti v dyplomatychnomu lystuvanni* [Formulas of politeness in diplomatic correspondence]. *Dyvosofo*. 2000. №2. S. 14-17. [in Ukrainian].
6. Myronyuk O. M. (1993). *Istoriya ukrayins'koho movnoho etyketu (zasoby vyrazhennya vvichlyvosti)* [History of Ukrainian language etiquette (means of courtesy)]. *Avtoreferat dys. ... kand. filol. nauk*. 22 s. [in Ukrainian].
7. Gu Yueguo Politeness phenomena in modern Chinese. *Journal of Pragmatics*. 1990. 14: 237-257. [in English].

Отримано: 04 березня 2022 р.

Прорецензовано: 11 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 13 березня 2022 р.

e-mail: nusik2009@meta.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-279-283

Дуденко О. В. Лексико-граматичні моделі епітетних конструкцій Надійки Гербіш. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 279–283.

УДК: 811.161.2'36/.37:821.161.2.0'06(092)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9168-6321>
Web of Science Researcher ID F-1485-2019

Дуденко Олена Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови,
та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МОДЕЛІ ЕПІТЕТНИХ КОНСТРУКЦІЙ НАДІЙКИ ГЕРБІШ

Творчість Надійки Гербіш, молодої української письменниці, уже здобула визнання, проте ще мало досліджена. У статті розкрито специфіку її епітетних конструкцій, зокрема їх лексико-граматичні моделі у художньому дискурсі новел збірки «Теплі історії до кави». За основу взято широкий погляд на епітети – не лише як художні означення-прикметники, що служать художньому опису об'єктів (О. Веселовський, В. Жирмунський, В. Москвін та ін.), а й як обставини, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них (Л. Мацько, І. Арнольд, Л. Булахівський, О. Пономарів, О. Селіванова та ін.).

Зазначено, що в художньому дискурсі письменниці епітет-прикметник – не єдина модель вираження, оскільки у новелах збірки «Теплі історії до кави» широко представлені епітети, виражені прислівниками, іменниками, іменниково-прийменниковими конструкціями, прикметниковими та дієприкметниковими зворотами. Особливо заслуговують на увагу епітети субстантивної природи – okazionalni, що виконують функцію прикладки, а також конструкції, виражені іменниками, що мають форму родового чи орудного відмінка і виконують роль неузгоджених означень.

Авторка часто послуговується наскрізними епітетами (що неодноразово повторюються в одному контексті), ланцюжками епітетних конструкцій (коли один об'єкт позначено двома, трьома і більше епітетами, які підсилюють один одного). Вказано, що письменниця послуговується й загальномовними епітетами, й індивідуально-авторськими; як постійними, так і вільними. Кількісна і якісна характеристика епітетних конструкцій письменниці дозволяє стверджувати, що епітет – одна із домінант мовостилі Надійки Гербіш.

Ключові слова: епітет, епітетні конструкції, твори Надійки Гербіш, лексико-граматичні моделі епітетів.

Olena V. Dudenko,

Ph. D. (Philology), associate professor of Ukrainian Language and Methodology Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

LEXICAL AND GRAMMATICAL MODELS OF NADIYKA GERBISH'S EPITHET CONSTRUCTIONS

The works of Nadiyka Gerbish, a young Ukrainian writer, have already gained recognition, but have little been studied. The article reveals the specifics of this author's epithet constructions, in particular their lexical and grammatical models in the artistic discourse of short stories in the collection "Warm stories for coffee". The article is based on a broad view of epithets considered not only as artistic definitions-adjectives that serve to describe objects (O. Veselovskiy, V. Zhyrmunskiy, V. Moskvyn, etc.), but also as circumstances that "figuratively depict the action or the phenomenon or express an emotional attitude to them" (L. Matsko, and I. Arnold, L. Bulakhovskiy, O. Ponomariv, O. Selivanova, etc.).

It is noted that in the writer's artistic discourse the epithet-adjective is not the only model of expression, as the short stories of the collection contain epithets denoted by adverbs, nouns, noun-prepositional constructions, adjective and participial clauses. The study pays special attention to the epithets of the substantive nature known as occasional as they perform the function of attribute expressed by noun, as well as to constructions represented by nouns in genitive or instrumental case that function as uncoordinated attributes.

The author often uses cross-cutting epithets (repeated many times in the same context), chains of epithet constructions (when one object is marked by two, three or more epithets that reinforce each other). It is stated that the writer applies permanent and free, common and the author's epithets. The quantitative and qualitative characteristics of the writer's epithet constructions allow to state that the epithet is one of the dominants of Nadiyka Gerbish's idiosyncrasy.

Key words: epithet, epithet constructions, works of Nadiyka Gerbish, lexical and grammatical models of epithets.

Лінгвістичне дослідження мови художньої літератури є одним із важливих напрямів розвитку сучасної філології. Особливо значущими є праці, присвячені вивченню ідіостилі письменника, особливо специфіки його образних мовних засобів, їх функцій у художньому дискурсі.

Епітет є обов'язковою складовою ідіолекту кожного письменника. Тому дослідженню епітетних конструкцій у структурі текстів різних стилів присвячено багато робіт (М. Братусь, С. Єрмоленко, В. Жайворонко, В. Красавіна, Л. Мацько, А. Мойсієнко, Т. Онопрієнко, Л. Пустовіт, Л. Рожило, В. Русанівський, Л. Сидоренко, Н. Сидяченко, Н. Сологуб, Л. Ставицька, Р. Стефурак, Л. Шулінова, Л. Шутова та ін.) (Підкамінна, 2011: 1).

Епітетні конструкції є визначальними не лише в мові поезії, але й у мові художньої прози – як засіб зображення зовнішнього і внутрішнього портретів персонажів, елемент творення пейзажу, виразник авторської оцінки. Епітет належить до таких ознак художньої прози, за якими ідентифікуються стильові напрямки, течії, періоди в історії розвитку літературної мови.

Теорія епітета, як відзначає Л. Підкамінна, формувалася із найдавніших часів, однак, попри увагу науковців до художнього означення упродовж багатьох століть, єдиної дефініції та класифікації епітетів у сучасній філології не існує (Підкамінна, 2011: 13). І це не лише в українському мовознавстві: наприклад, російський учений В. Москвін теж стверджує, що закінченої і загальноприйнятої теорії епітета поки що не існує (Москвін, 2001: 29).

Важливу лінгвостилістичну і текстотворчу роль відіграють епітети і в художньому дискурсі Надійки Гербіш – молодой української письменниці, перекладачки і журналістки. Письменниця здобула популярність власне після виходу у світ книг «Теплі історії до кави» та «Теплі історії до шоколаду». Книга «Теплі історії до кави» (2012) отримала схвальні відгуки на Львівському форумі книговидавців, також ця книжка здобула перше місце в рейтингу «Топ-20» мережі книгарень «Є». На європейському християнському форумі видавців «Marketsquare Europe», що відбувся у Будапешті в жовтні 2012 року, вона здобула нагороду «2012 European Christian Book of the Year» (Вікіпедія).

Серед читачів та дослідників книга отримала різні відгуки – від захоплених, коли відзначають «багатство мови письменниці та її майстерність у відображенні українського колориту» (Донік, 2018), «власне художню значущість її текстів, котрі на тлі загальної чорнухи пропонують світле та оптимістичне світобачення, якого бракує українському читачеві» (Трофименко, 2012), до категорично негативних, наприклад, що це «дамська масова Література», «щось мізерне і середнє між суспільною утопією та першими начерками юнацької заідеалізованої уяви; а точніше – класичний щоденник безтурботної дівчинки – підлітка» (Бойчук, 2013). Однак, у супереч критикам, погодимося із Т. Трофименко в тому, що новели Надійки Гербіш є цілком реалістичними та психологічними, вони сповнені оптимізму, любові до людини. Власне саме завдяки епітетам письменниця уміло передає пейзаж, настрої та обстановку, портретні характеристики, майстерно підмічає деталі (Трофименко, 2012). Тому епітет можна назвати домінантою серед мовностилістичних засобів мисткині.

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена тим, що творчість Надійки Гербіш мало досліджена лінгвістами. Є лише поодинокі праці, присвячені мові її творів. Наприклад, порівняльні конструкції творів письменниці стали об'єктом дослідження О. Донік (Донік, 2018).

Тому *метою* пропонованої розвідки є з'ясування особливостей епітетних конструкцій письменниці, зокрема їх лексико-граматичних моделей. *Матеріалом* для дослідження стали епітетні конструкції зі збірки «Теплі історії до кави» (понад 1000 прикладів їх контекстуального вживання).

Насамперед варто з'ясувати, які конструкції належать до епітетних.

В енциклопедії «Українська мова» (стаття Л. Мацько) епітет визначено як «художнє означення чи обставину способу дії, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них». Наголошено, що «епітет підкреслює ознаку (колір, розмір, форму, якість, властивість тощо) описуваного, найхарактернішу щодо певної життєвої ситуації або художньої мети мовця» (Мацько, 2000: 175).

Мовознавець О. Пономарів у «Стилістиці української мови» так само підкреслює, що епітет образно означає предмет або дію, підкреслюючи характерну властивість певного явища чи поняття. Стилістична функція епітетів, на його думку, полягає в тому, що вони дають змогу показати предмет зображення з несподіваного боку, індивідуалізують якусь ознаку, викликають певне ставлення до зображуваного (Пономарів, 1992: 43).

У такому ж руслі характеризує епітет О. Селіванова, визначаючи його як «стилістичну фігуру, троп, що є означенням чи обставиною у реченні як атрибут предмета, дії, стану й характеризується високою емотивно-експресивною зарядженістю, оцінністю й образністю. У широкому розумінні є не лише метафорою чи метонімією, а й будь-яким емоційно-оціночним й експресивним атрибутом, що слугує для створення художнього образу» (Селіванова, 2006: 145).

Як видно, сучасні мовознавці дотримуються широкого погляду на епітети: це не лише художнє означення-прикметники, що слугують художньому опису об'єктів (як це традиційно було прийнято раніше, про що читаємо у працях О. Веселовського, В. Жирмунського, В. Москвіна та ін.), а й обставини, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них (І. Арнольд, Л. Булаховський, Л. Мацько, О. Пономарів, О. Селіванова та ін.).

Як стверджують автори підручника «Стилістика української мови», епітет, як образний, естетично маркований атрибут, має широкую формально-граматичну структуру, теоретично необмежене образно-означальне наповнення (Мацько та ін., 2003). Причому наголошують, що епітет має дві основні граматичні категорії для свого формування і вираження: прикметник із граматичною функцією присустановитивного означення і якісно-означальні прислівники з граматичною функцією придієслівного означення – обставиною способу дії.

В енциклопедії «Українська мова» Л. Мацько за граматичним принципом виділяє: 1) прикметникові (найчастіші) (обрії *милі, карії* очі, *рученьки білі*), 2) прислівникові (*червоно* танув сніг), 3) іменникові (*владарка* ніч) та 4) епітети, виражені словосполученнями (*стежка гіркої розлуки*) (Мацько, 2000: 176).

Сучасні дослідники розширюють вияв епітета у граматичній площині. Так, у своєму дослідженні Л. Підкамінна, слідом за мовознавцями, які за граматичною структурою виділяють ад'єктивні епітети, дієприкметникові, адвербіальні, апозитивні епітети (прикладки); епітети, виражені іменником у формі орудного відмінка, генітивні епітети, – у поетичній мовотворчості Т. Шевченка визначає епітети-прикметники (*білий, щирий, кучерявий*), дієприкметники (*замордований, невидючий*), іменники-прикладки (*сльози-слова, садок-райочок*), іменники у формі родового (*час кари, день радості*), орудного (*пташкою літає, ягнятком біжить*) та кличного відмінків (*серце, голубчику*), прислівники (*нудно, тяжко*) та епітети-субстантиви (*неситий, горбатий*) (Підкамінна, 2011: 7–10).

Спостереження над епітетними конструкціями Надійки Гербіш доводять, що вона використовує весь можливий арсенал епітетних лексико-граматичних моделей.

Найбільш частотною є модель, де поетичне означення виражене прикметником, наприклад: *Марті взагалі щастило на світлих людей. Мудрих, терплячих, готових пробачати, люблячих і глибоких* (120, тут і далі – покликання на стор. Джерела 1); *Олеся розглядала малюнки своїх вихованців: такі виразні, настроєві, такі неповторні* (178); *Ця жінка була якась жива, справжня, щира* (194); *Андріана поверталася зі своїх мрій у спекотний, ворожий, небезпечний світ* (172); *Вони прилетіли сюди, у це холодне чуже осіннє місто, одним літаком...* (77); *Під це щемливе, зламано духе, тихе «Алілуя» плакали...* (88); *Не було нічого, крім пекучої, жорсткої, холодної несправедливості* (88); *...готувалася до відраядження в Індію – короткого, двотижневого, але вимріяного льоду не з пелюшок* (95).

Наведені приклади доводять, що авторка послуговується не лише одиничними, а подвійними, потрійними епітетами до одного денотата. Поєднуючись в одному реченні, вони допомагають яскравіше змальовувати ситуацію, творити образ, особливо це стосується портретних характеристик, які обов'язково присутні в новелах, наприклад: *Молода і дуже вродлива*

панянка пройшла повз неї. **Впевненим, чітким, ледь не армійським, кроком. Сірі** тони ділового костюму, **матова** помада, **ледь підведені** вій. У неї **дуже чуттєві** губи й **надто зосереджений** погляд (105); Трубач із **трохи скуйовдженим** волоссям і **розхристаним** коміром був **вродливим** – із **великими сумними** очима й **вузькими, грайливо вигнутими** губами... А це він мав такі ж **тонкі й красиві** пальці (54); Знаєш, у нього такий **музейний** голос. **Трохи обвітрений, але впевнений і дуже спокійний**... Він **дуже красивий** – у нього **добрі** очі й **тепла** усмішка... (61); Голос Олени був якийсь **обвітрений, трішки різкий і, тим не менше, рідний і присмний** (173).

Серед прикметникових епітетів є й постійні, наприклад, **запеклі** суперечки (46), **глупої** ночі (123); **пронизливий** вітер (193); **холодну** війну (21); **солодку** млість (15) та ін. Трапляються цілі контексти з домінуванням постійних епітетів: ... читав багато книжок про різні казкові пригоди **великих і дрібних** героїв. Про **сміливих** гобітів, **страшних** орків, **світлих** поводитирів і Око Сауруна. У снах мені **вишались** **страшні** провалля, **густі** ліси, **липкий** туман, **потворні** карлики й **лицарі на білих** конях і в **лискух** обладунках. Мені **примарювалися** відьми й **чарівні** принцеси, яких потрібно було рятувати (45).

Прикметникові епітети іноді стають наскрізними – неодноразово повторюються в одному контексті, наприклад: **Усі** сідають у коло і говорять, звісно ж, про чоловіків-жінок. **Ідеальних**. Ти кажеш, що **ідеальна** жінка мусить уміти заварювати **смачну** каву. Я кажу, що **ідеальний** чоловік мусить мати **гарячі** руки. Ти не знаєш, що я вважаю тебе **ідеальним** чоловіком (31); «**Правильна**» музика вже лунала в кімнаті, а тепер ще й «**правильна**» кава! (145).

Авторка новел використовує епітети-прикметники не лише нульового ступеня ознаки, а й вищого та найвищого. Приклади простої форми вищого ступеня порівняння прикметників: Трубач виглядав ще **розхристанішим, ще справжнішим, ще гарнішим**... (55); Руки виглядали ще **бруднішими за одяг**... (46); Натопи за вікном **ставав густішим**... (63).

Проте форми найвищого ступеня порівняння прикметників письмєнниці вживає дуже часто, для прикладу: **Поки** ... у вусі не забринить **найрідніший** голос (11); Вона усміхнулася йому **найчарівнішою** усмішкою зі свого арсеналу... (53); ...ти завжди казала, що я закохаюся в **хорошого** хлопця, – але чи знала ти, що він буде **найкращим**? (61); **Найцікавіші** думки приходили до неї несподівано (108); Вона ще робила **найсмачніший** чорничний пиріг (120); **Найкращий** струдель готують у Празі... **Найкращу** каву – безсумнівно! – готують тут (147); ...ялиночка здавалася **найсвятішою, найгарнішою** (183).

Іноді Надійка Гербіш вдається до гіперболізації, використовуючи специфічні суфікси (**Серце більше не знемагало під здоровенною і важкезною** каменюкою... (6); ...з **милющою** кицькою (91)), префікси (**Незрівнянний** перший учитель! (120)) або підсилюючи прикметники якісно-означальними прислівниками («**Який же він несамовито красивий**», – знову подумала Олена (15); Це Різдво для Марти було **невиправдано неправильним** (117); (Щось) ...набуває **ірреально великих розмірів** і затіняє справжнє (23); У тебе **дуже гарячі** руки (31); Вона завжди була **невимовно світлою й доброю. І неперевершено** вміла мріяти (97)).

Інколи (а у Гербіш – таки нерідко!) прикметник відокремлюється із залежними словами, утворюючи зворот: Вона **піднімає очі на нього – повні якщо не закоханого захоплення, то абсолютної довіри** (114). Типовими для авторки є звороти із ключовим прикметником **схожий**: ...цей **усміхнений** Карлсон, **підозріло схожий на індіанця**, розповів мені про відцен-трову й квартильну побудову міст (43); ...її вже починало нудити від цих **галантних істот, схожих на пінгвінів у своїх чорно-білих формах**, хіба що з кращою фігурою (52); ...поки не скуштує напою, **приготованого цим чудовим чоловіком, трохи схожим на доброго чарівника** (145); За хвилину Мирко вже лежав на канані, **схожий на великий мішок горя, і тихо сопів** (187).

Ось як, наприклад, авторка перифрастично пише про кохання: ...ти казала, що колись у моєму серці поселиться щось, **схоже на метелика: дуже красиве, тендітне й крихке** ... (61).

В окремих випадках письмєнниці послуговується складними, або композитними, епітетними конструкціями: ...йшла додому через **золотий-золотий** пролісок (178); Мар'яна знала бабусю лише **весняно-літньою** (7); ...**сіро-жовтавого** кольору волосся (46); **Пізнозимовий** щем у серці зник (103); ...джерело такої **життєствердної** фрази (112); **теплі ковдро-подушкові** обійми (87); ...завершився ще один **божевільний-божевільний** тиждень (19).

А ще авторка повністю прикметники-парцеляти, наприклад: Леся була **чужою** для цього міста. І це місто було **чужим** їй. **Красивим, так, величним, так. Але чужим. Холодним. Неприятним. Сповненим гамору й пластиковості. Підробок** (106); Марти взагалі щастило на **світлих** людей. **Мудрих, терплячих, готових пробачати, люблячих і глибоких** (120); **Закохана. Зовсім юна. Зовсім ще не вишколена життям**. Вона викликає усмішку й жалість водночас... (105); ...її пригадувався чоловік-з-набережної. **Високий, худорлявий, із теплим плетеним шарфом. Засмучений? Замислений? Загублений?** (76).

В останньому прикладі, поряд із парцельованими прикметниками, бачимо парцеляти-дісприкметники. Справді, авторка активно використовує епітети, виражені одиничними дісприкметниками, які, проте, у реченні можуть компонуватися з прикметниковими епітетами, напр.: ...**мішить жителів повесілих** містечок (101); ...**ліповим медом** на сирниках склеювала **шматки розчавленого** серця; **задобрювала** варениками зі шкварками **зголоднілу** душу... (7); **Привітний** швейцар з **ідеально накрохмаленим білим** коміром і **красивою, «правильною», усмішкою** (52). Ще приклади: Ти **виглядаєш збентеженим і трохи розгніваним** (33); ...**так саме гладенько виголений, із награним шармом і ледь уловимим здивуванням** ув очах (52); ...**відищукала притлумлюваний раніше щем** усередині (74); У **виснаженій та змученій** жінки завжди **кисла** міна й **прив'яла** шкіра... (49).

Частіше трапляються поширені означення, виражені дісприкметниковими зворотами: У **маленькій і дуже затишній** кімнаті, **заповненій свічками, книжками й красивими різнокольоровими стільцями**, вже сиділа **літня пара австрійців**... (145); Коло неї **стоїть зовсім юна дівчина, також закутана в особливий кухарський хіджаб, спокійна й заслухана у щось своє** (152); **Підбадьорена теплим прийомом, поштарка** поспішила до **старої** баби Оріски... (124); ...**під сірим, затягнутим важкими** хмарами, **небом**... (63).

Однак у контекстах авторка часто інтегрує прикметникові, дісприкметникові й іменникові форми епітетів (**Я носила б старі брунатні штани, смішні чоботи, сорочки в клітинку, жилетку, поторсаного капелюха і неодмінно пов'язувала б на шию вицвілу червону шовкову хустинку** (25); Зоряна часто бачила тут таких – **зістарених, худорлявих, із сумними**

очима... (26)), а також прислівникові (На мить вона (бабуся) зупинилася біля дівчини й провела зморщеною, порепаною рукою по золотистому волоссю, а тоді ніжно торкнулася щоки. Вона усміхалася. Так відкрито, щиро, любовно... (8)).

Цікаво, що авторці іноді вдається утворювати оксюморонні епітетні конструкції, у яких об'єднує непеєднуване, наприклад: ...ейфорія втишується до спокійної радості (19); І вслухайся в тишу, тоді ти почуєш, що вона дзвінкіша, ніж тисячі звуків (157); ...ця стара, неграмотна жінка читала думки й мовчки на них відповідала (8).

Окрім названих граматичних форм, Надійка Гербіш активно використовує епітети-прислівники, що увиразнюють різноманітні дії та стани, описані у новелах. Найчастіше це обставини способу дії: Мар'яна **трепетно** любила свою бабуню (7); ...всередині стає **тихо, добре, трохи мрійливо** (19); Щоби тобі завжди було **по-зимовому тепло** (38); Вона вміла сміятися **по-справжньому** й дарувати світло (117); Кохати цього чоловіка було **складно, страшенно складно** – кохати **по-справжньому складно** завжди (130); ...втомлюватися так, щоби провалюватися в сон **без задніх ніг...** (159). І сміялася **дзвінко, просто, відкрито** (120); Джош так **неймовірно чудово, пронизливо, щемко** грав на гітарі... (149).

Зрідка авторка послуговується обставинами міри: ...мені так **до нестями** хочеться тепла (35); Він не пам'ятає, коли **до безпам'ятства** закохався... (133); А ще Юстині-мандрівниці **до свербіння в п'ятках і до трепету в грудях** хотілося в дорогу (96).

Прислівникові епітети теж іноді утворюють оксюморонні поєднання (Говориш **навпomaцки, навмання** смієшся (11); ... **мовчки** на них відповідала (8); ...притулив до себе й **мовчки** – **але так голосно й однозначно** – показав, що теж **безкінечно радий...** (130)), мають складну структуру (...молоді дівчатка **сором'язливо-грайливо** усміхалися б мені (25); Невже йому **ніколи-ніколи-ніколи** не вдається поспати трохи довше? (132)), гіперболізують певні обставини (Це тому, що ти співаєш **невимовно гарно** (31); Мені чомусь **страшенно** хочеться бути **ідеальною** жінкою (31)).

Варто зауважити, що авторка щедро послуговується оцінними епітетами, вираженими іменниками. Причому це не лише прикладки, а й епітетні конструкції генітивного типу (з іменником у родовому відмінку) та порівняльного типу (з іменником в орудному відмінку).

Епітети-прикладки, як правило, пишуться через дефіс, тому їх неважко помітити: ...**пошарпаний одяг-лахміття** (46); ... в елегантній склянці-**тюльпані** (151); ...подякувала офіціантові-**ельфові** (56); міста-**сонечка** (43); Коти-**меломани**. Коти-**весномани** (102).

Зрідка авторка бере такі прикладки у лапки: Назар належить **до рідкісної породи** чоловіків, назвемо її, скажімо, порою **«світлич карлсоноподібних чоловіків-несподіванок»** (43). Або ж відокремлює у реченні розділовими знаками: У її вухах на пару з комарами дзижчали думки, сумніви, страхи – її **маленькі монстрики, дрібні надокучливі переслідувачі**, проти яких не допомагав «раптор» (159); Провідник віддає квиток – **твою зім'яту мрію**, що тепер уже спогад (10).

Трапляються прикладки й індивідуально-авторські: ...запам'ятовуючи **місто-любов-із-першого-погляду** на дотик (143); **Домо-над-морем-терапія** (19); Женя **слухняно** закуталася в затишок свого власного **кінкейдівського Дому-над-морем** і спокійно заснула (21); ...я просто зобов'язана зробити ескізи про нього для якоїсь там **Червоної-книги-особливих-людей** (43).

Активно послуговується авторка епітетами генітивного типу, де іменник поєднується з іменником у родовому відмінку, разом із прикметниками-означеннями або без них, наприклад: ...і **півмішка тяжких думок** як не було (20); ...в грудях **виликає те хлоп'яче відчуття боягузливого зіщулення** (48); ...**вродлива дівчина з усмішкою від вуха до вуха** (63); ... **млосне відчуття загубленості дрібної комашки у великому мурашнику**...кудись поділося (79); ...доллю останню краплю в басейн **вашої втопленої любові** (90); ...сповна зануритися у **прохолоду вечорової казки** (110); ...знову з'явилася **тінь вселенського смутку** (190); **Кав'ярня моєї кавоманської мрії** (145); ...щось відділяло її машину від **страхітливого Ніщо снігової бурі** (13).

Такі епітети, як правило, метафоричні і виконують потужну образотворчу функцію. Ось приклади контекстів: Знаєш, Ле, – писала вона електронного листа своїй подрузі-**натхненниці**, – у місті якийсь **безперервний потік думок-думок-думок**. А тут **натомість безперервний потік вдячності-вдячності-вдячності**. Йї довіри (99); ...узагалі, там **стільки дрібних рецептів простого і тим справжнішого щастя**, що їх можна вибирати по намистині й писати **підручник із радості** (114); А в нього були **глибокі, розумні очі**. Там була якась **гірка суміш мудрості, досвіду й життєвого смутку**. Було **трохи шаленства і п'янка крапля кохання** до неї (128); ...дівчата влаштували собі **малесенький осередок Королівства Вишуканого Смаку й Приємного Товариства** (137).

Формулу родового відмінка мають епітетні конструкції кольорової семантики, наприклад: ...до міста **приїжджали нереальні хлопці зі шкірою кольору міцної кави** (51); Лана загортала їх (солодощі) у **цупкий папір шоколадного кольору** (135); Я б сиділа зі **старою скрипкою кольору твердого шоколаду** (25); **Поторсаний диванчик шоколадного кольору** по-домашньому поскрипував (110); **Повітря стало кольору розведеного водою молока** (30).

Форму родового мають і неузгоджені означення-епітети, виражені іменниками: І **лавочка під яблунею. Дерев'яна, без різьби, без жодних прикрас**. Чаї – з **м'яти, шипшини, бузини, без усіляких там заморських забаванок** (108). Закуталася у **великий сірий шарф грубої в'язки** (171).

Окремі епітетні конструкції є неузгодженими означеннями, що виражені іменниками у формі орудного відмінка з прийменником з / із: Трубач – **усміхнений, із лукавими іскорками в очах** (56); ... **шанувальниці солодкої кави з вершками і тертим шоколадом** (143); ...чоловік **із зовнішністю сміливого ковбоя** (168); Чоловік **із виразним поглядом, тонкими рисами обличчя і теплим шарфом навколо шиї**... (77); ...завжди мріяла бути такою, як Тереза: **сміливою, веселою, з тендітною фігурою і лукавими очима**. Натомість росла **сором'язливою, невпевненою, із виразно жіночою фігурою**... (162); І нестримна дівчина **приїхала – з обвітреним обличчям, сміливим поглядом і твердою впевненістю**... (177); ...**некла сирний пиріг. З родзинками, цинамоном і ваніллю** (138).

В аналізованих новелах трапляються й епітетні конструкції порівняльної семантики, виражені орудним відмінком іменника, наприклад: Поруч струменіли **тоненькою цівкою** люди (104); ...народ **валив просто-таки фонтаном** (104); По шибках **витонченими змійками** стікали струмочки дощу. На горизонті **розплилися аквареллю** обриси гір (28).

Дуже рідко авторка послуговується дієприслівником (або й зворотом) у ролі епітета, він уподібнюється до прислівника, стоячи з ним в одному ряду, наприклад: ...встигала роздивлятися кожного перехожого. *Уважно, вивчаючи, докопуючись (104); ...музиканти вже зовсім розігрілися й шпарили сміливо, легко, здається, забувши про все на світі (55).*

Таким чином, можемо стверджувати, що Надійка Гербіш активно послуговується у своїх творах епітетними конструкціями, що мають різні граматичні форми. Однак усі вони слугують спільній меті – образно відтворюють навколишню дійсність, дають портретну характеристику персонажам, авторську оцінку речам тощо.

Пропоноване дослідження не є вичерпним і може бути продовжене на матеріалі пізніших творів авторки задля глибшого вивчення її ідіостилю.

Література:

1. Бойчук О. А кажуть, кави забагато не буває... 14 січня 2013 р. URL: <https://probapera.org/publication/13/14969/a-kazhut,-kavy-zabahato-ne-buvaje.html>
2. Донік О. М. Функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (43), Issue: 150, BUDAPEST, 2018. P. 19–22. URL: www.seanewdim.com
3. Мацько Л. І. Епітет. *Українська мова* : енциклопедія. / за ред. В. М. Русанівського [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія, 2000. С. 175. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001051>
4. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник. / за ред. Л. І. Мацько. Київ: Вища шк., 2003. 462 с. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7260>
5. Москвин В. П. Эпитет в художественной речи. *Русская речь*. 2001. № 4. С. 28–32. URL: <https://russkayarech.ru/ru/archive/2001-4/28-32>
6. Надійка Гербіш. *Вікіпедія*. URL: Надійка Гербіш – книги та біографія. URL: <https://book-ye.com.ua/authors/nadijka-gerbish/>
7. Підкамінна Л. В. Епітет Т. Г. Шевченка: генеза, структура і сучасна мовна рецепція: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2011. 22 с.
8. Пономарів О. Д. Стилістика української мови. Київ: Либідь, 1992. 233 с.
9. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Трофименко Т. Буря в горнятку кави. 24 грудня 2012. URL: https://zaxid.net/burya_v_gorniatku_kavi_n1274059

Джерело:

11. Гербіш, Н. Теплі історії до кави [Текст]. Київ: Брайт Букс, 2012. 168 с. URL: <https://online-knigi.com.ua/page/196692>

References:

1. Boychuk, O. (2013). A kazhut', kavy zabahato ne buvaye ... [And they say there is not much coffee ...]. URL: <https://probapera.org/publication/13/14969/a-kazhut,-kavy-zabahato-ne-buvaje.html> [in Ukrainian].
2. Donik, O. M. (2018). Funktsiyno-stylistychnе navantazhennya porivnyal'nykh konstrukttsiy u tvorakh Nadiyky Herbish [Functional and stylistic load of comparative constructions in the works by Nadia Herbish]. *Science and Education a New Dimension. Philology*. VI (43), Issue 150, 19–22. URL: www.seanewdim.com [in Ukrainian].
3. Mats'ko, L. I. (2000). Epitet [Epithet]. V. M. Rusanivs'kyi (red.) [ta in.]. *Ukrayins'ka mova: entsyklopediya [Ukrainian language: encyclopedia]*. Kyiv: Ukrayins'ka entsyklopediya, 175–176. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001051> [in Ukrainian].
4. Mats'ko, L. I., Sydorenko, O. M. & Mats'ko, O. M. (2003). Stylistyka ukrayins'koyi movy [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shk. URL: <http://litmisto.org.ua/?p=7260> [in Ukrainian].
5. Moskvina, V. P. (2001). Epitet v khudozhestvennoy rechi [Epithet in artistic speech]. *Russkaya rech'* [Russian speech], 4, 28–32. URL: <https://russkayarech.ru/ru/archive/2001-4/28-32> [in Russian].
6. Nadiyka Herbish. *Vikipediya*. URL: [in Ukrainian].
7. Pidkaminna, L. V. (2011). Epitet T. H. Shevchenka: heneza, struktura i suchasna movna retseptsiya [T. G. Shevchenko's epithet: genesis, structure and modern language reception]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv [in Ukrainian].
8. Ponomariv, O. D. (1992). Stylistyka ukrayins'koyi movy [Stylistics of the Ukrainian language]. Kyiv: Lybid' [in Ukrainian].
9. Selivanova, O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K [in Ukrainian].
10. Trofymenko, T. (2012). Burya v horniatku kavy [Storm in a cup of coffee]. URL: https://zaxid.net/burya_v_gorniatku_kavi_n1274059 [in Ukrainian].

Dzherelo:

11. Herbish, N. (2012). Tepli istoriyi do kavy [Warm stories over coffee]. Kyiv: Brayt Buks. URL: <https://online-knigi.com.ua/page/196692> [in Ukrainian].

Отримано: 19 березня 2022 р.

Прорецензовано: 26 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 28 березня 2022 р.

e-mail: klimov999@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-284-287

Климова К. Я. Дослідження запозичень у лексико-семантичній групі «одяг і взуття» (на матеріалі активної лексики сучасного студентства). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 284–287.

УДК: 81'373:378

ORCID: <https://orcid.org/000-0003-0566-4044>

Климова Катерина Яківна,

доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ ГРУПІ «ОДЯГ І ВЗУТТЯ» (НА МАТЕРІАЛІ АКТИВНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА)

У статті охарактеризовано лексеми іношомовного походження на позначення назв сучасного одягу та взуття. Під кутом зору соціолінгвістики автор досліджує мовлення українських студентів, застосовувавши метод опитування. Аналіз відповідей респондентів засвідчив: 1) відображену в активному словнику студентів тенденцію обирати зручний та універсальний одяг у стилі унісекс; 2) значну кількість варваризмів у назвах молодіжного одягу та взуття, зумовлену впливом глобалізації на індустрію моди; 3) нечіткість тлумачень, попри активне механічне запам'ятовування студентами запозичених найменувань; 4) меншу кількість запозичених лексем на позначення верхнього одягу у порівнянні з найменуваннями повсякденного/спортивного міжсезонного та літнього одягу/взуття; 5) вживання назв аксесуарів для організації студентського побуту; 6) перевагу в активному словнику респондентів назв військового одягу та взуття ЗСУ, із-поміж яких незначна кількість запозичень.

Автор окреслює перспективи дослідження інших аспектів проблеми мовної картини світу у свідомості сучасного українсько-го студентства.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовна картина світу, студентство, глобалізація, індустрія моди, лексико-семантична група, запозичена лексика, активний словник.

Kateryna Klymova,

doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Foreign Languages,
Polissya National University

BORROWINGS IN THE LEXICO-SEMANTIC GROUP "CLOTHES AND FOOTWEAR" (BASED ON THE MATERIAL OF ACTIVE VOCABULARY OF MODERN STUDENTS)

The article describes lexical units of foreign origin denoting the names of modern clothes and shoes. From the point of view of sociolinguistics, the author examines the speech of Ukrainian students, using the examination method. The analysis of the respondents' answers showed: 1) the tendency reflected in the active vocabulary of students to choose comfortable and universal clothes in the style of unisex; 2) a significant amount of barbarism in the names of youth clothing and footwear, due to globalization in the fashion industry; 3) unclear interpretations, despite the active mechanical memorization by students of borrowed lexical units; 4) fewer borrowed lexical units to denote outerwear compared to the names of casual / sports off-season and summer clothing / footwear; 5) Usage of different names of containers for the accessories; 6) Active usage of the names of military clothing and footwear of the Armed Forces, among which a small number of borrowings.

Based on sociolinguistic research, the author draws a general conclusion about the influence of borrowed vocabulary on the active vocabulary of future professionals within the lexical-semantic group "Clothing and Footwear" and outlines prospects for researching other aspects of the global picture in the minds of modern Ukrainian students.

Keywords: sociolinguistics, linguistic picture of the world, students, globalization, fashion industry, lexical-semantic group, borrowed vocabulary, active vocabulary.

Вступ. Дослідження запозиченої лексики в мовленні носіїв спирається насамперед на її соціолінгвістичну природу. Соціолінгвістика вже понад сто років вивчає питання взаємозв'язку мови і соціуму. Із-поміж аспектів цієї проблеми мовознавцями (Б. Гавранек, У. Лабов, В. Матезіус, А. Мейс, Е. Сепір, М. Токієда, О. Шахматов, О. Мельничук, В. Русанівський, М. Кочерган, Л. Масенко, Г. Мацюк та ін.) акцентовано увагу на соціальних процесах і відповідно мовній ситуації та мовній політиці в окремо взятій країні; на психологічних чинниках мовленнєвої діяльності носіїв; на питаннях взаємодії мов і культур у світовому комунікативному просторі тощо. Імпонує визначення, запропоноване М. Кочерганом, яке вичерпно окреслює предмет сучасної соціолінгвістики: "Соціолінгвістика – наука, яка вивчає проблеми, пов'язані із соціальною природою мови, її суспільними функціями, механізмом впливу соціальних чинників на мову і роллю мови в житті суспільства" (Кочерган, 1999: 176).

Носій мови як представник соціуму протягом доби перебуває у кількох сферах спілкування – інтимно-сімейній (коло рідних та близьких, сім'я), анонімній (як пішохід, пасажир, покупець, глядач тощо), функціональній (службовець, працівник установ та підприємств, здобувач освіти), неформальній (відвідувач клубів, студій, гуртків за інтересами). Мовленнєва поведінка повсякчас змінюється – залежно від ситуації та умов спілкування змінюється соціальна роль, мовець при цьому щоразу поводить адекватно, тобто відповідає очікуванню вимогам суспільства. Успішна реалізація комунікативного задуму значною мірою залежить від рівня сформованості комунікативних якостей мовлення, таких як: лексичне і фразеологічне багатство, орфоепічна чистота, точність, доступність, доречність, стислість та логічність висловлювань, володіння художніми та технічними засобами увиразнення, здатність вплинути на адресата вербальними та невербальними засобами.

Приналежність до різних соціальних груп (як елементів соціальної структури суспільства зі своїми ідеями, цінностями, нормами) є відмінною характеристикою сучасної мовної особистості. Йдеться про відкриті соціальні групи (н-д, громадські організації), закриті (обмежені професійною діяльністю), малі групи або масові спільноти (квазігрупи) та ін.

Специфічною соціальною групою, яка характеризується мобільністю, компетентністю професійною орієнтованістю, особливими умовами організації побуту, дозвілля, психофізіологічними та віковими рисами, є **студентство**. Окрім того, з погляду соціолінгвістики привертає увагу така думка дослідників: “Важливою особливістю студентства є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання в університеті створюють для студентів великі можливості для спілкування. Тому досить висока *інтенсивність спілкування* – це *специфічна риса студентства* (курсив наш – К. К.)” (Будак, Олексюк, 2018: 35). Розширення комунікативного простору – і відповідно міжмовних контактів – здебільшого за рахунок інтернету, належне володіння інформаційно-комунікаційними технологіями, професійна особистісна вмотивованість до вивчення державної та іноземних мов суттєво впливають на мовну картину світу, яка складається у свідомості студентства як соціальної групи, інтелектуально потужної частини сучасного українського суспільства. Отже, дослідження запозичень в активному словнику здобувачів вищої освіти, здійснене в соціолінгвістичній площині, є, на наш погляд, *актуальним*.

Мета, завдання, методи та матеріали дослідження. Оскільки обсяг статті обмежив висвітлення різноманітних лексико-семантичних полів як складників мовної картини світу, було взято за *мету* охарактеризувати одну з найчисленніших лексико-семантичних груп – “Одяг і взуття” – у мовленні студентської молоді. Досягненню поставленої мети сприяло вирішення таких *завдань*, як збирання, опис та систематизація лексем *методом опитування* – інтерв’ювання та анкетування (залучено 61 респондента – першокурсників факультету права, публічного управління та національної безпеки, а також технологічного факультету Поліського національного університету). Мовознавчий аналіз іншомовної лексики обґрунтовано сучасними дослідженнями з проблеми семантичного засвоєння запозичень (К. Городенська, Н. Гудима (Гудима, 2010), А. Загнітко, М. Зубков, І. Коробова (Коробова, 2018), Л. Масенко, Л. Мацько, А. Олійник, О. Ткаченко та ін.).

Мода в Україні як соціокультурний та естетичний феномен відображає національні та загальносвітові тенденції – глобалізація має істотний вплив на індустрію моди. Дослідники цього поняття виявляють зовнішні та внутрішні процеси, пов’язані зі зміною і виникненням нових термінів і понять сфери моди і одягу: “Одяг – це один із найважливіших атрибутів суспільства, тому лексика, що обслуговує цю сферу життя, перебуває у постійній динаміці. Висока креативність сучасних процесів проєктування, виготовлення та експлуатації одягу спричиняє відповідні зміни в лексиці сучасної мови, що описує поняття сфери «моди і одягу». Період ХХ-ХХІ ст. характеризується глобалізацією моди у сфері одягу, що спричинило стрімкий розвиток понять моди і предметів одягу” (Колосніченко, Процик, 2011: 5).

Світові тренди відображають насамперед попит на зручність, універсальність, простоту крою та естетичність сезонного одягу і взуття. Молодь (зокрема студентська) йде у фарватері моди, тому активніше, ніж інші соціальні групи, засвоює запозичені назви предметів одягу і взуття, а також різноманітних аксесуарів. Джерелом поповнення активного словника у цій лексико-семантичній групі є етикетки продукції у бутиках, а також сайти популярних у світі інтернет-магазинів, де проілюстровано та докладно описано різноманітні товари від виробника.

Респондентам було запропоновано відповісти на запитання:

1. Запишіть назви повсякденного/спортивного міжсезонного та літнього одягу/взуття, якому ви надаєте перевагу.
2. Чи користуєтесь ви термоодягом?
3. Який верхній одяг є у вашому гардеробі?
4. Запишіть назви аксесуарів, необхідних у студентському житті.
5. Назвіть одяг і взуття, що наразі користується попитом в Україні.

Аналізуючи відповіді здобувачів вищої освіти, із-поміж яких було 38 юнаків і 23 дівчини, зазначимо, що переважна більшість молодих людей уподобала стиль “унісекс” – зручний та демократичний одяг, що не різнилося за статевими ознаками. Зупинимося докладніше на лексемах.

Щодо першого запитання. До назв повсякденного та спортивного міжсезонного й літнього одягу/взуття, яким надають перевагу опитувані, віднесемо такі слова, як: *кардиган, світшот, худі, олімпійка, лонгслів, поло, туніка, джогери, колюти, легінси, кросівки (зокрема снікери), мокасини, кеди, пантолети, ботильйони, лофери, оксфорди, козаки (чоботи), берці*. Попри знання назв одягу та взуття, прозорих тлумачень респонденти не запропонували, орієнтуючись здебільшого на запропоновані виробниками найменування. Спираючись на лексикографічні джерела (Словник української мови у 20-ти томах, словники іншомовних слів та ін.), короткі словникові статті, розміщені на сайтах інтернет-магазинів, матеріали Вікіпедії (як вторинного джерела інформації, яке, однак, було єдиним у деяких випадках) (Новий..., 2008; Словник, 1970–1980; Словник, 2010; Wikipedia; Slovnyk; Wiktionary), ми з’ясували значення слів, із-поміж яких переважають англіцизми. Наведемо деякі з них.

КАРДИГАН – довгий жакет без комірця і лацканів, переважно без ґудзиків. Назва походить від прізвища англійського графа Кардигана, який запропонував військовим одягати жилет під формений мундир задля тепла. Потім кардигани почали шити з рукавами для цивільних осіб – чоловіків і жінок. **СВІТШОТ** (запозичення з англійської мови) – светр вільного крою, без застібки, із манжетами на рукавах та по низу виробу. Спочатку призначався для спортсменів, мав логотипи. Сучасні світшоти утеплюють, вони нерідко мають капюшон та кишені. Іще одним різновидом светра з каптуром, який стягується шнурком, є **ХУДІ** (запозичення з англійської мови). Цей светр шийють із м’якої бавовни, він має велику накладну кишеню та вертикальну застібку-блискавку. Виробники використовують українські відповідники до цього запозичення: *бобка, кенгуринка, каптурник, каптурка, байка, кофта з відлогою, кенгуру*. До сучасних футболок/майок відносять такі як: 1) **ЛОНГСЛІВ** (запозичення з англійської мови) – тонка бавовняно-синтетична футболка з круглою горловиною, довгими рукавами, яка облягає тіло; 2) **ПОЛЮ** (запозичення з англійської мови) повсякденна/офісна або спортивна трикотажна футболка з короткими рукавами, що має коротку застібку та відкладний комір. Виготовляється з еластичної бавовняної тканини піке (трикотажного полотна); 3) **ОЛІМПІЙКА** – спортивна майка. Для занять бігом та велоспортом визначально використовували ще сто років тому такі штани, як **ДЖОТЕРИ** (запозичення з англійської мови) – завдяки зручному крою, м’якій трикотажній тканині та фіксатором на щиколотці. Із XVIII століття відомі **КЮЛОТИ** (запозичення з французької мови) – короткі застібувані під коліном штани, які сучасні молоді люди носять улітку, поряд із шортами. Легким та зручним літнім взуттям для жінок є **ПАНТОЛЕТИ** (запозичення з італійської мови) – різновид сандалів у вигляді підосви, що три-

мається на нозі за допомогою стрічок/ремінців, перекинутих через підйом ступні. У XIX столітті спочатку в селах, а потім і в містах з'явилися ЛО'ФЕРИ (запозичення з англійської мови) – зручні жіночі/чоловічі м'які та легкі туфлі на низьких підборах. Поширеним серед сучасного студентства спортивно-повсякденним взуттям є СНІ'КЕРСИ – кросівки на пласкій підшві (запозичення з англійської мови) (Новий..., 2008).

Друге запитання не викликало труднощів – усі респонденти мали уявлення про легкість та зручність *термоодягу*, зазначивши, що користуються ним (приблизно третина опитуваних). Йдеться здебільшого про *флісові термокофти* та *натільну термобілизну*, призначену для збереження й утримання тепла (Voenmag).

Відповіді на третє запитання виявилися менш численними, з огляду на те, що верхній одяг у гардеробі студентів обмежується, як правило, меншою кількістю одиниць та є не таким різноманітним. До загальноновживаних назв *куртка*, *дублянка*, *пуховик*, *пальто*, *напівпальто*, *вітровка*, *плащ* додалися запозичення, які привернули увагу, – АНОРА'К І ПА'РКА. Перше слово позначає пальто з капюшоном, підбите натуральним хутром – цей одяг було створено спочатку для полярних регіонів. Парка довша за анорак і, на відміну від нього, не зав'язується на манжетах та на талії. У сучасній моді обидва слова є взаємозамінними і позначають куртку з капюшоном із тканини, яка не пропускає вологу (Slovnuk; Wiktionary).

Щодо назв аксесуарів, які забезпечують комфортне пересування та проживання студентів (четверте запитання), окрім найуживаніших слів *рюкзак*, *дорожня/транспортна сумка*, *сумка-баул*, *сумка для ноутбука*, *валіза*, деякі респонденти називали такі англіцизми, як: СУМКА-ШО'ПЕР та ОРГАНА'ЙЗЕР. Перше слово позначає зручну (як правило, м'яку), стильну, практичну та містку сумку для покупок, довжину ручок якої можна регулювати. Шопер нерідко має принт/малюнок і гарно поєднується як зі спортивним, так і з діловим або навіть святковим одягом. Наразі популярністю у молоді користуються різні види органайзерів у вигляді пластикових, дерев'яних, металевих, текстильних складаних скриньок (для косметики, білизни, рукоділля, інструментів, канцелярського приладдя, засобів гігієни, ліків тощо). Цей винахід давніх єгиптян (для зберігання листів та послань) став універсальним мобільним засобом упорядкування та збереження різноманітних предметів постійного індивідуального та спільного користування, замінивши громіздкі шафи та комоди. В умовах цифрових технологій органайзер є аксесуаром ділової людини – це може бути електронний записник для упорядкування персональної інформації (події, контакти тощо), устаткований калькулятором, календарем, мінікомп'ютером та ін. (Slovnuk).

Потужний вплив соціальних чинників на мовлення українського студентства, як і всіх громадян країни, відобразився у відповідях на п'яте запитання. Априорі, що в умовах військової агресії всі респонденти відзначили пріоритетність одягу і взуття для захисників України – насамперед воїнів ЗСУ та бійців територіальної оборони. Наведемо за приклад діяльність всесвітньо відомого українського дизайнера брендового жіночого одягу Андре Тана (Андрія Тищенка), який в умовах війни перейшов на пошиття бронезилетів. На сайтах військових магазинів представлено армійську форму та інше екіпірування ЗСУ в широкому асортименті.

Коли у другій половині XX століття у повсякденній чоловічій/жіночій моді з'явився стиль мілітарі, він привабив молодь насамперед своєю практичністю, комфортністю, кольоровою гамою – створювався романтичний силует мужнього захисника. Наразі армійський одяг надійно охороняє від зовнішніх подразників та факторів життя і здоров'я реальних героїв, які боронять Україну.

Отже, назви повсякденного/спортивного одягу та взуття трансформувалися у військову сферу (Voenmag; Symvolika; Prom.ua): *зимовий військовий костюм*, *військовий бушлат*, *термонатільна білизна*, *військова футболка*, *армійський светр*, *армійський дощовик* та *пончо*, *маскувальний костюм*, *військові берці*, *гумові чоботи*, *дутики*, *тактичні черевики*, *устілки*, *шнурки*, *шкарпетки*, *бахіли*, *шпи*, *підківки* та *засоби для догляду*, *тактична кепка*, *флісова шапка*, *балаклава*, *баф*, *каска*, *бронезилет*, *бронепластина*, *спальник*, *каремат*, *тактичний рюкзак*, *баул*, *підсумок*, *гідратор*. Зауважимо, що кількість іншомовних слів на позначення елементів одягу та тактичного взуття української армії є незначною. Для прикладу: 1) БАЛАКЛА'ВА (англіцизм - слово утворене від власної назви бухти під час Кримської війни) означає трикотажну шапку-маску із прорізами для очей та рота; 2) БАФ (запозичення з іспанської мови, дослівно *шарф*) є багатофункціональним захисним головним убором, безшовним шарфом-хомутом, може мати капюшон та виготовляється із натуральних або синтетичних тканин; 3) КАРЕМА'Т (англіцизм; слово утворене в середині минулого століття від назви британської фірми-виробника) – компактний термоізоляційний килимок. Загальноновживані запозичення *пончо* (з іспанської) і *баул* (з італійської) наразі також називають предмети, що забезпечують потреби війська.

Висновки. Насамкінець зазначимо, що наша лінгвістична розвідка лише фрагментарно висвітлює проблему взаємодії мови і суспільства, відповідно до поставленої мети. Викладені міркування щодо вмісту запозиченої лексики в одній із найчисленніших лексико-семантичних груп, які складають активний словник студента, можуть бути корисними для дослідження лексико-семантичних полів як складників мовної картини світу.

Література:

- Будак В., Олексюк О. Особливості студентської молоді як суб'єкта освітнього простору університету. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. № 4 (63), 2018. С. 34–42.
- Гудима Н. В. Вплив мовних та позамовних чинників на збагачення словникового складу сучасної української літературної мови. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. Випуск XXIII. Частина 4, 2010. С. 308–316.
- Колосніченко М. В., Процик К. Л. Мода і одяг. Основи проектування та виробництва одягу : навч. посіб. Київ : КНУТД, 2011. 238 с.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. К. : Вид. центр «Академія», 1999. 288 с.
- Коробова І. О. Семантичне та словотвірне освоєння новітніх запозичень в українській мові : автореф. дис. ... канд. філолог. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2018. 23 с.
- Новий словник іншомовних слів: близько 40 тис. слів і словосполучень / Уклад. Л. Шевченко. Київ : Арії, 2008. 672 с.
- Словник української мови. В 11 т. К.: Наукова думка, 1970–1980. URL: <https://slovnuk.ua/index.php>
- Словник української мови [Текст]: у 20 т. / НАН України, Укр. мов.-інформ. фонд. К.: Наукова думка, 2010. URL: <https://slovnuk.me/dict/newsum>
- <https://gazeta.ua/articles/science-life/kardigan-i-reglan-hto-pridumav-ci-nazvi/868847>
- <https://extremstyle.ua/ua/blog/view/scho-take-longsleev-yak-ee-z-chim-jogo-nositi>

11. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE_\(%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%B3\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE_(%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%B3))
12. <https://www.fatline.com.ua/ua/blog/cto-takoe-bryuki-dzhoggeri.html>
13. <https://slovyk.me/dict/vts/%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%B8>
14. <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0>
15. <https://voenmag.com.ua/ua/p878737788-termoflis-obraztsa-pcs.html>
16. <https://symbolika.com.ua/footwear/>
17. <https://prom.ua/ua/p586868897-zimnyaya-voennaya-forma.html>

References:

1. Budak V., Oleksyuk O. (2018). Osoblyvosti students'koyi molodi yak sub'yekta osvith'oho prostoru universytetu [Features of student youth as a subject of educational space of the university]. *Naukovyy visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlyns'koho. Pedagogichni nauky* [Scientific Bulletin of V. O. Sukhomlynsky MNU. Pedagogical sciences]. № 4 (63), S. 34–42 [in Ukrainian].
2. Hudyma N. V. (2010). Vplyv movnykh ta pozamovnykh chynnykiv na zbahachennya slovnkovoho skladu suchasnoyi ukrayins'koyi literaturnoyi movy [Influence of linguistic and extralinguistic factors on the enrichment of the vocabulary of modern Ukrainian literary language]. *Aktual'ni problemy slov'yans'koyi filolohiyi* [Current issues of Slavic philology]. Vypusk XXIII. Chastyna 4. S. 308–316 [in Ukrainian].
3. Kolosnichenko M. V., Protsyk K. L. (2011). Moda i odyah. Osnovy proektuvannya ta vyrobnytstva odyahu [Fashion and clothing. Fundamentals of clothing design and production] : navch. posib. 2011. 238 s. [in Ukrainian].
4. Kocherhan M. P. (1999). Zahal'ne movoznavstvo [General Linguistics] : pidruchnyk dlya studentiv filolohichnykh spetsial'nostey vyshchych zakladiv osvity. 288 s. [in Ukrainian].
5. Korobova I. O. (2018). Semantychne ta slovotvirne osvoyennya novitnikh zapozychen' v ukrayins'kii movi [Semantic and word-forming development of new borrowings in the Ukrainian language] : avtoref. dys. ... kand. filoloh. nauk: 10.02.01. 23 s. [in Ukrainian].
6. Novyy slovnyk inshomovnykh sliv [New dictionary of foreign words]: blyz'ko 40 tys. sliv i slovopoluchen' / Uklad. L. Shevchenko. K., 2008. 672 s. [in Ukrainian].
7. Slovnyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. V 11 t. K.: Naukova dumka, 1970–1980. URL: <https://slovyk.ua/index.php> [in Ukrainian].
8. Slovnyk ukrayins'koyi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: u 20 t. / NAN Ukrayiny, Ukr. mov.-inform. fond. K.: Naukova dumka, 2010. – URL: <https://slovyk.me/dict/newsum> [in Ukrainian].
9. <https://gazeta.ua/articles/science-life/kardigan-i-reglan-hto-pridumav-ci-nazvi/868847>
10. <https://extremstyle.ua/ua/blog/view/scho-take-longsleeve-yak-ee-z-chim-jogo-nositi>
11. [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE_\(%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%B3\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE_(%D0%BE%D0%B4%D1%8F%D0%B3))
12. <https://www.fatline.com.ua/ua/blog/cto-takoe-bryuki-dzhoggeri.html>
13. <https://slovyk.me/dict/vts/%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%B8>
14. <https://uk.wiktionary.org/wiki/%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%BD%D0%B0>
15. <https://voenmag.com.ua/ua/p878737788-termoflis-obraztsa-pcs.html>
16. <https://symbolika.com.ua/footwear/>
17. <https://prom.ua/ua/p586868897-zimnyaya-voennaya-forma.html>

Отримано: 01 квітня 2022 р.

Прорецензовано: 07 квітня 2022 р.

Прийнято до друку: 08 квітня 2022 р.

e-mail: a.kucher.asp@kubg.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-288-292

Кучер А. С. Прагматичний потенціал еліптичних речень у великій прозі Івана Франка (на матеріалах художніх творів «Петрії й Довбушуки» (1 ред.), «Борислав сміється», «Перехресні стежки», «Петрії й Довбушуки» (2 ред.)). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 288–292.

УДК: 81'367.335.3:821.161.2-3 Франко

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9056-7697>

Кучер Альона Сергіївна,
аспірантка кафедри української мови,
Київський університет імені Бориса Грінченка

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ РЕЧЕНЬ У ВЕЛИКІЙ ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛАХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ «ПЕТРІЙ Й ДОВБУШУКИ» (1 РЕД.), «БОРИСЛАВ СМІЄТЬСЯ», «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ», «ПЕТРІЙ Й ДОВБУШУКИ» (2 РЕД.))

Статтю присвячено дослідженню еліптичних речень (ЕР), які є одним із засобів експресивного синтаксису. ЕР є відносно не повними зі структурно-синтаксичного погляду та семантично повними.

Дібрані для дослідження художні твори належать до різних періодів творчості І. Франка, що дало змогу простежити еволюцію формування авторського стилю письменника. Метою статті став комплексний аналіз ЕР, зокрема оглядово висвітлено дослідницькі позиції щодо такого явища, як еліipsis, який становить основу формування ЕР, здійснено опис структурно-семантичних груп ЕР та виявлено їхні семантико-синтаксичні та прагматистичні особливості функціонування. Проведений кількісно-статистичний аналіз демонструє значне переважання ЕР з еліпсованими дієсловами порівняно з еліпсованими іменниками, зокрема з дієсловами буттєвості, що становить близько 70% зафіксованих ЕР. Зафіксовано, що для ЕР характерна різноманітна синтаксична будова, зокрема вони здебільшого є поширеними й функціонують як в системі односкладних, так і двоскладних речень.

Пріоритетністю у структурній організації ЕР є бажання автора максимально відтворити живе спілкування між персонажами, тим самим правдиво та в деталях передати особливості комунікації, їхні характери, емоції, міркування тощо, тобто якомога яскравіше відтворити дух живого природного мовлення. Передумовою частого використання ЕР є мовна тенденційність до економії мовних засобів, до створення компресованого варіанту висловлення. Перспективою подальших досліджень вбачаємо в залученні інших художніх творів письменника, що дало б змогу значно ширше простежити особливості використання письменником ЕР.

Ключові слова: еліipsis, еліптичні речення, експресивний синтаксис, мовленнєва компресія, прагматика художнього мовлення.

Alona Kucher,
graduate student of the Department of Ukrainian Language,
Borys Hrinchenko University of Kyiv

PRAGMATIC POTENTIAL OF ELLIPTIC SENTENCES IN THE GREAT PROSE OF IVAN FRANKO (BASED ON THE WORKS OF ART «PETRII AND DOVBUSHCHUKY» (1 ED.), «BORISLAV LAUGHS», «CROSSROADS», «PETRII AND DOVBUSHCHUKY» (2 ED.))

The article is devoted to the study of elliptic sentences (ES), which are one of the means of expressive syntax. ES are relatively incomplete from a structural-syntactic point of view and semantically complete.

The works of art selected for the study belong to different periods of Ivan Franko's work, which made it possible to trace the evolution of the writer's authorial style. The aim of the article was a comprehensive analysis of ES, in particular, reviewed research positions on such a phenomenon as ellipse, which is the basis of ES formation, described the structural-semantic groups of ES and identified their semantic-syntactic and pragmatist features of functioning. The conducted quantitative and statistical analysis shows a significant predominance of ES with elliptical verbs in comparison with ellipsed nouns, in particular with verbs of beingness, which is about 70% of the found ES. It is noted that ES is characterized by a variety of syntactic structure, in particular, they are mostly common and function in both one-syllable and two-syllable sentences.

The priority in the structural organization of ES is the author's desire to reproduce the living communication between the characters as much as possible, thus truthfully and in detail to convey the features of communication, their characters, emotions, thoughts, etc., i.e. to reproduce the spirit of living natural speech. A prerequisite for the frequent use of ES is the linguistic tendency to save language resources, to create a compressed version of the expression. We see the prospect of further research in the involvement of other works of art of the writer, which would allow to trace much more widely the peculiarities of the writer's use of ES.

Keywords: Ellipsis, elliptic sentences, expressive syntax, speech compression, pragmatics of artistic speech.

Мовний простір у текстах художніх творів вирізняється своєю різноманітністю, зокрема синтаксичний рівень, що збагачено використанням великої кількості засобів експресивізації. Складники синтаксису завдяки взаємозв'язкам з іншими рівневими одиницями створюють багатогранні стилістичні можливості тексту. До структур експресивного синтаксису вправдано належать еліптичні речення (ЕР), що є своєрідним засобом економії художнього мовлення.

Дослідженню ЕР як синтаксичних засобів мовленнєвої компресії присвячено ряд наукових праць, авторами яких є Н. Арутюнова, В. Бабайцева, Ш. Баллі, К. Буслер, Н. Валгіна, В. Виноградов, І. Вихованець, М. Вінтонів, І. Гальперін, П. Дудик, А. Загнітко, М. Каранська, В. Кіндт, П. Лекант, О. Пономарів, В. Сандерс, О. Сковородников, А. Фрей, К. Швабе, Г. Шевцова, К. Шульжук та ін. Попри велику кількість мовознавчих праць, присвячених студіюванню ЕР, у творчості І. Франка поки що залишаються поза увагою. Із огляду на це пропонується стаття є актуальною, оскільки постає спробою детального аналізу ЕР у художніх творах письменника.

Метою наукової статті є виявлення семантико-синтаксичних та прагматистичних особливостей ЕР на матеріалах великої прози письменника. Мета дослідження передбачає виконання таких завдань: 1) виявити причини виникнення еліп-

сису в мовленні; 2) оглядово розглянути погляди лінгвістів на природу ЕР; 3) описати структурно-семантичні типи ЕР; 4) здійснити кількісно-статистичний аналіз ЕР, виявлених методом суцільної вибірки; 5) з'ясувати специфіку функціонування ЕР та їхній прагматистичний потенціал у досліджуваних творах.

Виникнення ЕР пов'язують з явищем еліпсису, який полягає у випущенні, пропуску одного або кількох компонентів синтаксичної конструкції, стійкого словосполучення, слова, що легко домислюване, відновлюване в контексті або ситуації мовлення і створює неповноту в мовленнєвому та мовному планах. Причинами виникнення еліпсису є: тенденція до економії мовних зусиль; прагнення передати ту саму інформацію меншим відрізком тексту; прагнення передати динаміку ситуації; уникнення повторів; тенденція до експресивного оновлення формальних засобів мовлення; роздуми, розгубленість мовця тощо (Українська мова: енциклопедія, 2004: 171).

На думку В. Александрової, ЕР варто розглядати в контексті лінгво-когнітивного аранжування, яке полягає у виявленні безпосередніх зв'язків когнітивного рівня мислення (зародження думки) та лінгвістичного, який реалізовано в певному вербальному вимірі за певним номінативним устроєм речення. Провідною характеристикою лінгво-когнітивної природи ЕР є не довільність їхнього творення, а чіткість, часткова шаблонність та реченнєва визначеність, що зазнає формального скорочення без будь-яких порушень пропозиційного змісту (Александрова, 2008: 3-11).

М. Вінтонів у виявленні природи ЕР пропонує брати до уваги також тема-рематичні відношення в межах реченнєвої структури, що демонструє комунікативний аспект аналізу функціонування ЕР. Подання тексту в конденсованій формі, за міркуваннями дослідника, призводить до «усічення теми та виведення реми на перший план, тобто повідомлення адресатові тільки нової інформації. За умови компресованості реченнєвої структури стає можливою інформаційна актуалізація, що «базується на врахуванні потреб адресата, утриманні його інтересу, а також на врахуванні часової обмеженості сприйняття повідомлення» (Вінтонів, 2018: 231-232).

На відміну від інших типів неповних речень (ситуативних та контекстуальних), головною ознакою ЕР є можливість повноцінного витлумачення змісту речення без наявності пропущених членів речення, не вдаючися до залучення контекстних чи ситуативно-суб'єктивних маркерів. Головним опертям на встановлення їхніх граматико-семантичних та смислових характеристик є їхнє лексико-граматичне наповнення. Це означає, що всі формально виражені складники речення своєю граматичною формою та значенням сигналізують про еліпсований член речення, який є семантично закладеним у реченнєвому комплексі.

ЕР не спроможні бути взаємозамінними з повними конструкціями, оскільки значення еліпсованого члена речення сприймається синонімічно, і яке неможливо відтворити точно, тобто семантика може несуттєво видозмінюватися, набуваючи нових значеннєвих відтінків, проте не втрачати головної семантики (Дудик, 1958: 218). Неназвані члени речення хоч і відсутні в синтаксичній структурі речення, проте умовно згенеровані самою свідомістю мовця та слухача, оскільки морфолого-синтаксичні особливості самого речення цілком допомагає відтворити його. Характерним граматичним показником у виявленні ЕР є наявність обставинних та додаткових поширювачів, представлених прислівниками, непрямыми відмінками іменників із прийменниками або без (або прикметниками, займенниками, числівниками, що їх заступають) (Богатко, 2014: 258). У випадках пропуску підмета можлива наявність узгодженого або неузгодженого означення (Дудик, 1958: 220).

Використання ЕР І. Франком у досліджуваних творах є кількісно та функційно продуктивним з огляду на виконання прагматистичних завдань. Здійснений аналіз ЕР засвідчує, що вони ефективно вживані в усіх творах, проте найбільше їх зафіксовано в романі «Перехресні стежки». У нашому дослідженні використано класифікацію ЕР, запропоновану П. Дудиком. У ній, на нашу думку, найповніше та найбільш структуровано подано типи ЕР (Дудик, 2010: 182-184). Групи ЕР продемонстровано в таблиці 1, що вміщує результати кількісного аналізу ЕР у досліджуваних творах.

Таблиця 1

Семантико-синтаксичні різновиди еліптичних речень у художніх творах І. Франка

	«Петрії і Довбушки» (1 ред.)	«Борислав сміється»	«Перехресні стежки»	«Петрії і Довбушки» (2 ред.)	Усього	
Еліпсис дієслова руху, пересування, тощо	13	20	19	3	55	3,6%
Еліпсис дієслова спонукальної або питальної модальності	21	13	14	10	58	3,8%
Еліпсис дієслова із семантикою буттєвості	218	325	440	99	1082	70,3%
Еліпсис дієслова мовлення	1	7	8	2	18	1,2%
Еліпсис дієслова сприймання	2	8	12	-	22	1,4%
Еліпсис дієслова, що узвичаїлось у вигляді запитання	85	87	58	37	267	17,4%
Еліпсис іменника в ролі підмета або додатка	-	8	13	3	24	1,6%
Односкладні речення з еліпсисом предикативних слів <i>треба, можна, необхідно тощо</i> за наявності інфінітива або (рідше) за його відсутності	1	1	-	-	2	0,3%
Односкладні речення з еліпсисом інфінітива за наявності предикативного слова або слів <i>(не) пора, (не) час</i>	3	-	3	1	7	0,5%
Усього	344	469	567	155	1535	100%

Результати спостереження свідчать, що найбільшою за кількістю випадків вживання є група ЕР з еліпсованим дієсловом із семантикою буттєвості. Особливостями речень такого типу є відсутність дієслова *є*, а також лексично схожих

еквівалентів: *знаходиться, перебуває тощо*, умовне внесення в структуру речення яких залежить саме від семантики слів, підпорядкованих еліпсованому члену речення. Еліпсовані дієслова буттєвості у ЕР займали синтаксичну позицію простого або частину складеного іменного присудка, яка граматично виражена іменником, прикметником або дієприкметником, наприклад: – *Га, ти сліпа*, – крикнула, впадаючи в злість, Горпина, але, *сейчас улагодившись*, додала: – *Ні, ти боязлива, тривожна, бідна, як кіт заморочений!* (Франко, 1978a: 49); Подумайте: *ми тоді пани цілого нафтового торгу, ми визначаємо ціни, закупуємо околиці села, ліси, каменоломи та копальні. Ціла околиця в наших руках*. 18 (Франко, 1978b: 274);

Окрім цього, зауважуємо випадки еліпсизації присудків у реченнях із вказівною семантикою, що реалізована за допомогою вказівної частки *ось*. Еліпсований присудок в цьому граматичному контексті займає постпозицію відносно частки, яку використано при виокремленні типового окремого предмета, факту, події тощо або вказівці на розміщення предмета, об'єкта, перебування особи в певному місці (у значенні *тут*) тощо, наприклад: «*Так от де ти, Регіно моя! – думалось йому. – Ось яка твоя доля! Як то ти зносиш її?*» (Франко, 1978c: 265).

Зафіксовано чимало ЕР із вказівною часткою *це (се)*, яку вжито з метою підкреслення, виділення того чи іншого пропущеного члена речення, а також вказівну частку *то* з метою вказівки на предмет, об'єкт, особу тощо, наприклад: *Се ж найгірший, найнебезпечніший лихвар у нашій повіті. Чому не воюєте з ним, а навіть навпаки, підпираєте його?* (Франко, 1978c: 218); – *Сумніваюся, щоб селяни могли купити сей маєток. То завелика річ на їх сили*. (Франко, 1978c: 224); у кількох випадках вжито вказівний займенник *це (се)*: – *Того не можу зробити, – відізався живо Андрій, бо се не в моїй силі*. (Франко, 1978d: 401).

Завдяки цим часткам підсилюється загальна тональність ЕР, з'являється логічне наголошування автором на конкретних особах, предметах, подіях, фактах тощо. Вважаємо за доречне зарахування таких речень із вказівними частками до складу ЕР, оскільки їхня вказівна семантика слугує допоміжним засобом у відтворенні дієслова буттєвості, що в теперішньому часі має нульову форму вираження.

Другою групою за чисельністю є ЕР з еліпсованим дієсловом, яке узвичаїлося як частина запитання. У таких реченнях семантика неназваного дієслова абсолютно не обмежена, тобто реконструювання повноцінного речення можливе за допомогою дієслів різної семантики. ЕР такого типу є постійно вживаними в комунікації, набуваючи тим самим стандартизованої форми вираження й узагальненості їх сприйняття учасниками спілкування, наприклад: – *Де дитина моя? – Дитина твоя здорова, он моя жона взяла ю кормити!* (Франко, 1978a: 127); – *То, може, треба чотири коні? – Чотири коні? А вам що такого? Пощо чотири коні?* (Франко, 1978c: 279). До числа ЕР питальної семантики віднесено також питальні речення, які володіють менш вираженою типовістю відтворення та структурно-семантичною питальною сформованістю. Такі речення часто є граматично подібними до їхніх розповідних відповідників, проте наділені питальною модальністю, наприклад: «*Невже ж се правда?*» – думалось йому. – *Невже ж робітник завжди робить на его ласці?* (Франко, 1978b: 298); – *А що ж, то нині не вівторок?* – спитав я. – *Ні, нині вже п'ятниця*. (Франко, 1978b: 362).

Приблизно однаковими за кількісними показниками є групи ЕР спонукальної модальності та з еліпсисом дієслова руху, пересування у просторі тощо. ЕР спонукальної модальності характерні лише для діалогів, в яких персонажі певним способом взаємодіють, часто підштовхуючи чи спонукаючи своїх співбесідників до виконання певних дій у вигляді наказу, прохання, заклику та ін. ЕР такого типу граматично оформлені по-різному; формальними маркерами їхнього вираження є: 1) одиничні прислівники або їх поєднання: – *Ближче сюди!* – знов запитував суддя і почервонів на лиці. (Франко, 1978c: 310); 2) іменником у родовому відмінку: – *Він живий, живий!* – крикнула, а в тім голосі тисячі чувств мішалися. – *Води, води!* (Франко, 1978a: 21); 3) поєднання іменника з прийменником (інколи + вигук або звертання): – *Ну, всі зібрані, – сказав він, – можемо зачати своє діло. Ану, Деркачу, за палицями!* (Франко, 1978b: 373); – *Злодію! Віддай мою жінку! Поліція! Сюди! На поміч! Мені вкрадено жінку*. (Франко, 1978c: 424); 4) поєднання прислівників з іншими частинами мови: *Олекса, оглянувши шини і узли, крикнув до своїх: – Наперед з ним, на приготоване місце!* (Франко, 1978a: 91); 5) поєднання іменника з прикметником: *Добрий день, пане меценас! Вашу руку! Так. Здорові, дуже, веселі, енергічні – надіюсь, надіюсь...* (Франко, 1978c: 267); 6) односкладні речення: – *А вас, мої дорогі гості, прошу за собою. Фанні, дитинко, будь господинею і займися дамами! Прощу, прощу!* (Франко, 1978b: 268).

ЕР спонукальної модальності демонструють комунікативний динамізм мовлення персонажів, структурна неповнота таких речень не перешкоджає достовірному розумінню їхнього змісту. Лаконічність висловленого прохання чи наказу сприяє прискореному сприйняттю реципієнтом та його швидкого реагування. Залежно від інтенсивності спонукування змінюється інтонаційне оформлення, що впливає на специфіку модального значення висловленого.

За нашими спостереженнями ЕР спонукальної модальності в розрізі методологічно-теоретичних напрацювань є ідентичними з окремою групою нечленованих речень, значення яких теж полягає в спонуванні, проханні, наказі тощо, наприклад: – *Хлопці, сюди!* – крикнув Довбуш, і вмиг двері пирсли, а Клим почувся спохваченим в кріпкі руки. (Франко, 1978a: 122). Доречність їхнього трактування залежить саме від пріоритетності їхнього аналізу: членованість/нечленованість граматичної структури, синтаксична повнота/неповнота вираження.

Речення, у яких еліпсовано дієслова руху, пересування, становлять 3,6% від усіх віднайдених ЕР. Відсутні вербалізовані показники руху жодним способом не перешкоджають реципієнту зрозуміти зміст висловленої думки, оскільки їх із легкістю можна відтворити з урахуванням лексико-граматичного внутрішньореченнєвого оточення, наприклад: *Але они мене один за одну руку, а другий за другу, та й кажуть: «Ходи, дурню, і не питайся, коли ти кажем!»* (Франко, 1978a: 68); *Ще відтак випали слуги та й мене в плечі: «Що ти ту, пияку, бреверію, робиш!»* Пішов я. (Франко, 1978b: 318). Завдяки пропуску дієслів руху та переміщення репліки стають інформатично строкатими, мовленнєво усіченими. Ця особливість свідчить про їхнє розмовно-побутове звучання, коли спілкування учасників є не вимушеним із характерним усіченням синтаксичних конструкцій, спровокованим бажанням економії сил та часу.

Еліпсис іменника в ролі підмета або додатка зафіксовано значно менше, у романі «Петрії та Довбушуки» зовсім відсутній. Спостерігаємо поодинокі випадки еліпсису додатків, наприклад: – *Такої ти співаєш?* – крикнув Олекса. (Франко, 1978b: 401); частіше – підметів: *Була власне одинадцять – пора, коли його Міля одягається і коли – говорено йому – капітан заходив до неї кілька разів*. (Франко, 1978c: 313); – *От такої й гни!* – відповів Сенько. – *Так ти й гадав собі, що я*

дурень. (Франко, 1978b: 452). Ці іменники досить легко відтворити, оскільки змістовий показник та будова речення допомагає в цьому, зокрема наявність узгоджених означень, які часто сигналізують про залежність від іменника. Ці іменники відображають загальнолюдський світоглядний та мовленнєвий досвід, тому не виникає потреби їх озвучувати, що значно економить час на висловлення думки та донесення інформації до слухача.

За результатами аналізу виявлено 1,2% ЕР з еліпсисом дієслова мовлення. Пропуск дієслова із семантикою мовлення варіюється лексично, може мати синонімічні форми вираження залежно від емоційного наповнення думки та контексту. Окрім цього, еліпсис дієслова мовлення допомагає уникнути мовленнєвої надлишковості, сприяє реченнєвому ущільненню, наприклад: – *А я знов до них: «Та пощо я маю іти з вами, і куди я маю іти з вами?»* (Франко, 1978a: 68); – *Він боїться тебе і не хоче бути з тобою. – А грошей моїх хоче?* – сказав уражений Герман. *Рифка на те ані слова.* (Франко, 1978b: 414).

Спорадично письменник вживає ЕР з еліпсисом дієслова сприймання лише у творах «Борислав сміється» та «Перехресні стежки». Ці дієслова наповненні семантикою сприймання, наприклад: *бачити, відчувати, дивитися, чути, відчувати тощо*. Змістове наповнення таких ЕР є не досить широким, виражаючи невеликий спектр значень еліпсованих дієслів. ЕР такого типу зафіксовано як в системі двоскладних, так і односкладних, зокрема безособових, наприклад: *Вона заперла в собі дух і прислухувалась. Говір при вході. Голос служниці, котра немов свариться з кимось, не пускає до покою. Другий голос, різкий і гнівний, стук немов поваленого до землі чоловіка, тріск дверми, тупіт кроків по покоях, ближче, чимраз ближче...* (Франко, 1978b: 292). Виокремлюємо особливу групу еліпсованих дієслів в односкладних реченнях, які мають семантику сприймання зі значенням заперечення (*не видно*), наприклад: *Слідуючого дня рано пишно сходило сонце. На небі ані хмарочки. В густім зеленім березовім гаю над Дністром весело щецбетали пташки.* (Франко, 1978a: 221). Вважаємо, що цих два типи речень із еліпсованими дієсловами сприймання та дієслова *немає* в односкладних реченнях є семантично дещо подібними, оскільки виражають той самий процес у контексті сприйняття навколишнього світу (*видно – не видно, а отже – немає*).

Малопродуктивними у творах є ЕР із еліпсисом інфінітива за наявності предикативного слова (*не*) *пора* або (*не*) *час*: – *Перепрашаю вас, мої господарю, що зараз по привітанню мушу і попрощати вас. Пора в дорогу, Андрію!* (Франко, 1978a: 26). Еліпсис вказаних дієслів часто створює ефект наказу, заклику чи спонукання мовця до співбесідників, а лаконічність думки допускає залучення можливих і позалінгвальних засобів спілкування (жестів, міміки тощо).

ЕР з пропуском дієслів типу *треба, можна, потрібно* тощо у досліджуваних творах виявлено лише кілька випадків, наприклад: еліпсис дієслова *можна* із заперечною часткою *не*: – *Але пам'ятай ми: ані на крок не відходити відси!* – «А знаєш що, – додав Сенько, – я ти завдам роботу! Назбирай і наклади мху» (Франко, 1978a: 68).

Здійснений аналіз ЕР у великій прозі І. Франка свідчить про те, що виявлені ЕР мають синтаксичну будову як двоскладних, так і односкладних речень, переважно є поширеними. Кількісні підрахунки демонструють суттєве переважання ЕР, в яких еліпсованим є дієслова, спорадично зафіксовано еліпсис іменників в ролі підмета та другорядних членів речення. Така особливість функціонування ЕР, на нашу думку, є передбачуваною, оскільки автор дуже часто вдається до детальних описів певних подій, вчинків героїв, тощо і таким способом використання великої кількості слів на позначення дій, процесів тощо є не минучим. У межах еліпсису дієслів помічаємо, що найчисельнішою є семантико-синтаксична група ЕР, в яких еліпсовано дієслово буття, найменше – в межах односкладного речення.

Зауважуємо, що письменник використав ЕР як один із дієвих засобів ергономіки розмовного мовлення персонажів. В основі функціонування ЕР закладено принцип своєрідного укомпактнення синтаксичних одиниць, що є одним із тенденційних процесів спрощення формального вираження мовлення. Варто зазначити, що пропуск певного члена речення та його потенційна можливість внесення до структури надає реплікам особливого емоційно-інтонаційного звучання, стилістичного наповнення. ЕР надають художній оповіді спонтанності, лаконічності, експресивності, акцентуаційно-інтонаційній концентрації, що сприяє посиленню уваги читача та активізації його роздумів над прочитаним.

Визначення та комплексний опис прагматистичних особливостей, виявлення комунікативних цілей у використанні ЕР у художній літературі стає можливим за умов залучення практичного опрацювання інших творів письменника, у чому й вбачаємо перспективи подальших розвідок.

Література:

1. Александрова В. Г. Когнітивно-комунікативний потенціал еліптичного речення в сучасній англійській мові: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2008. 20 с.
2. Богатько В. В. Економія вислову в мовотворчості Галини Журби // XX століття: від модерності до традиції : зб. наук. пр. Вип. 3. Вінниця, 2014. С. 254-260.
3. Вintonів М. О., Вintonів Т. М., Мала Ю. В. Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі: монографія. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
4. Дудик П. С. Неповні речення в сучасній українській літературній мові // Дослідження з синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1958. С. 129-260.
5. Дудик П. С. Синтаксис української мови : [підручник]. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
6. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. Мови [Ukrainian language: encyclopedia / National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Linguistics, them. OO Potebny, Inst. Of Ukrainian languages]; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. Вид. 2-ге, випр. і допов. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана [Ukrainian Encyclopedia Publishing House M. P. Bazhana], 2004. 820, [2] с.
7. Франко І. Я. Повісті та оповідання (1875-1878). Київ : Наукова думка, 1978. Т. 14. 479 с.
8. Франко І. Я. Повісті та оповідання (1878-1882). Київ : Наукова думка, 1978. Т. 15. 512 с.
9. Франко І. Я. Повісті та оповідання (1896-1900). Київ : Наукова думка, 1978. Т. 20. 487 с.
10. Франко І. Я. Повісті та оповідання (1904-1913). Київ : Наукова думка, 1978. Т. 22. 521 с.

References:

1. Aleksandrova V. H. Kohnityvno-komunikatyvnyy potentsial eliptychnoho rechennya v suchasnyy anhliys'kiy movi: avtoref. dys... kand. filol. nauk: 10.02.04. [Cognitive-communicative potential of an elliptical sentence in modern English: author's ref. dis ... cand. philol. science: 10.02.04] Odes. nats. un-t im. I. I. Mechnykova. Odesa, 2008. 20 s. [in Ukrainian].

2. Bohat'ko V. V. Ekonomnist' vyslovu v movotvorchosti Halyny Zhurby // XX stolittya: vid modernosti do tradytsiyi : zb. nauk. pr. Vyp. 3. [The economy of expression in the language of Galina Zhurba // XX century: from modernity to tradition: a collection of scientific papers. Output. 3]. Vinnytsia, 2014. S. 254-260. [in Ukrainian].
3. Vintoniv M. O, Vintoniv T. M., Mala Yu. V. Syntaksychni zasoby ekspresyvizatsiyi v ukrayins'komu politychnomu dyskursi: monohrafiya. [Syntactic means of expression in Ukrainian political discourse: monograph]. Vinnytsia : TOV «TVORY» [LLC «WORKS»], 2018. 336 s. [in Ukrainian].
4. Dudyk P. S. Nepovni rechennya v suchasniy ukrayins'kiy literaturniy movi // Doslidzhennya z syntaksysu ukrayins'koyi movy. [Incomplete sentences in the modern Ukrainian literary language // Research on the syntax of the Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka [Scientific thought], 1958. S. 129-260. [in Ukrainian].
5. Dudyk P.S. Syntaksys ukrayins'koyi movy: [pidruchnyk]. [Syntax of the Ukrainian language: [textbook]]. Kyiv : VTs «Akademiya» [«Academy»], 2010. 384 s. [in Ukrainian].
6. Ukrayins'ka mova: entsyklopediya / NAN Ukrayiny, In-t movoznav. im. O. O. Potebni, In-t ukr. movy; redkol.: V. M. Rusanivs'kyy [ta in.]. Vyd. 2-he, vypr. i dopov. Kyiv : Vyd-vo «Ukrayins'ka entsyklopediya» im. M. P. Bazhana, 2004. 820, [2] s. [in Ukrainian].
7. Franko I. Ya. Povisti ta opovidannia (1875-1878) [Stories and short stories (1875-1878)]. Kyiv : Naukova Dumka [Scientific thought], 1978. T. 14. 479 p. [in Ukrainian].
8. Franko I. Ya. Povisti ta opovidannia (1878-1882) [Stories and short stories (1878-1882)]. Kyiv : Naukova Dumka [Scientific thought], 1978. T. 15. 512 p. [in Ukrainian].
9. Franko I. Ya. Povisti ta opovidannia (1896-1900) [Stories and short stories (1896-1900)]. Kyiv : Naukova Dumka [Scientific thought], 1978. T. 20. 487 p. [in Ukrainian].
10. Franko I. Ya. Povisti ta opovidannia (1904-1913) [Stories and short stories (1904-1913)]. Kyiv : Naukova Dumka [Scientific thought], 1978. T. 22. 521 p. [in Ukrainian].

Отримано: 30 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 11 січня 2022 р.

Прийнято до друку: 14 січня 2022 р.

e-mail: tanya@lishtaba.com

tetogarenko@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-293-296

Ліштаба Т. В., Огаренко Т. А. Кольоративи в поетичному лексиконі Світлани Барабаш. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія». Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 293–296.

УДК: 811.161.2'38

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6060-0900>**Ліштаба Тетяна Василівна,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та журналістики,

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8400-1670>**Огаренко Тетяна Анатоліївна,**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови та журналістики

Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка

КОЛЬОРАТИВИ В ПОЕТИЧНОМУ ЛЕКСИКОНІ СВІТЛАНИ БАРАБАШ

Статтю присвячено дослідженню кольоративів як мовних одиниць. Визначено основні та периферійні лексеми, окреслено спектр сполучуваності кольоративів з іншими лексемами.

З'ясовано, що кольороназви в ліриці С. Г. Барабаш часом конкретні, а іноді ускладнені, переосмислені. Різноманітна гама основних кольорів, кілька змішаних допомагають поетесі передати власне знання про навколишній світ, узагальнити враження й "кольорові" образи. Доведено, що кожний колір створює навколо себе певне семантичне поле, певний склад думок письменниці, оскільки, крім смислової та описової функції, кольори, їхнє поєднання реалізують емоційну функцію, яка впливає на почуття людини і тим самим сприяє формуванню певного настрою.

Проаналізовано взаємодію традиційного й індивідуально-авторського у вживанні кольоративів. Зазначено, що палітра кольорів С. Г. Барабаш характеризує її індивідуальну творчу манеру, визначає розширення сполучуваності компонентів із семантикою кольору із загальноживаними словами, що сприяє збагаченню ідейно-тематичного спектру поетичних творів авторки.

Ключові слова: кольоролексема, колірний компонент, кольороназва, емоційно-оцінна функція, експресивність.

Tetiana Lishtaba,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism

of the Central Ukrainian State Pedagogical University

named after Volodymyr Vynnychenko

Tetiana Oharienko,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Ukrainian Language and Journalism

of the Central Ukrainian State Pedagogical University

named after Volodymyr Vynnychenko

COLOR LEXEMES IN SVETLANA BARABASH'S POETIC LEXICON

The article is devoted to the study of color lexemes as language units. The main tokens, which form the core of the lexical-semantic field of color of modern language, and peripheral, which have seven with a shade of the main tone and may have additional characteristics, are defined. The spectrum of compatibility of color lexemes with other tokens is outlined.

It is emphasized that despite the significant scientific achievements on the problem of color designations, there are still aspects that deserve the attention of linguists. One such aspect is the study of color symbols in modern poetic text.

The interaction of traditional and individual-authorial in the use of color lexemes is analyzed. It was found out that in S. Barabash's lyric language means for color designation are sometimes specific, and sometimes complicated, rethought. A wide range of basic colors (white, black, yellow, red, green), several mixed (gray, silver, gold, pink, purple) help the poet to convey their own knowledge of the world around them, to generalize impressions and "color" images.

It is proved that S. Barabash's poetry is inseparable from the deep sensory principle that permeates its poetics. The writer subtly aestheticizes color, sound, shape. Each color creates around itself a certain semantic field, a certain composition of the author's thoughts, because, in addition to semantic and descriptive function, colors, their combination realizes the emotional function that affects human feelings and thus contributes to the formation of a certain mood.

It is noted that the palette of colors S. Barabash characterizes her individual creative style, determines the expansion of the compatibility of components with the semantics of color with commonly used words, which contributes to the enrichment of the ideological and thematic spectrum of poetic works.

Keywords: color lexeme, color component, color name, emotional and evaluative function, expressiveness.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Колір є одним із показників для характеристики будь-якого предмета чи явища об'єктивної дійсності. Мовні засоби, що позначають колір, мають дуже багато зображальних можливостей: стають засобами вираження емоцій, почуттів та думок. «Кольори діють на душевний стан, можуть збуджувати думки, які нас заспокоюють чи хвилюють, засмучують чи радують» (Берлін, Кей, 1969: 33). У зв'язку із цим вивчення кольороназв здійснюється в різних напрямках: мистецтвознавчому, фізичному, психологічному, філософському, лінгвістичному.

У мовознавстві проблема кольороназв розглядається в кількох аспектах. Актуальним для мовознавства залишається дослідження специфіки вживання колірної лексики в сучасному художньому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема семантики колірних номенів та їх естетичної значущості в художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців: історію кольороназв, етапи їх розвитку аналізували М. А. Суровцова, Р. В. Алімпієва; семантику назв кольорів досліджували Р. М. Фрумкіна, Н. Ф. Пелевіна, Л. О. Шестак; кольоративи різних мов описували Л. В. Ласенко, В. Т. Клокова, Є. Е. Рогуліна; символіка кольору була предметом аналізу І. О. Голубовської, Г. М. Яворської, Л. В. Ковалевської; різноманітні класифікації кольорів подано в працях О. М. Дзівак, О. І. Кулько; стилістичні функції кольоративів у художніх текстах аналізували С. В. Кулинська, І. В. Ковальська, О. А. Шеховцова, С. Я. Єрмоленко, М. О. Карпенко, Д. М. Шмельов тощо.

Як зазначає Т. А. Михайлова, «про назви кольору написано дуже багато, і це є нормальним: це одна із найцікавіших галузей мовознавства, яка вже давно вийшла за межі цієї науки» (Михайлова, 1994: 118).

Незважаючи на суттєвий науковий доробок щодо проблеми кольоропозначень, залишилися аспекти, що заслуговують на увагу мовознавців. Одним із таких аспектів є вивчення колірних позначень у сучасному поетичному тексті.

Мета статті – дослідити особливості функціонування лексики на позначення кольору в поезії С. Г. Барабаш.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система кольоропозначень, як зазначає Т. Ф. Семашко, «є однією з найдавніших термінологічних систем у мові. До неї входять як давні загальнослов'янські назви кольорів (*чорний, білий, червоний, зелений*), так і велика кількість запозичених (*карий, рожевий, оранжевий* та інші). У XVIII ст. з'являється ціла низка прикметників-кolorативів, значення яких були розвинуті на основі предметних (*срібний, брунатний, гірчичний*). Поступово в системі кольоропозначень відбувається розмежування різних кольорових відтінків» (Семашко, 2011: 352).

Питання щодо кількості кольоропозначень існує в кожній мові і є досить складним, оскільки в різних мовах існують свої словотворчі моделі, за якими утворюються ті чи інші кольоропозначення. А. П. Василевич вважає, що кольоративів існує безмежна кількість (Василевич, 1988: 124).

Прийнятим для української мови вважаємо поділ назв кольорів на «основні» та «другорядні» (Дзівак, 1974: 11; Кристенко, 1963: 97;]. До першого класу належать назви давнього походження. Вони становлять ядро лексико-семантичного поля кольору сучасної мови, навколо якого розташовані периферійні назви пізнішого походження. Ядро колірної системи слів становлять дев'ять синтаксично незалежних назв, які позначають колір без відтінків: *червоний, жовтий, зелений, голубий, синій, коричневий, білий, чорний, сірий*. Інші колоративи належать до другорядних (периферійних), що знаходяться у відношеннях «привативної і градуальної опозиції до ядерних лексем» (Чумак-Жунь, 1996: 29), мають семи з відтінком основного тону та можуть мати додаткові характеристики. Такі назви семантично об'єднуються навколо основних назв кольорів, які є первинними стосовно до вторинних, похідних, і входять до другого класу назв кольорів, що об'єднуються в мові як колірні лексеми, якими користуються мовці (наприклад: *оранжевий, рожевий, фіолетовий, бурий, сизий* та ін.).

Окрім основних/периферійних лексем, які безпосередньо позначають колір, як зазначає І. І. Чумак-Жунь, можна «виділити найвіддаленішу периферію, що складається із слів з мінімальною активністю і частотністю уживання (наприклад: *гранатовий, апельсиновий, малиновий, каштановий*)» (Чумак-Жунь, 1996: 45).

Поезія Світлани Барабаш невіддільна від глибокого чуттєвого начала, що наскрізь пронизує її поезику. Письменниця тонко естетизує колір, звук, форму. Кожний колір створює навколо себе певне семантичне поле, певний склад думок поетеси, оскільки, крім смислової та описової функції, кольори, їхнє поєднання реалізують емоційну функцію, яка впливає на почуття людини і тим самим сприяє формуванню певного настрою.

Часто художні тропи, що містять значення кольору, побудовані на зорових відчуттях, тому вони легко виділяються семантично, бо в самій реальній дійсності така якість предметів має чітке значення і пізнається виключно за допомогою зору, а не в комплексі дотиково-зорового сприймання.

До таких конструкцій належать, по-перше, слововиди, на означення простих кольорів. Інколи, наприклад, прикметникові метафори цієї групи можуть мати відтінок символічного значення, а символи завжди виникають на ґрунті добре відомих, усвідомлених певним колективом понять. Часом у ліричних творах спостерігаються світлотіневі маніфестанти: *Світить тиха сльоза* (Барабаш, 1998: 97); *Нехай їм Доля лагідно сія!* (Барабаш, 1998: 21).

Перенесення відбувається зі сфери психічного, соціального. Якісний прикметник *червоний* поєднується із *золотим, брунатно-зеленим*, передаючи зорові відчуття, уживається в прямому значенні й об'єднує величезну кількість різноманітних понять, наприклад: *Золотоока пані, пані шляхетно вбрана, / Вбрана в брунатно-зелене, тепле і золоте, / Зачервонілась щиро, зачервонілась славно – / Золотокосим дивом знову весь світ цвіте* (Барабаш, 1998: 62). Переносне значення прикметника *золотоока* та дієслова *зачервонілась*, що виступають у сполученні з іменником *пані*, що називає живу особу, а також з прислівниками – *щиро, славно* відтворюють колоритну картину осені з її характерними властивостями. Крім вказівки на колір, прикметник має похідне, переносне значення, яке перетворює назву в поетичний символ – *золотоока пані*.

Червоний колір набуває в поезії своєрідних відтінків, які допомагають відтворити точніше метафоричний образ: *...небеса / Цвітуть пісенно, щемно-малиново* (Барабаш, 1998: 61).

Поетичною традицією освячується вживання піднесеного, з позитивно-емоційним оцінним змістом означень *золотий, осяйний і срібний*, лексико-семантичну сполучуваність яких особливо розширює мисткиня.

У художньому словнику поетеси, як видно, багато важать метафори, в основі перенесення яких лежать і назви дорогоцінних металів. Вони вживаються для характеристики кольору різних предметів, для уточнення художнього образу. Наприклад: *золоті припали осені* (Барабаш, 1998: 8); *ці зорі золоті над долею моєю* (Барабаш, 1998: 9); *Ця оксамитна ніч – як двері в небуття* (Барабаш, 1998: 9).

Використання «осяйної» символіки поетесою наближає її образно-емоційну палітру творів до осягнення святості, сакральності, асоціації з вічністю: *Сріблисто, / Перлово сяє росяний наш сад* (Барабаш, 1998: 21); *То озвалась пора золота* (Барабаш, 1998: 88); *В моїм маленькім місті зазолотіли / клени* (Барабаш, 1998: 63).

Колірна гама поезії Світлани Барабаш ошатлива й небагата, але психологізована, збагачена умовно-асоціативним змістом. Поетеса надає метафоричним репрезентантам характеру чистоти, щемкої самотності: *В гаях осиротілих дзвенять прозорі / луни* (Барабаш, 1998: 63).

Палітра кольорів Світлани Барабаш характеризує її індивідуальну творчу манеру, визначає розширення сполучуваності компонентів із семантикою кольору із загальноновживаними словами, що сприяє збагаченню ідейно-тематичного спектру поетичних творів авторки. Семантика колірних компонентів виразно оцінна. Позитивна оцінка міститься в неолексемах із компонентами біл(о)-, зелен(о)-, синь(о)-, золот(о)-, срібн(о)-: *Набіло* прибрані світи (Барабаш, 1998: 74); *Золоті* вітражі осеневої стрічі й розлуки (Барабаш, 1998: 97); І парки, донедавна іще такі *зелені* (Барабаш, 1998: 63); І *Зелений Дух* рясних дібров / Сповнить душу нетутешнім щастям (Барабаш, 1998: 77); Ще павутинка бабиного літа / Єднає нас із серпнем *золотим* (Барабаш, 1998: 122); Будь лагідною з нами, моя Осене, / Вкрий від печалі *золотим* плащем (Барабаш, 1998: 122); Морозів ранніх *срібні* діадеми [(Барабаш, 1998: 110).

Негативна оцінка денотатів характерна для інновацій із компонентом чорн(о)-. Але в контекстуальному оточенні поезій С. Г. Барабаш цей колір набуває позитивно-оцінної семантики: Заворожи, циганко, циганко *чорноока* [(Барабаш, 1998: 105).

Часом поетична семантика кольороназв розширює свій діапазон завдяки сублімації різнополярних значень, використаних авторкою в єдиному контексті. Радість світлих відтінків набуває асоціативно-протилежних характеристик цього кольору – додаються сум і тривога. Створюється картина чиста, урочисто-піднесена: *Так світло і тривожно Всесвіт дише* (Барабаш, 1998: 71).

Світлі відтінки в семантичному оточенні творів асоціативно пов'язані з чистотою, радістю, животворним началом, наприклад: *Оживає все ясне й веселе* (Барабаш, 1998: 77); *В щедрім сьайві відігрілись села* (Барабаш, 1998: 77); *Небо оповіщає музика світлих дзвіниць* (Барабаш, 1998: 62); *У джюркотіння світлої води* (Барабаш, 1998: 67); *Тепле сьайво очей тернових* (Барабаш, 1998: 102).

Нерідко поетична семантика мисткині поєднує в собі душевну структуру, асоційовану із запахами, зоровими картинами, наприклад: *Так рідно пахне в хаті світлим святом* (Барабаш, 1998: 72).

У поетичному осмисленні С. Г. Барабаш ознаки *золотий, світлий, срібний, осяйний* виявляються дуже місткими, багатоплановими, поєднуючи семантику кольору й загальну позитивну високу оцінку, відчуття чогось дорогого, коштовного.

Холодних тонів набувають кольороназви в поєднанні з дісприкетником на означення сумних подій. У наступному прикладі словосполуча *прозорі / луни* завдяки її синтезу з дісприкетником *осиротілих* отримує сумну конотативну наповненість: *В гаях осиротілих дзвенять прозорі / луни* (Барабаш, 1998: 63).

Білий колір у семантичному оточенні творів С. Г. Барабаш часом виступає репрезентантом холоду, сумного настрою: *Ще не час журитися, мій друже, / Ще є мить до білої напасти* (Барабаш, 1998: 68). Іноді відтінки білого в лексичному оточенні творів набувають позитивно-настрійових характеристик: *Бо час білявих завірюх і холодів* (Барабаш, 1998: 64), або: *Так забіліло в світі від снігів* (Барабаш, 1998: 71).

Синтез поетичного живопису з настроєвими асоціаціями відтворюється шляхом побудови семантико-стилістичного ланцюжка: зорова картина – настрій – оцінна характеристика – зорова картина: *Ця графіка дерев на білим полі снігу – / Урочиста печаль на чистім тлі зими* (Барабаш, 1998: 75).

Художньо-стильовими домінантами поезій С. Барабаш у зображенні природи є поєднання, сублімації звукової та кольорової гами: *Жовтогарячий Київ дзвонить каштанами в осінь* [(Барабаш, 1998: 62).

Чистоту білого кольору, як репрезентанта чистоти, святості, високої духовності, божественної суті в поетичному контексті авторка увиразнює вживанням «некольорового» епітета *прозора*: *Прозора вись. Яка прозора вись!* (Барабаш, 1998: 65); *І сні – прозорі, білі-білі* (Барабаш, 1998: 74).

У художньому континуумі поетеси негативною конотацією позначений сірий колір. У ліричному тексті він виступає опозицією до позитивного – голубого кольору: *І посіріло небо голубе* (Барабаш, 1998: 84).

Не менш сумних відтінків сірий колір набуває і в момент авторської розмови про кохану людину. Уживання цієї гами підсилює внутрішню експресію персонажа наративу, для якого любов асоціюється із печаллю: *Сірооке моє кохання, / Сіроока моя печаль* (Барабаш, 1998: 86).

Семантику сірого кольору, як відомо, містить у собі й епітет *сивий*. Його вживання в наступному контексті окреслює пейзажну замальовку, що лише підсилює, нагнітає сумний внутрішній настрій: *Сивий дощ танцює попід хатою* (Барабаш, 1998: 116).

Особливою музикою печалі, медитативно-філософською вібрацією відсвічує сірий колір у ліричних творіннях поетеси, коли йдеться про осінь у природі і в душі: *Той сірий сум, і небо, й журавлі / Малюю на невидимих полотнах* (Барабаш, 1998: 65).

Неповторними індивідуально-авторськими поетичними витворами є й синтезування в єдиному контексті оцінно-сміслових компонентів кольороназв-морфем: (прикметників з іменниками) *раннє* – (репрезентант сумного співчуття) «ощляхетнюється» (завдяки маніфестованому іменнику *срібло*) з реальною невідворотністю – (іменник – *сивина*): *Що раннє срібло сивини* (Барабаш, 1998: 113). Не менш насиченими поетичними авторськими новотворами є й незвично поєднувана кольорова гама, що репрезентує колір з характерною властивістю волосся – витися; *срібно-кучерява* – як опозиція старості та полярний колір – *русявою* (як маніфестант молодості): *Ця срібно-кучерява голова / Русявою була і молодою* (Барабаш, 1998: 100).

Лексична палітра кольороназв у ліриці поетеси багата на світлі, сонячні, золоті й срібні відтінки: *Бродить осінь в сонячних калюжах* (Барабаш, 1998: 68); *Між небом і землею співають срібні / струни* (Барабаш, 1998: 63); *І місяця серпик сріблястим веслом / Розтрушує в небі космічні перлини* (Барабаш, 1998: 73); *Горять сніги сріблестим вічним дивом* (Барабаш, 1998: 72); *Взорнули землю заметілі / В іскристу розкіш срібних шат* (Барабаш, 1998: 74). В іншому контексті барвіста гама осені в мисткині доповнена виразним епітетом «квітчастий»: *Підбира рясний поділ квітчастий* (Барабаш, 1998: 68).

Для ідіостилу поетеси властиве поєднання у вузькому лексичному оточенні найрізноманітніших відтінкових значень світлого кольору, наприклад: *Світає зима білим сьайвом беріз* (Барабаш, 1998: 73).

Часто в ідіосистемі поетеси кольороназви набувають властивостей душевних настроїв і психологічних станів. Авторка поєднує світлі тональності кольору з внутрішньо-душевною тугою. Такий незвичайний сплав маніфестує оригінальну семантику, індивідуально-авторські новотвори: *Осінь жінка самотня / З душею золотаво-сумною* (Барабаш, 1998: 67).

Іноді мисткиня синтезує найнеочікуваніші варіації звуку, ритму, кольору й останній вгадується лише за певними асоціативними репрезентантами, наприклад: *Стежки її – у переметах листя, / У шарудінні добрих їжаків, / У шемранні опалі крапи...* (Барабаш, 1998: 67).

Взагалі для Світлани Барабаш важливо не точно визначити колір, а підкреслити те, що приваблює погляд. Трапляється, вона уникає прямо його називати, немов побоюючись зіпсувати досконали картину, зруйнувати чари неповторної миті, і вдається до опосередкованого кольоропису: *Ще калиновим спалахом горить* (Барабаш, 1998: 110); *Спадають всі терпкі мої жалі / На кольори – відчужено-холодні* (Барабаш, 1998: 65). Усе це – неповторний всесвіт поетеси, свіжість і розкіш вражень якого зачаровують. Виникає нестримне прагнення, звільнивши уяву, полинути в незвідані земні розлогі, підкорюючи простір і час.

Майстерність мисткині виявляється не тільки в тому, щоб знайти в семантиці відповідної назви кольору такий компонент, який би підкреслював несподіваність поетичних асоціацій, був надійною основою поєднання дуже різнопланових понять, але і який, нейтралізуючи семантику кольору, був би джерелом народження виразного емоційно-оцінного змісту колористичної назви. Авторка поезій активно послуговується стилістичним прийомом нейтралізації семантики кольору у відповідних назвах для створення інших конкретно-чуттєвих образів, тобто, ці назви вживаються в переносному метафоричному розумінні: *Ах, пурпурні вітрила Грея! / Ви пасуєте юним. Це факт* (Барабаш, 1998: 78).

Про поетичну майстерність свідчить також уміння поетеси використовувати слова в їх прямому значенні для створення конкретно-чуттєвих образів, у яких усталена, загальновідома риса постає в оновлених зв'язках: *В моїм маленькім місті зазолотіли / клени* (Барабаш, 1998: 63); *Золотим по оксамиту ночі / Вишив небо серпня зорепад* (Барабаш, 1998: 70).

Наведені ілюстрації засвідчують, що поетичною традицією Світлани Барабаш освячується вживання піднесених, з позиційно-оцінним змістом означень *золотий, срібний, осяйний* лексико-семантичну сполучуваність яких вона розширила у своїх поезіях.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, кольорові визначення в ліриці Світлани Барабаш часом конкретні, а інколи ускладнені, переосмислені. Різноманітна гама основних кольорів (білий, чорний, жовтий, червоний, зелений), кілька змішаних (сірий, сріблястий, золотий, рожевий, пурпурний) допомагають поетесі передати власне знання про навколишній світ, узагальнити враження й «кольорові» образи, у яких виявляються авторська зворушлива вразливість, емоційність, щирість і гострота відчужень.

Перспективи дослідження вбачаємо у вивченні синонімії, антонімії та омонімії в межах категорії кольору, у показі тенденції вживання кольороназв у різних творах авторки, виявленні морфологічних особливостей цієї лексики та її словотвірної-граматичних трансформацій.

Література:

1. Барабаш С. Г. Золоті причали (поезії). Кіровоград : Видавничий дім «Слісавет», 1998. 132 с.
2. Берлін Б., Кей П. Основные цвета : Их универсальность и видоизменения. Москва, 1969. 520 с.
3. Василевич А. П. Язык и культура : сопоставительный анализ группы слов-цветообозначений. *Этнопсихолінгвістика*. Москва : Наука, 1988. С. 58–64.
4. Дзивак О. Н. Лексика на обозначение цвета в современном украинском литературном языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук. Київ, 1974. 19 с.
5. Критенко А. П. Семантична структура назв кольорів в українській мові. *Славістичний збірник*. Київ : Видавництво АН УРСР, 1963. С. 97–111.
6. Михайлова Т. А. «Красный» в ирландском языке : понятие и способы его выражения. *Вопросы языкознания*. № 6. Москва : Академия наук, 1994. С. 118.
7. Семашко Т. Ф. Проблема визначення статусу кольоропозначень як лінгвістичних одиниць. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 10 : Проблеми граматики і лексикології української мови. 2011. Вип. 7. С. 352–356.
8. Чумак-Жунь І. І. Лексико-семантическое поле цвета в языке поэзии И. А. Бунина : состав, структура, функционирование : дисс. ... кандидата филологических наук : 10.02.02. Киев, 1996. 212 с.

References

1. Barabash S. H. Zoloti prychaly [Golden berths]: poeziyi. Kirovohrad : Vydavnychyy dim «Yelysavet», 1998. 132 s. [in Ukrainian].
2. Berlin B., Kej P. Osnovnye cveta : Ih universalnost i vidoizmeneniya [Basic colors: Their versatility and modifications]. Moskva, 1969. 520 s. [in Russian].
3. Vasilevich A. P. Yazyk i kultura : sopostavitelnyj analiz gruppy slov-cvetooboznachenij [Language and culture: a comparative analysis of a group of color terms]. *Jetnopsicholingvistika [Ethnopsycholinguistics]*. Moskva : Nauka, 1988. S. 58–64. [in Russian].
4. Dzivak O. N. Leksika na oboznachenie cveta v sovremennom ukrainskom literaturnom yazyke [Vocabulary for the designation of color in the modern Ukrainian literary language] : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk. Kyiv, 1974. 19 s. [in Russian].
5. Krytenko A. P. Semantychna struktura nazv kol'oriv v ukayins'kiy movi [Semantic structure of color names in the Ukrainian language]. *Slavistychnyy zbirnyk [Slavic collection]*. Kyiv : Vydavnytstvo AN URSR, 1963. S. 97–111. [in Ukrainian].
6. Mihajlova T. A. «Krasnyj» v irlandskom yazyke : ponyatie i sposoby ego vyrazheniya [“Red” in the Irish language: the concept and ways of its expression]. *Voprosy yazykoznanija [Questions of linguistics]*. № 6. Moskva : Akademiya nauk, 1994. S. 118. [in Russian].
7. Semashko T. F. Problema vyznachennya statusu kol'oropoznachen' yak lnhvistychnykh odynyts' [The problem of determining the status of color designations as linguistic units]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova [Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov]*. Seriya 10 : Problemy hramatyky i leksykologhiyi ukayins'koyi movy. 2011. Vyp. 7. S. 352–356. [in Ukrainian].
8. Chumak-Zhun I. I. Leksiko-semanticheskoe pole cveta v yazyke poezii I. A. Bunina : sostav, struktura, funkcionirovanie [Lexico-semantic field of color in the language by I. A. Bunin's poetry: composition, structure, functioning]: diss. ... kandidata filologicheskikh nauk : 10.02.02. Kiev, 1996. 212 s. [in Russian].

Отримано: 15 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 21 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 24 лютого 2022 р.

e-mail: Oksana.R.Mukytiuk@lpnu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-297-301

Микитюк О. Р. Ідейні максими Тараса Шевченка у сприйнятті Дмитра Донцова. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 297–301.

УДК: 811.161.2'38

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3922-4610>

<https://www.researchgate.net/profile/Oksana-Mukytiuk>

Микитюк Оксана Романівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»

ІДЕЙНІ МАКСИМИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СПРИЙНЯТТІ ДМИТРА ДОНЦОВА

У дослідженні проаналізовано заглибленість Д. Донцова в українську історію, гетьманське та козацьке минуле, що дозволило йому віднайти ті первні, які є базовими для життя держави. Одним з визначальних аспектів аргументації в Донцових текстах є назви людей, у поглядах яких він віднаходить світоглядovu спорідненість або ж бачить цілковиту несумісність. Базою для творення ідейних настанов Д. Донцова є постать Т. Шевченка.

Доведено, що мовно-політичний світогляд лінгвоперсони Д. Донцова є ідеологічним продовженням думок Т. Шевченка. У роботі запропоновано таке трактування терміна «максима»: індивідуальний мовленнєвий символ, вжитий здебільшого з позитивною конотацією, який автор подає як ідейну домінанту. Наприклад, максима 'правда' є суттєвою для побудови самостійної держави, максима 'віра' – це джерело духовості, максима 'сила' розкрита як показ козацького героїчного минулого. Важливо, що Т. Шевченко та Д. Донцов є пропагаторами світогляду боротьби, а максима 'любов' невіддільно пов'язана з Україною. Показано, що обидва мислителі формують національний дух та насаджують вірою в Божє провидіння. Встановлено, що постать Шевченка є стрижневою для формування індивідуально-авторської картини світу Д. Донцова.

Актуальність ідейних максим Т. Шевченка через призму лінгвоперсони Д. Донцова вможливує побачити теперішню ситуацію, бо будь-яке сучасне має своїм опертям минуле. На основі яскравої спадщини мислителя відтворено суспільно-політичне та культурно-історичне тло епохи та показано державотвірні ідеї, на які опирався публіцист у своїх культурологічних та націософських працях.

Ключові слова: лінгвоперсона, максима, мовно-політичний світогляд, Т. Шевченко, Д. Донцов.

Oksana Mukytiuk,
Candidate of Philology, Associate Professor,
Lviv Polytechnic National University

TARAS SHEVCHENKO'S IDEOLOGIC MAXIMS OF IN THE PERCEPTION OF DMYTRO DONTSOV

The study analyzes D. Dontsov's deep interest in Ukrainian history, in particular Cossacks' and the Hetmans' times, and his search for ideas that are basic for the life of the state. One of the defining aspects of argumentation in Dontsov's texts are the individuals in whose views he found worldview kinship or saw complete incompatibility. The basis for the creation of D. Dontsov's ideological guidelines is Taras Shevchenko personage.

It is proved that the linguistic and political worldview of Dontsov's linguoperson is an ideological continuation of T. Shevchenko's thoughts. The article offers the following interpretation of the term "maxim": an individual speech symbol, used mostly with a positive connotation, which the author presents as an ideological dominant. For example, the maxim 'truth' is important for building an independent state, the maxim 'faith' is a source of spirituality, the maxim 'strength' is revealed as an expression of the Cossack heroic past. It is important that T. Shevchenko and D. Dontsov advocate the worldview of struggle, and the maxim of 'love' is inextricably linked with Ukraine. It has been shown that both thinkers form a national spirit and inspire faith in God's providence. It is established that the figure of Shevchenko is the core for the formation of the D. Dontsov's individual-authorial worldview.

The urgency of Taras Shevchenko's ideological maxims through the prism of Dontsov's linguoperson makes it possible to learn from our history. On the basis of D. Dontsov's vivid journalism is reproduced the socio-political and cultural-historical background of the epoch, and the nation-building ideas on which he relied in his culturological and national-philosophical works are shown.

Keywords: linguoperson, maxim, linguistic and political worldview, T. Shevchenko, D. Dontsov.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Острог 40-х рр. XIX ст., коли Т. Шевченко відвідав його як художник Київської археологічної комісії, та постать Т. Шевченка в мислителя Д. Донцова – це все історична доля України, як є об'єктом вивчення на рівні лінгвоперсоналогії. На основі інформаційно-сміслового та контекстуального методів дослідження, що є вагомими для сучасного мовно-політичного простору, варто простежити, як ідейні максими Шевченка актуалізує своїми творами великий публіцист, та показати, як картина світу періоду Шевченка та періоду Донцова ілюструє державо- та націєтворчу функцію мови.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Лінгвоперсоналогія на сьогодні є об'єктом численних зацікавлень мовознавців (Загнітко, 2017; Космеда, 2012; Фаріон, 2017), оскільки поєднує в своїй системі знань когнітивістику (Біскуб, 2018; Нестерова, 2015), соціальну комунікацію (Супрун, 2015а, 2015б), лінгвістику тексту (Єщенко, 2009; Кочан, 2008) тощо. Відтак мовна особистість Д. Донцова потребує розгляду на рівні синтезу різних гуманітарних дисциплін. Важливо, що історичний ракурс його творів здійснив С. Квіт (Квіт, 2013), політико-літературознавче осмислення внеску публіциста в український ментальний простір подав О. Баган (Баган, 2008). Доречним для розуміння мовомислення Д. Донцова є вивчення його постаті в царині філософії, політології тощо.

На сьогодні лінгвопортрет Д. Донцова аналізує О. Микитюк (Микитюк, 2017, 2021). Аспекти соціальної комунікації та вісниківську публіцистику Д. Донцова досліджує Л. Супрун (Супрун, 2015а, 2015б). Особливо промовисто про містичність Шевченкового слова в розумінні Д. Донцова наголошує І. Фаріон (Фаріон, 2012).

Мовний портрет Д. Донцова буде неповним, якщо не акцентувати на власних назвах його творів, серед яких базовою по- статтю є Т. Шевченко. Попри те, що за часів Советського Союзу, як каже Е. Маланюк, “знечулювали” сам інстинкт шевчен- ківства, “щоб – у відповідний момент – вирізати Шевченка з національної психіки майже хірургічним способом” (Маланюк, 2012: 31), маємо чималий пласт характеристики семантико-стильової манери Кобзаря. Відтак для нас важливо висвітлити, як ідейні максими Т. Шевченка інтерпретував Д. Донцов, який присвятив йому численні статті: “Два антагоністи”, “Шев- ченко і Драгоманов”, “Пам’яті великого вигнанця”, “Козак із мільона свинопасів”, “Ідеї Шевченка про Бога і націю” та ін.

Виюкренлення проблеми, котрій присвячено статтю. Новизною роботи є вивчення ідейних максим Т. Шевченка, актуалізацію яких здійснив Д. Донцов. Теоретичне значення дослідження дозволяє відтворити політичне світобачення Д. Донцова, співзвучне з ідеями Т. Шевченка.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є охарактеризувати ідейні максими Шевченка крізь призму світо- сприйняття Д. Донцова. Відповідно до поставленої мети **завданням** є: 1) показати мовно-політичний світогляд лінгвопер- сон Д. Донцова та Т. Шевченка; 2) визначити максими Т. Шевченка, які артикулює Д. Донцов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Публіцистичний текст дозволяє реконструювати не лише культурне тло епохи, а й створити власний аргументаційний стиль, що блискуче вдалося Д. Донцову. Крім того, надемоційна манера письма мислителя, його блискучі метафори, розлогі антитези, сформульовані на кричущих фактах, віддзеркалюють мово- мислення автора, яке в дослідженні показано на основі ідеологічних максим Т. Шевченка.

Уживання терміна “максима” характерне для творів Д. Донцов, який номінує це слово для відтворення моральних, ідеологічних та суспільних чинників. Тому пропонуємо таке трактування “максим”: індивідуальний мовленнєвий символ, вжитий здебільшого з позитивною конотацією, який автор подає як ідейну доміную. Заглибленість Д. Донцова в україн- ську історію дозволила йому віднайти ті первні, які є суттю існування держави. Одним з визначальних аспектів аргумента- ції в Донцових текстах є називання постатей, у поглядах яких він віднаходив світоглядову спорідненість або ж бачив повну несумісність.

Ідейно наснаженим у творах Д. Донцова є національний геній Т. Шевченко, який викликає в публіциста неймовірне захоплення. Будь яке власне ім’я, на думку І. Кочан, сприяє вертикальній зв’язаності тексту, відтак прізвище Шевченка, як і будь-яке інше, “наповнюється змістом, містить якісну і кількісну характеристику-інформацію” (Кочан, 2008: 85). Очеви- дно, духовна єдність великого публіциста з Кобзарем була наслідком “крицевевої вдачі Шевченка” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 87), яка не дала йому зломитися.

Екзистенційну суть Шевченкового мовомислення Д. Донцов розгорнув на тлі тодішнього культурно-політичного життя, відзначивши, що для психіки українського інтелігента Шевченко був “тільки метеором, що зблиснув у тій темряві, в котрій куняли в своїх зруйнованих храмах українофільські божки. По нім темрява залягла ще темніша” (Донцов, 2011–2016, т. 5: 95). Історичний ракурс аналізу засвідчує, що усвідомлення Кобзарєвої сили та пророчости прийшло до поколінь українців значно пізніше. Політичне структурування Шевченкових напрямних, які повторив Д. Донцов, стосується максим ‘правда’, ‘віра’, ‘сила’, ‘боротьба’, ‘любов’.

Максима ‘правда’ як ментальний знак, як ідейний дороговказ є присутньою для комунікації зі світом. Ця максима є домінуючою і в Д. Донцова, і присутня в численних творах Т. Шевченка. Мислитель нагадує, що Святе письмо ділить людей на холодних та гарячих, тому застерігає від літєплх, які завжди в непевності, завжди в хитанні та роздвоєності. Д. Донцов доводить, що серединний шлях ніколи не призводить до змін та цю аксіому підтверджує постаттю Т. Шевченка, який володів “безоглядним Так і Ні” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 343). Любов до істини для Шевченка була непохитною, і, як зауважує Донцов, “сила духу Шевченка не дозволила йому відступитися від Правди, він не дався зломитися” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 87).

У Пророкові Д. Донцов бачить концепцію вільної людини і тодішнього часу, і теперішнього. Знаковою є духовна ці- лісність Шевченка, який нікому не догоджав, не сидів нишком, а свої ідеї без страху омовлював у творах. Мислитель від- находить Кобзарєве розуміння справедливості, показує, що національний геній України не заражається маскарadoю, яка “*все мішає до купи «благая» і «злая»*” (Донцов, 2011–2016, т. 8, с. 271), він розуміє, що Добро і Зло – це вибір шляху життя. Суголосними у виборі правди є спостереження публіциста, який постійно наголошує, що чужі ідеї ніколи не приносять ви- зволення, а, навпаки, знищують своєю правдою, місце якої заступає чужа правда. Отож максима ‘правда’ стає вагомою для побудови самостійної держави.

Максима ‘віра’ в Д. Донцова особливо повно розкрита в його творах останнього періоду. Поза сумнівом, контакт з Богом він усвідомив як екзистенційну сутність через пережитий досвід, тому такі злободенні його вислови про моральні чесноти та приймання того, що визначено Вищою силою. Натомість максима ‘віра’ в Шевченка була наскрізною лінією його життя. Д. Донцов відчуває постійну одержиму гарячу козацьку віру Т. Шевченка, усвідомлює, що внутрішня міцність Кобзаря була завдяки “*контакту з джерелом всякої духовної кріпости, з Богом, контакту, що зветься молитвою*” (Донцов, 2011–2016, т. 9: 77). Тому й маємо, за висловом І. Фаріон, містичність Шевченкового слова, що віддзеркалюється у “сяганні його божественних джерел, в оперті на біблійні тези як єдино правдиву основу людського буття і усвідомлення власної місії” (Фаріон, 2012: 18).

Д. Донцов простежує в текстах Т. Шевченка концепцію Бога-Отця, який “*милосердний і довготерпеливий, але й кара- ючий*” (Донцов, 2011–2016, т. 9: 110). Великий публіцист неодноразово говорить, що воїни Христові – це воїни, які пере- магають сатану та духовними мечами поборюють зло. Пояснюючи чин Христових воїнів, мислитель цитує Т. Шевченка, бо ті “*не «за хрести ховаються від сатани» (Шевченко) лише борються з ним під знаком Розп’ятого*” (Донцов, 2010: 265).

Д. Донцов однозначно впевнений, що джерелом духовості Шевченка є Євангеліє. Цю думку найточніше підтверджує стаття мислителя “Ідеї Шевченка про Бога і націю”, яка слугує ідейним увиразненням сказаного: “*Правда Євангелій – це для нього (Т. Шевченка – О. М.) Євангелія Правди нашої, його правди, за яку карався, мучився, але не кається*” (Донцов, 2011–2016, т. 9: 323). Досліджуючи комунікативний простір Шевченкового дискурсу, Т. Космеда спостерігає, що “звертан- ня до Господа, бесіда з Богом – це найбільше одкровення” (Космеда, 2012: 99).

Важливість віри вмотивовує Д. Донцов та Т. Шевченко. За обидвома мислителями віра наповнює життя сенсом і лише віра в перемогу цю перемогу здатні зробити реальною. Великий публіцист пояснює, що віра дозволила Лазареві (за наказом) Ісуса Христа вийти з домовини, тому віра потрібна, аби не загинути в світовому хаосі. Неприйнятним для Д. Донцова є отруєння чужими доктринами, що є наслідком відсутності віри. Аналогічно про завмирання віри сатирично, викривально та гнівно у поемі “Кавказ” пише Шевченко: “А правда наша п’яна спить”.

Максима ‘сила’ найпереконливіше подана в афоризмові в Д. Донцова “Щастя – це бути сильним”. Ймовірно, таке визначення було незрозумілим для українського суспільства ХХ ст., але за приклад для наслідування мислитель бере козацькі часи. Українські козаки знали “універсальний” закон життя: щоб вижити, треба обов’язково бути сильним. 1926-го року максиму ‘сила’ Д. Донцов сформулює як аксіому: “Закон природи є право сили” (Донцов, 2006: 158).

Перевага сильних над слабкими – це той двовимір, який керує світом, а мислитель цю перевагу називає ядром, без якого “суспільність стане безглуздою отарою” (Донцов, 2011–2016, т. 7: 374). Безапеляційність, гострота висловів та певність є домінантними у лексичі Д. Донцова щодо розуміння максими ‘сила’. Розглядаючи проблему юнацтва і “Пласту”, мислитель констатує: “Нема дилеми – мир або війна, лише упадок або перемога” (Донцов, 2011–2016, т. 3: 56). Отже, українці, які не вибирають силу, стають жертвою тих, хто цю силу має.

Словесний вимір сили Д. Донцов відчитав у Т. Шевченка, який благословляє і викликає “свою «злую долю», бо се стихія сильного” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 139). У контексті сьогодишньої освітньо-політичної ситуації, коли дітей від початкової школи вчать бути толерантними у ставленні до зла, публіцист демонструє принципово непримиренну позицію. Мислитель переконаний, що люди зі зламаним моральним хребтом, які вміють любити і ворогів, і друзів, не усвідомлюють Євангельського припису, що “Царство Боже здобувається зусиллям” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 140).

Парадоксально, але Д. Донцов рушійною силою ствердження чогось у політичному плані називає ненависть, “яка у вогні боротьби творить нації, яка створила голландську націю з ненависті до Іспанії, французьку – з ненависті до Англії, чеську і малярську – з ненависті до німців, італійську – з ненависті до Австрії, українську – з ненависті колись до Польщі, а тепер творить її з ненависті до Москви” (Донцов, 2011–2016, т. 10: 136–137). За мислителем, синтезований досвід віків обороняє націю від злиття з чужинцем. Цю думку ще 1847 року в Седневі висловив Т. Шевченко: “А на москалів не зважайте: у них народ і слово – і у нас народ і слово” (передмова до невиданого за його життя “Кобзаря”).

Отож виокремлення максими ‘сила’ Д. Донцов запозичує від ХІХ ст., бо саме Т. Шевченко попри все був людиною “неабиякого морального гарту, характеру і душевного напняття” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 55). Шевченко своїми пророчими творами показав українцям силу слова, його духову суть, що підтвердив мислитель: “Сила народу в його моральній силі” (Донцов, 2011–2016, т. 7: 194).

Максима ‘боротьба’ була життєвим кредо Д. Донцова, це була та дорога, яку він пройшов сповна. У програмовому творі “Націоналізм” мислитель дає виняткове розуміння цієї максими: “Боротьба за існування є законом життя. Всесвітньої правди нема” (Донцов, 2011–2016, т. 7: 178).

Д. Донцов як творець покоління УПА є пропагатором світогляду боротьби, що виразний вияв має в ідеї перемогти або згинуть. Усвідомлення потреби в боротьбі мислитель бачить у віршах Шевченка, які наповнені тривогою за майбутнє свого народу, а самостійницький ідеал його текстів відтворюють номен Берестечко, Умань, Полтава, що є символами боротьби українців. Отож мова в устах Шевченка набула “крахоті імперської сили” (Фаріон, 2012: 7).

Д. Донцов канонізує святу боротьбу, яку Т. Шевченко показав у “Великому льоху” (як і Леся Українка в поезіях та драмах, і як І. Франко в “Мойсеєві”), бо боротьба за визволення кожної нації неминуха. Мислитель силою свого переконання зазначає: “Бо кожному, хто має очі, щоб дивитися, і вуха, щоб чути, ясно, що наша доба – якраз доба «релігійних і світоглядних війн»” (Донцов, 2011–2016, т. 10: 274). А провадження цієї системної боротьби проти загрози більшовизму (передусім) він розуміє як повернення до наших традицій. Відтак максима ‘боротьба’ стає чином, котрий Д. Донцов скеровує проти Росії, яку вважає одвічним ворогом. А підтвердження необхідності боротися є впевненість у своїй правоті, бо сила духу формує фізичну силу. Як каже О. Ольжич, “Ті, що їм помагає Господня десниця, не бояться вже нічого” (Ольжич, 2012: 22).

Максима ‘любов’ у Д. Донцова логічно пов’язана з максимією ‘правда’. Своєю влучною антитезою (любов до правди та ненависть до беззаконня) мислитель пояснює, що “від апостолів жадалося, щоб вони не тільки «полюбили правду», але й щоб «зненавиділи беззаконня», зненавиділи зло і проти нього активно виступали, його картаючи” (Донцов, 2011: 146).

Максима ‘любов’ (як любов до свого, любов до України, любов до батьківщини, любов до свободи, любов до правди) у великого публіциста присутня у творах різних періодів. Наприклад, говорячи про О. Телігу та виокремлюючи вогненні символи в її поезії та душі, Д. Донцов зображає, як любов робить твердою нашу волю. Прикметно, що великий публіцист дає неординарне визначення любові: “Що таке любов? Це великий стимул героїчних душ, який дає їм твердість іти крізь всі перепони, крізь терпіння, всі розчарування і зневаги, крізь всі спокуси” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 227). Ціннісною для такого Донцового типу любові є показ Шевченкової максими, яку визначено так: “Немає в світі України, немає другого Дніпра”.

І як підтвердження природної потреби любити свою державу, Д. Донцов цитує президента США Т. Рузвельта, який казав: “Людина, що любить чужі країни так само, як свою, шкідлива для суспільності” (цит. за: Донцов, 2006: 193). А в “Підставах нашої політики” любов до рідного краю публіцист визначить як ясно сформульований політичний ідеал.

Доречно зауважити, що максима ‘любов’ у мислителя має виразно ідеологічне спрямування і є складовим елементом когнітивного рівня, бо національну свідомість визначено як поєднання любові і ненависті, тобто любові до свого і ненависті до чужого. Також велика любов і велика ненависть була проілюстрована лінією політики І. Мазепи, який цілковито відкинув “компроміси совісті” (Донцов, 2011–2016, т. 2: 93). Тяглість антагоністичної двоїстості (любов та ненависть) Д. Донцов бачить ще від часів “Історії Русів”, яку автор маніфестує як “любов до свого і – логічна консеквенція – нехті до агресивного чужого” (Донцов, 2011–2016, т. 8: 71). Аналогічно висновкує В. Стефанік, у якого з любові до свого розпочалася ненависть до чужого.

Висновки дослідження. Ядриста публіцистика Д. Донцова дозволяє побачити максими тексту, які до сьогодні є на прямими у визначенні політичної ситуації. Ідейний синтез постатей Шевченка та Донцова є виявом аксіологічного рівня

української культурної спадщини. Обидва мислителі формували національний дух, бо, як каже Д. Донцов, “народ із молоком матері увісав у себе «Заповіт» Шевченка – заповіт войовничої, незалежної духом України” (Донцов, 2011–2016, т. 9: 82).

Отож максими Т. Шевченка є джерелом та праобразом формування постулатів текстів Д. Донцова. Змістове наповнення максим ‘правда’, ‘віра’, ‘сила’, ‘боротьба’, ‘любов’ у мислителя переросло в ідейні вектори тодішньої боротьби, дозволило вмотивувати потребу потужної армії УПА, яка виборювала самостійність України.

Усі максими творів Д. Донцова ілюструють вагу морального перед матеріальним, увічнюють героїчне минуле українського народу та його негаснучу віру в Боже провидіння. Отже, націєвірна та державотвірна позиція Д. Донцова мала сильне опертя, яким є Шевченкове слово.

Перспективою дослідження поданого матеріалу є віднайдення Шевченкових максим для творення мовної картини світу письменників-вісниківівців.

Література:

1. Баган О. Поміж містикою і політикою (Дмитро Донцов на тлі української політичної історії першої половини ХХ ст.). Київ : УВС ім. Ю. Липи, 2008. 78 с.
2. Біскуп І. П. Філософія, суспільство, мова : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 224 с.
3. Донцов Д. Вибрані твори: в 10 т. / Упоряд., передм., комент. О. Баган. Т. 1–10. Дрогобич : Відродження, 2011–2016.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Львів–Київ : Накладом Юрія Криворучка, 2011. 160 с.
5. Донцов Д. Націоналізм. Вінниця : ДП “ДКФ”, 2006. 236 с.
6. Донцов Д. Хрестом і мечем. Тернопіль : Рада, 2010. 316 с.
7. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. Київ : ВЦ “Академія”, 2009. 264 с.
8. Загнітко А. П. Теорія лінгвоперсоналії: монографія. Вінниця : Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
9. Квіт С. Дмитро Донцов: ідеологічний портрет. Вид. 2-е, випр. і доп. Львів : Галицька видавнича спілка, 2013. 192 с.
10. Космеда Т. Мовна особистість Тараса Шевченка як дзеркало розвитку української мови сер. ХІХ ст.: проблемні аспекти. *Волинська філологічна: текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи* : зб. наук. пр. / упоряд. С. К. Богдан. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. Вип. 15. С. 139–148.
11. Космеда Т. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу : монографія. Дрогобич : Коло, 2012. 372 с.
12. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. / 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 423 с.
13. Маланюк Є. Малоросійство. Нариси з історії нашої культури (уривки). Серія “Броньбійна публіцистика” / За заг. ред. Л. Івшиної. Вид. друге. Київ : ПрАТ “Українська прес-група”, 2012. 72 с.
14. Микитюк О. Антропонім Шевченка в тексті “Дух нашої давнини” Дмитра Донцова. *Записки з українського мовознавства*. Вип. 24. У 2-х томах. Т. 1. Одеса : Поли-Принт, 2017. С. 131–140
15. Микитюк О. Персонален Т. Шевченка як маркер бінарних опозицій у творах Д. Донцова. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / гол. ред. Ж. Краснобаєва-Чорна. Вінниця : ДонНУ ім. Василя Стуса, 2021. Вип. 41. С. 301–309. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.30>
16. Нестерова М. Н. Когнітивістика: істоки, вызови, перспективи: монографія. Суми : Университетская книга, 2015. 334 с.
17. Ольжич О. Українська історична свідомість. Дух руїни. Серія “Броньбійна публіцистика” / За заг. ред. Л. Івшиної. Вид. перше. Київ : ПрАТ “Українська прес-група”, 2012. 48 с.
18. Супрун Л. Кваліфікатив “національний” у контексті вісниківської публіцистики Д. Донцова. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Філологія. 2015а. № 5. С. 158–161.
19. Супрун Л. Конгент-аналітична репрезентація концептуальних детермінантів “Літературно-Наукового Вістника” (1898–1939 рр.). *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства* / Науково-дослідний інститут пресознавства. Львів, 2015б. Вип. 5 (23). С. 415–421.
20. Фаріон І. Мовний портрет І. Пулюя (за листами мислителя): монографія. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. 216 с.
21. Фаріон І. Слово – меч духовний. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2012. 32 с.

References:

1. Bahan, O. (2008). *Pomizh mistykoyu i politykoyu (Dmytro Dontsov na tli ukayins'koyi politychnoyi istoriyi pershoyi polovyny KhKh st.)*. [Between mysticism and politics (Dmytro Dontsov against the background of Ukrainian political history of the first half of the twentieth century)]. Kyiv, UVS im. Yu. Lypy [in Ukrainian].
2. Biskub, I. P. (2018). *Filosofiya, suspil'stvo, mova*. [Philosophy, society, language]: monohrafiya. Luts'k, Vezha-Druk [in Ukrainian].
3. Dontsov, D. (2006). *Natsionalizm*. [Nationalism]. Vinnytsya, DP “DKF” [in Ukrainian].
4. Dontsov, D. (2010). *Khrestom i mechem*. [Cross and sword]. Ternopil', Rada [in Ukrainian].
5. Dontsov, D. (2011). *Dukh nashoyi davnyiny*. [The spirit of our antiquity]. L'viv–Kyiv, Nakladom Yuriya Kryvoruchka [in Ukrainian].
6. Dontsov, D. (2011–2016). *Vybrani tvory: v 10 t.* [Selected works: in 10 volumes]. Drohobych, Vidrozhennya, V. 1–10 [in Ukrainian].
7. Farion, I. (2012). *Slovo – mech dukhovnyy*. [The word is a spiritual sword]. L'viv, Vyd-vo L'vivskoyi politekhniki [in Ukrainian].
8. Farion, I. (2017). *Movnyy portret I. Pulyuya (za lystamy myslitel'ya)* [Linguistic portrait of I. Pulyuy (according to the letters of the thinker)]. L'viv, Vydavnytstvo L'vivskoyi politekhniki [in Ukrainian].
9. Kochan, I. M. (2008). *Linhvistychnyy analiz tekstu*. [Linguistic analysis of the text:]. Kyiv, Znannya [in Ukrainian].
10. Kosmeda, T. (2012). *Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikativnomu prostori shchodennykovoho dyskursu*. [Ego and Alter Ego of Taras Shevchenko in the communicative space of diary discourse]. Drohobych, Kolo [in Ukrainian].
11. Kosmeda, T. (2013). *Movna osobystist' Tarasa Shevchenka yak dzerkalo rozvytku ukayins'koyi movy ser. XIX st.: problemni aspekty*. [Linguistic personality of Taras Shevchenko as a mirror of the development of the Ukrainian language in the middle of the XIX century: problematic aspects]. Volyn' filohichna: tekst i kontekst. Linhvostylistyka XXI stolittya: stan i perspektyvy. [Volyn philological: text and context. Linguistic stylistics of the XXI century: state and prospects: collection], №15, 139–148 [in Ukrainian].
12. Kvit, S. (2013). *Dmytro Dontsov: ideolohichnyy portret*. [Dmitry Dontsov: ideological portrait]. L'viv, Halyts'ka vydavnycha spilka [in Ukrainian].
13. Malanyuk, Ye. (2012). *Malorosiystvo. Narysy z istoriyi nashoyi kul'tury (uryvky)*. [Little Russian identity. Essays on the history of our culture]. Kyiv, PrAT “Ukrayins'ka pres-hrupa” [in Ukrainian].
14. Mykytyuk, O. (2017). *Antroponim Shevchenko v teksti “Dukh nashoyi davnyiny” Dmytra Dontsova*. [Anthroponym Shevchenko in the text “Spirit of our antiquity” by Dmitry Dontsov]. Zapysky z ukayins'koho movoznavstva. [Notes on Ukrainian linguistics]. Odesa, Poly-Prynt, №24(1), 131–140 [in Ukrainian].
15. Mykytyuk, O. (2021). *Personomen T. Shevchenko yak marker binarnykh opozytisy u tvorakh D. Dontsova*. [T. Shevchenko's persona as a marker of binary oppositions in D. Dontsov's works]. Linhvistychni studiyi [Linguistic Studies]. Vinnytsya, DonNU im. Vasylya Stusa, №41, 301–309. DOI: <https://doi.org/10.31558/1815-3070.2021.41.30> [in Ukrainian].

16. Nesterova, M. N. (2015). *Kognitivistika: istoki. vyzovy. Perspektivy*. [Cognitistics: origins, challenges, prospects]. Sumy, Universitetskaya kniga [in Russian].
17. Ol'zhych, O. (2012). *Ukrayins'ka istorychna svidomist'. Dukh ruyiny*. [Ukrainian historical consciousness. The spirit of ruin]. Seriya "Bronebiyna publitsystyka". [Series "Armored Journalism"]. Kyiv, PrAT "Ukrayins'ka pres-hrupa" [in Ukrainian].
18. Suprun, L. (2015a). *Kvalifikatyv "natsional'nyy" u konteksti visnykivs'koyi publitsystyky D. Dontsova*. [Qualifier "national" in the context of D. Dontsov's journalism journalism]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya*. [Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Philology]. №5, 58–161 [in Ukrainian].
19. Suprun, L. (2015b). *Kontent-analitychna reprezentatsiya kontseptual'nykh determinantiv "Literaturno-Naukovoho Vistnyka" (1898-1939 rr.)*. [Content-analytical representation of the conceptual determinants of the Literary-Scientific Bulletin (1898-1939)]. *Zbirnyk prats' Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*. [Collection of works of the Research Institute of Press Studies]. L'viv, №5 (23), 415–421 [in Ukrainian].
20. Yeshchenko, T. A. (2009). *Linhvistychnyy analiz tekstu*. [Linguistic analysis of the text]. Kyiv, VTs "Akademiya" [in Ukrainian].
21. Zahnitko, A. P. (2017). *Teoriya linhvopersonolohiyi*. [Theory of linguopersonology]. Vinnytsya, Nilan-Ltd [in Ukrainian].

Отримано: 30 грудня 2021 р.

Прорецензовано: 11 січня 2022 р.

Прийнято до друку: 14 січня 2022 р.

e-mail: Mirchenko.Mykola@vnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-302-305

Мірченко М. В. Мовні горизонти (лінгвосинергетика) ідіостилю Миколи Вінграновського. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 302–305.

УДК: 811.161

Мірченко Микола Васильович,

доктор філологічних наук, професор катедри української мови,
Волинський національний університет імені Лесі Українки

МОВНІ ГОРИЗОНТИ (ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКА) ІДІОСТИЛЮ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

Через слово ми сягаємо Того, хто дав нам Слово
разом із життям і світлом, із
Чийого всемогутнього, первородного
Слова виник світ...

(Михайло Максимович)

Енергія слова – з енергії душі.

(Олесь Гончар)

Слово невичерпне, як душа і розум народу,
воно є одним з найдивовижніших чудес,
створених народним генієм.

(Олесь Гончар)

Серед мовознавчих досліджень останніх десятиліть чільне місце займають синергетичні студії, у яких художній текст трактується як відкриту нелінійну динамічну систему. Варто зауважити, що лінгвосинергетика вивчає та аналізує мовно-мовленнєву систему та мовну особистість автора, як складну, відкриту, нелінійну систему, алгоритм роботи якої забезпечує взаємодію власних підсистем та зовнішніх чинників етносу, його культури, свідомості соціуму.

Метою статті є проаналізувати образну мовну палітру ідіостилю Миколи Вінграновського, осмислюючи його з'єднання енергії пізнання у вивороте ним слово.

Зосереджено увагу на лінгвосинергетиці, енергії слова через призму авторського новотвору, авторського афоризму, які передають неповторну семантику, впливають на емоції, естетичні смаки людини, що причащається поетичною мовою автора.

Ключові слова: мовна картина світу, поетична палітра, ідіостиль, енергія слова, теорія лінгвальної відносності, авторський новотвір, вживатися в матерію слова, щасливий дар химерної інтеграції, радість високої поетичної гри.

Mykola V. Mirchenko,

Doctor of Philology, Professor of the Department of Ukrainian Language,
Lesya Ukrainka Volyn National University

THE LANGUAGE HORIZONS (LINGUOSYNERGETICS) OF MYKOLA VINGRANOVSKYI'S IDIOLOGY

Among the linguistic studies of recent decades, synergetic studies possess a prominent place, the literary text in which, is interpreted as an open nonlinear dynamic system. It should be noted that linguosynergetics studies and analyzes the language-speech system and the language personality of the author as a complex, open, nonlinear system, which algorithm ensures the interaction of its own subsystems and external factors of the ethnos, its culture and society.

The aim of the article is to analyze the figurative language palette of Mykola Vingranovskiy's idiosyncrasy, comprehending his connection of the energy of cognition into the word he created.

It is focused on linguosynergetics, the energy of the word through the prism of the author's work, the author's aphorisms, which convey the unique semantics, affect the emotions, the aesthetic tastes of a person who partakes by the poetic language of the author.

Key words: linguistic picture of the world, poetic palette, idiosyncrasy, energy of words, theory of linguistic relativity, author's innovation, live into the matter of words, a happy gift of bizarre integration, a joy of high poetic game.

Мову багато європейських та американських учених визначали як духовну субстанцію, вербалізований інтелект як народу, нації, так і окремої особистості, своєрідний культурний код. (В. Гумбольдт, О. Потебня, Е. Бенвеніст, М. Хайдеггер, К. Леві-Строс, Л. Вайсгербер, Г. Гадамер, Р. Барт та ін. Незмінна увага до цих проблем породила поняття мовної картини світу як способу відбиття реалій цього світу в свідомості людини, індивіда, відтворення цих реалій крізь мовні одиниці, що водночас є носіями національно-культурних особливостей, властивих мовній спільності, особистості (Мірченко, 2011: 196-200). Якщо теоретик загального мовознавства Вільгельм фон Гумбольдт визначив мову «особливою роботою духу», що має колосальний «уплив на розвиток людського роду» (Гумбольдт, 1984: 68), пор.: «... Людина думає, відчуває і живе лише у мові, вона повинна спочатку сформуватися мовою для того, щоб навчитися розуміти мистецтво, яке впливає, окрім мови. Але людина відчуває і знає, що поза мовою є невидимий світ, у якому вона прагне освоїтися лише за допомогою мови» (Гумбольдт, 1985: 378), то Мартин Хайдеггер окреслив мову як «дім буття» в якому існує людина, «перш за все в мові і при мові» (Хайдеггер, 1993: 25). Нам імпонують у цьому сенсі думки Оксани Забужко, яка в своєму есе «Мова і влада», посиляючись на міркування представників філософської герменевтики Г. Гадамера і М. Хайдеггера, зазначає резонно, що «мова і тільки мова велить нам приймати світ таким, а не інакшим, накидає нам світогляд». Завдяки мові, підкреслює, «уродженець Борнео бачить 37 відтінків зеленого кольору, яких я не бачу, а мені «хата» – жінка несвідомо видається теплішою,

обжитішою ніж «дім» – мужчина (ну це сумнівно! М. М.)... і хай потрапить це зрозуміти англомовець, у чийй свідомості не існує роду для неживих предметів!» (Забужко, 1999: 103). Такий погляд перегукується з відомою у тридцять роки минулого століття гіпотезою лінгвістичної відносності Сепіра-Уорфа, де зазначено, що саме структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання дійсності.

А як же бути сьогодні коли «умирає» слово природної мови? І. Дзюба зазначає резонно про втрату Словом сакральності: «Під сакральністю... я розумію взагалі владу слова над людиною як сили позаіндивідуальної і надраціональної; світопорядкувальної, що давалася від богів, від космічних енергій, від величезних поетів», а перед тим ще: «Слово перестає бути реальним духотвірним началом у людських спільнотах» (Дзюба, 2006: 780-781). «Очевиднішим, – зазначає академік, – є збіднення його (слова) життєво-предметного наповнення. Воно зумовлене збідненням природного життя сучасного людства і відповідно мови. Міський побут – а він фактично вже домінує в усіх так званих розвинених суспільствах – означає катастрофічне звуження і вихолощування безпосередньої причетності до життя тваринного і рослинного світу, втрату відчуття землі як підстави свого буття, – звідси і відмирання цілих пластів мови» (Дзюба, 2006: 783). Пор. «Слово заряджає енергією самоздійснення духовний простір нації, бо є універсальною формою буття й свідомості людини. Воно індивідуалізує культурне обличчя народу, формує його душу, відкриває найпотаємніші глибини історичного й духовного буття етносу. Мова – генетичний код і визначальний консолідуючий фактор нації, вона формує її суспільну духовно-психологічну орієнтацію, яка й визначає культурно-історичне буття народу як органічно цілісного феномену» (Жулинський, 2000: 8). Тим очевиднішою постає сьогодні проблема проникнення у «творчу лабораторію» митця.

Постановка наукової проблеми. Проникнути у «творчу лабораторію» митця не просто. Лише через слово його і думки сокровенні, як от: «Сиджу над «Манюнею» (повість М. М.) Вона, як і все, що я написав до цього, йде в мене дуже повільно. А як же інакше? Ніколи не вірив і не повірю тим, хто каже, що пише легко і відразу. Так не буває. Слово вимагає уваги й серця. А увага і серце – це витримка і час...» (Із листа М. Вінграновського до В. Біляєва від 19 січня 1995 року). А в іншому листі до цього ж автора ще раніше, 28 січня 1990 року, зізнавався: «Я завжди боявся слова, а тепер, хоч і досвід, все одно боюся. Встаєш ранком чи коли, йдеш до столу, береш ручку, і – страшно. Чи я один такий слово боязливий, чи ще є такі, як я».

Виклад основного матеріалу. Образна мова М. Вінграновського майже не досліджена, за винятком статей І. Дзюби та М. Шалати як передмов до його збірок, а також кількох статей у періодиці. (Див.9) Спробуємо поглянути на його художнє слово по-новому, осмислюючи його з'єднання енергії пізнання у витворене ним слово, його лінгвосинергетику. Це наука, що визначає існування сфери духовної і матеріальної та їх взаємодії: як з'являється слово, під яким впливом, чому виникає та чи інша назва і т. под. Чому саме те слово, і можливо не зі словника, а нове, по-новому представлене. Хіба ж не диво, коли з'являється: *Ти звідки йдеш? Ти слово чи ти хто? На жовтий лист ще трішечки безлистя...* або *Не руш мене. Я сам сумую...* або *Не – відбулось. Не – тремтіло. Не – золотіло. Не – текло. Не – полотніло. Не – боліло. Не... – господи! ... Не – не було!* або *Коло тебеню я – дивись!... І дика груша в сні дичить... Лягають спати горобці з горобчиками та дітьми, Нема і їм де сну подіти...* Справедливо підкреслює І. Дзюба, що «у всякому живописанні, поряд з універсальним принципом контрасту, використання світлотіні й зіставленням різних кольорів, зображального ефекту можна досягти й іншим шляхом: добиваючись до «глибин» тієї самої фарби, підкреслюючи її нею ж самою і таким чином досягаючи, прагнучи досягти, скажімо, чистої, абсолютної білості або чорноти... Щось подібне буває часто у Вінграновського: «*Над білим полем біле небо*», «*на синю синь води*», «*і вовчі небеса над вовчими віками*» – і так без кінця. Він розглиблює якесь поняття ним же самим (наче вибирає, вигрібає слово зі слова: «*Із тих одвертостей хоч крихітливу крихту*», «*мале з малих, крилечечко із крил*», ступенює цього до останньої межі, вичерпує до дна: «*І самота-одина у ній одніє...*», «*я сам сумую*», «*Мовчить печаль, і сум мовчить у сумі, І ти мовчиш. Мовчання, й те мовчить*»... Це не просто гра слів, спроба притуманити тверезого читача або несхибного критика. Ні, це один із його, Вінграновського, індивідуальних способів (знов-таки: не безвідносних до поезики народного мовлення) вживатися в матерію слова і спосіб повернути його відчуття читачеві; водночас спосіб подолати обтічність, приблизність, розширливість слів і понять, крізь нашарування похватних асоціацій, автоматизмів, набутих чи зрутених значень, змартливу звиклість сприйняття дістатися до первозданності слова, його чистого осердя, його внутрішнього тепла. (Дзюба, 2077: 570-571).

Такі незвичайні новотвори приємно вражають, захоплюють барвами слова як-от: *Сніговіється даль-хитавиця... Сива стомлена сутінь снігів..... І стежка в яблуках вже стежкояблуката*. Або зменшені назви у творах, особливо для дітей. *Цвіте при хмарі хмареня. Приспало просо просеня*. Особливо вражає вживання означень-назв незвичайного звучання: *А слива зацвіла так синьо-сливо... Нам треба вас. Ми є, але без вас... У братських поїменні і безіменні Ваш каро-синій, синьо-карий час. На всі часи знаменні і священні: Сниться каченяті сон, Солодкий сон при мамі*. Така словотворчість справді подивовує особливим магнетизмом, різними засобами досягнення змістової колоритності, звуконаслідуванням однієї реченнєвої строфи. *Сива стомлена сутінь снігів; І сонна тиша сонним язиком Шепоче саду сиву қолисков; Сивосниву сосну нюха заєць*, особливим ужитком новотворів, що ніби невластиві звичайному мовленню: *каро-синій, синьо-карий час, Повідтуманіли береги, Понанахилились обереги, Тягнули з-під інею луги. Як встає місяць обережний; А на обличчі тихо-молодому. Цвітуть два маки тихо-молоді; Та не біжать їм коні із долини, і порох змок, з очей калиновіть...* Вражає образна гама творів М. Вінграновського чи то у формі ненавмисного порівняння–Лелека, *мов старий грузин, По жовтім полі ходить босо; А з хмаренятками у звиці Хмарина-мама йде сумна... І в шибі чорт стоїть до рання. Зоря і чорт на чорнім тлі.... Зоря летить, як молодий Шевченко, і золоте обличчя у зорі і т. д.* Важливо побачити, як у поетичному контексті М. Вінграновського обіграно такі образи, як туман, соняшник, кінь, вовк, заєць, зайченята, каченята, ластівка, шпаки, сонце, небо, місяць, хмари, ліс, зоря, ромашка, грім, лелека, джмелі тощо. Порівняймо: *Почапали каченята та по чаполоті, каченята чапенята: сухо вам у роті... В білих льолях сплять ділеї, чаплєня на чатах. Ці ділеї-дрімолеї, а ми каченята!; Наїлися шпаки снігу – співати перестали...; Ластівко біля вікна, Ластівко нашої хати, Що тобі ласточко дати: Меду, борщу чи пиона?; До нас прийшов лелека з косою на плечі, Води напився з глека та й сів на шпоріші, ...Цвіте при хмарі хмареня. І зірка недалеко... І чуло сонне каченя: Цвіте його крилечко; Що робить сонце у ночі, коли у лісу на плечі Тоненька зіронька сидить, Що робить сонце? – Сонце спить... Що робить місяць по ночах, Коли земля йому в очах, Земля, ромашка і вода? Тоді він сонце вигляда. Що робить місяць й сонце вдвох, Коли в снігах біліє мох; На сіножать сніги*

сніжати і снігурі в снігу дежать?; Джмелі спросоння – буц – лобами, Попадали, ревуть в траві! І задзвонили над джмелями Дзвінки-дзвіночки лісові... Лиш сонях спав, хоча й не мусив... Була гроза і грім гримів, Він так любив гриміти, Що аж тремтів, що аж горів на траві і на квіти; На рябому коні, що везла не везла, Але децю нам привезла для малечі... Привезла цавелю для зелених борців, В білій хмарі дощу привезла на купелі. Снігу сорок лопат їй прикидало плечі. З нею зайчик приїхав на теплій цюці, і виглядує зайчик з лісної осені...

І. Дзюба у передмові до «Вибраних творів» (1986 р.) дуже чітко спостеріг: «Розкуте творче поводження зі словом, радість високої поетичної гри в нього інколи небезпечно наближається до самоцільної забави, показової гімнастики лінгвоязів, демонстрування стилістичних фігур вищого пілотажу (Виділено мною М. М.). Примхлива перелітливості уяви, щасливий дар химерної інтеграції найвіддаленіших і найрізноманітніших душевних імпульсів та активів сприймання часом загрожує перетворитися на автоматичний прийом, на риторичний викрутас, при чому може втрачатися відчуття реальних ціннісних співвідношень, неоднаковості ваги супричетних речей і понять, – а звідси вже відкривалася б знадлива, небезпечна перспектива «красивої» відписки від справжніх великих проблем доби. Втім, Вінграновський, здається, інтуїтивно відчуває наближення своїх творчих небезпек і постійно оновлюється в душевних реакціях та естетичних актах, не даючи їм заавтоматизуватися. Його самоконтроль, самооцінка й смак як поета майже бездоганні (Дзюба, 1896: 20).

Уява поета настільки незвична, що у його поезії «діють» як живі істоти (цвіркун, оса, кіт) – Цар цвіркунів Цвіркун-співець інжира не побачив... Його понохала оса своїм жовтеньким носом. Його надибала роса всілась над ним росо... За цвіркуном – уплач оса Осиною сльозою, а за осою і роса Сльозою росяною!; Чорні вуса котячі У старого кота... Він дивився і кліпав, чорний вус вів отак: Як це так – серед літа Червоні тут мак? У нього діють і природні явища (Грім жив у хмарі і згори Він бачив, хто що хоче: Налив грозою грім яри, Умив озерам очі; Посумувала хмара за собою...; Земля і Місяць вдвох дивились око в око...; І на слова мої дивилася вода кленовими осінніми очима...; або Поснули – сплять оса з осиною, Змерз чорний кетяг бузини, Літня хмара під осінньою, Плечем біліє край зими... На прохолоде сонце зморене Надули цюки гарбузи, І соняха обличчя згоряне Прошелестіло у низи. Або неймовірна картина-пейзаж: Горить собі червоний глід в ярах, По вибалках, по балках в паутинні. І сірим стовпчиком посвистує ховрах попід сорочі гнізда у шипшині... Такий набір образів земних неодмінно привертає увагу своїм колоритом, з'єднання земного і небесного: «Моя ви пам'ять степу-повили, Зорі червоний голос і свободи, Дивіться, гляньте: мій – то голос ваш. Як світитись він тепло на світанні... **Я вас люблю як сіль свою – Сиваши, як ліс у грудні свій листок останній**»

Попри таку естетику природи, відзначимо глибоке тло його любові до землі – України, що проступає крізь усю його творчість. Недаремно ж у поезії «До творчості» (зб. «Київ», 1982) поет застерігає – «А сумніви-гризоти – як татари А час холодну ніженьку кув!... Не зрадь хоч раз, не проминися даром, Один хоч раз, передчуття моє!» Тому й з'являються з-під пера неповторні рядки, сокровенні почуття або через оту неймовірну настелену картину: Так швидко відминули кавуни, Відчервонили з ними й помідори, І тишком-нишком ожили... млини, З шовковиць лист, з шовковиць лист учора Упав тихенько, вухо опустил, Як цуценя Чи як руде телятко..., або через глибоке сокровенне почуття у формі рядків «Народе мій, як добр те, Що ти у мене є на світі. Не замело? Не замете, Була б колиска – будуть діти»; або через зриму усвідомлення: «Згорають очі слів, згорають слів повіки. Та є слова, що ревуть байдужий рот. Це наше слово, Жить йому повіки. Народ всевічний. Слово – наш народ, або через сокровенне зізнання: «Привіт тобі, ріко моєї долі!... Ні, я себе не можу уявити без тебе, Дніпре, як і без тополі, Що в серці моїм змалку топотить». Звертання до України, до Землі (Подаруй, мене, Земле, Вітчизно...) торкається тих глибинних мотивів, що єднають його з Шевченком і Симоненком... (.. без тебе, Дніпре, як і без тополі...) – «Не згуби мою молодість, Україно... Бо других Україн не шукає мій зір». Як писав свого часу І. Дзюба, «У віршах... наочніше виступає те, що є тремким ядром поезії Вінграновського, осердям, навколо якого розгортається увесь зміст душевного життя і до якого все чи інакше знову й знову повертається, все невтримно тяжіє. Це – народ, нація, Україна... Це просто те, чим живе його душа. І зрештою все, що він пише, – про неї... Поет говорить про свою любов. Про Вітчизну в її незбагненності й невизначальності»... (Дзюба (с.266-267). Така незбагненність проступає крізь його слово у посвяті О. Довженкові: «Священна чаша доброти В руках/всесвітності й любові і світ, об'єднаний у слові краси і правди, і мети...», чи то у посвяті Василю Земляку: «і я сказав: пребудьте мені втрюх В моїм труді, в душі моїй і долі, аж поки цвинтаря непоминучий лях Не склепить мої очі захолоді.»

Не стало поета 26 травня 2004 року.

Література:

1. Мірченко М. В. Когнітивно-лінгвістичний аспект картини світу і рівні категорійності. Мірченко М. В. *Вибрані праці з категорійної граматики та лінгвотекстології*. Луцьк : Редакційний відділ ВНУ ім. Лесі Українки, 2011. С. 196–200.
2. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию. М. : Прогресс, 1984. 398 с.
3. Гумбольдт Вильгельм фон. Язык и философия культуры. Прогресс, 1985. 451 с.
4. Хайдеггер Мартин. Время и бытие: Статьи и выступления. М. : Республика, 1993. 447 с.
5. Забужко Оксана С. Хроніки Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х. К. : Факт, 1999. 340 с.
6. Дзюба Іван. Вмирання слова: Доповідь, виголошена 29 червня 2004 року на XIII науковій конференції «Мова і культура» ім. проф. С. Б. Бурого. *Дзюба Іван «З криниці літ»*: У 3-х томах, том. 1, Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. С.780–789.
7. Дзюба Іван. З криниці літ: У 3-х томах, т. III., Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. С. 548 – 584.
8. Жулинський Микола. Українське слово: тріумфи і втрати. *Слово і час*. 2000. №8. С. 6–16.
9. Шалата М. Поезія національної честі й самоповаги. Вінграновський Микола. Ріка моєї долі: поезії / упоряд. Пшеничний Є. В. Дрогобич : Коло, 2010. 164 с. Серія «Сто поезій». С. 5–34.

Джерела:

1. Микола Вінграновський. Київ : Дніпро, 1982. – 156 с.
2. Микола Вінграновський. На срібнім березі. Поезії. К. : «Молодь» 1978, 96 с.
3. Микола Вінграновський. Вибрані твори / передм. І. Дзюби К.: Вид-во худ. літ. : «Дніпро» 1986, 463 с.
4. Микола Вінграновський. Ріка моєї долі: поезії / упоряд. Пшеничний Є.В. Серія «Сто поезій». Дрогобич : Коло, 2010. 164 с.

References:

1. Mirchenko M. V. Kohnityvno-linhvistychnyi aspekt kartyny svitu i rivni katehoriinosti. [Cognitive-linguistic aspect of the picture of the world and levels of categorization]. *Mirchenko M. V. Vybrani pratsi z katehoriinoi hramatyky ta linhvotekstolohii. [Selected works on categorical grammar and linguistic textology]*. Luts'k : Redaktsiinyi viddil VNU im. Lesi Ukrainky, 2011, 196-200. [In Ukrainian].
2. Gumboldt Vilgelm fon. Izbrannyye trudy po yazykoznaniyu. [Chosen works on linguistics]. M. : Progress, 1984. 398. [In Russian].
3. Gumboldt Vilgelm fon. Yazyk i filosofiya kultury. [Language and philosophy of culture]. Progress, 1985. 451. [In Russian].
4. Khaydegger Martin. Vremya i bytie: Star'i i vystupleniya. [Time and Being: Articles and Speeches]. M. : Respublika, 1993. 447. [In Russian].
5. Zabuzhko Oksana S. Khroniky Fortinbras. Vybrana eseistka 90-kh. [Chronicles of Fortinbras. Selected essayist of the 90's] K. : Fakt, 1999. 340. [In Ukrainian].
6. Dziuba Ivan. Vmyrannia slova: Dopovid, vyholoshena 29 chervnia 2004 roku na XIII naukovi konferentsii «Mova i kultura» im. prof. S. B. Buraho. [Death of the Word: Report delivered on June 29, 2004 at the XIII Scientific Conference «Language and Culture». prof. S. B. Burago]. *Dziuba Ivan «Z kryntsi lit»: U 3-kh tomakh, tom. 1. [Dziuba Ivan «From the well of years»: In 3 volumes, volume 1]*. Kyiv : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. 780–789. [In Ukrainian].
7. Dziuba Ivan. Z kryntsi lit: U 3-kh tomakh, t. III. [From the well of years: In three volumes, vol. III.]. Kyiv : Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2007. 548–584. [In Ukrainian].
8. Zhulynskyi Mykola. Ukrainske slovo: triumfy i vtraty. [Ukrainian word: triumphs and losses]. *Slovo i chas [World and time]*. 2000. №8. 6–16. [In Ukrainian].
9. Shalata M. Poeziia natsionalnoi chesti y samopovahy. [Poetry of national honor and self-respect]. Vinhranovskyi Mykola. Rika moiei doli: poezii / Uporiad. Pshenychnyi Ye. V. [Mykola Vinhranovsky. The river of my destiny: poetry]. Drohobych : Kolo, 2010. 164. – Seriia «Sto poezii». 5–34. [In Ukrainian].

Sources:

1. Mykola Vinhranovskyi. [Mykola Vinhranovskyi]. Kyiv K. : Dnipro, 1982. 156. [In Ukrainian].
2. Mykola Vinhranovskyi. Na sribnim berezi. Poezii. [On the Silver Coast. Poetry]. K. : «Molod» 1978, 96. [In Ukrainian].
3. Mykola Vinhranovskyi. Vybrani tvory / peredm. I. Dziuby. [Chosen works]. K.: Vyd-vo khud. lit. : «Dnipro» 1986, 463. [In Ukrainian].
4. Mykola Vinhranovskyi. Rika moiei doli: poezii / uporiad. Pshenychnyi Ye.V. [The river of my destiny: poetry]. Seriia «Sto poezii». Drohobych : Kolo, 2010. 164. [In Ukrainian].

Отримано: 03 березня 2022 р.

Прорецензовано: 11 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 14 березня 2022 р.

e-mail: vitalija.papish@uzhnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-306-310

Папіш В. А. *Мовна особистість та вишукана мовна особистість як ключові поняття теорії лінгвоперсоналогії. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 306–310.

УДК: 81'276.11:159.923

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2609-1620>

Папіш Віталія Андріївна,

кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри романських мов і світової літератури,

Донецький національний університет імені Василя Стуса

(м. Вінниця, Україна)

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ТА ВИШУКАНА МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ЯК КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ

У статті розглянуто поняття *мовна особистість* та *елітарна мовна особистість* у фокусі нового лінгвістичного напрямку – лінгвоперсоналогії. На основі ідей відомих лінгвістів (А. та Н. Загнітків, В. Карасика, Т. Космеда, О. Сахарової, А. Романченко та ін.) продемонстровано розмаїття наукових концепцій про зміст, рівневу модель та структурно-компонентний склад мовної особистості; висвітлено відомості про формування та становлення цього феномена в колі суміжних гуманітарних дисциплін. Обґрунтовано критерії виокремлення елітарної (вишуканої) мовної особистості з опорами на зразкове мовлення, високий інтелект, лінгвокреативність, морально-етичний образ, комунікативну компетенцію. Сформульовано твердження, що мовна особистість – явище багаторівневе, яке репрезентує колективну свідомість. А вишукана мовна особистість, маючи високий рівень володіння мовленням, може бути ще й зразком для вивчення рідної мови та формування мовленнєвої компетенції представників національної лінгвоспільноти.

Ключові слова: лінгвоперсоналогія, мовна особистість, мовна свідомість, теорія мовної особистості, типи мовної особистості.

Vitalia Papish,

PhD in Philology, assistant professor, doctoral student at the Department of Romance Languages and World Literature,

Vasyl' Stus Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)

LANGUAGE PERSONALITY AND REFINED LANGUAGE PERSONALITY AS KEY NOTIONS FOR THE THEORY OF LINGUOPERSONOLOGY

The article deals with the notions of *language personality* and *elite language personality* within the new linguistic guideline as linguopersonology. On the background of the viewpoints of the famous linguists (A. and N. Zah-nitkiv, V. Karasyka, T. Kosmedi, O. Saharova, A. Romanchenko a etc.) the author described the diversity of scientific concepts on contents, level model and structural – component composition of the language personality, highlighted the formation and development of this phenomenon within the sphere of the related disciplines. The criteria given as to the outlined elite (refined) language personality with reference to the exemplary speech, high intellect, linguocreativity, moral and ethic image and communicative competence. The statement is drawn out that the language personality is multilayered phenomenon presenting the collective consciousness, while the refined language personality standing out for high level of language proficiency may be the pattern to follow for study the native language and development of language competency of the representatives of national lingocommunity. The selected material was traced through by The methods used in this scientific study are determined by its purpose. These include traditional descriptive with classification technique, methods of analysis and synthesis to represent the author's intentions for classification and presentation of updated theoretical material, the method of induction – to obtain general conclusions based on the principles underlying the proposed classifications, and the method of deduction – for selection of important theoretical postulates and their comprehension, the author's generalizations are offered by means of an interpretive method.

Key words: linguopersonality, languagepersonality, theory of language personality, types of language personality.

У сучасному мовознавстві виокремився новий науковий напрям *лінгвоперсоналогія*, що вивчає мовну особистість як багаторівневе й багатоаспектне явище. До його розробки активно долучилися українські мовознавці, серед яких – Флорій Бацевич, Світлана Ігнатська, Анатолій Загнітко, Тетяна Космеда, Ольга Сахарова, Тетяна Сукаленко. Ці вчені розбудовують теорію мовної особистості та вивчають специфіку мовлення видатних представників красного письменства та українського народу загалом.

Мета цієї розвідки – розглянути поняття *мовна особистість* та *елітарна мовна особистість* крізь призму нового напрямку лінгвістики – персоналогії, водночас показуючи тяглість традиції в розумінні цього феномену. **Методи**, використані в цій науковій студії, зумовлені її метою. До них відносимо традиційний *описовий* із долученням *класифікаційного прийому*, методів *аналізу* й *синтезу* для репрезентації авторських інтенцій щодо класифікації та викладу актуалізованого теоретичного матеріалу, *метод індукції* – для отримання загальних висновків на підставі врахування принципів, покладених в основу запропонованих класифікацій, а також *метод дедукції* – для обрання важливих теоретичних постулатів та їх осмислення, за допомогою *інтерпретаційного методу* запропоновано авторські узагальнення.

Активність розроблення персоналогії мотивована можливостями адекватно застосовувати антропоцентричний підхід в його *корелятивності* / *некорелятивності*. Анатолій та Надія Загнітки відзначають, що антропологічний підхід уперше обґрунтовано у філософії (Загнітко, Загнітко, 2016: 24), звідки основні його постулати й принципи перенесені в лінгвістику. Останнє визначило формування двох дихотомічних пар:

- 1) людина ↔ мова,
- 2) мова ↔ людина.

У межах першої дихотомії основою є вплив людини на мову, підпорядкування мови потребам особистості, для другої – визначальними стають «дослідження впливу людської мови на особистість, її поведінка, встановлення статусної ролі мови у формуванні індивідуума як мовної особистості (Загнітко, Загнітко, 2016: 24).

Опозиція *мова ↔ людина* є визначальною для досліджень, орієнтованих на лінгвоперсону, аналіз її лексики, граматики, розкриття помилок мовної особистості, визначення комунікативних інтенцій, дослідження лінгвокультурологічного прояву особистості, завдяки активній дії мовних правил та ін. Усе це в сукупності стало основою формування особливості сфери наукового пізнання – лінгвоперсонології, або теорії мовної особистості. Як зазначає А. Загнітко, «(...) лінгвоперсонологія належить до тих напрямів, що активно розвиваються. Вона є наукою, яка спроможна відповісти на актуальні питання, пов'язані із видозміною лінгвістичного портрету мовця в різні часові зрізи його життя, простежити динаміку лінгвопортрету мовного етносу в синхронному й діахронному вимірах. Усе це підтверджує актуальність встановлення категорійної системи лінгвоперсонології та з'ясування її парадигмального статусу» (Загнітко, 2017: 8).

У лінгвістику термін *лінгвоперсонологія* ввів російський учений В. Нерознак у статті «Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины», де й інтерпретує значення терміна. На його думку, лінгвоперсонологія – це наука, що «досліджує стан мови (індивідуалізація) і окремої людської мовної особистості (ідіолектної особистості), і багатолінійної (полілектної) мовної особистості – народу» (Нерознак, 1996: 113).

В. Нерознак виокремлює дихотомію *мовна особистість ↔ мовний колектив*, де перша категорія завжди підпорядкована активному впливу останньої, хоча необхідно враховувати й зворотний вплив, оскільки активна особистість з її мовним потенціалом впливає на загальномовну стихію колективу. Водночас окрема лінгвоперсона не може одноосібно, без підтримки інших мовних особистостей, змінити мовне тло колективу, хоча її вплив у загальному колективному прояві може істотно варіювати (урізноманітнювати) → модифікувати → трансформувати мовний портрет колективу.

До того ж іноді лінгвоперсони формують мовні пріоритети, мовні цінності не тільки в мовному колективі, але й загальнонародні ↔ загальнонаціональні. Прикладом сказаного є мовні особистості Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та ін. (див. про це: Загнітко, Загнітко, 2016: 24). Але наголосимо, що звернення до феномену особистості з'явилося ще в часи античності. У середньовічній філософії людина була інтерпретована як сутність Бога, а в новоєвропейській – як громадянин. Розмаїття наукових концепцій сьогодення, на думку О. Сахарової, репрезентує «особистість у контексті персонізму, екзистенціалізму, біхевіоризму, гештальттерапії, психоаналізу, когнітивної теорії особистості, соціально-когнітивної теорії, феноменологічного підходу, індивідуальної психології, культурно-історичної теорії та інших напрямів» (Сахарова, 2019: 31).

Теорію мовної особистості започаткував у російському мовознавстві Ю. Караулов, хоч уперше про неї йшлося в працях В. Виноградова. Ю. Караулов, як відомо, розробив трирівневу модель її вивчення, тобто запропонував досліджувати її (а) *вербально-семантичний* (лексикон особистості, що містить усі граматичні знання), (б) *лінгвокогнітивний* (тезаурус особистості, де відбито мовну картину світу особистості, – цей рівень визначає інтелектуальну сферу особистості) і (в) *мотиваційно-прагматичний* (діяльнісно-комунікативний рівень, тобто потенціал мовця щодо спроможності описувати довкілля – надавати оцінки, характеристики і т. д.) рівні (Караулов, 1997: 12). В інтерпретації Ю. Караулова мовна особистість – це сукупність здібностей і характеристик людини, щодо її можливостей у створенні текстового (дискурсивного) простору.

Сьогодні теорія мовної особистості знаходить розвиток і в інших напрямках мовознавства, тому розуміння її розширюється. З точки зору *прагмалінгвістики*, І. Сусов визначає мовну особистість як суб'єкт діяльності та спілкування з іншими комунікантами (див. про це: Сусов, 2011: 126–133).

Із позицій *етнокультурології* мовну особистість інтерпретує В. Карасик (Карасик, 2004: 20), виокремлюючи *егоцентричні* та *соціоцентричні* мовні особистості. *Егоцентричним* мовним особистостям, на думку вченого, притаманне яскраве індивідуальне мовлення та креативне використання незвичних мовних засобів. Комунікативною метою в процесі моделювання різних мовленнєвих жанрів стає максимальне прикрашання мовлення розмаїтою орнаменталікою. *Соціоцентричні* мовні особистості ставлять за мету становлення власного мовленнєвого статусу, що не вирізняється. Для цієї мети вони переважно не ризикують урізноманітнювати своє мовлення, а використовують трафаретні (типові) мовні висловлення (див. про це: Карасик, 2004: 21).

Численні спроби диференціювати мовні особистості за певними соціальними, психологічними, прагматичними та іншими критеріями мають, безперечно, велике значення, проте жодна з них не може вважатися універсальною.

Як зауважує О. Сахарова, «мовна особистість – це інваріант людини, що має соціально-психологічні характеристики, яка свій внутрішній світ та способи соціальної взаємодії реалізує у виборі мовних та дискурсивних засобів. Потребує детального висвітлення існування залежності між соціальними та психологічними пріоритетами мовної особистості та використанням нею мовних і дискурсивних засобів у певних комунікативних ситуаціях» (Сахарова, 2019: 36). У цьому ракурсі для виокремлення типу лінгвоперсони може бути ефективною теорія *психолінгвоакцентуації*, у межах якої вивчаються приховані загострені риси характеру особистості, закладені в художньому мовленні (Папіш, 2021).

Важливим етапом опису мовної особистості, як вважають сучасні дослідники, є укладання її *мовленнєвого паспорта*, що відображає такі рівні:

- 1) біологічний (вік, гендер),
- 2) психічний (характер, емоційний стан),
- 3) соціальний (національність, соціальний статус, місце народження, професія),
- 4) індивідуальний (Сахарова, 2019: 38).

К. Седов пропонує характеризувати людину – мовну особистість – у фокусі *жанрології* та *дискурсології*. Він виокремлює дві домінуючі комунікативні стратегії мовної особистості:

- 1) репрезентативну й
- 2) наративну (Седов, 2004: 36–37).

На думку названого вченого, *репрезентативна стратегія* спрямована на зображення позамовної реальності. Її поділяють на:

1) *репрезентативно-іконічну* (передавання інформації через зображення фактів і подій із залученням невербальних компонентів) та

2) *репрезентативно-символічну* (моделювання реальності мовними знаками).

Наративна стратегія презентує відображення реальності на вищому рівні абстрагованості, що містить аналітичне спрямування. Зазначений науковець розмежовує:

1) *об'єктно-аналітичну* (аналіз та інформування про факти, події, явища без оцінки мовця) та

2) *суб'єктно-аналітичну* (із акцентуванням на авторський коментар позамовної реальності).

Із точки зору комунікативної компетенції, К. Седов виокремлює три рівні мовної особистості:

1) конфліктний (демонструє настанову проти партнера комунікації), що виявляється як: (а) *конфліктно-агресивний* та (б) *конфліктно-маніпуляторський*,

2) центрований (ігнорує партнера) поділяється на: (а) *активно-центрований* та (б) *пасивно-центрований*,

3) кооперативний (презентує бажану та очікувану настанову на партнера) має такі різновиди, як (а) *кооперативно-комфортний* та (б) *кооперативно-актуалізаторський* (Седов, 2004: 37).

Поняття *мовна особистість* тісно пов'язане з поняттям *мовна свідомість*. У монографії «Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу» Т. Космеда розкриває питання, що пов'язані з теорією лінгвоперсонології, зокрема й ті, що стосуються класифікації типів мовних особистостей. Вона також пропонує визначення терміна *мовна свідомість* й інтерпретує його, як «(...) сукупність культурно й соціально зумовлених установок щодо мови, які відбивають колективні ціннісні орієнтації» (Космеда, 2012: 18). Названа дослідниця стверджує, що традиційно *мовну особистість* трактують як «сукупність властивостей індивідуума», яка спроможна породжувати особисті висловлювання й створювати можливості для сприйняття висловлювань інших людей. Кожна людина, зрозуміло, має мовну здатність, тобто вроджені характерні риси, що дають змогу оволодіти мовою. Конститутивною ознакою мовної особистості «є її мовна спроможність, мовна й комунікативна компетенції, особливе світобачення, світосприйняття та світорозуміння, що відображається в індивідуальній мовній картині світу, а фіксується, відповідно, в когнітивній картині світу» (Космеда, 2012: 18–19). Актуалізуються при цьому й поняття ідіолект та ідіостиль.

Незважаючи на досить тривалу історію вивчення особливостей мовної особистості й те, що виокремлено нову галузь наукових знань – лінгвоперсонологію, праці науковців свідчать про неточність і неоднозначність методологічної бази досліджень у цій науковій сфері.

Аналізуючи *джерела вивчення мовної особистості*, К. Іванцова поділяє їх на:

1) первинні (тексти *умовних* та *реальних* мовних особистостей), що поділяються на (а) писемні (художні, публіцистичні наукові, епістолярні та ін.) та (б) усні,

2) вторинні (словники та матеріали експериментів),

3) матеріали «слухової пам'яті» (спогади про мовну особистість) (див. про це: Іванцова, 2010: 25).

Уважаємо, услід за Т. Космедою, що для вивчення мовної особистості слід актуалізувати й *его-тексти*, чи *я-тексти* як тексти (дискурс), у яких фіксується Я-мовлення (мовлення від 1-ої особи), тобто мовлення про себе, зазвичай інтимізоване, у центрі якого власне Его конкретної лінгвоперсони. Жанровими репрезентантами цього мовлення є (1) лист, (2) щоденник, (3) спогади, мемуари, (4) епіграми, (5) афоризми, (6) побажання та ін. (див. про це: Космеда, 2018; Космеда, 2019).

Зазначені напрями дослідження розкривають певні риси мовних особистостей, але переважно залишають поза увагою глибинний зміст внутрішнього світу людини, нескінченний космос її бажань, мрій, планів, сподівань, психологічних, інтелектуальних, емоційних інтенцій.

У мовознавстві функціює й поняття *вишуканої*, або *елітарної мовної особистості* як носія вишуканого мовлення. Термін *вишукане мовлення* застосовують для кваліфікації мовлення, близького до ідеалу, що відповідає нормам літературного мовлення, може бути критерієм характеристики людини з її кваліфікацією як вишуканої мовної особистості.

Учені наголошують, що «для елітарної мовної особистості характерне вільне високоякісне володіння літературною мовою, продуктивне жанрове текстотворення, інтелектуальне мовомислення, широка концептосфера когнітивно-ментальних структур пізнання, креативність текстопородження та індивідуальні стратегії й тактики» (Романченко, 2018: 220). До перерахованого можна додати свободу у формуванні тексту, добрі вміння для вербального осмислення почутого та прочитаного, великий обсяг словникового запасу, володіння всіма рівнями літературної мови, вільне володіння писемним та усним мовленням та повага до адресата.

Для розуміння МО важливими є роботи О. Сиротиніної, яка розглядає типи мовних особистостей на тлі мовних культур. Лінгвістка пропонує таку *класифікацію типів мовних культур*:

1) елітарний,

2) середньо-літературний,

3) літературно-розмовний,

4) фамільярно-розмовний,

5) жаргонний.

Докладніше зупинімося на характеристиці елітарного типу мовної культури. Порівняймо: «Носії елітарного типу – це люди, які володіють усіма нормами літературної мови, урахувавши й норми етичні та комунікативні. Це означає дотримання не тільки кодифікованих норм, але й функційно-стильової диференціації літературної мови, норм усного і писемного мовлення. Для носія елітарного типу мовної культури характерне вільне використання мови у відповідній ситуації і з урахуванням цілей спілкування, функційного стилю та жанру мовлення» (Сиротиніна).

Серед інших важливих рис, що характеризують елітарний тип мовної культури, названа дослідниця виділяє також:

а) уміння користуватися досягненнями світової і національної культури, тобто знання шедеврів світової літератури, музики й живопису, знайомство з артефактами матеріальної культури і т.д.;

б) навички до постійного поповнення своїх знань і використання словників та довідників для їх перевірки;

в) уміння мислити й логічно формулювати думки, оперувати прецедентними текстами, у яких відображаються основні світові цінності.

Інші вчені також долучаються до роздумів над поняттям *елітарна мовна особистість*. Виокремлюють такі її ознаки, що частково дублюють названі вище:

- 1) високий рівень комунікативної і стилістичної культури,
- 2) глибоке знання норм літературної мови та мовної системи,
- 3) дотримання етичних норм спілкування,
- 4) здатність створювати тексти різної складності,
- 5) володіння риторичними прийомами.

Розглядаючи ці риси елітарної мовної особистості, можна стверджувати, що людину, якій притаманні зазначені характеристики, можна трактувати як «*ідеального носія культурно-мовленнєвої компетенції*», що враховує комунікативну, мовну та етичну субкомпетенції (Романченко, 2018: 220).

Культурно-мовленнєву компетенцію розуміємо як набір знань, навичок, що відповідають високому типу мовленнєвої культури носія мови. О. Сковородників та Г. Копніна наголошують, що базовим у структурі цієї компетенції є «мовні норми, комунікативні та етичні компетенції» (Сковородников, Копніна, 2009: 6–7).

Т. Космеда зазначає, що від рівня володіння мовою залежать декілька характерних рис, зокрема:

- 1) спроможність створювати мовленнєві тексти, дискурси та
- 2) вміння відтворювати їх в процесі спілкування, комунікативної поведінки згідно із чинними лінгво-соціо-культурними нормами, що реалізуються в комунікації та визначають рівень компетенцій (Космеда, 2012: 48).

Зазначмо, що елітарна мовна особистість – це не тільки людина, яка володіє мовними нормами та культурними цінностями, відображеними в мові, а особистість, яка свідомо використовує стилістичний масив мови та вправно здійснює авторські інтенції для досягнення мети.

На думку М. Силантьєвої, «носії елітарного типу повинен вміти вдвлятися та вслухатися в слово, творчо сприймати мову, що проявляється у такій характеристиці його мови, як використання прийомів мовної гри: обігравання або вміле включення до тканини свого тексту літературних цитат, створення дотепів, каламбурів і т. д.» (Силантьєва, 2009: 157). В елітарної мовної особистості знання норм та вміння переключатися й переходити з однієї системи мови в іншу доведені до автоматизму. Елітарна мовна особистість – «це особистість, яка, безперечно, володіє мовою, нормами етикету, високим інтелектом» (переклад автор. – В.П.) (Силантьєва, 2009: 158). Дослідниця підкреслює, що до такого типу відносяться мовні особистості майстрів слова, відомих учених.

Деякі лінгвісти, як, наприклад, О. Сиротиніна, вважають, що теле- і радіоведучих також можна зараховувати до елітарних мовних особистостей, оскільки вони виконують роль *мовного експерта*, тобто *експерта особливого еталону мовної поведінки*. Але, спостерігаючи за мовленням лінгвоперсон у сучасних засобах масової інформації, складно виділити яскравого представника елітарної мовної особистості. Носії таких професій, як учитель і викладач, можна віднести до елітарних мовних особистостей, оскільки вони в майбутньому здатні «виховати іншу елітарну мовну особистість» (Повалихина, 2007: 154).

Висновки. Виокремлення лінгвістичної персонології свідчить про необхідність системних досліджень у складних онтологічних, соціально зумовлених процесах взаємозв'язку людини й мови та людини й суспільства.

За останні роки лінгвоперсонологія не лише збагатилася новими дослідженнями, але й сформувала принципи та методологічну базу для аналізу феномена лінгвоперсони.

Безперечно, поняття *мовна особистість* віддзеркалює реальну людину, яка говорить, тобто бере участь у комунікативному процесі, процесі творення й розуміння тексту, дискурсу.

Мовна особистість уміщує комплекс характеристик – 1) вербально-семантичний рівень (лексикон людини і знання граматики), 2) лінгвокогнітивний (віддзеркалення мовної картини світу) та 3) мотиваційний (прагматикон особистості, тобто система мотивів, установок, що впливають на ідіостиль та ідіолект).

На сьогодні існує чимало класифікацій мовних особистостей. Серед них виокремлюють вишукану, або елітарну мовну особистість як ідеального мовця з високим рівнем мовної, мовленнєвої, комунікативної, жанрової та культурної компетенцій.

Перспектива дослідження полягає в посиленні теорії мовної особистості вченням про лінгвоакцентуацію, спроектовану на виокремлення типів мовної особистості, на основі спеціально розробленої методології, що проєктується на різні типи дискурсу, породженого лінгвоперсоною.

Література:

1. Загнітко А., Загнітко Н. Теорія сучасної лінгвоперсонології: рівні й категорії. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, red. nauk. prof. T. Kosmeda. 2016. Vol. IV. С. 23–28.
2. Загнітко А. Теорія лінгвоперсонології: [монографія]. Вінниця: Нілан-Лтд, 2017. 136 с.
3. Иванцова Е. В. Лингвоперсонология: Основы теории языковой личности. Томск, изд-во Томского университета, 2010. 160 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва: Гнозис, 2004. 476 с.
5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 264 с.
6. Космеда Т. А. Ego і Alter ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу: [монографія]. Дрогобич: Вид-во КОЛО, 2012. 372 с.
7. Космеда Т. Лінгвокреативність Лесі Українки в її епо-текстах (на матеріалі епістолярію поетеси (1870–1890) та її роздумів про листи в художніх текстах). *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo*. Red. A. Woźniak. Lublin, 2018. Zeszyt 66/7. S. 89–107. DOI: 10.18290/rh.2018.66.7-6 URL: <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-cf2d5a47-59f4-4ffa-8c89-85a40ccdabb1b>;
8. Космеда Т. Лінгвокреативність С. І. Дорошенка в моделюванні епо-текстів: жанр віншування-привітання-присвяти. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. ХНПУ імені Г. С. Сковороди* / гол. ред. проф. К. Ю. Голобородько. Вип. 50. Харків, 2019. С. 7–17. ISSN 2312-06659 (Print); ISSN 2312-7546 (Online). URL: <https://ipohnpu.in.ua/wp-content/uploads/2019/12/chernovol-1.pdf>.
9. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины. *Язык. Поэтика. Перевод: Сб. науч. тр.* М.: Моск. гос. лингвист. ун-т, 1996. С. 112–116.

10. Папіш В.А. Витоки і розбудова теорії психоакцентуації в східнослов'янському мовознавстві: фрагментарний огляд (кінець XX – початок XXI ст.). *Acta Polono-Ruthenica*, № 3.XXVI/2021: 101–118.
11. Папіш В.А. Онім як засіб актуалізації підсвідомих структур особистості в поетичному лексиконі Лесі Українки. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Люблін, 2021. №1 (37), С. 118 – 125.
12. Повалихина Л. А. Возможности лингвистического анализа художественного текста в формировании современной языковой личности. *Русская литература в формировании современной языковой личности. Том 2: Современная языковая личность: проблемы и функционирование. Языковая личность в иноязычной среде: литературные традиции и новации*. Санкт-Петербург, 2007. С. 147–155.
13. Романченко А. П. Елітарна мовна особистість: критерії виокремлення. *Львівський філологічний часопис*. 2018. № 3. С. 219–222.
14. Сахарова О. Персонажі сучасної української драматургії: лінгвістичні аспекти. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. 352 с.
15. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
16. Силантьева М. С. О типах языковых личностей в отношении к элитарной речевой культуре. *Сибирский педагогический журнал*. Пермь, 2009. С. 156–160.
17. Сиротинина О. Б. Основные критерии хорошей речи. Web. URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/kultura/28_139 (дата звернення: 23.02.2022).
18. Сковородников А. П., Копнина Г. А. Модель культурно-речевой компетенции студента высшего учебного заведения. *Журнал Сибирского федерального университета. Серия: гуманитарные науки*. 2009. Том 2. №5. С. 5–18.
19. Сусов И. П. Личность в разговорном дискурсе. *Жанры речи: сб. науч. статей. Вып. 7: Жанр и языковая личность*. Саратов: Наука, 2011. С. 126–133.

References:

1. Zahnitko A., Zahnitko N. Teoriya suchasnoyi lnhvopersonolohiyi: rivni y katehoriyi [Theory of modern linguistic personology: levels and categories]. *Studia Ukrainica Posnaniensia*, red. nauk. prof. T. Kosmeda. 2016. Vol. IV. S. 23–28 [in Ukrainian].
2. Zahnitko A. Teoriya lnhvopersonolohiyi [Theory of linguistic personology]: monohrafiya. Vinnitsya: Nilan-Ltd, 2017. 136 s. [in Ukrainian].
3. Ivancova E. V. Lingvopersonologiya: Osnovy teorii yazykovoy lichnosti [Linguistic Personology: Fundamentals of the Theory of Linguistic Personality]. Tomsk, izd-vo Tomskogo universiteta, 2010. 160 s. [in Russian].
4. Karasik V. I. Yazykovoy krug: lichnost, koncepty, diskurs [Language circle: personality, concepts, discourse]. Moskva: Gnozis, 2004. 476 s. [in Russian].
5. Karaulov Yu. N. Russkij yazyk i yazykovaya lichnost [Russian language and language personality]. Moskva: Nauka, 1987. 264 s. [in Russian].
6. Kosmeda T. A. Ego i Alter ego Tarasa Shevchenka v komunikativnomu prostori shchodennykovoho dyskursu [Taras Shevchenko's Ego and Alter Ego in the communicative space of diary discourse]: monohrafiya. Drohobych: Vyd-vo KOLO, 2012. 372 s. [in Ukrainian].
7. Kosmeda T. Lnhvokreatyvnist' Lesi Ukrayinky v yiyi ego-tekstakh (na materialy epistolyariyu poetesy (1870–1890) ta yiyi rozдумiv pro lysty v khudozhnikh tekstakh) [Lesia Ukrainka's Linguistic Creativity in Her Ego Texts (Based on the Poetry's Epistolary (1870–1890) and Her Reflections on Letters in Artistic Texts)]. *Roczniki Humanistyczne. Słowianoznawstwo*. Red. A. Woźniak. Lublin, 2018. Zeszyt 66/7. S. 89–107 [in Ukrainian].
7. Kosmeda T. Lnhvokreatyvnist' S. I. Doroshenka v modelyuvanni ego-tekstiv: zhanr vinshuvannya-pryvitannya-prysvyaty [S. I. Doroshenko's linguistic creativity in modeling ego-texts: genre of congratulations-greetings-dedications]. *Linhvistychni doslidzhennya [Linguistic research]: zb. nauk. pr. KhNPU imeni H. S. Skovorody / hol. red. prof. K. Yu. Holoborod'ko*. Vyp. 50. Kharkiv, 2019. S. 7–17 [in Ukrainian].
9. Neroznak V. P. Lingvisticheskaya personologiya: k opredeleniyu statusa discipliny [Linguistic personology: to the definition of the status of the discipline]. *Yazyk. Pojetika. Perevod [Language. Poetics. Translation]: Sb. nauch. tr. M.: Mosk. gos. lingvist. un-t*, 1996. S. 112–116 [in Russian].
10. Papish V.A. Vytoky i rozbudova teorii psykhoaktsentuatsii v skhidnoslov'ians'komu movoznavstvi: frahmentarnyy ohlyad (kinets' XX – pochatok XXI st.) [The origins and development of the theory of psychoakcentual studies in Ost-Slavic linguistics: fragmentary review (end of XX – beginning of XXI century)]. *Acta Polono-Ruthenica*, № 3.XXVI/2021: 101–118 [in Ukrainian].
11. Papish V. A. Onim yak zasib aktualizatsiyi pidsvidomykh struktur osobystosti v poetychnomu leksykoni Lesi Ukrayinky [Onym as a means of actualization of subconscious structures of personality in the poetic lexicon of Lesya Ukrainka]. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. Lyublin, 2021. №1 (37), S. 118 – 125 [in Ukrainian].
12. Povalihina L. A. Vozmozhnosti lingvisticheskogo analiza hudozhestvennogo teksta v formirovaniy sovremennoy yazykovoy lichosti [The Possibilities of Linguistic Analysis of a Literary Text in the Formation of a Modern Linguistic Personality]. *Russkaya literatura v formirovaniy sovremennoy yazykovoy lichnosti. Tom 2: Sovremennaya yazykovaya lichnost: problemy i funkcionirovanie. Yazykovaya lichnost v inoyazychnoy srede: literaturnye tradicii i novacii [Russian literature in the formation of a modern linguistic personality. Volume 2: Modern linguistic personality: problems and functioning. Linguistic Personality in a Foreign Language Environment: Literary Traditions and Innovations]*. Sankt-Peterburg, 2007. S. 147–155 [in Russian].
13. Romanchenko A. P. Elitarna movna osobystist': kryteriyyi vyokremlyennya [Elite personality can be: the criteria for separation]. *L'viv's'kiy filolohichnyy chasopys [Lviv Philological Journal]*. 2018. №3. S. 219–222 [in Ukrainian].
14. Sakharova O. Personazhi suchasnoyi ukrayins'koyi dramaturhiyi: lnhvistychni aspekty [Characters of modern Ukrainian drama: linguistic aspects]. Kyiv: Vydavnychyy dim Dmytra Buraho, 2019. 352 s. [in Ukrainian].
15. Sedov K. F. Diskurs i lichnost: jevoluciya kommunikativnoy kompetencii [Discourse and personality: the evolution of communicative competence]. Moskva: Labirint, 2004. 320 s. [in Russian].
16. Silanteva M. S. O tipah yazykovykh lichnostey v otnoshenii k elitarnoy rechevoj kulture [On the types of linguistic personalities in relation to the elite speech culture]. *Sibirskiy pedagogicheskij zhurnal [Siberian Pedagogical Journal]*. Perm, 2009. S. 156–160 [in Russian].
17. Sirotnina O. B. Osnovnye kritirii horoshej rechi [The main criteria for good speech]. Web. URL: http://gramota.ru/biblio/magazines/gramota/kultura/28_139 (data zvrennnya: 23.02.2022) [in Russian].
18. Skovorodnikov A. P., Kopnina G. A. Model kulturno-rechevoj kompetencii studenta vysshego uchebnogo zavedeniya [Model of cultural and speech competence of a student of a higher educational institution]. *Zhurnal Sibirskogo federalnogo universiteta. Seriya: gumanitarnye nauki [Journal of the Siberian Federal University. Series: Humanities]*. 2009. Tom 2. №5. S. 5–18 [in Russian].
19. Susov I. P. Lichnost v razgovornom diskurse [Personality in colloquial discourse]. *Zhanry rechi: sb. nauch. statej. Vyp. 7: Zhanr i yazykovaya lichnost [Genres of speech: Sat. scientific articles. Issue. 7: Genre and Language Personality]*. Saratov: Nauka, 2011. S. 126–133 [in Russian].

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: v.patriarkh@donnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-311-315

Патріарх В. О. Поняття сексизму в термінологічній системі гуманітаристики та гендерної лінгвістики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 311–315.

УДК: 81'276:316.647.82

Патріарх Вікторія Олександрівна,
асистент кафедри англійської філології,
Донецький національний університет імені Василя Стуса

ПОНЯТТЯ СЕКСИЗМУ В ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ГУМАНІТАРИСТИКИ ТА ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Мова функціонує в соціальному контексті, що зумовлює існування різних видів її взаємодії з основними суспільними інститутами, що пов'язано й з актуалізацією проблем **гендеру та сексизму**, які віддзеркалюються в мові й активно вивчаються сьогодні в межах **гендерної лінгвістики**, що посідає чільне місце в системі гуманітаристики і яка має статус нового напрямку мовознавства, що приніс із собою багато малодосліджених проблем. Ця розвідка й присвячена вивченню особливостей тлумачення понять **сексизм та мовний сексизм** у сучасному науковому дискурсі, лінгвістичному зокрема. Для аналізу виокремлено визначення цих термінів на різних етапах вивчення актуалізованої проблеми, а також дефініції, що зафіксовані в сучасних термінологічних словниках та тезаурусах. Висвітлюється проблемність інтерпретації термінів **сексизм і мовний сексизм та понять**, що до них дотичні. Відстежено два протилежні підходи до інтерпретації терміна **сексизм**, що поширені серед представників фемінізму в мовознавстві. Розглянуто й статус терміна **мовний сексизм** у метамові гендерної лінгвістики. Зроблені узагальнення й висновки сприятимуть створенню словника термінів гендерної лінгвістики.

Ключові слова: гендерна лінгвістика, метамова, сексизм, словник, термін, фемінізм.

Viktoriia Patriarkh,
assistance lecturer,
Vasyl' Stus Donetsk National University

NOTION SEXISM IN THE TERMINOLOGICAL SYSTEM OF HUMANITARISTICS AND GENDER LINGUISTICS

The language functions in the sociological context and creates different types of its` correlation with the main social institutions, connected with the actualization of the **gender and sexism** problem. These notions are reflected in the language, being actively studied in the sphere of gender linguistics, which is considered to be one of the main spheres in the system of humanitaristics. Gender linguistics has the status of a new linguistic branch, which brought a lot of underinvestigated problems. This research is dedicated to the studying of interpretation peculiarities of such terms as **sexism and sexism in language** in the modern scientific discourse, especially in the linguistic one. The interpretation of these terms and the definitions, fixed in dictionaries of terms and a thesaurus, are singled out on the different stages of the actualized problem for the analysis. The interpretation of such terms as **sexism and sexism in language** with their correlated notions are highlighted here. Two different approaches of **sexism** interpretation are observed, being widespread among the representatives of feminism in linguistics. The actualization of **sexism** is highlighted by the corresponding verbal and non-verbal means. Attained results and conclusions will help us to create a special terminological dictionary of gender linguistics.

Keyword: gender linguistics, metalanguage, sexism, dictionary, term, feminism.

Постановка наукової проблеми та її значення. Рух за рівні права та можливості для жінок і чоловіків вплинув на всі сфери людського буття, включаючи науку та освіту. Зазвичай жінки як члени суспільства частіше зазнають утисків. Увага до фактів, що свідчать про переваги однієї статі над іншою з кожним роком зростає. Констатується наявність певної дискримінації. Поняття **сексизм** порівняно недавно ввійшло в активний обіг, набуло статусу терміна гендерної лінгвістики й неоднозначно інтерпретується, а тому важливе для наукового дослідження. Як відомо, існують стереотипні відмінності між образами чоловіків і жінок у концептуальній та мовній картинах світу. Учені наголошують, що ці стереотипи умовно можна поділити на **статеві** (відмінності, мотивовані біологічною природою чоловіків і жінок) та **гендерні** (відмінності, що сформувалися під впливом соціуму) (Ільїн, 2010). Тетяна Космеда ж зауважує: «У кожній патріархальній культурі гендерна система була одним з основних механізмів життя суспільства. Статева, гендерна ідентичність особистості були, що цілком логічно, основою світовідчуття, світорозуміння й світосприйняття людини. Зрозуміло, що все це фіксувала мова» (Космеда та ін., 2014: 22). Цілком логічно в мові з'явилося нове поняття – **мовний сексизм**, що теж потребує належної інтерпретації.

Постановка завдання. Мета цієї наукової студії – з'ясувати підходи сучасних дослідників до інтерпретації поняття **сексизм та, відповідно, мовний сексизм**. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) виокремити для аналізу наявні тлумачення поняття **сексизм та мовний сексизм** з відповідної наукової літератури й простежити специфіку їх інтерпретації; 2) систематизувати отримані результати з можливістю їх використання для створення словника термінів гендерної лінгвістики. **Об'єкт** дослідження – термінологія гендерної лінгвістики. **Предмет** – багатоаспектна інтерпретація термінів **сексизм та мовний сексизм** з визначенням їх статусу в системі термінів гендерної лінгвістики. **Матеріалом дослідження** слугує словник гендерних термінів, укладений З. Шевченко (Словник, 2016), що репрезентує загальну систему термінології гендеру як репрезентанта гуманітарних знань, тлумачний словник української мови (Великий..., 2005), глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності (Глосарій, 2021), актуальні наукові праці з проблематики гендерної лінгвістики (Архангельська, 2011; Брус, 2001; Кісь, 2010; Тараненко, 2021), а також сучасні словники лінгвістичних термінів (Короткий..., 2001; Загнітко, 2012; Селіванова, 2006).

Виклад основного матеріалу. У середині ХХ ст. «назріли об'єктивні умови для становлення нових напрямів мовознавства – соціолінгвістики, психолінгвістики, комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістики, теорії дискурсу тощо. Поступово в коло інтересів цих лінгвістичних галузей потрапили й соціокультурні відмінності жіночого та чоловічого менталітету, а також традиційна відмінність щодо виховання дітей, урахування особливостей їхньої психіки та способу життя. Дослідження 1970-х рр. засвідчують, що відбулося визнання цієї проблеми як мовознавчої. Так і з'явилася *лінгвістична гендерологія*, чи *гендерна лінгвістика*, що «стала самостійним науковим напрямом мовознавства, яка досліджує гендерні аспекти мови та мовлення, комунікації» (Космеда та ін., 2014: 15). Можна стверджувати, що сьогодні *гендерна лінгвістика* посідає чільне місце в мовознавстві як молодий напрям, що актуалізував малодосліджені проблеми.

Гендерний рух кидає сьогодні виклик суспільству. Оксана Кісь зазначає, що в основі *сексизму* лежать «вироблені віками стереотипи та упередження, згідно яких чоловіки засадничо кращі за жінок, мають низку “вроджених” переваг (фізичних, інтелектуальних, творчих тощо). Подібні уявлення виправдовують дискримінацію жінок, надаючи саме чоловікам вищий суспільний статус, більше прав та можливостей, прийняття рішень та лідерство в суспільно-значущих сферах. У патріархатних суспільствах (і українське тут не виняток) *сексизм* спрямований головню на жінок. Ідеологія і практика *сексизму*, або гендерна дискримінація, може бути як явною, так і набувати прихованого вигляду» (Кісь, 2010: 518).

Проблема інтерпретації терміна *сексизм* привертає увагу дослідників, що працюють у сфері української гуманітаристики, серед яких і мовознавці. Важливими для його комплексної інтерпретації стали праці таких українських мовознавців, як Алла Архангельська, Марія Брус, Оксана Кісь, Тетяна Космеда, Олександр Тараненко.

Розгляньмо, як подано тлумачення лексеми *сексизм* у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови», що укладений за ред. В'ячеслава Бусела, порівняймо: «*сексизм* – упередження, засноване на проблемі статі» (Великий..., 2005: 1302). Таке визначення, зрозуміло, є дещо звуженим, адже до уваги взято лише соціальний аспект статі, що зумовлено статусом тлумачного словника. Ключовими семами в структурі значення розглядуваного слова в цьому разі є ‘упередження’ і ‘стать’. Така інтерпретація веде до необхідності виокремлення дихотомії *чоловічий (маскулінний) сексизм – жіночий (фемінний) сексизм*.

Звернувшись до словників лінгвістичних термінів, укладених в Україні в ХХІ ст., зокрема (а) «Короткого словника лінгвістичних термінів», що створений за ред. Світлани Єрмоленко (2001), а також словників лінгвістичної термінології, авторами яких є (б) Олена Селіванова (2006) і (в) Анатолій Загнітко (2012), зіштовхуємося з фактом відсутності поняття *сексизм* чи *мовний сексизм* у реєстрі зазначених словників. Маємо прогалину.

Тамара Марценюк пропонує таке тлумачення *сексизму*, порівняймо: «*сексизм* – настанови, дії, та інституції, які знецінюють, обмежують чи надають переваги за ознакою статі (англ. *sex – стать*). Якщо *фемінізм* розглядає дискримінацію з погляду перехресності, то йдеться про те, що дискримінація може бути не лише за однією ознакою, а одночасно за кількома – це називається подвійною, потрійною або взагалі множинною дискримінацією» (Марценюк, 2018: 94). Зазначена дослідницю виокремлює типи *сексизму* з огляду на характер дискримінації щодо актуалізації її в кількісному вимірі: урахуовуючи теорію фемінізму, вона вказує на існування ще низки його видів – (а) подвійний та (б) потрійний, зауважуючи, що їх може бути ‘енна’ кількість.

У визначеннях документів, розроблених Радою Європи, *сексизм* – це «дія, жест, візуальний прояв, вимовлені або написані слова, практика або поведінка, в основі яких лежить ідея про те, що людина або група людей гірші через свою стать, та які виявляються в публічній або приватній сферах, у мережі або поза нею і скеровані на (або спричиняють): 1) порушення власної гідності або прав людини чи групи людей; 2) фізичну, сексуальну, психологічну або соціально-економічну шкоду або страждання особи чи групи людей; 3) створення загрозливого, ворожого, принизливого або образливого середовища; 4) перешкоджання незалежності або повноцінному здійсненню прав з боку особи чи групи осіб; 5) підтримку та посилення гендерних стереотипів» (Рекомендація, 2019). У наведеному фрагменті увага цілком закономірно фокусується на соціально-економічному, правовому, психологічному, фізичному, сексуальному та мовному аспектах інтерпретації поняття *сексизм*. Тут *сексизм* розглядають не лише як наслідок *вербальної дискримінації*, що здійснюється за допомогою словесних форм, але й *невербальної* – (1) дія, (2) жест, (3) візуальний прояв. Уважаємо, що цей ряд можна продовжити, назвавши й інші типи невербальної комунікації. Крім того, вияв *сексизму*, як зауважено, може відбуватися в (а) усній та (б) писемній формі. Звісно, що в цьому разі йдеться про реалізацію *сексизму* відповідними вербальними і невербальними засобами у відповідній формі (усній чи писемній), а це вже стосується мовного аспекту, тобто зазначені вияви є предметом дослідження гендерної лінгвістики і йдеться *про вияв сексизму в мові, мовленні, комунікації*.

Для широкого розуміння терміна *сексизм* звернімося й до Глосарію та тезаурусу Європейського інституту з гендерної рівності, де *сексизм* інтерпретується як «дії чи ставлення, що дискримінують людей, на основі лише їх статі. *Сексизм* пов'язаний із владою таким чином, що до осіб при владі зазвичай ставляться з прихильністю, а ті, хто не має влади, зазвичай піддаються дискримінації. *Сексизм* також пов'язаний із стереотипами, оскільки дискримінаційні дії чи погляди часто ґрунтуються на помилкових переконаннях або узагальненнях щодо статі, а також на загостренні уваги до гендерного фактору там, де це не потрібно» (Глосарій, 2021: 140). Чинник *стереотипів* у *сексизмі* відіграє важливе значення, насамперед і стереотипів комунікативних, мовних, зокрема, як зауважувалося, вербальних і невербальних з урахування чинника вербалізації невербаліки (Осіпова, 2019).

Звісно, що в словнику гендерних термінів, укладеному Зоєю Шевченко (2016), термін *сексизм* дефініюється відповідно до засад термінографії, порівняймо: «*сексизм* (англ. *sexism*, від лат. *sexus* – стать, синонім – *гендерна дискримінація*) – дискримінація людини за ознакою *статі* чи *гендерною ідентичністю*. У суспільстві *сексизм* може бути представлений у вигляді системи стереотипів, офіційно закріплених положень чи навіть ідеології. В основі *сексизму* лежить переконання про перевагу однієї статі над іншою. Основним противником *сексизму* виступає *фемінізм*» (Словник..., 2016: 175). У цьому визначенні констатується наявність синонімічної конструкції – *сексизм = гендерна дискримінація*. Можна виокремити такі складники семної будови терміна *сексизм*: ‘стать’, ‘дискримінація’, ‘ідентичність’, ‘стереотип’, ‘ідеологія’, ‘переконання’, ‘перевага’, ‘фемінізм як противник’.

З огляду на теорію аксіології, *сексизм* може мати (1) *позитивні* або (2) *негативні* установки, або ж (3) можуть актуалізуватися *обидві водночас*. Усі перераховані аксіологічні типи *сексизму* репрезентовані саме в словнику гендерних термінів, укладених З. Шевченко. Спираючись на думку Тодда Нельсона (Todd Nelson), викладену в праці «The psychology of prejudice» («Психологія упереджень. Секрети шаблонів мислення, сприйняття та поведінки»), прийнято розрізняти два види сексизму: (1) *ворожий* і (2) *доброзичливий*. На його думку, *ворожий сексизм* є негативною установкою, що базується на переконаннях «про неповноцінність жінок порівняно із чоловіками», зокрема й про «більш низький рівень інтелекту та компетентності жінок». А *доброзичливий сексизм* зазначений учений пропонує кваліфікувати, як систему «традиційних переконань про жінок, які породжують позитивні почуття в того, хто їх відчуває» (16, с. 175). Але З. Шевченко уточнює, що «цей тип *сексизму* підтримує стереотипне сприйняття й обмежує мішень (жінок), оскільки базується на припущенні переваги чоловіків. *Ворожий сексизм* і *доброзичливий сексизм* мають тенденцію корелювати, оскільки обидва базуються на схожих переконаннях щодо жінок. Обидва типи *сексизму* розглядають жінок як «слабку статтю» і вважають, що саме тому вони повинні виконувати допоміжні ролі в суспільстві. Доброзичливі сексисти бажають захищати жінок, вони поважають і захоплюються їх ролями матерів і дружин, вони ідеалізують жінок як романтичні об'єкти кохання. Ворожі сексисти сприймають жінок як нездатних займати владні позиції» (Словник..., 2016: 175–176). Зазначене твердження дає змогу виокремити *лінгвоаксіологічний аспект* інтерпретації *сексизму*. Крім того, Т. Нельсон актуалізує поняття *гендерні почуття*, зважаючи на емоційне ставлення тих, хто дотримується поглядів, які співвідносяться з *ворожим* або *доброзичливим сексизмом*. Емоції, звісно, вербалізуються чи актуалізуються за допомогою невербальних засобів, як зауважувалося, тому зазначена проблема безпосередньо торкається не лише гендерної лінгвістики, але й теорії *лінгвоемоціології* та *психолінгвістики*.

Важливо й те, що існують особистості, які можуть виражати обидві установки, або ж взагалі не ділити жінок на категорії. Зазначене номінують *амбівалентним сексизмом*. «Амбівалентні сексисти стереотипно негативно реагують на одних жінок і стереотипно позитивно – на інших, а несексисти не поділяють жінок на категорії та не підтримують *гендерні стереотипи*» (Словник..., 2016: 176).

Розгляньмо *сексизм* крізь призму теорії гендерної лінгвістики, репрезентанти якої наголошують, що представники фемінізму в мовознавстві стверджують: «Мова – чоловічий винахід, тому в ній нібито наявні гендерно-дискримінаційні структури, які певним чином впливають на мислення її носіїв. Відштовхуючись від цієї тези, вони доходять висновку, що дійсність є такою, якою ми її назвемо, і що ми всі перебуваємо в полоні *патріархатних стереотипів*» (Кочерган, 2013: 104). Учені актуалізують і термін «*гендерна сліпота*» й рекомендують змінити структури мови, що формують такі стереотипи, тобто здійснити «гендерну корекцію андроцентричного лінгвального мислення» (Кочерган, 2013: 104). Для цього й необхідно намагатися усунути з мови структури, що виражають перевагу (вищість) однієї статі над іншою, оскільки «підпорядкований (упідлеглений) стан жінки в мові визначає її нерівноправний із чоловіком статус» (Кочерган, 2013: 104). Дослідники зауважують, що «*патріархат* уже давно не означає «панування батьків». Деякі науковці вважають, що ми живемо за *фратріархату* – панування братів. І, звісно, *патріархат* не означає, що владу має кожен окремий чоловік: насправді, *патріархат* – це система, де лише деякі чоловіки мають владу над усіма іншими – і чоловіками, і жінками» (Кауфман, Кімел, 2019: 110).

У сучасному суспільстві критикується *андроцентризм* як традиція, що «зводить людську суб'єктивність до єдиної чоловічої норми, репрезентованої як універсальна об'єктивність. Тобто андроцентрична парадигма передбачає, що *маскулінність* – це норма. Відповідно *фемінність* – відхилення від норми» (Марценюк, 2018: 95). Ті ж феміністичні студії піддають жорсткій критиці й «патріархат як норму суспільного життя. *Патріархатні* традиції – навколо нас, вони зберігаються у звичаях та прислів'ях. Наприклад, відома фраза «*чоловік – голова, а жінка – шия*» свідчить, кому належить влада насправді. Хоча ми можемо почути у відповідь, що все одно жінка, яка уособлює шию, крутить головою, тобто має приховану владу. Виходить, що жінкам доводиться маніпулювати, хитрувати, щоб досягти свого» (Марценюк, 2018: 95–96). Критично оцінюючи цей приклад, зрозуміло, дослідники демонструють феміністичний підхід. Т. Космеда підкреслює, що «чоловікам притаманна завищена самооцінка, самовпевненість зосередженість на завданні, схильність до стереотипів у спілкуванні, тобто авторитарний стиль мовлення» (Космеда та ін., 2014: 199). Крім того, важливо розуміти, що «механізми підпорядкування жінок реалізуються й андроцентричною структурою мови, й прийняттями в суспільстві мовними практиками. Закодований у мовних нормах *сексизм* виявляється в мовленні та мовних практиках, зокрема в системі звертань, компліментів, похвал, відзнак і називань тощо» (Космеда та ін., 2014: 199). Зазначена дослідниця наводить приклади звертання до жінок – *сонечко*, *красуне*, *голуб'ятко* тощо. «Якщо на звертання *ластівко* моя ви не можете відповісти *мій голубе* – це *мовний сексизм*» (Космеда та ін., 2014: 199). Ідеться про допустимі мовні стереотипи звертань залежно від конкретної мовленнєвої ситуації.

У науковій літературі актуалізується й питання «щодо адекватності застосування назв осіб жіночої статі – не з окремим тлумаченням, а через відсилання до відповідних назв осіб чоловічої статі (у разі наявності таких), що може трактуватися тепер як один з проявів *мовного сексизму* (хоча це практикується, звичайно, тільки з метою відбиття системності словотвірних відношень і для компактності словникових статей): *балакуха* – жін. до *балакун*, *фельдшерка* – жін. до *фельдшер*. Крім того, що застосування такої формули тлумачення йде врозріз з ідеологією гендерної лінгвістики, воно в певних випадках може вступати також у явну суперечність з фактами реальної мовної дійсності» (Тараненко, 2021: 88). Уважаємо цілком коректним визначення *мовного сексизму*, що його пропонує Марія Брус: «*мовний сексизм* – вираження в мові чи мовними засобами тенденційних поглядів і переконань, які принижують, недооцінюють та стереотипізують жінок за статевою ознакою» (Брус, 2001: 122). Однак, як видається, таке приниження може стосуватися й чоловіків. Визначення М. Брус потребує ще одного доповнення: враховувати необхідно не лише те, що виявляється в мові чи мовними засобами, але дещо ширше – у мовленні, комунікації з урахування невербальних засобів, що супроводжують комунікацію, про що йшлося вище.

Олександр Тараненко звернув увагу на ще один тип вияву *сексизму* в мові. Дослідник зазначає: «Якщо брати сферу власних назв, топонімів, наприклад, все одно буде значно більше представлено назвами, похідними від назв чоловіків (факт, що на нього також звертає увагу феміністична лінгвістика як на вияв *сексизму*) – князів, царів і королів, воїнів і першовідкривачів нових земель, діячів культури, науки, літератури, винахідників та ін., ніж від жінок. Попри заклики до того, що жінка має право на позначення своєю власною назвою, а не назвою чоловіка, невідомо, чи суспільство погодилося б на те, щоб, зокрема, в прізвищах, носіями яких можуть бути і є також жінки, були вилучені або якось замінені компоненти, що

цілком однозначно свідчать про їхню належність спочатку саме чоловікам» (Тараненко, 2021: 91). То ж навіть сфера номінації, моделювання власних назв базується на принципі *сексизму*, що все ж потребує ретельного аналізу.

Алла Архангельська зауважує, що «значення мови як засобу приниження однієї статі іншою стимулює не-наукове її вивчення, неаргументованість багатьох висновків через ототожнення некогерентних понять ‘андроцентричність мови’, ‘мовний сексизм’ і ‘неполіткоректність’» (Архангельська, 2011: 268). Дослідниця заперечує коректність терміна *мовний сексизм* у значенні ‘мовне насилля’, що полягає в домінуванні андроцентризму. Але не можна загалом заперечувати наявність *мовного сексизму*, зважаючи на факти мови, мовлення та комунікації.

Аналізуючи погляди А. Архангельської в рецензії на її монографію, Михайло Кочерган пише, що «А. Архангельська на багатьох переконливих фактах доводить безпідставність цих аргументів для висновку про *сексизм* у мові. Основна ідея праці, яка чітко сформульована у прикінцевих висновках, полягає в тому, що мови – насамперед знакові системи і наявні в них мовні асиметрії є результатом не соціальних, а головно мовних еволюційних процесів, тому розглядати їх як наслідок соціальної нерівності й упередженого ставлення однієї статі до іншої неправомірно. Прибічники гендерної лінгвістики підходять до мови з позиції “ображеного”, їх бачення дискримінації має суб’єктивний характер...» (Кочерган, 2013: 105). Однак це твердження, як видається, є дискусійним.

Незалежно від того, визнаємо ми *мовний сексизм* чи ні, варто дотримуватися *мовленнєвого етикету*. Олена Селіванова зазначає, що *мовленнєвий етикет* «служить оптимізації спілкування, спрямованого на комунікативне співробітництво за умови врахування соціальних, вікових, статевих, освітніх ознак комунікантів» (Селіванова, 2006: 356). І з цим не можна не погодитися.

XXI ст. кидає суспільству певні виклики гендерного характеру та проблему подолання *сексизму* як такого, дослідники наголошують, що «для викорінення *сексизму* недостатньо просто скерувати всіх чоловіків і (багатьох жінок) на психотерапію, щоб вони змінили своє ставлення, хай як приємно уявляти собі таке просте вирішення проблеми. Потрібно змінювати суспільні інститути й усувати законодавчі бар’єри, у яких оприявнюється таке ставлення» (Кауфман, Кімел, 2019: 152). Однак проблема багатоаспектної інтерпретації поняття *сексизм*, визначення ознак цього терміна, його типів, дослідницьких аспектів, зокрема у фокусі лінгвістики загалом і гендерної лінгвістики зокрема є складною, як і випрацювання заходів для його подолання.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, з’ясовано, що поняття *сексизм* має статус міждисциплінарного та обслуговує низку гуманітарних наук, зокрема психологію, культурологію, соціологію, філософію, історію, політологію, юриспруденцію. За останні два роки суттєво змінилася законодавча та нормативна база України щодо подолання *дискримінації*, зокрема й *сексизму* як одного з її видів.

Доведено, що гендерна лінгвістика й феномен *сексизму* зокрема включає дослідницькі аспекти, які безпосередньо належать до проблематики комунікативної лінгвістики, лінгвоаксіології, психолінгвістики, лінгвоемоціології, дискурслінгвістики, лексикології і ономастики зокрема, фразеології, словотворення, морфеміки, граматики, стилістики.

Проаналізувавши погляди вчених на проблему інтерпретації актуалізованого терміна, узагальнимо, що в загальномовних тлумачних словниках термін *сексизм* інтерпретують у вузькому значенні. У спеціалізованих глосаріях та словниках гендерних термінів відображено більш *широкий* підхід до інтерпретації цього поняття, оскільки *сексизм* інтерпретується як (1) сукупність вербальних і невербальних засобів, (2) що фіксуються в мовних формах – і в усному, і в писемному мовленні, комунікації, ураховуючи всі її види (відповідні комунікативні стратегії і тактики, мовні стереотипи, етикетні форми тощо); (3) дискурсивній практиці або поведінці мовної особистості, ураховуючи й лінгвоперсону конкретного народу, (4) в основі яких лежить ідея про те, що людина або група людей гірші через свою стать, що визначається мовним, соціальним, політичним, правовим, економічним і культурним контекстами буття жінки чи чоловіка. Відповідно, виокремлюють і аспекти дослідження *сексизму*, серед яких і мовний, аксіологічний, психологічний та ін. Не всі дослідники визнають явище *мовного сексизму*. Однак не можна заперечувати того, що соціум впливає на мислення і спосіб вербалізації думок, мовомислення. Створено комунікативні формули, відповідні номінації, конструкції, що демонструють нерівність статей. Тому *мовний сексизм* – це образний термін, що може означати лише фіксацію нерівності статей в мові, мовленні й комунікації. Хоч деякі вчені заперечують такий підхід, зазначаючи, що значення мови як засобу приниження однієї статі іншою стимулює не-наукове її вивчення, репрезентує неаргументованість багатьох висновків через ототожнення некогерентних понять *андроцентричність мови* та *мовний сексизм*.

Підводячи підсумок, зазначмо, що викоринити *сексизм* як феномен нашого буття можна лише шляхом цілісної структурної реформи в усіх сферах суспільства, насамперед включаючи мову, мовлення, комунікацію, а також культуру, освіту, науку, громадське життя та сферу трудової діяльності.

Перспектива дослідження – комплексний опис термінів гендерної лінгвістики, що формують її метамову, оскільки на сьогодні відсутня її систематизація й репрезентація у відповідному словнику.

Література:

1. Архангельская А. Сексизм в языке. Olomouc: Univerzita Palackeho, 2011. 326 с.
2. Брус М. П. Загальні жіночі особові номінації в українській мові XVI–XVII століть: словотвір і семантика : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2001. 260 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. С. 1302.
4. Глосарій і тезаурус Європейського інституту з гендерної рівності / Ред. кол. М. Бабак, О. Давліканова, М. Дмитрієва, М. Козир, Л. Компанцева, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслова; оновл. вид. К.: «Вістка», 2021. 170 с.
5. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С. Я. Єрмоленко. К.: Либідь, 2001. 224 с.
6. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. Донецьк: ДонНУ. Т. 3, 2012. 426 с.
7. Ильин Е. П. Пол и гендер. Серия «мастера психологии». СПб.: Питер, 2010. 688 с.
8. Кауфман М., Кімел М. Чоловіки про фемінізм. Київ: Книголав, 2019. 208 с.
9. Кісь О. Гендерні аспекти реклами: сексизм як негативний чинник формування гендерних відносин в Україні. *Практичні аспекти впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Верховної Ради України* / Заг. ред.

О. Суслова. Програма сприяння Парламенту II: Програма розвитку законотворчої політики. Київ: Москаленко О. М. ФОП, 2010. С. 50–70.

10. Космеда Т. А., Карпенко Н. А., Осіпова Т. Ф., Саліонович Л. М., Халіман О. В. Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика: колект. монографія / за наук. ред. проф. Т. А. Космеди. Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.

11. Кочерган М. П. [Рецензія]. Рец. на кн.: Архангельская А. Сексизм в языке. Olomouc: Univerzita Palackeho, 2011. 326 с. *Мовознавство*, 2013. № 5. С. 104–106.

12. Марценюк Т. Чому не варто боятися фемінізму. Київ: Видавничий дім «Комора», 2018. 328 с.

13. Осіпова Т. Невербальна комунікація та своєрідність її виявлення в українському дискурсі: феномен вербалізації невербаліки / наук. ред. Т. А. Космеда. Харків: Вид-во Іванченка І.С. 2019. 388 с.

14. Рекомендація CM/Rec (2019), ухваленої Комітетом міністрів Ради Європи 27 березня 2019 року. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894> (дата звернення: 14.02.2022).

15. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

16. Словник гендерних термінів / укладач З. В. Шевченко. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.

17. Тараненко О. О. Андроцентризм у системі мовних координат і сучасний гендерний рух : монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 112 с.

References:

1. Arhangel'skaya A. Seksizm v yazyke [Sexism in language]. Olomouc: Univerzita Palackeho, 2011. 326 s. [in Russian].
2. Brus M. P. Zahal'ni zhinochi osobovi nominatsiyi v ukraïns'kij movi XVI–XVII stolit': slovotvir i semantyka [General female personal nominations in the Ukrainian language of the XVI – XVII centuries: word formation and semantics] : dys... kand. filol. nauk : 10.02.01. Ivano-Frankivs'k, 2001. 260 s. [in Ukrainian].
3. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoï ukraïns'koyi movy : 250000 [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000] / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. Kyïv, Irpin': Perun, 2005. S. 1302. [in Ukrainian].
4. Hlosariy i tezaurus Yevropeys'koho instytutu z gendernoyi rïvnosti [Glossary and thesaurus of the European Institute for Gender Equality] / Red. kol. M. Babak, O. Davlikanova, M. Dmytryeva, M. Kozyr, L. Kompantseva, K. Levchenko, M. Skoryk, O. Suslova; onovl. vyd. K.: Vistka, 2021. 170 s. [in Ukrainian].
5. Korotkyy tлумachnyy slovnyk lïnhvistychnykh terminiv [A short glossary of linguistic terms] / Za red. S. Ya. Yermolenko. K.: Lybid', 2001. 224 s. [in Ukrainian].
6. Zahnitko A. Slovnyk suchasnoï lïnhvistyky: ponyattya i terminy: u 4 t. [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms]. Donets'k: DonNU. T. 3, 2012. 426 s. [in Ukrainian].
7. Ilin E. P. Pol i gender. Seriya «mastera psihologii» [Sex and gender. A series of "Masters of Psychology"]. SPb.: Piter, 2010. 688 s. [in Russian].
8. Kaufman M., Kimmel M. Choloviky pro feminism [Men about feminism]. Kyïv: Knyholav, 2019. 208 s. [in Ukrainian].
9. Kis' O. Henderni aspekty reklamy: seksyzm yak nehatyvnyy chynnnyk formuvannya hendernykh vidnosyn v Ukraïni [Gender aspects of advertising: sexism as a negative factor in the formation of gender relations in Ukraine]. *Praktychni aspekty vprovadzhennya pryncypu rïvnykh prav ta mozhlyvostey zhïnok i cholovikiv v diyal'nosti Verkhovnoï Rady Ukraïny* [Practical aspects of implementing the principle of equal rights and opportunities for women and men in the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine] / Zah. red. O. Suslova. Prohrama spryyannya Parlamentu II: Prohrama rozvytku zakonotvorchoï polityky [Parliamentary Assistance Program II: Legislative Policy Development Program]. Kyïv: Moskalenko O. M. FOP, 2010. S. 50–70. [in Ukrainian].
10. Kosmeda T. A., Karpenko N. A., Osipova T. F., Salionovych L. M., Khaliman O. V. Henderna lïnhvistyka v Ukraïni: istoriya, teoretychni zasady, dyskursyva praktyka [Gender linguistics in Ukraine: history, theoretical principles, discursive practice]: kolekt. monohrafiya / za nauk. red. prof. T. A. Kosmedy. Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody; Drohobych: Kolo, 2014. 472 s. [in Ukrainian].
11. Kocherhan M. P. [Retsenziya]. Rets. na kn.: Arhangel'skaya A. Seksizm v yazyke [Sexism in language]. Olomouc: Univerzita Palackeho, 2011. 326 s. *Movoznavstvo* [Linguistics], 2013. № 5. S. 104–106. [in Ukrainian].
12. Martsenyuk T. Chomu ne varto boyatysya feminizmu [Why not be afraid of feminism]. Kyïv: Vydavnychy dim «Komora», 2018. 328 s. [in Ukrainian].
13. Osipova T. Neverbal'na komunikatsiya ta svoyeridnist' yïyi vyyavlennya v ukraïns'komu dyskursi: fenomen verbalizatsiyi neverbaliky [Non-verbal communication and the uniqueness of its manifestation in the Ukrainian discourse: the phenomenon of verbalization of non-verbalics] / nauk. red. T. A. Kosmeda. Kharkiv: Vyd-vo Ivanchenka I.S. 2019. 388 s. [in Ukrainian].
14. Rekomendatsiya CM/Rec (2019), ukhvalenoyi Komitetom ministriv Rady Yevropy 27 bereznia 2019 roku [Recommendation CM / Rec (2019), adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 27 March 2019]. URL: <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894> (data zvernennya: 14.02.2022). [in Ukrainian].
15. Selivanova O. Suchasna lïnhvistyka: terminolohichna entsyklopediya [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K, 2006. 716 s. [in Ukrainian].
16. Slovnyk hendernykh terminiv [Dictionary of gender terms] / ukladach Z. V. Shevchenko. Cherkasy: vydavets' Chabanenko Yu., 2016. 336 s. [in Ukrainian].
17. Taranenko O. O. Androtsentryzm u systemi movnykh koordynat i suchasnyy hendernyy rukh [Androcentrism in the system of language coordinates and modern gender movement] : monohrafiya. Kyïv: Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2021. 112 s. [in Ukrainian].

Отримано: 15 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 22 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 24 лютого 2022 р.

e-mail: antonia43@ukr.net

abc_star@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-316-320

Плечко А. А., Денисевич О. В. Вірування про середньополіську вишивку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 316–320.

УДК: 811.161.2:81

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4739-0750>

Web of Science Researcher ID: B-4150-2018

Плечко Антоніна Андріївна,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри іноземних мов,
Поліський національний університет, Житомир

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5419-5953>

Web of Science Researcher ID: C-6910-2016

Денисевич Олена Вікторівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретичної та прикладної лінгвістики,
Державний університет «Житомирська політехніка»

ВІРУВАННЯ ПРО СЕРЕДНЬОПОЛІСКЬКУ ВИШИВКУ

У статті йдеться про специфіку сучасного стану побутування середньополіських вірувань про вишивку. На прикладі діалектних текстів, зібраних методом польового дослідження, авторки розглядають символіку орнаментів середньополіської вишивки: рослинні, тваринні та геометричні символи; способи та об'єкти вишивання. Для досягнення мети – проаналізувати та узагальнити матеріали сучасних досліджень про вишивку; здійснити семантичний аналіз уявлень про народну вишивку у традиційній культурі Середнього Полісся, було поставлено такі завдання: здійснити системний опис номінації культурних текстів, пов'язаних із народною вишивкою, записаних в середньополіському діалекті; класифікувати матеріал досліджуваної тематичної групи, виокремити основні лексико-семантичні групи; визначити основні мотиви, що формують культурні тексти середньополіських вірувань про вишивку.

Визначено характерні мотиви середньополіської вишивки: мотив поклоніння чотирьом стихіям, мотив поклоніння рослинам, мотив поклоніння тваринам, зокрема птахам. Складено матеріал досліджуваної тематичної групи лексики «середньополіська вишивка», виокремлено основні лексико-семантичні групи: ЛСГ назви осіб, що займаються вишиванням; ЛСГ назви атрибутивних ознак вишивки; ЛСГ назви символіки орнаментів вишивки; ЛСГ назви способів вишивання; ЛСГ назви об'єктів вишивання; ЛСГ назви обрядових дій, пов'язаних з вишиванням тощо. Найбільш розгалуженими є три ЛСГ: в межах ЛСГ назви атрибутивних ознак вишивки виокремлено дрібніші підгрупи номенів: лексико-семантична мікрогрупа (ЛСМГ) назви кольорів ниток для вишивки, ЛСМГ назви якісної характеристики вишиванок; в ЛСГ назви символіки орнаментів вишивки також є підгрупи: ЛСМГ назви рослинної символіки вишивки, ЛСМГ назви тваринної символіки вишивки, ЛСМГ назви геометричної символіки вишивки тощо. ЛСГ назви обрядових дій, пов'язаних з вишиванням має систему підгруп: ЛСМГ назви процесу вишивання, ЛСМГ назви заборон, пов'язаних з вишиванням.

Ключові слова: вишивка, Середнє Полісся, мотиви, символіка орнаментів вишивки, тематична група лексики, лексико-семантична група, лексико-семантична підгрупа.

Antonina Plechko,
PhD in Philology,
Senior lector of the Department of Foreign Languages,
Polissya National University, Zhytomyr

Olena Denysevych,
PhD in Philology,
Assistant professor of Theoretical and Applied Linguistic Department,
State University «Zhytomyr Polytechnic»

BELIEFS ABOUT MIDDLE POLISSYA EMBROIDERY

The article deals with the specifics of the current state of existence of Central Polish beliefs about embroidery. Using the example of dialect texts collected by Field Research, the authors consider the symbolism of ornaments of Central Polish embroidery: plant, animal and geometric symbols; methods and objects of embroidery. To achieve this goal, analyze and summarize the materials of modern research on embroidery; to carry out a semantic analysis of ideas about folk embroidery in the traditional culture of Middle Polissya, the following tasks were set: to carry out a systematic description of the nomination of cultural texts related to folk embroidery, recorded in the middle Polissya dialect; to single out the material of the thematic group under study, to identify the main lexical and semantic groups; to determine the main motives that form the cultural texts of Middle Polissya beliefs about embroidery.

The characteristic motifs of Central Polissya embroidery are determined: the motif of worship of the four elements, the motif of worship of plants, the motif of worship of animals, in particular birds. The material of the studied thematic group of vocabulary of Middle Polissya vyshyvka is classified, the main lexical and semantic groups (LSG) are identified: LSG names of persons engaged in embroidery; LSG names of attribute features of embroidery; LSG names of symbols of embroidery ornaments; LSG names of embroidery methods; LSG names of embroidery objects; LSG names of ritual actions related to embroidery and the like. The most extensive are three LSGs: within the LSG names of attribute features of embroidery, smaller subgroups of nomenclatures are distinguished: lexical-semantic MicroGroup (LSMG) names of colors of threads for embroidery, LSMG names of qualitative characteristics of embroidery; in LSG names of symbols of embroidery ornaments, there are also subgroups: LSMG names of plant symbols of embroidery, LSMG names of animal symbols of

embroidery, LSMG names of geometric symbols of embroidery, etc. LSG names of ritual actions related to embroidery has a system of subgroups: LSG names of the embroidery process, LSG names of prohibitions related to embroidery.

Keywords: embroidery, Middle Polissya motifs, symbolism of embroidery ornaments, thematic vocabulary group, lexical-semantic group, lexical-semantic subgroup.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві вже нікого не здивує поява на роботі, навчанні, громадських місцях у вишиванці. Готуючись до різноманітних урочистостей (весілля, хрестини, дні народження), українці, не задумуючись, віддають перевагу таким подарункам: вишитий одяг, рушник, скатертина, серветки та інші різновиди домашнього текстилю. Вишивка та орнамент здавна привертала до себе увагу жінок, дівчат на виданні, професійних майстринь, дизайнерів, етнографів, істориків, письменників та продовжують й сьогодні цікавити громадян України. Часто вишиті рушники та одяг передавались в родині із покоління в покоління як сімейна реліквія, як національна святиня, що символізує зв'язок багатьох поколінь. І хоча вишивці та вишиванкам присвячено низку публіцистичних, художніх, історико-етнографічних, лінгвістичних розвідок, розгляд середньополіської вишивки у семантичному аспекті достатньою мірою не здійснювався. Саме цим обумовлений вибір нашої проблематики.

Мета і завдання статті. Мета розвідки – проаналізувати та узагальнити матеріали сучасних досліджень про вишивку; здійснити семантичний аналіз уявлень про народну вишивку у традиційній культурі Середнього Полісся. Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі завдання: здійснити системний опис номінації культурних текстів, пов'язаних із народною вишивкою, записаних в середньополіському діалекті; класифікувати матеріал досліджуваної тематичної групи, виділити основні лексико-семантичні групи; визначити основні мотиви, що формують культурні тексти середньополіських вірувань про вишивку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вишивка ставала об'єктом досліджень багатьох етнографів та лінгвістів: С. Андрусів, Ю. Багаліка, М. Богачевська-Хомяк досліджували вишивку як символічну систему знаків в традиційній етнокulturі (Андрусів, 2004); Л. Булгакова – етнокультурну характеристику народної вишивки Поділля к. XIX – I пол. XX ст. тощо (Булгакова, 2000); Х. Вовк, О. Воропай – як оздоблення чоловічого та жіночого одягу (Вовк, 1995; Воропай, 1993: 510–541), Ю. Дерев'янка, С. Пазиніч, О. Пономарьов – значення рушника в житті українців та ціннісний код на них – вишивку (Дерев'янка, 2012); С. Іванова – народні символи у вишивці (Іванова, 2019); О. Ковалевський проаналізував історію української народної вишивки, її символіку та техніку вишивання в різних регіонах України (Ковалевський, 2004); Н. Кардаш – семантику української вишивки у декоруванні сучасного одягу (Кардаш, 2014); Ю. Мельничук – семантику українських вишитих рушників (Мельничук, 2004); Д. Сабол – етнокультурне семантичне значення української народної вишивки та її психологічний феномен (Сабол, 2013); Е. Щербина – терміносистему української народної вишивки (Щербина, 2010); А. Шевчук – особливості вишивки Житомирщини кінця XX ст. (Шевчук, 1991); М. Шкода – українську вишиванку як абстрактно-знакову систему символів (Шкода, 2007).

Методи дослідження. Основним методом дослідження було обрано *описовий*, за допомогою якого репрезентовано зібраний методом *польового дослідження* матеріал діалектних текстів.

Джерельним підґрунтям дослідження слугували власні польові записи, зроблені автором А. Плечко у 55 середньополіських говірках Житомирщини, півночі Рівненщини та Київщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вишивка – класичний вид українського народного мистецтва, який виступає в різноманітних варіантах: прикраса тканин одягу, інтер'єрного та обрядового призначення (Щербина, 2010: 79). Досліджуючи психологічний феномен української народної вишивки, Д. Сабол та Л. Булгакова окреслюють семантику цього поняття як заковану у знаково-символічних графах міфопоетичну картину світу наших предків, відтворену впродовж віків щораз іншими матеріалами і техніками (Сабол, 2013: 178). Дослідник української вишивки Ю. Мельничук вважає, що поняття «вишиванка» було відсутнє у мовленні українців до XX століття та набуло поширення лише в середині XX століття. Етнічна вишивка – це не просто прикраса, а закована мова (Пустіва, 2021: 1). З етнокультурного погляду В. Жайворонка вишивка – народне ремесло нашивання на тканину або шкіру візерунків нитками, бісером тощо; узорами обрамляли сорочки, фартухи, скатертини, верхній одяг, рушники, простирадла, серветки тощо; використовували різнокольорові нитки, забарвлені природними барвниками; також вишитий таким чином предмет (Жайворонко, 2007: 88). Словник української мови подає таку семантику семи вишивки – 1. 'вишитий на чому-небудь візерунок'; 2. 'те саме, що вишивання – дія за значенням вишивати; вишитий предмет або той, що вишивається' (Бусел, 2009: 161).

Українці, як і багато інших народів світу, у вишивках донесли до сьогодення свою давню культуру. І в кожному регіоні України вишивка має свої особливості. В традиційних орнаментах України існує багатокольорна, двокольорна та однокольорна вишивка. Результати нашого опитування респондентів свідчать про поширену традицію двокольорної середньополіської вишивки: *чорним і червоним* в усіх населених пунктах Середнього Полісся. Більшість говірок вживають лексему *червоний* (40 н.п. – 73 %), частина респондентів вживають лексему *красний* (н.п. 5, 11, 15, 16, 18, 19, 22, 25, 29, 46, 47, 48, 52, 53, 54 – 27 %). Деякі інформанти більш детально пояснювали вибір кольору: *сорочка вишита чорними нитками – це постова, у н'їст не м'она червоних кол'ор'їу вишиват'* (н.п. 27). Поодинокі фіксували різнобарвність ниток, які використовують для вишивання, особливо у теперішній час: *їе вишите б'їлим* (н.п. 27); *голубе, н'їм р'озовен'ке* (н.п. 28); *їс'ак'їми, ал'е чорним і червоним бол'їшинство* (н.п. 34); *їе з'їре їс'ак'їїе цв'ет'а* (н.п. 36); *не було їче р'їзних, кол'ор'ів'ї п'їзно з'їавїїлиїс'* (н.п. 41). Окрім того поліщуки наголошували, що *нитки були кат'їшков'ї* (н.п. 2); *нитк'ї з'ї'ону* (н.п. 26). Представлені в текстах прикметники становлять лексико-семантичну групу **назви атрибутивних ознак вишивки**. Цікаве тлумачення семантики кольорів, які використовують при декоруванні одягу, пропонує дослідниця Н. Кардаш: чорний колір, як антипод білого, вбирає в себе енергію, інформацію; це колір землі, багатства, урочистості. А червоний колір є сильним, випромінює енергію, його захисна функція неперевершена (Кардаш, 2014: 61). Дослідник Ю. Мельничук зауважує, що основні кольори української вишивки: червоний, чорний, синій та жовтий можна співставити з чотирма стихіями: червоний – вогонь, жовтий – земля, синій – повітря, вода, чорний – яйце, еліпс – символ життя (див. Пустіва, 2021: 3). В кольористиці середньополіської вишивки простежуємо **мотив поклоніння чотирьом стихіям**.

Важливою ознакою вишивки є символи, де кожна окрема лінія, фігура, число чи квітка мали своє значення (Кардаш, 2014: 59). Розшифрування текстів нашого дослідження дозволяє виокремити у віруваннях про середньополіську вишивку рослинні символи, тваринні символи, геометричні символи тощо.

Рослинні символи представлені окремими назвами: *кв'ітка*'і (н.п. 8, 9, 10, 11, 12, 30, 41, 44, 45, 48); *кв'ітка*'і (н.п. 14, 34, 35, 52); *кв'іти* (н.п. 50); *кв'іточка*'і (н.п. 2, 4, 28); *кв'іточка*'і (н.п. 21); *кв'ітка* (н.п. 19, 40, 43, 53); *цв'ітами* (н.п. 15); *рослини* (н.п. 3); *дерево чи вазон* (н.п. 27); *колоск*'і (н.п. 39); *в'іноград і листк*'і (н.п. 44); й словосполученнями: *чорним* [кольором] *кор'ін'а, стебл*о, *червона кв'ітка* (н.п. 3); *ліс'т'а дуба, берізи* (н.п. 9); *мак бол'ш вишивал*'і (н.п. 26); *бук'іти кв'іток* (н.п. 31). В основі використання рослинного орнаменту в середньополіській вишивці простежуємо **мотив поклоніння рослинам**. Дослідник Ю. Мельничук припускав, що зображення рослин у вишивці символізує едемську флору, пам'ять душ про рай (див. Пустіва, 2021: 2).

Тваринні символи репрезентують лексеми: *пташк*'і (н.п. 4, 25, 30, 44); *пташечк*'і (н.п. 28); *п'єн'ік*'і (н.п. 5); *п'іуник*'і (н.п. 25); *курок*'і (н.п. 5); *голуби* (н.п. 34); *кон*'і (н.п. 5); *гороб'їк*'і *вс'як*'і (н.п. 41); словосполучення: *пташок на рушниках* (н.п. 9). Фіксували й цілі тексти про це: *тварин мало на вишивках: к'іт – то домашній очак, і к'ін', його голову – т'аглова сила, пташків – сн'ігур'ї, йак л'убів – нара, лебед'і* (н.п. 3). Використання тваринних символів у вишивці дає підстави виокремити **мотив поклоніння тваринам, зокрема птахам**. Досліджуючи зооморфну орнаментику, С. Іванова зауважує, що надзвичайний інтерес до птахів існує з погляду етнокультурних традицій українців, зокрема вважалося, що птах символізує людську душу і птахи допомагають людям у битвах, хліборобській праці, мисливстві, родинному житті тощо (Іванова, 2019: 3).

Геометричні символи репрезентовано поодинокими назвами: *орнамент*и (н.п. 11, 14, 25, 27); *в'ізерунк*'і (н.п. 36); *кривул'к*'і (н.п. 9, 28, 38); *кривул'ї, хв'ігурк*'і (н.п. 22); *хатк*'і (н.п. 21); *полосочк*'і (н.п. 24, 47); *дорожк*'і (н.п. 24); *куб'ік*'і (н.п. 24); *смужка, кружечок, кривул'ка* (н.п. 38); *хвил'к*'і (н.п. 39); словосполученнями: *геометричний орнамент* (н.п. 3, 41); реченнями: *полоска чорна і красна. Коліс'ток і полоск'і, узор* (н.п. 29); *узорі в основному геометричні* (н.п. 37); *хвил'аста л'ін'їа покол'ін'* (н.п. 43). Символіка геометричного орнаменту сягає язичницьких вірувань наших предків часів палеоліту, коли все в природі підкорювалось чотирьом стихіям: воді, вогню, землі, повітрю тощо (Кардаш, 2014: 60). Тому використання геометричного орнаменту вишивки презентує **мотив поклоніння чотирьом стихіям**.

Також в оповідях поліщуків є описи про незвичайні узорі сучасності: *Бачила узор – могилу і хрест* (н.п. 13); *це болгарск'ї орнамент – б'їлоїу нїткоюу хрестиком* (н.п. 13). Окрім того фіксувалась загальна відповідь без пояснень: *узорі вишивал*'і (н.п. 1, 10, 15, 19, 39); *узорі українск'їе* (н.п. 2); *природу живу* (н.п. 35); *хрестики вишивали, що кому нравилось* (н.п. 36); *птах'ів, тварин вишивали* (н.п. 40); *карт'їни вишивали* (н.п. 44); *узорі і ікони здавна, килими* (н.п. 46). Досліджуючи вишивку Житомирщини у 90-х роках ХХ ст. А. Шевчук зазначала, що майже для всіх регіонів Полісся характерні червоно-чорні геометричні та рослинні орнаменти (Шевчук, 1991: 24).

Поодинокі інформанти пояснювали семантику символів, які вишивали: *булі р'їзн'ї вишивки: чолов'їчк'ї держаца за руки – то оберіги, а вишите дерево чи вазон – це древо жит'а* (н.п. 27). Ю. Мельничук виокремлював в українській вишивці окремим розділом антропоморфну символіку – зображення людей (див. Пустіва, 2021: 2). Дослідниця С. Іванова детально описала символіку Древа Життя: «Дерево життя – це зв'язок світу земного з небесним, філософське осмислення категорії вічності – минулого, сучасного і майбутнього. Дерево утримує на своїх вітах увесь світ, тому воно вважається символом перемоги життя над смертю, наші предки поклонялись йому» (Іванова, 2019: 3). Науковиця А. Шевчук відзначала два варіанти вишивання Древа життя поліщуками в к. ХХ ст: 1) вишивання Древа життя, коли воно починає рости із землі й поступово вгору розгалужується; 2) коли Дерево життя проростає із зернини (символіка жіночого начала, плодючості) (Шевчук, 1991: 25–26). Лексеми на позначення рослинної, тваринної та геометричної символіки середньополіської вишивки становлять лексико-семантичну групу **назви символіки орнаментів вишивки**.

Заборони щодо вишивання конкретних образів стосувались Бога та Матері Божої: *не вишивал'ї Божу Мат'ір* (н.п. 1, 2, 50); *не вишивал'ї Бож'ї образі* (н.п. 3, 9, 12); *н'їхто не шїї ікони* (н.п. 23); *не вишивали божество:ого* (н.п. 7); *Божого* (н.п. 13, 14, 18, 19, 20, 22, 24, 32, 33, 43, 44; 49, 52, 53, 54); *Бог*а (н.п. 17, 21, 28); також небесних світил: *н'ї зор'ї, н'ї мєс'яц, н'ї сонце* (н.п. 2, 3, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 46, 48, 49, 50, 52, 52, 53, 54). При цьому респонденти мотивували заборону вишивати Божий образ: *це св'ятотїцтво* (н.п. 3); *а ран'їше Божє вишиват' заборон'али. Н'є можна йїй порт'їт' л'їца* (н.п. 4); *теп'єр вишиваїут' ікону Божоїї Матер'ї, Спас'їт'ел'а, а ран'їше такого не було, не мона було* (н.п. 6); *кол'їс'н'є вишивал'ї, казал'ї, шо н'є треба Божу Мат'єр вишиват', колот' голкам'ї йейє образ. Хай буде намал'оване, а теп'єр усє вишиваїут на Паску* (н.п. 10); *Божє не нашивали, бо портр'єтоу не було див'їца [зразка вишиванки]* (н.п. 16); *ран'їш не вишивали, а зєре вишиваїут Божє: вишивали старовїн'їми л'їтерами С і Б, його в'їшали на образі і моїлас'ї: «С'ватїй Божє, С'ватїй безсмертний, помїлуй нас. С'ватому Дїху і нїн'ї, і пр'їсно, і нав'їки в'їк'їв. Ам'їн'»*. То це колїшн'їми л'їтерами – С'ватїй Божє (н.п. 27); *зєраз вишиваїут Божу Мат'ір, так не треба не за шо, бо ж вона буде вал'їца йак трапка, х'їба йейє заст'єклїт'*. Не мона, щоб на рушник вишивали (н.п. 28); *не вишивали Божє, бо то гр'єх* (н.п. 30); *не шїли, йак нашиваїєш Бога, голкою порєш* (н.п. 38); *не вишивали Бога, бо не дозвол'али, бо ти не гідний, да і хто змал'їє його, тоді й мови такоїї не було. Ми до того не л'єзли: до нєба, небєсного* (н.п. 41); *н'є було пон'ат'їа вишиват' ікони* (н.п. 47); *не дозвол'али Божий образ шит'* (н.п. 48); *не вишивали Божого, казалі, шо воно недоступно, бо ти можєш зробіт' не так, то буде неправ'їлно* (н.п. 49); *вє вишивали, а образ Божоїї Матер'ї не мона було чепат', не полїжено* (н.п. 51); або пояснювали заборону вишивання через культ небесних світил: *не вишивали сонце, м'їс'яц, зор'ї, то с'ватє, його не мона колот'* (н.п. 25); спорадично респонденти уточнювали: *на ікон'ї над Богом сонце вишиваїут, круг* (н.п. 29); *ток'ї на рушнику слова «Христос воскрес»* (н.п. 55).

Учасниками обряду вишивання споконвіку були й залишаються жінки, наприклад, за словами інформантів, *моїа мати* (н.п. 31). При цьому поліщуки віддають перевагу особливим способам вишивання: *хрестиком* (н.п. 10, 25, 31, 34, 36); *глад'у* (н.п. 31). Свого часу А. Шевчук відзначала, що на Житомирщині 90-х рр. ХХ ст. домінують рушники, вишиті хрестиком, хоча вишивальниці Полісся знали й інші способи вишивання: клітка, литва, напівхрест, зерновий вивід тощо (Шевчук, 1991: 25). Техніку української вишивки детально описав дослідник Ю. Мельничук: шиття хрестиком дуже давнє, відоме

з дохристиянських ведичних часів, прийшло із Західної Європи, а шиття гладдю – з Азії, при цьому шиття хрестиком настільки прижилося у вишивці, що знищило інші традиційні українські шви, яких було понад 300 способів (див. Пустива, 2021: 3). Лексеми на позначення способів вишивання становлять ЛСГ **назви способів вишивання**. Об'єктом вишивання у Середньому Поліссі ставали предмети домашнього текстилю: *зав'єск'ї* (н.п. 7); *зав'єск'ї* (н.п. 29); *рушник'ї* (н.п. 7, 16, 26, 29); *рушн'їк'ї* (н.п. 9, 11, 15, 47); *рушникі* (н.п. 35, 45); *повійетка, що накривалася' образі* (н.п. 26); *кóхточк'ї* (н.п. 7); *сорочк'ї* (н.п. 9, 11, 16, 41, 43); *рубашечку* (н.п. 47); *подушк'ї* (н.п. 11); *фарту́х* (н.п. 43); *ман'їшк'ї подóл* (н.п. 54). Ці іменники становлять ЛСГ **назви об'єктів вишивання**. Нашивали не лише, для користування у побутових справах, а й для ворожіння: *але шїли й так'є, щоб пóтім вихóдит' до зóрок, до м'єс'аца* [з тим вишитим рушником] (н.п. 16).

Описуючи ритуальні дії, пов'язані з процесом вишивання, респонденти використовують дієслова та дієслівні конструкції: *вишивáли* (н.п. 3, 7, 13, 15, 16, 23, 24, 27, 31, 36, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 51, 55); *вишивáл'ї* (н.п. 1, 2, 4, 5, 8, 9, 10, 11, 15, 18, 47, 53, 54); *вишивáють* (н.п. 6, 10, 27, 28, 29); *вишивáють'* (н.п. 37, 39, 50); *нашивáли* (н.п. 16); *шїли* (н.п. 16, 45); *тréба вишивáт* (н.п. 10); *мóна булó вишивáт'* (н.п. 49); *не вишивáли* (н.п. 3, 7, 12, 13, 14, 16, 19, 21, 24, 25, 27, 29, 30, 32, 33, 35, 40, 41, 43, 44, 49, 52); *не вишивáл'ї* (н.п. 1, 5, 8, 9, 10, 18); *не вишивáл'їс'а* (н.п. 50); *не полóжено* (н.п. 51); *вишивáт' заборон'áли* (н.п. 4); *не мóна булó* (н.п. 6, 33); *не розр'єшенó булó вишивáт'* (н.п. 12); *не тréба булó вишивáт'* (н.п. 21); *н'є булó пон'áт'їя вишивáт'* (н.п. 47); дієприкметники: *вишита* (н.п. 27), *вишите* (н.п. 38). Ці лексеми становлять ЛСГ **назви обрядових дій, пов'язаних з вишиванням**.

Описуючи середньополіську вишивку, респонденти зосереджувались і на змінах у символіці сучасної вишивки порівняно з минулим часом: *йак на Пáску ўсе вишивáють' зáре: і зóрочк'ї, і сóнце, а рáн'ше тóк'ї ўзóр, пон'áт'їя не булó ікóну* (н.п. 37); *тепéр вишивáють' образі, за дáвн'є не знáйу* (н.п. 39).

Висновки та перспективи дослідження. Нове тисячоліття внесло зміни у сприйняття вишивки українцями, зокрема й поліщуками: вона все більше стає для нашого народу символом національної єдності та приналежності до українського народу, водночас перестає трактуватися як оберег людини. Середньополіські вірування про вишивку фіксують збереження рослинної, тваринної та геометричної символіки у вишивці. З усіх способів вишивання збереглося лише два: хрестиком та гладдю. Визначено характерні мотиви середньополіської вишивки: *мотив поклоніння чотирьом стихіям, мотив поклоніння рослинам, мотив поклоніння тваринам, зокрема птахам*.

Аналіз культурних текстів про середньополіську вишивку дозволив нам з ТГЛ «середньополіська вишивка» виокремити лексико-семантичні групи: ЛСГ назви осіб, що займаються вишиванням; ЛСГ назви атрибутивних ознак вишивки; ЛСГ назви символіки орнаментів вишивки; ЛСГ назви способів вишивання; ЛСГ назви об'єктів вишивання; ЛСГ назви обрядових дій, пов'язаних з вишиванням тощо. У межах деяких ЛСГ можемо виокремити дрібніші підгрупи – лексико-семантичні мікрогрупи (ЛСМГ). Серед 6 лексико-семантичних груп, які становлять ТГЛ «середньополіська вишивка», найбільш розгалуженими є три ЛСГ: в межах ЛСГ назви атрибутивних ознак вишивки виокремлюємо дрібніші підгрупи номенів: ЛСМГ *назви кольорів ниток для вишивки*, ЛСМГ *назви якісної характеристики вишиванок*; в ЛСГ назви символіки орнаментів вишивки також є підгрупи: ЛСМГ *назви рослинної символіки вишивки*, ЛСМГ *назви тваринної символіки вишивки*, ЛСМГ *назви геометричної символіки вишивки* тощо. ЛСГ назви обрядових дій, пов'язаних з вишиванням має систему підгруп: ЛСМГ *назви процесу вишивання*, ЛСМГ *назви заборон, пов'язаних з вишиванням*.

Наша розвідка не претендує на вичерпність теми, це лише спроба зробити екскурс в проблему, що знайде вирішення в майбутньому.

Список обстежених населених пунктів:

1. с. Виступовичі Овруцького р-ну **Житомирської області**; 2. с. Гошів Овруцького р-ну; 3. с. Журба (Невгоди) Овруцького р-ну; 4. с. Ігнатів Овруцького р-ну; 5. с. Красилівка Овруцького р-ну; 6. с. Пішаниця Овруцького р-ну; 7. с. Потаповичі Овруцького р-ну; 8. с. Сорочень Овруцького р-ну; 9. с. Тхорин Овруцького р-ну; 10. с. Чабан Овруцького р-ну; 11. с. Черевки Овруцького р-ну; 12. с. Стирти Черняхівського р-ну; 13. с. Пиріжки Малинського р-ну; 14. с. Чоповичі Малинського р-ну; 15. с. Білокорівці Олевського р-ну; 16. с. Кишин Олевського р-ну; 17. с. Перга Олевського р-ну; 18. с. Радовель Олевського р-ну; 19. с. Устинівка Олевського р-ну; 20. с. Бовсуні Лугинського р-ну; 21. с. Літки Лугинського р-ну; 22. с. Червона Волака Лугинського р-ну; 23. с. Куліші Ємільчинського р-ну; 24. с. Медведове Ємільчинського р-ну; 25. с. Миколаївка Ємільчинського р-ну; 26. с. Рясне Ємільчинського р-ну; 27. с. Середи Ємільчинського р-ну; 28. с. Лозниця Народицького р-ну; 29. с. Рудня Базарська Народицького р-ну; 30. с. Селець Народицького р-ну; 31. с. Христинівка Народицького р-ну; 32. с. Межирічка Радомишльського р-ну; 33. с. Вишевичі Радомишльського р-ну; 34. с. Дубовик Радомишльського р-ну; 35. с. Облітки Радомишльського р-ну; 36. с. Потіївка Радомишльського р-ну; 37. с. Мелені Коростенського р-ну; 38. с. Мойсіївка Коростенського р-ну; 39. с. Рудня Коростенського р-ну; 40. с. Рудня Ушомирська Коростенського р-ну; 41. с. Сарновичі Коростенського р-ну; 42. с. Курчиця Новоград-Волинського р-ну; 43. с. Рижани Володарсько-Волинського р-ну (зараз Хорошівського р-ну); 44. с. Кухарі Іванківського р-ну **Київської області**; 45. с. Мар'янівка Поліського р-ну; 46. с. Дитятки Чорнобильського р-ну; 47. с. Машеве Чорнобильського р-ну (зараз переселене в с. Лукаші Барашівського р-ну); 48. с. Берестя Дубровицького району **Рівненської області**; 49. с. Яполоть Костопільського району; 50. с. Липки Гошанського району; 51. с. Чудель Сарненського району; 52. с. Яцковичі Березнівського району; 53. с. Борове Рокитнянського району; 54. с. Глинне Рокитнянського району; 55. с. Дроздинь Рокитнянського району.

Література:

- Андрусів С., Багаліка Ю., Богачевська-Хомяк М. та ін. Побут і дозвілля українки в традиційній етнокультурі. *Українки в історії* / за ред. Борисенко В. Київ : Либідь, 2004. С. 19–26.
- Булгакова Л. П. Етнокультурна характеристика народної вишивки Поділля (кінець XIX– 30-ті роки XX ст.): автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.05 – етнологія. НАН України, Інститут українознавства ім. Крип'якевича, інститут народознавства. Львів, 2000. 20 с.
- Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2009. 1736 с.
- Вовк Х. Жіноча одяг / *Студії з української етнографії та антропології*. Київ : Мистецтво, 1995. С. 127–149.
- Воропай О. Зв'язки нашого народу: етнографічний нарис. Київ : Оберіг. Т. II, 1993. 448 с.
- Дерев'яно Ю. П., Пазиніч С. М., Пономарьов О. С. Загадкові чари українських рушників / Естетичні ідеали культурної спадщини народу: монографія. Харків : Раритети України, 2012. С. 214–221.
- Жайворонок В. Українська етнологістика. Нариси : навчальний посібник. Відп. ред. Г. П. Півторак. Київ : Довіра, 2007. 262с.

8. Иванова С. М. Народні символи у вишивці. 2019. С. 1–7. URL: <https://vseosvita.ua/user/id14933>
9. Кардаш Н.В. Використання семантики української вишивки у декорванні сучасного одягу. *Наукові записки Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія: Педагогічні та історичні науки. 2014. Вип. 122. С. 54–64.
10. Ковалевський О. В. Українська вишивка. Рушники. *Українські традиції*. Харків : ФОЛІО, 2004. С. 404–407.
11. Мельничук Ю. О. Семантика українських вишитих рушників. *Народне мистецтво*. 2004. №3–4. С. 5–10.
12. Пустіва В. Не просто прикраса, а закодowana мова... Інтерв'ю регіональної редакції Depo. Вінниця з Юрієм Мельничуком. 20 травня 2021 рік. URL: <http://vn.depo.ua/ukr/vn/ne-prosto-prikrasa-a-zakodovana-mova-intervyu-z-doslidnikom-ukrainskoi-vishivki-202105201323032>
13. Сабол Д. М. Психологічний феномен української народної вишивки. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2013. Вип. 4. С. 172–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2013_4_16.
14. Шевчук А. Особливості вишивки на Житомирщині. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1991. № 5. С. 24–27.
15. Шкода М. Н. Традиції і свята українського народу. Донецьк: ТОВ ВКФ БАО, 2007. С. 171–182.
16. Щербина Е. Б. Українська народна вишивка і її терміносистеми. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство*. Архитектура. Харків, 2010. № 1. С. 79–80.

References:

1. Andrusiv S., Bahalika Yu., Bohachevs'ka-Khomyak M. ta in. (2004). Pobut i dozvil'ya ukrayinky v tradytsiyniy etnokul'turi [Life and leisure of Ukrainian women in traditional ethnoculture]. *Ukrayinky v istoriyi [Ukrainian women in History]*, 19–26 [in Ukrainian].
2. Bulhakova L. P. (2000). Etnokul'turna kharakterystyka narodnoyi vyshyvky Podillya (kinets XIX – 30-ti roky XX st.) [Ethnocultural characteristics of folk embroidery of the Podillya (late XIX-30s of the XX century): avtoreferat dysertatsii na здobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spets. 07.00.05 – etnolohiia. NAN Ukrainy, Instytut ukrainoznavstva im. Kryp'yakevycha, instytut narodoznavstva. L'viv, p. 20 [in Ukrainian].
3. Busel V. T. (2009). Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukayins'koyi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, p. 1736 [in Ukrainian].
4. Vovk Kh. (1995). Zhinocha odezha [Women's clothing]. *Studiyy z ukayins'koyi etnografii ta antropolohii [Studies in Ukrainian ethnography and anthropology]*. Kyiv, 127–149 [in Ukrainian].
5. Voropai O. (1993). Zvychai nashoho narodu: etnografichni narys [Customs of our people: ethnographic essay]. Kyiv, p. 448 [in Ukrainian].
6. Derev'yanko Yu. P., Pazynich S. M., Ponomar'ov O. S. (2012). Zahadkovi chary ukayins'kykh rushnykyv [Mysterious charms of Ukrainian towels]. *Estetychni idealy kul'turnoyi spadshchyny narodu: monohrafiya. [Aesthetic ideals of cultural heritage of the people]*, Kharkiv: Raryety Ukrainy, 214–221 [in Ukrainian].
7. Zhayvoronok V. (2007). Ukayins'ka etnolinhvistyka [Ukrainian ethnolinguistics]. *Narysy: navch. posib*. Kyiv: p. 262 [in Ukrainian].
8. Ivanova S. M. (2019) Narodni symvoly u vyshyvtsi [Folk symbols in embroidery], 1–7. URL: <https://vseosvita.ua/user/id14933> [in Ukrainian].
9. Kardash N.V. (2014). Vykorystannya semantyky ukayins'koyi vyshyvky u dekoruvanni suchasnoho odyahu [The use of semantics of Ukrainian embroidery in the decoration of modern clothing]. *Naukovi zapysky Natsional'noho pedahohichnoho universytetu im. M. P. Dragomanova. Ser. : Pedahohichni ta istorichni nauky*. 122, 54–64 [in Ukrainian].
10. Kovalevs'kyy O.V. (2004). Ukayins'ka vyshyvka. Rushnyky [Ukrainian embroidery. Towels]. *Ukayins'ki tradytsii [Ukrainian traditions]*. Kharkiv: FOLIO, 404–407 [in Ukrainian].
11. Mel'nychuk Yu. O. (2004). Semantyka ukayins'kykh vyshytykh rushnykyv [Semantics of Ukrainian embroidered towels]. *Narodne mystetstvo [Folk Art]*. №3–4, 5–10 [in Ukrainian].
12. Pustiva V. (2021) Ne prosto prykrasa, a zakodovana mova... Interv'yu rehional'noyi redaktsiyi Depo [Not just a decoration, but a coded language... Interview of the regional edition of Depo]. URL: <http://vn.depo.ua/ukr/vn/ne-prosto-prikrasa-a-zakodovana-mova-intervyu-z-doslidnikom-ukrainskoi-vishiv-202105201323032> [in Ukrainian].
13. Sabol D. M. (2013). Psykholohichnyy fenomen ukayins'koyi narodnoyi vyshyvky [Psychological phenomenon of Ukrainian folk embroidery]. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky [Psychological sciences: problems and achievements]*. Vyp. 4, pp. 172–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2013_4_16 [in Ukrainian].
14. Shevchuk A. (1991). Osoblyvosti vyshyvky na Zhytomyrshchyni [Features of embroidery in Zhytomyr region]. *Narodna tvorchist' ta etnografiya [Folk art and ethnography]*, № 5, 24–27 [in Ukrainian].
15. Shkoda M. N. (2007). Tradytsii i svyata ukayins'koho narodu [Traditions and holidays of the Ukrainian people]. Donetsk: TOV VKF BAO, 171–182 [in Ukrainian].
16. Shcherbyna E. B. (2010). Ukayins'ka narodna vyshyvka i yiyi terminosystemy [Ukrainian folk embroidery and its terminological systems]. *Visnyk Kharkivs'koyi derzhavnoyi akademiyi dyzaynu i mystetstv. Mystetstvoznavstvo. Arkhitektura [Bulletin of the Kharkiv State Academy of Design and Arts. Art history. Architecture]*, № 1, 79–80 [in Ukrainian].

Отримано: 15 березня 2022 р.

Прорецензовано: 21 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 24 березня 2022 р.

e-mail: popovski@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-321-324

Поповський А. М. Деградаційна сила кальки. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 321–324.

УДК: 81'373.45

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8117-2730>

Поповський Анатолій Михайлович,

доктор філологічних наук, професор,

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ДЕГРАДАЦІЙНА СИЛА КАЛЬКИ

У статті висвітлюється структурно-семантичний і функціонально-мотиваційний опис широко вживаного в сучасних засобах масової інформації – радіо, телебаченні, пресі, діловому та побутовому мовленні деградаційного калькованого елемента в якості різнофакторними представниками українського суспільства: радіо- і телеведучими, науковцями, нардепами, письменниками, музикантами, спортсменами, який укорінився внаслідок тривалих асиміляційних процесів, коли Україна перебувала під владою царської Росії, а потім СРСР. Цей мовний набуток у силу таких умов успадкувався в мовлення мешканців суверенної України і потенційно продовжує функціонувати в найбільш впливових на формування культури мови засобах масової інформації. Такий затяжний процес від асиміляційного очищення і відновлення історично усталених українською мовою загальнолітературних норм усного й писемного мовлення зумовлений переорієнтацією російськомовного населення на державну мову незалежної України в умовах воєнного стану з Російською Федерацією і браку високоінтелектуальних працівників радіо й телеканалів.

Ключові слова: мовна політика, калькування, культура мови, мовно-літературна норма, суржик, засоби масової інформації, словники.

Anatoliy Popovskiy,

Doctor of Philology, Professor,

Dnipropetrovsk State University of internal affairs

DEGRADATION POWER OF LINGUISTIC CALQUE

The article highlights the structural-semantic and functional-motivational description of the degradation of the calque element widely used in modern mass media – radio, television, press, office work and everyday speech as diverse representatives of Ukrainian society: radio and TV presenters, scientists, people's deputies, writers, musicians, athletes, which took root as a result of long assimilation processes, when Ukraine was under the rule of Tsarist Russia, and then the USSR. This linguistic acquisition, due to such conditions, was inherited in the broadcasting of residents of sovereign Ukraine and potentially continues to function in the most influential mass media for the formation of speech culture. Such protracted process of assimilation purification and restoration of the historically established Ukrainian language general literary norms of oral and written speech is due to the reorientation of the Russian-speaking population to the state language of independent Ukraine under martial law with the Russian Federation and the lack of highly intelligent employees of radio and TV channels.

And although linguists have prepared and published enough educational and reference literature for the educational process of secondary and higher educational institutions, however, insufficient attention was paid to the issue of clearing assimilative calque elements of the Russian language, especially those that in the context could clearly distinguish semantic concepts about quality, since this word is polysemous.

Moreover, mastering the native language in the professional direction with the annual reduction in the number of hours can not give the full and harmonious knowledge of the language culture that every member of the modern spiritually renewed society should receive and improve during their life in order to get rid of those Surzhik twists that have become the chronic speech disease of Ukrainianness, which has won independence and defends it by the power of its freedom-loving word.

Keywords: language policy, calque, speech culture, language and literary norm, surzhik, mass media, dictionaries.

Постановка проблеми. Русифікація українського народу, впроваджувана ретельними офіційними і неофіційними заборонними циркулярами царської Росії, а потім марксистсько-ленінськими ідеологами СРСР не здає своїх позицій і в державотворчому процесі суверенної України у боротьбі з живучим суржиком, породженим у «колісці братніх слов'янських народів» під покровом «старшого брата» – північного сусіда, який суто питомі українські слова, що за змістом і граматичною формою не були близькими до російських або вилучалися з ужитку, або оголошувалися буржуазно-націоналістичним елементами і т.п. Внаслідок такої мовної політики в мовленні українців укорінилося легкомисне калькування, яке впродовж тривалих років дало свої ясні сходинки як у побутовому, діловому мовленні, так й інших сферах суспільного життя.

У «Передньому слові» до книги **«Як ми говоримо»**, що вийшла в світ ще до розпаду Радянського Союзу (1970), Борис Антоненко-Давидович писав: «Боротьба за чистоту й високу мовну культуру – це боротьба за культуру взагалі. Дбати за очищення мови від усякого засмічення й за дальше піднесення її культурного рівня це обов'язок усього українського суспільства, не кажучи вже про тих людей, що безпосередньо працюють над мовою – вчених – мовознавців, письменників, журналістів, дикторів, працівників редакцій і видавництв, викладачів рідної мови. Адже від мови наших підручників, газет, науково-популярної й художньої літератури багато залежить, чи мова мільйонів читачів удосконалюватиметься й збагачуватиметься, чи, – як іноді, на жаль, трапляється, – засмічуватиметься».

Мова – тонкий інструмент. В одних устах вона звучить із такою силою, що кажучи словами І. Франка, «мов трубою, мільйони зве з собою, в інших – тільки ріже слух, вона – мов те лушпиння без животворного зерна» (Антоненко-Давидович, 1991: 9).

Аналіз досліджень. Питання боротьби за високу культуру української мови, порушені Борисом Антоненком-Давидовичем, підхопили й продовжили представники мовознавчої науки – Олександр Пономарів «Культура слова: мовностилістичні поради» (1999), Ярослав Радевич-Винницький «Етикет і культура спілкування» (2001), Микола Зубков «Сучасна українська

ділова мова» (2003), Надія Бабич «Культура фахового мовлення» (2005), Світлана Шевчук «Українське ділове мовлення» (2005), Любов Мацько, Лариса Кравець «Культура української фахової мови» (2007), Геннадій Вознюк «Українська мова за професійним спрямуванням» (2010), Лариса Масенко «Суржик. Між мовою і языком» (2011), Іван Вихованець «Розмовляймо українською» (2012), Катерина Городенська «Українське слово у вимірах сьогодення» (2014), Олександра Сербенська «Антисуржик» (2017), Зиновій Бичко «Буття зарубини» (2021) та ряд інших науковців, культурних і громадських діячів.

Мета статті, завдання. Здавалось би, що при такій наявності цілеспрямованих публікацій, адресованих широкому загалу українського суспільства, які витримали велику кількість перевидань, цілком достатньо для того, щоб поглибити свій культурно-мовний рівень щодо викоринення калькованих мовних огріхів і зокрема словосполучення – **в якості**. Проте цьому раду дають лише високоінтелектуальні шанувальники рідної мови, а більшість дипломованої братії продовжує грішити, бо лінє заглянути в словники, щоб утямити в розмежуванні понять цього слова залежно від контексту. Адже в Словнику української мови обґрунтовано подається його тлумачення:

ЯКІСТЬ, якості, жс. 1. *філос.* Внутрішня визначеність предмета, яка становить специфіку, що відрізняє його від усіх інших.

2. Ступінь вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням. *Довго він перегортав дрібно списані аркуші, ніби перевіряв якість перекладу* (Кол., Терен..., 1959, 351);

3. Та чи інша характерна ознака, властивість, риса кого-, чого-небудь. *Цінні якості ялівцю давно привертати увагу людини: його деревина є найкращим матеріалом для виготовлення олівців.*

4. *шах.* Різниця в цінності між важкою фігурою (турою) і легкою (слоном, конем). *Пожертвувати якість* (Словник, 1971–1980, XI: 638).

У «Русско-украинском словаре» ця лексема теж має достатньо переконливі тлумачення: **качество** якості, -кості; **в качестве** ко́го-че́го як хто-що, за кого-що; **в качестве** дру́га як друг (Русско-укр., 1980, I: 659), а в «Українсько-російському словнику» – 2) **як** (*союз сравнительный*) как; будто; (*после сравнительной степени*) чем; як х т о, щ о как кто, что; наподобіє ко́го, че́го, подобно ко́му, че́му, (*в какой роли*) **в качестве** ко́го, че́го (Укр.-рос., 1985: 933).

Тривалі спостереження над цим мовним явищем свідчать про те, що байдуже ставлення до засвоєння мовно-літературних норм породжує їх деградацію внаслідок недотримання ustalених фонетичних, граматичних, стилістичних, лексичних мовленнєво-правовисних правил рідної мови, що, безсумнівно, розхитує основоположні принципи граматичної системи мови, сформованої впродовж багатьох століть. Найбільш впливовими в культивуванні мовних огріхів, іншомовних запозичень різного гатунку, сміттеносних мовних «прикольностей» і огидної нецензурщини є засоби масової інформації – радіо, телебачення, інтернет, преса, де, на жаль, не всі працівники відзначаються високим рівнем освіти, етикету, риторичних здібностей і почуттям відповідальності за високу культуру виховання загальнолюдських духовних цінностей сучасного суверенного українського суспільства.

То ж і впроваджуються такі мовні погрішності працівниками етеру, як-от:

І все лишається в якості благаго побажання (радіокоментатор «Укр. радіо» Віталій Науменко, 18.12.2019) зам. *І все лишається як бла́гі побажання*;

«Українській еліті нема чого запропонувати Україні, крім себе в якості тієї, що годується від України ім'ям України» (Леонід Швець, політичний оглядач «Політика» 24.09.2021 18.46) зам. *Українській еліті нема чого запропонувати Україні, крім себе як тієї, що годується від України ім'ям України*;

здійснити в якості конфіскації (радіоведуча Наталя Соколенко, 08.05.2020) зам. *здійснити конфіскацію*;

або таке: *...адвокати просять у якості запобіжного заходу пропонувати* (радіокоментатори 18.07.2017) зам. *...адвокати просять як запобіжний захід запропонувати*; *...запрошували в якості почесних гостей* (Укр. радіо, 6.01.2017) зам. *...запрошували як почесних гостей*; *... у якості доказів* (Укр. радіо, 20.04.2017) зам. *... як докази*; *До того ж, у 2015 році Демченко брав участь у Мінських переговорах у якості радника Порошенка* (Укр. радіо, 5.03.2020) зам. *До того ж, у 2015 році Демченко брав участь у Мінських переговорах як радник Порошенка*; *...до Харкова прибули з Куби боксери в якості приборкувачів* (Укр. радіо, 29.02.2016) зам. *...до Харкова прибули з Куби боксери як приборкувачі*; *... звільнення наших політ'язнів Криму – проблема, зумовлена двосторонніми домовленостями або звільнення наших політ'язнів Криму – проблема, що відповідає домовленостям*; *... людину сприймали в якості посла* (Дніпр. обл. радіо, 26.07.2021) зам. *... людину сприймали як посла*; *... вони повернулися в Британію, щоб дебютувати в якості моделей* (Укр. радіо, 21.08.2021) зам. *... вони повернулися в Британію, щоб дебютувати як моделі*; *До поразки під Дебальцевим ми рухалися в якості домовлення* (Укр. радіо, 18.02.2021) зам. *До поразки під Дебальцевим ми рухалися відповідно до домовлення // за домовленням*; *уряд закупив у якості викупу цього історичного документа* (Радіо культура, 18.07.2021) зам. *уряд викупив цей історичний документ*;

Народний депутат з фракції «Слуга народу» декілька днів тому задекларував 1 939 868 гривень у якості лотерейного виграшу (Укр. радіо, 4.02.2021) зам. *Народний депутат з фракції «Слуга народу» декілька днів тому задекларував 1 939 868 гривень як лотерейний виграш*.

Повітряний коридор тепер маємо сприймати у якості справедливості дотримання авіаційного простору (Укр. радіо, 17.02.2022) зам. *Повітряний коридор тепер маємо сприймати як чинне дотримання домовленостей авіаційного простору*.

Цей корпус російських військ ввійшов до Ростова в якості миротворців (Укр. радіо, 19.02.2022) зам. *Цей корпус російських військ ввійшов до Ростова як миротворець*. *Мешканці Закарпаття долучаються в якості добровольців* (Укр. радіо, 25.02.2022) зам. *Мешканці Закарпаття долучаються як добровольці*. *... все це буде повернуто в якості референції* (Укр. радіо, 16.03.2022) зам. *... все це буде повернуто як референції і т.п.*

Більше того, такі похибки трапляються й у мовленні науковців, громадських і культурних діячів, зокрема Юрія Шаповала, українського історика, доктора історичних наук, який тривалий час веде вельми цікаву радіо- рубрику «Не вигадані історії»: *...відвідав у якості президента..* (Укр., радіо, 1.12. 2017) зам. *відвідав як президент*;

майстрів художнього слова: *«Я був у якості письменника»* зам. *Я був як письменник* (письменник, поет Сергій Габор, Укр. радіо 13.12.2019); *«Тоді я працювала в якості санітарки»* (волонтер, письменниця, перекладач Тамара Горіхазерна. Укр. радіо: Радіо культура, 10. 09.2021);

високопосадових державних діячів: Валерія Володимирівна Лутківська, член гуманітарної комісії 3-х сторонньої підгрупи в Мінську: «Коли в Мінську приєдналась **в якості** експерта»; ... коли я працювала **в якості** уповноваженої в Мінську» (3.01.2020) зам. **як** експерт / **як** уповноважена і тут же: **як** переговорник, я знала проект беркутівців; ... зарекомендував мене Кабмін **в якості** менеджмента; (З промови нардепа Юрія Вітренка на засіданні ВР України, 18.12.2020) зам. ... мене рекомендував Кабмін **як** менеджмента; «Мені подобалася моя робота **у якості** голови Верховної ради зам. Мені подобалася моя робота, яку виконував, будучи головою Верховної ради або Мені подобалася моя робота **на посаді** голови Верховної ради. Мені подобається те, чим я сьогодні займаюся. Це не подобається багатьом моїм колишнім колегам, але це вже їхня справа», – пояснив нардеп (Разумков – А.П.). І доречне: «Партія завжди повинна будуватися на принципах та цінностях. Важливі і лідери, які з нею йдуть, і важливі люди, які до неї приходять, важливі їхні знання, компетентність, професіоналізм, **моральні якості**, але завжди ти об'єднуєшся навколо ідеї», – зазначив екс-спікер (Прищеп, 2021);

науковців: Науковці ж звернули увагу на цільності властивості рослини після Другої світової війни, коли з'ясувалося, що солдати Канади і США, які в воєнні роки перебували на Філіппінах, вживали листя катарантусу **в якості** замітника інсуліну, навчившись цьому в місцевих жителів (Земна, 2018: 5) зам. ... вживали листя катарантусу **як** замітник інсуліну.

Капуста помічна в разі захворювання печінки, діабету, розладів травлення, геморою та корисна **в якості** стимулятора виділення жовчі (Газета, 2020: 6) зам. ... корисна **як** стимулятор...

Кориця здатна не лише маскувати неприємний запах з рота. Вона також може знищувати бактерії у роті, перешкоджаючи розвитку карієсу. Склад з декількох паличок кориці, настояних на гарячій воді, можна використовувати **у якості** натурального ополіскувача для рота, причому він буде діяти саме як антибактеріальний засіб (U-news) зам. ... використовувати **як** натуральний ополіскувач.

Медики вважають, що **в якості** першого прийому їжі банани не підходять, так як при вживанні натщесерце вони можуть викликати проблеми з кишечником зам. Медики вважають, що **для** першого прийому їжі банани не підходять, так як при вживанні натщесерце вони можуть викликати проблеми з кишечником. Крім того, через велику кількість цукру цей фрукт спочатку зарядить енергією, а через кілька годин викличе відчуття виснаження. Тому їсти банани рекомендується вранці: або в поєднанні з іншими продуктами, або на другий сніданок (Newsyou).

Необхідно провести такий захід, що діє **в якості** збільшення донорів (Укр. радіо, 27.11.2021) зам. Необхідно провести такий захід, який би сприяв збільшенню донорів.

...використовувати **в якості** електроліта (Укр. радіо, 23.07.2021) зам. ...використовувати **як** електроліт;

музикантів: «Я була **в якості** акомпаніатора Ліни Колісарової», - говорить піаністка Уляна Костович (Радіо культура, 27.03.2020) зам. Я брала участь **як** акомпаніатор Ліни Колісарової або Я була акомпаніатором Ліни Колісарової. «П'єса подарована **в якості** твору... говорить музикант Євген Громов (Радіо культура, 22.06.2020) зам. П'єса подарована **як** твір;

спортсменів: Андрій Ткачук біг на чемпіонаті України **у якості** володаря національного рекорду з 48-годинного бігу. У 2019 році за цей час він подолав дистанцію у 370 кілометрів зам. Андрій Ткачук біг на чемпіонаті України **як** володар національного рекорду з 48-годинного бігу. У 2019 році за цей час він подолав дистанцію у 370 кілометрів (Pnk.tv).

Достатньо таких мовних покрутів і в діловому мовленні навіть на бланках вишів «Положення про визначення науково-го рейтингу науково-педагогічних працівників»:

– Участь **у якості** організаторів / членів журі / комісії наукових конкурсів (МОН, МВС, МАН тощо) зам. Участь **як** організатора...

– Участь **у якості** експерта з грантової діяльності (проведення експертної оцінки, тренінгів і т.п.) зам. Участь **як** експерта..., але

– Участь в атестації наукових працівників **як офіційного опонента** дисертаційного дослідження (2), а також у різноманітних галузевих інструкціях: Рослинно-вітамінний комплекс «Геровіталь ДР. Тайс Плюс» ідеально підходить **в якості** додаткового джерела вітамінів і мінеральних речовин (інструкція до ліків 10.04.2020) зам. ...підходить **як** додаткове джерело вітамінів і мінеральних речовин (Авт. архів) і т.п.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз мовних огріхів калькованого типу свідчить, що, незважаючи на широку доступність лексикографічних і довідкових джерел, у сучасному мовленні суверенної України продовжує функціонувати деградоване калькування й запозичення іншомовних слів при наявності в українській мові достатньої кількості мовно-літературних відповідників. Тому постає нагальна проблема очищення від успадкованого словесного мотлоху і дбайливого ставлення до виховних чинників культури мови в усіх сферах суспільного життя українства. І першість у цьому плані, безсумнівно, має належати високоморальним і високоінтелектуальним працівникам освітніх закладів, засобів масової інформації та всіх адміністративних підрозділів державного управління – адже культура мови – це обличчя нашої нації, її духовна сила.

Література:

1. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Уклад. Я.Б.Тимошенко. Київ: Либідь, 1991. – 256 с.
2. Авторський архів.
3. Бичко Зиновій. Як ми говоримо. За вільну Україну, 1992, серпень. С. 4.
4. Газета «Здоров'я і довголіття» 2020, № 9, 03-05.03.
5. Наталя Земна. Квітка надії. Зелена планета Земної, 2018, № 1.
6. Прищеп Ярослав "З кабінетів або виїдеш сам, або винесуть". Разумков про "Слугу народу" і політичні амбіції. Ексклюзивно 10 листопада, 2021, 19:06 УНІАН.
7. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1971-1980.
8. Русско-украинский словарь, в 3-х т., Киев, 1980. Издание второе, исправл. Т. I.
9. Українсько-російському словник. Видання п'яте. Київ, 1985.
10. <https://u-news.com.ua/118517-scho-mozhe-vidbuvatysia-z-organizmom-akshcho-shchodnia-zidaty-shchipku-koryci.html> 13.10.2021.
11. <https://newsyou.info/nazvanij-optimalnij-chas-vzhivannya-korisnix-produktiv> 19.12.2021
12. [https://pnk.tv/news/evrosport/ukrainets-probih-ponad-400-km-za-48-hodyn-i-uviishov-v-istoriiu-1010728\(A.Tkachuk\)\(18.07.2021\)](https://pnk.tv/news/evrosport/ukrainets-probih-ponad-400-km-za-48-hodyn-i-uviishov-v-istoriiu-1010728(A.Tkachuk)(18.07.2021)).

References:

1. Antonenko-Davydovych B. D. Yak my hovorymo [As we say] / Uklad. Ya.B.Tymoshenko. Kyiv: Lybid, 1991. 256 s.
2. Avtorskyi arkhiv [Author's archive].
3. Bychko Zynovii. Yak my hovorymo [As we say]. *Za vilnu Ukrainu [For a free Ukraine]*, 1992, serpen. – S. 4.
4. Hazeta «Zdorovia i dovolittia» [The newspaper "Health and Longevity"]. 2020, № 9, 03-05.03.
5. Natalia Zemna. Kvitka nadii [Flower of hope]. *Zelena planeta Zemnoi [Green planet by Zemna]*, 2018, № 1.
6. Pryshchepa Yaroslav "Z kabinetiv abo vyidesh sam, abo vynesut". Razumkov pro "Sluhu narodu" i politychni ambitsii ["You will either leave the offices yourself or take them out". Razumkov on the "Hearing of the People" and political ambitions]. Eksklyuzyvno 10 lystopada, 2021, 19:06 UNIAN.
7. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka, 1971-1980.
8. Russko-ukraynskyi slovar [Russian-Ukrainian dictionary], v 3-kh t., Kyev, 1980. Yzdanye vtore, yspravl. T. I.
9. Ukrainsko-rosiiskyi slovnyk [Ukrainian-Russian dictionary]. Vydannia piate. Kyiv, 1985.
10. <https://u-news.com.ua/118517-scho-mozhe-vidbuvatysia-z-organizmom-akshcho-shchodnia-zidaty-shchipku-koryci.html> 13.10.2021.
11. <https://newsyou.info/nazvanij-optimalnij-chas-vzhivannya-korisnix-produktiv>. 19.12.2021
12. [https://pnk.tv/news/evrosport/ukrainets_probih_ponad_400_km_za_48_hodyn_i_uviishov_v_istoriiu_1010728\(A.Tkachuk\)](https://pnk.tv/news/evrosport/ukrainets_probih_ponad_400_km_za_48_hodyn_i_uviishov_v_istoriiu_1010728(A.Tkachuk)) (18.07.2021).

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: torchynskaN@khmnu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-325-329

Торчинська Н. М. Ендофазне мовлення в постмодерному дискурсі (на прикладі повісті С. Андрухович «Фелікс Австрія»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 325–329.

УДК: 821.161.2-34'42

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6182-0027>

Торчинська Наталія Миколаївна,
кандидат філологічних наук, доцент,
Хмельницький національний університет

ЕНДОФАЗНЕ МОВЛЕННЯ В ПОСТМОДЕРНОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)

У статті проаналізовано праці, об'єктом вивчення яких стали різні форми репрезентації невластивого прямого мовлення на прикладі українських та іноземних художніх дискурсів. Звернення до внутрішнього світу людини, неоднозначність її думок, почуттів, поведінки і спонукає письменників до вибору певного стилю викладу, де важливу роль відіграють ендофазні, тобто внутрішні, невластиві прямі, форми мовлення дійових осіб. Відсутність у наукових розвідках єдиного чіткого структурування, типології і визначення сутності невластивого прямого мовлення зумовлена постійною еволюцією художнього мовлення, індивідуальними стилями письменників, які навіть у межах власних творів можуть варіювати способи репрезентації чужої мови. Мета статті – схарактеризувати специфіку побудови невластивого прямого мовлення, з'ясувати функції ендофазних форм, які використала в романі «Фелікс Австрія» Софія Андрухович. При аналізі увагу зосереджено на таких аспектах, притаманних оформленню й виокремленню внутрішнього мовлення в постмодерному дискурсі: синтаксичному (наявність специфічних синтаксичних конструкцій), лексичному (використання суб'єктивно-оцінних лексем із позитивною та негативною конотацією), морфологічному (вживання відповідних вербально-прономінальних одиниць), структурному (репрезентація певною кількістю речень – від синтаксично нечленованих конструкцій до складного синтаксичного цілого). Отже, ендофазне мовлення в досліджуваному романі спрямоване на усвідомлення свого «Я», пізнання внутрішнього світу, визначення власного місця в соціумі, намагання віднайти мотивацію як власних вчинків, так і представників оточення.

Ключові слова: дискурс, постмодернізм, ідіостиль, невластиве пряме мовлення, ендофазні форми, внутрішнє мовлення, комунікативний акт.

Nataliia Totchynska,
PhD of philological sciences, Assistant Professor,
Khmelnytskyi National University

ENDOPHASE FORM OF SPEECH IN POSTMODERN DISCOURSE (BY THE EXAMPLE OF THE STORY OF S. ANDRUKHOVYCH “FELIX AUSTRIA”)

The article deals with the works, the objects of which are different forms of improper direct speech representation by the example of Ukrainian and foreign language artistic discourses. Turning to human inner world, the ambiguity of his thoughts, feelings, behavior encourages writers to choose a certain style of presentation, where endophasy, ie internal, improperly direct, forms of actors' speech played an important role. The lack of single clear structure, typology and definition of the essence of improper direct speech in scientific research is due to the constant evolution of artistic speech, individual styles of writers who, even in their own works, can change the ways of representing a foreign language. The purpose of the article is to characterize the specifics of improper direct speech construction, to find out the functions of endophasy (inner) forms which Sofia Andrukhovych used in the novel “Felix Austria”. The analysis focuses on the syntactic (availability of specific syntactic constructions), lexical (the use of subjective-evaluative lexemes with positive and negative connotations), morphological (the use of appropriate verbal-pronominal units), structural (representation of a certain number of sentences – from syntactically unarticulated construction to a complex syntactic integer) aspects that are inherent in the design and separation of inner speech in postmodern discourse. Thus, endophasy (inner) forms of speech in the novel is aimed at understanding their “I”, knowledge of the inner world, determining their own place in society, trying to find motivation for their own actions and people around them.

Key words: discourse, postmodernism, idiosyncrasy, improper direct speech, endophasy (inner) forms, inner speech, communicative act.

В епоху глобалізації взаємозв'язок духовних, освітніх та наукових чинників зумовлює як активне, так і пасивне взаємопроникнення не лише нових технологій, методів і засобів комунікації, а й самобутніх культур, мистецтв і видів мислення, що відображається в постмодерних текстах, яким притаманна неоднорідність, різноманітність, мінливість, але водночас закономірність і непередбачуваність вибору репрезентації дійсності (Torczynska, 2021: 256–257). Сучасний художній дискурс здебільшого має антропоцентричне спрямування, що дозволяє вивчати мову в комунікативно-прагматичному аспекті, зосереджуючись на її взаємозв'язках з емоційною сферою людини та особливостях їх вербалізації з допомогою лексико-стилістичних, структурних, змістових і синтаксичних засобів. “Антропоцентризм художнього тексту в такому дослідницькому аспекті визначається взаємодією багатьох особистісних центрів: автора-адресанта, героя-суб'єкта мовлення, читача-інтерпретатора...” (Семенюк, 2006: 4).

Невід'ємним елементом будь-якого тексту є різні форми передачі чужого мовлення – монологи, діалоги, полілоги, пряма / непряма / невластива пряма мова (НПМ), цитати тощо, які максимально точно відтворюють живомовну комунікацію в художньому стилі і сприяють увиразненню ідіостилу автора. Чільне місце в постмодерній прозі посідають такі форми, як невластива пряма мова, внутрішній монолог, вільна непряма мова, розмовна непряма мова, які кількісно переважають інші способи репрезентації чужого мовлення, що і виокремлює сучасний стиль оповіді. Як зауважують науковці, “реципієнт постмодерністського тексту трансформується: з одного боку, він стає співучасником дискурсивного процесу, занурюється до інтертексту, а з іншого – його знання фрагментарні, процес декодування ускладнений, тому й народжуються нові семантичні рівні інтерпретації тексту, не закладені автором” (Кондратенко, 2014: 121).

Саме звернення до внутрішнього світу людини, неоднозначність її думок, почуттів, поведінки і спонукає письменників до вибору певного стилю викладу, де важливу роль відіграють ендофазні, тобто внутрішні, невласне прямі, форми мовлення дійових осіб.

У другій половині XX – на поч. XXI ст. праці, присвячені визначенню функцій, структури, місця невласне прямої мови, внутрішнього мовлення в художньому дискурсі, у репрезентології становили значну частку, причому джерелом дослідження була українська, російська, романо-германська Література (О. О. Андрієвська, М. І. Близнюк, Є. О. Гончарова, Т. В. Замкова, Н. Ф. Королевич, К. Я. Кусько, О. С. Полташевська, М. С. Поспелов, В. Л. Рінберг, М. М. Федорчук, Г. М. Чумаков, Г. Г. Ярмоленко та ін.). До питання про невласне пряме мовлення в сучасній лінгвістиці науковці звертаються, досліджуючи переважно англомовний дискурс (А. Л. Арцишевська, І. А. Бехта, І. А. Блинова). Водночас фіксуємо низку праць, де джерелом вивчення стали твори українських письменників. Так, лінгвостилістичні аспекти інтерпретації внутрішнього мовлення на прикладі різних творів XX ст. (Б. Антоненка-Давидовича, І. Костецького, Ю. Іздрика) ґрунтовно дослідила В. Я. Семенюк (Семенюк, 2006); вільну пряму мову, внутрішню пряму мову, або внутрішній монолог, невласне пряму мову, вільну непряму мову, тематичну мову, включену пряму мову на матеріалі роману Любові Голоти “Епізодична пам’ять” і творів Степана Процюка схарактеризувала Л. В. Шитик (Шитик, 2011; Шитик, 2017).

Теоретичне спрямування мають наукові розвідки Т. В. Замкової, яка зробила спробу систематизувати різні підходи до тлумачення понять ‘внутрішнє мовлення’ і ‘невласне-пряма мова’, зазначивши, що конструкції з чужим мовленням “в лінгвопрагматичній розгляді як комунікативну стратегію перемикавання кодів мовлення й мовця і позначають терміном “внутрішнє мовлення”, а в лінгвостилістиці – “невласне-пряма мова”” (Замкова, 2007: 103).

На початку XXI ст. низку праць щодо когнітивно-комунікативної специфіки оповідного дискурсу та характеристики мовленнєвих форм у дискурсних зонах наратора й персонажа в англомовній художній прозі періоду модернізму й постмодернізму запропонував І. А. Бехта, зауваживши, що “форми дискурсної зони наратора є способами художнього викладу, форми дискурсної зони персонажа – засобами мовлення” (Бехта, 2010: 4). Зокрема, в авторефераті дисертації автор детально схарактеризував такі форми чужого мовлення в сучасних англомовних творах, як пряме, непряме й невласне пряме, зазначивши, що вони досить відрізняються від звичної нам репрезентації, оскільки відбувається взаємопроникнення, контамінація форм, протиставлення дискурсних зон наратора й персонажа, що зумовлене насамперед психологізацією літератури, яка постійно еволюціонує. Так, відповідно до структурно-семантичної організації, на думку І. А. Бехти, невласне пряма мова “розпадається на зовнішнє (екзофазне) і внутрішнє (ендофазне) мовлення / думка. ... зовнішнє невласне-пряме мовлення (фактичне): → тематичне, приховане, цитатне, мовлення у мовленні та внутрішня невласне-пряма думка (основа внутрішнє мовлення): → внутрішні рефлексії, внутрішній монолог/ діалог, потік свідомості, думка в думці” (Бехта, 2010: 24). Отже, невласне пряме мовлення набагато складніше за способом вираження й виявлення його в контексті, ніж пряме й непряме, позаяк воно покликане передати емоції персонажа або автора, мисленнєво-мовленнєву експресію, певну комунікативну настанову. “Невласне-пряме мовлення за своєю природою і текстовим статусом покликане вміщати елементи і логічного, і емоційного осмислення естетично значущого факту” (Бехта, 2010: 25).

У зарубіжному мовознавстві своєрідне узагальнювальне дослідження провела І. І. Ковтунова, яка, проаналізувавши праці В. В. Виноградова, присвячені лінгвістиці художнього мовлення, окреслила проблему функціонування невласне прямого мовлення, зауваживши, що “відтворення подій із погляду їхнього сприйняття і переживання персонажем тягне за собою і введення елементів внутрішнього мовлення персонажа в оповідь автора” (Ковтунова, 2002: 66).

Об’єктом нашого вивчення стали конструкції з ендофазним мовленням у романі Софії Андрухович “Фелікс Австрія”, що є яскравим репрезентантом літератури епохи постмодернізму, якій притаманні нові, нестандартні форми побудови дискурсу. На особливості стилю авторки свого часу в рецензії звернув увагу Я. Поліщук, виокремивши “розлогі синтаксичні конструкції, що творять плавну та пластичну оповідь, збагачену численними (нерідко аж занадто) побутовими деталями. Слабше з побудовою діалогів, яким нерідко бракує життєвості та драматизму. Проте назагал оповідна техніка Софії Андрухович – будова фрази, ритміка тощо – вироблена” (Поліщук, 2016: 214). Метою статті стала характеристика різних типів невласне прямого мовлення та з’ясування їхньої функції в постмодерному тексті. Для реалізації поставленої мети слід розв’язати такі завдання: 1) з’ясувати стан вивчення ендофазного мовлення в сучасній лінгвістиці; 2) означити сутність поняття ‘невласне пряма мова’ та його різновидів; 3) проаналізувати форми вираження невласне прямого мовлення в романі С. Андрухович (цитувати будемо за джерелом (Андрухович, 2014)).

Отже, як свідчить наукова Література, “конструкції з невласне прямою мовою (невласне прямим мовленням) є особливим стилістичним прийомом художньої літератури. Вони поєднують чуже мовлення з авторським без помітного їхнього розрізнення. Це так звана внутрішня мова (внутрішнє мовлення), що допомагає автору передати почуття своїх героїв, їхні думки, прагнення. Особливістю невласне прямої мови (невласне прямого мовлення), або вільної непрямої мови (вільного непрямого мовлення), є те, що вона певною мірою зберігає порядок слів, інтонацію, дослівні вислови, емоційність мовлення персонажів” (Загнітко, 2009: 113).

Незважаючи на таку кількість досліджень, у наукових джерелах відсутній єдиний підхід до трактування термінів на позначення внутрішнього мовлення, що свідчить про складність типологізації невласне прямого мовлення, особливо якщо розглядати його у структурі сучасних художніх дискурсів. “Це проявляється з огляду на багатство форм цього способу репродукції персонажного дискурсу, завдяки яким відстежуємо не лише творчу індивідуальність, а й новаторство стилю” (Бехта, 2003: 3).

На розгалуженості термінології наголошує і В. Я. Семенюк, яка, трактуючи внутрішнє мовлення як “одну з форм мисленнєвої діяльності зі своєрідним скороченням, згущенням, предикативним синтаксисом, що є відображенням внутрішньої напруженості й динаміки думки” (Семенюк, 2006: 4), пропонує розглядати його в трьох аспектах: 1) семантичному (взаємозв’язок із мовною дійсністю); 2) граматичному (синтаксичному) (взаємозв’язок зі структурою мовомислення); 3) художньо-прагматичному (взаємозв’язок із суб’єктом мовлення, адресатом, читачем-реципієнтом) (Семенюк, 2006: 5).

Таким чином, виникає потреба вивчити й описати лінгвістичні особливості репрезентації процесів мислення (ендофазного мовлення), а невласне пряма мова і є тим своєрідним художнім прийомом, який вербалізує сприйняття, погляди,

переконання як персонажа, так і авторського ставлення до висловлюваного, яке передається через дійову особу, тобто можемо говорити про інтерференцію 'автор – наратор'. Функцію такого оповідача в повісті С. Андрухович виконує Стефанія Чорненко, від імені якої письменниця подає психологічну історію родини Аделі Ангер. "Упроваджуючи Стефу в роль оповідача, авторка вдалася до цікавої спроби моделювати свідомість такої героїні" (Поліщук, 2016: 220), що й бачимо на прикладі невластиве прямої мови, які допомагають розкрити внутрішній світ головної героїні та зрозуміти її вчинки (тут і далі цитуємо за електронним джерелом, у якому відсутня нумерація): *Тепер згадати про це смішно й соромно. Чому було так заздрити? Ми з Аделею – не подруги, не сестри. Немає такого слова, що могло б описати зв'язок, яким ми жили* (Андрухович, 2014).

Стиль письменниці пропонує своєрідну інтерференцію суб'єктно-об'єктної оповіді, де внутрішнє мовлення наратор вербалізує у формі невластиве прямої мови, яка й передає емоційність та особливості світосприйняття Стефи, її рефлексію стосовно ситуації, у якій потрапляє вона або найближче оточення: *Поводиться так, наче це не він прийшов у наше з Аделею життя, поки я мовчки й покірно відійшла набік, згорнувши себе, мов килим, – а навпаки.*

Що я зробила йому? За що він так мене не терпить?

І яка ж у мене нікчемна натура! Замість того, щоб податись світ за очі – у монастир, у компаньйонки якісь старій панні чи на іншу службу – я нескінченно терплю ці приниження, переживаю свій біль і тиснуся по кутках, як встеганий собачий ланцюг, який облизуватиме руки господареві. Але як я піду? Як покину Аделю? Адже ж вона пропаде без мене! Безпорадна і квола, з вічною анемією та мігренями, нездатна навіть яйця на м'яко собі зварити, вона загине, зачахне або, що найімовірніше, через неспроможність давати собі раду навіть у найпростішому знає якогось страшного каліцтва чи спричиниться до жахливої катастрофи: спалить будинок, обвариться окропом, відітне собі руку сокирою і стече кров'ю (Андрухович, 2014).

Саме завдяки елементам невластиве прямого мовлення у структурі розповіді, де часто відтворено манеру дійової особи говорити, письменник яскраво передає індивідуальність свого персонажа, змальовує його характер, ставлення до оточення, його життєву позицію, які можуть не проявлятися, наприклад, в авторських описах або в інших різновидах передачі чужого мовлення.

Часто виникають проблеми щодо розмежування невластиве прямого мовлення і безпосередньої розповіді наратора (у контексті нашого дослідження – Стефи Чорненко). Тому до уваги беремо такі аспекти: 1) синтаксичний (полягає в наявності питальних та окличних речень, риторичних фігур (риторичних запитань, заперечень, звертань), повторів, діалогізованого мовлення, приєднувальних конструкцій, еліпсів тощо); 2) лексичний (зумовлений використанням суб'єктивно-оцінних лексем із різною конотацією, що репрезентують ставлення до особи, подій, ситуації, про які йдеться в оповіді); 3) морфологічний (базується на використанні відповідних вербально-прономінальних одиниць (дієслів із темпоральною семантикою, особових займенників, а звідси й односкладних особових речень), що чітко вказують на 'мовлення в мовленні', 'думку в думці' наратора); 4) структурний (репрезентується одним-двома реченнями на початку або в кінці певного мовленнєвого відрізка – т. зв. 'малоформатна рефлексія' (Шарапова, 2001: 167–168); середнє за обсягом висловлювання, яке певною мірою розкриває психологію оповідача, дійових героїв, – внутрішнє мовлення; великий відрізок мовлення, часто побудований хаотично, із великою кількістю лексико-граматичних елементів, що вказують на специфічність тексту й вирізняють його із-поміж інших типів художнього дискурсу, – т. зв. 'потік свідомості' (І. Бехта)).

Однією із синтаксичних ознак вважаємо діалогізацію невластиве прямого мовлення, коли наратор у процесі оповіді починає внутрішню комунікацію, здебільшого питального спрямування, і, звісно ж, не отримує відповіді: *Як так: із рідкої води й оливи, які ненавидять одна одну навзаєм, ставало щось зовсім третє, щось таке відмінне? Звідки брались ці інші властивості, адже ні вода, ні олива не пінилися, не відхищали бруду?* або дає її сам: 1. *Але всередині палахкотіло щось теплим вогнем, і певної миті я зрозуміла, що посміхаюсь. Чим я не така, як цей канал. Чим я не Маленький Дунай. Течу собі, люблю Аделю* (Андрухович, 2014). 2. *Петро лається на робітників: "Шляк би їх трафив, тих андрусів". А що тепер вже їм скажеш? Лови вітру в полі. Тим більше, що зливи цього місяця перестали бути зливами. Вода просто стоїть у повітрі, водень і вночі, і підводні течії луляють по даху і стінах, розгойдують дім, ладні от-от вирвати його з корінням* (Андрухович, 2014).

Чільне місце посідають приєднувальні конструкції, переважно представлені складними реченнями: *Відтоді доктор ішов стежиною обачно, наче щойно навчився ходити. Навіть купив собі цівку зі зручним округлим руків'ям. Щоразу він хвилювався так, аж пітніли долоні, так, ніби йшов на перше побачення. Щоразу в грудях і шлунку клубочилось солодко-нудотне передчуття, викликане інтригою: яку частину його Терези відкрив сьогодні Петро? Ще одне пасмо волосся, легке, мов тополиний пух, розслабленість в кутках вуст схиленої набік голови, випуклу жилку на скроні, яка, здавалося, навіть билась, якщо пильно придивитись, затамувавши подих?* (Андрухович, 2014).

Досліджуючи праці, присвячені функціонуванню різних форм невластиве прямого мовлення в художньому дискурсі, робимо висновок, що основне завдання автора / наратора / дійової особи, в уста яких вкладає вищезгадані варіанти чужого мовлення, – це за допомогою низки лінгвістичних засобів передати рефлексію внутрішнього героя, тобто його намагання пізнати внутрішній світ, проаналізувати ситуацію, зробити спробу розв'язати певні проблеми, переважно власні, шляхом самоспостереження, самопізнання, самозвинувачення або ж, навпаки, через пошук винного у соціумі.

Найчастіше фіксуємо невластиве прямі конструкції, які вказують на:

– метафоричне порівняння себе з тваринним світом: *З великими труднощами переводжу невидючі очі на вишкірену єврейку, а тоді знову зазираю до риби. О, чим я тепер від неї відрізняюсь: так само нажахана, так само отупіла, так само, як і їй, мені бракує повітря* (Андрухович, 2014);

– звертання до самої себе, спонування до дії: *Я навіть відчула приплив бадьорості та веселощів, що трапляється зі мною не так часто. Стефію, думала я, берися до роботи, зготуй таких ливів, щоб панство від того смаку тарілки поз'їдало. Влаштуй їм таку гостину, щоб панотець пошкодував, що не ти стала його женою, думала я і шкірилась сама до себе, хвацька та брала, відчувачи, як вогонь нетерпіння розгорається в руках і в попереку, як мені вже хо-*

четься братися за приготування, аби все було досконало (Андрухович, 2014). На внутрішнє мовлення вказують конструції я думала, які підсилюють ендofазність повідомлюваного;

– думки про самогубство: *Перед очима зблиснув щойно вчора загострений ніж, яким я забивала рибу. Ось воно, ось. Єдиним точним і твердим рухом черкнути собі по горлу. На очах в Аделі. І бодай на півмиті перед тим, як світло остаточно загасне, побачити нарішті на її обличчі спалах, якого мені так праглося.*

Не чуючи себе, я помчала додолу сходами (Андрухович, 2014).

Ендofазному мовленню притаманне використання експресивної лексики, яка підсилює інтенсивність вираження почуттів, емоцій, відображає позитивну чи негативну оцінку, здатна викликати уявлення й асоціації: *Я вилася навколо неї ластівкою. Накрутила разки перлів на її білосніжну шю, вклала коси вигадливим вихором, увіткнула у них тризубий гребінець із храму і тонкого кольорового скла: цикаду на гілці з вишневим цвітом. Що ще зробити з моєю кралечкою, щоб вона засліпила всім очі, щоб усі побачили, щоб зрозуміли, яка вона в мене є* (Андрухович, 2014).

Паралельно стосовно тієї ж Аделі Стефа використовує і лексеми та словосполучення з негативною конотацією: *Я вилетіла сходами нагору і стала навпроти неї. Яку палючу ненависть відчувала я до цієї жінки, яку відразу: це примхливе зверхне обличчя, це дурнувате біле волосся, ця пещена шкіра; що за глупа безголова коза, що за набита дрантям манірна вертихвістка! Та вона тільки й знає, що думати про вбрання й веселощі; ніколи не чула у своїх грудях найменшої щирості, чи вдячності, чи любові. Усе тільки мною витирати болото й урику, усе тільки принижувати та їздити верхи.*

З якою легкістю, без жодного вагання тієї миті я могла штовхнути її додолу сходами (Андрухович, 2014). Якщо перше речення належить до звичайної оповіді, то наступні безпосередньо відтворюють ендofазне мовлення оповідачки, побудоване з використанням інфінітивних конструцій, що підсилюють її незадоволення ситуацією.

Отже, можемо підтвердити думку І. А. Бехти, що “через ендofазне НІМ досягається ефект психологізації прози в межах збереження прагматичної орієнтації на “співпереживання” читача...” (Бехта, 2010: 26).

Експресія підсилюється різними засобами, із-поміж яких виокремлюємо однорідні члени речення та редуplikовані дієслівні форми, які нагнітають емоції, створюють своєрідну психологічну напругу для читача: *А ця східна – як вже вона вилася навколо мене, як плазувала! Щось лопотіла про свої легковажні настрої, про жартівливий норов, про те, що нікого не хотіла образити, що навіть і подумати не могла, як така наївна річ може так глибоко когось вразити. Я не хотіла її слухати і не слухала. Відверталась, виходила, накривала голову периною. Свистіла, мугикала, лаялась собі під ніс. Або просто вимикала її голос. Це робиться дуже просто. Не хочеш чути – не чуєш. Не хочеш бачити – не бачиш. І не треба жодного гіпнозу, не треба жодних святих образів* (Андрухович, 2014). Саме дієслівна парцеляція і привертає увагу, виконуючи ритмомелодійну і змістопідсилювальну функції в конструціях із невластивим прямим мовленням.

На підсилення емоційності внутрішнього мовлення також вказують і службові частини мови та вигуки. У нашому випадку це вигук *О*, що передає очікування оповідачем негативної дії з боку персонажа: *Аделя, очевидно, прочитала щось страшне на моєму обличчі, бо раптом безтурботна посмішка затремтіла і з-за неї виступила тінь дитячого переляку. В очах заблищали сльози. О, зараз почне свою улюблену гру: буде плакати й заламувати крила* (Андрухович, 2014), або ж заперечна частка, яка і є прямим репрезентантом ендofазного мовлення, оскільки без неї ця конструція сприймалася б як продовження розповіді Стефи для читача, але ніяк не як невластиве пряме мовлення: *У священникові було щось таке ж сильне й неземне: якась магічна міць, що примушувала тверді предмети розчинятись у повітрі, а невисловлені почуття й погляди робила фізичними, відчутними на дотик. Ні, отець мав у собі щось іще набагато потужніше, щось надлюдське.*

Невже я знала цю людину раніше? (Андрухович, 2014).

Як свідчать запропоновані зразки, внутрішнє мовлення своїм змістом наближене до психологічної категорії, покликаной передавати емоційний стан, думки, переживання.

Візуальним показником невластивого прямого мовлення в синтаксичному аспекті стає система розділових знаків. Хоча пунктуаційно невластиве пряме мовлення ніяк не виділяється (на відміну від цитат, діалогів і полілогів, прямої й непрямої мови), проте має особливу внутрішню психолінгвістичну структуру й часто, виступаючи окремим реченням, оформлюється як оклична або питальна синтаксична одиниця: 1. *І вже тільки сміюся, коли чиясь бабуся пригадує, як повз коломийську ратушу пустили льокальку, що мусила раз по раз зупинятися, аби з колії забралися люди разом зі своїми козами. Як же тоді було дико і темно!* 2. *Їх треба було навчати найпростіших речей: як наймудріше доглядати за худобою, за лісом, за землями, за своїми будинками і за собою. Де б вони були без ріпаку, хмелю, румбамбару, без кольорової конюшини?* (Андрухович, 2014).

Подекуди невластиве пряме речення можуть бути й частиною складного речення: *Хоч я й ніколи не купую нафти в трейслернях, ніколи не ходжу до дрібних складів – та невже ж навіть брати Габері взяли за шахрайство? Якщо так, я не знаю, куди котиться цей світ* (Андрухович, 2014).

До невластивого прямого мовлення відносимо і вставні та вставлені конструції, які передають нараторські зауваження, ставлення, емоційну оцінку, додаткову інформацію: 1. *Навпроти починається будівництво греко-католицької семінарії. Землю купив і переписав для цієї потреби владика Андрей, дай йому, Боже, здоров'я. Як би йому посмакували мої бішкоптові тістечка з абрикосами! Треба буде спробувати передати якось Петром. Чи, може, навіть отцем Йосифом, коли нагодую його линами* (Андрухович, 2014); 2. *Всі вони були мені на одне лице: брудні їхні коміри й вуха викликали огиду (про яку там гігієну вони сперечались? Їх усіх слід було випрати в карболіті!), голоси – надламані від хвилювання, надто гучні – зливались у безформну какофонію; і тхнуло від цих недоладних студентів, як від кролів у прілій соломі* (Андрухович, 2014).

Ендofазне мовлення наявне і в структурі конструцій із прямою мовою, зокрема у словах автора. Частіше це прості або складні речення: *“Іванко, вам води чи компоту? – Петро сміхотворний, коли намагається бути таким ввічливим. Такого в людях я теж не приймаю. Будь уже таким, як ти є: грубим, різким, безцеремонним. – Стефо, компот із порічок? Іванко, з порічок компот! Дуже корисний, вітаміновий. Стефо, чому ти стоїш? Сідай уже, заради Бога”* (Андрухович, 2014), проте фіксуємо і слова-речення: *“Сідай, Стефцю!” – поплескала по сидінні поруч із собою Аделя. Я бачила з її лисячого личка, яка вона задоволена з ситуації. Моя Аделя страх любить різні інтриги й пікантерії. А тут таке. Ще б пак. Аж розцвіла. Наповнилась життям, запульсувала соками* (Андрухович, 2014).

Отже, як свідчать приклади з повісті С. Андрухович, ендофазне мовлення персонажа репрезентується як процес, який не має кінцевої відповіді. Хоча іноді невластне пряме мовлення будується у вигляді самодіалогу (наратор ставить питання і сам на них відповідає), проте в більшості випадків маємо рефлексію Стефи, спрямовану на усвідомлення свого “Я”, пізнання внутрішнього світу, визначення власного місця в соціумі загалом і в сім’ї Аделі зокрема, намагання віднайти мотивацію як власних, так і вчинків різних представників її оточення. А такий спосіб внутрішнього мислення персонажа здебільшого будується у вигляді внутрішнього монологу, що також є складником невластне прямого мовлення в художньому тексті. Що стосується відсутності в наукових розвідках єдиного чіткого структурування, типології і визначення сутності невластне прямого мовлення, то це зумовлено постійною еволюцією художнього мовлення, індивідуальними стилями письменників, які навіть у межах власних творів можуть варіювати способи репрезентації чужої мови, про що й свідчить ідіостиль Софії Андрухович, у якому в перспективі плануємо схарактеризувати комунікативні інтенції, що впливають на особливості й специфіку репрезентації комунікативних актів.

Література:

1. Андрухович С. Фелікс Австрія. Львів : Видавництво Старого Лева, 2014. URL : https://royallib.com/read/andruhovich_sofya/felks_avstrya.html#0 (дата звернення: 1.12.2021).
2. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англійській художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04. – германські мови. Львів, 2010. 36 с.
3. Бехта І. Функціональний аспект ендофазних форм невластне прямого мовлення в англійському художньому дискурсі. *Записки з романо-германської філології*. Одеса, 2003. № 14. С. 3–14.
4. Загнітко А. Український синтаксис: теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с.
5. Замкова Т. В. Внутрішнє мовлення як вияв невластне-прямої мови. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови. 2007. Випуск 3. С. 103–110.
6. Ковтунова І. І. Проблема несобственно-прямой речи в трудах В. В. Виноградова. *Вопросы языкознания*. 2002. № 1. С. 65–71.
7. Кондратенко Н. Специфіка інтертекстуальної номінації в модерністському і постмодерністському художньому тексті. *Рідний край*. 2014. № 2 (31). С. 120–123.
8. Поліщук Я. Роман про примарність щастя, Софія Андрухович. Фелікс Австрія: роман. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015, 288 с. (рецензія). *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*. 2016. Vol. 2. С. 213–222. URL : <https://marszalek.com.pl/between/2016/13.pdf> (дата звернення: 12.12.2021).
9. Семенюк В. Я. Внутрішнє мовлення: лінгвістичні аспекти інтерпретації української художньої прози ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. – українська мова. Київ, 2006. 20 с.
10. Шарапова Ю. В. Несобственно-прямая речь в функционально-коммуникативном и структурно-семантическом аспектах: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербург, 2001. 197 с.
11. Шитик Л. Синкретизм конструкцій із чужою мовою. *Лінгвістичні студії*. 2011. Випуск 22. С. 229–237.
12. Шитик Л. В. Синкретизм способів передавання чужої мови в ідіостилі Степана Процюка. *Linguistic Bulletin*. 2017. С. 15–23.
13. Torchynska N., Shymanska V., Gontsa I., Dudenko O. Intertextuality as an Integral Component of the Modern Ukrainian Discourse (on the Example of Literary and Journalistic Styles). *Postmodern Openings*. 2021. № 12 (4). С. 255–271. URL : <https://doi.org/10.18662/po/12.4/373> (дата звернення: 18.01.2022).

References:

1. Andruhovich, S. (2020). *Felix Austria* [Felix Austria]. Available at: https://royallib.com/read/andruhovich_sofya/felks_avstrya.html#0 (accessed 1.12.2021) [in Ukrainian].
2. Bekhta, I. A. (2010). *Opovidnyy diskurs v anhlomovniy khudozhniy prozi: typolohiya ta dynamika movlennyevykh form* [The Narrative Discourse in the English fictional prose: typology and dynamics of speech forms]: avtoref. dys. ... doktora filol. nauk: 10.02.04. – hermans'ki movy. L'viv. 36 s. [in Ukrainian].
3. Bekhta, I. (2003). *Funktsional'nyy aspekt endofaznykh form nevlasne pryamoho movlennya v anhlomovnomu khudozhnomu diskursi* [Functional aspect of endophase forms of improper direct speech in English-language artistic discourse]. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi* [Notes on Romano-Germanic philology], Odessa, 14, 3–14 [in Ukrainian].
4. Zahnitko, A. (2009). *Ukrayins'kyi syntaksys: teoretyko-prykadnyy aspekt* [Ukrainian syntax: theoretical and applied aspect.], Donetsk, 137 s. [in Ukrainian].
5. Zamkova, T. V. (2007). *Vnutrishnye movlennya yak vyayv nevlasne-pryamoyi movy* [Internal speech as a manifestation of improper direct speech]. *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 10. Problemy hramatyky i leksykologiyi ukraiyins'koyi movy* [Scientific Journal of the Mychajlo Drahomanov National Pedagogical University. Series 10. Problems of grammar and lexicology of the Ukrainian language], 3, 103–110 [in Ukrainian].
6. Kovtunova, I. S. (2002). *Problema nesobstvenno-pryamoj rechy v trudakh V.V. Vynogradova* [The problem of improperly direct speech in the works of V.V. Vinogradov]. *Voprosy jazykoznanija* [Linguistics issues], 1, 65–71 [in Russian].
7. Kondratenko, N. (2014). *Spetsyfyka intertekstual'noyi nominatsiyi v modernists'komu i postmodernists'komu khudozhnomu teksti* [Specifics of intertextual nomination in modernist and postmodernist artistic text]. *Ridnyy kray* [Homeland], 2 (31), 120–123 [in Ukrainian].
8. Polishchuk, Y. (2016). *Roman pro prymarnist' shchastya, Sofiya Andruhovich. Felix Austria: roman*. – L'viv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2015, 288 s. (retsensziya) [A novel about the illusion of happiness, Sofia Andruhovich. Felix Austria: a novel (review)]. *Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe*, 2, 213–222. Available at: <https://marszalek.com.pl/between/2016/13.pdf> (accessed 12.12.2021) [in Ukrainian].
9. Semeniyuk, V. Y. (2006). *Vnutrishnye movlennya: lnhvostylistychni aspekty interpretatsiyi ukraiyins'koyi khudozhn'oyi prozy KhKh stolittya* [Internal speech: linguostylistic aspects of the interpretation of the Ukrainian artistic prose of the twentieth century]: PhD thesis abstract. Kyiv, 20 s. [in Ukrainian].
10. Sharapova, Y. V. (2001). *Nesobstvenno-pryamaya rech' v funktsional'no-kommunikativnom y strukturno-semanticheskom aspektakh* [Unusual-direct speech in functional-communicative and structural-semantic aspects]: PhD thesis abstract. Sankt-Peterburh, 197 s. [in Russian].
11. Shytyk, L. (2011). *Synkretizm konstruktivnykh iz chuzhoyu movoyu* [Syncretism of constructions with a foreign language]. *Linhvistychni studiyi* [Linguistic studies], 22, 229–237 [in Ukrainian].
12. Shytyk, L. V. (2017). *Synkretizm sposobiv peredavannya chuzhoyi movy v idiosyncrasy Stepana Protsyuka* [Syncretism of ways of transmitting a foreign language in the idiosyncrasy of Stepan Protsyuk]. *Linguistic Bulletin*, 15–23 [in Ukrainian].
13. Torchynska N., Shymanska V., Gontsa I., Dudenko O. (2021). *Intertextuality as an Integral Component of the Modern Ukrainian Discourse (on the Example of Literary and Journalistic Styles)*. *Postmodern Openings*, 12 (4). 255–271. Available at: <https://doi.org/10.18662/po/12.4/373>. (accessed 18.01.2022) [in English].

Отримано: 21 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 28 лютого 2022 р.

Прийнято до друку: 4 березня 2022 р.

e-mail: torchynskyim@khnmu.edu.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-330-335

Торчинський М. М. Власні назви природних супутників планет: денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 330–335.

УДК: 811.161.2`373.2

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5268-0237>

Торчинський Михайло Миколайович,

доктор філологічних наук, професор кафедри української філології,
Хмельницький національний університет

ВЛАСНІ НАЗВИ ПРИРОДНИХ СУПУТНИКІВ ПЛАНЕТ: ДЕНОТАТНО-ХАРАКТЕРИСТИЧНІ, ЕТИМОЛОГО-СЛОВОТВІРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Природних супутників планет, за даними Міжнародного астрономічного союзу, виявлено 317, із них мають офіційні найменування 199 космічних об'єктів. Також засвідчено 243 варіантні найменування.

У процесі аналізу встановлено, що такі оніми належать до онімного поля космонімів, підполя космоорбітонімів, сегменту монокосмоорбітонімів, і вони є абіонімами, реалонімами, індивідуальними мікро-, мезо- та макронайменуваннями.

Офіційні форми – це прості нові й новітні номінальні пропріативи штучного походження, які мають відому й непрозору етимологію, запозичені з давньогрецької та інших мов, утворені шляхом власне семантизації переважно від міфонімів, є відмінюваними або незмінними.

Варіантні форми – це складені нові й новітні асоціативно-квалітативні найменування штучного походження, які мають відому й прозору етимологію, утворені синтаксичним способом переважно від космонімів та числівників, тобто є відімінювано-відіпелативними й гібридними, а також переважно відімінювано-незмінними.

Головні функції натурал-сателітонімів – номінативна та інформативна, які відносно часто проявляються в науковому та художньому стилях. Такі оніми переважно не мають конотативних, асоціативних, символічних й етнокультурних ознак та відмінностей у вимові й написанні, належать до макроконцепту 'Простір' і мезоконцепту 'Космос' та водночас – до пасивного словникового запасу, вживаються в мові, є маловідомими, низькочастотними й емоційно-нейтральними.

У перспективі планується характеристика за таким алгоритмом інших розрядів власних назв космічних об'єктів: астероїдів, галактик, зірок, комет, сузір'їв тощо.

Ключові слова: космонім, натурал-сателітонім, денотатно-квалітативні особливості, денотатно-номінативні атрибути, етимолого-словотвірні ознаки, функціональний аналіз.

Mykhailo Torchynskyi,

Doctor off Philological Sciences, Professor of the Department of Ukrainian Philology,
Khmelnitsky National University

PROPER NAMES OF NATURAL SATELLITES OF THE PLANETS: DENOTATIC-CHARACTERISTIC, ETYMOLOGICAL-WORD-FORMING AND FUNCTIONAL FEATURES

According to the International Astronomical Union, 317 natural satellites have been discovered, including 199 space objects with official names. There are also 243 alternative names.

During the analysis it was established that such onyms belong to the onym field of space objects' names, subfield of cosmoorbitonyms, segment of monocosmoorbitonyms. They are abionyms, realonyms, individual micro-, meso- and macro-names.

Official forms are simple new and newest nominal propriatives of artificial origin, which have a known and opaque etymology, borrowed from ancient Greek and other languages, formed by the actual semanticization, mainly from mythonyms. They are variable or unchangeable.

Alternative forms are new and newest associative-qualitative names of artificial origin, which have a known and transparent etymology. They are syntactically formed most often from names of space objects and numerals. Thus, they are derived from onyms and appellatives and are hybrid names, mostly unchangeable.

The main functions of natural satellite names are nominative and informative, which are relatively common in scientific and artistic styles. Such onyms mostly do not have connotative, associative, symbolic and ethnocultural features and differences in pronunciation and writing, belong to the macroconcept "Expanse" and the mesoconcept "Space" and at the same time – to passive vocabulary, are used in language, are little known. They are low-frequency and emotionally neutral.

In the future, it is planned to characterize other categories of proper names of space objects according to this algorithm: asteroids, galaxies, stars, comets, constellations, etc.

Key words: cosmonym, denotative-qualitative features, denotative-nominative attributes, etymological-word-forming features, natural-satelliteonym, functional analysis.

Космоніми, або власні назви космічних об'єктів, рідко ставали об'єктом ономастичних досліджень. Загалом особливості називання галактик, зірок, комет, планет, сузір'їв тощо описані насамперед у монографії Ю. О. Карпенка "Назви зоряного неба" (Карпенко, 1985), проте на супутники увага майже не зверталася. У низці праць наявна лінгвокраїнознавча характеристика передусім сузір'їв, однак із сателітів планет там представлений лише Місяць.

Відзначимо й недостатню термінологічну упорядкованість космонімів, які тривалий час асоціювалися з астрономіями (Бучко, 2012: 53), а складниками космонімії вважалися лише різні групи космопонімів – венусоніми, марсоніми, сатурноніми, селеноніми та інші (Подольская, 1988: 45, 47–48, 78–79, 115–116; Бучко, 2012: 128, 149, 161, 191). Для називання інших космічних тіл в ономастичну терміносистему введено такі поняття, як астероїдонім, галактиконім, кометонім, констелонім, метеоритонім, метеоронім, планетонім та інші, а також визначальний для нашої роботи термін – сателітонім, яким вважаємо власну назву будь-якого супутника планети (Торчинський, 2008: 173), що може бути природним (натурал-

сателітонім *Фобос*) і *штучним* (техно-сателітонім “*Венера-1*”). Додамо, що “назви супутників, які виникли природно, переважно пов’язані з античною міфологією” (Торчинський: 2008: 173), проте правильність такого висновку нам ще потрібно з’ясувати.

Таким чином, **мета** нашого дослідження – виконати комплексний аналіз власних назв природних супутників планет, а **завдання** – визначити їхні денотатно-характеристичні, етимолого-словотвірні та функціональні особливості, тобто встановити місце таких пропріативів в онімному просторі, з’ясувати спосіб творення та побутування в мові й мовленні.

Матеріал для дослідження ми брали з різних інтернет-ресурсів, зокрема з багатьох сайтів Міжнародного астрономічного союзу (МАС), який є найвищою міжнародною організацією у справі стандартизації офіційних назв астрономічних тіл. Загалом на сайтах МАС виявлено 317 супутників, із них мають найменування 199 космічних об’єктів (62,78 % від їхньої загальної кількості).

Окремо фіксувалися номенклатурні одиниці, тобто буквено-цифрові комбінації, якими позначалися сателіти (так, супутнику *Адрастея* відповідала номенклатура *S/1979 J 1*, що означала: сателіт (S) Юпітера (J), першим (1) відкритий 1979 року (1979)). Якщо з часом супутник отримував власну назву, більшість із таких формул у мовленні не використовувалася або замінювалася більш зрозумілою конструкцією, на зразок *Юніпер XXVIII*, тобто супутник Юпітера, 28-й за порядком відкриття. За даними МАС, не всі супутники мають номенклатурні позначення (вони наявні лише у 86,75 % сателітів). Варіантних найменувань, на кшталт *Mars 1* (рідше – інших), зареєстровано 243, а загалом об’єктом аналізу є 442 натурал-сателітоніми.

Оскільки таких досліджень в українській ономастиці ще немає, це насамперед і зумовлює **актуальність** нашої роботи. Пропонований нами алгоритм аналізу також може бути застосований для характеристики інших класів пропріативів із використанням описового, порівняльного, етимологічного, словотвірного та інших методів дослідження.

Удосконалена протягом кількох років комплексна схема опису онімів (Торчинський, 2014), відповідно до визначених вище завдань, складається із трьох блоків: **денотатно-характеристичного**, що має два підблоки – **денотатно-номінативний** і **денотатно-квалітативний** (розмежування онімів за характером іменованих об’єктів та за їхніми певними особливостями), **етимолого-словотвірного** (визначення способу творення, семантики твірної основи, продуктивності словотвірного типу, часу виникнення назви, будови, мотиваційних відношень, етимології тощо) та **функціонального** (з’ясування стилістичних особливостей онімів, сфери й форми їх уживання, правопису та відмінювання).

Отже, натурал-сателітоніми – це власні назви природних супутників планет, тобто небесних тіл, які рухаються навколо планети або астероїда. Термін походить від латинських слів *naturalis* – “природний” і *satelles (satellit)* – “охоронець; супутник; спільник” та грецизму *опота* – “ім’я” (Скопненко, 2006: 475, 493, 611). **Денотатно-номінативними** атрибутами таких пропріативів є віднесення їх до онімного поля космонімів, онімного підполя космоорбітонімів, онімного сегмента монокосмоорбітонімів, онімного елемента сателітонімів.

Спільними для натурал-сателітонімів є такі **денотатно-квалітативні** атрибути: абіоніми, реалоніми (гіпотетонімами умовно можна вважати три назви квазісупутників, які тимчасово перебувають на своїх орбітах), індивідуальні найменування. Лише за розмірами іменованих об’єктів розрізняємо макросателітоніми – 62 (19,56 %); мезо- – 70 (22,08 %), мікро- – 157 (49,53 %), невизначеного розміру – 28 (8,83 %). Зазначимо, що до першої групи ми віднесли супутники, діаметр яких більший за 100 км (наприклад, *Ганімед*, або *Юніпер III*, – 5 268 км), до другої – небесні тіла з діаметром від 10 до 100 км (*Галімеда*, або *Нептун IX*, – 62 км), а до третьої – менші, ніж 10 км (*Кіллене*, або *Юніпер XLVIII*, – 2 км). Саме мікрооб’єкти часто не мають власних назв, а такими є насамперед сателіти карликових планет і астероїдів (номіновані 83, або 52,87 %; усі невизначені за розміром об’єкти теж не названі); водночас мають найменування 82,26 % макросателітонімів і 92,86 % мезосателітонімів.

Екстралінгвальна інформація про об’єкт найменування є досить різноплановою (це насамперед дані про час і місце відкриття супутника, його розміри, орбіту, варіанти назви тощо). Зазвичай подаються відомості, які можуть допомогти з’ясувати походження пропріатива (наприклад, у натурал-сателітонімів спостерігається тісний зв’язок найменувань домінант і сателіта, на зразок: *Лінус*, або *S/2001 (22) 1* (діаметр 28 км) – супутник астероїда Калліопа, відкритий 2001 р. М. Брауном та Ж. Марго; 2003 р. отримав назву, похідну від імені Лін (так звали сина музи Калліопи, винахідника мелодії та ритму)).

Із-поміж **етимолого-словотвірних** ознак спершу визначаємо мотивацію оніма. Серед основних найменувань сателітів домінують номінальні мотиваційні різновиди (192, або 96,48 %), присвоєні переважно без асоціацій, але за певними правилами. Так, С. Марій запропонував кожного супутника Юпітера назвати іменем коханки Зевса або римським відповідником (*Гарпаліке* – міфоантропонім Гарпаліка, дочка Климена й Епікасти, коханка Зевса); перші сім супутників Сатурна названі сином першовідкривача Д. Гершелем за іменами братів і сестер Кроноса (*Мімас* – міфоперсононім Мімас, титан). Серед варіантних форм переважають асоціативно-квалітативні відношення (201; 82,72 %), які ще можна трактувати як сутнісно-квалітативні, оскільки це переважно вказівка на планету або астероїд, навколо яких обертається сателіт, та порядковий номер об’єкта (*Плутон III*). Іноді основні й варіантні найменування мають додаткове семантичне навантаження: асоціативне (10: *Єхидна*, супутник карликової планети Тифон – міфоперсононім Єхидна, велетенська напівжінка-напівзмія, дружина Тифона), патронімічне (6: *Вейвот*, супутник астероїда Квавар – міфоантропонім Вейбот, син Квавара з міфів індіанського народу тонгва в Каліфорнії), локативне (3: *Дактиль*, супутник астероїда Іда – міфічні ліліпути дактилі, які населяли гору Іда на острові Крит) тощо.

Абсолютна більшість власних назв супутників планет є **запозиченою** (196 із 199 названих сателітів, або 98,5 %, мають найменування, які походять насамперед із давньогрецької мови (117; 58,79%: *Гермінне*), а також із мов германської групи (50; 25,12 %: *Офелія*). Рідше трапляються запозичення з мов палеоазіатських (11; 5,53 %: супутник Сатурна *Ківіок*) і кельтських (6; 3,02 %: супутник Сатурна *Бефінд*). Одиначними фіксаціями представлені натурал-сателітоніми латинського (5; 2,51 %: *Валетудо*), китайського (2; 1,01 %: *Гко’е Кху*), фінського (2; 1,01 %: *Хіісі*) та іншого (3; 1,51 %: *Дуенде*) походження. Питомою є власна назва *Місяць*, комбіноване походження має пропріатив *Маленький Принц*, а невідоме – *Кхауну*. Традиційні для космонімії моделі, на зразок *Сатурн X*, як і деякі інші (*Планета Медічі IV*), кваліфікуються як комбіновані (їх

найбільше – 219, або 90,12 %), проте реєструємо й одиничні: як питомі (3; 1,24 %: *Білолиций*), так і запозичені (21; 8,64 % з давньогрецької (*Гадес* замість *Сінопе*), латинської (*Ремус* замість *Рем*), германських (*Блітцен* замість *Намака*) та інших (*Савіскера* замість *Тавіскарон*) мов.

Провідним способом запозичення основних форм є транскрипція (*Мнеме*), а переклад (*Маленький Принц*) фіксується епізодично. Серед варіантів сателітонімів домінує якраз переклад (*Нептун III*).

Шлях виникнення основних (198; 99,5 %) і варіантних (237; 96,53 %) форм натурал-сателітонімів, як бачимо, переважно штучний. Зараз такі найменування затверджує Міжнародний астрономічний союз, часто враховуючи пропозиції першовідкривачів (наприклад, 33 супутники Юпітера із 57 названих на рубежі тисячоліть відкрив С. Шеппард, який, крім того, ще входив до складу колективних груп астрономів-відкривачів). Також розробляються певні правила номінації сателітів, на зразок: усі супутники, які оберталися навколо Юпітера в тому самому напрямі, отримали назви на **-а (-я)**: *Леда*, а у зворотному – на **-е**: *Праксидіке*. Природним шляхом отримав назву *Місяць* (такими є й окремі варіантні форми: *Козацьке сонце*).

Архаїчною можемо вважати назву *Місяць* (0,5 %), давніми – 11 натурал-сателітонімів (5,53 %: супутник Юпітера *Ганімед* (1610 р.)), новими – 61 (30,65 %: супутник Сатурна *Гіперіон* (1848 р.)), а новітніми – 126 (63,32 %: супутник Нептуна *Лаомедея* (2007р.)). Серед варіантних назв сателітів спостерігається трохи інша пропорція: давні назви – 34 (13,99 %: супутник Юпітера *Іо* спочатку був названий *Юпітер I* або *Медиційська луна* (1609 р.)), нові – 82 (33,75 %: супутник Нептуна *Тритон* номінувався як *Супутник Нептуна* (1849 р.) та *Нептун I* (1888 р.)), новітні – 127 (52,26 %: супутник Сатурна *Мефона* має назви *Сатурн XXXII* (2004 р.) та *Метона* (2005 р.)). Відзначимо, що до уваги береться не час відкриття супутника, а дата присвоєння назви (наприклад, супутники Урана *Оберон* і *Титанія* були відкриті В. Гершелем 1787 р., а названі Д. Гершелем 1852 р., тому це не давні, а нові пропріативи).

Загалом офіційні натурал-сателітоніми мають відому й непрозору етимологію (можливо, за винятком назви супутника нашої планети: *Місяць* гіпотетично походить від індоєвропейського **mēns-*, **mēs-*, пов'язаного з **mē* зі значенням “міряти”). Абсолютна більшість варіантних найменувань має відому і прозору етимологію: супутник Плутона *Харон* названий *Плутон I*.

Дериваційний спектр власних назв супутників планет досить різноплановий, проте простежується така особливість: офіційні форми утворені переважно шляхом власне семантизації (187; 93,97 %: супутник Нептуна *Протей*), а варіантні – синтаксичним способом (227; 93,42 %: супутник Сатурна *Титан* – *Сатурн VI*, або *Сатурнова луна*). Менш поширені інші різновиди лексико-семантичного словотворення: синтаксичний спосіб – три оніми першої групи: *Пічі-унем*, що в перекладі з мови малече (Чілі) означає “маленька пташка”, і власне семантизація, представлена шістьма пропріативами другої групи: *Пан*. Морфологічний тип деривації малопродуктивний (наприклад, серед основних форм засвідчено суфіксацію – три оніми (*Діморфос* ← *Діморф*, що в перекладі з грецької мови означає “той, що має дві форми”), аббревіацію – два (*Клеоселена* ← *Клеопатра Селена II*); словоскладання – два (*Мор-Сомн* ← *Мор* і *Сомн*) і конверсію – один (*Камоалева* ← гавайський ад’єктив *камоалева* зі значенням “хиткий”). Алоніми зрідка утворюються за допомогою інших різновидів: основокладання – два пропріативи (*Дідіmun*, що в перекладі з англійської означає “місяць *Дідіма*”) й конверсії – один (*Луна* ← від індоєвропейського **louksnā* зі значенням “світла”).

П’ять найменувань – це фонетичні модифікації сателітонімів (*Ерріно* – *Ерріне*), а два – морфологічні (*Скамандріос* – *Скамандр*), проте такими можна вважати й групу супутників на **-е** та **-а (-я)**, фінали яких залежать від напряму їх обертання навколо Юпітера (останній різновид окремі дослідники кваліфікують як суфіксальні деривати).

Відповідно до способу творення, офіційні найменування природних супутників планет є простими конструкціями (192; 96,48 %: *Деспіна*), а варіантні – складеними (227; 93,42 %: *Гюйгеновий супутник*). Серед основних форм малопоширені складні (4; 2,01 %: *Сила-Нунам*) та складені (3; 1,51 %: *Гко’е Кху*) пропріативи, а з-поміж варіантних – прості (14; 5,76 %: *Ях*) та складні (2; 0,82 %: *Білолиций*).

Лексико-семантичний словотвірний тип можемо вважати домінуючим для офіційних (190, або 95,48 %) та варіантних (233; 95,88 %) форм натурал-сателітонімів. Морфологічні деривати мають низьку продуктивність.

За семантикою твірної основи 190, або 95,48 %, офіційних назв – відонімні, утворені насамперед від міфонімів (153; 76,89 %), зокрема міфоантропонімів (62; 31,16 %: супутник Юпітера *Фемісто* ← *Фемісто*, дочка річкового бога Інаха, коханка Зевса), теонімів (40; 20,1%: супутник Юпітера *Пандія* ← *Пандія*, дочка Зевса і Селени, богиня повного Місяця), міфоперсонімів (37; 18,59 %: супутник Сатурна *Гіроккін* ← *Гіроккін*, жінка-велетень із германсько-скандинавської міфології), міфозоонімів (8; 4,02 %: супутник Сатурна *Тарвос* ← *Тарвос* Тригаранус, бик із кельтської міфології), міфопрагматонімів (3; 1,51 %: супутник астероїда Мінерва *Егіда* ← *Егіда*, один із чарівних видів зброї (щит) богині мудрості Мінерви), міфотопонімів (1; 0,5 %: супутник Плутона *Стікс* ← *Стікс*, одна з річок Аїду, що дев’ять разів обтікала підземне царство) та шляхом поєднання двох теонімів (2; 1,01 %: подвійні супутники *Мор-Сомн* ← *Мор* і *Сомн*, боги-близнюки смерті та сну в римській міфології). Іменами дійових осіб художніх творів (поетонімами) мотивовані 32 найменування сателітів (16,08 %: супутник Урана *Аріель* ← *Аріель*, персонаж п’єси В. Шекспіра “Буря” і поеми О. Поупа “Викрадення локона”), найменуваннями реальних людей (антропонімами) – 4 (2,01 %: супутник астероїда Роксана *Олімпіада* ← *Олімпіада* Епірська, матір Олександра Македонського, свекруха Роксани), етнонімами – 1 (0,5 %: квазісупутник Землі *Круїтні* ← *круїтні*, перші кельтські племена на Британських островах). Решта пропріативів мотивована апеллятивами (8; 4,02 %): іменниками (назвами міфічних істот – 3; 1,51 %: супутник Нептуна *Наяда* ← *наяди*, німфи джерел та струмків у грецькій міфології), прикметниками (2; 1,005 %: квазісупутник Землі *Камоалева* – у перекладі з гавайської мови “хиткий”), дієсловом (1; 0,5 %: *Місяць* ← “міряти”) та іменниково-прикметниковими словосполученнями (2; 1,005 %: супутник астероїда Євгенія *Маленький Принц*).

Варіантні найменування сателітів – це насамперед відонімно-відапеллятивні конструкції (222; 91,36 %), зокрема відкосмонімно-відчислівникові (207; 85,19 %: *Сільвія II* – супутник астероїда *Сільвія Ромул*). Малопоширеними є моделі “астрономічний термін (АТ) + антропонім (або відантропонімний прикметник)” – 6 (2,47 %: *Гюйгеновий супутник* – зараз *Титан*, супутник Сатурна, відкритий 1655 р. Х. Гюйгенсом); “АТ + антропонім + числівник” – 4 (1,65 %: *Зірка Медичі II* – супут-

ник Юпітера *Європа*); “АТ + космонім (або відкосмонімний прикметник)” – 3 (1,23 %: *Супутник Нептуна* – зараз *Тритон*); “космонім + літера” – 2 (0,82 %: *Діона Б* – *Олена*, супутник Сатурна, що супроводжує супутник *Діону*).

Із-поміж відонімних пропріативів (17; 7 %) відзначимо похідні від космонімів (7; 2,88 %: *Теба* – фонетичний варіант супутника Юпітера *Фіва*), теонімів (4; 1,65 %: супутник Юпітера *Гадес*, або *Сінопе*, ← Гадес, або Аїд, бог царства мертвих), міфозоніма (1; 0,41 %: супутник карликової планети Хаумеа *Блітцен*, або *Намака*, ← Блітцен, один із коней Санта-Клауса), міфоперсоніма (1; 0,41 %: супутник астероїда Таронхайавагона *Савіскера*, або *Тавіскарон*, ← Савіскера, злий брат-близнюк Таронхайавагона у племені могаук, тобто те саме, що Тавіскарон в ірокезів) та двох космонімів (4; 1,65 %: *Сатурн Юпітера* – супутник Юпітера *Каллісто*), а серед відапелятивних (4; 1,65 %) – відприкметниковий дериват (1; 0,41 %: *Луна* – “світла”) та іменниково-прикметникові словосполучення (3; 1,24 %: *Козацьке сонце* – обидва оніми ідентифікують *Місяць*).

Аналіз **функціональних** особливостей натурал-сателітонімів кардинально відрізняється, якщо порівняти *Місяць*, що має надзвичайно багату палітру стилістичних характеристик, та інші супутники планет, які переважно належать до пасивного словникового запасу.

Як і всі оніми, найменування сателітів реалізують дві основні функції – номінативну й інформативну, а також низку додаткових, таких як комунікативна, когнітивна, ідентифікаційна, гносеологічна (властиві для мовлення насамперед дослідників космосу) та естетична (характерна передусім для *Місяця* і проявляється в художніх текстах).

Такі власні назви відносно активно вживаються у двох стилях – науковому (в середовищі астрономів, учителів фізики й астрономії, учнів старших класів) та художньому (у творах, написаних у жанрі наукової фантастики, фільмах, комп’ютерних іграх тощо). Звичайно, найбільш часто в науковому й художньому, а також розмовному, частково – публіцистичному стилях функціонує пропріатив *Місяць*.

Натурал-сателітоніми, за винятком *Місяця*, у поезії практично не фіксуються. Більш поширені такі пропріативи в прозі (наприклад, супутник Юпітера *Європа* згадується у творах Й. Дугласа “Сутичка за Європу” (2004 р.) та М. Саважа “В’язні Європи” (2003 р.) як засіб локалізації тих подій, про які розповідається). Натомість назву супутника Землі фіксуємо у складі епітетів, порівнянь, метафор, персоніфікацій тощо, причому переважно це апелятивні конструкції: *Через Прут перекинувся срібний, як місяць, шлях у таємничі плавні...* (М. Коцюбинський). Серед граматичних засобів образності часто трапляються звертання: *Місяченьку, чародію, не жартуй крізь вікна з ним...* (В. Сосюра). Такі пропріативи переважно є підметами: *Виступа Щербатий місяць з-за могили* (Т. Шевченко), рідше – обставинами: *Мати вербу тую варять, а воду зливають у ночви і при повному місяці купують малу Вустю* (Ю. Яновський) й означеннями: *... Блисне різьок молодого місяця...* (Г. Хоткевич). Активно побутує найменування *Місяць* в українській пареміології: *Без рук, без ніг, тільки з рогами. А ходить він під небесами* (загадка); *Але собака, видно, брехнув на місяць і замовк* (М. Стельмах).

На нашу думку, натурал-сателітоніми майже не мають конотативних, асоціативних та символічних ознак, оскільки такі лексеми насамперед отождоюються з однозвучними міфонімами, проте певні паралелі можна провести, наприклад, між космонімами й назвою металу (*титан*) або частини року (*місяць*).

Концептуально найменування супутників планет належать до макроконцепту ‘Простір’ і мезоконцепту ‘Космос’, однак лише окремі натурал-сателітоніми (зокрема *Місяць*) можна кваліфікувати як мікроконцепти, якщо в мовців є певна інформація про його денотат.

В. В. Жайворонок у словнику-довіднику “Антологія знаків української етнокультури” визначив етнокультурну знаковість лише *Місяця*, назвавши низку обрядів, повір’їв, звичаїв, пов’язаних із цим небесним об’єктом: “Здавна ріст рослин (і людини, зокрема її стан здоров’я), фізичну красу, а також перемену погоди, від якої цей ріст залежить, ставили в залежність від місяця... При повному місяці купали дитину в священій воді... Місяць і вечорова зоря – символи молодого і молодої” (Жайворонок, 2018: 393–394).

Натурал-сателітоніми – емоційно нейтральні пропріативи, і лише *Місяць* може мати як позитивне забарвлення, що, зокрема, проявляється у використанні зменшено-пестливих форм *місяченько*, *місячно*, *місячок*: *Ой, не світи, місяченьку, Не світи нікому...* (Народна пісня), так і негативне: *світить місяць, та не гріє*.

Як додаткові лінгвистичні характеристики таких онімів наведемо насамперед наявність синонімів та омонімів, рідше – паронімів і багатозначних слів (немає лише антонімічних конструкцій, хоча місяць у фольклорі часто протиставляється сонцю: *світло б сонце, а місяць не зігріє*).

Як синоніми ідентифікуються різносистемні (поширені в інших мовах: *Місяць* – *Луна* (Росія), *Селена* (Древня Греція), *Ях* (Єгипет)), діахронічні (колишні: *Ганімед* – *Планета Медичі III*, *Юпітер Юпітера*) та народнопоетичні (*Місяць* – *Білолиций*, *Бурлацьке сонце*, *Козацьке сонце*) найменування супутників планет.

Полісемічними в ономастиці вважаються однакові власні назви, які номінують об’єкти, що належать до одного класу: супутники *Сатурн XVIII* і *Юпітер XI* (протягом 1955–1975 рр., зараз – *Карме*) – *Пан*, названий у честь Пана, бога пастухів, скотарства, родючості й дикої природи.

Паронімічні номінації зазвичай відрізняються одним-двома звуками: *Герсе* і *Ерсе* (*Юпітер I* і *LXXI*), названі в честь богині ранкової роси Ерси, дочки Селени і Зевса.

Найбільш поширені омонімічні форми натурал-сателітонімів, якими є їхні твірні лексеми: по-перше, міфоніми (найменування божеств, міфічних істот, дійових осіб міфів, легенд і переказів: супутник астероїда *Дафна Пеней* – теонім Пеней, річковий бог, батько німфи *Дафни* у грецькій міфології); по-друге, поетоніми (імена дійових осіб художніх творів: супутник *Урана Белінда* – *Белінда*, персонаж поеми О. Пуупа “Викрадення локона”); по-третє, антропоніми (супутник астероїда *Еврібат Квета* – *Квета*, мексиканська легкоатлетка, яка запалила вогонь XIX літніх Олімпійських ігор). Омонімами є й поетоніми – власні назви природних супутників планет, які вживаються в художньому мовленні (сателітопоетонім *Янет* – у творах Д. Вебера “Успадкований армагеддон” (1994 р.) чи В. Михайлова “Струмок на Япеті”), а також артіфрагментоніми та віртуалоніми, тобто ті натурал-сателітоніми, які засвідчені у фільмах (*Місяць* – у фільмах “Із Землі на Місяць” (1958 р.) чи “Перші люди на Місяці” (1964 р.)) та комп’ютерних іграх (*Титан* – у комп’ютерних іграх “Мертвий простір 2” (2011 р.) чи “Флешбек” (1992 р.)). Можливі збіги найменувань таких сателітів і з іншими онімами (супутник Нептуна *Лариса*),

апелятивами (супутник Юпітера *Дія*), відкосмонічними похідними (картина А. Куїнджі “*Місячна ніч на Дніпрі*” (1880 р.)) і навіть словосполученнями (супутник астероїда Євгенія *Маленький Принц* не має нічого спільного з однойменним твором А. Сент-Екзюпері).

Місяць належить до активного словникового запасу (в загальномовній, територіально-корпоративній та індивідуальній сферах це буде активне чи нейтральне коло); усі інші натурал-сателітоніми – до пасивного (переважно потенційне коло, рідко – пасивне).

Натурал-сателітоніми – це низькочастотні (малопоширені) пропріативи. *Місяць* – загальновідоме найменування, усі інші власні назви супутників планет – маловідомі. У мові та мовленні побутує пропріатив *Місяць*, лише в мові – інші офіційні назви сателітів, а в мовленні – народні варіанти найменування супутника Землі. Офіційними вважаються сучасні найменування супутників планет, неофіційними – їхні варіантні форми (синхронічні і діахронічні).

За формою розрізняємо основні назви планет (їх 199) і варіантні (243), серед яких переважають синхронічні (213; 87,65 %: *Дідімос Б – Дімормос*, супутник астероїда Дідімос), передусім модель «космонім + числівник» (*Сатурн ХХІІ – Іджірак*). Діахронічні варіанти малопоширені (30; 12,35 %), проте більш різнопланові: це й лексичні (супутник Юпітера *Сінопе* – в 1955–1975 рр. *Гадес*), і фонетичні (супутник Сатурна *Трім – Трюм*), і морфологічні (*Скамандріос – Скамандр*, супутник астероїда Гектор), і синтаксичні (досить умовно: *Медиційська луна* – супутник Юпітера *Іо*).

Відмінностей у вимові й написанні натурал-сателітонімів не зафіксовано, за винятком *Місяця*: “Слова землі, місяць, сонце пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*” [Український правопис, 2003: 58].

Найменування сателітів постійно ідентифікуються як власні назви, однак омонімічні форми можуть мати й інші значення (наприклад, функціонувати як міфоніми, поетоніми, артіфрагментоніми тощо).

Офіційні форми натурал-сателітонімів можуть бути відмінюваними (126; 63,32 %; усі мають сингулярний тип, із них за зразком іменників чоловічого роду відмінюються 63 оніми (31,66 %: супутник Сатурна *Форньот*), жіночого – 62 (31,16 %: супутник Юпітера *Елара*); крім того, зафіксована одна модель “іменник чоловічого роду + прикметник” (0,5 %: супутник астероїда Євгенія *Маленький Принц*) . Незмінними є 73 пропріативи (36,68 %: супутник Нептуна *Сао*). Відзначимо залежність категорії роду від того, чий супутником є космічний об’єкт (наприклад, серед сателітів Юпітера лише *Ганімед* – іменник чоловічого роду).

Серед варіантних найменувань супутників планет домінують відмінювано-незмінні форми (223; 91,77 %), і це насамперед модель “космонім + числівник”, у якій графічно поданий порядковий числівник, однак у мовленні часто використовується кількісний (207; 85,19 %: *Плутон ІV – Кербер*); менш продуктивні інші конструкції (16; 6,58 %: *Меркурій Юпітера – Європа*). За зразком іменників чоловічого роду відмінюється сім космонімів (2,88 %: *Атлас* – супутник Сатурна *Атлант*), жіночого роду – шість (2,47 %: *Теба* – супутник Юпітера *Фіва*); прикметників – один (0,41 %: *Білолиций*, або *Місяць*), прикметниково-іменниковий тип відмінювання засвідчений у п’яти назвах супутників (2,06 %: *Сатурнова луна* – супутник Сатурна *Титан*), а всього таких структур – 19 (7,82 %). Незмінним є один натурал-сателітонім (0,41 %: *Ерпін* – супутник Сатурна *Ерпін*).

Таким чином, основними можна вважати такі ознаки натурал-сателітонімів:

1) вказані пропріальні одиниці належать до онімного поля космонімів, підполя космоорбітонімів, сегменту монокосмоорбітонімів;

2) їхні денотатно-квалітаивні особливості – абіоніми, реалоніми, індивідуальні мікронайменування (однак достатньо продуктивні й макро- та мезоніми);

3) етимолого-словотвірні атрибути офіційних і варіантних форм відрізняються. Для першої групи назв характерні прості нові й новітні номінальні пропріативи штучного походження, які мають відому й непрозору етимологію, запозичені з давньогрецької та інших мов (переважає транскрипція), утворені шляхом власне семантизації здебільшого від міфонімів, а для другої – складені нові й новітні асоціативно-квалітаивні найменування штучного походження, які мають відому й прозору етимологію, утворені синтаксичним способом найбільш часто від космонімів та числівників, тобто є відонімно-відапелятивними й гібридними;

4) головні функції натурал-сателітонімів – номінативна та інформативна, які відносно часто проявляються в науковому та художньому стилях; такі оніми переважно не мають конотативних, асоціативних, символічних й етнокультурних ознак та відмінностей у вимові й написанні, належать до макроконцепту ‘Простір’ й мезоконцепту ‘Космос’ та водночас – до пасивного словникового запасу, вживаються в мові, є маловідомими, низькочастотними й емоційно-нейтральними, регулярно фіксуються як оніми, хоча можуть мати полісемічні, паронімічні, синонімічні й омонімічні відповідники. У процесі аналізу встановлено окремі функціональні відмінності між основними формами пропріативів, які є офіційними та відмінюваними або незмінними, й варіантними – неофіційними та переважно відмінювано-незмінними. Однак головна відмінність стосується власної назви *Місяць*, яку фіксуємо в художньому мовленні у складі епітетів, порівнянь, метафор, персоніфікацій і яка має емоційно-забарвлені форми, а також певні символічні, асоціативні й передусім етнокультурні особливості, є мікроконцептом, побутує в мові (народні варіанти – у мовленні) як складник активного словникового запасу, вирізняється правописними нормами.

У перспективі плануємо аналіз за таким алгоритмом інших розрядів власних назв космічних об’єктів: галактик, зірок, комет, сузір’їв тощо.

Література:

- Бучко, Д. Г., Ткачова, Н. В. (2012). *Словник української ономастичної термінології*. Харків: Ранок-НТ.
- Жайворонок, В. В. (2018). *Антологія знаків української культури: словник-довідник*. Київ: Наукова думка.
- Карпенко, Ю. А. (1985). *Названия звездного неба*. Москва: Наука.
- Подольская, Н. В. (1988). *Словарь русской ономастической терминологии*. Москва: Наука.
- Скопненко, О. І., Цимбалюк, О. В. (2006). *Сучасний словник інімованих слів*. Київ: Довіра.

6. Торчинський, М. М. (2007). Аналіз власних назв як специфічних мовних одиниць. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. Хмельницький: ХНУ. Ч. II, вип. 3. С. 223–226.
7. Торчинський, М. М. (2014). Онімна система і критерії її аналізу. *Наукові записки Тернопільського національного університету*. Серія: Мовознавство. Тернопіль. Вип. 11. С. 282–287.
8. Торчинський, М. М. (2008). *Структура онімного простору української мови*. Хмельницький: Авіст.
9. Український правопис (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (дата звернення: 09.01.2022).

References:

1. Buchko, D. H., Tkachova, N. V. (2012). *Slovník ukrajinšoi onomastičnoi terminologii* [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
2. Karpenko, Yu. A. (1985). *Nazvaniya zvezdnogo neba* [Names of the starry sky]. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Podol'skaya, N. V. (1988). *Slovar' russkoy onomasticheskoy terminologii* [Dictionary of Russian onomastic terminology]. Moskva: Nauka [in Russian].
4. Skopnenko, O. I., Tsybaliuk, O. V. (2006). *Suchasnyi slovník inshomovnykh sliv* [Modern dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
5. Torchynskyi, M. M. (2008). *Struktura onimnogo prostoru ukrainskoi movy* [The structure of the anonymous space of the Ukrainian language] Khmelnytskyi: Avist [in Ukrainian].
6. Torchynskyi, M. M. (2007). Analiz vlasnykh nazv yak spetsyfychnykh movnykh odyntys [Analysis of proper names as specific language units]. *Aktualni problemy filologii ta perekladoznavstva*. Khmelnytskyi: KhNU. Ch. II, vyp. 3, 223–226 [in Ukrainian].
7. Torchynskyi, M. M. (2014). Onimna systema i kryterii yii analizu [Onym system and criteria of its analysis]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Movoznavstvo. Ternopil. Vyp. 11*, 282–287 [in Ukrainian].
8. Ukrainnyi pravopys (2019). [Ukrainian spelling]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/05062019-onovl-pravo.pdf> (data zvernennia: 09.01.2022) [in Ukrainian].
9. Zhaivoronok, V. V. (2018). *Antolohiia znakiv ukrainskoi kultury* [Anthology of signs of Ukrainian culture] : slovník-dovidnyk. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Отримано: 20 лютого 2022 р.

Прорецензовано: 11 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 14 березня 2022 р.

e-mail: vorotnikova225@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-336-340

Удовіченко Л. Г. Українська правоохоронна термінологія: сучасні тенденції типології. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 336–340.

УДК: 811.161.2:001.4

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5953-2923>**Удовіченко Лілія Геннадіївна,***аспірантка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*

УКРАЇНСЬКА ПРАВООХОРОННА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТИПОЛОГІЇ

Аналіз наукових і лексикографічних праць показав, що до сьогодні українська правоохоронна термінологія як самостійна термінологічна галузь не вивчалася. Важливою складовою розбудови наукової системи мови правоохоронних органів є класифікація наукових понять і термінів, що сприятиме її логічному структуруванню й узагальненню.

У статті висвітлено теоретичне підґрунтя розмежування тематичних і лексико-семантичних груп лексичних одиниць на основі парадигматичних зв'язків, унаслідок чого надано перевагу тематичному групуванню української правоохоронної термінології, що продемонструє її цілісність як системи.

Запропоновано класифікацію правоохоронного термінокомплексу на основі тематичної та лексико-семантичної диференціації. Сформовані термінологічні групи репрезентують сфери адміністративного устрою, функційної діяльності правоохоронних органів, ступінь їх матеріального забезпечення, ознаки належності до поліції, трансформацію Нової української поліції тощо.

Зазначена стратегія дозволить унормувати правоохоронну термінологію як спеціалізовану систему понять, що забезпечує потреби фахової поліційної діяльності.

Ключові слова: українська правоохоронна термінологія (УПТ), правоохоронні терміни, військова термінологія, юридична термінологія, тематична група, лексико-семантична група, класифікація.

Liliia Udovichenko,*a postgraduate student at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*

UKRAINIAN LAW-ENFORCEMENT TERMINOLOGY: CURRENT TRENDS IN TYPOLOGY

Analysis of scientific and lexicographic researches showed that Ukrainian law-enforcement terminology as an independent terminological branch had not been studied up to now. An important element in the development of the scientific system of the language of law-enforcement authorities is the classification of scientific concepts and terms, which facilitates its logical structuring and generalization.

The article reflects the theoretical framework of the differentiation between thematic and lexical-semantic groups of lexical units on the basis of paradigmatic relations, therefore a preference is made for thematic grouping of Ukrainian law-enforcement terminology, demonstrating its integrity as a system.

The following classification of law-enforcement terminology is developed on the basis of thematic and lexical-semantic differentiation. Defined terminological groups represent the areas of administrative arrangement, functional activity of law enforcement authorities, degree of their material support, signs of belonging to the police, transformation of the New Ukrainian Police, etc. In particular, the following terminological groups are emphasized: "Administrative Arrangement", "Service Activity", "Police Teams, Police greetings", "Administrative regulatory documents", "Signs of Belonging to the Police, "Military Uniform", "Weaponization", "Preventive Measures", "Enforcement Actions", "Institute of Prosecution and Witnesses", "Law-Enforcement Intelligence-Gathering Activities", "Cyberpolice", "Police and Medical Measures", "Official Misconduct and Punishment", "Encouragement". Within the context of certain thematic groups, lexical-semantic groups are identified. In particular, the thematic group "Signs of Belonging to the Police" is grouped by lexical-semantic subgroups, such as Symbolics, Departmental Insignia, Special Ranks; "Military Uniform" – Headgear, Overgarment, Underwear, Shoes, Equipment, Fittings, Distinctive Insignia; "Weaponization" – Ammunition, Weapons, Devices and other Protective Equipment, Impact Munition, etc.

The specified strategy allows standardizing Ukrainian law-enforcement terminology as a specialized system of concepts that meets the needs of professional police activity.

Keywords: Ukrainian law-enforcement terminology, law-enforcement terms, military terminology, legal terminology, thematic group, lexical-semantic groups, classification.

Реформа української міліції в Національну поліцію зумовила не лише новий вектор діяльності правоохоронних органів, а й поповнення українського лексикону новими термінами, зокрема формування національної фахової терміносистеми.

Військова термінологія була предметом уваги вчених різних часів, зокрема в різних аспектах її вивчали: Г. Халимоненко (1993 р.) (тюркська військова лексика в мовленні українського козацтва), М. Капустянський (1993 р.) (військові звання), Т. Михайленко (1996 р.) (інтра- та екстралінгвальні аспекти формування й функціонування військової терміносистеми в національних мовах), Л. Туровська (Мурашко) (1997; 2005 рр.) (українська військова лексика в її історичному розвитку на матеріалі військових звань та посад), Я. Рибалка (1998 р.) (структура тематичної групи "військова лексика козацтва" в українській мові XVI–XVII ст.), В. Карачун (2000 р.) (українська військова термінологія), Я. Яремко (2012; 2014 рр.) (формування української військової термінології на матеріалі номінацій видів зброї та обладунків), І. Литовченко (2016 р.) (динамічні процеси у військовій лексиці української мови на матеріалі назв зброї, амуніції, споруд) тощо.

Правоохоронна терміносистема консолідує терміни військової та юридичної галузей, що послугуються фаховими словниками, найбільш поширеними серед яких є словники *військової термінології*, зокрема такі: "Военный энциклопедический словарь" (ред. С. Ф. Ахромеев, 1986 р.), А. Бурячок, М. Демський, Б. Якимович "Російсько-український словник для військовиків" (1995 р.), В. Карачун, І. Черненко, С. Чиж "Російсько-українсько-англійський військовий словник", за загальним редагуванням генерал-майора А. Огарка (2001 р.), О. М. Шмаков "Словник офіцера внутрішніх військ з воєнно-наукових питань" (2005 р.), Ж. Безасьє, О. Блінов, М. Вовк та ін. "Словник професійної термінології для майбутніх фахівців Національної гвардії України" (2016 р.), Л. Туровська "Російсько-український та українсько-російський

словник військової справи” (2018 р.); *юридичної термінології*: “Русско-украинский словарь юридической терминологии” за заг. ред. Б. Бабія (бл. 30000 слів) (1985 р.), С. Воробйова, Ю. Зайцев, Н. Соломашенко “Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання” (1994 р.), Г. Онуфрієнко “Навчальний російсько-український словник фахової термінології для правників (понад 2200 терміноодиниць)” (2001 р.), В. Гіжевський та ін. “Популярна юридична енциклопедія” (2002 р.), В. Гончаренко “Юридичні терміни: тлумачний словник” (2004 р.), Л. Мисик “Українсько-англійський та англо-український словник правничої термінології” (2005 р.), В. Гончаренко “Правознавство. Словник термінів” (2007 р.), В. Муравйова, Л. Шевченко “Англо-український словник міжнародного, порівняльного і європейського права” (2009 р.), О. Бєліков “Тлумачний словник найсучасніших юридичних термінів” (2011 р.) тощо.

Зазначимо, що на сьогодні фахові словники УПТ відсутні, однак наявні деякі напрацювання в зазначеній сфері, зокрема “Антологія української юридичної думки. У 6 т.” (гол. ред. Ю. Шемшученко). Том 5: Поліцейське та адміністративне право (відп. редактори Ю. Римаренко, В. Авер’янов, 2003 р.), “Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т.” (від. ред. Ю. Римаренко, Я. Кондратьєв, Ю. Шемшученко, 2003 р.).

Дотримуємося думки про виокремлення *української правоохоронної термінології* (УПТ) як такої, що є симбіозом термінології військової справи й законодавства держави, й визначаємо її як *сукупність термінів, що обслуговують діяльність центрального органу виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку*.

Склад УПТ непостійний, оскільки вона безперервно змінюється через зникнення з ужитку слів на позначення деякого озброєння, посад, спеціальних звань, трансформацію наявних значень і появу нових, поповнення новими термінами, у зв’язку з реорганізацією поліційних органів, діяльністю нової професійної команди, ухваленням нового законодавства, міжнародним впливом і взагалі стрімкою зміною реалій життя. Зважаючи на вищесказане, зазначмо, що сучасна УПТ потребує ґрунтовного вивчення та класифікації, що й зумовлює **актуальність** зазначеної проблематики.

Мета цієї наукової розвідки – проаналізувати чинну УПТ, зробити спробу системного впорядкування за тематичними й лексико-семантичними групами.

Важливою складовою розбудови наукової системи мови правоохоронних органів є класифікація наукових понять і термінів. Сучасне українське термінознавство репрезентує усталений напрям дослідження галузевих терміносистем.

Термінологи чітко визначають два різні підходи до вивчення семантичної системи науково-технічних термінів: логічний і лінгвістичний. На думку З. Куньч, “систематизація термінології будь-якої галузі знання на основі логічного підходу передбачає виявлення ієрархії наукових понять і створення тематичної класифікації термінів” (Куньч, 2006: 57). Дослідники, характеризуючи терміни, акцентують увагу на співвідношенні слова з поняттями певної галузі знання, “адже терміни служать не лише для номінації певних наукових понять, а й передають зв’язки між ними, родо-видові ознаки, характеризують частину і ціле, суміжність у просторі або в часі тощо” (Куньч, 2006: 56).

У сучасному мовознавстві часто ототожнюють угруповання мовних одиниць, побудованих на основі парадигматичних зв’язків, зокрема таких, як *лексико-семантична* (семантична) й *тематична* (лексико-тематична) групи.

У процесі всебічного аналізу лексико-семантичної системи української мови Л. А. Лисиченко констатує, що тематичні групи – це “слова різних частин мови, об’єднані спільним відрізком дійсності” (Лисиченко, 1997: 129). На думку Ж. П. Соколовської, “особливість тематичної групи полягає в тому, що вона, з одного боку, виділяється на основі логічного членування широкого поняття, а з іншого боку, – на основі того, як це поняття членується, і логікою мови – значеннями слова” (Соколовская, 1979: 98). Лексико-семантичні групи розуміють як “об’єднання двох, кількох або багатьох слів за їх лексичним значенням” (Синегуб, 2017: 132). Л. М. Васильєв уважає, що “лексико-семантична група – це будь-який семантичний клас слів (лексем), об’єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою” (Васильєв, 1971: 56). Однак Т. І. Крехно розглядає лексико-семантичну групу як “лексичну множину різноструктурних одиниць, сформовану на підставі спільності семантичного ядра, що зумовлює взаємозалежність і взаємовідношення елементів групи як одиниць мовної системи” (Крехно, 2005: 25). Підтримуємо думку, що “об’єднання слів у тематичну групу здійснюється на основі подібності функцій позначування словами предметів і процесів в одній конкретній чи різних мовах” (Микульчик, 2016: 93).

Тематичні й семантичні групи лексичних одиниць мають як подібні, так і відмінні ознаки. На думку О. Гурко, “спільним для цих груп є те, що вони виражають об’єктивну дійсність, а відмінність виявляється у відношеннях між мовними одиницями, які об’єднані в ту чи іншу групу” (Гурко, 2011: 68). Л. Кобець, зі свого боку, зазначає, що “визначення внутрішніх границь лексико-семантичних груп установлюється з урахуванням як лінгвістичних, так і екстралінгвальних факторів” (Кобець, 2012: 132).

Надаємо перевагу тематичній класифікації як такої, що вирізняє правоохоронні терміни з-поміж інших та віддзеркалює правоохоронну систему як цілісну, тому пропонуємо виокремити деякі тематичні групи зазначених термінів.

Адміністративний устрій як організація діяльності найвищого рівня, – невід’ємна складова забезпечення найбільш оптимального виконання завдань і здійснення функцій центрального органу виконавчої влади – поліції.

“Адміністративний устрій”: *центральный орган управління поліцією, територіальний орган поліції, керівник, перший заступник керівника, заступник керівника, державні службовці, начальник відділу, структурний підрозділ, безпосередній керівник, підлеглий, Головне управління Національної поліції*.

Завданням правоохоронних органів є постійне, активне, узгоджене за цілями, завданнями, місцем і часом виконання поставлених завдань, зокрема забезпечення громадської безпеки та публічного порядку, охорони й захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави, протидії злочинності тощо, що й становить службову діяльність.

“Службова діяльність”: *службова дисципліна, службова активність, службові повноваження, службові обов’язки, несення служби, службове майно, службова інформація, службова діяльність, службове розслідування, проходження служби, дії й бездіяльність поліцейського, віддавати наказ, забезпечення публічної безпеки й порядку, профілактичні заходи, патрулювання, нагляд, внутрішній розпорядок*.

Оскільки поліційні органи є напіввоєнізованими організаціями, то вони увібрали в себе традиції військових команд, вітання, а також загальнонаціональних гасел. Переважно це стосується процесу підготовки курсантів системи Міністерства внутрішніх справ, а також формул вітання поліцейськими керівників або старших за спеціальним званням.

“Поліційні команди, вітання поліцейських”: “Слава Україні!”, “Героям слава!”, “Стій!”, “Ставай!”, “Рівняйся!”, “Підійом!”, “Відбий!”, “Струнко!”, “Вільно!”, “Відставити!”, “Кругом!”, “Кроком руш!”, “Рівняння ліворуч!”, “Рівняння праворуч!”, “Шикуйся!”, “Вийти зі строю!”.

В організаційно-розпорядчих документах віділюється ефективна діяльність правоохоронних органів, що забезпечує реалізацію поставлених перед ними завдань, одержання максимального ефекту від діяльності.

“Організаційно-розпорядчі документи”: Дисциплінарний статут, Присяга поліцейського, штатний розпис (штат), кошторис поліції, наказ, доручення, службовий лист, рапорт, ініціативний рапорт, закони, акти, Конституція України, посадова інструкція, номенклатура, положення, клопотання, скарга.

Для ідентифікації правоохоронців з-поміж інших військових формувань України, підтвердження належності до органів поліції, розрізнення спеціального звання, а також чину чи посади носія існують певні ознаки належності, що мають свою специфіку.

“Ознаки належності до поліції”: символіка поліції, однострій поліцейських, форма одягу, цивільний одяг (взуття), парадно-вихідна форма, повсякденна форма, спеціальна форма, спеціальні звання, відомчі відзнаки, спеціальний жетон та службове посвідчення.

У межах зазначеної тематичної групи можна виокремити такі лексико-семантичні групи:

Символіка: емблема Національної поліції України, прапор Національної поліції України, службовий прапор територіального органу, науково-дослідної установи Національної поліції України, штандарт керівника Національної поліції України.

Відомчі відзнаки: подяка Національної поліції України, грамота Національної поліції України, почесна грамота Національної поліції України, нагрудний знак “Знак Пошани”, медаль “10 років сумлінної служби”, медаль “15 років сумлінної служби”, медаль “20 років сумлінної служби”, медаль “Ветеран служби”.

Спеціальні звання: рядовий, капрал, сержант, старший сержант, молодший лейтенант, лейтенант, старший лейтенант, капітан, підполковник, полковник, генерал поліції третього рангу, генерал поліції другого рангу, генерал поліції першого рангу, спеціальне звання, спеціальні звання молодшого складу поліції, спеціальні звання середнього складу поліції, спеціальні звання вищого складу поліції.

У межах тематичної групи **“Однострій”** визначаємо такі лексико-семантичні групи: головні убори, верхній одяг, білизна, взуття, спорядження, фурнітура, знаки розрізнення.

Головні убори: шапка-вушанка, шапка-вушанка типу А, шапка-вушанка типу В, шапка флісова, шапка зимова трикотажна, кашкет, кашкет типу А, кашкет типу Б, кашкет типу В, кепі, берет, шапка-маска зимова, шапка-маска літня

Верхній одяг: пальто зимове, плащ, плащ жіночий, куртка зимова, напівкомбінезон зимовий, костюм (куртка, брюки) спеціального призначення, комбінезон тактичний зимовий, брюки жіночі, сорочка трикотажна з короткими рукавами, галстук, галстук жіночий.

Білизна: фуфайка з довгими рукавами, фуфайка з короткими рукавами, фуфайка без рукавів, костюм флісовий, термобілизна, шкарпетки.

Взуття: черевики з високими берцями, черевики, чоботи вологостійкі, взуття цивільного зразка (черевики, напівчеревики, туфлі, чоботи, напівчоботи).

Спорядження: плащ-накидка, костюм (куртка, штани) маскувальний, рукавички штурмові, жилет спеціальний, жилет розвантажувальний, розвантажувальна поясна система з підсумками, рюкзак тактичний, мішок спальний, килимок теплоізолюючий, ремінь для поясного спорядження.

Фурнітура: затискач для галстука, кокарда, філігранний ремінець, аксельбант, гудзики.

Знаки розрізнення: нарукавний знак “Поліція”, погони, нарукавні знаки органів та підрозділів (закладів, установ) поліції.

Поліції для ефективного здійснення своїх безпосередніх обов’язків, зокрема забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку, законодавством передбачено застосування озброєння. Тематична група правоохоронних термінів **“Озброєння”** також має лексико-семантичні групи, такі як:

Боєприпаси – патрони до стрілецької зброї, гранати, постріли, вибухові речовини, засоби ініціювання (підриву).

Зброя – пістолети, револьвери, пістолети-кулемети, ручні кулемети, автомати, снайперські та спортивні гвинтівки, штурмові гвинтівки, гранатомети (у тому числі автоматичні та станкові), навчальні/учбові пістолети, автомати та кулемети.

Прилади та інші захисне спорядження – загальновійськові протигази, засоби захисту органів дихання та шкіри, оптичні прилади, запасні інструменти, приладдя та спорядження до зброї.

Спеціальні засоби: гумові та пластикові кийки; електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії; засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв’язування тощо); засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії; засоби примусової зупинки транспорту; службові собаки та службові коні; пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії; пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень; водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.

Правоохоронні органи задля забезпечення виконання покладених на них обов’язків у своїй діяльності застосовують превентивні або примусові дії. Отже, відповідно виокремлюємо такі дві тематичні групи термінів:

“Превентивні заходи”: перевірка документів особи; опитування особи; поверхнева перевірка й огляд; зупинення транспортного засобу; вимога залишити місце й обмеження доступу до визначеної території; обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю; перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ.

“Заходи примусу”: фізичний вплив (сила); застосування спеціальних засобів, застосування вогнепальної зброї: див.

“Озброєння”: Спеціальні засоби.

Певні органи й підрозділи Національної поліції України покликані запобігати кримінальним правопорушенням, сприяти їх виявленню та розслідуванню, вони безпосередньо беруть участь у встановленні самої події кримінального правопорушення, винуватості або невинуватості певних осіб у його вчиненні. Виокремимо наступні тематичні групи, що стосуються означеної діяльності.

“Інститут обвинувачення й свідків”: звинувачення, покарання, звільнення, ув'язнення, свідчення, свідок події, очевидець події, злочинний, незаконний, злочинець, злочинність, опитування, прямі й побічні (непрямі) докази, обвинувальні й виправдувальні докази, особисті й речові докази.

“Оперативно-розшукова діяльність і розслідування”: протиправні посягання, правопорушення, неправомірні дії, оперативна група, діяння, вбивство, кримінальне правопорушення, органи досудового розслідування Національної поліції України, притягнення до встановленої законодавством відповідальності, досудове розслідування, слідчий, слідчо-оперативна група.

Сучасні реалії сприяють не лише позитивним змінам. З розвитком інформаційного простору загострюється, вдосконалюється й трансформується кіберзлочинність, тому в структурі Національної поліції України виникла потреба створення нового структурного підрозділу кіберполіції. Зважаючи на те, що це новостворений підрозділ, функціонує з 2015 року, з'явилася значна кількість термінів, що потрібні для роботи зазначених правоохоронних органів.

“Кіберполіція”: конфіденційні дані, багатосимвольні паролі, схеми зловмисників, фейкові збори, зламати акаунт, аферисти блокувати, авторизаційні дані акаунта, фішингові посилання, сумнівне гіперпосилання, двофакторна автентифікація, скімінг (шмівінг), кардінг, кеш-трапінг, фішинг, онлайн-шахрайство, кардшарінг, піратство.

Медичний досвід наших спеціалістів невід'ємна складова діяльності поліції, адже кожного дня правоохоронці можуть зіштовхнутися зі злочинцями, правопорушниками і, відповідно, травмами.

“Поліційно-медичні заходи”: евакуація поранених; труп; забій органів; травма голови; перелом кісток; кульове поранення; медична допомога; перша (невідкладна) допомога; психологічна шкода; фізична шкода; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; тяжкі тілесні ушкодження.

Всупереч тому, що правоохоронні органи покликані дотримуватися у своїй діяльності принципів верховенства права, зазначені державні службовці вчиняють проступки, тому система виробила критерії диференціювання цих проступків, способи покарання й способи запобігання вчиненню нових дисциплінарних проступків.

“Службовий проступок і покарання”: дисциплінарне стягнення, перевищення повноважень, неухильне виконання, дисциплінарна відповідальність, дисциплінарний проступок, догана, сувора догана, пониження у спеціальному званні, звільнення з посади; звільнення зі служби в поліції.

Заохочення є засобом підтримання службової дисципліни, що полягає у відзначенні поліцейського за успішне виконання ним обов'язків, а також за інші заслуги перед державою та суспільством.

“Заохочення”: грошове забезпечення, грошова винагорода, відомчі заохочувальні відзнаки Національної поліції України, цінний подарунок, занесення на дошку пошани, дострокове присвоєння чергового спеціального звання, відомча заохочувальна відзнака Міністерства внутрішніх справ України.

Зважаючи на вищевикладене, зазначмо, що запропонована класифікація не претендує на вичерпність, адже тематичне й лексико-семантичне групування лексем здійснюється майже умовно. Н. Яценко це пояснює тим, що “між виокремленими групами не можна визначити чітких меж. Це свідчить про відкритий характер тематичних і, надто, лексико-семантичних груп” (Яценко, 2007: 7).

Отже, спроба тематичного групування УПТ є доказом динамічності й розвитку термінології як системи, а також того, що УПТ як окрема терміногалузь на сьогодні малодосліджена, тому потребує подальшого наукового опрацювання.

Література:

1. Васильев Л. М. Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*. 1971. № 5. С. 105–113.
2. Гурко О. В. Семантична структура термінолексики графічного дизайну. *Дослідження з лексикології і граматики української мови*. 2011. Вип. 10. С. 66–73.
3. Кобець Л. К. Лексико-семантична група як складник лексико-семантичної системи. *Мова і культура*. 2012. Вип. 15. Т. 4. С. 129–135.
4. Крехно Т. І. Історія ЛСГ “плати – податки – повинності” в українській мові XV–XVIII ст. (на матеріалах українських пам'яток): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2005. 19 с.
5. Кун'я З. Українська риторична термінологія: історія і сучасність: монографія. Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. 216 с.
6. Лисиченко Л. А. Лексико-семантична система української мови Харків: Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1997. 131 с.
7. Микільчук Р. Тематична класифікація фізичних термінів-епонімів. *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. Проблеми української термінології. 2016. № 842. С. 92–95.
8. Синегуб Я. В. До питання про класифікацію української соціологічної термінології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна: збірник наукових праць. Серія “Філологія”*. Вип. 77. Харків, 2017. С. 155–160.
9. Соколовская Ж. П. Система в лексической семантике (анализ семантической структуры слова). Київ: Вища школа, 1979. 192 с.
10. Яценко Н. О. Назви військової форми одягу в українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2007. 20 с.

References

1. Vasilev L. M. Teoriya semanticheskikh polej [Theory of semantic fields]. *Voprosy yazykoznaniiya [Questions of linguistics]*. 1971. № 5. S. 105–113. [in Russian].
2. Hurko O. V. Semantichna struktura terminoleksyky hrafichnoho dizaynu [The semantic structure of the terminology is similar to design]. *Doslidzhennya z leksykologiyi i hramatyky ukrayins'koyi movy [Research in lexicology and grammar of the Ukrainian language]*. 2011. Vyp. 10. S. 66–73. [in Ukrainian].
3. Kobets' L. K. Leksyko-semantichna hrupa yak skladnyk leksyko-semantichnoyi systemy [Lexical-semantic group as a component of lexical-semantic system]. *Mova i kul'tura [Language and culture]*. 2012. Vyp. 15. T. 4. S. 129–135. [in Ukrainian].
4. Krekhnо T. I. Istoriya LSH “platy – podatky – povynnosti” v ukrayins'kij movi XV–XVIII st. (na materialakh ukrayins'kykh pam'yatok) [History of the LSG “pay – tax – duty” in the Ukrainian language of the XV–XVIII centuries (based on Ukrainian monuments)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kharkiv, 2005. 19 s. [in Ukrainian].
5. Kun'ch Z. Ukrayins'ka rytorychna terminolohiya: istoriya i suchasnist' [Ukrainian rhetorical terminology: history and modernity]: monohrafiya. L'viv: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu “L'vivs'ka politekhnika”, 2006. 216 s. [in Ukrainian].

6. Lysychenko L. A. Leksyko-semantychna systema ukrayins'koyi movy [Lexical and semantic system of the Ukrainian language]. Kharkiv: Kharkivs'kyi derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody, 1997. 131 s. [in Ukrainian].
7. Mykul'chik R. Tematychna klasyfikatsiya fizychnykh terminiv-eponimiv [Thematic classification of physical eponymous terms]. *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'viv's'ka politekhnika". Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi* [Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of Ukrainian terminology]. 2016. № 842. S. 92–95. [in Ukrainian].
8. Synyehub Ya. V. Do pytannya pro klasyfikatsiyu ukrayins'koyi sotsiolohichnoyi terminolohiyi [On the question of classification of Ukrainian sociological terminology]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina: zbirnyk naukovykh prats'. Seriya "Filolohiya"* [Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin: a collection of scientific papers. Philology Series]. Vyp. 77. Kharkiv, 2017. S. 155–160. [in Ukrainian].
9. Sokolovskaya Zh. P. Sistema v leksicheskoy semantike (analiz semanticheskoy struktury slova) [System in lexical semantics (analysis of the semantic structure of a word)]. Kyiv: Vyshcha shkola, 1979. 192 s. . [in Russian].
10. Yatsenko N. O. Nazvy viys'kovoyi formy odyahu v ukrayins'kii movi [Name the military uniform in the Ukrainian language]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01. Kyiv, 2007. 20 s. [in Ukrainian].

Отримано: 20 березня 2022 р.

Прорецензовано: 28 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 31 березня 2022 р.

e-mail: vishuma@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-341-345

Шиманська В. О. Особливості вербалізації окремого густативного компонента в художньому тексті. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 341–345.

УДК: 81'373.613:316.772.2]:821

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1164-1041>

Шиманська Вікторія Олегівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та методики її навчання,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМОГО ГУСТАТИВНОГО КОМПОНЕНТА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

У статті проаналізовано особливості утворення лексичних сполук з компонентом синестезійної перцепції. Актуальність розвідки не викликає заперечень з огляду на те, що ментальне підґрунтя номінації не можна звужувати до меж інтересів етнолінгвістики, оскільки номінування квалітативних категорій дозволяє розкрити не лише національну специфіку організації тексту, а має розглядатися через призму когніції окремого індивіда зі своїми суб'єктивними та об'єктивними чинниками світосприйняття як певного домену концептуально-мовної картини світу окремого етносу.

У статті акцентується, що побудова лексичних сполук із компонентом смаку („солодкий“) базується здебільшого на мотивованій вторинній номінації, що породжується роботою думки окремої людини, яка так чи інакше вбирає у свою мовотворчість опорні поняття і концепти свого народу. Доведено, що втрата „густативності“ лексичних сполук з компонентом „солодкий“ відбувається внаслідок переосмислення прямої номінації шляхом нашарування додаткових семантичних відтінків та асоціативних рядів, результатом чого виникають нові метафоричні поєднання з певною оцінкою окремого явища чи факту, що найяскравіше виражають як особливості загальнонаціонального менталітету, так і специфіку мовної особистості. Визначено, що синестезійне світосприйняття сприяє не лише формуванню нестандартності уявлень про оточуючий світ, а й породжує подальший поглиблений інтерес науковців-представників різних галузей знань щодо існування поняття „об'єктивна дійсність“; увиразнює визначення фактів, процесів, дій, якостей та надає їм самотутню квалітативну ознаку; уможливорює тонку диференціацію станів людини; організовує несподівані принципи лексичної когезії художнього мовлення, що, в свою чергу, безумовно, живить мову.

Ключові слова: перцепція, когніція, картина світу, густативний компонент, синестезійне сприйняття, мовна особистість.

Viktoriia Shymanska,

Ph. D. (Philology), associate professor of Ukrainian Language and Methodology Department,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

PECULIARITIES OF VERBALIZATION OF A SEPARATE GUSTATORY COMPONENT IN A LITERARY TEXT

The article analyzes the peculiarities of the formation of lexical compounds with a component of synesthesia perception. The relevance of the intelligence is not disputed given that mental basis of the nomination cannot be narrowed to the interests of ethnolinguistics, as the nomination of qualitative categories reveals not only national specifics of the text, but must be considered through the prism of an individual cognition with its subjective and effective factors of world perception as a certain domain of the conceptual and linguistic view of the world of a particular ethnic group.

The article emphasizes that the construction of lexical compounds with a component of taste („sweet“) is based largely on a motivated secondary nomination, generated by the brainwork of an individual, who somehow absorbs into his language creativity basic definitions and concepts of his nation. It is proved that the loss of „gustativity“ of lexical compounds with the component „sweet“ is due to rethinking direct nomination by layering additional semantic nuances and associative series, resulting in new metaphorical combinations with a certain assessment of a particular phenomenon or fact, which most vividly express both the peculiarities of the national mentality and the specifics of the language personality. It is determined that synesthesia worldview contributes not only to the formation of non-standard ideas about the world around us, but also generates further in-depth interest of researchers from different fields of knowledge about the existence of the concept of „objective reality“; emphasizes the definition of facts, processes, actions, qualities and gives them an original qualitative feature; allows fine differentiation of human states; organizes unexpected principles of lexical cohesion of literary speech, which, in turn, certainly nourishes the language.

Key words: perception, cognition, worldview, gustatory component, synesthesia perception, language personality.

Сучасне мовознавство передбачає розгляд усіх лінгвістичних питань з позиції людської свідомості, її властивості опрацювати цілісну картину світу. Це основне ядро проблем когнітивної лінгвістики, оскільки мова є лише відображенням дійсності крізь призму специфіки культури, побуту, а отже, й мови окремого народу. Тому й постає питання існування об'єктивності дійсності, представленої в якійсь конкретній мові, бо прямого віддзеркалення її в мовній системі, проєкції на мову не може відбутись без заломлення нейтральних фактів реальності. Тому необхідно чітко усвідомлювати розмежування понять „бачення“ світу та його „усвідомлення“; іншими словами „...втлену у мові інтерпретацію дійсності, яку можна уявити у вигляді комплексу суджень про світ“ (Бартмінський, 2005: 88).

Останні десятиліття вкорінили в сучасній лінгвістиці антропоцентризм в усій його повноті, зокрема в аспекті когніції та перцепції та їх впливу на експлікацію в мові. „Мова розглядається як різновид пізнавальної діяльності, як засіб організації, обробки та передачі інформації, що надходить до людини різними каналами, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні факти“ (Семашко, 2020: 251).

Як особистісно зорієнтована категорія антропоцентричність стала стилем мислення та світосприйняття, що, безумовно, спричинило як зміну ономазіологічного підходу вторинної номінації, так і розвиток мовознавчої науки в цілому. Когнітивна лінгвістика зосереджує фокус на психічних процесах називання, спроможності людської свідомості нашаровувати асо-

ціативні зв'язки, мотивувати похідну номінацію, поглиблювати внутрішню форму слова й вибирати необхідний мотиватор з-поміж інших для засади утворення вторинного номена. Будь-який розгляд мотиваційних процесів передбачає насамперед імпліцитність етносвідомості, а відтак принципи побудови лінгвістичної картини світу в окремій мові.

Основи етнолінгвістичних досліджень були закладені ще у працях І. Гердера, В. Гумбольдта, Ф. Боаса, Е. Сепіра, О. Потебні, поглиблені у розвідках В. Жайворонка, В. Кононенка, О. Селіванової, М. Никончука, В. Телія та інших. На мовних формах завжди позначається манера сприймати світ, осмислювати довкілля, будувати лінію поведінки в тій чи іншій ситуації, а, отже, національна належність окремої людини та етнічна спільнота, частиною якої вона є, виступає тим фундаментом національно-культурного компонента, що окреслює й зумовлює принципи та механізми лексичної, фразеологічної, тропеїчної когезії.

Фразеологія як ніякий інший рівень мови відбиває історію формування й закріплення в мові у вигляді різних за ступенем злиття сполук мовленнєвих формул, що базуються на етнокультурних цінностях, національних особливостях, культурно-концептуальній специфіці розуміння й осягнення реалій. Алгоритм метафоричної номінації явищ дійсності, поєднання впливу мови на менталітет нації та спосіб мислення й світосприйняття на формування й усталення мовних фактів – об'єкт посиленого наукового інтересу не новітній і не тільки для мовознавців. Взаємовплив способу побудови господарсько-побутового життя, культурного, наукового, мистецького розвитку на етнолінгвістичну особливість давно перебуває в колі цікавості психологів, етнографів, істориків, журналістів і навіть дієтологів.

Фразеологізми мають яскраво виражений антропоцентричний компонент, саме такі стійкі функціональні сполуки є узагальненими, нашарованими образним переосмисленням і постають маркером цінностей окремого народу, репрезентантом інформації про його культуру, сповідання, історію.

Носії різних мов неоднаково кодують думки, тобто по-різному мовтворюють, особливо передають інформацію про роботу думки, свідомості, тому це, безумовно, є засобом самовираження, адже „суть національної мови як неодмінної умови існування народу полягає не в тому, що нею виражається, а в тому, як виражається” (Потебня, 1913: 187).

Питання про ментальне підґрунтя мови варто вивчати, звертаючи увагу не лише на етнолінгвістику, нейролінгвістику, слід розширити коло пошуків і уважніше подивитись на проблеми аксіології, бо парадигма наукових інтересів почала зводитись до механізмів номінування квалітативних категорій через призму когнітивних процесів і їх мовне відображення.

Аналіз розуміння суті мовленнєвих формул у зв'язку їх з оточуючим світом, роботою людської думки, що породжують ті чи інші слова або вирази, неможливий без „процесу утворення смислів, або концептів, який базується на перцептивному й концептуальному виділенні об'єкта із середовища інших об'єктів шляхом додавання цьому об'єкту певного сенсу, або концепту, як ментальної його репрезентації” (Павіленіс, 1981: 383).

Кожен мовець як представник мовної картини світу певного народу, а отже й окремої мови, є носієм базових понять і концептів, що містяться у, так би мовити, узагальненій концептуальній та мовній картині світу етносу. Тому, добираючи серед конгломерату лінгвістичних засобів різнорівневі мовні одиниці, він постає інтерпретатором національної картини світу й автором індивідуальної, вторинної картини сприйняття організації дійсності, який навіть іноді підсвідомо дає оцінку тим чи іншим фактам, оскільки крізь призму своєї свідомості й сприйняття створює образи і символіку висловлюваної думки. Все вищесказане й зумовлює **актуальність** даної розвідки.

Мета статті полягає у спробі окреслити семантичні нашарування окремого густативного компонента на лексичні утворення, що не позначають прямо або й взагалі перцепцію.

Поняття „смак” є предметом вивчення багатьох різних наук, які розглядають цей феномен під різним кутом зору. Фізіологію „смак” цікавить як один із видів хеморецепції; мистецтво розуміє „смак” як категорію естетичну, що з'явилась внаслідок розвитку нових його течій у XV столітті; мода дивиться на „смак” як на певну ідеологію, неврологи та нейролінгвісти придивляються до „смаку” як до вияву синестезії тощо. Так чи інакше термін в усіх науках, окрім фізіології, медицини та дієтології, є переосмисленням первинного його розуміння як відчуття, що виникають в ротовій порожнині під дією окремих рецепторів. Як стверджують дієтологи, смакові вподобання формуються у людини ще до її народження, а смакова поведінка – в перші роки життя, яка згодом змінюється. Як стверджують психологи, відчуття є чимось абсолютно суб'єктивним, а тому й сам будь-який смак об'єктивно не існує, а є суб'єктивним образом.

Вербалізація модусів перцепції носіями мови, які намагаються об'єктивувати загальну картину світу, відбувається завжди дещо аксіологічно. Завданням лінгвістів, нейролінгвістів, психологів, дієтологів, фізіологів та генетиків постає не лише опис і тлумачення фізіологічних процесів виникнення смаку як модусу перцепції й взаємодію його з іншими модусами, а й пояснення ономазіологічних механізмів як вторинної номінації солодкого смаку.

Як в сучасної людини – дитини, так і для „дитячого” віку Homo sapiens, перевага надається смаку солодкому, що асоціюється з чимось приємним, тим, що викликає задоволення й швидко надає енергію. Першою їжею людини є материнське молоко, яке містить білки, вуглеводи, жири, вітаміни та мінерали і має солодкий смак. Мабуть, генетичною пам'яттю дитини, яка вийшла з віку немовляти, солодка їжа, викликає відчуття безпеки й радості, певно, й тому солодкий смак є бажаним для більшості людей, бо асоціюється з усім позитивним. Напевно, такі асоціативні зв'язки міцно закріплюються в свідомості людей й експлікуються мовою як щось виключно приємне, бажане, привабливе, втішне.

Це чітко простежується в художньому тексті, який є вираженням суб'єктивного сприйняття оточуючого світу і так чи інакше має антропоцентричну спрямованість. Як ілюстративний матеріал нами було обрано художні тексти як класиків української літератури, так і твори сучасних вітчизняних письменників. Джерелом добору ілюстративного матеріалу став лінгвістичний портал MOVA. info (<http://www.mova.info/corpus2.aspx?tid=11996>).

Лексичне переосмислення слова „солодкий” базується насамперед на оцінному компоненті, адже „оцінка” як категорія – це „будь-яка група мовних елементів, які виокремлюють на підставі певної загальної риси; у чіткому розумінні – певна ознака (параметр), що лежить в основі розмежування загальної сукупності гомогенних мовних одиниць на обмежену кількість класів, члени яких характеризуються тим самим значенням цієї ознаки” (Булигіна, 1998: 215).

Як уже зазначалося, „солодкий” має виключно значення „добрий”. З компонентом „солодкий” різними стилістичними прийомами створюються ще й найрізноманітніші номінації, окрім тих, що мають густативне значення.

Цей компонент має невичерпні можливості для опису фізичного, психічного, емоційного стану людини; зображення її окремої властивості чи усєї ментальної організації; змалювання результатів роботи органів чуття тощо.

Людина, перебуваючи в різних станах, здатна описувати їх за допомогою одного слова „солодкий”, навіть, якщо втомилася емоційно чи фізично, бо перепрацювала. Наприклад, *І груди її, живіт і стегна, здається, дихають солодкою втомою.* (В. Винниченко); *І, виголодавшись у тих мандрах, підметеш усе, що на столі, та й поплентаєш сонно до ліжка, весь налитий солодкою втомою.* (А. Дімаров); *... його сповила солодка втома, як у людини, що встала з смертельного ложа, і впало десь у безодню все, чим досі жив* (М. Коцюбинський); *... розляжуться горичерева, насолоджуючись вольностями після солодкої праці...* (О. Гончар).

Словом „солодкий” позначають стан хвилювання від передчуття інтимної близькості: *Блиск юної сльози і млосний сміх щастя, солодка знемога й самобуття чистіє ніжності – все поєдналось тут, на валу, під всевидючими зорями.* (О. Гончар); *І яке їм було діло у їхніх солодких утіхах до тих загублених серед палестинських пустинь, що не мають коло себе жодної жінки, відкидають плотську любов і живуть серед пальм!* (П. Загребельний); *...коли він говорить їй на вухо непристойні слова, її кидає в такий солодкий жар, коли він коротенькими, швидкими поцілунками ходить їй по руці до самого ліктя.* (В. Винниченко); *І віддала, і, може, знову віддасть, а от же обізвався він, а от же німіють солодким болем її ноги а от же буде щастя торкнутися до нього?* (В. Винниченко); *Якось солодка знемога починала опановувати її всю від цього доторкання, від його ласкавого голосу ...* (Б. Грінченко). На відтворення в художній тканині такого боку людського життя для темпорального його позначення існує мовленнєвий штамп „солодка ніч”: *Винайняв кімнату на краю міста, привезли нас туди дружечки, побажали щасливої солодкої ночі* (М. Братан).

Широкий діапазон емоцій, що супроводжують або породжують різні психічні стани людини, також можна описати словом „солодкий”, підтвердження чому і виступають такі приклади: *Релігія обхоплює цілу людину, цілу, нероздільно, з солодкими мріями, про далеке, безмежно віддалене, неясне й з найближчими потребами.* (В. Винниченко); *... і малому хлопцеві так любо та мило було слухати ті співи про славу України, що серце його мліло в солодких мріях і він не помічав, як минав час.* (А. Кашенко); *Ніхто не скаже, де синок твій, Василько твій, нині, у яких світах нон, але маєш останню і солодку надію стрітись із ним, коли смертний поріг тіла свого щасливо переступиш ...* (В. Дрозд) – мрія, надія.

Спогади, ностальгія – Оцінюючи свій творчий досвід, *і солодкий, і гіркий, і плідний, і оманливий, Яновський десь на початку тридцятих років писав про себе щиро і рішуче* (М. Бажан); *... і дівчата вже поринають думками в недалеке своє минуле, в солодкий світ студентського життя з усіма його принадами, розбурханими пристрастями, де все перепелось: і кохання, і ревності, і щастя примирень, і хвилювання на екзаменах, і мрії про ольвійське літо ...* (О. Гончар); *...можливо, це також була підсвідомо спроба уникнути рук людодіства, коли знов укутаєшся в солодкі дими вітчизни...* (Є. Пашковський); *Найшвидше, це трапилось у тому ранньому дитинстві, це до народження Уляни, в тому доісторичному часовому раї, про який збереглися уривчасті й солодкі спогади.* (О. Ірванець).

Піднесений настрій, почуття закоханості або задоволення від примирення з кимось – *І говорив переважно про абстрактні речі, про таке, що мимоволі утворювало сумний, солодкий настрій віддаленості від світу.* (В. Винниченко); *Сильно й гаряче билось серце, і груди повнилися солодким почуттям, яке буває в закоханих.* (М. Дашків); *Відтак чудесного в світі стало все більше, воно накочувалося на Хлопчика хвилино, солодкою і дражливою, до щему в грудях.* (В. Дрозд); *І це тепло обгорнуло своїми м'якими крилами Андрія, і він, не маючи снаги звільнитися од їхнього солодкого полону, рвучко простягнув руки до дівчини.* (П. Загребельний); *Це буде солодкий полон.* (Ю. Дольд-Михайлик); *Солодке почуття прощення й солідарності з конюхом охоплює Шептала.* (В. Дрозд).

Психічна напруга, викликана несприятливими умовами для спокійного життя, негативні емоції та негідні вчинки – *... жив досить безладно й напружено, піддавшись дуже гірким і часом дуже солодким емоціям особистого і неособистого життя* (М. Бажан); *Тільки прокліпався – вже маєш думати про якесь промишляння, бо кухні тут для тебе нема, однією ж свободою не проживеш, хоч яка вона солодка* (О. Гончар); *Проте в експедиції не було тих дрібних мерзотників, що вважають за свій солодкий обов'язок нашіптувати, під'юджувати, сварити.* (М. Дашків); *... отямившись від солодко-го почуття помсти, закричала...* (Р. Іванчук); *Який солодкий хміль влади!* (Р. Іванченко); *На твоїх вулицях, під твоїми дахами пізнавав я уперше і пекуче нестерпне щастя, і таку солодку ганьбу.* (О. Ірванець); *Втікав з тої хати, від неспрошеного байдужого дівочого голосу, від невиразної золотистої смаглявості, а сам ладен був вернутися назад і знову зазнати солодкого приниження...* (П. Загребельний); *Якби нас було хоч два в батьків, то навряд чи зі мною стали б панькатися, але один син завжди може дозволити собі розкіш стати тираном власних батьків, і для них то буде солодка тиранія.* (П. Загребельний).

Аналізоване нами слово „солодкий” може відбивати не лише окремі стани людини, а й називати її саму, іноді метафорично. Саме завдяки такій номінації чітко розуміється ставлення мовця до денотата, усвідомлюється його прихильність, захопленість, глибина почуттів: *Розходиться по хатах, жінки, а я тут трохи посиджу коло солодкої Дарусі та й собі підую...* (М. Матіос); *І, дай Боже, щоби ти, солодка моя дитино, ніколи не була такою Божою людиною, як Параска.* (М. Матіос); *Крім того, мені бракувало під боком моєї солодкої пташки, з якою я вже звик засинати, і не було для мене більшого щастя, ніж відчувати її біля себе, куйовдити Тініне волосся доти, поки вона не засне.* (В. Шкляр).

Трапляються випадки, коли „солодкий” є номінацією людської вдачі або характеристикою окремих антропометричних даних: *Одне слово, як той казав: не будь солодким, бо розлижуть, не будь гірким, бо розплюють...* (О. Гончар); *...аж перепитала мати голосом солодким, як гречаний мед.* (Є. Гуцало); *І чи то від тепла, чи від пряника солодкого, чи від губ дівчинки, солодких, йому робилося млосно, не ставало чим дихати.* (В. Дрозд).

Іноді такий опис може переноситись з людини на іншу істоту: *Ночували в хатині егеря серед безкраю очеретів, а вранці птахи їх розбудили своїм лебединим клекотом, ні з чим не зрівнявши, солодким, як весна, як сама любов ...* (О. Гончар); *Ці стиглі, літні дні, в самотині, наодинці із садом, під солодке гудіння бджіл і джмелів у конюшині ...* (В. Дрозд).

Слово „солодкий” є штампованим епітетом, коли йдеться про сон, причому так говорять і про саме приємне сновидіння, і про якісь сну як стану: *Дівчинка пішла у вітальню й побажала бабусі солодких снів.* (О. Дерманський); *Одно тяжке зітхання пані Марко, одно притиснення її руки до серця розвіє те почуття вдоволення чи там « щасливості », і я немов*

прокинувся з **солодкого** сну (О. Кобилянська); *Харитя спить солодким* сном (М. Коцюбинський); *По його опасистому, круглому обличчю з чорним закрученим вусом блищала щаслива усмішка солодкого* сну... (М. Коцюбинський); *А вдома чекає спочинок і сон, короткий, як літня ніч, але солодкий*, як холодний лист до рани (М. Коцюбинський); *Однак аматорів м'якого й солодкого* снаання щось не знайшлося. (П. Загребельний).

Не менш постійним прийомом видається епітетизувати „солодким” мовлення людини або ж його змістове наповнення з позиції правди/неправди (кривди) чи здатності викликати особливу зацікавленість: *Ярополк відчув нещирість у голосі Свей-нальдра, та не встояв супроти солодких* слів (І. Білик); ... *не відпускай від себе, прив'яжи коли не залізними ланцюгами, то шовковими путами, зачаруй солодкою* мовою, заколисай, приспи (П. Загребельний); *Ні чорними бровами, ні червоним цвітом, ні солодким* словом (О. Кобилянська); *Явна брехня, але ж солодка* (М. Братан); *Якби на мене, то правда гіркая краще кривди солодкої*, – воно й здоровіш до того, – *та не всі ж бо таку вдачу мають* (М. Вовчок); *Саме такі казки розповідають мамусі й татусі на вимогу маленьких хлопчиків, перенасичених солодкими* історіями про принців і принцес, Вінні Пухів і Колобків. (М. Гримич).

До такого ж прийому (створення постійного епітета „солодким”) можна віднести як сам штамп „солодке життя”, так і те, що під ним мається на увазі чи забезпечує або ж передбачає його: ...*нагадав Ординський про власні заслуги в солодкому* доньчиному житті (Л. Дашвар); *Обпікшись на філософії, Загатний поклав собі пізнати смак „солодкого* життя” (В. Дрозд); *Було залишене, забуте „солодке* життя” – Іван працював титанічне (В. Дрозд); *Хай ваше життя буде таке ж солодке, як ця халва!* (П. Загребельний).

Іноді автори художніх текстів, вдаючись до дещо несподіваних асоціацій, називають солодкими звуки співу чи дзвону: ...*тихе похитування ярої міді, голубий спокій неба, темне калатання несамовитих язиків і солодкі* голоси самодзвонних дзвонів (П. Загребельний); *Жили при палаці священики, ченці, свічкогаси, кантори, які ублажали слух князя й княгині солодким* церковним співом (П. Загребельний); *І вже кадуб наповнився по вінця, а золоті червінці із солодким* дзвоном на підлогу падають і жаринами по кутках комори розкочуються (В. Дрозд).

Не новим є визначення солодким запахом, проте подих з такою диференціацією є незвичним результатом когнітивно зумовленої перцепції: ...*і аж п'яний його від тих пахоців, від терпкого солоного духу моря, що для Яничча зараз змішується тут з гарячим солодким* духом хлібів (О. Гончар); *Можна було би заночувати і у Весняному Саду, тим паче, що зараз і є весна, й вечірнє повітря духмяніє солодким* квітом мигдалю та фанату (М. Соколян); *І плече торкалося плеча, і рука шукала руку, й від солодких* пахоців нічних квітів паморочилась голова (В. Заєць); *Він теж з скрипом чобіт присів біля жінки, мало не задихнувшись од солодкого* запаху пудри з її лиця (М. Коцюбинський); *Він відчув, як пахне її волосся, відчув її солодкий* подих (О. Гончар); *В кімнату вливаються солодкі* пахоці, *я вдихаю їх на повні груди, вистрибую на підвіконня – і сміливо зіскакую вниз, на траву* (А. Костецький).

Вище розглянуто компонент „солодкий” як результат лексико-семантичної деривації. Безумовно, як густативний компонент, що визначає ознаку напоїв та їжі, також фіксують художні тексти. Солодкими виступають різні напої: *Там, дітки, какао солодким* нас напували... (О. Гончар); ...*заброди кинулися одне поперед одного по коморах, льохах, келіях гребти все, що траплялося під руку, на ходу жлуктили солодке* причасне вино... (В. Шкляр); *Вино прохолодне, ледь солодке* (М. Соколян); *Бочка з розжевим солодким* морсом стояла на танкові... (В. Дрозд); *А як скаже твій дідусь Офан: копайте отут – викопать, а воно вода чиста як слюза і солодка, наче з медом або сахаром* ... (П. Загребельний); *Тоді Богдан одним духом допив решту ягідного солодкого*... (Ю. Андрухович).

Серед гастрономічних носіїв смакової ознаки солодкими є і окремі приправи до страв, і страви, які необхідно готувати чи пекти, або як гіперонім: *Колись я любив солодке, особливо маківники моєї тітки* (Ю. Андрухович); *Можна було купити і до нудоти солодкі* східні ласощі, *але в мецената не завше вистачало на цю розкіш коштів* (М. Бажан); ... *дехто ж віддає перевагу млинцям, що їх можна полити кленовим чи якимось іншим сиропом, – ці солодкі* приправи різних татунків *стоять у пляшечках на кожному столику* (О. Гончар); *Від згадок про печену картоплю, розсипчасту, солодку, у хрустотливій скоринці, йому судорожно зводило щелепи*... (В. Дрозд); *Ми звали такі пряники баринею, бо на продовговатому коржікові, що нагадував формою тлусту жіночу постать, були намальовані солодкою, червоною і білою помадами голова в очіпку, руки – в боки і фартушок* (В. Дрозд); *Коли ж пожував, місиво стало солодким* і смачним (А. Давидов); *Знову кинувши на зуби кілька зернин, він жував їх доти, доки каша зробилася солодкою* й перед очима поплив теплий туман (І. Білик); *Принаймні ніхто більше не куштував солоного чаю чи солодкого* борщу (А. Костецький); *Мені не можна солодкого* (Ю. Андрухович); *Ангеліна вже й зі стола поприбирала, уже й розклала на невеличкому столику всілякої смакоти солодкої*... (Л. Дашвар).

Крім прикладів, де аналізований компонент входить до сполук-назв страв, які треба готувати чи які виступають певним інгредієнтом таких наїдків, нами зафіксовано й такі, коли „солодким” називається щось органічно первинне: *Потім у болітиях шукав бульбистих солодких* коренів, *шукав довго, ще довше потім смакував ними* (П. Загребельний) або й само слово „смак”: ...*і почув в роті приємний солодкий* смак... (М. Коцюбинський).

Трапляються поодинокі випадки, коли нашаровуються пряме й фігуральне значення в одній номінації, що створює особливо виразний, емоційно насичений й нетривіальний ефект: ... *малеча ловила ротами солодкий* дощ... (Є. Пашковський).

У результаті проведеного спостереження висновками можна вважати: по-перше, смак як модус перцепції людини є одним із базових для аналізу онемасіологічних механізмів вторинної номінації; по-друге, певні значення густативного компонента „солодкий” здатні сполучатися з різними лексемами, створюючи при цьому номінативні новації, окремі з яких набувають статусу штампа чи постійного епітета; по-третє, досліджуваний компонент частіше виступає результатом метафоричного чи метонімічного перенесення, ніж прямою номінацією, оскільки позначають: а) психічний стан людини – 23%; б) фізичний стан – 19%; в) інше – 38% тоді, як в прямому значенні вживається лише у 20% випадків.

Подальший інтерес до сприйняття людиною оточуючого світу та експлікацію в мові пізнаних нею квалітативних оцінних компонентів варто перенести за межі художнього тексту, а зосередити увагу на публіцистичному та медійному мовленні.

Література:

1. Бартминський Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. / Пер. с пол. / Е. Бартминський. М. : Индрик, 2005. 528 с.
2. Булыгина Т. В., Крылов С. А. Категория. Языкознание: большой энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. 2-е изд. Москва : Большая Рос. энцикл., 1998. С. 215-216.
3. Павиленис Р. И. Язык. Логика. Философия. Вильнюс, 1981. 280 с.
4. Потебня А. А. Мысль и язык. Язык и народность. О национализме. Харьков : Типография „Мирный труд“, 1913. VII, 225 с.
5. Селіванова О. О. Проблема мотивації в когнітивному висвітленні. Записки з романо-германської філології. Вип. 25. 2010. С. 204–217.
6. Семашко Т. Ф. Мовно-когнітивні механізми мотивації фразем із густативним компонентом // Науковий вісник Ужгородського університету : серія: Філологія; / ред. кол.: Г. Шумицька Н. Венжинович та ін. Ужгород : ПП Данило С. І., 2020. Вип. 1 (43) : На честь д. філол. наук, проф. В. М. Мокієнка (до 80-річчя від дня народження). С. 251–256.

References

1. Bartminsky E., (2005). Yazykovoy obraz mira: ocherki po etnolingvistike. / Per. s pol. / [Linguistic image of the world: essays on ethnolinguistics. with gender]. / E. Bartminsky. M. : Indrik, 2005. 528 s. [in Ukrainian].
2. Bulihyna T. V., Krilov S. A. Katehoryya, (1998). Yazikoznanye: bol'shoi entsyklopedycheskyy slovar'. [Linguistics: a large encyclopedic dictionary] / pod red. V. N. Yartsevov. 2-e yzd. Moskva : Bol'shaya Ros. entsykl., 1998. S. 215-216.
3. Pavilionis R.I., (1981). Yazik. Lohyka. Fylosofyya. [Language. Logic. Philosophy]. Vilnius, 1981. 280 p. [in Ukrainian].
4. Potebnya A.A., (1913) . Misl' y yazik. Yazik y narodnost'. O natsyonalizme. [Thought and language. Language and nationality. About nationalism]. Kharkiv: Mirnyi Trud Printing House, 1913. VII, 225 p. [in Ukrainian].
5. Selivanova O. O., (2010). Problema motyvatsiyi v kohnityvnomu vysvitleni. [The problem of motivation in cognitive lighting]. Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi. [Notes on Romano-Germanic philology]. Vip. 25. S. 204–217. [in Ukrainian].
6. Cemashko T. F., (2020). Movno-kohnityvni mekhanizmy motyvatsiyi frazem iz hustatyvnyim komponentom [Linguistic and cognitive mechanisms of motivation of phrases with a gustative component] // Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu : seriya: Filolohiya; / red.kol.: H. Shumyts'ka N. Venzhynovych ta in. Uzhhorod : PP Danylo S. I., Vyp. 1 (43) : Na chest' d. filol. nauk, prof. V. M. Mokyienka (do 80-richchya vid dnya narodzhennya). S. 251–256. [Scientific Bulletin of Uzhgorod University: series: Philology; / ed. : G. Shumytska N. Venzhynovych and others. Uzhhorod:] PE Danilo SI, Issue. 1 (43): In honor of Dr. Philol. Sciences, Prof. VM Mokienko (to the 80th anniversary of his birth). Pp. 251–256. [in Ukrainian].

Отримано: 15 березня 2022 р.

Прорецензовано: 28 березня 2022 р.

Прийнято до друку: 31 березня 2022 р.

e-mail: n_shulzhuk@i.ua

DOI: 10.25264/2519-2558-2022-13(81)-346-350

Шулъжук Н. В. Комунікативно-прагматичні виміри конфлікту як результату мовленнєвої агресії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2022. Вип. 13(81). С. 346–350.

УДК: 811.161.2'36
ORCID 000-0002-6177-3336**Шулъжук Наталія Василівна,**кандидат філологічних наук, доцент кафедри стилістики та культури української мови
Рівненського державного гуманітарного університету**КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ КОНФЛІКТУ
ЯК РЕЗУЛЬТАТУ МОВЛЕННЄВОЇ АГРЕСІЇ**

У статті зацентовано увагу на прагматичному та антропоцентричному підходах до вивчення мови. Перший зорієнтований на вивченні мови як засобу досягнення мовцем комунікативної мети, другий – на пізнанні мовця через мовні одиниці, якими він послуговується для реалізації своїх намірів. З цим автор пов'язує трансформаційні процеси в сучасній лінгвістиці – відхід від системно-структурного уявлення про рівневу організацію мови й орієнтація на вивчення функцій мовних одиниць у конкретних комунікативних актах у процесі передачі комунікативно значущих смислів.

Зосереджуючи увагу на сфері конфліктності, автор переконливо доводить, що ефективність комунікативної взаємодії визначає спосіб, у який мовець досягає мети у конкретній мовленнєвій ситуації. На влучних прикладах продемонстровано, що наявність суттєвих розбіжностей в комунікативних установках та в обсязі фонових знань учасників комунікації, надмірний вербальний вплив одного з них, використання мовних засобів з негативним оцінним значенням (інвективи, дискредитаційних пресупозицій, словесних ярликів), образливих жестів, агресивного тону, порушення мовних норм – найпоширеніші механізми породження конфліктогенних висловлювань, спрямованих на дискредитацію й образу адресата. Усвідомлена агресивна реакція адресата на мовленнєву дію адресанта – це важливий критерій конфліктності, проте підстави кваліфікувати будь-яке висловлювання щодо прояву у ньому агресії автор пропонує лише у контексті конкретної мовленнєвої ситуації. На його думку, правильний вибір засобів мови, орієнтованих на співбесідника, здатність виправдовувати його очікування у процесі адекватної передачі змісту з урахуванням його інтересів, мотивів, інтенцій, а також соціально вагомих конвенцій та схем мовленнєвої поведінки, виконання комунікативних ролей, визначених соціальним статусом, професією, національною приналежністю, уміння керувати емоціями й вербалізувати розбіжності у коректній формі суттєво гармонізують й удосконалюють соціальну практику спілкування.

Ключові слова: адресат, адресант, комунікативна взаємодія, конфлікт, ефективність комунікації, мовленнєва агресія, мовленнєвий вплив, комунікативна ситуація, прагматичний, конфліктогенне висловлювання.

Nataliia Shulzhuk,

Candidate of Philological Sciences,

Docent at the Department of Stylistics and Culture of Ukrainian Language,
Rivne State University of the Humanities**COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC DIMENSIONS
OF CONFLICT AS A RESULT OF SPEECH AGGRESSION**

The article focuses on pragmatic and anthropocentric approaches to language teaching. The first one is emphasized on studying language as a means of achieving a speaker's communicative goal, while the second one is focused on understanding a speaker through the language units used for realization certain intentions. The author connects all the above with the transformation processes in modern linguistics, namely withdrawal from the system-structural idea of the level organization of language and target on studying the functions of language units in specific communicative acts while transmitting communicative meanings.

Focusing on the field of conflict, the author proves that the effectiveness of communicative interaction determines the way in which the speaker achieves the goal of a particular situation. Given examples prove that significant differences in communication settings and background knowledge of the interlocutors, the excessive verbal influence of one of them, the use of language with negative connotations (invectives, discrediting presuppositions, verbal labels), offensive gestures, aggressive tone, violation of language norms are the most common mechanisms for generating conflicting statements aimed at discrediting the addressee.

Conscious aggressive reaction of the addressee to the speech action of the addresser is an important criterion of conflict. However, the author offers to qualify any statement about the manifestation of aggression in it only in the context of a specific speech situation.

The author supposes that the right choice of means of speech oriented at the interlocutor, the ability to meet their expectations in the process of adequate transmission of content taking into account their interests, motives, and intentions, as well as socially important conventions and patterns of speech behaviour, communicative roles defined by social status, profession, nationality, emotional intelligence, and ability to verbalize differences in a courteous form significantly harmonize and improve social practice of communication.

Key words: addressee, addresser, communicative interaction, conflict, efficiency of communication, speech aggression, speech influence, communicative situation, pragmatic, conflicting expression.

Постановка проблеми. Потреби спільної діяльності членів суспільства спонукають учених до розробки стратегій ефективної взаємодії між ними у процесі обміну інформацією. Саме тому в останні десятиліття науковий інтерес мовознавців, сфокусований на ефективній комунікації, пов'язаний із такими підходами до мови, як прагматичний та антропоцентричний. Перший зорієнтований на вивчення мови як засобу досягнення мовцем комунікативної мети, другий – на пізнанні мовця через мовні одиниці, якими він послуговується для реалізації своїх намірів. Обидва підходи, як влучно зауважує Олексій Леонтєв, вивчають не тільки мову, скільки людину, яка говорить (Леонтєв 1975: 3), а також сутнісні характеристики її мовленнєвої діяльності. Це визначає інтегральні й диференційні процеси в лінгвістиці: з одного боку, формуються міждисциплінарні галузі знань, а з іншого – розширюються межі вивчення одиниць мовної системи. Отже, пошук того, як людина послуговується мовою у процесі комунікації, як вона відображається в мовних одиницях, визначає актуальні на-

прями сучасної лінгвістики, однією з характерних рис якої є «експансія до інших, нерідко позалінгвістичних об'єктів, що потребують нових теорій та залучення нових методів і прийомів, а також трансформації та переформатування вже наявних лінгвістичних розділів» (Денисова 2012: 6). Така трансформація призвела до формування новітніх галузей знань, з-поміж яких виокремлюємо прагмалінгвістику, що, на відміну від традиційного мовознавства, зорієнтованого на системно-структурне уявлення про рівневу організацію мови, акцентує увагу на функціях мовних одиниць в конкретних комунікативних актах у процесі передачі комунікативно значущих смислів. У контексті проблемного поля прагмалінгвістики мовна одиниця виявляє суттєві для комунікативної взаємодії членів суспільства ознаки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми. У процесі діяльності люди вступають у безліч різних взаємодій, з-поміж яких виокремлюють основні – кооперація, що сприяє організації спільної діяльності, та конкуренція, що так чи інакше руйнує спільну діяльність і нерідко призводить до конфлікту. Сфера конфліктності – об'єкт опису різних наукових дисциплін: лінгвістичної конфліктології, що спрямована на вивчення причин, механізмів породження комунікативних конфліктів та способів їх попередження й розв'язання; соціолінгвістики, яка сфокусована переважно на політичному дискурсі; комунікативної лінгвістики, зорієнтованої на типи комунікативної взаємодії, ефективні стратегії й тактики мовленнєвої поведінки та ін. Так, Віктор Шляхов зауважує, що стратегія мовленнєвої поведінки – це її загальний план «в рамках сценарію, який дозволяє спрогнозувати наступні комунікативні події і обрати найбільш ефективний спосіб використання свого досвіду спілкування для досягнення головної комунікативної мети. Тактика – це уявлення про те, як розв'язуються конкретні покрокові завдання спілкування» (Шляхов, Никонов, 2011: 140). Відповідно до параметрів дискурсу дослідник усебічно проаналізував стратегії кооперації, мовного домінування, протистояння словесному впливу та комбіновані. З-поміж варіантів розвитку конфліктного дискурсу визначають такі основні, як конгруенція (підтвердження взаємних рольових очікувань партнерів) та конфронтація (розбіжності партнерів у розумінні або оцінці ситуації) (Третьякова, 2000).

Мовний конфлікт – це й об'єкт дослідження еколінгвістики (або лінгвоекології), що вивчає двійсту функцію мови: правильне її використання зберігає мову і здоров'я людини, неправильне – руйнує і саму мову, і здоров'я комунікантів (Шаховський, Цой, 2012: 145). Олександр Сковородников з проблематикою еколінгвістики пов'язує мовну/мовленнєву деградацію (вивчення факторів, що негативно впливають на розвиток мови та її мовленнєву реалізацію) та мовну/мовленнєву реабілітацію (пошук шляхів збагачення мови і вдосконалення практики спілкування нею) (Сковородников, 1996: 69).

Віра Третьякова з-поміж параметрів, що описують причини і характер конфлікту, виокремлює основні – його безпосередні учасники та мова/мовлення. Щодо учасників конфлікту, то дослідниця акцентує увагу на факторах, які визначають їх поведінку – зовнішніх (традиції і норми, що склалися у певній етнокультурній спільноті, у професійній групі; конвенції, прийняті у певному соціумі; схеми мовленнєвої поведінки, які стали соціально вагомими і які засвоїли носії мови; виконання комунікативних ролей, визначених соціальним статусом, професією, національною приналежністю, освітою, віком) та внутрішніх (психологічний та комунікативний тип особистості, інтереси, мотиви, інтенції учасників конфлікту) (Третьякова, 2000). Щодо мови/мовлення, то Віра Третьякова переконливо доводить, що правильний вибір засобів мови, орієнтованих на співбесідника, здатність адекватно передавати зміст, виправдовуючи очікування партнера по комунікації, гармонізує спілкування. У зв'язку з цим перспективними є лінгвістичні розвідки, що вивчають основи ефективної комунікації.

Яке ж спілкування можна вважати ефективним? Євген Ширяєв вважає, що ефективне спілкування – «оптимальний спосіб досягнення поставлених комунікативних завдань, коли іллокуція відповідає перлокуції» (Ширяєв, 1996: 14). Йосип Стернін в основу змісту «ефективного спілкування» поклав поняття «баланс відносин», тому ефективним, на його думку, є такий мовленнєвий вплив, за якого виконуються дві умови – «досягаються поставлені завдання і зберігається рівновага між учасниками спілкування» (Стернін, 1995: 6).

Ефективність спілкування вчені пов'язують і з реалізацією принципів (максим) співробітництва Герберта Грайса (кількості, якості, ставлення, способу вираження) та максим ввічливості Джеффри Ліча (такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди, симпатії) (Формановская 2002: 53), за допомогою яких і досягається запланований комунікантами результат.

Поділяючи вищенаведені міркування, розуміємо, що ефективність спілкування визначає спосіб, у який мовець досягає мети у конкретній мовленнєвій ситуації. Тому конфліктність потрапляє у сферу наукового інтересу прагмалінгвістики, широке визначення якої запропонував Юрій Апресян: «Під прагматикою ми будемо розуміти закріплене у мовній одиниці (лексемі, афіксі, графемі, синтаксичній конструкції) ставлення мовця: 1) до дійсності, 2) до змісту повідомлення, 3) до адресата» (Апресян, 1995: 136).

Аналіз літератури з теми дослідження засвідчує, що лінгвісти виникнення конфлікту пов'язують із мовленнєвим впливом, який Олексій Леонт'єв кваліфікує як соціально зорієнтоване спілкування, що передбачає зміни в соціальній структурі суспільства або «стимуляцію прямих соціальних дій через вплив на психіку членів певної соціальної групи або суспільства в цілому» (Леонт'єв, 2004: 98). Він може бути як позитивним, так і негативним. Останній Олександр Сковородников визначає як мовленнєве насилля – «неаргументований відкритий або прихований (латентний) вербальний вплив на адресата, мета якого – зміна його установок (ментальних, ідеологічних, оцінних та ін.) або його поразка на користь адресанта» (Сковородников, 1997: 11). Мовленнєве насилля може виявлятися приховано або явно, у зв'язку з чим сучасна лінгвістика оперує такими поняттями, як «мовленнєва маніпуляція» та «мовленнєва агресія» (Бикова, 1999; Булгакова, 2013; Колосова, 2015; Сковородников, 1996; Сковородников, 1997; Третьякова, 2000; Шляхов, Никонов, 2011).

Мета статті – окреслити прагмалінгвістичні параметри мовленнєвої агресії як передумови виникнення конфлікту у процесі неефективної комунікації.

Виклад основного матеріалу. У мовленні є чимало одиниць, які можуть створювати перешкоди для порозуміння учасників комунікації. Що це за мовні одиниці? За яких обставин вони провокують конфлікт? Передусім зауважимо, що обсяг змісту знаків як одиниць мови і як одиниць мовлення не завжди збігається, оскільки мовним знаком властива широка смислова валентність, що зумовлює їх наповнення різним змістом у мовленні та їх неоднозначну інтерпретацію. Це й дозволяє мовним знакам виявляти властивості, позначені конфліктогенним потенціалом (деякі вчені послуговуються поняттям «кон-

фліктогени» – слова, дії (або бездіяльність), що можуть призвести до конфлікту (Дуткевич, 2005)). Щоб реалізувати цей потенціал, необхідний спеціальний механізм. Таким механізмом стає мовлення, де віртуальний мовний знак актуалізує своє реальне значення і може стати засобом мовленнєвої агресії, що призводить до конфлікту.

Обсяг поняття «мовленнєва агресія» неоднозначний у науковій літературі: «форма мовленнєвої поведінки, яка спрямована на образ або навмисне заподіяння шкоди людині, групі людей, організації або суспільству в цілому» (Бикова, 1999: 96); «експліцитне мовне насилля, спрямоване на дискредитацію адресата (підрив довіри, применшення його авторитету, престижу), образу (приниження честі й гідності)» (Булгакова, 2013: 12) та ін.

Учені по-різному вербалізують суть аналізованого поняття, проте вони виявляють однаковість щодо засобів виявлення мовленнєвої агресії, виокремлюючи з-поміж них інвективу, дискредитаційні пресупозиції, навішування словесних ярликів та ін. Так, Надія Булгакова зауважує, що структура лексичного значення останніх «відрізняється наявністю специфічного («ярличного») конотативного компонента зі значенням «ворог», «вороже», «чуже суспільній свідомості», який витісняє денотативний компонент, в результаті чого лексема набуває смислу, неідентичного значенню слова в системі мови» (Булгакова, 2013: 13). Дослідниця розглядає словесний ярлик як різновид негативно-оцінної вербальної ідеології (ідеологічний штамп). Такими лексичними одиницями зазвичай послуговуються у діалогічному дискурсі. Наведемо приклад:

– *Признайся, **суче поріддя**, ти спеціально хотіла взяти прізвисько **ворога народу**?*

– *Якого **ворога**? – Дазо вся затремтіла. – Я тепер... Я – не Снігурець. Я – Рубцова.*

– ***Ворога народу** Єжова. Який знищував чесних більшовиків і хотів убити товарища Сталіна (В. Лис «Країна гіркої ніжності»).*

Мовленнєву агресію можуть презентувати не лише лексичні одиниці, а й синтаксичні, проте і вони «прив'язані» до конкретної мовленнєвої ситуації, складники якої (соціальні та психологічні ролі адресанта й адресата, їх фонові знання, емоції, ставлення до дійсності, до змісту повідомлення, один до одного, національні стереотипи, мотиви, цілі, місце, час спілкування та ін.) визначають не лише вибір оптимальних засобів комунікації, а й дискредитаційні пресупозиції, що їх містять висловлювання учасників спілкування. Вищевикладене дозволяє зробити висновок: усвідомлена агресивна реакція адресата на мовленнєву дію адресанта – це важливий критерій конфліктності, проте підстави кваліфікувати будь-яке висловлювання щодо прояву в ньому агресії виникають лише у контексті конкретної мовленнєвої ситуації. Влучною ілюстрацією сформульованої тези є діалог бабусі та обуреної онуки, яка дізналася, що мама удочерила її (це й призвело до некоректних прийомів аргументації та агресивної манери спілкування дівчинки):

– *Олесью... Онучечко... Я ж бачила, що ти в суботу вернулася сама не своя... І вчора на цілий день зникла... Що сталося?*

– *Нічого, – відрізала Олеся. – Нічого, чуєте? А якщо сталося, вас не стосується... І ви мені не бабуся, Дазо Романівно.*

Така, на жаль, правда.

– *Правда? Як же це?*

– *А так, що **шановна Віталія Миколаївна** мене удочерила... Точніше – купила.*

– *Хто тобі таке сказав?*

– *Моя справжня мати... Яка від мене колись відмовилася, а тепер винирнула. І **мій таточко**, який виявився живим і здоровим, та ще й моїм начальником (В. Лис «Країна гіркої ніжності»).*

Звернімо увагу, що агресивний тон дівчинки у наведеному уривку стає важливим маркером адекватного розуміння справжнього смислу, закладеного у виділені фрагменти. А дієслова *відрізала*, *винирнула* допомагають адресатові однозначно інтерпретувати висловлювання розгніваної дівчинки.

Аналіз матеріалу джерельної бази дозволяє з-поміж мовленнєвих механізмів породження конфлікту виокремити такі основні: наявність суттєвих розбіжностей в комунікативних установках та в обсязі фонових знань учасників комунікації, надмірний вербальний вплив одного з них, використання мовних засобів з негативним оцінним значенням, образливих жестів, агресивного тону, а також порушення мовних норм.

Лінгвісти-екологи, усвідомлюючи негативний вплив «інформаційного оточення на людину та зросло емоціоналізацію глобального комунікативного простору й інтенсифікацію соціальної, етнічної та конфесійної напруги, яка нерідко переходить в агресію» (Троц, 2013: 93), висловлюють занепокоєння щодо емоційних смислів, які транслює людина за допомогою мови. Уміння керувати емоціями у конфліктній взаємодії – необхідна умова конструктивного розв'язання проблеми, що й демонструє уривок з роману «Дівчинка з ведмедиком»:

– *Розмову почала Леся. Вона **хотіла бути великодушною**. Звертаючись до Зини, вона її переконувала:*

– *Коли Іполіт Миколайович зробить мені пропозицію, я відмовлюсь. Згодом за деякий час він поза сумнівом прохатиме твоєї руки.*

– *Зина ...відповіла **холоднувато й спокійно**:*

– *Я не погоджусь!*

– *Леся не чекала такої відповіді і Зинині слова її здивували.*

– *Що ти хочеш сказати?*

– *Те, що чуєш!*

– *Ти ж його кохаєш.*

– *Зина одвернулася од вікна і, дивлячись в очі Лесі, з **застережливою погрозою** сказала:*

– ***Лесю! Ти сьогодні надто багато говориш. Я б на твоєму місці сьогодні утрималася.***

– *Сьогодні?*

– *Так, особливо сьогодні, бо ти нічого не знаєш, нічого не можеш знати і не передбачаєш, яке небезпечне може бути те, що ти сьогодні говориш.*

– *Леся сідає коло Зини на канані... Вона упевняє Зину, що все буде гаразд, що вони поженяться, що, вийшовши заміж, Зина буде щаслива...*

– *Зина **схоплюється, з силою відштовхує Лесю й тупає розлютовано ногою об підлогу**:*

– *Чорти його батькові! Я не хочу виходити заміж! Ти чуєш: не хочу. Ні за нього, ні за кого іншого. Ти можеш це зрозуміти?*

Леся почуває себе розгубленою перед цим вибухом Зининої роздратованості і зі слухняною покорою на Зинин крик відповідає:

– Ні, Зиную, я цього не розумію...

– *Не розумієш?! Ну, то добре, зрозумієш!*» (В. Домонтович «Дівчинка з ведмедиком»).

Джерелом агресивної поведінки учасників комунікації нерідко стає порушення конвенційних норм спілкування, що рекомендують вербалізувати розбіжності у коректній формі. Класичним прикладом порушення таких норм, внаслідок чого формуються конфліктогенні репліки-висловлювання, є один із діалогів Мелашки й Мотрі у соціально-побутовій повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я»:

– *Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміття, щоб удруге так не робила.*

– *А, ти, паскудо! То ти смієш мені таке говорити? Хіба ти моя свекруха? Ти думаєш, що я тобі мовчатиму? То ти мене вчиш, як малу дитину? Ось тобі, ось тобі!*

Мелашка підкидала сміття держачем на Мотрину призьбу, на сіни, на вікна.

– *То це ти так! То це та, що од свекрухи втікала?*

– *Ти мені не свекруха, а я тобі не невістка. Я од тебе не втікаю і мовчатиму і мовчатиму тобі не буду. Ось тобі на, ось тобі на!*

Досліджуючи конфліктогенний текст як когнітивно-комунікативне й соціокультурне утворення політичного дискурсу, Валентин Верьовкін висловив припущення, що у свідомості мовця мовний конфлікт існує як типова структура – фрейм, що включає такі компоненти, як-от: учасники конфлікту; протиріччя у їх свідомості та практичній діяльності; причина, збиток, що виникає внаслідок нерівних соціальних ролей учасників комунікації; часова і просторова протяжність (Верьовкін, 2015). Дослідник переконаний, що лінгвістичний підхід до конфліктності полягає в тому, що мову і мовлення розглядають як «джерело або середовище конфліктних ситуацій, в яких можуть, з одного боку, порушуватися мовні норми, а з іншого, – виявлятися мовна та мовленнєва толерантність» (Верьовкін, 2015: 35).

Принагідно зауважимо, що такі канали соціального впливу, як сім'я, школа, заклад вищої освіти, армія та ін., можуть продукувати насильницькі стереотипи, під впливом яких формується мовна особистість. До речі, конфліктну модель поведінки та приклади ефективного насилля нерідко демонструє художня Література, телебачення, преса та ін. Усі ці соціальні фактори сприяють формуванню в особистості внутрішнього агресивного світу. Очевидно, тому дослідниця Наталія Колосова наголошує на необхідності формування екологічної компетенції мовної особистості, критерієм якої вона вважає «уміння породжувати емотивно коректні тексти та здатність адекватно сприймати особистісні й емоційні доміанти чужих текстів як відображення інших концептосфер та інших культур» (Колосова, 2015: 25). Це означає, що проблема мовленнєвої агресії передбачає й лінгводидактичну інтерпретацію: виникає потреба навчати екологічному спілкуванню, яке, на думку дослідниці, має ґрунтуватися на таких параметрах, як ввічливість, толерантність, повага, стримування негативних емоцій, заохочення, позитивне оцінювання, рівні комунікативні права та ін. (Колосова, 2015: 25).

Висновки. Потреба відновлення екологічного балансу у сфері мовленнєвої комунікації в суспільстві актуалізувала дослідження, які усебічно вивчають мовленнєву агресію на засадах прагматичного підходу, що уможливило з'ясування функцій мовних одиниць в конкретних ситуаціях мовлення, де вони актуалізують своє значення у процесі передачі комунікативно значущих смислів. Ефективність спілкування визначає спосіб, у який мовець досягає мети. Наявність суттєвих розбіжностей в комунікативних установках та в обсязі фонових знань учасників комунікації, надмірний вербальний вплив одного з них, використання мовних засобів з негативним оцінним значенням, образливих жестів, агресивного тону, порушення мовних норм – найпоширеніші механізми породження конфліктогенних висловлювань, спрямованих на дискредитацію й образу адресата. Правильний вибір засобів мови, орієнтованих на співбесідника, здатність виправдовувати його очікування у процесі адекватної передачі змісту з урахуванням його інтересів, мотивів, інтенцій, а також соціально вагомих конвенцій та схем мовленнєвої поведінки, виконання комунікативних ролей, визначених соціальним статусом, професією, національною приналежністю та ін., уміння керувати емоціями й вербалізувати розбіжності у коректній формі суттєво гармонізують соціальну практику спілкування.

Сучасні канали соціального впливу продукують насильницькі стереотипи й конфліктну модель комунікативної взаємодії, тому **перспективним** може стати вивчення лінгводидактичного аспекту порушеної проблеми – формування екологічної компетенції мовця, здатного породжувати емотивно коректні тексти та виявляти вербальну толерантність.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография. *Избранные труды* : в 2 т. Москва, 1995. Т. 2. 768 с.
2. Быкова О. Н. Языковое манипулирование. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения* : Вестник Российской риторической ассоциации. Красноярск, 1999. Вып. 1 (8). С. 99–103.
3. Булгакова Н. Е. Словесные ярлыки как средство языкового насилия (на материале российского политического дискурса XX – начала XXI века) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык. Красноярск, 2013. 22 с.
4. Верьовкін В. В. Конфліктогенний текст як предмет дослідження політичної лінгвістики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. 2015. Вип. 13. С. 31–35.
5. Денисова С. П. Нові об'єкти лінгвістики: міф чи реальність? *Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство* : міжвуз. зб. наук. ст. Бердянськ : БДПУ, 2012. Вип. VII. С. 6–14.
6. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 456 с.
7. Колосова Н. Г. Экологическая функция эмоций. *Грани познания* : электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ. 2015. № 1. С. 22–28.
8. Леонтьев А. А. Деятельность, сознание, личность. Москва : Политиздат, 1975. 170 с.
9. Леонтьев А. А. Психология воздействия в массовой коммуникации. *Язык средств массовой информации* : учеб. пособ. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2004. Ч. 2. С. 97–107.
10. Сковородников А. П. Лингвистическая экология: проблемы становления. *Научные доклады высшей школы. Филологические науки*. 1996. № 2. С. 64–69.

11. Сквородников А. П. Языковое насилие в современной российской прессе. *Теоретические и прикладные аспекты речевого общения*. Красноярск; Ачинск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1997. Вып. 2. С. 10–15.
12. Стернин И. А. О понятии эффективного общения. *Преподавание культуры общения в средней школе*. Воронеж, 1995. 91 с.
13. Третьякова В. С. Конфликт глазами лингвиста. *Юрислингвистика-2: русский язык в его естественном и юридическом бытии*. Барнаул, 2000. С. 127–140.
14. Троц Е. В. Экологическая лингвистика в кругу гуманитарных наук. *StudiaPhilologica*. 2013. Вып. 2. С. 91–94.
15. Формановская Н. И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход. Москва : Русский язык, 2002. 216 с.
16. Шаховский В. И., Цой А. И. Речевой перебив как маркер неэкологичной бизнес-коммуникации. *Вестник Томского педагогического университета*. 2012. № 10 (125). С. 145–150.
17. Шляхов В. И., Никонов А. Л. Эколингвистика и проблема экологии языка в российском языковом пространстве. *Пространство и время*. 2011. № 4 (6). С. 138–144.
18. Ширяев Е. Е. Культура речи как особая теоретическая дисциплина. *Культура речи и эффективность общения*. Москва : Наука, 1996. С. 7–40.

References:

1. Apresjan Ju. D. Integral'noe opisanie jazyka i sistemnaja leksikografija [Language integral description and system lexicography]. *Izbrannye trudy* : v 2 t. Moskva, 1995. T. 2. 768 s. [in Russian].
2. Bykova O. N. Jazykovo manipulirovanie [Language manipulation]. *Teoreticheskie i prikladnye aspekty rechevogo obshhenija* : Vestnik Rossijskoj ritoricheskoj asociacii. Krasnojarsk, 1999. Vyp. 1 (8). S. 99–103 [in Russian].
3. Bulgakova N. E. Slovesnye jarlyki kak sredstvo jazykovogo nasiliia (na materiale rossijskogo politicheskogo diskursa HH – nachala HH veka) : avtoref. diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 – russkij jazyk [Verbal labels as the means of language violence (basing on the material of Russian political discourse of the 20th century and the beginning of the 21st century) : abstract of thesis for the degree of the Candidate of Philological Sciences : 10.02.01 – the Russian language]. Krasnojarsk, 2013. 22 s. [in Russian].
4. Verovkin V. V. Konfliktohennyi tekst yak predmet doslidzhennia politychnoi linhvistyky [Conflict-generating text as a subject of political linguistic research]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 9. Suchasni tendentsii rozvytku mov*. 2015. Vyp. 13. S. 31–35 [in Ukrainian].
5. Denysova S. P. Novi obiekty linhvistyky: mif chy realist? [New linguistic objects: myth or reality?]. *Aktualni problemy inozemnoi filolohii: linhvistyka ta literaturoznavstvo* : mizhvuz. zb. nauk. st. Berdiansk : BDPU, 2012. Vyp. VII. S. 6–14 [in Ukrainian].
6. Dutkevych T. V. Konfliktolohiia z osnovamy psykhologhii upravlinnia : navch. posib.[Conflict resolution studies with fundamentals of management psychology : study guide]. Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury, 2005. 456 s. [in Ukrainian].
7. Kolosova N. G. Jekologicheskaja funkcija jemocij [Ecological function of emotions]. *Grani poznaniia: elektronnyj nauchno-obrazovatel'nyj zhurnal VGSPU*. 2015. № 1. S. 22–28 [in Russian].
8. Leont'ev A. A. Dejatel'nost', soznanie, lichnost' [Activity, consciousness, personality]. Moskva : Politizdat, 1975. 170 s. [in Russian].
9. Leont'ev A. A. Psihologija vozdejstviia v massovoj kommunikacii [Influence psychology in mass communication]. *Jazyk sredstv massovoj informacii* : ucheb. posob. Moskva : Izd-vo Mosk. un-ta, 2004. Ch. 2. S. 97–107 [in Russian].
10. Skovorodnikov A. P. Lingvisticheskaja jekologija: problemy stanovlenija [Linguistic ecology: establishment issues]. *Nauchnye doklady visej shkoly. Filologicheskie nauki*. 1996. № 2. S. 64–69 [in Russian].
11. Skovorodnikov A. P. Jazykovo nasilie v sovremennoj rossijskoj presse [Language violation in modern Russian press]. *Teoreticheskie i prikladnye aspekty rechevogo obshhenija*. Krasnojarsk ; Achinsk : Izd-vo Krasnojarsk. un-ta, 1997. Vyp. 2. S. 10–15 [in Russian].
12. Sternin I. A. O ponjatii jeffektivnogo obshhenija [Dealing with the notion of effective communication]. *Prepodavanie kul'tury obshhenija v srednej shkole*. Voronezh, 1995. 91 s. [in Russian].
13. Tret'jakova V. S. Konflikt glazami lingvista [Conflict according to the linguist's view]. *Jurislingvistika-2: russkij jazyk v ego estestvennom i juridicheskom bytii*. Barnaul, 2000. S. 127–140 [in Russian].
14. Troc E. V. Ekologicheskaja lingvistika v krugu humanitarnyh nauk [Ecological linguistics in the aspect of the Humanities]. *StudiaPhilologica*. 2013. Vyp. 2. S. 91–94 [in Russian].
15. Formanovskaja N. I. Rechevoe obshchenie: kommunikativno-pragmaticheskij pohod. [Verbal communication: a communicative-pragmatic approach]. M.: Russkij jazyk, 2002. 216 s. [in Russian].
16. Shahovskij V. I., Coj A. I. Rechevoj perebiv kak marker nejekologichnoj biznes-kommunikacii [Speech interruption as an indicator of non-ecological business-communication]. *Vestnik Tomskogo pedagogicheskogo universiteta*. 2012. № 10 (125). S. 145–150 [in Russian].
17. Shljahov V. I., Nikonov A. L. Ekolingvistika i problema ekologii jazyka v rossijskom jazykovom prostranstve [Ecology and the issue of language ecology in Russian language space]. *Prostranstvo i vremja*. 2011. № 4 (6). S. 138–144 [in Russian].
18. Shirjaev E. E. Kul'tura rechi kak osobaja teoreticheskaja disciplina [Speech culture as a special theoretical discipline]. *Kul'tura rechi i jeffektivnost' obshhenija*. Moskva : Nauka, 1996. S. 7–40 [in Russian].

ЗМІСТ

ЛІНГВОДИДАКТИКА ТА СОЦІОЛІНГВІСТИКА

<i>Заграновська Олена Іллівна, Ловчук Юлія Юріївна</i> ТИПИ ІЛЮКУТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ ТА СПОСОБИ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ	3
<i>Storchak Oleg</i> TOPICAL LEARNING PARADIGMS FOR ONLINE EDUCATION	7

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРАГМАТИКА

<i>Божко Ірина Сергіївна</i> КОНОТАТИВНІ АНТРОПОНІМИ ТА КВАЗІАНТРОПОНІМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПЕРЕСІЧНОГО ГРОМАДЯНИНА	12
<i>Дун Ці</i> МАНІПУЛЯТИВНІ КОМБІНАЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	17
<i>Жулінська Майя Олександрівна</i> РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ "ENVIRONMENT" НЕОЛОГІЗМАМИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	20
<i>Кіщенко Наталія Дмитрівна, Моргун Ілля Олександрович</i> ТЕОРЕТИКО-ІСТОРИЧНІ ЗАСАДИ ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ГЕНДЕР» В ЛІНГВІСТИЦІ	24
<i>Kuriata Yuliia, Kasatkina-Kubyshkina Olena</i> STYLISTIC DEVICES IN POLITICAL DISCOURSE	27
<i>Лю Сюена</i> ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНИХ НОВОУТВОРЕНЬ	31
<i>Лю Юй</i> ВІДОБРАЖЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ СТРАТЕГІЙ У АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ ДИСКУРСІ	34
<i>Найт Надія Федорівна</i> ЯВИЩЕ ПЕРЕХІДНОСТІ ЧАСТИН МОВИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ГРАМАТИЦІ	37
<i>Николюк Тамара Володимирівна, Шкляєва Наталія Володимирівна, Шкляєва Ірина</i> СЕМАНТИЧНІ ТА ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ КОЛИСКОВИХ ПІСЕНЬ	42
<i>Ніжнік Людмила Іванівна</i> ЕПІСТЕМІЧНІ СЛОВА ТА КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ КООПЕРАЦІЇ	49
<i>Оздемір Оксана Василівна</i> ТРАНСФОРМАЦІЯ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ФІЛОСОФІЇ У ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ТВОРІВ Р. БАХА ТА П. КОЕЛЬО)	54
<i>Якименко-Ломон Оксана Василівна</i> ТРАДИЦІЯ ВЖИВАННЯ І ТВОРЕННЯ ФЕМІНІТИВІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВАХ	58

ПРОБЛЕМИ ЛІНГВІСТИКИ ТЕКСТУ ТА ДИСКУРСУ

<i>Бабій Ірина Михайлівна, Лушпинська Лілія Павлівна, Свистун Ніна Олександрівна</i> ТИПОЛОГІЯ ТА ЕСТЕТИЧНІ НАВАНТАЖЕННЯ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС	61
<i>Гончар Катерина Леонідівна, Тригуб Галина Василівна, Хникіна Оксана Олександрівна</i> ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СТУДЕНТАМ МЕДИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВИКОРИСТАННЯМ АВТЕНТИЧНИХ МАТЕРІАЛІВ	66
<i>Гонгало Вікторія Олегівна</i> КОРПУСНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОТОТИПНОЇ СТРУКТУРИ КОНЦЕПТУ <i>SUCCESS</i>	72
<i>Максимова Ольга Дмитрівна</i> ЛІНГВАЛЬНА АРГУМЕНТАЦІЯ В СУЧАСНОМУ РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ США	78
<i>Мачек Вікторія Петрівна</i> ФЕМІНАТИВИ В ТЕКСТАХ СЛОВАЦЬКОГО НАРОДНОГО КОРПУСУ 20–30 Р. 20 СТ.	81
<i>Назаренко Ольга Іванівна, Нестеренко Оксана Євгенівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ЛІНГВАЛЬНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ У СУДОВОМУ ДИСКУРСІ	87
<i>Помирча Світлана Вікторівна, Лобачова Ірина Миколаївна</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ЖІНКА» У ТВОРАХ О. КОБИЛЯНСЬКОЇ «ЛЮДИНА» І «ЦАРІВНА»	92
<i>Alain Rabatel</i> REVIEW OF THE DEFINITION, THE SYNTACTIC-ENUNCIATIVE AND MODAL MARKS OF THE NARRATIVIZED REPRESENTED DISCOURSE	96

<i>Романюк Світлана Костянтинівна, Денисюк Лілія Володимирівна, Данілова Наталія Романівна</i> ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ-МАРКЕТОЛОГІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	104
<i>Семенова Олена Валентинівна</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ КОМІКСІВ	108
<i>Khudoliy Anatoliy</i> VERBAL REPRESENTATION OF THE CONCEPT <i>DEMOCRATIC VALUES</i> IN POLITICAL DISCOURSE OF B. OBAMA	112
<i>Shevchuk Lesya, Siliutina Iryna, Kositska Olha, Mozghova Yaroslava</i> STYLISTIC ANALYSIS AND WAYS OF REPRODUCING EMOTIVE EXPRESSION IN TRANSLATIONS OF UKRAINIAN LYRICS: INTERPRETATION OF THE IMAGE OF UKRAINE	120
<i>Юрковська Майя Миколаївна</i> ПРИЙОМИ СТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО ЕФЕКТУ В КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ АНІМАЦІЙНИХ КОМЕДІЙ НА ОСНОВІ ВЗАЄМОДІЇ ВЕРБАЛЬНИХ ТА НЕВЕРБАЛЬНИХ ЗАСОБІВ	126

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>Забіяка Ірина Миколаївна</i> МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНОГО ПРОФІЛЮ НА ОСНОВІ ТАНДЕМ-МЕТОДУ	131
<i>Лук'янчук Мар'яна Василівна, Дзямулич Наталія Іванівна, Ляшко Анастасія Валентинівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ MYENGLISHLAB ЯК ОДНІЄЇ З ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	136
<i>Смаль Оксана Віталіївна</i> ПАНДЕМІЯ COVID-19 ТА ЕЛЕКТРОННЕ НАВЧАННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ	141
<i>Стецько Ірина Іванівна, Ничко Оксана Яромирівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОГО ФОНЕТИЧНОГО АСПЕКТУ ЯК КОМУНІКАТИВНО- ЛІНГВІСТИЧНОЇ СУБКОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У МОВНОМУ ЗВО	144
<i>Фецько Іванна Михайлівна</i> УКРАЇНСЬКА ПЕРЕКЛАДНА ТЕРМІНОГРАФІЯ У ЇЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКАХ (НА МАТЕРІАЛІ ТРИМОВНИХ ВИДАНЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)	150

СТИЛІСТИКА ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ

<i>Бублик Тетяна Євгенівна</i> ПАРАДОКС ЯК КЛЮЧОВИЙ КОМПОНЕНТ ІДІОСТИЛЮ АВТОРА (НА МАТЕРІАЛАХ ТВОРІВ ОШО)	154
<i>Gurmak Yuliya, Klyufinska Iryna</i> LA PERIPHRASE : MODE DE PARLER «AUTREMENT» CHEZ LES AUTEURS PRECIEUX FRANÇAIS	158
<i>Звягіна Ганна Олександрівна, Соляненко Олена Леонідівна</i> СТИЛІСТИКА РОМАНУ ЮРІЯ КОСАЧА «ВОЛОДАРКА ПОНТИДИ»	162
<i>Іваненко Світлана Мар'янівна</i> ВПЛИВ РОБІНЗОНАДІ Й. КАМПЕ «МОЛОДИЙ РОБІНЗОН» (J.H.CAMPE «ROBINSON DER JÜNGERE») НА ТВІР «СИН УКРАЇНИ» І. ФЕДІВА ТА В. ЗЛОТОПОЛЬЦЯ	167
<i>Коржак Зоряна Зіновіївна</i> ПОСИЛЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НОМІНАТИВНИМИ ЕКСПРЕСИВНИМИ РЕЧЕННЯМИ	172
<i>Мандрико Ольга В'ячеславівна</i> ОБРАЗ МЕКСИКИ У РОМАНІ Б. ТРАВЕНА «ЗБИРАЧІ БАВОВНИ»	175
<i>Подоляк Зоряна Романівна, Пуга Оксана Олексіївна</i> КОМУНІКАТИВНА ЗНАЧУЩІСТЬ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ ТА ЧАСТОТНІСТЬ ЇХ ВЖИВАННЯ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ МАРГАРЕТ МІТЧЕЛЛІ «ЗВІЯНІ ВІТРОМ»)	179

МОВА В ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

<i>Denysova Svitlana, Kuzmych Oksana, Nikolaieva Iryna</i> DIE ROLLE DES LANDESKUNDLICHEN ASPEKTS BEIM ERLERNEN EINER FREMDSPRACHE	184

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

<i>Гейна Оксана Володимирівна</i> КОМПРЕСІЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ЯК ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ	188
<i>Didenko Maria, Sybirko Oksana</i> WAYS TO DEVELOP FUTURE SEAFARERS' SOFT SKILLS AT ESP CLASSES	193
<i>Христич Ніна Сергіївна, Борисова Наталія Василівна</i> ПРОБЛЕМА ВИБОРУ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	198
<i>Rozhdestvenska Iryna, Cherniavska Olena</i> THE IMPACT OF COVID-19 ON THE DESIGN OF ONLINE LANGUAGE TEACHING THROUGH ZOOM	202

ПРОФЕСІЙНА ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА В ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

<i>Vysotska Oksana</i> WRITING SKILLS: CHALLENGES AND SOLUTIONS	208
<i>Gordyeyeva Anzhela</i> TEACHING PSYCHOLOGY STUDENTS PROFESSIONALLY ORIENTED READING	212
<i>Isaienko Svitlana, Hurinchuk Svitlana, Nozhovnik Oleh</i> CONTENT SELECTION AS A MEANS TO ENHANCE THE ESP'S SUCCESSFUL MASTERING	216
<i>Коротка Наталія Володимирівна, Тернова Оксана Іванівна</i> АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ НАВИКІВ ЗМІСТОВОГО ЧИТАННЯ ТЕКСТІВ ЗА ФАХОМ У НЕМОВНОМУ ВНЗ	221
<i>Купрата Надія Ярославівна, Ковальська Наталя Аркадійвна</i> ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ	224
<i>Ковальчук Інна В'ячеславівна, Костюк Оксана Юрійвна, Попчук Марія Анатоліївна</i> ЗВ'ЯЗОК МОТИВАЦІЇ ІЗ МЕТАКОГНІТИВНИМИ СТРАТЕГІЯМИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	229
<i>Smyrnova Maya, Afanasieva Larysa, Miroshnychenko Iryna</i> MOTIVATION ALS WESENTLICHER BESTANDTEIL DES FREMDSPRACHENERLERNENS AN DER TECHNISCHEN UNIVERSITÄT (AUS DER DEUTSCHSTUNDENERFAHRUNG)	234
<i>Холоденко Олена Віталіївна</i> ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	240
<i>Штохман Лілія Миколаївна</i> СПЕЦИФІКА ВИКЛАДАННЯ ПРЕДМЕТУ «ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН» У ЗВО	244
<i>Новоселецька Світлана Володимирівна, Яковчук Тетяна Володимирівна</i> МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АМЕРИКАНСЬКОГО ТА УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО СЛЕНГУ	248
<i>Rys Larysa, Pasyk Lyudmyla, Bondarchuk Olena</i> AUSBAU DES DEUTSCHEN WORTSCHATZES DURCH ENTLEHNUNG	252
<i>Шкіль Катерина Петрівна</i> ВПЛИВ ІДІОСТИЛЮ А. ФЕТА НА РОЗВИТОК РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	259

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОМУНІКАТИВНОМУ ВИМІРІ

<i>Гаврилюк Наталія Володимирівна</i> АВТОРСЬКІ ЛЕКСИЧНІ НОВОТВОРИ ВІДФРАЗЕМНОГО ПОХОДЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ	266
<i>Демчук Ольга Анатоліївна</i> МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ В ЕСЕЇСТИЦІ ВАСИЛЯ МАХНА	271
<i>Дерба Світлана Миколаївна, Любчевська-Сокур Вікторія Олександрівна</i> МОВЛЕННЄВИЙ ЕТИКЕТ У ПРОФЕСІЙНОМУ РОЗВИТКУ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ (РЕАКТИВНОЇ КУЛЬТУРНОЇ ГРУПИ)	274
<i>Дуденко Олена Володимирівна</i> ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ МОДЕЛІ ЕПІТЕТНИХ КОНСТРУКЦІЙ НАДІЙКИ ГЕРБІШ	279
<i>Климова Катерина Яківна</i> ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ ГРУПІ «ОДЯГ І ВЗУТТЯ» (НА МАТЕРІАЛІ АКТИВНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОГО СТУДЕНТСТВА)	284

Кучер Альона Сергіївна ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕЛІПТИЧНИХ РЕЧЕНЬ У ВЕЛИКІЙ ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА (НА МАТЕРІАЛАХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ «ПЕТРІЙ І ДОВБУЩУКИ» (1 РЕД.), «БОРИСЛАВ СМІЄТЬСЯ», «ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ», «ПЕТРІЙ І ДОВБУЩУКИ» (2 РЕД.))	288
Ліштанба Тетяна Василівна, Озаренко Тетяна Анатоліївна КОЛЬОРАТИВИ В ПОЕТИЧНОМУ ЛЕКСИКОНІ СВІТЛАНИ БАРАБАШ	293
Микитюк Оксана Романівна ІДЕЙНІ МАКСИМИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У СПРИЙНЯТТІ ДМИТРА ДОНЦОВА	297
Мірченко Микола Васильович МОВНІ ГОРОЗОНТИ (ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКА) ІДІОСТИЛЮ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО	302
Паніш Віталія Андріївна МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ТА ВИШУКАНА МОВНА ОСОБИСТІСТЬ ЯК КЛЮЧОВІ ПОНЯТТЯ ТЕОРІЇ ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЇ	306
Патріарх Вікторія Олександрівна ПОНЯТТЯ СЕКСИЗМУ В ТЕРМІНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМІ ГУМАНІТАРИСТИКИ ТА ГЕНДЕРНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	311
Плечко Антоніна Андріївна, Денисевич Олена Вікторівна ВІРУВАННЯ ПРО СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКУ ВИШИВКУ	316
Поповський Анатолій Михайлович ДЕГРАДАЦІЙНА СИЛА КАЛЬКИ	321
Торчинська Наталія Миколаївна ЕНДОФАЗНЕ МОВЛЕННЯ В ПОСТМОДЕРНОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ ПОВІСТІ С. АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)	325
Торчинський Михайло Миколайович ВЛАСНІ НАЗВИ ПРИРОДНИХ СУПУТНИКІВ ПЛАНЕТ: ДЕНОТАТНО-ХАРАКТЕРИСТИЧНІ, ЕТИМОЛОГО-СЛОВОТВІРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ	330
Удовіченко Лілія Геннадіївна УКРАЇНСЬКА ПРАВООХОРОННА ТЕРМІНОЛОГІЯ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТИПОЛОГІЇ	336
Шиманська Вікторія Олегівна ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМОГО ГУСТАТИВНОГО КОМПОНЕНТА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ	341
Шульжук Наталія Василівна КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ВИМІРИ КОНФЛІКТУ ЯК РЕЗУЛЬТАТУ МОВЛЕННЯ СВОЇ АГРЕСІЇ	346

Наукове видання

**Наукові записки
Національного університету «Острозька академія»:
серія «Філологія»**

Науковий журнал (щоквартальник)

Випуск 13(81)

Головний редактор *А. М. Архангельська*
Відповідальний редактор *І. В. Ковальчук*
Укладачі: *І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк*
Відповідальний секретар *М. А. Попчук*
Комп'ютерна верстка *Н. О. Крушинської*
Художнє оформлення обкладинки *К. О. Олексійчук*

*За достовірність наведених фактичних даних, цитат,
власних імен, географічних назв та інших відомостей
відповідають автори.*

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 41,38. Наклад 100 прим. Зам. № 14–22.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «Times New Roman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Виготовлено ФОП Свиначук М. А.
Тел. (+38068) 68 35 800, e-mail: 35800@ukr.net.